

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
34. KOLOKYUMU

“PLANLAMANIN DİLİ”

8-9-10 Kasım 2010
Kayseri

TMMOB Şehir Plancıları Odası

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
34. KOLOKYUMU
“PLANLAMANN DİLİ”
Bildiriler Kitabı

İletişim:
TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi
Hatay Sokak No: 24/17 Kocatepe - Ankara
Tel: 0312 417 87 70 Faks:0312 417 90 55
e-posta: spo@spo.org.tr
www.spo.org.tr

Grafik ve Baskıya Hazırlık
LEDA AJANS
Gürbüz Fehim

Baskı
Aydın Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Alinteri Bulvarı 3364. Sk. No: 4
Ostim - Ankara - 312 354 46 27

ISBN: 978-605-01-0190-4

Ankara, Ekim 2011

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Yrd. Doç. Dr. Ceyhan YÜCEL	3
Prof. Dr. İbrahim UZMAY	5
Necati UYAR	6
Mehmet ÖZHASEKİ	8
Önder KIRAÇ	13

TMMOB ŞPO 8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ Dr. Ümit ÖZCAN	21
8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ ÇERÇEVE BİLİDİRİ PLANLAMADA DÖNEMİN DİLİ Prof. Dr. Murat BALAMİR	27

I. OTURUM - 8 KASIM 2010

“KAYSERİ’DE PLANLAMA’NIN DÜNÜ BUGÜNÜ

Moderatör: A. Serdar ALTUNTUĞ

KAYSERİ’DE PLANLAMA VE KENTSEL GELİŞİM (1923-2000) Yrd. Doç. Dr. Füsun KOCATÜRK	45
KAYSERİ’DE 2000 YILI SONRASI PLANLAMA SÜRECİ Nadir DOĞAN	55

II. OTURUM - 8 KASIM 2010

“PLANLAMA DİLİ VE KURAM”

Moderatör: Tayfun KAHRAMAN

DİL VE DÜŞÜNCE, KURAM VE EYLEM: MEKANSAL PLANLAMADA DİL VE DÜŞÜNCE ETKİLEŞİMİ Y. Doç. Dr. Mehmet Rıfat AKBULUT	63
PLANLAMA VE KENTLER ARASINDAKİ SÜRDÜRÜLEMİYEN İLİŞKİ: PARADİGMANIN İFLASI VE KOMPLEKS ADAPTİF SİSTEMLER OLARAK KENTLER Doç. Dr. Metin ŞENBİL, Ahmet Avşar ŞİMSEK	93

FARKLI ÜLKE DENEYİMLERİNİN MEKÂNSAL PLANLAMA SİSTEMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ <i>Mehmet Nazım ÖZER, Bülent ÜNCÜ, Emrah SÖYLEMEZ, Seda NAL, Pınar ZORAL, İlker AKBAY, Gamze ÖZER, Özen ABANOZ, Barış KİRTİL, Sinan PINARBAŞI</i>	101
KIRSALI YENİDEN OKUMAK: YARATICI KAPASİTE VE SICAK NOKTA TEORİSİ <i>Dr. Aliye Ahu AKGÜN, Doç. Dr. Tüzin BAYCAN</i>	141
KENTSEL YEŞİL ALAN PLANLAMA STRATEJİLERİNİN KENT PLANLARINA ENTEGRASYONUNUN TÜRKİYE KENTLERİNDE İNCELENMESİ <i>Ebru MANAVOĞLU</i>	151

III. OTURUM - 8 KASIM 2010

“PLANLAMA, EKONOMİ ve POLİTİKA”

Moderatör: Prof. Dr. Birgül AYMAN GÜLER

YENİ BİR KAVRAM KATEGORİSİ ÖNERİSİ: PLANLAMA SİSTEMİ VE PLANLAMA POLİTİKASI <i>Arş. Gör. Aslı YILMAZ</i>	169
“KALKINMA PLANLAMASINDAN STRATEJİK PLANLAMAYA” <i>Dr. Barış ÖVGÜN</i>	187
PLANLAMAYA SINIR ÇİZMEK: İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİNİN PLANLAMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ <i>Arş. Gör. Muhammed Ziya PAKÖZ</i>	191
BÖLGE PLANLAMASINDA YENİ BİR KURUM: KALKINMA AJANSLARI <i>Ahmet BAŞ</i>	203
PLANSIZLIĞIN EKONOMİSİ <i>Ahmet Müfit BAYRAM</i>	219

IV. OTURUM - 9 KASIM 2010

“KORUMA”

Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Ceyhan YÜCEL

KORUNAN ALANLARDA PLANLAMA ÇEŞİTLİLİĞİ “ANTALYA-ÜÇAĞIZ ÖRNEĞİ” <i>Melike GÜL</i>	227
--	-----

KÜLTÜR MİRASINI KORUMADA ALAN YÖNETİMİ ve KENT PLANLAMA <i>Yrd. Doç. Dr. Nevin TURGUT GÜLTEKİN</i>	237
KORUMA AMAÇLI İMAR VE REVİZYON PLANLARINI, KENT VE KORUMA PLANLAMASI ÜZERİNDEN OKUMA: GİRESUN KENTSEL SİT ALANI <i>Tamer CİNEL , Yrd. Doç. Dr. Nevin TURGUT GÜLTEKİN</i>	251
PLANLAMA ALANINDA ARKEOLOJİK DEĞERLERİN SÜRDÜRÜLMESİ VE KORUNMASI İÇİN DİL VE TEMSİLİ SORUNUN İNCELENMESİ <i>Arş. Gör. Dr. Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK</i>	265
ZONGULDAK LAVUAR KORUMA ALANI VE ÇEVRESİ İÇİN PLANLAMA YAKLAŞIMI <i>Gülsüm YILMAZ, M. Yesari SEZGİN, Özge YÜKSEL</i>	285

V. OTURUM - 9 KASIM 2010

“PLANLAMADA, ORTAK DİL ve STANDART ARAYIŞI”

Moderatör: Dr. Ümit ÖZCAN

PLAN ÖLÇEKLERİNDEKİ KOPUKLUK VE ÇELİŞKİLER <i>Dr. Mehmet ÇAKILCIOĞLU, Ömer Faruk CEBECİ</i>	299
ÜST VE ALT ÖLÇEKLİ PLANLAR ARASINDA YETKİ KAYMASI İLE BU SÜREÇTE NAZIM İMAR PLANLARININ İŞLEV YİTİMİ <i>Alim ÇOPUROĞLU</i>	307
PLANLAMADA ORTAK DİL VE STANDART YARATMADA TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI MESLEKİ DENETİM UYGULAMASININ ROLÜ <i>Nuray ÇOLAK, Ayla DOĞANÇ</i>	319
TÜRKİYE’DE PLANLAMANIN TEK BİR MERKEZDEN YAPILARAK ORTAK BİR DİLİN KULLANILMASI <i>Tuğba KURT</i>	329

VI. OTURUM - 9 KASIM 2010

“FARKLI GİRDİLERİN PLANLAMA DİLİNE ETKİSİ”

Moderatör: Prof. Dr. Murat BALAMİR

SINIRLI KAYNAKLAR VE SAKINIM PLANLAMASI <i>Arş. Gör. Ezgi ORHAN</i>	341
--	-----

KENTSEL SİSMİK RİSKLERİN BELİRLENMESİ: TÜRKİYE BÜYÜKŞEHİRLERİNDE RİSK OLUŞTURAN ETKENLERİN KARŞILAŞTIRILMASI <i>Tuğçe SÖNMEZ, H. Serhan SANER</i>	355
VARLIK NİTELİĞİ İTİBARIYLA SU DÖNGÜSÜNÜ KORUMA BAĞLAMINDA PLANLAMADA DİL DEĞİŞİMİNİN OLANAK VE SINIRLARI <i>Neslihan YALINIZ KOÇ</i>	367
EKOLOJİK PLANLAMA SÜRECİNE KATKILARI AÇISINDAN DİJİTAL KENT REHBERLERİ ve OLASI BİR KENT REHBERİ KURGUSU <i>Doç. Dr. Ayşe ÖZCAN</i>	381
KENTSEL ALANDA YOĞUNLUK DEĞERLERİNİN VE SOSYAL DONATI ALANLARININ BÜYÜYEBİLİRLİKLERİNİN PROGRAMLANMASI <i>Ali Fatih UYSAL, Yrd. Doç. Dr. İbrahim BAKIR, Araş. Gör. Emine YILDIZ Arş. Gör. Sinan LEVEND</i>	403

VII. OTURUM - 9 KASIM 2010

“PLANLAMADA FARKLI DİSİPLİNLERİN YERİ”

Moderatör: Ayşe İŞİK EZER

EKOLOJİ VE PLANLAMA <i>Prof. Dr. Behzat GÜRKAN</i>	425
KÜLTÜREL DEĞERLER VE PLANLAMA <i>Yrd. Doç. Dr. Harun ÜRER</i>	431
PLANLAMADA FARKLI DİSİPLİNLERİN YERİ VE DİLİ: ULAŞIM <i>Erhan ÖNCÜ</i>	449

VIII. OTURUM - 10 KASIM 2010

“PLANLAMA DİLİNİN ÖTEKİLERİ”

Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Gökçen KILINÇ

“ÖTEKİLER” BAĞLAMINDA “PLANLAMA DİLİ”NİN İRDELENMESİ VE BİR “ÖTEKİ” OLARAK ÇOCUKLUK DÖNEMİNE YÖNELİK ÖNERİLER <i>Dr. Duygu ÇUKUR</i>	465
PLANLAN(MA)MIŞ SOKAKLARDAKİ ENGELLER VE ENGELLENENLER <i>Arş. Gör. Gözde EKŞİOĞLU ÇETİNTAHTA, Öğr. Gör. Gizem ERDOĞAN</i>	485

SEMBOİK SERMAYENİN TOPLUMDA VE MEKANDA YARATTIĞI AYNILAŞMA VE FARKLILAŞMA <i>Emine TAYYARE KARAŐĐLU</i>	497
BİR KENTSEL TASARIM SORUNALI: “SAĞLIKLAŞTIRMA” <i>Arş. Gör. Özge ÖZGÜR</i>	517
METROPOLLERDE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİN YÖNETİMİ* <i>Yrd. Doç. Dr. Pelin GÖKGÜR</i>	529

IX. OTURUM - 10 KASIM 2010

“DÖNÜŐM”

Moderatör: Doç. Dr. Murat Cemal YALÇINTAN

ÇAĞDAŞ KENT-ÇAĞDAŞ KONUT: KENTSEL DÖNÜŐMÜN DİLİ ÜZERİNE DÜŞÜNMEK <i>Yrd. Doç. Dr. Bediz YILMAZ</i>	541
TÜRKİYE VE DÜNYADAN UYGULAMA ÖRNEKLERİ EŞLİĞİNDE KENTSEL DÖNÜŐM UYGULAMALARINA ÇOK AMAÇLI YAKLAŞIM <i>Yrd. Doç. Dr. Şaban İNAM, Araş. Gör. Aslı BAŞARIR</i>	551
TOPLU KONUT ALANLARINDA PLANLAMA VE KENTSEL TASARIM İLKELERİ: TOKİ KAYSERİ UYGULAMALARI ÜZERİNDEN BİR İNCELEME <i>Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR, Serap CEZAOĞLU</i>	569
NEOLİBERALİZM VE YOĞUNLUĞUN SİYASETİ <i>Hilmi Oğuz ALDAN, Mehmet Can ALDAN</i>	593
AYAZMA(N)’DAN BEZİRGANBAHÇE’YE TUTUNAMAYANLAR : MAĞDURİYET VE İHLALLERE YOL AÇAN BİR KENTSEL DÖNÜŐM PROJESİ <i>Cihan UZUNÇARŞILI BAYSAL</i>	609

X. OTURUM - 10 KASIM 2010

“FARKLI DENEYİMLER ve YENİ ARAYIŞLAR”

Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Semih EMÜR

ADANA’NIN KENTLEŞME DENEYİMİ ÜZERİNDEN KENTSEL PLANLAMAYI YENİDEN DÜŞÜNMEK <i>Aygül KILINÇ</i>	627
--	-----

İZMİR'DE İMAR BİLGİ SİSTEMİ PROJESİ KAPSAMINDA PLAN GÖSTERİM TEKNİKLERİNİN BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ ÇALIŞMALARI <i>Güler GÜNEŞ KARABULUT</i>	639
LOJİSTİK KÖYLER: ÜRETİM ZİNCİRLERİNİN BİR PARÇASI MI? APAYRI BİR KÜMELENME KONUSU MU? <i>Dr. Senay OĞUZTİMUR</i>	651

AÇILIŞ KONUŞMALARI*

Yrd. Doç. Dr. **Ceyhan YÜCEL**
(ŞPO Kayseri Şube Başkanı)

Prof. Dr. **İbrahim UZMAY**
(Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dekanı)

Necati UYAR
(TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı)

Mehmet ÖZHASEKİ
(Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı)

Önder KIRAÇ
(Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Müsteşarı)

* Metinler, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 34. Kolokyumu kapsamında, 8 Kasım 2010 günü yapılan açılış oturumundaki bant kayıtlarından üretilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. **Ceyhan YÜCEL**

(TMMOB - ŞPO Kayseri Şube Başkanı)

Sayın Müsteşarım, Sayın Genel Yardımcım, Sayın Valim, Sayın Büyükşehir Belediye Başkanım, Sayın Genel Başkanım, Sayın Dekanım, sayın öğretim üyeleri ve elemanları, sevgili öğrenciler, sevgili meslektaşlarım, değerli misafirler ve sayın basın mensupları; bu yıl 34.'sü düzenlenen Dünya Şehircilik Günü Kolokyumuna ev sahibi olmanın mutluluğuyla hepimizi saygıyla selamlıyor ve hoş geldiniz diyoruz.

1994 yılından bu yana Ankara Şubesine bağlı bir temsilcilik olarak Kayseri'de mesleki faaliyetlerini yürüten Şehir Plancıları Odası, Oda Genel Merkezinin 2010 yılı başında, 26. dönem Genel Kurulunda alınan kararıyla Şehir Plancıları Odası Kayseri Şubesini kurmuştur. Kayseri Şubesi Kurucu Yönetim Kurulu eylül ayında atanmış ve şube görev alanı Kayseri, Yozgat, Sivas, Nevşehir ve Niğde illerini kapsayacak şekilde belirlenmiştir.

Kayseri Şubesi Kurucu Yönetim Kurulu üyeleri olarak, bugüne kadar Kayseri'de mesleki örgütlenme adına etkin bir şekilde görev alan temsilci ve meslektaşlarımıza minnet ve şükranlarımızı sunarız.

Orta Anadolu içerisinde önemli bir metropoliten merkez olan Kayseri kentinde Şehir Plancıları Odasının şubeleşmiş olması, mesleki örgütlülük adına önemli bir adımdır. Uzun ve zengin bir tarihsel geçmişe sahip olan kent, Ulu Önder Atatürk'ün öncülüğünde kurulan Cumhuriyetimizin uluslaşma ve ulusal kalkınma hedeflerinde de yine ön planda olmuş ve sanayi ve ticaret yatırımlarında merkezi niteliğini sürdürmüştür. Bu niteliğiyle Kayseri, 1945 yılından itibaren ülkemizde yalnızca belli başlı kentlerde örneği görülebilen imar planlama faaliyetlerine de başlamış ve 20. Yüzyılın ortalarından itibaren mekânsal gelişmesini imar planları aracılığıyla sürdürmüştür. Böylece hızla büyüyen ve gelişen bir kent olarak Kayseri, şehir planlama mesleği adına da önemli bir deneyim alanı olarak kayda değer bir birikimi elde etmiştir. Bu nedenle mesleki etkinliğin şube çatısı altında yürütülecek olması, meslek camiası adına önemli bir ilerlemedir.

20. Yüzyılın geniş kapsamlı ekonomik kalkınma ve büyüme hedefiyle şekillenen mekânsal politikalarının 21. Yüzyıl koşullarında evrensel öncelik ve değerlerle şekillenen daha stratejik önceliklerle çeşitlendiği ve zenginleştiği, günümüzün göz ardı edilemeyecek bir gerçeğidir. Bu bağlamda kontrolsüz ve denetimsiz büyümenin ve kentleşmenin yarattığı sonuçlar uzantısında ekolojik ve kültürel önceliklerle bağlı olarak şekillenen çevresel, top-

lumsal ve yerel değerlerin korunması ve sürdürülmesine yönelik gelişme hedefleri, tüm planlama çalışmalarının merkezinde yer tutmaya başlamıştır.

Yönetimsel düzeyde merkez ve yerel ilişkilerinin yeniden şekillendiği, demokratik ve toplumsal haklar bağlamında yerel niteliklerin ve dinamiklerin çok daha etkin bir şekilde gündeme geldiği günümüz ortamında, mekânsal planlama eylemlerine yönelik beklentiler ve süreçler de yeniden şekillenmektedir. Kentlerin yaşadığı ölçek büyümesi, küresel etkilerle ortaya çıkan ilişkiler ağına bağlı olarak fiziksel sınırların belirsizleşmesi ve kent mekânındaki ilişkiler ağının daha karmaşık bir yapıya bürünmesi, kentsel mekânın tanımlandırılmasında da yeni araçlara olan gereksinimi artırmaktadır.

Bu ortamda yerel dinamikler ve aktörlerin mekândaki etkinliğinin artışı, kentsel alandaki önceliklerin belirlenmesini ve sınırlı büyüklükteki kent toprağı üzerinde giderek sertleşen aktörler arası rekabet koşullarının şekillendirilmesini çok daha kritik bir konu haline getirmektedir. Bu açıdan şehir planlama mesleğinin doğası gereği kent ve kentli önceliklerinin belirlenmesi ve savunulması adına öncü rol oynadığının bir kez daha dile getirilmesi örgütümüz adına bir görevdir. Bu görev kapsamında çevresel ve kültürel değerleri gözeten bir kentleşmenin sağlanması, kentli haklarının korunması adına kamusal alana yönelik dengelerin kurulması ve endişe verici düzeyde tartışılır hale gelen kamu yararı kavramının kent mekânında öncelikli değer olarak benimsetilmesinin sağlanması, mesleki etkinliğimizin temelini oluşturmaktadır. Bu açıdan, 20. Yüzyılda yeniden kurulan kentsel ilişkiler sistemi içerisinde “*Planlamanın Dili*” temasının bu kolokyumda tartışmaya açılıyor olması gerekli ve yerinde bir çabadır.

Bu vesileyle Şehir Plancıları Odası Kayseri Şubesi adına 34. Kolokyumun başarılı geçmesini diler, katılımınız için teşekkür ederiz.

Saygılar sunarız.

Prof. Dr. İbrahim UZMAY

(Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dekanı)

Sayın Müsteşarım, Sayın Genel Müdür Yardımcım, Sayın Valim, Sayın Büyükşehir Belediye Başkanımız, Şehir Plancıları Odasının değerli Yönetimi ve temsilcileri, diğer protokole mensup saygıdeğer zevat ve değerli konuklar; Erciyes Üniversitesi olarak Dünya Şehircilik Günü nedeniyle düzenlenen kolokyuma ev sahipliği yapmaktan duyduğumuz memnuniyeti ifade ederken, sizlere hoş geldiniz demek istiyorum.

Günü başlangıçtan itibaren alırsak, içinde bulunduğumuz çevre ve mekân, günlük yaşantımızı etkileyen, sadece günlük yaşantımızı değil, sosyal, ekonomik ve sağlıkla ilgili bütün sektörleri etkileyen önemli unsurlardan birisidir. Çevre ve mekân, planlanmış bir konumda olduğu takdirde, bu gerek topluma, gerekse toplumun bireyelerine temel anlamda önemli bir efektif etki olarak karşımıza çıkacaktır.

Güne başlarken işe ulaşımında çaktığımız bir sıkıntının bizi bu anlamda ne denli negatif etkilediğini düşünebiliyoruz ve büyük şehirlerde bunu büyük çoğunlukla yaşıyoruz. Kayseri’de bunu yaşamamakla birlikte, büyük şehirlerde yaşayanlar bunu iyi bilirler. Dolayısıyla bu olumsuzluğun negatif etkilerinin ülke genelinde de ekonomik hayata, sosyal hayata olumsuz yansımalarını da hepimiz bilmekteyiz. Dolaylı ve dolaysız birçok önemli negatif anlamda girdiyi bu manada değerlendirmek mümkündür. Ancak, bunun tersi olan planlı bir şehirde yaşamamanın, planlı bir ortamda yaşamamanın da ters orantılı olarak pozitif yönde önemli katkıları da bilinen bir gerçektir.

Dolayısıyla planlama, şehir planlama ve çevre, bu anlamda aynı zamanda kalkınmış ülkelerin bir nevi kalkınmışlığının da değerlendirilmesinde önemli ölçülerden birisidir. Genel anlamda bakarak bunun dolaylı etkilerinin bilhassa birçok sektörde mali portresinin de kaçınılmayacak derecede büyük olacağını da takdir etmek gerekir sanırım. Dolayısıyla bu toplantıda bu tarz problemlerin konunun uzmanları tarafından değerlendirileceğini, tartışılacağını ifade ederek, bu konuda kendi adıma çok fazla söz söyleme cesaretini de görmekteyim.

Bu oturumların bu tarz değerlendirmelerin bir nevi kaynağını teşkil edeceğini ifade ederken, bu toplantının düzenlenmesinde katkıda bulunan bilhassa Şehir Plancıları Odasına ve değerli Yönetimine teşekkür ediyorum. Aynı zamanda bugün burada Kayseri Şubesinin de oluşumuna şahitlik yapmaktan duyduğumuz memnuniyeti ifade ediyorum.

Bu toplantıların olumlu sonuçlara aracı olmasını diliyorum, sizleri saygıyla selamlıyorum.

Necati UYAR

(TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı)

Merhabalar.

Sayın Müsteşarım, Sayın Valim, Sayın Büyükşehir Belediye Başkanımız, Tarihi Kentler Birliğini Değerli Başkanı, değerli konuklar, değerli meslektaşlarım; hoş geldiniz, hepinizi Odamız adına saygıyla selamlıyorum.

Şehir Plancıları Odası, içinde bulunduğumuz bu yıl yaklaşık olarak 5 bine ulaşan üye sayısıyla, eylül ayında kuruluşunu gerçekleştirdiğimiz Kayseri ve Trabzon şubeleriyle birlikte 10 şube, 30'a yakın il ve ilçe temsilciliğiyle ve mesleki denetim görevlileriyle Türkiye'nin hemen her noktasında hizmet vermeye başlamış bir meslek odasıdır.

Bugün gerçekleştirmekte olduğumuz 34. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, aslında dünyada bakıldığında, 61. yılına girmiş bir etkinliktir. 1976 yılından bu yana Türkiye'de kutlanan Dünya Şehircilik Günü, aslında 949 yılında Buenos Aires'te, Arjantin'de başlamış bir gün; buradan tüm dünyaya yayılmış, kutlanmaya başlanmış bir gün. Başta ülkemiz olmak üzere, birçok yerde bugünün kutlanıp kutlanmaması gerektiği konusunda çeşitli tartışmalar yaşanmış. Bizde yaşanan tartışmalar da "Kutlanacak düzeyde bir şehirciliğimiz var mı?" noktasında düğümlenmiştir eskiden bu yana. Dolayısıyla bu ülkede her yıl bir gün Dünya Şehircilik Günü kutlamaları gerçekleştirilir, ama gerçekten kutlanacak bir şehircilik olup olmadığı da hep tartışılmıştır. Ancak, bu konuyu Şehir Plancıları Odası, ülkemizde 1976 yılından bu yana gerçekleştirilmekte olan Dünya Şehircilik Günü'nü 1996 yılında, 20. yılında devralmıştır Daimi Komiteden.

Daimi Komitenin değerli üyelerinden Değerli Hocamız Sayın Mehmet Çubuk'un Dünya Şehircilik Gününe ilişkin bir değerlendirmesini burada sizinle paylaşmak istiyorum. Dünya Şehircilik Günü nedir, ne değildir konusunu en iyi açıklayan metinlerden biridir bu. Şöyle diyor Mehmet Çubuk: *"Esas olan, ülkemiz koşullarında Dünya Şehircilik Günü'nün bir kutlama gününden çok, bir düşünme ve muhasebe yapma, sorgulama günü olarak kabul edilmesidir. Hemen belirtelim ki bugün, ne bir gün çıkarma günü, ne de suçlu arama ya da suçlama günü değildir; şehircilik sorunları için teknik çözüm reçeteleri, formleri beklenen bir gün de olmamalıdır. Ancak, çözümlere yol açan görüş ve fikirlerin ortaya konulduğu, tartışıldığı, paylaşıldığı, ortam yaratıldığı bir gün olmalıdır."*

Odamız da Sayın Mehmet Çubuk'tan ve Daimi Komiteden devraldığı 1996 yılından bu yana gerçekleştirdiği etkinlikleri hep bu anlayış içinde ele almıştır. Burada başlayan tartışmaların yıl boyu ya da önümüzdeki yıllarda Türkiye'de planlama camiasında tartışılmaya devam et-

mesi ve bunun ülkedeki çeşitli düzenlemelere yansımaları, planlama meslek alanında, kentleşmemizde yaşanan sorunların giderilmesi için katkıların sağlanması amaçlanmaktadır.

Hepiniz biliyorsunuz ki, ülkemizde yaşadığımız kentleşme sorunlarının önemli bir bölümünün çözüm aracı olarak görülen planlama, aslında son yıllarda uygulamaları açısından bakıldığında, birçok hatalı uygulama nedeniyle kentsel önemli sorunların da kaynağı haline gelmiştir. Dolayısıyla belli aralıklarla şehir planlama işiyle uğraşanların, planlama kararlarını üretenlerin bir araya gelip tartışması ve sorunlara çözüm aramanın yanında, çözüm üretiyim derken yaptıkları, ortaya çıkardıkları, kaynaklık ettikleri sorunları da tartışması gerekiyor.

Tabii bugün mevcut planlama sistemimizin geldiği noktaya baktığımızda, 1984'te yasalaşmış ve yürürlüğe girmiş, 80'li yılların başında hazırlanmış olan düzenlemelerle bugüne kadar gelmiş durumda. Son geldiğimiz noktanın artık planlama yetkisinin rant ve çıkar amaçlı kullanılmasının yaygınlaştığı bir ortama gelmiş durumdayız. Dolayısıyla artık var olan sistemden bir şekilde vazgeçip, yeni bir sisteme, çağdaş bir sisteme ve planlamayı rant ve çıkarın tek kullandığı araç olmaktan çıkaracak yeni bir düzenlemeye ihtiyacımız var.

Tabii baktığımız zaman, 80'li yılların başından bu yana dünyada ve Türkiye'de çok önemli gelişmelerin de yaşandığını görüyoruz. Teknolojik gelişmeler açısından bakıldığında çok ciddi gelişmelerin yaşandığını görüyoruz, ama 1980'li yıllarda grafos tarama uçlarıyla, rapido tarama uçlarıyla tanımlanmış bir planlama lejantının hâlâ geçerli olduğunu ve bunca teknolojik ilerlemeye rağmen onu kullanarak plan yapmaya çalıştığımızı görüyoruz. Mevzuatımızın ülkedeki plancılara, teknolojinin geçirdiği evrimden habersiz bir şekilde hâlâ 1980'li yılların başında kaldığını görüyoruz.

Bu tespitlerden hareketle, biz 34. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumunun temasını "*Planlamanın Dili*" olarak belirlemiştik. Tabii böyle bir etkinliğin ortak dil arayışlarına da önemli bir katkı olmasını umuyoruz. Bu kapsamda geçtiğimiz yıl gerçekleştirilen ve meslek odamızın da önemseyerek katıldığı, içinde yer aldığı, Bayındırlık Bakanlığımız tarafından düzenlenmiş olan Kentleşme Şûrasıyla şûra sonuçlarından elde edilen ilk resmi belge olarak geçtiğimiz hafta içinde Resmi Gazetede yayınlanan KENTGES, Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı uygulanmasının ve sonuçlarının elde edilmesinin aktif takipçisi ve destekçisi olacağımızı buradan Oda Başkanı olarak açıklamak istiyorum.

Sözlerimi çok fazla uzatmadan, 3 gün sürecek olan bu etkinliğin planlama alanında var olan karmaşa ve kaostan çıkış konusunda önemli katkılar sağlayacağına olan inançla, kolokyumun düzenlenmesinde önemli çaba harcayan Erciyes Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümümüze, eylül ayında kuruluşunu gerçekleştirmiş olduğumuz Odamızın Kayseri Şubesi Yönetim Kurulunda görev alan meslektaşlarıma, etkinliğin gerçekleşmesinde katkılarını esirgemeyen Kayseri Büyükşehir Belediyemize Sayın Başkanın şahsında ve katılımıyla bizleri onurlandıran siz tüm katılımcılara Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Şehir Plancıları Odası adına teşekkürü bir borç biliyorum. Hepiniz hoş geldiniz.

Mehmet ÖZHASEKİ

(Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı)

Çok değerli protokol, kıymetli misafirler; ben de hepinizi saygıyla selamlıyorum. Şehrimizde yapılacak bu etkinliklerde güzel toplantıların, verimli toplantıların yapılmasını ve verimli sonuçların alınmasını temenni ediyorum.

Değerli misafirler; ben burada şehir protokolü olarak bulunuyorum. Protokolde olmanın şöyle bir zorluğu var: Her gittiğiniz toplantıda mutlaka bir “Merhaba” demeniz istenir, bir konuşma yapmanız istenir. Öğleden önce kadınlarla ilgili bir toplantıya katılırsınız, öğleyin Türk sporuyla ilgili bir toplantıya katılırsınız, akşama doğru özürülülerle ilgili bir toplantı vardır ve şehir protokolünün de mutlaka cebinde 5’er dakikalık bir konuşma vardır; valilerin, belediye başkanlarının her gittikleri yerlerde hangi konu açılırsa, o konuyla ilgili söyleyecek bir şeyleri mutlaka vardır. Ancak, böyle bir salonda, üniversitede yapılan bir toplantıda konuşmanın da zorluğu var. Niye? Hitap edeceğimiz insanlar, o konunun erbabları, oraya emek vermiş olanlar, alınteri dökmüş olanlar.

Geçtiğimiz günlerde üniversitenin arka tarafında, Diyanet Sitesinin bir temel atma töreni vardı. Diyanet İşleri Başkanı ve hocalarımız, İlahiyattan profesörlerimiz vardı. Ben de kendi çapımda bir konuşma yaptım. Konuşma bitince, bir profesörümüz geldi, kulağıma dedi ki, “O kullandığınız ‘rakip’ kelimesi var ya, ‘rakebe’ kökünden gelir, ismi fail olur. ‘Râkip’ dediğiniz zaman sürücü manasına gelir, rekabet manasına gelmez.” Aslında konuşma bütününde kendi kendime ben iyi bir konuşma yaptığımı zannediyordum. Üstelik Arapça da çalışmış birisiyim, özel olarak Arapça’yı öğrenmek için, ama Hocamın dediği hiç dikkatimi çekmemişti. Yani, üniversitelerde konuşmanın da böyle bir zorluğu var.

Adamın birisi, köyde sel geldiği zaman biraz başarılı işler yapmış; adamları kurtarmış, koyunları, keçileri kurtarmış, odunları kurtarmış. Adam orada bir nam yapmış, ün yapmış. Sonra yakındaki köylere sel geleceği zaman oraya koşup oraya da yardım etmeye başlamış. Derken, adamın namı biraz daha büyümüş. Sonra adamı her yere konuşmaya götürmeye başlamışlar. Demişler ki, “Sel geldiği zaman ne yapılır, sen bize anlat.” Bir gün ekâbir vaziyette konuşmak için kürsüye çıkıp hitap etmeye, “Sel geldiği zaman neler yapılır”ı anlatmaya başlayacağı zaman, karşıda oturan çok efsunkâr, duruşu gizemli bir adamcağızı görmüş. Biraz da ürpermiş doğrusu adamcağızdan. “Bu kim?” diye sormuş. Demişler ki, “Bu Hazreti Nuh.” Hazreti Nuh’un huzurunda adamcağız gelip selde nasıl iş yapılır, nasıl iş kurtarılır, onu anlatacak, zor bir tarafı var bu işin.

Ancak, müsaade ederseniz, yıllardır belediye başkanlığı yapan, kamu yönetiminin içerisinde bulunan birisi olarak kısaca ben de benim gözlüğümden bakıldığı zaman, şehircilik, planlama açısından olay nasıl gözüküyor, çok kısa bir süre içerisinde onu izah etmek isterim.

Değerli dostlar; genelde bizim şehirciliğimiz Batıyla çok kıyaslanır, çünkü herkes artık Batıya kolayca gidebiliyor ve sonra oturduğu zaman dünyanın en önemli şehirlerinden örnekler veriyor, “Paris’te şöyle yapılıyor. Ulaşım Amsterdam’da böyle sağlanıyor. Geçenlerde New York’a gittim, görseydiniz oradaki şeyleri” falan gibi böyle ekâbir bir konuşma tarzıyla insanlar örnekler verirler.

Batıda planlama çok erken başlıyor. İnsanların orada yaşamları, kralların, düklerin, şansöyelerin etrafında şekillenmiş iken, her türlü eğitim hakları, sağlık işleri veya buna benzer güvenlikle ilgili işleri, karın doyurma işleri dahil düklerin, şansöyelerin sırtındayken, sanayileşmeyle birlikte büyük şehirlere doğru bir akım başlıyor, binlerce insan kent merkezine geliyor. Orada ihtiyaçtan, zorunluluktan doğan şehirleşme var. Yüzyıllar içerisinde oradaki şehircilik ve belediyecilik anlayışı bir noktada kurumsallaşmış ve köklü bir gelenekten bugünlere kadar gelmiş; planlamaları birkaç yüzyıla dayanıyor, altyapıları 200-300 yıla dayanan yerler var. Bize geliyorsunuz, bizde ise tam tersi; bizde belediye hizmetleri genellikle insanların hamiyetine veyahut da sevap duygusuna kalmış olarak devam ediyor. Sonra vakıflar eliyle epeyce yürütülüyor. Bu da zamanla sürdürülebilir bir yapı olmaktan çıkıyor. Fetihlerin durması, ekonominin gerilemesiyle birlikte vakıflar zayıflayınca, birçok hizmet görülemez hale geliyor.

1864’te de çıkan bir tüzük var ve ilk ciddi yasamız da 1930’larda çıkıyor. Planlama ne zaman geliyor şehirlere? Kayseri erken planlamaya örnek veriliyor, 1944’ler. Almanya’da tahsil görmüş birisi, biraz mürekkep yaladığı için Kayseri’ye gelmiş. Kayseri’de demiş ki, “Bir dakika, böyle plansız olmaz, herkes rastgele istediği işi her yere yapamaz.” O “Bir dakika”nın üzerinden seneler geçmiş, uygulanabilen plan neredeyse 70’leri, 80’leri bulmuş. İlk planlamanın adımı da böyle atılmış. Adamın koymuş olduğu vizyon ve planlamaya da pek uymamış aslında; o demiş ki, “Bu eski şehirle uğraşmayın, bırakın bu eski şehri. Size yeni bir planlama yapayım. Bu eski şehirde korunacak yerler var zaten, orayı da korursunuz, tarihi değer olarak da kalır. Ben size yeni bir alan oluşturayım.” “Yok” demişler, “Sen nereden çıktın? Bizim tarlalarımız burada, bağımız bahçemiz burada, evimiz burada.”

Adam bakmış olmuyor, yolları geniş tutmaya çalışmış, ama yine bir refleksle karşılaşmış, bir belayla karşılaşmış. Demişler ki, “Bir dakika, 15 metrelik yol ne olacak, ne demek 15 metrelik yol? Sen daralt bu yolları.” Adamın bahçesi gidiyor, evi gidiyor vesaire... Böyle bir uygulanamaz planla işe başlanmış.

Tabii doğrusu sadece bizde böyle de Türkiye çapında öyle değil mi? Bir başka sıkıntı da tüm ülke çapında yaşanmış, büyük şehirlerde özellikle. Belki 250-300 sene önce Avrupa’da yaşanan göçler, bizde 1950’lerde yaşanmaya başlamış, yoğun olarak 60’larda, 70’lerde devam

etmiş. Binlerce insan köyden heybesini sırtına almış, yatağını sırtına almış, şehirlere doğru gelmiş. Şehirlerde ilk yapacağı iş, tabii başını sokacak bir yer, çoluğunu çocuğunu barındıracağı bir yer, tabii olarak bir ihtiyaç bu. Binlerce insan şehirlere, büyük şehirlere bir ümitle geliyor.

Bunun karşısında belediyelerimizin tavrı iki türlü -tabii hazırlıksızlar mı belediyelerimiz, önce bunu söylemek lazım; hazırlıksızlar, birikimsizler, ne yapacaklarını da bilmiyorlar- olmuş: Ya “Yıkınız, yapmayın” demişler, zabıta marifetiyle yıkmaya çalışmışlar, ki başarılı olunamamış veyahut da ikinci bir tür görüş devam etmiş, ki böyle yapanlar da çoğunlukta, ideolojik bir yaklaşım sergilenmiş, “Bunlar gelsinler, yapsınlar. Yarın bir gün bizim düşündüğümüz sisteme gidişte basamak olarak biz bunları kullanırız. Bunlar bizim adamlar zaten, bunlar bizim arka bahçemiz olur. Örgütlü bir sınıf oluştururuz buradan, istediğimiz yere doğru gideriz.” Böyle bir alt düşünceyle ikisinin önü açılmış. Sonra şehirlerimizin çevresi çepeçevre gecekondular dedikimiz, kaçak yapı dediğimiz yapılardan oluşmuş.

Peki, buraların altyapısı verilebilmiş mi; hayır. İnsanların beklentileri karşılanabilmiş mi; hayır, o da yok. Orada yetişen insanlar sağlıklı yetişmiş mi; hayır, yetişmez zaten böyle bir ortamda. Sıkıntılar günümüze kadar neredeyse devam etmiş.

Tabii öyle olunca, şu manzara karşımıza çıkmış: Yıllar içerisinde birçok çabaya rağmen, iyi niyetli gayretlere rağmen, bunun tersine iş yapan arkadaşlara rağmen iki türlü bir yapı var karşımızda şimdi: Birincisi, sağlıksız yapılarla karşı karşıyayız Türkiye’de. İkincisi, kimliksiz yapılarla karşı karşıyayız. Neden sağlıksız yapı diyorum? Birçok yerde altyapı yok, birçok yerde belediye başkanı arkadaşlarımız nereden başlayacağını bile bilmiyorlar. Adam altyapı sorunları dururken, kaldırımlarla, renkli süslü işlerle uğraşılıyor hâlâ, çünkü belediyeciliğin bir okulu da yok işin garip tarafı. Bir insanı vali yapıyorlar, ama siyasal veyahut da Mülkiyeyi bitirdikten sonra birçok yerde görev veriyorlar, kaymakamlıklar yapıyor, idari görevlerde bulunuyor, sonra vali yapıyorlar veyahut da bir insan komutan oluyor, tugay komutanı, tümen komutanı oluyor, ama teğmenlikten başlayan bir sürü çabayla, gayretle, birikimle bir yere geliyor. Birisi profesör oluyor, ama okul bittikten sonra asistanlık yapıyor, doçentlik yapıyor vesaire yapıyor, bir şey var.

Belediye başkanı nasıl olunuyor? “Bu seçimi nasıl alırız?” diye bakıyorlar. “Ahmet Efendi iyi adam” diyorlar, benim gibi çaputçu birisini getiriyorlar, aday koyuyorlar, adam seçiliyor. Seçiliyor da şehircilikten bihaber adam, ne yapacağını bilmiyor. Başkaları alınmasın diye kendimden örnek veriyorum, yanlış olmasın diye ve neticesinde de “Aman seçimler geliyor, bu seçimlerde biraz milletin gözüne girmek lazım, süslü işler yapmak lazım” diyor, dalıyor ortaya. Kim akıl verirse, o akıl verenin arkasından gidiyor. Yanında bir iki tane yönlendiren kimse, onların yönlendirmesiyle beraber iş yapmaya başlıyor, elindeki kaynakları böyle harcamaya başlıyor. Bunun neticesinde ortaya çok garip yapılar çıkıyor, sağlıksız yapılar çıkıyor ortaya, bir taraftan da kimliksiz yapılar çıkıyor.

Ben soruyorum; -birkaç tane küçük beldemizi ve ilçemizi bırakın, onlar hariç, yani Safran-

bolu örneğini falan kimse vermesin, onlar hariç, onlar özelde- bugün ülkemizdeki 81 vilayet içerisinde bizim diyebileceğimiz, bizi yansıtan, bizim tarihi geçmişimize, bugünkü anlayışımıza uygun bir kent yapılanması var mı size göre? Baktığınız zaman, “Evet, bu kent bizi yansıtıyor arkadaşlar, doğru, bu kentin bir kimliği var” diyebileceğiniz bir kent var mı? Ne yazık ki yok, kimliksiz yapılarla karşı karşıyayız. Halbuki kentler, içinde yaşayan insanların inanışlarını, yaşam biçimlerini veya sosyal olgularını dışarıya yansıtan formlardır. Bu anlamda da bir gerçeğe karşı karşıyayız.

Aslında yapılması gereken işler de çok zor işler değil, fakat bu konuda bir fikir birliği içerisinde olmak lazım, ortak aklı kullanmak lazım. Bu tür sempozyumlara önem verip, çıkan bildirgelere göre, sonuçlara göre de biraz hareket etmek lazım.

Özelde de Kayseri’ye geldiğimiz zaman, diğer şehirlerle kıyaslandığı zaman Allah’a şükür biraz daha iyi durumdayız. Tabii genel hastalık hepimizde aynı, ama emsalleriyle kıyaslandığı zaman biraz daha iyi durumdayız, bunu söylemem lazım. Bir şeyi emsaliyle kıyaslarsanız bir değeri olur. Elma için küçük veya büyük demek için elmalar arasında bir sonuca varırsınız, kıyas yaparsınız. Bizde diğer şehirlerle kıyaslandığı zaman Allah’a şükür altyapı sorunumuz yok. Su sorunu ileriye doğru haledilmiş vaziyette, hem de 50 yıla kadar. Kanal sorunumuz yok, her tarafın kanalları döşenmiş vaziyette. Genelde altyapı hizmetleri tamamıyla yeraltına inmiş vaziyette, arıtma tesisi sorunumuz yok. Yeşil alanlarda dünya çapında olmasa bile, en azından kriterlere uygun şekilde, kişi başına en az 10 metrekarelik genel kullanım alanı bulunabilecek bir yeşil alan miktarımız var.

Ulaşımında bir sıkıntımız yok, Türkiye çapında yine iyi bir yerdeyiz, çünkü ana aksı raylı sistemlerle kullanıyoruz. Aralarda kılçık hatlar olarak doğalgazlı halk otobüsleriyle ulaşımı sağlamaya çalışıyoruz. Raylı sistem duraklarında bisikletler var; isteyen onu alıp, kartıyla çekip istediği yere gidip gelebiliyor, öyle bir hale ulaştık. Dolmuşlar tamamıyla kaldırıldı, el arabaları kaldırıldı, öyle bir sıkıntımız yok, seyyar sıkıntımız yok. Bu açıdan bakıldığı zaman, emsallerimizle kıyaslandığı zaman iyi bir durumdayız, yani şehircilik açısından iyi bir yere doğru geldiğimizi söyleyebilirim.

Biz bir başka mantıkla hareket ediyoruz Kayseri’de, çünkü Anadolu şehirlerinin büyük bir çoğunluğu zor durumdadır, ayakta kalma mücadelesi veriyorlar. Ayakta kalma mücadelesi veren, sadece maaşları ödemekte bile zorluk çeken, her gün “Acaba ay başı geliyor, memurların, işçilerin maaşını nasıl vereceğim?” diye düşünen bir belediyeden büyük hizmetler de bekleyemezsiniz. Bu yapılanmanın bir daha gözden geçirilmesi lazım. Ancak, bizim için böyle değil, biz bu konuları çoktan aştık. Her zaman kasamızda paramız da oluyor, iş de yapabiliyoruz. Şimdi şehri yönlendirerek büyük işleri yapmaya çalışıyoruz.

3-4 sene kadar önce çıkan, bizim aramızda Hinterlant Yasası diye adlandırdığımız, şehrin sınırlarını büyüten, Kayseri için yaklaşık 10 misline kadar büyüten, belde belediyelerini mahalle olarak katan yasa, en doğru bir yasaydı. Bununla birlikte şehirde yeni planlama alanları, doğru planlama alanları, geleceğe doğru nasıl taşımamızı istiyorsak o şekilde plan-

layabileceğimiz bir ortam doğdu. Biz bununla da yetinmiyoruz şimdi; şehri geleceğe taşıyacak, bu çevrenin merkezi yapacak büyük projeler peşindeyiz. İşte bunlardan birisi de Erciyes mesela, Erciyes kış merkezleri. Orada yapacağımız yeni bir planlamayla, yeni bir yapılanmayla Kayseri’de bir başka alanda, turizm alanından, hizmet sektöründen faydalanmasını sağlayacak bir iş peşindeyiz. Anadolu’daki şehirlerin büyük bir çoğunluğunun şimdi gerilediğini, küçüldüğünü, hatta eskiden medeniyet merkezi olan şehirlerin şimdi ilçe konumuna düştüklerini görüyoruz. Böyle bir ortamla karşılaşmamak için biz de bu projelerin içindeyiz.

İstanbul avantajlı; siyasi bir merkez, coğrafi bir merkez, tarihi bir merkez, kim ne derse desin. Ankara avantajlı; siyasi bir merkez, herkes mecburen gidip geliyor oraya zaten. Onlar da ellerindeki yetkileri vermiyorlar ki, “Herkes buraya gelsin gitsin” diye. Oraya her gün insanlar gidip geliyorlar zaten. Antalya bir turizm merkezidir nihayetinde, avantajlı bir şehirdir. Ancak, Anadolu’daki bizim gibi şehirlerin avantajı yok. Avantajı olmayan şehirlerde iş bize düşüyor, yöneticilere düşüyor, sivil toplum örgütlerine düşüyor, o kentte yaşayanlara düşüyor. Bu anlamda biz yeni bir formatta çalışıp, şehri ileriye taşıyacak, bölgenin merkezi haline getirebilecek bir planlamanın ve yapılanmanın peşindeyiz. İnşallah bunları da başarıyoruz diye düşünüyorum.

Bu vesileyle bu etkinliği yapan değerli arkadaşlarımıza, Oda başkanlarımıza teşekkür ediyorum. Çıkacak sonuçların hayırlı olmasını diliyorum. İnşallah biz de bunlardan gerekli dersi alırız. Şehrimizle ilgili dışarıdan gelecek arkadaşlarımızın veya içerideki bulunan arkadaşlarımızın yapacağı eleştiriler varsa, onları da hakikaten can kulağıyla dinlemeye hazırız.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum efendim.

Önder KIRAÇ

(Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Müsteşarı)

Değerli arkadaşlar; hepinizi saygıyla selamlıyorum. Sayın Valime, Sayın Büyükşehir Belediye Başkanına, çok değerli bürokrat arkadaşına, üniversitemizin çok değerli hocalarına, Kayseri Sanayi Odası Başkanımıza, çok kıymetli meslektaşlarıma, meslektaş adaylarıma günaydın diyor, saygıyla selamlıyorum.

Değerli arkadaşlar; ben bugün aranızda benim için çok önemli olan iki hususla sözlerime başlamak istiyorum. Bir tanesi, ben Kayseriliyim ve Kayserili olarak burada bu amaçla buraya gelmiş olmaktan dolayı büyük onur ve mutluluk duyuyorum. Ancak, Kayserililerin dediği bir terminolojiyle Kayseri'nin yerlisi değilim, köylüsüyüm ben, Develiliyim. Başkanım bunun anlamını çok iyi bilir; genellikle dışarıda, Kayseri dışında Kayserililer kendini yerli-köylü diye ikiye ayırır, ben biraz köylüsüyüm. İkinci husus da şehir ve bölge plancısı olarak 1985 yılından beri bu mesleğe fiili olarak hem kamuda, hem özel sektörde hizmet veren bir kişi olarak böyle çok seçkin bir topluluğa Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Müsteşarı olarak hitap etmenin onurunu sizlerle paylaşmak istiyorum.

Bu çok önemli, ben meslek camiamız için de önemli olduğunu düşünüyorum, benim şahsım için de önemli, çünkü Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, bugüne kadar planlamanın ve plancılardan bir çatı resmi kurumu hüviyetinde olmuş ve planlamayla ilgili sorunların çözümü odağı olması gereken kurum olarak düşünülmüş. Zaman zaman bu görevini ve sorumluluğunu gayet layıkıyla yerine getirmiş, zaman zaman da bu görev ve sorumluluğundan biraz uzakta kalmış. Ancak, bir meslek adamı olarak, Bakanlık teşkilatının en üst bürokrasisine gelen bir kişi olarak, geldiğim günden bugüne kadar ve çalışacağım süre içerisinde plancılardan ve planlamanın sorunlarını çözen mevkide; sorunlardan yakından değil, onları çözen, sonuç odaklı bir merkezde yer alan bir kişi olarak sizlerle her ortamda bir arada olmaya çalışacağım ve katkı sağlamaya çalışacağım ve sizlerin desteğini de çözüm üretirken almaya gayret göstereceğim.

Benden önceki konuşmalarda Sayın Başkanımın çok kıymetli, uygulamadan gelen bir tecrübesiyle çok renkli bir söylemi oldu, ben kendisine teşekkür ediyorum. Keşke bütün başkanlarımız kendisi gibi böyle dışarıdan gelen herhangi bir kişi olsa, hiç olmazsa kentlerimizde gördüğümüz sorunların birçoğunu yaşamayız. Ama, maalesef kentlerimiz bu hale gelmesinde birçok kişinin sorumluluğu kadar bizim meslektaşlarımızın da, bu konuda hizmet edenlerin de; gerek kamuda, gerek özel sektörde hizmet verenlerin de büyük

bir sorumluluğu olduğunu düşünüyorum.

Neden bunun büyük bir sorumluluğu var değerli arkadaşlar? Ben yaklaşık 85'ten bu yana 25 seneyi aşan bir süredir bu görevin fiili olarak içindeyim. Eğitim alırken çok yönlü eğitimler alırız, burada çok kıymetli hocalarımız var, bize plancı olabilmek için bir sürü dersler verirler; tarihten bahsederler, antropolojiden bahsederler, kent ekonomilerinden bahsederler, sosyolojiden bahsederler, mimariden bahsederler ve plancı olabilmek için bütün bunlardan her birinden, bütün alanlardan biraz bilgi sahibi olmamızı arzu ederler. Ancak, şunu görüyorum ki, bir plancı arkadaşım, gerek öğrencilik döneminde, gerekse öğrencilikten sonra nasıl bir vizyonu üstlendiğini, nasıl bir misyonun içinde, farkında olmadan mezun olmuyor ve meslek hayatına o şekilde başlıyor.

Hakikaten çok büyük sorumluluğumuz var. Düşünsenize değerli arkadaşlar; sizin çizmiş olduğunuz bir planlamayla bir kentin gelecek 10 yılını, 15 yılını, 20 yılını... Bu ne kadar büyük sorumluluktur?.. İyi yapılan bir planlamanın sonucunda Kayseri gibi, Konya gibi, Antep gibi diğerlerine göre daha nitelikli şehirler çıkıyor, ama bazen de maalesef çok kötü sonuçlarla karşılaşılıyor. İyi veya kötü sonucu yakalayabilmek için çok uzun süreler geçmesi gerekiyor. 15-20 sene sonra biz bu işte yanlış yapmışız dediğimiz zaman, geri dönmenin de çok fazla bir şansı olmuyor veya geri dönüşün maliyeti çok yüksek oluyor.

Dolayısıyla buradaki çok değerli genç arkadaşlarıma şunu tavsiye ediyorum: Nasıl bir operatörün hassasiyeti ve sorumluluğu varsa, çünkü yanlış bir ameliyatta o hastayı o an öldürmek mümkünse, kötü bir plancının elinde de bir kent maalesef uzun yıllar sonra ölmeye mahkûm bir hasta gibi oluyor ve uzun yıllar sonra öldükten sonra da çok fazla bir şey yapamıyoruz. O yüzden ciddi sorumluluğumuz var.

Değerli arkadaşlar; bunu anlatırken bir anımı da sizlerle paylaşmak istiyorum: Plancı olmak ne demek? Hakikaten ben meslek hayatımda plancı olmaktan her zaman gurur duydum, onur duydum, onurla hizmet etmeye çalıştım. Çok gençken, 1990 yıllarında bir kurumda uzman olarak çalışıyorum. O zaman genciz, bizden daha tecrübeli arkadaşlarımız var, ağabeylerimiz var ve o kurumun başına yeni bir kurum başkanı atanmış. Kuru başkanı meslekten birisi değil, ama çok yetkili bir kişi, çünkü planları onamakla mükellef üst yönetici. Plan olgusuyla ilk defa orada karşılaşılıyor ve bizi, bütün plancıları topladı. Biz o zaman ihtisas kurumu niteliğindeydik, yaklaşık 20-25 tane plancı arkadaşımızın görev aldığı bir kurumdu. Paftaları astık, paftalarımızı astığımızda kurum başkanımız dedi ki, "Bu renkler neyi gösteriyor? Burada sarı var, yeşil var, kavun içi var, bu ne anlama geliyor?" O zaman daire başkanımız, yine meslektaşımız, şehir plancısı bir ağabeyimizdi; dedi ki, "Valla bu sarılar konutları gösterir, yeşiller yeşil alanları gösterir, kavun içiler turizm alanlarını gösterir. Planlamanın dili, rengi budur." "Peki, yuvarlak yuvarlak bir şeyler var o adaların içinde, o neyi gösterir?" Dedik ki, "Efendim, bu yuvarlak yuvarlak olan şeyler, buradaki yapılaşma düzenini gösterir." "Nedir o yapılaşma düzeni?" "Birinci yuvarlağın üstüne bir rakam yazar, 0.30 gibi çizgi vardır, altında bir rakam yazar, 0-60 gibi. İkinci yuvarlakta A2, 5.3 vardır."

“Bu nedir?” dedi. O ağabeyimiz dedi ki, “Efendim, bu buradaki, bir parseldeki taban alanı işte TAKS’tır, 0.30’dur. Bu da KAKS’tır, kaç katlı olacağını gösterir, oradaki yapılaşmayı gösterir. Bu 2 kattır, bu önden 5’tir, bu yandan 3’tür.” Bu şekilde anlatmaya başladı.

“Peki, bunun kararını kim verir, bu yuvarlakların içinde yazılacak rakamın kararını kim verir?” dedi kurumun başkanı. Bizim daire başkanımız, “Efendim, biz karar veriyoruz, biz plancıyız, plancılar karar verir.” “Ne demek plancılar karar verir? Ben koskoca başkanım, siz nasıl buna karar veriyorsunuz? Yani, bu 0.30’u 0.15 yapabilir misiniz?” “Yaparız” dedi. “Peki, 0.22 yapabilir miyiz?” “Yaparız” dedi. “Peki, 0.36 yapabilir miyiz?” “Yaparız efendim.” “Kim karar verir buna?” “Plancılar verir” dedi başkanımız. “Kardeşim, peki bunu yaparken hiçbir şey yok mu, böyle keyfi mi olur?” dedi. Konu bir yere doğru gidiyor. Biz tehlikeyi hissediyoruz, ama başkanımız hissetmiyor tehlikeyi; dedi ki, “Tabii, plancılar bunu yaparlar, yazarlar, bu böyle uygulanır.” Bunun üzerine başkan dedi ki, “Kardeşim, bu planları ben onaylamazsam yürürlüğe girer mi?” “Hayır, girmez efendim.” “O zaman kim karar veriyor; ben karar veriyorum. O zaman yazın o plana, 0.16 bundan sonra 0.32 olacak” dedi.

Değerli arkadaşlar; bunu ne amaçla anlattım? Bizim maalesef günümüzdeki fiziki koşullarımızda gelmiş olduğumuz nokta, bir yuvarlağın içerisindeki 0.15 ve 0.30’u yazan meslek adamları konumumuza gelmiş olmasından duyduğum üzüntüyü anlatmak için paylaştım. Maalesef eğitimimizden demeyeceğiz, ama eğitim sonrasında almış olduğumuz, yaşadığımız gerçekler veya yüzleştığımız gerçekler, plancının sadece TAKS ve KAKS veren ve oradaki kutucukların içerisini dolduran meslek adamları hüviyetine gelmesinden dolayı mesleğimiz çok yozlaşmaya başladı.

Hakikaten baktığımız zaman planlara, “Bir vizyon nedir? Bu kente gelecekte nasıl bir rol veriyorsunuz, bu rolün gereği nedir?” dediğiniz zaman, bunu anlatabilen plancı arkadaşlarımızın sayısı giderek azalmaya başladı. Çünkü, bizim mesleğimizin birinci olgusu, plan yaptığımız yerde bir vizyon vermek, orada gelecekte bir rol biçmektir. Biz burayı nasıl bir kent olarak görüyoruz, nasıl bir kent olarak görmek istiyoruz deyip önce bir senaryo yazacağız. O senaryonun dinamiklerini koyacağız, niye öyle bir vizyon oraya öngörüyoruz, onu koyacağız. Ondan sonra onun gereğini, diğer enstrümanlarını koyacağız ki, kentin niçin o vizyon sahibi olduğunu ve nereye gitmesi gerektiğini de bir senaryo bütünlüğü içerisinde bir karar verici olacağız ve onun gereği olarak da o kutuların içeriğini dolduracağız. Aksi takdirde, biz sadece TAKS-KAKS gibi iki rakamla bir kentin geleceğini belirlemek durumunda kalacak olursak, o planı onaylamak durumunda yetkilendirilmiş kişiler, o kutuyu size doldurtmazlar, kendileri o kutunun içeriğini doldururlar. O kutunun içeriğini doldurdıkları zaman da Sayın Genel Başkanımızın biraz evvel ifade ettiği gibi, bizim planlamamız, sadece rantı dağıtan, rantı paylaşan bir hukuki belgenin, hukuki kâğıdın dışına çıkmaz.

Değerli arkadaşlarım; o yüzden plancı olmanın sorumluluğunu içimizde, ruhumuzda, vicdanımızda sindirerek bu mesleği yapmamız gerekir. Kamuda çalışıyor olabiliriz, özel sektörde çalışıyor olabiliriz, ama çok şükür gelmiş olduğumuz hukuki bir yol var. Bunu bizden

eski meslektaşlarımızın büyük çabaları ve bizlerin de içinde olduğumuz dönemin çabaları sonucunda şu noktaya geldik: Bir plan, şehir plancısının imzası olmadan yürürlüğe girmiyor. Dolayısıyla belki yaptırılanlar farklı olabilirler, ama yapan imzalar ve yapan kişiler, o ehliyete sahip olan meslektaşlarımız.

Dolayısıyla değerli arkadaşlar, lütfen bu vicdani hesabın, muhasebenin içerisinde mesleğimize ve gelecekte orada yaşayan insanlara olan sorumluluğumuzun bir neticesi olarak o kutuların içerisinde birilerinin vasıtaları veya talimatlarıyla değil, kendi senaryomuzu kendi bütünlüğümüz, kendi gelecekteki orada nasıl bir şey görüyorsak, nasıl bir şey yapmak istiyorsak, onun gerçekleriyle yüzleşerek doldurmamız ve bu konuda çok iyi hazırlıklar yaparak, o noktaya gelmenin hazırlığını doğru düzgün yaparak geldiğimizi herkese ifade etmemiz gerekir.

İnanın değerli arkadaşlar, şehir plancısı olabilmek, bir mühendis olmaktan çok daha zordur. Mühendisliğin çok kalıplaşmış bir formülasyonu vardır, o formülasyonda o formülü yerine koyduğunuz zaman, bir köprüyü, bir binanın statüğünü çok rahat çözebilirsiniz. İsmi üstünde, statik, yani çok statik bir hesaplama yöntemidir ve çok rahatlıkla hesaplayabilirsiniz, ama bir kentin formülasyonu yoktur. Kentin formülasyonu her geçen gün değişir, parametreleri her geçen çoğalır veya azalır, değişkenleri çok fazladır. Dolayısıyla o değişkenleri bizlerin görüp, bizlerin analiz edip, o değişkenlerin yerine hangi verilerin gireceğini bizlerin koymasına gerekir. Bunun için çok araştırmak, çok okumak, çok gezmek ve çok düşünmek gerekir ve çok tartışmak gerekir değerli arkadaşlar.

Bugün burada bulunduğumuz platform, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, Genel Başkanımız ve değerli arkadaşlarımızın katılımıyla burada gerçekleştirilen bu platform, bu tartışmanın, bu ortak aklın en güzel, en akademik, en düzeyli tartışma platformudur. Burada yapmış olduğumuz tartışmalar, hem kamu kurumunda çalışan bizler, hem özel sektörde çalışan meslektaşlarımızı, hem de aday olan öğrenci arkadaşlarımız için çok öğretici platformlardır. Buradan çıktıktan sonra, herkes bir gidip, oturup, düşünüp, “Ben kimim, neyim, ne olmak istiyorum?” sorusunu bir kez daha kendisine sormak mükellefiyetindedir.

Çok kıymetli arkadaşlar; bugünkü toplantı çok anlamlı isimlendirilmiş, ben bu ismi koyanlara da teşekkürlerimi ifade etmek istiyorum: “*Planlamanın Dili*.” Planlamanın dili çok önemli bir hale geldi değerli arkadaşlar. Günümüzde, özellikle 1985 yılından sonra imar mevzuatının yerel yönetimlere verdiği yetkiler ve zaman içerisindeki merkezi idarelerin de almış olduğu yetkilerle planlama çok parçacı bir hale geldi. Niye oraya geldi, niçin geldi; doğru muydu, yanlış mıydı, o bugün benim tartışacağım bir ortam değil. Bu çeşitli platformlarda veya bu toplantının ilerleyen günlerde tartışma zamanı bulacaktır.

Benim burada ifade etmek istediğim şey şudur: Planlamanın bir dili olmak durumundadır. Eğer plan çok adaklı olmaya başladığında, çok sektörel olmaya başladığında ve farklı farklı kurumların eliyle onaylanmaya başladığında, şöyle bir riski görüyoruz: Bir plan, öbür planla konuşmuyor, kenarlaşmıyor. Bütün onaylanan planları bir mekâna toplasak ve bunları bir

buluştursak, bir sentez haline getirsek... Birbiriyle uyumlaştıramıyoruz, çünkü farklı diller kullanıyoruz, farklı lejantlar kullanıyoruz, farklı keyfi tanımlamalarda bulunuyoruz. Dolayısıyla günümüzde bilgiyi üretmek ve bilgiyi kullanmanın ve zamana karşı kullanmanın çok anlamlı ve önemli olduğu günümüzde, planlamanın dilini de şeffaflaştırmak ve birbiriyle konuşan hale getirmek çok önemli ve anlamlı olmaya başlıyor.

Değerli meslektaşlarımız; bu konuda Bayındırlık ve İskân Bakanlığınca Sayın Genel Başkanımızın biraz evvel ifade ettiği gibi, bir Kentleşme Şûrası düzenlendi. Burada çok sayıda bilim adamı, çok sayıda kurum-kuruluşun içindeki şehir plancıları, üniversiteden öğrenci kardeşlerimiz, Odadan çok üst düzeyde yetkili arkadaşlarımız, bu şûraya katıldılar ve çok kıymetli fikirlerini beyan ettiler ve bu Kentleşme Şûrasının arkasından KENTGES dediğimiz Kentleşme Strateji Belgesi hazırlığına başlandı. Yaklaşık 150 farklı birimden 500'e yakın katılımcıyla bir Kentleşme Strateji Belgesi hazırlandı. Bu üniversiteden bir grup hocamızın editörlüğünde hazırlandı ki, biraz makama bağlı veya Bakanlığa bağlı bir belge olmasın, daha akademik bir belge olsun, ama bu akademik belge, tüm meslektaşlar ve tüm meslek kuruluşları için bir yol haritası olsun, izleyeceği veya uyacağı bir yol haritası olsun diye düşünüldü. Dolayısıyla bu KENTGES belgesi geçen hafta Sayın Başbakanımızın imzasıyla Yüksek Planlama Kurulundan çıktı.

Burada ne elde ediliyordu değerli arkadaşlar? Bu belge, kurum ve kuruluşların genel anlamda yetkilerine müdahale eden bir belge değildi. Bu belgede sadece tek bir özeleştirisi vardı, meslektaşlarımızın ve bu konuda görev alan kurumların bir özeleştirisi vardı, o özeleştirisi de şuydu: *“Planlamayı hangi kurum yaparsa yapsın, ama bir denetim olgusunun tek elde, tek merkezde, tek odakta olması gerekir”* gibi bir sonuç çıkmıştı. Planlamada bugüne kadar en zayıf olduğumuz, en zaaf olduğumuz nokta, planlamanın denetim mekanizmasının kurulmamış olmasıydı. Dolayısıyla bu mekanizmanın da tek odaklı olarak merkezde olması gerektiği tavsiye ediliyordu. Bu belge sonucunda da bu noktada Bayındırlık ve İskân Bakanlığının planlamada onay kurumu neresi olursa olsun, bir denetim odağı olması hususunda bir tavsiye vardı ve bu noktada da çalışmalar Bakanlığımızca başlatıldı.

Buradaki denetim olgusundan neyi anlamalıyız? Denetimde planların birbiriyle olan uyumu, yani alt düzeydeki planlarla üst düzeydeki planların birbirine olan uyumu, dilinin uyumu ve birbirine olan geçişlerin uyumu şeklinde alt düzeyde ikincil mevzuatlarda bir düzenleme yapılacaktır. Dolayısıyla buradaki hedeflenen şey, artık planlamanın tek bir dili oluşturulacak ve denetim mekanizması yatayda ve dikeyde hiyerarşik düzende oluşturulacaktır. Bu konuda mevzuat hazırlıklarına Bakanlık olarak girişmiş bulunuyoruz. Bu konuda Odamızdan da ciddi anlamda destek bekliyorum, çünkü Odamız bir meslek kuruluşu, üst örgütü, bu noktada tüm meslektaşlarımızı bir araya toplayacak gücü ve otoritesi var, böyle bir saygınlığı var. Dolayısıyla bu saygınlığın ben bu noktada hepimizin şikâyet ettiği yatay ve dikey hiyerarşik denetleme olgusunda katkı sağlamasını bekliyorum. Bu çıkartacağımız mevzuat, ikincil mevzuatlarda bu sektörün içerisinde rol alan aktörlerimizin hepsinin katılımı olma-

sını bekliyorum. Zira bu katılım ne kadar geniş tabanlı olursa ve bu denetim mekanizması ne kadar sağlıklı kurulursa, biz kendi mesleğimizi o kadar kurtarmış olacağız değerli arkadaşlar. Yoksa, bizim mesleğimiz, herhangi bir siyasetçinin veya herhangi bir yöneticinin karar vereceği yasal belge olmaktan maalesef uzaklaşmaz.

İkinci bir konu da değerli arkadaşlar, bu planlama dili coğrafi bilgi sistemiyle ilgiliydi. Bakanlığımızın yine başlatmış olduğu bir çalışma var, çalışma sürdürülüyor. Bu konuda biliyorsunuz, artık teknolojik olarak planlamayı çok sık kullanmaya başladık. Dolayısıyla coğrafi bilgi sistemi ortamında lejantların oluşturulması ve bu lejant birliğinin sağlanması hedefimiz vardı. Bu konuda Bakanlık olarak çalışmamızı sona getirmek üzereyiz. Ancak, en sonunda bir çalıştay düzenlemeyi arzu ediyoruz. Bu çalıştayda tüm arkadaşlarımız, tüm meslek kurum ve kuruluşları, planlamayla ilgili olan veya onaylayan tüm kuruluşlar davetli olacaklar. Burada tek bir portalda bu coğrafi bilgi sisteminin dilini yayınlayacağız, hedefimizi ben açıklıyorum. Burada her kurumun kendi planlamada kullandığı terminolojiyi, ne anlama geldiğini ve işaretini o kurum belirleyecek, ama biz bunu tek bir portalda yayınlayacağız.

Bundan sonra Türkiye'nin neresinde plan yapılırsa yapılsın, hangi kurum yaparsa yapсын, bu lejant dilinin dışında kullanmayacaklar. Kullandığı takdirde, hukuki belge olmaktan uzaklaşacak. O çalışmanın sonucunda yeni bir terminolojiye ihtiyaç hissedildiğinde, o terminolojiye ihtiyaç hisseden kurum, Bakanlığımıza başvuracak ve bu portalımızda yayınlanarak resmîyet kazanacak ve bütün meslektaşlarımız o portal üzerinde, o yazılımlara geçmiş olan kütüphaneden yararlanacaklar. Hiç olmazsa fiili ve fiziki anlamda dil birliğimizi bu şekilde sağlamaya çalışacağız. Bu noktada tüm üniversitemize ve kurum ve kuruluşlarımızın içinde çalışan, plan üreten arkadaşlarımızın bilgisine, birikimine ve tavsiyelerine ihtiyacımız olacak.

Çok değerli arkadaşlar; sizleri benim için çok önemli, anlamlı olan, mesleğimiz için de çok kıymetli olan bu günde çok fazla sıklık istemiyorum, ama sadece şu sözlerle konuşmamı tamamlamak istiyorum: İnsanların gelişmişliği için sizden daha iyi olan, sizin için bir hedef olacak bir topluma bakmak veya bir topluluğa bakmak ve onun gelişmişlik yol haritasından faydalanmak bizi ileri götürür. Ancak, bizden daha geride olan toplumların da -mesleki açıdan söylüyorum- buldukları yerlere bakmak bizi de mutlu hale getirir. İnsanlar, gelişmişlik açısından kendisinden daha alt düzeyde olanların durumunu görünce biraz mutluluk hissediyor. Kendinden daha gelişmiş olan toplulukların geldiği yeri gördüğü zaman da biraz kıskançlık veya biraz hırs ediniyor.

Geçen hafta Bayındırlık ve İskân Bakanlığından ve özel sektörümüzden çok geniş katılımı Şam ziyaretinde bulunmuştuk. Şam'daki muhatap kurum ve kuruluşlarla yapmış olduğumuz toplantılarda, mesleğimizin adına ve ülkemizin adına çok mutlu olduk. Çünkü, 1970'lerde, 1980'lerde bizim tartıştığımız konular orada bugün tartışılıyor ve dolayısıyla biz, bu tecrübemizi, buradaki tecrübeli bir ağabey olarak oradaki yaşadıklarımızı ve nelerle karşılaşa-

caklarını anlatma fırsatı bulduk. O duruma baktığımızda, bizim geldiğimiz geçmişimize baktığımızda, nereden nereye geldiğimizi görmek sevindirici. Ancak, daha yapacak çok şeyimiz var. Bizden çok daha gelişmiş, planlamayı gerçekten bir vizyon haline getirip onu uygulamış olan ülkelere baktığımız zaman da çok geride olduğumuzu fark ediyoruz. Bunu ortadan kaldıracak, bu aradaki mesafeyi kapatacak olan, burada oturan tüm meslektaşlarımızdır. Hangi kurumda veya nerede görev alırsa alsın, bu sorumluluk ve bilinç düzeyinde olduğumuz sürece, çok kısa bir sürede biz o düzeye geleceğimizi düşünüyorum.

Bu konuda bize bu fırsatı veren Odamızın yöneticilerine, bize bu mekânı tahsis eden üniversitemizin çok kıymetli yöneticilerine, her zaman hoş sohbetiyle gittiği ortama neşe katan çok değerli Başkanımıza ve tüm meslektaşlarıma buradan tekrar teşekkür ediyorum, saygılarımı arz ediyorum efendim.

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ

Dr. Ümit ÖZCAN

(TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Sekreteri)

Ülkemizde “planlama” giderek kavramsal içeriğinden uzaklaşırken, yerini tam bir “kaos” ortamı almaktadır. Yaşamakta olduğumuz ve “planlamanın dili” konusunda özelleşen kaos ortamının ölçütü, yalnızca kuramsal anlamda değil, pratik yaşamda teorinin de ötesine geçerek somutlaşan, Odamız tarafından açılan dava sayısında yaşanan inanılmaz artıştır.

Planlama yalnızca bu günü değil, yarınları da içeren bir sorumluluk alanıdır. Meslek alanımızda oluşturulan kararlar, sonuçları açısından “geri dönülmez kararlar” olarak nitelenen kararlardandır. Tıpkı üçüncü köprü kararı, yeşil alanların geri dönülmez biçimde farklı kullanımlara açılarak yapılaşması, gereksiz ve sorumsuz biçimde tümüyle kişisel çıkar sağlamaya yönelik yoğunluk artışları, risklerin göz ardı edildiği, insan hayatının toplu katliama dönüşeceği alanlarda yüksek yoğunluklu yapılaşma kararlarının alındığı, kültürel ve doğal değerlerimizi yok etmeyi amaçlayan plan kararları gibi.

Ülkemizde planlama kavramının, planlamayı “yapı” ve “yollar” konusunda düzenlemeler bütünü olarak gören “yapı yollar kanunu” geleneğinin egemenliğinde geliştiğini, zaman içinde biraz daha detaylandırılmış olan imar mevzuatı kısılcacında bugünlere kadar sürdürüldüğünü görmekteyiz.

Küreselleşmenin ülkemizde kent planlama alanına yönelik en somut yansıması olarak gördüğümüz 3194 sayılı İmar Kanunu ile getirilen imar düzeni, konjonktüre uygun biçimde kentsel rantların bireyselleşmesi yolunu, içerdiği birçok hükümlerle hayata geçirmiştir. Geçen zaman içinde oluşan talep ve eleştiriler de mevcut imar mevzuatında kısmi revizyondan öte bir sonuç elde edilmesini sağlayamamıştır.

Kentlerimiz aşırı nüfus yığılmaları, ekonomik koşullara bağlı biçimde artan kentsel yoksulluk, arz-talep eğilimleri ve kişisel rant hesaplarına dayalı yanlış yer seçimleri gibi çeşitli nedenlere bağlı bir çöküş yaşamaktadır. Dünya örneklerinde, yaşanan benzeri çöküş alanlarında yoksullaşmanın ortadan kaldırılması amacıyla geliştirilmiş mesleki çözüm araçlarından biri olan “kentsel dönüşüm” ülkemizde, rantı yüksek alanlarda kalmış yoksul mahallelerinin yoksullardan tasfiye edilerek “soylulaştırılması”, dönüşüm mağdurlarının kaderlerine terk edilmeleri ve yeni yaratılan rantlarla belli kesimlerin ülke ekonomisinde güç ve karar sahibi kılınmasının aracına dönüştürülmüştür.

Kentsel dönüşüm uygulamaları ile dönüşüme konu alanın kullanıcısı yoksul halk kesimleri, bir yandan içinde yaşadıkları konutlarını “iradeleri dışında” yitirirken, diğer yandan ekonomik krizlerden etkilenen inşaat sektörünün canlandırılmasında “zorla borçlandırılarak” kullanılmaktadır.

Kentleşme olgusu, yönetsel yapı ve süreçlerle çok yönlü bir etkileşim içindedir. Bu etkileşim, kentleşmenin hızı ve biçimi ile bürokratik yapının yozlaşmış nitelikleri dikkate alındığında, kendi haline bırakılmayacak kadar belirleyici düzeye ulaşmıştır. Ülkemizdeki

kentleşme, makro düzeyde siyasal ve bürokratik karar alıcıların aldıkları veya almadıkları kararlardan doğrudan etkilenmektedir.

Bugün kentlerde yaşayanlar ve kente göçenler yeni ortamlarında, farklı düzeylerde de olsa, yine aynı karar alıcılarla veya yerel uzantılarıyla hizmet bekleyen-hizmet sunan ilişkisine girmektedirler. Salt bu ilişkinin varlığı bile kentleşme ve kentlerde bütünleşme sorunsalına birbirini tamamlayan ulusal ve yerel ölçekte politikalarla bir bütünsellik içinde yaklaşılmasının zorunluluğunu göstermektedir.

Toplum yaşamını düzenleyici kurallar, toplumun ortak değer yargıları ile bütünleşmedikçe ya hiç uygulanamaz ya da uygulanmakta diretilirse toplumsal huzursuzluklara kaynaklık ederler. Kısacası, toplumsal kurallar ve kararların uygulanabilirliği, ondan etkilenen toplumun, kararın oluşumuna doğrudan ya da dolaylı katılabilmesi ile olanaklıdır.

Son yıllarda kentler/kentsel mekan, toplumsal güç ilişkilerinin yeniden biçimlenme sürecinin sahnesi olmanın ötesinde önemli bir parçası haline gelmiş durumdadır. Toplumsal sorunları/eşitsizlikleri aynı zamanda mekansal kılan bu süreçte, mekana yönelik her tür düzenleme, aynı zamanda, mevcut toplumsal ilişkilere de belirli yönde müdahale anlamına gelmektedir. Yakın dönemde sadece kent yöneticilerinin değil inşaat şirketlerinin, yerli/yabancı gayrimenkul yatırımcılarının ve hatta ülke yöneticilerinin gündemini oluşturan “kentsel dönüşüm” bu durumun somut bir ifadesi niteliğindedir.

İzlenen planlama politikaları ile kentlerimizde özgün yerel değerler yok olurken, kentlerimiz giderek kimliksizleşmekte ve aynılaşmaktadır. Yaşanan süreçte kent mekânını anlamlandırma amacıyla üretilen planlar ve bu planlara göre oluşan yapılaşmalar da giderek daha çok birbirine benzemekte ve standartlaşmaktadır. Süregelen bu sisteme son yıllarda eklenen TOKİ uygulamaları da bu “standartlaşarak yozlaşmayı” hızlandırmıştır.

Bugün ülkemizde farklı ölçeklerde ve türlerde üretilmesine rağmen planların, yaşanmakta olan toplumsal sorunlara tamamen kayıtsız kalmasının yanı sıra, kendilerine özgü dil geliştirmede yetersiz kalması; hazırlanma süreci, kararları, tasarımı, kurgusu, uygulanması ve izlenmesinin birbirine benzemesi; bölgeye, yerele özgü ekonomik, sosyal, kültürel, coğrafi farklılıkların ve tercihleri yansıtmaması; ölçeğin, türün, yapıların gerektirdiği özgünlüklerin anlamlandırılmıyor olması; özellikle “planlama” kavramının temel saiki olan “kamu yararı” ilkesinden giderek uzaklaşan yapısı ile imar planlarının, özgün mekan üretmek yerine, imar haklarının dağıtılması, yapılaşma koşullarının ve arazi kullanımının belirlenmesi, daha açık bir ifadeyle rant paylaşımında öncelikli bir yaklaşıma sahip olması, “planlama dili”nin geliştirilmesinde yetersiz kalınmasının başlıca nedenleri olduğu gibi, bu durum yapısal çözümlerin üretilmesinin de önünü kapatmaktadır.

Mevcut mevzuatın rantın yönlendirilmesine dayalı kurgusundan rahatsızlık duymayan kesimlerin söz sahibi olması, planlama camiasının alternatif üretme çabasında yetersiz kalması ve birikimin değişime yansıtılmasının önüne çıkarılan engeller, uzun yıllardan bu yana üre-

tilen çevre düzeni planları, nazım imar planları ve uygulama imar planlarının hazırlanmasında, ölçek farklılığının yanı sıra, doğal, ekonomik, sosyal ve kültürel yapı farklılıklarından kaynaklanan zenginliğe ve yaşanan teknolojik gelişmelere rağmen, buna koşut zengin bir dil ve uygulama araçlarının üretilmemesinin başlıca nedenleridir.

Son yıllarda daha sık gündem oluşturan “stratejik mekânsal planlama”, “kentsel yenileme”, “kentsel dönüşüm”, “koruma amaçlı planlama”, “uzun devreli gelişme planları”, “bütünleşik kıyı planları” gibi alana özgü farklı plan tartışmaları sürerken; bu tür planların üretim süreçleri, içerik, bütün ve parça ilişkisinin kurulma biçimlerine ilişkin yaşanan sorunlar, farklı plan kararlarının farklı dil gereksinimlerine ilişkin tartışmaların önümüzdeki dönemde de süreceğini göstermektedir.

Bu sorunlu yapıdan çıkış, her tür ve ölçekteki planda kendine özgü “dil üretme” gereği üzerinden kurgulanmasını zorunlu kılmaktadır. Bugün planlamanın dilini zenginleştirecek güncel konuların planlamanın gündeminde yer edinmeye başlaması; öncelikle toplumsal gereklere uygun doktriner yaklaşımları içeren; “kentsel risk”, “afet”, “sakinim”, “iklim değişikliği”, “biyolojik çeşitlilik”, “arazi bozunumu”, “su”, “taşma kapasitesi” gibi olguların planlamaya sağlayacağı girdilerin tanımlanması, planlama ile bütünleştirilmesi, ilişkilendirilmesi gereğini de gündeme taşımaktadır.

Planlamanın aksayan bileşenlerini oluşturan “ötekiler” arasında sayılan yoksullar, özürllüler, yaşlılar, yayalar ve çocuklara kentte yer açılmasını sağlayıcı yeni yaklaşım biçimleri; neo-liberal politikaların aşındırdığı “kamusal alan” tartışmaları, kamusal, yarı-özel ve özel mekan tanımları ve bunlara ilişkin planlama ve tasarım ilkelerinin içeriği; politik, ekonomik sorunlar ve derinleşen toplumsal ayrışmalar nedeniyle oluşan tansiyonun mekansal yansımalarının tartışılması, mevcut yapıyı analiz etmekle kalmayıp, çözüm önerileri üzerine yoğunlaşılması giderek daha büyük önem kazanmaktadır.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından 2009 yılında gerçekleştirilen ve çok sayıda uzmanın emek verdiği, farklı kesimlerin katılımıyla gerçekleştirilmiş olan Kentleşme Şurası’ nı bu konuda son yıllarda atılmış az sayıdaki olumlu adımdan biri olarak görüyoruz. Şura ile başlatılan arayışlar ve bu arayışlar sonucunda elde edilen, 4 Kasım 2010 tarihinde resmi gazetede yayımlanan KENTGES “Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı” dokümanında yer verilen “hedefler”, “stratejiler” ve “eylemleri” önemsiyoruz.

Bu yıl “Planlamanın Dili” temasıyla düzenlenen Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu’nun yaşanan sorunların çözümüne ve olumlu yöndeki değişim arayışlarına önemli bir destek olmasını umuyoruz.

Tüm meslektaşlarımızın ve kamuoyunun bilgilerine saygıyla sunarız.

8 KASIM

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ

ÇERÇEVE BİLDİRİ

Prof. Dr. **Murat BALAMİR**
Orta Doğu Teknik Üniversitesi,
Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

PLANLAMADA DÖNEMİN DİLİ

Prof. Dr. Murat BALAMİR

Meslekler sosyolojisinin başlıca ilgi alanlarından biri, meslek topluluğunca paylaşılan dil konusudur. Buna göre, mesleğe özgü içsel anlamlar taşıyan (*esoteric*) bir dil olduğu ölçüde, o mesleğin etkinliği ve toplumsal saygınlığı da yükselir. Bu saptama mekansal planlama disiplini için ne ölçüde geçerlidir? Şehir planlama dili çok yönlüdür. Bu teknik bir dil, bir yasa dili, eylem ve uygulamanın dili, ekonominin/ sosyolojinin/ kültürün dili, siyasetin dilidir. Öte yandan, dil zaman içinde değişkendir. Planlama dili zaman içinde özellikle değişmiştir. Mekansal planlamanın tarihsel değişimini ve zengin birikimini iki farklı eksende izlemek olanaklıdır. Bunlar, bize planlama dilinin de nasıl geliştiğini açıklayacak kılavuzlardır. Bir kurum olarak planlamanın, değişmez rakibi piyasa sistemi ile olan ilişkileri, bu meslek dilinin gelişmesinde ağırlıklı bir rol oynamıştır. İkinci belirleyen ise, planlamanın görevler üstlendiği farklı toplumsal dönemlerin özellikleridir. Her iki açıdan da, bulunduğumuz dönemin yorumlanmasını ve yakın gelecekteki toplumsal koşulların kavramlaştırılmasını sağlayan araçlara ve bir dile sahip çıkmakla, planlamanın mesleki konumu ve etkinliği açısından güçlendirilebilmesi beklenir.

Piyasa ve Plan

Planlamanın dili, zaman içinde rakibinin diline göre biçimlenmiştir. Bu rakip, piyasa dediğimiz sistemdir. Soyut ve basitleştirilmiş düzeyde bakarsak, ‘Piyasa ve Plan’ toplumda kaynakların dağıtımını sağlayan iki farklı mekanizmadan başka birşey değildir. Kaynakların dağıtılmasında, birincisi bir ‘pay kapma yarışı’, ikincisi ise yetkinliği tanınmış ve meşru bir ‘atama yöntemi’dir. Bunları kavramlaştırmada kullanılan ‘gizli/gizemli/ilahi el’ ve ‘insan eli’ tanımları da bunu anlatmaktadır. Hangi ortamda ve düzeyde, ne zaman bir plan yapıyorsak, kaynak dağıtım kararlarını piyasaya bırakmamak amacıyla yapıyoruz.

Bu ikiliye, toplumsal yapılanmanın temel niteliğini anlatmak için de başvuruyoruz. ‘Piyasa sistemi’ ve ‘planlı düzen’, siyasi bir tercih ve ideolojiyi belirtmek için de kullandığımız tanımlardır. Bu açıdan, ‘fetişleştirme’den uzak durulduğu ölçüde piyasa ve plan, hem farklı bağlamlar, hem de farklı araçlar oluştururlar. Piyasa ekonomilerinde kimi sektörlerde ya da birimlerde planlı davranma gereği görüldüğü gibi, planlı ekonomilerde de sınırlı piyasa mekanizmalarına başvurulabilir. Öte yandan, piyasa ve planın yalnızca özel ve kamu kesimlerinin farklı yöntemleri olduğu ve birbirinin dışında kalan etkinlik ortamlarını tanımladığı düşüncesi de indirgeyici bir varsayımdır.

Bu gözle yapılan bir değerlendirme, planlama dilinin büyük ölçüde, söz konusu rekabete dayalı geliştiğini tartışabilir (1). Planlamanın erken kurumlaşma döneminde bu bir savunu dilidir. Plan kararlarının gerekçelendirilmesi ve sorumluluklar üstlenilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Oysa piyasa kararlarından kimse sorumlu tutulamayacaktır; Piyasa, bir ‘toplumsal özgürlük’ (ya da ‘kural tanımazlık’/ ‘organize sorumsuzluk’) ortamıdır.

Mekansal planlama bir kurum olarak işleyiş kazanmakla, piyasa cephesinden ilk saldırılara hedef olmuştur. Bunun en az üç biçim aldığını görürüz:

- (a) “Ne gerek var?”: Bu bakışla, piyasalarda aktörler arası yarışma ortamı kaynak dağılımlarını en verimli biçimde gerçekleştirecektir; kentsel ortamda da piyasa mekanizması, mekânın ve taşınmaz kaynakların ‘en üst ve en iyi’ kullanımını sağlar.
- (b) “Planlama fazladan maliyettir”: Buna göre, planlamanın yönetim maliyetleri, sağlayabileceği ekonomilerden üstündür. Bürokrasiyi azaltmak üzere, yalnızca genel bir mekansal bölgeleme ile yetinilmelidir.
- (c) “Planlama Zararlıdır”: Bu savın birkaç yönü vardır. Öncelikle planlamanın objektif bir yöntemi olmadığı ve kararlarının keyfi ve dayanaksız kaldığı ileri sürülür. Plan kararlarının ekonomik gerekçeleri yoktur. Piyasa dışında öznel, yargısal ve yapay ölçütler ile alınan bu kararlar ile fiyatlar etkilenir, dolayısıyla kaynakların verimsiz dağıtılmasına ve heba edilmesine yol açılır. Ayrıca, toplum adına alınan kararların etik bir yönü de yoktur. ‘Küçük beyinler büyük sorunlar’ ile başedemez ve plan kararları büyük toplumsal risk taşır.

Bu yaygın saldırı, planlamanın önceleri özürücü bir savunu dili geliştirmesine neden olmuştur:

- (a) “Piyasa dışı kararlar her zaman olmuştur”: Yönetimlerce olağan biçimlerde uygulanan vergiler, parasal destekler, ya da kaynakların doğrudan yönlendirilmesi ve denetimi, zaten bir toplumsal gerçekliktir; tarih boyunca piyasalarda etkili olmuştur.
- (b) “Siyasi tercihler piyasa üzerinde güçlü etkilerdir”: Belirli üretim sektörlerinin ya da teknolojilerin, yönetimlerce siyasi nedenlerle kayırılıp desteklenmesi, piyasa fiyatlarını alt üst etmeye zaten yeterli güçte girişimlerdir.
- (c) “Zorunlu altyapı ve kamu projeleri, kaynak kullanım ve dağıtımında etkili dışsal kararlardır”: Merkezi ve yerel yönetimlerin hizmet ve yatırım programları, büyük ölçekli projeleri, kamuya ya da kimi toplum kesimlerine ayrıcalıklar tanıdığı gibi, piyasaları doğrudan ve dolaylı etkileyen koşullar yaratırlar.

Bu söylem, bir adım ileride bir ‘karşı saldırı’ diline dönüşür:

- (a) “Piyasa sisteminin, kendine özgü ekonomik kusurları vardır”: Piyasalarda ‘kusursuz yarışma’ sağlanamadığı gibi, fiyatlandırılmayan ‘kamu malları’ ve ‘dışsallıklar’ piyasa dışı müdahalelere ve planlamaya başvurulmasını zorunlu kılar.

- (b) “Üretim ve tüketim süreçleri özelindeki kusurlar, planlı dışsal kararlar gerektirir”: Bu süreçlerde ‘artan ve azalan maliyetler’, mekana ilişkin ‘bölünmezlikler’ gibi etkenler piyasada talebe göre davranmayı olanaksız kılan gerçekliklerdir. Buna ‘mülkiyet hakları’ndaki saptırıcı etkiler ve uyumsuzluklar da eklenirse piyasaların en verimli (‘optimal’) işleyişinden söz etme olanağı kaybolur.
- (c) “Piyasa polarize eder”: Piyasaların, toplumu ve mekanı kutuplaştırması ve eşitsiz/adaletsiz kaynak ve varlık dağılımları yaratması, kimi dönemlerde siyasi tercihlerle özel dengeleyici ve koruyucu uygulamaları zorunlu kılmıştır. Bu dengesizlikleri gidermek, plan yapmaktır.

Planlama gereğinin bu savunusu karşısında, tanımlanması gereken bir de “evet ama” anlayışı vardır. Planlamayı kabullensek bile, piyasa ekonomilerinde planlamanın ‘tanımladığı kamusal hedeflere erişmesini sağlayacak araçları’ bulunmadığı savı, planlamayı eleştirenlerin de, savunuların da, farklı sonuçlar çıkarsalar da, tekrarladıkları bir görüştür. Pragmatik eleştiriye göre, planlamanın ‘geleceğin yönlendirilmesi’ için ne yeterli tekniği, ne de yetki donanımı vardır. Bu eleştiriye karşı, bu tür yetersizliklerin nedeninin planlamanın kendinde değil, sistemin özürlerinde aramak gerektiği savunulur.

Özel çıkarların piyasada yarıştığı gibi, kamu kesiminde de bağlantısız farklı yetkili birimlerin birbirlerini yadsırcasına kararlar verebildikleri sıkça dile getirilen bir ikinci ‘pragmatik’ eleştiridir. Bu durum, merkezi yönetimin çok başlı bir yetkililer silsilesi oluşturması kadar, kentsel taşınmaz piyasalarında değerlerin/fiyatların sapmasında etkili olan fiziki plan kararları yanısıra, birden fazla kurumsal müdahale biçiminin rol oynaması ile gerçekleşir. Bu tür pragmatik eleştirileri karşılamaya çalışan iki tür yaklaşım gözlenir:

- (a) “Kent toprakları kamulaştırılmalıdır”: Bu önermenin kapitalist sistemde gerçekleşme olasılığını tartışmaya girmeksizin, bundan sonraki adımlarının neler olabileceği nedense meçhul kalmıştır. Oysa asıl açılması gereken bundan sonraki planlama süreci ve yöntemleri olmalıdır. Günümüzde, kimi uygulamalarla ‘kentsel rantı kamuya döndürdüğü’ nü ileri süren (bireylere imar hakları verilirken ‘gerekenden fazla kamu payı (DOP) alma, dönüşüm yöntemleri, altyapı maliyetlerini geri alma mekanizmaları, vb) yöntemlerin pragmatik eleştiriye yanıt oluşturup oluşturmadığı yeterince irdelenmemiştir.
- (a) “Piyasayı etkileyen tüm etkenler plan hedeflerine göre, eşgüdüm içinde kullanılmalıdır”: Burada önerilen, kentsel taşınmazlar dünyasına ilişkin değerleri/fiyatları toplumsal amaçlara uygun biçimde yönlendirmek üzere, ‘taşınmaz vergileri/ kiralar/ mülkiyet hakları/ imar hakları/ krediler’ gibi tüm ‘piyasa denetim kanallarının’ eşgüdümü ile, mekansal planlamaya katılımı denetlenebilir bir yerel bileşik yaptırım gücü kazandırılmasıdır (2).

Bu dönemlerdeki kimi yaklaşımlar planlamaya, siyasi karar verme sistemine yalnızca özel iletişim ortamı sağlayan bir teknik gereç olarak bakmıştır (3). Mikro işlemciler ve iletişim

teknolojisinin getirdiği teknik olanaklarla planlama, yeni piyasa koşullarında mekansal bilgi işleme kapasitesini geliştirmiştir. Ancak bu gelişmeler, aynı zamanda planlamanın kendisini de küreselleşmenin bir aracına dönüştürmüş, özelleştirilmiş bir ‘karar destek’ paketi ve hizmet türü ve giderek ayrıca pazarlanabilir bir yeni meta kimliği kazandırmıştır.

Planlamanın, rekabet ortamında başvurulan söylemlerden yararlanıp kavramca zenginleştiği ileri sürülebilir. Plancıların bu iki sistemin farklı ortamlardaki görece üstünlüklerini kavramış olmaları beklenir. Dahası, planlama - piyasa rekabetinin yakın gelecekte alacağı biçimi ve olası söylem diline sahip çıkmak, mesleğin güçlendirilmesi için yerinde bir strateji sayılabilir. Çünkü günümüzde, piyasa sisteminin sürekli büyüme gerektiren küreselleşmesi ve sermaye birikimini (yapay yöntemler dahil) hızlandırma çabaları ile, doğal kaynaklar geri dönülmez biçimlerde indirgenmiş ya da tükenme noktasına getirilmiş, çevre ve ekolojik yapılar bozulmuş; yaşam, çoklu krizlerle topyekun yokolma tehditleri altına girmiştir (4). Bu koşullar, planlamanın yeniden kurtarıcı bir değer kazanmasına yol açmaktadır. Planlamanın, bugün işte bu koşullarda hangi yeni kavram ve yöntemlere başvuracağını tartışmak ve yeni bir dil geliştirmek gereği vardır. Bu kolokyum tarafından tanımlanmış olan “planlamanın dili” teması, özellikle bu bağlamda yerinde ve anlamlı görülmelidir.

Yakın gelecekte planlamanın değişmekte olan yerini ve işlevini kestirmek üzere, bir ikinci bakış açısıyla planlamanın farklı toplumsal bağlam ve evrelerde üstlenmek zorunda kaldığı rolleri ve geliştirdiği dili gözden geçirmek yardımcı olacaktır.

Farklı Dönemlerde Toplumsal Koşullar ve Planlama

Zamanın büyük adımlarını izleyerek, farklılaşan nesnel ve toplumsal koşullarda planlamanın değişimini izlemek öğreticidir. Değişen üretim teknolojileri ve örgütlenme biçimlerine bağlı olarak, şehir planlamasının bağlamı ve niteliği de farklılaşmıştır. Farklı dönemlerde planlamaya biçilen kimlik, planlamanın kurumsal tanımı, verilen görevleri/ hedefleri/ çalışma alanları/ kavramları/ yöntemleri/ araçları/ ütopyaları/ dili ile değişmiştir. Bunu bir ölçüde sergilemek, nesnel ve toplumsal ortamların kendi içlerinde ne tür planlama gereksinmelerine ve sistemlere yol açmış olduklarını, aşağıdaki dönemsel örneklerdeki planlama niteliği (koşullar ve etkinlikler, sorunlar/ toplumsal ve mekansal ütopyalar/ kavramlar ve dil kümelerinde) özetlemek olanaklıdır (5):

Erken Modern Toplum:

- *(Remedial) ‘Düzeltilici Planlama’:*
- Başlıboş erken sanayileşmenin kentsel çevrede ve toplumda yarattığı öldürücü sonuçlar, nitelsiz işçi yığınlarının yürek kaldırmayan çalışma ve yaşam koşulları, fiziki çevrede

kirlilik, bulaşıcı hastalıklar, kazalar, aşırı yoksulluk; kamunun altyapı yatırımlarına yönelmesi ve fiziki planlamanın kurumsallaştırılması

- Filantropik işçi konut siteleri ve fabrika çalışanları için ütopyacı tasarımlar ve girişimler
- Zorunlu tutulan fiziki ölçütler: yol genişlik standartları, arazi kullanım kuralları, altyapı hizmetleri verme zorunluluğu, barınma standartları, vb.

Modern Toplum:

- *(Comprehensive) ‘Kapsamlı Planlama’:*
- Ekonomik büyüme, gelişme, ilerlemeci yatırımlar, doğal kaynaklar arama ve kullanıma açma, kitlesel üretim, altyapı geliştirme, yeni ulaşım ve yapım teknolojileri, yapılaşma yatırımlarının desteklenmesi, yeni şehirler inşa etme, yeni piyasalar açmak üzere planlama
- Optimal büyüklük ve formda tasarlanmış şehir bütünü ütopyaları
- Kent formu, lineer kent, mega yapı-şehir, bölgeleme, toplu taşıma sistemi, mahalle tasarımı, Radburn planı, vb.

Refah Toplumu:

- *(Pro-active) ‘Öneylemli Planlama’:*
- Ekonomik büyümenin ve refahın topluma yayılması, sosyal planlama, dezavantajlı kesimlerin korunması, eğitim/ konut/ sağlık sektörlerinde öncü kamu düzenlemeleri ve projeler, gelir/ varlık dağılımlarının denetlenmesi, orta sınıfın yükselişi, ulusal/ sektörel/ bölgesel planlama, sosyal sigortalar, kamu ulaşım/ haberleşme sistemleri, üretimde rasyonel yöntemler
- Pareto etkin toplum, sosyal ve mekansal/ bölgesel denge ütopyaları
- Fiziki planlamada sosyal hedefler, kamu yararı, kamu payı alınması, kamu hizmetleri ve yapıları, kamu eliyle toplu konut tasarımı/ üretimi/ standartları/ kiralık konut stoku işletmeciliği, konut alanlarında sosyal denge, kentsel açık ve kamusal alanların tasarımı, doğal ve kültür varlıklarının korunması, vb.

Tekno-İletişim Toplumu:

- *(Efficiency) ‘Etkinlik Planlaması’:*
- Mikro-işlemcili süreç otomasyonu, üretim ve iletişim hız ve hacimlerinde sıçramalar,

esnek üretim, sayısal devrim, kapsamlı veri saklama/ işleme, uzaktan algılama, coğrafi bilgi sistemleri, karmaşık sistemler modellemeleri, optimizasyon ve istatistiksel analiz yöntemleri

- İletişimde yüksek verimlilik ile ulaşımı gereksizleştirme ütopyası;
- Optimal kent, en üst verimlilik ve getiri (rant) sağlayan mekansal düzenleme, etkileşim yapısı ve girdi-çıkı analizleri, arazi kullanımı-ulaşım simülasyon modelleri, CBS, iletişimli planlama, dışsallıkların maliyetleri, maliyet-yarar analizi, başa baş/ eşleşim noktası analizi, Lowry, entropi, modelleri, vb.

Neo-Liberal Toplum:

- *(Constrained) 'Daraltılmış Planlama':*
- Kamu yetki alanı ve hizmetlerinin daraltılması, altyapı/ konut/ sağlık/ eğitim vb sektörlerin özelleştirilmesi, genişletilmiş üretim ve tüketim, küresel piyasalarla bütünleşme, ulusal kaynak ve varlıkların uluslararası piyasalara sunulması, merkezi denetimin zayıflatılması, yerele yetkiler devri, finansal piyasalar ve menkul araçlar geliştirme, planlamanın etkisizleştirilmesi, kentsel yoksulluk, işsizlik, sınıfsal ayrılmalar, doğal kaynakların hızlandırılmış tüketimi, planlama yetki ve işlevlerinin parçalanması
- yarışan kentler ütopyası
- menkulleştirme, yap-işlet-devret, manhattanlaştırma, kapalı topluluklar, kurumsal stratejik planlama, vb.

Risk Toplumu:

- *(Pre-emptive) 'Sakınım Planlaması':*
- Çevre kirliliği, küresel ısınma, iklim değişikliği, biyolojik sistemlerin bozularak indirgenmesi, doğal kaynakların/ toplumun/ bireyin tüketilmesi, denetimsiz bilimsel ve teknolojik gelişmeler, gizil yan etkiler, gizlenen yanlışlar, sahte standartlar, karbon ticareti, 'yeşile boyama', belirsizliklerin yaygınlaşması, karmaşık nedensellik ilişkileri ve etkileşimli krizler, organize sorumsuzluk, kalıcı istihdam açığı, risk bilgisinin yaşamsal önem kazanması,
- dirençli toplum/ dirençli kent ütopyası,
- sürdürülebilirlik, çoklu tehlike ve risk kestirimleri, risk sektörleri, riskleri dışlama/ azaltma/ paylaşma yöntemleri, küresel yarar, iklim adaleti, büyümenin sınırlandırılması, maliyet-etkin yöntemler, en iyi örnekler, vb.

Güncel Küresel Koşulların Planlamaya Dayattığı Yeni Açılımlar ve Dil

Günümüz küresel koşulları, birden fazla krizin örtüştüğü ve yaşamın birden fazla biçimde tehdit altına girdiği bir dönem olarak tanımlanabilir. Küresel ölçeklerde ısınma, ekolojik ve biyolojik bozulmalar, ekonomik çöküş ve sosyal sonuçları, doğal kaynakların tükenmesi, doğal tehlike ve afetlerin sayı ve etkileri ile büyümesi, demokratik denetimden bağımsız bilim ve teknolojilerde (açık veya gizil biçimlerdeki) gelişmelerle doğal ve sosyal sistemlere müdahale kapasitelerinin güçlenmesi, bugüne kadar bilinen nesnel yaşamı her yönüyle tehdit etmektedir. Doğayı, toplumu ve bireyi yok olma sonucuna götürebilecek bu koşullar giderek daralan risk çemberleri oluşturmaktadır. Bu nesnel durum, küresel ölçekte üretim/tüketim süreçlerinde ve toplumsal/ mekansal politikalarda farklı yöntem ve uygulamalara girilmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

Bu yöndeki tartışmaların dört farklı kaynağı tanımlanabilir. Doğa bilimleri, küresel ısınmanın, atmosfer ve okyanuslarda rejim değişiklikleri ve kirlenmelerin, bunların sonuçları olan aşırı uçlarda atmosferik koşullar, yaşam türlerinin kaybı ve ekolojik sistemlerin yıkımının hemen bütünüyle insan kaynaklı olduğunu ortaya koymaktadır (6). ‘Karbon ticareti’ ve benzeri mekanizmalar önerilse de, piyasa sistemi aracılığıyla bu sorunların aşılacağı giderek açıklık kazanmaktadır.

Güncel küresel ekonomik kriz, piyasa sistemine olan güveni sarsmış, ekonomiye büyük ölçekli kamu müdahaleleri gerekmiş, sürdürülebilirliğin ancak yeni denetim süreçleri ile sağlanabileceği görüşleri yaygınlaşmıştır. Piyasalara dayalı ekonomilerin varlığını koruyabilmek için ‘en az %3 lük bir yıllık büyümeyi korumak zorunluluğu’ bulunduğu açıklaması ise, bunun hem 20 yıl içinde temel doğal kaynakların tüketilmesi anlamına geldiğine, hem de hava/su gibi kaynakların nitelik kaybı, doğal afetler, küresel ısınma ve sonuçları ile birlikte ‘değeri olan bir gelecekte yoksun kalacağımız’, veya yaşamın toplu olarak sona ermesi olasılığını getirdiğine işaret etmektedir. Bugün artık hepimiz dünyadaki yaşamın sonunu (mahşer) tahayyül edebilmekteyiz, ama her nedense bu hayal gücümüz piyasa sisteminin kendisinin ehlileştirilmesini düşünmekte yetersiz kalmakta (7). Oysa bu gidişi sınırlamak ve geri çevirmek, ‘küçülme ekonomilerine’ (*degrowth*) geçmek insan ve canlı varlığını koruyabilmek için zorunlu. O halde planlamaya olan gereksinme tekrar gündeme gelmektedir.

Üçüncü bir yaklaşım olan ‘risk toplumu’ söylem ve kavramlarını geliştiren sosyolojik açıklamalar, günümüz toplumunun temel özelliklerini irdelemektedir. Modern toplum sonrasındaki gelişmelerde denetimlerden muaf kalabilen bilim ve teknoloji, bilinmeyen ve kestirilemeyen sonuçlar getirmekte, yürürlükteki toplumsal örgütlenme içinde ise, bir tür ‘organize sorumsuzluk’ meşruiyet kazanmaktadır (8). Piyasa güçlerince biçimlenen bu toplumsal sistem içinde uluslararası şirketlerin ve diğer aktörlerin yarattıkları küresel riskler yanısıra, tekilleşmiş bireyler olarak yaşadığımız yer, yaptığımız iş, yediğimiz aş, seçtiğimiz eş, yaşamın sürdürülmesinde giderek daralan risk çemberleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla,

toplumsal ve bireysel yaşamın her kesiminde risklerin azaltılması önde gelen bir hedef, yeni bilgiler ve yöntemler gerektiren bir uğraş dalıdır. Bu durum, özel düzenlemeler ve özgün planlama çabaları istiyor.

Dördüncü olarak, bu gidişi algılayan uluslararası kuruluşların son dönemlerdeki girişimlerinin de (aynı radikal söylemle olmasa da) ‘düzeltme çabaları’ içinde olduğu görülür. Rio/Johannesburg/ Kobe/ Kopenhag gibi Konferanslar, toplumlara yön verme umuduyla yeni programlar ve kavramlar sunmuştur. Planlamayı doğrudan ilgilendiren ve özellikle sahiplenmeyi gerektiren bir alan ise, 1990’dan bu yana su yüzüne çıkmış olan yeni uluslararası afetler politikasıdır. Bu politika, afet öncesi risk azaltma (sakınım) çalışmalarını ön plana çıkarmakta, bu etkinliğin katılımlı yürütülmesini, planlamaya ve kentlere öncelik verilmesini, toplumda alt kesimler için özel önlemler gerektiğini vurgulamaktadır (9). Bu konuda BM bir yeni organ oluşturmuştur (ISDR, 2000). ISDR’nin Küresel Eylem Programı (2005-15) kapsamında, 2010-11 yıllarında ‘Kentsel Risklerin Azaltılması Kampanyası’ programlanmıştır.

Türkiye bu gelişmelerden büyük ölçüde habersiz kalmıştır. Bunun başlıca nedeni, ‘risk azaltma/sakınım’ politikasının da kendi yetki alanı olduğunu düşünen ve kendilerince kavramlar kullanan afet sonrası etkinliklerde uzmanlaşmış mevcut afet kurumlarımız ve geleneksel afetçilerimizdir. Oysa yeni politikanın risk yaklaşımı, başka bilimsel bağlamlar tanımlamakta ve doğrudan planlamayı gerektirmektedir. Risk azaltma konularının bir planlama uğraşı olduğu açıkça görülmelidir. Dünyanın en riskli kentlerine sahip Türkiye’de ise, plancılara bu konuda özel ve ivedi görevler düşmektedir. 1999 depremlerini yaşayan Türkiye, çok konuda yeni düzenlemelere gitmiş, ancak planlamada risk azaltmaya ilişkin can alıcı tek bir önleme yürürlük kazandıramamıştır. Oysa yaptığımız araştırmalar, 1999 depremlerindeki kayıpların hemen hepsinin hazırlayıcısının yetersiz planlar ve vahşi plan değişiklikleri olduğunu kanıtlamaktadır.

Risk azaltma/Sakınım çalışmaları, afet sonrası uzmanlarımızın yetkinlik alanı olmadığı gibi, yalnızca bir yapı mühendisliği, ya da zemin araştırmaları konusu da değildir. ‘Sakınım’, sosyo-ekonomik-mekansal kararların uygulanması ve bunun kurumlaştırılması işidir. Planlama sistemimizin, kentsel risk ve sakınım ölçütleri, yöntemleri ve yaptırımlarına kavuşturulması zorunludur. Kentsel risk azaltma konusu, plancılar açısından yalnızca bir kuramsal araştırma alanı değil, “güncel toplumsal bir işlevin yerine getirilmesi için uygulamalara gidilmesi” ve bu alanda “meşru bir yetkinlik” kazanmaya yönelik bir çabadır. Bu alandaki kuram ve uygulamalara ilişkin gerekli dilin kurulması da yine doğrudan planlama disiplininin çabalarının bir ürünü olacaktır (10). Planlamanın, ‘imarçılık’ oyunundan başını kaldırıp daha geniş bir ufka bakması ve günümüz koşullarında yetkin roller edinmek üzere yeni bir öğreti ve uygulama dili geliştirmesi zorunlu görülmelidir. Bu açılım, yalnızca afetler politikası ile sınırlı değil, önümüzdeki dönemlerde piyasaya bırakılmaktan vazgeçilecek her sektörde gündeme gelecektir.

Notlar

1. Burada özetlenen düşünce tarihçesiyle ilgili sayısız kaynak vermek olanaklıdır. Burada kimi örneklerle yetinilmektedir. Örneğin, birinci grup tartışmalar için:

Lindblom, C. E. (1959) Science of Muddling Through, *Public Administration Review* (19: 1) 79-88.

Wildavsky, A. (1973) If planning is everything, maybe it's nothing, *Policy Sciences* (4: 2) 127-153.

Hall, P. (1980) *Great Planning Disasters*, Pergamon.

Jones, R. (1982) *Town and Country Chaos: A Critical Analysis of Britain's Planning System*, Adam Smith Institute, London.

Üçüncü grup tartışmalar için:

Evans, A. W. (1974) Economics and Planning, in 'Studies in Social Science and Planning' J. Forbes ed. Wiley; Chapter 4, 81-100.

Oxley, M. J. (1975) Economic Theory and Planning, *Environment and Planning* (7) 497-508.

Moore, T. (1978) Why Allow Planners to do What They Do? A Justification from Economic Theory, *Journal of the American Institute of Planners* (44: 4) 387-398.

Klosterman, R. E. (1980) A Public Interest Criterion, *Journal of American Planners Association* (46) 323-333.

Windsor, D. (1986) Why Planners Need Economics? *Journal of American Planners Association*, 260-1.

2. Ekono-yasal araçlar geliştirmeye yönelik bu yaklaşım, farklı yayınlarda değinmiş olduğum bir görüştür:

Balamir, M. (1980) Kent Planlamasında Taşınmaz Vergileri, *Kent Planlamada Kuram ve Kılgtı*, derleyen T. Gök, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara, 103-122.

Balamir, M. (1993) Aktarılabılır İmar Hakkı Kavramı ve Türkiye'de Uygulanması, *Planlama Kavramı ve Pratiğinde Yeni Yaklaşımlar*, İller Bankası, 60. Kuruluş Yılı Kutlama Yayını, İstanbul, 177-189.

Alexander, E. R. (2008) Between State and Market: A Third Way of Planning, *International Planning Studies* (13: 2) 119-132.

3. Planlamaya kurumsal iletişim aracı açısından bakan bir örnek: Healey, P. (1997) *Collaborative Planning*, MacMillan P.

4. Bu konu, aşağıda 'risk toplumu' açıklamalarında özetlenmekte ve kimi kaynaklar tanımlanmaktadır.

5. Planlamanın farklı işlevler üstlendiği toplumsal dönemlere ilişkin burada tanımlananlara alternatifler türetilir.

6. Tek yaşam dayanağımız dünyadaki 'fiziki ve biyolojik değişimlere ilişkin sayısız gösterge bulunmakta ise de, bunları kavramakta yetersiz kaldığımız' uyarılarını her zaman yapanlar olmuştur:

Carson, R. (1962) *Silent Spring*, Houghton Mifflin.

Ayres, E. (1999) *God's Last Offer: Negotiating for a Sustainable Future*, Four Walls Eight Windows, NY.

IPCC -Intergovernmental Panel for Climate Change (2007) *Climate Change: AR4*, UN.

7. Jameson, F. (1994) sözleriyle: "It seems to be easier for us today to imagine the thoroughgoing deterioration of the earth and of nature than the breakdown of late capitalism; perhaps that is due to some weakness in our imaginations." *The Seeds of Time*, Columbia University Press.

David Harvey (2010) de, *The Enigma of Capital and the Crises of Capitalism* (Profile Books, s. 27) kitabında, ekonomik krizin neden ve nasıl ortaya çıktığını açıklarken, yıllık en az %3 bir büyümenin kapitalist sistemin sürdürülebilmesi için zorunlu olduğunu ileri sürmekte (aynı konuya 5 Mayıs 2010 tarihindeki BBC HARDtalk programında da [<http://www.youtube.com/watch?v=YtyZY9sKv2w&feature=related>] değinmiştir).

8. Konvansiyonel koşullar ve sorunlar ile güncel karmaşık yapıdaki krizleri karşılaştıranlar, aşağıdaki farklılıklara dikkat çekmekte (Boin, A., Lagadec, P. (2000) Preparing for the Future: Critical Challenges in Crisis Management, *Journal of Contingencies and Crisis Management* (8:4) 185-191.):

Konvansiyonel Sorunlar /// Güncel Krizler

- önceden öngörülebilir, sınırlı ve tekil olaylar /// yumaklanıp büyüyen, geniş etkili olaylar
- teknik, ekonomik ve sosyal çözümleri bulunabilen sorunlar /// yaşamsal kaynakları ilgilendiren, örneği görülmedik, birleşik sorunlar
- kestirilebilir maliyetlere sahip, dolayısıyla sigortalanabilir olaylar /// yüksek belirsizlik ve maliyetler gösteren, sigortalanamaz olaylar
- kısa süreli sorunlar /// uzun süreli, zamanla nitelik değiştirebilen sorunlar
- müdahale yöntemleri önceden bilinen ve çözümleri belirlenebilen sorunlar /// bilinen müdahale yöntemlerinin geçersiz kaldığı, hatta ters etkiler yarattığı sorunlar
- belirli sayıda uzman işgücü ile müdahale edilebilir sorunlar /// çok sayıda kurum ve ilgilinin müdahale katkılarını gerektiren sorunlar
- soruna müdahalede açık yetki, sorumluluk ve rollerin bulunması /// soruna müdahalede yetki ve sorumluluklar tanımsız; meşru davranış ve değer yargıları belirsizlikleri
- soruna müdahalenin kurtarma, tamir, eski duruma döndürme işlevi ve niteliği /// soruna müdahalenin geri dönüşsüzlükler yaratması ve oyun kurallarını değiştirmesi

Risk toplumu çözümlemesini sunan Beck'e göre (1992) ise, erken modern toplumdaki bu yana gelişen sanayi ve teknoloji uygulamalarının yol açtığı sistematik bilinmezlikler, olumsuz sonuçların sorumlularının tanımsız kalması, 'Risk Toplumu'nun başlıca özelliğidir. Bu açıdan günümüzü anlatan iki temel kavram 'belirsizlik üretimi' ve 'organize sorumsuzluk'tur. Beck'in bugünü açıklamak üzere başvurduğu yöntem, 'erken modern toplum' ile 'risk toplumu'nun karşılaştırılmasıdır (Risk Society: Towards a New Modernity, Sage Publications). Aşağıdaki liste, bu yoğun metin içinden seçilen kimi konuları karşılıklı tanımlamakla elde edildi:

Erken Modernizm /// Risk Toplumu

- modern toplum feodal toplumu sonlandırdı /// yeni bir modern, sanayi toplumunu sonlamakta
- istenen somut meta üretimi /// istenmeyen soyut sonuçların gerçekleşmemesi
- modernizmin yararlı ürünleri /// geç modernizmin istenmeyen yan etkileri
- mevcut üretimden yararlanılmakta /// müstakbel risklerden kaçınılmakta
- sınıfsal konuma göre üretilenlerden pay alma /// herkes risklerden pay almakta
- üretimde yere özgü kazalar /// üretimde ve tüketimde küresel tehditler
- bireyler tehlikeye konudular /// tüm yaşam biçimleri tehlikelerle karşı karşıyadılar
- belirli sosyal ve yasal sorumlular /// sorumlu bulunmayan bağlam
- pozitif akıl yürütme /// negatif akıl yürütme
- bilinci oluşturan nesnel koşullardır /// nesnel risklerin kavranması bilinç/bilgi gerektiriyor
- sosyal eşitlik ütopyası /// güvenlik ütopyası
- medya başarı öykülerini anlatır /// risklerin açıklanması için medyaya gereksinme vardır
- doğanın zaptı hedeflenmekte /// bilim ve teknolojinin zaptedilmesi gerekiyor
- kurumlar (sigorta) ve bilim tarafından hesaplanabilen riskler /// riskler artık hesaplanamıyor
- parlamento demokrasisi /// yaygınlaştırılması gereken demokrasi

Risk toplumunda “Sanayi/üretim teknolojileri tehlikeleri yaratmakta, piyasa ekonomisi bunları dışsallaştırmakta, yasa sistemi tekilleştirmekte, bilimler meşrulaştırmakta, siyaset kurumu ise masumlaştırmaktadır” (Beck, U. (1998) *Politics of Risk Society*, in *The Politics of Risk Society*, ed. Jane Franklin, Polity Press, Cambridge UK, 9-22, sayfa 16).

9. Uluslararası yeni afetler politikası kapsamındaki çabalar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- BM Genel Kurul Kararları www.un.org (1986-)
- BM ‘Afetleri Azaltma Uluslararası Onyılı’ (IDNDR, 1990-2000) www.unisdr.org/
- ‘Güvenli Bir Dünya için YOKOHAMA Strateji ve Eylem Planı’ (1994) www.undp.org/bcpr/yokohamastrategy.pdf
- Millenium Declaration (2000) ‘Sürdürülebilir Kalkınma’ www.un.org/millennium/declaration/
- BM Uluslararası Afet Azaltma Stratejisi, UNISDR (2000-) www.unisdr.org
- OECD Report (2003) www.oecd.org/publications
- UNDP Report (2004) www.undp.org/bcpr/
- KOBE Konferansı ve HYOGO Deklarasyonu (2005) ve Eylem Çerçevesi (2005-15): Afet Dirençli Uluslar ve Topluluklar www.unisdr.org/wcdr
- EU (2005) ESPON Araştırması ve Önerileri www.espon.org.uk
- BM-ISDR (2005) ‘Risk ile Yaşam’ Raporu www.unisdr.org
- BM-ISDR (2007) Küresel Platform www.preventionweb.net/globalplatform
- BM-ISDR (2009) ‘Değişen İklim Karşısında Risk ve Yoksulluk’ www.unisdr.org/
- BM-ISDR (2009) INCHEON Deklarasyonu www.unisdr.org/ ve www.preventionweb.net/files/10962

Çok sayıdaki bildirge, belge ve sözleşmelere dayalı yönlendirmelerin temel ilkeleri ise şunlardır:

- Afet Öncesinde **Risklerin Azaltılması**, Afet Kayıplarını da Azaltacaktır;
- **‘Sürdürülebilir’** Planlı Kalkınmada Her Ölçekte Öncelik, Risk Belirleme ve Azaltma Yöntemlerine Verilmelidir;
- Risk Azaltmada Asıl Hedef, **Büyük Şehirler / Yerel Yönetimlerdir**
- Sorumluluk paylaşımı için **Katılım** Organ / Araç (‘Platform’) larına Başvurmak Gereklidir
- Toplumda **Dar Gelirli** ve Alt Kesimler Özellikle Kollanmalıdır

10. Kentlerin öncelikli konu oluşturduğu konusunda görüş birliği olan yeni afetler politikasında, planlamanın birden fazla etkinlik biçimi söz konusudur:

- **Yara Sarma Planı** afet sonrasında ‘zararları gidermek’ için (*reconstruction plan*)
- **Acil Durum Planı** (7269) ‘acil duruma hazırlıklı olmak’ için (*emergency preparedness plan*)
- **Sakınım Planı** her dönemde ve sürekli olarak ‘riskleri azaltmak’ için (*mitigation plan*)•
- **Dirençli Gelişim Planı** sürdürülebilir ve güvenli toplumsal yapılanma için (*resilience plan*)

Bilimsel içerik ve mesleki yetkiler açısından bu dört etkinliğin de planlı marifetiyle yürütülmesi zorunluluk gösterir. Oysa Türkiye’deki düzenlemeler, özellikle uluslararası yeni politika gereği sakınım planlaması etkinlik alanına başka disiplinlerce el konulmasına yol açan bir eğilimdedir.

Uluslararası yeni afetler politikası ile değişen gündem, bir kavram ve sorumluluklar karmaşası yaratmıştır. Bu nedenle uluslararası ortamda sayısız kuruluş, son yıllarda internette ulaşılabilir ‘afetler sözlüğü’ hazırlamış bulunuyor. Bunların çoğu ne yazık ki, doğal, çevresel, toplumsal afet/kriz/kaza konularında geleneksel kavramları yinelemektedirler. Oysa planlama yaklaşımı ile zengin ve farklı bir kavramlar Sakınım planlamasının sosyal, ekonomik ve mekansal bağlamda alınması gereken önlemler bütününe kapsadığı ve eylem kararları içerdiği anlayışıyla, Şehir Plancıları Odası Afetler ve Kentsel Riskler Komisyonu gözetiminde hazırladığımız bir sözlük dizininde yer alan kimi kavramlar aşağıdaki gibidir:

ACİL DURUM GÖREVLİSİ (ADG) (*emergency facility, EF*)

Afet ve krizlerin yarattığı acil durum ortamında başvuru hastane, okul, haberleşme merkezi, vb. kullanım birimleri ve tesislerdir.

ADG ERİŞİM STANDARDI (*EF accessibility standard*)

Afet ve krizlerin yarattığı acil durumlarda ADG tesislerinin yararlı hizmet verebileceği uzaklıktır. Kentsel ortamda erişim standardı km ya da dakika ile ölçülür.

ADG HİZMET AÇIĞI (*EF services deficiency*)

Afet ve krizlerin yarattığı acil durumlarda ADG tesislerine erişim standardından uzakta kalan hizmet gereksinimi toplamıdır. Bu açık, hizmet alamayan nüfus, ya da bu nüfusa hizmet götürmenin maliyeti ile ölçülür.

ADG HİZMET ALANI (*EF capture/ EF service area*)

Afet ve krizlerin yarattığı acil durumlarda ADG tesislerinin yararlı hizmet verebileceği toplam alandır.

ADG HİZMET KAPASİTESİ (*EF capacity*)

Afet ve krizlerin yarattığı acil durum döneminde başvuru hastane, okul, haberleşme merkezi, vb. tesislerin (bir günde) hizmet verebileceği toplam kişi ya da birim hizmet sayısı.

ADG HİZMET MENZİLİ (*EF service range*)

Afet ve krizlerin yarattığı acil durumlarda ADG tesislerinin yararlı hizmet verebileceği km ile ölçülen en uzak mesafedir

ADG SİSTEM BÜTÜNLÜĞÜ (*EF system integrity*)

ADG birimlerinin kendi içlerinde (örneğin, hastaneler arası) ve farklı birimler (örneğin, hastaneler ve okullar, ya da itfaiye ve su depoları) arasında ortaklaştırılmış ve eşgüdümü sağlanmış çalışma biçimlerinin sağlanması durumudur.

AFET ARTIĞI/ENKAZ TOPLAMA ALANI (*debris disposal area*)

Afet artıklarının ve enkazın toplandığı, yerleşim alanı çevresinde doğru uzaklıkta ve erişirlikte konumlandırılmış kullanım alanıdır.

GEREKLİ FAZLALIK (*redundancy*)

Kentsel fiziki ya da toplumsal sistemlerde, özellikle altyapı ve şebekelerde, işliğin kaybedilmesi olasılığına karşı, sistemde tasarlanmış yedek ve devre dışı kalan birimlerin yerine geçebilecek elemanların varlığıdır.

GEREKLİ FAZLALIK ORANI (*redundancy ratio*)

Gerekli fazlalık içeren sistemlerde, risklerin büyüklüğü ile artan oranda olması haklı görülebilen, sistem bütünü ile gerekli fazlalık maliyetleri oranıdır.

KENT PLATFORMU (*urban platform*)

Kentsel tehlike ve risklere karşı alınacak sakinlik önlemleri konusunda belediye, mülki ve askeri yönetim, kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, yerel topluluklar, üniversiteler, iş çevreleri, medya temsilcilerinin oluşturduğu yönlendirme platformudur.

KENTSEL ACİL DURUM HAZIRLIK PLANI (*contingency plan/ emergency preparedness plan*)

Kent düzeyinde en olası acil durum senaryosunun gerektirdiği çalışmaların eşgüdüm içinde yürütülebilmesi için hazırlanan plandır. 7269 sayılı yasa kapsamında tanımlanan 'plan'dır.

KENTSEL KORUNMASIZLIK (*urban vulnerability*)

Bilinen tehlikeler karşısında, kentin belirli bölgelerinde ya da risk sektörlerinde yer alan nüfus ya da varlıkların tehditler altında bulunması ve önlemler almada yetersizlikler çekilmesi durumudur. Kentsel tehlikeler karşısında kullanım biçimlerinin uygunsuz komşulukları, aşırı yoğunluklar, yanlış konumlandırma, açık alan yetersizlikleri gibi fiziksel; yetersiz bilgi ve önceliksiz tutum, riskleri göz ardı eden yönetim pratiği, çok sayıda yumuşak nokta sahipliği gibi sosyal ve yönetsel türde; ya da güçlendirme, sigorta gibi önlemleri alamayan ekonomik türde güvenlik zayıflıklarıdır.

KENTSEL RİSK SEKTÖRLERİ (*urban risk sectors*)

Kentsel risklerin birbirinden yeterince bağımsız nedensellik, etkileşim yapıları ve ilgili tarafları ile kümelendiği ve bağımsız politikalar uygulanabilen etkinlik alanlarıdır.

KENTSEL SAKINIM PLANI (*urban mitigation plan*)

Kentsel risk sektörlerinde risk azaltma çalışmalarının eşgüdüm içinde yürütülmesi için hazırlanan, sosyo-ekonomik, yönetsel ve mekansal içerikli bütüncül plandır.

RİSK AZALTMA (*risk reduction*)

Risk yönetiminde ilkesel olarak ikinci öncelikte görülen (kaçınma/azaltma/paylaştırma), herhangi bir risk sektöründe korunmasızlıkların giderilmesi ya da azaltılması için başvuru alan işlemlerdir.

RİSK BİLGİ SİSTEMİ (*risk data bank*)

Yerel yönetim ilgili birimleri tarafından derlenerek işletilen, doğal tehlike verileri, imar planı kararları, kadastro ve taşınmaz birimleri ile nüfusa ilişkin bilgilerin konumlarıyla birlikte bir coğrafi bilgi sistemi kapsamında saklanarak, sakınım planlaması ve risk azaltma projelerinin hazırlanması amacıyla kullanılan bilgi sistemleridir.

RİSK ETKENLERİ / RİSK FAKTÖRLERİ (*risk factors*)

Belirli bir riskin ortaya çıkmasında, ya da büyüklüğünde rol oynayan etkenlerdir. Örneğin, kentsel tehlikeli kullanımların bulunduğu konumda olası tehlike düzeyi, tehlikeli madde depolama büyüklüğü, etkileme alanındaki nüfus yoğunluğu, korunmasız komşuların varlığı, vb etkenler, söz konusu kentsel riskin büyüklüğünü belirleyen risk faktörleridir.

RİSK-MALİYET ORANI / VERİMLİLİK ORANI (*efficiency ratio / risk-cost ratio*)

Belirli bir risk sektöründe, risk azaltmak amacıyla tüketilen kaynakların, azaltıldığı varsayılan risk toplam değerine oranıdır.

RİSK ÖNCELİKLERİ (*risk priorities*)

Risk yönetiminde önce risklerden kaçınmayı, sonra riskleri azaltmayı, daha sonra da giderilemeyen bakiye risklerin paylaşılmasını sağlamayı gözetilen ilkesel öncelik sırasıdır.

RİSK YİĞİLME ORANI (*risk agglomeration rate*)

Kentsel mekanda belirli bir alan ya da kesimde toplanan risklerin, kentte o türdeki riskler toplamına oranıdır.

RİSK YİĞİLMASI (*risk agglomerate*)

Birden fazla risk türünün aynı mekansal birimde ya da toplumsal kesimde toplanması durumudur.

RİSKLİ KOMŞULUK (*risks of proximity*)

Olası tehlikelerden ötürü, komşu kullanımlardan en az biri üzerinde kayıplar yaratabilecek potansiyele sahip bir kullanımın bulunduğu mekansal etkileşim durumudur.

I. OTURUM - 8 KASIM 2010

“KAYSERİ’DE PLANLAMA’NIN DÜNÜ BUGÜNÜ

Moderatör: **A. Serdar ALTUNTUĞ**

KAYSERİ’DE PLANLAMA VE KENTSEL GELİŞİM (1923-2000)

Yrd. Doç. Dr. **Fusun KOCATÜRK**

Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

KAYSERİ’DE 2000 YILI SONRASI PLANLAMA SÜRECİ

Nadir DOĞAN- Şehir Plancısı

KAYSERİ'DE PLANLAMA VE KENTSEL GELİŞİM (1923-2000)

Yrd. Doç. Dr. **Fusun KOCATÜRK**

Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Kayseri kenti tarih boyunca önemli bir yerleşim merkezi niteliğini korumuştur. Özellikle Cumhuriyet dönemi ile birlikte izlenen kalkınma politikaları doğrultusunda kentte pek çok kamusal yatırımlar gerçekleştirilmiş, bu yatırımlar ile gelişmesi ivmelenmiş, Kayseri 'modern' kent imgesi oluşturan öğeleri ile öne çıkan ve hızla büyüyen bir kent olmuştur .

Bu çalışma ile bugün Orta Anadolu'nun önemli bir metropolü haline gelen kentin 1923-2000 yılları arasındaki mekansal gelişim süreci planlama dönemleri içinde irdelenecektir.

1930'lu yıllara kadar, Kayseri kent merkezinde önemli bir değişme olmamıştır. Kentin karakteristik özelliğini oluşturan kale ve çevresinde oluşan organik kent dokusu, Cumhuriyet dönemine kadar varlığını sürdürmüştür. İlk planlama çalışmalarından önce kent hala sur içinde ticaret ve iş merkezlerinin yoğun olduğu kompakt bir yapıda organik dokulu tipik bir Anadolu kentidir. Bir çok kaynakta kentin 1-2 katlı taş yapılardan ve dar bakımsız sokaklarından oluşan bir ortaçağ kenti görüntüsü taşıdığından söz edilir. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfus azaldığı için konut alanlarında da genişleme olmamış, hatta 1935'lere kadar kentte konut fazlası görülmüştür.

Cumhuriyet dönemi sonrası yaşanan modernleşme kentlerin mekansal gelişimlerine yansımış, ülke genelinde izlenen ve uygulanan ulaşım politikalarında, sanayi politikalarında, kamu yapıları ve konut alanlarının inşasında da benzer kararlar alınmıştır (Tekeli, 2009). Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çağdaşlaşma ve kalkınma araçları olarak demiryolları önemsenmiş ve yerli sanayinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Sanayileşme ve kültürel değişimi öngören köktenci modernleşmenin Kayseri'de başarılı bir şekilde uygulandığı söylenebilir. Kayseri'de bu politikalar sonucu, Demiryolu-Gar Binası (1927), Tayyare Fabrikası (1926), Tank Tamir ve Montaj Fabrikası, Sümerbank Kayseri Mensucat Fabrikası (1935), Bünyan Hidroelektrik Santrali (1929) gibi birçok yatırım gerçekleştirilmiştir. Bu yatırımlar, makro ölçekte ülkenin özellikle tüketim mallarında dışa bağımlılıktan kurtulmasında ve ekonomisinin düzeltilmesinde önemli bir araç olmuş, aynı zamanda kentsel ölçekte modern bir kültür ve yaşam biçimini de gelişmesini de sağlamıştır. Örneğin, Kayseri Demiryolunun kuzeyinde yapılan Sümerbank Mensucat Fabrikası (1935) ile lojmanları, sos-

yal tesisler ve eğitim kurumlarıyla birlikte küçük bir semt oluşmasını sağlamıştır (Asiliskender, 2009). Sümerbank'ın kurulmasıyla kentin kuzey yönde gelişiminin öni açılmış; beraberinde kent dışında kurulan sanayi alanları çevrelerinde yeni konut alanlarının ortaya çıkmıştır.

Kentteki ilk planlama faaliyetleri 1939 yılında İstasyon Caddesi, Meydan ve Talas caddesini içine alan alanın mevzi imar planı çalışması ile başlamıştır. Bu plan doğrultusunda İstasyon Caddesi'nin iki yanında dönemin modern mimari anlayışına uygun binalar oluşmaya başlamıştır. Aynı bölgede rant artışlarının da etkisiyle İstasyon Caddesine paralel Atatürk Caddesi gelişmeye başlamıştır (Örik, 1955). Böylece kentin geleneksel gelişim aksı güney ve doğudan, kuzeye ve batıya doğru gelişerek, ciddi bir eksen kayması ortaya çıkmıştır (Doğan, 2007).

Bu dönemin önemli kamu yapıları; Kız Enstitüsü-1939, Vali Konağı ve Halkevi (Şehir Tiyatrosu)-1942, Hükümet Konağı(yıkıldı) , Postane (yıkıldı) , Tekel Binası(yıkıldı) -1942, Devlet Hastanesi-1943, Nuh Naci Yazgan Göğüs Hastalıkları Hastanesi- 1949, Erkek Sanat Enstitüsü (1943), Kayseri Yapı Enstitüsü (1945)'dür (Çalışkan, 1995 ve Beğenç, 1950).

Birinci Plan Dönemi (1945-1975)

Türkiye'de planlama özellikle Cumhuriyetle birlikte kentsel gelişmeyi yönlendirmede önemli bir araç olarak görülmüştür. Bu doğrultuda Kayseri'nin ilk planı da 1944 yılında Alman şehirci Prof. Gustav Oelsner danışmanlığında, Kemal Ahmet Aru tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan plan 1945 yılında onaylanmıştır. Oelsner eski kentin korunmasını, yeni konut gelişme alanlarının ise doğu yönünde, Sivas caddesinin iki yanında ızgara planlı olarak gelişmesini önermişse de, bu öneri Belediye Meclisi tarafından kamusal yükü yaratacağı gerekçesiyle reddedilmiştir (Karatepe, 1999).

Bu plan incelendiğinde önerilen kent makroformunun genel olarak mevcut sınırları içinde kaldığı görülmektedir. Ancak plan bugün Cumhuriyet Mahallesi olarak bilinen, İç Kaleden Kıçıkapa'ya kadar olan alan ve çevresindeki eski kent dokusunun(belediyenin istemi doğrultusunda) tamamen değişmesine neden olmuştur. Bahçe kent anlayışından esintiler taşıyan planda, bazı donatı alanlarının eklenmiş, dere yatağı (Deli Çay) üzerinde kısmen yeşil bir kuşak yaratılmaya çalışılmıştır. Organik kent dokusunun yerini ızgara planlı, 'modern' bir kent dokusu almış, İç kale önündeki meydan bir aks ile tren istasyonuna bağlanmış, Ankara-Sivas yolu üzerinde ikinci bir aks yaratılmıştır. Garı bağlayan cadde üzerinde ise bitişik nizamda yapı dokusu üzerinde çeşitli kamu yapıları önerilmiştir. Kentin kuzeyindeki Karpuzatan semtinde, geleneksel dokunun dışında bir alanda pastırma ve sucuk imalathaneleri yapılması planlanmıştır.

1950'li yıllara kadar özet olarak, kentte yeni gelişme aksları oluşmuş, dönemin moda konut tipi olan kübik yapılar inşa edilmiş, sanayi alanları gelişmiş ve arsa fiyatları artmıştır.

Kentleşme süreci 2. Dünya Savaşı yıllarında yavaşlamakla birlikte, 1950'lerden 1970'lere kadar yükselerek Türkiye ortalamasına ulaşmıştır. Bu dönem özel sektör tarafından kurulan sanayi tesisleri ile kentin batıya doğru genişlemesinin önu açılmıştır. Tayyare Fabrikası ve Sümerbank çevrelerinde yeni yerleşim alanlarını oluşturmuş; bunları kentin batı yönünde 1950'ler sonrası özel sektör¹ tarafından yapılan Birlik Mensucat (1951) ile Orta Anadolu Mensucat (1955) ile yine bir kamu tesisi olan Şeker Fabrikası (1955) izlemiştir. Kent genelinde yeni konut ve işyerleri planlanmış; yeni cadde ve sokaklar açılmıştır. Bugün de kentin ana akslarını oluşturan birçok cadde 1957'de yapılmıştır. İç kalenin güneyindeki mahallelerdeki (Yoğunburç, Kışıkapı, Meydan, Düvenönü arası) istimlak çalışmaları sonucu eski doku yıkılmış, yerini ızgara planlı sokaklar, banka, büro gibi yeni işlevlerle donatılmış modern binalar almıştır. Bu bölgede korunan yalnızca Kapalıçarşı ile birkaç camidir. Bazı tarihi yapıların etrafındaki yapılar da yıkılmış, bu yapılar dokusundan ayrıştırılarak yalnızlaştırılmıştır. Bu denli geniş alanların yapılanmasının gerektirdiği finansman sorununu Belediye arsa takası ve elektrik şirketinden aldığı kredi ile karşılamıştır.

1950-1960 arası süren eski kent dokusu yıkım faaliyetleri, 1960 darbesi ile kesintiye uğramış, 1963'den 1973'e kadar devam etmiştir. Bu yıkım kararı ile bölgede kamusal yapılar dışında eski kentten geriye tek bir yapı örneği kalmamıştır. Yıkımlar sonucu, 1950'de iç kalenin güneyinden Kışıkapı'ya kadar olan bölgenin kamulaştırılması ve burası ızgara planlı olarak, alt katları çarşı, üst katları konut olacak şekilde yeniden şekillendirilmiştir. Yenilenme hareketi Kentin batı aksı üzerinde Türkiye'nin ilk sanayi sitelerinden biri olan küçük sanayi sitesinin (Eski Sanayi Sitesi, 1956-1957) kurulması ile devam etmiştir.

Kamu sektörü yanı sıra özel sektörün de sanayi tesisleri kurması ile bu alanların çevresinde yeni konut alanları oluşmuştur. Sahabiye, Fatih, Aydınlikevler, Hürriyet ve Esenyurt, Mevlana, İstasyon, Gaziosmanpaşa, Yeni Mahalle (1958) gibi kentin batı ve kuzey yönünde konut alanları oluşmuş (1950-1960); Sivas Caddesi'nin iki yanı Kemal Ahmet Aru tarafından planlanmış ve Sivas Caddesi boyunca yeni bloklar oluşmaya başlamıştır. 1963 yılında Erkilet Havaalanı'nın yapılması ile birlikte Erkilet üzerinde diğer konut alanları oluşmuştur. Sonuçta kuzey yönünde yeni bir fiziki görünüm oluşmuş, bunu diğer mahalleler izlemiştir.

Kentin bugünkü makro formunun temellerinin bu düzenlemeler sonucu oluştuğu söylenebilir. Bu süreç kentte ranta dayalı gelişmeyi adeta hızlandırmış, ileriki yıllarda ranta dayalı (kat artışları yolu ile) sağlıksız ve birbirine benzer konut alanlarının oluşumunun öncüsü olmuştur.

1 Özel sanayi 1950'lerden sonra gelişmiştir. Bunda en temel etkenler, kamuya ait sanayi işletmelerinin kurulmuş olması nedeniyle kentin Türkiye geneline göre kredi ve teşviklerden daha çok yararlanabiliyor olmasıdır.

KAYSERİ'DE PLANLAMA VE KENTSEL GELİŞİM (1923-2000)

1945 planı 1957 ve 1970'de değişikliğe uğrayacaktır. Planın uygulanması sonucunda kısaca,

- Kentsel gelişim otomobil kullanımına uygun olarak planlanmıştır.
- Eski kent dokusunun yenilenmesi ile kent merkezinde rant artmıştır.
- İstasyon caddesi ile Sümer yerleşkesinin eski önemini yitirmiştir.

Kent için ilk planın onaylanmasından itibaren gelişen dönemde çeşitli yıllarda Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca da onaylanan mücavir sahalara yönelik ek imar planları düzenlenmiştir. Bu ek plan çalışmaları çoğunlukla bölgesel veya mahalle ölçeğinde ele alınmıştır (Topaloğlu, Berksan, 2006).

1960 yılı sonrası önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönem olarak kabul edilebilir. Bu dönem ekonomik yatırımların arttığı, hizmet sektörünün kent mekanında yoğunluğunun arttığı bir dönemdir. Ancak kent merkezinde eski doku üzerindeki tahribat artarak sürmekte, öte yandan kent genişleyerek yeni yerleşim alanları oluşmuştur. Bu dönemde doğusunda Fevziçakmak, Kılıçarslan Mahalleleri, kuzeyinde Mithatpaşa Mahallesi, gecekondular alanları olarak Yavuzlar, Barbaros, Gazi Osman, Beşparmak, Yeşil Mahalleri ve Şirinevler Mahallesi oluşmuştur.

1963-1973 yılları arasında kamu kaynaklarının kısıtlanması nedeniyle belediyeye kaynak sağlamaya yardımcı yatırımların başladığı görülmektedir. Anadolu Fuarı (1967) ile Meydan'daki yer altı çarşısı (1973) dönemin önemli faaliyetlerindedir. Altyapı çalışmalarına yönelik olarak Belediye otobüs tamirhanesi, yapı asfalt şantiyesi kurulmuş; Kanalizasyon ve içme suyu şebekesi gerçekleştirilmiştir.

Türkiye genelinde yaşanan göç Kayseri'yi de etkilemiş ve 1970'li yıllar gecekondulaşma hız kazanmıştır. Özellikle demiryolunun kuzeyinde, kentin doğu yönünde ve güneyde bağ alanlarına doğru daha sınırlı bir alanda kaçak yapılaşma ve gecekondulaşma görülmüştür. Kentin çeşitli bölgelerinde, Battalgazi, Karacaoğlu, Mahrumlar, Kazım Karabekir, Yenidoğan, Gültepe, Yıldırım Beyazıt gibi gecekondular mahalleleri oluşmuştur.

1970'li yıllara kadar gerçekleştirilen planlama faaliyetleri, merkezi gelişim sorununu iyi çözmemiş koruma faaliyetlerinin yetersizliği de eklenince, doku üzerindeki baskı önlenmemiştir. Kent ana ulaşım aksları (doğu-batı) boyunca lineer formda gelişmesini sürdürürken, merkez fonksiyonları olduğu yerde büyümeye devam etmiş, etrafındaki geleneksel doku üzerindeki yıkıcı etkisi artmıştır.

İkinci Plan Dönemi (1975-1986)

Artan nüfusun ihtiyaçlarını göz önüne alınarak belediye tarafından nazım imar planı hazırlanması kararı alınmıştır. Plan müellifi olan Yavuz Taşçı kenti lineer formda ve tek merkezli olarak ele almış, hizmet sektörü yoğun bir kent merkezi planlamıştır. Kentin yağ lekeli

şeklinde büyüme eğiliminde olduğu belirtilmiş ve lineer olarak gelişimi uygun görülmüştür.

Merkezin doğusu ile Sivas yolunun güneyinin mevcut eğilime uygun olarak, merkezden uzaklaştıkça azalan yoğunluklarda yüksek gelir grubunun yerleşebileceği bir bölge olarak düzenlenmesi; bu alanın merkeze yakın yörelerinde ve yakın batı ve kuzeyinde orta gelir grubunun, merkez-batı koridoru boyunca ve Argıncık sanayisinin gelişmesine bağlı olarak düşük ve düşük-orta gelir grubunun yerleşmesi öngörülmüştür. Konut alanlarında yoğunluk merkezden uzaklaştıkça azalacak biçimde planlanmıştır. Geleneksel dokunun bir bölümü ise sit bölgesi² olarak belirlenmiştir.

Güney yöndeki Hacılar, Hisarcık ve Talas sırtlarında yer alan meyve bahçeleri ve bağlardan³ karşılanması ve peyzaj alanı olarak değerlendirilmesi öngörülmüştür. Bu alanlar, aynı zamanda korunacak yer üstü yapıları ile arkeolojik sit bölgelerini barındırması nedeniyle mutlak koruma alanları olarak öngörülmüştür.

Nazım imar plan ile çok katlı geniş bulvarlı kent görünümü oluşmaya başlamıştır. Merkez hizmetler sektörünün yer seçeceği bir alandır ve yoğunluk yüksektir. Yapı düzeni, ebatları ve yükseklik kararları ile farklı bir kent dokusu oluşmaya başlamıştır. Arsa anlaşmaları yolu ile spekülatif değer artışları mekana yansımış, sonuç olarak merkezde çok katlı yapılaşma, geniş cadde ve bulvarlardan oluşan bir kentsel gelişme oluşmuştur.

Üçüncü Plan Dönemi (1986 -2006)

Kayseri kenti için M. Ali Topaloğlu- Melahat Topaloğlu- Bülent Berksan 1986 yılında hazırlanan planda Yavuz Taşçı planındaki genel ilkeler korunmuştur. Plan raporunda kent makroformunun oluşmasında yapay ve fiziksel sınırlayıcılar olarak tarım alanları belirtilmiş ve bu alanların ve kent imajında etkin olduğu vurgulanmıştır.

Ayrıca raporda Kayseri'nin kent merkezinde çarpı şeklinde kesişen iki eksen üzerinde geliştiği, kentin kompakt formundan çıkıp lineer gelişime yönlendiği ifade edilerek, sanayi ve hizmet sektörünün esas ekonomik faaliyet alanı olarak öngörüldüğü, yerleşimin batısının sanayi ve küçük sanayi, doğusunun konut dışı kentsel çalışma alanı olarak planlandığı, güneydeki bahçeli alanların bağ-bahçe karakterinin korunması gerektiği, Taşçı planında öngörüldüğü gibi merkezin doğusu ve Sivas Caddesinin güneyi yüksek gelir grubunun yönlendiği, merkeze yakın yöreler ve merkezin yakın batı ve kuzeyi, alt orta ve alt gelir gru-

2 Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 1975 yılında onayladığı 110 ha sit alanı, 1984'de 8,8 hektara düşürülerek onaylanacaktır. Günümüze kadar bu alandaki tahribat devam etmiştir. Koruma planından bağımsız bir imar planı yapımı, plan bütünlüğünün sağlanamamış olması, geçiş bölgesindeki plan kararlarının koruma kurulu onayı alınmaksızın sürekli tadilata uğraması, bölge için koruma politikalarının geliştirilememiş olması, günümüzde de süregelen sorunlardır.

3 Bu alanların bir bölümü günümüzde üst gelir grubunun yönlendiği düşük yoğunluklu konut alanı, bir bölümü de ikinci konut alanı olarak kullanılmaktadır.

bunun merkez batı koridoru boyunca yer seçtiği, bu nedenlerle konut alanlarının planlanmasında düzenlemenin bu yönde yapılmasının öngörüldüğü belirtilmiştir.

Kentin bu dönemde mekansal gelişimi, büyük tesislerin yer seçimi, kamuya ait idari ve sanayi tesisler, transit yol geçişleri ve çevre yerleşmelerinin konumları yanı sıra örgütlü konut gelişimini de etkisi ile şekillenmiştir. Kentin doğu yönünde Sivas caddesinin her iki yanında üst gelir dilimine dönük konut alanları gelişmiş, batı yönünde ise daha sonra doğusunda çok sayıda büyük toplu konut projeleri gerçekleştirilir. Erciyes Üniversitesi'nin gelişmesi de kentin Talas ile mekansal birleşme sürecini hızlandıracaktır. Kentin batısında kurulan organize sanayi bölgesi ve küçük sanayi siteleri ile kurulması planlanan serbest bölge, kentin gelişimini etkileyecek önemli göstergelerdir. Taşçı döneminde sınırları belirlenen kentsel sit alanı yıkımlar ve bakımsızlık sonucu küçültülmüştür. Öte yandan kent merkezinde yüksek katlı ve yoğun yapılaşma artmış; inşaat sektöründe canlanma oluşmuş ve kentsel rantlarda artışlar sürmüştür. Artan yoğunlukla sosyal ve teknik donatılar yönünden eksik olan bir yapılaşma süreci yaşanmaya devam etmiştir. Gecekondu Önleme Bölgesi (Keykubat), Bel-Sin Toplu Konut Kooperatifi(1987) dönemin önemli projelerindedir.

Kayseri 1988'de iki ilçe merkezinden oluşan bir büyükşehir statüsü kazanmıştır. 1989 yılında yapılan ilave planlarla kentin doğusunda yeni konut alanları planlanmış, Argıncık, Ambar, Konaklar, Gesi, Cırgalan ve Aydınlar gibi küçük yerleşimler Kayseri Belediye sınırları içine alınmıştır.⁴ Büyükkent toplu konut projesi ile Kocasinan Kocasinan toplu konut projesi uygulanmıştır. Kent merkezindeki hal binası kaldırılarak Argıncık Toptancı Hali kurulmuştur. Organize sanayi bölgesi 1989'da üretime geçmiştir.

Merkezin desantralizasyonu, sanayi alanlarının gelişimi, yeni konut alanları gereksinimi ve kentteki planlama faaliyetleri sonucu, yoğunluk dağılımında da değişim yaşanmıştır. 1990 yılında yoğunluk, eski kent merkezinde düşük olmak üzere merkezi iş alanında ve doğu yönündeki birkaç semtte yükselirken, diğer alanlarda düşmüştür.

2000 yılında ise, brüt yoğunluğun merkezde düşmeye devam ettiği, yakın doğusunda ve batı aksının güneyindeki birkaç semtte, toplu konut alanının bir bölümünde, kuzeyde birkaç semtte, daha yüksek yoğunluklar oluştuğu izlenmektedir.

Kayseri'nin 1980 sonrası mekansal gelişmesinde görülen başlıca eğilimler:

- Kentin geniş alanlara yayılma eğiliminin ortaya çıkması,
- Özellikle kuzey ve batı çeperlerinde gecekondulaşma,
- Merkezin kendi etrafında büyümesi, yenilenmesi,
- Ana yollar boyunca aksiyal gelişim,

4 Kentin doğusunda yapılan toplu konut ile başlayan gelişme, tarihsel, doğal, arkeolojik ve kültürel değerleriyle önemli bir yerleşim bölgesi olan Germir, Gesi ve çevresini de yakın gelecekte bütünleşme ve yoğun yerleşim baskısı altına alma eğilimindedir. Kentin bu gelişimi ve dönüşümü arazi fiyatlarına da yansımıştır.

- Kentin doğu-batı çeperlerinde planlı toplu konut alanlarının oluşması,
- Eski kent dokusunun hemen hemen bütünüyle tahribi ve çok katlı yapılaşmanın artması,
- Kent dışında sanayi alanlarının gelişmesi,
- Kentin yakın çevresindeki yerleşmelerle kentin bütünleşme eğilimi,
- Güneyde bağ evleri karakterinde ikinci konut gelişmesinin yaygınlaşması,
- Koruma amaçlı imar planının yapılması olarak özetlenebilir.

Sonuç

Kayseri’de yaklaşık 1950’li yıllara kadar olan mekansal gelişmelerin Türkiye’nin modernleşme süreci ile paralellik gösterdiği görülmektedir. Bu gelişmelerin yansımaları kentin ulaşım kararlarında, kamu yapılarının, sanayi yapılarının ve konut alanlarının inşasında görülebilmektedir.

Cumhuriyet yönetimi kent planlamayı da modernleşmenin bir gereği olarak görmüş, Kayseri bu anlayışla planlı gelişen kentlerden birisi olmuştur. K. Ahmet Aru tarafından yapılan ilk plan, dönemin anlayışına uygun olarak yapılan ızgara planlı, kübik yapı, bahçe kent anlayışından esintiler taşıyan bir plandır ve kentin bugünkü makroformunun belirleyicisi olarak kabul edilebilir. Plan organik doku karakteristiklerinin tamamen dışında modernist bir yaklaşım içerir. Geniş ölçüde gerçekleştirilen kamulaştırma faaliyetleri, geleneksel dokuda büyük yıkımlara ve tahribe yol açmıştır.

Kentleşme süreci 2. Dünya Savaşı yıllarında yavaşlamakla birlikte, 1950’lerden 1970’lere kadar biraz yükselerek Türkiye ortalamasına ulaşmıştır. 1960’lı yıllar önemli ilk değişikliklerin yaşandığı dönemdir. Bu dönem ekonomik yatırımların arttığı, hizmet sektörünün kent mekanında yoğunlaştığı bir dönemdir. Öte yandan kent genişlemekte ve yeni yerleşim alanları oluşmaktadır. Özellikle 1975-1980 yıllarında kentte yoğun göç almış, nüfus artış oranı Türkiye ortalaması üzerine çıkmıştır. Bu yeni bir plan yapılmasını gerektirmiştir. 1975 yılında hazırlanan ikinci plan Kayseri metropoliten kent olarak planlanmıştır. Bu planla çok katlı yapılaşmanın öne açılmış, geniş bulvarlı bir kent anlayışı oluşmuştur.

1970’li yıllar Kayseri’de yapsat ve kooperatifleşme yoluyla konut üretiminin arttığı ve planla sağlanan rant artışlarıyla yaygınlaştığı bir dönem olarak görülmektedir. Öte yandan bu süreçte yoğunluk artışları ve arsa anlaşmaları yolu ile belediyelerin sürekli bir kaynak sağlamasının öne açılmıştır. Yoğunluk artışlarından hem arsa sahipleri, hem müteahhitler hem de belediye memnundur.

Geleneksel doku sit bölgesi ilan edilmekle birlikte, koruma planlaması uygulanmamıştır. Özellikle Kale ve Kicıkapı arasındaki yıkımlar sonucu geleneksel doku tamamen yok olmuş; yerini ızgara planlı modern binalardan oluşan MİA oluşmuştur. Korunan anıtsal yapılar ise çevresindeki yapılar yıkılarak bağlamından koparılmış ve yalnızlaştırılmıştır.

Üçüncü plan, Melahat Topaloğlu, Mehmet Ali Topaloğlu ve Bülent Berksan tarafından yapılır. Planda aynı ilkeler korunmuştur. Türkiye genelinde görüldüğü gibi Toplu Konut Yasası'nın çıkması ile toplu konut yapımının hız kazandığı 1980 yıllar, Kayseri'de de toplu konut üretimini artırmıştır. Özellikle 1990'lardan sonra mevzuattaki değişim, kamunun da (belediye ya da valilik) toplu konut organizasyonlarını yapabilmesinin önünü açmış, kentin doğu tarafında pek çok toplu konut yapılmıştır. Güney yönündeki gecekondu önleme bölgesi oldukça alt gelir grubunun konut sorununu çözmek üzere yapılan bir proje olarak hayata geçirilmekle birlikte, günümüzde yasal olan ve olmayan yoğunluk artışları ile son derece olumsuz bir yaşam çevresine dönüşmektedir.

Kent yakın çevrelerle mekansal bütünleşme sürecine girmektedir. Batı yönünde sanayi alanları kentin gelişimde engeldir. Konut alanları doğu yönde gelişmektedir. Bu gelişim özgün dokuları ile öne çıkan Germir-Gesi yöresindeki küçük yerleşimleri de tehdit etmektedir. Geleneksel konut dokusunun yaşadığı bozulma süreci, plan değişiklikleri ile Cumhuriyet döneminde yapılmış olan kent dokusu üzerinde de gözlemlenmektedir. Burada asıl önemli olan planların bu tahribatta aracı olmasıdır. Öte yandan kentin güneyindeki geleneksel bağ alanlarının bahçeli konut alanlarda da dönüşme eğilimi, geleneksel doku üzerindeki yıkıcı tahribatın bu alanlarda da oluşmasına yol açmaktadır. Yoğunluk artışları kaçak yapılaşma alanlarının düzenli gelişimini araçları olarak kullanılmakta, kısmi yoğunluk artışları kentsel donatılarda aynı oranda bir artış sağlanmadığı için kentsel kalitenin düşmesine yol açmaktadır.

80'ler ve 90'lardaki gelişim başlıca toplu konut yapımı, güneydeki bağ alanlarının bahçeli evlere dönüşme eğilimi, gecekondu önleme bölgelerinin yapımı, çevre yerleşmelerle büyüme eğilimi, merkezde daha yoğun ve çok katlı yapılaşma, merkezin desantralizasyonu, sanayi ve küçük sanayinin gelişimi, ilave planlar yapılması, kentin hemen hemen her bölgesinin plan tadilatları ile daha da yoğunlaşması, hem geleneksel dokunun hem de 20. y.y. mimari mirasının da bu yolla ortadan kalkması, arsa anlaşmaları yolu ile belediyelere ciddi kaynak akışı olması nedeniyle belediyelerin de finansman sorunu yaşamamaları ve tadilat sürecinin her kesimce kabul görmesi olarak özetlenebilir.

Ne yazık ki 2000'lere geldiğimizde, kent merkezindeki tarihsel ve mimari değerlerin yaşatılmadığı gibi, günümüzün gelişme eğilimleri dikkate alındığında çevresel değerlerin de tehdit altında olduğu görülmektedir. Kentte görülen baskın bir diğer özellik ise hiçbir kademelenmenin ve yapı düzeninde farklılığın olmadığı, tekdüze bir kent görünümünün ortaya çıkmasıdır.

Kaynakça

Aru, K. A., 1945, Kayseri İmar Planı

Asiliskender, B., 2009. “Anadolu’da Modern Bir Yaşam Kurmak: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ve Lojmanları”, Fabrika’da Barınmak, Der: Ali Cengizkan, Arkadaş Yayınları.

Beğenç, C., Kayseri, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., s. 87, 1950, Ankara.

Çalışkan, N., 1995. Kuruluşundan Günümüze Kayseri Belediyesi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Doğan, A. E., Eğreti Kamusalılık, Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik, s.120, İletişim Yayınları, İstanbul.

Karatepe, Ş., 1999. Kendini Kuran Şehir, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, s. 94, Önder Matbaası, Ankara.

Kocatürk, F., *Kayseri’nin Kentsel Gelişim Süreci*, TOL Dergisi, sayı 7, Mimarlar Odası Kayseri Şubesi Yayını, 2009.

Örik, N. S., Yol Notları, Kayseri Kırşehir Kastamonu, Kanaat Kitabevi, s. 43, 1955, İstanbul

Tekeli, İ., Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 111, 2009, İstanbul.

Taşçı, Y. , 1975, Kayseri Nazım Plan Raporu.

Topaloğlu, M., Berksan, B., Topaloğlu, M.A., 1986 , Kayseri İmar Planı Araştırması.

KAYSERİ'DE 2000 YILI SONRASI PLANLAMA SÜRECİ*

Nadir DOĞAN

Şehir Plancısı

Değerli arkadaşlarım; 2000 yılı öncesini Sayın Hocamız ifade ettiler. Bizim çalışmamız da Kayseri'de yaklaşık 2000 yılındaydı, 2000 yılından bugüne kadar bir çalışma devam ettiriyoruz. Bununla ilgili ben kısaca bilgilendirmeye çalışacağım.

Gerçi bu toplantının içeriğinde çok daha farklı konular olmalı, yani bunlar belki silik kalacak veya bir örnek çalışma olarak ifade edilecek. Ben de size ifadelerimi sözden çok şekillerle, haritalarla veya planlamaya ilişkin birtakım kararları şekillerle ifade etmeye çalışacağım.

Önce mevcut durumu bir analiz edelim, ama bunu yaparken de eskiden günümüze tekrar gelelim istedim. Kayseri, 6 bin yıllık bir tarihe sahip, yani Kayseri'yi 1 yılda, 5 yılda değiştirebileceğimiz bir kent olarak görmememiz lazım. Bu geçmişte var olan, kendinde barındırdığı tarihi değerleri de, doğal değerleri de bir şekilde ifadelendirmemiz lazım. Konumu itibarıyla çok önemli, yani Kayseri 6 bin yıl varlığını devam ettirmiş ve gerçekten önemli bir özellik bugün itibarıyla de ifade etmektedir.

Gelişimi incelendiğinde, tarihler boyunca ticaret merkezi niteliğinde bir yerleşim olarak göze çarpıyor. Sadece dönemimizde değil, Roma ve Bizans döneminde de çok önemli bir merkez. Burası eskiden de para basan bir kent olarak gözüküyor. Yine tabii özellikle Selçuklular döneminde birçok kervansarayın yer aldığı bir aks üzerinde yer alıyor, güvenlik açısından da çok önemli.

Günümüze geldiğimizde, özellikle 2000 yılından sonra birtakım hukuki düzenlemeler var. Kayseri de Sivas ve Yozgat'la birlikte TR-72 olarak ifadelendirilen istatistiki bölgemizde kalmaktadır. Bu bölge, Orta Anadolu'da Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir ve Kırşehir'le birlikte Kayseri'nin yine etkisinde olan Sivas ve Yozgat illerini kapsar. Aslında biraz sonra bazı kavramları da göreceğiz, bu aynı zamanda Kayseri'nin etki alanlarını da ifade eden bir yaklaşımdır.

* Metin, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 34. Kolokyumu kapsamında, 8 Kasım 2010 günü yapılan I. Oturumundaki bant kayıtlarından üretilmiştir.

Gelişmişlik açısından baktığımızda, günümüzde birinci derece gelişmiş ilçeler arasında ülkemizde Kocasinan ve Melihgazi ilçeleri. İkinci derece gelişmiş ilçelerde de Hacılar ilçesi olmak üzere, şu anda Büyükşehirin ilçelerini oluşturan 3 ilçemiz, Türkiye'nin ön sıralarında yer almaktadır. İl olarak 19. sırada, ama ikinci derece gelişmiş iller kapsamında kalmaktadır. Kalkınmada birinci öncelikli yörelere baktığımızda, bu bölgelerin arasında Antep ve Kayseri, çok farklılık arz eden iki tane ilimizdir.

Yine ülkemizin kalkınma bölgeleri, kalkınma projeleri kapsamında -özellikle bunu ülke mekânında da görmeyi istediğim için çıkarttım, biraz sonra ifade etmeye çalışacağım-yine ulusal kalkınma planında belirlenen 12 öncelikli düzeyde ikinci bölge olarak ifade edilen alanda kalmaktadır. Ülkemizde göçlerle de bunu karşılaştırdığımızda, gelişme açısından doğuyla batı arasında ciddi bir farklılık var. Tabii ülkenin politikaları da buna göre şekillenmiş. Hem gelişmişlik buna göre, hem de ülke politikalarında bu anlamda ciddi bir yönlendirme var.

Yine gayri safi katma değer ve dikey payda son derece aşağılarda yer alıyor, ama bunu yanındaki diğer iller biraz aşağıya çekiyor. Kayseri'nin durumu aslında çok da kötü sayılmaz. Bu anlamda il bazında verilere baktığımızda, yine kişi başına gayri safi hâsılada Kayseri, Türkiye ortalamasının kısmen altında. Sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasında Kayseri, biraz evvel söylediğimiz gibi 16. sıralarda. Toplam nüfus büyüklüğü açısından Kayseri, ülkemizde diğer illerle birlikte 13. sırasında. Nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının altında, kentlerdeki artış hızına göre. Ön sıralarda zaten İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerimiz yer alıyor. Yine istihdamın sektörel dağılımında da Türkiye ortalamasının üstünde bir yerde görüyoruz ki, bu özellikle sanayi istihdamının daha yüksek olduğu iller arasında değerlendirilebilir.

Hekim sayısı gibi birtakım gelişmişlik ilkeleri açısından da irdelendiğinde, Kayseri'nin yeri Türkiye sathına göre ortanın üst bölgelerinde yer almaktadır.

Kademelenme olarak baktığımızda, İstanbul ve Ankara'dan sonra, İstanbul ve Ankara'nın dışında, 5. kademe merkezler olarak ifade edebileceğimiz kentler arasında yer almaktadır Kayseri. Yine etki alanı da Yozgat, Nevşehir, Kırşehir, Niğde illerinin tamamıyla Sivas ve Maraş illerinin bir kısmını kapsayacak kadar geniştir.

Göç olgusu açısından değerlendirdiğimizde, Türkiye'nin doğusu ve batısı arasında, ki mavi göç veren, diğer koyu renkleri, sıcak renkleri göç alan olarak değerlendirdiğimizde, göç alan ve veren alan arasında bir denge bölgesinde olduğunu değerlendirebiliriz. Yani, göçün yoğunluğu alan ve veren iller arasında değerlendirdiğimizde de yine Türkiye'de Samsun, Kayseri ve Antep'in çok özel bir konumunun olduğunu ifade edebiliriz.

Bu bölgeler, aslında ülkemiz açısından öncelikli geliştirilmesi gereken iller olarak değerlendirilebilir. Bu geliştirme ve gelişme stratejileri açısından doğuyla batı arasında bir denge oluşturması gereken kent olarak Kayseri'yi de sayabiliriz.

Nüfus gelişimi açısından baktığımızda, alt taraftaki küçük nüfusun azaldığını veya nüfus artış hızının azaldığını görüyoruz. Bu bir gelişmişlik işareti olarak ifade edilebilir. Yıllara göre sektörel gelişimi değerlendirdiğimizde, hizmetler sektöründe sürekli bir artış var. Sanayide bir dalgalanma olmakla birlikte, tarımda da ciddi bir düşüş var.

Yine sektörel dağılımın İç Anadolu Bölgesi ve Türkiye'yle karşılaştırılmasında, Kayseri'nin sanayisinin hem İç Anadolu, hem de Türkiye'ye göre büyük bir istihdam kapasitesi sağladığını söyleyebiliriz.

Aslında illerde ne olacağına ilişkin şöyle bir varsayım da söyleyebiliriz: İlk çağlarda istihdam, genelde yüzde 80'inini tarımda barındırırken, küçük sanatlar dediğimiz sanayi biriminde yüzde 10, hizmetlerde, yani idari ve diğer konularda da yüzde 10'u barındırırken, gelecekte bu rakam yüzde 80 hizmetler sektöründe olacak diye ifade edebiliriz. Tabii sanayide ve tarımda da makineleşmeye bağlı olarak ciddi düşüşler olacağını öngörebiliriz.

Biraz daha Kayseri özeline inmemiz gerekiyor, ama burada bizim planlamamızı yönlendiren ana kriterlerde özellikle bu deklarasyonu ifade etmek istedim; 1996'da İstanbul'da Habitat Deklarasyonu. Burada yeterli konut, güvenlik, sağlık, hakça yaşanabilir ve sürdürülebilirlik gibi birtakım ifadeler var, üretkenlikle birlikte. Bu ifadelerin aslında bizim yeni kent planlarımızda yerini bulması gerekir. Biraz önce Hocamız da ifade ettiler, ona ilişkin birtakım kavramların da yerini bulması gerekiyor. Tabii bizim planımız, sadece çizgi veya paftalardan oluşan planlar değil; bu raporu veya plan hükümleriyle veya geliştirme kriterleriyle de oluşan planlar. Özellikle 2000 yılı sonrasında bu anlamda bir düzenleme yapılmış.

1960'larda tabii vizyon konusunda da özellikle çalışmalarımız vardı. 1960'lı yılların başında "Kayseri'de Ulubaş var" diye bir slogan var, ama 2000'li yılların başında da artık İstikbal, Bellona, İpek gibi, Saray gibi, Has gibi birçok artık tanınmış markalaşmış kurumları görmekteyiz. Ayrıca geçmişinden bugüne Sabancı, Özilhan, Dedeman, Kibar, Bayraktar, Narin, Yazar vesaire birçok tanınmış isimlerin de Kayserili olduğunu söyleyebiliriz. Bu Türk filmlerine bile konu olmuştur. Bu anlamda Kayseri, sürekli girişimci geliştiren bir il ve bu özeliğini de hâlâ devam ettirdiğini düşünüyoruz.

2000'li yılların başında Kayseri, ilk anda ticari faaliyetlerini tüm ülkeye yaymış, İç Anadolu Kızılırmak Havzası'nda gelişmiş bir sanayi kenti olarak ifade edilebilir. Planlama döneminde de özet olarak geçmem gerekirse, birinci plan dönemi 1944-75 arası. Bu 1944'te Profesör Oelsner danışmanlığında, Kemal Ahmet Aru tarafından başlatılmış bir çalışma. İkinci planlama dönemi Yavuz Taşçı tarafından yapılan bir çalışma, 1986'ya kadar bu plan devam etmiş. Üçüncü plan dönemi de 86-94 arasında ifade edilebilecek bir plandır. Yavuz Taşçı'nın Bülent Berksan tarafından yapılmış, ama Yavuz Taşçı'nın planındaki birtakım kullanımları da ifade etmiş. 94 sonrasında bazı ilave tadilatlar olmuş, ama 2000 yılından itibaren de biz çalışmaya başladık kentte ve bu dönem, 50 bin, 25 bin üst ölçekli planların da üretildiği bir dönem.

Kayseri'de tabii planlamayı yönlendiren ana kriterlerden birisi, 1988 yılında Büyükşehir Belediyesi olması, yine Büyükşehir kapsamında Melihgazi ve Kocasinan diye iki belediyenin olması. Bu dönemde Büyükşehir Belediyesinin büyüklüğü 32 bin 500 hektar.

2004 yılına geldiğimizde, 5216 sayılı Büyükşehir Yasasıyla yeniden düzenlenmiş ve Büyükşehir Belediyesinin hudutlarının büyüklüğü 213 bin hektara çıkmıştır. Bu kapsamda Melihgazi ve Kocasinan Belediyesine Hacılar, Talas ve İncesu ilçe belediyeleri de eklenmiştir. Bunun yanında da 17 adet ilk kademe belediyesi diye tabir ettiğimiz, ama daha sonradan bunların da vasıflarının bittiği belediyeler, Büyükşehir Belediyesine bağlanmıştır. İl topraklarının yaklaşık 1/5'ini kapsayan bir büyüklüğe ulaşmıştır Büyükşehir Belediyesi.

Bu dönemde, 2007 yılının başında, bizi başladığımız dönemde biraz evvel ifade edilen, Sayın Hocamızın da ifade ettiği planlar var. Burada yağ lekesi şeklinde veya karayollarının belirlediği lineer bir gelişim olarak ifade edilebilir. Aslında Kocasinan ve Melihgazi belediyelerinin lineer bir planı varken, Talas, Hacılar gibi belediyelerin imar planları da eklenişinde, Büyükşehirle bütünleştiğinde yağ lekesi şeklinde de söylenebilir.

2000 yılı sonrasında 1/50 000 ölçekli çevre düzeni planı çalışması, 1/25 000 ölçekli nazım imar planı, 5 000 ölçekli etaplar halinde revizyon ve ilave şeklinde birtakım planlar, 1/1 000 ölçekli imar planları ve etaplar halinde bunun revizyonu yapılmıştır. 1/50 000 ölçekli çevre düzeni planı Büyükşehir Belediyesi tarafından üretilmiş, Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından ilgili mevzuat kapsamında onaylanmıştır.

Tabii çok fazla zamanınızı da almak istemiyorum, ama planı yönlendiren kriterleri hemen kısaca ifade edeyim: Tabii mevzuat, şartname ve sözleşme hükümleri, bizi esas itibarıyla yönlendiren kriterlerdir. Planlama alanının konumu, fiziki eşikler, çevresel değerler ve iklim verileri, arazinin genel yapısı, morfolojisi ve jeolojik yapısı, arazi kullanım kriterleri, talepler ve eğilimler, önceki plan kararları, mülkiyet yapısı ve uygulamalar, resmi kurum görüşleri, sosyoekonomik yapı, nüfus yapısı ve sektörel projeksiyonlar, bizim planlamamızı yönlendiren esas kriterler olmuştur.

Yapılan planlama için, planlama aşamasında birtakım tespitler yapıldı. Mevcut imar planları her belediye için ayrı ayrı temin edildi ve bunlar bütünleştirildi. Orada birtakım sıkıntıların olduğunu da göreceğiz, biraz sonra ifade etmeye çalışacağım.

Planlama kapsamında esas vizyonu nasıl oluşturduk, plan kararlarımızı nasıl oluşturduk, bunu ifade etmeye çalışayım. Birincisi, arazi kullanımı, yerleşme ve yapılaşmanın plan, fen, sanat, sağlık ve çevre şartlarına uygun oluşmasını temin etmek; bu İmar Kanununun esas maddelerinden birisiydi. Afet etkilerinin azaltılması, doğal, tarihi, kültürel çevrenin ve ekolojik sistemlerin korunması, yaşatılması ve geliştirilmesi; ekonomik, doğal, tarihsel verilere dayalı çok nitelikli özellikler taşıyan Kayseri için vizyon geliştirilmesi ve birtakım kaynakların korunması, kullanılması ve geliştirilmesi hedeflenmiştir planla.

Bu, yine o dönemde yapılan çalışmaya ilişkin arazi kullanımı, kentin nasıl oluştuğunu mekânsal olarak bu şekilde görebiliriz. O günkü planların durumu bu. Planların durumu da sayısal olarak bu.

Arkadaşlar; bunu başka plan yaptığımız bölgelerde de yaşadık. Lokal yapılan planlar bir diğeriyle ilintili olmadığı için, planlarda olağanüstü yüklemeler yapılıyor. Burada Talas'ın 2000 yılı nüfusu 34 bin iken, projeksiyonu 86 bin olabilecekken 140 bin nüfus öngörülmüş örneğin. Yine Gesi'de 14 bin nüfus var, burada biraz daha denge belki söz konusu, nüfus projeksiyonu 51 bin olması gerekirken 59 bin nüfus öngörülmüş. Bunlar örneğin Erciyes'te 2 bin 541 projeksiyona 20 bin nüfus öngörüsü var, yani 10 katının üzerinde öngörüler var.

Yine planlar arasında entegrasyonda birtakım problemler var, yoğunluk farklılıkları var aynı yerde. Hatta merkeze daha yakın yerler daha az yoğun, dışarıda daha fazla yoğun ve küçük yolların birbiriyle örtüşmemesi vesaire gibi hem arazi kullanımına ilişkin, hem de plan kararlarına ilişkin ciddi tutarsızlıklar vardı planlarımızda. Bu planların hepsi bir araya getirildi. Büyükşehir olması dolayısıyla 2 ilçe belediyesine katılan 3 ilçe belediyesi ve 17 belediyenin tüm planları bir bütün hale getirildi. Belediyelerin mevcut imar planları da burada gözüküyor.

Tabii projeksiyonlarda ne yaptık? Yaklaşık 1 milyon 600 bine yakın zaten mevcut planların kapasitesi vardı. Olası değerler ve burada ikinci konut kullanımı diye bağ-bahçe nizamında kullanılan konutları da ifade ettiğimizde, yaklaşık 1 milyon 700 bin nüfus öngörüsü gibi bir yaklaşımımız oldu. Tabii nüfus artış hızları, kentleşme oranları ve yıllara göre değişimlerine ilişkin birtakım analizler yapılmıştır.

En son alana ilişkin birtakım kabullerimiz olmuştur. Planlama nüfusu 1 milyon 700 bin kişi, hane halkı büyüklüğü öngörüsü 4.5 kişi, hanede çalışan sayısı 1.52 -tabii bunlar birtakım matematiksel hesaplamaların sonucu diyebiliriz- çalışan nüfus oranı yüzde 34. Burada sektörlere göre dağılımının nasıl olacağı; tarım ve hayvancılıkta yüzde 15, sanayide 37 ve hizmetlerde yüzde 48 gibi bir yaklaşımımız var. O gün, 2005 yılında 800 bin nüfus vardı. 2025 öngörüsü 1 milyon 700 bin ve yoğunluk değerleri de bu şekilde ifade edilmiştir.

Genelde konut alanı olarak öngörümüz çok fazla olmamıştır planda, ama az yoğunluklu, bağ-bahçe nizamı olarak ifade edebileceğimiz yerler çoğunluktadır. 2025 yılı için yapılan 50 000 ölçekli çevre düzeni planının genel kriterlerini ekranda şu anda görüyorsunuz, 25 000'lik de aynı şekilde. Bu arada ölçekler arasında "feedback" yapma şansımız da oldu, yani bir şekilde ölçeklerin birbirine uyum sağlaması da aynı planlarda öngörülmüştür. Gelişim alanlarını da kentin çerperinde görüyoruz.

Aslında tabii son dönemde yapılan işlemlerde plan kararı olarak ticaret, turizm, eğitim, sağlık, spor, sanayi ve benzeri sektörlerde ciddi gelişimler öngörülmüştür. Özellikle bir bölge merkezi olması gereken Kayseri'de bu amaçla birtakım yüklemeler yapılmıştır. Birincisi, MİA'nın geliştirilmesi. Akşam ölen bir kent burası, yani gece ve gündüz de yaşaması gere-

ken bir kent olması lazım, MİA olması lazım. Bu anlamda yapılan birtakım projeler var, şu anda da fiili olarak uygulamaya girmiştir. Yine turizm açısından birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Sadece merkezde değil, Erciyes Dağı'nın da bu konuda önemli turizm merkezi olduğunu ifade etmek isterim.

Eğitimde yeni önerilen üniversite alanları var. Bunlardan bir tanesi bu sene itibariyle açıldı, yenisinin kurulmasıyla ilgili de çalışmalar devam ediyor.

Sağlık ve sporla ilgili ilk defa burada bir sağlık kampusu öngörümüz var, yaklaşık 70 hektarın üzerinde, yani 700 dönümün üzerinde bir alanı kapsayan bir sağlık kampusu. Bu da bölge merkezi oluşturulması için öngörülerden birisi.

Yine tarım ve hayvancılıkla ilgili organize sanayi bölgelerimiz var. Bu da kırsal merkezlerdeki dengenin oluşturulması için bir öngörüdür.

Tabii yapılan planlarla ulaşım, elektrik, kentsel altyapı gibi planların entegrasyonu da söz konusu. Artık bugün kentin elektrik dağıtımını yapan firma, bu planları ilgi tutarak nasıl önümüzdeki yıllarda strateji belirleyecek, bunu tespit etmeye çalışıyor. Yine ulaşım ile ilgili de öyle. Bu konuda planlama grubuyla değişik müteaddit defalarda toplantılar yapılmıştır. Tabii şu anda 1/1 000'lik ve 5 000 ölçekli sayısal haritaları 2000 yılı sonrasında Büyükşehir için temin edilmiştir, jeolojik etütleri tamamlanmıştır. Bu çalışmalara bağlı olarak da etaplar halinde 1/5 000 ve 1/1 000 ölçekli planlar yapılmaktadır.

Aslında Kayseri, ülkemizde kentsel değerlenmeyi, yani rantı kent adına kullanan en önemli belediyelerden birisidir, rantı bireyselleştirmemiştir arkadaşlar. İkincisi, kentin formunu hâlâ ana ulaşım aksları belirlemektedir. Yalnız, bizim özellikle kentimizde desantralizasyon ilkesini işletmeye çalıştık. MİA'yı biraz daha bölgesel merkez olarak ifade ederken, alt merkezlerde kenti güçlendirmeye çalıştık. Ana ilkelerimiz olan koruma, kullanma ve geliştirme ilkeleri kapsamında özellikle doğal kaynakların, su kaynaklarının, birinci sınıf tarım alanlarının, SİT alanlarının korunmasına öncelik verildi. Yine geliştirmeye ilişkin de doğal kaynakların birinci derecede gelişebilecek olanlarının baskı altında tutulmaması öngörüldü.

Teşekkür ederim.

II. OTURUM - 8 KASIM 2010

“PLANLAMA DİLİ VE KURAM”

Moderatör: **Tayfun KAHRAMAN**

DİL VE DÜŞÜNCE, KURAM VE EYLEM: MEKANSAL PLANLAMADA DİL VE DÜŞÜNCE ETKİLEŞİMİ

Yrd. Doç. Dr. **Mehmet Rifat AKBULUT** Şehir Plancısı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

PLANLAMA VE KENTLER ARASINDAKİ SÜRDÜRÜLEMİYEN İLİŞKİ: PARADİGMANIN İFLASI VE KOMPLEKS ADAPTİF SİSTEMLER OLARAK KENTLER

Doç. Dr. **Metin ŞENBİL** Y. Şehir Plancısı, Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, **Ahmet Avcı ŞİMSEK** Y. Şehir Plancısı, İller Bankası Genel Müdürlüğü

FARKLI ÜLKE DENEYİMLERİNİN MEKÂNSAL PLANLAMA SİSTEMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet Nazım ÖZER, **Bülent ÜNCÜ**, **Emrah SÖYLEMEZ**, **Seda NAL**, **Pınar ZORAL**, **İlker AKBAY**, **Gamze ÖZER**, **Özen ABANOZ**, **Barış KİRTİL**, **Sinan PINARBAŞI** Bayındırlık ve İskan Bakanlığı

KIRSALI YENİDEN OKUMAK: YARATICI KAPASİTE VE SICAK NOKTA TEORİSİ

Dr. **Aliye Ahu AKGÜN**, Doç. Dr. **Tüzin BAYCAN**

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

KENTSEL YEŞİL ALAN PLANLAMA STRATEJİLERİNİN KENT PLANLARINA ENTEGRASYONUNUN TÜRKİYE KENTLERİNDE İNCELENMESİ

Ebru MANAVOĞLU Şehir Plancısı

DİL VE DÜŞÜNCE, KURAM VE EYLEM: MEKANSAL PLANLAMADA DİL VE DÜŞÜNCE ETKİLEŞİMİ

Y. Doç. Dr. **Mehmet Rifat AKBULUT**,

Şehir Plancısı

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi,

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş

Bu çalışmanın amacı salt imar planlaması ya da imar kurumunun eleştirisi olmadığı gibi dil ve dilbilim üzerine de bir tartışma değildir. Bunun yerine, şehrin görsel temsiliyetinin gelişiminden yola çıkarak, planlamanın grafik dilinin nasıl oluştuğunu tartışmak ve günümüz ve gelecek için yeni bir planlama dilinin geliştirilmesine katkıda bulunabilmektir. Planlama, nihai ürünü grafik belge olan zihinsel bir pratiktir. Şehircilik ve mekansal planlamada iletişim önemli ölçüde grafik ifadeye dayalı yapay bir dille gerçekleşir. Diğer bir deyişle “işaret sözü ikame eder”. Çalışma kapsamında bir dil ve iletişim aracı olarak kentsel planlar ve planlamanın evrimine değinilerek, tartışılacak, daha sonra günümüz ihtiyaçlarına yönelik yeni bir planlama dili üzerine öneriler ele alınacaktır.

Dil ile ilgili tanımlar, dilin üç temel özelliğini vurgulamaktadırlar: ifade aracı olması, iletişim aracı olması, bir toplumsal mutabakata dayanması¹. Bu temel özelliklerden yola çıkarak dille ilgili olarak şu genel tanıma ulaşabiliriz: “Dil, onu kullanan bireyler arasında zaman içinde kendiliğinden oluşmuş belirli anlam ve kural mutabakatlarına bağlı olarak toplumun geneli ya da özel durumlar için ilgili birey ve kesimleri tarafından duygu ve düşünceleri ifade etmek için kullanılan sözlü, sesli, yazılı ya da grafik bir iletişim aracıdır”. Burada yer verilen diğer tanımlara ve bu genel tanıma göre fiziksel mekanın tasarım, planlama ve tasarımına ilişkin her türlü grafik belge de kendi içinde bir dil oluşturmaktadır.

1 1-Dil, insanların duygularını düşüncelerini bildirmek için sözcükler ya da işaretler aracılığıyla yaptıkları anla-ş-madır; 2-Duygu ve düşünceyi aktarmaya, dışa vurmaya, bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım yolu ya da aracı; 3-Belli uğraşlara, alanlara, konulara özgü söz ve sözcük gömüsü. (TDK, 1983; Püsküllüoğlu, 1995). 4-Bir gramer sistemi halinde örgütlenmiş, düşünce ve duyguları bildirmeye yarayan boğumlu sesler bütünü; 5-Belirli bir toplulukta kullanılan özel dilbilim işaretleri sistemi; 6-Düşünce ve duyguları bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım aracı; 7-Bir eylem ve bir haberleşme aracı olan, bağımsız genel kanunlara dayanan dil, sosyal bir olaydır. (Tuğlacı, 1980, cilt 2, 579).

Burada, plan-dil ilişkisinin tartışılacağı çerçevelerden birisi de bir ifade aracı olarak düşünüldüğünde planların hem dil hem de içerik olarak özellikleridir. Buna göre, planlar betimleyici, emredici, yönlendirici gibi içerik ve ifade özelliklerinden biri veya birkaçını içerebilirler.

Bulgular, fiziksel mekanın düzenlenmesinin neredeyse insanın yerleşik hayata geçişiyle eş zamanlı sayılabilecek bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Cilalı Taş Devri'nin (Yeni Taş Çağı, Neolitik dönem) köyleri, insanların yerleşik hayata ilişkin ilk tecrübelerini oluştururken bile belirli bir fiziksel mekan kaygısına ya da tasarım anlayışına sahip olduklarını göstermektedir.

Öte yandan, fiziksel planların durağan yapısı ve toplumsal gelişme dinamiklerinin gerisinde kaldığı yönündeki iddia ve tartışmaların Türkiye'de dahil olmak üzere bir çok ülkenin konuyla ilgili literatüründe bir hayli büyük bir yekün oluşturduğu bilinmektedir. Fiziksel planlamaya yönelik tüm bu eleştirilere karşılık, kabaca son yarım yüzyıldır Türkiye'de planlamanın temel dil ve yapısında önemli bir değişiklik olmadığı da bir gerçektir. "Emredici" olmaktan ziyade "yönlendirici" bir planlama dili Türkiye'nin yarım yüzyılı aşkın bir süredir mekansal planlama dilinin temel karakteri olmayı sürdürmektedir.

Fiziksel şehir ve bölge planlamasında Türkiye'de yarım yüzyılı aşkın bir süredir kullanılmakta olan gösterim tekniği ve planlama dilinin ileri düzeyde standartlaştırıcı, durağan yapıları yanı sıra, fiziksel ve toplumsal gelişmede sürekli değil, kesintili bir zaman algısı ve anlayışına sahip olduğu görülür. Öte yandan ülkemizde şehir ve bölge planlarına yansıdığı şekliyle mevcut planlama dili ve pratiğinin ağırlıklı olarak arazi kullanım temelli ve yapılaşma haklarını düzenleyici amaçlı olduğu da on yıllardan beri henüz tatmin edici bir sonuca ulaşamamış olsa da tartışılmakta ve eleştirilegelmektedir.

Bu çalışma yukarıda belirtilen konular çerçevesinde tarihsel bir sürecin yanı sıra, olası yeni çözümlere yönelik yöntem ve önerileri tartışmayı da hedeflemektedir.

Görsel İfade Biçimi Olarak Şehrin Temsiliyeti

Kent planlaması grafik bir dil olarak düşünüldüğünde konunun şehrin temsiliyeti meselesiyle yakından ilgili olduğu da görülecektir. Eldeki belgelere göre, bilinen en erken kent temsili Çatalhöyük'de kerpiç bir neolitik çağ evinin duvarlarındaki kırmızı-siyah renkli ünlü Çatalhöyük ve lav püskürten Hasandağı betimlemesidir (*Resim 1*). Betimletici bir tavırla yapıldığı görülen bu resmin aynı zamanda hayranlık uyandıran, minyatür benzeri iki boyutlu uzay ile planimetrik görünüşü bir arada kullanan ileri düzeyde bir soyutlama içerdiği de görülür. Çatalhöyük'ün birbirine bitişik, kümelenmiş evleri ve yapı dokusunu temsil eden duvar resmindeki kare biçimli şekiller herhalde konutları göstermektedir. Bu şekillerin kalın siyah çerçeveleri içindeki beyaz dairelerin ne anlama geldiği ise, oldukça tartışmalı bir konudur. Sonuç olarak görülmektedir ki, Çatalhöyük duvar resmi tıpkı günü-

müzün harita ve planları gibi salt görüntünün ötesinde kodlanmış bir bilgi de taşımaktadır ki, bu özelliği de diğerleri ile birlikte Çatalhöyük duvar resmini ayrıcalıklı bir yere koymaktadır. Çatalhöyük duvar resmindeki farklı bakış açılarının birlikte kullanıldığı görselleştirme yöntemi çok sonraları bu kez kendini minyatürlerde de gösterecektir.

Doğu'nun kadim resim sanatı minyatür resmettiği şehrin genel yapılaşma biçimini, önemli yapılar ile bunların görece konumlarını ve kabaca biçimlerini göstererek, şehirlere ilişkin izleyiciye genel bir fikir verir. Minyatürün iki boyutlu uzayında fizik mekanın resmedilmesinde boyut, mesafe, ölçü gibi kavramların gözlemcinin bakış açısı ve yorumu içinde kaybolduğu görülür. Grafik kalitesinin resime yakınlığı, perspektifin olmadığı iki boyutlu bir düzlemde izleyene bir anlamda hayali şehirler göstermesi minyatürün bir görsel temsiliyet yöntemi olarak özgünlüğünün başlıca dayanaklarıdır. Bir anlamda gerçeği göstermek yerine, anlatıcı eliyle görsel bir hikaye sunar. Gerçeğin betimlenmesi ve yeniden üretimi yerine, gerçek ile karışık efsanenin masalsi bir anlatımı gibidir. Bu açıdan, minyatürün çağının sözlü geleneğe bağlı hikayeci anlatım biçiminin görsel ifadesi olduğu söylenebilir. Doğu kültüründe şehir ve doğa'nın görsel temsili açısından örneğin Matrakçı Nasuh'un Kanuni'nin 1534 Irak seferini resimlediği "Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakayn-i Sultan Süleyman Han" adlı eseri iyi bir örnektir (*Resim 2, 3, 4, 5*). Örneğin, Evliya Çelebi ya da Katip Çelebi'nin seyahatnamelerindeki şehir tasvirlerinin bir anlamda Matrakçı Nasuh'un şehir minyatürlerinin söz karşılığı olarak oldukça uygun düştükleri ve adeta birbirlerini bütünlendikleri de görülür. Diğer bir deyişle, minyatürleri, dönemlerinin hikayeci sözlü anlatım geleneğinin görsel ifadeleri olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Batı'da Rönesans mekanın temsiliyetinde bilindiği gibi bir devrim yaparak "perspektif" kavramını geliştirmiştir. Perspektif gerçek dünyanın insan gözüyle algılanma biçimine en yakın görselleştirme yöntemidir ve etkisi sadece resim alanıyla sınırlı kalmamış ve şehir temsiliyetinde de Batı düşüncesi ve pratiğinde önemli bir dönüşüme neden olmuştur. Rönesans ve perspektif ile Batı'da minyatüre benzeyen iki boyutlu bir gösterimden üç boyutlu ve gözlemcinin duruş noktası ve bakış açısını esas alan bir gösterime geçildiği görülür (*Resim 6, 7*). Bu dönemde, perspektifin şehir temsiliyetinde kullanıldığı başlıca uygulama türlerinden birini ideal kent planları oluşturur (*Resim 8*). Batıda Rönesans ve Barok dönemin ideal kent ve kale planlarının şehrin ana güzergahları ve yapı adalarının gösterimini de içerdiği görülür. Genel hatlarıyla bu planlar düşük bir hassasiyetle hazırlanmış, bütünüyle betimleyici bir dile sahip ve bir yönüyle, grafik-estetik kaygıları ağır basan bir gösterime yapılmışlardır. Bu planlarda çoğu kez karşılaşılan yol ve yapı adalarının ışınal düzenlenmesi ve geometrik kesinliğin belirli bir işlevsellik olduğu kadar, bu planların kendileri için geliştirildiği mutlak iradelerin merkezîyetçi düşünce, mutlaklık anlayışlarının da bir yansıması olarak da görülebilir.

Kent planlamasının dayandığı temel pratiklerden birinin haritacılık olduğu göz önüne alındığında şüphesiz planların dil ve gösterim tekniklerindeki en önemli dönüşüm noktalarından birisini XVII. Ve özellikle XVIII. Yüzyılda modern haritacılık tekniklerinin gelişmesi

oluşturur. Daha hassas ölçümlerin planlara getirdiği kesinlik, aynı zamanda sübjektif değerlendirmelerin yerini alan daha nesnel ve bilimsel bir bakış açısı, dil ve içeriğin de biçimlenmesine de yol açacaktır. Gözlemci, çizerin sübjektif perspektif bakış açısının yerini haritacının kuşbakışı bir nesnellikle ve ölçümlerine dayanarak konumlandığı, boyutlandırıldığı ve biçimlendirdiği bir dünya vardır. XVIII. Yüzyıl bu açıdan genel olarak resimsel şehir temsiliyeti ile kartografik gösterimin birbirinden ayrılmaya başladığı önemli dönemece oluşturur. Bu süreçte Turgot'un 1739 Paris haritasının dikkate değer bir önemi vardır (*Resim 9*). Paris ve yakın çevresindeki tüm yapıların, sokakların, alanların ve neredeyse tüm ağaçların büyük bir titizlikle, yukarıdan, belirli bir perspektif bakış açısı içinde tek tek, ayrıntılı olarak resmedildiği bu harita aslında XVI. Yüzyılda başlayan bir geleneğin devamını oluşturur. Bu haritanın büyük boyutları yanı sıra, Fransa Kralı'na sunulmak üzere hazırlanmış olduğunu belirten gösterişli ithaf çerçevesi de pratik kullanımdan çok emperyal bir görkemin yansıtılması amacına yönelik olarak da hazırlanmış olduğunu düşündürmektedir.

Bugünkü şekliyle XVIII. Yüzyıl sonunda belirmeye başlayan modern kartografik ve kadastro haritaları ile fizik mekânın gözlemcinin sübjektif değerlerinin geri plana itildiği ve daha nesnel bir temsiliyeti aşamasına geçilir. Yeni modern kartografik harita yönteminin Osmanlı İmparatorluğu'na ulaşması çok zaman almayacaktır. 1786'da Avrupa ile oldukça eş zamanlı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk modern kartografik haritası Fransız elçiliğinde görevli bir subay olan Kauffer tarafından İstanbul için hazırlanır (*Resim 10*). Bu haritaların matematiksel doğruluklarına karşın henüz topografyanın gösterimiyle ilgili aynı hassasiyet ve doğruluğa sahip bir yöntem ya da dilin geliştirilememiş olduğu görülür.

XVIII. yüzyıl sonunda Avrupa'da yeni kartografik tekniklerle daha hassas kadastro haritaları üretilmeye başlanır. XVIII. yüzyılda kameralist modern devletin ortaya çıkışı kadastro haritalarının hazırlanmasının gerisindeki başlıca nedenlerden biri olarak görülmelidir. Modern kameralist devletin eğitim, sağlık, adalet v.b. çeşitli kamu hizmetleri için harcamalar yapma ve geniş bir bürokrasiyi istihdam etme zorunluluğu bu geniş çaplı harcamaların sürdürülebilmesi için devletin aynı ölçüde sürekli ve düzenli gelirlere, bu çerçevede de gelir akışı sürekli ve güvenilir bir vergi tabanına ihtiyaç duyar. Kadastro haritaları bir yandan yeni modern bürokratik devlet için, bu sürekli ve düzenli vergi tabanının sağlanabilmesinin temel araçlarından biri olduğu kadar bir yandan da yükselen yeni burjuvazinin mülkiyet hakkının güvencesi olarak modern kent haritalarının içerik ve grafik dillerinin oluşmasında önemli bir rol oynar. Batı'da yeni kurumsallaşmaya başlayan temsili parlamenter demokrasi uygulamalarında oy hakkının çoğu kez belirli bir gayrimenkul vergisi eşliğinin üzerindeki vergi mükelleflerine tanınması, yani oy hakkının toprak mülkiyet ile ilişkilendirilmiş olması da bu haritaların öneminin gerisindeki bir diğer neden olur. İşlevleriyle modern devletin adeta ön koşullarından biri haline gelen kadastro haritalarının hazırlanması, Batı Avrupa'nın Napoléon hakimiyetindeki ülke ve bölgelerinde XIX. Yüzyıl başlarından, yaklaşık yüzyıl ortalarına kadar süren kapsamlı çalışmalarla tamamlanabilir. Böylece geniş bir coğ-

rafyadaki tüm yerleşim ve kırsal alanların kadastro haritaları hazırlanırken, aslında bir coğrafya parçasındaki doğal özellikler ve tüm insani faaliyetler de ayrıntılı şekilde haritalandırılarak, bir tür arazi kullanım haritaları hazırlanmış olur. Bu açıdan modern kadastro haritalarını aynı zamanda modern arazi kullanım kavramı ve haritalarının da öncüsü olarak görmek yanlış olmayacaktır (*Resim 11, 12*). Böylesine ayrıntılı bir veri tabanının yönetimlere sağlayacağı gücün değeri açıktır ki, tasavvurların ötesindedir.

Bu gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nda da çok gecikmeden kendini hissettirecektir. İmparatorluğun ilk modern beledi örgütlenmesi olarak 1855'de İstanbul Beyoğlu'nda Altıncı Belediye Dairesi'nin kurulmasını takiben, bu yeni belediyenin ilk icraatlarından birisi de Beyoğlu ve Galata yöresinin kadastro haritalarının hazırlanması olur. Burada da yerel belediye meclisine seçilebilmek ve seçmek için oy hakkının Cumhuriyet'e kadar belirli asgari gayrimenkul vergisi değerleri ile sınırlandırılmış olmasının kadastro haritalarının hazırlanmasına verilen önem ve öncelikteki etkisi şüphesiz yadsınamaz.

Modern planlamanın oluşum sürecinde planlamayı yöntem, dil ve kavramsal açıdan çeşitli boyutlarda etkileyen bir diğer uygulama alanı da ormancılık ve peyzaj planlaması olmuştur. Planlamanın bu az bilinen öncülünün özellikle Batı'da XVII. ve XVIII. yüzyıl Barok planlama dili ve tasarım anlayışı üzerinde etkili olduğu görülür. Bugün çeşitli Batı dillerinde mekansal planlama/ düzenleme faaliyetlerini tanımlamak için kullanılan "management/amenagement" gibi terimlerin aslen ormancılık kökenli olması da bu etkinin izlerinden biridir². Bu etkinin özellikle Lale Devri sırasında ve modernleşme sürecinde Saray'a ait bahçelerin tasarımı yoluyla Osmanlı İmparatorluğu'nda da dolaylı yoldan belirli bir varlığından söz etmek mümkündür. Batı'da özel mülk statüsündeki geniş orman arazilerinin bakımı için olduğu kadar av ve gezinti amacıyla da düzenleme uygulamaları daha sonra önce Barok kent planlarını ardından da kent planlama pratiğini etkileyecektir. Geniş orman arazileri içinde hareketi ve denetimi kolaylaştırmak amacıyla odak noktalarından çevreye yayılan doğrusal ışınsal yollar ile arazinin uç noktalarını birbirine bağlayan diğer doğrusal akslar ve bunların arasında uzanan kıvrımlı gezinti yollarından oluşan bir mekansal düzenleme ve tasarım anlayışının oldukça eş zamanlı olarak kent planlaması pratiğinde de yansımaları olur. XVI. ila XVIII. Yüzyıllar arasında bugünkü biçimini almış ve büyük ölçüde André Le Nôtre tasarımı olan Fransa'daki ünlü Versailles Bahçeleri (*Resim 13*), Barok planlama/tasarım anlayışı ile ormancılık/peyzaj planlaması ile kent planlaması arasındaki doğrudan etkileşimin en iyi bilinen örneklerinden biridir. Pierre Charles L'Enfant'ın Versailles Bahçeleri ile oldukça çağdaş sayılabilecek 1791 Washington Planı da (*Resim 14*) yine bu etkinin kent planlaması alanındaki en belirgin örneklerinden birini oluşturmaktadır. Bu ilişkide ilginç noktalardan biri de kent eleştirisi ve bir anlamda kent karşıtlığı temelinde gelişmiş olan Barok dönem bahçe ve peyzaj tasarımının (Rowe, Koetter;1978;88) sonuçta kent planlama dilini de etkilemiş ve ona esin vermiş olmasıdır

2 Türkçe'de kullanılan "Orman Amenajman Planı" terimi de bu ilişkinin bir diğer tanığıdır.

Burada, yeri gelmişken XVIII. yüzyıl sonları ve XIX. yüzyılın modern askeri haritalarına da kısaca değinmekte yarar vardır (*Resim 15*). Batı’da ulus devlet kavramının yükselişi, siyasi-stratejik rekabet, geniş coğrafyalarda kitlesel savaş ve askeri hareket gibi gelişmelerin modern haritacılıkla birleşmesi sonucu biçimlenen modern askeri haritaların neden olduğu yeniliklerden ve bu çerçevede planlamaya da bazı önemli katkılarından söz edilebilir. 1/25.000 ölçeğinin standartlaşması burada özellikle söz edilmeye değer bir gelişme ve katkıdır. 1/25.000 ölçeğin giderek içerik ve gösterim diliyle standartlaştırmasının aynı zamanda bir mekansal planlama birimi olarak bölge-alt bölge kavramlarının gelişmesine de yardımcı olduğu söylenebilir.

Fiziksel planlama bugünkü şekliyle XIX. Yüzyılda Batı Avrupa’da ortaya çıkıp, gelişmiş ve biçimlenmiş bir mekansal düzenleme eylemidir. Bu yönüyle de modernizmin bir ürünü ve aracıdır. Mekanın tek elden ekonomik fayda ve verimlilik amacına yönelik olarak düzenlenmesi modern kent planlamasının ortaya çıkış nedenidir. Modern kent planlamasını uzun süre etkilemiş olan ve günümüzde de varlığını sürdüren arazi kullanım planlaması yöntemi de esas olarak modernizmin işlevsel uzmanlaşma ile buna karşılık gelen mekansal uzmanlaşma düşüncesinin bir ifadesidir. Modernist kent planlaması XIX. Yüzyıldan günümüze çeşitli değişimler geçirmiş ve gerek içerik, yöntem ve araçlar gerekse de gösterim ve ifade biçimleri açısından evrimleşmiştir. Bu, XIX. Yüzyılın biçimci ve tasarım ağırlıklı “Güzel kent” şehirciliğinden XX. Yüzyılın ilk yarısındaki rasyonel planlama anlayışının getirdiği kapsamlı planlama yöntemi ve arazi kullanım planlamasına ve nihayet XX. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan stratejik ve yapısal planlama anlayışına uzanan bir süreçtir.

Barok kent planlamasının ardından, “Güzel Kent” anlayışı XIX. Yüzyılda planlama pratiğinde özgün bir üslup ve dil geliştiren bir akım olarak ortaya çıkar. Sanat ve edebiyatta Romantik akımın Barok üslubu izlemesi gibi, benzer bir öncül-ardıl ilişkisinde ortaya çıkan “Güzel Kent” akımı da romantizmin şehircilik alanındaki yansıması olarak değerlendirilebilir. “Güzel Kent” anlayışının belirgin özelliklerinden olan, kentsel mekânın, kentlilerin haz almaları gereken, yüksek ve incelikli bir estetikle biçimlendirilmiş keyif mekânları olarak biçimlendirilme kaygısının kendisini kent planlarının sunum ve grafik dilinde de ifade ettiği görülür. Öyle ki, “Güzel Kent” planlamasının Barok şehircilik ile yarışabilecek gösterişli tasarım ve gösterim biçimleri bu planlama dilinin bir diğer ayırtedici özelliklerinden olur. Otto Wagner’in 1893 Viyana Planı “Güzel Kent” planlamasının tüm özelliklerini barındıran en iyi örneklerden birisidir (*Resim 16, 17*). “Güzel Kent” planlarına eşlik eden gösterişli perspektif ve kuşbakışı görünüm ve canlı renkler işlevsel açıdan tartışılabilir olsa da, şehir yöneticileri ve karar vericileri etkilemeye yönelik bu yöntemde bir yönüyle eski resim-harita geleneğinin de etkisinden söz edilebilir. Bu etkileyici perspektif ve görünüm kimi zaman henüz bir standarta kavuşmamış renk kodlarının, bölgeleme kararlarıyla birlikte kullanıldığı ilk örnekleri de oluştururlar. Henri Prost’un 1914 Fas, Rabat planındaki parlak kırmızı ve altın sarıları yerel yöneticileri etkileme amaçlı olduğu kadar, aynı zamanda bölgeleme kararlarının da bir ifadesi olur (*Resim 18*) (Dufournet;1984;80).

XX. yüzyılda kent planlarının bir yandan giderek yalınlaşan bir işlevselliğe, diğer yandan da karmaşıklaşan bir sembolizme doğru değişim geçirdiği görülür. Özel şekil ve renklerle kodlanmış ifade ve bilgiler günümüz mekansal planlarının içerik ve amaçlarından bağımsız olarak ortak özelliklerini oluşturmaktadır. Kent planlarında bugünkü renk kodlarının ilk kez XX. Yüzyıl başındaki büyük uluslararası planlama yarışmalarında kullanılmaya başlandığı görülür. Daha sonra Jansen ve Brix'le birlikte Ankara yarışmasına da davet edilecek olan Léon Jaussely (*Resim 19, 20*) 1910 Berlin yarışmasında sıcak renkleri yapılaşmış ya da öneri yapılaşma alanlarını, soğuk renkleri açık alanları ya da parkları, moru ise, sanayi alanlarını tanımlamak için kullanır (Dufournet;1984;81). Planlamada ölçekle birlikte renk kodlarının bugünkü anlamlarına kavuşması ve uluslararası bir standarta dönüşmesi ise, 1920'lerde önemli ölçüde uluslararası yarışmaların uzlaştırıcı etkisiyle gerçekleşir. Böylelikle bir yönüyle evrensel bir gösterim dili oluşturulup, plancılar arasındaki iletişim engelleri ortadan kaldırılırken, diğer yandan da zamanla durağanlaşacak standart, betimleyici bir ifade biçimi geliştirilmiş olur.

Modernist hareketin etkisi altında süslerinden arınanlar sadece yapılar ya da nesnelere olmaz. Planlara eşlik eden ayrıntılı ve itinalı perspektif ve görünümünün giderek yerlerini serbest elle yapılmış eskizlere bıraktıkları ve nihayet bütünüyle yok olmasalar bile genel görsel planlama dili içinde ağırlık ve önemini yitirdikleri söylenebilir. Günümüzde, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası mekansal planlamada model, strateji, politika gibi sözel ifade ve söylemin ağırlığını arttırması ile grafiğin de giderek önemini yitirmekte olduğu görülmektedir. Söylemin çabuk değişebilen dinamik ve anlatımcı yapısına karşın, grafik dilin çoğu kez arazi kullanım kararlarına dayalı betimleyici karakteri arasındaki uyumsuzluk yeni arayışları da zorlamaktadır.

Arazi kullanım planlamasının çok eleştirilen durağan yapısı dışında yeni planlama arayışları çerçevesinde politika ve stratejiye dayalı yeni planlama yöntem ve dillerinin geliştirilmesi yönünde çeşitli denemeler yapılmış ve yapılmaktadır. Günümüzde sadece kararların nihai sonuçlarını değil, ancak bu kararların ve fiziksel mekanın hangi süreçler içinde, hangi uygulama ve politika tercihleriyle kim ya da kimler tarafından nasıl biçimlendirileceğine ilişkin, "süreç tanımlayıcı" ve "anlatımcı" görsel planlama dillerinin geliştirilmesi konusunda çeşitli çabalar bulunmaktadır. Örneğin, İngiltere'de XX. Yüzyılın son çeyreğinde gündeme gelen "Yapısal Plan" (Structure Plan) yaklaşımı bu çerçevede değerlendirilebilecek girişimlerden biridir.

Yapısal Plan'ın amacı ilk kez tanımlandığı 1972 tarihli İngiltere Şehir ve Bölge Planlama Yasası'nda (*Town and Country Planning Act*) belirtildiği gibi "ekonomik, sosyal ve fiziksel gelişmelere rehberlik edecek eşgüdümlü politikalar için geniş perspektifli bir strateji ve çerçeve sağlamaktır." Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi, planlanan alanın temel yapılarına yani, temel iktisadi, toplumsal, fiziksel yapılarına yönelik genel strateji, yaklaşım ve kararları ortaya koymaya yönelik bir planlama söz konusudur. Diğer bir deyişle, bir fiziksel

alan ya da yerleşimin fiziksel varlığını ve yaşamını ortaya çıkarıp, biçimlendiren ve bunu etkileyen yapılar ve kuvvetlere yönelik kararları ortaya koyan bir planlama eylemi tanımlanmaktadır. Fiziksel mekanı biçimlendiren makro etkenler, güçler ve süreçleri anlamaya ve yönlendirmeye yönelik yapısı ile betimleyici ana akım arazi kullanım planlarından farklılaşan yapısal planların bu özellikleri ile “anlatımcı” bir dil geliştirme yönünde önemli bir girişim olarak değerlendirilmesi gerekir.

Günümüzün yeni plan ve planlama dilleri arayışında gündeme gelen özelliklerinden birisi de ölçekten bağımsız karar ve ifade yapısıdır. Diğer bir deyişle mekandan daha bağımsız ve kavramsal soyutlamaya daha yakın planlama dilleri arayışlarıdır. Günümüzün çeşitli kavramsal-stratejik planlama çalışmalarında bu yöndeki ifade biçimlerini görmek mümkündür³. Yeni planlama dili arayışlarında mekansal kararları gerçekleştirecek aktör ve uygulama yöntem-araçlarının da belirtildiği iki ya da daha fazla katmanlı/boyutlu gösterim biçimleri de gündeme gelmektedir (*Resim 21*). Bu noktada vurgulanması gereken noktalardan birisi de yeni planlama dillerinin uygulama aşamasında kentsel tasarım projelerinin artan önemi ve ağırlığıdır. Ancak kimi zaman kentsel tasarım projeleri ölçek sınırlamalarından bağımsız ve sadece kamusal alanla ilgili olmayıp yapılaşma kararlarını da içerebilmektedir. Dolayısıyla, bir yönüyle imar planlarının yerini kentsel tasarım projelerinin aldığı da söylenebilir ki, bu yöndeki gelişmeler özellikle 1990’lı yıllarda “post-modern” planlama tartışmaları çerçevesinde oldukça irdelenmiştir.

XIX. Yüzyıldan Bugüne Türkiye’de Görsel Planlama Dili

Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk modern kartografik haritanın XVIII. Yüzyıl sonlarına doğru Fransız harita subayı Kauffer tarafından üretilmesinin ardından, kabaca bir yüzyıl boyunca Osmanlı haritacılığı ülkesel ya da kentsel düzeyde olsun yabancı haritacıların etkisinde gelişir (Başgelen; 2005;4). Çeşitli kopyaları 1820’lere kadar kullanılan Kauffer Haritası’nın ardından Prusyalı askeri danışman Helmuth von Moltke’nin 1837 tarihli İstanbul haritası kentsel ölçekteki ikinci girişim olur (*Resim 22*). Von Moltke’nin bu harita üzerinde bazı imar kararları önerdiği bilinmektedir ancak eldeki veriler bunun kapsamlı bir planlama çalışması olmadığını düşündürmektedir (Akbulut;1994). Bununla birlikte, bu girişim Osmanlı İmparatorluğu’nda modern şehir planlaması ve imar konusunda aynı zamanda bir mevzuat oluşturmaya yönelik ilk sistematik başlangıç olur.

3 Örneğin, Ankara için 1980’li ve 2000’li yıllarda yapılan metropoliten nazım plan çalışmalarında ana akım arazi kullanım planlaması ve mevcut imar mevzuatı dışında stratejik içerikli ve kavramsal nitelikli yeni planlama dillerinin geliştirmeye çalışıldığı görülür. Bkz: “ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu; “Ankara 1885’den 2015’e”; Ankara Büyükşehir Belediyesi. Ankara.1987”; “İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı; “2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı Açıklama Raporu, Etüdler ve Müdahale Biçimleri”; Ankara Büyükşehir Belediyesi. Ankara.2008.”

Modern imar kurumu Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. yüzyıl Islahat Hareketleri içinde ortaya çıkmış olsa da, Osmanlı döneminin son derece sınırlı kalmış olan şehir planlama pratiğinin başlıca iki eksen çevresinde gelişmiş olduğu görülür. Görece daha yaygın bir pratiği oluşturan ve genellikle büyük yangınlar sonrasında uygulamaya konulan ve sınırlı bir kentsel alanı kapsayan yangın alanları planlaması ile tahminen bir iki örnek dışında hemen bütünüyle yabancı uzmanlar eliyle gerçekleştirilmiş olan az sayıdaki genel kent planları. Şurası açıktır ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun kent planlama ile ilişkisi en genel ifadeyle, bütünüyle acil bir modernleşme isteği ve projesi çerçevesinde oluşmuş ve anlam kazanmıştır. İçerik ve ifade olarak da Osmanlı dönemi kent planlarının dönemindeki Batı uygulamalarından farklılaşmış olduğunu söylemek doğal olarak mümkün değildir. Önemli bir kısmı plandan çok kentsel proje olarak nitelenebilecek bu belgelerin dönemlerinin hemen tüm genel biçimci özelliklerini taşıdıkları ve yol-yapı adası-parsel düzenlemelerini öne çıkardıkları görülür. Bu yaklaşım özellikle yangın alanları planlarında daha belirgindir.

Aslında Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyıl başlarında Batı ile oldukça eş zamanlı gelişmeye başlayan modern anlamda kent planlama faaliyetlerinin kabaca bir asırlık süre içinde başta ve ağırlıklı olarak İstanbul olmak üzere İzmir, Selanik, Beyrut gibi birkaç belli başlı merkez ile bunlara eklenebilecek az sayıdaki şehir dışında yaygınlık göstermiş olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle Osmanlı kent planlaması pratiği ülke düzeyine yayılamamış, ağırlıklı olarak İstanbul olmak üzere az sayıdaki şehir ile sınırlı kalmıştır. Bu ifadelerin bir eleştiriden çok bir tespit olarak değerlendirilmesi gerekir. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılı aynı zamanda modern anlamda kent planlamasının da ilk yüzyılıdır. Dolayısıyla, kapsamı, amaçları, felsefesi, içeriği ile yöntem ve dili henüz oluşma ve olgunlaşma aşamasında olan bir disiplin ve pratiğin Osmanlı İmparatorluğu gibi çok farklı kültürleri ve gelişmişlik düzeylerini barındıran, geniş bir coğrafyaya yayılmış bir devletin her noktasında üstelik eşdeğer bir önem ve hassasiyetle uygulanmasını beklemenin doğru olmayacağı açıktır.

Cumhuriyet'in miras aldığı planlama pratiğinin her ne kadar oldukça olgunlaşmış olduğunu söylemek mümkün değilse de, bütünüyle yoktan var edilmesi gerekenden daha çok geliştirilmesi ve olgunlaştırılması gereken bir gelenek olduğunu belirtmek daha doğru olacaktır.

Cumhuriyet dönemi farklı amaçlar için çeşitli tarihsel kategoriler altında ele alınmıştır. Kent planlaması içerik ve ifade açısından burada üç dönem altında ele alınacaktır:

- “Biçimci-inşacı” olarak nitelenebilecek ve Cumhuriyet'in başlarından kabaca 1950'lerin sonlarına uzanan dönem;
- “Analitik-düzenlemeci” olarak tanımlanabilecek, 1950'lerin sonlarından 1980'lere uzanan dönem;
- 1980'lerden bu yana içinde yer aldığımız, tanımlanması çok da kolay görülmeyen bir yönüyle “dönüşümcü-yararcı-spekülatif” olarak adlandırılabilir dönem.

Şüphesiz dönemlendirme ve adlandırmalar farklı olay, olgu ve özellikler ışığında farklı şekillerde yapılabilir. Buradaki dönemlendirme ve adlandırma bu çalışmanın konu ve ilgi alanına göre oluşturulmuştur.

Biçimci-İnşacı Dönem

Cumhuriyet'in başlarından 1950'li yılların ikinci yarısına dek uzanan dönemde kent planları için dil ve içerik açısından "biçimci" denebilecek özelliklerin yaygın ve genel bir ortak paydayı oluşturduğu görülür. Her ne kadar genel kentsel modernleşme anlayışı çerçevesinde son dönem Osmanlı ile Erken Cumhuriyet yönetimleri arasında bir politika benzerlik ve sürekliliğinden söz etmek mümkün olsa da "biçimci-inşacı dönemi" 1930 Yapı ve Yollar Kanunu ile başlatmak mümkündür. Bu dönem planları fiziksel düzenleme çabası ağır basan ve kentsel tasarım özellikleri oldukça belirgin bir planlama pratiğidir. (*Resim 23, 24, 25*) Bunun doğruluğuna karşın, basit bir değerlendirme olacağı açıktır. Kentsel mekanın inşasıyla ilgili genel kurallar koymak yerine doğrudan nasıl biçimlenmesi gerektiğine yönelen bu biçimci-emredici tavrı aslında XIX. yüzyıldan gelen Osmanlı modernleşmesinin bir uzantısı olarak da görmek doğru olacaktır. Toplumun içinde yaşadığı fiziksel mekanın dönüştürülmesi yoluyla da modern toplumun inşasının sağlanacağı veya buna katkıda bulunacağı yönünde bir kabuldür bu. Erken Cumhuriyet döneminin sadece kamu yapıları değil ancak, yeni konut alanlarında da yapı konum, boyut ve kütlelerinin planda belirtildiği ve bunun da ötesine geçerek kentin hükümet meydanı, istasyon v.b. gibi başlıca mekanları için kentsel tasarım ölçek ve özelliğinde ele alındığında bir planlama anlayış ve dilini benimsemesinde sözü edilen, modern kentin inşası yoluyla modern toplumun da inşa edilebileceği yolundaki bu inancın da olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Nitekim, durağan bir kentleşme döneminde yeni kentsel alanların planlanmasının kentsel gelişmenin denetimi ve büyümeye bağlı kentsel arazi gereksiniminin karşılanmasından çok, yeni örnek modern kentsel alanlar oluşturulmasına yönelik olarak yapıldığını da söylemek mümkündür.

Bununla birlikte belirtilen planlama dil ve anlayışının genel olarak şehirlerin geleneksel dokularında değil, yeni kesimlerinde uygulanmak üzere hazırlandığı da unutulmamalıdır (*Resim 26, 27*). Yeni Cumhuriyet yönetiminin eski şehir dokularındaki mülkiyet yapısı ile mülkiyet ve güç ilişkilerine bilinçli olarak dahil olmama yönündeki yaklaşımının da şüphesiz bunda etkisi olmuştur. Bu planlama pratiğinin ayrıca Jansen gibi dönemin yabancı uzmanlarının yaklaşım ve uygulamalarından da etkilenmiş olduğu açıktır. Örneğin, Jansen'in Ankara İmar Planı'ndaki konuyu ele alış biçimi, dil ve gösterim tekniklerinin kendi plan önerisinin kabulünde önemli etkisi olmuş olan eski şehre dokunmamak tavrı ile birlikte daha sonraki birçok planda da tekrarlandığı görülür.

Devlet ya da kamu otoritesinin özellikle kentsel fiziki mekanın üretim ve biçimlenmesinde başlıca ve başat bir güç olduğu bu dönemde imar planlarında yapı kütlelerinin konum, büyüklük ve şekillerinin de ayrıntılı denebilecek bir şekilde gösterilmesi de olağan görülme-

lidir. Bu özellikleriyle bu dönemin planlarının belirleyici ve emredici otoriter bir tavır ve özellik gösterdiği açıktır. Öte yandan, yapılan planların fizik mekanı biçimlendiren başlıca güç olarak aslında büyük ölçüde kamu otoritesini ilgilendirdiği göz önüne alındığında, bu dönem planlarını devlet ve kamu otoritesinin birey ve diğer aktörlerden çok öncelikle kendisine yönelik bir disiplin ve denetim çabası olarak da değerlendirmek mümkündür.

Bu dönemde üretilen planların belirleyici nitelikleri arasında yer alan kentin özellikli kısımları için kentsel tasarım olarak nitelenebilecek ayrıntılı fizik mekan ve kütle tasarımlarını da yine dönemin modernleşmeci-inşaaacı anlayışı içinde modern kentin doğrudan üretimi ve inşası olarak görmek yanıltıcı olmayacaktır. Diğer bir deyişle burada “biçimci-inşaaacı” olarak nitelenen bu dönem planlarını fiziki mekanın planlanmasının ötesinde doğrudan kentsel mekanın inşasına yönelik bir uygulama olarak değerlendirmek gerekir. Bu yaklaşımların yukarıda da belirtildiği gibi dönemin yabancı uzmanları eliyle üretilen planlardan ve bu planların dillerinden önemli ölçüde etkilenmiş ve esinlenmiş olduğunun da unutulmaması gerekir. Jansen’in Ankara İmar Planı ile Prost’un İstanbul İmar Planı herhalde bu etkinin en başta gelen kaynaklarını oluşturmaktadır (*Resim 28, 29*). İlginç olan, Jansen ve Prost’un farklı planlama gelenekleri ve ekollerine ait olmalarına karşın Türkiye’de ortak denebilecek bir etki yaratmış olmalarıdır.

Analitik-Düzenlemeci Dönem

Türkiye’de planlama pratiği ve planlama dilinde önemli kırılma noktalarından birini oluşturan 6785 sayılı İmar Kanunu’nun yürürlüğe girdiği 1956 bu yeni dönemin başlangıcı, 3194 sayılı İmar Kanunu’nun yürürlüğe girdiği 1985 yılı da bu dönemin sonu olarak kabul edilebilir. Yerinde bir ifade ile 1960’lar mikro ölçekten makro ölçeğe kadar Türkiye’de planlamanın altın on yılıdır. Bu dönemde Türkiye’de çeşit ve nitelik olarak öncesi ve sonrasında benzeri olmayan bir planlama zenginliği yaşanır. İmar Planları yanı sıra, bölge planları, metropoliten planlar ve turizm gelişme planları gibi sektörel planlar dönemin sadece tür olarak değil dil olarak da zenginliğinin göstergesidir (*Resim 30*). 1960’ların bu genel planlama karakterinin bir ölçüde 1970’lerde de devam etmiş olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye planlama tarihinin bu aşamasına önceki dönemin planlama yaklaşımları ve dilinin yoğun bir eleştirisi ile geçmiş ve bu yeni dönemde yeni bir planlama dil ve anlayışının kentsel sorunlara daha hızlı ve doğru çözümler üreteceği ve planlamanın bir kurum olarak daha etkin hale geleceği beklentisiyle başlamıştır. Nitekim bu dönemde İmar ve İskan Bakanlığı, İller Bankası, Devlet Planlama Teşkilatı gibi yeni oluşturulan ya da etkinlikleri artırılan kurumsal yapıların öncülük ettiği “kapsamlı planlama” gibi yeni planlama teknik ve dilinin teknik kaliteyi arttırırken, plan etkinliğinde fazla bir değişime neden olmadığı (Akçura;1968, 2009; 99) bu dönemin planlama pratiğine yönelik eleştiriler arasındadır. Yine, mevcut planlama dili ve yaklaşımları, imar planlarının kasaba, şehir veya metropoliten alanı sadece yerleşme açısından ele aldıkları; çerçeveyi planlayan şehircinin

bu çerçevenin hangi faaliyetler için hazırlandığı ve çerçevenin faaliyetler üzerine hangi etkiler yapacağı konuları üstüne eğilmediği (Akçura;1964,2009;146) ve şehir planlaması kurumunun hızlı şehirleşmenin gerisinde kaldığı, etkinliğinin toplumsal gereksinimleri karşılayacak düzeyde olmadığı v.b. (Aktüre;1980;221) şeklinde bir çok kez eleştirilmiştir.

Planlama dili açısından genel olarak burada “analitik-düzenlemeci” olarak tanımlanan dönemin planlarının temel özelliklerinden birinin de “işlevselci” yaklaşım olduğu görülür. Şüphesiz, bu tespit, önceki ya da sonraki dönemlerde üretilmiş olan planların bu özelliklere sahip olmadıkları anlamına gelmemektedir.

Bu dönemde özellikle İmar ve İskan Bakanlığı ile İller Bankası teknokrat kadrolarının benimsedikleri “kapsamlı planlama” yaklaşımının etkisiyle oldukça ayrıntılı analitik ön çalışmaların planların genel karakterini oluşturdukları görülür. İller Bankası tarafından 1960’lı yıllarda düzenlenen bir dizi planlama yarışması ile İmar ve İskan Bakanlığı’nın hazırladığı bölge planları bu analitik dilin tanığıdır. Dönemin “analitik” karakterini veren bu analizci yaklaşım ise, düzenlemeci ve işlevselci karakterinin kaynağının da yine bu dönem planlarının genel pragmatizmi olduğu söylenebilir.

Türkiye’nin 1950 sonrası yaşadığı hızlı kentleşme ve büyüme süreci içinde kent planları bir önceki dönemin, durağan kentleşme ortamındaki yeni toplum ve kentsel çevrenin inşası amacıyla ayrılarak, büyümenin yönetimi hedefine yönelir. Öyle ki, 2000’li yıllara kadar Türkiye’de kent planlamasının temel amaç ve işlevi kentsel büyümenin yönetimi olur ve büyüyen kentler sorunu planlamanın temel uğraşını oluşturur. Planlamanın bu gelişme ile ilişkisini çoğunlukla imar kurumu üzerinden kurduğu ve büyüme taleplerini imar planlarında yeni imar hakları vererek denetlemeye çalıştığı görülür. Buna karşılık, giderek artan gecekondulaşma ve kaçak yapılaşmaya karşın, imar planlarının toplumsal uygulanabilirlik tabanını genişletme konusunda başarılı olamaz. Öyle ki, İmar kurumu, sınırlı sosyal gruplara göre biçimlendiği, gecekonduları istisna olarak gördüğü ve gerçekte karar üretmeyip, sadece sosyal gruplar arasındaki güç dengesine göre ortaya çıkan edimli biçimlenme durumlarını yasallaştırdığı (Akçura;1983, 2009; 90, 93) şeklinde de eleştirilir. Bu dönem planlamasının tüm toplumsal kesimler ve kentsel mekanlara sızabilme yeteneğinin sınırlı kalmasında yani gecekondulaşma ve kaçak yapılaşmanın artan yaygınlığı karşısındaki zafiyetinde, planlamaya egemen olan iyimser modernleşmeci söylemin de etkisi yadsınmaz.

6785 sayılı İmar Kanunu ile getirilen grafik standartlar ve İmar ve İskan Bakanlığı, İller Bankası gibi teknik kurumların geliştirip, takip ettikleri bir planlama söylemi ile Türkiye’de planlamanın grafik dilinin bir yandan daha profesyonelleşmiş soyut ve karmaşık bir şekle bürünürken, diğer yandan da önemli bir nitelik gelişmesi kaydettiği açıktır. Bununla birlikte, bu gelişmeler yukarıda belirtildiği gibi eleştirilere de hedef olmuştur. Öte yandan, grafik dil standartlaşırken, önceki dönemde görülen plancının öznel ifade dili ise, ortadan kalkacaktır. Etkileyici perspektif ve görünümlere de artık ihtiyaç kalmayacaktır. Ancak, önceki toplum ve mekan inşası anlayışının terk edildiği bir dönemde plancının bireysel üslup

ve dillerinin de artık önemi kalmamıştır. Kent inşası yerini kentsel mekan ve imar haklarının düzenlenmesi anlayışına bırakmıştır. Bu anlayış, kendini bir sonraki dönemde de etkisini arttırarak sürdürecektir.

Dönüşümcü-Yararcı-Spekülatif Dönem

Cumhuriyet dönemi planlama tarihinin, bu çalışma çerçevesinde üçüncü bölümünü oluşturan ve 1980’lerden beri içinde yer aldığımız sürecini öncekiler kadar kolaylıkla tanımlayabilmek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte, “dönüşümcü-yararcı” adlandırmaları bu dönemin genel planlama karakteri ve dilini adlandırmak için oldukça uygun düşmektedir.

Bu adlandırmadaki “dönüşüm” Türkiye’nin 1980’lerden bu yana yaşamakta olduğu küresel kapitalizmle bütünleşme ve neo-liberal iktisat politikalarının kentsel yapıları dönüştürücü etkilerini tanımlamak için tercih edilmiştir. “Yararcı” ve “spekülatif” ifadeleriyle ise, giderek etkisini arttıran ve kentleri biçimlendiren başlıca güç haline dönüşen kentsel rant ve spekülasyon olgusunun artan önemini vurgulamak için kullanılmıştır.

Türkiye’nin 1980’lerden bu yana yaşamakta olduğu küresel kapitalizmle bütünleşme ve neo-liberal iktisat politikaları çerçevesinde merkezi yönetim tarafından “kentsel dönüşüm” ve “stratejik planlama” gibi yeni planlama eylem ve tanımları ortaya atılırken, “çevre düzeni planı”⁴ gibi varolan bir planlama türü ve ölçeğinin de yeniden tanımlandığı görülür. Buna rağmen, söylemde gözlenen farklılaşmaya karşılık gelecek grafik dilde bir değişim ve farklılaşmanın ortaya çıkmadığı görülür (*Resim 31*). Dolayısıyla, söylemde gözlenen bu değişimlerin planlama eyleminin sözel ve görsel bütününde bir zenginleşmeye yol açtığını söylemek mümkün gözükmemektedir. 6785 ve 3194 sayılı İmar Kanunları ile genel çerçevesi çizilmiş olan “yönlendirici” imar planlaması dili ve anlayışının varlık ve etkinliğini sürdürmesi yukarıdaki tespitleri doğrulamaktadır.

Planlama dilinin planlama alanı ve eylemindeki bu durağanlığın karşın 1980’lerden günümüze kentsel mekanı biçimlendiren etki ve olguların çeşitlendiği, buna uygun şekilde mekansal yapılarda da yeni bir çeşitliliğin ortaya çıktığı görülür. Bu çerçevede kamunun kentsel mekanın biçimlenmesindeki geleneksel ağırlığının giderek artan şekilde büyük sermaye ile paylaşıldığı ve büyük sermayenin kamunun etkisinin önüne geçmeye başladığı da henüz bilimsel bilgi-bulgu eksikliğine karşın, bu döneme ilişkin gözlemler arasındadır. Şüphesiz bu olgu ve etkilerin henüz çoğunlukla başta büyük kentler olmak üzere, küresel ka-

4 Çevre Düzeni Planı: Dengeli ve sürekli kalkınma amacına uygun olarak ekonomik kararlarla ekolojik kararların bir arada düşünülmesine imkan veren, rasyonel doğal kaynak kullanımını sağlamak üzere kalkınma planları ve varsa bölge planları temel alınarak yapılan ve tarım, turizm, konut, sanayi, ulaşım vb. genel arazi kullanım kararlarını, politika ve stratejilerini belirleyen, bölge veya havza bazında 1/50.000 veya 1/100.000 ölçekte hazırlanan, plan hükümleri ve plan açıklama raporuyla bütün olan üst ölçekli fiziki plandır. (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı).

pitalist sistemle daha yakın bir ilişki geliştirebilmiş yerleşmelerde gözlemlenmekte olduğudur. Yukarıda belirtilen gelişmelerin ışığında kamunun fiziksel mekanı biçimlendiren yapı ve girişimlerinin kentlerin fizik mekanını etkileyen güç ve etmenler içindeki payının görece azalmakta olduğu ve daha da azalacağı yönündeki bir kabule bağlı olarak, planlama dilinin de temel kentsel politika, stratejiler ile aktörlerin rollerinin tanımlandığı bir yöne doğru dönüştürülmesi gereğidir.

Türkiye’de özellikle 1990’lardan itibaren kırsal ya da kentsel fiziki çevrelerin inşa ve biçimlenmesinde daha önce varolmayan veya en azından etkisi fazla hissedilmeyen yeni arazi kullanım biçimleri ve biçimlendiricileri söz konusudur. Bu yeni arazi kullanım türleri ve biçimlendiricilerin ise, planlama dilinde bazı yeniliklere ihtiyaç gösterdiği açıktır. Öncelikle büyük sermaye kentsel mekanı biçimlendiren büyük bir oyuncu olarak yerini almıştır. Büyük sermayenin mekanı biçimlendirme biçim ve yöntemleri de mevcut imar planlarında tanımlanmış olanların dışında kalmaktadır.

Günümüzde Türkiye’de kentsel gelişme dinamikleri hızla değişim geçirmektedir. Kentsel yapılaşma ve büyümenin ölçekleri değişmekte, geçmişten önemli ölçüde farklılaşmakta ve çeşitlenmektedir. Kentsel planlama alanında genelgeçer imar planlaması yöntemi ve dilinin karşılaştığı ya da görülebilir bir gelecekte karşılaşılabileceği başlıca yetersizlikler şu şekilde ifade edilebilir:

- Yeni arazi kullanım türleri ve kentsel gelişme-yapılaşma araçlarının mevcut imar planlaması dilinin tanımlamış olduğu çerçeve içinde ifadesindeki zorluklar.
- Büyük sermayenin giderek artan boyutlarda kentsel alanın inşasına dahil olması, içinde çeşitli işlevler barındıran büyük ölçekli kentsel yatırımların ortaya çıkması.
- Bireysel parsellerde küçük mülkiyet ve yap-satçıların kentsel yapılaşma içindeki payının ve öneminin giderek azalması.
- Kentsel yapılaşmada geniş araziler üzerinde büyük ölçekli yatırımların ve etkilerinin artması, böylece mevzi plan ölçeğindeki yapılaşmanın özellikle büyük şehirlerde artması.
- Kentlerin fiziki mekanlarının planlama ve inşasında kentsel koruma ve kentsel dönüşüm gibi uygulama türlerinin önemlerinin artması ya da yeni uygulama biçimleri olarak ortaya çıkması.

Yukarıda belirtilen değişimlerin kendisiyle uyumlu yeni bir planlama diline ihtiyaç duyacağı açıktır. Bu yeni planlama dilinin bazı özellikleri içermesi ya da ihtiyaçlara cevap vermesi beklenir. Bu özellik ve ihtiyaçlar başlıca şöyle sıralanabilir:

- Arazi kullanıma ilişkin tür ve tanımlamaların artırılması ve çeşitlendirilmesi;
- Arazi kullanım türü ve/veya yapılaşmayı gerçekleştirecek aktörlerin tanımlanması;
- Uygulamaya yönelik planlama politikalarının belirtilmesi.

Bu gelişmelere karşın, planlamanın görsel dilindeki elli yıldır süregelen genel değişmezlik ve durağanlığın planlama eyleminin teknokrat, karar verici, uygulayıcı, girişimci v.b. tüm tarafları tarafından kodları çözülmüş, bildik, tanıdık ve bir dil olmasından kaynaklandığı düşünülebilir (*Resim 32*). Herkesin hakim olduğu bir iletişim aracının kolaylıkla bir yenisiyle değiştirilmek istenmeyeceği anlaşılabilir bir durumdur.

Sonuç

“Dil”in üç temel nitelik ve işlevi vardır: İfade aracı, iletişim aracı ve kayıt aracı olmak. Birer grafik belge olan şehir ve bölge planları da renk ve şeklinin sözü ikame ettiği öznel ve özerk bir dili oluştururlar. Planlamanın grafik dilinin tarihsel gelişimi şehrin resimsel temsiliyeti yanı sıra haritacılıkla yakından ilişkili olduğu kadar planlama söyleminin de etkisinde kalmıştır. Şehirlerin görsel temsiliyetinin ise, çoğu kez dönemlerinin ve coğrafyalarının sözlü ya da yazılı kültürlerindeki şehir anlatımlarıyla belirli bir paralellik taşıdıkları, diğer bir ifadeyle sözlü-yazılı şehir anlatımının etkisinde oluştukları ve bu etkiyi bir şekilde yansıttıkları söylenebilir. Minyatürlerle, dönemlerinin seyyahlarının anlatımları, Barok dönemin resimsel şehir planları ile dönemin edebiyatındaki şehir tasvirleri, “Güzel Şehir” akımının gösterişli şehir perspektifleri ile romantik sanatın şehir anlatımları, modernizmin ve günümüzün şematik şehir planları ve soyut gösterimleri ile planlama söylemi arasında yakın bir ilişki ve benzerlik görülebilir.

Türkiye'nin kabaca son yarım yüzyıllık planlama tarihi, planlama ortamı ve planlama eylemi otuz yıllık ara ile birbirini izleyen ancak aralarındaki benzerlikleri farklarından daha çok olan iki İmar Kanunu ile belirlenmiştir. İmar Kanunu, bir çok yönden olduğu kadar iskan içi ve dışı alanların tespiti, arazi kullanım kararları, bunların fiziki özelliklerine müdahale, altyapı dağılımının kontrol yollarıyla belki fazla sert bir planlama aracı olmakla da eleştirilmiştir. Bu açıdan da imar planlarının güçlü bir denetleme özelliğinden söz etmek mümkündür. Türkiye’de imar kurumunun ve imar planlama pratiğinin fiziki mekanın oluşum ve inşasında iki temel aktör ya da oyuncuyu esas aldığı görülür: Devlet ve küçük girişimci ya da mülk sahibi olarak birey. Buna karşılık, bir yönüyle de Türkiye'nin Osmanlı döneminden günümüze kent planlama düşüncesi ve pratiğinin uzun gelişme ve evrimleşme sürecinde ülke ve toplumun ihtiyaç ve hedefleri ile oldukça uyumlu sayılabilecek mekansal planlama araçları ve diline sahip olduğu da iddia edilebilir. Bununla birlikte günümüzde planlamanın mevzuat, söylem ve grafik dili birlikte düşünüldüğünde böylesi bir uyumdan(?) söz etmek herhalde kolay değildir.

Diğer yandan, günümüzde mekansal planlama dilinin içerik ve ifade biçimleri yani, grafik dil açısından dünya genelinde de önemli ölçüde benzeşmiş ve standartlaşmış olduğu söylenebilir. Planlamanın dili olarak niteleyebileceğimiz dil, içerik ve gösterim tekniklerinin zaman içinde betimleyici-biçimci bir anlatım ve gösterim dilinden daha soyutlamacı şematik bir dile doğru dönüştüğü görülür.

“Toplumsal gelişimin gerisinde kaldıkları”, “mekansal gelişmeyi dondurup, kısıtladıkları”, “politik baskılara karşı dirençsizlikleri” v.b. çeşitli kadim eleştirilere karşı, zaman içinde öngörülen ya da görülemeyen tüm gelişmelere yüksek bir esneklikle uyum sağlayabilecek, yenilenebilen ve bu şekilde her zaman güncel kalabilen, politik baskılardan etkilenmeyecek, plan değişiklikleri ile anlamını yitirmeyecek, kısacası, her türlü olumsuz etkiye direnebilecek yüksek bağımsızlık bir “evrensel süper plan ve planlama” arayışı hemen her zaman planlıların gündemlerinde ya da zihinlerinde yer bulmuştur.

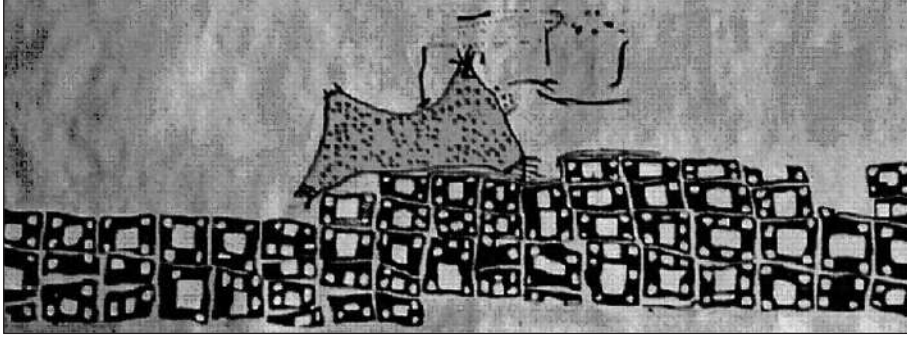
Bu çerçevede değişik planlama yöntem ve dil seçenekleri de her zaman gündeme gelmiştir. Şüphesiz insanın fiziksel varoluşunu fiziksel bir mekanın varlığından ayrı düşünebilmek mümkün değildir. İnsanın fiziksel varlığının mekanlarüstü ya da ötesi olmadığı da açıktır.

Çalışmanın başlıca amaçlarından biri bu temel sorunsal çerçevesinde oluşmaktadır. Günümüzde kentsel planlamanın temel işlevlerinden birinin arazi kullanım kararları oluşturmak ve bu yolla sınırlı ve üretilemez bir kaynak olan toprağın en uygun şekilde değerlendirilmesini sağlamak olduğu açıktır. Arazi kullanım ve yapılaşma kararları dışında bir kentsel planlama düşünmek halihazırda bir yönüyle uygarlık ve yaşam biçiminde kimi radikal değişikliklerle söz konusu olabilecek bir durumdur. Mevcut toprağa bağlı yaşam biçiminde ve yerleşim yapılarında şu an için düşünce ve hayal gücümüzün ötesindeki değişikliklerle bambaşka bir planlama pratiği ve dili olasılıklar arasında yer alabilir. Şu halde bu soruyu mekanın yapılaşmasına yönelik temel bir rol ve amaçlardan soyutlanmış bir planlama dilinin olabilirliği ve olası içeriği şeklinde düşünmek daha doğru olacaktır. Bu yönde çeşitli sorular üretilebilir. İleri düzeyde standartlaşmaya karşın mekan, zaman, konu v.b. bağlamında daha öznel ve yaratıcı diller geliştirilebilir mi ve bu nasıl olabilir ? Kesintili değil de zamanı süreklilik içinde algılayan ve ifade edebilen bir planlama dili olabilir mi ?

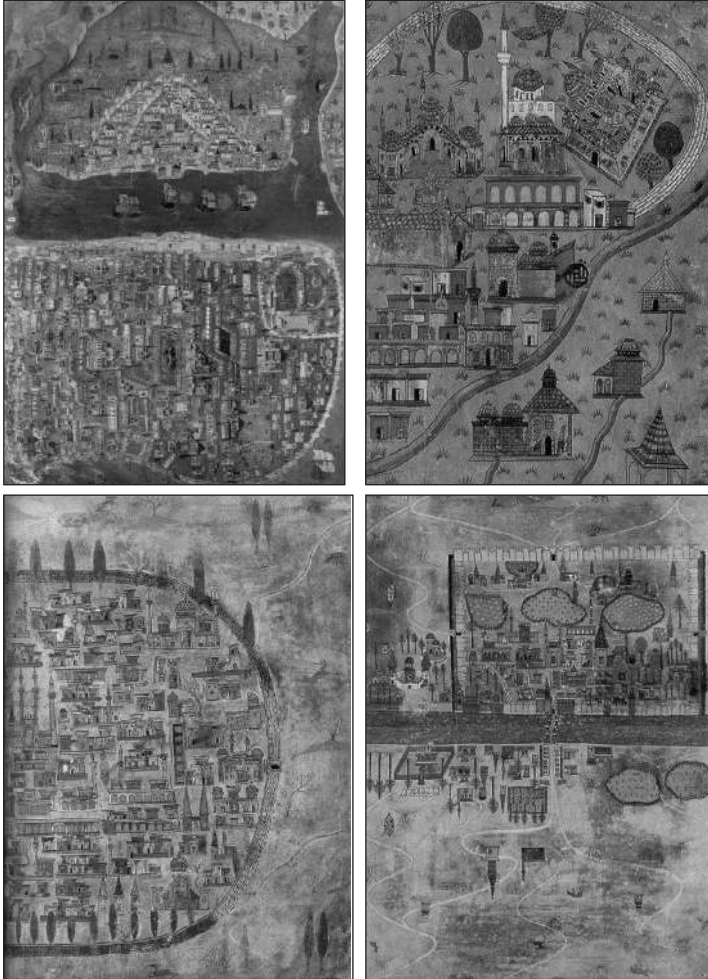
Bunun bir yolu, doğrudan yapılaşma kararları yerine fiziksel çevre ve yapılaşmayı etkileyecek, yönlendirecek ya da biçimlendirecek planlama dillerinin geliştirilmesi olabilir. Kapsamlı ve kesintisiz bir mekansal organizasyon süreci ile planlama eyleminin sürekliliği ile zaman içinde oluşan ve oluşabilecek çeşitli gelişmelere karşı esneklik bir planlamaya eşlik edecek, bitmiş ve donmuş bir planlama dili yerine kendini yenileyebilen, sayısal teknolojilerle uyumlu, yaratıcı bir gösterim ve grafik önümüzdeki on yılların görsel planlama dillerini biçimlendirebilir. Belki de seçeneklerden biri bildiğimiz anlamda plan olmayan bir plan olabilir.

Kaynakça

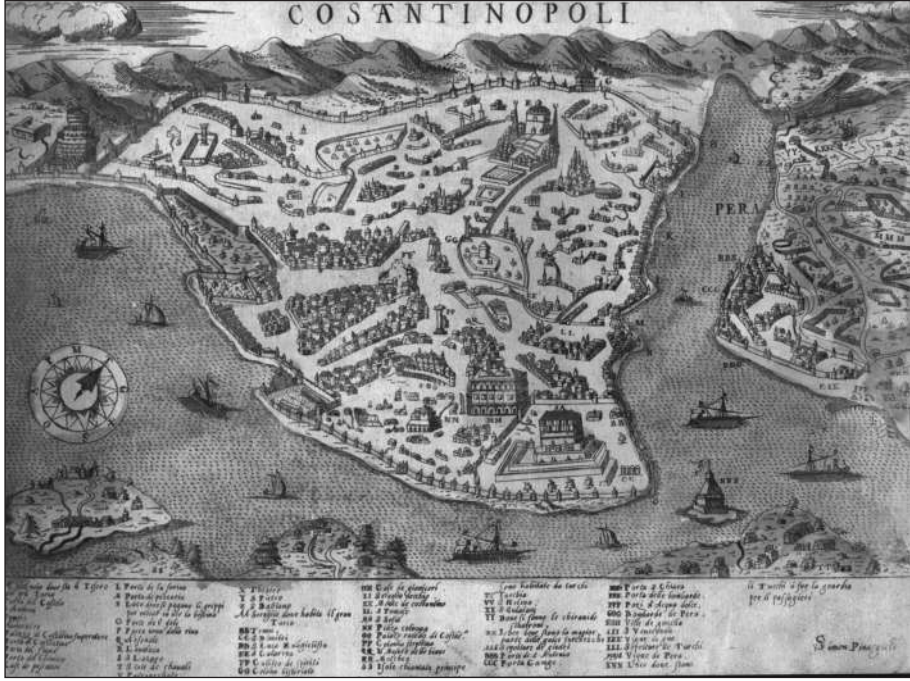
- AKBULUT, M. R. (1994) “Helmuth von Moltke”; içinde “İstanbul Ansiklopedisi”; Cilt 5. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, T.C. Kültür Bakanlığı. İstanbul.
- AKÇURA, T. (1983, 2009) “İmar Planlama Kurumunun İşlevleri ve İşleyişi Konusunda Bazı Görüşler” içinde “Şehircilik Yazıları”; ODTÜ Mimarlık Fakültesi. Ankara. s.89-95.
- AKÇURA, T. (1968, 2009) “Türkiye’de Şehir Planlaması Konusunda Bazı Görüşler” içinde “Şehircilik Yazıları”; ODTÜ Mimarlık Fakültesi. Ankara. s.97-114.
- AKÇURA, T. (1964, 2009) “Doğu Marmara Bölgesi Ön Planı” içinde “Şehircilik Yazıları”; ODTÜ Mimarlık Fakültesi. Ankara. s.145-157.
- AKTÜRE, S. (1980) “Kent Planlamasında “İmar Planları” Yerine Geçebilecek Yeni Plan Türleri ve Planlama Süreçleri: Bir Değerlendirme ve Öneriler”; içinde “Türkiye’de İmar Planlaması”; (Der: T. Gök). ODTÜ. Ankara. s.218-234.
- BAŞGELEN, N. (2005) “Eski Haritalarda Batı Anadolu”. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul.
- DUFURNET, P. (1984) “Plans d’urbanisme langue morte ou langue vivante ?”; Revue Urbanisme, No.: 203; Septembre 1984. s. 78-81.
- JANSEN, H. (1937); “Ankara İmar Planı”; Alâeddin Kırıl Basımevi. İstanbul.
- NAŞŪHŪ’S-SİLĀHĪ (MATRĀĶĶĪ) (1976) “Beyān-ı Menāzil-i Sefer-i ‘Irāqeyn-i Sultan Süleymān Hān” (Yayına Hazırlayan: H. G. Yurdaydın). Türk Tarih Kurumu. Ankara.
- PŪSKŪLLŪOĖLU, A. (1995) “Türkçe Sözlük”.Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- ROWE, C.; KOETTER, F. (1978) “Collage City”. MIT Press. Massachusetts.
- TUĞLACI, P. (1980) “Okyanus Ansiklopedik Sözlük”. Cilt 2. Cem Yayınevi.İstanbul.
- TŪRK DİL KURUMU (1983) “Türkçe Sözlük”. Ankara.

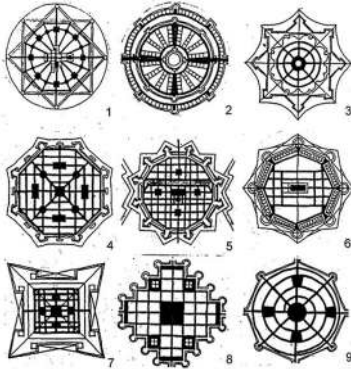
Resim 1: Çatalhöyük duvar resmi.

Resim 2, 3, 4, 5:
Matrakçı
Nasuh'un
Kanuni'nin 1534
Irak seferi
sırasında
resimlediği
minyatürlerden
dört şehir. Sol
üst: İstanbul. Sağ
üst: Eskişehir. Sol
alt: Tebriz. Sağ
alt: Bağdat.
(Kaynak:
"Beyân-ı
Menâzil-i Sefer-i
'Irâkayn-i Sultan
Süleymân Hân")

Minyatürvari gösterimden perspektif gösterime geçiş. Resim 6 (üst): İstanbul panoraması (Pinnargenti, 1573). Resim 7 (alt): Urbino ideal şehir (Piero della Francesca-1416-1497)

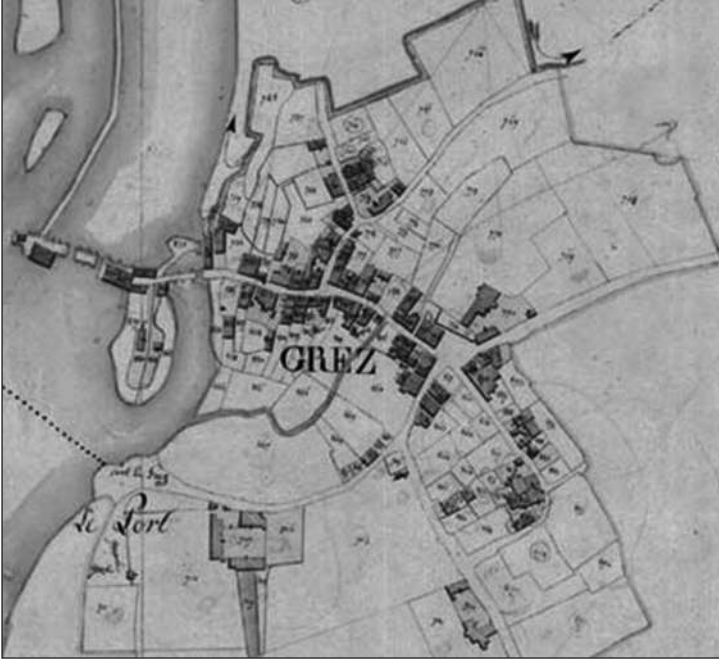
Resim 8: XVI. Yüzyıla ait çeşitli “ideal kent” tasarımları.

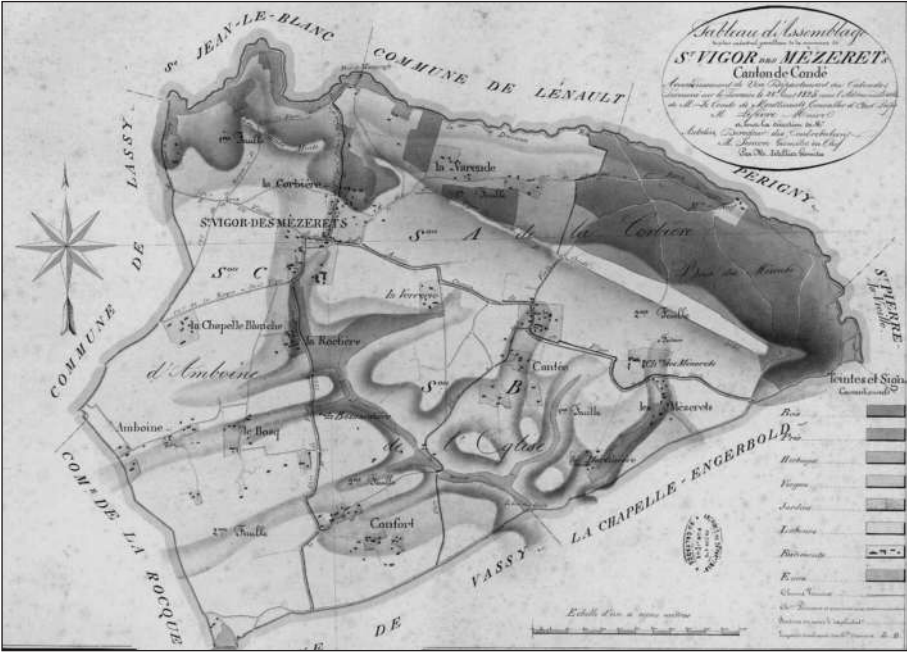
Resim 9 : Paris 1739 (Turgot). Resim haritadan ve kartografik haritaya geçiş

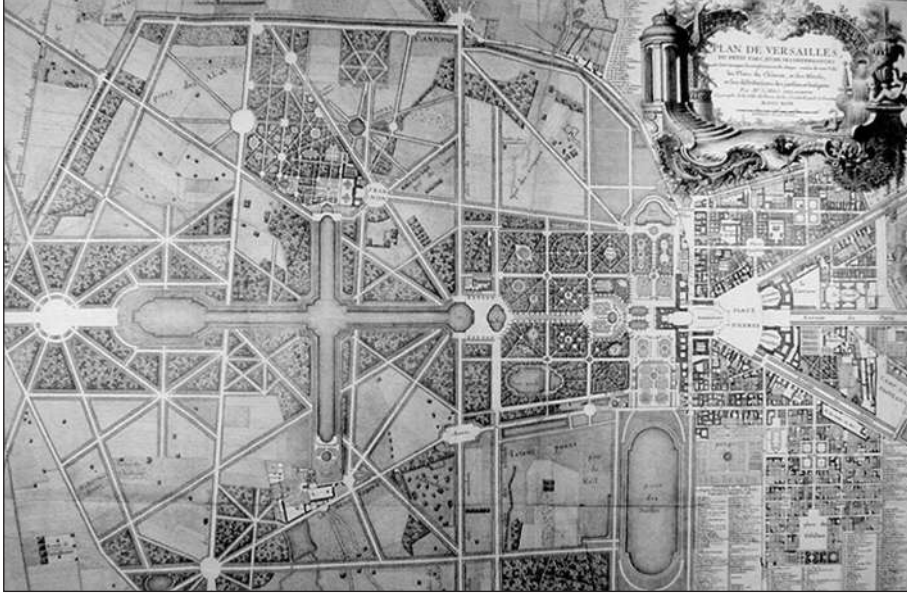
Resim 10:
Kauffer'nin
İstanbul
haritası, 1776.
Osmanlı
İmparatorluğu'
nda ilk modern
kartografik
harita.

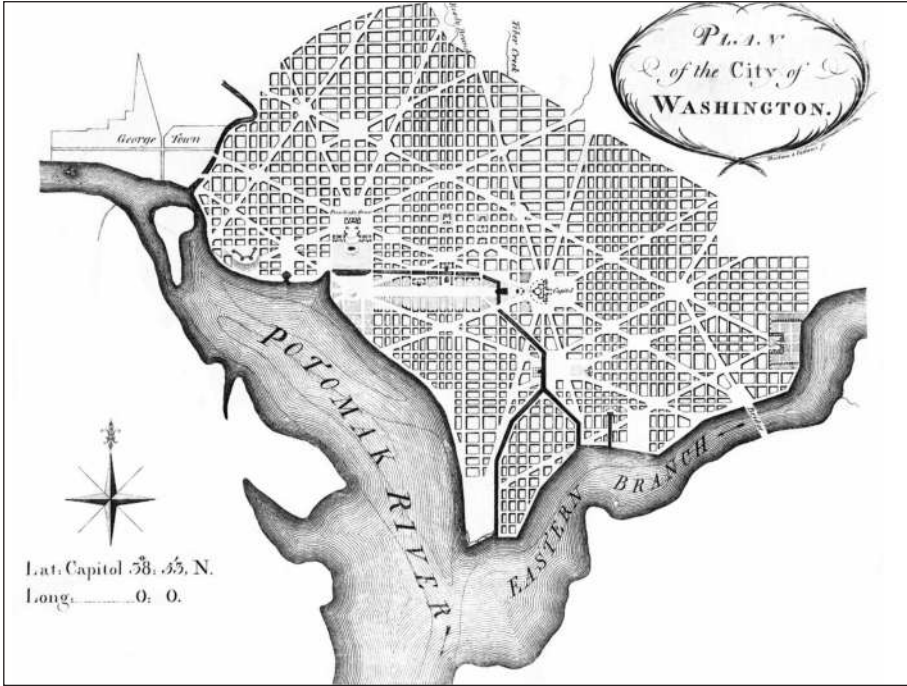
Resim 11 : XIX. Yüzyıl başlarına ait yerleşim ölçeğinde Fransız kadastro haritası.

Resim 12 : XIX. Yüzyıl başlarına ait komün ölçeğinde Fransız kadastro haritası.

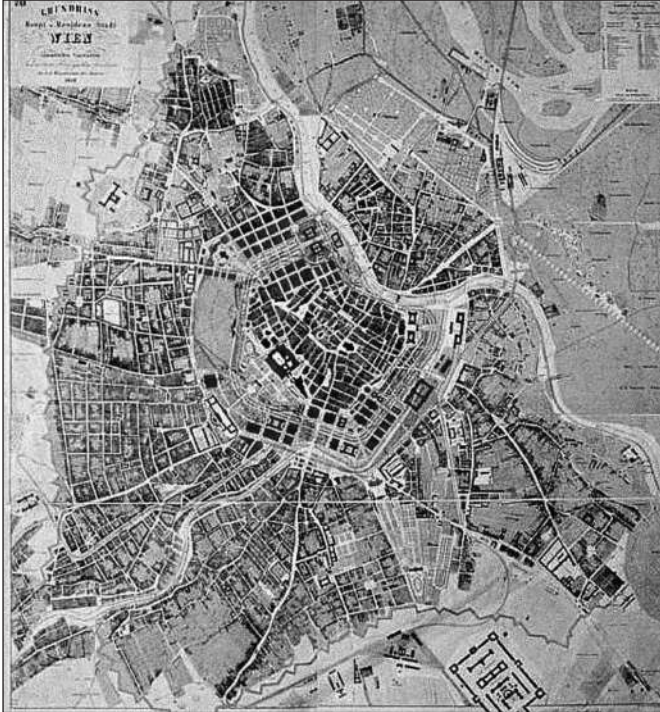
Resim 13: André Le Nôtre tasarımı ünlü Versailles Bahçeleri.

Resim 14: Pierre Charles L'Enfant'ın 1791 Washington Planı.

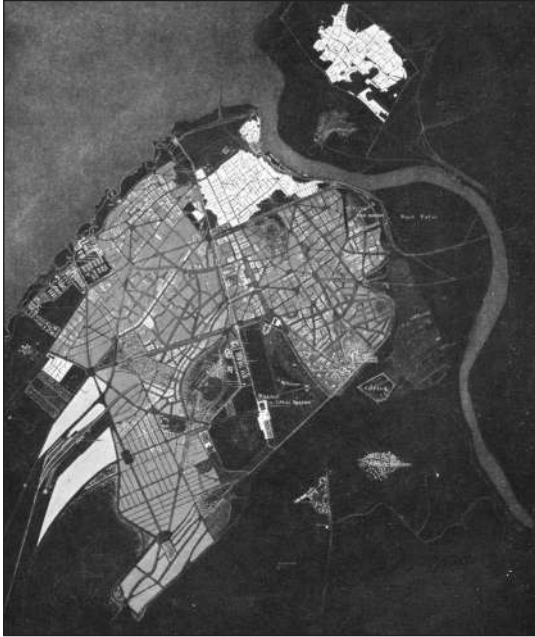
Resim 15 : 1847 Fransız 1/25.000 ölçekli askeri haritası.

Resim 16: Otto Wagner'in Viyana kent planı, 1893.

Resim 17: “Güzel kent” şehircilik anlayışında içerik ve ifade. Otto Wagner’in Viyana planından bir ayrıntı.

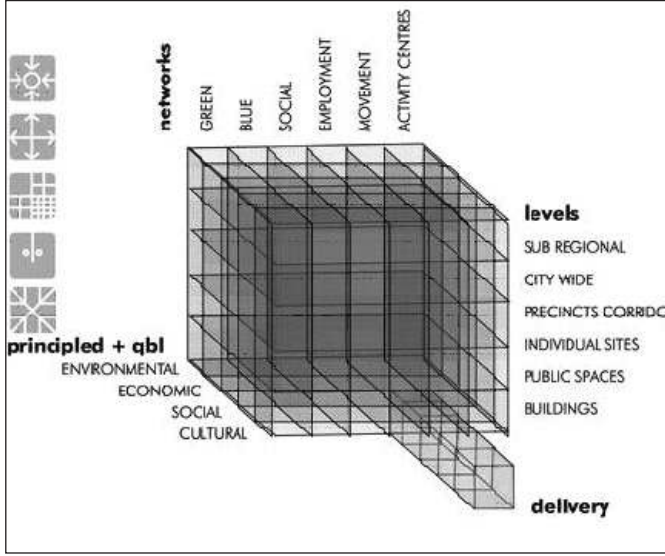

Resim 18: Rabat (Fas) Planı
(Henri Prost, 1914)

Resim 19, 20: Léon Jaussely'nin Ankara nazım plan (1/4000) önerisi, 1925 ve Cumhuriyet Meydanı'nın havadan temsili görünümü. (Kaynak: Institut Français d'Architecture)

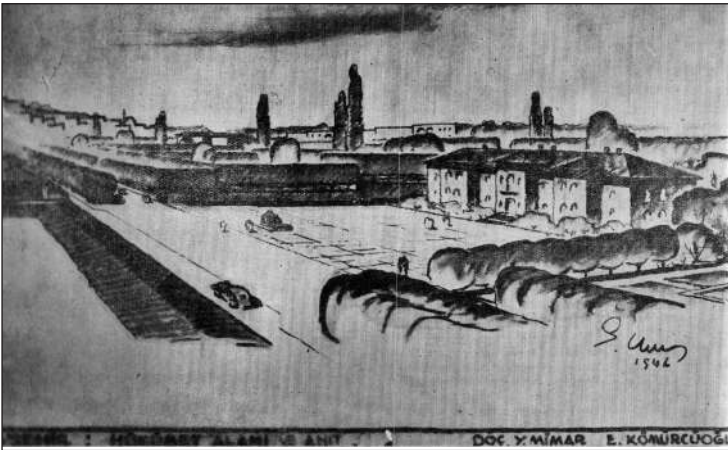
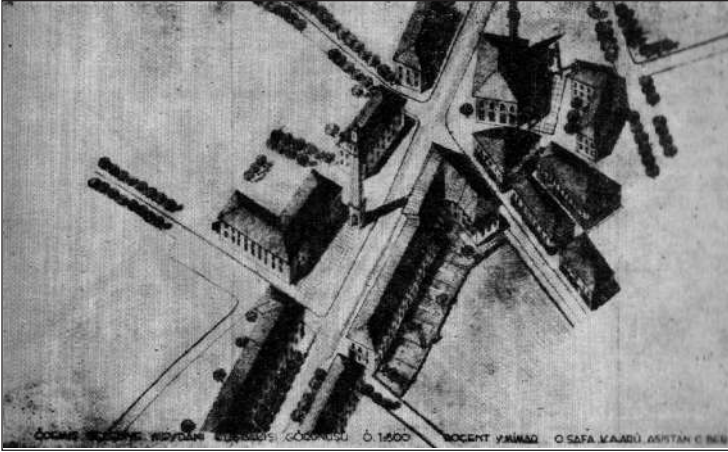
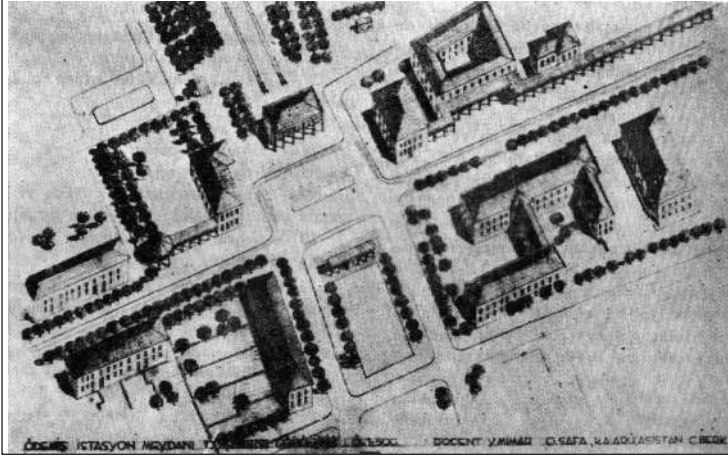

Resim 21: Stratejik-Yapısal planlamada planlamanın farklı boyutlarını birlikte değerlendiren 3 boyutlu bir matriks gösterimi

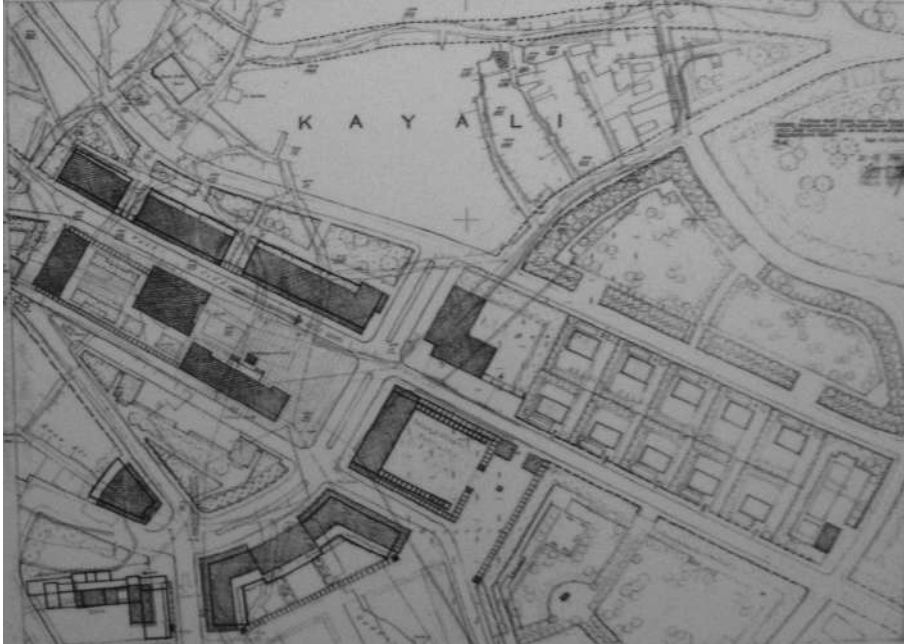
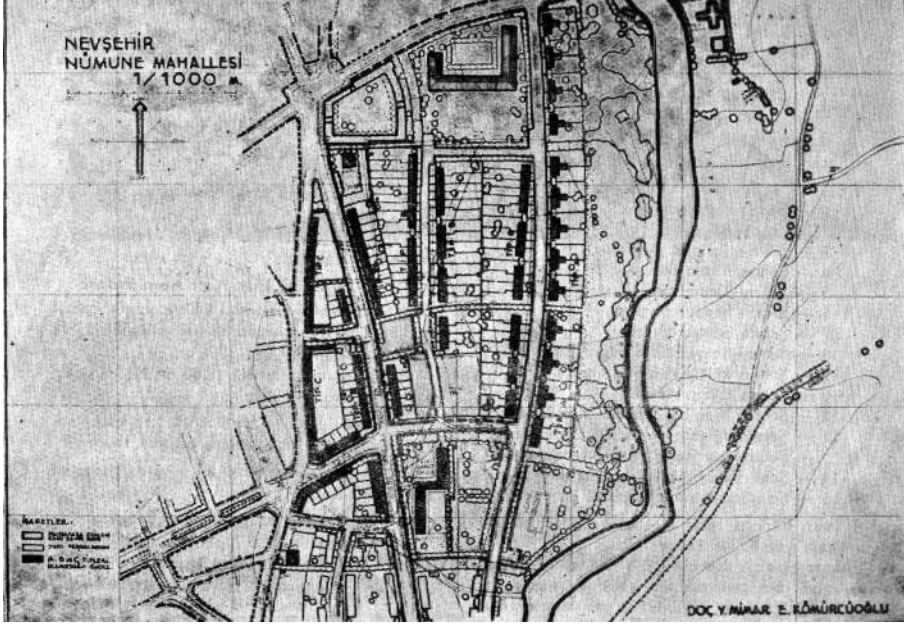
Resim 22: Helmuth von Moltke İstanbul Haritası, 1837

Erken Cumhuriyet Dönemi imar planlarında kentsel tasarım.

Resim 23 (üst) 24 (orta): İzmir, Ödemiş İmar Planı'nda İstasyon Meydanı ve kent merkezi (O. Safa, K. A. Aru-1946).

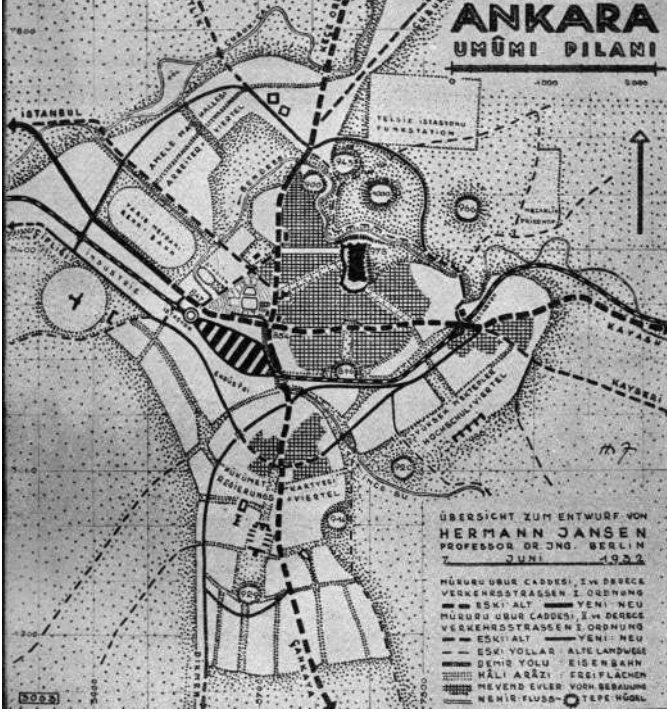
Resim 25 (alt): Nevşehir İmar Planı'nda Hükümet Alanı (E. Kömür-çüöğlü-1946).

Erken Cumhuriyet Dönemi imar planlarında “modern örnek mahalle” tasarımları.

Resim 26 (üst): Nevşehir İmar Planı (E. Kömürcüoğlu-1946).

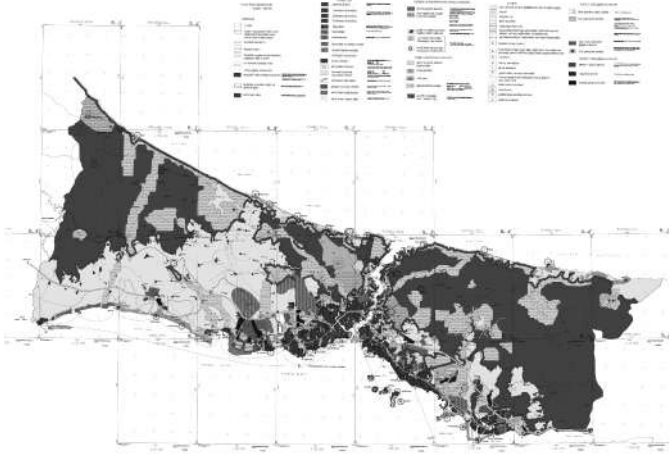
Resim 27 (alt): Baltakesir, Bandırma-Edincik İmar Planı (S.Arkan-1942-1945).

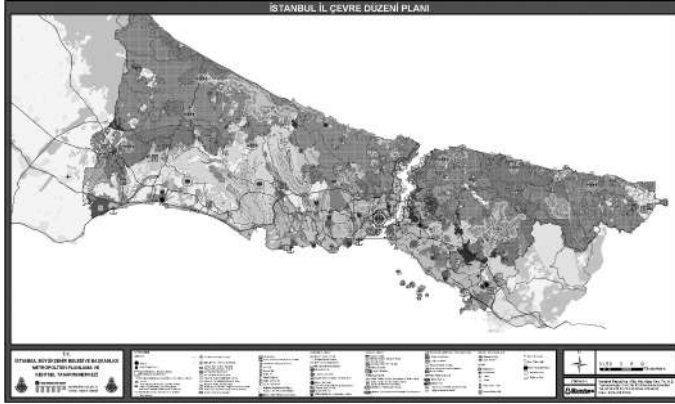
Resim 28: XX. yüzyıl erken rasyonalist biçimci planlamann bir örneği olarak Jansen'in Ankara İmar Planı.1932 (Kaynak: H. Jansen; (1937); "Ankara İmar Planı")

Resim 29: Jansen'in Ankara İmar Planı'nda Gençlik Parkı.1932. (Kaynak: H. Jansen; (1937); "Ankara İmar Planı")

Resim 30: XX. yüzyıl metropoliten ölçekte arazi kullanım planlaması. İstanbul Metropolitlen Nazım İmar Planı. 1980

Resim 31: 1980 sonrası söylemde gözlenen farklılaşmaya karşılık grafik dilde bir değişim ve farklılaşma ortaya çıkmaz. İstanbul Metropolitlen Nazım İmar Planı. 2006 (Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi)

Resim 32: Tipik bir imar planı gösterimi. Tüm taraflarca bildik, tanıdık ve Herkesin hakim olduğu bir dilin bir başkasıyla değiştirilmek istenmeyeceği anlaşılabilir bir durumdur.

PLANLAMA VE KENTLER ARASINDAKİ SÜRDÜRÜLEMİYEN İLİŞKİ: PARADİGMANIN İFLASI VE KOMPLEKS ADAPTİF SİSTEMLER OLARAK KENTLER

Doç. Dr. **Metin ŞENBİL**

Y. Şehir Plancısı

Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Ahmet Avcıar ŞİMSEK

Y. Şehir Plancısı,

İller Bankası Genel Müdürlüğü

Giriş

Ülkemiz kent planlaması geçen yüzyılın ilk yarısında oluşmuş genel olarak bilgi toplama-analiz yapma-plan yapımı safhalarından oluşmaktadır. Bilgi toplama esnasında kentin demografik, ekonomik, sosyal, fiziki ve sair özellikleri hakkında detaylı veri bir araya getirilir. Analiz safhasında, geleceğe dair yapılmış genel hedef ve amaçlar doğrultusunda genel araştırma, çözümlenmeler ve projeksiyonlar yapılarak bunların değişik ölçek planlardaki (yani mekandaki) yansımaları plancının ve plancı ile birlikte plana dahil olan tüm tarafların istek ve arzuları çerçevesinde oluşur. Oluşturulan bu plan ile planlı olduğu var sayılan bir kentsel alanın bundan sonraki yazgısı ise plan değişiklikleri ile kentsel mekânın yönetimidir.

Aslında plan değişikliklerinin mevcut planı gölgede bırakacak şekilde öne çıkmasının pratik açıdan yegane sorumlusu olarak planlama temel kanununda (3194 sayılı İmar Kanunu) var olan plan yapımı ile ilgili hükümlerin zamana bağlanmaması olarak ilan edebiliriz. Bu kolay ve bir bakıma da kaçamak yol yerine teorik bir yaklaşım sergilediğimizde ise bir kentin basit dizgelere indirgenebilir parçaların bütünü olarak algılanması (ve böylece bir atımla planlanabilir olarak görülmesi) bugün yaşadığımız planlama sorunlarının çıkış noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında bu parçaların toplamından daha fazla anlam içeren kentler kompleks adaptif sistemler olarak bilinen ve değişik durumlara adaptasyon sağlayabilen, birbiri ile değişik ölçülerde ilişkili kompleks parçalardan oluşan ve ayrıca parçaları arasındaki tarihsel ilişkilerden (devamlı suretle) yeniden üretilen sistemlerin doğal üyesidir. Bu tespitimiz görece olarak yeni gibi gözükse de planlama camiasına yabancı değildir. Nitekim Jacobs (1961;1993) de kaleme aldığı ünlü eserinde kentlerin hayat bilimleri gibi organize

komplekslik içindeki problemler olduklarını söyler (Sayfa 564). Bu konuda olması gereken yaklaşımda Jacobs üç ana ilkeye bağlar:

- a.) Kenti şekillendiren **süreçler** üzerinde durmak,
- b.) En küçük parçaların işlemlerinden bütünüün işlemlerini anlamak (**tümevarımcı yaklaşım**),
- c.) Genel işlemlerine etki eden küçük ve beklenmeyen ipuçlarını da sorgulamak (Sayfa 574).

Devamlı değişim halinde olan bir kentin değişik zaman dilimlerinde değişime maruz kalan elemanları vardır (Moeckel ve diğerleri, 2002): ulaşım (günlük), çevre (günlük), aktiviteler (günlük), araçlar (yıllık), taşınmalar (yıllık), yeni inşaatlar (üç yıllık), ulaşım altyapısı (beş yıllık) vs. Değişim halinde olan bu elemanların maruz kaldığı iki temel bağımsızlık derecesi kaybı vardır. Bunları durum bağımlılığı (Eng.: Context dependency) ve tarihsel bağımlılık (Eng.: path dependency) olarak verebiliriz. Durum bağımlılığı kentte değişimi belirleyen esas unsurun kentin mevcut durumun olduğu tespitinden ortaya çıkar. Tarihsel bağımlılık ise durumlarının ya da maruz kaldıkları değişimlerin bugünkü ve gelecekteki değişimlerini belirlediği gerçeğidir. İki bağımlılık temel olarak kentin devamlı değişim halinde olan değişik zaman ölçeklerinde olan süreçlerine değişik ölçülerde etki eder.

Bu çalışmada ülkemizde (mevzuat ile oluşturulmuş) mevcut şehir planlama pratiğinin yurarda aktarılan temel çıkmazına çözüm üretmek amacını taşımaktayız. Bunun çerçevesini ise kompleks adaptif sistemlerin temelini oluşturduğu organize kompleks sistemler üzerine kurarak planlamayı sürekli bir aktivite halinde ele almaktayız. Temel hedef ve amaçlar çerçevesinde kurulu planlamanın gelecekteki gelişmeleri yönlendirmek hedefler-devamlı araştırma-projeeksiyon ve alternatiflerin simülasyonu-değerlendirme-seçim-sürekli izleme (Hall, 2002) şeklinde yeniden formüle edilmesi ile çalışma sonlanacaktır.

Kentler(imiz)in Temel Özellikleri¹

Kentler son derece karmaşık ve heterojen yapılarıyla tanımlanmaktadır. Bu karmaşık yapıları yanında aynı zamanda mekansal desenler ve yaşanan süreçler açısından belli derecede içsel örgütlenmeleri bulunmaktadır. Planlama okullarında adından sıkça söz ettiren Jane Jacobs'un "Büyük Amerikan Şehirlerinin Yaşam ve Ölümleri" (The Death and Life of Great American Cities) adlı kitabının bir kentin bir problem olarak nasıl algılanabileceğini tartıştığı sonuç bölümünde bu tespit açıkça ortaya konulmaktadır. Bu bölümde 19. yy.'dan 20. yy.'a bilimsel düşüncedeki gelişmeler üç aşamada ifade edilmiştir: İlk aşama klasik fiziğin

1 Bu bölümün bazı kısımları 'Planlamada Sayısal Metotlar' sempozyumunda sunulan Şenbil ve arkadaşlarınınca hazırlanan 'Şehir Planlama Eğitiminde Hücrel Özişleminin Yeri ve Önemi' adlı çalışmadan alınmıştır (Şenbil ve arkadaşları, 2010).

ve mühendisliğin de sıkça ilgilendiği, bütünü küçük parçalara ayrılarak her bir küçük parçasındaki, bütünü geri kalanından bağımsız ilişkilerin ortaya çıkardığı basit problemlere çözüm bulabilme yetisi sonucu buhar makinası, telefon, radyo, otomobil gibi gelişmeleri içermektedir. İkinci aşama, atomların, gezegen ve yıldızların hareketlerini, piyasalardaki alıcı ve satıcıların davranışlarını tahmin edebilme gibi gelişmelere yol açan, organize olmayan karmaşıklık arz eden problemlerin homojen bileşenleri arasındaki pasif ve tutarlı olmayan etkileşimleri olasılık ve istatistiğin vermiş olduğu açılımlarla çözen bilimsel düşünce devrimi yaşadığımızı aktarmaktadır. En son aşamada ise; organize karmaşıklık (organized complexity) ile ilgili olan problemlere yanıt bulabilme yetisinin geliştirilmesi yer almaktadır (Jacobs, 1993: 558-562; Baynes, 2009).

Bilimsel düşüncede meydana gelen bu en son gelişme, karşılıklı ilişkileri olan birçok değişkene ait sistemlerin ortaya çıkardığı problemlere çözüm üretilmesini içermektedir. Bir bakıma birbirinin tam karşısı olabilecek ilk iki gelişmenin arasında bir yerde yer alan organize karmaşıklığın meydana getirdiği (yaşlanmanın biyokimyasal tanımı, bir organizmanın gen yapısının yetişkinlerinde kendisine nasıl ifade bulduğu gibi) karmaşık problemler, anlamlı bir bütünde birbirleri ile ilişkili değişkenleri içermektedir (Jacobs, 1993: 563). Birçok değişkenin birbirleri ile etkileşerek aynı zamanlı değişimlerini içeren kentlerin işleyişi de organize karmaşıklığa girmektedir (Jacobs, 1993: 564).

Gerçekten de Jacobs'un kentleri organize karmaşıklık ile ilişkilendirmesi, 20.yy'ın ikinci yarısında bilim dünyasında karmaşıklık adına yapılan ciddi açılımların ortasında yer almıştır. Örneğin, Anderson (1972) de bilimin temel kurallarından hareketle bütünü davranışlarının anlaşılamayacağını, anlaşılan kısmı ile bütünü sadece kısmi bir resminin yapılacağını bunun da kötü bir kopyadan öteye gidemeyeceğini söylemiştir. Bugün doğrusal olmayan davranış, geri besleme, indirgenememezlik, kendinden organize ve yaratıcılık özellikleri olarak karşımıza çıkan karmaşıklığın ve ilgili modellerinin, bir kentin gelişiminde ve işleminde önemli yansımaları vardır. Örneğin Alexander (1964), kentlerin karmaşıklığı ya da organik yapısını aynı derecede organik planlama ve işletme ile kontrol edilebileceğini söylemektedir. Diğer yandan, Baynes (2009)'a göre kentler, kendinden organize olma kritik noktasının hemen yakınındaki yaratıcı bütünlendir (Self Organizing Holarchic Open-SOHO) - Tüm bu kavramsal tartışmalar, kentlerin gelişme ve işleyişini anlamak adına sistem modellerinin de uygulandığı tarihsel pek çok çalışmaya hayat vermiştir.

Kentlerin adaptif özelliklerini öne çıkaran yegane özelliği olan değişkenliğini açmakta fayda vardır. Kentler işleyişlerine göre günlere ya da yıllara dayanan değişkenlikler arz etmektedir. Ulaşım sektöründe günlük olarak mal ve hizmetlerin dağıtımı, lojistik aktivitelerinin organizasyonu ile hanehalkı-kişi yolculukları değişim göstermektedir. Hafta içi, hafta sonu, hafta başı, hafta ortası ayrımı yanında günlük aktivitelerin değişik günlere ve gün içerisindeki saatlere göre ulaşım sistemi ile etkileşim içinde icra edilmesi gerek günlere göre gerekse gün içindeki saatlere bağlı olarak tahmin edilebilir değişimi ortaya çıkarmaktadır.

PLANLAMA VE KENTLER ARASINDAKİ SÜRDÜRÜLEMİYEN İLİŞKİ:
PARADİGMANIN İFLASI VE KOMPLEKS ADAPTİF SİSTEMLER OLARAK KENTLER

Aynı şekilde bir dereceye kadar ulaşım ile yakından ilintili olan çevre koşullarında da değişim ortaya çıkmaktadır. Çevre koşullarında enerji ve sera gazı salımları ile birlikte hava kirliliği, toprak kaybı ve mikro iklim koşullarında da günlük değişim ortaya çıkmaktadır. Ulaşımındaki değişime koşut olarak da gürültü kirliliğinin dağılımı da günlük olarak değişmektedir. Günlük değişimin ortaya çıkardığı durum genelinde bir yıla yayılan karar verme süreçlerinden türetilen araba sahipliğindeki ve ticari araç filosundaki değişimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, toplu taşıma sisteminin iyi örgütlenememesi, trafik sıkışıklığı, kentlinin yayılması gibi değişik süreçlerinde ortaya çıkardığı durumdur aynı zamanda. Başka bir deyişle, kent içinde firmaların, ticari işletmelerin, servis sektörünün yer değişimleri yanında hanehalklarının ve iş gücünün birbirleri ile etkileşim halinde olan hareketliliği yıllık değişimin alt yapısını oluşturmaktadır. İki ile beş yıl arasındaki zaman diliminde ise firmaların, hanehalklarının ve kişilerin hayat döngülerindeki değişim (2 Yıl), değişik fonksiyonlardaki binaların değişimi (3 Yıl) ve en sonunda ise karayolu ve toplu taşıma sistemindeki değişim (5 Yıl) meydana gelmektedir (Tablo 1).

Değişiminin ana omurgasını bu değişim zamanları arasında kurulan hiyerarşik yapı oluşturmaktadır. Buna göre günlük değişimlerin zaman içerisinde ortaya çıkardığı çevre kalitesi, ulaşılabilirlik, aktivitelerin bir araya gelerek meydana getirdiği dış koşulların oluşturduğu hayat kalitesi, değişik ölçeklerde karar vermeye bağlı kent içinde yer değiştirmeleri ve motorlu araç stoğundaki değişimi tetikler; bu değişim ise daha uzun dönemde arazi kullanımındaki değişimine, inşaa faaliyetleri ile kentin yeniden yapılanmasına giden değişimin altyapısını kurar.

Tablo 1. Kentsel Değişimin Bileşenleri

		Günlük Değişim	Yıllık Değişim	İki Yıllan Fazla Süren Değişim
Dış Koşullar	Aktiviteler Çevre Koşulları Trafik	• • •		
Karar Verme	Hane halkları yer seçimi Firma yer seçimi Araba sahipliği		• • •	
İç Koşullar	Kişi hayat döngüsü Hanehalkı hayat döngüsü Firma hayat döngüsü			• • •
Arazi Kullanımı	Sanayi Binaları Ticaret Binaları Ofis Binaları Konutlar Karayolu altyapısı Ulaşım altyapısı			• • • • • •

Aşağıdan yukarı doğru olan bu değişim silsilesi, yukarıdan aşağıya doğru da aynı şekilde işleyebilmektedir, ama daha . Kentin ulaşım altyapısında meydana gelebilecek herhangi bir değişiklik hanehalkları ve firmaların yer seçimlerine etkir, bu da mekanda günlük olarak ortaya çıkan trafik, çevre koşulları ve salımlara etkir. Bu durumda kent içinde meydana gelen değişimlerin birbirleri ile sıkı sıkıya bağlı değişimler olduğunu kabul edebiliriz. Lakin bu iki yönlü ilişkilerin etkileri asimetriktir. Nüfusun fazlası ile artmadığı ve buna koşut olarak da yapılı çevrenin dış çeperinin fazla büyümediği, ulaşım altyapısının da büyük ölçüde yerleşik olduğu kentlerde yukarıdan aşağıya doğru olabilecek etkiler daha az iken; tersinin geçerli olduğu kentlerde yukarıdan aşağıya doğru olan etkilerin kente yayılan izdüşümleri çok daha etkindir (Giuliano, 1995). Birinci grup kentler genellikle gelişmiş ülkelerde bulunmaktadır. Gelişmiş ülke kentlerinde genellikle ulaşım altyapısı tüm olası genişlemeleri içerdiğinden, yapılan eklemelerin etkileri mevcut şebeke karşısında marjinal kalmakta ve netice itibari ile daha kısa erimde meydana gelebilecek değişimlere yansımaları da az olmaktadır.

Diğer yandan, ulaşım altyapısının olası genişlemelerin önemli bir bölümünü içermediği gelişmekte olan ülke kentlerinde ulaşım altyapısındaki herhangi bir genişleme ya da iyileştirmenin zamanlaması ve şebeke içerisindeki yeri yukarıda da aktarıldığı gibi kentin gelişmesini değişik mecralara yönlendirebilecek özellik taşımaktadır. Kentin herhangi bir yerinde meydana gelen değişimin kentin olağan gelişimini değişik mecralara doğru yönlendirmesinin yönetilebilmesi için bu değişimlerin olası sonuçlarının tahmin edilebilmesi gerekmektedir. Yapılan tahminler sonucunda da ileride kenti arzu edilen istikamete doğru gelişmesini kabul edilebilir aralıklarda tutmak için mevcut politika ve enstrümanların kullanılması ile müdahale biçimlerinin elde hazır tutulması gereklidir.

Gelişmekte olan ülkemiz kentlerinin özellikleri arasında en öne çıkanı mevcut ulaşım altyapısının kentlerimizin tarihsel özelliği olan derişik yapısı (Eng.: compact) içerisinde sıkışmasıdır. Bu giderek geliri artan halkımızın araba sahibi olma isteği ile beraber düşünüldüğünde kentlerimizin kontrolsüz yayılması ile sonuçlanan durumu karşımıza çıkarmaktadır. Nitekim, araba sahipliğinin giderek arttığı ülkemizde kentlerin çeperlerinde araba ile ulaşımının kolayca sağlandığı ve otopark ihtiyacının karşılandığı alanlarda yapılaşmayı teşvik etmektedir. Bu yapılaşma değişik ölçülerde farklı alanlarda da değişiklikleri tetiklemektedir. Buna verilebilecek yagane örnek AVM alanlarının kentlerimizin ulaşılabilir, konut alanları ile merkezi alanların arasındaki görece hızlı koridorlarda yer seçmeleridir. Kentsel değişimin günlük bileşenlerinin giderek kentsel alanda yarattığı değişim ile büyük ölçekli yatırımların yarattığı değişim arasında sıkışmış planlama kurumu giderek plan değişiklikleri ile meşruiyeti sorgulanır hale indirgenme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bunu önlemenin yegane yolu planlamanın temel konusu olan mekanın değişiminin karmaşıklığı oranında karmaşıklaşmayı göze alabilmesinden geçmektedir.

Planlamamız ve Kentlerimiz: Eleştirel Bir Yaklaşım

Türk planlama sistemi, zaman tahdidi olmadan temelinde değişik ölçek ve tipte planların ilgili mevzuat ile etkileşerek, planlama esasları ve şehircilik ilkeleri çerçevesinde idarenin değişik birimlerince yürütülen planlama faaliyetleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre Düzeni Planları, master plan olarak algılanan üst ölçek Nazım Planlar ile alt ölçek Uygulama İmar Planları ve tasarım planlarından oluşan külliyyatın temelinde alan tasarrufunu, arazi kullanımından arazideki yapılaşmaya indirgeyen mevzuatın şehircilik açısından tamamlanması olarak algılayabiliriz. Nitekim, her ölçekte imar planı bağlayıcılığı olan yasal belgeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mevcut pratiği ve işleyişi göz önüne alınca her ölçek ve tipte planlarda plan kademesinin gerektirdiği (eğer plan kademelenmemizde eksik olan bölge planlarını dışında tutar isek) üst ölçek plan kararlarının alt ölçek planlara yansıtılması dışında, her ölçek ile özdeşleşmiş, planlamanın arazi kullanımından daha da öteye uzanan boyutları göz ardı edilmektedir². Bunun en iyi (ve en aciliyet arz eden) örneklerini ulaşım ve altyapının planlanmasında görmekteyiz. Ulaşım ve altyapı, mevcut planlama ile getirilen arazi kullanımı ile birebir etkileşim içinde olan kentsel sektörler olmalarına rağmen planlama alanından (en azından pratikte bile olsa) dışlanmaları ile şehirciliğimizin arazi kullanım planlamasının ötesine geçemediğini göstermektedir. Son zamanlarda yapılan yasal değişiklikler ile ulaşım planlamasının yapılması zorunluluğu büyük ölçekli belediyelerimizin sorumluluğu haline getirilmesi ve ulaşım planlarının imar planları ile birlikte ele alınması gibi devrim niteliğindeki değişiklik(ler) bile planlama camiasınca tam olarak özümsememiştir.

Üst ölçek planlamanın mevzuatımızın gerçek hayatta tecelli ettiren bir arazi kullanım çalışmasından öteye geçerek ülkemiz kalkınması ile birebir örtüşen öncelikleri hayata geçirmek adına plan, program ve organizasyonu tanımını ve çerçevesini idarenin değişik birimleri ile toplumu bir araya getirerek üstlenmesi gerekir. Bu üst ölçekli planlama aslında bir birinden çok farklı öncelikleri ve kaygıları olan idarenin değişik birimleri ile toplumun değişik kesimlerini bir araya getirebilen bir yapıya bürünmelidir; bu açıdan esnek olabilmeli ve toplumun değişen önceliklerine de kolayca uyum sağlayarak dinamik bir yapı arz etmelidir.

Master plan olarak algıladığımız (özellikle 1/5.000 ölçekli) nazım planlar karşımıza uygulama master planlarının sadeleştirilmiş halleri olarak çıkmaktadır. Nazım imar planları, yukarıda da değinildiği gibi kentlerin değişik sektörlerinin birbirleri ile uyum halinde çalışmalarını sağlamak amacıyla yönelik, aynı zamanda değişik politikaların uygulama prensip ve araçlarını tanımlayan, değişik planlama model ve enstrümanları kent bütününe yayan bir yapıya haiz değillerdir. Bu halleri ile de kentlerin yukarıda aktarılan dinamik ve adaptif yapılarını yönlendirici özellik taşımamaktadırlar.

2 Bunun nedenleri başka bir araştırmayı gerektirdiğinden burada değinilmeyecektir.

Tartışma

Günlük değişimlerin uzun dönemde ortaya çıkan değişimlere yol vermesi yanında uzun dönemli değişimlerin de kısa dönemli değişimleri etkilemeleri ile sonuçlanan yukarıda tanımlanan dinamik yapının planlama araç ve kurumları ile yönetilmesinin mümkün olabilmesi, planlama kurum ve araçlarının da aynı dinamik ve kompleks yapıyı içselleştirilmesi ile mümkün olabilecektir. Bu durumda planlama kurumunun kendi statik yapısından kurtularak kısa, orta ve uzun vadede kendini yeniden tanımlaması gerekmektedir. Bunun en ön koşulu ise planlamanın sürekli bir faaliyet halini alması, mevcut planlama kurumunun bu çerçevede yeniden kurgulanmasıdır. Yeniden kurgulanmış planlama kurumu kendi bünyesinde sadece arazi kullanımı yanında ulaşım, altyapı, çevre gibi değişik sektörlerin planlama yaklaşımlarını barındırmalıdır.

Ulaşımı ele alırsak, kısa dönemde uygulanabilecek ulaşım talep yönetimi politikalarının uzun dönem arazi kullanımına etkilerininin sürdürülebilirlik genel çerçevesine oturmasını sağlamak amacı planlama kurumunca uygulanabilir olması gerekmektedir. Bu durumda kentlerimizin arabaları kendi bünyesine yerleştirememesi sonucu ortaya çıkan yayılması kontrol edilebilir. Diğer yandan toplu taşıma sisteminin erişilebilirliğinin ve kalitesinin artırılması sonucu araba kullanımının (sahipliliği değil) azaltılması kentlerin kritik eşikleri planlama kurumunun kontrolünde aşmasını sağlamak için yeter koşulları ortaya çıkarabilir.

Özünde planlama hedef ve amaçların gerçekleşmesini sağlayıcı politikaları kendisine mal edebilmeli, hadeflenen geleceğe giden yolu bu politikalar aracılığı ile yönetebilmelidir. Bu hali ile de planlama, Hall (1995) tarafından verilen tanımına uygun hale gelecektir. Bu yaklaşım ise planlamanın monoton bir aktiviteden de öte sürekliliği olan ve kentin gelişimi ile tandem işleyen bir süreç olduğunu göstermektedir. Plancılar olarak bizler sonlu aktivite olarak görülen planlama kurumunu hedefler-devamlı araştırma-projeksiyon ve alternatiflerin simülasyonu-değerlendirme-seçim-sürekli izleme (Hall, 2002, 211-229) şeklinde yeniden kurgulamadan kentlerimizin değişik süreçlerine hakim olamayız, bu da bir şekilde planlama kurumunu olması gereken dinamik köklerinden koparıp durağan bir aktivite haline getirmektedir.

Kaynakça

- Alexander, C. A., 1964. Notes on the synthesis of form, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Anderson, P. W., 1972. More is different science, Science, New Series, 177, 393-396.
- Baynes, T. M., 2009. *Complexity in urban development and management*, Journal of Industrial Ecology, 13, 214-227.
- Giuliano, G., 1995. Land-use impacts of transportation investments: Highway and transit. In: Hanson, S. (Ed.), The Geography of Urban Transportation, second ed., 1995, pp. 305-341
- Hall, P., 2002. Urban and Regional Planning, London: Routledge.
- Jacobs, J., 1993. *The death and life of great American cities*, Modern Library, 563-564.
- Moeckel, R., Schürman, C., ve Wegener, M. (2002) Microsimulation of Urban Land Use, 42. Avrupa Bölge Bilimi Birliği Konferansı Bildirisi.
- Şenbil, M. Varol, Ç., Sat, N. A., ve Özkazaç, S. P., 2010. Şehir planlama eğitiminde hücresele öziŐlemenin yeri ve önemi. I. Ulusal Planlamada Sayısal Modeller Sempozyumu. İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

FARKLI ÜLKE DENEYİMLERİNİN MEKÂNSAL PLANLAMA SİSTEMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

**Mehmet Nazım ÖZER, Bülent ÜNCÜ, Emrah SÖYLEMEZ,
Seda NAL, Pınar ZORAL, İlker AKBAY, Gamze ÖZER,
Özen ABANOZ, Barış KİRTİL, Sinan PINARBAŞI**

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı

Giriş

Küreselleşme, tüm dünyada ileri teknoloji iletişim ve enformasyon ağları gibi nedenlerle ekonomilerin giderek karmaşıklaştığı ve rekabetin arttığı günümüzde, ulusal ve yerel çıkarların korunmasını, farklılıkların fırsata dönüştürülmesini, **planlamanın tüm kademelerinin bütünlük bir yaklaşımla ele alınmasını** zorunlu kılmaktadır.

Son dönemde planlama alanında yapılan çeşitli çalışmalarda ve akademik çevrelerde, mekânsal planlama sistemi içinde yer alan mevcut fiziki planlama pratiğinin yenilenerek stratejik bir yaklaşıma sahip mekânsal planlama uygulamalarına geçişin sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu nedenle bu **çalışmada farklı ülke örneklerinin¹ planlama sistemleri çerçevesinde incelenmesi ve etkili, uygulanabilir ve bütüncül plan kademeleri ve kurumsal düzenlemelerin yapılmasına yönelik öneriler tartışılacaktır.**

Kentleşme Şurası ve KENTGES çalışmalarında bu kapsamda tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır. Katılımcı, çok aktörlü ve bilimsel temelli müzakerelere açık, dinamik, sürekli, yerinde, disiplinler arası uzmanlıklarla ve çok aktörlü olarak gerçekleştirilen bir süreci içeren, mekân organizasyonuna dönük düzenlemeleri, sosyal, ekonomik, doğal ve kültürel boyutlarla birlikte, üzerinde uzlaşmış ortak bir geleceğe ulaşmanın bir bütünlücisi olarak içselleştiren yeni planlama anlayışının benimsenmesi, bu çalışmaların ortak değerlendirilmesi olmuştur.

1 Almanya, Fransa, İngiltere, Japonya, Libya, Danimarka, Hırvatistan, Norveç, Singapur, Slovenya, ülke örnekleri incelenmiştir.

Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde seçilen ülkelerin yönetim biçimleri ve merkezi hükümetlerin planlama sistemi içerisindeki görevleri ülke mekânsal planlama sistemi bağlamında tartışılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise seçilen on ülke örneğinde planlama sistemlerinde planlama ve uygulama yetkilerinin; Ulusal düzey, Bölge düzeyi ve Yerel düzey de nasıl kurgulandığı incelenecektir. Son bölümde ise örnek ülke deneyimlerinden yola çıkılarak mekânsal planlama sistemi için değerlendirmeler yapılacaktır.

ÜLKE ÖRNEKLERİ

10 ülke örneğinin planlama sistemleri çerçevesinde incelenmesinde ilk aşamada ülke künyesi ile ilgili ülkenin nüfusu, yüzölçümü, yoğunluk, GSMH, yönetim şekli, kentleşme ve işsizlik oranı gibi kısa bilgiler ile coğrafi konumu bilgilendirmek amacıyla gösterilmektedir. Bu ülkelerin idari yapısı ile birlikte planlama yaklaşımları detayda incelenirken her ülkenin kentsel yapısı, yönetim düzeyleri, planlamaya ilişkin yasal çerçevesi, üretilen planlama sistemi ile çalışmaları ve uygulamaları hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Tüm bu bilgiler kapsamında planlama sistemleri karşılaştırılarak belirli başlıklarda değerlendirme yapılmıştır.

Almanya

	Ülke Künyesi	ALMANYA
Nüfusu	82.329.758	
Yüzölçümü	357.022 KM ²	
Yoğunluk	231 kişi/ km ²	
GSMH	34,200\$	
Yönetim Şekli	Federal Cumhuriyet	
Kentleşme Oranı	%74	
İşsizlik Oranı	%8,2	

İdari Yapı

Almanya'nın yönetim düzeyi; Federasyon merkezi yönetimi, Eyaletler ve Yerel yönetim organları – belediyeler olmak üzere üç seviyelidir. Bu sistemdeki görev ve sorumluluklar 1949 yılında onaylanan Federal Alman Yasası ile belirlenmiştir.

Planlama Yaklaşımı

Almanya’da İmar Planlamanın Yasal Çerçevesi, Mekânsal Planlama Yasası ve Federal Yapı Yasasından oluşur. Federal Almanya’da imar planları ve imar mevzuatı yazılı mevzuattır. İmar planı yapma konusunda asıl yetkiler yerel yönetimlere verilmiştir. Yerel yönetimlerin özerkliği anayasal güvenceye bağlanmıştır. Anayasa, vatandaşlara gerektiğinde yönetsel kararlara karşı mahkemeye başvurma hakkı tanımaktadır.

Planlama sistemi, yönetimde gözlenen üç düzeyli güç ayrımını takip eder. Ancak bu üçlü yönetim yapısının planlamadaki yansımada merkez ağırlıklı bir yaklaşım yerine birimler arasında karşılıklı işbirliği vardır. Merkezi yönetimin yasal olarak bağlayıcı bir mekânsal planlama aracı yoktur. Her bir federe devletin mekânsal planlamadan sorumlu Bakanların katıldığı konferanslar ile bu alandaki farklı politikalar koordine edilmektedir. Eyaletler, kapsamlı üst ölçek planları hazırlar bu verileri kullanarak plan ve programlarını yapar. Belediyelerin arazi kullanım planları ise bunlara göre hazırlanır.

Almanya’da da İngiltere’deki kamu yararına benzer bir durum gözlenmektedir. Ülke olarak her mal sahibi kendi arsası üstünde istediği gibi inşaat yapmaya hak sahibidir (inşa özgürlüğü) ancak bu hak yereldeki gelişmelerin daha düzenli olması amacıyla kısıtlanabilir. Almanya’da, her türlü yapılaşma, yapıların yıkılması, tarımsal yapılar (sadece özel alanlarda), madenlerin kullanımı ve çıkarılması, açık alanlar, parklar, yeşil alanlar imar denetiminin konusunu oluşturur.

İmar denetimi hiyerarşik planlardan ve yönetmeliklerden oluşmaktadır. En üstte politikalar alt kademede ise arazi kullanım denetimi vardır. Arazi kullanım planları eyaletlerin ve belediyelerin sorumluluğundadır. İmar kontrol sisteminde; yapı ve planlama kontrolü bir araç olarak yapı izninde bütünleşmiştir, planların hazırlanmasında halk danışması öngörülmüştür, İmar uygulama yerel yönetimin sorumluluğundadır, denetimde belediye yetkisi ağırlık taşımaktadır, eyalet düzeyinde bir politika çerçevesinin üretilmesi sağlanmıştır.

Anayasaya göre vatandaşların yönetsel kararlara karşı mahkemeye başvurma hakkı vardır. Mahkemelerin denetimi yasalara uygunluk açısından dır. Planlama-denetimi konusunda yarğının rolünün zaman içerisinde arttığı gözlenmektedir (Ölmez, 2005).

Federal Devlet Düzeyinde

Almanya’da Federal hükümet, 1965’teki **Federal Bölge Planlama Yasası**’na göre, Federal alanın tüm mekân planlamasını bütünleştirmek için yasal çerçeveyi oluşturur. Bu yasa, bölge planlama ilkelerini ve Federal alanın yapısını (nüfusun mekânsal dağılımı, istihdam programları ve genel çevreye ilişkin makro hedefleri ve ilkeleri belirler) tanımlar ve bu yüzden gelecekteki yerleşimin gelişmesini yönlendirmeyi sağlar (Kayıkçı, 2003).

Federal Hükümet düzeyinde yerleşim politikasından sorumlu kurum, **Federal Bölge Planlama, İmar ve Kentsel Gelişme Bakanlığı**dır. Bölge planlamasının ilkelerini düzenleyen

Bakanlık, dört yılda bir kapsamlı bir **bölge planlama raporu** hazırlar. Federal bölge planlama programı; ulaşım, karayollarının yapımı ve bölgesel ekonomi politikaları, kentsel yenileme ve kentsel gelişme konularını içermektedir. Bu program yerel üstü planlamadan sorumlu “Sürekli Danışma Kurulu” tarafından kabul edilmiştir. Eyalet Bakanları bölgesel ve eyalet ölçeğindeki planlamadan sorumludur ve bu maksimum 1/1.000.000, minimum 1/200.000 ölçekli planlar ortak Federal Eyalet programı ile bütünseldir. Bu **planlar bir rapor, haritalar ve açıklama notundan** oluşmaktadır. İçerik ise şöyledir: nüfus, gelişmeler ve merkez alanların sistematığı, eyaletlerin bölgelere ayrılması, öncelikli alanlar, su korumaya alanları, rekreasyon alanları, gelişme eksenleri, geniş ölçekli endüstri ve kullanımların yer seçimi. Bu planları ve programları eyalet meclisi değil **Federal Bakanlar Kurulu kabul eder** (Ölmez, 2005).

Federal Bölge/Eyalet Düzeyinde

Federal Düzeyde verilen politikaları **Eyaletler**, plan ve programlar ile bu hedef ve ilkeleri somutlaştırır. Üst ölçekli kararları bu düzeyde istenilen kullanımları; mekânsal yapıyı, açık alan yapısını, altyapı alanları ve güzergâhları içerecek şekilde detaylandırılır. Herhangi bir kullanım için ayrılmış öncelikli alanlar, rezerv alanlar ve Federal Merkezi hükümet planlama idaresi ve eyaletler uydu-kent alanları için bölgesel alan kullanım planlarını yapıp uygulamada yetkilidir. Bu bölgesel planlamayı ve kentsel alan kullanım planlarını birleştiren yeni bir araç olarak görülmektedir.

Yerel Düzeyde

Federal Yapı Yasasına uygun olarak, belediyeler iki aşamalı kentsel planlamadan sorumludur. Bunlar; Hazırlayıcı Arazi Kullanım Planları (HAK) ve Bağlayıcı Arazi Kullanım Planları (BAK)dır.

Hazırlayıcı Arazi Kullanım Planları (HAK); Hazırlayıcı Arazi Kullanım Planı (HAK) tüm belediye sınırlarını kapsar. HAK tüm belediye alanı için tek bir plandır. 10–15 yıllık gelişme gereksinimi için arazi kullanımlarını belirler. Planın ölçeği 1/50.000–1/5.000’dir. Plana ek olarak bir de plan raporu hazırlanır. Bu plan kapsamında sadece görsel belgeler (planın kendisi) yasal belge olarak kabul edilir. HAK temelinde bir bölgeleme planıdır ve nazım plan görünümündedir.

Bağlayıcı Arazi Kullanım Planları (BAK); yerel planlama hiyerarşisinin ikinci aşamasını oluştururlar ve uygulamaya yönelik detaylı gelişme planı niteliğindedir. İmar denetiminin etkin temeli BAK planlarıdır. Bağlayıcı bir arazi kullanımı planının (BAK) elde edilmesi belediyenin sorumluluk ve yetkisindedir. Bu plan onaylandığında temel yasal belge haline gelir. BAK’lar genelde bir kentin belirli parçaları için hazırlanır, belediye sınırları ile birebir örtüşmeyebilir. Bu planların ölçeği 1/2.000 ila 1/500 arasında değişir. Kamu denetimi ve özel sektörün faaliyetleri için gerekli yasal çerçeveyi bu planlar oluşturur. Bu planlar raporları ile bir bütündür (Ölmez, 2005).

Bu planlar bir ay süre ile itiraza açıktır. Planlar önce belediye meclisinde onaylanır daha sonra eyalet yönetiminin ilgili birimine gider. Tüm arazi kullanım planlarının eyaletin hazırladığı bölgesel gelişme planlarının hedeflerine uygun olması gerekmektedir.

Ülke Adı: Almanya

Hiyerarşik Yapı, Planlama Düzeyi	Plan Türü ya da Adı	Ölçeği	Hazırlanmasından Sorumlu Kurum	Onama Mercii	Planın İçerdiği Konu ve Sektörler, Planın Yapıtırım Gücü
Ülke Düzeyi	Federal Bölge Planlama Raporu	-	Federal Planlama Bakanlığı	Federal Bakanlar Kurulu	Her dört yılda bir hazırlanan raporla ortaya konan mekânsal stratejiler Eyalet Bölge Planlarına Yansır.
Bölge/ Eyalet Düzeyi (Federal yapıda ise)	Eyalet Bölge Planı	1/1,000,000 – 1/200,000	Eyalet Meclisi	Federal Bakanlar Kurulu	Bir rapor, haritalar ve açıklama notlarından oluşur. İçeriği; nüfus tahminleri, gelişme eksenleri, merkez alanları sistematığı, bölgeleme, öncelikli alanlar, su koruma alanları, geniş ölçekli endüstriyel ve nükleer kullanımların yer seçimleridir.
Yerel Düzey	Hazırlayıcı Arazi Kullanımı (HAK)	1/50,000 – 1/5,000	Belediye	Belediye Meclisi	Tüm belediye alanlarını kapsar. 10-15 yıllık bir planlama dönemini hedef almaktadır. Nazım Plan görünümünde, bölgeleme planıdır. Planla birlikte bir de rapor yazılır ancak yalnızca plan yasal bir belge olarak kabul edilir. Eyalet bölge planına uyumlu olmak zorundadır. Belediye meclisinin onayından sonra Eyalet yönetimine gönderilir. Bu planlar, bunları kabul eden yerel yönetim ve kamu kuruluşları için bağlayıcıdır; taşınmaz sahipleri için geçerli değildir.
	Bağlayıcı Arazi Kullanımı (BAK)	1/2,000 – 1/500	Belediye	Belediye Meclisi	Detaylı gelişme planlarıdır. HAK planına uyumlu olmak zorundadır. İmar denetiminin etkin temelidir. Plan ve raporu birbirini tamamlayıcıdır. BAK planları özel durumlarda hazırlanır. Bunlar Kent merkezindeki imar faaliyetleri belediye politikaları ile uyumu değilse ve Federal yapı yasasının imara izin vermediği alanlar BAK ile gelişmeye açılabilir.

Fransa

	Ülke Künyesi	FRANSA
Nüfusu	64.057.792	
Yüzölçümü	551,500 KM ²	
Yoğunluk	113 kişi / km ²	
GSMH	\$32,800	
Yönetim Şekli	Cumhuriyet	
Kentleşme Oranı	%77	
İşsizlik Oranı	%9.7	

İdari Yapı

64 milyon nüfuslu Fransa, idari olarak ulusal, bölgesel, il ve belediye ölçeğinde 4 farklı düzeyde yapılanmıştır.

Planlama Yaklaşımı

Kentleşme ve Planlama Politikalarında Kurumsal ve Yasal Mekanizmalar

Ulusal ölçekte Mekânsal planlamada karar mekanizması 2005 yılında kurulan Mekânsal Planlama ve Rekabetçilik (CIACT) Bakanlıklar arası komitesine bırakılmıştır. Bu komite Başbakanın başkanlığında Mekânsal planlama ile ilgili ana kararları alır. Bu komiteye Bölgesel gelişme konularında danışmanlık eden organ ise **Ulusal Mekânsal Planlama ve Kalkınma Konseyidir** (CNADT).² CNADT Hükümete görüş ve önerilerini sunar ve ulusal ve bölgesel düzeyde alınacak kararlarda rol oynar. CNADT in üyeleri seçilmiş memurlar ve sivil toplum kurumu temsilcileridir. Bu konsey Bakanlıklar arası bir kimliğe sahiptir. Fransa’da Bölgesel idareler doğrudan kent planlamaya katılırlar.

Fransa, 80’li yıllardan itibaren desantralizasyon politikası izlemeye başlamış olsa da kentleşme ve planlama konusundaki tüm yetkilerini yere devretmemiştir. Merkezi hükümet, kentsel konularda ulusal çıkarları gerektirecek büyüklükteki projeleri koordine etmek ya da sorunları çözmek için, diğer düzeylerdeki otoritelerle (bölgesel, yerel) sözleşme yaparak onlar adına hareket edebilmektedir.

Fransa’da yerelde belediyeler gündelik hayata dair tüm işler konusunda sorumluluk sahibidir. Doğrudan ya da dolaylı olarak kentsel hizmetleri sunmaktadır. Doğal ve teknolojik afetler ise belediyelerin sorumluluk alanlarında olduğu kadar merkezi hükümetin sorumlusudur. Belediyeler sosyal konut sorumluluğu yoktur ancak sosyal konut için gerekli planlama araçları, gayrimenkul operasyonları, garanti kredileri ve kendi sosyal konut organizasyonunu kurabilirler.

Devletin kamu yararı olan konularda hazırlayacağı planlama dokümanlarına yerel yönetimlerin uyması gerekmektedir. Bir başka yetki alanı ise ulusal fayda sağlayacak operasyonları (operation d’interet national-OIN) yapma yetkisidir. Bu alan özellikle ülke kalkınma planlarında veya diğer sektörel politikalarda hedeflediği makro amaçları gerçekleştirmek konusunda kullanılmaktadır (yeni kasabalar, limanlar vb.) merkezi hükümet kentleşme alanında ulusal politikalarını “kalkınma ve şehir planlama kanununda” (Lois d’AMENAGEMENT et URBANISME) ortaya koymuştur.³

Fransa’da kıyı ve dağlık bölgelerde planlama ayrı olarak ele alınmaktadır.

Fransa’da Planlamadan Sorumlu Merkezi Kurum ve Dönüşümü

Fransa’da Planlama ve ilgili konularda faaliyet gösteren Bakanlıklar en çok isim ve işlev değiştiren Bakanlıklardan birisi olmuştur. 1830’lu yıllarda Bayındırlık Bakanlığı adı altında

2 http://www.datar.gouv.fr/fr_1/datar_partenaires_44/cnadt_244/missions_composition_322/

3 http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/A_19_1/A19_1.html

kurulan ve Merkezi yönü güçlü olan bakanlık II. Dünya savaşından sonra Kentleşme ve Yeniden İmar Bakanlığına, 1960 lı yıllarda Ulaşım ve İnşa Bakanlığına, 80'li yıllardan itibaren hayat kalitesi, yerleşme ve sürdürülebilirlik kavramlarının ortaya çıkması ile Hayat kalitesi ve Çevre Bakanlığına ve 2007 yılından itibaren ise Çevre ve Ulaşım Bakanlıkları birleştirilerek Ekoloji, Enerji ve Sürdürülebilir Gelişme Bakanlığına dönüşmüştür. Bu Bakanlığın bünyesinde Planlama ile ilgili olarak 2008 yılında kurulmuş Sürdürülebilir Kalkınma Genel Müdürlüğü(CGDD), Enerji ve İklim Genel Müdürlüğü (DGEC), Ulaşım ve Deniz Genel Müdürlüğü(DGITM), Planlama Konut ve Doğa Genel Müdürlüğü yer almaktadır. (Mirabaud & Deberre, 2006)

Bu bakanlığın yanı sıra mekânsal planlama konuları ile ilgili Kırsal Alanlar ve Bölgesel Planlama Bakanlığı da bulunmaktadır.

Planlama Kademeleri ve Yetkileri

Fransa'da yerelin planlama yetkileri 1980'li yıllarda uygulanan desantralizasyon politikaları ile arttırılmıştır. Planlama yetkileri seçimle iş başına gelen bölge düzeyinde bölge meclislerine bırakılmıştır. İl düzeyinde ise valiler sorumludur. Ancak valiler planlamaya yönelik kararı Ekoloji, Enerji ve Sürdürülebilir Gelişme Bakanlığına bağlı il departmanlarına danışarak verir. Bu bakanlık birimi kendi planlama örgütüne sahip olmayan belediyelere de destek vermektedir. Fransız yönetim kademelenmesinde yer alan "Department"lar bakanlıkların il teşkilâtlarıdır ve valiliklere hizmet vermektedir. Fransa'nın 2000'li yıllarda kentsel politikası "inter-Departmental" bir özellik sergilemektedir. Bu yapı birçok bakanlığın birlikte çalışmasını gerektiren sektörel koordinasyonu sağlayan, merkezi hükümetin politikaları oluşturan ve geliştiren bir rol tarif ederken yerel düzey uygulama birimi olarak görev almaktadır.

1983 yılına kadar Fransa'da Planlama nüfusu 10. 000 'den yüksek yerleşimler için zorunlu olan 1/100.000 ölçekli Stratejik Plan (Schema Directeur d'amenagement et urbanisme-SDAU) ve yerelde ise yerel arazi kullanım planı olan POS (Plan d'occupation des sols) kullanılmaktaydı. 1980'lere kadar entegre bir kentsel politika üretemeyen Fransa, 1980'lerde gerçekleştirdiği desantralizasyonun ardından, kentleşme politikalarını konut, ulaşım, ve ekonomik kalkınma ekseninde yeniden ele almıştır (Mirabaud & Deberre, 2006). 2000'li yıllarda ise kentsel politika Fransa en öncelikli politika alanı olarak ilân edilmiştir.

2000–2006 döneminde bütüncül bir kentsel politika üreten ve bunu "kent sözleşmeleri" aracılığı ile uygulamaya koyan Fransa'nın yeni kentsel politikası "Bölgesel" yaklaşım, aşağıdan yukarıya politika yaklaşımı, aktif katılım ve Küresel strateji konuları üzerinde şekillenmektedir.

2007 -2013 döneminde Fransa AB Birliği Kentsel ve Bölgesel Fonlarından daha fazla yararlanabilmek için yeni yöntem ve politikalar ortaya koymaya başlamıştır.

Ülke Adı: Fransa

Hiyerarşik Yapı, Planlama Düzeyi	Plan Türü ya da Adı	Ölçeği	Hazırlanmasından Sorumlu Kurum	Onama Mercii	Planın İlerdiği Konu ve Sektörler, Planın Yaptırım Gücü
Ülke Düzeyi	5 Yıllık Sosyo-Ekonomik Gelişme Planları	-	Başbakanlık Ulusal Planlama Kurumu	Merkezi Yönetim	1995'de kabul edilen Ulusal Planlama Yasası, Mekânsal Politikalar için oluşturulacak Ulusal düzeyde plan hazırlanmasını öngörmektedir. Bu yönde çalışmalar devam etmektedir.
Bölge Düzeyi	Bölge Planları (Fransa Genel 22 planlama bölgesini kapsamaktadır.)	-	Merkezi Yönetim (1983 öncesi merkezi yönetim; bu tarihten sonra ise Bölge Meclisleri planlar hazırlamaya başlamışlardır.)	Merkezi Yönetim	1955'te saptanan 22 bölgede yapılmaktadır. Öncelikli olarak Paris ve yakın çevresindeki yığılmanın engellenmesi amaçlanmıştır. Bölge Planları; Konut, çevre, altyapı, ekonomik gelişme konularında; merkezi yönetim ve bölgelerin katkılarını belirleyen bir program statüsündedir.
Yerel Düzey	İl Planları	1/50,000 ölçekli Stratejik Planlar(SD)	Enerji ve Sürdürülebilir Gelişme Bakanlığına Taşra Teşkilatı	Belediyelerin kararı ile kabul edilir.	Yerel düzeyde 2 kademeli planlama sistemi vardır (SD ve POS).kent bölgesini kapsayan ve 10,000 nüfusun üzerindeki yerleşmelerde 1983 öncesi Stratejik plan yapımı zorunludur. Bu tarihten sonra komünlerin kararına bırakılmıştır.
	Belediyeler	1/10,000 – 1/2000 Yerel Arazi Kullanma Planı (POS)	Belediyeler (Teknik Kadrosu yetersiz küçük belediyelere Enerji ve Sürdürülebilir Gelişme Bakanlığı,Taşra Teşkilatı plan hazırlamaktadır.)	Belediye Meclisleri	POS hazırlama yetkisi komünlere aittir. Yerel grup temsilcileri, farklı yönetim temsilcileri ve Enerji ve Sürdürülebilir Gelişme Bakanlığına bağlı Taşra Teşkilatı teknisyenlerinden oluşan bir grup planı hazırlar. POS'lar bir raporla birlikte, çizili plan, plan hükümleri, ve kamu hizmetleri için getirilen kısıtlamaları içeren eklerden oluşur.

İngiltere

	Ülke Künyesi	İNGİLTERE
Nüfusu	51.446.000	
Yüzölçümü	130,395 KM ²	
Yoğunluk	395 kişi / km ²	
GSMH	\$35,400	
Yönetim Şekli	Anayasal Monarşi	
Kentleşme Oranı	%90	
İşsizlik Oranı	%8	

İdari Yapı

İngiliz planlama sisteminde yerel idareler doğrudan hizmet sunan birimlerdir, merkezi hükümet ise denetleyici bir rol üstlenmektedir. Bu yapı üniter bir karaktere sahiptir. Yerel yönetimler merkezin tavsiyeleri, düzenlemeleri ve yol haritaları (guidelines) ile yönlendirilmektedir. Çünkü ulusal mevzuat tüm ülke için geçerliliğe sahiptir. Merkezi hükümetin birimleri, yasanın ve hükümetin arazi kullanımı planlama politikalarının yerel hükümetler tarafından uygulanmasını sağlamakla sorumludur.

Planlamada yetki düzenlemesine yönelik çalışmalar özellikle 1980 tarihli Yerel Yönetimler ve Planlama Yasası (Local Government and Planning Act) ile 1986 tarihli Konut ve Planlama Yasası'dır (Housing and Planning Act). 1991 yılında çıkarılan kent ve ülke planlama yasası (Town and Country Planning Act) ve 2004 temmuz ayında yürürlüğe giren Planlama ve Kamulaştırma Kanunu (Planning and Compulsory Purchase Bill) daha çok planlamanın sektörel koordinasyon boyutu ve sürdürülebilir kalkınma prensibine ağırlık vermektedir (Communities and Local Government, 2004).

Planlama Yaklaşımı

İngiltere'de ulusal ölçekte plan yoktur. Merkezi hükümetler yasama yöntemlerinin ve planlama direktiflerinin taslağını yapar, ulusal yararlar için yürütülecek görevleri denetler, idari bölümlerin stratejilerini onaylar, yeni kent politikalarını ve kent merkezlerinin yeniden yapılanmasını izler (CEMAT: European Conference of Ministers Responsible For Regional Planning, 2002). Bir başka deyişle, İngiltere'de **merkezi hükümet**, planlama politikasını ve planlama sistemini yürüten kuralları ulusal düzeyde oluşturmaktan sorumludur. **Yerel yönetimler** ise merkezi hükümetin yayınlamış olduğu mekânsal politikalar ve planlama kuralları doğrultusunda plan yapmaktan ve kamu hizmetlerini yürütmekten sorumludur. Planların onama mercii merkezi hükümettir.

İngiltere'nin mekânsal gelişme planları hem yerel hem de ulusal bir katman içermektedir. İngiltere'de ulusal düzeyde planlama politikaları, **Planlama Politika Bildirimleri (PPSs)**, **yönerge ve meclise sunulan Bakanlık bildirimleri** olarak düzenlenmiştir.

Ulusal Mekânsal Planlama Politikası, 25 yönlendirici planlama politika belgesi (Policy planning Guide-PPGs),ve madenlerle ilgili 15 yönlendirici belgeden (MPGs) oluşmaktadır. Mekânsal Planlama Politikası hükümetin konut, ulaşım, kentsel dönüşüm, kırsal alan ve daha birçok mekânsal politika hedeflerini yerine getirmek için kullanılmaktadır. Planlama mercileri yerel ve bölgesel planlar yaparken ulusal planlama politikalarını mutlaka dikkate almak zorundadır.

Bu politikalar ve planlama yönlendirici ilkeleri "başbakan yardımcılığı" makamında kurulan bir ofis aracılığı ile birleştirilmekte ve yönetilmektedir (Office for Deputy Prime Minister-ODPM). Bu Office imar planları ve yapılaşmanın kontrolüne ilişkin detaylı çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar yönlendirici dokümanlar ve 2'incil mevzuatları kapsamaktadır (Communities and Local Government, 2004).

Planlama Politikalarının Sanayi ve ticaret için planlama, Arazi kullanımı ve ulaşım için planlama, Konut için planlama, Kent merkezleri için planlama: kentsel dönüşüm, Kırsal-kentsel ilişkiyi yeniden tarif etmek üzere planlama, Tarihi çevrenin korunması için planlama, Kentsel servislerin ulaşılabilirliğini arttırmak için planlama olmak üzere temel 7 hedefi vardır.

İngiliz Planlama Sisteminde Reform

2000 yılından itibaren, merkezi hükümet Planlama Politika Kılavuzları'nın yerine Planlama Politika Bildirilerini getirmiş; 1990 tarihli Kent ve Ülke Planlama Yasası ise 2004 yılında yürürlüğe giren **Planlama ve Kamulaştırma Kanunu** (Planning and Compulsory Purchase Act) ile değiştirilmiştir.

İngiltere Konut ve Planlama Bakanlığı, **planlama ve kamulaştırma yasının uygulamasından sorumludur (Planning and Compulsory Purchase Bill)**. **Yasa Başbakanlık Müsteşarlığına (Secretary of State) mevzuat yapma yetkisi sağlamaktadır. Müsteşarlık yetkisinde olan mevzuat; tüzük ve kanun hükmünde kararnameleri (regulation and order) içermektedir.**

2004 yılında yürürlüğe giren **Planlama ve Kamulaştırma Kanunu** (Planning and Compulsory Purchase Act) ile İngiltere'de yeni bir planlama sistemine geçilmiş; geleneksel arazi kullanım planlaması yerine yeni bir mekânsal planlama yaklaşımı benimsenmiştir (Communities & Local Government, London, 2009). Yeni yasal düzenleme ile mekânsal planlama politikalarını hayata geçirmek üzere hazırlanan yönlendirici kılavuz veya strateji dokümanları uygulama zorunluluğu olan **“yasal”** nitelik kazanmıştır. Bu kanun planlara sürdürülebilir kalkınma boyutunu kazandırmayı hedeflemektedir. Başlıca getirdiği değişiklikler:

- Bölge planlama yasal mevzuatla yeniden düzenlenmiş,
- Tamamen yeni bir imar sistemi getirilmiş,
- Toplum katılımını dikkate alan esnek plan anlayışı getirilmiş,
- Mekânsal Planlama sürdürülebilir kalkınma ekseninde, ekonomik rekabet, ulaşım kırsal kentsel dengenin yeniden kurulması prensiplerine göre yeniden düzenlenmiş,
- Yapılaşmanın kontrolü için yeni bir yöntem oluşturulmuş,
- Mekânsal planlama yoluyla, diğer politika alanları arasında olduğu kadar, kamu ve özel sektör yatırımları arasında da koordinasyon ön plana çıkarılmıştır.
- Yeni yasa ile İngiltere'deki planlama sistemi iki yasal mekânsal düzeyde faaliyet göstermektedir:
- Bölgesel düzeyde **“Bölgesel Mekânsal Stratejiler”** (RSS) vasıtasıyla
- Yerel düzeyde **“Yerel Kalkınma Çerçevesi”** (LDFs) vasıtasıyla
- Üyelerinin en az %60'ı Belde Meclisleri, İlçe Meclisleri, Metropoliten Bölge Meclisi, Milli Park Otoriteleri ile yetkili diğer otoritelerin üyelerinden oluşan 9 adet Bölgesel Planlama Teşkilatı **“Bölgesel Mekânsal Stratejileri”** hazırlar.
- Yerel otoritelerin ayrı ayrı hazırladığı yapısal planlar yürürlükten kaldırılmış yerine
- **“Yerel Kalkınma Çerçevesi”** hazırlanmaya başlanmıştır.

Ülke Adı: İngiltere

Hiyerarşik Yapı, Planlama Düzeyi	Plan Türü ya da Adı	Olçeğı	Hazırlanmasından Sorumlu Kurum	Onama Mercii	Planın İçerdiği Konu ve Sektörler, Planın Yaptırım Gücü
Ülke Düzeyi	Planlama Politika Bildirileri (PPSs) & Planlama Politika Kılavuzları (PPGs) ve Bakanlık bildirileri	-	Merkezi Hükümet	Merkezi Hükümet	<ol style="list-style-type: none"> İngiltere de merkezi hükümet, planlama politikasını ve planlama sistemini yürüten kuralları ulusal düzeyde oluşturmaktan sorumludur. Yerel yönetimler ise merkezi hükümetin yayınlamış olduğu mekansal politikalar ve planlama kuralları doğrultusunda plan yapmaktan ve kamu hizmetlerini yürütmekten sorumludur. İngiltere'de ulusal düzeyde planlama politikaları, Planlama Politika Bildirimleri (PPSs), yönerge ve meclise sunulan Bakanlık bildirimleri olarak düzenlenmiştir. Bu politikalar ve planlama yönlendirici ilkeleri "başbakan yardımcılığı" makamında kurulan bir ofis aracılığı ile birleştirilmekte ve yönetilmektedir (Office for Deputy Prime Minister-ODPM). Merkezi hükümet yasama yöntemlerinin ve planlama direktiflerinin taslağını yapar, ulusal yararlar için yürütülecek görevleri denetler, idari bölümlerin stratejilerini onaylar. 2004 yılında yürürlüğe giren Planlama ve Kamulaştırma Kanunu (Planning and Compulsory Purchase Act) ile hazırlanan tüm kılavuz veya strateji dokümanları uygulama zorunluluğu olan "yasal" nitelik kazanmıştır. İngiltere Konut ve Planlama Bakanlığı, planlama ve kamulaştırma yasasının uygulamasından sorumludur.
Bölge Düzeyi	8. Bölgesel Mekânsal Strateji Dokümanları (RSS)	-	Bölgesel Planlama Teşkilatları (Belde Meclisleri, İlçe Meclisleri, Metropolitan Bölge Meclisi, Milli Park Otoriteleri, yetkili diğer otoritelerin üyeleri)	Merkezi Hükümet	<ul style="list-style-type: none"> İngiltere dokuz bölgeden oluşmaktadır. Bunlardan sekizi Bölgesel Mekânsal Stratejilerin kapsamı altındayken dokuzuncu bölge Londra, Londra Planı kapsamındadır. 2004 yasası ile İngiltere'deki planlama sistemi iki yasal mekansal düzeyde faaliyet göstermeye başlamıştır. Bölgesel düzeyde "Bölgesel Mekânsal Stratejiler" (RSS); Yerel düzeyde "Yerel Kalkınma Çerçevesi" (LDFs). Yerel Kalkınma Çerçevesi ve Bölgesel Mekânsal Stratejiler birlikte yasal Kalkınma Planı oluştururlar. İlgili ilçeler, merkezi kurumların yerel ofisleri ve diğer yerel aktörlerden oluşan 9 Bölgesel Planlama Teşkilatı "Bölgesel Mekânsal Stratejileri" hazırlar. Bölgesel Mekânsal Stratejiler hakkında Yönerge, 11. Planlama Politikası Bildirimi (PPS11) 2004 yılında yayınlanmıştır. Bölgesel Mekânsal Stratejiler 15-20 yılı kapsayan bir dönem için bölgenin genel kalkınma stratejisini belirleyip, mekansal çerçevesini çizerek; yerel kalkınma planları ve yerel ulaşım planlarının hazırlanması için bölgesel çerçeveyi oluşturur.
	9. Londra Planı (Metropol yada Kent düzeyi)		Londra Büyükşehir Belediye Başkanı, 32 Londra Belediye Meclisi, Londra Kent Birliği	Londra Belediye Başkanı	<ul style="list-style-type: none"> Londra Planı, stratejik bir plan özelliğinde olup, Mekânsal Gelişme Stratejisini çizer. Mekânsal gelişme stratejisini yapma sorumluluğu Londra Büyükşehir Yönetimi'ni kuran mevzuat kapsamında, Belediye Başkanı'na aittir. Londra için stratejik bir plan özelliğinde olup; önümüzdeki 20-25 yıl içerisindeki Londra'nın gelişimi için bütünelşik bir ekonomik, çevresel, sosyal ve ulaşım ile ilgili çerçeveyi çizer.
Yerel Düzey	10. Yerel Kalkınma Çerçevesi (LDF)	-	Yerel Planlama Otoriteleri	Merkezi Hükümet	<ul style="list-style-type: none"> 2004 yasası, yerel otoritelerin ayrı ayrı hazırladığı yapısal plan ve yerel planların (üniter planlar) yürürlükten kaldırılmış ve yerine "Yerel Kalkınma Çerçevesi" (Yerel Kalkınma Planları ve Yerel Ulaşım Planları, vb.) hazırlanmaya başlanmıştır.

- Yerel Kalkınma Çerçevesi ve Bölgesel Mekânsal Stratejiler birlikte yasal **Kalkınma Planını** oluştururlar ve planlama uygulamalarının değerlendirilmesinin başlangıç noktasıdır. Bölgesel Mekânsal Stratejiler, yasal kalkınma planının **üst kademesini**, Yerel Kalkınma Çerçeveleri de **yerel kademesini** oluşturur.
- Bu strateji belgeleri, yerel imar planlarına ve yerel ulaşım planlarına yasal bir çerçeve çizmektedir (Barr, 2009).

İngiltere **dokuz bölgeden** oluşmaktadır. Bunlardan sekizi Bölgesel Mekânsal Stratejilerin kapsamı altındayken dokuzuncu bölge **Londra**, Londra Planı kapsamındadır. Bölgesel Mekânsal Stratejiler hakkında Yönerge, **11. Planlama Politikası Bildirimi (PPS11)** 2004 yılında yayınlanmıştır. Bu yönerge kapsamında, bölgesel Mekânsal Stratejiler 15–20 yılı kapsayan bir dönem için bölgenin genel kalkınma stratejisini belirlemek üzere hazırlanır (Barr, 2009). **Yerel kalkınma planları** ve **yerel ulaşım planlarının** hazırlanması için bölgesel çerçeveyi çizer. İçerdiği konular arasında konut (yeni konutların ölçeği ve dağıtımı da dâhil), ekonomik kalkınma, madenler, atıkların arıtılması ve tasfiyesi ve iklim değişikliğinin yer alması beklenmektedir. Bunların yanı sıra Bölgesel Ulaşım Stratejisi de Bölgesel Mekânsal Strateji ile birleştirilmiştir. Bölgesel Mekânsal Strateji (Regional Spatial Strategy-RSS) iki yönlü çalışmaktadır. Bir yandan bölgesel kalkınma alanlarına uygulanan ekonomik stratejileri ve çevresel verileri dikkate almakta öte yandan bunlara veri girişi sağlamaktadır (Communities & Local Government, London, 2009).

Japonya

	Ülke Künyesi	JAPONYA
Nüfusu	127.078.679	
Yüzölçümü	377873 KM ²	
Yoğunluk	337 kişi / km ²	
GSMH	32,600 \$	
Yönetim Şekli	Kurumsal Monarşi Parlamenter Hükümet	
Kentleşme Oranı	% 66	
İşsizlik Oranı	%5,6	

İdari Yapı

Japonya yönetim sistemi ikiye ayrılır: Merkezi ve yerel yönetimler. Merkezi hükümet yönetsel çerçeveyi **Şehir Planlama Yasası**'na ve yerel yönetimlerdeki idare yapısının ilkelere göre belirler. Yerel yönetimler de merkezi hükümetin belirlemiş olduğu idari ilkelere göre çalışmalarını yönlendirirler. Merkezi hükümet bu **belirleyiciliği - rehberliği** kapsamında yerel yönetimlere danışmanlık-müşavirlik ile onlara sağlayacağı finansal devlet desteğinin standartlarını oluşturur.

Japonya; sekiz bölgeye ayrılmıştır. Üç büyük metropolit bölge vardır; Ulusal Başkent (Tokyo), Kinki (Osaka-Kobe-Kyoto), ve Chubu (Nagoya)'dır. Yerel yönetim idari birimi olarak çalışan 47 **vilayet** ve 3234 **belediye** mevcuttur. Japonya'da tarihi-coğrafi nedenlerle oluşturulmuş bir yönetim ayrımlanması sistemi vardır. Vilayetler doğrudan merkezi hükümetin, belediyeler ise vilayetlerin idaresi altındadır. Valilikte ve belediyelerde bir şehir planlama bölümü mevcuttur.

Şehir planlama alanları, idari sınırlardan bağımsız, kentleşmiş alanlar ya da bir belediyenin bir bölgesi olarak tanımlanmış 1274 alan⁴ vardır. Şehir planlama alanlarında yaşayan nüfus bütün Japon nüfusunun % 91'ini kapsar.

Şehir planlama merkezi hükümetin Arsa, Altyapı, Ulaşım ve Turizm Bakanlığı'ndaki (MLIT) Şehir Bürosu tarafından yürütülür. Şehir Bürosu'nun görevleri: Kentte ilişkin politikaları ve planları hazırlar, Altyapı planlarını yönetir ve inşa eder, Kentsel gelişme projelerini yönetir. Şehir planlama bürosu yalnızca MLIT'nin diğer büroları ile değil ama diğer bakanlıklarla ve organizasyonlarla **koordinasyonu da** sağlar.

Planlama Yaklaşımı

Japonya'da Şehir Planlaması, şehirleştirilmiş alanların fiziksel planlaması olarak ifade edilmektedir. Japonya'da uygulanan şehir planlaması bağlamında, kentsel alanların planlı gelişimine ilişkin Şehir planlama modelleri ve standartları, Planlama prosedürü, Planlamanın denetimi ve Kentsel gelişim projeleri olmak üzere dört temel koşullar belirlenmiştir. Planlama kuralları ve uygulamalarına ilişkin detaylar, ayrı bir mevzuatta belirtilmiştir. Örneğin; Yapı Standartları Kanunu, Arazi Düzenlemesi Kanunu gibi.

1968 yılında çıkarılan **Şehir Planlaması Yasası**, Japonya'daki kent planlamasının esasını oluşturmaktadır. Bu Yasanın temel nitelikleri ise şunlardır;

Etkin Denetim: Kentler, 'kentleşme' derecesine bağlı olarak "kentsel gelişim alanları" ve "kentsel kontrol alanları" olarak tanımlanmış ve belirlenmiştir.

İşlevsel Şehir Planlama Alanları: Hızlı ekonomik büyümeye ve gelişmiş otoyollara ve diğer bazı unsurlara bağlı olarak, 'işlevsel şehir planlama alanları' seçilmiş ve belirlenmiştir ve bu amaçla birçok belediye tek planlama birimleri altında bütünleştirilmiştir.

Yerel Yönetimlerin Yetkinliği: Şehir planlarının yapımına yerel yönetimler (şehir, eyaletler ve köyler) karar vermektedir. İki den fazla ili kapsama durumunda, şehir planı yapımı kararı Bakanlık tarafından verilmektedir. İl ölçeğinde veya birden fazla belediyeyi kapsayan bütünleştirilmiş planlama süreci Eyalet Valisi tarafından düzenlenmektedir. Bunlar dışındaki planlar ilgili belediyesi tarafından yapılmaktadır.

4 Şehir planlama alanları toplamı Japonya'nın bütün alanının % 25'ine, bütün belediyelerin % 61'ine karşılık gelirken bu bölgelerde yaşayan nüfus bütün Japon nüfusunun % 91'ini kapsar.

Japon Planlama Sisteminde Merkezi Hükümetin Roller dört öncelikli konuda odaklanmaktadır. Bunlar;

Merkezi hükümetin birinci öncelikli konusu; **Ulusal planlamanın** formülasyonudur. **Japonya’da** kentlerin planlanması Ulusal Kalkınma Planı çerçevesinde formüle edilir ve yönetilir. Ulusal Kalkınma Planları **kavramsal planlama** ve **fiziksel planlamayı** içeren yaklaşımla ele alınmaktadır. Kavramsal planlama yaklaşımı; nüfus, konut, vb konuları kapsar iken, Fiziksel planlama ise ulusal düzeydeki hızlı tren ve havaalanı geliştirme planları gibi büyük ölçekli altyapı projelerini içerir.

Ulusal Kalkınma Planı, Milli Arazi Ofisi tarafından hazırlanır ve merkezi hükümetin ilgili birimlerince (Yerel yönetimler, Arsa, Altyapı, Ulaşım ve Turizm Bakanlığı, Tarım, Orman ve Balıkçılık Bakanlığı ve İç İşleri Bakanlığı) hazırlanan bölgesel planlar gözden geçirilir ve kurumlar arasında koordinasyon ve danışmanlık yapılarak hazırlanır. Merkezi hükümetin ulusal kalkınma planı kapsamında oluşturulan politikalar Şehir planlarının onayından sonra valilere iletilen “tavsiyeler” kanalıyla ve/veya Devletin yerel yönetimlere olan finansal yardımlarının kontrolüyle ile yerel yönetimlere yansıtılır.

Ülke Adı: Japonya

Hiyerarşik Yapı, Planlama Düzeyi	Plan Türü ya da Adı	Ölçeği	Hazırlanmasından Sorumlu Kurum	Onama Mercii	Planın İçerdiği Konu ve Sektörler, Planın Yaptırım Gücü
Ülke Düzeyi	Ülke Gelişme Planı – Ulusal Arazi Kullanım Planları	-	Ulusal Arsa Kurumu	Merkezi Hükümet	1. Ülke Gelişme Planları, Bölge planlarının ana çerçevesini oluşturur.
Bölge Düzeyi	Bölge Planları	-	Ulusal Arsa Kurumu-Arsa, Altyapı, Ulaşım ve Turizm Bakanlığı	Merkezi Hükümet	<ul style="list-style-type: none"> • Ülke Gelişme Planı ve Ulusal arazi kullanım planları çerçevesinde yapılırlar. • Ülkede 8 bölgeye ayrılmış ve her bölgenin tümünde planlama çalışması vardır. Bu bölgelerin 3’ü metropoliten bölgelerdir (toplam nüfusun %50’si bu 3 bölgededir). Metropoliten bölgelerde her bölgeye özel planlama ve yönetim yasaları mevcuttur.
Yerel Düzey	Yerel Planlar	-	Bakanlık (Valiliklerden gelen plan tasarımları göz önüne alınarak hazırlanır.)	İmar Bakanlığı	<ul style="list-style-type: none"> • Belediye ve iller, merkezi yönetimin gözetimi altındadır. Yerel Planların hazırlanmasında İmar Bakanlığının (taşra teşkilatları) önemli rolleri vardır. Bakanlık imar denetimini ve planları onaylamada yetkilidir.
	Yerel Planlar	Kanunda tanımlı değil	Belediyeler (Valilik planlama alanını belediyelerin görüşleri doğrultusunda belirler ve İmar Bakanlığı Onaylar)	Valilik	<ul style="list-style-type: none"> • Kent ve belediyeler için hazırlanan planları vali, iller için hazırlanan imar planlarını İmar Bakanlığı onaylar. Alt ve üst ölçek planlamalarda; yerel idarelerin görüşleri alınmakta ancak sıkı denetim ve onama yetkisi merkezi idarede bulunmaktadır. Yerel imar planları Nüfusu 10,000 üzerindeki yerleşmeler ve nüfusunun yarısından çoğu ticaret, sanayi ve diğer kentsel faaliyetlerde istihdam edilen yerleşmeler için hazırlanır. Bu kriterlere 10 yıl içinde ulaşması beklenen nüfusu 3,000 üzerindeki yerleşmeler için de hazırlanır. Turistik yerler, deprem ve yangın geçirmiş yerler için nüfus kriteri aranmaz.

Merkezi hükümetin ikinci öncelikli konusu ise Kamu Kullanımlarının Sağlanması Konusunda **Bölgesel Koordinasyon**dur. Şehir planları yerel yönetimlerin sorumluluğundadır. Ancak merkezi hükümetin buradaki rolü; vilayetlerin hazırladığı planlar arası koordinasyonun sağlanmasıdır.

Merkezi hükümetin üçüncü öncelikli konu **Teknik Standartlar Belirleyerek Proje Yönetmek** ve **Finansal Devlet Desteği Kanalıyla Gelir Dağıtımının Yeniden Düzenlenmesidir**. Merkezi hükümet Şehir Planlama Yasası çerçevesinde yapılan kentsel altyapı geliştirme projelerinin ulusal standartlara uygun olarak yapar. Hükümet, her bir yerel yönetimin eşitlik ilkesi içinde gelişmesi için gerekli finansal destek sağlanması amaçlanır. Yerel gelişme projelerine rehberlik edilmesiyle ulusal düzeyde önemli projelerin uygulanması da mümkün hale gelir.

Merkezi hükümetin son öncelikli konusu ise; Proje Uygulamalarının **“Kamu Ortaklıkları”** Kanalıyla Yapılmasıdır. Merkezi hükümetin birimleri arasında bazıları, örneğin MLIT, proje uygulama kapasitesine sahiptir. Kamu sektöründe yapılan proje uygulamalarının yanında kentsel altyapı ve üstyapı geliştirme ve diğer kentsel gelişme projeleri özel amaçlarla oluşturulan kamu ortaklıklarınca⁵ uygulanabilir.

LİBYA

	Ülke Künyesi	SOSYALİST LİBYA ARAP CEMAHİRİYESİ
Nüfusu	6.324.357	
Yüzölçümü	1.759.540 Km ²	
Yoğunluk	50 kişi / km ²	
GSMH	14.600 \$	
Yönetim Şekli	Yerel konseylerin oluşturduğu otoriter yönetim	
Kentleşme Oranı	% 78	
İşsizlik Oranı	% 30	

İdari Yapı

Libya’da mekânsal planlama, ülke düzeyinden başlayarak yerleşmeler düzeyine kadar uzanan bir program çerçevesinde yapılmaktadır. Bu kapsamda, “Ülke Mekân Stratejisi “ ile buna dayalı bölge ve kent planları birlikte ele alınmaktadır. 2025 yılı hedefli planlar, Libya ekonomisinin rekabet gücünü geliştirmeyi amaçlayan “Ulusal Ekonomik Strateji” (NES)’den başlayıp, “Ulusal Mekânsal Politika”(NSP), “Ulusal Fiziki Plan” (NPP), “Bölgesel Mekânsal Plan” (RSP), “Alt Bölge Gelişme Planı” (SRDP), “Kent Master ve Uygulama Planları” ile “Kentsel Tasarım Projeleri” ile tamamlanan kademelenmeye sahiptir.

Planlama Yaklaşımı

Libya'nın planlama konuları 3 No'lu Kentsel Planlama ve Gelişme Yasası (DOP) ve uygulayıcı tüzüklerle formüle edilir. Bu Yasada plan kademeleri; Ulusal Planlama, Bölge Planlama, Alt Bölge Planlama, Kent Planlama, Detay Planlama, Kentsel Tasarım ve Bütünleşik Altyapı Planlaması olmak üzere yedi aşamada tanımlanmıştır:

Libya hükümetinin Ulusal Mekânsal Politikası (2006–2030) *şu şekilde oluşturulmuştur*;

- Ulusal düzeyde Cemahiriye Halk Kongresinin planlama ve kalkınmaya ilişkin kararlarını uygulamakla görevli çeşitli **ulusal kuruluş ve sekretaryalara temel bilgi sağlamak**;

2030'a kadar sektörel kalkınma plan hazırlıklarının koordinasyonu amacıyla fiziki gelişmeye en uygun vizyonların tanımlanması için uzun dönem **mekânsal politikaya bilgi sağlamak**;

- Bölgesel alt bölgesel ve kentsel planları hazırlamak ve yerleşimlerin bölgesel, alt bölge ve yerel planlama düzeylerinde (şabiya) seviyesinde 2030'a kadar dağıtılmasının **politikaları için yol gösterici çerçeve oluşturmak**.

- **Kentsel yayılmaların** tarım alanları üzerinde oluşturduğu olumsuzlukları **önlemek**.

- **Çevreyi korumak**.

- Kentsel planlama alanında **modern veri işlem tekniklerinin kullanılmasını** sağlamak.

Sosyo-ekonomik planlama çalışmaları kapsamında, nüfus ve işgücü projeksiyonları ile kalkınma / gelişme senaryolarına dayalı olarak, Cemahiriye'nin ekonomik büyüme hedeflerini ortaya koyan bir çalışmadır. Plan, Ülkenin ekonomik büyüme hedeflerinin toplam kalkınma ve genelde kentlerde ve kentleşmiş bölgelerde tüm sektörlerdeki ekonomik gelişmelere bağlı olacağını öngörmektedir.

Ulusal mekânsal politika, Cemahiriye'nin değişik bölgelerindeki sanayi, tarım, balıkçılık, turizm, hizmetler vb. sektörlerine ilişkin gelişme senaryolarını ortaya koyar. Mevcut durum ve potansiyeller bölgeler itibariyle belirlenirken detaylı bölge ve yerel planlama programları, sektörel gelişmenin mekânsal koordinasyonu anlamında yol gösterici kılavuzları da içermektedir.

Arazi kullanımı gelişiminin çevresel yönetimi için Cemahiriye dört ekolojik bölgeye ayrılmıştır. Kıyı ekolojik bölgesi, kuzeyde yağmur alan tarım alanları, step alanları ve çöl ekolojik bölgesi. Cemahiriye'nin bu dört bölgesi ve ulusal yerleşim örüntüsünün gelişimine yönelik unsurlar planlarda ana hatlarıyla yer alır. Ulusal mekânsal politika, bölge ve yerleşmelerin mekânsal gelişimini, detaylı gelişme potansiyel analizini ve ekonomik kapasite ile çevresel sürdürülebilirliği odağa alan kılavuzlara dayanır.

Ulusal mekânsal politika ekonomik, sosyal ve altyapı gelişimi açısından yeni fiziksel gelişim stratejileri tanımlar. İlgili ulusal sektör politikaları ile uyumlu gelişme strateji ve önce-

likleri Cemahiriye'nin her dört bölgesi için belirlenmiştir. Yerleşmelerin bölge, alt bölge ve yerel merkezler halinde sınıflandırılmaları için bazı değişiklikler önerilmiştir. Cemahiriye yerleşmelerinin gelecekteki planlama, gelişme ve yönetimi için yerleşme politikaları, arazi kullanım, ulaşım ve afet politikaları formatında çeşitli kılavuz ve talimatlar hazırlanmıştır. Bu çerçevede ulusal sosyo-ekonomik politikaların yerleşme gelişimleri üzerine etkileri açıkça irdelenebilir.

Planlama sistemi ulusal mekânsal politika ve stratejilerinin ulusal seviyede çeşitli sekreterlikler ve bunların ihtisaslaşmış ajanları eliyle uygulanmasını ve bu politikaların bölge planlarına uyarlanmasını gerektirir. Uygulama sürecinde sektörel koordinasyonun sağlanması için Genel Halk Komitesi, Merkezi Koordinasyon Komitesi ve Kent Planlama Ajansı (Urban Planning Agency) sorumluluğu paylaşır. Politika özel sektör ve ilgili grupların özellikle alt bölge ve yerel düzeyde giderek artan biçimde gelişme sürecine dahil edilmelerini öngörür.

Ülke Adı: Libya

Hiyerarşik Yapı, Planlama Düzeyi	Plan Türü ya da Adı	Ölçeği	Hazırlanmasından Sorumlu Kurum	Onama Mercii	Planın İçerdiği Konu ve Sektörler, Planın Yaptırım Gücü
Ülke Düzeyi	Ulusal Fiziki Perspektif Planı - Ulusal Mekansal politikaları (2006-2030)	-	Kent Planlama Ajansı (UPA)	Genel Planlama Konseyi	1. Cemahiriye'nin ekonomik büyüme hedeflerini ortaya koyan bir çalışmadır. Ulusal mekânsal politika, Cemahiriye'nin değişik bölgelerindeki sanayi, tarım, balıkçılık, turizm, hizmetler vb. sektörlerine ilişkin gelişme senaryolarını ortaya koyar. Mevcut durum ve potansiyeller bölgeler itibarıyla belirlenirken detaylı bölge ve yerel planlama programları, sektörel gelişimin mekânsal koordinasyonu anlamında yol gösterici kılavuzları da içermektedir.
Bölge Düzeyi	Bölge Planları	-	Kent Planlama Ajansı (UPA)	Kamu Planlama Konseyi/ Genel Planlama Konseyi	2. Planlama sistemi ulusal mekânsal politika ve stratejilerinin ulusal seviyede çeşitli sekreterlikler ve bunların ihtisaslaşmış ajanları eliyle uygulanmasını ve bu politikaların bölge planlarına uyarlanmasını gerektirir. Uygulama sürecinde sektörel koordinasyonun sağlanması için Genel Halk Komitesi, Merkezi Koordinasyon Komitesi ve Kent Planlama Ajansı sorumluluğu paylaşır.
Yerel Düzey	Alt Bölge Planları	-	Kent Planlama Ajansı (UPA)	Şabıya Genel Halk Komitesi	3. Politika özel sektör ve ilgili grupların özellikle alt bölge ve yerel düzeyde giderek artan biçimde gelişme sürecine dahil edilmelerini öngörür.
	Kent Planları (Master ve Uygulama Planları)	-	Kent Planlama Ajansı (UPA)	Mahalleler (Şabıya) Genel Halk Komitesi	4. Cemahiriye'de kent planlama ile ilgili mevzuat, planlama sürecindeki değişik kurumların yetkilerini tanımlamaktadır. Kent Planlama Ajansı kentsel planların hazırlanmasından sorumludur. Yerleşmelerin planlama ve gelişme (kalkınma) politikalarını uygular. UPA'nın merkez kurumunun yanı sıra planlama bölgelerinde yerel ofisleri bulunmaktadır. Bütün mahalleler (şabıya) bu yerel düzeydeki kuruluş politikaları, Halk Kongresi karar ve tavsiyeleri ve Konsey planlarını dikkate almak zorundadır.

Kent Planlamasının Kurumsal Çerçevesi

Cemahiriye’de kent planlama ile ilgili mevzuat, planlama sürecindeki değişik kurumların yetkilerini tanımlamaktadır. **Kent Planlama Ajansı** (UPA) ulusal düzeyde planlama çalışmalarından sorumlu kurumdur. UPA, **Ulusal Fiziki Perspektif Planı** (NPPP) ve **Ulusal Mekânsal Politika** (NSP) belgelerinin yanı sıra bölgesel, alt bölgesel ve kentsel planların hazırlanmasından sorumludur. Yerleşmelerin planlama ve gelişme (kalkınma) politikalarını uygular. Bu bağlamda üçüncü nesil plan ve programların hazırlanma ve uygulanması da UPA’nın sorumluluğundadır. Ülke kentsel planlama yönetimi ve idaresi ihtiyaçları açısından on planlama bölgesine bölünmüştür. UPA’nın merkez kurumunun yanı sıra planlama bölgelerinde yerel ofisleri bulunmaktadır. Her kentte Genel Halk Kongresi adına uygulayıcı kurum olarak hareket eden bir veya birden fazla Genel Halk Komitesi bulunur. Bütün mahalleler (şabiya) bu yerel düzeydeki kuruluş politikaları, Halk Kongresi karar ve tavsiyeleri ve Konsey planlarını dikkate almak zorundadır.

Slovenya

	Ülke Künyesi	SLOVENYA
Nüfusu	2,005,692	
Yüzölçümü	20,273 km ²	
Yoğunluk	99.6 kişi / km ²	
GSMH	28,200 \$	
Yönetim Şekli	Cumhuriyet	
Kentleşme Oranı	% 48	
İşsizlik Oranı	%9,4	

İdari Yapı

Slovenya 1991’de özgürlüğünü kazandıktan sonra yeni bir yasal sistemle birlikte yeni bir mekânsal planlama sistemine geçme kararı almıştır. Yeni mekânsal planlama sistemi, parlamenter demokrasiye, piyasa ekonomisine, özel mülkiyet haklarının yeni tanımına, yerel yönetimlerin oluşturulmasına ve Avrupa’ya katılım sürecinde uyuma yönelik idari çözümler ve yaklaşımlar getirmeliydi. Ulusal stratejileri ve sektörel programları olan yeni sistem, yeni planlama dokümanları ortaya çıkarmıştır.

Planlama Yaklaşımı

Slovenya’da 2003 yılında kabul edilmiş olan yeni Mekânsal Planlama Kanunu planlama dokümanlarının türlerini, içeriklerini, hiyerarşisini ve hazırlanma yöntemlerini tanımlamaktadır. Bu kanunla üç tip planlama dokümanı tanımlanmıştır: ulusal, yerel ve bütünleşik

mekânsal planlama dokümanları. Ulusal ve yerel mekânsal planlama dokümanları zorunlu dokümanlardır. Bunlar mekânsal planlama ilkelerini tanımlayanlar ve daha detaylı planlama için, imar dokusu için ya da mekânsal planlama hizmetleri için temel oluşturanlar olarak ayrılırlar. Kanun yerel ve ulusal dokümanlara ek olarak, yerel ve ulusalın anlaşmasına dayanan bölgesel bir doküman olan Bölgesel Mekânsal Gelişme Yaklaşımından da bahsetmektedir. Kanun detaylı planlama ve arazi kullanım planlaması için ayrıntılı kriterleri tanımlar, imar planlamasının (building land development) düzenlenmesini ve mekân bilgi sisteminin tutulmasını sağlar. Ayrıca mekânsal planlama hizmetlerinin gerçekleştirilme koşullarını, bu hizmetler ve mekânsal planlama ve yönetime dair diğer konularla ilgili ihlalleri ve cezaları da bildirmektedir (National Assembly of Republic of Slovenia, 2003).

Ulusal düzeyde:

Slovenya Mekânsal Gelişme Değerlendirmesi ve Slovenya Mekânsal İdare Politikası dokümanları 2001 yılında kabul edilmiştir ve Slovenya'daki yeni mekânsal planlama ve yönetim sisteminin hazırlanması için temel dokümanlardır. Slovenya Mekânsal İdare Politikası, ilkeler belirleyerek yeni planlama sisteminin ve mekânsal gelişmenin kurumsallaşmasını ve gelişmesini sağlamayı amaçlayan uzun vadeli bir dokümandır. Sürdürülebilir, yaşam kalitesini yüksek tutan ve Avrupa'daki mekânsal gelişme çalışmalarıyla uyumlu mekânsal planlamayı amaçlar (McKenzie & Pichler-Milanović, 2005).

2003 yılında yürürlüğe giren Mekânsal Planlama Kanunu yetkileri tanımlayarak yeni mekânsal planlama dokümanlarının temellerini, mekânsal planlama dokümanlarını, uygulama tedbirlerini ve mekânsal planlama hizmetlerinin gerçekleştirme koşullarını, uygulama tedbirlerini düzenler, imar planlama ve mekân bilgi sistemlerinin oluşturulmasını sağlar (National Assembly of Republic of Slovenia, 2003).

Kanun ulusal mekânsal planlama ve gelişmenin kılavuzu olarak iki temel mekânsal planlama dokümanı tanımlamaktadır: 2004 yılında yürürlüğe giren Slovenya Mekânsal Gelişme Stratejisi ve Slovenya Mekânsal Düzenlemesidir.

2004 yılında yürürlüğe giren Slovenya Mekânsal Gelişme Stratejisi, yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde hedefler ortaya koyarak Slovenya planlama politikasını belirler. Slovenya Mekânsal Düzenlemesi, ülke genelinde yapılan arazi kullanımı, hizmetlerin dağılımı, mekânsal düzenlemeler, peyzaj ve mimari tasarımlar gibi planlama çalışmalarında tekliği sağlamayı amaçlar. Bunu yaparken yöresel karakteristikler de dikkate alınır. Doküman belirlediği zorunlu mekânsal kurallar özellikle detaylı planlama dokümanları hazırlanırken dikkate alınmalıdır. Ulusal Öneme Haiz Detaylı Plan ise ulusal önemi olan mekânsal gelişmelerin detaylı planlamasıdır. Yapı ruhsatlarının alınabilmesi için tasarım projelerinin hazırlanma koşullarını belirler. Binaların, altyapının, çevresel koruma alanlarının, doğal ve kültürel miras alanlarının vs. detaylı planlarından oluşur.

Ülke Adı: Slovenya

Hiyerarşik Yapı, Planlama Düzeyi	Plan Türü ya da Adı	Ölçeği	Hazırlanmasından Sorumlu Kurum	Onama Mercii	Planın İçerdiği Konu ve Sektörler, Planın Yaptırım Gücü
Ülke Düzeyi	Ulusal Öneme Haiz Detaylı Plan (Detailed Plan of National Importance)	-	Çevre ve Mekânsal Planlama Bakanlığı	Hükümet (karamame ile)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Belirli bir bölgede ulusal önemi olan mekânsal düzenlemelerin detaylı planlanmasıdır. Slovenya Mekânsal Kanununa ve ilgili diğer kanunlara uygun olarak planlama koşullarını ortaya koyar. 2. Ulusal Öneme Haiz Detaylı Plan, Slovenya Mekânsal Düzenlemesi, Slovenya Mekânsal Gelişme Stratejisi ile çalışmamalıdır. 3. Binaların, altyapının, çevresel koruma alanlarının, doğal/kültürel miras alanlarının vs. detaylı planları, parsel planları, enerji ulaşım vs. çözümleri ve uygulama etaplarından oluşur. 4. Onay öncesinde, mekânsal düzenlemenin ilgilendirdiği belediye(ler)de ve Bakanlıkta plan kamuya sergilenir ve müzakere edilir.
Bölge Düzeyi	Bölgesel Mekânsal Gelişme Perspektifi	-	Çevre ve Mekânsal Planlama Bakanlığı ve İlgili Belediyeler	Hükümet (karamame ile)	<ul style="list-style-type: none"> • Bakanlık, dokümanının hazırlanmasının koordinasyonu için ilgili bakanlıklar, belediyeler ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının temsilcilerinden oluşan Program Konseyi tayin eder. • İlgili belediyelerde ve Bakanlıkta plan kamuya sergilenip müzakere edildikten sonra hükümet karamame çıkararak planı kabul eder. Karamame bölgesel planla yerel mekânsal planlama dokümanlarındaki çelişen noktaları da ortaya koyar ve yerel planlar buna göre yenilenir.
Yerel Düzey	Yerel Mekânsal Düzenleme	-	Belediye	Çevre Bakanlığı	<ul style="list-style-type: none"> • Yerel Mekansal Gelişme Stratejisine uygun olarak ve Slovenya Mekansal Düzenlemesindeki kuralları da dikkate alarak, alan kullanımlarını belirlemek, Yerel Detaylı Planların hazırlığı ve mekansal planlama için koşul ve kriterleri ve tasarımlarının hazırlanması için ilgili yapım hükümlerine göre koşulları belirlemektir. • Plan hazırlanırken tüm komşu belediyeler ve bakanlık haberdar edilmelidir.
	Yerel Detaylı Plan	kanunda tanımlı değil	Belediye	Belediye Meclisi	<ul style="list-style-type: none"> • Binalar, kamu servisleri, altyapı şebekeleri vs. fonksiyonu, pozisyonu, büyüklüğü ve tasarımını dikkate alarak, inşaat yönetmeliklerine de uygun olarak, inşaat ruhsatlarının alınması ve tasarımların hazırlanması için planlama koşullarını ortaya koyar ve uygulama tedbirlerini de tanımlar. • Ekinde imar planlama programı bulunması zorunludur. • Ayrıca bir alanda planlanan doğal kaynakların ortak kullanımı, ulaşım, enerji, yerel hizmet şebekeleri inşaatı gibi hizmetler 2 veya daha fazla belediyeyi ilgilendiriyorsa, bu belediyeler Ortak Detaylı Plan hazırlar.

Devlet mekânsal planlama alanında Millet Meclisinin ya da Slovenya Cumhuriyeti Hükümetinin kabul ettiği kanunları, politikaları ve diğer araçları hazırlar. Mekânsal planlama sistemini, stratejilerini, hedeflerini ve kılavuz ilkelerini tanımlar. Devletin daha düşük düzeydeki mekânsal planlama çalışmalarının kanuna uygunluğunu izleme yetkisi vardır.

Devletin ayrıca mekânsal planlama alanında arazi politikalarına yön vermek ve uygulamak, mekân bilgi sistemini tutmak, mekânsal planlama alanındaki mesleki çalışmaları desteklemek ve geliştirmek, Uluslar arası düzeyde mekânsal planlama ve yönetim ile ilgili konularda yer almak gibi yükümlülükleri vardır.

Çevre ve Mekânsal Planlama Bakanlığı, mekânsal planlama reformlarının, yeni kuralların, mekânsal planlama dokümanlarının ve piyasa araçlarının yerleştirilmesinden ve mekânsal planlama sürecinde özel mülkiyet haklarının korunmasından sorumludur. Devlet aynı zamanda doğrudan veya dolaylı olarak, bölgesel yönetim birimleri aracılığıyla, yapı/İNŞAAT ruhsatlarının dağıtılmasından sorumludur.

Mekânsal Planlama Kanununda mekânsal izlemeyi sağlayacak Mekân Bilgi Sistemi öngörülmüştür. Bu sistem mekânsal planlama alanında yapılan ayrı çalışmalar arasında eşgüdümü ve bağlantıyı sağlamaktadır. Mekânsal Rapor ise mekânsal gelişmelerin yeniden gözden geçirilmesi ve planlama politikalarının uygulamasının takip edilmesidir (National Assembly of Republic of Slovenia, 2003).

Bölgesel Düzeyde:

Slovenya’da resmi bir bölgesel birim yoktur ve bölgesel düzeydeki tek mekânsal planlama aracı Bölgesel Mekânsal Gelişme Yaklaşımıdır. Devlet ve yerel yönetimlerin işbirliği ile hazırlanan bu dokümanın hazırlanması zorunlu değildir ancak kabul edildiği takdirde bağlayıcıdır. Doküman, Ulusal Öneme Haiz Detaylı Plan ile planlanan alan kullanımlarını ve hizmetlerin mekânsal yer seçim ilkelerini belirler. Bu dokümanın kabulü ile birlikte devlet, ulusal öneme haiz detaylı planlar yapmakla, ilgili belediyeler ise kendi sınırları içerisinde bu dokümanın getirdiği ilkelerle uyumlu planlama yapmakla yükümlüdürler (McKenzie & Pichler-Milanović, 2005).

Yerel Düzeyde (Belediyeler):

Yerel idareler kendi sınırları içerisinde (devletin direk yetkili olduğu ulusal önemi olan durumlar hariç) mekânsal planlama ve yönetim hakkına sahiptir. Karar verme sürecinde halkın ve ilgili grupların yer alması sağlamakla yükümlüdür.

Yerel düzeyde Yerel Mekânsal Gelişme Stratejisi, ulusal düzeydeki Slovenya Mekânsal Gelişme Stratejisine karşılık gelmektedir. Belediye bu dokümanı kendi sınırları içerisindeki uzun vadeli mekânsal planlama hedeflerini belirlemek, yerleşimlerin, altyapının, peyzaj ya-

FARKLI ÜLKE DENEYİMLERİNİN MEKÂNSAL PLANLAMA SİSTEMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

pısının, hizmetlerin yer seçimlerini belirlemek, sürdürülebilir mekânsal gelişme kılavuzları oluşturmak için kullanır (McKenzie & Pichler-Milanović, 2005).

Kentsel Gelişme Yaklaşımı ve Peyzaj Gelişme Ve Koruma Yaklaşımı da Yerel Mekânsal Gelişme Stratejisinin tamamlayıcı dokümanlarıdır. Yerel Mekânsal Düzenleme ve Yerel Detaylı Plan yerel düzeydeki uygulama dokümanlarıdır.

Yerel Mekânsal Rapor ise ulusal mekânsal rapor gibidir ve 4 yılda bir hazırlanır. Yerel idare bu rapor ile gelecekte planladığı mekânsal aktiviteleri sunar ve Yerel Mekânsal Gelişme Stratejisi için revizyon tekliflerinde bulunur.

Singapur

	Ülke Künyesi	SİNGAPUR
Nüfusu	4.657.542	
Yüzölçümü	697 KM ²	
Yoğunluk	7022 kişi / km ²	
GSMH	11200 \$	
Yönetim Şekli	Cumhuriyet	
Kentleşme Oranı	% 100	
İşsizlik Oranı	%2,3	

İdari Yapı

Singapur 23x43 km'lik yüz ölçümü, 4.9 milyonluk nüfusu ve kilometrekareye düşen 7000 kişi ile dünyanın en yoğun ülkeleri arasındadır. 1965 yılında Malezya'dan ayrılmasının ardından Singapur Sanayileşme ve Planlı gelişme hamlesini başlatmıştır. Endüstri destekleri ve desantralizasyon politikası ile hızlı bir kentleşme ve uydu kentler oluşturulmuştur. Başkanlık sistemi ile yönetilen ülkede 20 Bakan ve Başbakan kabineyi oluşturmaktadır. Mekânsal planlama ile ilgili konular **Ulusal Kalkınma Bakanlığına** verilmiştir. Ulusal Kalkınma Bakanlığı Konut ve Kalkınma Ofisi, Tarımsal Gıda genel Müdürlüğü, Kentsel Yenileme Kurumu, Yapı ve İnşaa Genel Müdürlüğü ve Ulusal Parklar Genel Müdürlüklerini bünyesinde bulundurmaktadır.

Planlama Yaklaşımı

Singapur'da planlama sürdürülebilirlik kavramı temel alınarak Ekonomik, Çevre ve Eşitlik ayakları üzerinde uygulanmaktadır. "Küresel kent" kimliği yönündeki Singapur vizyonuna sektörel ve stratejik adımlarla ulaştırma yönündeki son 40 yıldaki en önemli hamle **planlama** olarak ortaya çıkmıştır. (Chen, 1983)

Singapur'da kent planlama Ülkenin coğrafi durumu, yüzölçümü, vs gibi kısıtlar nedeni ile merkezi olarak kontrol edilmektedir. Merkezde Planlama yasasını uygulayan **Urban Redevelopment Agency (URA)**; Kentsel gelişmeyi kontrol eden ve ilgili yasal düzenlemeleri hazırlayan kurum olarak 70'li yıllarda oluşturulmuştur (Agency, 2009). Ayrıca URA planın, kamu ve özel sektör eliyle gelişen kent parçalarının ve diğer gelişmelerin mevcut planlara uygunluğunu da kontrol etmekle görevlidir. Her ne kadar Planlama konularında sektörel sorumlulukları ve görevleri olan diğer kurumlar olsa da (Konut ve gelişme Genel Müdürlüğü, JTC Şirketi gibi) URA Ülkenin-kentin fiziksel gelişimine karar veren hem stratejik düzeyde kararların olduğu konsept (kavramsal) planı hem de uygulama düzeyindeki master planını hazırlamakla sorumlu kurumdur. 1970'li yıllardan itibaren Singapur'da kavramsal plan ve Master Planlar adı altında iki temel planlama aracı bulunmaktadır.

Singapur'un fiziksel gelişim rehberi niteliğinde 40–50 yıllık bir vizyona sahip uzun dönemli **konsept (kavramsal) planı** kısıtlı toprak ile gelecekteki nüfus için yaşanabilir bir çevrede plan yapmaktadır. Durağan bir plan olmayan kavramsal planı hükümetin politikalarını gerçekleştirecek en üst düzeydeki gelişmeleri kontrol etmeye yarayan, yeni gelişme alanları açan planlama aracıdır. Plan her 10 yılda bir revize edilmekte, diğer kurum ve kuruluşların katkılarını almaktadır. Konsept planın uygulama aracı detaylı olarak hazırlanan Master planlarıdır. (Agency, 2009)

Bu planda belirli bölgelerde konut gelişimi, gelişen teknolojiye paralel yüksek katlı bina yapılmasına izinler verilmesi (30–50 katlı), kente daha fazla konut inşası, daha fazla hafif raylı, demiryolu vs. inşa edilmesi ve kimliği olan rekreasyon alanları yaratılması gibi ka-

Ülke Adı: Singapur

Hiyerarşik Yapı, Planlama Düzeyi	Plan Türü ya da Adı	Ölçeği	Hazırlanmasından Sorumlu Kurum	Onama Mercii	Planın İçerdiği Konu ve Sektörler, Planın Yaptırım Gücü
Ülke Düzeyi	Ülke Bütünü Konsept (Kavramsal) Plan	1/100.000	Ulusal Kalkınma Bakanlığı	Merkezi Hükümet	Kavramsal Planlar Siyasi ve Stratejik kararları içeren master planını yönlendiren üst ölçek planıdır. 40-50 yıllık vizyona sahip bu planlar her 10 yılda bir revize edilmektedir.
Bölge Düzeyi	-	-	-	-	Ülkenin yüz ölçümünün küçük olmasından dolayı bölge ölçeğinde plan yapılmamaktadır.
Yerel Düzey	Master Plan	-	Kentsel yeniden gelişme Kurumu (URA – Urban Redevelopment Authority)	Merkezi Hükümet	Singapur (150.000-90.000) nüfuslu 55 Alt planlama bölgesine ayrılmıştır. Her bir bölgede detaylı Master planlar yapılmaktadır. Master Planın Uygulama aracı "Gelişim kontrol sistemi"dir. Ülkedeki kentsel gelişim sıkı bir şekilde kontrol altında tutulmaktadır. Yeni bina yapımı, kat artırımı, kullanım değişikliği gibi her türlü değişiklik ve yapılaşma URA'nın onayından geçmektedir. Planlama ile ilgili konularda oluşturulmuş rehberler bulunmaktadır. Planlar her 5 yılda bir revize edilir.
	-	-	-	-	Kentleşme oranı %100 olmasından dolayı kırsal planlar bulunmamaktadır.

rarlar yer almaktadır. Konsept planın hazırlanması 2 yıl sürmektedir. URA Singapur'un planlaması faaliyetleri için 800 kişi istihdam etmekte ve bunların 200 adedi ise teknik elemanlardan (Plancı, Mimar, Peyzaj Mimarı, Ekonomist, Çevre Mühendisi vb.) oluşmaktadır. URA 2010 yılı itibarı ile Konsept plan revizyonuna başlamıştır.

Master Plan Konsept planda yer alan stratejik vizyonun mekâna yansıtılmasını sağlayan yasal dayanaklara sahip arazi düzenlemesi, kat yükseklikleri, çekme mesafeleri vb. gibi araçlara sahip en güçlü belgedir. Her 5 yılda bir güncellenen plan katılımı temel almakta, kullanımlar da buna göre değişebilmektedir. Master planın uygulama aracı "Gelişim kontrol sistemi"dir. Bu sayede Ülkedeki kentsel gelişim sıkı bir şekilde kontrol altında tutulmaktadır. Yeni bina yapımı, kat irtifakı artırımı, kullanım değişikliği gibi her türlü değişiklik ve yapılaşma URA'nın izni alınarak yapılmaktadır.

Ülke 55 planlama bölgesine ayrılmıştır. Bu bölgelerin nüfusları 150.000 - 80000 arasında değişmekte olup kendi merkezleri ve alt merkezleri bulunmaktadır. Bu alanlarda arazi kullanım bölgelemesi, gelişme yoğunlukları ve yükseklik kısıtlamaları gibi konularda düzenlemeler yapılmaktadır. Hızlı gelişme ve kentleşme oranı, kısıtlı kaynaklarına rağmen Singapur dengeli ekonomik gelişme, çevre sermayesini koruma, kaynak yönetimi, konut politikası, çevre yönetimi, su yönetimi gibi konuları birlikte başarı ile uygulamakta ve Yaşanabilirlik endekslerinde üst sıralarda yer almaktadır (Agency, 2009).

Norveç

	Ülke Künyesi	NORVEÇ
Nüfusu	4.660.53	
Yüzölçümü	323,802 km ²	
Yoğunluk	12 kişi / km ²	
GSMH	59.300 \$	
Yönetim Şekli	Norveç Krallığı	
Kentleşme Oranı	% 77	
İşsizlik Oranı	%3.2	

İdari Yapı

Mekânsal planlama konularından Çevre Bakanlığı sorumludur. Planlama ve Yapılaşma Yasası ve ilgili mevzuatın geliştirilmesi ve yönetimi ile ulusal politika kılavuzunun hazırlanması ve yerel yönetim bölgesi planlarının kabulü **Çevre Bakanlığı'nın** sorumluluğundadır. Beş departmana bölünmüştür. (Doğa Koruma ve Kültürel Miras Departmanı, Bölge Planlama ve Kaynak Yönetimi Departmanı vb).

Mahalli ve Bölgesel Hükümet Bakanlığı, konut politikası, konut finansmanı ve yapı yönetmeliği yanı sıra bölgesel gelişme mekânsal planlama ile ilgili diğer Bakanlıklar, Ulaştırma, Tarım, Balıkçılık, Petrol ve Enerji bakanlıklarıdır.

Ülke, kendisi de bir belediye olan başkent Oslo dahil 19 yerel yönetim bölgesine bölünmüştür. Bir yerel yönetim bölgesi, politik olarak seçilmiş yerel yönetim bölgesi meclisi ve hükümet temsilcisi olarak bölge düzeyinde atanan vali tarafından yönetilir. Valilik altında, aralarında mekânsal planlamaya ilişkin Çevre Koruma departmanı dahil pek çok departman bulunmaktadır. Yerel yönetim bölgesi meclisi, eğitim, sağlık, kültürel işler, iletişim ve ekonomik gelişme gibi departmanlara sahiptir. Meclis, kapsamlı yerel yönetim bölge planını hazırlar. Bu alanda vali, devlet ajanslarının bu planlama ve uygulamalara katılımlarını koordine etmektedir. Birçok devlet ajansı yerel yönetim bölgesindeki devlet sektör planlarında ilgili bakanlıkların talimatlarına bağlı olarak çalışmaktadır.

Norveç, yerel düzeyde nüfusu 200 ile 500.000 (Oslo) arasında değişen 435 belediyeye sahiptir. Norveç hükümet yapısında bölgesel ve yerel düzeydeki kademelenmede önemli olan nokta; bir yanda yerel yönetim bölge meclisi, belediye gibi yerel seçime dayalı politik kurumların olması; öte yanda yerel ve yerel yönetim bölgesindeki devlet ajanslarının olmasıdır.

1965 Yapı Kanununda 1973 yılında yapılan değişiklikle yerel yönetim bölgesi kavramı kabul edilmiştir. Aynı zamanda yerel yönetim bölgesi düzeyi, doğrudan seçimle gelen yerel yönetim bölge meclisleri oluşturulmasıyla daha açık politik otonomi sağlanarak politik ve idari açıdan güçlendirilmiştir. 1965 Yapı Kanunu 1985 yılında yapılan değişiklikle günümüzdeki şekline getirilmiştir. Yeni yasanın esas önemi planlamada yerel katılıma vurgu ve belediyelere planlama ve yerel gelişme konularındaki sorumluluklarına ilişkin daha geniş güç verilmesidir.

Planlama ve Yapılaşma Yasası mekânsal planlamayla ilgili diğer mevzuatın (üst yasa olarak) üzerinde yer alır. Bu arada arazi kullanımına yönelik olarak diğer mevzuat daha özel düzenlemeler getirebilir. Başlıca önemli sektör yasaları: Doğa Koruma, Çevre Rekreasyon, Çiftlik Arazisi, Kültürel Miras, İmtiyaz Ruhsat, Akarsu ve Karayolu yasalarıdır. 1998'de beri Planlama ve Yapılaşma yasasındaki değişiklikler bir komisyon tarafından araştırılmaktadır. Bu çalışmanın ana amacı; yasanın toplumun önemli konularını içeren bir planlama aracı halinde geliştirilmesi ve bunu da konuya ilişkin diğer yasal araçlarla en iyi şekilde bütünleştirilmesi hususunun araştırılmasıdır.

Planlama Yaklaşımı

Sistem yerel ve bölgesel yönetimlerin politik ve uygulama yetenekleri üzerine kurulmuştur. Hükümet ve Parlamento ulusal hedefleri belirler, yerel bölge ve belediye otoriteleri yerel bazda çözümler üretir. Genel eğilim yerel yönetimlere yetki devri yönündedir.

Norveç'in **resmi bir ulusal planı** yoktur. Ulusal düzeyde Çevre Bakanlığı mekânsal planlamadan sorumludur. Parlamento ve hükümet esas ulusal yasaları ve amaçları koyar ve bakanlık diğer bakanlıklarla birlikte belediyelere mekânsal planlamada dikkat edecekleri ulusal amaçları yansıtır. Planlama ve Yapı yasası ulusal politika veya direktiflerini şart koşmaz. Bu konuda merkezi hükümet gerekli gördüğü hallerde müdahale eder. Bakanlık ulusal seviyede alınan kararların yerel bölge ve belediyelerde uygulanmasını sağlar. Bakanlık aynı zamanda önemli kalkınma kararlarının uygulanmasına yönelik yerel gelişme planlarının hazırlığında yer alır. Kendi yapabilir veya belediyeye yaptırabilir. Yerel bölgeler arası veya belediyeler arası planlamaya karar verebilir.

Yerel bölge düzeyinde planlar zorunludur ve her seçim döneminde (dört yıl) yenilenmeleri gerekir. Yerel bölge yönetimleri bunların yapımında sorumludur. Bir plan amaçlardan ve uzun dönemli gelişme kılavuzlarından oluşur. Bir plan amaçlara nasıl ulaşılacağını gösteren ulusal ve yerel sektörlerin eşzamanlı eylem programlarını içerir. Bir belediye sınırı aşan bölgesel (arazi kullanımı gibi) konularda yol gösterici kurallar koymak zorundadır.

Planlama ve Yapı yasasına göre belediyelerde yerel olarak üç tip plan yapılır. Belediye Ana Planı, Yerel Gelişme Planı, Yapı Geliştirme Planları. **Belediye Ana Planının** arazi kullanım kısmı kapsamlı bir plandır ve belediyenin tüm alanını kapsar fakat yörenin bir kısmı için de yapılabilir. Belediye Ana Planı kısa ve uzun dönem unsurlarından oluşur. Uzun dönem unsurları; belediyenin gelişmesi için amaçları, sektör planlama için kılavuzları ve arazi ve diğer doğal kaynakların yönlendirilmesi için arazi kullanımına ilişkin bölümü kapsar. Kısa dönem unsuru, gelecek yıllar için sektörel eylemlerin bütünlüştürülmüş eylem programını oluşturur. Arazi kullanımına ilişkin **Belediye Ana Plan** bölümünde gerekli yerlerde aşağıdaki arazi kullanım bölgelemeleri kullanılmalıdır; yapı alanları, tarım alanları, doğa alanları ve açık alan rekreasyon alanları, ham maddelerin çıkarılacağı alanlar, rezerv veya belirli bir amaca tahsis edilen alanlar ve önemli iletişim sistem bağlantıları.

Yerel Gelişme Planı genelde ufak bir alan için yerleşim alanı, iş yeri kompleksi gibi belirli bir gelişme veya park gibi koruma amacıyla yapılır. Yerel Gelişme Planı belirli alanlarda arazi kullanım ve korumasını, su kenarlarını, deniz alanını, yapıları ve dış çevreyi düzenleyen detay plandır. Alan ve binaların tasarım ve kullanımına ilişkin hükümler içerebilir ve belirli kullanımların kullanım şartlarını veya yasaklanmasını öneren unsurlar içerebilir.

Yapı Geliştirme planı bir ana plan veya yerel gelişme planı için baz olarak kullanılır. Yapı Geliştirme Planları, arazi kullanımı, bina tasarımları ve özellikle sınırlı bir alanda kuruluşları belirler. Planlama ve Yapı Kanunu'ndaki planlar yanı sıra her seviyedeki otoriteler kendi sektörlerine ilişkin planları hazırlarlar. Prensip olarak daha önce belirtildiği gibi bu planlar üst yasaya uygun olarak gerçekleştirilir. Merkezi ve yerel otoriteler arasındaki sorumluluk ve iş bölümünü belirleyen esas, sektörel politika ve planlamanın yerel bölge ve belediyelerde koordinasyonudur. Kapsamlı mekânsal planlama böyle bir koordinasyonun esas anahtarlarından biridir. Yerel bölge düzeyinde sektörel politikaların koordinasyon sorum-

Ülke Adı: Norveç

Hiyerarşik Yapı, Planlama Düzeyi	Plan Türü ya da Adı	Ölçeği	Hazırlanmasından Sorumlu Kurum	Onama Mercii	Planın İçerdiği Konu ve Sektörler, Planın Yapıtırım Gücü
Ülke düzeyi	Ulusal Mekansal Politika	-	Çevre Bakanlığı	Çevre Bakanlığı	1. Mahalli ve Bölgesel Hükümet Bakanlığı, konut politikası, konut finansmanı ve yapı yönetmeliği yanı sıra bölgesel gelişme mekânsal planlama ile ilgili diğer Bakanlıklar, Ulaştırma, Tarım, Balıkçılık, Petrol ve Enerji birlikte hareket eder. 2. Parlamento ve hükümet esas ulusal yasaları ve amaçları koyar ve Bakanlık diğer bakanlıklarla birlikte belediyelere mekânsal planlamada dikkat edecekleri ulusal amaçları yansıtır. Bakanlık ulusal seviyede alınan kararların yerel bölge ve belediyelerde uygulanmasını sağlar.
Bölge Düzeyi	Yerel Yönetim Bölgesi Planları	-	Çevre Bakanlığı Yerel Bölge Valisi	Çevre Bakanlığı Yerel Bölge Meclisi	<ul style="list-style-type: none"> Bakanlık önemli kalkınma kararlarının uygulanmasına yönelik yerel gelişme planlarının hazırlanmasında da yer alır. Planlamayı ya Bakanlık yapabilir veya belediyeye yaptırabilir. Valilik altında, aralarında mekânsal planlamaya ilişkin Çevre Koruma Birimi dahil pek çok birim bulunmaktadır. Yerel bölge düzeyinde planlar zorunludur ve her seçim döneminde (dört yıl) yenilenmeleri gerekir. Yerel bölge yönetimleri bunların yapımında sorumludur. Bir plan amaçlardan ve uzun dönemli gelişme kılavuzlarından oluşur. Plan amaçlara nasıl ulaşılacağını gösteren ulusal ve yerel sektörlerin eşzamanlı eylem programlarını içerir. Meclis, kapsamlı yerel yönetim bölge planını hazırlar. Vali, devlet ajanslarının bu planlama ve uygulamalara katılmalarını koordine etmektedir. Birçok devlet ajansı yerel yönetim bölgesindeki devlet sektör planlarında ilgili bakanlıkların talimatlarına bağlı olarak çalışmaktadır. Bir belediye sınırı aşan bölgesel (arazi kullanımı gibi) konularda yol gösterici kurallar koymak zorundadır. Deneyimler yerel bölge planlarının en zayıf yerinin eylem programları kısmı olduğunu göstermiştir.
Yerel Düzey	Yerel Gelişme Planı Yapı Geliştirme Planları	-	Yerel Bölge Valisi	Yerel Bölge Meclisi	<p>3. Yerel Gelişme Planı belirli alanlarda arazi kullanım ve korumasını, su kenarlarını, deniz alanını, yapıları ve dış çevreyi düzenleyen detay planıdır.</p> <p>4. Yapı Geliştirme Planları, arazi kullanımı, bina tasarımları ve özellikle sınırlı bir alanda kuruluşları belirler. Planlar sektörel politika ve planlamanın yerel bölge ve belediyelerde koordinasyonudur. Kapsamlı mekânsal planlama böyle bir koordinasyonun esas anahtarlarından biridir. Yerel bölge düzeyinde sektörel politikaların koordinasyon sorumluluğu yerel bölge meclisi ve yerel bölge valisi arasında bölüştürülmüştür. Yerel bölge valisi yerel bölge içindeki sektörel devlet otoritelerini koordine etmekle yükümlüdür. Çevre Bakanlığı'nın ulusal menfaatleri gözeterek değişiklik yapma yetkisi vardır.</p>
	Detaylı Mekansal Planlama	-	Belediye	Belediye Meclisi	<p>5. Detaylı mekânsal planlama belediyelerin sorumluluğundadır. Ancak esas uygulama özel girişimcilik tarafından yapılır. Bu kısmen konut yapısına bağlıdır. Evlerin birçoğu tek aile evi önemli bir bölümü de kooperatif konutlardır. Üretim uyarıcısı fonlar ve teşviklerdir.</p> <p>6. Devlet konut bankası merkezi hükümetin ulusal konut politikasını uygulamada kullandığı esas unsurdur. Belediyeler mahalli gelişme planlarında yapılaşma için gerekli alan ile teknik ve sosyal altyapıyı sağlayarak önemli rol üstlenirler. Belediyelerin rolleri ulusal düzeydeki direktiflerden bağımsızdır.</p> <p>7. Birçok belediye konut gelişimi için arazi satın alınması amacıyla kamusal emlak ajansları kurmuşlardır.</p> <p>8. Sokakların, suyun ve kanalizasyonun yapımı esas olarak kamusal sorumluluktur fakat masrafların bir bölümü daha sonra mülk sahipleri ve yapımcılardan alınabilir.</p>

luluğu yerel bölge meclisi ve yerel bölge valisi arasında bölüştürülmüştür. Yerel bölge valisi yerel bölge içindeki sektörel devlet otoritelerini koordine etmekle yükümlüdür.

Süreç

Yerel yönetim bölge meclisi yerel yönetim bölge planının yapımından sorumludur. Her bölge becerikli ve işlem yapabilecek planlama idaresine sahiptir. Plan hazırlığı aşamasında devlet, belediye, sektörel otoriteler ve organizasyonların ilgilileriyle danışılır. Kamunun her kesimi bu sürece katılmakla yükümlüdür. Meclis en kısa sürede kamusal tartışmaya temel olmak üzere gelişmenin amaç ve hedefleri ile uzun dönemli yol haritalarına ilişkin taslak teklifi yayımlar. Planın müsveddesi 30 günden az olmamak üzere belirlenmiş zaman diliminde görüşlerini belirtmeleri beklenen vali, bölgedeki belediyeler ve ilgili organizasyonlara gönderilir. Meclis tarafından onaylanmasından sonra plan hükümete nihai onay için gönderilir. Ulusal menfaatler gerektirirse, hükümet planda değişiklik yapabilir. Her iki yılda bir plan değişikliğe yol açabilecek şekilde ele alınarak değerlendirilir. Eğer bunlar ulusal veya belediye menfaatlerini ilgilendiriyorsa planda nasıl bir değişiklik yapılacağına karar verecek olan Çevre Bakanlığına bildirilir. Belediye kapsamlı planının hazırlığı sırasında, planlama idaresinin hazırladığı taslak amaç hedef ve ilkeleri açısından belediye meclisinde tartışılır.

Devlet ajanları, yerel yönetim bölge otoriteleri ve ilgili gruplar ile çevre belediyelerin danışmanlığına başvurulmalıdır. Plan, çevre belediyeler, ilgilenenler, devlet ajanları ve yerel yönetim bölge otoritelerinin görüşüne sunulduktan sonra meclis planın ön tasdikini yapar. Mahalli basında kamu teftişi ve yorumlar için en az 30 gün yayınlanır. Eğer valinin tavsiyeleri başka bir anlaşma öngörmüyorsa; yerel bölge veya ilgili ulusal otoritelerin itirazlarına göre belediye meclisinde düzenlemeler yapılır. Uzlaşmaya varılamazsa plan çevre bakanlığına tasdik için gönderilir. Bu durumda bakanlık gerekli gördüğü düzeltmeleri yapar. Bakanlık herhangi bir itiraz olmasa da ulusal menfaatlere göre değişiklik yapabilir.

Uygulama ve Kontrol

Norveç'te detaylı mekânsal planlama belediyelerin sorumluluğundadır, fakat esas uygulama özel girişimciler tarafından yapılır. Belediyeler mahalli gelişme planlarında yapılaşma için gerekli alan ile teknik ve sosyal altyapıyı sağlayarak önemli rol üstlenirler. Belediyelerin rolleri ulusal düzeydeki direktiflerden bağımsızdır. Birçok belediye konut gelişimi için arazi satın alınması amacıyla kamusal emlak ajansları kurmuşlardır. Fakat arazi bankası kurulması yaygın bir örnek değildir.

Danimarka

	Ülke Künyesi	DANİMARKA
Nüfusu	5.500.510	
Yüzölçümü	43,094 km ²	
Yoğunluk	128 kişi / km ²	
GSMH	36.200 \$	
Yönetim Şekli	Parlamentar sistemli olan Kurumsal Monarşi	
Kentleşme Oranı	% 87	
İşsizlik Oranı	% 3.2	

İdari Yapı

Ülkede mekânsal planlama ile ilgili ulusal idari otorite, Çevre ve Enerji Bakanlığıdır. Çevre Bakanlığına **planlama konusunda danışmanlık yapar ve planlamaya ilişkin mevzuatı hazırlar**. Ülke 14 Yerel Yönetim Bölgesine ayrılmıştır. Genel seçimle dört yıl için seçilen **yerel yönetim konseyi belediye başkanını** seçer. Konsey; eğitim, sağlık, sosyal refah, ulaşım, kara yolları, çevre koruma, kırsal arazi kullanma idaresi ve bölgesel planlamadan sorumludur.

Ülkede 275 belediye bulunmaktadır. Belediyeler sosyal güvenlik, sağlık, ilk ve orta öğretim, kültür aktiviteleri, yerel ve özel yollar, kamu hizmetleri, **yerel mekânsal planlama** ve yapı izinlerinden sorumludur.

Planlama Yaklaşımı

Planlama yasası, mekânsal planlama kademelerini ve sorumlulukları ulusal, bölgesel ve mahalli düzeylerde tanımlamıştır.

Ulusal düzeyde Merkezi yönetim ulusal plan raporları ve ulusal plan direktifleriyle çerçeveyi belirler. Yerel Yönetim Bölgesel planları, yerel bölge konseyi tarafından hazırlanır. Dört yılda bir revize edilen, özellikle kırsal arazi kullanımlarını yerel bölge bazında belirleyen planlardır. Arazi kullanımları 1/100.000 veya 1/200.000 ölçekli hâlihazır topografya haritaları üzerinde hazırlanır. Çeşitli sektörel kararları uyumlaştıran bu planlar, arazi kullanım rehberi ve planın önerilerini içeren ve plana dayanak oluşturan rapordan oluşur.

Bölge planının bir parçası genel kırsal/kentsel bölgelemedir. 1970'lerde başlayan bölgeleme sistemi ülkeyi üçe ayırır; kentsel alanlar, dinlenme ve turistik gelişmelere izin verilen rekreasyon alanları ve tarım dışı faaliyetlere izin verilmeyen kırsal alanlar. (ülkenin % 90'ı)

Yerel yönetim bölgesi otoritesi kırsal alandaki çevresel koşulları izler ve yönetir ve bu alanlarda arazi kullanım programları uygular. Belediye seviyesinde kapsamlı belediye planları belediye meclisi tarafından hazırlanır. Her seçim döneminin ilk yarısında meclis mevcut

planın üst planlarla uyumlu olarak hangi yönde değişmesi gerektiğini değerlendiren stratejik bir plan hazırlar. Planlar belediyenin değişik yöreleri için mahalli planlama ve arazi kullanma yönetimi kapsamında belediye alanını tümünü kapsamak üzere genel bir çerçeve oluşturur.

Ulusal Plan Raporlarının (Landsplaneredogörelse) amacı yerel yönetim bölgelerine ve belediyelere yol göstermek ve özel konulara ilişkin ulusal plan politikalarını anlatmaktır. Raporlar diğer bakanlıklar ve ulusal ajanslarla işbirliği içinde Çevre ve Enerji Bakanlığı bünyesindeki mekânsal planlama birimi tarafından hazırlanır. Rapor ilgili yerel belediye, yerel yönetim bölgeleri ve yerel paydaşlara, mahalli çözümler için açıktır. Bu süreçler tamamlandıktan sonra Ulusal Planlama Raporu, hükümete ve parlamentoya sunulur.

Bütün yerel bölge meclislerinin yerel yönetim bölgesinin tamamını kapsayan ve 12 yıllık kalkınma hedeflerini içeren bölge planları yapma ve uygulama görevi vardır. Bu süreç kamu katılımını gerektirir. Kabul gören plan teklifi yayınlanır en az sekiz hafta yorum ve itirazlar için bekletilir.

Yasal Durum

Ulusal planlama raporu (Landsplaneredogörelse) yerel yönetim bölgesi ve belediye otoriteleri için yasal olarak bağlayıcı olmamakla birlikte mekânsal etkileri olan kararlar için referans çerçevesi kabul edilir. Danimarka planlama sistemi alttakinin üsttekinde uymak zorunda olduğu kuvvetli hiyerarşik (kademeli) bağlara sahiptir. Böyle olmaması halinde, daha üst (yüksek) otoritenin teklifleri veto hakkı vardır ki, anlaşmaya varılamaması durumunda üst otoritenin kararı geçerli olur.

Ulusal planlama direktifleri (Landsplannedirektiv) yerel yönetim bölgesi ve belediye otoriteleri için yasal olarak bağlayıcıdır. Bunlar özel büyük projelerin uygulanması ve gaz veya enerji nakil hatlarının yerlerinin belirlenmesinde kullanılır. Direktifler kıyı alanlarındaki korunması gereken özel peyzaj hatlarının sınırlarının çizilmesi gibi özel ulusal mülahazaların ortaya konulmasında da kullanılabilir. Kabul edilmiş bölge planının, mahalli düzeydeki planlama üzerinde bağlayıcılığı bulunmaktadır. Eğer bir mahalli (lokal) plan uyum göstermezse yukarıda belirtildiği gibi yerel yönetim bölgesi müzakere sonrası planı veto edebilir. Yine anlaşmaya varılamaması halinde devlet otoritesinin Çevre Bakanı kararı ile hem bölgesel hem mahalli planı veto etme hakkı vardır.

Kapsayıcı Belediye Planı (Kommunuplan) Belediye alanının tümü için geçerli olan kapsayıcı belediye planlarının arazi sahipleri üzerinde bağlayıcılığı yoktur, ancak Belediye Detay planının kapsayıcı planla çalışmaması gerekir. Belediye **Detay Planı** (Lokalplaner); detay plan kurallarının (mevzuatının) düzeyini belediye otoriteleri belirler. Bazı planlar çok detaylı kurallar (mevzuat) içerirken, bazıları izin verilmiş aktivitelerde kararlar için esneklik sağlar. Kapsayıcı belediye planlarına uymayan bir gelişme teklifi kabul edilecek ise,

Ülke Adı: Danimarka

Hiyerarşik Yapı, Planlama Düzeyi	Plan Türü ya da Adı	Ölçeği	Hazırlanmasından Sorumlu Kurum	Onama Mercii	Planın İçerdiği Konu ve Sektörler, Planın Yaptırım Gücü
Ülke düzeyi	-Ulusal Plan Raporları -Ulusal Plan Direktifleri	-	Çevre ve Enerji Bakanlığı	Parlamento	1.Çevre ve Enerji Bakanlığı planlama konusunda danışmanlık yapar ve planlamaya ilişkin mevzuatı hazırlar . 2.Ulusal plan raporlarının amacı yerel yönetim bölgelerine ve belediyelere yol göstermek ve özel konulara ilişkin ulusal plan politikalarını belirlemektir. Raporlar diğer bakanlıklar ve ulusal ajanslarla işbirliği içinde Çevre ve Enerji Bakanlığı bünyesindeki mekânsal planlama birimi tarafından hazırlanır, görüşler alındıktan sonra hükümete ve Parlamente'ya sunulur. 3.Ulusal planlama direktifleri yerel yönetim bölgesi ve belediye otoriteleri için yasal olarak bağlayıcıdır. Bunlar özel büyük projelerin uygulanması ve gaz veya enerji nakil hatlarının yerlerinin belirlenmesinde kullanılır. Direktifler kıyı alanlarındaki korunması gereken özel peyzaj hatlarının sınırlarının çizilmesi gibi özel ulusal mülahazaların ortaya konulmasında da kullanılabilir.
Bölge Düzeyi	Yerel Yönetim Bölgesel Planları	1/100.000 veya 1/200.000	Yerel Bölge Meclisi	Yerel Bölge Meclisi Çevre ve Enerji Bakanlığı	<ul style="list-style-type: none"> Planlar yerel bölge konseyi tarafından hazırlanır. Bütün yerel bölge meclislerinin yerel yönetim bölgesinin tamamını kapsayan ve 12 yıllık kalkınma hedeflerini içeren bölge planları yapma ve uygulama görevi vardır. Dört yılda bir revize edilen, özellikle kırsal arazi kullanımlarını yerel bölge bazında belirleyen planlardır. Çeşitli sektörel kararları uyumlaştıran bu planlar, arazi kullanım rehberi ve planın önerilerini içeren ve plana dayanak oluşturan rapordan oluşur. Bu süreç kamu katılımını gerektirir. Kabul gören plan teklifi yayınlanı en az sekiz hafta yorum ve itirazlar için bekletilir. Teklif Çevre ve Enerji Bakanlığı ve ilgili devlet ve yerel otoritelere gönderilir. Çevre ve Enerji Bakanlığı teklifi devlet otoritesi olarak veto edebilir. Yerel yönetim bölgesi otoritesi kırsal alandaki çevresel koşulları izler ve yönetir ve bu alanlarda arazi kullanım programları uygular.
Yerel Düzey	Kapsayıcı Belediye Planı		Belediye	Belediye Meclisi	Belediye alanının tümü için geçerli olan kapsayıcı belediye planlarının arazi sahipleri üzerinde bağlayıcılığı yoktur, ancak Belediye Detay planının kapsayıcı planla çelişmemesi gerekir.
	Belediye Detay Planı Yapı Geliştirme Planları	-	Belediye	Belediye Meclisi	<ul style="list-style-type: none"> Belediye detay plan kurallarının (mevzuatının) düzeyini belediye otoriteleri belirler. Bazı planlar çok detaylı kurallar (mevzuat) içerirken, bazıları izin verilmiş aktivitelerde kararlar için esneklik sağlar. Kapsayıcı belediye planlarına uymayan bir gelişme teklifi kabul edilecek ise, planlama kuralları (mevzuat) resmi olarak değiştirilmelidir. Aynı zamanda belediye detay planı yapma görevi var ise kapsayıcı belediye planı hükümleri de sürecin parçası olarak revize edilmelidir. Belediye detay planları Danimarka planlama sisteminin temel taşıdır. Ulusal düzeyde oluşturulan politika ve kurallar (mevzuat) yasal olarak arazi sahipleri için bağlayıcı olan detaylı arazi kullanım planlarının oluşturulması ile uygulanır. Her seçim döneminin ilk yarısında meclis mevcut planın üst planlarla uyumlu olarak hangi yönde değişmesi gerektiğini değerlendiren stratejik bir plan hazırlar. Planlar belediyenin değişik yöreleri için mahalli planlama ve arazi kullanma yönetimi kapsamında belediye alanını tümünü kapsamak üzere genel bir çerçeve oluşturur.

planlama kuralları (mevzuat) resmi olarak değiştirilmelidir. Aynı zamanda belediye detay planı yapma görevi var ise kapsayıcı belediye planı hükümleri de sürecin parçası olarak revize edilmelidir.

Belediye detay planları Danimarka planlama sisteminin temel taşlarıdır. Yüksek seviyede oluşturulan politika ve kurallar (mevzuat) yasal olarak arazi sahipleri için bağlayıcı olan detaylı arazi kullanım planlarının oluşturulması ile uygulanır. Plan ile uyuşmayan bir gelişme teklifi olduğunda belediye meclisi, plan ilkeleri ile çatışmayacak teklifler için şartlara istisna uygulayabilir. Daha büyük sapmalar yeni bir plan yapımını gerektirir. Bir plan, araziler çok bölünmeden, büyük yatırım ve inşaatlar, yıkımlar yapılmadan önce hazırlanmalıdır. Fakat büyük proje ifadesinin yasal tanımını bulunmamaktadır. Belediye meclisinin projenin mevcut koşullarda büyük etki yapıp yapmayacağına karar vermesi gerekir. Küçük gelişmeler sadece yapı ruhsatı gerektirir. Ancak ruhsat verilmesi, komşular arasında yapılacak toplantıda olumlu sonuç alınmasına bağlıdır.

Uygulama ve kontrol

Planlama sistemi tarafından konulan kurallar esas olarak sınırlayıcıdır. Sistem istenmeyen gelişmelerin meydana gelmemesini garantileyebilir, ancak planlama arzuları genelde özel girişimler yoluyla gerçekleştiğinden, istenebilecek gelişmelerin doğru zaman ve doğru yerde olmasını garantileyemez.

Hırvatistan

	Ülke Künyesi	HIRVATİSTAN
Nüfusu	4.443.000	
Yüzölçümü	56,538 km ²	
Yoğunluk	78 kişi / km ²	
GSMH	17.600 \$	
Yönetim Şekli	Cumhuriyet	
Kentleşme Oranı	% 57	
İşsizlik Oranı %	15.2	

İdari Yapı

Hırvatistan idarî yapısı ulusal, bölgesel ve yerel olmak üzere üç düzeyden oluşmaktadır. **Bölgesel düzeyde** Hırvatistan 21 ayrı bölgeye (ilçe-county) ayrılmıştır. Hırvatistan'da yer alan her bir bölge alt yerel yönetim birimlerine bölünmüştür. **Yerel düzeyi**, yerel yönetim birimleri adı altında kentler ve belediyeler oluşturmaktadır. Hırvatistan'da 123'ü kent, 423'ü belediye olmak üzere toplam 546 yerel yönetim birimi bulunmaktadır.

Kentler, bölgesel yönetimde temsiliyete ve 10.000'den fazla nüfusa sahip ve kentsel, tarihsel, doğal, ekonomik ve sosyal bir bütünlük oluşturan birimlerdir. Belediye ise kentlerin dışında kalan alanlarda belli bir bütünlük gösteren alanlarda oluşturulan yönetim birimleridir. Hırvatistan'da mekânsal planlama konuları ile ilgili bakanlık, "Bayındırlık, Yeniden İnşa ve Yapı Bakanlığı"ndan dönüştürülen "Çevre Koruma, Mekânsal Planlama ve Yapı Bakanlığı"dır. (REPUBLIC OF CROATIA, 2006)

Planlama Yaklaşımı

Hırvatistan Mekânsal Planlama Yasası (2004), Hırvatistan'ın mekânsal planlama sistemini düzenlemektedir. Sistemin ana bileşenleri Planlama ve plan uygulama süreçlerinde yer alan aktörlerin organizasyonu ve sorumlulukları, Ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde mekânsal durumun izlenmesi, 4 yılda bir raporlanması ve mekânsal gelişme için program hazırlanması, Mekânsal planlama belgelerinin ve planların hazırlanması ve uygulanması (Ulusal Mekânsal Planlama Stratejisi ve Programı, Mekânsal ve Kentsel Planlar, Uygulama Planları, Yapı İzinleri), Uygulamaların izlenmesi ve denetlenmesi olarak örgütlenmiştir. (Dalić, 2006)

Mekânsal Planlama Dokümanları, "Ulusal Mekânsal Strateji Belgesi ve Programı" ile "Mekânsal Planlar" olmak üzere iki başlıkta toplanabilir. Mekânsal Planlar ise aşağıdaki dokümanlardan oluşmaktadır:

- Bölgelere ait Mekânsal Planlar ve Zagreb Kenti Mekânsal Planı
- Özel koşullara sahip alanlara ait mekânsal planlar
- Kentler ve Belediyelerin gelişimine ait mekânsal planlar
- Ana gelişme planları (master development plan)
- Kentsel gelişme planları (urban development plan)
- Detaylı gelişme planları (detailed development plan)

Ulusal düzeyde yapılan Ulusal Mekânsal Strateji Belgesi ve Programı dışında Mekânsal Planlardan ilk üç sırada yer alan planlar stratejik mekânsal planlama süreçlerine ve içeriğine göre hazırlanan planlardır. Diğer üç plan türü ise uygulama planlarıdır. (Dalić, 2006)

Ulusal Düzeyde Planlama

Mekânsal Planlama Stratejisi ve Programı devletin uzun dönemli mekânsal, sosyal ve ekonomik gelişme ve amaçları çerçevesinde hazırlanmaktadır. Strateji, mekânsal gelişmenin vazgeçilmez unsurları arasında uyum ve etkileşimlerini, ülkenin mekânsal organizasyonunu, öncelikli gelişme alanlarını ve faaliyetlerini ve diğer mekânsal planların adapte edecekleri temel mekânsal gelişme önceliklerini belirlemektedir. Program ise Stratejinin hangi alanlarda nasıl uygulanacağına dair öncelikleri ortaya koymaktadır. Bakanlığın bir birimi olan Mekânsal Planlama Enstitüsü tarafından hazırlanan Strateji ve Program, Hırvatistan Parlamentosu tarafından onaylanmaktadır. (Republic of Croatia, 2007)

FARKLI ÜLKE DENEYİMLERİNİN MEKÂNSAL PLANLAMA SİSTEMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Ülke Adı: Hırvatistan

Hiyerarşik Yapı, Planlama Düzeyi	Plan Türü ya da Adı	Ölçeği	Hazırlanmasından Sorumlu Kurum	Onama Mercii	Planın İçerdiği Konu ve Sektörler, Planın Yaptırım Gücü
Ülke Düzeyi	Mekânsal planlama stratejisi ve Mekânsal planlama programı	-	Çevre Koruma, Mekânsal Planlama ve Yapı Bakanlığı	Parlamento	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mekansal Planlama Stratejisi ve Programı devletin uzun dönemli mekansal, sosyal ve ekonomik gelişme ve amaçları çerçevesinde hazırlanmaktadır. 2. Strateji, mekansal gelişiminin vazgeçilmez unsurları arasında uyum ve etkileşimlerini, ülkenin mekansal organizasyonunu, öncelikli gelişme alanlarını ve faaliyetlerini ve diğer mekansal planların adapte edecekleri temel mekansal gelişme önceliklerini belirtmektedir. 3. Program ise Stratejinin hangi alanlarda nasıl uygulanacağına dair öncelikleri ortaya koymaktadır.
Bölge Düzeyi	Bölgesel Mekânsal Planı	-	Çevre Koruma, Mekânsal Planlama ve Yapı Bakanlığı Bölge Ofisleri ve Bölge Yönetim Birimleri	Çevre Koruma, Mekânsal Planlama ve Yapı Bakanlığı ve Bölge Meclisleri	<ul style="list-style-type: none"> • Bu mekansal planlar ile bölgenin mekansal ve ekonomik yapısı ve gelişmesine yönelik kararlar ve öncelikler belirlenerek koruma ve kullanmaya ait rehber ilkeler ortaya konulmaktadır. Bu planlar, Bakanlık ve Bölge idaresi ile yapısal bir bağı olan Bölge Mekansal Planlama Enstitüleri tarafından hazırlanmaktadır. • Bölgesel düzeydeki mekansal planlar, Ulusal Mekansal Planlama Stratejisi ve Programı ile Mekansal Planlama Yasası'na uygun olduğuna dair Bakanlık onayının ardından, Bölge Meclisinde (Zagreb Kenti için Kent Meclisi) onaylanmaktadır. • Doğal, kültürel ya da özel koşullar nedeniyle belirlenmiş olan milli parklar ve doğa parkları ile Ulusal Mekânsal Planlama Programı'nda veya Bölge Mekansal Planı'nda planlanacak alan olarak belirlenen alanlar için de bölgesel nitelikli mekansal planlar hazırlanmaktadır.
Yerel Düzey	Kent veya Belediye Mekânsal Planı	-	Çevre Koruma, Mekânsal Planlama ve Yapı Bakanlığı Yerel Ofisleri ve Yerel Yönetim Birimleri	Kent Konseyi veya Belediye Meclisi	<ul style="list-style-type: none"> • Bir belediye ya da kentin gelişimi için arazi kullanım kararlarından yapı ölçeğine kadar koruma ve kullanma için gerekli olan koşulları ortaya koyan bir plandır. • Bakanlıkça yetkilendirilen meslek adamları tarafından hazırlanan Kente veya belediyeye ait mekansal planlar, Bölge Mekansal Planı'na uygun olduğuna dair Bakanlık bölge ofisinde alınan onayın ardından kentlerde Kent Konseyi, belediyelerde Belediye Meclisi tarafından onaylanarak yürürlüğe girer.
	Ana Gelişme Planı		Çevre Koruma, Mekânsal Planlama ve Yapı Bakanlığı Yerel Ofisleri ve Yerel Yönetim Birimleri	Kent Konseyi veya Belediye Meclisi	<ul style="list-style-type: none"> • "Ana gelişme planları", koruma ve kullanmanın hangi yöntem ve hangi formlarda yapılacağına ilişkin kuralları, ilkeleri ve ölçütleri ortaya koyan bir plan türüdür. Uygulamaya yönelik bir plandır. • "Kentsel gelişme planları" ile kentsel kullanımların koşulları, kentsel ulaşım ve alt yapıya
	Kentsel Gelişme Planı				
	Detaylı Gelişme				

Bölgesel Düzeyde Planlama

Bölgeler (county) ve bölge statüsündeki Zagreb Kentine ait mekânsal planlar ile özel koşullara sahip alanlara ait mekânsal planlar, bölgesel düzeydeki planlama faaliyetleri arasında sayılmaktadır. Bu mekânsal planlar ile bölgenin mekânsal ve ekonomik yapısı ve gelişmesine yönelik kararlar ve öncelikler belirlenerek koruma ve kullanmaya ait rehber ilkeler ortaya konulmaktadır. Bu planlar, Bakanlık ve Bölge idaresi ile yapısal bir bağı olan Bölge Mekânsal Planlama Enstitüleri tarafından hazırlanmaktadır. Bölgesel düzeydeki mekânsal planlar, Ulusal Mekânsal Planlama Stratejisi ve Programı ile Mekânsal Planlama Yasası'na uygun olduğuna dair Bakanlık onayının ardından, Bölge Meclisinde onaylanmaktadır.

Doğal, kültürel ya da özel koşullar nedeniyle belirlenmiş olan milli parklar ve doğa parkları ile Ulusal Mekânsal Planlama Programı'nda veya Bölge Mekânsal Planı'nda planlanacak alan olarak belirlenen alanlar için de bölgesel nitelikli (Central Intelligence Agency, 2010) mekânsal planlar hazırlanmaktadır. Bu mekânsal planlar Bölge Meclislerince onaylanmaktadır. Milli Parklar, Doğa Parkları ve Ulusal Mekânsal Planlama Programı'nda planlanacak alan olarak belirlenen alanlarda yapılan mekânsal planlar da ayrıca Hırvatistan Parlamentosu tarafından onaylanmaktadır.

Yerel Düzeyde Planlama

“Kent in ve Belediyenin gelişimi için mekânsal planlar”, bir belediye ya da kentin gelişimi için arazi kullanım kararlarından yapı ölçeğine kadar koruma ve kullanma için gerekli olan koşulları ortaya koyan bir plandır. Bu plan ile belirlenecek olan alanlarda “detaylı gelişme planı” hazırlanması zorunlu kılınabilir. Bakanlıkça yetkilendirilen meslek adamları tarafından hazırlanan Kente veya belediyeye ait mekânsal planlar, Bölge Mekânsal Planı'na uygun olduğuna dair Bakanlık bölge ofisince alınan onayın ardından kentlerde Kent Konseyi, belediyelerde Belediye Meclisi tarafından onaylanarak yürürlüğe girer.

“Ana gelişme planları”, koruma ve kullanmanın hangi yöntem ve hangi formlarda yapılacağına ilişkin kuralları, ilkeleri ve ölçütleri ortaya koyan bir plan türüdür. Uygulamaya yönelik bir plandır. Bu plan ile belirlenecek olan alanlarda “detaylı gelişme planı” hazırlanması zorunlu kılınabilir. Ana gelişme planları, bölge yönetimlerinde temsil hakkı olan kentler, Zagreb Kenti ve 15000'den fazla nüfusu olan yerleşmeler için zorunludur. Bu planın sınırı bir üst kademe plan olan “Kente ve Belediyeye ait Mekânsal Plan”da belirlenmektedir. Bakanlıkça yetkilendirilen meslek adamlarında hazırlanan Ana gelişme planları, kentlerde Kent Konseyi, belediyelerde Belediye Meclisi ve Zagreb Kenti için Zagreb Kent Meclisi'nde onaylanmaktadır.

Uygulamaya yönelik bir alt kademe plan türü olan “Kentsel gelişme planları”, Kentlere ait yerleşim alanlarında, tarihi kentsel alan olarak belirlenen yerleşim alanlarında, bölge mekânsal planında belirlenen yerleşim alanlarında veya Ulusal Mekânsal Planlama Progra-

mi'nda belirlenen yerleşim alanlarında hazırlanmaktadır. Bu plan ile kentsel kullanımların koşulları, kentsel ulaşım ve altyapıya ilişkin kararlar ve uygulamaya ilişkin ilkeler yer almaktadır. Bu plan ile belirlenecek olan alanlarda “detaylı gelişme planı” hazırlanması zorunlu kılınabilir. Kentsel gelişme planlarının sınırları Kente veya Belediyeye ait mekânsal planlarda belirlenmektedir. Bakanlıkça yetkilendirilen meslek adamlarında hazırlanan bu planlar, kentlerde Kent Konseyi, belediyelerde Belediye Meclisi ve Zagreb Kenti için Zagreb Kent Meclisi'nde onaylanmaktadır.

“Detaylı gelişme planları” üst kademe planlarda belirlenen alanlar için hazırlanan detaylı uygulamaya planlardır. Uygulamaya dönük detaylı çalışmalar bu aşamada ortaya konulmakta ve belirlenmektedir. Bakanlıkça yetkilendirilen meslek adamlarınca hazırlanan bu planlar kentlerde Kent Konseyi, belediyelerde Belediye Meclisi ve Zagreb Kenti için Zagreb Kent Meclisi'nde onaylanmaktadır.

Ülke Örneklerinde Ortak Noktalar

Federal Ve Üniter Ülkelerde Mekânsal Planlama Sistemi Karşılaştırması

	ÜNİTER ÜLKELER		FEDERAL ÜLKELER
	Nüfus ve yüzölçümü yönünden büyük ülkeler	Nüfus ve yüzölçümü yönünden küçük ülkeler	
İdari Yapı	Merkezi idare, bölge yönetimleri ve belediyeler (Fransa ve Japonya'da bölge ve belediye arasında il yönetimleri bulunmaktadır)	Merkezi idare, bölge yönetimleri ve belediyeler (Singapur'da bölge bulunmamaktadır)	Ülke federal yönetimi, Eyalet yönetimi, Belediyeler
Planlama Düzeyleri	Ulusal düzey: Ülke mekânsal planı veya ülke mekânsal politika belgesi (Fransa'da yapılmamasına rağmen mevzuatta bulunmaktadır ve çalışmalar devam etmektedir)	Ulusal düzey: Ulusal Mekânsal Strateji (Danimarka'da Ulusal Mekânsal Rapor, Norveç'te ulusal düzeyde plan yok)	Federal düzey: Federal Bölge Planlama Raporu (ABD'de yok)
	Bölge düzeyi: Bölge mekânsal planı (İngiltere'de Bölge Mekânsal Strateji Dokümanı) İl düzeyi: (Sadece Fransa ve Japonya'da) İl Mekânsal Planları	Bölge düzeyi: Bölge Planı (Slovenya'da Bölge Mekânsal Gelişme Perspektifi, Hırvatistan'da Bölge Mekânsal Planı)	Eyalet düzeyi: Eyalet Bölge Planı (Almanya) Eyalet Gelişme Stratejisi/Planı (ABD)
	Kent düzeyi: Kent mekânsal planı (master planlar, uygulama planları, alt-yapı planları, kentsel tasarım projeleri)	Kent düzeyi: Belediye Ana Planı ve Belediye Detay Planı (master plan, uygulama planı, yapılaşma planı) (Hırvatistan'da Kent Mekânsal Planı)	Kent düzeyi: Arazi Kullanım Planları (Almanya) Mahalle Planları (ABD)

Kurumsal Yapı	Konut ve Planlama Bakanlığı veya Planlama ve Şehircilik Bakanlığı (Fransa'da Ekoloji, Enerji ve Sürdürülebilir Gelişme Bakanlığı, Libya'da Kent Planlama Ajansı, Japonya'da Arsa, Altyapı, Ulaşım ve Turizm Bakanlığı)	Çevre Bakanlığı, Çevre ve Enerji Bakanlığı, Çevre ve Mekânsal Planlama Bakanlığı, Çevre Koruma, Mekânsal Planlama ve Yapı Bakanlığı (Sadece Singapur'da Ulusal Kalkınma Bakanlığı)	Federal Planlama Bakanlığı (Almanya) Konut ve Kentsel Gelişme Bakanlığı (ABD)
Mevzuat Yapısı	Kalkınma ve Şehir Planlama Kanunu, Planlama ve Kamulaştırma Kanunu, Şehir Planlama Kanunu, Kentsel Planlama ve Gelişme Kanunu	Mekânsal Planlama Kanunu, Planlama ve Yapı Kanunu, Planlama Kanunu	Mekânsal Planlama Kanunu ve Federal Yapı Kanunu (Almanya), Büyüme Kanunu (ABD)
Ana İlkeler	Merkezin rolü politika ve strateji oluşturan, denetim ve izlemeyi yapan (sadece Libya'da her düzeyde merkezi yapılanma)	Merkezin rolü daha zayıf. Bölgesel ve yerel yönetimler planlama konusunda daha güçlü yetkilere sahip.	Merkez ana politikaları koyan yönlendirici rolünü üstleniyor. Ancak esas rol eyaletlerde. Her eyalet farklı bir yolda ilerleyebiliyor.
	Stratejik yaklaşım ve sektörel politikaları gözetilen bütünlük yaklaşım Kurumsal yapıda planlama ve kentleşme konuları müstakil bir bakanlık etrafında örgütlenmiş		

Sonuç

Türkiye üniter ülkeler arasında, yüzölçümü ve nüfus yönünden büyük ülkeler grubundadır. Bu gruptaki ülkelerde, ülke örneklerinin ortak noktalarına bakıldığında çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır;

- Bu grup ülkelerde **ulusal düzeyde ülke mekânsal planı veya ülke mekânsal politika belgesi hazırlandığı anlaşılmaktadır**. Örneklerde Ulusal düzeyde mekânsal strateji ihtiyacının tespit edildiği, hazırlandığı ve uygulandığı anlaşılmaktadır.
- Bölge düzeyinde ise Bölge Mekânsal Planı veya Bölge Mekânsal Strateji Dokümanı hazırlanmaktadır. **Üst ölçekte ulusal stratejinin bölge planlarında somutlaşması ve mekânsal boyut katılarak hazırlanması önerilmektedir**. Bu kapsamda Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca hazırlanmakta olan Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinin önemli faydalar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

- **Bazı ülkelerdeki mekânsal planlama rehberleri ve uygulamaları ülkemiz için müzakere etmeye değerdir.** Özellikle, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı bu alanda yeniden yapılanmalıdır. KENTGES Kentsel Gelişme Stratejisinde de bu yönde öneriler yer almaktadır.
- İncelenen ülke örneklerinin önemli bir bölümü mekânsal planlamaları stratejik bir süreçle elde etmekle ve uygulamaları sürekli olarak performansla dayalı olarak izlemektedir. **Ülke olarak değişmekte olan planlama paradigması kapsamında, esnek, sonuca odaklı, şeffaf, uygulama yapısı belirlenmiş ve geri besleme sistemine sahip bir planlama anlayışına geçilmesi gerekli görülmektedir. Gerek Kentleşme Şurası gerekse KENTGES çalışmalarında açıkça bu yönde ortak görüş birliğine varılmış değerlendirme ve tespitler bulunmaktadır. Bu kapsamda mekânsal stratejik planlama yaklaşımının planlama pratiğine ve mevzuatına kazandırılması için çalışmaların tamamlanması gerekli görülmektedir.**
- Denetim yetkisi ülkeden ülkeye farklılıklar içermektedir. Bazıları izleme ve raporlama, bazıları ise Norveç gibi, gerektiğinde re'sen düzenleme yapmaktadır. Libya örneğinde ise yetki planlama ve denetim olarak tamamen merkezdedir. **Denetim yetkisi 1985 sonrası uygulama alanındaki sıkıntılara dayanarak belirli ilke ve esaslar kapsamında yeniden tarif edilmelidir. Özellikle Kentsel Gelişme Stratejisinde, denetimin etkinliğinin artırılması ve kurumlar arası uyum ve koordinasyonun güçlendirilmesi konusunda Bayındırlık ve İskân Bakanlığının yeniden yapılandırılması önerilmektedir.**
- Kentsel göstergeler, izleme ve raporlama, tüm Avrupa'da Kentsel İzleme Ağı (Urban Audit) kapsamında yapılmaktadır. Ülkeler, Avrupa Mekânsal Planlama Gözlem Ağı (ESPON) içerisinde veri hazırlamakta, paylaşmakta ve arşivlemektedir. **ESPON'a uyumlu olarak "Türk Espon" yapısının araştırılması ve geliştirilmesi kapsamında yeni projelere ihtiyaç duyulmaktadır.**
- Benzer ülke örneklerinde Bayındırlık ve İskân Bakanlığının görev konuları; Konut ve Planlama Bakanlığı veya Planlama ve Şehircilik Bakanlığı, Japonya'da ise Arsa, Altyapı, Ulaşım ve Turizm Bakanlığı olarak yapılanmıştır. Libya'da Kent Planlama Ajansı olarak kurgulandığı anlaşılmaktadır. **İncelenen, yüzölçümü ve nüfus yönünden büyük üniter ülke örneklerinde; merkezi düzeyde tek bir rehber kurumun bulunması hususu ülkemiz için de bir seçenek olarak değerlendirilmelidir.**
- Mevzuat yapısı olarak, ülkelerin Kalkınma ve Şehir Planlama Kanunu, Planlama ve Kamulaştırma Kanunu, Şehir Planlama Kanunu veya Kentsel Planlama ve Gelişme Kanunu şeklinde şemsiye yasa hazırladıkları anlaşılmaktadır. **İmar Yasasının bu kapsamda sadece imar planlama, uygulama ve yapı alanını değil, şehircilik ve planlama yasası olarak çerçeve ilke ve esaslarla birlikte tüm mekânsal konuları içermesi gerektiği değerlendirilmektedir.**

Kaynakça:

- Agency, S. U. (2009, 05 12). *Singapore Urban Planning Agency*. 05 12, 2009 tarihinde URA web site: <http://www.ura.gov.sg/ar/2009/ar09-02.pdf> adresinden alındı
- Barr, L. (2009). İngiltere’de Mekansal Planlama: Ulusal ve Yerel Önceliklerin Uyumlaştırılması. 3. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 104-116). içinde Mersin: TEPAV Yayınları.
- BİB (2006), Planlama Sürecinin Yenilenmesi Projesine Ait Etüt Ve Teşhis Aşaması, Tasarım Aşaması Süreci.
- CEMAT: European Conference of Ministers Responsible For Regional Planning. (2002). Avrupa Ülkelerinde Bölge Planlama Yaklaşımları. (E. ERGANİ, Dü.) *Planlama* (2-3), 74-79.
- Chen, P. S. (1983). Singapore’s development strategies: a model for rapid growth. *Singapore Development Policies and Trends* , 3-25.
- Communities & Local Government, London. (2009). Spatial Planning in England. S. Quartermain (Dü.), *ICLRD (International Centre for Local and Regional Development) Conference* içinde, (s. 1-20). Letterkenny.
- Communities and Local Government. (2004). *Planning Policy Statement 11: Regional Spatial Strategies*. London.
- Dalić, M. (2006). *Strategic Development Frameworkfor 2006-2013*. Zagreb: Central Office for Development Strategy and Coordination of EU Funds.
- <http://web.mit.edu/dusp/chinaplanning/paper/Onishi%20abstract.pdf>
- http://www.mlit.go.jp/index_e.html
- Kalkan, S. (2003). Japonya’da Yönetim Yapısı ve Şehir Planlama Pratiği, *Planlama Dergisi* 2003/4, s.71-77, Ankara.
- Kayıkçı, S. (2003). Federal Almanya Cumhuriyeti’nde Mekan Planlama. *Planlama* .
- McKenzie, J. K., & Pichler-Milanović, N. (2005). *International Manuel of Planning Practice Slovenia*. ISOCARP (International Society of City and Regional Planners).
- Mirabaud, P., & Deberre, J.-C. (2006). *Spatial planning and sustainable development policy in france*. paris: direction générale de la coopération internationale et du développement.
- National Assembly of Republic of Slovenia. (2003, 08). Spatial Planning Act. Ljubljana, Slovenia: Official Gazette of the RS No. 110/2002.
- Ölmez, E. (2005). *AB Üye Ülkelerinde Planlama Politikaları ve Yönetim “Fransa, İngiltere, Almanya Ülke Örnekleri”*. Ankara: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (yayınlanmamış rapor).
- REPUBLIC OF CROATIA. (2006). *Physical planning system*. zagreb: ministry of environmental protection, physical planning and construction.
- Republic of Croatia. (2007). National report on current policy,procedures, legal basis, practice of maritime spatial planning. Zagreb.

KIRSALI YENİDEN OKUMAK: YARATICI KAPASİTE VE SICAK NOKTA TEORİSİ

Dr. **Aliye Ahu AKGÜN**, Doç. Dr. **Tüzin BAYCAN**

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş

Uygarıkların temeli tarım devrimi ile atılmış, sanayileşme ile süregelen ve böylece başlayan yerleşik düzen bugünkü kentsel alanların kökenini oluşturmuştur. Ancak bu kentleşme eğilimi kırsal alanların önemini hiçbir zaman ortadan kaldırmamıştır. Kırsal alanlar tarımsal faaliyetlerin mekanı olan kentsel olmayan alanlar olarak tanımlanmaktadır. Ancak kırsal alanları kentsel olmayan alanlar veya tarımın ve fiziksel peyzajın önemli olduğu alanlar olarak tanımlamak bugünkü karmaşık gerçeği tanımlamakta yetersiz kalmaktadır. Kırsal ve kentselin ayrıştırılması giderek daha belirsiz bir hale gelmekte, kırsal alanlar artan ölçüde, bir yanda kitle turizmi öte yanda ise küçük ölçekli rekreatif alanlar ile modern eğlence endüstrisinin bir parçası haline gelmektedir.

“Kırsal Alan” politik tartışmalarda kullanıldığı kadar bilimsel ve toplumsal tartışmalarda da sıkça kullanılan bir terimdir, ancak, farklı özelliklerinin bir arada değerlendirildiği ve üzerinde anlaşılacak tek bir tanımı bulunmamaktadır. Kırsal kavramının belirsizliği pek çok araştırmacıyı kırsal alanın önemli değişkenlerini belirlemeye yönelmiştir. Literatürde kırsallığı tanımlamak üzere türetilmiş farklı sınıflandırma yöntemleri ve tanımlamalar, nüfus yoğunluğu, nüfus kaybı ve artış oranları ile yerleşim büyüklükleri, yerel ekonomik yapı ve yerel peyzaj gibi faktörleri içermektedir. Aslında, kırsallığın tanımı kırsallığı gündelik hayatına katmış her bir bireyin algısına göre değişmektedir. Kırsal alan denilince insanlar genellikle altyapısız, donatısı olmayan, doğa ile içiçe tarımsal üretim odaklı olan alanları akıllarına getirerek kentsel olmayan alanları vurgulamaktadırlar.

Kırsallık bir ülkenin sosyo-ekonomik gelişiminin temel göstergelerinden biridir ve büyük öneme sahiptir. Yeni gelişme dinamikleri kırsal alanların tanımını değiştirmekte ve kırsallığın değerlendirilmesinde yeni boyutlar ortaya koymaktadır. Kırsal alanların değişen tanımını yeni kırsal alanları gelenekselardan farklılaştırmak adına değişik bileşenlere ihtiyaç duymaktadır. Her ülke kendi kırsal yapısını kendi farklı yaklaşımları ve kırsal tanımları ile

ölçmektedir.

Kırsal alanlarda gözle görülebilir bir biçimde yaşanan nüfus artışı kırsal alanlara olan bakışın dolayısıyla kırsalın farklı bir biçimde okunmaya başlandığına bir işarettir. Bu değişim, gerek planlama gerekse hükümetlerin de kırsalı ele alışlarının da değiştiğini ve artık gündemlerine kırsal alan ve kırsal planlamayı avantajlı alanlar olarak ekledikleri görülmektedir. Günümüzde kırsal alanlarda meydana gelen değişimler fazlasıyla dikkat çekmektedir. Özellikle, demografik değişiklikler ve sonuçları, kuramsal ve deneysel çalışmaların ilgi odağı haline gelmiştir. Kırsal bölgeler kentsel bölgelere göre kapasiteleri açısından avantajlı bölgeler olarak tanımlanmakta ve gözardı edilmektedir.

Bu bağlamda, avantajlı olarak görülen kırsal alanların günümüzde karşı karşıya kaldığı değişim ve daha çekici hale gelmelerinden dolayı rekabet ortamına girerek yaratıcı kapasitelerinin de yardımıyla sıcak noktalara dönüşebileceği görülmektedir ve bu dönüşüm artık mümkündür. Bu nedenle, kırsalın değerlendirilmesinde sorunlu alanlar oldukları düşüncesi yerine rekabet ortamının bir parçası olabilecekleri öngörüsünün koyulması gerekliliği de ön plana çıkmaktadır. Geçmiş yıllarda geleneksel kır-kent ikileminin yerini alan kent-kır birlikteliği pek çok plancının ve bilim adamının görüşünü değiştirmiştir.

Yukarıda belirtilenler gözönüne alındığında, bu çalışma kırsalı yeniden okumak için iki yeni kavram olan yaratıcı kapasite ve sıcak nokta kavramlarını teorik ve uygulamalı olarak tartışmayı amaçlamaktadır. Bu tartışma son derece önemlidir. Çünkü pek çok araştırma kentsel alanların ele alındığı gibi kırsalın ele alınmasının kırsalı okumada ve ölçümlemede son derece yetersiz ve yanlış olduğunu ispatlamıştır. Çalışma, kırsalın yeni dilinin gerekliliğini ve kırsalın son dönemde yaşadığı değişimi gözler önüne koymaktadır. Daha sonrasında, yaratıcı kapasite ve sıcak nokta kavramlarını literatür taraması ile ele alarak, kırsal literatüründe bu kavramların nasıl kullanıldığını ve kullanılması gerektiğini tartışmaktadır.

Bu tartışmalar sonucunda, çalışma ayrıca Türkiye’de seçilmiş 17 köy ve Avrupa’da üç ülkeden seçilmiş 60 köyde yapılan derinlemesine gözlem ve araştırmaların sonuçlarından yararlanarak uygulamalı olarak da bu iki kavramı irdelemektedir. Sonuçlar göstermektedir ki, yaratıcı kapasite açısından kırsal alanlar oldukça avantajlı bölgelerdir. Bu sonuç, ancak kırsalın kendi dinamikleri gözönünde bulundurulduğu takdirde ortaya konulabilmektedir. Öte yandan bu avantajlı durumun sıcak noktalar oluşturulabilmesi için kullanımının da olasılık dahilinde olduğu görülmektedir. Ancak sıcak noktasal bir gelecek için kırsal alanları çok dikkatli okumak gerekmektedir. Çalışma, teorik ve uygulamalı olarak ortaya konan kırsalın yeni dilinin kırsalın yeniden okunmasında nasıl kullanılabileceğini tartıştıktan sonra, bu dilin planlamada nasıl kullanılması gerektiğinin ipuçlarını da ortaya koymaktadır. Çalışma gelecek kırsal odaklı çalışmalarda nasıl bir yol izlenebileceğine dair önerilerde bulunarak sonuçlanmaktadır.

Yaratıcı Kapasite

Yaratıcı kapasite çalışmaları bireylerin, grupların ve organizasyonların, özellikle de firmaların kapasitelerine odaklanması ile psikoloji alanında uzun ve önemli bir geçmişe sahiptir. Ancak, bölgesel yaratıcı kapasite özellikle kentsel ve gelişmiş bölgelere odaklanarak son dönem bölge bilimi alanındaki çalışmalara konu olmuştur. Yaratıcı kapasite, bir bölgenin bilgi birikimini yenilikçi faaliyetlerin bir çıktısı olarak yeniden yaratabilmesi, bu bilgiyi yayabilmesi ve bu süreçte canlılığının ve sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi anlamına gelmektedir. Bölgesel yaratıcılık veya bölgesel yaratıcı kapasite kavramları ilk kez kentsel çalışmalarda ele alınmış ve Richard Florida tarafından 2002 yılında popüler hale getirilmiştir.

Bölgesel yaratıcı kapasite, bir bölgenin sürdürülebilir rekabet üstünlüğünün ve başarısının başlangıç noktasını oluşturmada ve ekonomik büyüme ile kalkınmayı açıklamaktadır. Yaratıcı kapasitenin bilgi, yenilikçilik, girişimcilik, yaratıcılık ve ağlar olan beş bileşeni özellikle uzun vadede sürdürülebilir ekonomik büyümenin gerçek lokomotifleri olarak görülmektedir (Florida, 2002; 2005; Forte ve diğ., 2005). Bu nedenle, yaratıcı kapasite konusunda yapılmış daha önceki girişimler ve çalışmalar bu kapasitenin yoğunluğundan uzun zamandır faydalanan kentsel bölgelere odaklanmıştır. Buna karşılık, genellikle ‘kabiliyetsiz’ olarak değerlendirilen kırsal alanlar yaratıcı kapasite çalışmalarının ancak son yıllarda çalışma konusu olabilmışlerdir. Son dönem çalışmaları, kırsal yaratıcı kapasitenin kentsel odaklı yaratıcılık kuramları ve yöntemleri ile irdelendiğini, dolayısıyla yanlış tanımlanabildiğini ya da değerinin altında tahmin edildiğini göstermektedir. Bu nedenle, kırsal yaratıcı kapasitenin değerlendirilmesinde kırsal odaklı bir yaklaşıma gereksinim duyulmaktadır (McGranahan ve Wojan, 2007).

‘Kati’ bir kavramsal yaklaşım ile bakıldığında, kırsal bölgelerin yaratıcı kapasitelerinden bahsetmenin pek mümkün olmadığı düşünülebilir. Ancak, kırsal bölgelerde son dönemdeki değişimler ve artan çekicilik, araştırmacıları ‘kırsal yaratıcı kapasite’ kavramını bölge bilimi alanına taşımaya sevk etmiştir. Kırsal alanların çekiciliği, kentsel alanlarda olduğu gibi ne teknolojiye bağlı gelişmelerden, ne de yenilikçilikten ya da altyapıya erişilebilirlikten elde edilmiştir. Aslında bu çekicilik yaşam kalitesi ve yerel özelliklerden, diğer bir deyişle kırsal bölgelerin kalbinde yatan arada kalmış fırsatlardan elde edilmiştir (Gülümser ve diğ., 2009).

Yaratıcı kapasite kavramının beş bileşeni vardır. İlk bileşen olan bilgi bileşeni, yaratıcı kapasitenin bir bileşeni olarak yenilikçi sürecin girdisidir (daha fazla bilgi için bkz. Grilliches, 1990 ve Audretsch, 2003 ‘Bilgi Üretim Fonksiyonu’). Kırsal yaratıcı kapasiteyi değerlendirirken, yüksek yenilikçi faaliyetlerin yoksunluğu, yenilikçiliği ölçmede zorluklar oluşturmaktadır. Fakat süreç içinde giderek artan teknoloji kullanımı kırsal bölgelerin çok alışıksız olmadığı bir yeni olanak olması bakımından yenilikçi faaliyet olarak görülebilir (Gülümser ve diğ., 2009). Üçüncü bileşen ise, geçmişteki ekonomi kuramlarında gözardı edilen fakat

yakın geçmişte rekabetçilik ve kalkınmanın en önemli unsurlarından biri haline gelen girişimciliktir. Yaratıcı kapasitenin dördüncü temel bileşeni şüphesiz yaratıcılıktır. Yaratıcılık kavramı, belirsiz, bilimsel ve deneysel açıdan yapılan tartışmalara karşı savunmasız kalmış (Glaeser, 2005; Qian ve Stough, 2008 gibi) ya da bazı çalışmalar tarafından tekrar ele alınması gerektiği belirtilmiştir (Scott, 2006; Peck, 2007). Akademik çalışmalarda, deneysel ve istatistiksel anlamda önyargılı olarak ele alındığı, ölçümleme konusunun çoğu zaman paradoksal bazen yetersiz oluşundan kaynaklanan yanlış yorumlamalara açık olduğu da kabul edilmektedir. Ancak, tüm eleştirilere karşın yaratıcılığın ekonomide bir patlama sağladığı ve bölgenin rekabet avantajını arttırdığı da yaygın olarak kabul edilmektedir (Scott, 2006). Bölgesel yaratıcı kapasitenin son ve en önemli bileşeni 'ağ'dır. Ürün – özellikle bilgi – transferini sağlayan ağ, bilgiye dayalı ekonomide başarı elde etmek için anahtar parametre olmuştur. Sürekli rekabetçi avantaj, ağ(lar) vasıtasıyla ve yenilikçilikle yaratılabilir ve böylece bir bölge daha dikkat çekici bir hale gelebilir. Ağlar; (i) kırsal bölgelerin en yakın kentsel merkezlere ve yenilikçilik kümelerine olan fiziksel mesafelerine ve coğrafi erişilebilirliklerine, (ii) kırsal alanların ürünlerinin küresel pazardaki yerini ifade eden ekonomik mesafeye, ve (iii) ağlar ile bilgi transferini gerçekleştiren ve yenilikçilik yeteneğini kazanan kırsal kesimin ilişkilerini vurgulayan sosyal mesafeye göre tanımlanabilirler.

Bir sonraki, bölümde kırsal alanlar için yeni bir kavram olan sıcak nokta teorisi ele alınacaktır.

Sıcak Nokta Teorisi

Sıcak nokta terimi ekoloji alanında oldukça sık kullanılan bir terimdir. Son dönemde, sıcak nokta terimi yenilikçilik alanında da tercih edilen bir terimdir. Eko-sistem uzmanları, sıcak noktayı, biyolojik çeşitliliğin korunması adına küresel öneme sahip bölgeler olarak tanımlamaktadırlar (Mittermeir ve diğ., 1998; Beck, 2003). Yenilikçilik alanında ise sıcak nokta aynı sektörde rekabet eden firmaların oluşturduğu bölgesel kümeleri tanımlarken, bu kümelerin diğer sektör katılımcılarına göre daha hızlı büyüyen ve uzun vadede benzer özellik gösteren taşınmaz fiziksel kaynaklara ihtiyaç duyan bir veya daha fazla başlangıç seviyesindeki firma ile kurulduğunu ifade etmektedirler (Pouder ve St. John, 1996). Sosyo-ekonomik açıdan ise sıcak nokta çoklu kullanıma dayalı hassas çatışmalarla veya siyasi karmaşayla son bulan, siyasi ve ekonomik coğrafyalar (Thia-Eng, 2007) veya arazi değerlerinin üst seviyelerde olduğu coğrafyaları (Alessa ve diğ., 2008) belirtmek üzere kullanılan bir terimdir. Sıcak noktanın sözlük anlamı ise tehlike bölgelerini içermektedir.

Tüm bu tanımlar ışığında bugün, sıcak nokta terimi özellikle ekonomi ve yenilikçilik söylemlerinde sürdürülebilirlik ve gelişme açısından çok önemli ve patlama gösterecek bölgeleri işaret etmek için kullanılarak anlamını değiştirmektedir. Bu anlamıyla, hükümetler belli sektörleri baz alarak rekabetçi kümeler yaratıp, toplumu ve yatırımcıyı yenilikçiliğe sevk etmeye çalışmaktadır. İşte bu oluşan kümelere sıcak nokta denir ve gelişimleri sadece ya-

raticı kapasiteyi teşvik etmeyi değil aynı zamanda rekabeti daha yerel bir hale getirerek bölgelerin birlikte yatırım yaparak birbirlerini tanımalarını da sağlamaktadır (Fishbein, 2008).

Bu bağlamda, sıcak noktalar aslında yenilikçilik ve enerjiyle dolu insanları üç temelde güçlendirmektedir. Bunlar; başkalarıyla güven ve ortaklığa dayalı sıkı ilişkiler kurmak, ağlarını varolandan öteye genişletmek ve kendi enerjileri ile birlikte diğerlerininkini de tetiklemek (Gratton, 2007). Hızlı büyüme gösteren bu coğrafi kümelerin oluşturduğu sıcak noktalar, rekabet ortamının gitgide önem kazanan bir parçası olmaktadır (Pouder ve St.John, 1996). Kavram yığılma ekonomileri le bağımlı olduğundan kırsal alanlar için uygulanamaz gibi gözükse de, kavramın altında yatan temeller kırsalda hali hazır da bulunmaktadır. Örneğin, kırsal sakinleri halihazırda zaten güven ve ortaklığa dayalı sıkı ilişkiler içindedirler ve birbirlerini olumlu yönde etkilemede başarılıdır ama ağlarını varolandan daha öteye genişletilebilmeleri ise bazen güç olabilmektedir. Bu bağlamda, kırsal alanlar her ne kadar kentseldeki sıcak noktalard kadar yenilikçi olmasalarda, kendilerini sıcak noktaya dönüştürülebilirler.

Kırsalı Yeniden Okumak: Geleceğin Sıcak Noktaları

Bu çalışma, yukarıda açıklanan iki yeni kavramdan yararlanarak ve Türkiye’de ve Avrupa’da yapılan derinlemesine incelemelerin sonuçlarına dayanarak kırsalı yeniden okumayı amaçlamaktadır. Bu bölümde, kırsal alanların yaratıcı kapasitelerine bağlı olarak sıcak noktalara dönüşebilmesi diğer bir deyişle, sürdürülebilir bir şekilde gelişmeleri için hangi kritik koşulların sağlanması gerektiğini ‘beşgen’ yaklaşımı ve analizi ile ortaya koymaktadır.

Veri ve Yöntem

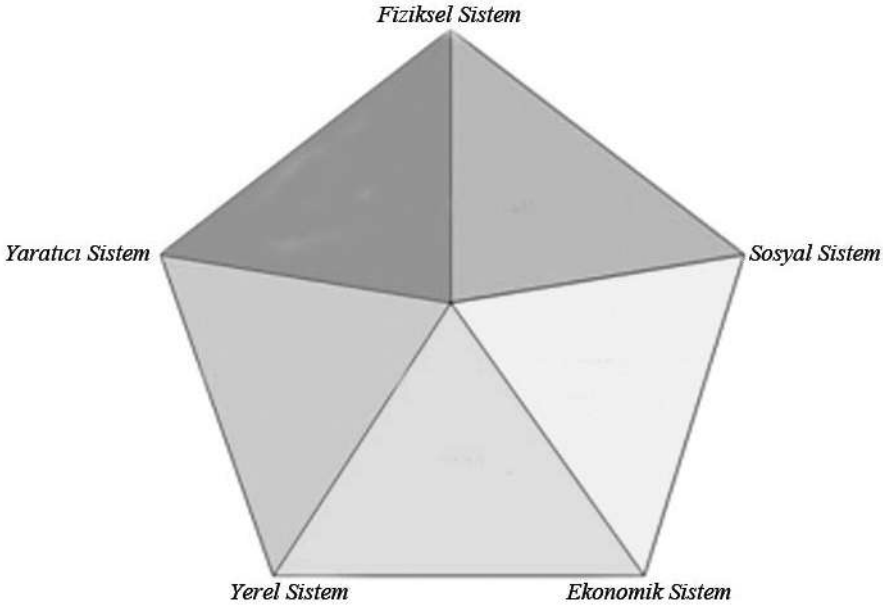
Kırsal alanların çeşitliliği ve onları okumanın zorluğu akademik ortamda oldukça iyi bilinmektedir. Kırsal alanların özgünlüğü, kırsalı gruplamanın zorluğu ve diğer pek çok konu kırsal alan araştırmalarında çoğu araştırmacıyı kamçulamaktadır. Buna dayanarak, bu çalışmada, Türkiye’den 17 köy ile İtalya’dan 36, Fransa’dan 22 ve Belçika’dan 2 toplam 60 köyde yapılan derinlemesine anket çalışmalarının bulguları sunulmaktadır. İncelemelerin Avrupa ayağı Temmuz-Ağustos 2008 arasındaki, Türkiye araştırmaları ise Mart-Mayıs 2009 arasındaki dönemde tamamlanmıştır. Köylerin genel özellikleri nüfus çekebilmeleridir. Uygulanan anket her ülkenin diline çevrilmiştir ve her ülkede aynı anket uygulanmıştır. Anketin amacı, değişim/dönüşen kırsalın değişim yönünü belirlemek, yaratıcı kapasitesini ve sürdürülebilir kırsal gelişmenin bu değişime nasıl yön vereceğini ortaya çıkartmaktır.

Anketlerden elde edilen veri ve bilgiler yöntem olarak güçlülüğünü ve gelişme çalışmalarında ampirik olarak geçerliliğini ispat etmiş olan ve çok değişkenli karmaşık problemleri sistematik hale getirebilen ‘beşgen yaklaşımı’ kullanılmıştır (bkz. Nijkamp, 2008). Beşgen yaklaşımı ve modeli sürdürülebilir gelişme arayışında kritik başarı ve başarısızlık ölçütlerini

ve olası itici güçleri belirlemede önemli bir role sahiptir. Beşgen modeli beş farklı bileşeni içeren ve beşgen şekliyle gösterilen bir modeldir. Pek çok uygulamasında gelişme modellerinin ve sürdürülebilirliğin bileşenlerini ifadelendirmek için fiziksel; sosyal; organizasyonel; finansal ve ekolojik donanım adı altında ölçütler belirlenmektedir (Pepping ve Nijkamp, 1988; Capello ve diğ., 2000). Bu sistematik yaklaşım, bize sürdürülebilir kırsal gelişme modelini elde etmemizi sağlamıştır. Bu model bize kırsal alanların yaratıcı kapasiteleri ile nasıl geleceğin sıcak noktaları olacaklarına dair başarı ve başarısızlık ölçütlerini sıralamamızı sağlamıştır. Bir sonraki bölümde bu faktörler ele alınacaktır.

Uygulama

Çalışmamızda, Burndtland raporunda sürdürülebilir gelişme sistemi baz alınmıştır (WCED, 1987). Beşgen prizması ile göreselleştirilen modelde sürdürülebilir kırsal gelişme yaratıcı kapasitelerini kullanan geleceğin sıcak noktalarının yaratılması olarak ele alınmakta ve kırsalın çok boyutlu karmaşık yapısının ekonomik kalkınma ve sürdürülebilirlik karşısındaki bocalaması bir yana sürdürülebilir kırsal gelişmeye kesin etki yapan bir dizi kritik bileşen ortaya konmuştur. Her bileşen tanımlanırken, alt bileşenlerinin de belirlemesi önem taşır. Modelimizdeki beş değişken “sistem” olarak adlandırılmaktadır. Çünkü kırsalın çok boyutlu yapısı ve özgünlüğünün sürdürülebilirlik ve gelişme gibi çok boyutlu kavramlarla birleşimi de yine çok boyutlu olacaktır ve bu ancak sistem yaklaşımı ile çözümlenebilir. Bu sistemler sırasıyla; fiziksel, sosyal, ekonomik, yerel ve yaratıcı sistemlerdir (Şekil 1).

Şekil 1. Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Beşgen Modeli

Bu sistemler ve alt bileşenleri açıklamalarıyla şöyledir:

- Fiziksel sistem: bu bileşen kırsaldaki teknolojik ve altyapısal ilerlemeleri ve teknoloji ve altyapının kullanım düzeyini mevcudiyetini ve günlük hayatla içiçeliğini tanımlamaktadır. Fiziksel sistemin alt bileşenleri ise:
 - o Yapılaşmış çevre,
 - o Altyapı,
 - o Teknolojik altyapı,
 - o Erişilebilirlik ve
 - o Konum'dur.
- Sosyal sistem: bu bileşen kırsal alandaki yenilikçilik ve girişimcilik odaklı kültürün yaratılması anlamında kapalı yerelliği kırabilme derecesi ve açık görüşlülük derecesi ile ilgilidir. Sosyal sistemin alt bileşenleri:
 - o Açıklık,
 - o Sosyal ilişkiler,
 - o Yeni gelenler ve
 - o Katılım'dır.
- Ekonomik sistem: Bu bileşen ise girişimcilerle sürdürülebilir kırsal gelişmenin elde edilmesi anlamında tarım dışı faaliyetler ve ekonomik çeşitliliği kapsamaktadır ve bileşenleri:
 - o Ekonomik çeşitlilik,
 - o Girişimcilik,
 - o İnsan sermayesi,
 - o Dışsallık ve
 - o Pazarda terfi'dir
- Yerel sistem: bu sistemde ise bir alanın kırsal olabilmesi için varolan özelliklerini kapsamaktadır. Bu özellikler gelenekler, kültürel değerler, doğa ve peyzaj gibi özellikleri içermektedir. Bu bağlamda alt bileşenler ise:
 - o Doğa sermayesi,
 - o Kültürel sermaye ve
 - o Yerel bilgi'dir.
- Yaratıcı sistem: bu bileşen kırsalda teknoloji ve bilginin birleşmesi sonucu ortaya çıkan yaratıcı aktiviteleri tanımlamaktadır. Bu sistem sürdürülebilir kırsal gelişme için çok önemli bir sistemdir. Bu sistemin alt bileşenleri ise:
 - o Yerel bilgi dönüşümü ve
 - o Geleneksel üretimde teknoloji kullanımı'dır.

Beşgen bileşenlerinin gerçekleştirilmesi ile sürdürülebilir kırsal gelişme olumlu bir yön kazanabilir. Böylelikle, kırsal alanlarda kapasite yaratılabilir ve kullanılabilir. Dolayısıyla, kırsal daha çekici hale getirilirken uyum ve süreklilik sağlanabilir, bunlarla birlikte kırsal rekabet ortamında da kırsal kendine bir yer edinebilir. Bu da bize kırsalın aslında sıcak nokta olabileceğini kuramsal olarak göstermektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Kırsal alanların yeniden okunmaya başlandığı, sürdürülebilir kırsal gelişme politikalarından ve kırsalın geleceğinin artık hükümetlerce gündemlerinin baş sıralarına alınmış olmasından da anlaşılmaktadır. Geliştirilen politikaların tarım odaklı politikaların dışında kırsalın farklı kullanımlar ve farklı konumlanmalarla ele alındığı da gözlemlenebilmektedir. Bu nedenle, bu bildiride amacımız kırsalı yeniden okumaya çalışırken nasıl bir bakışla bakılabileceği ve kırsalın rekabet ortamında varolabilme olasılığını beşgen modeli kullanılarak sürdürülebilir kırsal gelişme çerçevesinde tartışmaktır.

Bu amaca ulaşırken, Türkiye’de ve Avrupa’dan 3 ülkede yapılan derinlemesine araştırmalar sonucu elde edilen veriler ve bulgular kullanılarak hazırlanan beşgen modeli iki yeni kavramı da kırsal literatürüne eklemektedir. Bu kavramlar sıcak nokta kuramı ve yaratıcı kapasite kavramlarıdır. Kırsalın aslında son derece yüksek bir yaratıcı kapasitesinin olduğu zaten bilinmektedir ancak açığa çıkartılması ve kullanılması oldukça zordur. Araştırmamızın sonuçları göstermektedir ki, kırsalın çeşitliliği göze alınarak belirlenen önceliklerle kırsalı yeniden okumak bu kapasitelerini dışa vurmalarını ve gelişme anlamında kırsalların da sıcak nokta olabilecek niteliğe sahip olduklarıdır.

Beşgen modeli her ne kadar güçlü ve uygulama sahası çok geniş olsa da belirlenen sürdürülebilir kırsal gelişme bileşenleri kırsalın özelliğine göre olumlu ya da olumsuz etki gösterebilirler. Bu nedenle bu beşgen modelinde bileşenlerin gelişmeyi ne yönde etkileyeceğinden ziyade bunların temel bileşenler olduğunu ve geleceğin sıcak noktalarını oluşturmak için olmazsa olmaz oldukları söylenebilir. Bu çalışma, gelecekte bu modelin her kırsal için gelişme yönü belirlemede geçerliliğinin tartışılması ile devam ettirilebilir.

Kaynakça

- Alessa, N.L., Kliskey, A.A. ve Brown, G. 2008. Social-ecological hotspots mapping: A spatial approach for identifying coupled social-ecological space. *Landscape and Urban Planning* 85(1), 27-39.
- Audretsch, D. B. (2003) Innovation and spatial externalities, *International Regional Science Review*, 26(2), 167–174.
- Beck, J.P., 2003. Poor people in rich lands: a first look at the socioeconomic state of biodiversity hot spots. Scholarly Paper. Sustainable Development and Conservation Biology Program, University of Maryland, College Park, Spring 2003.
- Fishbein, J., 2008. Europe's innovation hot spots. *Businessweek*, Special Report 28 April.
- Florida, R., 2002. *The Rise of the Creative Class*. Basic Books, New York.
- Florida, R., 2005. *Cities and the Creative Class*. Routledge. New York.
- Forte, F., Fusco Girard, L. ve Nijkamp, P., 2005. Smart policy, creative strategy and urban development. *Studies in Regional Science*, 35(4), 497-963.
- Glaeser, E. L. (2005) Review of Richard Florida's the rise of the creative class, *Regional Science and Urban Economics*, 35(5), pp. 471–596.
- Gratton, L., 2007. Hot spots: why some teams, workplaces, and organizations buzz with energy and others don't. Berrett-Koehler Publishers, UK. 146-147.
- Gratton, L., 2007. Hot spots: why some teams, workplaces, and organizations buzz with energy and others don't. Berrett-Koehler Publishers, UK. pp.146-147.
- Grilliches, Z. (1990) Patent statistics as economic indicators: a survey, *Journal of Economic Literature*, 28(4), 1661–1707.
- Gülümser, A.A., Baycan, T. ve Nijkamp, P. 2010 Measuring Regional Creative Capacity: A Literature Review for Rural-Specific Approaches', *European Planning Studies*, 18: 4, 545-563.
- McGranahan, D. ve Wojan, T., 2007: Recasting the Creative Class to Examine Growth Processes in Rural and Urban Counties. *Regional Studies*. 41 (2). 197-216.
- Mittermeier, R., Myers, N., Thomsen, J., da Fonseca, G. ve Olivieri, S., 1998. Biodiversity hotspots and major tropical wilderness areas: approaches to setting conservation priorities. *Conservation Biology*, 12, pp. 516-520.
- Nijkamp, P. 2008. XXQ factors for sustainable urban development: a system economics view. *Romanian Journal of Regional Science*, 2(1), pp. 1-34.
- Pepping, G. ve Nijkamp P., 1998. A meta-analytical evaluation of sustainable city initiatives. *Urban Studies*, 35(9), pp. 1481-1500.
- Peck, J. (2007) The cult of urban creativity, in: R. Keil & R. Mahon (Eds) *The Political Economy of Scale*, pp. 159–176 (Vancouver, BC: University of British Columbia Press).
- Pouder R. ve St. John C.H., 1996. Hot spots and blind spots: geographical clusters of firms and innovation. *Academy of Management Review*, 21(4), pp. 1192-1225.

Qian, H. ve Stough, R. (2008) Social diversity and creative capital: a regional perspective. Paper presented in International Workshop on Human Capital, Social Capital and Creative Capital as Sources of Regional Growth, Tinbergen Institute and VU University, Amsterdam, June 30–July 1.

Scott, A. (2006) Entrepreneurship, innovation and industrial development: geography and the creative field revisited, *Journal of Small Business Economics*, 26(1), pp. 1–24.

Thia-Eng, C., 2007. Development and implementation of the sustainable development strategy for the seas of East Asia. Paper presented at the Seminar on Maritime Policies and Globalisation, 9-10 July, Azores, Portugal.

World Commission on Environment and Development (WCED), 1987. *Our common future*. Oxford University Press, Oxford.

KENTSEL YEŞİL ALAN PLANLAMA STRATEJİLERİNİN KENT PLANLARINA ENTEGRASYONUNUN TÜRKİYE KENTLERİNDE İNCELENMESİ

Ebru MANAVOĞLU

Şehir Plancısı

Giriş

Avrupa Birliği Kentsel Çevre Tematik Stratejisi'nde belirtildiği üzere kentler; çevresel, ekonomik ve sosyal boyutların en güçlü şekilde bulunduğu alanlardır. Kentsel alanlar AB'nin sürdürülebilir gelişme hedeflerinin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kentlerin hızlı büyümesi ve gelişmesi kentsel alan kullanımlarında farklılaşmaya neden olmakta sosyal, ekonomik, ekolojik, çevresel faktörlerin iyileştirilmesi ve kentlerin yaşam kalitesinin artırılmasında yeşil alanlar hayati bir rol oynamaktadırlar.

Kent dokusu içinde ekolojik, ekonomik, sosyolojik bakımdan son derece faydalı işlevler üstlenen açık ve yeşil alanların kent planlamada vazgeçilmez bir yeri ve önemi vardır. Kent planlama çalışmalarının başarılı olabilmesi için önemli bir planlama aracı olan açık ve yeşil alanlar kentsel mekan organizasyonunda doluluk ve boşluk dengesini sağlayan, kentin fiziksel yapısını ortaya koyan ve biçimlendiren temel alan kullanımlarından birisi olup kent planlamasında ve tasarımında diğer alan kullanımlarını bütünleştiren bir denge unsurudur.

Açık ve yeşil alanlar kentsel mekanlarda insan yaşamı ve gereksinimleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu alanlar, değişik kentsel kullanımlar arasında sirkülasyonu ve fiziksel konfor sağlama, kente estetik değer kazandırma, rekreasyon fırsatları sunma, gürültü ve kirliliği azaltma gibi birçok fiziksel ve ekolojik işleve sahiptirler. Bu işlevleri tam olarak yerine getirebilmeleri için kent planlamada bir sistem dahilinde, belirli standartlara uygun olma, yeterli büyüklükte tasarlanmalı ve kent dokusu içinde düzenli bir dağılıma sahip olmalıdırlar. Açık ve yeşil alanlar kentliye sağladıkları imkanların yanı sıra bir kentin şekillenmesinde de önemli rol oynamaktadırlar (Karagüzel vd 2000).

8.333 km. uzunlukta bulunan Türkiye kıyıları her biri farklı ekolojik işlevlere sahip olması nedeniyle kentlerimizdeki açık ve yeşil alan sistem kurgusu içinde değerlendirilmesi gereken alan kullanımlarıdır. Denizler, göller ve akarsular, suya bağlı rekreasyon etkinlikleri

için ortam oluşturan değişik özelliklere sahip doğal kaynaklardır (Sayan ve Ortaçesme, 2001). Aynı zamanda genel bir açık alan olan su yüzeyleri ve kıyılar kent planlamada bir açık-yeşil alan sistem kurgusu içinde değerlendirilmesi kent mikro iklimasına yararlar sağlamaktadır. Yeşil alanlar ve kent formu oluşumu arasındaki ilişkilerde, bir yeşil yol sisteminin unsurları olarak nehir kıyıları, su kıyısı promenatları, ağaçlı geniş cadde ve bulvarlar, bir hat boyunca uzanan parklar (doğrusal parklar), yürüyüş yolları, doğrusal doğal koridorlar (vadiler, dere yatakları gibi) önem taşımaktadır. Bu yeşil yollar parklar, bahçeler, meydanlar, su yüzeyleri, okul bahçeleri ve diğer açık ve yeşil alanlarla birlikte kentsel yeşil altyapıyı (yeşil alan sistemini) oluşturmakta ve yeşil kuşak, yeşil kama gibi uygulamalarla kent makroformu üzerinde belirleyici olmaktadır (Walmsley, 1995).

Son yıllarda, ülkemizde şehir planlama alanında ekolojik sorunları araştırma konusu yapan çalışmaların somut önerileri ağırlıklı olarak şu şekilde sıralanmıştır:

- 1 Yer seçimi ve Yoğunluk Kararları: Uygun yer seçiminin sağlanması, drenaj, jeolojik yapı, taşkın alanları, verimli tarım toprakları gibi verilerin üst üste çakıştırılması ile yerleşilebilirliğin belirlenmesi, bu verilere uygun yapılaşma,
- 2 Enerji Kullanımının Azaltılması: Güneş ve rüzgardan yararlanmaya yönelik yapı adası yönelimleri,
- 3 Ulaşımın Düzenlenmesi: Motorlu taşıt kullanımını azaltmak ve yaya, bisiklet kullanımını arttırmak,
- 4 Kentlerde yeşil alan miktarını arttırmak: Yeşil Alanların kentlerde nitelik ve niceliğini arttırmak.

Bu çalışmada kentlerin doğal kaynakların sürdürülebilirliği ve yaşam kalitesinin artırılmasında önemli bir planlama aracı olan açık ve yeşil alanlar son yıllarda OSYM tez tarama sorgusu içerisinde ülkemizde çeşitli iller için yapılan yeşil alanlara yönelik bilimsel çalışmalar ışığında, çeşitli makale ve yurtdışında yapılan yeşil alan planlama çalışmaları ve stratejilerinin oluşturulması konusunda yapılan araştırmalar neticesine göre değerlendirilecektir. Ülkemizde yapılan yeşil alanlara yönelik bilimsel çalışmalar; kent içerisindeki yeşil alan varlığı ve dağılımı, araştırmacının tespit ettiği sorunlar ve çözüm önerileri açısından incelenmiş, çalışmaların sonucunda yeşil alanların planlama sistemi içinde sorunlarla karşılaşılmıştır. Yeşil alan planlamasının kent planlarına entegrasyonunun zorunlu olduğu, planlama dilinde bunun ifade edilmesinin gerektiği bilimsel çalışma sonuçlarında da açıkça ortaya konulmaktadır. Çalışmada yurtdışında yapılan yeşil alan yapısal planları ve stratejilerine de yer verilerek Türkiye kentleri planlama sistemi için öneriler sunulacaktır.

1. Kentsel Yeşil Alan Planlama İlkeleri ve Stratejileri

Kentlerimizdeki açık ve yeşil alanların kent makro formuna ve iklimsel yapısına uygun olarak “doğru ve sistemli” olarak planlanması sürdürülebilir gelişme hedeflerini sağlamada

önemli olanaklar sunmaktadır. Kentsel açık ve yeşil alan planlamasının amacı, kent insanının aktif ve pasif rekreasyonel isteklerini karşılamak; kentlerin düzenli kuruluşunu sağlayabilmek ve gelişmeyi kontrol altına alabilmek; kentlerde farklı amaçlara hizmet edecek kullanımları, uygun, yeterli ve sistemli bir alan kullanışı içinde kentsel arazi üzerine yerleştirmek; estetik ve fonksiyonel mekanlar yaratmaktır. Her kent ayrı bir organizmadır ve her kent için standart bir yeşil alan planlamasından bahsetmek mümkün değildir. Kentlerin değişen;

- 1 Yerleşim tipi ve yapısı (ışınsal, doğrusal, ızgara v.s.)
- 2 Mevcut ve planlanan açık alan kullanımları (bölgesel parklar, kentsel açık ve yeşil alanlar, koruma alanları, cadde, bulvarlar, doğal eşikler v.s.)
- 3 Komşu alanlardaki arazi kullanımları (tarım, orman alanları v.s.)
- 4 Nüfusun yapısı ve gelişimi
- 5 Klimatolojik koşullar
- 6 Kentin yeşil alan gereksinimi
- 7 Sosyo-kültürel yapısı
- 8 Yerleşimde yeşil alan ihtiyacını sağlayacak alan potansiyeli
- 9 Kentin karakteri ve kimliği
- 10 Doğal peyzaj özelliklerine

uygun olarak yapılacak yeşil alan sistem planlaması kentlerimizin sürdürülebilir gelişimi açısından önemli faydalar sağlayacaktır.

Kentlerimiz kentleşmenin etkisiyle hızlı bir gelişme göstermektedir ve günümüzde kentler birbirleriyle aynı sorunları tartışan, birbirlerinden farklı olmayan gelişim özellikleri ile karşı karşıyadır. Kentlerimiz planlama süreci içerisinde farklı doğal ve kültürel peyzaj özellikleri, topoğrafik ve iklimsel yapısı, değişen karakter ve kimliğe sahip yapısıyla kentsel yeşil alan planlama stratejileri açısından potansiyel olanaklar sağlamakta mevcut planlama sistemi içerisinde bu olanakları ortaya çıkaracak planlama stratejilerini uygulamaya geçirmekte sıkıntılarla karşılaşmaktadır.

2. Çeşitli Ülkelerdeki Yeşil Alan Standartları ve Stratejileri

Avrupa kentleri yeşil alanların kamu alanları içinde hayati bir önemi olduğunda görüş birliği içindedir. Kentlerin ekolojik koşullarının sürdürülebilirliğini sağlayan bir araç olan açık ve yeşil alanlar kentler için geliştirilecek yeşil alan stratejileriyle çevrenin gelişmesine, rekreasyon olanaklarının çeşitlenmesine, sürdürülebilir gelişmeye, eğlence ve sosyal dönüşüme olanak sağlamaktadır.

Her ülkede şehir ve bölge planlama çalışmalarında yeşil alan ölçütlerinin belirlenmesi zorunlu olmuştur. Dünyadaki değişik ülkeler arasında standartların ve stratejilerinin belirlenmesinde, nüfus, yeşil alan kullanıcı grubunun sosyo-ekonomik yapısı ve ihtiyaçları, yerleşimin iklimsel ve coğrafi özellikleri, büyüklüğü, çevresiyle olan ilişkileri, yerleşim yapısı ve o ülkenin planlama kültürü önem taşımaktadır. Dünya ülkelerinde yeşil alan gereksinimi artan kentliler için şehir planlama çalışmalarında sadece belirli standartlar belirlemek yeterli olmamakta yerleşmeler için geliştirilen kentsel yeşil alan stratejileriyle sürdürülebilir kentsel gelişmeye olanak sağlayarak kentlinin yeşil alanlardan daha fazla yararlanmasını hedeflenmektedir. Bu stratejilerde yeşil alanların niteliklerinin günümüz koşullarına uygunluğu, kent içindeki dağılımı ve kolay ulaşılabilirliği önem taşımaktadır. Son yıllarda yapılan bilimsel çalışmalar da göstermiştir ki kentsel yeşil alanların aktif kullanımı ve kentlinin rekreasyonel ihtiyaçlarına cevap verebilmesi kentlinin yeşil alanlara kolay ulaşılabilirliği ile mümkündür.

İngiltere Mimarlık ve Yapılı Çevre Komisyonu tarafından 2004 yılında yayınlanan yeşil alan stratejileri rehberinde stratejiler 3 ana başlık altında toplanmıştır. Ön faaliyetler, bilgi toplama-analiz ve strateji oluşturma aşamalarını kapsamaktadır (www.cabe.org.uk). İngiltere Doğal Araştırma Raporuna göre Ulaşılabilir Doğal Yeşil Alanlar Rehberi hazırlanmış ve buna göre 2 ha'dan küçük doğal yeşil alanlara ulaşılabilirlik 300 m'yi geçmemesi gerektiği, 20 ha'lık doğal yeşil alanların konut alanından ulaşılabilirliğinin 2 km. olduğu, 100 ha'lık yeşil alanların 5 km, 500 ha.'lık doğal yeşil alanların ulaşılabilirliğinin 10 km. olarak belirlenmiştir. İngiltere-Coventry kenti kent konseyi tarafından oluşturulan Yeşil Alan Stratejileri Rehberinde (2008-2018) 1000 nüfusa sahip yerleşim için 0,6-0,8 ha'lık çocuk oyun alanına erişim 400m. olarak, 1 ha'lık doğal yeşil alanlara ulaşılabilirlik 1200m., en az 20 ha'lık doğal yeşil alanlara erişim 2 km. olarak belirlenmiştir.

Levent ve Nijkamp'ın (2009), çalışmalarında 23 Avrupa kentinin mevcut kentsel yeşil alan planlama ve yönetimi deneyimini karşılaştırmış ve kentsel yeşil alanların planlamasına yönelik stratejiler geliştirilmiştir. Yeşil alanların planlama ve yönetiminde 4 faktör göz önünde bulundurulmuştur. Bunlar Arazi kullanımı içerisinde yeşil alanların payı, yeşil alan durumunun zamana göre değişimi, kent yönetiminin ilgisinin derecesi, kentlinin katılımının derecesi. Sorular 6 tematik grupta toplanmıştır. 1) kentin genel profili (alan, nüfus, arazi kullanımı, sosyo-ekonomik göstergeler), 2) Kentsel yeşil alanların genel durumu (yeşil alan tipleri, yeşil alan büyüklükleri, yeşil alanların önemi, yeşil alanların değişimi), 3) Özel yeşil alanlar (1 kişiye düşen yeşil alan miktarı), 4) Yeşil Alanların finansmanı (mevcut bütçe, bütçenin değişimi), 5) Yeşil alan politikaları (yeşil alan politikaları için ana amaçlar, hedefler ve stratejiler, planlama enstrümanları, vatandaş katılımı, sorumlu departmanlar v.s.) 6) Politikaların gelişimi (başarılı koşullar). Çalışma sonucunda çeşitli ölçütlerde karşılaştırılan şehirler içinden yeşil alanların planlama ve yönetimi bakımından Viyana, Helsinki ve Zürih başarılı şehirler olarak kabul edilmiştir.

İtalya'da Roma kenti için yapılan yeşil alan planlamasında, mahalle ölçeğinden bölge ölçeğine kadar entegre bir sistem yaratılmaya çalışılmıştır. Amerika'da da komşuluk düzeyinden bölge düzeyine ulaşan kompleks bir yeşil alan sistemi vardır.

Avrupa yeşil alan standartları oluşturulurken kentsel doku içerisinde çocuk oyun alanları, spor alanları ve park işlevini gören yeşil alanlar kentsel dokunun dışında yer alan "yeşil kuşak" zonları ele alınmıştır. İngiltere'de kişi başına 70 m² kentsel yeşil alan ve 8 m² kent yakını yeşil zonu önerilmiştir (Yıldızcı 1982).

Almanya'da kişi başına düşen yeşil alan miktarı bölgelere göre değişmektedir. Mevcut planlama politikası rehberi kentsel yeşil alanlar için 2 yöntem önermektedir. Bunlardan biri kişi başına yeşil alan, diğeri yeşil alanın yapılı alana oranı yaklaşımıdır. Ayrıca evden yeşil alana yürüme mesafesini 300-500 m. olarak belirlenmiştir (Harrison 2003).

Hollanda yeşil alan standartları belirlenirken şehir plancıları ulaşım şeklinin etkinliğini ortaya koyarak, 400 metreden az uzaklıktaki yeşil alanlara yürüyerek, 800 metreden az uzaklıktaki yeşil alanlara yürüyerek ve bisikletle, 800 metreden fazla yeşil alanlara bisiklet, araba ve toplu taşıt aracılığıyla ulaşabileceği görüşüne dayanarak çeşitli donatılar öngörmüşlerdir (Karakoç 1996).

Avrupa Komisyonu Kentsel Denetim Raporunda (Urban Audit) kentsel yeşil alanlara ideal yürüme mesafesini 15 dakika olarak belirtmektedir. (http://ec.europa.eu/regional_policy/urban2/urban/audit/ftp/vol3.pdf). 2007 yılında LEED-ND (Leed for Neighborhood Development) komşuluk parklarına ve spor alanlarına yürüme mesafesinde olması gerektiği konusunda görüş birliğine varmıştır. Parklara ve yüksek kalitedeki açık alanlara ulaşımın 3 dakika yürüme mesafesinde olması gerektiğini belirtilmiştir (Farr 2008). Yapılan çalışmalar sonucunda, bir yeşil alan sistem kurgusu için önemli olan yeşil alanlara erişilebilirlik yeşil alanların büyüklüğüne göre farklılık göstermektedir.

3. Türkiye Planlama Sistemi İçinde Yeşil Alanlar

Ülkemizde imar yasaları ve yönetmelikleri kent planlama sürecini yönlendiren temel yasal mevzuatı oluşturmaktadır. Bu mevzuatta yeşil alanlara yönelik yaklaşım, kişi başına belirli büyüklükte (m²) yeşil alanın sağlanmasıdır. 1985 yılında çıkarılan ve halen yürürlükte olan 3194 sayılı İmar Kanunu'nda kişi başına aktif yeşil alan miktarı 7m² olarak öngörülmüştür. 2 Eylül 1999 tarih ve 23804 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara Dair Yönetmelik'le kişi başına aktif yeşil alan miktarı 10 m²'ye çıkarılmıştır (Çizelge 1).

Çizelge: 1 Türkiye Planlama Sistemi İçinde Aktif Yeşil Alan Standardının Gelişimi

Tarih	Kanun Adı- No	Yeşil Alan Standardı
1933	2290 Sayılı Yapı ve Yollar Kanunu	4 m ² /kişi
1956	6785 Sayılı İmar Kanunu	Plancının kendi çalışma ve kabulleri ile standart belirlenmiştir.
1985	3194 Sayılı İmar Kanunu	Belediye ve Mücavir Alan Sınırları içinde 7 m ² /kişi, Belediye ve Mücavir Alan Sınırları dışında 14 m ² /kişi
1999	2 Eylül 1999 tarihli 23804 sayılı yönetmelik	Belediye ve Mücavir Alan Sınırları içinde 10 m ² /kişi, Belediye ve Mücavir Alan Sınırları dışında 14 m ² /kişi

Kentsel açık ve yeşil alanlar, 3194 Sayılı İmar Kanunu'nda aktif yeşil alanlar ve diğer yeşil alanlar olarak iki grupta tanımlanmıştır. Aktif yeşil alanlar; toplumun doğrudan yararlanması için düzenlenmiş parklar ve dinlenme alanları, çocuk bahçeleri ve oyun alanlarını kapsayan kullanımlardır. Diğer yeşil alanlar ise; halkın doğrudan kullanabilecek ya da dolaylı olarak yararlanabilecekleri ancak, aktif yeşil alanların fonksiyonlarına genellikle sahip olmayan alanlardır. Yerleşim alanları bünyesinde doğal olarak kullanabilecekleri gibi insan eliyle de düzenlenmiş olabilirler. Şehirlerdeki diğer yeşil alanların başlıcaları şu şekilde sıralanabilir; orman alanları, ağaçlandırma alanları, çalılıklar, kamu ya da özel mülkiyete ait bahçeler, fuar, panayır ve festival alanları, mezarlıklar vb. gibi alanlar.

Türkiye planlama sistemi kentlerde yeşil alan oluşturmak için imar mevzuatında bir standart getirmiştir. Günümüzde imar planlarında, kentin plana konu bölgesinde kişi başına 10 m² yeşil alan düşmesi esası aranmaktadır. Bir imar planlama çalışmasında % 40 düzenleme ortaklık payıyla bedelsiz olarak oluşturulan yeşil alanlar ve diğer teknik ve sosyal alt-yapı alanları, kanunda öngörülen standartları karşılamakta yetersiz kalabilmektedir. Mevcut planlama sistemi içerisinde imar planlarının yeşil alan standartlarını nicel olarak sağlaması için yapılaşma kararı içeren imar parsellerinin arasında, kenarında ve köşesinde kalan alanların yeşil alan olarak tanımlanması genel eğilim olarak görülmektedir. Bu yaklaşım günümüzde yeşil alanların etkin ve verimli kullanılamamasına neden olmakta, yeşil alan sistemi kurmakta ve uygulamakta birtakım sorunlar doğurmaktadır. Yeşil alanların kentli için etkin kullanımının sağlanmasında en önemli koşulların başında olan yeşil alanlara erişilebilirlik bu yaklaşımla sağlanamamaktadır.

3.1. Türkiye Kentlerinin Yapılan alışmalar Sonucunda Yeşil Alan Durumları ve Sorunları

Ülkemizde kentler hızlı kentleşme, sanayileşme, yaşam standartlarındaki farklılaşmaya bağlı olarak ekonomik, teknolojik, siyasal ve psiko-sosyolojik etmenlerin etkisi altında değişmekte ve gelişmektedir. Kentler hızlı kentleşme, doğal kaynakların hızla tüketilmesi, düzensiz yapılaşma, arazi değerlerindeki artışa bağlı olarak mekansal olarak farklılaşmakta, bu yaşanan süreçte doğal alanlar, kıyıları, korunacak alanlar, açık ve yeşil alanlar fazlasıyla baskı altında kalmaktadırlar.

Ülkemizdeki kentlerde yeşil alan miktarı hakkında bilgi edinmek amacıyla 1982 yılında bazı büyük kentlerimizde yapılan çalışma, 1997 yılında tekrar edilmiştir. 15 yıllık gelişmeler izelge 2’de görölmektedir.

Çizelge:2 Bazı büyük kentlerimizin yeşil alan varlığının 15 yıllık dönemdeki gelişimi (Sabaz, 2003).

No	Şehir	m ² /kişi	
		1982	1997
1	Denizli	6.51	5.91
2	Kayseri	5.43	11.13
3	Manisa	2.00	4.93
4	Adapazarı	2.44	1.08
5	Samsun	4.43	5.10
6	Urfa	3.26	2.06
7	Kırıkkale	3.79	0.89

Ülkemizde kentlerde kişi başına aktif yeşil alan oranlarının belirlenmesi çok sayıda bilimsel çalışmaya konu edilmiş, böylece kentsel yeşil alan varlığı üzerine görölen eksiklikler belirlenmeye çalışılmıştır. 2007 yılında Aksaray kentinde yapılan bir araştırmada, Aksaray kentindeki mevcut düzenlenmiş aktif açık-yeşil alanlar (kent ve mahalle parkları, ocuk bahçeleri ve oyun alanları) nitelik ve nicelik olarak yetersiz olup kişi başına ortalama 3,4 m² düşmektedir. 2007 yılında Kahramanmaraş kentinde yapılan bir çalışmada kişi başına 1,4 m² aktif yeşil alan varlığı saptanmıştır. 2006 yılında orum kentinde yapılan yeşil alanlara yönelik araştırma sonucunda açık ve yeşil alanların kent içindeki dağılımları dengesiz ve yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır. 2005 yılında Akdeniz Üniversitesi tarafından yapılan bir araştırmaya göre Antalya’da kişi başına düşen aktif yeşil alan miktarı 4,4. m² ve yeterli değildir (Ortaçeşme ve ark. 2005). 2004 yılında İstanbul’da kişi başına 1,9 m² aktif yeşil alan varlığı, Isparta’da 2001 yılında 3 m² aktif yeşil alan varlığı tespit edilmiştir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Yeşil alanların alansal olarak standartların altında olmasının yanında diğer bazı sorunlar da bulunmaktadır (izelge 3).

Çizelge 3. Bilimsel Çalışmalar Sonucu Bazı Kentlerimizin Yeşil Alan Varlığı, Sorunları ve Öneriler

Şehir	Çalışma yılı Araştırmacı	Mevcut Aktif Yeşil Alan m ² /kişi	Yeşil Alan Sorunları	Öneriler
Adapazarı	Gökalp (2006)	0.70	<ul style="list-style-type: none"> - Kent merkezinde belirgin bir açık ve yeşil alan sistemi mevcut değildir. Yeşil alanlar kent içinde dağınık olarak bulunmaktadır. - Yeni yerleşim alanlarında da sonradan yapılmalarına rağmen gerçek anlamda bir açık ve yeşil alan sistemi bulunmamaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> - İmar Kanunu'ndaki açık ve yeşil alan standartları, gerekli yasal düzenlemelerle çağdaş seviyeye getirilmelidir. - Ayrıca saptanan bu standartın içerdiği kategoriler, kategorilerin tanımları, büyüklükleri, ulaşım mesafeleri ve donanımları da belirlenmelidir.
Aksaray	Akbulut (2007)	3.4	<ul style="list-style-type: none"> - Aksaray kent merkezinde aktif yeşil alanlar yetersizdir. - Konut ve toplu konut birimlerinde yer alan açık-yeşil alanlar istenilen standart, estetik ve işlevsel özelliklere sahip değildir. - Kentteki spor alanlarının dağılımı, açık alan büyüklüğü, kişi başına düşen spor alanı miktarı halkın ihtiyacını karşılayacak düzeyde değildir. 	<p>Yeşil alanların nitelik ve niceliğini, bilimsel ve teknik kriterler dikkate alınarak planlamak, uygulamak ve sürekliliğini sağlamak ile mümkündür.</p> <p>Kent içindeki tüm açık ve yeşil alanlar, kentsel yönetimin kararlarının yer aldığı planlarla bir bütünlük arz etmeli, zaman içindeki değişimler için süreklilik ve esneklik sağlayacak şekilde oluşturulmalıdır.</p>
Ankara	Müftüoğlu (2008) Yeşil (2006)	2 m ² 'nin altı	Belediye ve mücavir alan sınırları içerisinde yapılacak olan planlamalarda kişi başına minimum 10 m ² aktif alan alınmak kaydıyla planlar hazırlanmakta, fakat kentlerimizin çoğunda kişi başına düşen yeşil alan miktarları giderek azalmakta, var olan yeşil alanların kent içerisindeki dağılımları dengesizliğini korumaktadır.	<ul style="list-style-type: none"> - İmar mevzuatı içerisinde kentsel açık-yeşil alanlarla doğrudan ilgili olan 3194 sayılı İmar Kanunu Avrupa Birliği standartlarına uyumlu hale getirilmelidir. - Peyzaj mimarlığı meslek disiplini, kent ve kır yaşantısını doğrudan etkileyen imar mevzuat sürecine mutlaka dahil edilmelidir.

Çanakkale	Küzeci (2008)	11.5	Mevcut yeşil alanlarda nitelik, nicelik ve bu alanların kent geneline dağılımları açısından sorunlar bulunmaktadır.	- Doğal kaynaklar, çevre kirliliği, yeryüzü hakkında hızlı ve doğru bilgiye olan ihtiyacı artmaktadır. Teknolojinin her gün daha da ilerlemesiyle beraber doğal kaynakların belirlenmesinde ve yıllara göre oluşan değişimlerin analizinde kullanılan yöntemlerde de çeşitlilik artmaktadır
Çorum	Albayrak (2006)	2.1	- Açık ve yeşil alanların kent içindeki dağılımı dengesiz ve düzensiz. - Mevcut alan kullanımlarının planlama kararlarıyla örtüşmediği - Yeşil alanların büyüklük, işlevsellik ve estetik açıdan halkın ihtiyaçlarına cevap vermemesi	- Kentte yeşil kuşak oluşturmaya yönelik öneriler sunulmuştur.
Eskişehir	Uz (2005)	4.62	- Kent merkezinden uzaklaştıkça yeni gelişim gösteren mahallelerde yeşil alan miktarı, eski kuruluşlu mahallelere nazaran daha fazla olduğu gözlenmiştir. - Mahalle ölçeğindeki açık ve yeşil alanların sayısı, dağılımı ve sahip olduğu donatılar açısından dengesizlikler bulunmaktadır	- Yeşil alanların tasarlanması kadar gelecek nesillere aktarılması da önemli bir kriterdir. Bu kapsamda insanların, planlanan alanlar ve doğal yeşilliklerin korunması ve devamlılığının sağlanması konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir.
Konya	Özcan (2008)	-	Konya kentsel koruma alanında mevcut açık yeşil alan kullanımlarının gerek niceliksel gerekse niteliksel açıdan kültürel mirasa ilişkin değerlerin sürdürülebilir korunması ve geliştirilmesine yönelik etken ve verimli kullanılmadığı.	Yeşil koridorlardan oluşan açık ve yeşil alan sistemi kurulmalı - Küçük parklar, pasif yeşil alanlar yeşil alan sistemi kapsamında yeniden tasarlanmalı
Kırkkale	Özcan (2006)	2.20	- Açık-yeşil alan verilerinin niceliksel açıdan yetersiz - Kent formu bütününde dengesiz mekansal dağılım - Açık- yeşil alanların etkin kullanılmadığı	Açık-yeşil alan kullanımlarının mekansal-işlevsel kademelenme kapsamında dengeli dağılımının yapılması

Kahramanmaraş	İlter (2007)	1,4	<ul style="list-style-type: none"> - Öngörülen ve mevcut aktif yeşil alan parsellerinin tamamına yakınının büyüklükleri ideal ölçülerin altındadır. - Çalışma alanının %68'i öngörülen yeşil alan parsellerine ideal yürüme mesafesinde iken, mevcut parseller için bu oran %41 olarak belirlenmiştir. - Bu sonuçlar, aktif yeşil alanların küçük yüzölçümleri ve kent genelinde düzensiz dağılımları nedeniyle kent yaşantısına yeterli katkı sağlayamamaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kentte öngörülen ve mevcut aktif yeşil alanların toplam büyüklükleri, kent genelinde dağılımları ve parsel boyutları bakımından revize edilmelidir. - İmar planlarında yeni aktif yeşil alanlar öngörülürken konut dokularının gelişim formu ve planlanan nüfus yoğunluğu doğrultusunda yeşil alan parselinin konumu ve genişliğine karar verilmelidir.
---------------	-----------------	-----	--	--

4. Yeşil Alan Planlama Stratejilerinin Kent Planlarına Entegrasyonu

Geleceğin yerleşmelerini planlayan kent planları mevcut planlama mevzuatı içinde ülkemizde maalesef kamu alanları içinde hayati öneme sahip olan yeşil alanlara yönelik stratejileri oluşturmakta yetersiz kalmıştır.

Dünya ülkelerinde yeşil alan gereksinimi artan kentliler için, şehir planlama çalışmalarında sadece belirli standartlar belirlemek yeterli olmamakta, yerleşmeler için geliştirilen kentsel yeşil alan stratejilerinin kent planlarına entegrasyonu önem taşımaktadır.

Federal Almanya'da örneğin Bavyera eyaletinde Kentsel Peyzaj Planlama çalışmaları Çizelge 4'te görüldüğü şekilde, Doğa Koruma Yasası uyarınca İmar planlarına temel oluşturmakta ve Nazım Plan ve İmar Planına entegre edilmektedir (Schulz, 1978:65) (Sabaz 2003).

Çizelge 4: Bavyera Eyaleti Doğa Koruma Yasası'na göre Nazım ve İmar Planı aşamalarında hazırlanan Peyzaj Planları

Kentsel Planlama	Kentsel Peyzaj Planlama	Ölçek
Nazım Plan	Kentsel Peyzaj Planı	1:10 000; 1:5 000
İmar Planı	Yeşil Alan Planı	1:1 000; 1:500

1994 Mayıs ayında çalışmalarına başlanılan Florida Eyaleti Yeşil Alan Sistem Planlama Projesi Florida Eyaleti Çevre Koruma Bölümü ve Florida Üniversitesi (Peyzaj Mimarlığı Bölümü) işbirliğiyle hazırlanmıştır. Plan Florida Eyaleti Yeşilyollar (greenways) komisyonunun, Florida Eyaleti Ulaşım Bölümünün, Florida Yeşilyollar Koordinasyon Konseyi tavsiyeleriyle çalışmalarını sürdürmüştür. Projede; yeşilyol sistemini geliştirirken birçok parametreleri göz önünde bulundurmışlardır. Bunlar;

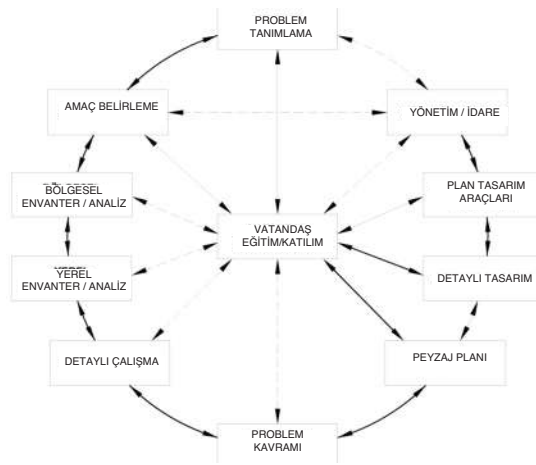
1. Peyzaj Değerleri
2. Koruma Koridorları (biyolojik bağlantı koridorları, korunacak alanlar v.s)
3. İzler (tarihi, kültürel izler)
4. Yeşilkuşak (korunacak doğal alanlar, doğal ekosistemler, tarım alanları v.s.)
5. Faydalı koridorlar (yollar, boru hatları, kanallar v.s)
6. Rezerv Alanları (büyük koruma alanları; Everglades Milli Parkı gibi, korunacak biyolojik çeşitlilik alanları doğal, kültürel ve tarihi alanlar v.s)
7. Yerel peyzaj unsurları
8. Bölge parkları, açık ve yeşil alanlar
9. Ekolojik, kültürel, tarihi ve rekreasyonel sitler

Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) kullanılarak oluşturulan modelde temel raster ve coğrafi bilgi analiz ve sorgulamaları yapılmıştır. Arazi kullanımları matematiksel modellerle alansal olarak analizi yapılmıştır. CBS kullanılarak yapılan çalışmaların sonucunda Florida Yeşilyollar Sistemi oluşturulmuş ve kent planlarına entegre edilmiştir.

(<http://geoplan.ufl.edu/projects/greenways/greenwayindex.html>).

Maruani, Cohen (2007) çalışmalarında planlama süreci içinde açık ve yeşil alan planlamasına yönelik model geliştirmişlerdir. Çalışmada park sistemi, kent yapısına ve şekline uygun yeşil alan sistemleri (yeşil kuşak, yeşil kalp, yeşil yol v.s.), peyzaj unsurları, ekolojik koşullar, korunacak peyzajlar, kentsel standartlar, biyosfer rezerv alanları dikkate alınan konular arasında yer almaktadır.

Steiner tarafından 1999 yılında geliştirilen ekolojik planlama modeliyle Forney kenti bölge planıyla uyumlu bir yeşil alan planlama modeli önerilmektedir. Bu çalışmada planlama sürecinde Coğrafi Bilgi Sistemi verileri, Park Rekreasyon ve Açık Alan Master planı verileriyle birlikte değerlendirilmiştir (wadeamiller.com/projects/forney/summary.html).

Resim 1. Steiner Ekolojik Plan Modeli

Yeşil Alanların planlamasına yönelik yurtdışında birçok uygulama mevcuttur. Yeşil alan yapısal planı (green area structure planning), yeşil altyapı planı (green infrastructure planning), greenways plan (yeşil yol planı) gibi farklı çeşitleri bulunmakta hepsi kent genelinde açık ve yeşil alanların kent gereksinimlerine cevap verecek, sistemli bir alan kullanışı ve koruma politikaları içermektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Kent planlaması ve tasarımında önemli bir alan kullanımı olan açık ve yeşil alanlar, kentlerimizdeki hızlı nüfus artışı ve düzensiz yapılaşma sonucunda önemli bir baskı altında bulunmaktadır. Fiziksel ve ekolojik işlevlere sahip olan yeşil alanların kent planlamada bu işlevleri yerine getirebilmeleri için makro ölçekten mikro ölçeğe kadar her aşamada bir sistem dahilinde planlanmalı kent planlarında bir yeşil alan stratejisinin gözetilmesi önem taşımaktadır. Bu strateji bir yeşil alan sistemi oluşturma temeline dayanmalıdır. Türkiye’de bugüne kadar çıkarılan imar mevzuatında kentlerimizde bir yeşil alan sistemi oluşturulmasına yönelik hükümler yer almamış, bunun sonucunda parçalı planlarla oluşturulan ve değiştirilen yeşil alan kararları sonucu bugün kentlerimiz yeşil alanlar bakımından yeterli nicelik ve niteliği sağlayamamaktadır.

Ülkemizde yapılan yeşil alan çalışmalarının neticesinde ortak görüş, kentlerimizde aktif yeşil alanların küçük yüzölçümleri ve kent genelinde düzensiz dağılımları nedeniyle kent yaşıntısına yeterli katkı sağlayamadığını göstermektedir. Ekolojik değerlerin sürdürülebilirliği, küresel ısınmanın önlenmesi, su kaynaklarının korunması ve doğru planlanması, yaşam kalitesinin yükseltilmesi açısından önemli bir planlama aracı olan açık ve yeşil alanlar imar mevzuatımızda ve planlama dilinde yeteri kadar ifade edilememiş, planlama kararlarına yeşil alan stratejileri aktarılamamış, imar planlarıyla oluşturulan yeşil alan kararları uygulamada sorunlarla karşılaşmıştır. Yeşil alanlar özellikle hızla kentleşen kentlerimizde rantın gücü karşısında baskı altında kalmış, planlama; yapılan plan değişiklikleriyle bu gücü sağlayan bir araca dönüştürülmüştür.

Türkiye’de açık ve yeşil alan kullanımı açısından aynı yeşil alan standardı geçerlidir. Her kentin birbirinden ayrı özellikte iklimsel, coğrafi, mekansal, sosyal ve kültürel yapısı düşünüldüğünde belirlenen açık-yeşil alan ölçütünün ülkemizdeki bütün kentlerde uygulanması yanıltıcı sonuçlara neden olmaktadır. İmar planları yapım aşamasında kentsel donatı alanlarının standartlarının sağlanmasında da bazı sorunlar ortaya çıkmakta, imar planlarıyla belirlenen yeşil alan kullanım kararlarının çoğu kez planlandığı şekilde uygulanmadığı görülmektedir. Kentlerde imar planlarıyla öngörülen yeşil alanların kimi zaman standartları sağladığı ve ulaşım mesafelerini sağladığı tespit edilmiş olsa da mevcut alan kullanımlarının planlamayla örtüşmediği görülmektedir. Planlanan yeşil alanların uygulamaya geçirilemeyeşindeki en önemli nedenlerinden birisini mülkiyet sorunu oluşturmaktadır.

Dokuzuncu Kalkınma 2010 yılı programında “ Kentlerin yaşam standartlarının yükseltilmesi ve sürdürülebilir gelişmenin sağlanması öncelikli politika olarak belirlenmiştir. Bu politikalar doğrultusunda Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından 2010 yılında Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı “kentleşmenin yapısal sorunlarının çözümüne, sağlıklı, dengeli ve yaşanabilir kentsel gelişmenin sağlanmasına yönelik ilke, strateji ve eylemleri ortaya koyan ve bunların uygulama esaslarını belirleyen ve bir eylem programına bağlayan ulusal bir dokümanın elde edilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Yerleşmelerin mekan ve yaşam kalitesinin artırılması ana başlığı altında açık ve yeşil alanlar da yer almıştır. Yerleşme ve kentleşmeye ilişkin sorunların içinde kentlerin teknik ve sosyal altyapı yetersizliklerinin giderilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca 4. Bölüm Hedef, Strateji ve Eylemler başlığı altında açık ve yeşil alanlara yönelik hedef ve stratejiler belirtilmiştir (<http://www.arkitera.com/UserFiles/File/download/kentges.pdf>.)

Tema / Sektör Açık – Yeşil Alanlar

Hedef: Her Kademe ve Türdeki Mekânsal Planlarda Açık ve Yeşil Alanları Sistem Bütünlüğü İçinde Geliştirmek

Strateji 2.20 Yeşil ve açık alanların kent mekânsal üst biçim ve doğal özelliklerine bağlı olarak bir sistem bütünlüğü içinde geliştirilmesi, erişilebilirliğinin sağlanması, mekânsal planlar kapsamında “Açık ve Yeşil Alanlar Ana Planı” yapılması ve yönetim sisteminin kurulması. Yerleşmelerde açık ve yeşil alan eksikliklerinin giderilmesine yönelik tasarım ve düzenlemelerin kentsel mekânsal planlarla uyumlu bir biçimde yapılması.

2.20.1. Eylem Adı; Sürdürülebilir açık ve yeşil alanlar yönetimi

2.20.2. Eylem Adı; Açık ve yeşil alan standartları

Dokümanda sürdürülebilir kentsel gelişmenin sağlanmasının her şeyden önce kentleşme alanında bütünleşik ve etkin bir planlama, uygulama, izleme ve denetleme sisteminin kurulmasını ve bunu sağlayacak bir yönetsel yapılanmanın oluşturulmasını ile mümkün olacağını vurgulanmıştır. Bu bütünleşik sistemde kentsel yeşil alan planlama kararları kent planlarıyla ilişkilendirilmeli ve bütünlük sağlanmalıdır.

Yeşil alanlar kentsel alanlara ekonomik, ekolojik, sosyal, estetik, kültürel, tarihsel değerler yüklemektedir (Levent , Nijkamp ,2009). Bu değerlerin kentsel mekânın gelişmesinde, kent insanının sağlıklı bir çevrede yaşamasında önemli etkileri vardır. Bunun gerçekleşmesi kentteki açık- yeşil alanların bilimsel, ekolojik ve teknik kriterler dikkate alınarak bir bütünlük içinde planlanması, tasarlanması ile mümkündür. Yeşil alanların nitelik ve nicelik olarak yeterli hale getirilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır. Ülkemizdeki kentler hızlı kentleşme, sanayileşme ve nüfusun artmasıyla birlikte kentlerimizde hızla azalan yeşil alanlar, günümüzde yapılan kentsel yenileme ve dönüşüm çalışmalarıyla, yerel yönetimlerin yeşil alanlara verdiği önem doğrultusunda, yeşil alanların kente sağladığı ekolojik ve eko-

nomik ve sosyolojik faydanın kentli tarafından farkındalığının artmasıyla kentlerimizde yeşil alanların niceliksel olarak artması olasıdır.

Kentin planlama diline yeşil alan planlama sistemi girmeli, yurtdışındaki örneklerinde olduğu gibi kentler için ayrı ayrı yeşil alan stratejileri oluşturulmalı ve kent planlarına entegrasyonu sağlanmalıdır. Bu stratejiler kentin;

- Yeşil alan varlığı
- Yeşil alanların kent içerisindeki dağılımı
- Yeşil alan gereksinimi
- Ulaşılabilirlik
- Yeşil alan sistemi oluşturma
- Yeşil alan kademelenmesi (Bölge, kent, semt, mahalle ölçeği)
- Kent yapısına uygun, her kentin doğal ve ekolojik yapısına uygun
- Kent kimlik ve karakterine
- Sosyal ve kültürel yapısı
- Makro ölçekten mikro ölçeğe planlama kriterleri
- Kent Planlarıyla uyum, bütünsellik

dikkate alınarak oluşturulmalı, her kentler için ayrı yeşil alan stratejileri ve eylem planları hazırlanmalıdır.

Sürdürülebilir bir ekoloji, iklim değişikliği, doğal kaynak ve enerji verimliliği politikalarının gerçekleşmesinde temel alan kullanımı olan açık ve yeşil alanlar planlama sistemi içinde farklı olarak ifadelendirilmeli ve uygulanmalıdır. İmar mevzuatımızda sadece m² olarak ifade edilen yeşil alanlar yurtdışında yapılan çalışmalar gibi kentsel yeşil alan planlama sistemi içerisinde değerlendirilmeli, stratejiler oluşturulmalı ve her kademe ve türdeki mekansal planlama çalışmalarına aktarılmalıdır.

Kaynakça

- Akbulut Ç.D., (2007). Aksaray Kenti Açık ve Yeşil Alanlarının Nitelik ve Nicelik Yönünden Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. 194 s.
- Albayrak B., (2006). Çorum Kenti Mevcut Alan Kullanım Kararları ve Açık-Yeşil Alan Verilerinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. 116 s.
- Farr, D., (2008). Sustainable Urbanism. Urban Design with Nature. New Jersey.
- Gökalp, A., (2006). Körfez Depremi Sonrası Adapazarı Kentsel Yerleşim Düzeninde Açık ve Yeşil Alan Sisteminin Peyzaj Mimarlığı Açısından İrdelenmesi. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Fen Bilimleri Yüksek Lisans Tezi. 130 s.
- Harrison, C., (2003). The English Planning System. <http://www.map21ltd.com/COSTC11/uk-planning.htm>
- İlter, A., A., Doygun H., (2007). Kahramanmaraş Kentinde Mevcut ve Öngörülen Aktif Yeşil Alan Yeterliliğinin İncelenmesi. Ekoloji Dergisi 17,65.21-27.
- Karagüzel, O., Ortaçeşme, V., Atik, M. (2000). Planlama ve Uygulama Yönünden Antalya Kenti Yeşil Alanları Üzerinde Bir Araştırma. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Antalya, 33s.
- Karakoç, S. (1996). İmar Planlarında Alınan Yeşil Alan Kararları ve Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma, KDZ. Ereğli Örneği. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 151 s.
- Küzeci C., (2008). Açık ve Yeşil Alan Değişiminin Uzaktan Algılama Yöntemi Kullanılarak Belirlenmesi. Çanakkale Örneği. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri. Yüksek Lisans Tezi. 115s.
- Levent, T, B., Nijkamp P., (2009). Planning and Management of Urban Green Spaces in Europe: Comparative Analysis. Urban Planning and Development. Volume 135.Issue 1, pp 1-12.
- Maruani T., Cohen I.A., (2007). Open Space Planning Models: A Review of Approaches and Methods. Landscape and Urban Planning 81. 1-13.
- Müftüoğlu V., (2008). Kentsel Açık- Yeşil Alan Karar ve Uygulamalarının İmar Mevzuatı Kapsamında Ankara Kenti Örneğinde İrdelenmesi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara. 166 s.
- Ortaçeşme, V., Yıldırım E, Manavoğlu E., 2005. Kentsel Yeşil Alan Fonksiyonları Düzleminde Antalya Kenti Yeşil Alanlarına Bir Bakış. Antalya Yöresinin İnşaat Mühendisliği Sorunları Kongresi Bildiriler Kitabı, Cilt 2, s.539-549, Antalya.
- Özcan K., (2006). Sürdürülebilir Kentsel Gelişmede Açık ve Yeşil Alanların Rolü. "Kırkkale-Türkiye Örneği). Ekoloji Dergisi 15,60 37-45.
- Özcan K., (2008). Sürdürülebilir Kentsel Koruma İçin Açık-Yeşil Alan Etkin Bir Planlama Modeli: Konya Kentsel Koruma Alanı, Türkiye Örneği. Ekoloji Dergisi 17,68 43-53.

Sabaz, M. (2003) Kentlerde “Yaşam Kalitesi-Yesil Alan” İlişkisi ve Avrupa Birliği Aday Statüsündeki Türkiye’nin Büyük Kentlerinde Yesil Alan Varlığının Durumu, Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 18(1), Adana, s. 87-92.

Sayan, S. ve Ortaçşme, V. (2001), “Antalya Konyaaltı Plajı’nın Fiziksel Planlama ve Yönetiminin Değerlendirilmesi”, Türkiye’nin Kıyı ve Deniz Alanları III. Ulusal Konf. Bild. Kitabı, s.117-126. KAY Türkiye Milli Komitesi Yayını, Ankara.

Uz Ö., (2005). Eskişehir Kent Merkezi Yeşil Alanlarının Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Yardımı ile Değerlendirilmesi. Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. 112 s.

Yeşil A., (2006). Ankara Metropolitan Alanının Yeşil Alan Sisteminin Analizi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri. İstanbul. 81s.

Yıldızcı A., (1982) Kentsel Yeşil Alan Planlaması ve İstanbul Örneği, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Doçentlik Tezi, İstanbul.

Walmsley. A. (1995), “Greenways and the making of urban form”, Landscape and Urban Planning 33. 81-127.

III. OTURUM - 8 KASIM 2010

“PLANLAMA, EKONOMİ ve POLİTİKA”

Moderatör: **Prof. Dr. Birgül AYMAN GÜLER**

**YENİ BİR KAVRAM KATEGORİSİ ÖNERİSİ:
PLANLAMA SİSTEMİ VE PLANLAMA POLİTİKASI**

Arş. Gör. **Aslı YILMAZ** - Orta Doğu Teknik Üniversitesi

“KALKINMA PLANLAMASINDAN STRATEJİK PLANLAMAYA”*

Dr. **Barış ÖVGÜN** - Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi

**PLANLAMAYA SINIR ÇİZMEK: İSTATİSTİKİ BÖLGE
BİRİMLERİNİN PLANLAMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Arş. Gör. **Muhammed Ziya PAKÖZ**

Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

BÖLGE PLANLAMASINDA YENİ BİR KURUM:

KALKINMA AJANSLARI

Ahmet BAŞ, Şehir Plancısı, KUDAKA

PLANSIZLIĞIN EKONOMİSİ

Ahmet Müfit BAYRAM, Şehir Plancısı

YENİ BİR KAVRAM KATEGORİSİ ÖNERİSİ: PLANLAMA SİSTEMİ VE PLANLAMA POLİTİKASI

Arş. Gör. **Ash YILMAZ**
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Giriş

Kavramlar, nesnel gerçekliğin zihindeki yansımasıdır. Bu nedenle, nesnel gerçeklik gibi kavramlar da gelişir ve değişir. Nesnel gerçeklikteki gelişim ve değişim, kavramlarda karşılık bulamadığı durumda ise bir kavram karmaşasına sürüklenilmektedir.

Planlama da kökeni çok eskilere dayanan bir gerçeklik ve kavramdır. Bu doğrultuda, tarihsel deneyimlerin tümünü karşılama iddiasındadır. Bir yandan askeri, ekonomik, siyasal, sosyal, yönetsel, kentsel, vb. alanlardaki deneyimleri bir yandan Antik Çin, Columbus öncesi Amerika ve modern Kameralist Avrupa'daki planlama (Lepawsky 1971, 297) olgularını yansıtmak üzere kullanılmaktadır.

Ne var ki, sayılan tarihsel olgular tek bir kavramda toplanarak birbirlerine indirgenemeyecek farklı *genel ve temel özelliklere* sahiptir. Söz konusu tarihsel olguların, “doğuş nedenleri, varoluş yasaları, içinde barındırdığı iç çelişkiler ve gelişme eğilimleri ve o nesneye özgü belirleyici özellikleri” yani “[b]elli bir nesnel sınıfın özünü oluşturan şey, [ki] aynı zamanda o nesnelde genel olan yandır” (Malinin 1979, 161), farklıdır.

Nesnel gerçekliğin en genel ve temel özellikleri, yani özü *kavram kategorileri* ile dile getirilir (Hançerlioğlu 2006, 424). Kavram kategorilerinin oluşturulması, bilimsel araştırma için zorunludur çünkü “kategoriler, düşüncenin düzenleyici ilkeleri, nesnelere ve fenomenlerin tüm zenginliğini sınıflandırmamızı sağlayan, özne ile nesne arasındaki bağlantının düğüm noktalarıdır” (Malinin 1979, 137).

Bu nedenle, planlama gerçekliğine özgü zenginliğin tek bir kavramda toplanarak karmaşaya sürüklenmesi yerine söz konusu zenginliğin sınıflandırılması gereklidir. Bu sınıflandırma ile 1930'lu yıllar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) plancılığı ile 1960'lı yıllar kalkınma plancılığının, “ekonomik sistemin serbest işleyişine yönelen devlet müdahalesi”nin (Kapp 1939, 761) farklı biçimleri olmadığı görülecek; söz konusu tarihsel olgula-

rın genel ve temel özelliklerinin belirlenerek sınıflandırılması ile gerçekliğin özünün kavranması sağlanacaktır.

Bu yöntemsel bilinç ile yola çıkılan çalışmada, öncelikle tarihsel olgular incelenmiş, ardından nesnel gerçekliğin soyutlanması ile kavram kategorileri oluşturulmuş, kavram kategorilerinin belirleyici özellikleri ortaya konmuş ve bu kavram kategorileri gözlüğünden nesnel gerçekliğin özünün açıklanmasına çalışılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Giriş'te de belirtildiği gibi, kavram kategorileri, somut olguların genel ve temel özellikleri itibarıyla sınıflandırılmış yansımasıdır. Bu doğrultuda, öncelikle tarihsel olguların “doğuş nedenlerinin, varoluş yasalarının, içinde barındırdığı iç çelişkilerin ve gelişme eğilimlerinin ve o nesneye özgü belirleyici özelliklerin” (Malinin 1979, 161) kavranması gereklidir. İktisat disiplininin üretilen çalışmaların egemen olduğu planlama yazınının taranması ile hızla ulaşılabilen tarihsel olgular şöyle haritalandırılabilir:¹

Tablo 1 Planlamanın Tarihsel ve Siyasi Haritası

	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010
SSCB	Geleneksel Sosyalist Planlama			Reform Sonrası Sosyalist Planlama			Stratejik Planlama		
	New Deal Planlaması		Amerikan Planlaması						
ABD				Politika Planlaması					
Avrupa	Faşist Planlama		Marshall Planı	Fransız Planlaması					
Türkiye	Türkiye Planlaması		Kalkınma Planlaması						
Az gelişmiş Ülkeler									

Nesnel gerçekliğin söz konusu parçaları, bütünden koparılmadan ayrıntılardan temizlenip genel ve temel özellikleri çerçevesinde soyutlandığında ise iki kategori ortaya çıkmıştır: *kurucu bir işlev olarak ve düzenleyici bir işlev olarak planlama*.

Kavram Kategorileri: Planlama Politikası ve Planlama Sistemi

Kavram kategorilerinin kuruluşuna geçmeden önce, planlamaya yaklaşımı açıklamak zorunludur. Şöyle ki, planlama, bağımsız bir değişken değildir. Planlama, toplumsal ve eko-

1 Çalışmada incelenen dönem, 1920’li yıllar ile başlamakta, günümüze kadar gelen tarihsel süreci kapsamaktadır. 1920’li yıllar, ülkenin kaynaklarını önceden belirlenmiş amaçlar doğrultusunda seferber etmek üzere *merkezi planlama*’nın doğuşunun tarihsel sahnesidir. Çalışmada, Amerika, Avrupa ve Rusya temel alınmıştır. Bu nedenle, çalışma, Uzakdoğu Asya ile Rusya dışındaki Orta Asya’ya, Avustralya, Afrika planlama deneyimlerine kördür.

nomik yönetim sürecidir ve yönetsel eylem ve yapı gibi toplumsal – ekonomik sistem tarafından belirlenmektedir.

Bu doğrultuda, sosyalist ve kapitalist sistemlerde, planlama niteliksel olarak farklılaşmaktadır:

- Sosyalist sistemlerde planlama
- Kapitalist sistemlerde planlama

Söz konusu sınıflandırma, özgün değildir. Yazındaki birçok çalışma söz konusu sınıflandırmaya değinmektedir. Çalışmada kullanılacak sınıflandırmanın özgünlüğünü göstermek üzere alandaki birikime göz atılması yararlı olacaktır.

Alanyazınındaki Birikim: Sistem Merkezli Planlama Sınıflandırması

F. Pollock’e göre, *sosyalist* ve *kapitalist* planlama olarak iki kategori vardır, diğer planlama alternatifleri bu iki planlama arasında bir yerde durmaktadır. Bu iki kategorinin kurulmasındaki ölçüt ise *üretim araçları üzerindeki mülkiyetin biçimidir*: özel mülkiyet ile kolektif mülkiyet (F. Pollock, “Die Gegenwaertige Lage des Kapitalismus und die Aussichten einer Planwirtschaftlichen Neuordnung”, *Zeitschr. f. Sozialforschung*, 1932, p.18’den aktaran Kapp 1939, 762).

Madelbaum ve Meyer (K. Mandelbaum, and G. Meyer, “Zur Theorie der Planwirtschaft”, *Zeitschr. f. Sozialforschung*, 1934, p. 228 ff.’den aktaran Kapp 1939, 763) ise yine kapitalist ve sosyalist planlama kategorileri üzerinden tartışmayı yürütmüşlerdir. *Kapitalist planlama*, üretim araçları üzerinde özel mülkiyet ve serbest piyasa demektir. *Sosyalist planlama* ise üretim araçları üzerinde devlet mülkiyeti demektir. Hatta, sosyalist planlama da kendi içerisinde iki kategoriye ayrılmaktadır:

- *İdari sosyalizm*: Merkez, piyasa mekanizmasını kaldırarak doğrudan ekonomik plan ile kontrol eder.
- *Piyasa sosyalizmi*: Piyasa mekanizması korunmakla birlikte merkez dolaylı olarak kontrol eder.

Kapp ise sadece *ekonomik ölçütleri* göz önünde bulundurarak planlamanın sınıflandırılması gerekliliğine inanmaktadır. Buna göre, ilk temel kategori *piyasa ekonomisidir*. Piyasa ekonomisinin temel özelliği, fiyat mekanizması ve özel mülkiyettir. Piyasa ekonomisinde, piyasadan başka bir düzenleyiciye gerek duyulmamaktadır, çünkü piyasa kendisi, tam rekabet koşullarında, tüm düzenleyici etkinliklerini gerçekleştirebilmektedir (Kapp 1939, 766). Devlet, serbest piyasa ekonomisinde pozitif değil negatif bir rol oynamaktadır ve devlet müdahalesi en az düzeyde olmalıdır. Bu doğrultuda, Kapp devlet müdahalesinin piyasa ile uyumlu olup olmadığına bakarak bir sınıflandırma yapmaktadır. Devletin doğrudan kanti-

tatif kontrolleri² arttıkça, piyasa çalışamaz hale gelmektedir. Hatta, bu kantitatif düzenlemeler özel mülkiyeti zayıflatabilecek bir ölçüğe gelebilecektir (Kapp 1939, 769). Bu, serbest piyasanın düzenleyici etkisinin tasfiyesi anlamına gelir çünkü kantitatif kontrol ile üretim devlet ya da plan tarafından belirlenmektedir, fiyat mekanizması ile değil (Kapp 1939, 767-768).

Buna göre, Kapp şu ayrımı yapmaktadır:

- Serbest Piyasa Ekonomisi (*Free market economy*)
- GÜdümlü Ekonomi (*Regulated economy*): Piyasa mekanizmasının kalkmadığı ama belli sektörlerde doğrudan kantitatif düzenlemeler hüküm sürdüğü ekonomi (Kapp 1939, 770).
- Planlı Ekonomi (*Planned economy*): Tüm ekonomik süreçlerin plana tabi olduğu ekonomi (Kapp 1939, 770-771).

1989 tarihli kitabında Ellman ise, *devletin ekonomiye müdahalesi* ölçütü üzerinden iki kategori ortaya koymaktadır: *liberal* ve *Marksist*. Bu iki kategori, ademi merkezi piyasa ekonomisi ile güdümlü ekonomi olarak tanımlanmakta ve verimlilik açısından karşılaştırılmaktadır (Ellman 1989, 12-17).³

Yeni Bir Kavram Kategorisi Önerisi: Yönetmel Bir Süreç Olarak Planlama Merkezli Sınıflandırma

Bir önceki altbaşlıkta değinilen çalışmaların, iktisat disiplini içerisinde geliştirildiği, sınıflandırmaların planlama merkezli değil, planlamayı belirleyen sistem merkezli olduğu görülmüştür. Bu çalışmada ise, söz konusu sistemler arasında, planlamanın niteliksel değişimi saptanmış; ve bu değişim planlamanın işlevi üzerinden soyutlanmıştır: *kurucu bir işlev olarak ve düzenleyici bir işlev olarak planlama*.

Sosyalist sistemlerde, toplumsal ve ekonomik alanın yönetimi, planlama biçimini alır. Çünkü, planlama, hem ekonomik ve hem toplumsal etkinliğin temelidir.

Ekonomik etkinlik, *kaynak tahsisi* ve *bölüşüm* ilişkilerini kapsar. Geleneksel sosyalist model, tüketim ve istihdamda piyasa kategorilerini tamamen reddeder. Burada, yapılan *kaynak tahsisi* para akımını doğurmaz ve *bölüşüme* temel oluşturmaz. Kaynak tahsisi işletmeler arasında kalır (Boratav 1973, 330). Bu doğrultuda, sosyalist sistem, gerçek bir piyasada

2 Kantitatif müdahaleler, üretim sürecinin doğrudan devlet tarafından belirlendiği önlemlerdir. Örneğin, gümrük vergilerinin artırılması piyasanın işleyişine müdahale etmezken; "ihracat kotaları"nda üretim miktarının piyasa tarafından değil plan tarafından belirlenmesi kantitatif bir müdahaleyi işaret etmektedir (Kapp 1939, 767-768).

3 Planlamanın sınıflandırılmasına dair çalışmaları bir araya getiren bir araştırma için bkz. Kapp, 1939: 760-773.

arz-talep dengesi sonucunda oluştuğu varsayılan fiyatlar üzerinden değil, *yakıştırma piyasa* oluşturulan *hesabi fiyat* üzerinden hareket eder. Bu nedenle, sistem, kaynak tahsisi ile bölüşümü ayırır. Planlama ile işleyen üretim sürecinde oluşan sosyal ilişkiler de, bu doğrultuda planlama sürecinde kurulmaktadır.

Bu nedenle, sosyalist sistem *planlı ekonomi* ya da *planlı toplum* olarak adlandırılır. Tam da bu nedenle, sosyalist sistemlerde planlama, sistemin *kurucu* ögesi, sistemin kendisidir.

Birgül Ayman Güler'e göre, planlama, sosyalist yönetim uygulamasının kendisidir (Güler 2010). Kendisidir, çünkü sosyalizmden kapitalizme geçiş, sosyalist devletin başlıca işlevlerindedir ve bu geçiş kendiliğinden bir geçiş değildir aksine "devletin yönlendiriciliğini gerektiren hızlandırılmış bir sınai ve tarımsal bir kalkınma"dır (Churchward 1961, 413). Bunu gerçekleştirecek olan da planlamadır.

Kapitalist sistemlerde ise, *piyasa* temel kurucu ögedir. Diğer bir deyişle, *plansızlık, kendiliğindenlik* olarak anılan piyasa, toplumsal – ekonomik etkinliğin olduğu kadar yönetsel etkinliğin de temelidir.

Kapitalist üretim biçiminde, *kaynak tahsisi* ile *bölüşüm* birbirinden ayrılmaz. Gerçek piyasada, kaynak tahsisi ile başlayan istihdam ve tüketimin gerçekleştiği parasal akım, *bölüşümü* gerçekleştirir. Gerçek piyasada oluşan fiyat üzerinden üretim etkinliği gerçekleşmektedir. Söz konusu, üretim sürecini yönlendiren piyasa, üretimin sosyal ilişkilerini de kurucudur. Liberal siyaset teorisine göre, devlet – toplum – piyasa kategorileri arasında parçalanan gerçeklikte, planlı etkinlik, devletin toplum ve piyasa üzerindeki tahakküm aracıdır ve asıl olarak piyasa tarafından düzenlenmesi gereken toplumsal ve ekonomik alanı *düzenleyici* bir işlev üstlenmektedir.

Kapitalist üretim biçiminde, siyasal iktidarın düzenleyici işlevi olarak planlama bir *politikadır*.

Bu doğrultuda, sosyalist ve kapitalist sistemlerde, planlamanın niteliksel farklılaşmasının *düzenleyici* ve *kurucu* işlevler üzerinden soyutlanabileceği saptanmıştır.

Özet olarak,

"Kapitalist sistemler içinde rasyonel hesaplama ve kontrol sürecinin piyasa mekanizması (fiyat sistemi) tarafından yerine getirildiği varsayılır. Sosyalist sistemlerde ise rasyonel hesaplama ve kontrol sürecinin sağlanmasında piyasa mekanizmasının yerini, planlama bir müessese olarak almıştır. Sosyalist planlama sürecinde de bir kısım ihtiyaçların öneminin değerlendirilmesi mekanizmasına bırakılabilir fakat bu da planlanmıştır" (C. Bettelheim, *Sosyalist Planlama*, Evren Yayınları, 1965'den aktaran Tekeli 2009, 35).

Kurucu bir işlev olarak planlama, yönetsel sürecin ve sistemin kendisidir, *planlama sistemi* kategorisini oluşturmaktadır. Piyasa sisteminde *düzenleyici* bir işlev üstlenen planlama ise siyasal iktidarın düzenleyici etkinliği, bir *politikadır*.

Piyasa ve planlama kavramları, toplumsal ve ekonomik sistemleri temsil etme gücüne sahiptir ve bu nedenle karşılıklı ilişkileri bağlamında anlam kazanmaktadır. Gerçekten “[ö]zel bir kategori, yalnızca kendi başına analiz edilerek, yani diğer kategorilerden yalıtılarak doğru bir şekilde kavranılamaz. Nesnel gerçekte her şey karşılıklı bağıntı ve etkileşim halindedir” (Malinin 1979, 137).

Planlama Politikasının Açıklanması: Belirleyici Özellikler

Planlama sistemi, sosyalist toplumsal – ekonomik ve yönetsel sistemin kendisidir; ve Bolşevik Rusya ile özdeştir, çünkü sosyalist planlama olgusu Marksist komünist teorinin devrimden sonra SSCB’de Bolşevik yorumu olarak doğmuştur (Sandle 2006, 63), diğer bir deyişle, sosyalist sistemin, uygulamaya dönük olarak içi, SSCB’de Bolşevikler tarafından doldurulmuştur.⁴

Planlama politikası kategorisi ise tarihsel ve coğrafi olarak dağılmış nesnel gerçekliklerin soyutlamasıdır ve New Deal ile başlayan Amerikan planlılığının mirasçısı olduğu kabul edilen İkinci Dünya Savaşı sonrasında Fransız planlılığı ve 1960 sonrası kalkınma planlılığını kapsamaktadır.

Planlama sistemi, alanyazında sosyalist planlama başlığı altında çok sayıda araştırmaya konu olmuştur, araştırma konusu geniş bir kaynakçaya sahiptir ve belirleyici özellikleri açısından tanımlanmıştır. Ne var ki, çalışma kapsamında özgün olarak kurulan planlama politikası kategorisinin belirleyici özellikleri açıklanmaya muhtaçtır. Bu nedenle, planlama politikası deneyimlerinin araştırılması ve bütünden koparılmadan soyutlanması sonucunda ortaya çıkan belirleyici özellikleri, çalışmanın yoğunlaştığı alandır. Planlama sistemi, planlama politikasının açıklanmasında karşılaştırma ögesi olarak yer alacaktır. Planlama politikasının belirleyici özelliklerinin somuta inerek örneklendirilmesinde, Amerikan New Deal planlama politikası ile Fransız planlama politikası kullanılmıştır, çünkü söz konusu deneyimlerin planlama politikasının tarihsel kökeni ve kurucu örnekleri olduğu savunulmaktadır.

Bir politika olarak planlamanın belirleyici özellikleri, siyasal ve yönetsel yapısında yatmaktadır:

Planlama politikası, devlet – sermaye işbirliğinde hazırlanmakta ve yürütülmekte;

4 Geleneksel sosyalist sistemin reformu sürecinde ve sonrasında SSCB’de planlama olgusu ve SSCB dışındaki sosyalist sistemlerde planlamaya dair tartışmalar, başka bir çalışmada ele alınması gerekecek kadar geniştir. Bu nedenle, bu çalışmada yalnızca geleneksel sistem ele alınmış, piyasa sosyalizmde planlama ya da gelişmiş kapitalist ülkelerde sosyalist devrim sonrası planlama olgusuna dair tartışmalara değinilmemiştir.

Planlama politikası yönetimi, politika süreçleri doğrultusunda kurumlaşmış birimler arasında koordinasyona dayanmakta, merkezi planlama örgütünde “kurul tipi” ağırlık kazanmaktadır.

Planlamanın teknik bir takım özellikleri de söz konusu siyasal – yönetsel yapı tarafından belirlenmektedir. Örneğin, planlamanın kapsayıcılığı, bağlayıcılığı, süresi söz konusu özelliklerin bir türevidir. Ne var ki, bu çalışmada amaç, teknik özelliklerin ortaya konması değil, tarihsel çözümlere için gerekli belirleyici özelliklerin açıklanması olduğundan, planlama sürecinin teknik özelliklerine çalışmada değinilmeyecektir.

1. Planlama Politikası Devlet – Sermaye İşbirliğinde Hazırlanmakta ve Yürütülmektedir

Herberg, 1945 sonrası planlama deneyiminin, Japonya, Batı Almanya ve Fransa’da görüldüğü gibi *özel sektör – devlet işbirliğine* dayandığını iddia etmektedir (1981, 499). Somut deneyimler, söz konusu işbirliğini teyit etmektedir. Ne var ki, işbirliğinin tarihsel kökeni konusunda Herberg’e katılmak mümkün değildir. Çünkü, 1945’den önce 1930’larda ve hatta öncesinden başlamak üzere Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) devlet ile özel sektör bir arada çalışmıştır (Reagon 1999, 10-11). Bu nedenle, ABD’de New Deal planlaması devlet-sermaye işbirliğinde planlamanın tarihsel kökenini oluşturmaktadır.

Devlet – Sermaye İşbirliği’nin İlk Örneği: New Deal Planlaması

20.yüzyıl başında, Amerika kıtasında, sanayileşme ve sanayileşme ile birlikte gelen göç, büyük ve hızlı bir toplumsal dönüşümü başlatmıştır. Bu toplumsal dönüşüm, liberal tezlerin sorgulanmasına neden olan 1929 Krizinin sonrasında yeni ekonomik ve toplumsal bir yapıya gereksinimi yoğunlaştırmıştır. Sanayileşme ve göç sonrasında doğacak toplum ve devlet nasıl olacaktır?

Söz konusu toplumsal dönüşüm, piyasanın kendiliğinden işleyişine bırakılmamış, dönüşümün yönetimine dair geliştirilen önlemler New Deal’i doğurmuştur.

New Deal’in yeni bir başlangıç değil, “İlerlemeci Dönem”in (Progressive Era) devamı olduğu; ABD’de özel sektör – devlet işbirliği ile New Deal planlama politikasını yönlendiren “Ulusal Kaynakları Planlama Kurulu”nun (National Resources Planning Board) yeni bir örgütsel model olarak, 1917-1918’de Hoover ile ortaya çıkan modelin mirasçısı olduğu iddia edilmektedir (Reagon 1999, 10).

Hoover, Ticaret Bakanı (Secretary of Commerce) olarak yeni dönemin, savaş döneminin, aktörlerini bir araya getirmek üzere bu örgütlerin kurulmasına öncülük etmiştir (Reagon 1999, 12), bu nedenle, örgütsel tipler, *Hoover’ci model* diye adlandırılmaktadır.

Gerçekten, 1901 ile 1918 arasında savaş durumu, savaş sırasında üretimi yönetmek üzere

sermaye ile devlet temsilcilerini bir araya getiren kurullar gibi yeni örgütsel tipleri ortaya çıkarmıştır (Herberg 1981, 507). Bu dönemde, büyük şirketlerin egemenliğinde büyük örgütlü ekonomi gelişmiştir. Bu ekonomi, özel ve kamu sektörleri ayrımını kaldıran *anonim şirket modelini (corporate model)* ortaya çıkarmıştır. Bu kurumlardan bazıları şunlardır: Savaş Sanayisi Kurulu (War Industries Board), Ulusal Savaş İşgücü Kurulu (National War Labor Board), Gıda Yönetimi (Food Administration Board), vb (Reagon 1999, 11).

Daha sonra, 1930 seçimlerinde Demokratların adayı Franklin Roosevelt'in başkan olması ile iktidar değişmiştir. Ne var ki, Roosevelt, Hoover'in yöntemini terk etmemiş, takip etmiştir. Hoover'in savaş kurullarında yer alan isimlerin birçoğu daha sonra planlama kurullarında yer almışlardır: Frederick Delano, Charles Merriam, Wesley Clair Mitchell, Henry Dennison, Beardsley Ruml (Reagon 1999). Bu nedenle, Hoover ile Roosevelt arasında kişiler bazında bir süreklilik olduğu nettir ve savaş zamanından kalma ilişkiler, farklı şekillerde de kurulmaya devam etmiştir.

Bu kurullar kadar, bu kurullara ilgili bilgiyi toplamakla görevli yeni kamu politikası kurumları oluşturulmuştur: Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi'nin (Social Science Research Council) altında Ulusal Araştırma Konseyi (National Research Council), Ulusal Ekonomi Araştırmaları Bürosu (National Bureau of Economic Research), 20. Yüzyıl Fonu (20th Century Fund), Robert Brooking Hükümet Araştırmaları Enstitüsü (Robert Brooking's Institute for Government Research) kurulmuştur. Şemsiye örgüt olan Araştırma Konseyi, yine Merriam ve Ruml tarafından kurulmuştur (Reagon 1999, 22).

Bu işbirliğinde devlet, sanayinin sermaye birikiminin artırılarak, kar etmesini sağlamak ve ekonomik büyümeyi teşvik etmekle görevlidir. Bunun için, emeğin disiplinini (kısa dönemde değişken üretim faktörü emektir) (Herberg 1981, 512, 513, 516); hammaddenin daha ucuza üretilmesini; eğitim, sağlık masraflarının sosyalleştirilmesini (refah devleti) ve finansmanın kolaylaşmasını sağlamaktadır (Fransa'da savaş sonrasında bankaların devletleştirilmesi gibi) (Herberg 1981, 513). Ayrıca, devlet ve özel sektör birlikteliği her zaman tekelleşmeyi teşvik etmektedir. Tekelleşme üretimin verimliliğini artırdığı gibi özel sektör ile devlet işbirliğinde de kolaylık sağlamaktadır (Herberg 1981, 512).

New Deal, İlerlemeci Dönem üzerine inşa edilmiş olsa da, New Deal ile İlerlemeci Dönem farklıdır. İlerlemeciler, geleceğe dönük kapsamlı reformları hayata geçirmeye çalışırken, New Deal sadece yürütme ile sınırlı reformlara girişmiştir. New Deal ile Amerikan Başkanı, planlı toplum için politika üreten tek merkez olarak güçlendirilmiştir (Lepawsky 1971, 301).

Devlet – Sermaye İşbirliğinin Modern Biçimi: Fransız Planlaması

Fransa'da planlama çalışmaları 1945 yılında Planlama Komisyonu'nun kurulması ile başlamıştır ve 1946 yılında dört yıllık Modernleşme ve Malzeme Planı hazırlanmıştır (S. Cohen 1969, 81). Bu dönemde, devlet ile büyük şirketler arasında gayri-resmi bir işbirliği kurul-

muştur (S. S. Cohen 1970). Resmi işbirliğini sağlayacak yapılar ise sonrasında gelişmiştir, Fransa’da “Modernizasyon Komiteleri” (Commissions du Modernisation) resmi işbirliğinin başlangıcı sayılabilir.

Fransız planlaması, devlet - sermaye işbirliği ile iktisadi büyüme ve modernleşmenin sağlanmasına dayanmaktadır. Bu nedenle, gruplar ve kesimler arasındaki ayrışmadan özellikle kaçınılmakta; işbirliği özel olarak korunmaktadır (S. S. Cohen 1970, 181). Bu durum, Fransız planlamasının *yakınsayıcı* (convergence) özelliği olarak tanımlanmaktadır. Yakınsayıcı özellikle, planlama süreci içerisinde üretici güçlerin çıkarlarının plana sızması sağlanmaktadır. Hükümetin baştan belirlediği tercihler / öncelikler, istişari örgütlerdeki temsilciler aracılığıyla tekrar şekillendirilmektedir. Bu nedenle, bir ayrışma (divergence) değil, yakınsama yakalanmış olmaktadır (Dolan 1966, 9).

Herberg Fransa’da Monnet’nin asıl başarısının eline aldığı güç değil, ekonomik gücü ve amaçlara egemen olan iki büyük gücü, bürokratik mekanizma ile dinamik ve gelişmeci sermaye eliti bir araya getirecek aracı olduğunu anlamasında olduğunu belirtmektedir (Herberg 1981, 505).

2. Planlama Politikası Parçalı Yönetsel Yapıya ve Kurul Tipi Örgütlenmeye Sahiptir

Planlama politikası, yönetim ve örgütlenmesinde iki özellik belirgindir:

- a. Planlama politikası sürecinde⁵, yetki ve sorumluluk, politika süreçleri paralelinde kurumsal olarak pay edilmekte;
- b. Planlama politikasının oluşturulmasından sorumlu merkezi örgüt, kurul tipinde örgütlenmektedir.

Yönetsel süreç boyunca, yetki ve sorumluluğu tek bir merkezde toplayan planlama sisteminin aksine; planlama politikasında, politikanın oluşturulması, yürütülmesi ve değerlendirilmesinde yetki ve sorumluluk kurumsal olarak paylaşılmaktadır.

Planlama politikasında, politika oluşturma görevi kurul tipi örgütlenen merkezi örgüte verilmekte; planlamanın yürürlüğe girmesi ise yasamanın yetki ve sorumluluğuna bırakılmaktadır; planın yürütülmesi ise yürütmenin yetki ve sorumluluğunda gerçekleşmektedir.

Planlama politikasının oluşturulmasında, merkezi kurula ek olarak, hükümet içerisinde örgütlenen Bakanlıklararası komisyonlar ya da planlama komisyonları ile hükümet dışından uzman ve temsilcilerden oluşan özel ihtisas komisyonları rol almaktadır. Bu komisyonlar, planlama politikasının oluşturulması sürecinde toplumsal güçlerin politikaya etki edebilmesi amacıyla kurulmaktadır.

5 Kamu politikası süreçleri, politikanın oluşturulması, politikanın yürütülmesi, politikanın değerlendirilmesinden oluşmaktadır. Ne var ki, söz konusu süreçler, yeniden formüle edilebilmektedir. Bkz. Hill 2005.

Planlama politikasında, planın yürütülmesi Hazine'nin (Maliye Bakanlığı) sorumluluğundadır. Maliye Bakanlığı, hem bütçenin hazırlayıcısı hem de mali politikanın belirleyicisi olarak önemli bir role sahiptir; çünkü planlama politikasının, bütçeye ve mali politikalara ters düşmemesine önem verilmektedir. Bu örgütsel yapıdan da görüldüğü gibi, planlama politikası mali politikalar tarafından belirlenmekte ve bütçe ile bağlı kalmaktadır. Ne var ki, planlama siteminde planlamanın yürütülmesi tüm süreci yönetmekte; mali politikalar planlamaya bağlı olarak hazırlanmaktadır.

New Deal'in Yönetimi ve Örgütlenmesi

New Deal Planlama Politikası, üçlü kurumsal yapı üzerine oturmaktadır: Merkezde, planlama politikasının oluşturulmasından sorumlu Ulusal Kaynakları Planlama Kurulu (UKPK) ile hükümet dışı toplumsal araştırma örgütleri; politikanın yürütme yetki ve sorumluluğuna sahip Hükümet ve özel olarak finansmanı ve yürütülmesinden sorumlu Hazine.

Ulusal Planlama Kurulu (National Planning Board), 1933'de Roosevelt'in girişimleri ile kurulmuştur. 1933 yılında İçişleri Bakanlığı'na (Department of Interior) bağlı Devlet İşleri İdaresi (Public Works Administration) altında kurulan Kurul, 1934 yılında Başkanlık Ofisi (Executive Office) olarak yeniden yapılandırılmıştır. 1933 yılında Kurul Başkanı Frederick A. Delano'dur, Wesley C. Mitchell ve Charles E. Merriam ise üyedir. 1934'de Başkanlık Ofisi olarak düzenlenen Kurul'da aynı üyeler kalmakla beraber, Başkanlığa İçişleri Bakanı (Secretary of Interior) getirilmiş, üyeliklere de Tarım, Ticaret ve Çalışma Bakanı (Labor Secretary) ile Acil Yardım İdaresi (Federal Emergency Relief Administrator) katılmıştır. 1939 yılında, Senato'da kabul edilen "Reorganization Act of 1939" ile Başkanlık yeniden yapılandırılmış; Kurul, Başkanlık Ofisi (Executive Office) halini almıştır. Kurul'da Delano ve Merriam kalmış, Mitchell'in yerine Yantis Başkan tarafından getirilmiştir (Merriam, The National Resources Planning Board A Chapter in American Planning Experience 1944, 1075).

Kurul'un, Recent Social Trends'in 1933 tarihli raporunda dile getirilen öneri ile kurulduğu iddia edilmektedir. Söz konusu raporda, "modern bilimin ışığında, sosyal, ekonomik ve Hükümet sistemi ile ilgili sorunları ve birbiriyle ilişkilerini araştırmak üzere 'National Advisory Council'in kurulması önerilmiştir (A Plan for Planning (1934) p.LXIII'den aktaran Merriam, The National Resources Planning Board A Chapter in American Planning Experience 1944, 1075).

Kurul, 1934-1935 yılları arasında Ulusal Kaynaklar Kurulu (National Resources Board); 1935-1939 arasında ise Ulusal Kaynaklar Komitesi (National Resources Committee) ve 1939-1943 arasında Ulusal Kaynakları Planlama Kurulu (National Resources Planning Board) adını almıştır. 1943'de Kongre'de bütçe görüşmeleri sırasında yürütme gücünün çok fazla genişlediği gerekçesiyle Kurul suçlanmış ve bütçesi kesilmiştir (Reagon 1999, 2). Resmi olarak Kurul'un kapanma tarihi ise 1 Ocak 1944'tür.

Kurul, planın oluşturulması ile görevlidir. Bu süreçte, Başkan tarafından ya da diğer Federal Kurumlardan gelen ya da bizzat Kurul tarafından geliştirilen öneriler doğrultusunda politikalar oluşturulmaktadır. Kurul, kendiliğinden bir yetkiye sahip değildir. Hatta oluşturulacak politikanın, yürütmenin başı Başkan tarafından onaylanması gereklidir, çünkü Kurul istişari niteliktedir (Merriam, The National Resources Planning Board 1941, 120).

Planın oluşturulmasında, Kurul, ilgili verileri toplamak, verileri analiz etmek, verilerin birbiriyle çelişkilerini gidermek, geçmişe dair genel gidişatı görmek ve geleceğe dair öngörü de (projeksiyon) bulunmak gibi görevleri yerine getirmektedir (Merriam, The National Resources Planning Board 1941, 116).

Bu görevleri yerine getirirken, Kurul, teknik komisyonlardan ve diğer kurumların ilgili birimlerinden ve araştırma birimlerinden yararlanmaktadır. Teknik komisyonlar, Hükümet temsilcileri ile Hükümet ile bağı olmayan uzmanlardan oluşmaktadır. Planlama sürecinin tüm işi teknik komisyonlarda yürütülmektedir. Teknik komisyonlar dışında, danışmanlık komisyonları kurulabilmekte ya da doğrudan danışmanlarla çalışılabilmektedir (Merriam, The National Resources Planning Board 1941, 116-117).

Hükümet – dışı örgütlerden ise en çok Araştırma Komitesi ile yakın temas içerisinde. Bu komitede, Ulusal Araştırma Akademisi (National Academy of Science), Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi (The Social Science Research Council), Eğitimli Toplumlar Amerikan Konseyi (American Council of Learned Societies) ve Amerikan Eğitim Konseyi (American Council on Education) ve diğer ilgili 27 bağı kuruluş bulunmaktadır (Merriam, The National Resources Planning Board 1941, 120).

Planın oluşturulması sürecinde, Kurul en çok Bütçe Ofisi (Bureau of Budget) ile yakın çalışmaktadır. Kurul, ayrıca, eyalet planlama ofisleri, yerel planlama ofisleri ve bölge planlama ofisleri ile ve diğer Bakanlıklar altında kurulan – adı planlama olmasa da aynı işleve sahip – Kurul ve Ofisler ile birlikte çalışmaktadır (Merriam, The National Resources Planning Board 1941, 118-120). Kurul’un Bütçe Ofisi ile birlikte çalışması zorunludur, çünkü planlama politikasının kabul edilmesi, hem yürütme hem yasama organının onayı ile gerçekleşmekte ve planın uygulanması, seçimle işbaşına gelen Hükümet’e verilmektedir (Merriam, The National Resources Planning Board 1941, 116, 117).

Économie Concertée’nin Yönetimi ve Örgütlenmesi

Fransa’da 1945 sonrasında yürürlüğe giren planlama politikasının oluşturulması aşamasında 3 kurum görev almıştır: Yüksek Planlama Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Genel Planlama Konseyi.

Yüksek Planlama Konseyi (High Planning Council), Başbakanlık’a bağlıdır ve Konsey’in başkanlığını Başbakan yapmaktadır. Başkan yardımcıları ise Maliye Bakanı (Minister of Finance) ile Ekonomik ve Sosyal Konsey’in başkanıdır (President of Economic and Social

Council). Konsey üyeleri, sermaye, işçi temsilcileri ve devlet görevlileri arasından seçilmektedir; Konsey, istişari bir birimdir (Dolan 1966, 8).

Ekonomik ve Sosyal Konsey (The Economic and Social Council) ise hükümet tarafından seçilen bazı çıkar grupların temsilcilerinden oluşan 178 üyeye sahip istişari bir yapıdır. Temsil edilen gruplar, işçiler ile sanayi, tarım, ticaret sermayesidir (Dolan 1966, 8).

Genel Planlama Komisyonu (General Planning Commission) ise planlama politikasının hazırlanmasında merkez birimdir. 100'e yakın uzmandan oluşan Komisyon, 27 planlama komisyonunu (22 sektörel – dikey -, 5 işlevsel –yatay-) koordine etmektedir; bu komisyonlar, sürekli komisyonlar değildir. Yatay (işlevsel) komisyonlar (Genel Ekonomi ve Finans, İşgücü, Milli Produktivite, Bölgesel Planlama, Bilimsel ve Teknik Araştırma) işverenler, sendikacılar, çiftçiler, memurlar ve bağımsız uzmanlardan oluşmaktadır. Bu komisyonlar, sektörlerarası çalışmakta, sektörel komisyonları da koordine etmektedirler (Dolan 1966, 8).

Komisyon, “kavramsallaştırma, öneri geliştirme, değerlendirme aşamasında görev almakta” fakat “ne kendine ait bir karar yetkisi kullanmakta ne de ekonomik faaliyette bulunacak bir kaynağa sahip bulunmaktadır” (S. Cohen 1969, 30).

Planlama Komisyonu, diğer bakanlıklarla ortak çalışmakta; ekonomiye tek başına hükmetme gibi bir yetkiyi elinde bulundurmamakta, bakanlıklar aracılığıyla güç kullanmaktadır. Fransa’da planlamanın başında bulunan Monnet, bu özelliği, Planlama Komisyonu’nu, bir süper bakanlık olarak değil; aksine planı var olan bürokratik işleyiş ve güç yapısına göre şekillendirmeyi seçtiği şeklinde özetlemektedir (S. Cohen 1969, 29). Asıl olarak bu bir seçim değil, planlama politikasının özelliğidir.

Planlama politikasının yürütülmesinde ise, Maliye Bakanlığı ile Hazine en önemli aktörlerdir. Çünkü, planın finansmanını sağlayacak Modernizasyon ve Ekipman Fonu (Modernization and Equipment Fund) Hazine’nin yönetimindedir.

Devlet ile özel sektör işbirliğini sağlayacak araç ise Modernizasyon Komiteleri’dir (Commissions du Modernisation). Korporatist bir yapı olarak görülmesine rağmen devlet ya da sermaye temsilcilerinin egemenliği söz konusudur (Herberg 1981, 508).

Planlama Politikasının Özü:

Kapitalizme Özgü Yeni Yönetim Biçimi Olarak Politikanın Planlanması

Planlama politikası özü itibarıyla, varolan kapitalist sistemi özel büyük sermayenin geliştirilmesi yoluyla korumayı ve kollamayı amaçlayan ve bu amaç doğrultusunda kamu politikalarının planlanmasına işaret eden yeni bir yönetim biçimi olduğu savunulmaktadır.

Yönetimsel Biçim Olarak “Politikanın Planlanması”

Lepawsky’ye göre, New Deal aslında planlama, politika-oluşturma, politik doğaçlama ve

yönetsel programlama karışımı bir sistemdir. Yönetmel bir süreç olarak planlama, yürütmenin politika oluşturma uzmanlığını yansıtmaktadır. Politik olarak ise, federal-yerel birimlerin ortak emeklerinin bir araya getirilmesi ve halkın planlama ve politika oluşturma sürecine katılımı için katılımcı mekanizmaların oluşturulduğu sistemdir (Lepawsky 1971, 299). Lepawsky, ayrıca, 1930'lardaki New Deal'in, 1960'larda politika-oluşturma sürecine temel girdi olacağını iddia etmektedir (Lepawsky 1971, 299).

Lepawsky'nin değerlendirmelerine katılarak, New Deal'in, kapitalist sistem için özgün bir yönetsel biçim olarak *politika planlamasını* kurduğunu iddia ediyoruz.

Bu yönetsel biçim, güçlü yürütme erkinin bizzat çıkar sahipleri –özellikle büyük sermaye-ile işbirliği içinde karar-verme sürecine odaklanmaktadır. Bu yönetim biçimi, politikanın planlanması olarak adlandırılabilir. Planlama sistemi ekonomiyi planlarken, politika planlaması “bir ekonomik politikanın kendisinin planlanması ya da dizayn edilmesi”ne odaklıdır. Uygulama aşamasına dönük planlamaya karşılık, *karar aşamasına* dönük politika planlaması egemenliğini kurmaktadır.

Politika planlaması, New Deal'in temellerini inşa ettiği, planlama politikasının özüdür; diğer bir deyişle, New Deal, 1945 sonrasında “politikanın planlanması” olarak adlandırılan bir dönemin tarihsel/ ideolojik kökenidir. Bu miras aktarımı, Ulusal Kaynakları Planlama Kurulu'nun görev ve sorumluluklarının Ekonomik Danışma Konseyi'ne aktarılması; 1947 yılında Devlet Bakanlığı (Secretary of State) altında kurulan *Politika Planlama Bölümü*'nün planlama sürecine egemen olması ile görülebilmektedir (Policy Planning Department).

Politika Planlama Bölümü, New Deal'in yönetsel reformları üzerine inşa edilmekle birlikte, SSCB planlama sisteminden ilham alan ancak planlama sisteminin yönetsel ve ideolojik olarak uyarlanması ile ortaya çıkmıştır. Bölüm'ün kuruluş öyküsü, oldukça ilginç ve açıklayıcıdır.

Moskova'da “Dışişleri Bakanları Konferansı”na katılan ABD'li Bakan Marshall, 28 Nisan 1947'de yurda dönmüştür. Yurda dönüşünde, Marshall, Rusya'nın uzun-erimli bir plan dahilinde hareket ettiğini, Amerika'nın ise günlük el yordamı (ad hoc) politikalarla yönetildiğini dile getirir. Marshall'a göre, Rusya'nın bir “plan”ı vardır, ama ABD'nin yoktur. Amerika da, dış politikasında uzun-erimli politikalara odaklanabilmelidir (Pugliaresi and Berliner 1989).

Bunun üzerine, Amerika'nın dış politikasında “politika birleştirme (integration), politika yönetimi (management), politika izleme (monitoring), ileriye dönük planlama (forward planning), kaynak tahsisi (resource allocation), söylev hazırlama (speech writing), Kongre'de konsensüs sağlama (Congressional consensus building” gibi görevlerle (Pugliaresi and Berliner 1989, 382) donatılan Politika Planlama Bölümü kurulmuştur. Bölüm'ün ilk direktörü, 5 Mayıs'da (Pugliaresi and Berliner 1989, 382) göreve atanan George Kenan olmuştur (Pugliaresi and Berliner 1989, 383).

George Kennan, bir Sovyet uzmanıdır, uzun yıllar, Rusya’da okumuş ve yaşamıştır. Stalin’in savaş ve sonrasındaki politikalarına ilgi duyan Kennan, Moskova’da dış işleri men-subu olarak görev yapmış ve çeşitli raporlar hazırlamıştır. En önemli ve bilinen raporu ise “Russia Seven Years Later”dır (1944 yılında ABD’nin Rusya Büyükelçisi Averell Harri-man’a sunulmuştur).

Kennan’a verilen ilk görev, Avrupa’nın geleceğine dair bir rapor oluşturması ve önerilerde bulunması olmuştur (Pugliarese and Berliner 1989, 383). Bölüm’ün ilk ve en önemli katkısı Avrupa’nın Yeniden Yapılanması için hazırlanan Rapor (Marshall Plan) olmuştur.

Marshall Planı, Amerikan planlama politikasının, 1945 sonrasında Avrupa’ya ihraç edilmesinin aracılığını yapmıştır. Özellikle Fransa’da, baskıcı merkezi planlama ile kontrolsüz özel girişimlerin arasında bir orta yolu işaret ettiği (S. Cohen 1969) varsayılan planlama politikası, New Deal’in politika planlamasının takipçisidir.

Fransız planlama politikasının prototip olabilecek özelliği, bu yeni yönetimde yatmaktadır. Bu yeni yönetim, toplumsal kesimleri bir araya getiren birimler aracılığıyla planlamanın yönetilmesi ve bu birimler ile planlamada yerel tercihlerin / önceliklerin yer alabilmesi, diğer bir deyişle planlamanın nesnelere de planlama sürecinde dikkate alınarak iki yönlü bir planlama sürecinin geliştirilmesi ile özgündür. Fransız planlama politikası, yinelenen süreçlerinde (iteration) üretici güçlerin tercihlerinin plana sızdırılmasını sağlamaktadır. Planlama, yalnızca merkezi tercihlerle değil, planlamanın nesnesi konumundakilerin de tepkilerine açık bırakılmaktadır.

Ne var ki, bu süreçte üretim faktörlerinin tercih ve önceliklerinin birebir planlama sürecine dahil edildiği anlaşılmamalıdır. Bu ideolojiye dayanan politikayı hayata geçirirken de, karar verme sürecini halka açmamak için “keeping politics out of politics” yöntemi ile planlamayı iktisadi-teknik bir konu gibi göstererek tepkilerden ve müdahalelerden uzak tutmaktadır (S. S. Cohen 1970, 181). Ki, planlama politikası, özü itibarıyla özel büyük sermayenin geliştirilmesini hedeflemektedir.

“Büyük Sermayenin Geliştirilmesi” İçin Politikanın Planlanması

1935 yılında Yüksek Mahkeme’nin (Supreme Court), hasta tavuk (sick chicken) davası olarak adlandırılan davada, New Deal’in bir parçası olarak yürürlüğe konulan Ulusal Sınai Kalkınma Kanunu’nu (National Industrial Recovery Act) Anayasa’ya aykırı bulması ile New Deal karşıtlığının yükseldiği net olarak görülmektedir. Ulusal Sınai Kalkınma Kanunu, yasama yetkilerinin yürütme tarafından kullanıldığı gerekçesiyle iptal edilmiştir. Yüksek Mahkeme kararında, şu hüküm dikkat çekicidir:

“Genel olarak plancılar, birçok New Deal düzenlemesini kabaca yetersiz kabul etmektedirler, fakat plancıların çoğu genel kabul edilen anlamda sosyalist değillerdir. İktisadi ve siyasi ideolojileri Thorstein Veblen, Simon Patten, ve Herbert Croly gibi adamlardan

gelmektedir, Karl Marx'dan değil. Kahramanları, mühendis, teknisyen, ve tüketicidir, fabrika işçisi değil. Merkez kavramları iktisadi denge ve birleşik işbirliğine vurgu yapar, sınıf çatışmasına ya da proleter diktatöryasına değil" (Reagon 1999, 16).

Roosevelt'in gücünü kaybettiği döneme rastlayan 1940'lı yıllarda, Roosevelt, Kurul'un ve planlama politikasının suçlanmasına karşı duramamıştır. Reagon, New Deal üzerinden yaşanan çatışmanın, planlamayı doğrudan hedef almadığını, asıl sorunun Planlama Komisyonu'nun yürütmenin altında örgütlenmiş olması olduğunu iddia eder (Reagon 1999, 232).

Planlama politikasının kökenini oluşturan New Deal sürecinin sonuna gelinen, UKPK'nın bütçesinin kesildiği 1943 yılı bütçe görüşmelerinde, planlama politikasının amacı net olarak plancılarının kendileri tarafından ortaya konmuştur.

Bütçe görüşmelerinde, New Deal ile serbest piyasanın yok edildiğinden bahisle planlama komünist bir hareket olmakla suçlanmıştır (Reagon 1999, 226, 229, 227). Bu nedenle, Amerika'nın devlet – karşıtı (anti-statist) geleneğine karşı bir uygulama olarak görülen planlama çalışmalarının, daha gönüllü (voluntarist) bir seyre geçmesi gereği savunulmuştur.

Kongre'deki tartışma sırasında, plancılar, yargıçları, New Deal'in komünist bir hareket değil, aksine özel sermayeyi koruyan bir yaklaşımı benimsediğine inandırmaya çalışmışlardır (Reagon 1999, 231). Hatta, plancılara göre, Amerika'nın serbest piyasa sisteminin savaş sonrasında ayakta kalabilmesi, devletin ve diğer gönüllü hareketlerin tamamlayıcı etkinliği sayesinde (Reagon 1999, 238). New Deal, Amerikan demokrasisinin üzerinde işlediği dengeyi korumak üzere merkezi bir gözlem ve yönlendirmenin gerekli olduğundan yola çıkılarak savunulmaktadır (Merriam, The National Resources Planning Board 1941, 116). Aksi takdirde, bu denge bozulabilecektir.

Yasama – yürütme arasında planlama politikası üzerinden yaşanan tartışma, 1943 yılında Kurul'un bütçesinin kesilmesi ve 1944 yılında kapatılması ile sonlanmış gözükmektedir. Kurul, 1944 yılı sonrasında çeşitli biçimler almış ve 1946'da Ekonomik Danışma Konseyi'ne (Council of Economic Advisers) dönüşmüştür (Lepawsky 1971, 298). Ne var ki, Planlama Kurulu'nun görevleri Konsey'e aktarılmamıştır.

Fransız planlama politikası, Cohen'e göre, devletin yüksek performanslı bir ekonomi isteğinin sonucudur. Bu istek, sıkı sıkıya büyük sermayenin geliştirilmesi politikasına dayanır. Büyük sermaye de, talebi yüksek tutmak ve maliyeti yaygınlaştırmak için devlet ile işbirliğine girmiştir (S. S. Cohen 1970, 181). Bu dönemde, birçok yerde bu tarz bir planlama geliştirilmektedir ama Fransa en net olarak devlet – sermaye işbirliğini kuran ülkedir. Bu nedenle, Fransız deneyimi, ekonomik kalkınma için devlet ile büyük sermayeyi bir araya getiren resmi ve gayriresmi ilişkiler nedeniyle örnek bir tip haline gelmektedir (S. S. Cohen 1970, 180). Nitekim, Fransız planlaması, 1960'lı yıllarda *kapitalist planlamanın prototipi* olarak (S. S. Cohen 1970, 180) kabul görmekte ve ihraç edilebilen bir ürüne dönüştürülmektedir (S. Cohen 1969, 1).

Fransız planlama politikası, yakınsama özelliği doğrultusunda, üretici güçlerin tercihleri/ öncelikleri politika oluşturma sürecinde temsil edilmektedir. Bu özellik çerçevesinde, gruplar ve kesimler arasındaki işbirliği özel olarak korunmaktadır (S. S. Cohen 1970, 181). Ne var ki, tüm üretim faktörlerinin planlama sürecindeki rol ve gücü aynı değildir. İşçi sınıfı, planlama politikası sürecinde çoğu zaman etkisiz kalmıştır.

Nitekim, Fransa'da planlama politikası, en büyük tepkiyi 1968'de Sol kesimden almıştır. 1968'de başlayan Genel Grev ve Öğrenci Direnişi ile dile getirilen bu karşı duruş, planlamanın anti-demokratik karakteri üzerine yoğunlaşmış, ulusun kendi kalkınmasının yönünü belirleyebileceği, demokratik kurumların kurulmasının gereğini gündeme getirmiştir (S. Cohen 1969, 237-238). 1968 sonrası dönemde, planlama devlet-sermaye işbirliğinin; demokrasi ise sendikal sol hareketin sloganı haline gelmiştir.

Sonuç

Bu çalışmanın konusu, planlamaya ait kavram kategorilerinin kurulması ve açıklanmasıdır. Çalışmada, birbirine indirgenemeyecek genel ve temel özelliklere –öze- sahip tarihsel olguların sınıflandırılmaları ve bu sınıflandırmayı yansıtacak kavram kategorilerinin kurulması amaçlanmıştır; bu çerçevede tarihsel olguların çözümlenmesine dair uğraşıya yol açılmaya çalışılmıştır. Planlama politikasının özünün açıklanmaya çalışıldığı çalışmanın son bölümü, bu uğraşıya ait bir deneme olarak görülebilir; bu nedenle geliştirilmeye açıktır.

Çalışmanın özgünlüğü, planlamanın yönetsel bir süreç olarak ele alınması, kavram kategorilerinin bu temel üzerinden inşa edilmiş olmasıdır. Bu doğrultuda, toplumsal ve ekonomik alanın yönetimi olarak planlama, bir *politika* ve bir *sistem* olarak sınıflandırılmış; bu kategorilerin, birer yönetim biçimi olarak belirgin özellikleri ve özleri çözümlenmeye çalışılmıştır.

Bilimsel uğraşın derinlik kazanması ve birikimli ilerlemesi için olduğu kadar, toplumsal mücadele için de söz konusu kavramsal kategorilere gereksinim duyulmaktadır.

Kaynakça

- Boratav, Korkut, *Sosyalist Planlamada Gelişmeler*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1973.
- Churchward, L.G., "Comtemporary Soviet Theory of the Soviet State", *Soviet Studies*, April 1961: 404-419.
- Cohen, Stephen, *Modern Capitalist Planning: The French Model*, Massachusetts: Harvard University Press, 1969.
- Cohen, Stephen S., "From Causation to Decision: Planning as Politics", *The American Economic Review*, 1970: 180-185.
- Davies, R.W., "The Decentralization of Industry: Some Notes on the Background", *Soviet Studies*, April 1958: 353-367.
- Dolan, Edwin G., "French Planning: Some Aspects of the System with Comparisons to Soviet Experience", *ASTE Bulletin*, Spring 1966: 7-14.
- Dror, Yehezkel, "Planning in the United States? - Some Reactions by a Foreign Observer", *Public Administration Review*, June 1971: 399-403.
- Ellman, Michael, *Socialist Planning*, 2. Ed., Cambridge University, 1989.
- Güler, Birgül Ayman, "Sosyalist Yönetim Düşüncesini Araştırmak", *Yönetim Üzerine Prof. Dr. Kurthan Fişek için içinde*, düzenleyen İpek Özkal Sayan, 189-201, Ankara, 2010.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006.
- Hayward, Jack, "The Politics of Planning in France and Britain: The Transatlantic View", *Comparative Politics*, January 1975: 285-298.
- Herberg, Mikkal E., "Politics, Planning, And Capitalism: National Economic Planning in France and Britain", *Political Studies*, 1981: 497-516.
- Hill, Michael, *The Public Policy Process*, 5. Ed., England: Pearson Education, 2005.
- Howard, Sherman, "Marxist Economics and Soviet Planning", *Soviet Studies*, October 1966: 169-188.
- Kapp, Karl W., "Economic Regulation and Economic Planning", *The American Economic Review*, December 1939: 760-773.
- Lepawsky, Alpert, "The Progressives and the Planners", *Public Administration Review*, May - June 1971: 297-303.
- Lindbloom, Charles, "Economics and Administration of National Planning", *Public Administration Review*, December 1965: 274-283.
- Malinin, Viktor Arsen'evic, *Markşçı-Leninci Felsefenin Temelleri I - Diyalektik Maddecilik*. Çeviren Veysel Aytaman, Konuk Yayıncılık, 1979.
- Merriam, Charles E., "The National Resources Planning Board", *Public Administration Review*, Winter 1941: 116-121.
- , "The National Resources Planning Board A Chapter in American Planning Experience", *The American Political Science Review*, December 1944: 1075-1088.
- Ostrom, Vincent, "Editorial: Planning and Un-Planning", *Public Administration Review*, December 1965: 337-338.

Pugliaresi, Lucian, and Diane T. Berliner, "Policy Analysis at the Department of State: The Policy Planning Staff", *Journal of Policy Analysis and Management*, Summer 1989: 379-394.

Reagon, Patrick, *Designing a New America: The Origins of New Deal Planning*, University of Massachusetts, 1999.

Sandle, Mark, *Communism*, Great Britain: Pearson Education Limited, 2006.

Tekeli, İlhan, *Akılcı Planlamadan Bir Demokrasi Projesi Olarak Planlamaya*, 1. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.

Tinbergen, J., "Problems of Planning Economic Policy", *International Social Science Journal*, 1959: 351-360.

“KALKINMA PLANLAMASINDAN STRATEJİK PLANLAMAYA”*

Dr. Barış ÖVGÜN

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi

Birgül Hocam, Ahmet arkadaşımıza çok yüklendi, ben fazla yüklenmeyeceğim. Sadece Ahmet Beyin bir cümlesiyle konuşmama başlamak istiyorum. Çok güzel bir cümle kullandı, “Plansız bölge kalmadı” dedi. Bence unuttuğu bir şey var; plansız bir bölge var, o da devlet, artık devletin planı yok. Benim sunuşumun temel konusu da bu; “*Kalkınma Planlamasından Stratejik Planlamaya.*”

Stratejik planlama, kalkınma planlamasının bir alternatif mi, değil mi? Genelde bize sunulan bilgiler, stratejik planlamanın sadece kurumsal bir planlama olduğu ve çok klasik bilgiler, işte GZTF analizlerinden, “Güçlü, zayıf, tehditler, fırsatlar belirlenir, örgüt önüne bakar, misyonunu, vizyonunu belirler” şeklinde, sadece stratejik planın binde 1 uygulanan bir modeli, stratejik planlama olarak sunulmakta. Aslında stratejik planlama bu değil. Stratejik planlama ne, peki bundan önceki planlama, kalkınma planlaması neydi?

Öncelikle kalkınma planlaması, bir kavram seti, aynı stratejik planlamada olduğu gibi. Kalkınma, niteliksel ve niceliksel değişim sürecini anlatır. Yani, şöyle örnek vereyim: Sadece toplumda gelir dağılımının büyütülmesi hedeflenmemekte, aynı şekilde gelir dağılımının sosyal adalet ilkesi çerçevesinde bir bölüşümü hedeflemekte. Bu çerçevede kalkınma planlaması, ekonomik ve toplumsal yapıyı doğrudan piyasaya bırakmayan, piyasanın yanında, yani özel sektörünün yanında kamu sektörünün de yer alması gerektiğine vurgu yapan, iktisadi, toplumsal ve kültürel bütüncül bir kalkınmayı hedefleyen, bu kalkınma hedefinde devletin hem karar alma mekanizmasında, hem de üretici pozisyonunda yer alması noktasında ön plana çıkan bir planlama anlayışı.

Peki, stratejik planlama ne? Strateji, stratos ve ago; ordu ve yön vermek. Bu kavram 1950’lerde, 1960’larda özel sektör tarafından çok kullanılıyor. Temel anlamı, bir örgütün, bir bireyin çevresini analiz ederek kendisini çevresine uyarlaması, adapte etmesi. Burada

* 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü, 34. Kolokyum III. Oturum’daki sunumun, bant kayıtlarından derlenmiştir..

kalkınmadan farklılaşmakta. Kalkınma, geleceği değiştirmeye dönük bir hamle. Strateji ise tam tersi, geleceğe göre biçimlenmeye vurgu yapmakta. Bu çerçevede stratejik planlamada çevreye uyumu sağlamayı amaçlayan bir planlama anlayışı.

Kalkınma planlaması, doğrudan devletin üretici niteliğine vurgu yaparken, karar alma mekanizmasında doğrudan devletin aktifliğine göndermede bulunurken, stratejik planlama tam tersi vurgularla ön plana çıkmakta. Stratejik planlamada niteliksel özellikler ön plandadır, yani temel amaç, sadece genel stratejinin, makro politikanın belirlenmesidir. Ayrıntılı politikalara stratejik planlama anlayışı çerçevesinde yer yoktur. Bu arada ben slaytların tamamını göstermeyeceğim, izninizle sadece hafızanızda kalmasını istediğim slaytlar ekranda kalacak. 24 slaydın sadece 5-6 tanesini size göstereceğim.

Peki, stratejik planlama ne; genel stratejinin belirlenmesi. İkincisi ne, ayrıntılı politikaları... Peki, ne yapar stratejik planlama? Stratejik planlama, çevresel değişikliklere uyumu sağlayabilecek politikaları belirler ve bir örgütün o çerçevede değişmesini amaçlar.

Kalkınma planlaması için sonuç odaklı bir planlama diye bir tanım kullanıldı, çok yanlış. Kalkınma planlaması girdi odaklı bir planlamadır. Temel amaç, toplumsal hizmetlerdir, kamu hizmetidir. Bunun tersine stratejik planlama sonuç odaklıdır, ne yapıldığının hiçbir önemi yoktur. Önemli olan, neyin yapıldığıdır, önemli olan kârdır, önemli olan teşebbüs girişimciliğidir.

Stratejik planlama firma mantığına dayanır, devletin firma mantığı çerçevesinde yönetilmesini gerektirir. Türkiye’de özellikle 2000’li yıllarda bu planlama fikrini çok duymaya başladık. Bu Türkiye’nin gereksinimlerinden mi doğmuştur; maalesef hayır. Stratejik planlama, her şeyiyle yeni bir politika transferi olarak gündeme gelmiştir. Biz 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanununda bir şekilde stratejik planlamayı duyduk, ama bu plan aslında 1995’lere kadar uzamakta. 1995 yılında Dünya Bankasıyla yapılan bir anlaşmada, stratejik planlama Türkiye için bir koşul olarak öne sürülmüştür. Türkiye, Bankasıyla yapılan bu anlaşmada 62 milyon dolarlık bir kredi elde etmiştir ve kredinin vazgeçilmez koşullarından biri, bir an önce kamu mali yönetiminde stratejik planlamaya geçilmesidir.

Sadece Dünya Bankası mı; hayır. Yine 1999 yılında IMF ile yapılan 6. Gözden Geçirmede yeni bir koşuldur. Sadece IMF mi; hayır. AB sürecinde yine bir önkoşuldur, ilerleme raporlarında Türkiye’ye tavsiye edilmektedir, dayatılmaktadır. Nasıl tercih ederseniz, kavramı lütfen öyle algılayın, ama ilerleme raporlarında bir koşul olarak ön plana çıkmıştır.

Peki, kalkınma planlamasından stratejik planlamaya geçilmesiyle ne değişiyor? Temel olarak 3 noktada değişiklik var. Birincisi, planlamanın amacı değişiyor. Planlamanın amacından kastedilen şu: Artık devlet, doğrudan karar alma mekanizmasında yer almayacak, devlet üretici konumundan sıyrılacak, iktisadi, toplumsal ve kültürel bütüncül kalkınma hedeflenmeyecek. Ne hedeflenecek; sadece büyüme, kalkınma değil. Kalkınma ve büyüme maalesef birbirine çok karıştırılan, aslına bambaşka anlam içeriklerine sahip olan 2 farklı kavram seti. Sadece iktisadi büyüme, kim iktisadi büyüme; piyasa için iktisadi büyüme.

Bir başka değişiklik, planlamanın örgütlenmesinde karşımıza çıkıyor. Planlamanın örgütlenmesi de 2 şekilde değişiyor. Birincisi merkezi düzeyde, ikincisi de yerel düzeyde. Merkezi düzeyden anlamamız gereken şey, Devlet Planlama Teşkilatının değişmesi. Kamu yönetimi stratejik planlama anlayışının girmesiyle birlikte 2000’li yıllarda bir anda bir tasarı ortaya çıktı ve daha sonra bir anda da kayboldu. Bu tasarı, DPT’nin isim ve görevlerini değiştiriyor. DPT’nin ismi Stratejik Planlama ve Araştırma Kurumu. Meclise geldi, konuşuldu, edildi, ama ondan sonra hiç kimse akıbetini bilmiyor. Bildiğim kadarıyla tekrar bu kurul içerisinde hazırlanmaya başlamış.

Peki, kurul ne diyordu; Devlet Planlama Teşkilatına planlama konusunda yeni görevler veriyor ve hiçbirinde kalkınma sözcüğünden bahsetmiyor. Planlarda sektörel aşama denilen bir aşama yok. Kalkınma planlamasında bütün sektörler birbirleriyle ilişkili bir şekilde değerlendirilirdi, girdi-çıkı ilişkisi çerçevesinde. Artık mevcut kalkınma planlarında sektörel aşama adı altında sadece yapısal uyarlama politikalarına dönük hukuki ve kurumsal değişiklikler ön planda.

Nasıl planlamanın işleyişi değişiyor? Planlamanın süresi değiştiriliyor. Artık 5 yıllık kalkınma planı diye bir plan yok. Bilmiyorum 9. Kalkınma Planını gördünüz mü, incelediniz mi, ama daha önce hazırlanan kalkınma planlarının ortalama sayfası 600-700 sayfa civarında. Hatta 1960’lar-1980’ler için bu sayı daha da artar. Örneğin 3. Plan 1 200 sayfadır. 9. Kalkınma Planı sadece 101 sayfadır ve planın hiçbir yerinde ayrıntılı bir politikadan bahsedilmiyor. Sadece genel stratejiye yönelik hedefler konulmuş; “AB yönünde şöyle enflasyon hedefleri vardır, temel kriterler şudur, insan hakları geliştirilecektir” falan... Planlamanın işleyişi tamamen değiştirilmekte.

Bir başka şekilde nasıl değiştirilmekte? Performans bütçe anlayışıyla değişmekte. Artık girdi odaklı değil, sonuç odaklı bir işleyiş sistemi geliyor. Artık devletin ne yaptığı değil, ne yapması gerektiği ölçülüyor. Etkililik, tutumluluk, düzenlilik kavramları ortadan kalkıyor. Bunun yerine verimlilik, etkinlik, yetkililik gibi kavramlar geliyor.

Yine işleyişte bir başka değişen boyut, denetim boyutu. Devletin bütün denetim sistemi değişiyor. Nasıl değişiyor? Kalkınma planlaması döneminde Maliye Bakanlığı Teftiş Kurulunun, Bakanlık teftiş kurullarının büyük bir ağırlığı söz konusuydu. Ancak, stratejik planlama anlayışı çerçevesinde iç kontrol ve dış denetim olarak yeni bir denetim anlayışı getiriliyor ve iç kontrol de kendi içerisinde ön mali kontrol ve iç denetim olarak ikiye ayrılıyor. Ön mali kontrol, idarelerde doğrudan kurulan mali hizmetler birimleri tarafından yerine getiriliyor. Bu denetim, daha önceden Maliye Bakanlığı Teftiş Kurulu tarafından yerine getirilirdi ve ilgili bakanlıkların teftiş kurulu ve Sayıştayın da görevi vardı, gideri .. işlemleri, artık bunlar kaldırılıyor. Sadece mali hizmetler birimi, ön mali kontrolü, yani harcama öncesini denetliyor. Peki, harcama sonrası denetim kime ait; iç denetçilere ait. Kim bu iç denetçiler? Doğrudan üst yönetici tarafından atanan kimseler, yani rektör -üniversitede olduğumuz için örnek veriyorum- iç denetçileri atıyor, iç denetçi üniversiteyi denetliyor ve

doğrudan raporunu rektöre sunuyor. İç denetçi, atadığı kimseyi nasıl denetleyebilir, siz takdir edin.

Ne oluyor; dış denetim değişiyor. Dış denetim nasıl değişiyor? Tek söz Sayıştayda. Sayıştay nasıl yapıyor denetimi? Biraz önce bahsettiğim yasallık, hukukilik denetimi yapmıyor, performans denetimi yapıyor. Performans denetimi bir adım daha öne götürülüyor. Şu an Mecliste konuşulan şekliyle artık Sayıştay gerekli görürse bu denetimi özel diğer kuruluşlara da yaptırabiliyor.

Peki, bütün bunların sonucunda ne oluyor? Devlet anlayışı değişiyor. Artık idari devlet denilen bir devlet anlayışı yok, mali devlet denilen bir devlet anlayışı var. Ne oluyor? Kalkınma planları sadece ismen kalıyor. Kalkınma planları, tamamen stratejik planlama anlayışı çerçevesinde hazırlanıyor. Peki, gerçekten stratejik planlama, bir planlama mı; bence değil. Stratejik planlama anlayışı, geleceğe göre, sadece kendini bir ölçüde değiştirebilme gayreti. Ünlü planlamacı .. şöyle der stratejik planlama için: “Stratejik planlama, plancılardan ibaret olmayan bir planlamadır. Stratejik planlama, doğrudan siyasetçilerin görevidir. Planlamacıların tek bir görevi vardır; teknik destek sağlamak.”

Teşekkür ederim.

PLANLAMAYA SINIR ÇİZMEK: İSTATİSTİKÎ BÖLGE BİRİMLERİNİN PLANLAMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. **Muhammed Ziya PAKÖZ**

Erciyes Üniversitesi

Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş

Türkiye’de bölge planlama, AB’ye uyum sürecinde yeni aktörler ve yeni bölge tanımlarıyla ön plana çıkmış ve bu çerçevede bir takım yasal ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemelerden biri de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması Sistemi olmuştur. 2002’de uygulamaya konulan yeni sınıflandırma sistemiyle üç düzeyli hiyerarşik bir bölgeleme yapılmış, Düzey-2 bölgelerinde bölgesel planlama çalışmaları başlatılmıştır.

1988 yılından beri Avrupa’da uygulanagelen İBBS (NUTS-Nomenclature of Territorial Units for Statistics) sistemi, Avrupa İstatistik Enstitüsü (EUROSTAT) tarafından bölgesel istatistiksel verilerinin sağlanabilmesi için tek bir bölgesel bölünme belirlemek amacıyla kurulmuştur. Böylece, bölgelere ait istatistiklerinin karşılaştırılabilmesi ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının doğru tespit edilebilmesi amaçlanmıştır. NUTS sisteminin yasal çerçevesi 2003 yılında Avrupa Parlamentosu tarafından yayınlanan bir yönetmelik ile çizilmiş, bu tarihten sonra NUTS sistemi Avrupa Birliği’nin resmi istatistik sistemi haline gelmiştir.

AB’ye uyum sürecinde, Türkiye’de 28.08.2002 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile ülke çapında İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasının tanımlanması yapılmıştır.

NUTS, üç düzeyli bir hiyerarşik sınıflandırmadır. Bu sınıflamada NUTS-2 bölgeleri, bölgesel politikaların uygulanması ve bölgesel problemlerin analiz edilmesi için uygun olan temel bölgeler olarak kabul edilmektedir.

Türkiye’deki kalkınma ajansları 26 ‘Düzey 2 (NUTS-2)’ bölgesinde kurulmuş ve bölge planı çalışmalarını da Düzey-2 bölgeleri sınırlarında yürütmektedir. Diğer taraftan Çevre ve Orman Bakanlığı’nın yetkisindeki Çevre Düzeni Planları da havza sınırları ve/veya Düzey-2 bölgeleri baz alınarak hazırlanmaktadır. Bu sebeple İBBS sistemi, daha detaylı bir irdelemeyi hak etmektedir.

Bu bildiride, Türkiye'deki istatistikî bölge birimlerinin tanımı ve amaçları, hangi kriterlere dayalı olarak oluşturulduğu ve bölge planlamanın mekânsal altlığı olarak üstlendiği işlevler tartışılmaktadır.

Bu çerçevede, öncelikle 'bölge' kavramına ve farklı bölge tanımlarına değinilmiş, İBBS'nin tanımı ve amaçları dikkate alınarak, bu kavramsal çerçevede yeri irdelenmiştir.

Daha sonra, bölgesel politikaların uygulanması ve bölge planlarının yapılmasında temel bölgeler olarak kabul edilen Düzey-2 bölgelerinin oluşturulma sürecinin ve kullanılan kriterlerin, İBBS tanımı ve amaçlarına göre değerlendirilmesi yapılmıştır.

Üçüncü bölümde, Düzey-2 bölgelerine Türkiye'deki yeni nesil bölgesel politikalar ve bölge planlamanın mekansal altlığı olarak yüklenen işlevler ile bu bölgelerin oluşturulma biçiminin ne kadar örtüştüğü tartışılmıştır.

Böylece, Türkiye'deki İBBS sisteminin sunduğu imkânlar ve sorunlar tespit edilerek, istatistikî bölge birimlerinin bölgesel politikalar, bölge planlama ve kurumsallaşma çabaları için yeterli mekansal çerçeveyi sağlayıp sağlamadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bölge Kavramı Ve Farklı Bölge Tanımları

Bölge kavramı, eski dönemlerde coğrafi açıdan birbirinden farklı mekânları ifade etmek için kullanılmıştır. Dini, idari ve ekonomik etkinliklerin gelişmesine paralel olarak, mekânların nitelikleriyle birlikte birbirleriyle olan ilişkileri de bölge tanımlamasının içerisine girmiştir (Eraydın,2004). Bu ilişkiler bölge sınırlarının çizilmesinde de etkili olmuş; coğrafi, ekonomik, toplumsal ve idari ölçütler ve bazen de bunların birden çoğu bölgeleri tanımlamada kullanılmıştır.

Mekâni bölgelere ayırma ve bölge sınırlarının tespiti, uygulamaya yönelik çeşitli sebeplerle gerekli görülmüştür. Bunlar; farklı alanların tarifi ve özelliklerinin incelenmesi isteği, planlamayı, plan kararlarının birbirlerine etkilerinin en fazla olacağı alanlarda yapabilme çabası, idari kontrolün ve katılımın optimum düzeyde sağlanacağı alanları tarif etme isteği olarak sayılabilir (Tekeli,2009).

Bölge tanımlaması, yaygın klasik teorilere göre homojen (türdeş), polarize(kutuplaşmış) ve plan bölge olarak üç şekilde yapılmaktadır. **Homojen bölge**, kullanılan (ekonomik, fiziksel, sosyal veya politik) ölçütlere göre kendini oluşturan her birimin özellikleri birbirine benzeyen (sürekli özellikler gösteren) mekân parçalarını ifade eder (Casellas ve Galley, 1998; Keleş, 2006). Bu bölgeleri belirleme gayesine göre (yönetim, planlama veya analiz) bir veya birden fazla ölçüt seçilebilir. Seçilen ölçüt(ler) doğrultusunda (tarımsal üretim, iklim özellikleri, kişi başına düşen milli gelir..v.b.) homojen bölgelerin bir kısmı için doğru olan, diğer kısmı için de doğrudur. Bölge içindeki farklı birimler, birbirine, bölge dışındaki birimlere göre daha çok benzerler (Hoover ve Giarratani, 1999; Tekeli, 2009). Bu sebeple,

istatistiki analiz ve bölgesel karşılaştırmalarda, mevcut durumun statik değerlendirmesi olan homojen bölgelerin esas alınması gerekmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2002; Dinler, 2005).

Polarize bölge, bir yerleşme kademelenmesi içinde birbirine bağlı, birbiriyle işlevsel ilişkileri bulunan kutuplaşmış yerleşme kümelerini ifade eder (Keleş, 2006). Küme /bölge içindeki birimlerin birbirleriyle ilişki ve etkileşimi, bölge dışındaki birimlerle etkileşimlerinden daha fazladır. Bu yerleşme kümesi, bir hücre veya atomdaki gibi bir çekirdek (cazibe merkezi) ve onu tamamlayan çevre alanlardan oluşur. Cazibe merkezi, bir veya daha çok yerleşme merkezini etkisi altına alabilir (Hoover ve Giarratani, 1999; Dinler,2005). Bir polarize bölgeyi, birbirleri arasında fonksiyonel ilişkiler bulunan heterojen kutuplardan oluşan metropoliten alanlar, kentler ve kırsal alanların toplamı tanımlayabilir (Casellas ve Galley, 1998). Polarize bölgenin bu tanımlamasında 'organizasyonel bütünlük' söz konusu olduğu için, bölge planlaması için en uygun yaklaşım olduğu söylenmiştir (Tekeli, 2009).

Plan bölge ise, bölgesel politikaları uygulamak ve bölgesel planlama yapabilmek için tanımlanmış alanlar bütünü anlatmaktadır. Bu bağlamda, plan bölgeler politika araçları olarak düşünülebilir (Casellas ve Galley, 1998). Plan bölgelerin saptanmasında homojen veya polarize bölge yaklaşımından biri benimsenebileceği gibi, plan gelişme hedeflerine göre farklı bölge tanımlamaları da yapılabilir (su havzaları gibi). Bununla birlikte, ülkelerin idari sınırları ve bölgenin toplam büyüklüğünün üst ve alt limitleri gibi bazı faktörler de, plan sınırları belirlenirken devreye girebilir (Dinler, 2005; Tekeli, 2009)

İstatistiki bölge birimleri sınıflaması, bölgesel politikaların uygulanması ve verilerin toplanması amacıyla, AB'ye üye ülkelerin idari yapılanmaları temel alınarak belirlendiği için plan bölge¹ olarak adlandırılabilir (EUROSTAT,2007).

İstatistikî Bölge Birimleri

AB üyesi ülkelerin resmi istatistik sistemi olan NUTS, topluluk bölgesel istatistiklerinin toplanması, geliştirilmesi ve uyumlaştırılması, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılabilmesi ve topluluk bölgesel politikalarının çerçevesinin belirlenmesi amacıyla oluşturulmuştur (EUROSTAT, 2007).

1 EUROSTAT'a göre bölgeler temelde ikiye ayrılır: Normatif bölgeler ve Fonksiyonel Bölgeler.

Normatif Bölgeler, siyasi olarak belirlenirler. Normatif bölge sınırları, bölgesel yönetimlere verilen görevlere, bu görevleri etkin ve ekonomik olarak yürütecek nüfus büyüklüğüne, tarihi, kültürel ve diğer faktörlere göre belirlenmektedir.

Fonksiyonel Bölgeler, analitik gereksinimlere göre belirlenirler. Bu bölgeler oluşturulurken coğrafi (yükseklik, toprak kabiliyeti, jeolojik durum..vb.) ve sosyo-ekonomik (gelişmişlik düzeyi, ekonomik etkinlikler..vb.) kriterler dikkate alınır (2007).

Bu üçlü bölge sınıflamasına göre, normatif bölgeler 'plan bölge' tanımına karşılık gelmektedir. Fonksiyonel bölgeler de, tanıma göre homojen veya polarize bölge olabileme özelliğine sahiptir.

NUTS, üç düzeyli bir hiyerarşik sınıflandırmadır ve bu düzeylerin belirlenmesinde ana ölçüt, nüfus ve idari bölünmelerdir. 2003 yılında Avrupa Parlamentosu tarafından yayınlanan NUTS yönetmeliğinde, idari karşılığın bulunmadığı durumlarda, coğrafi, sosyo-ekonomik, tarihi, kültürel ve çevresel koşulların değerlendirilerek, NUTS düzeylerinin oluşturulması ilkesi belirlenmiştir (Reg. No: 1059/2003).

Bölgesel düzeyde, AB ülkeleri genellikle iki ana idari bölünmeye sahiptir (Almanya'da 'Länder' ve 'Kreise', Fransa'da 'régions' ve 'départments'... gibi). Bu ülkelerde üçüncü NUTS düzeyi, ya önemsiz bir idari bölünmeye karşılık gelmekte veya idari bir karşılığı bulunmamaktadır. Örneğin, Fransa'da NUTS-1 düzeyinin, İtalya, Polonya, Romanya ve İspanya'da NUTS-2 düzeyinin, Belçika'da NUTS-3 düzeyinin idari bir karşılığı bulunmamaktadır.

NUTS yönetmeliğine göre, her NUTS düzeyi için belirlenen ortalama en az-en çok nüfus eşikleri şöyledir:

Tablo 1: NUTS 1-2-3 Nüfus Büyüklükleri

Düzye	En Az	En Fazla
NUTS 1	3 milyon	7 milyon
NUTS 2	800.000	3 milyon
NUTS 3	150.000	800.000
Kaynak: EUROSTAT, 2007		

Avrupa Komisyonu 1961 yılındaki Brüksel Konferansı'nda NUTS-2 bölgeleri, bölgesel politikaların uygulanması ve bölgesel problemlerin analiz edilmesi için uygun olan temel bölgeler olarak kabul edilmiştir. Yapısal Fonlardan yapılacak yardımlar da NUTS-2 düzeyinde belirlenmektedir. NUTS-1 bölgeleri, Topluluk boyutundaki bölgesel problemlerin analizinde kullanılan birincil sosyo-ekonomik bölgeler, NUTS-3 bölgeleri ise özel problemlerin tespiti ve bu çerçevede alınacak tedbirlerin belirlenmesi amacıyla yönelik daha küçük çapta bölgelerdir.

NUTS sistemine göre Avrupa Birliği (EU-27) NUTS-1 düzeyinde 97, NUTS-2 düzeyinde 271 ve NUTS-3 düzeyinde 1303 bölgeye ayrılmaktadır (EUROSTAT,2007).

Avrupa Birliği'ndeki bütün ülkeleri aynı sınıflama sistemiyle sınıflandırmanın bazı sorunları beraberinde getireceği gündeme getirilmiştir (Casellas&Galley, 1998). Her ne kadar NUTS sisteminin amacı Avrupa Birliği'nde ortak bir istatistik dili geliştirmek ve aynı NUTS düzeyindeki bölgelerin karşılaştırılabilir olmasını sağlamak olsa da üye ülkelerdeki aynı NUTS düzeyleri arasında nüfus, yüzölçümü, ekonomik veya yönetsel güç açısından çok büyük farklılıklar mevcuttur. Örneğin, NUTS 1 düzeyinde, Almanya'daki Nordrhein-Westfalen bölgesi 18 milyon nüfusa sahipken, Finlandiya'nın Åland bölgesinin toplam nüfusu

sadece 26.000 kişidir. Buna benzer şekilde, aynı NUTS düzeyindeki bölgelerin alanları da birbirinden çok farklıdır. Bunun sebebi, ülkelerin farklı coğrafi, ekonomik, siyasi koşullara sahip olmasıdır (EUROSTAT, 2007).

AB'ye üye ülkelerde kullanılmakta olan İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması, Katılım Ortaklığı Belgesi'ne dayanılarak Türkiye tarafından hazırlanan Ulusal Programda kısa vadeli öncelikler arasında yer almıştır.

28.08.2002 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile 'bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke çapında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının tanımlanması' yapılmıştır (Resmi Gazete, Sayı:24884).

Türkiye'de yapılan İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasında, mevcut idari yapılanmadaki temel idari birim olan iller 'Düzyey 3' (NUTS 3) olarak tanımlanmıştır. Bunun sebebi olarak da, Avrupa'daki NUTS 3 düzeyindeki nüfus ortalamasının Türkiye'deki illerin nüfus ortalamasına yakın olması gösterilmiştir. Komşu Düzey-3 illeri de bir araya getirilerek 'Düzey 1' ve 'Düzey 2' olarak gruplandırılmıştır (Şekil 1).

'Düzey 2' kapsamında oluşturulan 26 bölgeye, bölgedeki en etkin ilin adı verilmiştir. Bu bölgelerin merkez illeri İstanbul, Tekirdağ, Balıkesir, İzmir, Aydın, Manisa, Bursa, Kocaeli, Ankara, Konya, Antalya, Adana, Hatay, Kırıkkale, Kayseri, Zonguldak, Kastamonu, Samsun, Trabzon, Erzurum, Ağrı, Malatya, Van, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin illeridir².

Şekil 1 İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (Düzey 2) (DİE, 2006)

2 2002 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Düzey-2 bölgeleri için belirlenen merkezlerdir. Fakat, 22.11.2008 ve 25.07.2009 tarihli Kalkınma Ajansları Kuruluş Kararnamelerinde, kalkınma ajansının kurulması için düşünülen merkez illerde değişiklikler yapılmıştır. Yeni düzenlemeye göre kalkınma ajansları seçilen merkez iller şunlardır: İstanbul, Tekirdağ, Balıkesir, İzmir, Denizli, Kütahya, Bursa, Kocaeli, Ankara, Konya, Isparta, Adana, Hatay, Nevşehir, Kayseri, Zonguldak, Kastamonu, Samsun, Trabzon, Erzurum, Kars, Malatya, Van, Gaziantep, Diyarbakır ve Mardin.

İBBS Düzey-2 bölgeleri, ilgili kararnamede belirtilen amaçlar doğrultusunda Türkiye’de bölgesel analiz, politika ve planlama çalışmalarının mekânsal altlığı olarak kullanılmaktadır. Bundan dolayı, Düzey-2 bölgelerinin nasıl oluşturulduğu önem kazanmaktadır.

İstatistikî Düzey-2

Bölgelerinin Plan Ve Politikalar Bağlamında Değerlendirilmesi

Türkiye’deki İBBS sisteminde ‘Düzey 2’ ve Düzey 3’ istatistiki bölge birimlerinin idari bir karşılığı bulunmamaktadır. Bunun için, en büyük idari yapılanma olan illerin gruplandırılması yoluna gidilmiştir. DPT kaynaklarında, bu bölgeler oluşturulurken ‘yerleşim merkezlerinin kademelenmesinin, iller arasındaki fonksiyonel ilişkilerin, coğrafi koşulların, istatistik toplama ve plan yapma amacına uygunluğun’ dikkate alındığı belirtilmekte, daha detaylı bir bilgi verilmemektedir. Ayrıca Düzey-2 illerinin birbiriyle ‘ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren komşu iller’ olduğu vurgulanmıştır (DPT,2006; DPT, 2007a). Devlet İstatistik Enstitüsü’ne (Türkiye İstatistik Kurumu) göre ise İstatistikî bölgelerin tanımlanmasında kullanılan temel faktörler:

- Nüfus
- Bölgesel Kalkınma Planları
- İllerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması
- Temel İstatistik Göstergeler
- Coğrafya olmak üzere beş gruptur (DİE, 2006).

İBBS Düzey-2 ve Düzey-3 bölgelerinin belirlenmesinde kullanılan ölçütler, net bir çerçeve çizmeyi zorlaştırmaktadır. Hem yerleşme merkezlerinin kademelenmesi ve fonksiyonel ilişkilerin (polarize bölge yaklaşımı), hem de ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerliğin dikkate alındığı (homojen bölge yaklaşımı) belirtilmektedir. Ölçütlerin bu şekilde farklılaşması, bütüncül bir yaklaşımla bölgelerin oluşturulmasını engellemiş, Düzey-2 bölgeleri için ortak bir bölge tanımı yapmayı imkansız hale getirmiştir. Bununla birlikte, Düzey-2 bölgeleri, 2002’den beri Türkiye’de bölge ölçeğindeki hemen bütün çalışmaların mekansal altlığı olarak kullanılmaktadır.

İstatistik Toplama ve Mekansal Analiz Ölçeği Olarak İBBS

2002 yılında İBBS sistemine geçilmesi ve 2005 yılında Türkiye İstatistik Kurumu’nun İBBS Düzey-2 bölgelerine göre yeniden yapılandırılmasıyla birlikte, istatistiki veriler İBBS’ye göre toplanmaya ve yayınlanmaya başlanmıştır. Bazı istatistiki veriler ise artık sadece İBBS Düzey-2 ve Düzey-1 ölçeğinde açıklanmaktadır.

AB uyum politikası çerçevesinde, yapısal fonlardan yararlanabilecek bölgelerin Düzey-2 bölgeleri bazında yayınlanan istatistiklere göre belirlenmesi, bazı temel sorunları da bera-

berinde getirmiştir. Bir Düzey-2 bölgesi içinde, gelişmişlik düzeyi birbirinden çok farklı iller bulunabildiği için, gelişmişlik düzeyi Türkiye ortalamasının altında kaldığı halde, içinde yer aldığı Düzey-2 bölgesinin gelişmişlik düzeyi yüksek olduğu için AB fonlarından ve bölgesel kalkınma programlarından yararlanamayan iller (örnek: Düzce, Afyon) olmuştur. Benzer şekilde gelişmişlik düzeyi Türkiye ortalamasının üstünde görüldüğü halde, içinde yer aldığı Düzey-2 bölgesinin gelişmişlik düzeyi düşük olduğu için kaynak tahsisinden yararlanan iller (örnek: Kayseri, Samsun, Gaziantep) olmuştur.

AB'nin aday ülkeler için 2007 yılında uygulamaya koyduğu Katılım Öncesi Yardım Aracı IPA'nın (Instrument for Pre-accession Assistance) bölgesel gelişme bileşeninin alt bileşenlerinden biri olan 'Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı'nın (BROP) mantıksal çerçevesinde bu çelişkili durumu görmek mümkündür.

BROP, coğrafi olarak; kişi başına düşen milli geliri Türkiye ortalamasının %75'inin altında kalan bölgelere (12 Düzey-2 bölgesi) odaklanmaktadır. Aynı zamanda, BROP kapsamında, bu 12 Düzey-2 bölgesinin ekonomik, demografik, sosyal, istihdam, turizm ve diğer sosyo-ekonomik verilere göre rekabet edebilirlik indeksi oluşturulmuş, bu 12 Düzey-2 bölgesi indekse göre rekabet edebilirliği yüksek, orta ve düşük bölgeler olarak sınıflandırılmıştır. Projelere kaynak tahsisinde, rekabet edebilirlik indeksi de göz önüne alınmaktadır (DPT,2007b).

Görüldüğü gibi, coğrafi yoğunlaşma stratejisinde, GSYİH iller bazında değil de, Düzey-2 bölgeleri bazında ele alındığı için, Kayseri ve Gaziantep gibi gelişmişlik düzeyi Türkiye ortalamasının üzerinde olan iller de öncelikli bölge içinde değerlendirilmiştir. Rekabet edebilirlik indeksinin Düzey-2 ölçeğinde belirlenmesi sonucu da, benzer şekilde Kilis ve Yozgat gibi rekabet edebilirliği düşük iller, Gaziantep ve Kayseri ile aynı kategoride değerlendirilmekte ve kaynak tahsisi buna göre yapılmaktadır.

Mekansal analizlerde, ölçek büyüdükçe hassasiyet azalmaktadır. Bölgelerin sorunlarını doğru tespit edebilmek içinse mümkün olan en küçük birimlerin verilerini elde etmek gerekmektedir. İBBS Düzey-2 bölgeleri kendi içinde homojen dağılım sergilemediği için, karşılaştırmalı analizleri Düzey-2 bölgeleri ölçeğinde yapmak, bölge içi farklılıkları göz ardı eden yanıltıcı bir yaklaşım olmaktadır.

Bölgesel Politikaların Uygulama Zemini Olarak İBBS

İstatistikî bölge birimleri, bölgesel politikaların uygulanmasında da temel bölgeler olarak kabul edilmiştir. AB destekli kalkınma programlarının, bölgesel politikaların en etkili uygulama aktörü olan kalkınma ajanslarının ve ajansların hazırladığı bölge planlarının mekânsal altlığı, İBBS Düzey-2 bölgeleridir.

Kalkınma ajanslarının yapısal özellikleri ve bölge için üstlendikleri roller incelendiğinde, ajansların kuruluş yeri olarak seçilen illerin, yenilikçi uygulamaların ve ekonomik kaynak-

ların yoğunlaştığı ve bölge merkezi niteliğini haiz gelişmiş kentler olması gerektiği söylenebilir. Ajansların etkinliğinin, faaliyetlerini sürdürdükleri ekonomik ve kurumsal ortamla ilişkili olduğu, Avrupa ülkeleri tecrübesinde görülmüştür. Gelişmiş kentlerde faaliyet gösteren kalkınma ajansları da her türlü kaynağa (insan sermayesi, teknoloji ve finansman) daha yakın olduğu için, kırsal bölgelerde faaliyet gösteren kalkınma ajanslarına göre daha avantajlı konumlarıyla, çok daha fazla sayıda ve daha komplike projelere imza atmışlardır (TEPAV, 2005; Scott, 2001). Bir bölgesel kalkınma ajansı modeli ortaya koyarken ve kuruluş yeri seçiminde yeterli nüfus, endüstriyel altyapı, girişim sermayesi, becerikli işgücü, çevresel gelişim gibi bazı parametreler dikkate alınmalıdır (Hughes, 1998; EURADA,1999).

Kalkınma ajanslarının kurulduğu merkez ilin, aynı bölge içindeki diğer illerle uyumu da (bölgesel tutarlılık), bölgesel gelişme stratejileri üzerinde fikir birliği sağlanabilmesi ve ortak hedeflerin belirlenmesi/benimsenmesi açısından önemli bir faktördür (EURADA,1999; Maude ve Beer, 2000).

Bundan dolayı, kalkınma ajanslarının mekansal altlığı olarak, güçlü bir bölgesel merkez ve etki alanındaki (günlük gidiş-geliş mesafesinde) 3-5 ilden müteşekkil bir bölge tanımı ve buna uygun bir bölgeleme yapılmalıdır³.

İmar Kanunu'na göre 'sosyo-ekonomik gelişme eğilimlerini, yerleşmelerin gelişme potansiyelini, sektörel hedefleri, faaliyetlerin ve alt yapıların dağılımını belirlemek (Madde 8/a)' amacıyla hazırlanması gereken bölge planlarını, DPT'nin görevlendirmesiyle, kalkınma ajansları yine İBBS Düzey-2 bölgesi ölçeğinde yapmaktadır. Bölge planlarının anılan içeriği ve kalkınma ajanlarının yukarıda değinilen yapısal özellikleri, 'organizasyonel bütünlük' (Tekeli,2009) gerektirdiği için, polarize bölge tanımlaması ile örtüşmektedir.

Bölgesel politika alanında diğer önemli nokta ise, cazibe merkezleri uygulamasıdır. Yukarıda değinilen Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı'nın (BROP) coğrafi yoğunlaşmasının büyük bölümü, öncelikli 12 Düzey-2 bölgesi içinde öne çıkan 15 cazibe merkezine yöneliktir⁴. Programda, cazibe merkezleri ile hinterlandı arasındaki etkileşim ve işbirliğinin proje seçiminde dikkate alınması, prensip olarak benimsenmiştir. Yani programda, öncelikli 12 Düzey-2 bölgesinde, cazibe merkezleri dışındaki illeri, bu merkezlerin hinterlandı olarak görme eğilimi vardır.

3 Düzey-2 bölgelerinin kalkınma ajanslarının mekansal altlığı olarak nasıl oluşturulabileceğiyle ilgili bir modelleme çalışması için bakınız: PAKÖZ M.Z. ve YÜZER M.A., 2010.

4 Strateji çerçeve belgesinde, öncelikli 12 NUTS II bölgesi içinde, gelişmeyi yönlendirecek cazibe merkezleri seçilirken merkez ilçenin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasındaki yeri (2004), nüfusun belirli bir aralıkta bulunması (2000 yılı) (250 000 <= nüfus <= 1 000 000), havalimanı ve/veya havaalanının bulunması, üniversitenin merkez kampüsünün bulunması, hizmetler sektöründe çalışanların oranının belirli bir eşiği aşması (>= yüzde 35) kriterlerinin kullanıldığı belirtilmektedir. Belirleme aşamasında, 4 NUTS II bölgesinde (TR82, TR63, TRC3 ve TRA2) hiçbir ilin bu kriterleri tam olarak sağlamadığı görülmüş, bu 4 bölgede, bu kriterler açısından en fazla öne çıkan il, cazibe merkezi olarak seçilmiştir (STB, 2007).

Şekil 2: Belirlenen Öncelikli Bölgeler ve Cazibe Merkezleri (STB, 2007).

Gerek kalkınma ajansları, gerekse cazibe merkezleri uygulaması, merkez-etki alanı şeklinde bir bölge tanımına ihtiyaç duymaktadır. Fakat, İBBS Düzey-2 bölgeleri bu tanımla çoğunlukla örtüşmemektedir. Nitekim, cazibe merkezleri belirlenirken, 4 bölgede yeterli kriterleri sağlayan illerin bulunmaması, Düzey-2 bölgelerinin polarize bölge olmadığını göstermektedir.

Çevre Düzeni Planlarının Mekânsal Altlığı Olarak İBBS

Çevre Düzeni Planı, İmar Kanunu'na göre arazi kullanım kararlarını belirleyen plandır (Madde 5). Çevre Düzeni Planlarına Dair Yönetmelik, bölge için 'coğrafi, sosyal, ekonomik, fiziksel nitelikleri açısından benzerlik gösteren alan' (Madde 4-1/k) ifadesiyle homojen bölge tanımı yapmakta, planlama alanının ise 'havza ve/veya bölge sınırlarını kapsayan alanı veya mekânsal, yönetsel ve kentsel fonksiyonlar açısından bütünlük gösteren alanlar dikkate alınarak belirlenen alanı' (Madde 4-1/l) kapsadığını belirterek, fonksiyonel bir tanımlamaya gitmektedir. Yönetmelikte, büyük akarsu havzaları veya istatistikî bölge birimleri (düzey 2) ile birlikte idari sınırlar da dikkate alınarak, en az iki il sınırlarını içerecek şekilde bir planlama alanı belirlenmesi usulü benimsenmiştir (Madde 6-1/a). Uygulamada da, sadece İBBS Düzey-2 bölgeleri dikkate alınarak (Kayseri alt bölgesi, Trabzon alt bölgesi, Malatya alt bölgesi gibi) planlama alanları oluşturulduğu gibi, havza sınırlarının şekillendirildiği (Konya-Isparta, Antalya-Burdur, Mersin-Karaman planlama bölgeleri gibi) planlama alanları da olmuştur. Çevre Düzeni Planı'nın 'plan kararları açısından ekosistem bütünlüğü, arazi kullanım sürekliliğini' (Madde 5-1/d) sağlamanın gerekliliği, bu planların fiziki ve ekolojik verilere göre tanımlanmış mekânsal altlıklara ihtiyacı olduğunu göstermektedir. İstatistikî bölgelerin, bu planlama yaklaşımı için uygun altlık olmadığını söylemek, yanlış olmayacaktır.

Sonuç

İstatistiki Bölge Birimleri Sistemi (İBBS), Avrupa Birliği'nde 30 yılı aşkın bir süredir, Türkiye'de ise 2002 yılından bugüne uygulanmakta, hem bölgesel analiz ve karşılaştırma ölçeği, hem bölgesel politikaların uygulama zemini, hem de planlamanın mekansal altlığı olmak gibi önemli işlevler üstlenmektedir. Bununla birlikte, İBBS (özellikle Düzey-2 bölgeleri), çizilen bu perspektifi tamamıyla karşılayabilecek uygun bir altlık değildir.

İBBS Düzey-2 bölgelerine yüklenen işlevlerin farklı yaklaşımları içermesi, bölgelerin belirlenmesinde bir kafa karışıklığına sebep olmuştur. Düzey-2 bölgeleri oluşturulurken kullanılan ölçütler, bu bölgelerin net bir tanımını ortaya koymaktan uzaktır. Bölgelerin bazılarında 'benzerlik'ler, bazılarında ise 'işlevsel bütünlük' ön plana çıkmaktadır. Bazı bölgelerin ise birbirine komşu iller olmaktan başka bir niteliği bulunmamaktadır.

Düzey-2 bölgelerinin hepsinin homojen nitelik göstermemesi, istatistiki analiz ölçeği olarak Düzey-2 bölgelerinin kullanılmasının yanıltıcı sonuçlar vermesine sebep olmaktadır. Yukarıda verilen örnekler de, bunu doğrulamaktadır. İstatistiki analizler için, veri üretimi en küçük idari birimden başlayarak yapılmalı, bölgesel karşılaştırmalar da homojen nitelik gösteren bölgeler üzerinden yapılmalıdır.

Düzey-2 bölgelerinin hepsinin fonksiyonel nitelik taşımaması da, başta kalkınma ajansları ve cazibe merkezleri uygulaması gibi bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve bölge planları hazırlanması için sorun teşkil etmektedir.

Hâlbuki bölge tanımı, amaçlarına, ölçeğine, konusuna ve kullanılan ölçütlere görelilik arzetmektedir. Tek bir bölgeleme sistemi ile birbirinden bağımsız ve farklı amaçları gerçekleştirmeye çalışmak, sağlıklı bir yaklaşım olmasa gerektir.

Kaynakça

- CASELLAS, A. & GALLEY C.C.,1998. Regional Definitions in the European Union: A Question of Disparities?, *Regional Studies*, 33 (6), ss.551-558.
- DİNLER, Z.,2005. *Bölgesel İktisat*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- DPT, 2006. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Bölgesel Gelişmede Temel Araçlar ve Koordinasyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- DPT, 2007a. Yeni Bölgesel Gelişme Politika ve Uygulamaları, Ankara.
- DPT, 2007b. Stratejik Çerçeve Belgesi 2007-2013, Ankara.
- ERAYDIN, A., 2004. Bölgesel kalkınma kavram, kuram ve politikalarında yaşanan değişimler, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, PAÜ, Denizli, ss. 126-146.
- EURADA, 1999. Creation, Development and Management of RDAs (Regional Development Agencies) Does It Have To Be So Difficult?, Belgium.
- EUROSTAT, 2007. Regions in the European Union: Nomenclature of Territorial Units for Statistics, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- HOOVER ve GIARRATANI, 1999. An Introduction to Regional Economics, *Web Book*, <http://www.ri.wvu.edu/WebBook/Giarratani/chapternine.htm> Erişim Tarihi: 03.10.2010.
- HUGHES, J.T., 1998. The Role of Development Agencies in Regional Policy: An Academic and Practitioner Approach, *Urban Studies*, 35(4), ss.615-626.
- KAYASÜ, S. ve YAŞAR, S.S., 2004. Bölgesel Kalkınma Ajansları: Türkiye Üzerine Öneriler, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, PAÜ, Denizli, s. 348-357.
- KELEŞ, R., 2006. *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- PAKÖZ, M. Z. ve YÜZER M.A., 2010. Kalkınma Ajansları İçin İşlevsel Bir Mekânsal Altlık Önerisi: Sürükleyici İller ve Etki Alanları, iç. AKGÜL B. ve UZAY N. (Ed), *Kalkınma Ajansları Üzerine*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- SCOTT, A.J, 2001. Globalization and the Rise of City-Regions, *European Planning Studies*, 9(7), ss.813-826.
- TEPAV, 2005. Polonya'da Kalkınma Ajansları, *TEPAV Yönetişim Etütleri*, www.tepav.org.tr
- TÜMERTEKİN, E. ve ÖZGÜÇ N., 2002. Beşeri Coğrafya: *İnsan, Kültür, Mekan*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- STB, 2007. Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı 2007-2009, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Ankara.
- TEKELİ, İ., 2009. *Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

BÖLGE PLANLAMASINDA YENİ BİR KURUM: KALKINMA AJANSLARI

Ahmet BAŞ

Şehir Plancısı, KUDAKA

1. Giriş

Plan yapım süreci yerleşik düzene geçişle beraber ortaya çıkmış olmasına rağmen bu günün Planlama kavramı ve sistematığı 20. Yüzyıldaki gelişmelerin sonucunda şekillenmiştir. Planlamaya kıyasla *Bölge Planlaması* ise çok daha yeni bir terimdir.

Sanayi ve teknoloji alanındaki gelişmelerle birlikte değişen bölge planlama kavramında yeni kuramlar ve tanımlar ortaya çıkmıştır. Yer seçim modellerinin, uluslararası ticaret uygulamalarının büyük oranda etkilediği bölgelerin düzenlenmesinde özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bölge planlaması kalkınma noktasında ele alınan temel kavramlardan birisi olarak ön plana çıkmaktadır.

2. Bölge Kavramı

Hâlihazırda *Bölge* kavramı üzerine yapılmış net bir tanım bulunmamaktadır. Kimi araştırmacılar tarafından bu kavram iktisadi olarak, kimileri tarafından coğrafi olarak ele alınmış, bir kısım araştırmacılar ise bölgeleri sosyo-kültürel açıdan incelemiştir. Çalışmanın konusu çerçevesinde bu bildiriye bölge olarak Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) tanımlanmış olduğu İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması (İBBS) Düzey 2 Bölgeleri kullanılmıştır. Bu bölgeler genel olarak illerin idari sınırları gözetilerek oluşturulmuş sınırlardır. Bölgelerin oluşturulması esnasında bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlikleri, iller arasındaki ilişkiler, nüfus büyüklükleri gibi diğer bazı kıstaslar da göz önünde bulundurulmuştur.

3. Türkiye'de Bölge ve Bölge Planlaması

Türkiye'de bölge kavramı farklı dönemlerde tartışılmış bir kavramdır. Bölge kavramı 1960'larda devletçi bir yaklaşımla ele alınmış, 1980 sonrasında ise serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte devlet merkezli yaklaşımların yanı sıra özel sektörün ve yatırımcı-

ların da yönlendirdiği farklı bölge kavramı tanımlamaları ve izafi bölge sınırları oluşmaya başlamıştır.

Genel olarak Türkiye'deki planlama hareketleri dünyadaki gelişmelere paralel olarak seyrederen bir olgu olmuştur. Türkiye'de planlama süreci cumhuriyet döneminde genel olarak dört başlıkta sıralanabilir; 1930'lar da hazırlanan ve ulusal boyutu olan Sanayi Planları; 1960'tan 1980 yılına kadar uygulanan ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın hazırladığı Kalkınma Planı yaklaşımı; 1980'den 2004 yılına kadar hâkim olan ve devletten ziyade özel sektörün öncü olduğu ve Şirket Temelli Stratejik Planlama yaklaşımı ve son olarak 2004 yılında Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde hazırlanan Üç Yıllık Ön Ulusal Kalkınma sistemiğidir¹.

Bütün bu süreçlerin içinde 1960'larla birlikte Türkiye'de yaşanan kalkınma plancılığı deneyimlerinin, 1930'ların sanayi planlaması mantığından farklı olduğu kabul edilmekle birlikte, bunun temel sebebinin 27 Mayıs 1960 ile yaşanan sürecin planlama konusunda bambaşka bir anlayış sergilemesi olduğu açıktır. Burada önemli bir ayrım noktasının da vurgulanması gerekmektedir. 1960 öncesinde uluslararası örgütlerin ve kuruluşların öngördükleri planlama türü, “sosyal hedefleri” amaçlamazken, 1960 sonrasında iktisadi ve toplumsal sorunlar iç içe ele alınmış ve planlamanın her iki yönünün de içerilmesine karar verilmiştir. Lâkin bu dönemde sosyal sorunların içeriği fiziki planların gölgesinde kalmıştır. Nihayetinde 1930'ların hedeflerini 1960 sonrası hedeflerden farklılaştıran, “kalkınma” kavramı gibi görünmektedir².

Türkiye'de bölge planlaması uygulamalarının planlı bir şekilde yapılmaya başlandığı 1960'lı yıllardan bu güne kadar genel olarak 3 farklı türde bölge sınıflandırması uygulanmıştır;

Homojen Bölge Sınıflandırması:

İmar ve İskan Bakanlığı ile DPT tarafından 1963-1970 yıllarının verilerine dayanılarak 53 adet sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergesi saptanmış ve Türkiye'deki bütün iller gelişmişlik düzeyine göre sekiz ana bölgeye ayrılmıştır. Bu ana bölgelerin dördü kendi içlerinde 15 alt bölgeye ayrılmış olup, alt bölgeler göz önüne alındığında 19 bölge elde edilmiştir³.

Polarize Bölge Sınıflandırması:

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1982 yılında Merkezi Yerler Teorisine göre “Yerleşim Merkezlerinin Kademelenmesi” çalışması kapsamında oluşturulmuş bölgelerdir. Bu çalışma

1 Ekiz, Cengiz ve Ali Somel, “Türkiye'de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi”, A.Ü. SBF-GETA Tartışma Metinleri, No:81, 2005

2 A.g.e

3 Dr. Mustafa ILDIRAR, Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri, Nobel Yayın, Ekim 2004

kapsamında 16 bölge merkezi oluşturulmuş ve diğer iller ve yerleşim yerleri bu alt bölgelere bağlı şekilde yedi farklı kademe türünde sınıflandırılmışlardır⁴.

İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması:

İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS), Bakanlar Kurulu'nun 22 Eylül 2002 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 2002/4720 sayılı kararı ile oluşturulmuş ve Avrupa Birliği'nin bölgesel düzeyde uyguladığı müktesebata uyum çerçevesinde; DPT'nin koordinasyonunda ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun (O zaman ki adıyla Devlet İstatistik Enstitüsü) da katkılarıyla İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması çalışması tamamlanmıştır. Bu çalışma sonucunda; Düzey 1 olarak 12, Düzey 2 olarak 26 ve Düzey 3 olarak da 81 (il) İstatistikî Bölge Birimi tanımlanmıştır⁵.

İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasında iller “Düzey 3” olarak tanımlanmış; ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren komşu iller ise bölgesel kalkınma planları ve nüfus büyüklükleri ile dikkate alınarak “Düzey 1” ve “Düzey 2” olarak gruplandırılmak suretiyle hiyerarşik İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması yapılmıştır⁶ (Şekil 1-2)

Şekil 1: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 1 Bölgeleri
(Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı)

4 A.g.e. Ayrıca konu ile ilgili olarak Ahmet ÖZTÜRK'ün 2009 yılında DPT Uzmanlık Tezleri Ankara 2009 isimli eserinden faydalanılabilir.

5 <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/biid/ibbs.html>

6 Detaylı açıklama için 22 Eylül 2002- Sayı 24884 28/08/2002 Tarihli ve 2002/4720 Sayılı Kararname-nin eki incelenebilir.

Şekil 2: Şekil 1: İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 2 Bölgeleri
(Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı)

3.1 Planlamanın Yasal Boyutu ve Tanımları

3194 sayılı İmar Kanunu ile Türkiye’de çerçevesi ve tanımı yapılan planlama hiyerarşisi yasa da şu şekilde oluşturulmuştur:

Planlar, kapsadıkları alan ve amaçları açısından; “Bölge Planları” ve “İmar Planları”, imar planları ise, “Nazım İmar Planları” ve “Uygulama İmar Planları” olarak hazırlanır. Uygulama imar planları, gerektiğinde etaplar halinde de yapılabilir⁷.

Bölge planları; sosyo - ekonomik gelişme eğilimlerini, yerleşmelerin gelişme potansiyelini, sektörel hedefleri, faaliyetlerin ve alt yapıların dağılımını belirlemek üzere hazırlanacak bölge planlarını, gerekli gördüğü hallerde Devlet Planlama Teşkilatı yapar veya yaptırır⁸.

Çevre düzeni planı; ülke ve bölge plan kararlarına uygun olarak konut, sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi yerleşme ve arazi kullanılması kararlarını belirleyen plandır⁹.

İmar Planları; nazım İmar Planı ve Uygulama İmar Planından meydana gelir. Mevcut ise bölge planı ve çevre düzeni plan kararlarına uygunluğu sağlanarak, belediye sınırları içinde kalan yerlerin nazım ve uygulama imar planları ilgili belediyelerce yapılır veya yaptırılır¹⁰.

Nazım İmar Planı; varsa bölge veya çevre düzeni planlarına uygun olarak halihazır haritalar üzerine, yine varsa kadastral durumu işlenmiş olarak çizilen ve arazi parçalarının; genel kullanım biçimlerini, başlıca bölge tiplerini, bölgelerin gelecekteki nüfus yoğunluklarını, gerektiğinde yapı yoğunluğunu, çeşitli yerleşme alanlarının gelişme yön ve büyüklük-

7 3194 Sayılı İmar Kanunu 6. Maddesi

8 3194 Sayılı İmar Kanunu 8. Maddesi a bendi.

9 3194 Sayılı İmar Kanunu 5. Maddesi

10 3194 Sayılı İmar Kanunu 8. Maddesi b bendi.

leri ile ilkelerini, ulaşım sistemlerini ve problemlerinin çözümü gibi hususları göstermek ve uygulama imar planlarının hazırlanmasına esas olmak üzere düzenlenen, detaylı bir raporla açıklanan ve raporuyla beraber bütün olan plandır¹¹.

Uygulama İmar Planı; tasdikli hâlihazır haritalar üzerine varsa kadastral durumu işlenmiş olarak nazım imar planı esaslarına göre çizilen ve çeşitli bölgelerin yapı adalarını, bunların yoğunluk ve düzenini, yolları ve uygulama için gerekli imar uygulama programlarına esas olacak uygulama etaplarını ve diğer bilgileri ayrıntıları ile gösteren plandır¹².

3.2 1960'tan Günümüze Kadar Yapılan Bölge Planlama Çalışmaları

Planlı bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilen 1960 sonrası Türkiye’de bugüne kadar yapılan bölge planlama çalışmaları da kendi içerisinde farklılıklar barındırmaktadır. Türkiye’de genel olarak yapılan bölge planlarını şu şekilde sıralanabilir:

Doğu Marmara Planlama Projesi (1960-1964)

Zonguldak Projesi (1961-1963)

Çukurova Bölgesi Projesi (1962-1963)

Güneydoğu Anadolu Projesi (1989, 2002)

Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi (1995-1996)

Doğu Anadolu Projesi (1999-2000)

Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (1999-2000)

Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi (2005-2007)

Yukarıda adı zikredilen bölge planlarından GAP dışındakilerin hiç biri tam olarak uygulanma imkânı bulamamıştır (Esasen GAP da tamamen uygulanmış olmasa da bu planla ilgili olarak özel yasa çıkartılmış ve bu plana özel bir idare mekanizması kurulmuştur) Bunun pek çok sebebi olmakla birlikte en önemli sebepleri öncelikli olarak planı yerelde sahiple-
necek kurumların olmaması ve mali yönden yeterince desteklenememesidir¹³.

Son dönemlerde DAP üzerinde yeni hareketlenmeler başlamış ve bu planın uygulanmasına yönelik olarak yeni adımlar atılmıştır. Bu kapsamda DPT koordinatörlüğünde planı kapsayan merkez illerde toplantılar düzenlenmiş ve uygulamaya yönelik çeşitli proje önerileri geliştirilmiştir. Planın içerdiği geniş çözüm önerileri güncellenerek Kalkınma Ajanslarının da aktif olarak katıldığı bir süreç içerisinde planın uygulanması tasarlanmaktadır.

Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi ise bu bölgede kurulan Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı tarafından temel kaynak alınarak hayata geçirilmeye başlanmıştır.

11 3194 Sayılı İmar Kanunu 5. Maddesi

12 3194 Sayılı İmar Kanunu 5. Maddesi

13 Prof. Dr. İlhan Tekeli, “Günümüz Türkiye’inde Bölge Planlama Nasıl Temellendirilir”, 19-20 Haziran 2009 Bölgesel Gelişme ve Bölge Planlamasında Yeni Yaklaşımlar Konferansı, İstanbul

3.3 Bölge Planlamasından Beklenenler

- 1-Planın sosyo-kültürel ve iktisadi alanlarda insanların ihtiyaçlarına cevap verebilmesi,
- 2-Alanda uygulanacak diğer plan, proje ve programlarda en yüksek verimliliğin sağlanması,
- 3-Yerel kaynakları doğru bir şekilde tespit edip bunların doğru alanlarda kullanımının sağlanması,
- 4-Arazi kullanımı ve çeşitli kaynakların doğru bir yaklaşımla düzenlenmesi onlardan azami oranda istifade edilmesi,
- 5-Teknolojik yatırımların ve malzemelerin ülke ve bölge bütününde doğru ve yerinde kullanılması,
- 6-Ülke genelinde dengeli ve ihtiyaçlara cevap verebilecek yerleşme alanlarının tespit edilmesi, ilgili kurum ve kuruluşların bu noktada yönlendirilmesi,
- 7-Merkezi yönetim ile yerel yönetimler bir araya getirilerek etkili, güçlü ve doğru uygulama alanlarının oluşturulması ve yönetimlerin bu alanlara çekilmesi,
- 8-Özel sektör ve sanayi yatırımlarının ülkenin her bölgesinde dengeli bir şekilde dağılımının sağlanması,
- 9-Sınıf tabanında ayrımların önüne geçmeli ve bölünmelerden ziyade sosyal dokuyu ve kültürel farklılıkları birleştirici rol oynamalıdır.

4. Kalkınma Ajansları Nedir?

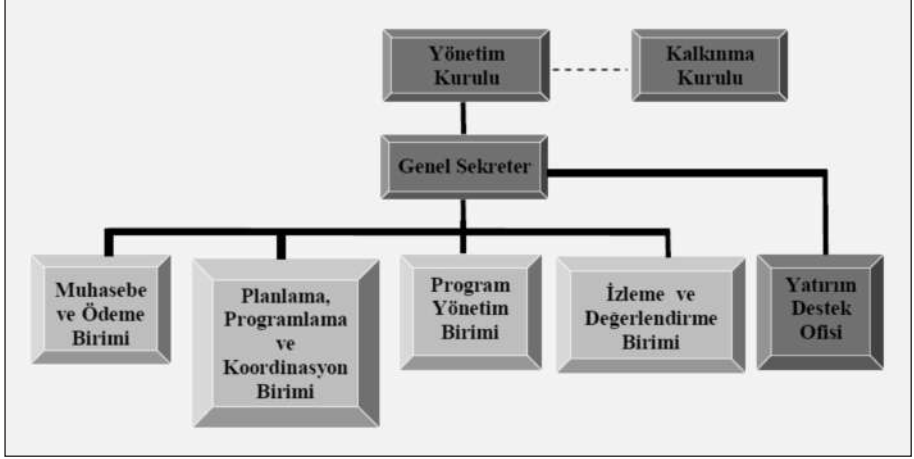
Kalkınma ajansları 25.01.2006 tarihinde kabul edilen ve 08.02.2006 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 5449 sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı’nın (DPT) ulusal düzeyde koordinasyonunda kurulmuş tüzel kişiliği haiz kurumlardır. Türkiye’de süregelen merkezden kalkınma çabalarının amacına ulaşamamasının yanı sıra, bir devlet politikası olan “AB’ye üyelik” sürecinde yerel aktörlerin aktif katılımının sağlanması gereği, kalkınma ajanslarının kurulmasının başlıca gerekçelerini oluşturmuştur.

5. Kalkınma Ajanslarının İdari Yapısı, Görev ve Sorumlulukları

Kalkınma Ajansları (KA) Türkiye’de mevcut bulunan idari yapılanmalardan farklı bir tarzda örgütlenerek vücuda getirilmiş kurumlardır. Ajanslar teşkilat yapısı mevzuatta şu şekilde tanımlanmıştır¹⁴:

14 5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanununun 7-17 maddeleri

Kalkınma Kurulu
Yönetim Kurulu
Genel Sekreterlik
Yatırım Destek Ofisleri

Şekil 3: Kalkınma Ajansları teşkilat yapısı¹⁵.

5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun'da Kalkınma Ajanslarının (KA) görev ve sorumlulukları şu başlıklarda sıralanmıştır¹⁶:

- Yerel yönetimlerin planlama çalışmalarına teknik destek sağlamak.
- Bölge plan ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bu kapsamda desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek ve sonuçlarını Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına bildirmek.
- Bölge plan ve programlarına uygun olarak bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak.
- Bölgede kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen ve bölge plan ve programları açısından önemli görülen diğer projeleri izlemek.
- Bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek.

15 Kalkınma Ajansları Destek Yönetimi Kılavuzu.

16 5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanununun 5. Maddesi.

- 4 üncü maddenin ikinci fıkrasının (c) bendi çerçevesinde Ajansa tahsis edilen kaynakları, bölge plan ve programlarına uygun olarak kullanmak veya kullandırmak.
- Bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak, yaptırmak, baksa kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek.
- Bölgenin iş ve yatırım imkânlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını yapmak veya yaptırmak.
- Bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idarî iş ve işlemlerini, ilgili mevzuatta belirtilen süre içinde sonuçlandırmak üzere tek elden takip ve koordine etmek.
- Yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek.
- Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamak.
- Ajansın faaliyetleri, mali yapısı ve Ajansla ilgili diğer hususların güncel olarak yayınlanacağı bir internet sitesi oluşturmak.

Kanun tarafından geniş bir yetkilendirme ve sorumluluk alanı çizilen ajanslar bölgede ekonomik, sosyal, kültürel ve idari faaliyetlere müdahale noktasında yetkili kurum olarak kılınmıştır.

6. Kalkınma Ajanslarının Bölge Planlamasında Konumu

Kalkınma Ajanslarını bölge planlarını hazırlama sürecinde diğer kurumlardan ayıran en önemli özelliği yönetim ve idari kadrosunun ve karar mercilerinin yine bölgede yer almasıdır. Bugüne kadar hazırlanan bölge planlarının büyük çoğunluğu merkezden hazırlanmış ve hem yönetim hem de idari olarak (GAP dışında) uygulanma imkânı bulamamıştır. Kalkınma Ajansları bilhassa uygulama, izleme ve değerlendirme aşamalarında sahip olduğu üstün nitelikli personeli, mali yapısı, yönetim ve idari kadroları ile ön plana çıkmaktadır.

Hazırlanan planların bölge tarafında sahiplenilmesi ve uzun vadeli uygulanabilmesi amacıyla, katılımcı, sürdürülebilir, şeffaf ve rolling plan yöntemleri kullanılarak hazırlanmaktadır.

Yasal olarak konumu ilgili yasa ile birlikte Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan görevlendirmeye birlikte bölge planları Kalkınma Ajansları eliyle yapılmaktadır. Ancak en büyük sıkıntı yasal olarak tanımlanmış olmasına ve DPT tarafından Ajanslara Bölge Planı

yapma yetkisi verilmesine rağmen hazırlanan bu planların yerel düzeyde yeterince benimsenmemesi riskidir. Daha çok siyasi sebeplerle çoğu zaman mahkemeye gitme suretiyle ke-sintiye uğratılan plan süreçlerinin benzerinin Kalkınma Ajansları üzerinde de yaşanması büyük bir olasılıktır. Bunu önlemenin en önemli yolu yasal mevzuatın yanında plan hazırlık süreçlerinin ve karar aşamalarının halka açık, şeffaf bir şekilde yapılması ve her kesimden kurum ve kuruluşun sürece dâhil edilmesidir.

7. Kalkınma Ajanslarının Mali Yapısı

Türkiye’de kurulan Kalkınma Ajansları sahip oldukları imkânlar ve yapı bakımından hem idari hem de mali yönden birçok kurumdan ayrılmaktadırlar.

İdari yönden yerelde bulunan aktörlerin yönetimde bulunduğu Kalkınma Ajansları, mali yönden ise tersine bir durum arz etmekte ve bütçenin oluşmasında ağırlıklı olarak merkezden gelen paylar önemli bir yekûn oluşturmaktadır. Bu çerçevede Kalkınma Ajanslarının mali yapısı irdelendiğine bütçe kalemlerini şu başlıklar altında sıralanabilir:

*Ajansların Gelir Kalemleri*¹⁷

- a) Bir önceki yıl gerçekleşen genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtından, vergi iadeleri ile mahallî idarelere ve fonlara aktarılan paylar düşüldükten sonra kalan tutar üzerinden, binde beş oranında her yıl ayrılacak transfer ödeneğinden, Yüksek Planlama Kurulunca her bir ajans için nüfus, gelişmişlik düzeyi ve performans ölçütlerine göre belirlenecek pay.
- b) Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlardan sağlanacak kaynaklar.
- c) Faaliyet gelirleri.
- d) Bir önceki yıl gerçekleşen bütçe gelirleri üzerinden, bölgedeki il özel idareleri için; borçlanma, tahsisi mahiyetteki gelirler ile genel, katma ve özel bütçeli kuruluşlardan alınan yardım kalemleri hariç tutulmak üzere yüzde bir, belediyeler için; borçlanma ve tahsisi mahiyetteki gelir kalemleri hariç tutulmak üzere yüzde bir oranında, cari yıl bütçesinden aktarılacak pay.
- e) Bölgedeki sanayi ve ticaret odalarının, bir önceki yıl kesinleşmiş bütçe gelirlerinin yüzde biri oranında, cari yıl bütçesinden aktarılacak pay.
- f) Ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca yapılan bağış ve yardımlar.
- g) Bir önceki yıldan devreden gelirler.

17 5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanununun 19. Maddesi.

Aynı madde içerisinde İl Özel İdarelerinin ve Belediyelerin paylarında değişiklik yapma yetkisi Bakanlar Kuruluna verilmiştir.

*Ajansların Gider Kalemleri*¹⁸

- a) Plan, program ve proje giderleri.
- b) Proje ve faaliyet destekleme giderleri.
- c) Araştırma ve geliştirme giderleri.
- d) Tanıtım ve eğitim giderleri.
- e) Taşınır ve taşınmaz mal ile hizmet alım giderleri.
- f) Yönetim ve personel giderleri.
- g) Görevlerle ilgili diğer giderler.

Ayrıca Ajans personel giderlerinin toplam bütçesi Ajans bütçesinin %15'ini aşmaması aynı madde içerisinde karara bağlanmıştır.

Ajansların gelir kalemleri incelendiğinde bazı sıkıntıların olduğu göze çarpmaktadır. Öncelikli olarak yerelde kalkınmayı içsel büyüme yöntemleriyle amaç edinen¹⁹ Kalkınma Ajanslarının bütçe kaleminin en büyük gelirini merkezden alıyor olması bu noktada bir tezatlık oluşturmaktadır. Yerelde örgütlenen, yönetim kadrosu yerelde bulunan Ajansların bütçesinin %90'dan fazlasının merkezi bütçeden gelmesi yönetim üzerinde ilerleyen dönemde ciddi siyasi baskıların oluşmasına sebep verecektir.

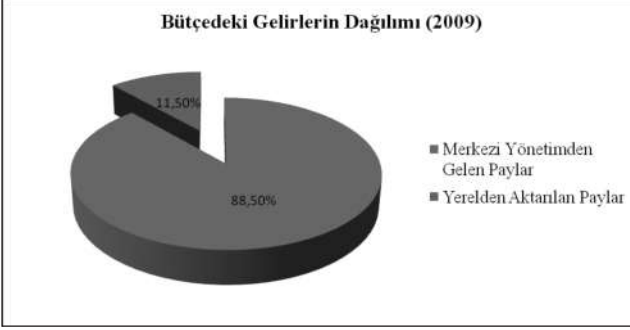
Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı Mali Durumu

Tablo 1: Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı 2009-2010 dönemi bütçe gelirleri

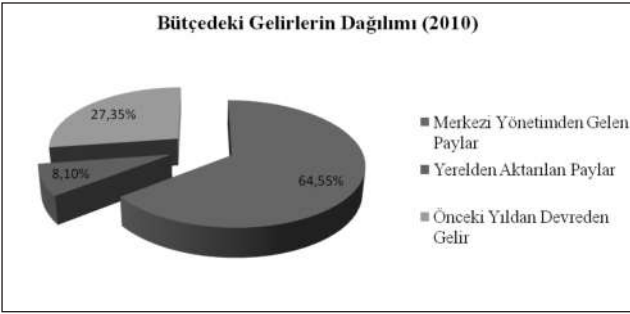
	2009	2010
Merkezi Yönetimden Gelen Paylar	12.771.298	18.952.374
Yerelden Aktarılan Paylar	1.654.254	2.376.987
Faaliyet Gelirleri	0	0
Önceki Yılda Devreden Gelir	0	8.032.090
Toplam	14.425.552	29.361.451

18 5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanunun 19. Maddesi.

19 5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanunun 5. Maddesinde Ajansların sayılan görevleri.

Grafik 1: Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı 2009 yılı bütçe gelirlerinin dağılımı

Grafik 2: Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı 2010 yılı bütçe gelirlerinin dağılımı

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı'nın 2009 ve 2010 yıllarına ait mali durumu incelendiğinde genel olarak kaynağın merkezi bütçeden geldiği görülmektedir. Bunun yanında cüzi miktarda da olsa yerel yönetimlerin katkıları da mevcuttur.

Ayrıca şu an küçük bir miktar olmasına rağmen ilerleyen dönemlerde Ajanslar için ciddi bir gelir kalemi olacak olan faaliyet gelirleri de bu noktada üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Ajanslar bölgenin kalkınması ve refah seviyesinin gelişmesi ile ilgili yapacakları ulusal ve uluslararası faaliyetler ile kuruma ve bölgeye ciddi bir katma değer sağlayacaklardır. Bunun en somut örneği KUDAKA'nın 18-20 Haziran 2010 tarihinde 15 farklı ülkeden 170 yabancı yatırımcıyı bölgede ağırlaması ve bununla bölgenin hem tanıtımını sağlaması hem de yatırımcıları bölgeye çekmesidir. Bu program ile birlikte daha önce yurt dışına hiç ihracat yapmamış firmalar ihracat yapmış, bölgede faaliyet gösteren şirketler uluslararası firmalar ile ilişkiler kurmuşlardır.

8. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Bölge Planı Çalışmaları

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı'nın bölgesini oluşturan TRA1 Düzey 2 Bölgesi Erzurum-Erzincan-Bayburt illerinden oluşmaktadır. Bu bölge ile ilgili olarak daha önce hazırlanmış bazı planlar vardır. Bunların ilki Doğu Anadolu Projesi'dir (DAP).

DAP, Ardahan, Ağrı, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzurum, Erzincan, Gümüşhane, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli ve Van illeri olmak üzere toplam on altı ili kapsayan büyük bir eylem planıdır.

DAP'ın amacı; ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi yönleri ile bir bütün oluşturan sürdürülebilir kalkınmanın ülke genelinde dengeli sağlanması için Doğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasını hızlandıracak kapsamlı faaliyetlerin belirlenmesi olarak tanımlanmıştır.²⁰

DAP planı çerçevesinde TRA1 Düzey 2 Bölgesi için planın amacında da bahsedildiği gibi sosyal, kültürel, iktisadi alanlarda öneriler getirilmiş, hususiyetle tarım-turizm-sanayi alanında ciddi proje önerileri geliştirilmiştir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi için hazırlanmış bir diğer plan ise bölgeye özel, Yıldız Teknik Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesinin DPT ve UNDP'nin katkılarıyla hazırladıkları Erzurum-Erzincan-Bayburt(EEB) Dar Bölgeli Polarize Model Bölgesel Gelişme Planıdır.

Bu plan kapsamında bölge²¹;

Doğal Yapı

Ulaşım

Nüfus ve Kurumsal Yapı

Tarım

Sanayi

Hizmetler Sektörü

Turizm

başlıklarında incelenmiş ve proje önerileri geliştirilmiştir.

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı'nın hazırladığı TRA1 Düzey 2 Bölge Planına bu iki çalışma temel kaynak alınarak başlanmıştır.

8.1 Hazırlık Çalışmaları ve Katılımcılık

Bölge Planı hazırlıkları kapsamında öncelikli olarak daha önce hazırlanmış olan DAP ve EEB Bölgesel Gelişme Planı temel alınarak ve bunların yanında bölgeyi oluşturan üç ilin Valiliklerinden, Sanayi İl Müdürlüklerinden, İl Tarım Müdürlüklerinden, Sanayi ve Ticaret Odalarından, İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerinden ve TÜİK' ten alınan güncel veriler ışığında bölge incelenerek Ajans bünyesinde çalışma birimleri oluşturulmuştur.

20 DAP Giriş Kitabı, DPT, 2000

21 Erzurum-Erzincan-Bayburt Dar Bölgeli Polarize Model Bölgesel Gelişme Planı, UNDP-Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2005

TRA1 Düzey 2 Bölgesi için Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanacak ve bölgenin önümüzdeki yıllarda gelişme eksenlerini belirleyecek, yatırımlarına yön verecek Bölge Planının vizyonunu belirlemeye ve mevcut durumu tespit etmeye yönelik çalışmalara başlanmıştır.

Oluşturulan çalışma birimleri 1 Mart 2010 tarihinde ilk olarak Bölge Planına altlık oluşturmaya yönelik Mevcut Durum Analizi'nin çalışmalarına başlamıştır. Bu çerçevede öncelikli olarak bölgedeki çalışma alanları nüfus, doğal yapı, tarım, sanayi, turizm, ulaşım konu başlıkları altında incelenmeye başlanmıştır.

Bu kapsamda bölgede faaliyet gösteren kamu kurumlarına, sivil toplum kuruluşlarına, özel sektör temsilcilerine, vakıflara, birliklere, derneklere saha ziyaretleri yapılmış, 3 ilin merkezinde çalıştaylar düzenlenmiş ve her ilde sektör toplantıları organize edilmiştir.

Tablo 2: Bölge Planı hazırlıkları kapsamında yapılan toplantılar, çalıştaylar, ziyaretler.

Toplantı Türü	Tarım Sektörü	Turizm Sektörü	Sanayi Sektörü	Diğer
Çalıştaylar	4	4	6	3
Sektör Toplantıları	3	3	3	-
Saha Ziyaretleri	29	26	18	3

Bu araştırmalar sonucunda bölgenin kritik öneme sahip müdahale alanlarının Tarım, Turizm ve Sanayi sektörlerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Bu amaçla EEB kapsamında belirlenmiş bulunan 5 temel hedef Ajans tarafından da benimsenerek Bölge Planı için Tarım-Turizm-Sanayi alanındaki öncelikler tanımlanmıştır.

Bu 5 temel hedef;

1. Bölgenin bilgi altyapısının geliştirilmesi
2. Bölgenin sosyal altyapısının geliştirilmesi
3. Bölgenin teknik altyapısının geliştirilmesi
4. Sermaye birikimi ve doğrudan yatırımın sağlanması
5. Bölgenin teknoloji ve bilgi düzeyinin artırılması

Bölgenin Bilgi Altyapısının Geliştirilmesi ve Öncelik Alanları

Bölgede ciddi bir şekilde hissedilen ve sadece bölgenin değil bütün Türkiye'nin bir sorunu olan doğru ve güncel verilerin hazırlanması ve tasnif edilmesine yönelik olarak Ajans belirlenen sektörlerde öncelikleri tanımlamıştır. Bu öncelikler;

- Bölgenin tarım ve hayvancılık sektöründeki potansiyelinin farkındalığını arttırmak ve sağlıklı politika geliştirmek amacıyla bilgi altyapısının geliştirilmesi.
- Bölgede turizmin geliştirilmesi ve bu konuda yeni imkânların sağlanması açısından bilgi altyapısının oluşturulması, var olanların güncellenmesi ve geliştirilmesi.
- Bölgede sanayi sektörünün sahip olduğu potansiyeli belirlemek, bölge içi ve bölge dışı girişimcilere tanıtmak amacıyla bölgede bilgi altyapısının kurulması.

Bölgenin Sosyal Altyapısının Geliştirilmesi ve Öncelik Alanları

TRA1 Düzey 2 Bölgesi sosyal ve kültürel yönden hayli geri kalmış bir bölge olarak ön plana çıkmaktadır. UNIVERSIADE 2011 Kış Olimpiyatlarına ev sahipliği yapacak olan bölge beşeri ve sosyal açıdan ciddi çalışmaların yapılması gereken bir bölgedir. Bu çerçevede Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı'nın belirlediği öncelikler şu şekilde sıralanmıştır;

- Bölgede tarım ve hayvancılık alanında örgütlenme kapasitesinin güçlendirilmesi amacıyla birlikte çalışmanın özendirilmesi, beşeri ve sosyal sermayenin geliştirilmesi.
- Bölgede toplumun turizme katılımını sağlamak ve sektörün ihtiyacını karşılayacak yerel işgücünü oluşturmak amacıyla sosyal altyapının geliştirilmesi.
- Bölgenin sanayileşmesine ivme kazandıracak güven, işbirliği ve örgütlenmeyi özendiren ve nitelikli iş gücü ihtiyacını karşılayan sosyal altyapının geliştirilmesi.

Bölgenin Teknik Altyapısının Geliştirilmesi ve Öncelik Alanları

Bölgenin temel sektörler ve diğer faaliyet alanlarında ihtiyaç duyduğu teknik altyapı donanımı konusunda ciddi eksiklikleri vardır. Bu eksikliklerin başında hızlı internet erişimi, ulaşım ve altyapı çalışmaları gelmektedir.

- Bölgede tarımın geliştirilmesine yönelik yatırım ve organizasyonların teknik alt yapılarının geliştirilmesi.
- Turizm ile gelişmeyi ve canlanmayı desteklemek ve rekabeti artırmak için gerekli altyapı bağlantılarının kurulması amacıyla teknik alt yapılarının oluşturulması.
- Bölgede maliyetlerin minimuma indirilmesi, üretimde verimlilik ve sürekliliğin sağlanması amacıyla teknik altyapının geliştirilmesi,

Sermaye Birikimi ve Doğrudan Yatırımın Sağlanması ve Öncelik Alanları

- Bölgede turizm sektöründe yer alan işletmelerin sayısının, kalitesinin, yerel halkın turizm gelirlerindeki payının artırılması ve bölgenin turizm zenginliğinin ulusal ve

uluslararası düzeyde tanıtılması ve pazarlanması yoluyla bölgede turizm ile beraber diğer sektörlerde de sermaye birikiminin sağlanması.

- Bölgede örgütlenme ve kümelenmeyi teşvik ederek sanayi sektöründe sermaye birikiminin artırılması, bölgede hâkim olan finansman sorununa kalıcı çözümlerin üretilmesi.

Bölgenin Bilgi ve Teknoloji Düzeyinin Artırılması ve Öncelik Alanları

Bölgede tarım ve hayvancılık alanında verimliliğin ve yenilikçiliğin geliştirilmesine yönelik AR-GE çalışmalarının desteklenmesi.

- Bölgenin turizm sektöründeki bilgi ve teknoloji düzeyinin yükseltilmesi.
- Sanayi sektörünün ülke çapında rekabet edebilirliğini, yeni gelişmelere ayak uydurabilmesini sağlamak amacıyla bölgede bilgi ve teknoloji düzeyinin artırılması.

9. Sonuç

Türkiye’de son 50 yıldır uygulanan planlı kalkınma dönemi incelendiğinde somut olarak görülen en önemli çıktı merkezin planlama üzerindeki etkisidir. Tamamen merkezden tasarlanan ve bölgelerin daha ziyade fiziki ve iktisadi kalkınmasını amaç edinen planlarda sosyo-kültürel alanlar ve insani ilişkiler geri planda kalmıştır.

1980’den sonra dönüşen ve artık merkezin baskısının yavaş yavaş kaybolmaya başladığı Türkiye’deki planlama yaklaşımlarında yeni bir aşamaya geçilmiş bulunmaktadır. Özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının etkili olduğu ve fiziki ve iktisadi kalkınmanın yanı sıra sosyal, kültürel ve insani ilişkilerinde planda belirleyici olduğu yeni bir süreç başlamıştır. Ulusal Kalkınma planlığından strateji temelli ve daha bölge düzeyinde yaklaşımların belirlendiği planlara geçiş Türkiye için doğru bir tercih olacaktır.

Bu süreç içerisinde Kalkınma Ajansları kurumsallaşmasını bitirmiş ve faaliyete geçmiş kurumlar olması gerekirken hukuki süreçler ve siyasi olaylar sebebiyle ancak 2008 yılından sonra Ajanslar tam anlamıyla çalışmaya başlamıştır.

Mali olarak ilerleyen dönemlerde ciddi sıkıntılarla karşılaşması muhtemel olan Ajansların bütçe kalemleri ve oranları yeniden düzenlenmeli ve Ajansların kullanabileceği kaynak kalemleri artırılmalıdır.

Her şeye rağmen Ajanslar sahip oldukları yönetim kadrosu, idari yapısı ve personeli ile birlikte Türkiye’nin yakın dönemde planlamada etkin ve etkili kurumları olacaklardır. Yasal boşlukları doldurulup, siyasi baskılardan uzak kalan Ajanslar çok daha verimli çalışacak ve bölgenin ihtiyaçlarına cevap verebilecektir.

Kaynakça

Ekiz, Cengiz ve Ali Somel (2005), “Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi”, A.Ü. SBF-GETA Tartışma Metinleri, No:81,

ILDIRAR Mustafa (2004), *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*, Nobel Yayın

ARI F. Aylan (2006), “Bölgesel Kalkınma Politikalar ve Yeni Dinamikler”, Derin Yayınları, İstanbul

TEKELİ İlhan (2009), “Günümüz Türkiye’sinde Bölge Planlama Nasıl Temellendirilir”, 19-20 Haziran 2009 Bölgesel Gelişme ve Bölge Planlamasında Yeni Yaklaşımlar Konferansı, İstanbul

DAP Giriş Kitabı, DPT, 2000

Erzurum-Erzincan-Bayburt Dar Bölgesi Polarize Model Bölgesel Gelişme Planı, UNDP-Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2005

5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun
3194 Sayılı İmar Kanunu

Kalkınma Ajansları Destek Yönetimi Kılavuzu

<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/biid/ibbs.html>

PLANSIZLIĞIN EKONOMİSİ

Ahmet Müfit BAYRAM

Şehir Plancısı

İlk bakışta anlamsız gelen bir başlık. Planlı ekonomi, planlı kalkınma bildiğimiz kavramlar. Ancak plansızlığın ekonomisi diye bir şey duymadık diyebilirsiniz. Aslında hep duyduğumuz bir kavramdan “serbest piyasa ekonomisi” denen şeyden söz ediyoruz plansızlığın ekonomisinden bahsederken.

H.Ü. Maliye Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Güneri AKALIN’ın TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu) web sitesinde yer alan “Piyasa Ekonomisinin Neresindeyiz?” başlıklı makalesinde “Piyasa Ekonomisi”; “özel mülkiyetin var olduğu ve devir edilebildiği, işbölümünün bulunduğu ve iktisadi ajanın müteşebbis olduğu, sözleşme ve girişim özgürlüklerinin tanıdığı, özel teşebbüsün esas alındığı, rekabetçi serbest fiyatların kaynakları desantralize şekilde tahsis ettiği, bir gönüllü mübadeleler yumağı” olarak tanımlanıyor.

Turgut ÖZAL ve 12 Eylül darbecilerinin işbirliği ile ekonomi literatürümüze sokulan ve bir diğer tavizsiz “demokrasi” yandaşı kuruluş olan TÜSİAD’ın fikri ve maddi desteğiyle, anayasa düzenlemesi yoluyla tek ekonomik politika tercihi olarak kabul edilmesi istenilen “Serbest Piyasa Ekonomisi”, yukarıda aktardığımız tanımdan da anlaşılacağı gibi planlamanın ortadan kaldırılması ve yerine piyasanın konmasından başka bir şey değil aslında.

Planlı ekonomide devlet ekonomik bir aktördür Dolayısıyla gerek doğal ve kültürel, gerekse parasal tüm kamusal kaynak tahsisleri, tüm toplumsal gurupların çıkarları göz önüne alınarak ve toplumsal kalkınmayı sağlamak amacıyla yapılır. Planlı ekonomide sosyal öncelikler, bölgeler arası kalkınmışlık farklılıkları, gelecek kuşakların çıkarları vb. dikkate alınıp dengelenirken, serbest piyasa ekonomisinde tüm kamusal kaynaklar özel sektörün gelişmesi hedefine yönelik olarak tahsis edilmekte, devletin sosyal görevleri görmezden gelinmektedir.

Tüm kamusal kaynakların tahsis edildiği özel sektörün amacı, en az yatırım ve işletme maliyetiyle en çok karı sağlamak olduğu için (buna verimlilik diyorlar) herhangi bir kamusal

sosyal sorumluluğu bulunmamakta, devletin sosyal harcamaları ve sendikalar piyasadaki arz talep dengesini bozacağı, ücretlerinin artmasına neden olacağı gerekçesiyle hoş karşılanmamakta, piyasa dışı müdahaleler olarak algılanmaktadır.

Serbest piyasada her hizmetin bir bedeli vardır ve bu bedel, piyasa koşullarında belirlenir. Piyasa ekonomisi kavramı, piyasa dışı olarak gördüğü tüm kamusal müdahale biçimlerinin (temel ihtiyaçlarda fiyatların dar gelirli tarafından dahi erişilebilir seviyede dengelenmesine yönelik idari kararlar, tanzim satışlar, tarımsal destek sistemleri, toplu taşın, içme suyu, dar gelirli gurupların barınma ihtiyacı gibi kamusal hizmetlerde sübvansiyon uygulaması, ücretsiz eğitim, ücretsiz sağlık hizmeti vb.) ekonomide kendiliğinden oluşacağı varsayılan dengeyi bozacağı iddiası üzerine inşa edilmiştir.

Eğitim, güvenlik, sağlık dahil olmak üzere kamu hizmeti diye bir şey olamaması gerekir. Her şey ekonomik bir faaliyet olarak algılanmalı, bedelini ödeyen yararlanmalıdır. Bedeli ödenmeyen hiçbir şeyin kıymeti bilinmeyecek israfa ve verimsizliğe neden olacaktır. Özel okullar, dershaneler, özel hastaneler, özel güvenlik kuruluşları boşuna pıtırıcık gibi bitmemekte, elektrik, su, ulaşım, telekomünikasyon vb. tüm kamusal altyapı, doğal kaynaklar ve hizmet amaçlı kamu kurumları bu yüzden özelleştirme adı altında satılmaktadır.

Serbest piyasada parası olan elektrik, su kullanacak, parası olan yollardan yararlanabilecek, parası olan barınacak bir ev sahibi olabilecek, bir yerden başka bir yere seyahat edebilecektir. Parası olan parayı bastırıp özel güvenlik tutarken, parasız olan başının çaresine bakacaktır. Serbest piyasada paralı olup olmadığına bakmaksızın herkesin malını, canını koruyacak mahalle bekçisine yer olmaması bu yüzdendir.

Planlı ekonominin en önemli amacı ülkenin kalkınmasıdır. Kalkınma gerek ekonomik gerekse sosyal boyutları olan bir kavramdır. Ekonominin büyümesi yanı sıra, toplumsal refahın yaygınlaşması, gelir adaletsizliklerinin, bölgeler arası dengesizliklerin ortadan kaldırılması, eğitimin, sağlığın kamusal bir hizmet olarak yaygınlaştırılması, çocuk ölümlerinin azaltılması, yaşam süresinin uzatılması, vb. sosyal amaçları bulunmaktadır.

Dikkat edilirse uzun zamandır “kalkınma” kavramını hiçbir devlet büyüğümüz kullanmıyor. Globalleşme zamanlarında sadece bizde değil, neredeyse tüm dünyada terk edildi “kalkınma” kavramı. Yerine konan ise, 12 Eylül darbecilerinin dipçiklerinin korumasında palazlanan serbest piyasacıların, “vatandaşın elinde bir dolar olsa hapse atılıyordu” hamasetiyle topluma pazarladıkları “ekonomik büyüme” kavramı.

Bu kavram esas alındığında ekonomideki performans, parasal büyüklüklerle, ekonominin borçlanma kapasitesi ve borcun döndürülebilirliği ile ölçülmektedir. Üretim yapıldığı yer ve üretim süreci, mülkiyet yapısı, çalışanların sigortalı ve sendikalı olmaları, gelir dağılımındaki adalet, bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi, temiz suya erişim hakkı, ortalama yaşam süresi, eğitim düzeyi vb. gibi süreç ve niteliğe ilişkin hususlar, “kalkınma” kavramından farklı olarak ekonomik büyümenin konusu ve parametresi değildir.

Dolayısıyla, büyüme kalkınma anlamına gelmemekte, kalkınma kavramının tersi olarak büyüme ile toplumsal refah arasında doğrudan bir bağ bulunmamaktadır. Bunu en çarpıcı olarak görebileğimiz yer ABD'dir. Şubat 2010 itibariyle 6,805 milyar'a ulaşmış olan dünya nüfusunun yaklaşık 1/20'sinin yaşadığı ABD; 14 trilyon doları aşan GSYH ile yaklaşık 55 trilyon büyüklüğündeki Dünya ekonomisinin en büyüğü olma özelliğini uzun yıllardır açık arayla elinde tutmakta, ancak sağlıklı bir gelir dağılımı ve toplumun tamamına yayılmış bir refahı sağlayamamaktadır.

16.09.2010 tarihli The New York Times gazetesinin haberi, ekonomik büyüklük ile kalkınma ve toplumsal refah arasındaki bu farkı çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Gazetede yer alan bilgilere göre; ABD'de yoksulluk yaygınlaşmakta. Dört kişilik bir aile için tespit edilmiş yoksulluk sınırı 21,954 dolar olan ABD'de yoksulların oranı, geçen yıl yüzde 1,1 artarak son 15 yılın en yüksek düzeyi olan yüzde 14,3'e yükselmiş durumda. ABD Nüfus Bürosu'nun verilerine göre, ülke'de yaşayan her 7 kişiden birisi yoksul. 2009 yılında yoksul sayısı 3,9 milyon kişi artarak, 39,8 milyondan 43,7 milyona yükselmiş. Yazının devamında, ABD'de 2008'de 46,3 milyon olan sağlık sigortası bulunmayan kişi sayısının geçen yıl 50,7 milyona çıktığı, sağlık sigortası olmayanların oranının yüzde 16,7'ye ulaştığı, fakirlere gıda yardımı yapan kuruluşlara başvuruların ciddi oranda arttığı belirtiliyor. Bu listeyi dar gelirli olanların kaliteli eğitime ulaşma imkanları, barınma hakkı, vb. gibi konuları da dahil ederek uzatmak mümkün.

Benzer bir değerlendirmeyi son 25-30 yıldır Reagan ve Thatcher'ın yolundan giden Avrupa ülkeleri için yaptığımızda da manzara değişmemektedir. Blair ve Schröder gibi solcu görünümlü sağcıların liderliğinde, sosyal refah devletinden vazgeçen, ekonomik ve sosyal kalkınmayı bir yana bırakarak, para politikalarıyla ekonomiyi büyütme/yönetme sevdasına düşen Avrupa ülkeleri, ikinci dünya savaşından beri görmedikleri yüksek işsizlik oranları ile mücadele edebilmek adına, yurttaşların sosyal ve ekonomik haklarını ortadan kaldırmanın hazırlıklarını yapıyorlar.

Ülkeler şirketmiş gibi iflas ediyor. Ağalar tarafından satılığa çıkarılan köyler gibi oldular. Parayı veren ülkeyi satın alacak. Yunanistan'da iş, adaları satsınlar denilerek ülke topraklarının üzerinde yaşayan insanlarla birlikte satılmasını önerme noktasına kadar götürüldü de ülkeyi yönetenlerin yüzü kızarmadı.

Aslına bakarsanız, televizyonlarda her gün seyrettiğimiz dizi ve filmler aracılığıyla neredeyse gözümüze sokulan bu gerçeğin şaşılacak bir yanı bulunmamaktadır. Piyasanın amacı sosyal sorunları çözmek değildir. Kalkınmanın yerine büyümeyi, planlamanın yerine piyasayı koyduğunuzda ekonominin konusu ve amacı değişmekte, insanların/toplumun refahı sorun olmaktan çıkarken, parasal büyüklükler ve menkul değerler üzerinden yapılan spekülasyonlar önem kazanmaktadır.

Ülkemizde son yıllarda yaşandığı söylenen ekonomik büyüme mucizesini bu çerçevede değerlendirdiğimizde gördüğümüz en temel husus, ekonomi içinde imalat sanayi ve tarım sek-

törlerinin payının sürekli olarak düşmekte olduğu, buna karşılık inşaat sektörü ve konut kiralarının artışına bağlı bir büyümenin söz konusu olduğudur.

İmalat sanayi ve tarım sektörü bir ekonominin üretim gücünü ortaya koyan temel sektörlerdir. Kalıcı istihdam ve katma değer yaratırlar, dolayısıyla ekonomik ve sosyal kalkınmaya kalıcı bir şekilde katkı sağlarlar. Buna karşın inşaat sektörü, hızlı ve geçici şekilde büyümeyi sağlar, niteliksiz ve sosyal güvencesiz istihdamda geçici bir artışa neden olur.

İmalat sanayi ve tarım ülkenin kalkınmasına katkıda bulunurken, sadece inşaat sanayi ve konut kiralarının artmasına bağlı bir büyümenin, kalkınmayı sağlaması, toplumun refahına, gelir adaletinin sağlanmasına katkı sağlaması söz konusu değildir. İnşaat sektöründeki büyümenin, inşaat sektörünü besleyen sanayiler dışında ekonominin üretkenliğine herhangi bir katkısı yoktur. İnşaat sektörü durduğunda bu sanayiler de durmaktadır.

Bu durumu en iyi kriz dönemlerinde test edebiliriz. Sanayicinin “kriz var” deyip fabrikasını kapatması, çalışanlarını kapıya koyması, istisnai durumlar dışında söz konusu değildir. Sanayicinin yaşaması, ne pahasına olursa olsun fabrika çarklarının döner durumda kalmasıyla mümkündür. Bunun için sanayici krizle mücadele eder. İnşaat sektöründe ise durum tam tersidir. Her hangi bir durumda harç bitti yapı paydos diyerek, zaten büyük kısmı geçici ve güvencesiz çalışan insanlar kapıya konarak krizin geçmesi beklenebilmektedir.

2010 yılının ilk iki çeyreğine ilişkin cari açık rakamları ve bütçe gerçekleştirmeleri ayrıntılı olarak incelendiğinde, büyümenin kaynağının, iç tasarruflar değil borçlanma ve portföy yatırımları ile ülkeye giren sıcak para olduğunu, büyümenin sanayi ve teknolojiye ilişkin yeni yatırımlarla değil, imalat sanayindeki kapasite kullanım oranlarındaki kısıtlı bir artış ve özellikle kamu inşaat yatırımları ile gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu dönemde GSYH’de sağlanan yüzde 10,3 oranındaki artış, kalıcı büyüme ve kalkınmayı müjdeleyen, toplum geneline yayılmış, aile bütçelerini rahatlatan bir refah artışı anlamına gelmiyor maalesef.

Gelinen noktada tartışılması gereken diğer bir husus, serbest piyasanın geçerli olduğu bir ekonomik ve idari yapıda fiziki planlamanın mümkün olup olmadığı, plancının yerinin ne olduğudur.

Bu noktada Amerika, Dubai, vb. örnekler vererek, “oralarda da serbest piyasa var ve kentler planlı geliyor ya” diyebilirsiniz şüphesiz ki. Burada üzerinde durulması gereken husus güzel kent ile planlı kent denen şeyin aynı şey olup olmadığıdır. New York bana göre dünyanın en güzel kentlerinden biridir ancak, en çok evsiz bu kentte yaşamakta, insanlar evlerinden işe gidebilmek için saatlerini yollarda harcamaktadır. Güzel Akdeniz kenti Marsilya, kuzey Afrika kökenli göçü sindirememenin acısını, ciddi sorunlar yaşayarak ödüyor. Kentte ırkçılık ve suç oranları hızla artıyor. Barınma ve eğitim gibi konularda ciddi nitelik düşüşleri yaşanıyor. Dubai için ise kent demek mümkün mü bilemiyorum. “Truman Show” fil-

mindeki gibi, gerçek kentlerdeki gerçek sorunlardan kaçmak için sadece parası olanlara yönelik olarak yaratılan, sanal bir dünya sanki.

Planlı kent, illaki güzel kent demek değildir. Planlı kent, insanların işsiz kalmadıkları, işe okula giderken saatlerce yollarda perişan olmadıkları, sağlıklı ve güvenli konutlarda yaşadıkları, her türlü kamu hizmetine, rekreatif alanlara kolayca ulaşabildikleri, yaşamdan zevk aldıkları, gelecek kuşaklar için geleceğe güvenle bakabildikleri, kentleşme adına doğanın yok edilmediği bir yer olmalı diye düşünüyorum.

Üzerine basarak bir kez daha tekrarlamakta yarar bulunmaktadır. Planlı kalkınmanın ve bütüncül bir idari yapının olmadığı bir yerde, planlı bir fiziki gelişmenin sağlanabilmesi için gerekli uzun vadeli kestirimleri yapmak, politikalar oluşturmak, yani gerçek anlamıyla planlama yapmak mümkün değildir.

Planlama kavramının, “stratejik planlama” adı altında gündeme getirilen ve hiçbir kesinlik ve yaptırım içermeyen temel eğilimler belgesi niteliğine indirgenmesinin nedeni de budur. Planlama kavramını muhafaza eder gibi yaparak, planlamadan vazgeçmenin yolu “stratejik planlama” kavramı gündeme getirilerek bulunmuş, fiziki planlama; kamu yararı kavramı bir yana bırakılarak, toplumsal eşitsizlikleri artırmak, doğayı yok etmek pahasına, “piyasa”nın karını maksimize etmeye yönelik talepleri yasallaştıracak bir rant dağıtım aracına düşürülmüştür.

Bütüncül planlamanın yerini, kentsel dönüşüm ve benzeri parçacı, projeci anlayışların alması, planlama yetkisinin onlarca kamu kurumu arasında parçalanması bu yüzdendir.

IV. OTURUM - 9 KASIM 2010

“KORUMA”

Moderatör: **Yrd. Doç. Dr. Ceyhan Yücel**

KORUNAN ALANLARDA PLANLAMA ÇEŞİTLİLİĞİ “ANTALYA-ÜÇAĞIZ ÖRNEĞİ”

Melike GÜL - Şehir Plancısı

KÜLTÜR MİRASINI KORUMADA ALAN YÖNETİMİ ve KENT PLANLAMA

Yrd. Doç. Dr. Nevin TURGUT GÜLTEKİN

Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

KORUMA AMAÇLI İMAR VE REVİZYON PLANLARINI, KENT VE KORUMA PLANLAMASI ÜZERİNDEN OKUMA: GİRESUN KENTSEL SİT ALANI

Tamer CİNEL Y. Şehir Plancısı

Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Yar. Doç. Dr. Nevin TURGUT GÜLTEKİN

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

PLANLAMA ALANINDA ARKEOLOJİK DEĞERLERİN SÜRDÜRÜLMESİ VE KORUNMASI İÇİN DİL VE TEMSİLİ SORUNUN İNCELENMESİ

Ar. Gör. Dr. Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

ZONGULDAK LAVUAR KORUMA ALANI VE ÇEVRESİ İÇİN PLANLAMA YAKLAŞIMI

Gülsüm YILMAZ- Şehir Plancısı, Zonguldak Belediyesi

M. Yesari SEZGİN- Şehir Plancısı, Türkiye Taşkömürü Kurumu

Özge YÜKSEL- Y. Şehir Plancısı, Zonguldak İl Özel İdaresi

KORUNAN ALANLARDA PLANLAMA ÇEŞİTLİLİĞİ “ANTALYA-ÜÇAĞIZ ÖRNEĞİ”

Melike GÜL
Şehir Plancısı

Günümüzde planlamanın geldiği çeşitlilik korunan alanların planlanmasında da çeşitliliği gündeme getirmiş, koruma amaçlı imar planları, uzun devreli gelişme planları, kıyı planları, ÖÇK alanı planları bu tür alanların planlanmasında kullanılan plan türleri olarak mevzuatta yerini almıştır.

Ülkemizde korunan alanlar farklı kurumlar ve farklı mevzuatlarla değerlendirilmekte, planlanmakta, her mevzuat kendi içerisinde bir diğerinden farklı kısıtlamalar, olanaklar sunmaktadır. Söz konusu alanlar planlanırken farklı planlama yaklaşımları uygulanmaya, Koruma Amaçlı İmar Planı yönetmeliğinde olduğu gibi planlama ekibi ile halkın katılımı sağlanmaya çalışılsa da ne yazık ki ortaya çıkan belge, yerel yönetimlerin imarla ilgili birimlerinin parsel sahiplerine verecekleri yapılaşma koşullarına ilişkin imar planı kararlarının yazıldığı çap belgesi olmaktadır.

Koruma altına alınmış alanlar için hazırlanan planların her ne kadar adı koruma amaçlı imar planı olsa da bu planların imar planlarından öteye geçememesindeki temel neden aslında koruma amaçlı imar planları ile mevcut imar planları arasında dil birliğinin sağlanması çabasıdır. Çünkü İmar Kanununun temel kanun olması bu tür alanların yine imar planı dilinde planlanması zorunluluğunu getirmektedir.

Oysa koruma amaçlı imar planları sokak ve yapı ölçeğine kadar ayrıntılı kararları, stratejileri içermesi gereken planlar olup bu planların **“koruma amaçlı imar planı”** dilinden **“koruma amaçlı plan”** diline dönüştürülmesi gerekmektedir.

Koruma planlarının bütüncül planlarla olan ilişkisinin yanı sıra korunan alanlar ve değerler için tehdit oluşturan bir diğer husus çakışan koruma kararları ve mevzuatlar olup planlamada dil birliğinin sağlanacağı ve plan türünün teke indirileceği alanların başında korunan alanlar gelmektedir.

Çünkü bu tür alanların planlanmasında ortaya çıkan planının standart imar planı dilinin yanı sıra mevzuatların ve onaylayan kurumların farklılığı, her mevzuatın mutlaka uygulanması zorunluluğu korunan alanın korunan değerlerini göz ardı eden planları, bu da çözümsüzlüğü

getirmekte, alanın plansız kalması ise sahip olunan doğal ve kültürel özellikler ile geleneksel dokunun izinsiz uygulamalarında etkisiyle hızla kaybolmasına neden olmaktadır.

Antalya ili, Demre İlçesi sınırlarında yer alan Üçağız Köyü de farklı mevzuat ve türde koruma kararlarını içeren bir yerleşim alanıdır. Bu bildiri de farklı mevzuat ve statüdeki korunan alanların planlanmasında mevzuatların getirdiği plan çeşitliliği ve plan hazırlanmasında karşılaşılan sorunlar ve çözümsüzlükler, çözüm arayışları hem Özel Çevre Koruma Bölgesi, hem de sit alanında kalan, aynı zamanda bir kıyı yerleşimi olan Üçağız Köyü örneği ile aktarılmaya çalışılacaktır.

Antalya ili, Demre ile Kaş İlçeleri arasında yer alan ve genel olarak Kekova adıyla adlandırılan bölge; kıyı topografyası, jeolojik, jeomorfolojik özellikleri, irili ufaklı birçok adanın oluşturduğu görsel bütünlüğü, deniz ve denizaltı değerleri, eşsiz peyzajıyla birlikte çok özel ve güzel bir bölgedir.

Antik dönemde Likya olarak adlandırılan bölge içinde yer alan Kekova Bölgesini özel kılan şey ise, sahip olunan doğal güzelliklerin Kekova Adası, Sıçak İskelesindeki Aperlai Antik Kenti, Kaleköy'deki Simena, Üçağız'da bulunan Teimussa, Çayağzındaki Andriake ve Sura, Gökkaya Koyu üzerindeki Istlada gibi, irili ufaklı birçok antik yerleşim alanları ile oluşturduğu bütünlüktür.

Söz konusu antik kentlerden Teimussa ve Simena antik kenti günümüzde varlıklarını Üçağız Köyü ve Kale Mahallesi olarak sürdürmeye devam etmektedir.

Simena, Theimussa ve Kekova adeta göl denilebilecek bir körfezin birbirine bakan kıyılarında kurulmuş kentlerdir. Bugün, Üçağız Köyünün içinde görülen kalıntılar, Theimussa Antik Kentine aittir. Kale Mahallesinin üzerinde yer aldığı antik kent ise Simena Antik Kentidir. Kentin en belirgin ve vurgulayıcı anıtsal yapısı, olasılıkla antik dönemlerde Akropol olarak işlev gören alanın üzerinde yükselen, Ortaçağ Kalesi ve içindeki tümü kayaya oyularak yapılmış, 7 oturma sıralı, 300 kişilik küçük ve güzel tiyatrosudur.

Bölgedeki ilk koruma kararı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığının 14.05.1976 gün ve 57 sayılı kararı ile 1/25000 ölçekli haritada getirilen koruma alanı (SİT) kararıdır.

Aynı Kurulun 08.05.1981 gün ve A-2854 sayılı kararıyla Arkeolojik ve Doğal Sit Alanı sınırları genişletilmiş, doğal ve Arkeolojik Sit Alanı içinde koruma ve kullanmaya açıklık getiren yönetmelik esasları oluşturulmuştur. Buna göre, Arkeolojik Sit Alanına kesin yapı yasağı getirilmiş, Doğal Sit Alanında ise yapılanma koşulları belirlenmiştir.

1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun yürürlüğe girmesi ve Kanunda getirilen tanımlar, oluşturulan Koruma Yüksek Kurulu ilke kararları gereği ülkedeki mevcut tescilli alanlarda statü ve sınır güncelleştirilmesi çalışmaları başlatılmıştır.

Bu doğrultuda Kekova Bölgesinde yapılan güncelleştirme çalışmaları sırasında Antalya Müze Müdürlüğü ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü uzmanlarınca

Üçağz Köyü ile Kale Mahallesiindeki mevcut evlerin ve arkeolojik yerleşim alanlarının tespiti yapılmış, evlerle ilgili tespit fişleri hazırlanmıştır.

Buna göre Kale Mahallesiinde 63, Üçağz Köyünde 85 olmak üzere toplam 148 yapı için tespit fişi hazırlanmıştır. Söz konusu tespitin amacı, 1980'li yılların sonunda Üçağz ve Kale Mahallesi yerleşimlerinin halihazır haritalarının, köy yerleşik alan sınırlarının tespitlerinin yada herhangi bir planının, yapıların ruhsatlılık durumuna ilişkin herhangi bir belgenin bulunmaması nedeniyle sit alanında yapılacak uygulamalara, değerlendirmelere veri teşkil etmesi amacıyla o dönem sit alanında kaç tane yapı olduğu ve yapıların plan tiplerinin fotoğraflarla belgelenmesidir.

Bu çalışma sonrasında; 1/25000, 1/5000 ve 1/1000 ölçekli paftalarda belirtilen sınırlar, Antalya Koruma Kurulunun 13.10.1988 gün ve 150 sayılı kararıyla prensipte uygun bulunmuş, konunun Yüksek Kurulda değerlendirilmesinden sonra nihai kararın alınabileceği belirtilmiş, yörenin ülke ve dünya ölçeğindeki ekolojik önemi nedeniyle Kekova Doğal ve Arkeolojik Sit Alanlarının Özel Çevre Koruma Bölgesi kapsamında değerlendirilmesi tavsiye edilmiştir.

Koruma Yüksek Kurulunun 25.07.1989 gün ve 94 sayılı kararında da; Kekova doğal ve arkeolojik sit alanının özel planlama bölgesi olarak belirlenmesi ve özel çevre düzeni planının yaptırılması, plan yapılıncaya kadar Antalya Koruma Kurulunca köy içindeki onarımlar dışında uygulamaya dönük kararlar alınamayacağı, Antalya Koruma Kurulunca belirlenen sınırların uygun olduğu belirtilmiştir.

Koruma Yüksek Kurulunun bu kararı doğrultusunda, Antalya Koruma Kurulunun 07.11.1989 gün ve 532 sayılı kararı ile Kekova Sit Alanı sınırları son şeklini almış, alanın tamamı I.Derece Doğal Sit Alanı olarak belirlenirken 1/25000 ölçekli pafta üzerinde 25 antik yerleşim alanı I.Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiş, Kekova Çevre Düzeni Planının hazırlanması gereği belirtilmiş ve plan hazırlanıncaya kadar Kale ve Üçağz Köylerinde tespit fişlerindeki verilere uygun olarak ancak basit tamirat izni verilebileceğine, Kekova I.Derece Doğal ve Arkeolojik Sit Alanında bu kararlar dışında uygulama yapılamayacağına karar verilmiştir.

Kekova Bölgesi 2.3.1990 tarih ve 20449 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 9077 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak ilan edilmiş, dolayısıyla bölgedeki plan onaylama yetkisi o dönem Başbakanlığa bağlı olan Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığına geçmiştir.

Özel Çevre Koruma Alanı sınırları ile Sit Alanı sınırları çakışmamaktadır. Kekova sit alanının Çayağz bölümü Özel Çevre Koruma alanı içinde kalmazken, kara yönündeki Özel Çevre Koruma sınırı sit sınırından daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Dolayısıyla sit alanının bir kısmında planlama yetkisi ÖÇK'da iken diğer kısmında Demre Belediyesi, Antalya İl Özel İdaresi yetkilidir. Çayağz bölgesinin tüm Demre merkeziyle birlikte Kültür ve Tu-

rizm Koruma ve Gelişim Bölgesi olarak ilanıyla bölgedeki koruma kararı ve planlama da yetkili kurum çeşitliliğine bir yenisi daha eklenmiş, planlama bütünlüğünün sağlanması daha da zorlaşmıştır.

Özel Çevre Koruma Kurumu 1991 yılında Kekova 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planını hazırlayıp onaylamıştır.

Söz konusu 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planına sit sınırları işlenmiş, Kale Mahallesi ve Üçağız Köyüne “Kırsal Yerleşik Alan” kararı, Üçağız Köyü etrafına da “Özel Planlama Alanı” sınırları getirilmiştir. Plan hükümlerine göre, Kekova Çevre Düzeni Planı sınırları içinde yer alan Kale-Üçağız ve çevresi, gerek konumu, gerekse mevcut yapıların mimari ve estetik özellikleri ve kıyı ile teması bir bütün olarak daha büyük ölçekteki planlama çalışmalarının yapılmasından sonra arazi kullanım kararlarının verilmesi amacıyla “Özel Planlama Alanı” olarak belirlenmiştir.

1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planını inceleyen Antalya Koruma Kurulu 13.11.1991 gün ve 1244 sayılı kararı almış ve bu planı değerlendirebilmek için, 1/5000 ve 1/1000 ölçekli planları istemiştir.

Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, söz konusu kararı ilgi tuttuğu 30.4.1992 gün ve 152 sayılı yazısında; 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planının, planlama süreci içerisinde 1/5000 ve 1/1000 ölçekli planlardan önce yapılması gereken ülke ve bölge plan kararlarına uygun olarak konut, sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi yerleşme ve arazi kullanım kararlarını belirleyen, 1/5000 ve 1/1000 ölçekli plan çalışmalarına ışık tutan, yön veren plan ölçeği olduğunu, Kurumun 1992 çalışma programında söz konusu bölgenin 1/5000 ve 1/1000 ölçekli planlarının hazırlanmasını bulunmadığını, ancak Kültür ve Turizm Bakanlığınca 1/5000, 1/1000 ölçekli plan teklifi getirildiği takdirde planların inceleneceğini bildirmiştir.

Her iki kurum arasında planlamayla ilgili çatışmaların başladığı bu dönemde 1994 yılının başında Orman Bakanlığı Milli Parklar ve Av Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü tarafından Kekova-Üçağız Bölgesinin ülkemizin ilk Marin Milli Parkı olarak ilan edilmesi önerisi Kültür ve Turizm Bakanlığına iletilmiştir.

Antalya Koruma Kurulu öneriyi değerlendirdiği 11.02.1994 tarih ve 2139 sayılı kararında bu alanın Özel Çevre Koruma Bölgesi olması ve planlama yetkisinin bu kurumun tasarrufunda bulunmasının böylesine önemli bir alanda koordinasyonsuzluk yaratabileceği endişesi ve bunun sonucunda koruma ilkelerine zarar vereceği görüşünü vurgulamış, öneriyi uygun bulmamıştır.

2003 yılına kadar Üçağız Köyüne ilişkin Koruma Amaçlı İmar Planının hazırlanmamış olması nedeniyle bölgede sadece tespitli yapıların tespit fişine göre basit onarım talepleri değerlendirilmiş, bunun dışında esaslı onarım gerektiren uygulamalar Koruma Amaçlı İmar Planı sonrasına ötelenmiştir.

Diğer yandan Antalya Koruma Kurulunun 532 sayılı kararın alındığı 1990 yılı, bölgedeki turizmin daha farklı boyut kazanmaya başladığı yılların da başıdır. Çok sınırlı ulaşım olanlığı ile sadece bu tür alanların ilgilisi ziyaretçilere hizmet veren Üçağız Köyü ve Kale Mahallesi de 1990 yıllarından günümüze kadar bir değişim geçirmiştir. Sınırlı ulaşım olanakları, sınırlı su kaynağı, sınırlı yeme-içme ve konaklama olanakları, 1990'lı yıllarda basit onarım ile yerleşmenin yaşamının hem de doğal ve arkeolojik değerlerin bozulmadan birlikte sürmesi sağlanmıştır.

Ancak, turizm etkileri ile günöbirlik kitlenin turizme hizmet haline dönüşmesi bu iki yerleşmede önemli sorunları da getirmiştir. Basit onarım talebi ile başlayan onarımların büyük çoğunluğu, bu onarımı aşan uygulamalarla yeni teras kat ve mekan ilavelerine dönüşmüş, giderek yeniden yapı yapmaya giden bir kaçak uygulama süreci başlamıştır.

Kaçak uygulamaların artışı, mevcut kapasiteyi aşan bir talep, bu talebin yarattığı çevre atıkları, alanın doğal ve kültürel değerlerini olumsuz etkilemiş, bölgenin acilen planlanması zorunlu hale gelmiştir.

Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı 28.7.2003 gün ve 2966 günlü yazısı ile önemli tarihi, arkeolojik ve doğal değerlere sahip olan ve büyük oranda kaçak yapılaşma ve turizm baskısı altında olan Kekova Özel Çevre Koruma Bölgesi sınırları içerisindeki Kale-Üçağız yerleşmeleri ve çevresinin tüm tarihi, arkeolojik ve doğal değerlerinin ve bunlarla belirlenmiş doğal doku, peyzaj ve tarihi yerleşim karakterinin korunarak yaşatılması, çağdaş yaşamın ve turizm faaliyetinin tarihi değerlerle uyumlu mekan kullanımını sağlamak, kaçak yapıları önlemek ve alandaki koruma kullanma koşullarını belirlemek amacıyla Koruma Amaçlı İmar Planının yaptırılacağını bildirmiş, 2004 yılında da 1/5000 ve 1/1000 ölçekli plan önerisini değerlendirilmek üzere Antalya Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne gönderilmiştir.

Aslında mevzuatlar arası çatışmanın başladığı nokta plandır. Çünkü planlamada kurumlar mevzuatlarını uygulamakla, plancılarda mevzuatlara uygun plan hazırlamakla yükümlüdürler. Planlamayla birlikte uygulama kararlarının yasal belge haline dönüştürülme sürecinde o zamana kadar sessiz kalan mevzuatlar konuşmaya başlamaktadır. Üçağız'da da bu durum değişmemiştir.

Üçağız Köyü (TİMİUSSA ANTİK KENTİ) ve Kale Mahallesi (SİMENA ANTİK KENTİ)'nin koruma statüsü 1989 tarih ve 532 sayılı kurul kararına göre I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olup ilke kararına göre I. Derece Arkeolojik Sit Alanları aynen korunacak alanlardır. Ancak Üçağız Köyü ve Kale Mahallesi'nde arkeolojik kalıntılar üzerine kurulmuş ve yaşamını sürdüren geleneksel nitelikteki yerleşim alanlarının varlığı planlamada izlenecek yöntem konusunda tereddüt yaratmış, Antalya Koruma Bölge Kurulunun 23.12.2004 gün ve 171 sayılı karar ile planlamada izlenecek yönetime ilişkin Koruma Yüksek Kurulunun görüşü istenmiştir.

Konunun Koruma Yüksek Kurulunda değerlendirilmesi sırasında Üçağız ve Kale Mahallesi yerleşim alanlarının arkeolojik değerlerle birlikte yaşayan bir kültür katmanı içermesi nedeniyle bu bölgelerin “Kentsel-Arkeolojik Sit Alanı” kapsamında değerlendirilebileceği, uygulamalardaki sorunların giderilebilmesi için de Kekova özelinde ilke kararı alınması yerine “Kentsel-Arkeolojik Sit Alanı” tanımında yapılacak değişikliklerle genel bir karar alınabileceği yaklaşımıyla Yüksek Kurulun 15.04.2005 gün ve 702 sayılı kararıyla “Kentsel-Arkeolojik Sit Alanı” tanımında değişiklik yapılmıştır.

Bu değişikliklerle Kentsel-Arkeolojik Sit Alanı; “2863 sayılı yasa kapsamına giren arkeolojik sit alanları ile birlikte korunması gerekli kentsel dokuları içeren ve bu özellikleri ile bütünlük arz eden korumaya yönelik özel planlama gerektiren alanlar” olarak tanımlanmış, kentsel-arkeolojik sit alanı içerisindeki tescilli bulunmayan yapılara da esaslı onarım hakkı verilmiştir.

Koruma Yüksek Kurulunun bu kararının ardından alınan 15.04.2005 gün ve 703 sayılı kararda da; Kekova I.Derece Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı ile Özel Çevre Koruma Alanı sınırları içerisinde bulunan Üçağız ve Kale Mahallesi yerleşimindeki arkeolojik değerler ile birlikte, bu değerlerle bir arada yaşayan kentsel dokunun korunması, yaşatılması ve gereken hallerde çağdaş yaşam koşullarına uyulanabilmesi amacıyla bu yerleşimlerin Kentsel-Arkeolojik Sit Alanı kapsamında değerlendirilebileceği belirtilmiştir.

Antalya Koruma Bölge Kurulunun 27.10.2005 gün ve 695 sayılı kararıyla I.Derece Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı içindeki Üçağız ve Kale Mahallesi Yerleşim Alanları Kentsel-Arkeolojik Sit Alanına dönüştürülmüş ve Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığınca başlatılan planlama çalışmaları bu mevzuat kapsamında yönlendirilmiştir.

Yeniden düzenlenen planlar Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığınca 2006 yılının nisan ayında Antalya Koruma Bölge Kurulunun değerlendirmesine sunulmuş, Kurul tarafından yapılacak değerlendirme aşamasında planlama alanının kıyı kesimine ve sahil şeridine ilişkin kurul görüşünün de karara yansıtılması istenilmiştir.

Üçağız Köyü ve Kale mahallesinde kıyı kenar çizgisi tespiti 2003 yılında yapılmış ve onaylanmıştır. Kıyı kenar çizgisi öneri plan paftası üzerinde de gösterilmiş olup yapılan incelemede Kültür ve Turizm Bakanlığı uzmanlarınca 1985 yılında tespit edilen 148 adet yapıdan 14 adedinin kıyı kenar çizgisi altında, 81 adedinin ise sahil şeridinin ilk 50 m'sinde kaldığı tespit edilmiştir.

Kıyı Kanunu gereği, bu yerleşim alanlarının kısmi yapılaşma kapsamında değerlendirilerek, mevzuat dışında tutulabilmesi için, Kıyı Kanununun yürürlüğe girdiği, 1992 yılından önce onaylanmış planlarının bulunması gerekmektedir. Üçağız Köyü ve Kale Mahallesinde kıyı kenar çizgisi tespiti 2003 yılında yapılmış olup, her iki yerleşim alanında daha önce onaylanmış bir plan bulunmamaktadır.

Antalya Koruma Bölge Kurulunun 25.04.2006 gün ve 955 sayılı kararı ile,

Kıyı Mevzuatının Üçağz Köyü ve Kale Mahallesi yerleşim alanlarında uygulanmasının, korunması amaçlanan bu dokunun kaybolmasına neden olacağı görüldüğünden, planlama çalışmasını yönlendirecek ve planlama alanının büyük kısmını etkileyecek olması nedenleriyle, geçmişten günümüze kadar yaşayarak arkeolojik ve kentsel doku birlikteliğinin sürdürüldüğü bu alanın planlı bir şekilde korunarak gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için bu tür alanlarda kıyı mevzuatının uygulanmasıyla ilgili bir içtihat olup olmadığına ilişkin, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığınca ilgili kurumlardan görüş istenmiştir.

Antalya Koruma Bölge Kurulunun söz konusu kararı sonrasında gelen Bayındırlık İskan Bakanlığı görüş yazısında, konuyla ilgili bir içtihadın bulunmadığı, Kıyı Yönetmeliğinin 13. maddesi gereği kıyıda kalıp 2863 sayılı yasa uyarınca tescil edilen yapıların korunabileceği, imar planı hazırlanırken de diğer hususlarda Kıyı Kanununa uyulacağı belirtilmiştir.

Yazıda ayrıca Kıyı mevzuatı açıklanmış, buna ilave olarak Yargıtay'ın bir kıyı kenar haritasının içinde kalan ve buna sıkı sıkıya bağlı olan sahil şeridinin denizin ayrılmaz bir parçası olduğu, kıyı kenar çizgisinin devamı olan bu tür yerler üzerinde kanun koyucuların kamunun yararlanmasına öncelik tanıdığıyla ilgili kararından bahsedilmiş, Kentsel-Arkeolojik Sit alanlarıyla ilgili ilke kararındaki tanımdan yola çıkarak kentsel-arkeolojik sit alanlarının arkeolojik sit alanları gibi korunması zorunlu alanlar olduğu ve kıyı Kanunuyla bu alanların korunmasının mümkün olduğu,

Ayrıca, ilke kararının bu alanların korunmasından çok canlandırılması yönünde olduğu düşünüldüğünde Kıyı Kanununun sahil şeridini daha çok koruyan bir mevzuat olduğuna değinilmiş ve Kıyıda yer alan tescilli yapılara Kıyı Kanununun Uygulanmasına dair Yönetmeliğin 13. maddesinde yer verildiği ve kıyıda sadece tescilli yapıların korunabileceği vurgulanmıştır.

Yukarıda da aktarıldığı gibi Kale Mahallesi ve Üçağz köyündeki evler tescilli değildir. Bölgede ilk koruma kararının alındığı 1976 yılından bu yana yapılan tespitlerde de yapıların tescilli konusu gündeme gelmemiştir. Kale ve Üçağz yerleşmelerinin bulunduğu alan Arkeolojik açıdan I.Derece Arkeolojik Sit Alanı niteliğindedir, ancak arkeolojik değerler üzerinde yaşamını sürdüren bir de kültür katmanı mevcuttur ve bu kültür katmanını oluşturan kırsal nitelikli tespitli yapılar, tek tek yasa ve yönetmelikte tanımlanan kültür varlığı tanımına girmemektedir. Üstelik, bu tespitli yapılar 1989 yılından bu yana yapılan izinsiz uygulamalar nedeniyle o dönemki tespit fişlerinden de oldukça farklı birer yapı haline gelmiştir.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü görüş yazısı Antalya Koruma Bölge Kurulunun 24.07.2007 tarih ve 1746 sayılı kararı ile değerlendirilmiştir.

Bu kararda; "Kentsel-Arkeolojik Sit Alanı" tanımına yer verilmiş, Bayındırlık ve İskan Bakanlığının yazısında Üçağz ve Kale Mahallesi Kentsel-Arkeolojik Sit Alanlarında Kıyı

Mevzuatının uygulanacağıyla ilgili görüşün belirtilmesi nedeniyle her iki yerleşim alanının planlanmasında bu alanın sahip olduğu arkeolojik değerler üstünde yaşayan mevcut tespitli doku birlikteliğinin korunmasının mümkün olmadığı görüldüğü,

2863 sayılı yasa kapsamında kalan tüm kıyı alanlarımızın antik dönemden günümüze kadar uzanan dönemde oluşan kültürel ve fiziksel çevrenin kıyıyla bütünleştiği bir zenginliği barındırdığı,

Bu bakış açısıyla, Kıyı Mevzuatında kamu yararı kavramının, kıyı bandının halkın ortak kullanımına açılması amacıyla kısıtlandığının Bayındırlık ve İskan Bakanlığı yazısından anlaşıldığı,

Ancak, 2863 sayılı yasa ve Koruma Yüksek Kurulu ilke kararları kapsamında bulunan ve Kıyı Kanunu nedeniyle planlanması gerçekleştirilemeyen arkeolojik, kentsel, doğal, arkeolojik-kentsel sit alanlarının tarih boyunca günümüze kadar süregelen kültürel kimliğinin de korunarak yaşatılabilmesi için bu alanlarda Koruma Amaçlı İmar Planı yapımının sağlanmasının da kamu yararı olduğu belirtilmiş,

Üçağız ve Kale Mahallesi yerleşim alanlarının da bu kapsamda kalması nedeniyle kültürel değerleri içeren 2863 sayılı yasa kapsamındaki kıyı alanlarında Kıyı Mevzuatının nasıl uygulanacağı ve yasal düzenlemelere ilişkin ilgili Bakanlıklarca ortak bir içtihat oluşturulması gerektiğinin tavsiye edilmiştir.

Kurulun söz konusu kararının ardından kurumlar arası bir dizi yazışma yapılmış, toplantılar düzenlenmiş ancak Bayındırlık ve İskan Bakanlığının kıyı kanununun açık olduğu, sahil şeridinin ilk ve ikinci 50 metresi içinde kalan yapıların ancak tescilli olmaları halinde korunabileceği görüşü değişmemiştir.

Antalya Koruma Bölge Kurulunun 01.05.2009 tarih ve 3122 sayılı kararında;“..her iki yerleşim alanına yönelik hazırlanan Koruma Amaçlı İmar Planının Kıyı Mevzuatı açısından yasal dayanağının oluşturulması yönünde kurumlar arası yapılan çalışmalardan bir sonuca ulaşılamadığının görüldüğü,

Arkeolojik değerleriyle birlikte, arkeoloji-kıyı-kırsal geleneksel doku özelliklerini bir arada barındıran ve yeni herhangi bir yapılaşmaya olanak vermeyen Kentsel-Arkeolojik Sit Alanı statüsündeki Üçağız ve Kale Mahallesi yerleşim alanlarının bu özelliklerini koruyarak planlanmasının esas olduğu,

Alanın plansız kalmasının sahip olunan doğal ve kültürel özellikler ile geleneksel dokunun izinsiz uygulamalarında etkisiyle hızla kaybolmasına neden olduğunun Kurulca da görülmesi nedeniyle planlama çalışmalarının bu kapsamda devam ettirilmesi gerektiği..” belirtilmiştir.

Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı tarafından planlama ile ilgili çözüm arayışları ise devam etmektedir.

Tek bir mevzuatın uygulanmasında dahi sıkıntılar yaşanırken birden fazla mevzuatın çakıştığı alanlarda, özellikle de kısıtlamaların getirildiği korunan alanlarda sorunların çözümü genelde bulunamamaktadır. Sonuç ise 1976 yılında ilk koruma kararının aldığı eşsiz bir doğal ve kültür varlığı olan Üçağız gibi bir bölgenin geçen 34 yıllık süreçte planının elde edilememesi, kontrolsüz kullanım ve yapılaşma nedeniyle bu özel bölgenin özelliklerini kaybetmeye başlamasıdır.

Ülkemizde her kurum kendi mevzuatıyla ilgili planlama konusunda yetki kazanmaya çalışmaktadır. Bu yetki sevdası planlamayı plansızlaşmaya dönüştürmekte, özellikle korumakla yükümlü olduğumuz kültürel ve doğal alanlar eskimeye, yok olmaya başlamaktadır. Çözüm ise (hayal de olsa) her korunan alanın değerlerinin bir diğerinden farklı olduğu gerçeğiyle tüm bu değerlerin tüm paydaşlarıyla korunduğu, yaşatıldığı, geleceğe taşındığı her alan için özel bir mevzuat, tek bir plandır.

KÜLTÜR MİRASINI KORUMADA ALAN YÖNETİMİ ve KENT PLANLAMA*

Yrd. Doç. Dr. **Nevin TURGUT GÜLTEKİN**

Gazi Üniversitesi

Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş

Türkiye’de kentsel alanda taşınmaz kültür mirasını koruma, korumanın akçalı getirisi ve özellikle imar rantına erişemediği için toplumun genellikle kendiliğinden benimsediği bir olgu değildir. Bu nedenle korumada “kamu müdahalesini ve bunu gerçekleştirecek kurum-sallaşmayı düzenleyen koruma mevzuatı esastır”. Koruma mevzuatı ise sadece uluslararası anlaşmalara dayandırıldığı için ülke koşullarına göre yeterince içselleştirilememiştir. Bu durum, 2000’li yıllarla, küreselleşmeye eklenme veya dışa açılma politikaları, Avrupa Birliği’ne katılma ideali ile çok sayıdaki yasal düzenlemeler ve değişikliklerle süregel-mektedir. Aynı süreçte, Tarihi Kentler Birliği’ne üye olan yerel yönetimlerin korumayı sa-hiplenmesi, yerinden yönetimi (*subsidiarity*) ve özellikle demokratikleşme süreci içerisinde kabul gören paydaş katılımı, koruma mevzuatındaki değişikliklere ivme kazandırmıştır. Kültürel mirasın popülist turizme ve kentsel ranta sunduğu olanakların, sermaye ve ikti-darlar tarafından keşfedilmesiyle ve turizme yönelik yoğun kullanım taleplerinin ısrarcı ol-masıyla, bu değerleri kaybetme endişesini arttırmış ve değişim sürecinde etkin olmuştur. Böylece, 2004 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’na “alan yönetimi”nin alt yapısı, “yönetim alanı” tanımı ile devlet tarafından başlatılmış, ilgili yazına da “yönetim alanı”, “alan yönetimi” ve “yönetim planı” kavramları girmiştir. Ancak, bu tanımlamada arkeolojik ve doğal sit alanlarının yönetimine ilişkin hükümler yer almasına karşın, kent-sel sit alanları unutulmuş gibidir.

Türkiye’de, bu konuda yapılan yasal düzenlemeler öncesinde, 2009 yılında Dünya Mirası Geçici Listeye alınan arkeolojik sit alanı Çatalhöyük ve 1988 yılı itibari ile Dünya Miras Alanı Listesinde doğal ve kültürel sit alanı olarak yer alan Pamukkale’nin (Hierapolis) özel koşullarıyla yönetimi üzerinden deneyim kazanılmıştır. Bu deneyimlerle, uluslar arası an-

* *Bildiri Kolokyumda sunulmamıştır.*

laşma hükümlerine ve özellikle Dünya Miras Komitesi (*The World Heritage Committee*) tarafından periyodik olarak hazırlanan uygulama rehber(ler)i (*Operational Guide*) doğrultusunda, 2004 yılı sonrasında koruma mevzuatında yer alan “alan yönetimi” çalışmalarına, farklı kurumların işbirliği ile başlanmıştır. Bu süreçte, dünya mirası niteliği nedeniyle, Dünya Miras Komitesi tarafından zorunlu kılınan İstanbul Tarihi Alanları’nda alan yönetimi, Alanya Eski Kent Dokusu ve Surları ile Selçuklu Tersanesi’nde, Selimiye Camii ve Külliyesi’nde ilgili Belediyelerle, Nemrut Dağı’nda Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı işbirliği ile yönetim planlaması çalışmaları sürdürülmektedir.

Dolayısıyla Türkiye’de, tamamlanmış ya da uygulamada olan “alan yönetimi” ve/veya “yönetim planı” bulunmamaktadır. Eşdeyişle, kültür mirası ya da alanlarında, koruma planlamasında sürdürülebilir bir model olarak kabul gören “alan yönetimi” ve/veya “yönetim planı”, sadece Dünya Miras Komitesi tarafından zorunlu görülen dünya mirası olan yapı ve alanlarında değil ulusal düzeyde korunması-yaşatılması gereken kültür mirası yapı ya da alanlarında da hazırlanmamıştır. Ayrıca, devletin çok boyutlu ve karmaşık bu süreci nasıl yöneteceği konusunda endişeler artarken, kent planlama ile bütünlük ilişki özellikle kentsel sit alanlarında kurulamamıştır. Bu nedenle, kent planlama ile koruma alanlarını planlama arasında yönetim bağlamında, ortak bir planlama dilinin nasıl ve hangi ölçütlerle oluşturulacağı konusu önem kazanmaktadır. Bu amaçla bu bildiriye, Türkiye’ye özgü koşul ve olanaklara göre taşınmaz kültürel miras ve alanlarının yönetimi konusuna çözüm getirecek ya da işlerlik kazandıracak ipuçları aranmaktadır.

2. Kavramsal İçerik: Kültürel Miras Alanı (Kma) ve Dünya Kültür Mirası

Kültürel miras ve alanları, ulusal ve evrensel boyutlarda tanımlanmakta ve bu boyutlarda koruma-yaşatma eylemleri biçimlendirilmektedir.

Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi’nin (*International Council on Monuments and Sites, ICOMOS*) 2008’de Kanada’da Quebec’te düzenlediği 16. Genel Kurulu ve Uluslararası Bilimsel Sempozyumu (*16th General Assembly and International Scientific Symposium*) sonucunda hazırlanan tüzükte “*tarihi ve kültürel önemi dolayısıyla yasal olarak korunan alan, doğal görünüm, mimari kompleks veya mekân*” olarak yapılan KMA tanımı (ICOMOS, 2008), üye ülkelerde dolayısıyla Türkiye’de de kabul görmekte ve ilgili yazın dışında korunması gereken yapı; “taşınmaz kültür varlığı” doku ise genellikle “kentsel sit alanı” olarak anılmaktadır.

Dünya Miras Alanları, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu’nun (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO*) 1972 tarihli 17. Genel Konferansı’nda kabul edilen ve 1975 yılında yürürlüğe giren Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (*The Convention Concerning The Protection of The World Cultural and Natural Heritage*) kapsamında belirlenen istisnai evrensel de-

ğerlere sahip alanlardır. Sözleşmenin 1. maddesinde göre kültürel miras “*anıtlar, yapı toplulukları ve sitler*” olarak tanımlanmış ve taşınmaz (*property*) yerine ilk kez “*miras*” (*heritage*) terimi kullanılmıştır (UNESCO,1972). UNESCO’ya bağlı Dünya Miras Komitesi’nin (*The World Heritage Committee, WHC*) bu tanımlara göre saptadığı değerlerin korunması, geleceğe aktarılması ile eğitim ve tanıtım yoluyla koruma bilincinin yaratılması buldukları ülke devletleri tarafından garanti edilmektedir.

Dünya Miras Listesi’nde yer alma, devletlere kazandırdığı saygınlıkla birlikte, bu değer(ler)in bulunduğu bölgelere fiziksel, sosyal ve ekonomik getiriler sağlamaktadır. Özellikle insanların –globalleşme sürecinde giderek ivme kazanan- farklı kültürlerle karşı artan ilgiyle, dünya miras alanlarına sahip devletlerde turizm, ülke ekonomisinde önemli bir gelir kaynağı olmaktadır. Ancak, Dünya Miras Alanlarında gelişme baskınlarından sonra en çok rapor edilen tehlike kültür turizmidir (Akdoğan, 2010). Kültür turizmi koruma faaliyetlerini çeşitlendirmede ve arttırmada, güçlü siyasi ve ekonomik baskı oluşturduğu gibi, ziyaretçi artışı, aşırı tüketim ve talepleri hatta istismara varan korumaya aykırı kullanım biçim(ler)i ile KMA’nın bütünlüğü ve hatta varlığı tehdit edilmektedir (Mc Kercher, Cros, 2002). Bu nedenle KMA’nın yönetiminde ve/veya gelişme strateji ve planlarında, koruma ile turizm ikiliği sürdürülebilirlik bağlamında birlikte değerlendirilmelidir.

3. Kültürel Miras Yönetimi (KMY)

Kültürel miras yönetimi (*Cultural Heritage Management*), ilgi alanları farklı olan disiplinlerin ve farklı kurumların yaklaşımlarına, kültürel mirasın türüne ve özgün değerlerine, var olduğu coğrafyanın kültürel, toplumsal, ekonomik ve doğal şartlarına ve yönetim biçimine, dolayısıyla koruma mevzuata ve toplumun bu konuya olan ilgi ve bilincine göre farklılıklar göstermektedir. Ancak, uluslar arası ortak bir dil ya da sistem oluşturma çabaları vardır. Bu çabaların başlangıcı kabul edilen Atina Tüzüğü-1931 ile “kültürel mirasın korunması için ulusal düzenlemelerin her ülkede yapılması” hükmü ve sonrasındaki gelişmelerle (Lahey Sözleşmesi-1954 ve Avrupa Kültür Sözleşmesi-1954, Venedik Tüzüğü-1964, Burra Tüzüğü-1979, Avrupa Mirasının Korunması Sözleşmesi-1985, Washington Tüzüğü-1987, ICOMOS Arkeolojik Mirasın Muhafazası ve Yönetimi Tüzüğü-1990 gibi) kültürel miras alanlarının korunması ve yaşatılmasında farkındalığın artırılması ve yönetimine ilişkin ortak ilkeler belirlenmiştir.

1992 tarihinde UNESCO ile Uluslar arası Anıtlar ve Sitler Konseyi’nin (*International Council on Monuments and Site-ICOMOS*) birlikte hazırlayıp, 1993 ve 1998 yıllarında revize ettiği Dünya Kültürel Miras Alanlarının Yönetimi Rehberi ve 2002 yılından itibaren periyodik olarak “Dünya Miras Sözleşmelerini Uygulama Eylem Rehberi’nin (*Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*) hazırlanması, uluslar arası ortak çabaların en önemli sonuçlarından biridir. 2008 tarihli Rehberin 110. Maddesinde yönetim sisteminin önemi; “*dünya mirası değerlerinin korunmasını etkin olarak*

sağlamalıdır ve etkin yönetim sistemi ise varlığın cinsine, özelliklerine ve kültürel-doğal şartlarına bağlıdır” hükmüyle vurgulanmaktadır. Aynı rehberle bu sistemin geleneksel uygulamalara, kentsel ve bölgesel planlara ve diğer plan süreçlerine dâhil edilmesi de öngörülmektedir (UNESCO, 2008). Böylece uluslar arası yasalar/kodları ve sözleşmeler ve/veya ilke ve standartlar dayanak alınarak, Türkiye dâhil olmak üzere uluslar arası koruma sözleşmeleri kabul eden ülkelerde, koruma mevzuatı ve miras politikalarında, yönetime ilişkin tüzük ve programlar hazırlanmıştır.

İlgili yazında KMY; “*miras değerlerinin korunması ve yaşatılmasında, bu değerlerin durumu ve kullanımına ilişkin sürekli veri ya da bilgi girişi gerektiren süreç*” olarak kabul edilmektedir. Bu süreç, birbirini izleyen beş aşamalı sürekli bir döngü olarak tanımlanmaktadır.

- Dokümantasyon; belgeleme, kültürel mirasın fark edilmesi, toplumsal ilginin artması, çalışmaların profesyonellere aktarılması,
- Yasaların çıkarılması; kültürel miras değerlerinin belirlenmesi ve korunmasına ilişkin ilk dönem yasalarının oluşturulması, merkezi yönetimde ilgili birimlerin kurulması ve diğer kamu ve özel kurumlarla bütünleşme,
- Uzmanlığın artması; Uluslar arası hükümet organizasyonların Inter Governmental Organizations-IGO) ve hükümet dışı örgütlerin (Non-governmental organization -NGO) kurulması, koruma ilke, tüzük, yöntem vb. belirlenmesi, uzmanların süreçte yer alması,
- Paydaşlara danışma ve katılım; paydaşların genişletilmesi, çok kapsamlı ve çok yönlü içeriğin oluşturulması, çatışmaların giderilmesi, uzlaşmanın sağlanması,
- Gözden geçirme; sorumluluk alanlarının yeniden tanımlanması, yeni veya gözden geçirilmiş yasaların çıkarılması ya da uygulamalarda etkinliğinin sağlanması, bütünleşmiş planlama ve uygulamaların gerçekleştirilmesi, diğer kullanıcıların (ziyaretçi, araştırmacı, haberci vb.) farkına varılması ve işbirliği, yeni paradigmanın tanımlanması, uygunluk (Akdoğan, 2010; Cleere, 2010; Yürü, 2009; Mc Kercher, Cros, 2002).

KMY’nde benimsenen ortak ilkeler yer almaktadır. Bunlar;

- Kültürel değerlerin yorumlanması, değerlendirilmesi, geleceğe aktarılması,
- Kültürel miras değerlerinin öneminin belirlenmesi, farkındalığın yaygınlaştırılması,
- Somut/somut olmayan, taşınır/ taşınmaz mirası temsil eden örneklerin korunması,
- Kültürel mirasın tüm insanlığın görüşüne açılması ve/veya ziyaretçilere sunulması (Mc Kercher, Cros, 2002), erişilebilirliğin sağlanması,
- Miras alanlarının yönetilmesinde bu alanlar için en iyi düzeydeki bilgi, beceri ve standartların kullanılması ve bu alanların miras değerleri üzerinde önemli etkileri olabilecek karar verme ve eylem(ler)e, teknik ve toplumsal katkı sürekli sağlanması,

- Yerel halk miras değerlerine ilişkin en temel bilgi kaynağı kabul edilerek, yerel miras değerlerinin etkili korunması için yönetime aktif katılımlarının sağlanması ve gerekli ortamların yaratılması,
- Miras alanlarının yönetiminin ve miras değerlerinin korunmasının düzenli izlenmesi, gözden geçirilmesi ve raporlanması sağlanmasıdır (Lennon, 2000; Lennon, 2006).

KMY’nde bu ilkeler birbirine göre öncelikli olmamasına karşın, iyi bir yönetim modeli paydaşlarla eşgüdümlü ve eşzamanlı çalışan merkezî yönetimle olanaklı görülmektedir. Ancak yerel yönetim birimleri, en önemli paydaş ve kültürel mirasın gerçek sahibi olarak kabul edilmektedir (Mc Manamon, Hatton, 2000).

Kapsamı, aşamaları ve ilkeleri doğrultusunda taşınmaz kültürel miras yönetimi; “eldeki kaynakların akılcı kullanımı ve düzenlenmesi ile kültürel mirasın korunması, değerlerin ortaya çıkarılması ve geliştirilmesi amacıyla, (kültürel ve arkeolojik) sit alanlarının sahip olduğu önem ve değerlerin sürdürülebilir politikalar çerçevesinde ve koruma/kullanma dengesi gözetilerek yaşatılması (Madran, 2008; Gültekin, Yürü, 2008) özgün nitelikleri ile geleceğe aktarımını güvence altına alan süreç” olarak tanımlanabilir. Aynı içerikte, faaliyet alanlarını vurgulayan farklı bir ifade ile taşınmaz kültürel miras yönetimi “korunması gerekli kültürel miras alanları üzerindeki olumsuz baskıları azaltacak, tehditleri engelleyecek, alanın ve/veya kültürel kaynakların buldukları çevre içinde daha iyi algılanmasını sağlayacak, çok paydaşlı ve aktif katılımı oluşturulan yönetim planı doğrultusunda sürdürülen ve sürekli kontrol mekanizması çalışan dinamik bir süreç olarak ifade edilmektedir (Lennon,2006, Chape, vd. 2008; Solar, 2003).

Taşınmaz kültürel miras yönetimi ve temel uygulama aracı olan yönetim planı, koruma planlamasında dolayısıyla kent planlamada yeni bir paradigma olarak Türkiye’nin gündemindedir. Ancak Türkiye’de dünya kültürel miras alanları dâhil olmak üzere, onaylanmış ve/veya uygulamada olan bir kültürel miras alanı yönetim planı bulunmamaktadır. Bu konuda süregelen çalışmalarda da kent yönetimi ya da planlarıyla bütünlük yaklaşım(lar)ın yadsındığı bilinmektedir.

4. Yönetim Planı

Taşınmaz kültür mirası ve alanlarında yönetim planlaması bir süreç olarak farklı aşamalardan oluşmaktadır. Bunlar;

- Çalışma Çerçevesinin ya da programının oluşturulması,
- Yönetim Planının hazırlanması,
- Müzakere ve sürece katılım,
- Yönetim Planının sürece yürürlüğe (uygulamaya) konması,

- Kapasitenin ve kaynak kullanım olanaklarının artırılması,
- Revizyon ve yenilemedir. Görülmektedir ki; süreçte en önemli evre bileşeni “yönetim planı”dır (Orbaşlı, 2000).

2008 tarihli Dünya Miras Sözleşmelerini Uygulama Eylem Rehberi'nin Yönetim Sistemi başlıklı, 108. maddesinde de; “*seçilmiş her kültür varlığının bir yönetim planının olması ve varsa mevcut yönetim planının özellikle katılımçılık boyutu ile nasıl ele alınacağıın açıklanması gerekliliği*” belirtilerek, yönetim planının önemi vurgulanmakta ve öngörülmektedir. KMA korunmasında ulusal ve uluslar arası deneyimlere göre bu öngörünün nedeni; süregelen sorunların bütünleşik ya da eşgüdümlü olmayan uygulama yöntem ve teknikleri, en önemlisi paydaş katılımının yadsınmasıdır. Özellikle korumanın toplumsal olarak benimsenmediği, kollarılmadığı ortamlarda, yasal dayatmaların başarılı olmadığı anlaşılmıştır. Bu olumsuz gelişmelerin aşılmasında, periyodik olarak yayınlanan Dünya Miras Sözleşmelerini Uygulama Eylem Rehberlerine göre hazırlanmış yönetim planlarının etkin ve başarılı oldukları izlenmektedir¹. Diğer bir deyişle KMY kapsamındaki yönetim planı her ülkenin kendi koşullarına göre değişken özelliklere sahip olsa da bu planların ortak özellikleri ve/veya gerekçeleri olduğu söylenebilir. Bunlar;

- Yönetimde ve/veya kurumsallaşmada sürekliliğin sağlanması,
- Yönetimin, Mevzuatla ya da planlama kararları ile tanımlanan hedeflere yönlendirilmesi,
- Geniş kapsamlı amaçların, gerçekleştirilebilir eylemlere dönüştürülmesi,
- Kaynak yönetimine ve tarafların rant beklentilerine ilişkin çatışmaların engellenmesi hatta çözümlenmesi,

1 Kültürel miras yönetiminde, kent yönetim sistemi Türkiye'den farklı olmasına karşın, uluslar arası platformlarda, yönetim planı ve uygulama yöntemlerinin başarılı olduğu kabul edilen dünya kültür mirası statüsündeki Liverpool Kent Merkezine ait yönetim planı olan 2007-2010 Yerel Gelişme Şeması (Liverpool Local Development Scheme 2007 to 2010) incelenmiştir. Bu incelemede, kültürel miras yönetim süreci, yönetim planı ve uygulama yöntemleri ve araçları belirlenerek, bu konudaki başarının ipuçları tanımlanmaktadır.

Alan yönetimi sorumlusu; alana özel yönetim grupları (yönetici grubu, paydaş grubu ve proje koordinatörü), Yönetim planı hazırlama; Belediye ve Ulaşım Birliği (Merseytravel), Planın Bölümleri; Alanın tanımlanması, Araziyi etkileyen faktörlerin belirlenmesi, İzleme, Belgeleme, Süre; 6 yıl (2003-2009) ve kontrol süresi 5 yılda bir (kısa), 10 yılda bir (orta), 30 yılda bir (uzun), Bölgeleme; özgün değerlerine göre 10 ayrı bölge ve bu bölgelere özgü yönetim yöntemleri, Uygulama; Kültür, Medya ve Spor Bakanlığı, Liverpool Ticaret ve Sanayi Odası, İngiltere Su Yolları, Merseyside Ulusal Müze ve Galerileri, Çevre Ajansı, Özel Kuruluşlar olarak Liverpool Vizyonu Ajansı, Speke Garster Gelişme Şirketi, Liverpool Arazi Gelişme Şirketi, Mersey Şirketi, Liverpool Kültür Şirketi, Sivil Toplum Kuruluşları olarak İngiltere Miras Birliği, Kuzey Batı Gelişme Ajansı, İlk Liverpool Ajansı, İlişkili olduğu planlar; yerleşimle ilgili makro ve mikro ölçekli tüm planlar

(www.liverpool.gov.uk/Images/tcm21-89664.pdf)

- Korumanın kültürel amaçları kadar sosyal ve ekonomik boyutlarının önemsenmesi, koruma ile birlikte kullanma, gelişmenin dengelenmesi,
- Hiyerarşik kurumsal yapılanmada farklı düzey ve birimler arasında iletişimin ve işbirliğinin gerçekleştirilmesi,
- Şeffaf ve açık kararların alınmasını ve böylece güvenin oluşturulması,
- Katılım ortamlarının yaratılması ve böylece topluma, bireylere ve ilgili gruplara (IGO, NGO vb.) koruma kararlarına katılma olanağının sağlanması,
- Kaynak kullanımı ve kamusal hesap vermenin sağlanmasıyla güvenilebilirliğin artırılması, kamuoyunun yaratılması ya da toplumsal sahiplenmenin sağlanması,
- Günlük operasyonlarda, uzun erimli müdahalelerde yöneticilere rehberlik edilmesi,
- Yönetim sisteminin ya da etkinliğinin geliştirilmesini sağlanması, teşvik edilmesidir (Chape, vd. 2008; Ayrancı, 2007, Solar 2003).

Yukarıda açıklanan gerekçeler doğrultusunda yönetim planı; koruma alanında belirlen süre (kısa, orta, uzun erimli) içerisinde, yasal, idari, malî ve teknik araç ve yöntemleri kullanarak, uygun koruma ve gelişme strateji ve hedefler ile alana özgü eylemleri öngören (Solar, 2003) yöneticilere, topluma ve ziyaretçilere alanın bugün ve gelecekte yönetim konusunda rehberlik eden, uygulamayı ve/veya süreci denetleyen (Thomas, vd. 2003) yazılı, onaylı ve yayınlanmış belge” olarak tanımlanabilir. Bu içerik, yönetim planlarının yerleşim ya da doğal alanlarla ilgili diğer plan ve belgelerle ilişkisini de vurgulamaktadır.

Bunlar;

- Operasyonel planlar (*operational plans*); belirli yönetim eylemlerine ilişkin detaylı bilgi içeren iş planları, eylem planları veya uygulama planları,
- Kurumsal planlar (*corporate plans*); koruma alan biriminin işleyiş, hedef ve önceliklerini belirleyen ve performansı ölçen araçlar,
- İşletme planları (*business plans*); alanın finansal açıdan yeterli olmasına yönelik planlar,
- Bölgeleme planları (*zoning plans*); alandaki farklı nitelikteki bölgeleri belirleyen ve bu bölgelerin yönetimine ilişkin detayları içeren planlar,
- Sektörel planlar (*sectoral plans*); farklı yönetim faaliyetlerini (turizm gibi) detaylandırılan planlar,
- İmar planları (*development plans*); alanın içerisinde yer aldığı ya da bir bölümünü etkileyen arazi kullanım kararlarına, gelişmeye, yatırımlara rehberlik edecek planlar,
- Koruma Planları (*conservation plans*); alanın önemini, kültürel değerlerini ve önemini tanımlayarak, korunmasına ve sürdürülebilirliğine ilişkin planlar,

- Master planlar (*master plans*); alanın bulunduğu bölgenin üst ölçekli gelişme ve arazi kullanım planları (1970’li yıllardan sonra bu planların yerini kurumsal planlar ve stratejik planlar almıştır) (Thomas, vd. 2003).

Bu planların ya da belgelerin yönetim planıyla birlikte üretildiği (operasyonel, işletme, bölgeleme planları gibi) ya da yönetim planlarını desteklediği (imar planları, koruma planları, stratejik planlar gibi) görülmektedir. Eşdeyişle, yönetim planları, planlama disiplininin bir alt kümesi olarak, bazı koruma alanlarında 20. yüzyılın ortalarından itibaren uygulanmaktadır. 1980’li yıllara kadar bu planlarda toplumsal katılım, olması gereken düzeyde sağlanamamış, bu nedenle 1990’ların başından itibaren özellikli yönetim hedefleri, eylemleri ve katılım önemsenmiştir. Ancak, koruma alanının özgün değerleri ile bağdaşmayan ve mevcut kaynakları dikkate almayan bu planlar da uygulamaya aktarılamamıştır (Chape, vd. 2008). Günümüzde dünya kültürel miras alanlarında başarılı birçok yönetim planı uygulama sürecindedir. Türkiye’de ise uygulamada olan bir yönetim planı olmadığı için, sorun ve sonuçlarına ilişkin bir değerlendirme yapılamamaktadır.

5. Türkiye’de Kültürel Miras Ve Alanlarını Korumada Alan Yönetimi ve Yönetim Plan(lar)ı

Türkiye’de 2000’li yıllar, küreselleşmeye eklenme veya dışa açılma politikaları, demokratikleşmede ilerleme ve buna bağlı olarak yerinden yönetimin güçlendirilmesi özellikle Avrupa Birliği’ne katılma ideali ile çok sayıdaki yasal düzenlemelerin yapıldığı bir dönemdir. Koruma mevzuatında 2004 yılı ve sonrasında yapılan değişikliklerle, kurumsal yapı, sistem ve eylemleri yeniden düzenlenmiştir. 2004 yılında 2863 sayılı Kanun’a 14.07.2004 tarih ve 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile eklenen Ek madde-2 ve bu maddeye dayanarak hazırlanan Yönetmelikle arkeolojik ve doğal miras (sit) alanlarının yönetimi ve planı hükme bağlanmıştır. Ancak, mevzuattaki eksiklikler ve yetersizliklerle birlikte tanımlanan amaçlara ulaşıldığı ve öngörülen sistemin işlerlik kazandığı söylenemez.

5.1. Alan Yönetimi ve Yönetim Planı

5226 sayılı Kanun’unun 1. madde 10. bendinde Yönetim Alanı “*sit alanları, ören yerleri ve etkileşim sahalarının doğal bütünlüğü içerisinde etkin bir şekilde korunması, planlama ve koruma konusunda ...sınırları ilgili idarelerin görüşleri alınarak Bakanlıkça belirlenen yerler*” olarak tanımlanmaktadır. Aynı Kanununun 2. maddesi ile tanımlanan alan yönetiminin hedefleri de Türkiye’de koruma yaklaşımında yönetim gerekliliği ile birlikte sosyal ve ekonomik boyutun (özellikle turizm planlamasının) önemsendiğini göstermektedir. Aşağıda kısaca açıklanan bu hedefler, korumada kısıt/olanaklara göre başarıyı sağlayabilecek bir rehber niteliğindedir.

- Alan sınırlarının tarihi, sosyal, kültürel, coğrafi, doğal, sanatsal bir bütünlük içerisinde etkileşim sahaları ve tarihi, kültürel, sosyal, coğrafi ve sanatsal nedenlerle ilişkili bulunduğu bağlantı noktalarının alanın korunması, geliştirilmesi ve değerlendirilmesi bakımından doğru tespit edilmesi,
- Koruma, erişim, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ihtiyaçları ile yerel toplumun ilgisi arasında uygun bir dengenin yönetim planı ile gösterilmesi, geliştirilmesi,
- Alanın değerini artırarak uluslar arası bir seviyeye çıkarmak için stratejiler, yöntemler ve araçların geliştirilmesi, mali kaynakların belirlenmesi ve yaratılması,
- Kültür turizmini geliştirmek amacıyla uluslar arası işbirliği ve paylaşımı yaratacak etkinlik ağının kurulması,
- Belirli bir bölge içinde birbirleriyle ilişkilendirilerek sektör oluşturma potansiyeli bulunan sit alanlarında bölgesel kültür sistemlerinin gelişimi için uygulama planlarının yaratılması,
- Yönetim alanlarının korunması ve değerlendirilmesinde kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri, mülk sahipleri, gönüllüler ile halkın işbirliğinin sağlanması,

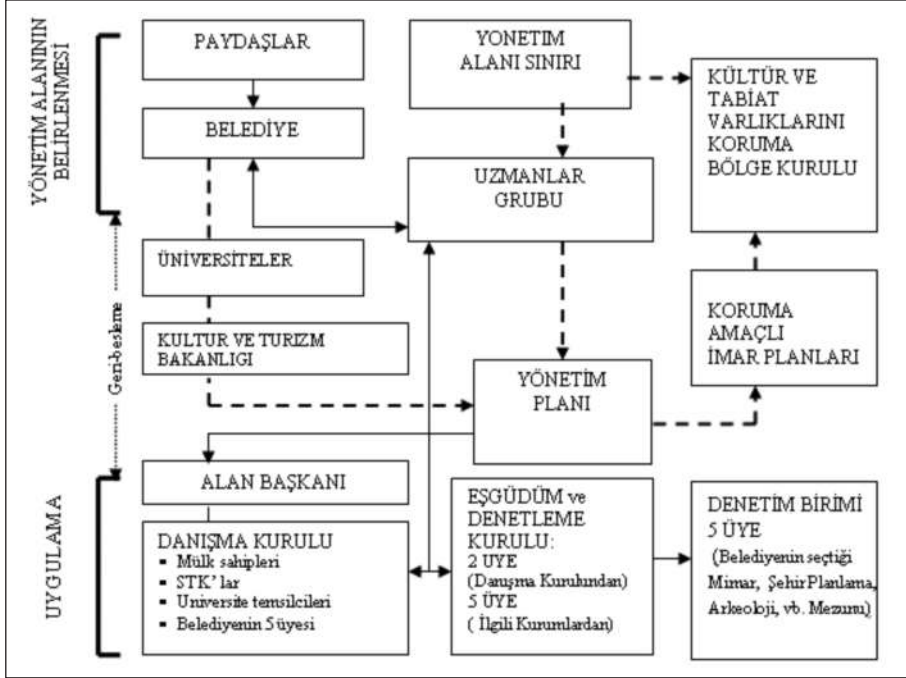
Sit alanları ve ören yerleri ile etkileşim sahalarının bakım, onarım, restorasyon, restitüsyon, teşhir, tanzim ve çevre düzenlemesi ile birlikte alan yönetim amaçları doğrultusunda uluslar arası koruma prensipleri ve sözleşme hükümleri çerçevesinde korunarak yaşatılması, kullanım ve gelişim ilke ve sınırlarının belirlenmesi,

Kültür varlıklarının yönetiminde, konservasyon alanında, tasarım ve uygulamada, uzmanlık ve donanımda yüksek standartların sağlanmasıdır.”

5226 sayılı Kanun'un Ek Madde-2'deki “...yönetim alanlarında alan yönetiminin kurulması...” hükmü ile sit tanımının içeriğindeki kültürel miras alanlarında da yönetim zorunluluğu getirilmektedir. Eşdeyişle, Türkiye’de kültürel miras yönetimi “alan yönetimi” olarak ifade edilmektedir. 5226 sayılı Kanun’dan yaklaşık bir yıl sonra yürürlüğe giren 22.11.2005 tarihli Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki Yönetmeliğin adından da miras yönetimi kavramının “alan yönetimi” ile eşleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu Yönetmelik ile açıklanan, alan yönetiminin hedefleri (5. madde), yönetim alanı (6. madde) ve yönetim planı (7. madde) ve hazırlanmasındaki yetki ve yöntem (8. madde), hazırlanma süreci (9. madde), ekibi (10. madde), değerlendirilme (11. madde), uygulama ve denetleme (12. madde) biçimi uluslar arası kabul gören miras yönetiminin amaç, kapsam, ilke ve süreç bileşenleriyle örtüşmektedir.

Aynı Yönetmeliğin 4. Maddesindeki “kentsel sit alanı” tanımı, alan yönetiminin kültürel miras alanlarında da zorunlu olduğunun göstergesidir. Bu Yönetmelik ile kentsel sit alanları ve bu alanlarla birlikte diğer sit alanlarının bulunduğu alanlarda, yönetim planı taslağı-

nın hazırlanmasında ilgili Belediye'ye sorumluluk verilmesi ise yerel yönetimlerin, koruma alanında daha aktif duruma getirilmesi olarak yorumlanabilir. Bu anlayışla, koruma alanlarında öngörülen alan yönetimine ilişkin örgütlenme² (Alan Başkanı, Danışma Kurulu, Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu, Denetim Birimi) ve sistemin işlerliğinde ilgili belediye sorumlu kılınmıştır. Yönetim sürecinde de merkezî yönetim ile yerel yönetimin işbirliği sağlanmış gibi görünse de vesayetinde olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 5.1).

Şekil 5.1. Türkiye'de Koruma Mevzuatına Göre Alan Yönetimi İşleyiş Şeması

- Alan Yönetimindeki birimlerin kuruluş ve görevleri, Yönetmeliğin 3. Bölümünde tanımlanmaktadır. Alan Başkanı; alanla, kültürel ve doğal miras yönetiminde yeni yaklaşımlar hakkında bilgi sahibi, yönetim politikaları ve uygulamalarında deneyimli, mimarlık, şehir planlama, arkeoloji, sanat tarihi, kamu yönetimi, işletme ve ekonomi bölümü mezunlarından ilgili belediye tarafından atanmaktadır. Danışma Kurulu; alanda mülkiyet hakkı bulunanlar, meslek odaları temsilcileri, sivil toplum örgütleri temsilcileri, üniversitelerin ilgili bölüm temsilcileri, Alan Başkanı ve yetkili idarece seçilen en az beş üyeden oluşmakta ve yönetim plan taslağının karara bağlanması ve uygulanmasında önerilerde bulunmaktadır. Alan Başkanı, Danışma Kurulundan seçilen iki üye ile hizmetine gereksinim duyulan kurumlardan birer temsilci olmak üzere en az beş üyeden oluşan Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu yönetim plan taslağını onaylayıp, uygulanmayı denetlemektedir. Denetim Birimi; yönetim planlarının hazırlanması ve uygulanmasında görev alan elemanlarla mimarlık, şehir planlama, sanat tarihi, arkeoloji, kamu yönetimi, ekonomi ve işletme bölümlerinden mezun uzmanlar arasından ilgili belediyesince görevlendirilen en az beş üyeden oluşmaktadır. Alan yönetiminde yer alan bu organlar ve işleyiş sistemi ile yönetim planının hazırlanmasında paydaşların katılımıyla koordinasyon sağlanmaktadır (Gültekin, Yürü, 2008).

Türkiye’de 2004 sonrası koruma mevzuatında yapılan olumlu değişikliklere karşın kültürel miras (kentsel sit) alanlarının yönetimi ve yönetim planlarını hazırlama zorunluluğu diğer koruma alanlarında olduğu gibi açıkça belirtilmemiş, bu alanlar için tanımlanan çok boyutlu (yasal, yönetsel, finansal) ve çok aktörlü koruma tanımı ve uzlaştırıcı hedeflerle KMY işaret edilmiştir. Eşdeyişle, koruma amaçlı imar planlarına ilişkin süreç ve bileşenlerinin tanımlandığı Yönetmelik ile kültürel miras yönetimi ve yönetim planlarının uluslar arası düzeyde kabul görecektir düzeyde olması beklenmektedir.

5.2. Dünya Mirası İstanbul Tarihi Alanları Üzerinden Eleştirel Bir Değerlendirme

1985 yılında Dünya Mirası Listesine alınan İstanbul Tarihi Alanları’na (Historic Areas of İstanbul- Arkeolojik Park, Süleymaniye Cami ve koruma alanı, Zeyrek koruma alanı, Teodosios Kent Surları) ait yönetim planı, Türkiye’de kültürel miras alanlarının yönetimi ve yönetim planı konusunda ilk örnek olacaktır.

UNESCO, Dünya Miras Komitesi bu alana ilişkin yönetim planının hazırlanması gerektiğini ve alanın bugüne değin çeşitli uygulamalarla önemli tehditlere maruz kaldığını 2006, 2007, 2008 ve 2009 yıllarına ait raporlarında yinelemiştir (Gültekin, Yürü, 2008). Son olarak, Komitenin Brezilya’daki 34.yıllık toplantısında, İstanbul Tarihi Alanları’nın (1 Haziran 2010 tarihli WHC-10/34 COM 7B raporuyla talep edilen) Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesine alınması oybirliğiyle reddedilmiştir. Ancak, WHC’nin 3. Ağustos.2010 tarihli 34 COM 7B.102 kararına göre; 2011’deki Bahreyn’de yapılacak 35. toplantıda, uluslar arası bağımsız uzmanlarca bu durum 15.Ekim.2010’a kadar sonuçlandırılacaktır. Diğer bir deyişle, Çevre Etki Değerlendirme (ÇED) Raporu ve buna bağlı olarak Haliç Metro Köprüsü planlarının revizyonunu da içeren “alan yönetim planı” hazırlanmasına ilişkin gelişmeler doğrultusunda bu durum yeniden değerlendirilecektir (Akdoğan, 2010).

Bu değerlendirmeye esas olabilecek gelişmeler şöyledir;

- Alana ilişkin yönetim planı hazırlıkları, Koruma Mevzuatına göre yetkili olan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı tarafından başlatılmış ve Tarihi Yarımada (Historic Peninsula) ile tampon bölgeyi (buffer zone) kapsayan yönetim alanı sınırı 22.04.2009 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. Kasım.2009 tarihinde yönetim planı için İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı tarafından bu işin ihalesi yapılmış ve yükleniciye 1 (bir) yıl süre tanınmıştır.
- Yönetim planının uluslar arası kapsam ve ilkeler doğrultusunda (bkz. Bölüm:4) dört aşamadan oluşturulması öngörülmüştür. 1. aşama; veri toplama ve içeriğin oluşturulması, 2. aşama; vizyon, sorun ve potansiyellerin belirlenmesi (SWOT analizi), 3. aşama; hedef ve stratejilerin belirlenmesi ile bölgeleme ve eylem planlarının oluşturulması, 4. aşama; planın tamamlanması ve paydaşlara sunumu olarak planlanmıştır.
- İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı Analitik Çalışma Raporu tamamlanmış ve ka-

tlımı sağlama ve paylaşma ortamları yaratmak için “arama konferansları” Temmuz.2010 tarihi itibari ile başlatılmıştır. Bu konferanslara yerel ve merkezi yönetimlerin katılımı kadar sivil toplum kuruluşlarının ve paydaşların (İnsan Yerleşimleri Derneği, İstanbul Kalkınma Ajansı, Fener, Balat, Ayvansaray Mülk Sahipleri ve Kiracıları Derneği, Fatih Muhtarlar Derneği, tarihi Kentler Birliği, Eminönü Platformu, Mimarlar Odası, Şehirciler Odası gibi) ilgisi sağlanmıştır.

- Alan yönetim birimleri (İstanbul Sit Alanları Yönetim Başkanlığı, Danışma Kurulu, Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu, Alan Başkanı) kurulmuş ve görev tanımlaması yapılmıştır.

Olumlu bu gelişmelere karşın;

- Tarihsel ve kültürel değerlerin sağlıklı envanterinin olmaması, toprak altı envanterinin tamamlanmaması, kayıplar ve yıkımlar korumadaki başarıyı engellemektedir. Ayrıca, alana zarar veren sanayi ve ticari kuruluşlar tam olarak bilinmemektedir.

Analizlerin özellikle kültürel peyzaj ve suliet (görsel etki) analizleri, işlev ve desantralizasyon planı, deprem master planı, veri ve kaynak değerlendirmesinin yapılmaması, yönetim planının elde edilmesini ve/veya tüm süreci olumsuz etkilemektedir. Bu aşamada turizme ve trafik planlamasına ilişkin çalışmalar, alanda ve yakın çevresindeki inşaat ve imar projelerinin (Haliç'te ve Boğaz'da planlanan köprüler gibi) alana etkisine ve tehditlerine ilişkin Çevresel Etki Değerlendirmesi çalışmaları hâlâ tamamlanamamıştır.

Tarihi Yarımada'ya ait 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ile 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı mahkeme tarafından iptal edilmiştir. Alandaki her türlü faaliyet Ulusal Mevzuata göre İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun belirlediği “geçiş dönemi yapılaşma koşullarına” göre gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla, yönetim alanına ilişkin plan olmadığı gibi bu alan sınırları içerisinde kalan kentsel ve arkeolojik sit alanlarına ait koruma planları da elde edilemediği için bu planlar ile diğer planlar (1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı, Tampon Bölge ve Yakın Çevresine ait İmar Planları vb.) arasındaki ilişki değerlendirilememektedir.

6. Sonuç Yerine

Kültürel miras alanlarında başarılı alan yönetimini hayata geçirebilmek için aşağıdaki önerilerin etkin olabileceği düşünülmektedir.

Koruma Mevzuatına uluslar arası gelişmelere ve korumada süregelen sorunların çözümlenmesine koşut olarak (öncelikle alan yönetiminin tanımlanması, kültürel miras ve alanlarının bu kapsama dâhil edilmesi, bu alanların etkin korunabilmesi ve özellikle kültürel peyzajın sürekliliğinin sağlanabilmesi için tampon bölge(ler)in oluşturulması, koruma alanı ve bağlantı noktası kavramlarının genişletilmesi, yönetim planlarındaki aşamaların sürelerini belirleme yöntemlerinin geliştirilmesi gibi) yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Yönetim planları ile ilgili planların (turizm, risk, deprem planları, sektörel planlar ve eylem planları gibi) hazırlanması ve ilişkilendirilmesinin zorunlu kılınması,

Paydaşları yönlendirecek ulusal-yerel koşullara uygun rehberlerin geliştirilmesi,

Yönetim sürecindeki yetki kavram ve karmaşasının ivedilikle giderilmesi ve kurumlar ve eylemler arasında eşzamanlılığın ve amaç birliğinin sağlanması.

Kültürel miras alanlarının yönetimi ile kent planlama arasındaki bütünlük ya da alan yönetiminin özellikle koruma amaçlı imar planlarında da etkin bir yöntem olması sağlanmalıdır. Bu noktada, yönetim alanı sınırları içerisinde kalan kültürel miras alanlarına ait koruma amaçlı imar planı hazırlanması zorunlu iken sit alanı dışında kalan alanlardaki planların nitelikleri ve/veya bu alanlara ait imar planları ile ilişkinin nasıl kurulacağı önem taşımaktadır. Ayrıca, koruma amaçlı imar planlarının uygulanması ve denetiminde hangi kurumun yetkili olacağı (Alan Yönetimi Birimleri; Danışma Kurulu, Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu, Denetim Birimi, Yerel Yönetim, ilgili Kültür ve Tabiat varlıklarını Koruma Kurulu) belli değildir. Koruma amaçlı imar planlarının hazırlık aşamasından itibaren uzmanların tarafından denetlenmesi ve geri-besleme yöntemi ile geliştirilmesi gerekliliğini aşağıdaki örnek yeterince açıklamaktadır.

Şekil 6.1. Koruma amaçlı imar planı ile kültürel miras ve alanın korunması

Kaynakça

- Akdoğan, N.K. 2010. Dünya Miras Alanlarının Yönetiminde Turizm Etkinliği (basılmamış Y. Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ayrancı, İ. 2007. Koruma Alanlarında Yönetim ve Yönetim Planı Sürecinin Değerlendirilmesi (basılmamış Y. Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Chape, S., Spalding, M., Jenkins, M.D., 2008. "The World's Protected Areas: Status, Values and Prospects in the 21st Century", *UNEP World Conservation Monitoring Centre*, Berkeley.
- Cleere, H., 2010. "Management Plans for Archaeological Sites: A World Heritage Template", *Conservation and Management of Archaeological Sites*, 12 (1): 4-12.
- McKercher, B., Cros, D. H., 2002. *Cultural Tourism: The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*, The Haworth Hospitality Press, New York.
- Gültekin, N., Yürü N., 2008. "Kentsel Sit Alanlarında Alan Yönetimi", *Kent Yönetimi, İnsan ve Çevre Sorunları'08 Sempozyumu*, İstanbul, 159-168.
- ICOMOS, 2008,
http://www.international.icomos.org/quebec2008/resolutions/pdf/GA16_Resolutions_final_EN.pdf
- Lennon, J., 2000. "Conserving Cultural Heritage Values in Natural Areas: the Australian Experience" (paper presented to), *Heritage Economics: Challenges for Heritage Conservation and Sustainable Development in the 21st Century*, Australian National University, Canberra.
- Lennon, J., 2006. "Cultural Heritage Management", *Managing Protected Areas: A Global Guide* (Ed. Lockwood, M., Worboys, G., Kothari, A., Earthscan), London, 473-482.
- Madran, E., 2008. "Kültürel Miras Yönetimi", *Kent Yönetimi, İnsan ve Çevre Sorunları Sempozyumu'08 Bildiriler Kitabı*, İstanbul, 203-208.
- Mc Kercher, B., Cros, D.H., 2002. *Cultural Tourism: The Partnership between Tourism and Cultural Heritage Management*, the Howard Hospitality Press, New-York.
- Mc Manamon, F. P., Hatton, A., 2000. *Cultural Resource Management in Contemporary Society*, Routledge, London, Newyork.
- Orbaşlı, A., 2000. *Tourists in Historic Towns: Urban Conservation and Heritage Management*, E & FN Spon, Londra, Newyork.
- Solar, G., 2003. "Site management plans: What are they all about?", *World Heritage Review*, 31: 22-23.
- Thomas, L., Middleton, J., 2003. *Guidelines for Management Planning of Protected Areas* (Ed. Philips, A.) IUCN, Gland, Switzerland, Cambridge, UK.
- UNESCO, 1972, Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, <http://whc.unesco.org/en/about/>
- UNESCO, 2008, Operational Guidelines For The Implementation Of The World Heritage Convention, <http://whc.unesco.org/archive/opguide08-en.pdf>
- Yürü, N., 2009. Kentsel Sit Alan Yönetimi-İstanbul, Beyoğlu Örneği (basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

KORUMA AMAÇLI İMAR VE REVİZYON PLANLARINI, KENT VE KORUMA PLANLAMASI ÜZERİNDEN OKUMA: GİRESUN KENTSEL SİT ALANI

Tamer CİNEL Y. Şehir Plancısı

Erciyes Üniversitesi

Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Yar. Doç. Dr. **Nevin TURGUT GÜLTEKİN**

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1-Giriş

Taşınmaz kültürel miras ve alanları, sahip oldukları birçok özgün değerlerin yitirilmemesi için korunmalı ve fiziksel eskime, sosyal ve ekonomik çöküntü nedeniyle kent bütününden kopan bu alanlar yeniden kazanılmalıdır. Bu süreçte, fiziksel müdahalelerle eskime ya da yıpranma önenebilir, özgün değerleri silmeden, unutturmadan, sosyal coğrafyayı değiştirmeyen ekonomik değer kazandırılabilir. Her türlü müdahalede, sürdürülebilirliğin sağlanması ve/veya kültürel miras ve alanlarının gelecek kuşaklara geçmişi yansıtacak biçimde iletilmesi esas olmalıdır. Bu yaklaşımla, kültürel miras ve alanları, bu alanlarda yaşayanlarla eşdeğer olarak tüm insanlığın ortak malı niteliği ile korunması, yaşatılması gereken değerlerdir. Ancak, Türkiye’de taşınmaz kültür mirasını koruma, yaşatma taraflarının koruma bilinci ile kendiliğinden sahip çıktığı bir olgu değildir. Koruma ve/veya koruma planlaması, koruma mevzuatı ile zorunlu kılınmakta ve “koruma amaçlı imar planları” en etkin araç olarak tanımlanmaktadır. Yasal yaptırımlara karşın, koruma amaçlı imar planı hazırlamakla sorumlu olan yerel yönetimler, korumada elde edilecek rantın yeni yapılaşmanın getirdiği rantın gerisinde kalması nedeniyle çoğunlukla bu planları hazırlamayı sürekli ertelemektedirler. Ayrıca, koruma planlarını elde etme kadar uygulama sürecindeki sorunlar da korumada başarıyı engellemektedir. Özellikle, uygulamada katılımın yaygınlaştırılmaması, finansman kaynaklarının kısıtlılığı, yetki ve kavram kargaşası, bürokratik sıkıntılar, bilgi ve donanım yetersizliği gibi olumsuzlukların süregeldiği bilinmektedir. Bu tür olumsuzluklar, genel-geçer tanımla, kültür mirasının ve alanının özgün nitelikleri, kentsel ve tarihsel değeri, koruma, yaşatma yöntemleri, paydaşların (kentliler, yerel yöneticiler,

mülk sahipleri, kullanıcılar gibi) koruma bilincinin düzeyi gibi farklı boyutlarda ve çeşitli nitelikte birçok değişkene bağlı sorunlar olarak gündemdedir. Sorunların, nedenlerine göre tanımlanması ve çözümlenmesi ile korumada başarı sağlanacağı, bu bildirin çıkış noktası ya da temel hipotezidir. Eşdeyişle, koruma planlamasında, taşınmaz kültürel miras alanlarının özgün değerlerine göre farklılaşan süreç ve bu sürecin bileşenleri öncelikle belirlenmelidir.

Bu planlama yaklaşımıyla; koruma amaçlı imar planlarında (yer'e, özgün değerlere, gelişme düzeyine, yeni yaşam koşullarıyla farklılaşan gereksinimlere vb. değişken olan) etken faktörler, "Giresun Kentsel Sit Alanı" üzerinde tanımlanmakta ve "koruma amaçlı (revizyon) imar planı ve uygulama süreci" eleştirel bakışla değerlendirilmektedir. Sürdürülebilir koruma yaklaşımının esas olduğu bu değerlendirmeye; koruma imar planı hazırlama ve onama sürecindeki değişkenlerin, kültür mirasına ve alanına özgü niteliklere göre oluştuğunu ve koruma planlamasındaki etkinliği belirlenmeye çalışılmaktadır. Böylece, Yasal düzenlemelerle tariflenen, imar planı elde etme ve uygulama yöntem ve tekniklerinde genelleme yapılmasının doğru olamayacağı ve/veya bu kapsamın miras alanına özgün değerlerine göre esnek olması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu amaçla, Türkiye'de koruma mevzuatı özellikle 2004 sonrası süreç, koruma amaçlı imar planı bağlamında sorgulanmaktadır.

2- Türkiye'de -2004 Sonrasında- Kentsel Korumada Yeniden Yapılanma ve Koruma Amaçlı İmar Planları

Türkiye'de koruma planlamasında en etkin araç olarak tanımlanan koruma imar planları, projeler ve bunları hazırlama yöntemi ve süreci, müellifi ve ekibinin nitelikleri ilk kez 2004 yılında ve sonrasındaki yasal düzenlemelerle belirlenmiş ve zorunluluklar getirilmiştir. Böylece, kentsel koruma sorunları aşılmaya ve uygulanabilirliğin sağlanmasına ilişkin olarak, yönetim boyutunda yeni organizasyonlar (uygulama denetim büroları gibi) ve yöntemler (alan yönetimi gibi) getirilmiştir. Bu kapsamda, yerel yönetimlerin etkinliği artırılmış ve "alan yönetimi" modeli ile yerinden yönetim güçlendirilmeye ve/veya etkin olmasına çalışılmıştır. Ayrıca, koruma kararlarına ve özellikle imar planı hazırlama sürecine, şeffaflık ve paydaş katılımı (yerel yönetim, üniversite, meslek odaları, sivil toplum örgütleri, kullanıcı gibi) sağlamak ve toplumun koruma bilinci ve duyarlılığı arttırmak önemsenmiştir. Bu amaçla, ekonomik ve/veya finansal destek için kamu programları (Devletin korumaya katkı payı, TOKİ kredileri, İller Bankası ödenekleri gibi) ilk kez oluşturulmuştur. Olumlu bu gelişmelere karşın, kentsel ölçekte koruma planları ile imar planlarını, yasal zeminde ve uygulamada ilişkilendirme (eşdeğer, eşzamanlılık, karşılıklı etkileşim gibi) yadsınmıştır (Madran, Özgönül, 2006.a).

2.1. Kentsel Planlamada Koruma / Koruma Planlamasında İmar Planları

Türkiye’de kent planlama ajandasında “koruma” yerini almaya, genellikle yerleşim alanı içerisinde kalan ya da sınırdış olan taşınmaz kültürel miras alanları (kentsel sit alanları) ile birlikte tüm koruma alanlarını (arkeolojik ve kentsel sit alanları) kent bütünü içerisinde değerlendiren bütünlük imar planları oluşturulmaya başlanmıştır. Bu gelişme yasal bir zorunluluk değil sürece dâhil olan meslek adamlarının özellikle şehir plancılarının inisiyatifi (kendi önceliği), planlama anlayışı ve gayretleriyle gerçekleşmektedir. Bu tür planlarla, kentsel gelişmenin yönü ve biçimi belirlenirken, taşınmaz kültürel miras ve alanları da sürece dâhil edilerek aktif koruma sağlanabilir. Böylece, koruma amaçlı imar planları ve bu planların revizyon gerekçeleri yeniden içeriklendirilmelidir (Cinel, 2010).

Revizyon kararlarının belli ölçütlere dayandırılması ve elde edilmesindeki süreç ve kamusal destek, koruma amaçlı imar planlarına paralellik göstermelidir. Bu durum koruma amaçlı imar planı elde etme sürecinde olduğu gibi kültürel mirasın değerlerine ve yerel’e özgü tanımlanmalıdır. Özellikle koruma amaçlı imar planı sonrasında revizyon talebine kadarki süreç, kent ve bölge ölçeğindeki gelişmelere dolayısıyla kentin koruma alanı dışındaki alanlarına ait imar planlarının revizyon taleplerine, bunların gerekçelerine göre ve özellikle koruma/gelişme diyalektiği içerisinde sorgulanmalıdır. Uluslar arası gelişmeler ya da koruma yaklaşımları bu sorgulamada yadsınmamalıdır. Bu yönlenme ile 1997 tarihinde onaylanan ve koruma amaçlı imar planı sonrasında yaklaşık on yıl gibi kent planlamada hedef yıl aralığı dikkate alındığında, oldukça kısa bir zamanda 2008 yılında onaylanan “Giresun Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı”, bu bildirinin kısıtlı çerçevesinde incelenmektedir.

2.2. Giresun Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar ve Revizyon Planları Üzerinden Bazı Çıkarımlar

Giresun Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı ve Revizyon Koruma İmar Planı, onaylandığı tarihlerdeki koruma mevzuatına uygun olarak elde edilmiştir. Ancak, Yasal hükümlerle birlikte planlama ekibinin inisiyatifi ve öncelikleri ile (aşağıda kısaca açıklanan) farklı birçok konunun Koruma Revizyon İmar Planında önemsendiği görülmektedir.

- Kültürel miras kavramına göre kentsel sit alanındaki değerler yeniden belirlenmiş, önceki koruma amaçlı imar planı ile hangi değerlerin nasıl korunduğu, yaşatıldığı ve koruma-kullanma ile gelişme ve talepleri arasındaki dengeyi nasıl kurduğu incelenmiş,
- Koruma amaçlı imar planları ile taşınmaz kültürel miras alanını (kentsel sit alanını) koruma-yaşatmada başarı(sızlık) düzeyi, yer’e özgü koşullarla tanımlanmış,
- Revizyon planlarının gerekçeleri bu yaklaşımla tanımlanırken, bu planın “tarafaların rant kavgalarını uzlaştırıcı yada korumamayı unutturucu değil, koruma alanlarında gelişmeyi yönlendirici, kentle bütünleştirici olması” hedeflenmiş,

- 2004 sonrası gelişmelere karşın kentsel planlamada ve koruma planlarını elde etme ve uygulamada süregelen sorunlar tespit edilerek, çözüm aranmıştır (Cinel, 2010).

Bu süreç ve bileşenlerin, koruma planlaması pratiklerine ve diline aktarımına ilişkin koşul ve standartlarının belirlenmesi ve kent planlama ile ilişkilendirilmesi (bir örnek üzerinden genelleme iddiası taşımaya da), koruma ve gelişme çatışmasının ve/veya gerilimin giderilmesini sağlayabilecektir. Eşdeyişle, kentsel korumaya ilişkin ve/veya kentsel ölçekte korumaya odaklı sorunların, yer'e ve korunacak değerlere özgü bağlamlarla neden-sonuç ilişkisine dayandırılarak çözümleneceği söylenebilir. Bu yaklaşımla koruma mevzuatında süregelen sorunların çözümü olarak görülen “koruma amaçlı (revizyon) imar planlarını elde etmede ve uygulanmasına ilişkin farklı boyutlardaki “nedenler (sorunlar)” öncelikle tanımlanmalıdır.

3. Taşınmaz Kültürel Miras Alanlarını Planlama Sürecine Ve Plan Elde Etmeye İlişkin Sorunlar

Taşınmaz kültür mirası alanlarına ait koruma amaçlı imar planları; “koruma-kullanma dengesini sağlayan, kültürel süreklilikle birlikte yaşanabilir mekânlar yaratabilen, bütüncül bakış açısıyla katılımlı, tüm tarafların çıkarlarını koruyan, savunan, adil ve çok boyutlu, sosyal coğrafyayı değiştirmeyen, ekonomik ve fiziksel iyileşmeye hedefleyen, yasal sorunlarla ve bürokratik sıkıntılarla baş edebilen ve bu hedeflere varmada özellikle uygulama sürecini iyi yönetebilen planlar” olarak kabul edilmelidir. Koruma amaçlı imar planlarını elde etme ve uygulama süreci de bu tanımlamaya koşut olarak Giresun Kentsel Sit Alanı Revizyon İmar Planını üzerinde sorgulanmaktadır.

3.1. Yasal ve yönetsel yapıdan kaynaklanan sorunlar

Koruma mevzuatı ile tanımlanan koruma planlamasında yönetim biçimi ve teşkilatlanmadan kaynaklanan sorunlar aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

- Giresun Kentsel Sit Alanına ait bugünün gereksinimleri karşılamayan, gelişmeyi kısıtlayan koruma amaçlı imar planı, kentsel yaşamın ve taşınmaz kültür mirasının sürdürülebilirliğine ilişkin sıkıntılara hatta bu sıkıntılar aşılacağı için sosyal coğrafyanın değişmesine ve böylece kültürel ve ekonomik kayıplara neden olmuştur. Bu planın koruma- yaşatmadan uzak, yol genişletilmesini öngören kararları, taşınmaz kültürel mirası mülk sahiplerinin, bahçe duvarlarını yıktırmaması ile uygulanamamış ve bu durum paydaşların korumaya bakışını da olumsuz etkilemiştir.
- Koruma planlamasında yetki ve sorumluluklar açısından, “merkezi yönetimin teşkilatlanma yapısı” önemli sorunlara neden olmaktadır. Bu sorunlar, koruma amaçlı imar planlarını onama yetkisi olan Koruma Bölge Kurul Müdürlükleri çalışanlarının ve üyelerinin, bu konudaki Yüksek Kurul kararlarına gerekli önemi vermemesi, bilgi sahibi

olamamasından ya da yeterli kontrol mekanizmalarının çalıştırılmamasından, Yüksek Kurul ile Bölge kurulları arasında işbirliğinin ya da bilgi paylaşımının yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Bu ortamda, Koruma Bölge Kurulları'na plan teklifi ile gelecek olan idare ve müellifin de aynı oranda bilgi sahibi olmaması, Koruma Bölge Kurullarında görüşülen konu ve içeriği üzerinde dil birliğinin sağlanamamasına da neden olmaktadır. Giresun Kentsel Sit Alanı ve Koruma Alanlarına ilişkin koruma amaçlı revizyon imar planının hazırlanması ve onaylanması sürecinde, plan notlarının oluşturulması aşamasında bu konuda tartışmalar yaşanmıştır.

- Koruma Bölge Kurullarındaki gündem yoğunluğu, iş yükü ve gündem konularının toplantı gününde sonuçlandırılması yönündeki üyelere yapılan baskılar sonucunda konuların gerekli hassasiyetle ele alınmasını engellemektedir. Dolayısıyla, Koruma Amaçlı İmar Planlarının irdelenmesi, karara bağlanması için bir ya da birkaç saatlik süre yeterli görülmektedir. Bu çalışma ortamında, koruma imar planlarının, raportörün uzmanlığına, bilgi düzeyine, deneyimine ve planlama alanına hâkimiyetine bağlı raporu doğrultusunda değerlendirilmesi, bu işleyişteki en belirgin sıkıntıdır. Ayrıca, Koruma Bölge Kurulu Üyelerinin seçiminde sadece mesleğinin önemsenmesi, korumada uzman olma koşulu aranmaması, zorunlu olarak hızlı karar almada, sistemin en zayıf halkasıdır. Giresun Kentsel Sit Alanı Revizyon İmar Planının hazırlanması ve onaylanmasında da diğer Koruma Bölge Kurullarında da yaşandığı gibi tahammül edilemeyecek sürelerde toplantı gündemine alınmayı beklemek, tüm tarafların plana ya da işleyişe olan güveni sarsmıştır. Kurulda görüşülmek üzere, Belediye Meclisinden geçmesi için bir ay meclis toplantısını bekleyen koruma amaçlı imar planları, iki ay da Koruma Kurul'unun gündemine alınmak için bekletilmiştir. Bu durum ve sonraki aşamalarda da devam eden beklemler, planla ilgili tarafların/paydaşların ilgisiz kalmalarına neden olmuştur.
- 06.05.2009 / 27220, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Bölge Kurulları Çalışmaları İle Koruma Yüksek Kuruluna Yapılacak İtirazlara Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile Koruma Bölge Kurulu üyeliklerinin görev sürelerine üç yıl sınırlaması getirilmiştir. Üyelerin genellikle yerel'in ve taşınmaz kültür mirasının özelliklerini tanımamasıyla, bölgedeki koruma faaliyetleri ile ilgili bilgi sahibi olma süresi uzatmakta ve bilgi sahibi olduğu sürede de üyelik süresi bittiği için üyelere bağlı sıkıntılar süreklilik kazanmaktadır. Ayrıca "Bakanlık tarafından atanan 5 üyenin uzman olması tercih edilir" denilmekle beraber, bu ölçütün önemsenmemesi ile uzmanlık gerektiren bu atamalarda tanışık olma ya da siyasî tercih öne çıkmaktadır. Böylece, koruma amaçlı imar planları (özellikle Şehir Plancısı üye için korumada uzmanlık koşulu olmadığı dikkate alındığında), bu konuda bilgi ve deneyimi olmayanlar tarafından hatta hemşehrilik, ticari ortaklık, siyasî yakınlık gibi bilimsel olmayan ölçütlerle değerlendirilebilmekte ve onaylanabilmektedir. Özellikle Büyükşehirlerin dışında bulunan Koruma Bölge Kurulu üyeliklerinde yerelden ve veya serbest çalışan üye atanması da maruz kalınabilecek siyasî ve sosyal baskı bakımından

önemli bir sorundur. Bu baskılar, kurul çalışanları ve idarî personel için de geçerlidir. Giresun Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planının değerlendirilmesi aşamasında, Giresun Belediyesi ve Koruma Bölge Kurulu'nda tanındık arama ve planla tescile önerilen taşınmazların kabul edilmemesi için baskı oluşturma çabaları ve bu çabaların etkin olmasa da başarılı olması bu sorunun kanıtlarıdır.

- 5226 ile değişik 2863 sayılı Koruma Kanunu'nun 13. maddesi ile kurulmaları öngörülen Koruma Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB), koruma özellikle bürokratik sıkıntıları aşma özellikle Koruma Bölge Kurullarının iş yükünü azalma açısından, iyi niyetli bir yaklaşım olmakla beraber, çoğunlukla hayata geçirilememiş ve böylece kurulma amacına ulaşamamıştır. Bu Bürolarda görev alacak uzmanlar arasında Harita Mühendisinin olmayışı görev, yetki ve sorumlulukları açısından değerlendirildiğinde, uygulamanın izlenmesi bakımından bir sorun olarak sayılabilir. Ayrıca KUDEB'te görev alacak uzmanların Bölge Kurullarında sadece üç ay süre ile staj görmeleri, bu Kurulların görev alanları dikkate alındığında yeterli değildir. Bürolarda görevlendirilen uzmanların genellikle İdarenin bir başka biriminde de görevli olmaları hatta birçok yerde İl Özel İdareleri'nin başka İdarelerde görevli teknik elemanlarla KUDEB'i kurmaları, bu Büro çalışanlarının bağlı oldukları birim içerisindeki diğer işleri de eş zamanlı olarak yürütmeleri nedeniyle KUDEB'in işlerliği engellenmektedir. Bu ortamda, KUDEB'ler sadece Koruma Bölge Kurullarının yoğun gündeminden kaçmak için kurulmuş olmaktadır.

KUDEB için gerekli teknik eleman kadrosuna sahip olan Giresun Belediyesi, 2005 yılsonu itibarı ile Bakanlıktan KUDEB oluşturma iznini almıştır. 2008 yılında onaylanan Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı plan notlarında, bu izin sonrasında üç aylık staj dönemi sonrasında KUDEB'in kurulacağı düşünülmektedir, uygulamada bu büroya etkin olacak şekilde atıfta bulunulmuştur. Ancak, KUDEB kurulamamış ve onaylanan planın bir çok kısmı bu nedenle uygulamaya geçirilememiştir.

- Plan elde etme sürecinde, 4734 sayılı Kamu İhale Kanununun İstisnalar başlıklı 3. maddesinin "i" fıkrasına; (Ek: 14/7/2004-5226/21 md.) "21.7.1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamındaki kültür varlıklarının rölove, restorasyon, restitüsyon projeleri, sokak sağlıklaştırma, çevre düzenleme projeleri ve bunların uygulamaları ile değerlendirme, muhafaza, nakil işleri ve kazı çalışmalarına ilişkin mal ve hizmet alımları", ibaresi eklenmişse de koruma amaçlı imar planı bu kapsama alınmamıştır. Böylece, planlama işinin uzmanlık(lar) gerektiren özel bir iş ve süreç olması yine yönetmelikler ile belirlenmiş olmasına karşın, koruma amaçlı imar planının elde edilmesi sürecinin ihale yasası kapsamında düşünülmesi ile şartnamedeki koşulları sağlayan herkesin bu işi yapmasının önü açılmıştır. Bu durumda yetkin olmayan müellif ve ekibi nedeniyle, plan elde etme süresi uzamakta, doğru olmayan plan ve/veya kararları ile taşınmaz kültürel miras ve alanları korunamamaktadır. Giresun Koruma

Amaçlı Revizyon İmar Planı ihalesinde pazarlık yöntemi tercihiyle, konusunda uzman olanlar bu iş için davet edilmiştir. Böylece, bu sorunun asgari düzeye indirildiği söylenebilir.

3.2. Koruma bilinci ve katılım

Koruma amaçlı imar planı elde etme sürecinde, korumada taraf ve/veya /paydaşların kentlilik ve koruma bilinci, korumaya bakış açıları hatta siyasi politikalar etkin olmaktadır. Bu durumdan kaynaklanan sorunlar aşağıda kısaca tanımlanmaktadır.

- Belediye, Valilik ve diğer ilgili kurumlar, taşınmaz kültürel miras alanı ile ilgili meslek odaları, sivil toplum kuruluşları ve plandan etkilenen hemşehrilerin katılımı ile toplantılar (en az 2 kez) düzenleyerek koruma amaçlı imar planını değerlendirip, incelenmek ve sonuçlandırmak üzere yetkili Koruma Bölge Kurulu'na vermek zorundadır. Bu toplantılardan ilki planın analiz aşamasında ve planlanan alanda yaşayanlardan sorunları ve olanakları, vizyon ve hedefleri, araçları ve stratejilerin oluşturulması üzerine görüşlerinin alınması amacı ile yapılmaktadır. Ancak, Giresun Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı hazırlama sürecinde, bu toplantılara katılım (Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümünden üç Öğretim Üyesi, İl Kültür Müdürü, Çevre İl Müdürü ve Belediye'nin planlama şubesi sorumluları) amaçlanan düzeyde olmamıştır. Sivil toplum örgütleri ve meslek odaları adına (24 adet davetiye rağmen) sadece Mimarlar Odası, Şehir Plancıları Odası ve İnşaat Mühendisleri Odasının temsilcileri 1. toplantıya katılmışlardır. Mülkiyet sahiplerinden sadece bir kişinin, plandan etkilenen üç mahalleden de bir muhtarın bu toplantıya katılımı sağlanmıştır. Yerel yöneticiler ve planlama ekibinin katılım ile ilgili yoğun eleştirisine rağmen, 2. toplantıya Belediye Meclis Üyelerinin zorunlu katılımı dışında, diğer taraf/paydaşların katılımı 1. toplantıdan daha az olmuştur. Benzer durumların, birçok koruma amaçlı imar planı hazırlık sürecinde yaşandığı bilinmektedir.
- Koruma Amaçlı İmar ve/veya Revizyon İmar Planının hazırlık aşamasına katılımın amaçlanan düzeyde ve bilinçte olmamasının diğer bir nedeni, planlama alanında özellikle taşınmaz kültür mirası niteliğindeki yapıların kullanıcılarının çoğunlukla kiracı olmalarıdır. Kiracılar genellikle yaşadıkları konutu ya da mekân sahiplenmedikleri için bu toplantılara katılmamaktadırlar. Bu sorun Giresun Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı'nı hazırlama aşamasında, ikinci taslak plan toplantısında da devam etmiştir. Toplantılara katılımının az olması, sadece koruma planlarının sahiplenilmesinde değil uygulanmasında da sorunlara neden olmaktadır.
- Kültürel miras alanlarında yaşayanlarla, yapılmış olan anket ve derin görüşmelerde koruma konusundaki bilgisizlikleri dikkat çekici olmuştur. Bu nedenle, Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planının hazırlanması aşamasında, her fırsatta ve ortamda topluma ve

kullanıcılara (elden dağıtılan broşürler ile planlama çalışmaları ve getireceği yararlar ve uygulanmasıyla bugünkünden daha iyi yaşam koşullarının sağlanacağı konularında, finansman desteği hakkında, vb.) bilgi aktarmaya özen gösterilmiştir. Bu çabanın olumlu sonuç verdiği, planın onayı sonrasındaki kullanıcının koruma bilincinin, başlangıç aşamasındaki düzeyin çok üzerinde ve plan onayı aşamasında Belediye Meclisinin toplantısını izlemeye gelen katılımcı sayısının, önceki toplantılara katılanların toplamından daha fazla olmasından anlaşılmaktadır. Bu tür çabaların artırılması, çeşitli katılım ortamlarının yaratılması ve yaygınlaştırılmasında, yasal yaptırımların değil planlama ekibinin çabası, yerel yönetimlerin, medya kuruluşlarının desteği gibi farklı boyutlardaki araçların daha etkin olacağı anlaşılmaktadır.

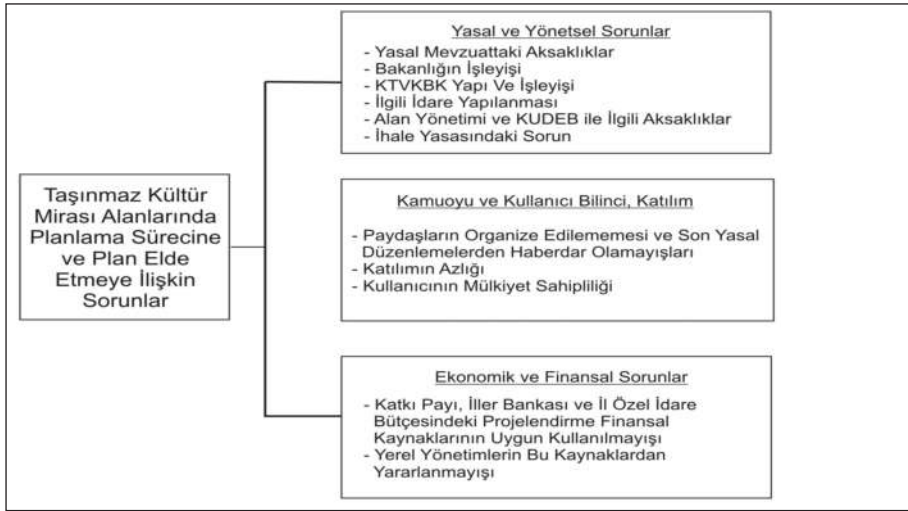
3.3. Ekonomik ve finansal sorunlar

Koruma amaçlı imar planı elde etme sürecinde yaşanan ekonomik ve finansal sorunlar aşağıda kısaca verilmektedir.

- 5226 ile değişik 2863 sayılı Koruma Kanunu'ndaki değişiklikler hayata geçmeden önce; yani 2004 yılı öncesinde, koruma amaçlı imar planlarının elde edilmesinde yetkili idareler, finansman sağlamak ya da temin etmek zorundaydılar. Kısıtlı ekonomik kaynak sahibi idareler, kamu kurumlarının bütçelerinden ayırdıkları paylardan ya da yetki alanları içerisinde varsa müze, ören yeri vb. kullanımlara yönelik düzenlemelerle akçalı kaynak elde etmeye çalışmışlardır. Bu ortamda koruma amaçlı imar planı elde etmede, İdarelerin isteksizliği ya da ekonomik yetersizliklerle sürecin gecikmesi ve birçok kültürel miras alanlarında olumsuz sonuçların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Aynı süreç, Giresun Belediyesi için de geçerli olmuş, 1997 de yapılan plan uygulamaya geçmemesine rağmen yeni bir planın getireceği maddi külfet düşünüldüğünden, 10 yıl boyunca yaşanan sorunlar askıya alınmış ve zaman kaybı kültürel miras alanında da kayıplara neden olmuştur.
- 27.07.2004 tarih ve 25535 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan, 5226 sayılı Kanunun 6. maddesinde, 2863 sayılı Koruma Kanununun 12. maddesinin “Taşınmaz kültür varlıklarının onarımına yardım sağlanması ve katkı payı” olarak değiştirilmesi ile koruma amaçlı imar planlarının yapımı için kamu finansal kaynak sağlanmaktadır. Bu yönetmelik ile emlak vergileri üzerinden sağlanan katkı payı; kamulaştırma alanı ile projelendirme ve planlama alanında olmak üzere iki ana başlıkta tanımlanmaktadır. Böylece bu yönetmelik ile bu katkı payının nasıl ve nerede kullanılacağı belirlenmiş olması olumlu olarak değerlendirilebilir ve fakat bu kaynağı kullanabilecek idarelerin bu yönetmelikten ne kadar haberdar olduğu tartışma konusudur. Giresun'da da koruma amaçlı imar planı yapımını karşılayacak kaynağın karşılanması ile plan elde etme sürecini hızlandırılmıştır.

- 27.07.2004 tarih ve 25535 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 5226 kanununun 8. maddesi ile 2863 sayılı Koruma Kanununun 17. maddesi; “Sit alanlarında geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları ile koruma amaçlı imar planı” olarak değiştirilmiş ve “Koruma amaçlı imar plânlarının yapımı için belediyelere aktarılmak üzere İller Bankası Genel Müdürlüğü Bütçesine yeteri kadar ödenek konur. İl Özel İdareleri ise bütçelerinde koruma amaçlı imar plânlarının yapımı için ödenek ayırırlar” ifadesi eklenmiştir. Burada iyi niyetli bir ifadelendirme biçimi seçilmiş olmasına karşın, uygulanabilirliği tartışma konusudur. Giresun Belediyesi’nin de bu yöntemi eski plandan sonraki 10 yıllık süreçte hayata geçirmeyişi bu tespiti doğrulamaktadır. Aynı durum İl Özel İdareleri ile ilgili yasa maddesi için de geçerlidir.
- Taşınmaz kültürel miras ve alanlarında parçalı ve/veya çoklu mülkiyet, koruma amaçlı imar planlarının elde edilmesinde en önemli sorunlardan biridir. Özellikle yapıların fiziksel ömrünün, mülk sahibinin ömrünün çok üstünde olmasıyla, vâris sayısı zamanla artmakta ve vârisler arasında anlaşma/uzlaşma sağlanamamaktadır. Hatta birçok koruma amaçlı imar planı bu nedenle hayata geçirilememektedir. Giresun’da da mülkiyet durumu ve bazı parsellerin vârisleri tarafından bölünmüş olması önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Giresun Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planını elde etme sürecinde, öncelikle “yasal ve yönetsel yapıdan, ekonomik ya da finansman koşullarından ve toplumun korumaya yaklaşımdan kaynaklanan sorunlar” belirlenmiş ve her bir sorun kümesinin diğeri ile ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Bu sorunlar üzerinden Türkiye’de koruma amaçlı imar planı elde edilmesine ilişkin sorunlar konusunda genelleme yapmak olasıdır (Şema.1).

Şema 1. Koruma Amaçlı İmar Planı elde etme sürecinde yaşanan sorunlar

4. Taşınmaz Kültür Mirası Alanlarında Koruma Amaçlı İmar Planlarını Uygulama Sorunları

Giresun Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı'nı uygulama sorunları; yönetim, ekonomik, teknik ve yasal boyutlarda belirginleşmektedir.

4.1. Yönetim sorunları

- Taşınmaz kültürel miras alanlarında, koruma amaçlı imar planlarını uygulamada yönetim sorunları merkezi yönetim ve yerel yönetim sorunları olarak iki farklı boyutta ortaya çıkmaktadır. Plan elde etme aşamasında, Koruma Bölge Kurullarının oluşumu ve çalışma biçimine bağlı sorunlar (Bölüm:3.1) genel olarak uygulama sürecinde de geçerlidir.
- Bakanlığın, Yerel Yönetimlerin hatta sivil toplum örgütlerinin uygulama konusunda tüm taraf/paydaşların bilgilendirilmesi, eğitimi ve sürecin denetimine ilişkin mekanizmaları oluşturacak ya da etkin olarak çalıştıracak araç ya da birimlerin olmaması, uygulamadaki başarıyı engellemektedir. Bu konudaki yetersizlikler Giresun Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı hazırlama sürecinde planlama ekibi tarafından giderilmeye çalışılmıştır.
- Koruma amaçlı imar planı uygulamasının sorumluluğu yerel yönetimde olmasına karşın, uygulama yapılmaması durumunda ne olacağı konusunda merkezi yönetimin herhangi bir kararının olmaması önemli bir sorundur.
- Yerel yönetimlerin koruma amaçlı imar planlarının uygulamasında karşılaştıkları sorunların başında siyasi ve yerel baskılar gelmektedir. Özellikle 2004 tarihinden önceki kültürel miras alanlarına aykırı ve yanlış uygulamaların emsal gösterilmesi plana dolayısıyla planı sahiplenmeyi dolayısıyla uygulamayı engelleyecek düzeye ulaşmıştır. Olumsuz bu durum geçmişteki düzeyde olmasa da (oy kaygıları, rant paylaşımı vb. nedenlerle) süregelmektedir (Madran, Özgönül, 2006.b).

4.2. Ekonomik yetersizlikler, rant baskıları

- Koruma Kanunu'nda 2004 tarihinde yapılan değişiklik öncesi yerel yönetimlerin ekonomik yetersizlikleri sonucu, koruma amaçlı imar planlarını uygulama şansı olmadığı için çöküntü alanları olarak tanımlanacak kentsel koruma alanları ortaya çıkmıştır.
- Kentsel koruma alanları genelde yerleşimin merkezinde ya da merkez yakın çevresindeki konumuyla kentsel spekülasyona, toprak ve/veya imar rantının yüksek getirisine açıktır. Bu nedenle mülk sahiplerinin gelir beklentileri doğrultusunda, koruma amaçlı planına karşı direnç ortaya çıkmaktadır.

- Genel olarak mülk sahiplerinin ekonomik yetersizlikleri nedeniyle sahip oldukları mülk ile ilgili akçalı beklentileri, korumayı dolayısıyla koruma amaçlı imar planlarının uygulanmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle koruma alanlarının yakın çevresinde (yapılaşma emsallerinin çok yüksek olmasıyla) imar rantının artması, mülk sahiplerini rantın lehine, korumanın aleyhine çevirmektedir.

Giresun Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planının uygulanmasında, yukarıda açıklanan bu sorunlar Türkiye'nin genel yapısına koştur olarak, kendiliğinden ortaya çıkabilecektir.

4.3. Teknik yetersizlikler

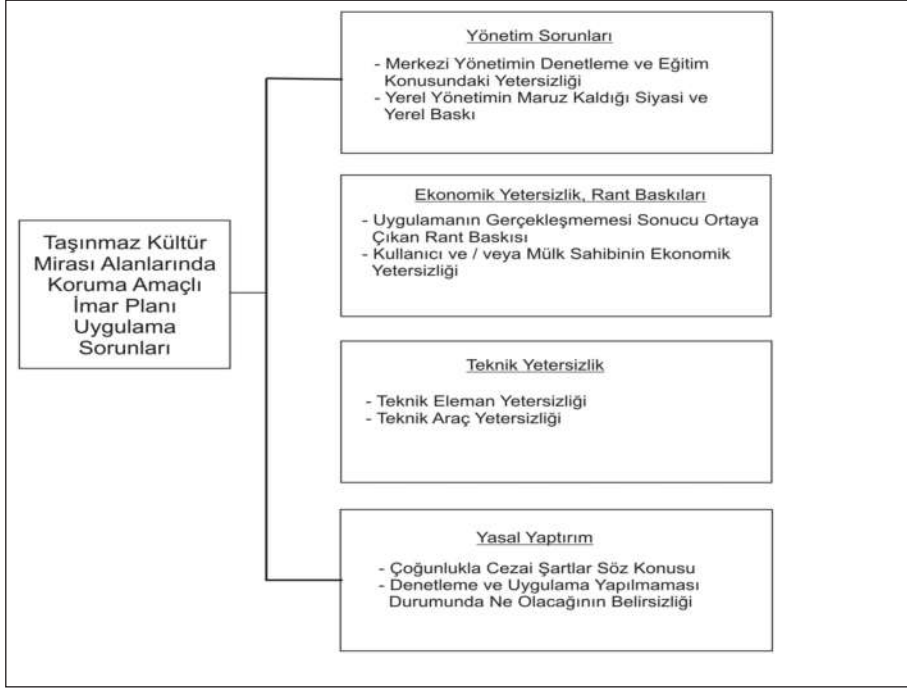
Koruma amaçlı imar planlarının uygulamasında karşılaşılan sorunlardan bir diğeri teknik yetersizliklerden kaynaklanan sorunlar olarak süregelmektedir.

- Genel olarak İdarelerin, uygulamayı yapacak birimlerinde teknik eleman istihdamı konusunda sıkıntı yaşanmaktadır. Koruma amaçlı imar planının, planlama ekibinde yasal zorunluluğa bağlı olarak görev alması gereken tüm teknik elemanların, uygulama aşamasında da uygulamayı yapacak ekipte olması gerekmektedir. Ancak, Giresun Belediyesi'nde de olduğu gibi bu yeterlilikte teknik personel bulunduran İdare Türkiye genelinde yok denecek kadar azdır.
- Uygulamanın yapılacağı alanın güncel durumunu gösterir hâli-hazır harita ve kadastral haritalarının temini, koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmasında karşılaşılan en önemli teknik sorundur. Bu konuda güncelleme yapabilecek aletlerin de yerel idarelerde bulunmayışı ise hem teknik hem ekonomik sorundur.

4.4. Koruma mevzuatından kaynaklanan sorunlar

2863 sayılı Koruma Kanununun 18. maddesinin 3. fıkrasında "Sit alanları, korunması gerekli kültür varlıkları ve bunların koruma alanlarında onaylı plân ve proje dışı uygulama yapan veya yapılmasına yol açan sorumlularının, koruma bölge kurulları ile ilgili konularda plân ve proje düzenlemesi ve uygulama sorumluluğu yapması beş yıl süre ile yasaklanır. Uygulama sorumlularının denetimi, ilgili belediye veya valilikçe yapılarak, aykırı hareket edenler, Bakanlığa ve ilgili meslek odasına bildirilir" denilmektedir. Bu hükümden anlaşılan; aykırı uygulamaya ceza ve yaptırım söz konusudur. Aynı Kanununun 65. maddesi a,b,c ve d bentlerinde; bu Yasaya aykırı davranışların cezai hükümleri belirlenmiştir. Yasada yer alan cezai hükümler, para ve hapis cezası olarak yer almakta, ancak bu cezaların suçüstü ve ihbar hallerinde uygulanabileceği açıklanmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de koruma mevzuatında, koruma amaçlı imar planlarının hayata geçirilmemesi konusunda ne tür bir yasal yaptırım uygulanacağına dair bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu durum onaylanan planların hayata geçirilmesini engellemekte ya da gecikmesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye’de koruma amaçlı imar planlarını uygulama sorunlarının yönetim biçiminden, rant baskılarından, ekonomik, teknik ve koruma mevzuatının yetersizliklerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır (Şema.2).

Şema 2. Koruma Amaçlı İmar Planını uygulama sürecinde yaşanan sorunlar

5. Sonuç Yerine; Değerlendirme Ve Çözüm Önerileri

Çözüme yönelik öneriler genel olarak sorun tespitinin sıralaması göz önünde bulundurularak oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu öneriler aşağıda verilmektedir.

- Koruma konusunda Kültür ve Turizm Bakanlığının (Bakanlık)hem merkez hem de taşra teşkilat yapılanmasının, çok daha yalın ve aktif duruma getirilmesi için gerekli düzenlemeler ivedilikle yapılmalıdır.
- Bakanlık merkez teşkilatı bünyesinde, gerektiğinde taşrada da görev yapabilecek bir eğitim birimi kurulmalı ve bu birim teşkilat içerisinde dil birliğini sağlamak konusunda öncelikli hedeflerini belirlemelidir.
- Söz konusu eğitim birimi, Koruma Bölge Kurulu ve varsa Yenileme Kurulu müdür ve raportörlerine hatta korumada uzman olmayan üyelerine, ilgili yerel yönetim birimi ça-

İşanlarına, varsa KUDEB elemanlarına ve koruma plan ve projelerinde yer alan teknik personele, bağlı oldukları meslek odaları aracılığı ile eğitim süreçleri düzenlemelidir.

- Bakanlık bünyesinde ivedi olarak denetleme biriminin kurulması ve etkin bir biçimde çalıştırılması gereklidir. Özellikle koruma amaçlı imar planlarının onaylanmasında ve uygulanmasında sorumlu ya da yetkin olanların çalışmalarının denetlenmesi ve koruma konusundaki verilerin tek elde toplanabilir hale gelmesi amacı ile bu birim Türkiye’de korumanın başarılı kılınmasında yaşamsal önem taşımaktadır.
- Bakanlık tarafından koruma amaçlı planlarını elde edemeyen idareler ile ilgili olarak yasal düzenleme yapılması gereklidir. Ayrıca, Yüksek Kurul ilke kararı gereği uzatma süresi de dâhil tanınan süresi bitmiş olmasına rağmen, birçok kültürel miras alanlarında (kentsel sit alanlarında) koruma amaçlı imar planı henüz elde edilememiştir. Bu durumdaki yerel yönetimlerden plan yapma-yaptırma yetkisi Bakanlığa alınmalı ve planlar ivedilikle elde edilmelidir.
- Sürdürülebilir koruma yaklaşımı, siyasetten ve günlük politikalardan uzak tutulan koruma politikalarıyla Türkiye’de uygulanabilir. Bu amaçla, Koruma Bölge Kurulu Üyeliklerinde, “koruma konusunda uzman olması” koşulunun getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, serbest çalışan üyelerin, çalışma alanlarının etik olarak yetki alanına girmemesi için yasal hükümler getirilmelidir.
- Koruma Bölge Kurullarında, bürokratik işlemleri yürüten Bakanlık çalışanlarının atanmasında da (kamu personeli seçme sınavında elde edilen başarı puanının tek kriter olmaktan çıkarılıp) koruma konusunda uzmanlık aranmalıdır.
- Koruma Bölge Kurullarının iş yükünün azaltılması ve yerelden korumanın denetlenmesi konusunda iyi niyetli bir yaklaşım olarak ortaya çıkan KUDEB’lerin bağımsız birimler olarak çalışması sağlanmalı ve yukarıda sözü edilen eğitim birimi tarafından, korumanın farklı uygulamaları konularında bilgilendirilmeleri sağlanmalıdır.
- KUDEB’lerde çalışacak teknik eleman ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak Bakanlıkça, idarelerin mali yönden teşvik edilmesini sağlayacak bir yasal düzenleme de acil olarak gerçekleştirilmelidir.
- Koruma amaçlı imar planı elde edilmesi ile ilgili doğru işleyişin sağlanabilmesi amacı ile Kamu İhale Kanununun, istisnaları kısmına “Koruma amaçlı imar planı” ibaresi de eklenmelidir.
- Koruma konusunda kaynak yaratmaya yönelik olarak katkı payı düzenlemesi yapılmış olması iyi niyetli bir yaklaşımdan öte daha aktif kullanılan bir düzenleme halini almaktadır. Bunu sağlamaya yönelik olarak en azından harcama programına alınmayan katkı paylarının yılsonu itibari ile Kültür ve Turizm Bakanlığında kurulacak, koruma fonuna alınması ve oradan amacına uygun olarak kullanılması sağlanmalıdır.

- Finansal kaynak yaratılması amacı ile İller Bankası ve İl Özel İdaresi bütçesine konulacak olan koruma amaçlı imar planı ödeneğinin kullanılmayan kısmının, teknik yeterliliklerin giderilmesi amacı ile güncel hâli-hazır harita elde edilmesi amacı ile kullanılması, bu konudaki teknik sorunları çözecektir.
- Kültürel miras alanlarının yönetimi korumada başarının güvencesidir. Bu nedenle bu alanlarda da “alan yönetimi” ve “yönetim planı” zorunluluğu ya da işlerlik kazandırılmasına ilişkin hükümlerin ivedilikle koruma mevzuatında yer alması gerekmektedir.
- Koruma amaçlı imar planları ile imar planları arasında eşgüdüm mutlaka sağlanmalıdır.

Yukarıdaki öneriler, koruma konusunda günümüzde karşılaşılan sorunların büyük bölümünün çözümlenmesini amaçlamaktadır. Bu önerilerin tamamının gerçekleşmesi dahi koruma uygulamalarında farklı öneriler geliştirilmesini engellemeyecektir. Sonuçta koruma süreci tek bir şablona sığamayacak kadar geniş bir yelpazede uygulama alanına sahiptir. Türkiye’de asıl sorunun koruma konusunda yalın bir yasal düzenlemenin olmaması ve aktörler arasında dil birliğinin sağlanamamış olması gerçeğinden hareketle; yukarıdaki önerilerin bu sorunu aşmaya katkısı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Cinel, T. 2010. “Kentsel Sit Alanında Planlama: Koruma ve Süreklilik Bağlamında Sorunlar ve Öneriler; Giresun Örneği”, (basılmamış Y.Lisans Tezi), *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Bölge Kurulları Çalışmaları ile Koruma Yüksek Kuruluna Yapılacak İtirazlara Dair Yönetmelik ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüklerinin Çalışma Esaslarına İlişkin Yönerge, 2009. *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, Ankara.

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (5226 ile Değişik)

Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi, Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik, Resmi Gazete Tarih: 26.07.2005, Sayı: 25887

Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları, Proje Büroları İle Eğitim Birimlerinin Kuruluş, İzin, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik, Resmi Gazete Tarih: 11.06.2005, Sayı: 25842

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Bölge Kurulları Çalışmaları İle Koruma Yüksek Kuruluna Yapılacak İtirazlara Dair Yönetmelik, Resmi Gazete Tarih: 12.01.2005, Sayı: 25698

Madran E., Özgönül N., 2006.a. *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*, TMMOB Mimarlar Odası, DÖSİM, Ankara.

Madran E., Özgönül N., 2006.b. *Yasal Düzenlemelerde Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler*, TMMOB Mimarlar Odası, DÖSİM, Ankara.

2008- *Giresun Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı Araştırma Raporu*, Merkez Şehircilik, Giresun.

PLANLAMA ALANINDA ARKEOLOJİK DEĞERLERİN SÜRDÜRÜLMESİ VE KORUNMASI İÇİN DİL VE TEMSİLİ SORUNUN İNCELENMESİ¹

Arş. Gör. Dr. **Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK**

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1. Giriş

Ülkemiz topraklarının tarihsel katmanlaşma açısından dünyanın en zengin bölgeleri içerisinde yer almasına karşın, günümüzde yaşanan kentsel ve bölgesel gelişmelerin çoğunlukla tarihsel bağlamı dışlayıcı şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum çoğunlukla sığ bir determinizm çerçevesinde hareket eden planlama çalışmalarının, analiz sürecinde salt bir anın bilgisini temele almasından kaynaklanmaktadır. Bir başka ifadeyle, tarihsel olguları değerlendirmeye almayan bir analitik planlama süreci, bugünün ve geleceğin sağlıklı bir biçimde anlamlandırılması ve tasarlanmasının önünde engel oluşturmaktadır. Bu nedenle; arkeolojik ve tarihsel bilginin korunması ve planlamanın analitik sürecinde bir veri kümesi olarak yerini alması, plan kararların sağlıklı bir noktadan üretilmesi için önem taşımaktadır.

Arkeoloji ve tarih disiplinleri bilgiyi ortaya çıkarma ve anlamlandırma çalışmalarını yürütmektedir. Ancak kuşkusuz bilginin ortaya çıkarılması ve anlamlandırılması kadar, korunması da önemli bir görev alanıdır ve bu alan ağırlıklı olarak planlama disiplininin sorumluluğundadır. Geleceği tasarlayan planlama disiplininin, karar verme çerçevesini oluşturan veri kümesinin güvenilirliğini sorgulaması; bilinç ve algılama alanının yeniden tariflenmesine katkı verme kabiliyetini de tartışması gerekmektedir (Göksu ve Çırak, 2010). Bu bağlamda arkeolojik ve tarihsel varlıkların bilgisinin planlama süreçleriyle korunması ve yine planlama süreçlerine analiz-sentez veri kümesi olarak katılması, planlama disiplininin bilinç ve algı alanının gelişmesi açısından önem taşımaktadır.

1 Bu bildiri DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü bünyesinde ve Prof.Dr.Emel Göksu yönetiminde gerçekleştirilen “Bir Planlama Stratejisi Olarak Arkeolojik Envanterleme ve Kentsel Arkeolojik Değer Yönetimi: İzmir Tarihi Merkezi” başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Tasarlama ve planlama yetimizin güçlenmesi için arkeolojik ve tarihsel varlıkların bilgisinin planlama süreçlerinde temsil edilebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Planlama disiplini kendisine özgü bir terminoloji ve anlatım diline sahiptir. Ülkemiz deneyiminde planlama dili, yasal çerçeveler altında belirlenmiş durumdadır. Plan terminolojisi ve dilinde gelişmelerin sağlanması ise esas olarak analitik çalışma sürecinin zenginleşmesi ile mümkün olabilecektir. Bir diğer deyişle, planlama sürecinde kullanılan dil ve terminoloji büyük ölçüde sürece dahil edilen analitik verinin doğası temelli olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle yasal ve yönetsel süreçlerde analiz öznesi olarak tanımlanmamış olan veriler, planlarda temsil edilmeme sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Ülkemiz deneyimi gözlemlendiğinde kentsel alanlardaki arkeolojik varlıkların planlama sürecinde değerlendirilmeye alınması konusunda bu çeşit bir temsil sorununun yaşandığı gözlenmektedir. Arkeolojik veri, planlama süreçlerinde analiz aşamalarında bir altlık olarak yer alamamakta ve dolayısıyla planlama/uygulama aşamalarında fikir ve karar anlamında arkeolojik varlıkların sağlıklı bir biçimde temsil edilmesi gerçekleşmemektedir. Sonuç olarak, arkeolojik varlıkların korunmasına yönelik plan dilinin yetersizliği plan kararlarının da kısıtlı kalmasını sağlamakta ve plan kararları ve dil arasındaki diyalektik, bir kısır döngü yaratmaktadır. Ülkemizde gözlenen bu duruma karşın gelişmiş ülkelerde bu konuda önemli adımların atılmış olduğu görülmüştür. İngiltere ve Fransa örneklerinde Avrupa pratiğinin incelenmesinden, arkeolojik verinin mekansallaştırılması ve bütünsel bir yaklaşımla korunmasını sağlamak üzere ülkemizdeki analitik çalışmalar ve planlardaki gösterim diline göre oldukça çeşitli alternatiflerin üretildiği anlaşılmaktadır.

Ülkemizde arkeolojik alanların korunmasından Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı birimler sorumlu olsa da, kent ve bölge planlama alanının korunacak değerler üzerinde etkin bir rolü olduğu görülmektedir. Ülkemiz sisteminde korunacak olarak belirlenen varlıklar planlama süreçlerinde temsili edilerek korunmaktadır. Şehir ve bölge planlama disiplin alanının uygulamalarıyla çakışan; görünür durumda olan ve/veya rastlantısal olarak karşılaşılan, ya da potansiyel olarak varlığı tahmin edilen arkeolojik varlıkların sürdürülmesi ve bütüncül bir yaklaşımla korunması için öncelikle sağlıklı bir planlama sürecinin geliştirilmesi gerekmektedir. Arkeolojik alanların kent planlama çalışmalarında temsiliyse, 5226 ve 3386 Sayılı Yasalarla değişik 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun ilgili maddeleri ve Türkiye'de planlama açısından temel mevzuatı oluşturan 3194 Sayılı İmar Kanunu'nda farklı amaç ve ölçekli planlar için belirlenen lejantlarla sağlanmış durumdadır. Türkiye'de imar planlarında arkeolojik varlıklar, "Arkeolojik Sit" koruma kategorileri için oluşturulan gösterimlerle temsil edilmektedir.

Bu bildiri kapsamında öncelikle ülkemiz pratiğinde arkeolojik varlıkların imar kanunu ve koruma mevzuatımız çerçevesinde planlamanın analiz ve karar sürecinde nasıl temsil edilmekte oldukları aktarılacaktır. Yasalarla belirlenen gösterimlerin pratikte nasıl plan kararları yarattıklarının tartışılması için, İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca onaylı koruma amaçlı imar planlarında arkeolojik sit alanları için geliştirilen

plan kararları incelenecektir. Bu incelemenin ardından, Avrupa pratiğinde arkeolojik sit alanlarının planlamanın analitik sürecinde nasıl temsil edilmekte olduğuna ilişkin çeşitli ülkelerden örnekler tartışılacak ve sonuç olarak ülkemiz pratiği ile bir karşılaştırma yapılacaktır.

2. Arkeolojik Değerlerin Planlama Alanında Temsilinin Yasal Mevzuat ve Örnekler Üzerinden İncelenmesi

A) İmar Kanunu ve Koruma Mevzuatında Belirlenen Gösterim Biçimleri:

1. 3194 Sayılı İmar Kanunu'nda belirlenmiş olan gösterimler aşağıda yer almaktadır. Farklı plan ölçekleri için farklılaşan gösterimlerin oluşturulduğu görülmektedir.

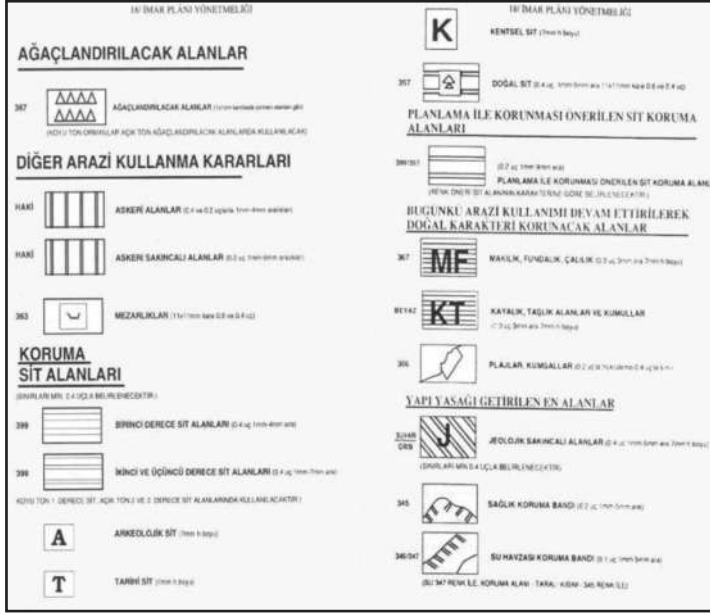
KORUMA ALANLARI	
B.e.1.2	RESTORE EDİLEREK AYRIN KORUNACAK ALANLAR (R.04, bina konturları R.0.2 koordinatlarına paralel tarama z=1mm)
B.e.1.3	DIŞ DEPHELERİ RESTORE EDİLEREK KORUNUP, İÇİNDE ÖNERİLEN KULLANİŞA GÖRE DEĞİŞİKLİK YAPILACAK YAPILAR (R.0.4 bina konturları R.0.2 koordinatlarına dâ taarım z=1mm)
B.e.1.4	TARİHELOLUK SİT VE DOĞAL SİT ALANLARI İÇİNDE BULUNAN VE ÜZERİNDE YENİ YAPILAMA YASAKI KONULMUŞ PARSELLEER (R.0.4 bina konturları R.0.2 a5 ve L.3mm parsel numaraları)
B.e.1.5	İÇİ VE DIŞI OLUŞU GİBİ KORUNMASI GEREKLİ YAPILAR (R.0.2 bina konturları 2mm kalınlığında çevresine)
B.e.1.6	GÖRÜNÜŞLERİ VE ÇARABRLEMLİ KORUNACAK YENİLENECEK YAPILAR (R.0.2 bina konturlarına 3mm uzatılmışta iç çizgi ile çevrelenir)
B.e.1.7	KAMU VE ÖZEL MİLİK KİMYETTE OLAN KORUNACAK BAHIÇE (R.0.2 25mm dâire boyuınca noktasızta L1mm-3mm)
B.e.1.8	TARİHİ DEĞERİ OLAN ÖNEMLİ AÇAÇLAR (R.0.2 25mm dâire boyuınca noktasızta dâire iç çizgi ile çizilir)
B.e.1.9	ANIT OLARAK TESLİ EDİLMEMİŞ OLUP KORUNMASI ÖNGÖRÜLEN DOĞAL DEĞERLERLE İLGİLİ ANIT OLARAK TARİHİ VE SANAT DEĞERİ OLAN YAPILAR ALANLARI ÖNERİLER (R.0.2 2.2x2mm ara ile çizgi içi 45° ile çizilir)

Şekil 1 1/1000 Ölçekli plan gösterimi

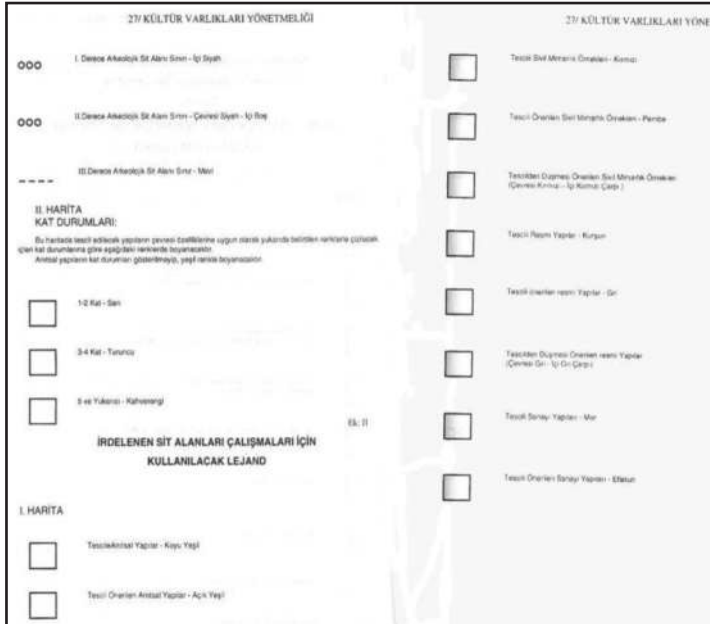
İMAR PLANI YÖNETMELİĞİ	
TURİZM VE 2. KÖRÜT YERLEŞİME ALANLARI (R.0.20 ile 1mm ara tarım çizgileri, ÇİÖR arası mesafe 5mm, Alan içi koyu gri renge boyanır. Kulu içinde uygun büyüklükte A.T.K. dan bir seçilen yazılır. Alan içi tarımı: 20mm ara ile yatay tarım)	
KORUMA ALANLARI	
SİT KORUMA ALANLARI	
1' SİT KORUMA ALANLARI	R.0.2 ile 1mm ara tarım çizgileri, ÇİÖR arası mesafe 5mm, Alan içi koyu gri renge boyanır. Kulu içinde uygun büyüklükte A.T.K. dan bir seçilen yazılır.
2' SİT KORUMA ALANLARI	R.0.2 ile 1mm ara tarım çizgileri, ÇİÖR arası mesafe 5mm, Alan içi koyu gri renge boyanır. Kulu içinde uygun büyüklükte A.T. ve K. dan bir seçilen yazılır.
ARKEOLOLUK SİT	R.0.2 ile uygun büyüklükte
TARİHİ SİT	R.0.2 ile uygun büyüklükte
KENTSEL SİT	R.0.2 ile uygun büyüklükte
DOĞAL SİT ALANLARI	R.0.2 ile 1mm ara tarım çizgileri, ÇİÖR arası mesafe 5mm, Alan içi açık yeşil ile boyanır. Kulu içinde uygun büyüklükte doğal sit sembolleri.
BUGÜNKÜ ARAZİ KULLANIMI DEVAM ETTİRİLEREK KORUNACAK ALANLAR	
TARİMSAL NİTELİĞİ KORUNACAK ALANLAR	R.0.2 ile 1mm ara tarım çizgileri, ÇİÖR arası mesafe 5mm, Alan içi yeşil tonu renge boyanır.
TARİMSAL NİTELİĞİ KORUNACAK ÖZEL MAHSUL ALANLARI	R.0.1 ile 1mm ara tarım çizgileri, ÇİÖR arası mesafe 5mm, Alan içi yeşil tonu renge boyanır.

Şekil 2 1/5000 ölçekli plan gösterimi

PLANLAMA ALANINDA ARKEOLOJİK DEĞERLERİN SÜRDÜRÜLMESİ VE KORUNMASI İÇİN DİL VE TEMSİLİ SORUNUN İNCELENMESİ

Şekil 3 1/25000 ölçekli plan gösterimi

Şekil 4 Kültür Varlığı Yönetmeliği'nde belirlenen gösterim

2. Aşağıda yer alan Şekil 4'te görüldüğü üzere **Kültür Varlıkları Yönetmeliği**'nde de arkeolojik varlık ve/veya alanlara yönelik olarak, sınır işaretlerinden başka bir gösterim biçimi, anlatım dili veya açıklama yer almamaktadır:

Ülkemiz yasal mevzuatınca belirlenmiş olan gösterimlerde arkeolojik varlık ya da alanların; yalnızca mekansal lokasyonunun ve sınırlarının belirlendiği, bunun dışında plan kararlarına yönlendirici olabilecek bir gösterime yer verilmediği anlaşılmaktadır.

B) Koruma Amaçlı İmar Planlarında Arkeolojik Değerlere İlişkin Olarak Geliştirilen Planlama Kararlarının Örnekler Üzerinden İncelenmesi

İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiş olan Koruma Amaçlı İmar Planları'ndan örnekler seçilerek; "arkeolojik sit alanı" ilan edilen bölgeler üzerine geliştirilen plan kararları, kullanılan lejantlar ve plan notlarına ilişkin bir incelenme gerçekleştirilmiştir. Böyle bir çalışmanın yapılmasının amacı, sit kararları ve koruma amaçlı imar planlarının, arkeolojik alanların korunmalarının ve bunun da ötesinde bu alanların üzerindeki bilimsel ve eğitimsel çalışmalarını destekleyecek ve/veya alanların kamu yararı ilkesi çerçevesinde aktif kamusal kullanımlarını sağlayacak yönde ne gibi öneriler geliştirdiğinin araştırılması olmuştur. Bu bağlamda incelenen Koruma Amaçlı İmar Planları'nda arkeolojik sit alanları üzerine geliştirilen lejant, plan kararı ve ulaşılabilen plan notlarında şu ifadelerin yer aldığı görülmüştür.

1) İzmir İli, Çeşme İlçesi, Altınyunus Mahallesi, NPL-1b alt bölgesine ait III. Derece Arkeolojik ve I. Derece Doğal Sit Alanları için hazırlanan 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı İzmir I Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 26.06.2003 tarih ve 10631 sayılı kararıyla uygun bulunmuş olup, söz konusu planlara ilişkin gösterim ve plan notları incelendiğinde;

- Gösterimlerde yasada tanımlanan gösterimlerin yer aldığı, bunun dışında plan üzerinde alanın koruma ve geliştirme araçlarına dair herhangi bir karar ve önerinin bulunmadığı,

- Plan Notlarının Sit Alanlarına ilişkin "Özel Hükümler" başlıklı kısmında;

"2.1. Planlama alanı İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 28.08.1996 gün ve 6344 sayılı kararıyla belirlenmiş olan D1-A3.3, A1, A3.3 ve A3.4 sit alanları içinde kalmaktadır.

A1: 1. Derece Arkeolojik Sit: Korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır.

A3: 3. Derece Arkeolojik Sit: Koruma-Kullanma kararları doğrultusunda yeni düzenlemelere izin verilebilecek arkeolojik alanlardır.

2.2. (D1-A3.3) 1. Derece Doğal ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanları: Bu bölgelerde Kültür

ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 05.11.1999 gün ve 658 ve 659 sayılı ilke kararları uyarınca sondaj kazısının ilgili müzenin denetiminde yapılmasından sonra 1. Derece Doğal Sit Alanı yapılanma koşullarında uygulama yapılacaktır. Buna göre bu bölgelerde Günübürlük Turizm Tesisleri (Lokanta, büfe, kafeterya, soyunma kabinleri, wc, gezi yolu, açık otopark v.b.) yer alabilir.

2.3. (A1) 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı: Bu alanda Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun ilke kararları ile belirlenen koşullar geçerlidir.

2.4. (A3.3) 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı (3. Alt Bölge): Bu bölgede Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 05.11.1999 gün ve 658 sayılı ilke kararı uyarınca sondaj kazısının ilgili müze denetiminde yapılmasından sonra sondaj sonucu koruma kuruluna iletilir. Koruma Kurulunca yapılaşma izni verilmesi durumunda projesi plan hükümleri doğrultusunda Belediyesince değerlendirilir. Bu alanlarda konut ve turistik tesis alanları ile bu alanlara hizmet edecek ticaret ve sosyal donatı kullanımları yer alabilir. Konut alanlarının tümünde tercih edildiğinde turistik tesis yapılabilir." hükümleri yer almaktadır.

2) İzmir İli, Çeşme İlçesi, Ayaseranda Mevkii'nde bulunan, NPL-2 alt bölgesine ait 1.,2. ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanlarını kapsayan 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı İzmir I Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 16.01.2004 tarih ve 11025 sayılı kararıyla uygun bulunmuş olup, söz konusu planlara ilişkin gösterim ve plan notları incelendiğinde;

- Gösterimlerde yasada tanımlanan gösterimlerin yer aldığı, bunun dışında plan üzerinde alanın koruma ve geliştirme araçlarına dair herhangi bir karar ve önerinin bulunmadığı,
- Plan Notlarının Sit Alanlarına ilişkin 16. ve 17. maddelerinde;

"16. 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı içinde yapılacak her türlü altyapı çalışması, İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun izni ile ilgili Müze denetiminde ve Çeşme Belediyesi'nin koordinasyonunda yapılır. Arkeolojik Sit alanı içindeki telefon, elektrik gibi açıktan geçen altyapı öğeleri ait oldukları kuruluşlarca düzenlenir ve bunların yer altına alınması için İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun izni gereklidir.

17. Arkeolojik kazı sondajı, içinde inşaat yapılacak parselin bütününe kapsayacak şekilde yürütülecektir. Parsel içinde inşa edilecek yeni yapıdan dolayı yıkılması öngörülen eski yapı ya da yapılar parselin boş alanındaki sondaj çalışmaları tamamlanmadan yıkılmayacaktır. Binaların yıkılması durumunda sondaj çalışması bu yapı alanlarında da gerçekleştirilecektir." ifadelerinin yer aldığı görülmüştür.

3) İzmir İli, Çeşme İlçesi, Dalyan Mevkii'nde bulunan 1.,2. ve 3. Derece Doğal ve 1. ve 3. Derece Arkeolojik Sit alanlarını kapsayan NPL-3 alt bölgesi için hazırlanan 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı İzmir I No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 13.05.2004 tarih ve 11288 sayılı kararıyla uygun bulunmuş olup, söz ko-

nusu planlara ilişkin gösterim incelendiğinde; gösterimlerde yasada tanımlanan gösterimlerin yer aldığı, bunun dışında plan üzerinde alanın koruma ve geliştirme araçlarına dair herhangi bir karar ve önerinin bulunmadığı görülmektedir.

4) İzmir İli, Konak İlçesi'nde Konak Belediyesi yetki alanına (Kemeraltı 1. Etap) giren ve Kurulumuzun 30.01.2002 gün ve 9728 sayılı karar eki paftasında yer alan sit alanları kapsamında hazırlanan 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ile plan notlarını içeren plan raporu İzmir I Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 14.10.2002 tarih ve 10138 sayılı kararıyla uygun bulunmuş olup, söz konusu planlara ilişkin gösterim ve plan notları incelendiğinde;

- Gösterimlerde yasada tanımlanan gösterimlerin yer aldığı, bunun dışında plan üzerinde alanın koruma ve geliştirme araçlarına dair herhangi bir karar ve önerinin bulunmadığı,
- Plan Notlarının Arkeolojik Sit Alanlarına ilişkin plan hükümlerinde;

18. KKASA içerisinde yapılacak her türlü altyapı çalışması arkeolojik duruma ilişkin olarak İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu izni ile müze denetiminde Konak Belediyesi'nin koordinasyonunda yapılacaktır. Parsel ölçeğinde uygulamalarda İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü izni ile sondaj kazısı yapılır. Sondaj sonuçları İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından değerlendirilir. Herhangi bir arkeolojik veriye rastlanması durumunda plan koşullarında yer alan hükümlerin uygulanıp uygulanmayacağına İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından karar verilir.

III.Yapılanma Koşulları

A.Arsa ve Yapılarla İlgili Hükümler

1. KKASA içinde yapılacak tüm inşai uygulamalar öncesinde Müze Müdürlüğü denetiminde sondaj çalışması yapılması zorunludur. Sondaj sonucu İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunda değerlendirilir. Herhangi bir arkeolojik veriye rastlanması durumunda plan koşullarında yer alan hükümlerin uygulanıp uygulanmayacağına İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından karar verilir." denilmektedir. Plan raporu incelendiğinde bazı arkeolojik alanların özel proje alanı olarak belirlendiği, ancak bu alanlara ilişkin hazırlanacak projenin nitelikleri ve uygulama koşullarının belirlenmediği görülmektedir.

5) İzmir İli, Urla İlçesi, İskele Mahallesinde 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı kapsamında hazırlanan 1/5000 Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 12.12.2003 tarih ve 10976 sayılı kararıyla değerlendirilmiş ve kararda belirtilen koşullar doğrultusunda yeniden düzenlenerek iletilmesi istenmiştir. Söz konusu planlara ilişkin gösterim ve plan notları incelendiğinde;

- Gösterimlerde yasada tanımlanan gösterim şeklinin kullanıldığı bunun dışında plan üzerinde gösterime ilişkin herhangi bir tespit ve önerinin bulunmadığı,

- Plan Notlarının Arkeolojik Sit Alanlarına ilişkin hükümleri incelendiğinde, plan notlarının yasa, yönetmelik ve ilgili ilke kararları çerçevesinde oluşturulduğu görülmektedir. Plan notlarının alanın kamu yararı çerçevesinde geliştirilmesini sağlayacak özel bir hükmü içermediği görülmektedir.

Arkeolojik sit alanlarının çeşitli ölçeklerdeki planlarda nasıl temsil edildiğinin anlaşılması üzere; İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun arşivinde yer alan onaylı planların lejantları ve plan notları üzerinden gerçekleştirilen inceleme sonucunda;

- Planlarda arkeolojik alanların yalnızca sit derecesini belirten sınır ve taramaların paftalara işlenmesi yoluyla temsil edildiği,
- 2. ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanlarında yapılaşmaya dönük ve 1. Derece Arkeolojik Sit Alanlarında yalnızca saklamaya dair hükümler içerdiği,
- Plan kararlarında özellikle 3. derece arkeolojik sit alanlarında alanın konut veya turizm kullanımına açılmasına yönelik plan notlarının ağırlıklı olduğu,
- Alanların bilimsel bir yaklaşımla korunmaları ve şehircilik disiplinin kamu yararı ilkesi doğrultusunda değerlendirilmelerinin sağlanması ve/veya taşıdıkları arkeolojik bilginin kamusal bilgiye dönüşmesine yönelik kararların ve bu kararları temsil eden lejantların geliştirilmediği ve
- Plan notlarının arkeolojik alanın özellik ve nitelikleri incelenmeden direkt olarak yasa, yönetmelik ve ilgili ilke kararları çerçevesinde oluşturulduğu, arkeolojik alanın kendine özgü niteliklerinin incelenip değerlendirilmediği saptanmıştır.

Örnek planların incelemesinin sonucunda şu tespitlere ulaşılmış da mümkün olmuştur:

- Plancıların arkeolojik bilgiyi arkeolojik sit alanı veya tekil anıt kapsamında değerlendirmeye aldıkları,
- Plancıların yalnızca koruma sınıfı bilgisine ulaşabildikleri,
- Plancıların yalnızca **koruma sınıfı ve alan sınırlarını planlara** işledikleri,
- Bunda en büyük etkenin alanın niteliğini – alt ölçekte bulgu verilerden gelen nitelik bilgisine ulaşamamaları olduğu,
- Bir diğer etkenin alan veya anıtlı ilgili uzman görüşü ve uzmanın korunması konusundaki proje önerisine ulaşamamaları olduğu ifade edilebilir.

Analitik sürecin zenginleşmesi ve arkeoloji ve planlama disiplinleri arasında bilgi ve görüş akışının sağlanması yoluyla; plancıların uzman görüşüne ve alanın niteliğiyle ilgili verilere ulaşması durumunda alanın bilimsel kazı/kurtarma kazısı gerçekleştirilerek korunması, ser-

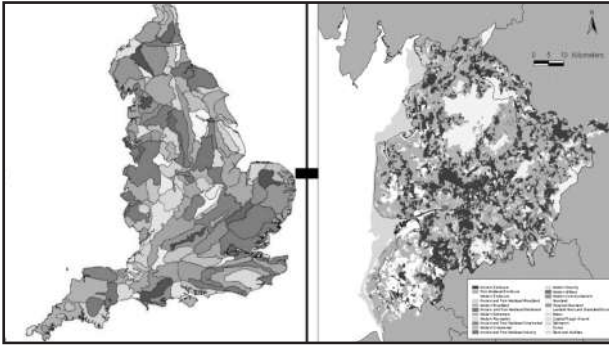
gilemeye açılması, çevre düzenleme projesi, ören yeri veya arkeolojik park olarak tasarlanması, ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesi, kat yüksekliği ve temel derinliğinin uygun şekilde öngörülmesi vb. kararların zenginleşebileceğini ve bu planlama kararları doğrultusunda yeni gösterim biçimleri, lejantlar ve notasyonlardan oluşan plan dilinin zaman içerisinde geliştirilebileceğini ifade etmek mümkündür.

Ülkemize ilişkin gösterim dilinin gelişebilmesi için, öncelikle arkeolojik ve tarihsel varlıklara dair bilginin planlama sürecinin analiz ve sentez aşamalarında yer alması gerekmektedir. Bu durum ise, arkeolojik varlık ve alanların bilgisin planlama süreçlerinde değerlendirilebilecek biçimde kayıt altına alınması ve mekansallaştırılmasına bağlı olarak gerçekleşebilecektir. Bu nedenle ICOM-CIDOC ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşların arkeolojik alan ve anıtların kayıt altına alınmasına yönelik standartların oluşması konusunda çalışmalar gerçekleştirdiği görülmektedir. Avrupa ülkeleri, bu standartlar çerçevesinde bilgiyi kayıt altına almakta ve planlama süreçlerinde değerlendirilebilecek şekilde mekansallaştırmaktadır. Genel olarak CBS teknolojileri içerisinde mekansallaşan arkeolojik ve tarihsel bilgi kent ve bölge planlama çalışmalarında yönlendirici olabilmektedir. Bu bağlamda izleyen bölümde ağırlıklı olarak İngiltere olmak üzere; İngiltere ve Fransa örneklerinde arkeolojik varlık ve alanların mekansal referanslı bilgisinin değerlendirilmesiyle üretilen ve plan kararları açısından yönlendirici nitelik taşıyan analiz ve sentez çalışmalarından örnekler yer verilecektir.

3. Avrupa Ülkelerinde Planlama Çalışmaları Açısından Yönlendirici Olan Arkeolojik Haritalama Çalışmaları ve Geliştirilen Gösterimler

Avrupa örneğinde yürütülen araştırmalar kapsamında İngiltere ve Fransa'dan örnekler incelenmiştir. İzleyen bölümde; arkeolojik ve tarihsel varlık ve alanların planlama süreçlerinde değerlendirilmesine yönelik olarak hangi kategorilerde bilgilerin analiz ve sentez çalışmalarında temsil edildiği İngiltere, Fransa ve Yunanistan örnekleri özelinde anlatılmaktadır.

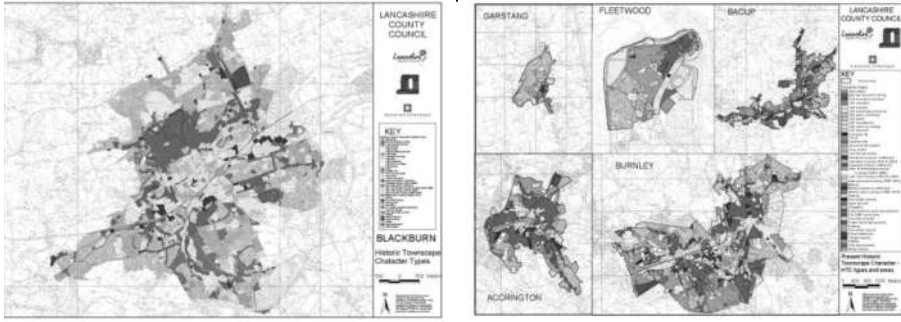
İngiltere Örneğinde Planlama Süreçleri Açısından Yönlendirici Olan Analiz ve Sentez Haritalarının Üretimi ve Gösterimlerinin İncelenmesi:

Şekil 5 UAD ile üretilmiş olan İngiltere genel ve bölgesel tarihsel karakter alanlarının gösterimi. Kaynak Thomas, 2008 English Heritage

Yukarıda yer alan Şekil 5’de İngiltere’nin 16 tarihsel karakter bölgesine ayrılmış olduğu görülmektedir. Haritaların elde edilmesi kentsel arkeoloji veri tabanı (UAD) kullanımıyla kapsamlı ve yoğun kentsel araştırmalar ve kentsel karakterizasyon programı çalışmaları sonucunda gerçekleşmiştir. **Sentez** niteliği taşımakta olan bu haritalarda yer verilen **gösterimler (lejant maddeleri)** şunlardır:

- Antik Dönem ve Orta Çağ Yerleşimi, Antik Dönem ve Orta Çağ süresince değerlendirilen ormanlık alanlar, Modern Yerleşim Alanları, Modern Dönem Askeri Amaçlı Alan, Antik Dönem ve Orta Çağ Sonrası Üretim Alanı, Bataklık Alanlar, Liman Noktaları, Su Havzaları vb.

Şekil 6 İngiltere Blackburn Lancashire kentsel tarihsel peyzaj karakterizasyonu çalışması Kaynak Thomas, 2008 English Heritage

Şekil 6’da yer alan İngiltere Blackburn Lancashire kentsel bölgesi için tarihsel kentsel karakter bölgeleri ile mevcut kentsel karakter deseninin çakıştırılması amacıyla gerçekleştirilen analiz çalışmalarından bir örnek gösterilmektedir. Bu çalışmalarda kentin tüm önde gelen unsurlarının tarihsel süreçler içerisindeki gelişimi okunabilmektedir.

Şekil 6’da yer alan paftalarda temsil edilerek, gösterimde yer alan bilgiler aşağıdaki gibidir: “Tarım Alanları, Rekreasyon Alanları, Hastaneler, Okullar, Ticaret Merkezleri, Orta Çağ Planlı Yerleşim Bölgesi, Kırsal Yerleşmeler, Orta Çağ Sonrası Kentsel Gelişim Alanları, Üretim Alanları, Savaş Sonrası Gelişen Konut Alanları vb.”

Şekil 7 İngiltere Wolverhampton ve Walsall bölgesi Orta Çağ dönemi karakterizasyon çalışması. Kaynak: Thomas, 2006 English Heritage

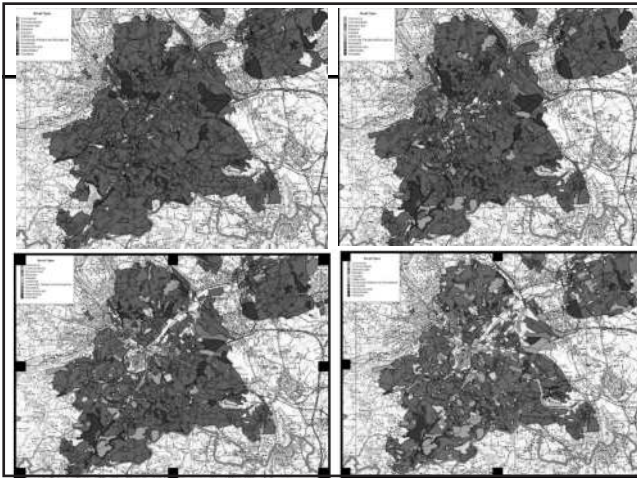
Şekil 7’de yer alan İngiltere Wolverhampton ve Walsall Bölgesi Orta Çağ Karakterizasyon Çalışması UAD (kentsel arkeoloji veri tabanı) ile üretilmiş olan bir sentez çalışmasıdır. Bu çalışmada temsil edilen arkeolojik mekansal bilgiler gösterimlere şu başlıklar altında aktarılmıştır.

- Yerleşim Alanı, El Değmemiş Alanlar, Avlanma Alanları, Ormancılık Alanları, Sağlık Amaçlı Kullanım Alanları ve Diğer Ortak Kullanım Alanları, Kökeni Bilinmeyen Alanlar

Şekil 8 İngiltere tarihsel karakterizasyon çalışmalarında kullanılan poligon belirleme yöntemi Kaynak: Thomas, 2008 English Heritage

Şekil 8’de bir örneği yer alan İngiltere Tarihsel Karakterizasyon Çalışmalarında Kullanılan Poligon Belirleme aşaması, arkeolojik ve tarihsel karakterizasyon süreci için temel bir aşamayı oluşturmaktadır. İlk olarak mevcut karakteri belirleyen poligonlar saptanmaktadır. İzleyen diğer aşamalarda belirlenen tarihsel kesitlerde, poligonlar geçmişin haritalarına aktarılmaktadır. Böylelikle poligonlarla tanımlı alanlardaki tarihsel özellikler ve değişimler anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Şekil 9 Sheffield kentinin arazi kullanım fonksiyonları ile birlikte yayılımını gösteren haritalar(1730-1860, 1910 ve 1970 yıllarındaki durumlar) Kaynak: Thomas, 2008 English Heritage

Şekil 9’da yer alan haritalar Sheffield kentsel alanın süreçler içerisinde nasıl geliştiğini anlatmaktadır. Bu çalışmada temele alınan bilgiler gösterimde şu şekilde aktarılmaktadır:

- Konut Yerleşim Alanları, Kurumsal Alanlar, Ticaret Bölgeleri, İletişim Bölgeleri, Rek-reasyon Alanları, Ağaçlık Alanlar, El Değmemiş Alanlar vb..

Şekil 10 St. Austell Cornwall Güneybatı İngiltere tarihsel kentsel topoğrafya ve karakterizasyon alanları haritaları Kaynak: Thomas, 2008 English Heritage

Şekil 10’da St. Austell Cornwall Güneybatı İngiltere tarihsel kentsel topoğrafya ve karakterizasyon alanları haritalarından ilkinde sentezlenen bilgilerin gösterimi aşağıda yer almaktadır:

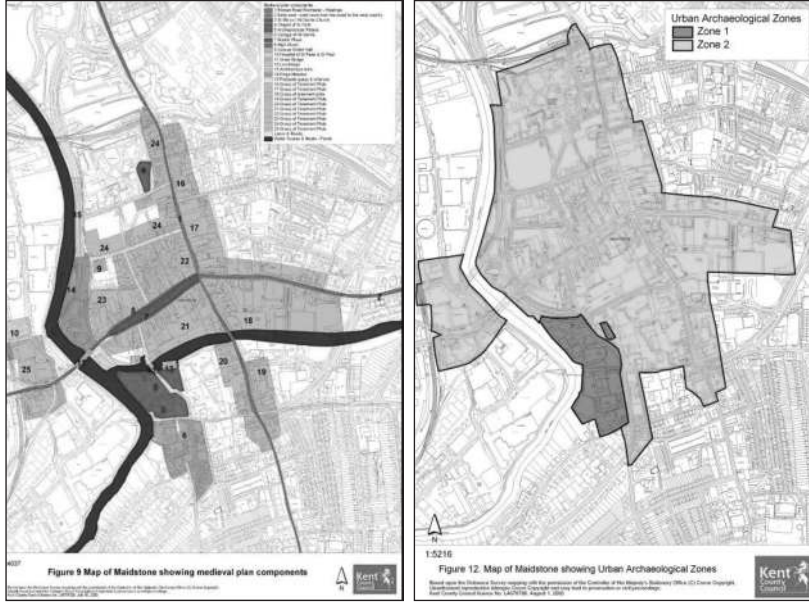
- Orta Çağ Dönemi Yol Ağları ve Genişlemesi, Orta Çağ Tarım Terasları, Orta Çağ Kilise Alanı, Fare Caddesi’nin Erken Dönemde Oluşumu, Fare Caddesinin Geç Dönem Gelişimi, Orta Çağ ve Orta Çağ Sonrası Üretim Bölgeleri, Olası Geç Orta Çağ Ticaret Bölgesi, Orta Çağ Kent Gümrük-GirişBölgesi, Aytmer Meydanı, 1907 yılı Kent Sınırları vb.

Şekil 10’da yer alan 2. haritada derlenen bilgilerin gösterime aktarımında ise şu maddelerle karşılaşılacaktır:

- Merkezi Kilise Çekirdeği, Batı Girişi Gelişim Bölgesi, Üretim Vadisi, 18 ve 19. Yüzyıl Gelişim Alanları, Aytmer Meydanı, Sub-urban Gelişim Alanları, 1907 Sonrası Gelişim Alanları, Fare Caddesi Çevresi Gelişim Alanı vb.

Şekil 11’de yer alan ikinci haritada Kent-Maidstone Bölgesi’nin 2 kentsel arkeolojik bölgeye ayrıldığı anlaşılmaktadır. Bu ikinci çalışmanın elde edilmesi sürecinde üretilmiş olan ilk haritada yer alan ve Orta Çağ plan unsurlarını işaret eden bilgiler gösterimde şu şekilde sunulmaktadır:

- Roma Yolu, Erken Doğu-Batı Aksı, St. Marys Kilisesi, St. Faith Şapeli, Eski Psikoposluk Sarayı, Büyük Köprü, Ticaret Alanı, Konut Yerleşimi

Şekil 11 İngiltere Kent-Maidstone Bölgesi'nin Orta Çağ plan unsurları (1. harita) ve kent-
sel arkeolojik bölgeleme (2. harita) çalışması Kaynak: Thomas, 2008 English Heritage

Bu çalışmada genel anlamıyla kentin önemli yapısal unsurları olan ulaşım bağlantılarının ve temel arazi kullanımlarının tarihsel dönemlerine göre haritaya işlendiği görülmektedir.

Şekil 12 Townbridge Wiltshire'in tarihsel dönemlerde gelişimi Kaynak: Thomas, 2008 English Heritage.

Şekil 12’de yer alan Townbridge Wiltshire’ın Saxon Dönemi, 12. Yüzyıl ve Geç Orta Çağ’da olmak üzere 3 farklı tarihsel dönemdeki kentsel gelişimini gösteren haritalar yer almaktadır. Saxon Dönemi’ne ilişkin ilk haritanın gösteriminde yer alan bilgiler aşağıda aktarılmaktadır:

- Orta ve Geç Dönem Saxon Yerleşim Alanı Sınırları, Saxon-Norman Malikane Sınırları, Geç Saxon Kilisesi, Saxon-Norman Yerleşimi Olası Yayılım Alanı, Geç Saxon Ahşap Köri Olası Yeri vb.

12. yüzyıldaki kentsel gelişmeyi anlatan 2. haritanın gösteriminde ise şu maddeler yer almaktadır:

- Planlı Yerleşim Alanı, Ticaret Bölgesi, 12. yy. Kale Surları, 12. yy. İçkale Burçları, 12. yy. Yol İzleri, Kale İçinde Yer Alan Kilise vb.

Geç Ortaçağ yerleşmesinin yayılım alanını gösteren haritada ise; aşağıdaki maddeler bulunmaktadır:

- Planlı Yerleşim Alanı, Panish Kilisesi, Ticaret Bölgesi, Kale Yıkıntıları, Diğer Planlı Yerleşim Alanları, Geç Orta Çağ Yolları, Kale İçi Yerleşim Alanı vb.

Şekil 13 Townbridge Wiltshire’ın endüstri devrimi döneminde gelişimini gösteren haritalar Kaynak:Thomas, 2008 English Heritage.

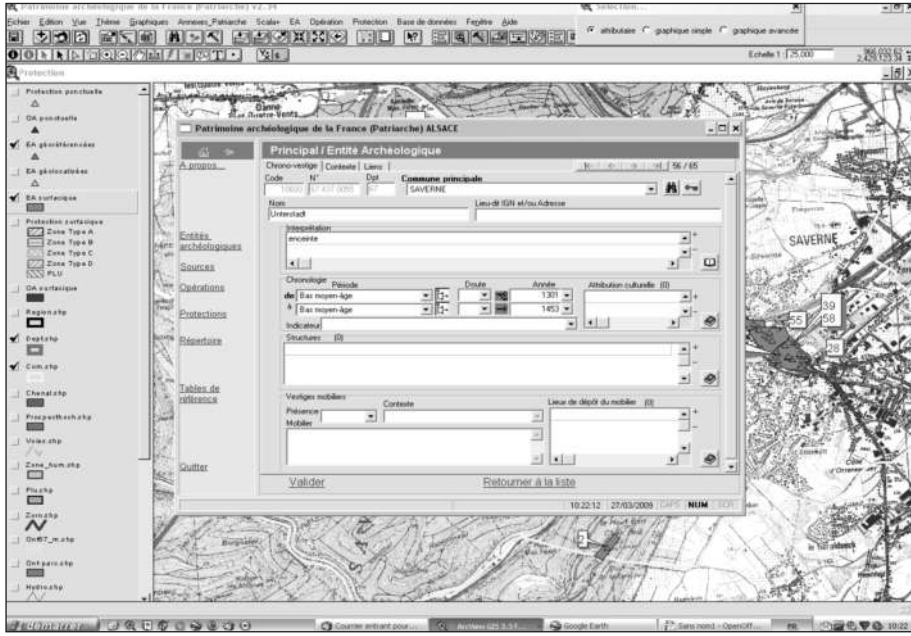
Şekil 13’de yer alan Townbridge Wiltshire’ın Endüstri Devrimi Döneminde gelişimini gösteren haritalardan ilkinde yer alan bilgiler gösterimde şu şekilde temsil edilmektedir:

- 18. yüzyıl Tekstil Sanayi Alanı, 19. yüzyıl Tekstil Sanayi Alanı, 19. yüzyıl Yerleşim Alanı, Diğer 19. yüzyıl Sanayi Alanları, Tren Yolu.

Şekil 13’de yer alan haritalardan ikincisinde yer alan bilgilerse gösterimde şu şekilde yer almaktadır.

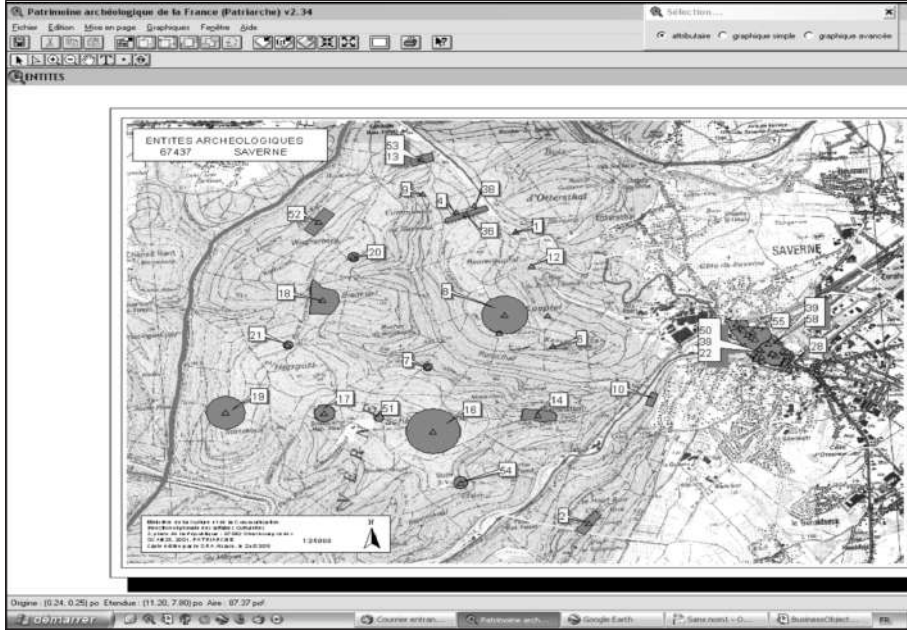
- Orta Saxon Dönemi Yerleşiminin Olası Yayılma Sınırı, Saxon-Norman Yerleşiminin Olası Yayılma Sınırı, Orta Çağ Dönemi Genişlemeleri, Orta Çağ sonrası Sub-urban Alanlar, 19. yüzyıl Gelişme Alanları, 1945 Yılı Gelişimi.

Fransa Alsace Bölgesi Saverne Kenti ve Çevresi Örneğinde Planlama Çalışmaları Açısından Yönelendirici Olacak Analiz ve Sentez Haritalarında Temsil Edilen Bilgiler / Gösterimler

Şekil 14 Alsace Bölgesi Saverne kenti ve çevresi arkeolojik bulgu kayıt ve haritaları Kaynak: Fransa Kültür Bakanlığı

Fransa'nın INRAP ve PAIR gibi arkeolojik çalışmaları yürüten kurumlarınca Fransa Kültür Bakanlığı'nın ilgili yerel birimlerine iletilen arkeolojik çalışmalardan gelen bilgiler, Şekil 14 ve Şekil 15’de görüldüğü üzere, coğrafi bilgi sistemleri kullanımı ile haritalandırılmaktadır. Tüm arkeolojik çalışmaların numaralandırıldığı ve bu özel numaralandırma sayesinde veri tabanı ile ilişkisinin kurulduğu Şekil 14’den anlaşılmaktadır. Aynı şekilde çalışmalar sonucunda planlamadan sorumlu olan kurumları ve gereken durumda yatırımcıyı yönlendirecek nitelikte haritalar oluşturulmaktadır. Şekil 15’de gözlemlendiği üzere, **5 farklı karakterde arkeolojik bölge** oluşturulmuş ve bu bölgeler içerisinde yer alan bulguların

Şekil 15 Alsace bölgesi Saverne kenti ve çevresi arkeolojik bulgu ve etkinlikler haritası Kaynak: Fransa Kültür Bakanlığı

niteliğine bağlı olarak belirlenen; yapılaşma yasağı, yapılaşma izni öncesi sondaj gereksinimi, ören yeri olarak değerlendirilme potansiyeli, çevresinden etkilenme durumu vb. gibi özel gösterimler haritaya aktarılmıştır.

Örneklerin incelenmesi sonucunda; arkeolojik bulgu, anıt ya da alanları için sağlıklı korumaya kararlarının verilebilmesi amacıyla özellikle analiz çalışmalarını gerçekleştirmek üzere pek çok haritanın üretildiği ve bilginin niteliğine bağlı olarak gösterimlerin oluşturulduğu görülmüştür. Bu çalışmaların kentsel yayılma alanı, düşeyde verilecek olan imar kararları, yapılaşma yoğunluğu, ören yeri düzenlemeleri, olumsuz etkenlere karşı sakinim planlaması, kentsel tasarım uygulamaları, ulaşım ve teknik altyapı düzenlemeleri vb. konularda, arkeolojik bulguların lokasyonlarının önceden tahmin edilmesi ve/veya bilinen-görülen bulguların değerlendirilmesine yönelik olarak plan kararlarına yön vermek üzere gerçekleştirildikleri anlaşılmaktadır. Üretilen haritaların ortaya koymayı amaçladıkları çalışmaları ve genel olarak içerdikleri/temsili ettikleri bilgileri aşağıdaki gibi özetlemek mümkün olabilecektir:

- Tarihsel dönemler içerisinde mülkiyet yapısı ve kadastral durumun değişiminin anlaşılmasına yönelik çalışmalar,
- Antik dönemlerden modern döneme kadar geçen süreçte yerleşim deseni haritalarının oluşturulması ve karşılaştırılması çalışmaları,

- Ulaşım izlerinin ve ilişkilerinin tarihsel değişimini inceleyen çalışmalar,
- Tarihsel harita ve yazılı, resimli belgelerden hareketle arkeolojik bulguların yayılım alanına dair olasılıkların tahmin edilmesine ve karakteristik bölgemelerin oluşturulmasına yönelik çalışmalar,
- Yüzeysel araştırmaları sonucunda elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi,
- Yüksek arkeolojik potansiyel taşıması açısından öncelikli koruma alanlarının ve niteliklerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar,
- Yerleşimlerin ulaşım bağlantıları ve arazi kullanım türlerinin dönemsel genişleme ve değişimini anlatan çalışmalar,
- Dönemler itibarıyla merkez yerleşimlerin kentsel saçaklanma ve kırsal yapı bağlantılarını anlamaya yönelik çalışmalar,
- Farklı toplumların egemenliği altında kentin ve bölgenin ne şekilde yapılandırıldığı ve nasıl geliştiğinin ortaya konulmasına yönelik çalışmalar,
- 2000 yılında Floransa’da kabul edilen Avrupa Peyzaj Anlaşması temelinde tarihsel peyzajın sadece özel bir takım alan ve yapılar temelinde değil, bütüncül olarak ele alınmasına yönelik üst ölçekli tarihsel çevresel ve bölgesel peyzaj karakterizasyonu haritalarının hazırlanmasına yönelik çalışmalar,
- Arkeolojik kazı ve sondaj çalışmalarının yapıldığı alanların Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanımıyla haritalanması çalışmaları,
- Ülkesel ve bölgesel ölçeklerde arkeolojik karakter bölgelerinin belirlenmesi çalışmaları,
- Farklı dönemlere ait önemli yol, demiryolu, köprü vb kentin gelişimine etki edecek unsurların belirlenmesine yönelik çalışmalar,
- Kentin topoğrafyanın dönemsel değişiminin anlaşılması yoluyla arkeolojik bulguların olası yayılım alanlarının tespit edilmesine yönelik çalışmalar,
- Kentsel katmanlaşmanın anlaşılması çalışmaları,
- Özellikle Fransa örneğinde görüldüğü üzere; arkeolojik parsel, alan ya da anıtın doğa koşulları, turizm, ulaşım bağlantıları vb. gibi doğal ve toplumsal etkenlerden etkilenme durumuna yönelik özel bölgeleme çalışmaları.

İngiltere ve Fransa örneklerinde görülen bu çalışmaların temelinde iyi bir arkeolojik bilgi birikiminin oluşturulmasının, daha açık bir ifadeyle iyi bir kayıt ve envanter sisteminin yer aldığını ifade etmek mümkündür. Gerçekleştirilen çalışmalar bu sistemden gelen bilgi birikiminin CAD ve CBS teknolojileri ile mekansallaştırılması yoluyla oluşturulmaktadır. Bu yolla analiz ve sentez çalışmalarının üretildiği ve bu çalışmaların kent ve bölge planlama süreçlerine katılımıyla yatay ve düşeyde imar kararlarının arkeolojik potansiyeli koruyacak biçimde belirlenmesi için danışman haritaların hazırlandığı anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme:

Son süreçte planlama, yalnızca egemen beklentilere hizmet eder hale gelmekle suçlanmaktadır (Göksu ve Çırak, 2010). Yatırım odaklı beklentiler, tarih ve kültürü değer olarak değil kaynak olarak görme eğilimindedir. Bu noktada tarihi ve kültürel değerleri gözetin ve bu değerleri bütünsel bir çerçevede değerlendirmeye alan bir planlama yaklaşımının alternatifler dünyasının zenginleşmesine ve planlamanın sığ bir determinizmden kurtulmasına olanak tanıyabileceğini ifade etmek mümkündür. Arkeolojik ve tarihsel değerlerin planlama süreçlerinde temsil edilmesinin sağlanması olasılıklar dünyasının genişlemesi açısından önem taşımaktadır.

İngiltere ve Fransa örneklerinin incelenmesi, arkeolojik ve tarihsel değerlerin planlama süreçlerinde temsil edilmesine yönelik planlama dilinin gelişmesinin **analitik sürecin zenginleşmesine** bağlı olduğunu göstermektedir. Bilgi toplama ve analiz süreçleri kent planlama çalışmalarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Plan altlığının mümkün olduğunca ayrıntılı bir biçimde oluşturulması, planın uygulanabilirliği ve kamusal meşruiyeti açısından önem taşır. Bu nedenle analiz sürecinin zenginleşmesi yoluyla, temsil edilme yelpazesi genişleyebilir ve bu durum imar dilinin gelişmesini destekler.

Ülkemiz pratiğinin incelenmesi sonucunda arkeolojik varlık ve alanların planlama sürecinde yetersiz bir biçimde temsil edildiği ve bu nedenle bu alanlar üzerindeki plan kararlarının yetersiz ve kısıtlı kaldığı ortaya çıkmıştır. Bu sorunun aşılması için öncelikle arkeolojik bilginin uluslararası standartlara uygun bir biçimde envanterlenmesi ve bilginin mekansallaştırılması gereklidir. Mekansallaşan bilgi, gerekli yasal ve yönetsel düzenlemelerin yapılmasıyla planlamadan sorumlu kurumlara iletilmeli ve planlama süreçlerinde değerlendirilmesi sağlanmalıdır. Gelişmiş olarak nitelendirilen ülkelerin pek çoğunda arkeolojik çalışmalarla planlama çalışmaları arasında bilgi alışverişini sağlayan/destekleyen yasal-yönetsel düzenlemelerin gerçekleştirildiği görülmektedir.

Arkeolojik değerlerin kent ve bölge planlama süreçlerinde temsil probleminin, sistematik envanterleme ve bilimsel arşivlerin oluşturulması yoluyla planlama için bir bilgi deposunun oluşturulmasının, arkeologların plancılara koruma müdahale biçimleri konusunda görüş ve önerilerini aktarmasının ve tüm bu sürecin gerçekleşmesini sağlayacak olan yasal ve kurumsal yapının tesis edilmesinin yanı sıra; planlama süreçlerinde ifade sorunu / imar dili alanına da dayandığını ifade etmek mümkündür. Ülkemizde arkeolojik alanların korunması konusunda planlama dilinin geliştirilmesi ve imar mevzuatımıza dahil edilmesi en önemli gereksinimlerden birisidir. Ancak bu konu uzun soluklu ele alınabilecek olan, örnekler incelenerek ve uygulamalar gerçekleştikçe gelişecek olan bir sürece işaret etmektedir. İmar dilinin geliştirilebilmesi, imar kararlarının oluşma aşamasında analiz ve sentez çalışmalarına girdi oluşturan veri tabanının ve temsil biçiminin zenginleşmesi ve bununla beraber uygulama alanındaki gelişmelerin ifade tekniklerini zorlaması ile gelişebilecektir. Ülkemizde süreçlerde yurt dışı deneyiminin incelenerek; plan kararlarına yönelik alternatif gös-

terim biçimlerine dair kapsamlı çalışmalar yapılması ve çalışma sonuçlarının imar yasalarımıza aktarılması gerekmektedir.

Gerçekleştirilen araştırma ve değerlendirmeler, yöntemsel anlamda planlamanın temsil sorununu aşması için, arkeolojik çalışmalardan gelen bilgiye iki yönlü gereksiniminin olduğunu göstermektedir:

- 1 Bunlardan birincisi, planlama çalışmalarının uygulanmasından sorumlu kurumların bireysel ve/veya kurumsal tekil başvurular karşısında, imar izni verirken nasıl davranacakları ve plancının gerektiğinde proje konusunda danışman/gözetmen olma sorumluluğunu nasıl gerçekleştireceğidir.
- 2 İkincisi ise, sözü edilen bu ilk sürecin de sağlıklı işleyebilmesi açısından kritik olan, plan kararlarını verirken arkeolojik bilginin önemli bir analiz verisi olarak dikkate alınması konusudur.

Her iki eksen de plancı, tespit ve tescilden sorumlu kurum tarafından kendisine gönderilen bilgilere gereksinim duymaktadır. Bu bilginin kullanım alanlarını ise şu şekilde özetlemek mümkün olabilecektir:

- uygulama ölçeğinde ilgili anıt, parsel, alan için koruma stratejileri ve bunların çevresi için imar kararlarının, tasarım unsurlarının belirleneceği kentsel arkeoloji projeleri,
- kentsel-bölgesel gelişim planının ölçeğinin gerekleri doğrultusunda uzmanlarca olası plan kararları ve projeler için üretilen görüşleri, sınırlamaları ve öneri müdahale biçimlerini araştıran önleyici arkeoloji yaklaşımları.

Kaynakça

Çırak (Altınörs), A. (2010). “Bir Planlama Stratejisi Olarak Arkeolojik Envanterleme ve Kentsel Arkeolojik Değer Yönetimi: İzmir Tarihi Kent Merkezi” Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Göksu, E. ve Çırak (Altınörs) A. (2010). “ Arkeolojik Alanların Tespitinde Gözardı Edilenler ve Planlama Alanının Görevleri” Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Merkezi (KBAM) Arama Konferansı, 20-21 Eylül, Ankara.

Roger, M. T. (2006). “Mapping towns- urban survey and chacterization program of english heritage” *Landscapes* içinde (68-92).

Thomas, R. M. (2008). “Archaeology, characterisation and urban planning inEngland” European Workshop 2008 Etkinliği İçin Hazırlanan Microsoft Power Point Seminer Sunumu. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planma Bölümü.

ZONGULDAK LAVUAR KORUMA ALANI VE ÇEVRESİ İÇİN PLANLAMA YAKLAŞIMI

Gülsüm YILMAZ

Şehir Plancısı, Zonguldak Belediyesi

M. Yesari SEZGİN

Şehir Plancısı, Türkiye Taşkömürü Kurumu

Özge YÜKSEL

Y. Şehir Plancısı, Zonguldak İl Özel İdaresi

Cumhuriyet dönemi ilk sanayi tesislerinden biri olan ve kentin bir dönem kültürünü belgeleyen Zonguldak Lavuar tesisleri, bulunduğu alanın geçmiş değerlerini gelecek nesillere aktarması, çevre yapılaşmayla bütünleşmesini sağlaması, çağdaş yaşamın gereği düzenli, planlı ve sürdürülebilir nitelik taşıyan, eskiyi yadsımayan yeni işlevler ve tasarımlar içeren, kentsel ihtiyaçları ve sorunları da göz önünde bulunduran bir planlama anlayışı ile dönüşümünün sağlanması ve izlenen bu yolda karşılaşılan kamusal alan tartışmaları ile politik ve ekonomik sorunlar bildirimizin çerçevesini oluşturmaktadır.

Karadeniz Ereğli İlçesi'nin Kestaneci Köyü'nden Uzun Mehmet tarafından 1829 yılında bulunan taşkömürü, ilk olarak 1848 yılında işletilmeye başlanılmıştır. Bu tarihten sonra, havzaya yabancı şirketlerin işletmecisi olarak geldiği görülmektedir. Zonguldak 1830'lu yıllarda tahta iskeleli bir köy iken, civardaki kömür üretimi nedeniyle zamanla gelişmiş, 1924 yılında Cumhuriyetin ilk vilayeti olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra havzada Türkiye İş Bankası tarafından kurulan şirketlerin (Kömür İş, Türk İş) faaliyetleri hız kazanmıştır. 1936 ile 1940 yılları arasında tüm yabancı şirketlerin devleştirilmesi sonucunda havzadaki kömür işletmeleri Etibank'a devredilmiş ve "Ereğli Kömürleri İşletmesi Müessesesi Müdürlüğü (EKİ)" adını almıştır. 1957 yılında "Türkiye Kömür İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TKİ)" olarak faaliyetini sürdüren kurum, 1983 yılında Ereğli Kömürleri İşletmesi Müessesesi Müdürlüğü'nün yeniden yapılandırılması sonucunda "Türkiye Taşkömürü Kurumu Genel Müdürlüğü(TTK)" olarak faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır.

Havzada 1840–1940 yılları arasındaki yüz yıllık bir süreçte, önce yabancıların (ağırlıklı olarak Fransız, İtalyan ve İngiliz şirketlerinin), 1926 yılından sonra da Türkiye İş Bankası şirketlerinin kurduğu sanayi ve sosyal tesislerinin önemli bir bölümü yok olmakla birlikte, bir kısmı hâlâ ayakta. Bu yapılar Osmanlı'nın ve Cumhuriyet'in ilk sanayi kenti olan Zonguldak'ta, **endüstri mirası** niteliği taşıyan yapılardır. Dolayısıyla 1 Nisan 1924 tarihinde Cumhuriyet sonrası kurulan ilk il olan Zonguldak, bu dönemde sanayi yapılarının yoğun bir şekilde ortaya çıkması ve günümüze dek kalması sebebiyle, endüstri mirasına sahip bir kent olma özelliğini yapısında barındırmaya devam etmektedir. Bu durum son yıllarda endüstri mirası özelliği ile tescil altına alınan yapıların sayısının artmasından da rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Planlama sürecini anlatmaya çalıştığımız alanda yer alan Lavuar tesisleri TTK'nin 1957 yılından günümüze kadar kullandığı ve maden ocaklarından çıkartılan kömürün satışa sunulmadan önce temizlenmesini, taş topraktan ayrılmasını ve yıkanmasını sağlayan bir tesis. Eskiyen teknolojisi ve günümüz modern tesislerinden daha fazla verim alındığı gerekçesi ile TTK tarafından tesisin yıkımına karar verilmiştir.

Şekil 1 yıkım öncesi lavuar

Şekil 2 yıkım öncesi lavuar

2006 yılında yıkım kararı alınan ve büyük bir kısmı yıkılan Lavuar Tesisleri Alanı da endüstri mirasının ön plana çıktığı günümüzde, yıkım çalışmaları esnasında, Mimarlar Odası'nın tescil talebinin, **TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Karabük Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu**'nce değerlendirmesi sonucunda, **08.12.2006 tarih ve 335 sayılı** kararla **endüstriyel miras** olarak tescil edilmiş bir alandır.

Tescil süreci devam ederken, büyük bir kısmı yıkılan, sonrasında terk edilen, köhne bir hale kavuşan lavuar tesislerinin bulunduğu alan, uzun süre yapılan yasal itirazların sonuçlanmasını beklerken herhangi bir kullanımı olmadığı için kentli için sorunlu bir bölgeyi çağrıştırır hale gelmiştir. Özellikle tinercilerin ve alkol almak isteyenlerin mekanı haline gelen alan akşam saatleri itibarıyla herkesin uzak durmak istediği bir şekle bürünmüştür. Odak niteliği sebebiyle kentlinin kullandığı yolların keşiştiği alan, yarı yıkılmış, moloz ve yıkıntının ağırlıklı olduğu, görsel kirliliğinin ön plana çıktığı ve halkın bu durumdan rahatsız olduğu bir sonucu ortaya çıkartmıştır. Bu durum kentlinin alanın biran önce düzenlenmesi beklentisini artırmıştır. Kamuoyu baskısı diye de adlandırabileceğimiz bu yaptırım, alanın bir an önce planlanmasının gündeme gelmesine öncülük etmiştir.

Şekil 3 yıkım sırasında lavuar

Şekil 4 yıkım sırasında lavuar

Planlama aşamasında yaşananları özetlemeye çalıştığımız söz konusu alan; Zonguldak için önemli simgesel, tarihsel ve kültürel bir odak, potansiyel rekreasyon alanı ve kentsel merkez zonunun bir parçasını oluşturmaktadır. Kent merkezinde yer alan, Kentin İstanbul girişindeki ana arteri olan Milli Egemenlik Caddesi'nden cephe alan, kentin ana ulaşım akslarının kesişim noktasında bulunan, demiryolu hattı ve limanla bağlantılı olan bahse konu alan, bu gibi özelliklerinden dolayı kent merkezinin içerisinde önemli bir alan olarak ön plana çıkmaktadır.

Kentte yaşayan çeşitli aktörler tarafından yeniden planlanması düşünülen alan için farklı beklentilerin olması, alanın Zonguldak gibi topografik açıdan yapılaşmaya uygun olmayan bir kentin merkezinde bulunması, yerel yöneticilerin alan için farklı düşüncelerinin bulunması, bunların yanında alanın mülkiyetinin yine bir kamu kuruluşu olan ve Zonguldak için önemi büyük olan Türkiye Taşkömürü Kurumu'na ait olması, dönüşüm süreci yaşayan alanın kentin farklı kesimlerini çözüm bulma amacıyla ortak bir noktaya getirip birlikte karar alma sürecini yaşamalarını sağlamıştır.

Söz konusu Zonguldak Lavuar alanı ve çevresini oluşturan taşınmazların mülkiyet yapısı ve yeniden planlama sürecinde ortaya çıkan sorunların aşılmasında izlenen yol ve yöntemler ile planlama sürecinde ortaya çıkan sorunların çözümünde izlenecek yol haritasını oluştururken programlanan aşamalardan oluşan bu çalışma, planlamada katılımın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

Alanda var olan ve büyük bir kısmı yıkılmış olan Lavuar tesislerinin kalan kısmının Karabük Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescil altına alınması, tescil sonucunda planlama anlamında yaklaşımın mecburen değişimi ve kentte oluşan farklı görüşler sonucunda, alan üzerindeki farklı yansımaların kendini göstermesi ile proje elde etme sürecinde yaşananlar, farklı bir deneyim olarak karşımıza çıkmıştır.

Yaşanan süreç göz önüne alındığında, bu deneyimin belki de diğer benzer örneklerinden en farklı yanının ülkemizde yeni bir yasal yapıya kavuşmuş olan Kent Konseyi'nin söz konusu alan için gerçekleştirilen planlama sürecinde etkin ve öncü bir rol oynamış olmasıdır.

İçerisinde 130 civarında sivil toplum örgütü ve kamu temsilcisini bulunduran Zonguldak Kent Konseyi göreve geldiği ilk toplantıda kendi içerisinde "Lavuar Alanı Planlaması" adı altında bir çalışma grubu seçmiş ve bu çalışma grubu yaklaşık 3 aylık bir çalışma sonucu planlama alanının sınırı dahil olmak üzere alana yönelik projenin hangi yöntemle yapılması gerektiği ve planlama alanının tasarımından kentin beklentilerinin neler olduğuna kadar birçok detayı da kapsayacak şekilde izlenecek yöntem için bir yol haritası hazırlamış ve bu raporu Zonguldak Belediye Meclisine öneri olarak sunmuştur.

Kent Konseyi raporunun en önemli kararlarından biri, planlama alanının sınırının tespitidir. Bu sınırın, yaklaşık 2.2 hektarlık tescilli olan alan ve yakın çevresi ile sınırlı tutulması sonucu alanın çevre ile ilişkisinin yeterince sağlanamaması ve özellikle o bölgede yoğunla-

Şekil 5 yıkım sırasında lavuar

Şekil 6 yıkım sırasında lavuar

şan mevcut ulaşım ağı ilişkisini kurgulayamayacak bir yapının ve çeşitli sorunların ortaya çıkabileceği öngörüsüyle, planlama alanı yaklaşık 8 hektarlık bir büyüklüğe çıkarılarak kent ve kıyıyla bütünlüğünün sağlanması amaçlanmıştır.

Kent Konseyinin bünyesinde bulunan konu ile ilgili teknik elemanlar tarafından oluşturulan izlenecek yol haritası ve planlama yaklaşımlarını içeren değerlendirme çalışmalarını oluşturan rapor Kent konseyi Genel kurulunda Zonguldak halkının görüş ve önerilerine sunulmuştur.

Şekil 7 yıkım sonrasında lavuar

Şekil 8 yıkım sonrasında lavuar

Kente yapılan “Birlikte Çözüyoruz” çağrısı üzerine, sorun olarak görülen Lavuar alanının planlama yöntemi konulu Kent Konseyi raporunun ele alındığı bu son toplantıya rekor bir katılım sağlanmış ve tüm kesimlerin görüşü alınarak Kent Konseyi’nin raporuna son şekli verilmiştir.

Zonguldak Belediye Meclisi Kent Konseyi’nden gelen raporu uygun bularak oybirliği ile kabul etmiş ve raporun içerisinde yer alan **Mimarlık, Peyzaj Mimarlığı, Mühendislik, Kentsel Tasarım Projeleri, Şehir ve Bölge Planlama ve Güzel Sanat Eserleri Yarışmaları Yönetmeliği**’ne uygun biçimde düzenlenecek proje yarışmasına karar vermiştir.

Bu aşamada planlama alanı; Belediye Meclisi tarafından 1:5000 Ölçekli Nazım imar planında özel proje alanı ilan edilerek, yarışmaya katılacak ekiplerin daha özgür biçimde çalışabilmesinin önü açılmıştır. O tarihte yürürlükte olan 1:1000 ölçekli Uygulama İmar planında, bahse konu Lavuar tesislerinin kaldırılmış olarak planlama yapıldığı görülmektedir. Yarışma sonrası birincilik ödülünü kazanan projeye ait kararlar doğrultusunda yeniden 1:1000 ölçekli uygulama imar planı yapılması İdarece hedeflenmiştir.

Yaşanan bu sürece paralel olarak planlama alanının da içerisinde yer aldığı toplam alanı 170.000 m² olan parselin planlama alanı dışında kalan bölümü için kıyı kenar çizgisi içinde kalması sebebiyle hazine tarafından tapu iptal davası açılmış ve Türkiye Taşkömürü Kuru-

Şekil 9 yıkım sonrasında lavuar

mu'na ait taşınmazın büyük bir kısmı dava sonucu Devletin Hüküm ve Tasarrufu altına geçmiştir (110.000 m² yaklaşık). Bu durum Zonguldaklıların gözünde bir türlü “dönüşemeyen alan” olarak gözüken konumdaki alan için yeni bir sorun yaratır mı endişesini beraberinde getirmiştir.

Dolayısıyla; süreç devam ederken, bir yandan da alanın mülkiyeti ile ilgili sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Yarışma sonucu, projenin belirlenmesinin ardından, uygulamanın hayata geçirilmesi için alanın mülkiyetinin Türkiye Taşkömürü Kurumu'ndan hazineye geçmesinin sağlanması amacıyla paralel olarak çalışmalara devam edilmiştir. Böylece alanın kamuya açık bölümlerinin Belediyeye devrinin önu açılabilir, devamında projenin kalan kısımlarının hangi yöntemle gerçekleştirilmesine daha kolay karar verilebilecektir.

Mülkiyetin devri konusunda izlenen yöntemin trampa yöntemi olması benimsenmiş, mülkiyet sahibi TTK'nin lavuar alanına karşılık yine kendi Taşkömürü üretimi bölgelerinden biri olan Karadon müessesesinin bulunduğu alanın iş sahasında yer alan hazine adına kayıtlı parsellerin, Kuruma devri çalışmaları başlatılmıştır.

Mülkiyetle ilgili süreç devam ederken, kent için çok önemli bir yeri olan Türkiye Taşkömürü Kurumu, Tapu iptali davasına rağmen planlama alanının bir an önce kente kazandırılması için pozitif bir yaklaşımını devam ettirerek bu durumun yeni bir engel olarak ortaya çıkmaması yönünde bir tutum izlemiştir.

Yarışma ile ilgili jüri seçimi de, çok detaylı bir çalışma sonucunda oluşturulmuştur. Jüri üyelerinin seçiminde farklı boyutlardan projeye bakılmasını ve değişik fikirlerin ortaya çıkmasını sağlamak için farklı alanlarda uzmanlaşmış ve çalışmaları olan kişilerin seçilmesi yöntemine gidilmiştir. Asli jüri üyeleri içerisinde bu sebepten dolayı alanın özelliklerine ve çevreye etkisi göz önünde bulundurularak mimar (koruma alanına yönelmiş olan), kent tasarımcı, peyzaj mimarı, toplum bilimci gibi branşlardan öğretim üyeleri ve meslek adamları seçilmiştir. Yarışmanın danışman jürisi içerisinde de Zonguldak'ta yaşayan ve kenti tanıyan kişilerin seçilmesine özen gösterilmiştir. Öğretim üyeleri, serbest mimar-plancılar-peyzaj mimarları, Zonguldak Valisi, Zonguldak Belediye Başkanı, Türkiye Taşkömürü Kurumu Genel Müdürü, Karaelmas Üniversitesi Rektörü ve Zonguldak Kent Konseyi Başkanı gibi isimlerin yer aldığı çalışma da kent adına birlikte hareket etme anlamında konsensüsün sağlanmış olduğunun göstergesidir. Bu yapı tüm süreç boyunca yapılacak olan işin kolaylaştırıcısı olarak her aşamada karşımıza çıkmıştır.

Jüri üyelerinin seçimi kadar sürecin ortasında bulunmak zorunda olan raportörlerin seçimine de özen gösterilmiştir. Fiziksel planlama bilgisinin yanında planlama kriterlerinin getirdiği organizasyon becerisinin kolaylık sağladığı göz önüne alınarak, raportörler yerel plancılar arasından seçilmiştir. Konuya hakim olan, katılımcılar, jüri ve idare arasında bağ oluşturabilme ve en doğru iletişimi sağlayabilme yeteneğine sahip olduğu düşüncesiyle seçilen raportör ve raportör yardımcıları sürecin düzgün bir şekilde ilerlemesine yardımcı olmuştur. Plancıların planlama sürecini ve planlama sürecinin aktörlerini kusursuzca organize

etmeleri , yarışma sürecinin belirli bir düzen içerisinde ve takvime uygun olarak ilerlemesinde önemli bir rol oynamıştır.

Jüri üyelerinin özverili çalışmaları, alanı daha iyi tanımak ve zihinlerinde yer etmesini sağlayabilmek için alanı birçok kez ziyaret etmeleri, Zonguldaklıları dinlemeleri, danışman jüri üyelerinin detaylı olarak bilgi vermeleri , kentlinin isteklerini ortaya çıkarmada ve alan için nasıl bir projenin seçilmesi gerektiği konusunda altyapı oluşturmuştur.

Bu bağlamda kömür gerçeğiyle iç içe yaşayan ama bu durumun yarattığı olumsuz kentsel etkileri de en aza indirmek hedefinin yer aldığı yarışmada, katılımcılara ait projeler kentlinin durumu ve istekleri de göz önüne alınarak değerlendirilmiştir.

Zonguldak için yeni bir kentsel mekan kurgusu arayışında olan, kent dokusunun şekillenmesinde ve yer seçiminde kömür üretim tesislerinin konumu önemli bir yer tutan, kömür ve yer altı ile bütünleşmiş olan bir halkın yer altına mahkum kalmamasını öngören, yaya yollarının üst kota alınması konseptini benimseyerek öngörüsünü yerine getirmeyi amaçlayan, kentlinin kıyıyla ve denizle ilişkisini koparan kömür olgusunu altta bırakarak ferahlamasını ön planda tutan proje, jüri üyelerince olumlu olarak değerlendirilmiş ve oy birliği ile birinciliğe layık bulunmuştur.

Ayrıca, kent bütününde yeşil ve yaya sürekliliğini sağlamaya yönelik tasarım kararları geliştirilerek peyzaj ölçeğiyle detaylandırılan bir projenin birinci seçilmesi, aslında kentsel yapılaşmasını tamamlamış bir kentte, mevcut eşiklerle yapılabilecek en iyi planlamanın insan ölçeğinde olması gerektiği gibi bir sonucu da ortaya çıkartmıştır. Yani başka bir deyişle, katılımcı planlamanın etkisiyle; tündengelim ile varsayılan ana kararların, tümevarım yöntemiyle sağlaması yapılmıştır.

Yarışmanın sonuçlanmasının ardından projelerde jürinin önerilerine bağlı olarak değişiklik yapılması süreci başlatılmıştır. Değişikliklerin sonuçlanması ile hazırlanan projeler çerçevesinde yapılan 1:1000 ölçekli Uygulama İmar Planı Belediye Meclisince onaylanarak, Koruma Kurulu'na görüş alınmak üzere gönderilmiştir. Kurul nezdinde, projelerin koruma ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmesi için çalışmalar yapılmış, kurul üyelerinin yerinde yaptığı incelemelerle sürece devam edilmiştir. İlk görüşlere göre olumlu yaklaşılan projenin bu etabının da olumlu olarak sona ermesi ile bir an evvel projenin uygulamasına geçilmesi beklenmektedir.

Planlamaya katılımın değişik ve olumlu örneklerinden biri olarak ortaya çıkan ve Şehir Plancıları Odası'nın içerisinde etkin bir şekilde rol aldığı ve belirleyicilerden birisi olduğu bu alanın planlama sürecinde; Kent Konseyi'nin de öncü bir kurum olarak yer aldığı bütün ve parça ilişkisi anlamında yeni bir deneyim biçimi ortaya çıkmasına ait süreç, bildirimizin muhteviyatını oluşturmuş ve görsel öğeler eşliğinde sunulmaya çalışılmıştır.

Kente ve kentliye ihtiyaçları doğrultusunda, yeni ve toplum için gerekli fonksiyonların bulunduğu bir yaşam alanının kazandırılmasına yönelik olarak başlatılan yarışma süreci, Zon-

guldak Valiliği , Zonguldak Belediyesi ve Türkiye Taşkömürü Kurumu'nun çalışmalarına ve projelendirme sürecine olumlu bakmaları ,Koruma kurulunun olumlu yaklaşımı, sıkıntısız bir süreç yaşanarak sonlanan yarışma sonucunun vakit kaybetmeden uygulamaya geçilebilmesi adına örnek bir yarışma olarak gösterilebileceği tahmin edilmektedir. Ayrıca süreç içerisinde emeği geçen herkese, basından, üniversiteye, kentini sahiplenen her bireye teşekkür etmeyi bir borç biliriz.

Kaynakça

1. 30.03.2010 tarihinde yayınlanan, "Zonguldak Lavuar Koruma Alanı ve Çevresi Koruma, Planlama, Kentsel Tasarım, Mimarlık ve Peyzaj Düzenleme Proje Yarışması Şartnamesi"

V. OTURUM - 9 KASIM 2010

**“PLANLAMADA,
ORTAK DİL ve STANDART ARAYIŞI”**

Moderatör: **Dr. Ümit ÖZCAN**

PLAN ÖLÇEKLERİNDEKİ KOPUKLUK VE ÇELİŞKİLER

Dr. Mehmet ÇAKILCIOĞLU - Kent Plancısı,

Ömer Faruk CEBECİ -Y. Kent Plancısı, Kentli-Kentsel Araştırma Gönüllüleri

**ÜST VE ALT ÖLÇEKLİ PLANLAR ARASINDA YETKİ KAYMASI
İLE BU SÜREÇTE NAZIM İMAR PLANLARININ İŞLEV YİTİMİ**

Alim ÇOPUROĞLU - Şehir Plancısı

**PLANLAMADA ORTAK DİL VE STANDART YARATMADA
TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI MESLEKİ DENETİM
UYGULAMASININ ROLÜ**

Nuray ÇOLAK, Ayla DOĞANÇ - TMMOB Şehir Plancıları Odası, İzmir Şubesi

**TÜRKİYE’DE PLANLAMANIN TEK BİR MERKEZDEN
YAPILARAK ORTAK BİR DİLİN KULLANILMASI**

Tuğba KURT - Şehir Plancısı

PLAN ÖLÇEKLERİNDEKİ KOPUKLUK VE ÇELİŞKİLER

Dr. **Mehmet ÇAKILCIOĞLU**, Kent Plancısı

Ömer Faruk CEBECİ, Y. Kent Plancısı

Kentli-Kentsel Araştırma Gönüllüleri

Türkiye’de imar hareketleri temellerini Anayasamızın çeşitli maddelerinden alan yasalarla yönlendirilmektedir ve planların ölçek hiyerarşileri, yapım yöntemleri gibi benzeri uygulama konuları yasalarla uyumlu olmak durumunda olan yönetmeliklerle belirlenmiştir. Ancak, uygulamada İmar ile ilgili yasa ve yönetmelikler arasında boşluklar ve çelişkili durumlar ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde etkin bir planlama ve uygulama yapılamamasının temel nedenlerinden başlıcaları mevcut planlama sisteminin planlama kademeleri arasındaki dikey ve sektörler arasındaki yatay ilişkinin net bir biçimde tanımlanmaması, kurumsallaşamama, koordinasyon ve etkin denetimsizlik sorunudur.

İmar planlamasının önemli sorunlarından biri, yasa, tüzük ve yönetmeliklerin hangisinin nerede ve ne zaman, öncelikle uygulanması gerektiğinin belirlenmesidir. Planlama mevzuatının amacı, Anayasanın belirlediği ilke ve hedefler doğrultusunda kamu yararını sağlamak olmalıdır. Ancak, planlama mevzuatının bu kadar çeşitli ve karmaşık olması, bu bütünlüğü bozucu bir nitelik taşımaktadır.

Özünde hiyerarşik bir yapılanma düzenine göre hareket eden planlama yaklaşımında, üst ölçekli plan kararlarından başlayarak alt ölçeklere doğru inildiğinde tasarlanan ya da istenilen kavram ya da yaklaşımların doğru ve anlaşılabilir bir biçimde aktarılamadığı görülmektedir. Üst ölçekli plan kararlarının alt ölçeklere aktarımında net ve anlaşılır olması ve farklı kararlara yönlendirmemesi gerekmektedir.

Özellikle imar planlarından sonra yapılacak olan kentsel tasarım, yenileme ya da avan proje aşamasına gelindiğinde, kavram karmaşaları ve tanımlama eksiklikleri alt ölçekli tasarımlarda sorunlara neden olmakta hatta art niyetli kullanımlara da sebep vermektedir.

Ülkemizdeki Planlama kademelerinin (Kalkınma Planı, Ülke Planı, Bölge Planı, Çevre Düzeni Planı, İl Çevre Düzeni Planı, Nazım İmar Planı, Uygulama İmar Planı, Kentsel Tasa-

rım, Avan Proje) ilgili yasa ve yönetmeliklerdeki tanımlarını karşılaştırdığımızda aşağıdaki karmaşık durumlar ortaya çıkmaktadır; Ülkemizdeki planlama kademelenmesinin en üstünde “**Kalkınma Planları**” bulunmaktadır.

5'er yıllık dönemler için yapılmakta olan ve şu an için 9.'sunun yürürlükte olduğu Kalkınma Planlarında belirtilen hedefler genel düzeyde, ilkeler ve tedbirler ülke genelindedir. Kalkınma Planlarında, “sanayileşme, kentleşme ve tarımda modernleşme, kalkınmanın temel bileşenleri” olarak tanımlanmaktadır. Bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farkının şiddetinin azaltılması da ortak hedeftir.

Bu kapsamda geliştirilen ilke ve tedbirler, sektörel olarak, ülke boyutunda, mekana bağlı olmadan tanımlanmakta ve belirlenmektedir. Ülkemizde Kalkınma Planları ilke ve tedbirleri bağlamında ülke mekanının ulusal, fiziksel düzenlemesini amaçlayan ülke planlaması mevcut değildir.

“**Ülke Planı**” kavramı, 3194 sayılı İmar Yasası, bu yasaya bağlı olarak çıkartılan “Çevre Düzeni Planlarının Yapılması Esaslarına Dair Yönetmelik” ve 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat Yasası'na bağlı olarak çıkartılan “Çevre Düzeni Plan Yapım Yönetmeliği”nde yer alan bir kavramdır. Ancak tanımı ve hangi kurum tarafından yapılacağına dair bir tanımlama bulunmamakla birlikte “Ülke Planı” kavramı” yukarıda adı geçen yasa yönetmeliklerde “Çevre Düzeni Planı” tanımının yapıldığı maddelerde adı geçmektedir.

Söz konusu yasa ve yönetmeliklerde imarla ilgili ülke planının sadece adından bahsedilmektedir. Tanımı ve hangi merci tarafından yapılacağı belirtilmemektedir. Ayrıca uygulamada imarla ilgili böyle bir planın bulunmadığı da bilinmektedir. Böyle bir plan yapılacak ise bu plan, 540 sayılı “Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” uyarınca kurulmuş bulunan Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılması gerekmektedir.

Ülke Planından bir alt kademe olduğu düşünülen “**Bölge Planı**”nın, **3194 sayılı İmar Yasasında** tanımı yapılmakta ve yapım yetkisi gerekli görülen durumlarda Devlet Planlama Teşkilatına verilmiş durumda. Ancak, Devlet Planlama Teşkilatı eğer gerekli görmez ise alt ölçekli planların akıbetlerinin ne olacağı belirli değildir.

Bölge Planı kavramına ayrıca 2006 tarihli 5449 sayılı Kalkınma Ajansları Kanunu'nda da yer almaktadır. Söz konusu yasada; “Yerel yönetimlerin planlama çalışmalarına teknik destek sağlamak. Bölge plan ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bu kapsamda desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek ve sonuçlarını Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına bildirmek” ifadesi yer almaktadır.

“**Çevre Düzeni Planı**”nın tanımı öncelikli olarak 1985 tarihli **3194 sayılı İmar Yasası'nda** yapılmıştır ve yetki Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na verilmiştir. Bu yasada Çevre Düzeni Planlarının Ülke ve Bölge planlarına uygun olması zorunlu tutulmuştur.

3194 sayılı İmar Yasası'na bağlı olarak 2000 yılında çıkartılan **evre Düzeni Planlarının Yapılması Esaslarına Dair Yönetmelik'de** de evre Düzeni Planının tanımı yapılmıştır. Ancak bu yönetmeliğin 4 maddesi Ülke ve Bölge Planlarının varlığını ve evre Düzeni Planlarının Ülke ve Bölge Planlarına uygun olarak hazırlanmasını zorunlu tutarken 5. maddesi “varsa Bölge Planı kararları esas alınarak yapılır” diyerek bir çelişki yaratmaktadır. Ayrıca, 5. maddede 4. maddede yer almayan Kalkınma Planlarından söz edilmekte, ancak bu maddede de Ülke Planından söz edilmemektedir.

3194 İmar Yasası'na bağlı olarak 1999 yılında çıkartılan ve 2001 tarihinde revize edilen **Plan Yapım Yönetmeliği'nde** ise evre Düzeni Planları için “varsa Bölge Planına uygun olmak zorunludur” ifadesi yer almaktadır.

2003 tarihinde çıkarılan **4856 evre ve Orman Bakanlığı Teşkilat Yasası** ile birlikte evre Düzeni Planı konusundaki tartışmalara evre ve Orman Bakanlığı dahil olmuştur. Söz konusu yasa evre Düzeni Planlarının yapım ve onama yetkisini evre ve Orman Bakanlığı'na vermiştir. Söz konusu yasada planın tanımında “kalkınma planları ve bölge planları temel alınarak” ifadesi yer almaktadır. “Temel alınarak” ifadesinden “kalkınma planları ve bölge planları”nın varlığı ve evre Düzeni Planlarının Kalkınma ve Bölge Planlarına uygun olarak hazırlanmasının zorunlu olup olmadığı konusunda belirsizlik bulunmaktadır.

2006 tarihli **5491 evre Yasasında Değişiklik** getiren yasaya göre evre Düzeni Planı bölge ve havza bazında yapılabilmekte, ancak bir üst ölçekli bölge planının varlığı ve uygun olup olmama konusunda herhangi bir ifade bulunmamaktadır.

4856 sayılı yasaya bağlı olarak 2008 yılında çıkartılan **evre Düzeni Plan Yapım Yönetmeliğin** 1. maddesinde evre Düzeni tanımı yapılırken “Kalkınma planları ve varsa bölge planları temel alınarak” ifadesi ile bölge planları zorunlu tutulmuyor. Ancak, 4c maddesinde “Bölge Planlarına uygun olarak” ifadesi ile Bölge Planlarına uygunluk zorunlu tutuluyor. Bununla birlikte, 1. maddede evre Düzeni Planlarının Ülke Planlarına uygun olacağı belirtilirken 4c maddesinde “Ülke Planı” kavramından söz edilmiyor.

Ayrıca söz konusu yönetmelik, büyükşehir belediye sınırları il sınırı olan büyükşehir belediyelerini (İstanbul, Kocaeli) evre Düzeni Planı konusunda yetkili kılıyor.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile evre ve Orman Bakanlığı arasında evre Düzeni Planlarının yapım yetkisinin hangi kurumda olacağına dair çelişkili durum 2003 tarihinden sonra evre ve Orman Bakanlığı lehine değişmiş durumda. evre Düzeni Planı yapım ve onama yetkisi evre ve Orman Bakanlığı'nda (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından çıkarılacak bir sonraki yasaya kadar !!!). Bugünlerde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın 3194 sayılı İmar Yasası ve ilgili diğer yasalarda değişiklik öneren bir torba yasa üzerinde çalıştığı biliniyor. Bu yeni düzenlemelerle birlikte evre Düzeni Plan yapım yetkisinin başka adlarla olmak üzere tekrar Bayındırlık ve İskan Bakanlığına geçmesi söz konusu.

İl Çevre Düzeni Planı 5538 sayılı torba yasa ile iki yasaya (5302 İl Özel İdaresi ve 5393 Belediye Yasası) giren bir kavram. Yönetmeliği henüz bulunmamaktadır.

Söz konusu yasaya göre “Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyelerinde il çevre düzeni planı ilgili Büyükşehir Belediyeleri tarafından yapılır veya yaptırılır ve doğrudan Belediye Meclisi tarafından onaylanır” denilmektedir ve bu kapsama sadece İstanbul ve Kocaeli illeri girmektedir.

Yine aynı yasada “Büyükşehirlerde büyükşehir belediyeleri, diğer illerde il belediyesi ve il özel idaresi ile birlikte yapılır. İl çevre düzeni planı belediye meclisi ile il genel meclisi tarafından onaylanır” denilmektedir.

Bu yasadan doğan çelişiklere güncel bir örnek; Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli illerini kapsayan 1/100.000 ölçekli Ergene Havzası Çevre Düzeni Planı 01.07.2010 tarihinde Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. 5538 sayılı yasaya göre her 3 ilde 1/25.000 ölçekli İl Çevre Düzeni Planları hazırlanacak ve Belediye Meclisleri ve İl Genel Meclislerinde onaylanarak yürürlüğe girecektir. İki aşamalı bir onaylama söz konusudur. 2009 TÜİK verilerine bakıldığında, Tekirdağ Merkez nüfusu 140.967’dir. Çorlu ilçesi’nin nüfusu ise 206.512’dir. Nüfusun yanında ekonomik göstergelere de bakıldığında Çorlu İlçesi’nin Tekirdağ İli genelinde daha belirleyici bir konumda olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu yasaya göre 1/25.000 ölçekli İl Çevre Düzeni Planı Çorlu Belediye Meclisi’nin onayına sunulması söz konusu değildir. Çorlu Belediye Meclisi ancak üst ölçekli bir plan olan 1/25.000 ölçekli İl Çevre Düzeni Planına uygun olarak hazırlanacak olan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planlarını onama yetkisine sahiptir.

Konu ile ilgili yasalarımız İmar Planlarını ikiye ayırmaktadır. **Nazım İmar Planları ve Uygulama İmar Planları.**

3194 sayılı İmar Yasası **Nazım İmar Planlarının** tanımlandığı maddede “Varsa bölge veya çevre düzeni planlarına uygun olarak” ifadesi ile Nazım İmar Planlarının yapılabilmesi için Çevre Düzeni Planının olması zorunlu değil anlamı çıkıyor, varsa uygun olma durumu söz konusu.

3194 İmar Yasası’na bağlı olarak çıkartılan **Plan Yapım Yönetmeliği’nde** Nazım İmar Planlarının ölçeği 1/5000 ve 1/2000 olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, yasada olduğu gibi Çevre Düzeni Planının olması zorunlu değil varsa uygun olma durumunda.

5216 sayılı Büyükşehir Yasasında ise “Çevre düzeni planına uygun olmak kaydıyla, büyükşehir belediye ve mücavir alan sınırları içinde 1/5.000 ile 1/25.000 arasındaki her ölçekte nazım imar planını yapmak, yaptırmak ve onaylayarak uygulamak Büyükşehir Belediyesinin görevidir” denilmektedir. Bu yasaya göre, Nazım İmar Planlarının ölçekleri 1/25.000 ile 1/5000 arasındaki ölçeklerdir ve ayrıca Çevre Düzeni Planının olması ve bu Çevre Düzeni Planına uygunluk zorunlu tutulmaktadır.

3194 sayılı İmar Yasasına göre Nazım İmar Planlarının Çevre Düzeni Planlarına uygun olma zorunluluğu olmamasına karşın 5216 sayılı Büyükşehir yasasına göre Nazım İmar Planlarının Çevre Düzeni Planlarına uygun olma zorunluluğu bulunmaktadır. Büyükşehir Belediyesi olmayan illerde Üst ölçekli planlar olmadan da Nazım İmar Planları yapılabilir. Ancak Büyükşehir Belediyesi olan illerde üst ölçek planının varlığı ve bu üst ölçek plana uygunluk zorunlu tutulmuş durumda. 3194 sayılı İmar Yasası'nın ilgili yönetmeliği doğrultusunda Nazım İmar Planı'nın ölçeği 1/5000 ve 1/2000 iken 5216 sayılı yasaya göre Nazım İmar Planının ölçeği 1/25.000 ile 1/5000 arasındaki ölçeklerdir.

1/1000 ölçekli **Uygulama İmar Planının** tanımı gerek 3194 sayılı İmar Yasası gerekse de 3194 sayılı İmar Yasası'na bağlı olarak çıkartılan Plan Yapım Yönetmeliği'nde yapılmıştır. Ölçeği 1/1000'dir ve yetki İlçe Belediyelerdedir.

5216 sayılı Büyükşehir Yasasına göre Nazım imar planının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde uygulama imar planlarını ve parselasyon planlarını yapmayan ilçe ve ilk kademe belediyelerinin uygulama imar planlarını ve parselasyon planlarını yapmak veya yaptırmak Büyükşehir Belediyesinin görevidir. Ancak Büyükşehir Belediyelerinin bu planları ne kadar sürede yapacağına dair bir ifade bulunmamaktadır.

1/1000 Uygulama İmar Planı aşamasından sonra "**Kentsel Tasarım**" aşaması gelmektedir. Hukuk sistemimizde Kentsel tasarımı doğrudan düzenleyen bir yasa bulunmamaktadır.

Kentsel Tasarımı kısaca tanımlamak gerekirse; İmar Planları ile mimari tasarım arasındaki boşluğun disiplinlerarası bir çalışma ile üç boyutlu olarak doldurulmasıdır. Bu sözü edilen alan planlama kademelenmesi bağlamında kuşkusuz üst ölçekli planların doğrultusunda ve yönlendirmesinde olmalıdır. Ancak özellikle 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planlarında ve özellikle de Kentsel Donatı Alanlarında alt ölçekli Mimari ve Kentsel Tasarım çalışmalarını belirleyici plan kararları üretilmemektedir. Bunun gerekçesi kimi zaman mimariyi sınırlandırmak olmakla birlikte bu üst plan kararlarının mekana yansımada kopukluklar ya da çelişkiler oluşturmaktadır.

Örneğin, 1/1000 ölçekli uygulama İmar planlarında kültür tesisi olarak ayrılan alanlarda hangi yapılaşma koşullarında, hangi yapının yapılacağı genellikle belirtilmemekte ya da "Çevre yapılanma koşullarına göre düzenlenecektir" plan notu bulunmaktadır. Kültür Tesisi adı altında (Tiyatro, sergi salonu, kütüphane, gençlik merkezi vb.) ne yapılacağı açık kalmaktadır. Günlük ihtiyaç ve taleplere göre işlevin saptanması ise her zaman doğru olmamakta, tasarım süreci kopuk ve denetimsiz kalmaktadır.

Uygulama İmar Planları kapsamında koşulları belirlenmek kaydıyla avan proje yönlendirilmesi yapılmaktadır. Gerek İmar Yasası gerek Plan Yapım Yönetmeliği 1/500 1/200 ve alt ölçekli tasarım projelerinin yapım teknikleri ve projelendirilme teknikleri açısından bir standart getirmemektedir. Özellikle 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planlarında alt ölçekli uygulamalara dönük yönlendirmeler ya da kısıtlamalar yeterince açık ve net olmamaktadır.

PLAN ÖLÇEKLERİNDEKİ KOPUKLUK VE ÇELİŞKİLER

	346 Çevre Planına Teşkilat Kuruluş ve Görevleri Hakkında Genel Kurul Kararıyla Kurulması	2014 Yerel Yürürlük Kanunu (2012)	2014 Çevre Ölçek Planına Teşkilat Kuruluş ve Görevleri Hakkında Genel Kurul Kararıyla Kurulması (2012)	2014 Yerel Yürürlük Kanunu (2012)	Merkezi, Pasaj, Kömürhane, Kömürcü, Kermes, Tuzlama, Fındık, Zeytin ve Diğer Kuruluşların Kuruluş ve Görevleri Hakkında Genel Kurul Kararıyla Kurulması (2012)	5218 Büyükşehir Belediyesi Kanunu (2014)
KULÇIYAMA PLANI						
ÖZEL PLANI						
BÜYÜK PLANI						
ÇEVRE SAĞLIK PLANI						
İ. ÇEVRE DÜZENİ PLANI						
NAZIM İMAR PLANI						
UZGULAMA İMAR PLANI						
KENTSEL TASARIM						

Plan lejantlarının her ölçek için ayrı ayrı düzenlenmiş ve büyük ölçüde standartlaşmış olmasına karşın özellikle İstanbul gibi büyük kentlerin getirdiği karmaşık yapılaşma uzmanlaşma ve fonksiyonlardaki çeşitlilik plan yapım yönetmeliğinin ve ilgili lejant standartlarının yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Çözüm olarak üretilen özel lejantlar ve anlatım teknikleri ise kimi zaman anlaşılmaz ve karmaşık bir duruma gelmektedir.

Anlatım sorunu yalnızca görsel lejant ya da çizim tekniği ile sınırlı değildir. Örneğin yoğunluk hesaplamalarında donatı dağılımında ve anlatımında da yatay ve dikey planlanma kapsamında sorunlar çıkmaktadır. Hatta aynı ölçekteki farklı bölgelerdeki planlarda da dil farklılaşması görülmektedir. Kurumlar arasındaki farklılığın dışında bazen aynı kurumun yaptığı planlarda da farklı bir dil kullanıldığı görülmektedir.

Anayasasında bir hukuk devleti olduğu açıkça belirtilmiş ülkemizde, imar hukuku açısından böylesine karmaşaların yaşanması, ülkemizdeki kentleşmenin yasadışı gelişme sürecinde önemli bir etken olmaktadır.

Sonuç olarak, başta meslek örgütleri, üniversiteler, bakanlıklar, belediyeler ve diğer sivil meslek gruplarının katılacağı bir çalışma grubunun meriyette olan mevzuat, mevcut uygulamalar, yurt dışı uygulamaları ve gereksinimler ışığında bütüncül planlama anlayışı doğrultusunda yeni bir planlama dilini/planlama mevzuatını oluşturması gerekmektedir.

ÜST VE ALT ÖLÇEKLİ PLANLAR ARASINDA YETKİ KAYMASI İLE BU SÜREÇTE NAZIM İMAR PLANLARININ İŞLEV YİTİMİ

Alim ÇOPUROĞLU

Şehir Plancısı

Giriş

3194 sayılı İmar Kanunu ve eki yönetmelikler fiziksel planlama ölçekleri arasında hiyerarşik bir yapı öngörmüş bulunmaktadır. Buna göre üst ve alt ölçekler olan 1 / 25.000, 1 / 5.000 ve 1 / 1.000 ölçekli planların kararları arasında tutarlılık bulunmalıdır. Bu planlardan 1 / 25.000 (büyük metropollerde gereğinde 1 / 50.000) ölçekte hazırlanacak Çevre Düzeni Planı kentin yakın çevresinde yer alan ve ilgili kentin gelişmesinden olumsuz etkilenme riski taşıyan arazilerin gelecekteki kullanım esaslarını genel hatlarıyla gösteren bir planlama kademesi olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında, 1 / 5.000 ölçekte hazırlanan Nazım İmar Planı üst ölçek olarak Çevre Düzeni Planı öngörülleri ile uyumlu olarak ilgili kentin seçilmiş planlama dönemi sonunda sahip olacağı genel bölgeleme esaslarını, konut alanları ile konut dışı alanların (ticaret, sanayi, ortak kullanımlar vb) konumlarını ve öngörülen bu mekansal yapıya uygun ulaşım ağının ana damarlarını göstermek durumundadır. 1.000 ölçekli Uygulama İmar Planı ise nazım imar planı öngörüllerinden hareketle kentteki parsel bazında arazi kullanım kararları ve yapılaşma esaslarını ve kılcak yollara kadar ulaşım ağı öngörüllerini ortaya koymalıdır.

Ancak arzulanan bu hiyerarşik yapının günümüzde oldukça bozulduğu, üst ve alt ölçekli planlarının bir diğerinin özelliklerini sergilediği sıkça görülmektedir. Bu çalışmada esas olarak, hiyerarşik yapıda ara ölçek olan ve 1 / 25.000 ölçekli çevre düzeni planını veri alarak 1/1.000 ölçekli uygulama imar planına zemin oluşturması gereken 1/5.000 ölçekli nazım imar planlarının durumu irdelenecektir.

Bugün Geline Durum

Kentlerin fiziki planlama faaliyetlerinde yasanın öngördüğü hiyerarşik yapı bozulurken, işleyişin çoğu kez ara etap olan 1/5.000 ölçekli nazım imar planları aleyhine olduğu, en büyük hasarın bu etap planlar üzerinde görüldüğü anlaşılmaktadır. Mevzuat öngörülerinin uygu-

lanır görüldüğü durumlarda ise konunun özünden uzaklaştığı ve yasal gereklerin salt görünüm olarak sağlandığı gözlenmektedir. Şöyle ki, yasada öngörülen hiyerarşide ara etap olan, ancak ülkemizdeki kent planlamasının önemli bileşeni ve planlı kentsel gelişmenin temeli olan 1 / 5.000 ölçekli nazım imar planına ait öngörüler çoğu kez üst (1 / 25.000 ölçekli çevre düzeni planı) ya da alt ölçekli (1 / 1.000 ölçekli uygulama imar planı) planlar tarafından kullanılabilir. Bazı durumlarda da bizzat 1 / 5.000 ölçekli nazım imar planı ile üst ya da alt ölçekli planlara ait bazı yetkilerin kullanılmak istendiği izlenmektedir. Örneğin kent bütünü ölçeğinde bölgeleme ve yerleşim yoğunluğu dağılımı gibi 1 / 5.000 ölçekli plana ait temel kararların 1 / 25.000 ölçekli çevre düzeni planı tarafından kullanıldığı, bunun yanında yapılaşma emsali ve kat adedi gibi 1 / 1.000 ölçekli uygulama imar planına ait bazı önerilerin ise 1 / 5.000 ölçekli nazım imar planlarında verildiği uygulamada sıkça görülmektedir.

Günümüzde çok karşılaşılmaması nedeniyle artık olağanlaşan bu karmaşanın ilk sonucu 1 / 5.000 ölçekli nazım imar planlarının temel işlevini yitirmesi olmaktadır. Kentin geleceğini yönlendiren geniş ufuklu araçlar olması beklenen nazım planlar, tanımı gereği kapsamı beklenen yetkilerin farklı ölçekler tarafından kullanılmakta oluşu ve kendisinden 1 / 1.000 ölçekli plan ayrımının beklenmesi nedeniyle içeriğinden soyutlanmakta ve salt yasal prosedür gereği hazırlanan dokümanlar konumuna gerilemektedir.

Ülkemizdeki planlama faaliyetlerinde yoğun olarak karşılaşılan bu üst ve alt ölçekli planlar arasındaki hiyerarşik düzenin bozulması gerçeği kentleşmenin gelip dayandığı noktanın bir göstergesi olarak görülmelidir. Ayrıca, rastlantısal olmayıp istemli bir davranışın sonucu olduğu bilinmelidir.

Bozulmanın Nedenleri

Fiziki planlama hiyerarşisindeki bu bozulmanın nedeni, kentlerin içinde ve yakın çevresinde yer alan arazilerde görülen değer artışlarında aranmak durumundadır. Günümüzde büyük kentlerin tümünde yüksek boyutlara ulaşan bu değer artışları kentsel alandaki spekülasyon beklentileri ileri boyutlara taşımakta, bunun sonucu olarak ta çeşitli kişi ve kurumların kentsel alan üstünde belirleyici olma istekleri artmaktadır. Sonuçta, planı hazırlatan gerçek ve tüzel kişilerin (kamu kurumu ya da belediye), söz konusu kent parçasının geleceği konusunda rakiplerinden daha fazla etkin olmak istemi, kendi portföyündeki projelerini uygulama konusundaki ısrarı ve giderek özgül taleplerini dayatma güdüsü ile çoğu kez gündemdeki planın ölçeği dışına taşınan kararları da almak ve plan öngörülerini arasına yerleştirmek istemektedir.

Hiyerarşik düzenin bozulmasında temel etmen kentsel rantın kullanımında etkinlik sağlanmasıyla birlikte plan hazırlama ve onama yetkilerinin parçalı yapısı ve farklı kurumlar arasında dağıtılmış olması da karmaşada kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Geçmişte önce

tek bir bakanlık sonra da belediyeler uhdesinde olan fiziksel planlama görev ve yetkisi günümüzde bahse konu planların ölçeğine bağlı olarak farklı Bakanlıklar (Bayındırlık ve İskan, Çevre ve Orman, Kültür ve Turizm, vb), İdareler (Özelleştirme İdaresi, Toplu Konut İdaresi, İl Özel İdareleri, vb) ve belediyeler (büyükşehir ve merkez ilçe belediyeleri) arasında parçalanmış bulunmaktadır. Özellikle kentteki rantı yüksek alanlara yönelik plan öngörülerinin hazırlanmasında bu farklı kurumların rakiplerinden önce davranma güdüleri ve dayatmacı tutum sergilemeleri planlama ortamını kargaşaya sürüklemektedir. Bu tavrın en bilinen sonucu aslında farklı ölçeklerdeki planların onama yetkisine sahip kurumlar arasındaki çekişmenin yetki gaspına kadar vardırılması ve hazırlanan plan ile üst ya da alt ölçekli plana ait öngörülerin emrivaki ile yasallaştırılması olmaktadır.

Nazım imar planlarının işlev yitimine neden olan bir diğer etken de ülkemiz kentleşmesinde bugün gelinen durum olabilir. Şöyle ki; büyük kentlerimizin çoğunda 1980 ve 1990'lı yıllarda hazırlanan imar planları ile geniş alanlar yerleşime açılmış ve mesleğimiz dışı çevrelerin egemen bakış açısı ile bir nazım plandan beklenen temel işlev yerine getirilmiş durumdadır. Bu çerçevede, ilgili mevzuata ve yerleşik pratiklere uygun yeni ve gelecek perspektifine sahip bir nazım imar plan yerine ufku daha dar ve kısa vadeli programlara yönelik plan hazırlanması görüşü ağırlık kazanmaktadır.

Nazım planların içerik daralmasına katkı yapan bir diğer etken de, ülkemizdeki kentsel gelişmelerin yüksek hızı ve değişkenliği ile işlevi gereği 15 – 20 yıl gibi uzun dönemleri hedeflemesi beklenen nazım imar planlarının çatışması olarak görülebilir. Bu nedenle, günümüzde 1 / 5.000 ölçekli nazım imar planları uzun dönemli ve geniş perspektife dayalı olmak yerine güncel kaygılardan hareketle kısa dönemli projelere uygun şekilde hazırlanır olmaktadır. Planlama kapsamındaki böylesi bir daralma ise kaçınılmaz olarak nazım plan öngörülerinin 1 / 1.000 ölçekli plan formatına yaklaşmasına neden olmaktadır.

Bu çalışmanın odağı 1 / 5.000 ölçekli planlar açısından bakılınca görülen durum, hiyerarşide bu ölçeğe ait olması gereken kararların çoğu kez bir çeşit emrivaki ile üst (1 / 25.000 ölçekli çevre düzeni planı) ya da alt (1 / 1.000 ölçekli uygulama imar plan) ölçekte veriliyor olduğudur.

Adana'dan Örnekler

Bu bildiriye, son yıllardaki çalışma alanımız olan Adana'dan örnekler ile ülkemizde 1 / 5.000 ölçekli nazım imar planları konusunda yaşanan sıkıntılar sergilenmek istenmektedir.

1 / 5.000 ölçekli nazım imar planlarının işlevsizleşme sürecinde başlıca nedenin çeşitli çevrelerin kentsel rantın paylaşımında gösterdikleri dayatmacı tutumlar olduğü yukarıda belirtmişti. Ülkemizdeki büyük kentlerinin tümü için geçerli olan bu davranış geçtiğimiz günlerde Adana örneğinde zirveye çıkmış ve medyada geniş şekilde yer alan belediye meclisindeki kavgalar ile sonuçlanmıştır.

Bilindiği üzere, ülkemizde kırdan kente göçün başladığı 1950'li yıllardan beri arsa spekülasyonu en cazip ekonomik uğraş ve bireysel kalkınma aracı olmuştur. Bu senaryo, kentlerin yakın çevresindeki onanlı plan sınırları dışındaki tarım alanlarının geleceğe yönelik spekülasyon amaçlarıyla satın alınması ve parsellendikten sonra imar planı hazırlanması esasına dayalıdır. Adana özelinde de, aynı yöntem son 50 yılda yoğun biçimde uygulanmış ve kentin çevresindeki verimli tarım alanları yoğun bir yapılaşmaya sahne olurken sürece katılan tüm aktörler beklentilerini fazlasıyla elde etmiştir. Ancak, kentin tarım ve sanayisinde son dönemde görülen gerileme, yaşanan ekonomik durgunluk, ülke genelinde kaydedilen ikinci en yüksek işsizlik oranı vb göstergeler kentte bu kavramın keskinleşmesine neden olmaktadır. Sınırlı alanda giderek kızışan rekabet çeşitli kişi, grup ve kurumların plan öngörülerine müdahale güdüsünü körüklemekte ve bir planın tanımlanmış işlevlerini aşan, üst ve alt ölçekli planlara ait öngörülere yönelik beklentileri gündeme getirmektedir. 1 / 5.000 ölçekli nazım plan eksen alındığında bu yetki kayması duruma göre 1 / 25.000 ve 1 / 1.000 ölçeğin işlevlerinin talep edilmesi biçiminde görülmektedir.

Diğer taraftan, Adana'da 1990'lı yıllarda hazırlanan imar planları ile geniş alanlar yerleşime açılmış ve plan talep eden çevrelerin yaklaşımına göre bir nazım plandan beklenen temel işlev yerine getirilmiş durumdadır. Bu çerçevede, mevzuata uygun yeni ve gelecek perspektifine sahip bir nazım imar planına olan ihtiyacı ilgili çevrelere benimsetmek güçleşmektedir. Bunun yerine arsa spekülasyonu, yoğunluk artışı, kentsel donatı alanlarının azaltılması (ya da kayırlmak istenen arazilerden uzaklaştırılması) veya herhangi bir yatırımın önünün açılması gibi gerekçelerle 1 / 5.000 ölçekli nazım imar planı değişikliği hazırlanması gündeme gelmektedir. Çoğu zaman 1 / 1.000 ölçekte çözümlenebilecek bu değişiklikler için nazım imar planı talep edilmesinin nedeni imar mevzuatının gerektirdiği hiyerarşiyi salt görüntüde sağlamak ve riskli istemi yerine getirirken dayanaklarını sağlamlaştırmak güdüsü olabilir.

Diğer taraftan, farklı ölçeklerdeki planları özünden soyutlayarak mekanik değerlendirme ya da 1 / 5.000 ölçekli nazım imar planının 1 / 1.000 ölçekli uygulama imar planı gözlüğüyle değerlendirilme anlayışı çeşitli çevrelerde artık iyice yerleşmiş durumdadır. Bu yaklaşım; planları talep eden, hazırlatan ve onayan çevreler kadar plan kararlarından etkilenen ve itiraz edenler ile karara bağlayan hukuk çevrelerinde de yaygındır.

1 / 5.000 ölçekli nazım imar planlarının özünden soyutlanarak mekanik olarak ele alınması, çoğu kez 1 / 1.000 ölçekli uygulama imar planına ait öngörülerin beklenmesi ve giderek işlev yitimi ile verili koşulların baskınlığı çerçevesinde doğru yaklaşımın kabul ettirilemeyeceği sonucunda anlaşılması güç düzenlemeler ortaya çıkmaktadır.

Son dönemde, çeşitli nedenlerle planları sürekli yargıya taşınan Adana'da bu yönde ilginç örnekler bulunmaktadır; hazırlanmış bir nazım plana yönelik parsel esasındaki itirazlar (örn. öneri mezarlık yeri, semt merkezi için seçilen alan, yoğunluk farklılaşması, vb) mahkemeye taşındığında bahse konu önerilerin üst ölçekli plan olan 1 / 25.000 Çevre Düzeni Planında

görlümüyor olmasına dayanılarak binlerce hektar genişliğindeki nazım imar planının iptali ile sonuçlanabilmektedir.

Planlama öngörülerinin özünden soyutlanarak tanımların sözcük olarak mutlaklaştırılması da çeşitli yorumlama, itiraz ve değerlendirme sorunlarına taban olabilmektedir. Bu sorunlar, daha çok planlama camiasının dışından gelmektedir. Örnek olarak, bu tür sorunlar kentten 1 / 5.000 ve 1 / 1.000 ölçekli imar planlarında “ticaret” olarak ayrılmış bölgelerinde mantıken yer alabilecek olan özel eğitim ve sağlık tesislerinden kaynaklanarak gündeme gelebilmektedir. Planlama açısından, bu bölgelerde bu tür tesislerin açılması mümkün iken yatırımcı kişi ve kurumlar dersane ya da doktor muayenehanesi boyutunu aşan tesisler için planlamadan daha net ve amaca uygun tanımlama talep etmektedir. Gerekçe ise bu tesislerin programına alınabilmesi (özel girişimler için kredi kullanımı) ya da açılış ruhsatı alımı konusunda yaşanan sorunlar olarak ifade edilmektedir. Bunun çözümü ise 1 / 1.000 ölçekli uygulama imar planı değişikliği hazırlanması iken Adana örneğinde ilçe belediyelerinin dayatması ile münferit parselde dayalı 1 / 5.000 ölçekli nazım imar planı değişikliği olmaktadır.

Aynı şekilde, 1 / 5.000 ölçekli nazım imar planlarında ayrılan “Kentsel ve Bölgesel Merkezi İş Alanları (MİA)” ve “Konut Dışı Kentsel Çalışma Alanları (KDKÇA)” kullanımları da 1 / 1.000 ölçeğe aktarılırken sorun yaratmaktadır. Kent merkezinde çok geniş alanı kapsayan ve 1 / 5.000 ölçekli planda MİA olarak tanımlanan bölgede mevcutlardan hareketle ticaret kullanımına ek olarak konut, eğitim, sağlık, dini vb kullanımlara da yer verilebilmektedir. Ancak, 1 / 1.000 ölçekli plan hazırlanırken de aynı bölgedeki (mevcut eğitim, sağlık, dini vb tesisler dışında kalan) yapı adalarına MİA tanımı öngörüldüğünden sonradan gündeme gelen eğitim, sağlık ve dini tesislerin yerleştirilmesi sorun olmakta ve plan lejantında daha net ve amaca uygun tanımlama talebi ile 1 / 5.000 ölçekli nazım imar planı değişikliği gündeme gelmektedir.

Nazım imar planında gösterilen KDKÇA kullanımı imar mevzuatında yerleşime yeni açılan bölgelerdeki geniş alanlar için kullanım esnekliği getirmeyi amaçlar iken 1 / 1.000 ölçekli planına geçilirken sorun yaratabilmektedir. Adana Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği nazım planda KDKÇA olarak ayrılmış alanlarda çeşitli ticaret birimleri kapsamında sinema, tiyatro, düğün salonu ve otel – motel birimlerinin de yer alabileceğini belirtmektedir. Yakın geçmişte gündeme gelen bir örnekte, KDKÇA gösterimli bir alanda onanlı imar planı hükümleri uyarınca otel yapmak üzere başlanan bir girişim ilgili bakanlıktan kredi talep ettiğinde plandaki kullanımın “Turizm Tesis Alanı” olarak değiştirilmesi gereği ile karşılanmış ve yine parsel bazında nazım imar planı değişikliği talep edilmiştir.

Burada belirtmek istenilen, planlamada farklı kullanımların mekana dağılımında temel niteliklerine göre gruplandırma yapılarak uygulamada esneklik sağlanması amaçlanırken ve buna yönelik MİA, KDKÇA vb terimler geliştirilirken, kullanılan dil uygulayıcılar ve yatırımcılar tarafından mutlaklaştırılmakta ve başlangıçta istenilenin tam tersi sonuçlar doğurduğudur.

Bu konuda Adana'dan en uç örnek, gerçek boyutu 10 m² büyüklüğü geçmeyen trafo tesisleri için 1 / 5.000 ölçekli nazım imar planı değişikliği hazırlanması olarak gösterilebilir. Geçmişte hazırlanmış planlarda Teknik Altyapı Alanı (TAY) ayrı bir arazi kullanım türü olarak öngörülmediğinden kentin yerleşik dokusu içinde sorun yaşanmaktadır. Önce, bu kadar küçük boyutlu bir kentsel altyapı tesisinin nazım (hatta uygulama) imar planı ölçeğinde gösterilmesine gerek olmadığı ve herhangi bir yapı adası içine uygun şekilde yerleştirilebileceği savunulmuştur. Ancak, yatırımcı kuruluşun onanlı planda amaca yönelik ayrılmış olmayan taşınmazın kamulaştırma açmazı nedeniyle plan değişikliği talebi geçerliliğini korumaya devam etmiştir. Bu kez, çok küçük boyutlu bu kullanım için 1 / 5.000 ölçekte nazım imar planı değişikliğine gerek olmadığı, konunun salt 1 / 1.000 ölçekli uygulama imar planı değişikliği ile çözülebileceği görüşü benimsenmiştir. Ancak, bu yöneme de büyükşehir kapsamındaki ilçe belediyeleri üst ölçekli planda görülmeyen bir kullanım için 1 / 1.000 ölçekli planı kabul edemeyeceklerini öne sürerek karşı çıkmışlardır. Sonuçta, kentin çeşitli mahallelerindeki enerji ihtiyacının karşılanması amacıyla 1 / 5.000 ölçekte toplu iğne başı kadar görünen trafo kullanıma yönelik 1 / 5.000 ölçekli nazım imar planı değişikliği hazırlanmıştır. Ancak, yatırımcı kuruluşun yakın geçmişte benimseyip kaldırımlara yerleştirdiği daha küçük boyutlu “taşınabilir metal trafo köşkü” uygulaması ile sıkıntı hafiflemiştir.

1 / 1.000 ölçekli plana ait öngörülerden hareketle nazım imar planı talep edilmesinin bir diğer nedeni, daha önce de belirtilen ve Adana örneğinde sıkça karşılaşılan aslında üst ya da alt ölçekli planların hazırlama / onama yetkisine sahip diğer bir kurumun (metropolitan alan içindeki Büyükşehir ya da ilçe belediyesinin) yetkisini gasp etmek amacı da olabilmektedir. Adana özelinde daha çok büyükşehir belediyesi ile merkez ilçe belediyeleri arasındaki yetki çekişmesinden kaynaklanan bu tür uygulamaların görünür sonucu ise, ortaya çıkan 1 / 5.000 ölçekte hazırlanmış olmakla birlikte bir nazım imar planı veya değişikliği niteliklerine sahip olmayan, çoğunlukla alt ölçekli planların işlevini yerine getiren belgeler olmaktadır. Bu durum meslektaşların dikkatini çekmekle birlikte diğer tüm ilgili çevrelerde olağan karşılanmaktadır.

Özetle görülen odur ki, nazım imar planlarındaki kapsam daralması ve yetki kayması salt kentleşmenin güncel sorunları ile planlama pratiğinin iç koşullarından kaynaklanmamaktadır. Ek olarak, planları talep eden, onayan, kullanan ve yargıda değerlendiren çevrelerin egemen bakış açısı, beklentileri ve dayatma güdüsü de önemli rol oynamaktadır.

1 / 5.000 Ölçekli Nazım İmar Planının Olmazsa Olmaz Özellikleri

Çeşitli nedenlerle varılan bugünkü durumda hazırlanan ve onanan 1 / 5.000 ölçekli nazım imar planları gerekli içeriğe sahip olmayışı nedeniyle asli işlevinden kesin olarak uzaklaşmaktadır. Nazım imar planından beklenen asli görev özetle; kentin başlıca gelişme yönleri, hedef yılda öngörülen nüfus büyüklüğü, yaşama – çalışma – dinlenme alanları bakımından

bölgeleme esasları, genel arazi kullanım deseni ve yoğunluk dağılımı, konut dışı kullanımlar, donatı alanları ve ana ulaşım akslarının bu desen ile uygunluğunu ve yeterliliğini göstermek olarak tanımlanabilir. Nazım plan, bu yöndeki irdelemeler için gerekli verileri sağlamak ve hazırlanacak alt ölçekli planlara zemin oluşturmak durumundadır.

Ancak, baştan beri aktarılan nedenlerden hareketle günümüzde hazırlanan 1 / 5.000 ölçekli nazım imar planlarında bu bilgilerin büyük bölümü kapsam dışında kalmakta ve planlar yapı adası ve parseli bazında çeşitli bilgiler sergileyen dokümanlara dönüşerek çoğu kez 1 / 1.000 ölçekli uygulama imar planına ait kararları (örn. yapı yüksekliği, yapılaşma katsayıları, çekme mesafeleri vb) içermektedir.

1 / 5.000 ölçekli nazım imar planının olmazsa olmaz özelliği, belirlenen planlama dönemi sonu için hangi nüfus büyüklüğünün öngörüldüğü ve bu toplamın hangi yerleşim yoğunlukları ile mekana dağıtıldığı olmaktadır. Böyle bir denetimin eksikliği, ihtiyacın çok üstünde alanların spekülatif amaçların etkisinde kalarak yerleşime açılması ile sonuçlanmaktadır. Adana örneğinde de geçmişte herhangi bir nazım plan yönlendirmesi olmadan mevzii olarak 1 / 1.000 ölçekte hazırlanmış planların kolaj halinde yan yana getirilip 1 / 5.000 ölçeğe küçültülmesi ile varılan durum bu olmuştur. Ek olarak, yerleşim yoğunluklarının brüt kişi / ha yerine yapılaşma emsali ile verilmiş olması hedef nüfusun 3 katına yeterli alanın yerleşime açılmış olduğunu gözlerden saklamaktadır.

Diğer taraftan, günümüzde birçok örnekte görüldüğü gibi nazım imar planları yerleşim alanları açısından bölgeleme esasından uzaktır. Gerekli yaklaşım, yerleşik konut alanları yanında yerleşime açılması önerilen gelişme konut alanlarının geleceğe yönelik gelişme potansiyeli ve öngörülecek brüt yerleşim yoğunluğu açısından belli bir bölgeleme esasına dayandırılmasıdır. Bu tür bir bölgeleme tabanının yokluğunda; hem kentsel donatıların nüfusla bağlantılı olarak mekanda dengeli dağılımı irdelenememekte hem de farklı bölgelere öngörülen farklı yoğunlukların savunulması güçleşmektedir.

Belirtilen bu iki kavramın yaygın biçimde göz ardı edilisinde başlıca etken; nazım planların temel işlevi olarak kentsel genişlemenin sağlanması ve yeni yerleşim alanlarının imara açılması şeklindeki algılamının sürmekte oluşudur. Bu hizmetin büyük kentlerin çoğu için 1990'lı yıllarda zaten gerçekleşmiş olması nedeniyle misyon yitimi yaşanmakta ve bu hatalı yaklaşım faaliyetlere yansımaktadır. Oysa kentleşme, kentsel gelişme ve planlamanın gerekleri kentin mekansal genişlemesi ile sınırlı olarak görülemez. 1 / 5.000 ölçekli nazım imar planları için benimsenecek güncel misyon en geniş anlamı ile "kentsel büyümenin yönetimi" olmalı ve kentin değişen koşullara uyum sağlama için gerekli planlama ve uygulama faaliyetlerine yön verecek kapsamlı bir çerçevede sağlanması olmalıdır.

Nazım imar planları konusunda yaşanan işlev yitimi ve yetki kaymasında diğer etkenler yanında ilgili mevzuat hükümleri ile yerleşmiş pratikleri göz ardı eden biz plancılar da sorumluyuz. Bu konuda, planı talep eden ve / veya onamayı gerçekleştiren kurum ve yetkililerin yoğun baskısı geçerli olmakla birlikte imar mevzuatını özünden soyutlayarak

sözcüklere dayalı yorumlayan da yine biz plancılar olmaktadır. İlkeleri savunmanın zahmeti ve riskleri yerine yapay çözümler yaratan da yine bizleriz. Günümüzde yaygınlaşan elektronik çizim tekniklerinin sağladığı kolaylıkların da desteğiyle, meslektaşlarımız tarafından hazırlanan bir kısım 1 / 5.000 ölçekli nazım planlar çoğu zaman 1 / 1.000 ölçekli planların 5 kez küçültülmüş hali olmaktadır.

Nazım İmar Planlarını İşlevsizleştiren Tutumlar

Nazım imar planlarının işlevsizleşmesine katkıda bulunan ve plan hazırlama sürecinde benimsenen başlıca tutumlar şöyle özetlenebilir:

Planlama sürecinde araştırma aşamasının önemsenmemesi

Kısmen planlamaya konu olan yerleşimlerin büyük boyutlarından kısmen de hazırlanacak planının çoğu kez olduğu gibi mevcut yerleşimi yasallaştırma misyonunun öne çıkması ve geleceğe yönelik öngörülerinin kısırlığından kaynaklanmaktadır. Bu süreçte özellikle hanehalkı, ticaret ve sanayi birimlerinde anket uygulaması gibi zahmetli işlerden de kaçınılmakta ve salt mekansal analizlerle yetinilmektedir. Bunun sonucunda ortaya çıkarılan araştırma raporu da ilgili kentin geleceğine yönelik bir perspektif çizmekten uzak kalmaktadır.

Sosyal ve ekonomik analizlerin yapıldığı örneklerde ise amaca yönelik ve bilinçli ayarlanmış sorgulamalar yerine kaba taslak çalışmalar yapılmakta ve görüntünün kurtarılması hedeflenmektedir. Örnek olarak, hanehalkı anketlerinden asıl beklenen veri, planlama dönemi sonunda nüfusun konuta yönelik olarak nasıl bir davranış / hareketlilik benimseyeceği ve değişim potansiyeli üzerine bilgilendirme iken bu konu özneliği, hassasiyeti ve güçlüğü nedeniyle atlanmakta ve gelecekteki konut talebi mevcut gözlem ve genellemelere dayandırılmaktadır.

Plan hazırlama etaplarının önemsenmemesi

Ülkemizde fiziki plan hazırlanması konusunda kullanılan İller Bankası tip şartnamesinin öngördüğü “Analiz – Sentez – Planlama Kararları – Plan Alternatifleri – Plan” şeklindeki etaplamaya son dönemde hazırlanan nazım imar planı çalışmalarında rastlanmamaktadır. Bu kapsamda çoğu kez yapılan ise Analiz bölümünde ilgili ilgisiz bir sürü bilginin yığılması olmakta, bu bilgilerden hareketle sentez aşaması ise çoğu kez geçiştirilmektedir. Raporun bu yetersizliği planı inceleyen ve onamayı yapacak olan kurum (çoğu kez yerel yönetimler) tarafından önemsenmemektedir. Planlama Kararları ve Plan Alternatifleri aşamaları ise Araştırma Raporunda neredeyse hiç yer almayan kısımları olurken sonuçta hazırlanan Plan çoğunlukla araştırmalardan bağımsız kendi özgün kaygılarına göre şekillenmektedir.

Burada belirtilmesi gerekli bir diğer nokta, İller Bankası tip şartnamesinin metropol niteliğindeki büyükşehirlerde ihtiyaç duyulan planlama sürecini yönlendirecek yapıda olmayışıdır. Nedeni, bu kentlerin planlama hizmetlerini artık bankadan bağımsız olarak gerçekleştirme istekleri olabilir. Ancak uygulamada büyükşehir belediyeleri planlama hizmeti talep ederken amaca yönelik daha uygun bir alternatifin yokluğunda bankanın tip şartnamesini kullanmak durumunda kalmaktadır.

Genel yaklaşım olarak tümdengelim yerine tümevarım yaklaşımı benimsenmesi

Bir nazım plan hazırlanışında; yerleşim alanı, nüfus, yoğunluk, konut, donatı, ulaşım ve diğer tüm konularda genelliklerden hareket edilerek ayrıntıya inilmesi esas yaklaşım iken yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere günümüz nazım planlarında önce ayrıntılı planlar hazırlanmakta daha sonra aynı bölge için hazırlanan planlar yan yana getirilerek 1 / 5.000 ölçekte bir mozaik elde edilmektedir.

Planlama çalışmasında sondan başa doğru izlek izlenmesi

Gözlenen diğer bir uygulama ise kısmen planı yaptıran idarenin istekleri doğrultusunda nazım planın önce şema olarak hazırlanıp daha sonra ortaya çıkan şekli rasyonalize edecek araştırma dokümanlarının hazırlanması olmaktadır. Mevzuatta ngrlen nazım plan hazırlama tekniklerinin tam tersi olan bu yaklaşıma örnek olarak; bir nazım imar planı hazırlanışında gerekli analiz ve sentez çalışmalarından sonra planlama dönemi sonu olarak belirlenen yıla ait bir nüfus büyüklüğü tahmin edilip, sonra da o nüfusu barındırmaya yeterli olacak yerleşim alanları aranmaya başlanması gerekirken günümüzde bunun tersi bir tutum izlenmekte ve önce kentin mevcut eğilimlerle yayılabileceği alan belirlenmekte sonra da bunun içine ne kadar nüfus sığar sorusu sorulmaktadır.

Mevcut yerleşim alanlarının gelecek potansiyeli açısından değerlendirilmesi

1/5.000 ölçekli nazım imar planları için yönetmelikle belirlenmiş olan çizim tekniğinde kentteki yerleşik (meskun) konut alanlarının hem geleceğe yönelik gelişme potansiyeli hem de brüt yerleşim yoğunluğu açısından ikili bir değerlendirmeye tabi tutulması esas alınmıştır. Bayındırlık ve İşkan Bakanlığı, Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü'nce yayınlanan "3194 Sayılı İmar Kanunu ve İlgili Yönetmelikler" başlıklı belgenin Ek 2.a kısmında mevcut konut alanlarının (mahalleler) mevcut yerleşim yapısı, boşluk / doluluk dengesi, yerleşime uygun alanların varlığı, imarlı / imarsız değerlendirmesi, oluşumunu tamamlamış / tamamlamamış mahalle nitelemesi, mevcut yapı stokunun korunma / iyileştirilme / yenilenme potansiyeli, mahallenin ilave nüfus taşıma kapasitesi ile çeşitli gelir gruplarının kent içi hareketliliği ve yerleşim tercihleri gibi analizlerle desteklenerek 3'l bir sınıflandırmaya tabi tutulması ngrlmş bulunmaktadır. Bu l tasnifte yoğun-

luğu ve yapı düzeni korunacak (K), düzeltilecek (D) ve yenilenecek (Y) alanlar belirlenmek durumundadır. Daha sonra nazım planda planlama dönemi sonu için belirlenen hedef nüfus göz önüne alınarak bu 3'lü gruplama yapılmış konut alanlarına brüt yerleşim yoğunlukları olarak yüksek, orta ve az (düşük) yoğunlukların atamasının yapılması gerekmektedir.

Bir nazım imar planını şekillendirilmesinde zorunlu olan bu tür analizlerde, gerek planı hazırlatan kurumun öncelikle ve yalnızca arazi kullanım deseni ve yoğunluk dağılımını görmek istemesi gerekse de meslektaşlarımızın zahmetten kaçınması nedeniyle çoğu örnekte yer almamaktadır.

Yönetmelikle belirlenmiş çizim tekniğinin keyfi uygulanması

Bu sorun çoğunlukla 1 / 1.000 ölçekte çizilmiş bir imar planının günümüzde kullanılan bilgisayarlı çizim teknikleriyle 5 kez küçültülüp 1 / 5.000 ölçekli nazım plan haline getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda yerleşim yoğunlukları bile ilgili yönetmelikle belirlenmiş çizim tekniğine aykırı olarak 1 / 5.000 ölçekli plan üstüne brüt yerleşim yoğunluğu (kişi / ha) olarak yazılmamakta ve plandan acil beklentisi olan çevrelere de daha fazla hitap eden yapılaşma emsali (TAKS / KAKS veya E) olarak gösterilmektedir. Bu konuda “fazla bilginin zararı olmaz” şeklinde yaklaşmak mümkün değildir.

Nazım imar planlarında brüt yerleşim yoğunlukları yerine yapılaşma esaslarının verilmesi ölçeğin özgün hedeflerinin gözden kaçmasına neden olmakta ve öngörülen hedef nüfusun toplam büyüklüğü ve mekana dağılımını göstermemektedir. Bunun sonucunda ise, planlama dönemi sonu için tahmin edilen hedef çok aşan büyüklükler için kent ve yakın çevresinde yerleşim alanları planlanmakta ve planlamanın bu zaafi dikkatlerden kaçmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

1 / 5.000 ölçekli nazım imar planlarının günümüzde karşılaştığı bu işlev kaybının giderilmesi ve planlı kentsel gelişmenin yeniden temeli haline getirilmesi için bir dizi alanda değişiklik yapılmasına gereksinim vardır. Bu anlamda ilk ağızda gündeme gelen öneriler aşağıdadır;

- Planlama hiyerarşisindeki üst ve alt ölçek planların işlev tanımlarının güncel gelişmeler uyarınca netleştirilmesi ve bu tanımlarının mevzuata yansıtılması,
- Nazım imar planlarının güncel projeler yerine geleceğe yönelik geniş perspektifi esas alan yaklaşımlara göre hazırlanması gereğinin ilgili tüm çevrelere benimsetilmesi, ilgili bakanlıkça daha yakından izlenmesi,
- Bu anlamda, özellikle ülkemizdeki büyükşehirler için içeriği Çevre Düzeni Planı'ndan daha dolgun 1 / 25.000 ölçekli Nazım İmar Planı ihtiyacının gündeme getirilmesi,

- 15 yıl gibi uzun erimli hazırlanan nazım planların ara etaplara (örn. 5 yıl gibi) yönelik olarak gözden geçirilmesi gereğinin benimsenmesi ve yasal çerçevenin bu yönde geliştirilmesi,
- Planlamada tasarım öncesindeki araştırma etabına ve imar planının ayrılmaz parçası olan Araştırma Raporu'na gerekli önemin verilmesi ve yeterliliğinin irdelenmesi, bu gerekliliği göz ardı eden örneklerin denetlenmesi,
- Yürürlüğe giren imar planlarının takibi günümüzde salt itirazlar üzerine dava açıldığında mahkemeler eliyle yapılmaktadır. Onama yetkileri çeşitli yasa ve kanun hükmünde kararnamele ile parçalı duruma gelmiş olsa bile denetim yetkisi 3194 sayılı İmar Kanunu uyarınca Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na aittir. Bakanlığın bu konuda etkin görev yapması ve planları yasal gerekler açısından değerlendirerek izlemesi,
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın İller Bankası aracılığı ya da başka bir yöntemle plan hazırlama sürecinde ilgili kurumlara teknik destek sağlaması,
- Planlama hizmetinin satın alma yöntemiyle gerçekleştirilmesine yönelik Teknik Şartname'nin özellikle büyükşehirler için yeniden kurgulanması ve meslek odasının bu konuda etkin görev alması,

Görüleceği üzere planlı kentsel gelişmenin ana bileşeni olarak kabul edilebilecek 1 / 5.000 ölçekli nazım imar planlamasının mevcut yetersizliklerden kurtarılabilmesi anlayış değişikliğinden ilgili mevzuatın yenilenmesine ve planlama dışı çevrelere tanıtım ve bilgilendirmeye kadar çok geniş bir yelpazede çalışmaya ihtiyaç göstermektedir. Bu konuda en büyük görev de konunun temel aktörleri olan biz plancılara düşmektedir. Yoğun ve yorucu bir mücadeleye hazır olunması gerekiyor.

PLANLAMADA ORTAK DİL VE STANDART YARATMADA TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI MESLEKİ DENETİM UYGULAMASININ ROLÜ

Nuray ÇOLAK, Ayla DOĞANÇ

TMMOB Şehir Plancıları Odası, İzmir Şubesi

2000 sonrası gerek Avrupa Birliği ile uyum gerekse ekonomik programın uygulanmasına ilişkin pek çok yasa ve yönetmelik değişikliği gerçekleştirilmiş, bu değişim yerel ve merkezi yönetimlerin yapısına, sosyal ve ekonomik yapıya yansımış, dolayısıyla planlama alanını da doğrudan etkilemiş, yeni plan türleri ve ölçekleri ortaya çıkmıştır.

Teknolojik gelişmelerin planlama alanında yansımaları ise bu değişim sürecine paralel gelişmiştir. Hem yasal ve yönetsel yapıda hem de planlama alanında coğrafi bilgi sistemlerinin ve bilgisayar destekli tasarım programlarının kullanılmaya başlanması sürecinde yaşanan hızlı değişim karşısında planlama alanında pek çok sorun yaşanmıştır. Bu sorunlardan biri de ortak dil ve standartların oluşmamasıdır. Bu bildirinin amacı TMMOB Şehir Plancıları Odası Mesleki Denetim Uygulamasının planlamada ortak dil ve standart yaratmada rolünün ne olabileceğinin tartışılmasıdır.

TMMOB Şehir Plancıları Odası Anayasa'nın 135. Maddesinde tanımlanan, 7303 sayılı Yasa ve 66 ve 85 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerle değişik 6235 sayılı TMMOB Yasası uyarınca kurulmuş kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşudur. Odamızın amaçları TMMOB Şehir Plancıları Odası Ana Yönetmeliği'nde, ülke ve kamu çıkarları çerçevesinde şehir ve bölge planlaması mesleği ile ilgili bütün konularda mesleğin ve meslektaşların görev ve yetkilerini düzenleme; ülkenin ve kamunun çıkarlarının korunması doğrultusunda meslek alanına giren konularda doğal kaynakların ve kamusal varlıkların korunması ve geliştirilmesi, ülkenin sanatsal ve teknik gelişmesi için gerekli gördüğü tüm girişim ve etkinliklerde bulunma; oda üyelerinin birbirleri ile ve halkla olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlakını koruma, meslek haklarına sahip çıkma, kent planlama ve bilimini geliştirme olarak belirlenmiştir. Odanın amaçları doğrultusunda meslek disiplini ve ahlakını korumadaki en etkin aracı da şüphesiz mesleki denetim yetkisidir.

TMMOB Şehir Plancıları Odası Mesleki Denetim Uygulaması Amaç, Kapsam ve Uygulaması

“Denetleme” kelimesi, Türk Dil Kurumu Sözlüğünde¹ “*Bir görevin yolunda yürütülüp yürütülmediğini anlamak için yapılan araştırma, denetim, bakı, teftiş, murakabe, kontrol*” olarak tanımlanmıştır. Planlama alanında denetim ise planlama kararlarının alınması ve buna bağlı olarak uygulama sürecinde plan hükümlerinin öngörüldüğü biçimde gerçekleşmesinin yönlendirilmesi ve bu sürecin denetlenmesi ile ilgili süreci tarif etmektedir².

Ülkemiz planlama sisteminde planlama sürecinin tamamında sorunlar olduğu görülmektedir. Planların “imar planı” olarak tanımlandığı sistemde, her ne kadar son dönemde bölge planları hazırlanmış olsa da, imar haklarının tanımlanmasının önem kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda planlama sürecinde en etkili denetim aracı, plan uygulaması sonucunda imar hakkının uygun kullanılıp kullanılmadığının denetiminin sağlandığı “ruhsat” olarak ortaya çıkmaktadır. Planlamayı imar ve arsa üretim sürecine indirgeyen “İmar Kanunu” yaklaşımı ile ise farklı denetim bir aracı ortaya çıkamamaktadır.

Yasal Araçlar				Kurumsal ve Yönetmelik Araçlar		Diğer Araçlar	
Plan Yapım Yetkisi Veren	Plan Hakkında Görüş Bildirme Yetkisi Veren	Plan Denetim Yetkisi Veren	Plan Uygulamasını Denetleyen	Halk Toplantıları	Kentsel Tasarım Rehberleri	Yargı Denetimi	Mesleki Denetim

Ülkemiz planlama sistemindeki denetim araçlarından “Yasal Araçlar” incelendiğinde plan kararlarının alınmasında uyulacak politikaların, uygulamanın denetimini sağlayacak araçların ve bu sürecin nasıl yönetileceğine ilişkin hususların yasal düzenlemelerde yer almadığını görmekteyiz. Denetimi sağlayacak halk toplantılarının ise başarılı olmadığı görülmektedir. Tasarım sürecinin denetiminde kullanılan kentsel tasarım rehberleri ise birkaç örnek dışında kullanılmamaktadır. Yargı denetimi ise plan onayından sonra menfaat ve süre açısından yapılan idari işleminin denetimi ile sınırlıdır. Tüm bu denetim araçları içinde TMMOB Şehir Plancıları Odası tarafından yapılan mesleki denetim uygulaması yaklaşımının planlama sistemimizin genel yaklaşımından çok farklı olmadığı görülmektedir.

Mesleki denetim uygulaması işlemine ilişkin ilk yasal düzenleme 22.4.1990 tarihinde Resmi Gazetede (RG:22.4.1990/20500) yayınlanmış olan “TMMOB Serbest Mühendislik ve Mi-

1 (Türk Dil Kurumu, 2006)

2 (Ünlü, 2003)

marlık Hizmetleri Asgari Ücret Yönetmeliği ve TMMOB Asgari Ücret ve Çizim Standartları Tespit Komisyonu ve Kontrol Bürolarının Kurulmasına İlişkin Yönetmeliği”dir. Yönetmelik 2002 yılında (RG:29.05.2002/24769) değiştirilerek “TMMOB Şehir Planlama Mimar Mühendisleri Odası Serbest Şehircilik Hizmetleri, Büro Tescil, Mesleki Denetim ve En Az Ücret Yönetmeliği” adını almıştır. Son halini ise 2005 yılında gerçekleştirilen değişiklikle (R.G. 19.01.2005 / 25705) “TMMOB Şehir Plancıları Odası Serbest Şehircilik Hizmetleri, Büro Tescil, Mesleki Denetim Ve En Az Ücret Yönetmeliği” olarak almıştır.

“TMMOB Şehir Plancıları Odası Serbest Şehircilik Hizmetleri, Büro Tescil, Mesleki Denetim ve En Az Ücret Yönetmeliği’nde” mesleki denetim uygulaması “meslek ve meslektaş hak ve çıkarlarını korumak, geliştirmek, serbest şehircilik hizmetlerinin yetkili meslek adamlarınca yapılmasını sağlamak; eşit rekabet koşullarını oluşturmak, nitelikli, güvenilir ve yüksek teknik özelliklere sahip; Serbest Şehircilik Bürosu tarafından yapılan, tüm Serbest Şehircilik Hizmetinin Yönetmelik ve ekleri çerçevesinde, Oda tarafından incelenmesi, denetlenmesi ve bunların kayıtlarının tutulması işlemi” olarak tarif edilmiştir.

Mesleki Denetim Uygulaması işlemi, söz konusu yönetmelik hükümleri doğrultusunda şehircilik hizmetinin kayıt ve tescilini yaptırmış Serbest Şehircilik Bürosu ve Yetkili Serbest Şehircilerce ve En Az Ücret Tablosuna uygun olarak gerçekleştirilmesinin sağlanmasıdır. Serbest şehir plancıları tarafından hazırlanmış olan şehircilik hizmetleri, yürürlükteki mevzuat, planlama ve şehircilik ilkeleri, kamu yararı, mesleki etik açısından ve biçimsel olarak planların niceliksel açıdan plan olma koşullarını taşıması açısından incelenip denetlenmektedir.

MESLEKİ DENETİM UYGULAMASI ESNASINDA YAPILMASI GEREKEN İŞLEMLER

Planlarda Biçimsel Olarak Yapılması Gerekenler

- Plan müellifinin kaşesi ve imzası bulunmak zorundadır
- Onaylı halihazır harita üzerine çizilmelidir
- Plan açıklama raporu, plan hükümleri ve plan lejandı bulunmalıdır
- İmar Kanununda tanımlı plan yapım ve çizim tekniklerine uygun olarak hazırlanmalıdır

Bu niteliklerden herhangi birinin bulunmadığı çalışmalar “imar planı” niteliğinde değerlendirilemeyeceği için,
Mesleki Denetim Uygulaması işlemine tabi tutulmaz.
Görölmüştür kaşesi basılmaz.

Biçimsel denetimde; plan müellifinin kaşesi ve imzası olması, onaylı hâlihazır haritalar üzerine çizilmesi, İmar Kanunu'nda tanımlı plan yapım ve çizim tekniklerine uygun olarak hazırlanması, plan açıklama raporu, plan hükümleri ve plan lejantı bulunması, plan kararları ile plan açıklama raporunun bütünlüklü olması, planlamanın kendi ölçeğinin detaylarını, dilini oluşturması bakımından inceleme yapılmaktadır.

Mesleki denetim uygulaması sırasında; serbest şehircilik hizmetinin kamu yararı göz önünde tutularak, şehircilik ilke ve esaslarına uygunluğu denetlenmekte, plan değişikliği ile noktasal ya da parsel bazında yoğunluk artırımlarına neden olunması, kentsel donatı alanlarını konu alan plan değişikliklerinde eşdeğer büyüklükte alan ayrılmaması, yöreye özgü hasasiyetler ve koşulların sağlanmadığı tespit edilmesi durumunda ise konu öncelikle plan müellifine aktarılmakta, değişiklik yapılmadığı takdirde bir örneği alınmaktadır. Bir örneği alınmış olan bu planların denetimi, Yönetim Kurulunca merkez ve/veya şubelerde oluşturulacak kurul eliyle yapılmaktadır.

Yönetmeliğin 16. Maddesi'nde yer alan “*Mesleki Denetim Uygulaması Serbest Şehircilik Hizmetinin onay makamına sunulduğu aşamada yapılır. Yaptıkları Serbest Şehircilik Hizmetini Mesleki Denetim Uygulaması'na getirmeyen Serbest Şehircilik Büroları ve bu Yönetmelik doğrultusunda düzenlenecek en az ücret tablosuna uymadığı saptananlar yazılı olarak uyarılırlar. 15 gün içinde eksiklik ve yanlışlık düzeltilmezse Serbest Şehircilik Bürosunun tescilleri üç ay süre ile iptal edilir. Tekrarı halinde her tekrar için iptal süresi ikişer ay uzatılarak uygulanır. Yönetim Kurulu bu gibi durumlarda Yetkili Serbest Şehirciyi Onur Kuruluna sevk edebilir.*” hükmü ile mesleki denetim uygulamasının yapılma aşaması açıklanmaktadır.

Yönetmeliğin 17. Maddesindeki “*Serbest Şehircilik Hizmeti kapsamında gerçekleştirilen Mesleki Denetim Uygulaması işlemi GÖRÜLMÜŞTÜR ibaresinin, Oda mührü ve yetkili kişinin imzasının dokümanlar üzerinde bulunması veya Mesleki Denetim Uygulaması yapıldığına ilişkin, bir belge ile belirtilir. Bu işlem, içeriğin denetlenmesi ve onaylanması anlamını taşımaz.*” hükmü ile de mesleki denetim uygulamasının içeriğinin ne olduğu belirtilmektedir.

Ancak meslek çevremizde Odamız tarafından yapılan mesleki denetim uygulamasının, içeriğin onaylanması anlamını taşıdığı algısının yaygın olduğu, gerek üyelerle yapılan görüşmelerde gerekse Odamız tarafından açılan davalarda kurumlar tarafından yapılan savunmalarda görülmektedir. Tekrar vurgulamak gerekir ki Oda tarafından yapılan denetim ile plan içeriğinin onaylanması söz konusu değildir.

TMMOB Şehir Plancıları Odası İzmir Şubesi'nde Karşılaşılan Örnekler

TMMOB Şehir Plancıları Odası İzmir Şubesi'nde mesleki denetim uygulaması için getirilen planlardan üst ölçek planlara uyum, imar planlarında kullanımların gösterilmesi ve plan

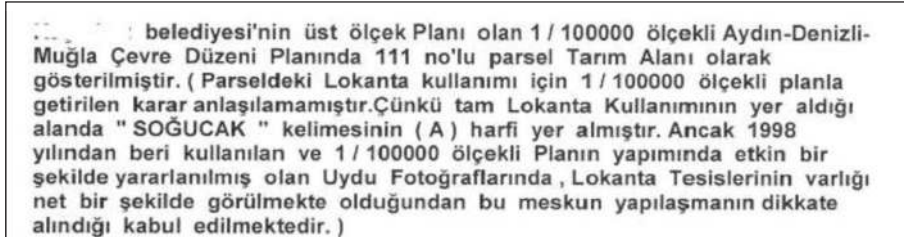
sınırının belirlenmesine ilişkin göstereceğimiz örnekler, planlamada kullanılan dile ilişkin kanaatin oluşmasında etkili olabilecektir.

Şubemiz yetki sınırları içinde 1/100.000 ölçekli Manisa-Kütahya-İzmir ve Aydın-Muğla-Denizli Çevre Düzeni Planlarının ve 1/25.000 ölçekli İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı'nın onayından sonra üst ölçek planlara uyum konusunda yaratılan planlama diline ilişkin ilginç örnekler ortaya çıkmıştır. Gerek bilirkişi raporları sonucu oluşan yargı kararlarında, gerekse belediyelerde çalışan meslektaşlarımızın uygulamalarında görüldüğü kadarıyla planların ölçekleri gereği oluşması gereken detay düzeylerinde kararlar alınmamakta ve 1/25.000 - 1/100.000 ölçekli planlarda uygulamaya dönük kararlar getirilmektedir. Üst ölçek planlarda alınan uygulamaya dönük kararların ötesinde 1/5.000 ölçekli nazım imar planı ile 1/1.000 uygulama imar planlarının uyumunun sağlanmasında da sorunlar yaşanmaktadır.

Farklı soyutlama düzeylerinde hazırlanan fiziksel planların birbirleri ile uyumu planların kademeli birlikteliği ilkesi ile tanımlanmaktadır (Ersoy,2006). Farklı ölçeklerde hazırlanan planların, bir üst ve bir alt düzeydeki planlarla ilişkilerinin kurulması ve üst ölçekli planların alt ölçekli planları yönlendiren kararlar alması planlamanın bütünselliği ve uygulanabilirliği açısından önemlidir. Planların kademeli birlikteliği ilkesi, üst ve alt ölçekli planlar arasında olabilecek tutarsızlıklar ve çelişkilerin planlar uygulamaya konmadan önce ortadan kalkmasını sağlamaktadır.

Üst ölçekli planlar, geliştirilen temel hedef, oluşturulmuş politika ve prensiplere uygun olarak kentin ana gelişme kararlarını ve arazi parçalarının kullanım biçimlerini ilke düzeyinde veren soyutlama düzeyi yüksek belgelerdir. Bu üst ölçekte belirtilen ana kararlar bir alt ölçeğe geçilirken, bu yeni ölçekte üst ölçekte ayrıntılandırılmamış olan, dolayısıyla yeni denilebilecek kararlar alınabilir. Ancak alt ölçekte alınacak kararların üst ölçek ana kararları ile çelişmemesi gerekmektedir. Daha açık bir anlatımla, alt ölçek planlar üst ölçek planların büyütülmüş kopyaları değildir. Her bir alt ölçek planlama kademesinin bir üst ölçektenkinden daha fazla bilgi ve ayrıntıyı içermesi, kendi özgün ölçeğinin ve türünün, amacının gerekli kıldığı yeni bilgi ve verileri de kapsayan, ancak bir üst ölçeğin ana kararlarını koruyan özgün bir plan belgesi olması gerekir. Her ölçekte eklenen yeni ve somuta daha yaklaşan kademenin aldığı kararlarla bir üst ölçek kararlar arasında temel ilkelerin korunması farklılıklar ortaya çıkması, planlarda uyumsuzluk ya da koşuluyla farklı kademelenmeyi bozan bir durum olarak yorumlanmamalıdır (Ersoy,2006).

1/100.000 ölçekli plana ilişkin en çarpıcı örnek ise Şekil 1'de görülen plan raporunda görülmüştür. Plan müellifi, plan raporundaki “... 1/100.000 ölçekli planla getirilen karar anlaşılmamıştır. Çünkü tam Lokanta kullanımın yer aldığı alanda “SOGUCAK” kelimesinin (A) harfinden yer almıştır.” ifadesiyle kendi bakış açısını ortaya koymuştur. Şekil 2’te söz konusu plan görülmektedir. Ayrıca, plan raporunda “Arsanın konut gelişme alanı görüldüğü 1/5000 ölçekli Nazım Plan kararı zaten 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Plan kararına aykırı olduğundan geçersizdir.” yorumu da yer almaktadır.

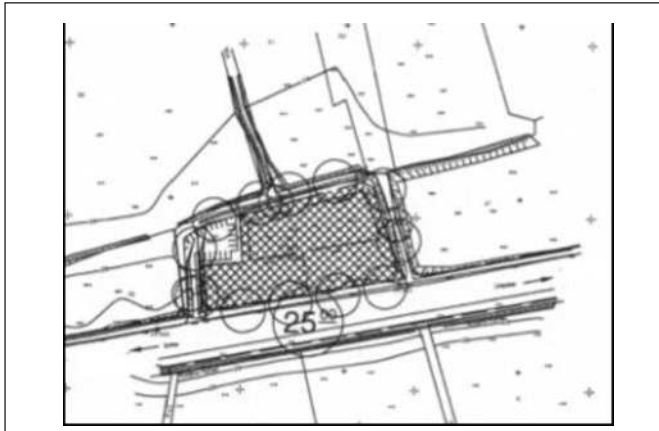
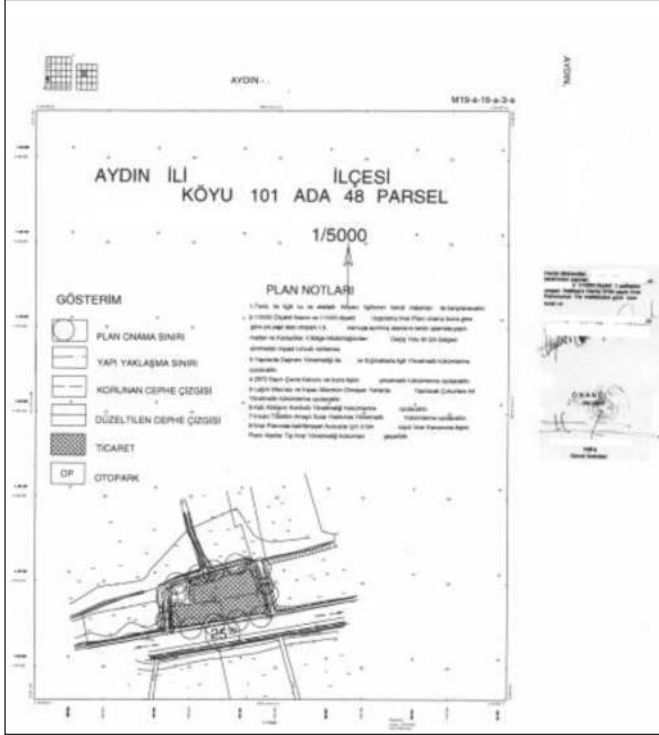

Şekil 1

Söz konusu plan raporundaki bu ifadeler her ne kadar mesleki denetim uygulaması sırasında planlamanın dili açısından uygun bulunmamışsa da uygulama yapılmış ancak planın bir örneği alınarak bu plan denetiminin, Odamız Genel Merkezinde oluşturulan kurul eliyle yapılması sağlanmıştır.

1/100.000 ölçekli çevre düzeni planlarının onaylanması ile mevzii imar planı yapımı mümkün olmamaktadır. Alt ölçekli planların bütünlüklü olarak yapılması her ne kadar öngörülmüşse de uygulamada mevzii planların hazırlanarak onaylandığı görülmektedir. Parsel bazında 1/5.000 ölçekli nazım imar planı ve 1/1.000 ölçekli uygulama imar planları hazırlanarak uygulamalar yapılmaktadır. Özellikle akaryakıt istasyonlarının ve tarımsal üretime yönelik sanayi tesisi yapımına ilişkin plan ve plan değişikliği önerilerinde görülen bu soruna ilişkin örnek Şekil 3'de görülmektedir. Aydın ilinde hazırlanan A4 formatındaki bu

plan önerisi incelendiğinde 1/5.000 ölçekte hazırlanan plan değişikliği önerisinin, 1/1.000 ölçekli plan niteliğinde (gösterim, hâlihazır harita ölçeği, plan hükümlerinin ayrıntısı gibi unsurlarla) olduğu, sadece plan isminin 1/5.000 ölçekli nazım plan olarak kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu plana İmar Kanunu'na aykırı olduğu gerekçesi ile mesleki denetim uygulaması yapılmamıştır.

Şekil 3

Bir başka sorun alanı uygulama imar planlarında kullanımların gösterilmesidir. 3194 sayılı İmar Kanunu ve ilgili yönetmeliklerine uygun olmayan biçimde gösterimler plan kararları ile oluşturulmaktadır. Elbette ki yönetmeliğin yeterli olmadığı, yöreye özgü kullanımlara ilişkin lejant önerileri plan çalışmasında yer almalıdır. Ancak mesleki denetim uygulamasına getirilen plan/plan değişikliği önerilerinde “düğün salonu” gibi gösterimlerin değiştirilmesi istenmektedir. Ya da Şekil 4’de görüldüğü gibi kullanımın ne olacağı (Ambalaj Atıkları Ayrıştırma Tesisi) tam olarak yazılmaktadır.

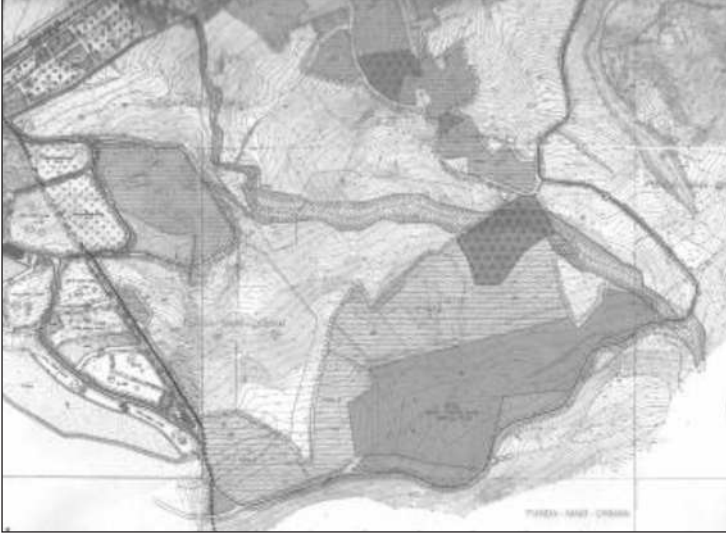
Şekil 4

Gösterime ilişkin sorunlardan biri de mülkiyet sınırlarının plan kararlarını doğrudan etkilemesidir. Şekil 5’te görülen örnekte arkeolojik sit alanına ilişkin koruma amaçlı imar planı sınırı, sit alanının bulunduğu mülkiyet sınırı olarak belirlenmiştir. Plan sınırları dışındaki alanlarda getirilmiş olan plan kararları da incelendiğinde benzer yaklaşım görülmektedir.

Şekil 5

Karşılaşılan en çarpıcı örneklerden biri Şekil 6’de görülmektedir. Mesleki denetim uygulaması sırasında, en az ücret ve mesleki denetim uygulaması ücreti hesaplarında alansal büyüklük esas alınarak işlem yapılmaktadır. Ancak sınırları büyük olan planlarda ödenecek mesleki denetim uygulamasının ücretinin plan müelliflerince yüksek bulunması nedeniyle, müellif tarafından plan sınırları değiştirilmiş, korumaya yönelik (makilik, fundalık, orman) kararlar plan sınırı dışında bırakılarak sadece kullanım kararlarını içeren alanlar plan sınırı içine alınmıştır.

Şekil 6

Sonuç

Planlama sisteminin her aşamasında denetim ile ilgili önemli eksiklikler bulunmaktadır. Örneklerde de görüldüğü gibi Odamızca gerçekleştirilen mesleki denetim uygulaması, planlamada yaşanan genel sorunlardan farklı olmadığı gibi bu sorunların çözümüne ilişkin bir açılım da yaratamamaktadır. İmar Kanunu’nu ile belirlenen sürecin bir parçası olarak farklı bir yaklaşımın da oluşması mümkün değildir. Üstelik İl ve İlçe Temsilciliklerimizde gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilen denetimin sağlıklı olarak da yapıldığını söylemek güçtür. Bir başka sorun ise Odamız Genel Merkezi tarafından denetlenmesi için gönderilen planlara ilişkin işlemlerin çok uzun sürmesi sonucu planların bir örneğinin alınmış olmasında herhangi bir yaptırımının bulunmadığı algısının oluşmasıdır.

Mesleki denetim uygulamasının tüm kısıtlarına ve sorunlarına rağmen onay aşamasından önce planların denetimini sağlanması ve meslektaş haklarının korunması yadsınamaz olanaklarından biridir. Bu aşamada tespit edilen kanuna aykırı bir idari işlem henüz onaylanmadan fark edilerek, askı süresinde gereken müdahale Odamız tarafından yapılabilmektedir.

Şehircilik hizmetlerinin tescilli bürolar tarafından hazırlanmasının denetimi sağlanmakta ve şehircilik hizmetlerinin en az ücret değerleri belirlenerek ‘*eşit rekabet koşulları*’ sağlanarak meslektaşların hak ve çıkarları korunmaktadır. Planlama alanında yaşanan denetim sorunları göz önüne alındığında kurumsallaşmış bir denetim mekanizmasının var olmasının önemi daha da artmaktadır. Odamız mesleki denetim uygulaması bu anlamda önemli bir araçtır.

Ülkemizin planlama sistemindeki denetimin nasıl olması gerektiği konusunda öneriler geliştirebilmek için yurt dışındaki uygulamalara bakılarak planlamada denetim mekanizmalarının nasıl oluşturulduğu Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere örnekleri üzerinden incelenmiştir.

ABD’de denetim süreci genellikle ‘gözden geçirme’ (design review) olarak tanımlanmakta ve ‘kentsel tasarım kılavuzu’ (urban design guideline) gibi tasarım denetimi araçları üretilmektedir. Bunların yanı sıra denetim hem yapılan planlarla hem de plancılardan uymasının zorunlu olduğu etik kodlarla sağlanmaktadır. Amerikan Planlama Kurumu (American Planning Association) plancılardan uyması gerekli bu kodları belirlemektedir. Bu etik kodlar kamuya, müşteri ve çalışanlara, mesleğe ve meslektaşlara karşı sorumluluklar ile ahlaki kurallardan oluşmaktadır. Etik kodlar yayımlanarak toplum tarafından plancılardan bu kuralara uygun davranmalarının gerektiğinin bilinmesi sağlanmaktadır. Etik kodlara uygun davranmayan plancılardan sertifikalarının iptal edilmesi gibi yaptırımlar uygulanmaktadır.

İngiltere’de ise Planlama ve Kamulaştırma Kanunu (Planning and Compulsory Purchase Act) göre, yerel yönetimler, Yerel Gelişme Taslağı (Local Development Framework) çerçevesinde Yerel Gelişme Belgeleri (Local Development Documents) hazırlayacaklardır. Hazırlanan bu taslak ve belgelere uygun olarak Yerel Gelişme Şeması (Local Development Scheme) ortaya konacaktır. Şemanın hazırlanma süreci, alanın coğrafik yapısı ve önemli unsurlar ve şemanın hazırlanma takvimi, rapor ile açıklanmaktadır. Tüm bu dokümanlar bölge için belirlenen mekânsal stratejiler, politikalar ve rehberler doğrultusunda hazırlanmaktadır³. İngiltere plan kademelenmesinin en üst basamağı olan “Planlama Politikaları Rehberleri” ilgili bakanlıklar tarafından müzakereler sonucu hazırlanmakta; planlama alanında var olan mevzuatın temelini oluşturan politikalar, hükümetin amacının ne olduğu, yerel yönetimlerin sorumlulukları, politikalarının nasıl uygulanacağı, hangi araçların kullanılabileceği konularını içermektedir.

Ülkemiz planlama alanında denetim sorunlarının aşılması ve Odamız mesleki denetim uygulamasının daha etkin olabilmesi için planlama mevzuatına ilişkin rehberlerin hazırlanması gerektiği düşünülmektedir. Planlama alanında kurumların yetki ve sorumlulukların ve planların içeriğinin net olarak tanımlanması denetimi kolaylaştıracaktır. Diğer önemli bir husus ise etik kodların oluşturulmasıdır. Bu konuda da Odamız etkin rol alabilecektir.

3 <http://www.bridgenorth-dc.gov.uk/EnvironmentAndPlanning/Planning/Planning-LocalPlans2>

TÜRKİYE’DE PLANLAMANIN TEK BİR MERKEZDEN YAPILARAK ORTAK BİR DİLİN KULLANILMASI

Tuğba KURT

Şehir Plancısı

Türkiye’de hizmetlerin ve kaynakların hem ülke ölçeğinde hem de yerel ölçeklerde planlaması 1960’lı yıllarda gündeme gelmiştir. 1970’li yılların sonuna doğru ise kentsel ve çevresel mekanda yerel ölçekli planlar hazırlanmıştır.

1980’lerde ise bu planlama sistemi karmaşık ve kompleks bir hale gelerek planlama yetkileri çok aktörlü ve parçalı bir hale gelmiştir. Bu yıllarda ne yazık ki planlamadan sorumlu kuruluşlar arasında eşgüdümü sağlayacak mekanizmalar kurulamamıştır. Yetki ve sorumlulukların sık sık el değiştirmesi, sürtüşme ve uyumsuzluklar, politik kaygılar; düzenli ve çağdaş bir planlama yapmayı imkansız hale getirmiştir.

Bugün ülkemizde çeşitli kurum ve kuruluşlar “resen” veya verilecek “yetki” üzerine, üst ölçekli veya alt ölçekli veya her düzeyde plan yapma-yaptırma-onama yetkilerine sahiptir.

Genel olarak “Resen” Yetki sahibi olan kurum ve kuruluşlar; Cumhurbaşkanlığı Milli Komitesi, Bakanlar Kurulu, Boğaziçi Yüksek Koordinasyon Kurulu, Özelleştirme Yüksek Kurulu, Başbakanlık-Dünya Bankası Proje Uygulama Birimi, Devlet Planlama Teşkilatı, Yüksek Planlama Kurulu, Bayındırlık İskan Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı (Ulaşım Master Planı), Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, Büyükşehir Belediyeleri, Valilikler, Belediyeler (yaptırma ve onamada yetkili, yapmada şarta bağlı), gibi kurum ve kuruluşların yasaların verdiği yetki çerçevesinde planlama yetkilerine haiz olmaları yetki karmaşasına yol açmakla beraber kentlerin doğal dokusunun bozulmasına, kent dilinin ortadan kaybolmasına, çarpık ve düzensiz kentleşmeye, bölgeler arasında doku farklılığına ve her şeyden önemlisi milli kaynakların şuarsuzca kullanılmasına yol açmaktadır.

- Bölge planlarının; Devlet Planlama Teşkilatı ve Kalkınma Ajansları'na,
- 1/5000 Nazım İmar Planı,1/1000 Uygulama İmar Planı ve Kıyı Bütünleşik Planlarının; Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na,
- Koruma ve Turizm Planları'nın; Kültür ve Turizm Bakanlığı'na,
- Özelleştirilen arazilerin planlarının; Özelleştirme Dairesi Başkanlığı'na,
- Çevre Düzeni Planları'nın; Çevre ve Orman Bakanlığı'na,
- Karayolu ve Liman projelerinin; Ulaştırma Bakanlığı'na,
- Maliye Hazinesine ait arazilerin planlarının; Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'na,
- Organize Sanayi Bölgeleri planlarının; Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na,
- 1/25.000-1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı, 1/1000 Uygulama İmar Planlarının; İller Bankası'na,
- 1/25.000-1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı, 1/1000 Uygulama İmar Planlarının; İl Özel İdareleri'ne,
- Her ölçekte planlarda; Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı'na,
- 1/25.000-1/5000 ölçekli Nazım İmar Planları'nın ve Uygulama İmar Planları'nın; Belediye Meclislerine,

Onama yetkilerinin verilmesi genel anlamda kentleşme ve imar hareketleri düzeyinde 51 adet Kanun, 6 adet KHK, 60'dan fazla Yönetmelik ve sayısız Genelge bulunmakla birlikte arsa, yerleşme ve altyapı konularını düzenleyen ve bu konuda kural getiren kanun düzeyinde 70, tüzük ve yönetmelik düzeyinde 270 adet yazılı metin bulunması (fıfıkoğlu,1996) Kent Planlarında Ortak bir dilin kullanılmasını imkansız hale getirmektedir.

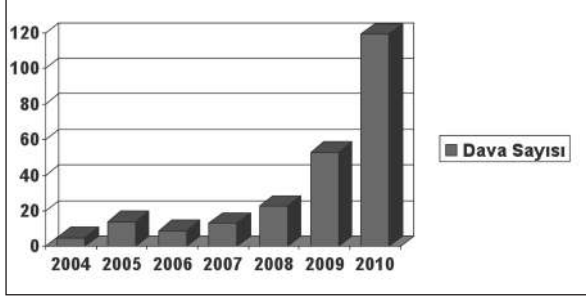
Çözüm parçacı yaklaşımlarda olmayıp kentleşmeyi yönlendiren imar kuralları ve sistemini ortaya koyan bir yapının uygulanmaya geçilmesinde aranmalıdır. İmar mevzuatının birçok yasa ve yönetmelikten oluşması yetki bakımından da birçok kurum ve kuruluşların rol almasına yol açmıştır. Böylece mevzuat çok başlı yetkili bir planlama yapısı sergilemektedir. Bugün gelinen noktada bölgeleme ve arazi kullanım kararlarının üretilmesinden, yapı denetimi boyutuna kadar yaklaşık 33 kurum ve kuruluş plan yapma ve denetleme yetkisine sahiptir. (Peynircioğlu, Sarıtaş, 2008)

Çok başlı yetkili kurumsal yapı plan yapma onama uygulama ve denetim süreçlerinde bütünsellik ve eşgüdüm tanımlamasına rağmen yetkiye sahip olan kurumlar arasında bunların sağlanamaması her kurumun kendi yetki alanını artırmak kaygısıyla sürece müdahil olmaya çalışması planlama sürecinin uzamasına neden olmaktadır. (Peynircioğlu, Sarıtaş, 2008)

Yukarıda belirtmiş olduğum mevcut problemlerin mevcudiyetini koruması ve sürdürmesi planların ve uygulanan idari işlemlerin yargıya intikalini de kaçınılmaz kılmıştır. İşte bu noktada planların, planlara yönelik alınan kararların ve uygulanan işlemler; ilgili kurum, kuruluş, sivil toplum örgütleri, meslek odaları ve bizati şahıslar tarafından yargıya taşınmaktadır. Sayısal verilere bakıldığında yargıya intikal etmiş davaların büyük bir çoğunluğu ilgili Meslek Odaları tarafından açılmıştır.

Mesleğin ve meslektaşların hak ve çıkarlarını korumak, şehir planları ve uygulamalarının, planlama esaslarına, şehircilik ilkelerine ve kamu yararına uygun yapılmasını denetlemekle, bu konudaki eksiklikleri, yanlışlıkları ortadan kaldırmak için gerekli çalışmaları yapmakla yükümlü olan TMMOB Şehir Plancıları Odası; ilgili bakanlık, kamu kurumları, belediyeler ve diğer kuruluş ve makamlarla ilişki içerisinde ülkemizin sağlıklı ve düzenli kentleşmesi, kent planlarının şehircilik esaslarına ve meslek ilkelerine uygun yapılması için; yazışma, görüşme girişimleriyle düzeltilmesini başaramadığı hatalı plan, karar ve uygulamaları yargıya götürmekte, yargı yoluyla çabalarını sürdürmektedir.

İşte bu noktada 2009 yılı itibarı ile TMMOB Şehir Plancıları Odasının açmış olduğu devam eden dava sayısı 130 iken, 2010 yılı 10. ayı itibarıyla devam eden dava sayısının 217 olması ülkemizde yapılan planlarda alınan plan kararlarının yanlışlığının kronikleştiğini göstermesi açısından çarpıcı bir örnektir.

Not: 2010 Yılı Ekim Ayı İtibarıyla

TMMOB Şehir Plancıları Odasının 2004-2010 Yılları Arası Açmış Olduğu Dava Sayısındaki Değişim

Planlamanın tek bir merkezden rasyonel bir şekilde yapılması ve ilgili meslek odalarının bu sürece aktör olarak dahil edilmesiyle yargıya intikal edecek olan davaların sayısında da ciddi bir düşüş yaşanacaktır.

1985 yılından sonra ulusal şehirciliğimiz adına önemli mevzuat ve birikimler ortaya çıkmış olmasına rağmen fakat ne bir şehircilik kanunu ve ne de bu konularda ulusal sistem oluşturulacak otoriteler ve mekanizmalar olması gereken biçimde ve düzeyde gerçekleştirilememiştir. (Çubuk,2009)

Ülkenin gerçek gereksinimi olan bir kentleşme kanunu yapılamamıştır.

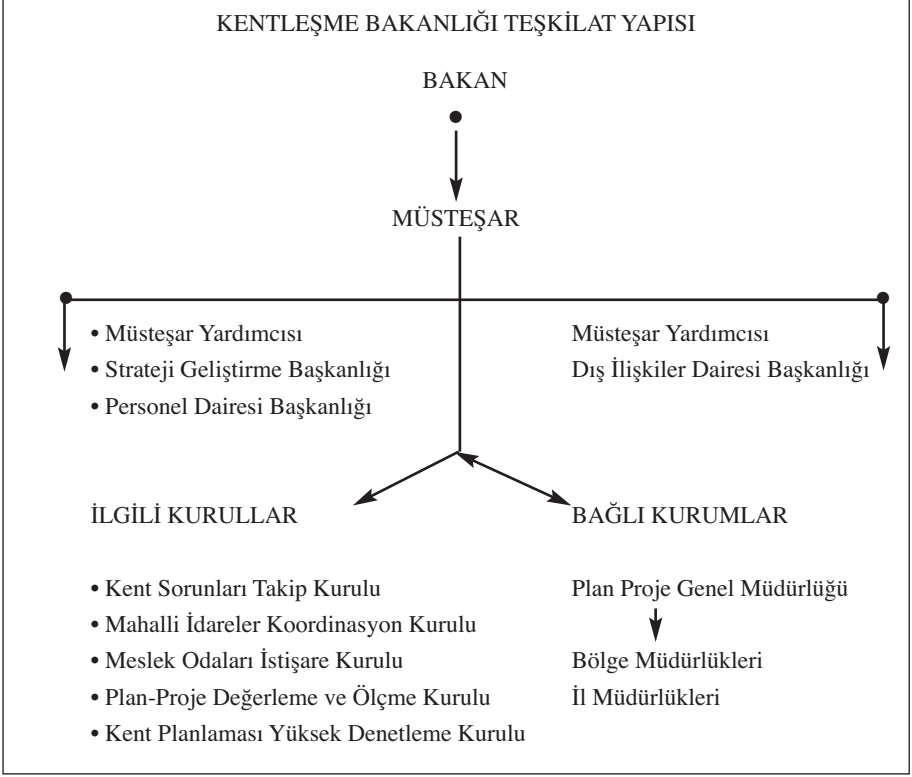
1985’ten günümüze;

1. 3194 sayılı İmar Kanunu
2. Özel Çevre Koruma Başkanlığı Kuruluşu
3. Kıyı Kanunu
4. Çevre Bakanlığı Kuruluşu
5. İmar ve Şehircilik Kanun Tasarısı Taslağı hazırlanmış, tartışılmış ama yasalaşamamıştır
6. Yıpranmış Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Mimari Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılması Hakkında Kanunu
7. Planlama ve İmar Kanunu Tasarısı Taslağı Hazırlanmış, tartışılmış fakat yasalaşamamıştır
8. Toprak Koruma ve Arazi Kullanma Kanunu
9. Kalkınma Ajansları Kuruluş Kanunu
10. İskan Kanunu yapılmıştır. (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı-TAU Genel Müdürlüğü, 2005)

Yukarıda sıralanan kanunlar kentleşme ve planlama adına bir değer ve birikim olarak çıksa da plan yapma, yaptırma ve onama yetkisine ve merkezi otoriteye sahip kurum ve kuruluşların sayısının gün geçtikçe artması, bütünden kopuk, parçalı, parçacı ve sektörel planlama anlayışının öne çıktığı bir planlama süreci başlamış olduğundan söz konusu kanunların mevcut ve kronikleşmiş sorunlara bir çözüm bulmada yetersiz kaldığı aşikardır.

Ülkemizin bu alanda asıl ihtiyaç duyduğu kanun Kentleşme ve Planlama Kanunudur. Hazırlanacak olan bu kanun sayesinde çağdaş bir kentleşme için daha önceden çıkmış olan kanunların eksikliği tanımlanarak planlama konusunda her türlü ihtiyaca cevap verebilecek bir kanun olacaktır.

Önerilen kanun taslağı; ilgili kurum, kuruluş ve meslek odalarının sürece doğrudan müdahil edilmeleri ile hazırlanacak olup; “Kentleşme ve Planlama Kanunu” ile birlikte planların tek bir merkezden yapılarak planlama da ortak bir dilin kullanılabilmesi için bu kanuna dayanarak “Kentleşme Bakanlığı” kurulmalıdır. Aşağıda kurulması önerilen “Kentleşme Bakanlığı”nın teşkilat şeması gösterilmektedir.

Kentleşme Bakanlığı Teşkilat yapısında bulunan Bakan, Müsteşar, Müsteşar Yardımcısı, Daire Başkanlıkları tüm bakanlıklarda mevcut olan idari yapılanmadır. Bizim için önemli olan Kentleşme Bakanlığı'na bağlı Kentleşme ve Planlama Kanununa dayanılarak oluşturulan ilgili kurullardır.

1. Kent Sorunları Takip Kurulu

Türkiye'de planlama yapılırken yapılan hatalardan biri mevcut planların sorunları engelleyici yönde değil bilakis sorunları daha da içinden çıkılmaz bir boyuta sürüklemesidir. Özellikle kentlerde yapılan sosyo-ekonomik planlar gerekli fizibilite çalışmaları yapılmadan kamu yararı gözardı edilerek yapılmaktadır.

Kent Sorunları Takip Kurulu, kentlerin doğal dokusunun haritasını çıkartarak yapılması öngörülen sosyo-ekonomik yatırımların o kent için uygun olup olmadığı noktasında hazırlayacağı raporlarla o kent için en uygun planların hangisi olacağını kamu yararı gözeterek belirleyecektir. Kent Sorunları Takip Kurulu ayrıca gelişen ve değişen dünyaya entegre olabilmesi ve kentlerin yarınları için en uygun planların yapılmasında ortak bir dil arayışı içerisinde olacaktır. Kent Sorunları Takip Kurulu mahalli idarelerin kendi inisiyatifi

doğrultusunda hazırlamış oldukları kent planlarını kentin doğal dokusunun bozulup bozulmadığı, kamu yararının gözetilip gözetilmediği, kaynakların rasyonel kullanılıp kullanılmadığı noktalarında görüş bildirir. Kent Sorunları Takip Kurulu aynı zamanda Mahalli İdareler ile Kentleşme Bakanlığı arasındaki ihtilaflı durumlarda Kent Planlaması Yüksek Denetleme Kuruluna görüş bildirir.

2. Mahalli İdareler Koordinasyon Kurulu

Bu kurul, ülkemizdeki yerel yönetimlerin kendi planlarını yaparken yerel yönetimlerin karşılaşacağı sorunları en aza indirmek, yerel yönetimleri fizibilite çalışmaları ile desteklemek, yerel yönetimlerin mali olanaklarını dikkate alarak onlar için en uygun ve rasyonel planları ortaya çıkarmakla görevlidir. Yerel Yönetimler planlama yaparken yaptıkları planları doğrudan mahalli idareler koordinasyon kuruluna gönderebileceği gibi plan yapma aşamasında kuruldan görüş talep edebilir.

3. Meslek Odaları İstişare Kurulu

Ülkemizde plan yapma aşamasında yaşanan sorunlardan en önemlisi katılımcı planlamanın uygulama alanının sınırlı olmasıdır.

Özellikle yerel yönetimlerin plan yaparken meslek odalarının görüşlerini dikkate almaması verimli ve rasyonel planlama yapılmasını engellemektedir. Bu nedenle yerel yönetimler ve plan yapmada yetkili kurumlar tarafından yapılmış olan planlardan birçoğu; şehircilik ilke ve esaslarından, kamu yararından ve planlama esaslarından yoksun olmaları gerekçeleriyle meslek odaları tarafından yargıya taşınmıştır.

4. Plan-Proje Değerleme ve Ölçme Kurulu

Bu kurul yerel yönetimlerin hazırlamış olduğu planları onaylamaya veya gerekli gördüğü takdirde plan üzerinde değişiklik yapmaya yetkili kuruldur.

Kurul, yerel yönetimlerin hazırlamış olduğu planları onaylamaz veya değiştirme yoluna giderse bu durumda plan, kent planları denetleme kuruluna havale edilir. Kent Planları Yüksek Denetleme Kurulunun kararları kesindir.

Plan- proje değerlendirme ve ölçme kurulu; planları onaylarken, kamu yararını ve kentlerin doğal dokusunu gözetenek karar verir.

5. Kent Planlama Yüksek Denetleme Kurulu

Kent planlaması yüksek denetleme kurulu; Kentleşme Bakanlığı'nın bağımsız ve kararları kesin kuruldur. Yerel yönetimlerin hazırlamış olduğu planların; plan-proje değerlendirme ve ölçme kurulu tarafından onaylanmadığı durumlarda son karar mercidir.

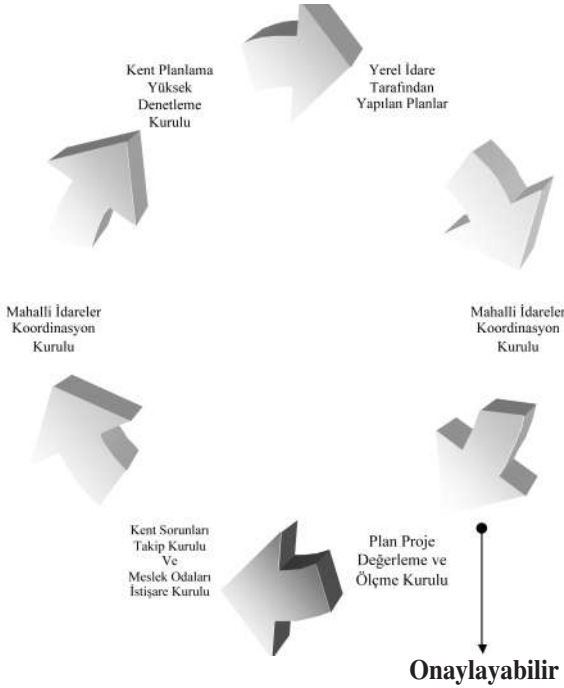
Kent Planlaması Yüksek Denetleme Kurulu karar verirken kent sorunları takip kurulu ve meslek odaları istişare kurulunun görüşlerini dikkate alır.

Plan Proje Genel Müdürlüğü ise; Üst Ölçekli Planların yapımında, Bölge Müdürlükleri; Bölge Planları yapımında, İl Müdürlükleri ise; Yerelde yapılan planların, üst ölçekli planlara uyumu, planların revizyon gerektirip gerektirmediği gibi denetimleri görevleri arasındadır.

Uygulama Alanı

Yerel yönetimlerin kendi inisiyatifleri doğrultusunda hazırlamış olduğu planlar, Mahalli İdareler Koordinasyon Kurulu tarafından onaylanmak üzere plan-proje değerlendirme ve ölçme kuruluna gönderilir. Plan-proje değerlendirme ve ölçme kurulu; Kent sorunları takip kurulu ve meslek odaları istişare kurulundan görüş aldıktan sonra planın onaylanıp onaylanmamasına karar verir. Planın; plan-proje değerlendirme ve ölçme kurulu tarafından onaylanmaması durumunda plan mahalli idareler koordinasyon kurulu tarafından kent planlaması yüksek denetleme kuruluna havale edilir. Kent planlaması yüksek denetleme kurulu; kent sorunları takip kurulu ve meslek odaları istişare kurulunun görüşlerini dikkate alarak karar verir.

Yerel yönetimlerin, kent sorunları takip kurulu ve meslek odaları istişare kurulu ile ortak hazırlamış olduğu planlar doğrudan plan-proje değerlendirme ve ölçme kurulu tarafından onaylanırlar.

Kentleşme ve Planlama Kanunu ve bu kanuna dayanılarak kurulan Kentleşme Bakanlığı’nın kurumsal yapısı ile;

- Ulusal şehircilik olgusunu yaratarak prospektif programlama ve politikalar geliştirmek,
- Planlamada çok başlılığı önlemek; Planlama yetkisinin ve planlama kurumlarının parçalı yapısına son veren ve her kademede katılım süreçleriyle ilgili tüm aktörler arasında eşgüdümü ve katılımı sağlayan ve her bir kademede tek bir planlama kurumunu yetkili kılmak,
- Parça ve bütün ilişkisini iyi kurgulamak,
- Planlamada koordinasyon bütünlüğünü sağlamak,
- Planlama sürecine halkın, sivil toplum örgütlerinin, üniversitelerin, meslek odalarının, kamu ve özel yatırımcı kuruluşların katılımını kurumsallaştıran ve güvence altına alarak araç ve kurallarını belirlemek,
- Planlama sürecinin disiplinler arası uzmanlıklarla gerçekleştirilmesini güvence altına almak,
- Planlamanın yerinde, sürekli ve dinamik bir süreç olarak gerçekleştirilmesini mümkün kılmak,
- Planlamayı yalnızca fiziki boyutta bir müdahale aracı ve iki boyutlu bir plan belgesi olarak görmenin ötesinde, ekonomik, sosyal, kültürel gelişmenin, doğal ve kültürel değerlerin korunmasının ve her kademede üzerinde uzlaşılan bir ortak gelecek kurma süreci olarak görmek,
- Her planlama kademesinin niteliğine göre farklı planlama süreçlerini, içeriğini ve bu içeriğe uygun, farklı planlama teknikleri geliştirmek,
- Kademeler arası uyumun sağlanmasına ilişkin kuralları ve araçları tanımlamak,
- Plan kararlarını hayata geçirmeye yönelik yeni uygulama araçları geliştirmek,

Amaçlanmıştır.

Ülkemizdeki mevcut planlama sisteminde çok sayıda kurumun planlama yetkisine sahip olmasının ve bunun yarattığı olumsuzlukların giderilmesi için, önerilen “Kentleşme Bakanlığı” kurumsal yapısı ile her kademede tek bir yetkili kurumun (Plan Proje Genel Müdürlüğü: Üst Ölçekli Planların yapımında, Bölge Müdürlükleri: Bölge Planı yapımında, İl Müdürlükleri: Yerelde yapılan planların, üst ölçekli planlara uyumu, planların revizyon gerektirip gerektirmediği gibi denetimleri) olması gerekmektedir. Her kademede yetkili olan planlama kurumu, gerekli veri tabanını oluşturabilecek (Kent Sorunları Takip Kurulu), bilginin güncel tutulmasını ve paylaşımını olanaklı kılacak ve planlama sürecinde ilgili tüm aktörlerin planlama sürecine katılımını (Meslek Odaları İstişare Kurulu) ve planlama-

nın sürekliliğini sağlayabilecektir. İl Müdürlükleri sayesinde hem yerele özgü çözümlerin geliştirilmesi hem de denetimin sağlanması daha etkin olacaktır.

Son olarak diyebiliriz ki planlama yapmaya yetkili kuruluş sayısı ne kadar çok olursa planlamanın yapılmasında uygulanmasında ve denetlenmesinde ciddi problemler de kronik bir hale gelecektir.

Burada önemli olan planlamada yetkili kurumların çok aktörlü olması değil; planlama sürecine bir çok kurumun ortak bir aktör olarak dahil edilmesidir. Planlamanın tek bir merkezden sistematik olarak yapılması; planlamada ortak bir dili de kendiliğinden getirecektir.

Kaynakça

- ÇUBUK, M., İmar Mevzuatından Şehircilik Mevzuatına Türk Şehirciliğine Sistemik Bir Yaklaşım Denemesi, MSGSÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul 1999,
- FINDIKOĞLU, C. “Kentleşme ve Hukuk”, TMMOB Mimarlar Odası, İstanbul 1999,
- TEKEL, Ayşe, “İmar Mevzuatının Tanımladığı Plan Kademeleri, Yetkili Kurumlar, Yetki Uyuşmazlıkları ve Nedenleri Üzerine,
- PEYNİRCİOĞLU, Nevin, SARITAŞ, E. Canan, 2008
- Mekansal Planlama Sistemi ve Kurumsal Yapılanma Komisyonu Raporu, Kentleşme Şurası, 2009
- Yerel Yönetimler, Katılımcılık ve Kentsel Yönetim Komisyonu Raporu, Kentleşme Şurası, 2009
- Kentsel Dönüşüm, Konut ve Arsa Politikaları Komisyonu Raporu, Kentleşme Şurası, 2009
- Bayındırlık İskan Bakanlığı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü “Planlama ve İmar Kanunu Tasarısı Taslağı”, 2005

VI. OTURUM - 9 KASIM 2010

“FARKLI GİRDİLERİN PLANLAMA DİLİNE ETKİSİ”

Moderatör: **Prof. Dr. Murat BALAMİR**

SINIRLI KAYNAKLAR VE SAKINIM PLANLAMASI

Arş. Gör. **Ezgi ORHAN** - ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

KENTSEL SİSMİK RİSKLERİN BELİRLENMESİ: TÜRKİYE BÜYÜKŞEHİRLERİNDE RİSK OLUŞTURAN ETKENLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Tuğçe SÖNMEZ - Şehir Plancısı, **H. Serhan SANER** - Şehir Plancısı

VARLIK NİTELİĞİ İTİBARIYLA SU DÖNGÜSÜNÜ KORUMA BAĞLAMINDA PLANLAMADA DİL DEĞİŞİMİNİN OLANAK VE SINIRLARI

Neslihan YALINIZ KOÇ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Doktora Öğrencisi

EKOLOJİK PLANLAMA SÜRECİNE KATKILARI AÇISINDAN DİJİTAL KENT REHBERLERİ ve OLASI BİR KENT REHBERİ KURGUSU

Doç. Dr. **Ayşe ÖZCAN** - Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

KENTSEL ALANDA YOĞUNLUK DEĞERLERİNİN VE SOSYAL DONATI ALANLARININ BÜYÜYEBİLİRLİKLERİNİN PROGRAMLANMASI

Ali Fatih UYSAL

Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Yüksek Lisans Öğrencisi

Yrd. Doç. Dr. **İbrahim BAKIR**

Akdeniz Üniversitesi, GSF Dekan Yardımcısı, Mimarlık Bölümü

Arş. Gör. **Emine YILDIZ**

Selçuk Üniversitesi, Müh-Mim. Fak., Mimarlık Bölümü

Arş. Gör. **Sinan LEVEND**

Selçuk Üniversitesi, Müh-Mim. Fak., Şehir ve Bölge Planlama Bölümü,

SINIRLI KAYNAKLAR VE SAKINIM PLANLAMASI

Arş. Gör. **Ezgi ORHAN**

ODTÜ-Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş

16. yüzyılda Kuzey Atlantik kıyılarında başlayan modernleşme sürecinin insan aklına güven duyulmasına ve bilimsel bilginin üretilmesine yol açmasıyla birlikte, doğal afetlerin ilahi güçler, kader, ceza, mucize, vb. olarak yorumlanması yerini bilimsel açıklamalara bırakmıştır. Can kaybı, yıkım ve hasarlara neden olan afetler, toplumun ilgi ve endişesini doğa-kaynaklı olaylara çevirmiştir. Birleşmiş Milletler Uluslararası Afet Azaltma Stratejisine (UN/ISDR, 2004) göre, afetler, toplumların kaynaklarıyla birlikte baş edebilme gücünü aşarak çoğunlukla beşeri, fiziksel, ekonomik ve çevresel kayıplara sebebiyet veren toplumların işleyişindeki ciddi kesintiler olarak tanımlanmaktadır. Karmaşık olaylar olan afetler pekçok farklı disiplinde araştırma konusu haline gelmiştir. Modernite ile birlikte bu farklı bilimsel açıklamalar evrilerek gelişmiştir. Bu sayede, toplumların ve yöneticilerin afet yaklaşımları farklı biçimlerde oluşmuş ve bunlar farklı evrelerde izlenmiştir. Ortaya atılan her bir paradigma yeni bir afet algısı oluşturmuştur. Afet alanındaki ilk çalışmalar, farklı afet tiplerine yönelik olarak geliştirilen mühendislik çalışmalarıdır. Bu mühendislik yöntemleri çoğunlukla yapısal önlemleri kapsamaktadır. Geleneksel afet yaklaşımları, mühendislik yöntemleri ve tekil yapı ölçeğinde yürütülen çalışmaları kapsamaktadır. Hakim görüş afet sonrası kurtarma, yardım ve yeniden inşadan oluşmaktadır. Yönetimler afete yönelik kaynak seferberliğini afet sonrası yardımlar şeklinde gerçekleştirir. Meydana gelecek afetlerin çok yönlü sonuçları incelenmediğinden, etkinin ardından oluşacak durumlara yönelik planlı girişimlerde bulunamaz, eldeki kaynakların kullanımı söz konusudur. Afete karşı hazırlıksızlık durumu dış yardımlara bağımlı olmayı beraberinde getirir. Yerel ölçekte meydana gelen bir afetin zararlarının giderilmesinde, yerel yönetim hazırlıklı değilse bir üst ölçekteki yönetimin kaynaklarına başvuracaktır. Benzer şekilde, bölgesel etki gösteren afetlerin çözümünde devletin kaynaklarının yeterli olmadığı durumlarda, uluslararası kaynak akışı başlatılacaktır. Bu durum afet politikalarında dışa bağımlılığın artmasına ve devletlerin afet sonrasında kendi kaynaklarını koruyamadığı gibi, mevcut kaynaklarının kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek yerine yara sarmada kullandığı görülmektedir (Balamir, 2007: 32). Bu

yaklaşımında, afetlerin sosyal, ekonomik ve fiziksel alanlardaki etkilerinin tek yönlü çalışmalarla giderileceği anlayışı hakimdir. Ancak, çok-bağlamli toplum yapısında yeni afet paradigması gereği doğmuştur. Afet paradigmalarındaki değişimde, araştırmacıların ortak olarak benimsedikleri dönüm noktasını ise Birleşmiş Milletlerin uluslararası arenada afet riski azaltma çalışmalarını başlatması oluşturmaktadır.

Uluslararası Afet Politikalarında Kaynakların Yeri

1990-2000 yıllarının Uluslararası Doğal Afet Azaltma Onyılı ilan edilmesinin ardından, BM afetlerle ilgili çalışmalara ağırlık vermiş ve afetleri ülkelerin önündeki birer kalkınma problemi olarak görmüşlerdir. Afetlerin kalkınma problemleri olması, yol açacakları pek çok soruna işaret etmektedir; böylelikle afetlerin yalnızca fiziksel yıkıma ve cankaybına neden olmadığı, yanı sıra çeşitli toplumsal sorunları meydana getirdikleri anlaşılacaktır. Bu sayede, Onyıl çalışmaları kapsamında toplanan Yokohama Konferansında, afetlere ilişkin yeni bir bakış açısı getirilmiştir. Buna göre, afet sonrası yapılan yardım anlayışı yerini afet öncesi risk azaltma çalışmalarına bırakacaktır. Böylelikle, afetler için önceden yapılan yatırımların geri dönüşü, meydana gelmemiş afetler olacaktır. Can ve mal kaybı riskleri en aza indirilecek ve kentlerin kalkınma süreçleri kesintiye uğramayacaktır. Böyle bir anlayışın ise temelinde afet öncesi planlama çalışmaları yer almaktadır. Diğer bir deyişle, sakınım kavramı planlama literatürüne girecektir.

Yokohama Konferansının sonuç bildirgesinde “Her ülkenin birincil sorumluluğu kendi insan, altyapı ve doğal değerlerini afetlerin etkilerinden korumaktır. Uluslararası topluluk, gelişmekte olan ülkeleri düşünerek, afet riski azaltma konusunda, finansal, bilimsel ve teknolojik araçları kapsayan mevcut kaynakların etkin kullanımını ve yeterli tahsisini yapmak üzere gerekli politik sorumluluğu göstermelidir.” ifadesi yer almaktadır. Yani, kaynakların etkin kullanımı konusu 1994’ten bu yana afet risklerinin azaltması kapsamında uluslararası platformda yer almaktadır. Onyıl çalışmalarının ardından, Birleşmiş Milletler afet risklerine yönelik uluslararası ortak bir anlayış geliştirme çabalarını sürdürmüş ve küresel ölçekte toplantılar düzenlemiştir (Şekil-1).

Tarih	Olay
1990-2000	Uluslararası Doğal Afet Azaltma Onyılı
1994	Yokohama Konferansı
2000	Binyıl Kalkınma Hedefleri Deklerasyonu
2000	BM Uluslararası Afet Azaltma Stratejisinin kurulması
2005	Kobe Konferansı ve Hyogo Deklerasyonu
2007	Küresel Afet Riski Azaltma Platformu
2009	Küresel Afet Riski Azaltma Platformu

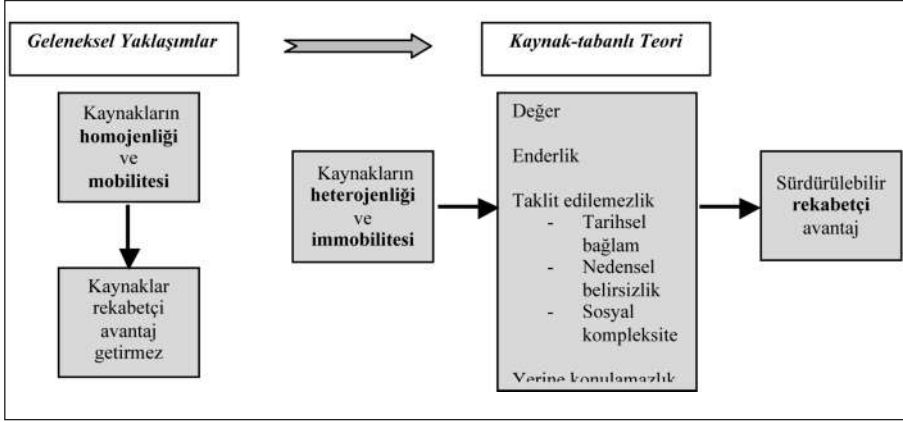
Şekil 1. Afet yönetimi alanında son dönemdeki gelişmeler

Kurulmaya çalışılan bu bakış açısı, yine BM çatısı altında toplanan ve 2005 yılında yayımlanan Hyogo Deklarasyonu ile de desteklenmiştir. Deklarasyonda, “Devletler, sınırları içindeki insanların ve mülklerin afetlerden koruma sorumluluğunu taşımaktadır, ve bu yüzden, mevcut kapasiteleri ve kaynaklarıyla uyumlu olarak, ulusal politikalarında afet riski azaltmaya öncelik vermeleri gerekmektedir” denilmekte ve görüş, afet riski azaltma için yapılan kaynak tahsisinin, gelecekte büyük geri dönüşleri olan yatırımlar olacağı fikriyle pekiştirilmektedir (UN/ISDR, 2005:2).

Kaynak Tanımı ve Sınıflandırılması

Uluslararası platformda, afet riski azaltma konusunda ele alınan kaynak kavramının ne olduğu ve planlama alanında nerede durduğu konusu açıklık kazanmalıdır. Buradan hareketle, kavramın tanımlanması gerekmektedir. Kaynak kavramı farklı disiplinlere konu olan kavramlardan biridir. Bu nedenle, her disiplin kendine özgü bir kavramsallaştırma yapmakta ve buna göre oluşturulan bir kaynak sınıflandırmasına gitmektedir. En genel tanımıyla, kaynaklar, “insanlara faydalı olan şeylerdir” (Cutter and Renwick, 2004:1). Bireyler için, onlara yönelik fayda sağlayan şeyler anlamına gelir. Tanımı gereği, her birey veya toplum kendisine faydalı olan şeyleri birbirinden farklı olarak belirleyecektir. Birşeyin kaynak olarak tanımlanmasında etkili beş faktör; kültürel arkaplan, doğanın algılanması, sosyal yapı, kıtlık ve teknolojik ve ekonomik düzey olduğu görülmüştür (Cutter and Renwick, 2004). Faktörlerin etkisiyle, her bireyin veya toplumun kendisi için kaynak olarak gördüğü şeyler farklılaşacaktır. Bu farklılaşma, her ölçekte ve sosyal yapıda birbirinden ayrıldığı gibi farklı disiplinlerin de kaynak algıları, tanımları ve sınıflandırmaları ayrışacaktır. Planlama alanında sıkça bahsi geçen kaynak kavramı üzerine doğrudan bir sınıflandırmaya gidilmemiş, kentsel kaynaklar her çalışmada araştırmanın gerektirdiği bir ayrıma konu olmuştur. Bu nedenle, kapsamlı bir kaynak sınıflandırması yapmak için öncelikle farklı literatürlerin incelenmesi ve kent planlama alanında yer edinen sınıflandırmaya göre bir kaynak tipolojisi çıkarılması gerekecektir. *Bu bildiri, kaynak kavramını ve sınıflandırmasını temel alan yönetim ve kaynak iktisadi literatürlerini inceleyerek, kent planlamada yararlanılabilecek kaynak tiplerini ortaya koymayı amaçlamıştır.*

Yönetim literatüründe kaynaklar, çevre ve organizyon arasında ilişkilerde potansiyel olarak kullanılabilecek ve sosyal yapılar tarafından kontrol edilen araçlar veya özellikler olarak tanımlanmaktadır (Greene ve Brown, 1997: 163). Bu çerçevede yönetim literatüründe ‘kaynak-tabanlı teori’ - *resource-based theory* geliştirilmiştir. Teorinin geliştiricisi Barney’e göre (1991) yönetim literatüründeki önceki yaklaşımlar firmaların elindeki kaynakların homojen, benzer ve hareketli olduklarını, bu nedenle de rekabetçi bir avantaj getirmeyeceklerini savunmaktaydı. Kaynak-tabanlı teoriyle birlikte, firmaların sahip oldukları kaynakların heterojen ve hareketsiz oldukları ve bunların ender olmaları, değeri, taklit edilemezliği ve yerine konulamazlığı göz önüne alındığında firmalara sürdürülebilir bir rekabetçi avantaj

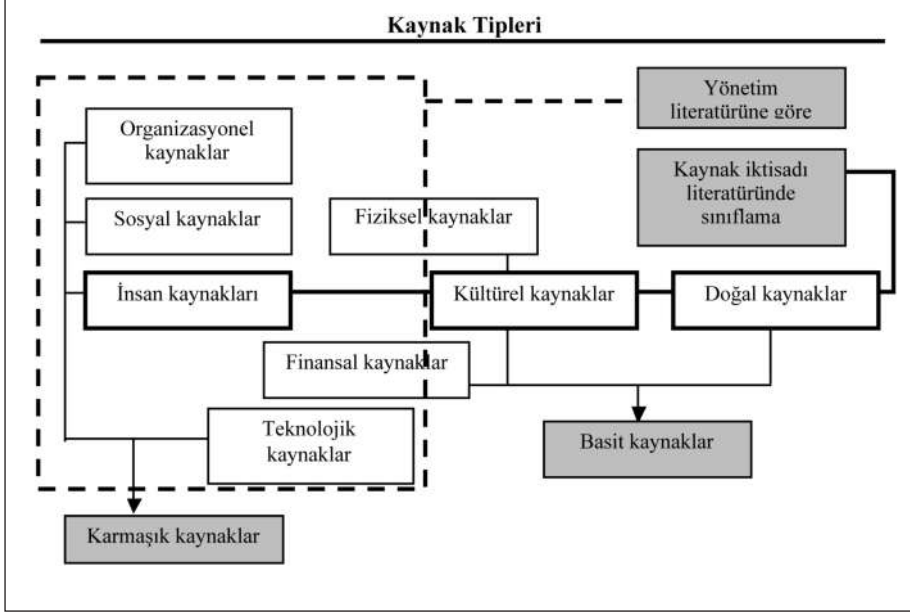
Şekil 2. Rekabetçi avantaj için kaynaklara ilişkin varsayım ve özellikler

getirdikleri ortaya konmuştur (Şekil-2). Rekabetçi avantajın parçası haline gelen kaynakların yönetimi, karar-verme mekanizmalar ve dışsal stratejik etmenler ile gerçekleşecektir.

Alandaki araştırmacıların kullandıkları kaynak tiplerinin örgütsel kaynaklar, sosyal kaynaklar, insan kaynakları, finansal kaynaklar, teknolojik kaynaklar ve fiziksel kaynaklar olduğu belirlenmiştir (Grant, 1991; Brush ve diğerleri, 2001; Barney, 1991; Barney ve diğerleri, 2001; Mustar ve diğerleri, 2006; Greene ve Brown, 1997). Örgütsel kaynaklar, kurumsal işlevişi, ilişkiler ve üyeleri arasındaki bağıntıya işaret eder. Sosyal sermaye kaynakları bireysel ekonomik davranışlara doğrudan etkisi olan ve bireylerce edinilen ekonomik olmayan bilgiyi tanımlar. İnsan kaynakları, çalışanların iş tecrübesi, eğitim seviyesi gibi verimliliği artırıcı özellikleri içerir. Finansal kaynaklar, işi başlatmak, yürütmek ve geliştirmek için kullanılan parasal kaynaklardır. Teknolojik kaynaklar, firmanın inovasyonunu ve ar-ge aktivitelerindeki pozisyonunu güçlendiren teknoloji ve ürünler olarak tanımlanır. Fiziksel kaynaklar ise, işin yürütülmesinde kullanılan somut değerleri kapsar.

Öte yandan, kaynak iktisadı literatürüne göre, kaynaklar genellikle üç başlık altında toplanmaktadır (Conrad, 1999; Özsabuncuoğlu ve Uğur, 2005; Cutter ve Renwick, 2004). Bunlar, insan kaynakları, kültürel kaynaklar ve doğal kaynaklardır. Kaynak iktisadı yazınında yer alan insan kaynakları, ülkenin nüfus, yaş ortalaması, cinsiyet, sağlık koşulları, beklenen ortalama yaşam süresi, ortalama eğitim düzeyi, hünerli işgücü oranı, ortak eğilim ve değerleri gibi pekçok öğeden oluşur. Kültürel kaynaklar, ülkede üretilen ve kullanılan makine, donanım, yapı, ulaşım araçları, ile eğitim sistemi, devlet politikaları, sosyal yapısı ve tüm sermaye girdilerini kapsar. Doğal kaynaklar, varlıkları insanlara bağlı olmayan, çevredeki tüm canlı ve cansız varlıklar olarak tanımlanmaktadır.

Şekil 3’de belirtildiği gibi bu kaynakların sınıflandırılmasında basit ve karmaşık kaynaklar olarak ayrılabilirler. Burada, basit kaynaklar, somut olarak ortaya konan, mülkiyet-tabanlı

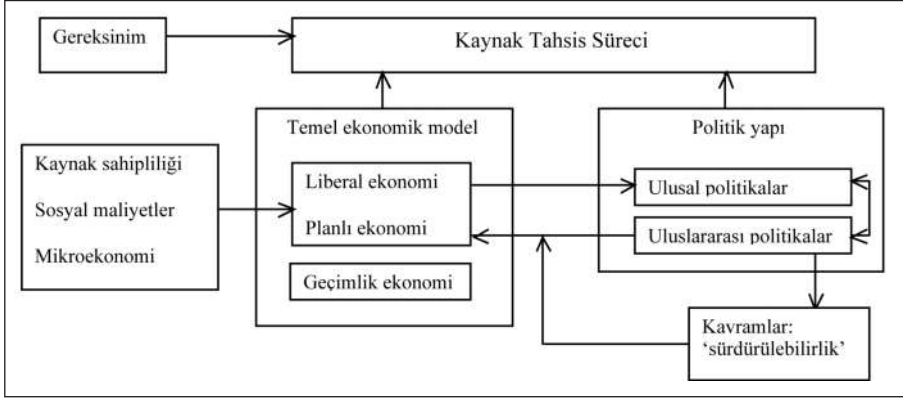

Şekil 3. Kaynakların sınıflandırılması

kaynaklardır. Karmaşık kaynaklar ise soyut, sistematik ve bilgi-tabanlı kaynaklara işaret eder. Karmaşık kaynaklar, örgütsel, sosyal, teknolojik kaynaklar ile insan kaynaklarını; basit kaynaklar ise finansal, kültürel ve doğal kaynakları kapsar.

Kaynakların kent planlamadaki yeri ve önemi düşünüldüğünde, kaynakların etkin kullanımını sorunu doğması beklenir. Bu noktada sorun yalnızca kaynakların miktarı değil, mevcut olanak ve potansiyellerin etkinliğini çıkarmaktır. Etkinlik ancak rasyonel karar verme ve planlama ile mümkün olacaktır. Karar verme süreci, yani kaynak tahsisini ise etkileyen faktörlerin belirlenmesi gerekecektir. Şekil 4'te belirtildiği gibi, yine, yazında yer alan esas faktörler, temel ekonomik model ve politik yapıdır. Artı değer üreten liberal ekonomi veya planlı ekonomi tipleri, kaynak sahipliği, sosyal maliyetler, yani dışsallıklar ve mikro ekonomik hareketler ile birlikte süreci etkileyeceklerdir. Benzer şekilde, devletler ve uluslararası sözleşmeler politik yapıyı belirleyecek, ve politik düzeyde alınan kararlar tahsis sürecini etkileyecektir.

Uluslararası düzlemde üretilen ve kaynak politikalarında esas alınan ilkelerden biri sürdürülebilirlik ilkesidir. Nesillerarası adalet anlayışına dayanan bu ilke, kaynak kullanımı ve kalkınma arasında dengeli bir ilişki kurulmasını savunur. Sürdürülebilirlik ilkesi uyarınca ve uluslararası düzeyde yapılan afet paradigmasının değişikliği ile birlikte, mevcut ve potansiyel kaynakların ve kalkınmanın sürekliliği, bunlar üzerindeki afet risklerini azaltılma-

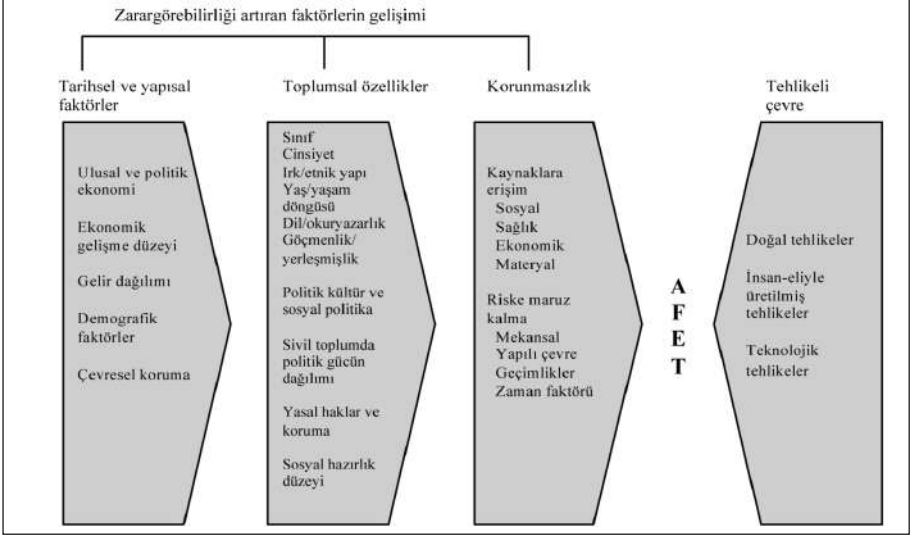
Şekil 4. Kaynak tahsis süreci

sını gerektirmektedir. Buna dayanarak, **kentlerdeki kaynakların neler olabileceğini belirlemek ve bunlar üzerindeki riski artıran faktörleri bertaraf etmeye yönelik önlemler almak** gerekecektir.

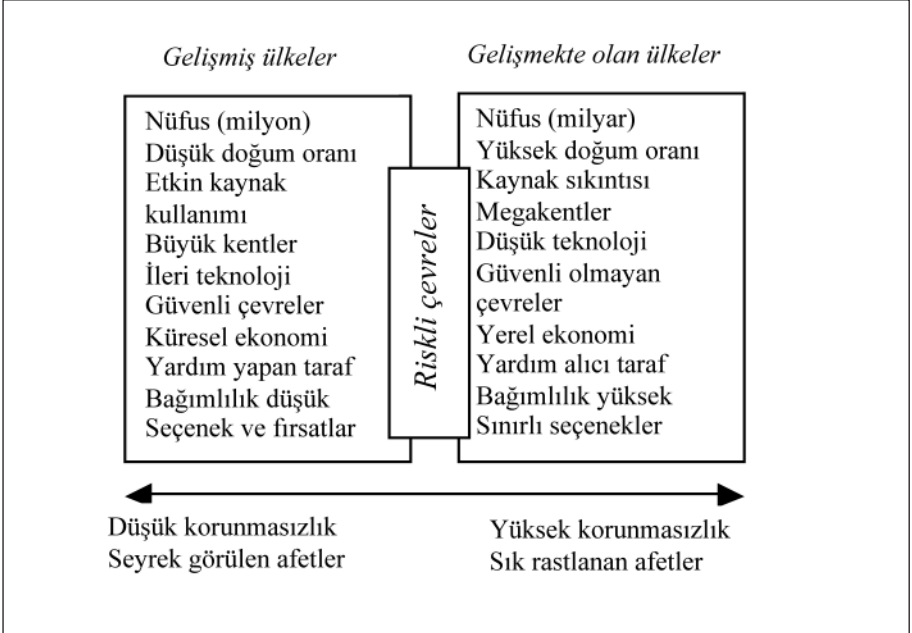
Zarargörebilirlik Etmenleri

Kentsel kalkınmanın temel bileşeni olan kaynaklar, doğal tehlikelerin bulunduğu çevrelerde, korunmasızlık faktörlerinin de etkisiyle risk altında bulunmaktadır. Kaynaklar üzerindeki zarargörebilirliğinin oluşmasında tarihsel ve yapısal faktörler, toplumsal özellikler ve tehlikeli çevre yer almaktadır (Şekil-5). Tarihsel ve yapısal faktörler ulusal ve politik ekonomik düzey, ekonomik gelişmişlik düzeyi, gelir dağılımı, demografik faktörler ve çevre koruma düzeyi faktörlerinden etkilenmektedir. Toplumsal özellikler, toplumun sınıf, cinsiyet, ırk/etnik, yaş/yaşam döngüsü, dil/okuryazarlık, göçmenlik/yerleşmişlik durumu ve yanı sıra politik kültür ve sosyal politika düzeyi, sivil toplumda politik gücün dağılımı, yasal haklar ve bunların koruması ve sosyal hazırlık düzeyi ile ilişkilenebilir ve bu faktörlerden etkilenmektedir. Zarar görebilirlik Öte yandan, doğal, insan eliyle üretilmiş veya teknolojik tehlikeler tarihsel, yapısal faktörler ve sosyal özellikler ile birleşerek afetleri, hatta felaketleri meydana getirmektedir.

Zarargörebilirliği belirleye faktörler göz önüne alındığında, kaynakların zarar görebilirliklerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre farklılaştığı söylenebilir. Bu farklılaşma ülkelerin nüfus, doğum oranı, kaynak miktarı, kentlerin büyüklükleri, teknolojik düzeyleri, çevre güvenliği, ekonomik düzeyleri ve dışa bağımlılıkları ile ilişkilendirilmektedir (Şekil-6).

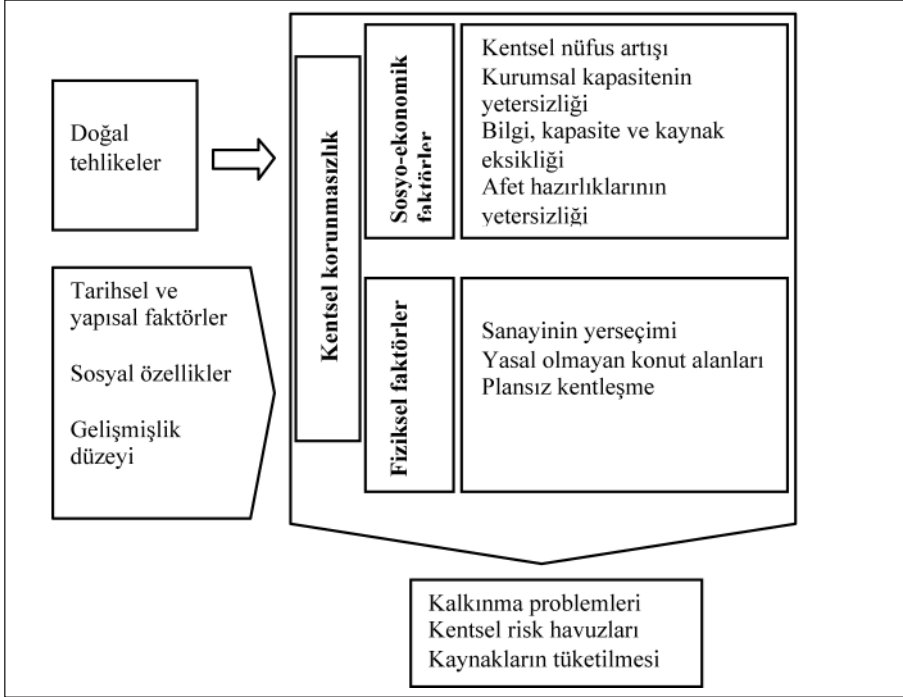

Şekil 5. Zarar görebilir faktörlerin gelişimi (Kaynak. Bolin ve Stanford, 1998: 52.)

Şekil 6. Korunmasızlık faktörleri açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin özellikleri
Kaynak. Smith ve Petley, 2009:18.

Bahsi geçen etmenler göz önüne alındığında, gelişmiş ülkelerin daha az zarar görebilir olduğu ve afetlerin etkilerinin daha az olacağı, diğer yandan gelişmekte olan ülkelerin daha fazla zarar görebilir oldukları ve afetlerin sonuçlarının daha yıkıcı olacağı sonuçları çıkarılabilir. Kentsel korunmasızlıkları üreten etmenler, yani kaynaklar üzerindeki riskleri artıran etmenler iki ana başlık altında toplanabilir. Bunlar, sosyoekonomik ve fiziki nedenlerden dolayı oluşmaktadır (Şekil-7). Sosyoekonomik faktörlerin oluşumunu tetikleyen unsurlar, demografik, politik ve kültürel etmenlerle ilişkilidir. Kentsel nüfus artışı, kurumsal kapasitenin yetersizliği, bilgi, kapasite ve kaynak eksikliği, ve afet hazırlıklarının yetersizliği, afetlerin kaynaklar üzerindeki olumsuz etkilerini artıran sosyoekonomik korunmasızlık faktörleri arasında yer almaktadır. Fiziksel faktörler ise sanayinin yerleşimi, yasal olmayan konut alanlarının oluşması ve plansız kentleşme ile ilişkilidir.

Şekil 7. Korunmasızlığı artıran faktörler ve etkileri

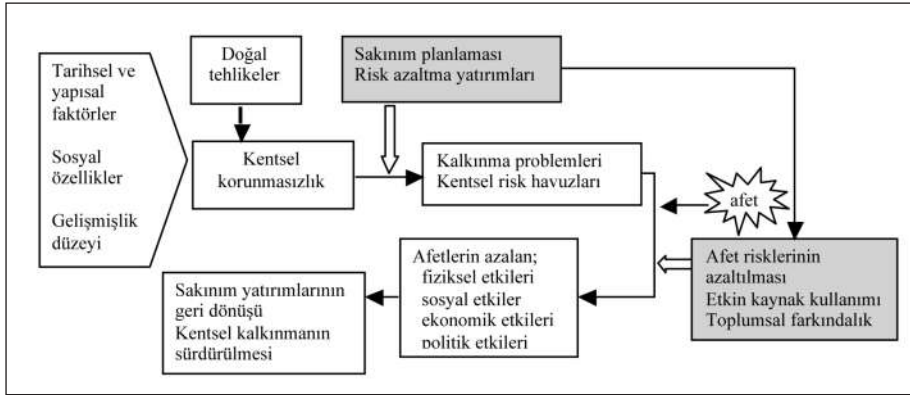
Tüm bu etmenler, kaynak üzerindeki afet etkilerini artıracak nitelik taşımaktadır. Bu risk artışı, afetlerin birer kentsel kalkınma sorunu olarak karşımıza çıkmasına neden olacaktır. Çünkü, merkezi ve yerel yönetimler ya uluslararası politikaların gereği olan risk azaltma önlemlerini üstlenecek ve buna yönelik yatırımlar yaparak kentsel gelişimin sürekliliğini sağlayacaktır; ya da afet sonrası meydana gelecek kayıpların maliyetini üstlenecek ve kentsel kalkınmanın kesintiye uğramasına neden olacaklardır.

Kaynak Kullanımı Bakımından Planlamanın Rolü

Afet öncesi önlem alma yaklaşımı sakınım planları ile geliştirilmektedir. Sakınım planlarının yapılması, kentsel kalkınmanın bileşenleri olan kaynaklar üzerindeki afet etkisini en aza indirecektir. Diğer bir deyişle, kentsel kalkınmanın sürdürülebilirliği sağlanacaktır. Kaynak tahsisine duyarlı bir sakınım planlaması anlayışı 1990larda uluslararası toplumun gündemine alınmasından bu yana evrilmektedir. Bu süreç içinde sakınım planlarına yönelik geleneksel ve çağdaş yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Geleneksel sakınım yaklaşımının temel amacı, fiziksel sistemleri afete karşı dirençli kılmak olarak belirlenmiştir. Bu bakımdan üretilen sakınım önlemleri, yapı yönetmeliklerinin oluşturulması, yapı standartlarının artırılması, mevcut yapıların güçlendirilmesi, yüksek riskli alanlarda yerleşimin yasaklanması gibi yer seçimine dair politikalar geliştirilmesi, ve arazi kullanımı değişikliklerinin yapılmasına yöneliktir. Bunlara dayanarak, geleneksel sakınım yaklaşımının yapısal düzeyde kaldığını ve mühendislik çözümlerine ağırlık verdiğini söylemek mümkündür. Kapsamlı bir politika ve bütüncül bir planlama yaklaşımı geliştirmeyen geleneksel sakınım anlayışı, sosyal, ekonomik, çevresel ve fiziksel sistemleri birarada görmemekle eleştirilebilir.

Geleneksel sakınım anlayışı, kentin yalnızca fiziksel yapıların biraraya geliştiği fikrini kabul ederek evrilmekte ve çağdaş sakınım yaklaşımları oluşmaktadır. Buna göre, yerleşimlerin zarar görebilirlikleri belirlenmeli ve buna yönelik çözümler geliştirilmelidir. Afetlerin yol açtığı hasarların sadece fiziksel boyutunun olmadığı, bunun yanı sıra toplumsal, demografik, ekonomik, politik değişimlere de neden olduğunun görülmesi sakınım politikalarının gelişmesine yardım etmektedir. Yalnızca yapı çevrenin değil, aynı zamanda sosyal sistemlerin de kırılabilirliği dikkate alınmıştır. Bu nedenle, fiziki ve sosyal sistemlerin bir arada ele alındığı 'kentsel çevrenin dirençliliği' kavramı geliştirilmiştir. Dirençlilik,

Şekil 8. Sakınım planlamasının etkileri

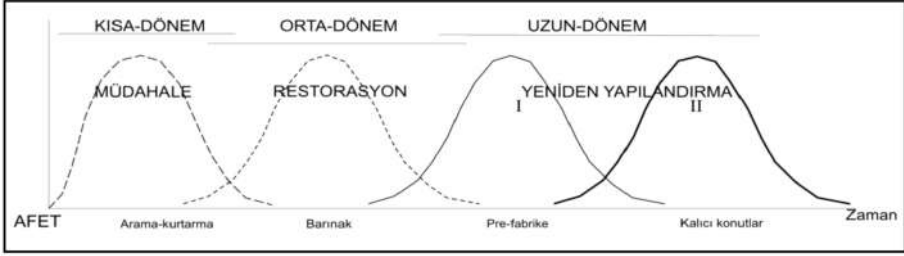
büyük değişimler olmadan sistemin devamlılığını sağlayabilmesi anlamına gelmektedir. Benzer şekilde, dirençlilik, asgari can ve mal kayıplarıyla birlikte gelecek doğal afetlerle yaşayabilme; ve bireyler arasında daha güçlü bir yer duygusu, güçlü ve çeşitli bir ekonomi, ve bütünleşmiş ve uzmanlaşmış bir toplum yaratma yetisi olarak görülmektedir (Berke ve Campanella, 2006: 192). Paralel olarak, dirençli kent, fiziki sistemlerin ve toplumların sürdürülebilir bir ağı olarak tanımlanmaktadır (Godshalk, 2003: 137). Dirençli kentlerin yaratılması, kentin karşılaşılabileceği doğal tehlikelere karşı etkin bir afet yönetimi sistemi geliştirilmesi ile mümkün olacaktır. Afet yönetimi, afet öncesi ve sonrası yapılacak çalışmaların her birinde gelecek afetlere karşı direnci artırmayı hedeflemektedir (Şekil-8). Bu yaklaşım sakinimin sürekliliğini sağlayacaktır.

Buradan hareketle, çağdaş sakinim planlaması yaklaşımları, sosyal, ekonomik, politik, mekansal ve fiziksel boyutlarıyla dirençli bir kent yaratma hedefi taşır. Dirençli kentin oluşumunda, kentsel gelişimin afetler ve sonuçları tarafından kesintiye uğramaması amaçlanmaktadır. Bu nedenle, kentsel kaynaklar üzerindeki korunmasızlıkların ve bunlara yol açan etmenlerin tanımlanması gereği doğar. Kalkınma odaklı bir çerçevede, kentlerin dirençli kılınması için, ilk olarak kentsel kalkınma bileşenlerinin, yani kentsel kaynakların tanımlanması gerekmektedir. Planlama alanında kullanılacak kentsel kaynak tipolojisi elde etmek için farklı disiplinlerin kullandıkları tipolojilerin uyarlanması gerekecektir. Yönetim ve kaynak iktisadi yazınlarında belirlenen kaynaklardan, insan kaynakları, finansal kaynaklar, fiziksel kaynaklar ve doğal kaynaklar kent planlama alanına uyarlanabilecek kaynaklardır. Bu bakımdan, insan kaynakları kentte yaşayan bireylerin özelliklerine işaret edecektir. Toplumun okuryazarlık, eğitim düzeyleri, hünarlı işgücü miktarı gibi niteliklerini açıklayacaktır. Finansal kaynaklar, kentin ekonomik kalkınmasını sağlayacak alan/sektörlerde projeleri başlatacak, uygulayacak ve geliştirecek maddi olanaklarına işaret edecektir. Fiziksel kaynaklar, kentin yapılı çevresi ve sahip olduğu teknik ve sosyal donatıları kapsayacaktır. Doğal kaynaklar ise kentin açık alanları, doğal çevre bileşenleri ve bunları kullanma potansiyelleri olarak düşünülebilir. Bu kaynakların etkin kullanımı kente küreselleşme ortamında rekabetçi avantajlar getirecektir. Ancak, afetlere maruz yerleşimlerde, kentsel kaynakların sakinimi gereği doğmaktadır. Kaynak sakiniminin iki temel nedeni vardır. İlki, mevcut kaynakların etkin kullanılarak kentsel kalkınmanın gerçekleşmesini sağlamak; ikincisi, kaynakların korunmasızlıklarını hesaplayarak ve risklerini azaltarak kalkınmanın sürekliliğini sağlamaktır. Bu halde, dirençli kentlerin oluşumunda ikinci aşama her bir kaynak tipi üzerindeki korunmasızlık etmenlerinin tanımlanması gerekmektedir. Ancak, her kaynak tipi birçok bileşene sahiptir. Örneğin, insan kaynakları kentin sosyal sermayesini meydana getirecek eğitilmiş, hünarlı işgücünün yanı sıra talep yaratacak kitleyi barındırır. Bu halde, her kaynak tipini meydana getiren alt bileşenleri tanımlamak gerekmektedir. Böylelikle, her kaynak tipi üzerindeki korunmasızlıkları hesaplanabilir göstergelere dönüştürmek mümkün olacaktır. Sakinim planlaması ile hedeflenen bu göstergelerde afet sonrasında önemli bir değişim yaratılmamasını sağlamaktır. Örnek üzerinden gidildiğinde, afet

sonrasında hünerli işgücünün kent dışına göç etmesi kentin iç dinamiğini yitirmesine yol açabilecektir. Kaynak tiplerinin her biri için açıklayıcı nitelikteki alt bileşenler hesaplanabilir göstergelere dönüşmesi, sakınım politikalarına temel oluşturabilecektir.

Sosyopolitik ortamda, afet öncesi yaklaşımların benimsenmesi kaynak kullanımının akılcılaşması ve etkinliğin artması sonucunu doğurur. Bu sayede, afet sonrası yardım yapma alışkanlığına sahip geleneksel yaklaşımların kaynak kullanım stratejileri politik, ekonomik ve süreç bağlamında iyileşme gösterecektir. Geleneksel yaklaşımlarda, afet olması halinde seferber edilen kaynaklar, afet öncesinde akılcı biçimde kullanılarak, risklerin azaltılmasına neden olur ve meydana gelecek afetlere karşı hazırlıklı ve dirençli kentler kurulmasını sağlar. Kestirelemeyen erimde meydana gelecek afetler için yapılacak yatırımlar, afet sonrası doğacak zararların en aza indirilmesine yardım edecektir (Şekil-9).

Geleneksel yaklaşımlar ve afet sonrası anlayış

Çağdaş yaklaşımlar ve afet öncesi anlayış

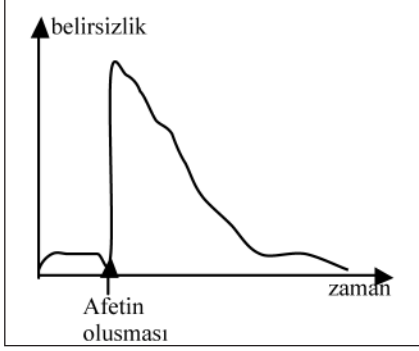

Şekil 9. Geleneksel ve çağdaş afet yaklaşımlarının kaynak ve süreç işletim modeli

Kaynak: Orhan, 2009: 70.

Afet paradigmasındaki değişimle birlikte kentsel sınırlı kaynakların kullanılmasını yeniden rasyonalle edilmiştir. Buna göre, afet sonrası yaklaşımındaki kaynak kullanımı siyasi bakımdan dayatmacı bir anlayışa sahiptir. Afet sonrası oluşan panik ortamında kaynak sunumu yöneticinin himayesinde ve o anda toplanan bilgiye dayandırılarak yürütülür. Afetin yol açtığı hasarın büyüklüğü ve düzeyi acil durum süresince hayati değer taşıdığı için, sınırlı bilginin toplanması afet sonrası kaotik ortama yol açan faktörlerden biridir (Okuyama, 2004:12). Belirsizlik, karar verme sürecinde kesintilere yol açacaktır. Ayrıca, bu esnada top-

lanan verinin doğruluğu tartışılır bir niteliktedir. Ancak, geçen süre içinde afetin yol açtığı kesin hasar ve ihtiyaç tespit edilebilir; yani bilgi toplandıkça belirsizlik düzeyi azalacaktır (Şekil-10). Belirsizlik süresinin uzunluğu afetin ölçeği ve kapsamına bağlıdır. Bu nedenle, afet sonrası acil durum ortamında toplanan bilgiye göre yapılan yardımlar kentin kalkınmasında kullanacağı kaynağı tüketir.

Şekil 10. Afet esnasında ve sonrasında belirsizlik düzeyi. Kaynak. Okuyama, 2004: 12.

Öte yandan, ekonomik açıdan afet sonrası anlayışta yürütülen kaynak tahsisi, dışa bağımlılığı artırıcı bir nitelik taşır. İlgili yönetim kendi yapabilirliğini aşan afetler karşısında bir ölçekteki idare, kurum veya kuruluşa başvurur. Bu durum, mevcut finansal kaynakların seferberliğini ve dış yardımlara ihtiyaç duyulmasını sağlar. Afet öncesinde önlem alınmaması kullanılacak kaynak miktarını da arttıracaktır. Acil durum ve iyileştirme (yeniden inşa) dönemlerinde ihtiyaç duyulan kaynakların yerelin karşılayamaması dış borçlanmayı arttırmasına ve bunu tamamen üstlenmesine neden olacaktır. Ekonomik kalkınma ani oluşan borçlanmanın etkisiyle ötelenecektir. Süreç bakımından ise, afet sonrası yaklaşımın kaynak kullanımı kontrolsüz şekilde meydana gelecektir. Kaynaklar, panik ve ihtiyaç ortamının yarattığı gereksinimleri karşılamak için sonuçları hesaplanmaksızın dağıtılacaktır. Daha önce yapılmamış çalışmalar, ele geçen kaynakların gelecekteki fırsatların kullanımına olanak sağlayamayacaktır.

Paradigmanın afet öncesi çalışmalara kayması sonucunda kaynak kullanımında değişimler olmuştur. Siyasi bakımdan, kaynaklar, afet öncesinde tespit edilip, yerel ve merkezi mekanizmalara kullanımlarını hakkında sorumluluklarını belirleyecektir. Böylelikle, dayatmacı bir politik ortamdan hesap verebilir duruma geçilecektir. Afet öncesinde panik ortamına girmeden toplanan veriler ışığında ihtiyaç duyulacak kaynaklar ve bunların acil durum süresinde yönetimi önceden belirlenecektir. Ekonomik açıdan, afet öncesi anlayış olası afetlere karşı sürece yayılan bir borçlanma modelini mümkün kılacaktır. Bu sayede, kalkınma hedefleri için ayrılan bütçenin ani bir şokla zarar görmesi yerini sakınım yatırımlarına bırakacak; böylelikle afetlerin olası etkileri en aza indirilecektir. Bir yandan riskler azaltıla-

rak kentler dirençli kılınacak, diğer yandan kalkınma hedefleri ertelenmeyecektir. Süreç bakımından ise, afetlere yönelik kaynak kullanımını ağır ve kontrollü biçimde devam edecektir. Karar verme mekanizması hangi durumda, hangi kaynağı ne miktarda kullanacağını önceden tespit edecek; bunlardan zarar görebilir olanlar üzerindeki riskleri azaltmaya çalışacaktır. Sonuç olarak, afet öncesi sakınım çabaları maliyet değil, kentin kalkınmasını sağlayacak bir yatırım haline gelecektir.

Sonuç Yerine

Planlama alanında, afetlerin kaynaklar üzerinde yarattığı kentsel risklerden bahsederken, uluslararası gelişmelerin ve çağdaş yöntemlerin takip edildiği sakınım anlayışı öne çıkacaktır. Burada kullanılacak planlama dili, her bakımdan kentin dirençliliğini vurgulayacaktır. Sonuç olarak, kentsel kaynaklarla ilgili kararların afet öncesinde alınması gerekmektedir. Kaynaklar üzerinden yapılacak bir sakınım planlaması tartışması kentsel kalkınmanın sürekliliğine gönderme yapacaktır. Gelişmekte olan ülkelerin bu tartışmanın içinde bulunması ve afet öncesi yaklaşımı benimsemesi gerekmektedir. Planlama, sakınımın bir aracı haline gelmeli ve amacı kentlerin dirençli kılınmasını sağlamak olmalıdır. Bu noktada, plancının sorumluluğu, kentsel kaynakların kalkınmanın bileşenleri olduğunun farkına varması ve bunlar üzerindeki afet risklerini en aza indirecek yöntem ve anlayışı geliştirmesidir.

Kaynakça:

- Balamir, M., 2007, Afet Politikası, Risk ve Planlama, *Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara.
- Barney, J., M. Wright ve D. J. Ketchen, Jr., 2001, The Resource-based View of the Firm: Ten Years After 1991, *Journal of Management*, cilt. 27, sayfa 625-641.
- Barney, J., 1991, Firm Resources and Sustained Competitive Advantage, *Journal of Management*, cilt.17, sayı 1, sayfa 99-120.
- Berke, P.R., veT.J. Campanella, 2006, Planning for Post Disaster Resiliency, The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, cilt.604, sayfa 192-207.
- Bolin ve Stanford, 1998, *The Northridge Earthquake: Vulnerability and Disaster*, Routledge.
- Brush, C.G., Greene, P.G., ve M.M. Hart, 2001, From Initial Idea to Unique advantage: the Entrepreneurial Challenge for Constructing a Resource Base, *Academy of Management Executive*, cilt. 15, sayı 1, sayfa 64-78.
- Conrad, J. M., 1999, *Resource Economics*, Cambridge University Press, New York.
- Cutter, S. L. ve W. H. Renwick, 2004, *Exploitation, Conservation, Preservation: A Geographic Perspective on Natural Resource Use*, John Wiley&Sons Publishing: ABD.
- Grant, R., 1991, The Resource-Based Theory of Competitive Advantage: Implications for Strategy Formulation, *California Management Review*, cilt 33, sayı 3, sayfa 114-135.
- Greene, P.G. ve T.E. Brown, 1997, Resource Needs and the Dynamic Capitalism Typology, *Journal of Business Venturing*, cilt 12, sayfa 161-173.
- Mustar, P., M. Renault, M.G. Colombo, E. Piva, M. Fontes, A. Lockett, M. Wright, B. Clarysse, and N. Moray, 2006, Conceptualising the Heterogeneity of Research-based Spin-offs: A Multi-Dimensional Taxonomy, *Research Policy*, cilt.35, sayfa 289-305.
- Orhan, E., 2009, Afet Planlamasında Kaynak Kullanımının Siyasetinde Planlamanın Rolü, *Planlama*, 2010/1, sayı 48, sayfa 69-81.
- Okuyama, Y., 2004, Modeling Spatial Impacts of an Earthquake: Input-output Analysis, *Disaster Prevention and Management*, cilt. 13, sayı 4, sayfa 297-306.
- Özsubuncuoğlu, İ. ve A.A. Uğur, 2005, *Doğal Kaynaklar: Ekonomi, Yönetim ve Politika*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Smith, K. ve D. N. Petley, 2009, *Environmental Hazards: Assessing Risk and Reducing Disaster*, Fifth Edition, Routledge.
- UN/ISDR, 2005, *Hyogo Declaration*, in World Conference on Disaster Reduction: Kobe, Japonya, 18-22 Ocak 2005.

KENTSEL SİSMİK RİSKLERİN BELİRLENMESİ: TÜRKİYE BÜYÜKŞEHİRLERİNDE RİSK OLUŞTURAN ETKENLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Tuğçe SÖNMEZ

Şehir Plancısı

H. Serhan SANER

Şehir Plancısı

1. Giriş

Risk konusunun dünya gündeminde ele alınışının tarihsel gelişimini incelediğimizde “Risk” kavramının ilk olarak 1972 yılında Stockholm’de yapılan Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı’nda ele alındığını görürüz. 1972 yılında gerçekleştirilen bu konferansı daha sonra 1976 yılında düzenlenen Habitat I, 1992 yılında Rio De Janerio’da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Konferansı ve 1994 yılında Kahire’de düzenlenen Nüfus ve Kalkınma Konferansı izlemiştir. 1994 yılına gelindiğinde ise Birleşmiş Milletler tarafından Yokohoma’da düzenlenen “Risk Azaltımı” Konferansı ile bu konudaki en önemli adım atılmış ve risk kavramının artık dolaylı olarak değil doğrudan dünya gündemine taşınması sağlanmıştır.

Bu süreç 1995 Kopenhag Sosyal Gelişme Konferansı, 1996 Habitat İstanbul, 2000 yılında yayınlanan Milenyum Deklarasyonu, 2001 Habitat Toplantısı (İstanbul+5) ve 2002 Johannesburg (Rio+10) Dünya Sürdürülebilir Gelişme Zirvesi ile devam etmiştir. Yokohama Konferansından sonra en büyük gelişme ise 2005 yılında Kobe’de düzenlenen Birleşmiş Milletler Risk Azaltımı Konferansı kapsamında gerçekleştirilen “1. Uluslararası Kentsel Afet Azaltımı” Konferansı olmuştur.

Tüm bu çalışmaların gerçekleştirilmesi ve özellikle Kobe Konferansı’nın düzenlenmesinden sonra “Kentsel Risk” çalışmaları konusundaki uluslararası yaklaşımlar ve politikalar önemli değişikliklere uğramıştır. Bu döneme kadar uluslararası şirketlerin ve yardım kuruluşlarının afet politikalarının sadece afet sonrası yardım ve arama kurtarma çalışmalarına yönelik olduğunu ve kurumların sadece bu konu ile ilgili bir uzmanlık alanına sahip olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

“Kentsel risk” kavramının uluslararası politika değişimi ile gündeme gelmesi ile birlikte tüm bu afet sonrası çalışmaların yetersiz olduğu, yardım ve yara sarma çalışmalarının ekonomik olmadığı, sürekli tekrar ettiği ve bunun önüne ancak afet politikalarında değişikliklere gidilerek geçilebileceği anlaşılmıştır.

Fakat uluslararası şirketler ve bu çalışmaları gerçekleştirmesi gereken hükümetler için mevcut düzenin değiştirilmesini kabul etmek bu kadar kolay değildi. Özellikle hükümetler gelecekte gerçekleşmesi olası bir afet için kamu kaynaklarının önceden harcanmasını gerektiren bu çalışmaların desteklenmesinden yana olmadı. Politikacılar için ise, afet sonrası yapılan yardımların sağladığı politik ve siyasi getirilerden vazgeçmek kolay değildi.

Hükümet programlarında afet azaltımı ile ilgili düzenlemeler yer almıyordu, bu konunun bir popülaritesi yoktu ve bu konudaki toplum bilinci henüz gelişmemişti. Tüm bunların arkasına sığınarak yükselen “Risk Azaltımı” yaklaşımları belli bir süre görmezden gelindi.

Fakat zamanla ve afetlerin toplumlar üzerindeki yıkıcı etkileri arttıkça, değişen dünya düzenine ve hızla yükselmekte olan “Sakınım” ve “Zarar Azaltma” çalışmalarına duyarsız kalmak imkânsızlaştı. Bununla beraber afet öncesi çalışmaların önemi arttı ve önceden koruma, zarar azaltmaya yönelik çalışmalar artmaya, toplumun bu konudaki farkındalığı ve bilinci giderek yükselmeye başladı.

Afet öncesi çalışmalara başlanması ile birlikte deprem haritaları, deprem senaryoları, acil durum planları, sakınım ve risk azaltma çalışmaları hızla ve önemle gündeme gelmeye başladı.

Türkiye açısından yasal durumu incelediğimizde ise özellikle 1999 yılından sonra bu konudaki çaba ve girişimlerin arttığını kolaylıkla söyleyebiliriz fakat yapılan düzenlemelerin hiçbir yaptırım gücü olmaması, kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği gibi önemli yetersizlikler kalıcı bir fayda sağlanamaması sonucunu doğurmuştur.

Bu eksikliklerin giderilmesi için, öncelikle insanları öldüren binalardır yaklaşımından kurtulup, sadece binalara yönelik değil kent bütününe yönelik çalışmaların geliştirilmesi, bu konunun sadece mühendislik yaklaşımları ile çözülmeyeceğinin kavranması gerekmektedir. Konunun planlama açısından ele alınması, bu kapsamda değerlendirilmesi gereken çok sayıda kentsel risk faktörü olduğunun göz önünde bulundurulması ve tüm bunların bütünlükçü bir yaklaşımla değerlendirilmesi bu konuda kalıcı bir ilerleme sağlayabilmek açısından büyük önem taşımaktadır.

Oysa Belediye Kanunu, Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve İl Özel İdaresi kanunlarında afetlerle ilgili maddelerin çok kısıtlı olduğu açıkça görülmektedir. Kanunlardaki ilgili maddeler incelendiğinde sürekli bir kavram kargaşası yaşandığı ve kurumlar arasındaki yetki-lendirme problemleri olduğu açıkça görülmektedir.

Büyükşehir Belediyesi Kanun’unda yer alan 53. madde incelendiğinde, Belediye kanunundan farklı olarak sadece afet sonrası değil afet öncesi aşamalara da yer verildiği görül-

mektedir. Fakat kanunda, bu kapsamda gerçekleştirilmesi planlanan zarar azaltımının hangi yöntem ve ekonomik kaynaklar kullanılarak, hazırlanması öngörülen acil durum planlarının hangi uzman kadro yardımı ile ve de hangi kapsamda hazırlanacağına yönelik hiçbir bilgi yoktur. Bu da maddenin sadece zarar azaltmaktan bahsetmek amacından öteye gitmeyen bir zarar azaltma politikası izlendiği konusundaki şüpheleri artırmaktadır.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, kentsel riskleri tahmin edebilme yöntemlerinin geliştirilmesi önemle üzerinde durulması gereken bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı ise kentsel riskleri tahmin edebilme yöntemlerinin geliştirilmesi ve bunun için neler yapılabileceğinin tartışılabilirdiği bir ortam yaratılmasıdır.

2. Problemin Tanımı

8-22 Ocak 2005 tarihleri arasında Japonya, Kobe’de düzenlenen Dünya Afetleri Azaltma Konferansı hazırlıkları kapsamında Türkiye Cumhuriyeti tarafından hazırlanmış olan “Afet Azaltımı Bilgi Raporu” bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Konferans öncesinde katılımcı ülkelerin konu ile ilgili genel durumlarını aktarmak amacıyla hazırlanmış oldukları bu bilgi raporları ülkelerin bakış açılarını ve mevcut yaklaşımları saptamak açısından önemli birer veri oluşturmaktadır.

Hazırlanan bu raporda Türkiye’nin risk değerlendirme, risk azaltımı-sakınım ve risk haritalama konularındaki yaklaşımının oldukça yetersiz ve uygulamaya geçirilemeyen düzenlemelerle kısıtlı olduğu açıkça görülmektedir.

Türkiye’nin aynı raporda tehlike haritaları ile ilgili vermiş olduğu resmi bilgiler incelediğinde ise Türkiye’nin tehlike haritalarının;

1. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış olan Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası,
2. Maden Teknik Araştırma Enstitüsü tarafından hazırlanmış olan Türkiye Aktif Fay Haritası,
3. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan toprak kayması, sel ve çığ tehlike haritalarını kapsayan birkaç bölgesel tehlike haritasından oluştuğunu görmekteyiz.

Çalışmanın temel noktasını oluşturan Resmi Deprem Bölgeleri Haritası 1996 yılında olasılık metodu hesaplarına göre çizilen eşivme kontur haritası esas alınarak hazırlanmış ve ülkeyi 5 genel tehlike bölgesine ayırmıştır. Resmi Deprem Bölgeleri Haritası günümüzde iki amaçla kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, deprem ve yapı yönetmelikleri ile ilgili olarak yapılacak olan düzenlemelerde hangi bölgelerde hangi standartlarda yapı yapılacağını belirlemektir. İkincisi ise zorunlu Deprem Sigortası (DASK) için sigorta primlerinin hesaplanmasıdır.

Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası'nın içeriğine baktığımızda ise hazırlanan bu haritada sadece illerin tehlike seviyelerine yer verildiği ve risk durumları ile ilgili hiçbir bilgi bulunmadığı görülmektedir.

Risk ve tehlike kavramları birbirlerinden çok farklı anlamlar taşımalarına rağmen bu iki kavram arasındaki ayırım çok fazla bilinmemekte ve genellikle tehlike kavramı risk kavramı ile karıştırılmaktadır. Aynı tehlike seviyesinde yer alan benzer fiziksel özelliklere sahip iki topluluk zarar görebilirlikleri farklı ise eşit risk seviyesinde sınıflandırılmayacağı gibi, farklı fiziksel özelliklere ve büyüklüğe sahip, aynı tehlike seviyesinde yer alan iki topluluk bina stokları ve zarar görebilirlikleri ile göreceli olarak eşit risk seviyesinde değerlendirilemez.

Fakat resmi deprem bölgeleri haritası hazırlanırken farklı seviyeler için farklı risklerin söz konusu olduğu ve hepsinin aynı şekilde değerlendirilemeyeceği gerçeği üzerinde yeterince durulmamış, temel risk bileşenleri olan zarar görebilirlik ve bina stoku değişkenlerinin de dikkate alınabileceği daha detaylı ölçeklerde çalışmalar yapılmamıştır. Bu sebeple kent için farklı, bina için farklı risklerin söz konusu olduğu gerçeği de üzerinde durulması gereken diğer önemli "detaylar" gibi gözden kaçırılmıştır.

Resmi Deprem Haritası sadece kentlerin tehlike durumlarına göre hazırlanmış, bu da haritanın sadece illerin tehlike durumunu yansıttığı ve hiçbir şekilde risk durumları hakkında bilgi vermediği gerçeğini yaratmıştır. Oysa yapılması gereken illerin tehlike seviyelerinin değil, tehlike olasılığı ile taşıdığı potansiyelin birleşiminden oluşacak olan risk durumunun esas alındığı bir harita yaratmaktır.

Dolayısıyla, bir kentteki planlı müdahalenin gerektiği belli risk sektörleri göz önünde bulundurulmadan yapılan resmi deprem haritasından sadece illerin tehlike seviyelerini öğrenemiyor, ama taşıdıkları hacim hakkında bir bilgimiz olmadığı ve haritada bu bilgiye yer verilmediği için illerin risk seviyeleri hakkında da bilgi sahibi olamıyoruz.

Öte yandan deprem haritasında yer alan 1.derece tehlikeli alanlardaki bina yapma koşulları ve maliyetleri incelendiği zaman, 2. derece tehlikeli alanlardaki yapım koşullarından ciddi bir farkı olmadığı gerçeği göze çarpmaktadır. Bu da yapılan çalışmanın tehlike seviyeleri arasında bile yapım ve maliyet konularında bir farklılaşmaya gitmeyerek, kendi içinde tutarsız olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Deprem Haritası kentler açısından incelendiğinde ise, aynı durumun kentler için de geçerli olduğunu görülmekte, haritada sadece olası tehlike yansıtıldığı için hangi şehrin hangi seviyede olduğuna bakılarak bina durumu hakkında bir tahmin yapabileme imkânı sağlanmaktadır.

Aynı tehlike seviyesinde yer alan büyük bir kent ile küçük bir kentin risk düzeyinin aynı seviyede olamayacağı gibi, 1. derece tehlike bölgesinde yer alan bir şehrin risk düzeyi 3. derece tehlike bölgesinde yer alan bir şehrin risk düzeyinden daha düşük olabilir.

Deprem haritasında ise sadece tehlike seviyelerine yer verilerek bu gerçekler göz ardı edilmekte ve riski oluşturan temel etmenler ve risk kavramını somutlaştıran hacim, büyüklük kavramları yok sayılmaktadır.

Tüm bu bulgular ve güncel uluslararası politikaların risk ve sakınım konularına odaklandığı göz önünde bulundurularak kentsel riskleri tahmin edebilme sorunu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

2.1. Çalışmanın Amacı

Kobe’de yapılan Dünya Afetleri Azaltma Konferansı tehlikelere karşı risk ve zarar görebilirliği azaltma açısından eşsiz bir stratejik ve sistematik yaklaşım sağlamış ve 21. yüzyılda sakınım için yol gösterici bir çerçeve oluşturmuştur.

Bu amaçla geliştirilen Hyogo 2005-2015 Eylem Çerçevesi eylem için beş öncelik belirlemiştir.

Bunlar;

1. Afet risk azaltımının ulusal ve yerel bir öncelik olmasını sağlamak,
2. Afet risklerini tanımlama, değerlendirme, gözleme ve erken uyarı geliştirmek,
3. Toplumsal direnç kültürü yaratabilmek için her düzeydeki programlarda bilgi, yenilik ve eğitim kullanımı,
4. Risk faktörlerini azaltmak,
5. Her düzeydeki afet hazırlıklarını güçlendirmek.

Hyogo Eylem Çerçevesi’nde belirtilen öncelikler çalışmanın hedefleri ile birebir örtüşmekte, bu önceliklere katkı sağlamak çalışmanın en önemli amacını oluşturmaktadır. Özellikle riskleri tanımlama, değerlendirme, gözleme ve risk faktörlerini azaltma hedefi çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Afet risklerinin tanımlanmasına ve değerlendirilmesine katkı sağlayacak olan ve bu önceliklerin altında yer alan kilit aktiviteler ise çalışmanın önemli noktalarını oluşturmaktadır. Bu aktiviteler;

1. Risk haritaları geliştirmek,
2. Ulusal ölçekte ve alt ölçeklerde afet riski ve zarar görebilirlik bileşenlerini geliştirmek,
3. Afet oluşumları ve afet riskleri, etkileri ve kayıplar hakkında istatistiksel bilgiler toplamak, analiz etmek ve yaymak,
4. Mevcut veritabanlarının gelişimini ve oluşturulmasını desteklemek,

5. Karar destek amaçlı coğrafi bilgi sistemleri, afet modelleme ve tahmin uygulamalarını geliştirmek,
6. Afet haritaları, afet riskleri, etki ve kayıplarla ilgili istatistiksel bilgiler hazırlamak ve geliştirmektir.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, çalışmanın amacı kentsel risk faktörlerini belirlemek, şehirlerde ve yaşam çevrelerindeki farklı risk sektörlerini incelemek ve hedefi de tüm bu faktörlerin analitik olarak karşılaştırılması olarak ortaya çıkmıştır.

2.2. Yöntem Tanımı

Türkiye büyükşehirlerindeki kentsel riskleri, risk sektörlerini ve risk faktörlerini incelemek ve karşılaştırmak amacıyla kullanılacak olan istatistiksel araştırma ve analiz yöntemleri çalışmanın temel araştırma metodları olarak belirlenmiştir. Bu araştırma ve analiz metodları kentlerin fiziksel bileşenleri hakkında niceliksel bilgiler toplamak ve kentsel riskleri belirleyecek faktörleri incelemek amacıyla kullanılacaktır.

Afet İşleri Genel Müdürlüğü arşiv ve resmi dokümanları ile Türkiye İstatistik Enstitüsü'nün konut ve nüfus sayımları gibi yayınlanmış istatistikleri bu araştırmanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. İstatistiksel analizler ve kentlerin fiziksel bileşenlerinden oluşan bilgiler Türkiye Sismik Tehlike Haritası, yaşanan geçmiş olaylar ve olasılıklar ile bir arada değerlendirilecektir.

Risk faktörlerinin belirlenmesinde, valilikler tarafından hazırlanmış olan ve Afet İşleri Genel Müdürlüğü'nde toplanan "İl Afet Planları" içerisinde yer alan deprem senaryoları çalışmanın bağımlı değişkenlerinin oluşturulmasında kullanılacaktır. Deprem senaryolarından elde edilen tahmini ölü, yaralı ve etkilenen kişi sayılarının kentsel nüfusa oranı ile elde edilen değerler çalışmanın bağımlı değişkenlerini oluşturacaktır.

Çalışmanın bağımsız değişkenlerinin oluşturulmasında ise Türkiye İstatistik Enstitüsü tarafından konu ile ilgili olarak hazırlanmış olan nüfus ve konut istatistiklerini kapsayan "Bina İnşaat İstatistikleri" kitabı temel kaynak olarak kullanılacaktır. Buradan elde edilen bina stoku değişiklikleri ve yasadışı bina stoku oranları çalışmanın bağımlı değişkenlerini oluşturacaktır.

3. Kentsel Sismik Risk Değişkenlerinin Belirlenmesi

Bu çalışma şehirlerdeki zarar görebilir değişkenlerin tehlike eğiliminin bir fonksiyonu olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ve bu değişkenlerin Türkiye Tehlike haritaları ile tutarlı bir ilişkileri olup olmadığını hakkında bilgi sağlamayı hedeflemektedir.

Çalışmanın temel sorusu: "Tehlike seviyelerinin bağımsız değişkenlerle nasıl bir ilişkisi vardır?" olarak belirlenmiştir. Bu sorunun cevabını bulmak için regresyon analizleri kullanılacaktır.

3.1. Deprem Senaryolarının Çalışmanın Bağımlı Değişkenleri Olarak Tanımlanması

Risk faktörlerinin belirlenmesinde, valilikler tarafından hazırlanmış olan ve Afet İşleri Genel Müdürlüğü'nde toplanan "İl Afet Planları" içerisinde yer alan deprem senaryoları çalışmanın bağımlı değişkenlerini oluşturacaktır.

Türkiye genelini yansıtmayı hedeflenerek yola çıkılan çalışmada; Türkiye Deprem Bölgeleri Haritasında 1. Derece Deprem Bölgesinde yer alan 458, 2. Derece Deprem Bölgesinde yer alan 214 olmak üzere toplam 672 il ve ilçe merkezinin verileri arasında bir karşılaştırma yapılması planlanmıştır.

Afet İşleri Genel Müdürlüğü'nde İl Afet Planları ile ilgili olarak detaylı bir arşiv çalışması yapıldıktan sonra yasa gereği valilikler tarafından hazırlanması gereken afet senaryolarının tüm iller için hazırlanmış olmadığı, hazırlanan senaryoların da yasada belirtildiği gibi olmadığı, yetersiz ve kısıtlı tahminler içerdiği görülmüştür.

Bu durum çalışma için ilk kısıtlamayı doğurmuş ve bu kısıtlama sonucunda Türkiye genelindeki 1. ve 2. Derece Deprem Bölgelerinde yer alan 672 il ve ilçe merkezini yansıtmayı hedeflenen çalışma kapsamı daraltılarak, çalışma Türkiye büyükşehirlerinden oluşan 17 il ile sınırlandırılmıştır. Bu iller yasal prosedüre göre hazırlanan senaryolara ve Afet Planlarına sahiptir.

Yasal düzenlemelere göre hazırlanan Afet Planları ve tutarlı tahminleri olan deprem senaryolarına sahip olan bu iller; Aksaray, Antalya, Ardahan, Bursa, Çanakkale, Düzce, Elazığ, Erzincan, İstanbul, İzmir, Karabük, Kastamonu, Kırşehir, Kocaeli, Malatya, Niğde ve Yalova'dır.

Seçilen şehirlerden 11 tanesi 1.derece deprem bölgesinde, 4 tanesi 2. derece deprem bölgesinde ve 2 tanesi de 4. derece deprem bölgesinde yer almaktadır.

İl Afet Planları içinde tanımlanan deprem ile ilgili varsayımlara bağlı olan değişkenler; Tahmini ölü sayısı, yaralı sayısı, evsiz ve etkilenen kişi sayısı ve yıkılan- hasar gören yapı sayılarıdır. Bu değişkenler deprem senaryoları tahminlerine bağlı risk faktörlerinin karşılaştırılması amacıyla kullanılacaktır.

Seçilen şehirlerde deprem senaryoları tahminleri hakkında yapılan bu araştırma, valilikler tarafından yapılan resmi tahminlerin bu çalışma sonucu elde edilecek olan sonuçlarla karşılaştırarak resmi tahminlerin tutarlılığını araştırmayı amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda deprem senaryolarından elde edilen tahmini ölü, yaralı ve etkilenen kişi sayılarının kentsel nüfusa oranı ile elde edilen Y1a Y1b ve Y1c değerleri çalışmanın bağımlı değişkenlerini oluşturmaktadır.

$$Y_{1a} = \text{Ölü sayısı} / \text{Kentsel Nüfus} \times 10000$$

$$Y_{1b} = \text{Yaralı sayısı} / \text{Kentsel Nüfus} \times 10000$$

$$Y_{1c} = \text{Etkilenen kişi sayısı} / \text{Kentsel Nüfus} \times 10000$$

Çalışmanın diğer bağımlı değişkeni Y_2 ise hasar gören yapıların bina stokuna oranı ile elde edilmiştir.

$$Y_2 = \text{Hasar Gören Yapılar} / \text{Bina Stoku} \times 10000$$

3.2. Bina Stoku Verilerinin Çalışmanın Bağımsız Değişkenleri Olarak Tanımlanması

Çalışmanın bağımsız değişkenleri; Türkiye İstatistik Enstitüsü tarafından konu ile ilgili olarak hazırlanmış olan nüfus ve konut istatistiklerinden elde edilen bina stoku değişiklikleri ve yasadışı bina stoku oranlarından oluşmaktadır.

“Bina İnşaat İstatistikleri” kitapları kullanılarak ilki 1954-2003 yılları arasındaki yapı stoku değişikliklerini gösteren, ikincisi ise 1984-2000 yılları arasındaki imar aflarını gösteren iki veri seti oluşturulmuştur.

Birinci veri setinde, yerleşimler bazında geçmişten günümüze yapı stokunda ve kullanım amaçlarında ne gibi değişiklikler olduğunun saptanması amacıyla 1954 yılından başlanarak 2003 yılına kadar bir değerlendirme yapılmıştır. Yapılan bu değerlendirme sonucunda belirli bir zaman kesitinde yapı stoku ve kullanım amaçları konularındaki değişikliklerin izlenebilmesi amaçlanmıştır. Bu veri seti seçilen 17 il merkezini kapsamaktadır.

Aynı kaynak kullanılarak oluşturulacak ikinci veri seti ise 1984-2000 yılları arasında aflarla verilen izinleri içermekte ve aflarla yasallaşan bina sayısı ile kullanımları hakkında kümülatif bir değerlendirme yapmak amacıyla kullanılacaktır.

Oluşturulan veri tabanlarından 6 bağımsız değişken elde edilmiştir. Bunlar;

$$X_1 = (\text{Acil Durum Tesisleri Taban Alanı}^1 / \text{Toplam Taban Alanı}) \times 100$$

$$X_2 = (\text{Apartman Taban Alanı} / \text{Toplam Konut Taban Alanı}) \times 100$$

$$X_3 = (\text{Afla İzin Verilen Bina Sayısı} / \text{Toplam Bina Sayısı}) \times 100$$

$$X_4 = \text{Nüfus Artış Oranı} (\%)$$

$$X_5 = \text{Yasadışı Bina Stok Oranı} (\%)$$

$$X_6 = \text{3 Kat Üzeri Bina Stok Oranı} (\%)$$

Tüm bağımlı ve bağımsız değişkenler belirlendikten sonra bu değişkenlerin birbirleri ile olan ilişkilerini görebilmek için ilk önce korelasyon daha sonra ilişkili olan veriler arasında regresyon analizleri yapılacaktır.

1 Acil Durum Tesisleri taban alanı; Sıhhi, Sosyal ve Kültürel Yapıların taban alanları toplanarak elde edilmiştir.

4. Kentsel Sismik Risk Değişkenlerinin Değerlendirilmesi

İl Afet Planlarının tüm iller için hazırlanmamış olması, hazırlanan senaryoların da yetersiz ve kısıtlı tahminler içermesinin çalışma için doğurduğu kısıtlama çalışmanın sonuçlarını da doğrudan etkilemiştir.

1. ve 2. Derece Deprem Bölgelerinde yer alan 672 yerleşime ait verilerden elde edilecek bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birbirleri ile olan ilişkilerini saptayabilmek ilk önce korelasyon daha sonra ilişkili olan veriler arasında regresyon analizleri yapılması planlanmışken sadece 17 yerleşme arasında aynı istatistiksel analizlerin uygulanması hedeflenen sonucu doğurmamıştır.

Bu doğrultuda yeni bir yöntem belirlenerek ilk önce hangi bağımsız değişkenlerin regresyon analizi yapmak için en uygun kombinasyona sahip olduklarını anlamak amacıyla “en iyi alt-küme regresyon analizleri” yapılmıştır.

“En iyi alt-küme regresyon analizleri” sonuçları doğrultusunda yedi regresyon analizi yapılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu analizler aşağıdaki değişkenler arasında yapılacaktır.

1. Regresyon Analizi: Y1a - x1
2. Regresyon Analizi: Y1a - x5
3. Regresyon Analizi: Y1b - x1
4. Regresyon Analizi: Y1b - x6
5. Regresyon Analizi: Y1c - x1
6. Regresyon Analizi: Y2 - x1
7. Regresyon Analizi: Y2 - x4

4.1. Regresyon Analizleri Sonuçları

Regresyon analizleri sonucunda değişkenler arasında bir ilişki olduğunu söyleyebilmek için R-Sq (adj) değerinin en az %64 olması gerekmektedir. Yapılan yedi analizin R-Sq (adj) sonuçları ise aşağıda sıralandığı gibidir;

1. Regresyon Analizi

Y1a (Ölü sayısı / Kentsel Nüfus x 10000) - X1 (Acil Durum Tesisleri Taban Alanı / Toplam Taban Alanı) x 100) değişkenleri arasında gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucu elde edilen R-Sq (adj) değeri %48,6'dır. Bu değer değişkenler arasındaki ilişkiyi sağlamak için gerekli olan minimum değer olmasa da tüm sonuçlarla birlikte ele alındığında iki değişken arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

2. Regresyon Analizi

Y1a (Ölü sayısı / Kentsel Nüfus x 10000) - X5 (Yasadışı Bina Stok Oranı) değişkenleri arasında gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucu elde edilen R-Sq (adj) değeri %22,9'dur. Bu değer değişkenler arasındaki ilişkiyi sağlamak için gerekli olan minimum değer olmasa da tüm sonuçlarla birlikte ele alındığında iki değişken arasında zayıf bir ilişki olduğunu göstermektedir.

3. Regresyon Analizi

Y1b (Yaralı sayısı / Kentsel Nüfus x 10000) - X1 (Acil Durum Tesisleri Taban Alanı / Toplam Taban Alanı) x 100) değişkenleri arasında gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucu elde edilen R-Sq (adj) değeri %33,6'dur. Bu değer değişkenler arasındaki ilişkiyi sağlamak için gerekli olan minimum değer olmasa da tüm sonuçlarla birlikte ele alındığında iki değişken arasında zayıf bir ilişki olduğunu göstermektedir.

4. Regresyon Analizi

Y1b (Yaralı sayısı / Kentsel Nüfus x 10000) - X6 (3 Kat Üzeri Bina Stok Oranı) değişkenleri arasında gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucu elde edilen R-Sq %6,7'dir. Bu değer değişkenler arasında bir ilişki olmadığını göstermektedir.

5. Regresyon Analizi

Y1c (Etkilenen kişi sayısı / Kentsel Nüfus x 10000) - X1 (Acil Durum Tesisleri Taban Alanı / Toplam Taban Alanı) x 100) değişkenleri arasında gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucu elde edilen R-Sq %9,6'dır. Bu değer değişkenler arasında bir ilişki olmadığını göstermektedir.

6. Regresyon Analizi

Y2 (Hasar Gören Yapılar / Bina Stoku x 10000) - X1 (Acil Durum Tesisleri Taban Alanı / Toplam Taban Alanı) x 100) değişkenleri arasında gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucu elde edilen R-Sq %7,8'dir. Bu değer değişkenler arasında bir ilişki olmadığını göstermektedir.

7. Regresyon Analizi

Y2 (Hasar Gören Yapılar / Bina Stoku x 10000) - X4 (Nüfus Artış Oranı) değişkenleri arasında gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucu elde edilen R-Sq %18,2'dir. Bu değer değişkenler arasında bir ilişki olmadığını göstermektedir.

5. Sonuçlar

Bu çalışmanın amacı kentsel risk faktörlerini belirlemek, şehirlerde ve yaşam çevrelerindeki farklı risk sektörlerini incelemek ve bunların bina stoku değişkenleri ile ilişkilerini saptamaktır. Çalışmanın hedefi ise tüm bu faktörlerin seçilen şehirlerde analitik olarak karşılaştırılması olarak belirlenmiştir.

Bu doğrultuda yapılan regresyon analizlerinin fonksiyonu aşağıdaki gibidir;

$Y1 = Fx(ax1, bx2, cx3 \dots)$ ve araştırma “Tehlike seviyelerinin bağımsız değişkenlerle nasıl bir ilişkisi vardır?” temel sorusunun cevabını bulmayı hedeflemektedir.

İl Afet Planlarının tüm iller için hazırlanmamış olması, hazırlanan senaryoların da yetersiz ve kısıtlı tahminler içermesinin çalışma için doğurduğu kısıtlama çalışmanın sonuçlarını da doğrudan etkilemiştir.

1. ve 2. Derece Deprem Bölgelerinde yer alan 672 yerleşime ait verilerden elde edilecek bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birbirleri ile olan ilişkilerini saptayabilmek ilk önce korelasyon daha sonra ilişkili olan veriler arasında regresyon analizleri yapılması planlanmışken sadece 17 yerleşme arasında aynı istatistiksel analizlerin uygulanması hedeflenen sonucu doğurmamıştır.

Bu doğrultuda yeni bir yöntem belirlenerek ilk önce değişkenler arasında “en iyi alt-küme regresyon analizleri” bu analizlerin sonuçları doğrultusunda da regresyon analizleri yapılmıştır.

Regresyon analizleri sonuçları $X1$ ’in, acil durum tesisleri taban alanının toplam taban alanına oranı, en etkili ve önemli bağımsız değişken olduğunu ve aynı zamanda $X1$ ’in tüm bağımlı değişkenlerle ilişkili olan tek değişken olduğunu göstermiştir. Buna dayanarak $X1$ ’in, acil durum tesisleri oranı, tüm bağımsız değişkenler içinde en önemli faktör olduğu ve aynı zamanda bağımlı değişkenler üzerinde en etkili faktör olduğunu söyleyebiliriz.

Acil durum tesisleri oranı ile ilgili olan $X1$ değişkeni, acil durum tesislerinin hem afet öncesi hem de afet sonrası aktiviteleri için önemli olduğunu göz önünde bulundurularak oluşturulmuş, bu değişkenle acil durum tesisleri ve bağımlı değişkenler arasındaki korelasyonun incelenmesi hedeflenmiştir.

$X1$ değişkeni en güçlü ilişkiyi $Y1a$, ölü sayısı, değişkeni ile %48,6 oranı ile kurmaktadır. Bu değer genel kabule göre değişkenler arasında güçlü bir ilişki olduğunu söylemek için yeterli olmasa da, %48,6 oranı bu tür veri setleri arasında oldukça yüksek bir oran olarak kabul edilmektedir. Bu da bize acil durum tesisleri taban alanının toplam taban alanına oranı ($X1$) ve tahmini ölü sayısı ($Y1a$) arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

$X1$ değişkeni ikinci güçlü ilişkiyi $Y1b$, yaralı sayısı, değişkeni ile %33,6 oranı ile kurmaktadır. Bu oran da acil durum tesisleri taban alanının toplam taban alanına oranı ($X1$) ve tahmini yaralı sayısı ($Y1b$) arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

$X1$ değişkeni diğer iki ilişkisini ise $Y1c$, etkilenen kişi sayısı, ve $Y2$, hasar gören yapı sayısı ile sırasıyla %9,6 ve %7,8 oranları ile kurmaktadır. Bu değerler değişkenler arasındaki ilişkiyi sağlamak için gerekli olan minimum değerler olmasa da tüm sonuçlarla birlikte ele alındığında $X1 - Y1c$ ve $X1 - Y2$ değişkenleri arasında zayıf da olsa bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

Balamir M., 2001, Recent Changes in Turkish Disasters Policy: A Strategic Reorientation, in Kleindorfer, Mitigation and Financing of Seismic Risks: Turkish and International Perspectives, Paul and Sertel (eds.), Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Balamir M., 2004, Local Administration and Risk Management, The Role of Local Governments in Reducing the Risk of Disasters, Demeter K., Guner A., Erkan N. E. (eds.), Center of Local Government Studies and Training, Marmara University, Istanbul.

Balamir M., 2005, Challenges and Methodology for Preventing Major Urban Risks: Designing a Prevention Policy, EUROPE-MENA Urban Network the Cities Meetings Preventing Major Urban Risks, Amman, 2-4 July.

Bibbee A., Gönenç R., Jacobs S., Konvitz J. and Price R., 2000, Economic effects of the 1999 Turkish earthquakes: An interim report, OECD Economics Department Working, Papers No. 247, Paris.

Briceno S., 2004, Building disaster resilient communities: The road to the World Conference on Disaster Reduction, <http://www.blackwellpublishing.com/journal.asp?ref=0165-0203&site>

Curtis R., 2002, The Risk Assessment and Safety Management System, Risk 2002 Conference in New Zealand.

EM-DAT, The OFDA/CRED International Disaster Database, <http://www.emdat.be/>

General Directorate of Disaster Affairs, GDDA., 2004, Seismic Microzonation for Municipalities, Executive Summary.

Government of Turkey, 2005, National report of Turkey on disaster reduction for the World Conference on Disaster Reduction, Kobe, Japan.

International Decade for Natural Disaster Reduction, IDNDR., 1999, A Safer World in the 21st Century: Disaster and Risk Reduction, http://www.unisdr.org/eng/about_isdr/bd-safer-world-eng.htm.

JICA, 2004, Country Strategy Paper for Natural Disasters in Turkey, Final Report, Ankara.

Severn R.T., 1995, Disaster Preparedness in Turkey and Recent Earthquakes, in Erzincan, D. Key ed., Structures to Withstand Disaster, The Institution of Civil Engineers, Thomas Telford, London.

United Nations Development Program, UNDP., 2004, Country Evaluation: Assessment of Development Results of Turkey.

United Nations Inter-Agency Secretariat of the International Strategy for Disaster Reduction, UNISDR., 1994, Yokohama Strategy and Plan of Action for a Safer World: Guidelines for Natural Disaster Prevention, Preparedness and Mitigation, Resolution adopted by delegates of the World Conference on Natural disaster Reduction, Yokohama, Japan, 23-27 May.

United Nations Inter-Agency Secretariat of the International Strategy for Disaster Reduction, UNISDR., 2005, Hyogo Declaration, Resolution adopted by delegates of the World Conference on Disaster Reduction, Kobe, Hyogo, Japan, 18-22 January.

Zimmermann M.N., 2005, Risk Concept, World Conference on Disaster Reduction, Kobe

VARLIK NİTELİĞİ İTİBARIYLA SU DÖNGÜSÜNÜ KORUMA BAĞLAMINDA PLANLAMADA DİL DEĞİŞİMİNİN OLANAK VE SINIRLARI

Neslihan YALINIZ KOÇ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Doktora Öğrencisi

1.Giriş

Su kıtlığı(?) konusu, son dönemin ulusal ve uluslararası gündem konularından birini oluşturmuştur. Yeryüzündeki bölgeler arasında kullanım talebi ile orantısız dağılım gösteren sınırlı miktardaki su kaynakları; artan kullanım talebini karşılayamamakta ve bu talep baskısı doğanın yenilenebilir kaynağı olan suyun varlığını tehdit etmektedir. Ekonomik kalkınmayı hedefleyen ülkelerde artan sanayileşme beraberinde artan bir su kullanım talebi getirmekte, tarımda verimi artırmak için sululu tarım alanları artmakta ve dünyamızın mevcut kullanılabilir suyu bu gelişim karşısında yetersiz kalmaktadır.

Su canlı yaşamı ve ekosistemlerin sürdürülebilirliğindeki önemli görevleri nedeniyle yaşamın vazgeçilmez bir temel yapıtaşdır. Suyun yokluğu halinde canlı yaşamı ve doğal sistemlerde denge bozulmaktadır. Bu nedenle tatlı su kaynaklarının azaldığı ve ya kirlenerek kullanılamaz hale gelen bölgelerde canlı yaşamı etkilenmeye başlamıştır. Günümüzde dünya nüfusunun %20'si yaklaşık 1,4 milyar insan yeterli içme suyuna, 2,3 milyar insan ise sağlıklı suya erişememektedir. Su kirliliği nedeniyle yılda 7 milyar kişi hayatını kaybetmektedir. Sağlıklı suya erişim ve kullanım standartları açısından sanayileşmiş ülkelerin açık üstünlükleri varken, Afrika ve Pasifik ülkelerinde artan bir su yetersizliği sorunu yaşanmaktadır (Yıldız, 2007).

Bir ülkenin kişi başına düşen yıllık su miktarı; uzun yılları kapsayan ortalama su varlığı o ülkenin nüfusuna bölünerek bulunan sonucun belirli eşik değerlerle karşılaştırılarak o ülkenin su zengini veya su fakiri olduğu sonucuna ulaşılır. Bu konuda iki göstergeden biri olan "Falkenmark Göstergesi"ne göre; kurak ve yarı kurak iklim bölgelerinde yer alan orta düzeyde gelişmiş bir ülkede, kişi başına asgari içme ve kullanma suyu tüketimini günde 100 litre ve eşik değer kişi başına yılda 1700 m³ (4660 lt/gün) olarak belirlenmiştir. Gün-

müzde bazı bölgelerde yaşanan su sıkıntısı; **göreceli su yoksulluğu** (bireylerin tüm ülkenin sahip olduğu sudan oransal olarak çok düşük düzeyde faydalanmaları), **mutlak su yoksulluğu** (tamamen iklimsel koşullara bağlı olarak ve su yokluğu veya su yetersizliği), veya **ekonomik yoksulluk** (işletim, yönetim ve finansal yoksunluktan kaynaklanan suya erişememe sorunu) olarak değerlendirilmektedir. Dünyada ortalama olarak yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 7.600m³, Batı Avrupa Ortalaması 5000 m³, Lübnan'da 1300m³, Türkiye'de ise 1735m³'tür. Falkenmark göstergesine göre Türkiye'nin; bugün için sınır değerlerde ancak henüz su sorununun yaşanmadığı, gelecekte suyun kullanıcı sayısı ve kullanım miktarı arttıkça sorun yaşayacak bir ülke olduğu söylenebilir (Bilen, 2009).

Su krizinin varlığı ve ancak suyun piyasa koşullarında yönetilmesi durumunda ortadan kalabileceği iddiasını içeren su politikaları çok sayıda su profesyoneli, kurum ve kuruluş tarafından savunulmaktadır (Çınar, 2008). Bu savunu ise günümüzde neo-liberal ideolojinin uygulama alanı içinde anlam kazanmaktadır.

Yeryüzündeki kullanılabilir su kaynaklarının yetersizliğine bağlı oluşan su krizinde, suyun stratejik bir kaynak olması nedeniyle soruna ekonominin içinden çözüm üretilmektedir. Varlık alanının bir ögesi olan suya kurgusal alan olan ekonominin içinden çözüm bulunmaya çalışılması sonucunda ise su kaynaklarındaki kısıtlılık durumu artmakta ve dünyanın bazı bölgeleri şimdiden su yoksulluğu ile baş etmeye çalışmaktadır.

2. Su Sorununa Yönelik Politikalar

2.1. Yeni Sağcı Su Politikası

Su tarihte egemen güçlerin kontrolünde olmuş ve devletin egemenliğini sürdürebilmesi için de su yönetimi stratejik bir önem taşımıştır. Dünya genelinde su hizmetlerinin yürütülmesinde belirgin bir şekilde kamu sektörünün ağırlığı olmakla birlikte, 1980'lerden sonra önemli değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Bu süreçte su hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde, kamu yanında özel sektör de yer almaya başlamıştır. Özel sektörün yer alması ile bir kamu hizmeti olarak kullanım değerine sahip olan suya değişim değeri yüklenmekte ve su "ekonomik bir mal" olarak tanımlanmaktadır.

Su krizinin varlığı ve ancak suyun piyasa koşullarında yönetilmesi durumunda ortadan kalabileceği iddiası çok sayıda su konusunda uzman, kurum ve kuruluş tarafından dile getirilmektedir (Çınar, 2008). Bu söylem günümüzde kapitalizmin birikim rejimine çare olarak gösterilen neo-liberal ideoloji içinde anlam kazanmaktadır. Son dönemlerde yükselişe geçen bu ideolojide çevresel varlıklara ilişkin **piyasa çevreciliğinden** bahsedilmektedir. Buna göre, su ile birlikte çevresel varlıklar üzerinde özel mülkiyet rejiminin kurulması yoluyla piyasalardaki dağıtım mekanizmaları etkin bir şekilde çalıştırılabilecek, çevresel "dışsallıklar" fiyatlama yoluyla içselleştirilebilecek, çevresel varlıklar da eğer **ekonomik bir mal** olarak kabul edilirse piyasa mekanizmasında etkin bir şekilde dağıtılabilecektir. Bu iddiaya

göre kaynakların etkin kullanılmaması nedeniyle oluşan çevre kirliliğinin ortadan kaldırılması ancak piyasa çevreciliği ile mümkün görülmektedir (Çınar, 2007).

Piyasa çevreciliğini çözüm olarak gören yaklaşımlar su krizinin kaynağının su ticaretinin yapılamamasına bağlarlar. Shiva'ya göre bu paradigmayı savunanlar, eğer su taşınabilir ve serbest piyasalarca dağıtımı (transferi) yapılabilirse, suyun kıtlık yaşanan bölgelere aktarılacağını, sorunun ortadan kalkacağını ve yüksek su fiyatlarının da korumayı artıracığını iddia ederler (Shiva, 2007).

Piyasa ideolojileri ile küresel “su kıtlığı” ve “susuzluk tehdidi” altında çeşitli stratejiler oluşturulmakta ve su yönetimlerinde de bu stratejilere uygun çeşitli ülkelerde yeniden yapılanmalar “reformlar” gündeme gelmektedir (Çınar, 2007). Bu kapsamda neo-liberal piyasacı su paradigmaları **yeni sağcı su politikaları** olarak adlandırılmaktadır (A.Yılmaz, 2009).

Yeni sağcı su politikalarında finansal krizden çıkış için, sermaye birikiminin sürekliliğini sağlamak amacıyla piyasa ilişkilerinin derinleşerek yoğunlaşacağı alanlardan biri “su”dur. Yeni sağcı su politikalarının planlayıcısı ve uygulayıcıları uluslar arası aktörlerdir. Bu aktörler su yatırım ve yönetiminde kamunu payının azaltılarak özel sektöre devrini zorunlu görmektedir. Gereçleri ise; suyun piyasada belirlenen bir fiyat yerine düşük bedelle sunulduğu kamu hizmeti sorunların kaynağı ve kamusal su hizmetinde, hizmetin düşük bedelle sunulması suyun aşırı tüketilmesine neden olmakta, bu da çevreye zarar verirken yatırımlar için yeterli kaynak yaratılamamaktadır (A.Yılmaz, 2009).

Su'ya ilişkin yürütülen politikalarda; **su kıt bir kaynak, ekonomik bir mal ve bir ihtiyaç** olarak tanımlanmaktadır. Suyun piyasa koşullarında fiyatlandırılmasıyla kullanımı kontrol altına alınarak gereksiz kullanımının engelleneceği ve çevrenin korunacağı ileri sürülürken asıl amaç olan ekonominin finansal krizden çıkışı için suyu yatırım alanı olarak görmesinin üstü örtülmektedir.

2.2. Yeni Sağcı Su Politikasının Kavramları

Kavram, Türk Dil Kurumu'na göre “bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı”dır (Türk Dil Kurumu, 2010). Kavramlar nesnel gerçekliğin bir yansımasıdır ve nesnel gerçekliğe dönecektir ve nesnel gerçeklik gibi değişir ve gelişir. Bu nedenle, bilimsel bilgiyi iletme aracı olan kavramların tarihsel süreç içindeki gelişiminde nesnel gerçekliği yansıtmaya becerilerini sorun haline getirmek gerekir. Kavramların gelişimine ve değişimine körlük, kimi zaman uyutucu bir silah olarak kullanılmaktadır. Bu sayede kavramlar arasında yaşanması olası siyasal, ideolojik ve felsefi savaşların önüne set çekilmektedir (A.Yılmaz, 2009, s.1)

Farklı bir nesnel gerçekliğin yansıması olan kavramları bambaşka bir gerçeklik tasarımını hayata geçirmekte bir aracı olarak kullanan **yeni sağcı politika** bu körlükten beslenmekte-

dir. Gerçekliği yansıtan ve sonunda gerçekliğe dönen kavramlar uygulamada yeniden üretilmekte ve tarihsel süreçteki değerini yansıtmak üzere içerik kazanmaktadır. Bu nedenle, kavramların tarihsel ve ideolojik bağlamda işaret ettikleri zihinsel tasarım ve sonuçta döndükleri nesnel gerçeklikte yatmaktadır (A.Yılmaz, 2009, s.2)

Su'ya yönelik kullanılan kavramlar da bu noktada dikkat çekicidir. Su'yun kıt olması, korunması için özelleştirilmesi gibi kavramsal ifadeler de görünenden bambaşka bir gerçeklik tasarımını hayata geçirmek için kullanılmaktadır. Savran'a göre de hiçbir kavram ya da terim insanlığın bunlara verdiği anlam dışında kendiliğinden içkin bir anlam taşımaz. Kavramlar kullanıldıkları tarihsel, toplumsal, kültürel ve ideolojik bağlamlara göre belli bir içerikle yüklenmeleri ve sözlük anlamının yanı sıra yan anlamlar kazanmaları nedeniyle masum ya da tarafsız olarak nitelendirilemez (Güzelsarı, 2007; Savran, 1996). Bu kapsamda kullanılan kavramlara yüklenen anlamlar önem taşımaktadır.

Yeni sağcı su politikalarının temel kavramlarını **fiyatlandırma, su hakkı, özerklik-katılım** oluşturmaktadır.

Yeni sağcı su reformunun temeli suyun metalaştırılması/ hizmetin ticarileştirilmesidir. Bu politikaya göre mevcut su yönetimi arz odaklı ve toplumsal kullanım değeri ön plandadır, su değerinin altında fiyatlandırılmakta (gölge fiyatlama) bu durum da suyun israfına neden olurken tükenmesine kadar birçok soruna yol açmaktadır. Dünya Bankası'na göre, suyun ekonomik bir mal olarak yönetilmesi çevresel sürdürülebilirlik ve ekonomik verimlilik açısından gerekli ve bu amaçlar ancak arz odaklı yönetimin terk edilmesi ve talep odaklı yönetimin benimsenmesi ile olanaklıdır. Talep odaklı yönetim; su talebinin fiyatlandırma gibi niceliksel sınırlar koyarak sınırlandırılmasıdır. Bu kapsamda suyun fiyatlandırılması olduğu piyasa koşullarında sağlanmakta ve yatırım yapan kuruluşun kâr elde etmesi dahil piyasa şartlarının tümü fiyatlandırma içine girmektedir (A.Yılmaz, 2009).

Yeterli ve temiz suya erişim her insanın doğal ve temel hakkı iken yeni sağ suyun temel bir hak değil gereklilik olduğunu savunmaktadır (Yılmaz, 2009). Temel hak ile gereksinim arasındaki fark Barlow tarafından şöyle ifade edilmektedir: “bir insan hakkını alıp satamazsınız ve ya onu ödeme gücü olmayandan esirgeyemezsiniz” (Barlow, 2009). Ancak gereksinim piyasa koşullarında satın alınabilen ve ödeyen tarafından sahip olunabilen şeyleri ifade etmektedir. Ancak yeni sağa göre su hakkı yer üstü ve yer altı su kaynaklarının üretimi, kullanımı ve yönetimi hakkıdır ve **en yüksek bedeli verenin hakkı** olmalıdır (Yılmaz, 2009).

Arz odaklı kamu hizmetleri merkezi ve hiyerarşik örgütlenme üzerinden işlerken bu yönetim biçimi talep odaklı yönetimin yeniden dağıtımçı mekanizması ve yasal sistemi taşıyabilecek yetenekten yoksundur. Bu nedenle yönetsel sistemin yeniden yapılandırılması gerekir ki bu da kamu reformu yoluyla olmaktadır. Dünya Bankası'na göre kamu kurumları hizmeti sunmaya devam edecekse mali özerklik ve kamusal katılım zorunludur (Yılmaz, 2009, s.22). “Mali özerklik kavramı, örgütlerin siyasal müdahale ve denetimden bağışık

hale getirilerek piyasa ilişkilerinin egemenliğine devredilmesi ile demokratik ulus devlet yapısını dönüştürebilecek güce sahiptir” (Yılmaz, 2009, s.25).

Katılım da yeni sağın üzerinde durduğu bir kavramdır. Özellikle kadınların su yönetiminde planlama, işletme ve bakım karar ve uygulamalarına katılımının altı çizilmektedir. Ancak yeni sağda katılım kavramı özelleştirme ile birlikte anlam kazanmaktadır. 1990 öncesi kullanımlarda katılım kavramı ile karar verme mekanizmalarının işçilere açılmasını işaret ederken bu tarihten sonra öne çıkan katılımcılık kavramı ile tüketicilerin harcamalara katılımını, karar verme mekanizmalarına ise özel sektörün katılımını öngörmektedir. 1990’lı yılların başından beri yeni sağ politika çerçevesinde yeni bir iktidar tarzı olarak pazarlanan *yönetişim* kavramı ile birebir ilişkilidir. Bu nedenle su hizmetlerinde yönetsel gelişme; piyasa ekonomilerine geçiş sürecini hızlandıracak yönetim tarzı yönetsel yapıların oluşturulmasıdır. Uygulamada katılım ve özelleştirmenin bir araya geldiği yapıya *katılımcı özelleştirme* denilmekte bu yapı ise ülkemizde sulama yönetimi reformunun yönetsel modelini oluşturmaktadır.

Katılımcılık kavramı bir taraftan reformların sahiplenilmesini sağlayarak halkın ödeme isteğinin artırılarak hizmetlerin maliyetlerinin topluma yüklenmesini işaret eden halkın yönetime katılıyormuş gibi hissetmesi, gerçekte ise kamusal karar verme mekanizmalarının özel sektöre devredilmesinin garanti altına alınmasıdır. Bu nedenle katılımcılık halkın hizmetler üzerindeki söz hakkının artması değil piyasalaştırılmış hizmetlerin onay mekanizması haline getirilmesini işaret etmektedir (Yılmaz, 2009).

Yeni sağcı su politikası fiyatlandırma kavramı ile soyutlanmakta su hakkı, özerklik-katılım kavramlarıyla da desteklenmektedir. Fiyatlandırma suyun tüm toplumsal kullanım değerinden sıyrılarak piyasa ilkeleri doğrultusunda ticari mal haline getirilmesi-metalaştırılması ile niteliksel dönüşümün aracıdır. Bu nitelik dönüşümü yönetsel sistemi de özerklik ve katılım kavramları çerçevesinde dönüştürmektedir. Yeni sağcı su politikasının özü suyun metalaştırılması ve hizmetin ticarileştirilmesidir. Bu doğrultuda üretilen kavramlar da bu içeriği taşımaktadır.

A.Yılmaz (2009), su alanında çalışan kurum ve araştırmacıların yeni sağcı politikanın kavramlarının çözümlenmesinin önemine işaret etmekte ve siyasal mücadelenin kavramlar üzerinden ilerlediği, siyasal mücadelede yeni sağa seçenek oluşturacak kavramların da yeni sağın değer yüklü kavramlarını kullanarak değil, kendi kavramlarını üreterek var olabileceğinin görüldüğünün altını çizmektedir.

2.3. Su’yun “Kıt” Olması-Metalaşması

Su’yun yönetilmesi gerekliliği üzerine yürütülen tüm söylemlerde **su kıt bir kaynak** olarak değerlendirilmektedir. Ekolojik sistemler niteliksel olarak çeşitli, birbirine bağlı, buldukları yere özgü ve niceliksel olarak sınırlıdır. Bu özellikleri nedeniyle insani ve doğal

olan zenginliğe el koyulmasında kısıtlılık oluşturur. Bu el koyma durumunda kısıtlılıkların aşılması halinde doğal alan zenginliği niteliksel olarak bozulur ve doğanın niteliksel olarak bozulması ise “kıtlığı” gündeme getirir. Panayotaksis’e göre kıtlık gündelik yaşama rengini verir ve onun parçasıdır. Kıtlık gündelik hayatın içinde ebedi bir olgudur, bu durum kapitalist toplumda problemlidir. Kapitalizm kıtlığı doğal bir durum olmaktan çıkarır ve toplumsal gerçeklik yapar (G.Yılmaz, 2009, s.58).

Ekonomide kaynakların “**kıt**” olarak değerlendirilmesi ederinin belirlenmesi gereken “**ti-cari bir mal olmasını**” ifade eder (G.Yılmaz, 2008). Kapitalizm söz konusu şeyin ticari değer kazanabilmesi için kıtlığın kabul edilmesini gerektirmektedir (Çınar, 2006). Suyun kıt olması ve piyasa sürecine girmesi metalaşması ile gerçekleşmektedir. Kapitalist üretime aracı olarak giren ve bir bedel ödenmeyen su, üretimde oynadığı role bakılmaksızın sermayenin parçası değil doğanın sermayeye karşılıksız bir armağanı olarak girmektedir. Böyle bir doğal güç üretimi karşılamaya yettiği sürece ürünün fiyatının belirlenmesine girmektedir. Ürünün değeri hammaddenin değeri, üretim aracının üretime aktarılan kısmı ve emeğin değeri eklenerek belirlenmektedir (G.Yılmaz, 2008).

Kapitalist üretim tarzında ürün meta ve artı değerden oluşur. Bir şeyin meta olması, onun insana yararlı emek ürünü olması, kullanım ve değişim değeri taşıması gerekir. Metaların değişimi sermaye birikimini oluşturmaktadır. Sermayenin hareket biçimi, zamanda hızlı ve mekanda genişlemek şeklindedir. Sermayenin değerlendirilmesi meta üretiminin hızlanması ve genişlemesi ve emek üretkenliğinin sürekli olarak artması ile gerçekleşir. Bu üretim artışında giderek artan oranlarda da enerji ve hammaddenin kullanılması gerekir ki bu da başta insan olmak üzere doğal kaynakların hızla dönüştürülmesi/tüketilmesi anlamına gelir (G.Yılmaz, 2009).

Marx dış fiziksel koşulları iki büyük ekonomik sınıfa ayırmaktadır: Birincisi uygarlığın başlangıcında önemli olan geçim araçlarındaki doğal zenginlikler (verimli topraklar, balık dolusu sular vb.), diğeri ise daha yüksek gelişme aşamasında ağırlık kazanarak önemli olan emek araçları şeklindeki doğal zenginliklerdir (çağlayanlar, ulaşımaya elverişli nehirler, maden kömürü vb.). Toplumsal işbölümünün fiziksel temelini doğanın kendisi oluşturur. Doğanın fiziksel özelliklerindeki değişiklikler insanı; gereksinimlerini, yeteneklerini, emek araçlarını ve tarzlarını çeşitlendirip çoğaltmaya iter. Bu da sanayi tarihinde ilk kesin rolü oynayan toplumun doğayı denetim altına alma ve onu tutumlu şekilde kullanma, bu güce sahip ya da egemen olma zorunluluğudur. Meta üretimine dayalı toplumlarda ise eski sanayi ya da var olan sermayenin değerinin korunması sermaye ile emek arasındaki ilişkinin yeni bir biçime döktüğü yeni bir sanayi için fon yaratarak mümkündür. Bunun için de:

- Nesnelere yeni yararlanma yolları keşfetmek için doğanın derinlemesine araştırılması,
- Tüm yabancı iklim ve ülke ürünlerinin dünya çapında mübadelesi,

- Doğal nesnelere yapay yollardan imal edilerek kullanım değerleri kazandırılması,
- Yararlanabilir nesnelere ve eskilerin yararlı yeni özelliklerinin (ham madde olarak yeni kullanım alanları gibi) keşfedilmesi,
- Doğa bilimlerinin en yüksek noktasına kadar gelişmesi,
- Toplumsal insanın işlenerek terbiye edilmesi, nitelikleri ve ilişkileri bakımından zengin, ihtiyaçları da en ileri seviyede gelişmiş bir varlık olarak toplumsal insanın üretilmesi,
- İnsanın toplumun en üstün ve en evrensel ürünü olarak üretilmesi gerekir.

Yukarıda sayılanların tümü sermayeye dayalı üretimin koşuludur. Sermayeye dayalı üretim evrensel üretkenliği ve doğanın ve insanın tüm özelliklerinin sonuna kadar işletilip kullanıldığı evrensel bir yararlanma sistemi yaratır. Bu toplumsal üretim ve mübadele alanının dışında ise hiçbir şey kendi başına ulu, değeri olan şeyler olarak görünmez. Sonuçta; doğa tarihte ilk kez insan için nesne halini alır, özerk bir kudret olarak görülmemeye başlar, özerk yasaların teorik bilgisi onu sadece bir tüketim maddesi ya da üretim aracı olarak insana bağımlı kılmaya yarayan bir hile olarak kullanır. Sermaye bu kapsamda doğa putperestliğini aşar, tüm ulusal ayak bağlarını ve ön yargıları, verili ihtiyaçların geleneksel, dar, kanaatkâr, kabuk bağlamış doyumlarını, eski yaşam tarzının sürekli yeniden üretimlerini yıkıp geçer. Sermayenin tüm sınırları aşması onları alt ettiği anlamına gelmez. Her türden ayak bağı sermayenin özgül niteliği ile çeliştiğinden, sermayenin üretimi sürekli olarak aşılacak ancak sürekli tekrarlanan çelişkiler içinde ilerleyecektir (G. Yılmaz, 2009, s.82)

Suyun metalaşması ise doğaya daha üst düzeyden bir müdahaledir. Su kıtlığını ileriki dönemlerde daha da derinleştirme riski barındırır. Suyun metalaşmasında amaç, kaynağı en üst düzeyde değer üretimi için seferber etmektir. Görece artı değer üretimi sağlanır (Üretici güçlerin artışı ve gelişmesine dayanan artık değer artışı). Bu da tüketim içindeki ürünler çerçevesinin genişlemesi ve tüketim çerçevesinin genişlemesini içeren yeni tüketimlerin üretilmesini gerektirir. Bu doğrultuda kazanılan artık emek sadece niceliksel olarak artmaz, emeğin niceliksel çeşitlenme alanını sürekli olarak genişletir, emekleri ayırıştırır, çeşitlerini çoğaltır. Sermayenin gelişme düzeyi ne kadar ileri olursa, üretimin dolayısıyla tüketimin oluşturduğu ayak bağları o kadar büyük olacaktır. Çabanın kendisi su kaynaklarının daha hızlı tüketilmesiyle sonuçlanır. Suyun metalaşması suyun kendisinin nihai bir kullanım değeri, bir ürün olarak alınıp satılabildiği ve suyun başka metaların üretim süreçlerine meta formunu almış bir ham madde olarak katıldığı birbiriyle özdeş fakat iki farklı durum oluşturur (G.Yılmaz, 2009).

Mevcut koşullarda devlet tarafından sunulan su, değişim değerine sahip olmaksızın, kullanım değeri biçiminde kullanıcılara ulaşmaktadır. Üretim sürecine kullanım ve değişim değerine sahip ve içinde ücretli emeğin nesnelleştiği bir meta olarak girmemesi nedeniyle su, emeğin nesnesi ve hammadde niteliği kazanamamaktadır. Ancak sanayi üretiminde temiz

suya duyulan talebin giderek artması su üretimine insan emek gücünün dahil olmasını, diğerleri gibi **suyun da üretim sürecine kullanım ve değişim değerine sahip bir meta** formunda girmesini ve böylelikle üretim sürecinde suyu işlemek için harcanan emeğin de fiyata girmesini zorunlu hale getirmiştir (G.Yılmaz, 2008).

Suyun piyasa sürecinde değerlendirilmesi sahip olduğu özelliklerden kaynaklanmaktadır (Minibaş, 2007):

- Su ikame edilemez, yaşamın vazgeçilemez gereksinimidir ve talebi yüksektir.
- İkame edilemez özelliğiyle kullanım değeri çok yüksektir.
- Hızlı nüfus artışıyla birlikte talebi sürekli olarak artmaktadır.
- Kaynağından son kullanıcıya ulaştırılmasında büyük su yapıları (su kanalları, barajlar, arıtma tesisleri gibi) sürekli hizmet ve istihdam sağlamaktadır.
- Tarım ve hayvancılıkta zorunludur ve üretimin çeşitli kısımlarında girdi olarak kullanılmaktadır.
- Taşıma ve aydınlatmada kullanılan enerji kaynağıdır.

Kıtlık kanunu, kullanılabilir su kaynaklarına sahip ülkelerde işlemezen suyu az olan sıcak iklim bölgelerinde su takas konusudur. Bu durum **suyu kullanım ederini ödemesi gereken ticari bir mala** dönüştürmektedir. Kapitalist sistemde bir mal ya da hizmeti fiyatlandırmak için sınırlı olması yeterlidir. Su arzı sınırlı ve talebi sonsuz olarak kabul edildiği sürece fiyatının ödenebileceği bir mal ve hizmete dönüşmektedir (Minibaş, 2007). Bu dönüşüm sürecinde ise kapitalist sistem sorunun çözümünü neo-liberal ideolojide bulmaktadır.

3. Planlamanın Su Sorununa Yaklaşımı

Şehir Planlama meslek örgütü olan TMMOB Şehir Plancıları Odası (ŞPO) bünyesinde su konusunda çalışmak üzere Su Komisyonu kurulmuş ve ŞPO Su Komisyonunun su sorununa ilişkin tanım, tespit ve yaklaşımları planlama meslek alanının söylemini oluşturmaktadır. Bu söylemin içeriği ve dili de planlamanın soruna yaklaşımını ortaya koyar.

Planlamanın su kaynakları ile olan ilişkisini kurma, su sorununu tanımlama konularında çalışan ŞPO Su Komisyonu, **“arazi kullanım kararı aynı zamanda su kullanım kararıdır”** tespitiyle suya ilişkin karar vermede sorumluluğun planlamada olduğunun altını çizmektedir. Su sorununda soruna sahiplenme gibi çok ciddi bir sorumluluğu üzerine alırken bu sahiplenişte kullandığı ifade biçimi ve söylem dili derdini anlatmaktan uzaktır.

Komisyon “Küresel Su Politikalarının Şehir ve Bölge Planlama Disiplini Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmada, suyu hem doğal bir kaynak hem de kıt bir kaynak olarak ele almaktadır. Bu çalışmada kent ve bölge plancılarının ana hareket noktasının “...su

kaynaklarının sosyal, ekonomik ve çevresel hedefler açısından akıllıca paylaşımı (sektörler arası) ve korunması anlayışı çerçevesinde tanımlanması” gerektiğine dikkat çekilmektedir. Kıt bir kaynak olan su üzerinde talep artması durumunda plancının davranışı çevresel değerleri bozmadan toplum yararına karar vermektir. Bu kapsamda da Entegre Su Kaynakları Yönetimine (ESKY) dikkat çekilmekte ve gerekliliği üzerinde durulmaktadır. 1992 yılındaki Çevre ve Kalkınma Konferansı’ndaki sürdürülebilir kalkınma modelinin ortaya konulduğunun altı çizilmekte, Gündem 21’de ifadesini bulan suyun arz odaklı yönetimden arz ve talep odaklı yönetimine geçişi uluslararası toplulukta kabul görmüş bir söylem olduğu için olumlu bulunmaktadır. Bu kapsamda ESKY kent ve bölge plancılarının ana hareket noktası ile örtüşürmektedir. ŞPO Su Komisyonu 2002 yılında Birleşmiş Milletler’in suyu sosyal bir meta olarak kabul ettiği ve planlamanın suyun bir doğal kaynak olduğu fikrini benimsediğini belirtmekte ve suya bütüncül bir yaklaşım olarak alan ESKY’ni plancının yol haritasına benzetmektedir.

Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecinde olan ülkelere “uyumlaştırma” adı altında Su Çerçeve Direktifini (SÇD) dayatmaktadır. Direktif’in 12. maddesinde “üye ülkelerin birbiriyle entegre havza yönetimi zorunlu kılınmıştır” şeklinde ifade edilmiştir. Bu zorunluluk, Su Çerçeve Direktifiyle belirlenen su kaynaklarının geliştirilmesi, mevcut kaynakların daha etkin kullanılması, talep yönetimi, çevresel etkilerin giderilmesi şeklinde “olumlanan” su politikalarının arkasındaki niyeti de aslında ortaya çıkarmaktadır. Böylece, bütüncül havza yönetimi ile kaynakların kontrolü kamunun temsilcisi olan devletin elinden alınarak, AB’nin eşgüdümünde sermayeye devredilmektedir (TMMOB, 2009). Görülmektedir ki, ESKY ile kavramın ifade ettiği nesnel gerçeklik algılanamamakta ve planlama uluslar arası politika-nın ve AB’nin söylemine sahiplenmektedir.

ŞPO Su Komisyonunun politika önerileri ise; su doğal ve kıt bir kaynaktır, su kaynaklarının yönetimi havza bazında ve ESKY ile yapılmalıdır, sağlıklı suya erişim bir haktır, bir arazi kullanım kararının aynı zamanda bir su kararı olduğu gerçeğinden hareketle kıt bir kaynak olan su üzerinde talep artması durumunda plancı çevresel değerleri bozmadan toplum yararına arazi kullanım kararı verir. Ayrıca, su kaynakları planlanmasının disiplinler arası bir yaklaşım gerektirmesi ve bu yaklaşımda plancıların en önemli aktörlerden birisi olduğuna dikkat çekilmektedir.

Yine aynı çalışmada “suya ihtiyaç duyan mal ve hizmet üreten eko-sistemlerin de bir temel hakkı”ndan bahsedilmektedir (Şehir Plancıları Odası (ŞPO) Su Komisyonu, 2006a).

Komisyon çalışmalarında suyu kıt bir kaynak ve gereksinim olarak ifade etmekte ve yeni sağcı su politikalarının kavramlarını aldığı görülmektedir. Yukarıda ayrıntılarıyla anlatılan bu kavramlar planlamanın anlatmak istediği ile örtüşmemektedir. Diğer taraftan mal ve hizmet üretmek ekonominin işidir. Ekosistem tüm doğal canlı ve cansız çevreyi kapsar ki su döngüsü onun bir parçası olup temel hakkı değildir. Burada su döngüsüne müdahale ederek ekosistemin bütünlüğünü bozan insan ve onun gereksinimleridir.

ŞPO Su Komisyonu “Planlama ve Kentsel Su Tüketimi İlişkisi: Antalya Örneği” başlıklı çalışmada da suyu “**doğal ve kıt bir kaynak**” olarak ele aldığı altını çizmektedir (ŞPO Su Komisyonu, 2006b). Yine “Bölge ve Kent Planlamasının Su Kaynaklarının Yönetimindeki Rolü” başlıklı yayında, “kıt bir kaynak olan içilebilir nitelikte su temini, kentsel yaşam kalitesi açısından olmazsa olmaz bir gereksinim” olarak ifade edilmektedir (ŞPO Su Komisyonu, 2008).

Planlamanın su konusunda yaklaşımında kullandığı dil anlatmak istediğini ifade eder nitelikte değil veya küresel su politikalarını yani yeni sağcı su politikasını benimsediğini göstermektedir. Ancak söylem dilinde hem doğal hem kıt kaynak ifadesiyle planlamanın konuyu içselleştiremediği ve bunu da söylemine aktarmadığı yorumu getirilebilir. Diğer taraftan siyaset felsefecilerinin yeni sağcı su politikalarına dikkat çekmesi ve planlamayı uyarır nitelikteki çalışmaları planlamanın çok geç olmadan durumun farkına varıp söylemini yeniden değerlendirmesi açısından da bir fırsattır.

Bayındırlık Bakanlığı bünyesinde hazırlanan Kentleşme Şurası'nın İklim Değişikliği, Doğal Kaynaklar, Ekolojik Denge, Enerji Verimliliği ve Kentleşme Komisyonu Raporu'nda (2009); Türkiye'de kentsel saçaklanmanın doğal kaynak tüketimi açısından en önemli etkisinin su ve toprak kaynaklarına yönelik olduğu ve sorunun öncelikle politika alanında ele alınması gerektiği belirtilmektedir. Aynı raporda mekânsal planlama eyleminin su tüketimini kontrol etmede güçlü birer araç olarak kullanılması, **gelişmenin sürükleyici gücü olan suyun** kent planlamasında öncelikle ele alınması gereken **temel sürükleyici bir güç** olduğunun kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Suyun gelişmenin sürükleyici gücü olarak tanımlanması ekonomiye gönderme yapan bir durumdur. Suyun temel sürükleyici bir güç olarak tanımlanması onu ekonomi karşısında savunmasız ve teslim eden bir yaklaşım içermektedir. Su yine planlama söyleminde doğanın ontolojik ögesi olmasının dışında ekonomiye atfeder bir içerik kazanmıştır.

Günümüzde planlama su sorununa yaklaşımını değiştirme çabasıdadır. “**Arazi kullanım kararı aynı zamanda bir su kullanım kararıdır**” görüşünde olan planlama; su kaynaklarına yönelik kararlarında sorumluluğunu görmekte ve soruna sahip çıkmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda kendini konumlandırmaya çalışırken sorun alanına ilişkin bilgi üretiminde yeterli derinliğe sahip olmadığı için tuzağa düşmekte ve ekonominin kavramlarıyla söylemini oluşturmaktadır. Su doğal döngüsü içinde varlığını sürdüren ancak diğer taraftan varlığını tehdit edecek boyutlarda kullanma ve kirlilik tehdidi ile kullanılabilir niteliği azalmakta olan doğal bir ögedir. Suyu korumayı ilke edinmiş bir planlamanın dilinin de bu nesnel gerçekliği içselleştirmesi beklenir. Ancak planlamanın suya ilişkin sorun alanında henüz konumsal durumunu netleştirmede ya da konumsal durumu net ancak bunu diline aktarmadığı sonucu çıkarılabilmektedir.

4. Sonuç-Değerlendirme

Su kendi döngüsü içinde yenilenebilen ancak değişen iklim koşulları ve sıcaklık artışları ile özellikle sıcak iklim kuşağında yer alan ülkemizde gittikçe azalan doğal bir varlıktır. Doğal bir varlık olan su; yaşamın gereği olarak insanoğlunun temel gereksinimleri karşılamasının yanı sıra tarım, enerji üretimi, sanayi, ulaşım ve turizm için önemli bir girdi olması nedeniyle ekonomik gelişmenin de kaynağı olarak değerlendirilmektedir (Günaydın, 2009). Yeryüzündeki tatlı su kaynaklarının yetersizliğine bağlı oluşan su krizi günümüzün en önemli ekolojik krizini oluştururken stratejik bir varlık olması nedeniyle soruna ekonominin içinde çözüm aranmaktadır.

Su krizinin varlığı ve ancak suyun piyasa koşullarında yönetilmesi durumunda ortadan kalabileceği iddiasını içeren su politikaları günümüzde neo-liberal ideolojinin uygulama alanı içinde anlam kazanırken, Birleşmiş Milletler, OECD, Dünya Bankası, Avrupa Birliği gibi uluslar arası aktörlerin söylem ve etkinliklerinde de yerini almaktadır.

1990'lardan önce suyu devletin kullanıma sunması gerektiği konusunda hemfikir olan kapitalist sistem, bu yıllardan sonra su yetersizliğine ilişkin sinyallerin oluşması ile suyu ekonominin alanına çekerek devletin devreden çıkması ve özel sektörün sürece dahil olması gerektiğini savunmuştur. Bu savunuda amaçlar ise şöyle sıralanmıştır: doğal çevrenin korunması, suyun kullanıcılara adil bir şekilde ulaştırılması, su yatırımları büyük yatırımlar oldukları için devletin bu yükten kurtarılması ve tabii suyun piyasa fiyatında fiyatlanarak suyun gereksiz kullanımının önüne geçilmesidir.

Kapitalist sistemin suya yönelik politikaları piyasa çevreciliği ile uygulanmakta ve yeni sağcı su politikaları olarak adlandırılmaktadır. Bu kapsamda su metalaşmakta, kıt kaynak haline gelmekte, özelleştirilmesi ve piyasa şartlarında fiyatlandırılması gerekmektedir. Bu ise piyasaların finansal krizden çıkış için, sermaye birikiminin sürekliliğini sağlamak amacıyla piyasa ilişkilerinin derinleşerek yoğunlaşacağı alanlardan birinin "su" olacağını göstermektedir.

Planlama mevzuatı ülke politikaları kapsamında şekillenmektedir. Gelişmekte olan bir ülke olarak değerlendirilen ülkemizde küreselleşme sürecinde uluslar arası sermayeyi sınırlarına çekmek ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için politikalar üretilmekte ve su kaynakları da bundan payını almaktadır. Neo-liberal ideolojinin yeni sağcı su politikaları ülkemizde de etkilerini göstermektedir. Bu politikalarda su kaynaklarının korunması ekonominin alanında gerçekleştirilirken planlama mevzuatındaki değişikliklerde de ekonomik kalkınma ve su kaynaklarının korunması aynı çerçevede ele alınmaktadır. Planlama mevzuatı su kaynaklarını ekonomiyi baz alarak korumaya çalışmaktadır. Bu da suyun korunmaması ile sonuçlanmakta ve her geçen süre su kaynaklarımız açısından kısıtlılık oluşturmakta, su kaynaklarımız ülkemizin içinde bulunduğu durum açısından yok olma tehlikesi taşımaktadır.

Kalkınma planları ve bölge planlarını temel alan çevre düzeni planı, nazım imar planı ve uygulama imar planları getirdikleri planlama kararları ile suyu korumaktan uzaktır. Bu planların kararlarında ticaret, turizm ve sanayi sektörlerine ağırlık verilerek ekonomik büyümeye dayalı plan kararları üretilmekte ancak bu sektörlerin varlığını devam ettirebilmesi için gerekli olan suyun nasıl sağlanacağı ve varlığının nasıl korunacağına ilişkin kararlar üretilmemektedir.

Doğal alanları kültürel alana dönüştüren fiziki planlama için “arazi kullanım kararı aynı zamanda bir su kullanım kararıdır”. Fiziki planlama bu kararları verirken suyu kurgusal alan olan ekonominin ele alış biçimiyle değil, suyu doğal alandan gelen ve kendi sınırları (havza) içinde planlanması gereken bir öge olarak ele almak zorundadır. Ekonominin yönetimiyle sorunu ele almak ve çözüm sunmaya çalışmak sorunu daha da derinleştirecek ve planlamayı ekonominin hedeflerine ulaşmasını destekler konuma getirecektir. Planlamanın, plan alanı içerisinde tüm kullanımları dengeleyen konumunda olması gerekirken taraf tutan ve bunu yaparken de suyun varlığını tehdit eden bir anlayış benimsemesi insanlığın geleceğini de sıkıntıya sokacaktır.

Ekonomik gelişme sonsuz, su kaynakları ise doğanın ontolojik bir elemanı, bir varlık ögesi olması (bu suyun kurgusal alanda/ekonomi tarafından üretilmeyecek olması anlamına gelir) ve her ne kadar yenilenebilir olsa da aşırı kullanım, kirlenme ve kuraklık karşısında yetersiz kalması ve arıtımının yüksek maliyetler gerektirmesi nedeniyle kısıtlıdır. Su kaynakları bugünkü anlayışta tükenmeye yüz tutmuş görünmektedir. Suyun varlığı yaşamın varlık nedenidir. Bu önemden hareketle su kaynaklarının korunması ve yeterliliğinin sağlanması durumu tüm yaklaşımların önüne geçirilmelidir. Bu da planlamada artık ekonomi temelli yaklaşımın terk edilmesi ve yaşamın varlık nedeni olan doğanın ontolojik bir ögesi olan su kaynaklarının korunmasını benimseyen bir yaklaşımın hakim olmasını gerektirir. Doğa felsefesi temelli planlama yaklaşımında ise mevzuatın bu yaklaşımı anlatan bir içerik ve bütünlüğe sahip olması, uygulama ve söylem birlikteliği açısından bu felsefenin planlamanın dilinde de ifadesini bulması beklenir.

Bu noktada planlamanın kendisini ekonomiden bağımsız kılması bir zorunluluktur. Planlamanın ekonominin bağımlı değişkeni olma rolünden sıyrılıp (Ergin ve Çukur, 2007), siyasal bir etkinlik alanı olarak da konumunu belirleyerek doğal alana ve özeldir su kaynaklarına yönelik konumsal durumunu oluşturması ve varlık niteliği itibarıyla su döngüsünü korumayı ilke edinmiş bir planlamanın mevzuatı tam ve dilinin de netleşmiş olması gerekir.

Kaynakça

- Barlow, M. (2009). Mavi sözleşme küresel su krizi ve su hakkı mücadelesi, Yordam Kitap, 1. Basım, İstanbul, Türkiye.
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (2009). Kentleşme Şurası: Mekansal Planlama Sistemi ve Kurumsal Yapılanma Komisyonu Raporu, (b.t) 2 Temmuz 2010, <http://www.bayindirlik.gov.tr/turkce/kentlesme/kitap1.pdf>
- Bilen, Ö.(2009). Türkiye'nin su gündemi, su yönetimi ve AB su politikaları. (2.Baskı) Ankara:DSİ Yayını.
- Çınar, T. (2006). Su yönetimi ve finansmanında strateji, model ve aktörler, Su yönetimi: küresel politika ve uygulamalara eleştiri (Ed. Tayfun Çınar-Hülya K. Özdiç), Ankara:Memleket Yayınları, s.52.
- Çınar, T.(2008). Kuraklık ve kentsel su yönetimi sorunu: Türkiye örneği, Toplum ve Hekim Dergisi, Cilt:23, Sayı:1, s.10-19.
- Ergin, Ş., Çukur, D. (2007). Şehir Planlama'da Modül Kullanımı ya da Bir Öncekine Yanıt, Ege Mimarlık Dergisi, 2007/2.
- Günaydın, G.(2009). Suyun piyasalaştırılması, küresel tarım-su ilişkisi, Memleket Siyaset Yönetim, Cilt:4, Sayı:10, s.33-58.
- Güzelsarı, S.(2007). Küresel kapitalizm ve devletin dönüşümü Türkiye'de mali idarede yeniden yapılanma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Minibaş, T. (2007). Globalizmde suyun ekonomi politikası, 7.Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi, Çevre Mühendisleri Odası, İzmir, Türkiye.
- Savran, S.(1996). Küreselleşme mi, uluslararasılaşma mı?, (b.t) 10 Eylül 2010, http://www.iscimu-cadelesi.net/arsiv/kuresel/kurmu_ilmu.htm
- Shiva, V. (2007). Su savaşları: özelleştirme, kirlenme ve kar, İstanbul: bgst Yayınları.
- TMMOB Şehir Plancıları Odası Su Komisyonu (2006).Planlama ve kentsel su tüketimi ilişkisi:Antalya örneği, Antalya İçme Suyu ve Sorunları Sempozyumu, Erişim Tarihi: 20.04.2010, http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=291&tipi=55&sube=0&kkod=92
- TMMOB Şehir Plancıları Odası Su Komisyonu (2006). Küresel su politikalarının şehir ve bölge planlama disiplini açısından değerlendirilmesi, TMMOB Su Politikaları Kongresi, Erişim Tarihi:20.04.2010, <http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/9113.pdf>
- TMMOB Şehir Plancıları Odası Su Komisyonu (2008). Bölge ve kent planlamasının su kaynaklarının yönetimindeki rolü, Standart Ekonomik ve Teknik Dergi(47:549),39-45.
- Türk Dil Kurumu (2010). Kelime:kavram, (b.t). 10 Eylül 2010, <http://www.tdk.gov.tr/>
- Yıldız, D. (Ed.). (2007). Su raporu, ulusal su politikası ihtiyacımız. İstanbul: USİAD Ulusal Sanayici İşadamları Derneği Yayını.
- Yılmaz, A.(2009). Yeni sağcı su politikası kavramları: fiyatlandırma, su hakkı, özerklik-katılım, Memleket Siyaset Yönetim, Cilt:4, Sayı:10, s.1-32.

Yılmaz, G. (2008). Su sorununa eleştirel bir yaklaşım: üretimin bir faktörü olarak su, Erişim Tarihi: 20.04.2010, http://www.supolitik.org/elestirel_bir_yaklasim.htm

Yılmaz, G. (2009). Suyun metalaşması:kıtlığın nedeni kıtlığa çare olabilir mi?, İstanbul:SAV Yayınları.

Yılmaz, S. (2003). GATS: SU, Ticareti yapılabilen değerli bir metadır, (b.t) 21 Mayıs 2010, <http://habitat.org.tr/cevre-ekoloji/37-cevre/372-su-kaynaklari.html>

EKOLOJİK PLANLAMA SÜRECİNE KATKILARI AÇISINDAN DİJİTAL KENT REHBERLERİ ve OLASI BİR KENT REHBERİ KURGUSU*

Doç. Dr. **Ayşe ÖZCAN**
Giresun Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

1. Giriş: Ekolojik Planlama-Teknoloji Bileşkesinde Kent Kavramı

Kentler, bağlı oldukları ekonomik ve toplumsal dizgelerin birer parçası, minyatürü, aynasıdır. Genel yapının tüm özellikleri, güzellikleri ve hastalıkları onlara da yansır. Roma’da İtalya’yı, Londra’da İngiltere’yi, Jakarta’da Endonezya’yı, İstanbul’da Türkiye’yi tüm özellikleriyle kolayca bulabilirsiniz. Gideon Sjoberg, *Sanayi Öncesi Kent (Pre-Industrial City)* adlı yapıtında kentleri sanayi öncesi, sanayileşmekte olan ve sanayi sonrası kentler olarak sınıflandırırken, teknolojiyi belirleyici etmen, bir başka deyişle, bağımsız değişken olarak kullanmıştır. Ondan çok önce, Karl Marx, bu kez ekonomiyi bir belirleyici etmen olarak kullanarak, toplumları ilkel, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist olmak üzere beşe ayırmıştır (Keleş, 2005, 9). Kentlere ilişkin bu değerlendirmeler, 21. yüzyılda da kentlerin ekonomik-toplumsal-teknolojik gelişmelerin bileşkesinde olduğunu ve öneminin giderek arttığını ortaya koymaktadır.

Kent, genel olarak, sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşlarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1998: 74). Bu bağlamda kent, gelişmenin ve ilerlemenin itici gücünü oluşturmaktadır. Bunların yanında “kent” tanımı içerisindeki öğeler açıklanırken, artık “teknoloji” de ayrı bir başlıkta “bir yerleşmenin” “kent” özelliği taşımasında belirleyici etkenlerden birisi olarak değerlendirmeye alınmaktadır.

Ekolojik açıdan kentler ise; belirli bir alandaki canlı ve cansız unsurları ile birlikte bir çevre sistemi oluşturmaktadırlar. Bu alanlarda ortaya çıkan sorunların giderilebilmesi ve makro

* *Bildiri Kolokyumda sunulmamıştır.*

ölçekte istenen sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi, kuşkusuz kentsel etkinliklerin (ve planlanmanın) çevrebilimsel ilkelere uygun olarak gerçekleştirilmesine bağlıdır (Ertürk, 1994, 55). Bu kapsamda **ekolojik planlama**, “ekosistem öğeleri arasında optimum bir dengeyi sağlamak hedefinde olan, başka bir anlatımla, doğal kaynakların korunma-kullanma dengesini öngören, doğa içinde, doğa ile uyumlu yerleşmeyi hedefleyen, bunun için ekolojik temelli bir master planın yönlendiriciliğinde; mikro ölçek planlarla çözüm üretilen bir yaklaşım” olarak tanımlanabilir (Özcan, 2007). Kentsel koruma açısından ekolojik planlama, doğal kaynakların korunması yanında yaşam kalitesini ve kentin yerleşimine ve kimliğine duyarlılığı da içermektedir. İşte bu çalışmanın ana konusunu oluşturan **kent rehberleri**; bir kentin mekansal verilerini zengin, güncel ve gerçekçi bir içerikle verecek biçimde hazırlanmış ise farklı amaçlarla yürütülen fiziksel planlama uygulamaları için yönlendirici olma niteliği taşımaktadır ve ekolojik kentsel politikaların üretilmesine de dolaylı olarak katkı sağlamaktadır.

Ekoloji ve teknoloji ilk bakışta birbirleriyle örtüşmeyen iki kavram olarak algılanmaktadır. Ekoloji doğal ortamı, teknoloji ise yapay ortamı temsil etmektedir. Ekolojik planlamada eko-kentler, eko-köyler planlanıp gerçekleştirilirken; teknolojik planlamada teknokentler, akıllı kentler, akıllı konutlar tasarlanmaktadır. Eko-kent uygulamalarında elektrik, enerji, otomobil kullanımı ve günlük yaşantıda kullanılan teknoloji göz ardı edilmektedir. Teknokent veya akıllı kent uygulamalarında ise bilgi teknolojileri, akıllı donanımlar, bilgi işleme-üretme ve iletme önemli olmakta ve yüksek enerji tüketimiyle ekolojik boyut hiç akla gelmemektedir. Oysaki ekoloji ile teknoloji birleşerek mekana “ekolojik gözle” bakan, böylelikle geleceğin doğa ile uyumlu teknoloji kenti yeni bir alternatif kent yaklaşımı olarak ortaya çıkmaktadır. Üstelik bu yaklaşımın, sürdürülebilir kent vizyonuna da katkı sağlaması beklenmektedir (Ercoskun ve Karaaslan, 2009: 27-28).

Bugün internet, modern kent yaşamının değişen ihtiyaçlarına veya taleplerine belli düzeyde yanıt vermektedir. Her yerde varolan iletişim ağı, hızlı makineler, internet bağlantıları ile online veri tabanları, web siteleri, arama motorları, e-postalar ile varolan kurumların işlevlerini üstlenmekte, insanların aynı mekandan uzak mesafedeki mekanlara erişimini sanal ortamda sağlamaktadır. Postahaneler işlevlerini yitirmekte, kütüphaneler yapısal değişim gereksinimi duymaktadırlar. Kitapevleri, gazete bayileri, dergi rafları, tiyatrolar, çocukların oyun alanları, sanal ortamdaki eşdeğerlerine taşınmaktadır (Souici ve Kılınçaslan, 98). Tüm bu ihtiyaçlara yanıt vermek için bekleyen kentsel mekanlar ise kendilerini yeniden tasarlayabilme uğraşısı içerisindeyler. İletişim sistemlerinin sunduğu olanaklarla çevrili bu yeni kentsel ortamda kenti geliştirmek için dijital ortamdan yararlanmak kaçınılmaz görünmektedir. Dolayısıyla kentin planlanmasında dijital ortam yeni olanaklar sunduğu gibi, yeni bir dil de geliştirmektedir. İşte kent rehberleri özellikle “ekolojik planlama” açısından **yeni bir dil geliştirmenin** işlevsel bir aracı olarak kullanılabilir. Bu kapsamda çalışmada kentsel kimliğin ve kentsel çevrenin korunmasında ve geliştirilmesinde “dijital kent rehberlerinin” sağlayacağı katkılar değerlendirilmekte ve Türkiye kentlerine ilişkin hazırlanabilecek yeni dijital kent rehberlerinin oluşturulmasında geleceğe yönelik öneriler geliştirilmektedir.

2. Kavramsal Tartışmalar: Ekolojik Planlama ve Dijital Kent Planlama

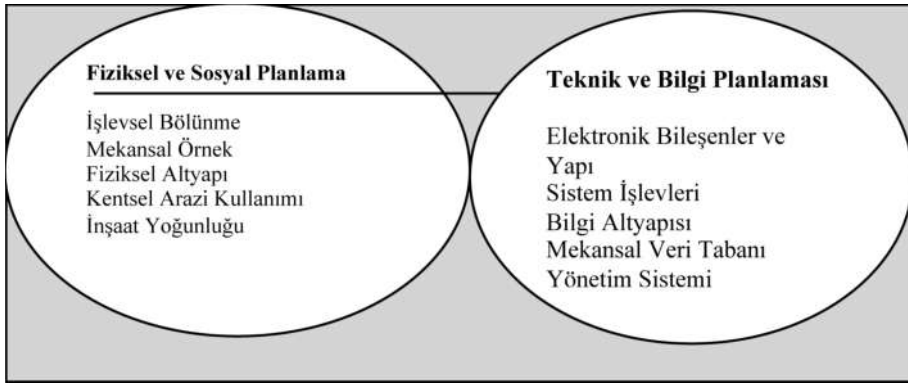
Ekolojik planlama; planlamayı-doğa bilimlerini veya bir bütün olarak ekolojiji daha iyi anlamaya yönelik bir çaba olarak değerlendirilebilir. **Ekolojik planlamanın amacı;** insan-çevre arasındaki ilişki ve etkileşimlerin incelenmesi, doğa ile uyum içinde planlama çalışmalarının yapılmasıdır.

Ekolojik kent planlama bir dizi amaçlar gerçekleştirmeye yönelik bir sonuç planlamasından daha çok bir dizi amacı denetleyen bir süreç planlaması özelliği taşımaktadır. Bu süreç planlaması, tüm insanlığı ve doğayı birbirini karşılıklı destekleyen bir fiziksel plan bütünlüğü içinde öngörür. Bitki örtüsü, canlı türleri, suyun ve havanın doğal devinimini kentin toplumsal yaşamını tamamlayan parçalar olarak görür. Toplum ve doğanın yaygın eşiklerini içeren bu yaklaşımda; gelecek kuşakları düşünerek az kaynak tüketimi, tüm tasarımların ve planların geri dönüşümlü olmasının sağlanması, atıklar ve kirlenmeyi önleyici birbirinin işine yarayacak üretimlerin yapılması ve olabildiğince yenilenebilir enerji kaynaklarına öncelik verilmesi gibi konular ana hedefler olarak ortaya konulmuştur. Böylece ekolojik planlama, yeni bir tasarım anlayışını, insan ve çevrenin birliği ve bölünmezliği görüşünü planlama sürecine dahil etmektedir (Karaman, 1995: 258-259). Ayrıca Birleşmiş Milletler çatısı altında düzenlenen 1992 **Rio Konferansı**'nda ve 1996 yılında gerçekleştirilen **Habitat-2 Kent Zirvesi**'nde "sürdürülebilirlik" ilkesinin ve "yaşanabilir çevre oluşturulması" amacının benimsenmesi de bugün sürdürülebilir kentsel gelişmenin "ekolojik temele" dayandırılmasını gerekli kılmakta ve ekolojik planlamadan vazgeçilemeyeceğini ortaya koymaktadır.

Dijital kent planlaması (DKP); bilgi altyapısı, mekansal veri altyapısı, dijital kent planlaması ve yönetim sistemi açısından planlamanın yeni bir türüdür. Dijital kent planlama süresince, kentin temel bütün bilgileri, dijital bilgiyi de oluşturur. Dijital kent planlamasının amacı, kalkınma hedefleri, kentsel arazi kullanımı, kentsel mekansal desen, bilgi altyapısı, mekansal veri altyapısı konularını belirlemek ve gerçek (fiziksel) kent ile dijital kenti bütünleştiren bir kent projesi ortaya koymaktır. Bu bağlamda *dijital kent planlamasına ilişkin iki önemli nokta vardır*: Birincisi, dijital kent planlaması dijital kent ile ilgilidir ve dijital kent planlama süreci de bilgi altyapısı, mekansal veri altyapısı, dijital kent planlaması ve yönetim sistemi üzerine kuruludur. İkinci önemli nokta ise şudur: Dijital kent planlamasının amacı, yalnızca gerçek kent (fiziksel kent) ile ilgili fiziksel ve sosyal planlama içeriğini vermek değil, aynı zamanda dijital kent ile ilgili teknik ve bilgi planlaması içeriğini de belirleyen bir sanal yapı sunabilmektir (Çizim-1). *Bu nedenle DKP, dijital kentsel işlevlere dayanarak bir anlamda gelecekteki kentsel planlamayı ortaya koymaktadır*. DKP tanımından yola çıktığımda, mevcut geleneksel kent planlaması ile gelecek DKP arasındaki bağlantı "**FARKLILIK**" ve "**İLİŞKİ**" biçiminde açıklanabilir. *Farklılık* şöyle ifade edilebilir: Dijital kent planlama, dijital bilgileri kullanarak, hem sosyal-fiziksel planlama ve hem de teknik-bilgi planlaması bileşenlerini de kapsayacak biçimde dijital kenti geliştirmeye daha çok dikkat edecektir. Bu planlamanın çıktıları genellikle dijital belge, dijital harita, dijital

atlas, dijital rehber ve sanal gerçeklik modeli ile ifade edilecektir. *İlişki* ise şunu ifade etmektedir: Mevcut geleneksel kent planlamasına benzer biçimde dijital kent planlaması; kentin mekansal büyüklüğüne ve planlamanın amacına göre *Master DKP, Bölge DKP ve (Dijital Düzenleme Planı ve Dijital Vaziyet Planını içeren) Ayrıntılı Bölge DKP* çalışmalarını da içermektedir (Dang, Shi, Han and Wu,2006, 168).

Bu anlamda DKP, dijital kentlerin oluşumunda farklı bir güdüleme aracı olarak görülebilir (Mitchell, 1996). Los Angeles, topluluk üyelerinin doğrudan kent planlama sürecine katılımını sağlamak için tasarlanmıştır ve bu kent yüksek kalitede 3 boyutlu bir sanal kentin güzel bir örneğini sunmaktadır (Jepson and Friedman, 1997).

Çizim-1: Dijital Kent Planlaması İçeriği

Kaynak: (Dang , Shi, Han and Wu, 2006: 168)

Bilgi toplamak için planlama, klasik planlama sorunlarından farklı özellikler taşır. Çoğu durumda hedefler ve eylemler bilgi almak için tasarlanmıştır, dünyanın durumunu değiştirmek için değil. Planlar, planlama anında bilinmeyen ancak yürütülmesi sırasında ulaşılabilir olması gereken (ihtiyaç duyulan) bilgilerin ele alınmasını ister. Bu nedenle internet üzerinden bilgi toplamak için planlama, beklenmedik hatalar ile başa çıkabilecek kadar esnek olmalıdır. Çünkü planlama ile yürütme birbiri ile bütünleşik biçimde (entegre) yürütülebilir.

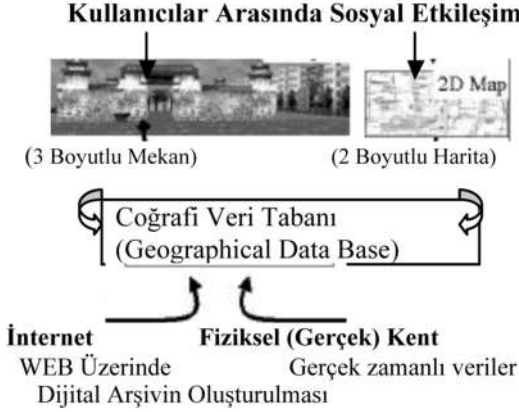
Eylemlerin yürütülmesi izlenir ve hatalar ortadan kaldırılabilir. Günlük eylemler aksatılmaksızın yeni hedefler verilen planlar ise yeniden çizilebilir nitelikte olmalıdır. Fırsatları iyi değerlendiren bir plancı, yeni edindikleri bilgileri dikkate alarak belirli bir zamanda en umut verici hipotezi işleyebilir (Oyama, Hiramutsu and Ishida, 2000). Bu bağlamda dijital ortam (ve Dijital kent rehberi) fırsatları iyi değerlendiren bir plancı için çeşitli kolaylıklar sunmaktadır

Etkileşim: Kentte yaşayanlar ile turistler arasındaki etkileşimi destekleyen ajanlar

Arayüz Katmanı: 2 boyutlu haritalar ve 3 boyutlu grafikler,

Arayüz ajanlar için gerçek zamanlı animasyonlar.

Bilgi Katmanı: WWW, dijital arşivler ve fiziksel kentleri algılayıp sanal ortama aktaran alıcılar

Çizim-2: Dijital Kentler “Sistem Mimarisi” Kaynak: (Ishida, 2000: 13)

Her dijital kentin kendine özgü amaçları vardır ve olmalıdır. Ancak genel olarak bakıldığında dijital kent tasarımı için ana hatlarıyla üç katmanlı bir model uygulanabilir. Ishida (2000: 13) bu katmanları şöyle özetlemektedir: *İlk katman bilgi katmanı*dır. Bu katman internet arşivlerini ve gerçek zamanlı verileri bütünleştirir ve kent metaforu içinde yeniden örgütler. Coğrafi veri tabanları ise kente dair bilgi türlerinin bütünleştirilmesinde (entegre edilmesinde) kullanılır. *İkinci katman* 2 boyutlu haritalar ve 3 boyutlu sanal alanlarda dijital kentlere bir sezgisel bakış olanağı sağlayan *arayüz (interface) katmanı* olarak adlandırılır. Bu katman avatarlar, araba, otobüs, tren ve helikopter gibi kentlerdeki dinamik faaliyetleri göstermektedir. *Üçüncü katman* ise *etkileşim (interaction) katmanı*dır. Kentte yerleşenler ile turistler arasındaki etkileşimi destekleyen elektronik ajanları (veya öğeleri) içermektedir (Çizim-2).

3. Dijital Kent Kavramı ve Kent Rehberleri

Dijital kent (Digital city) kavramı; tele kent (Telepolis), siber kent (Cyber City), sanal kent (virtual city) gibi kavramlarla da anlatılmaktadır. Kent, “göstergeler ve imgeler” alanı (Aslanoğlu,1998:102) olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler kentin bu göstergeler ve imgeler evrenine dijital boyutu eklemekte veya eklemek zorunda kalmaktadır. Bu gelişmeler ve gereksinimler dijital kent kavramının, kentleşme yazınında özellikle son yıllarda sıkça kullanılmaya başlanmasına neden olmuştur. Ancak, e-kent (e-city) ya da sanal kent (online city) tanımlamaları daha yaygın olarak kullanılmaktadır (Çukurçayır, 2010).

1970'lerden bu yana kentin dünya ekonomisine eklemleme biçiminde iki önemli faktör belirleyici olmaktadır: Birincisi *küreselleşme süreci*, ikincisi ise *bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmedir*.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler (ve özellikle internet), kentleri değiştirmekte ve kentlerin geleceğini biçimlendirmektedir. Kentsel planlamada internet artık çok önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. İnternet, planlama sürecinde konuyla doğrudan ve dolaylı ilgisi bulunan kişilerin ve kurumların veri ve bilgi paylaşımı için çok iyi bir elektronik zemin sunmaktadır. İşte *kent rehberleri*, bir kente ait bu zemini oluşturmanın en önemli araçlarından birisi olarak görülebilir veya değerlendirilebilir.

1970 ekonomik krizinden sonra yaşanan değişimler ve ortaya çıkan yeni sistem Manuel Castells'e (2000: 1-5) göre de hem "bilgi" temelli ve hem de "küresel" nitelik taşıyan bir süreçtir. Böylece kentler ekonomik etkinliklerin kaynağı olduğu kadar, bu etkinlikleri gerçekleştirmenin aracı ve daha *iyi yaşam koşulları* sunma çabalarının yoğunlaştığı yeni üretim mekanları olarak da öne çıkmaktadır. Bu durum kentlerin çoğu kez "*ekolojik ilkelere*" uygun biçimde planlanmasını göz ardı eden yaklaşımlarla kentin yeniden üretilmesine yol açmıştır. Kentsel mekanlar, ticarileşmiş kentsel yenileme projelerinin konusu haline gelirken, bilgi ve iletişim teknolojilerinin de sağladığı katkıyla korunması gereken, kimlikli kentsel mekanlar yerini gökdelenlere, alışveriş merkezlerine bırakmıştır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkisiyle insanın iletişim mekanı tüm dünyaya yayılacak kadar büyürken, fiziksel mekanı, bir çok faaliyetin birbiri içine geçtiği bir binadan çıkmayı gerektirmeyecek kadar küçülmekte; çalışma, dinlenme, eğlenme gibi yaşamsal faaliyetlerin "birbirine geçme"si ile birlikte bu alanları oluşturan sınırlar erimektedir. Böylece yaşamlarımız birkaç metrekare içine hapsolmektedir (Akcan, 1994: 46). Başka bir anlatımla; bilgi ve iletişim teknolojilerinin kent üzerindeki etkileriyle kentte yaşayanlar, kente veya kentin sunduğu hizmetlere "*dijital gözle*" bakma alışkanlığını edinmeye başlamışlardır. Artık fiziksel kent "dijital kente" dönüşmeye başlamıştır.

Dijital kent kavramı bilindiği kadarıyla ilk olarak 1994 yılında bir grup bilgisayar uzmanı tarafından *Amsterdam* kenti için kullanılmıştır (Çukurçayır, 2003, 148-149). Bu çalışmada "dijital kent" kavramı ile özellikle şu tanıma dikkat çekilmesi istenmektedir: "*Kente ilişkin ekonomik, toplumsal ve ekonomik her tür bilginin*" elektronik temsili. Bu kapsamda dijital kent kavramına yönelik ilk algı "*kentsel verilerin bir ekran üzerinde elektronik olarak gösterimi*" üzerinedir.

Kısacası dijital kent her şeyin "e" sidir. Yani kentteki her şeyin dijital ortama aktırılmasıdır. Dijital kentte, hem fiziksel kentsel çevrenin hem de sosyal kentsel çevrenin dijital teknolojiler tarafından yeniden biçimlendirilmesi söz konusudur. Dünya ölçeğinde her türlü elektronik nesneye hızlı ve kolay erişim sağlayan internet, bir yanda kentsel kurum ve kuruluşları yönetim ve iş yapma biçimleri, insan kaynakları yapısı ve görev tanımları açısından kendilerini yeniden gözden geçirmeye, dijital ortama uygun yeniden yapılandırmaya

zorlamakta, öte yandan da web, elektronik posta gibi araçlarla bireyler, kurum ve kuruluşlar için yönetim, iletişim, eğitim olanaklarında ve devlet-vatandaş ilişkilerini geliştirmede yeni olanaklar sağlamaktadır (Çukurçayır, 2003: 148-149). Bu durum, bilgi ve iletişim teknolojilerinin, kentsel yönetim ve gelişim politikalarını etkilemede, kentlerin geleceğini biçimlendirmede önemli bir stratejik araca dönüştüğü gerçeğini ortaya koymaktadır.

Kentin coğrafi, ekonomik ve toplumsal verilerinin bilgisayar teknolojileri aracılığıyla “Valilik ve Belediye” gibi yetkili kurumlar tarafından web ortamında hizmete sunulması **kent haritaları** ve **KENT REHBERLERİ** ile sağlanabilmektedir. Kentsel alanlarda imar planları, mülkiyet haritaları, uydu görüntüleri, hava fotoğrafları veya bizzat zemin ölçümlerine dayanılarak hazırlanan haritaların sözel ifadelerle, işlevsel (fonksiyonel) bilgilerle donatılarak ilişkilendirilmesi sayesinde akıllı haritalar oluşturulmaktadır (Üstündağ ve Akarsu, 2007). Bu tür haritaların bir yerleşim birimi bünyesinde bütün haline getirilmesiyle de “Kent Atlas”ları meydana getirilir (Çukurçayır, 2003). Harita veya atlasla konumlandırılmış biçimde kentin coğrafi, ekonomik ve toplumsal yapısı hakkında ayrıntılı sözel bilgilerin verildiği dijital yayınlar ise KENT REHBERLERİ adı altında sunulabilmektedir. Böylece internetin sunduğu olanaklar çerçevesinde artık bir kente gitmeden ve hatta o kente ilişkin basılı kaynaklara ulaşmadan internet üzerinden kent hakkında bilgi edinilebilmektedir.

Dijital kent rehberleri, günlük yaşam için zengin bilgi alanları oluşturmamızı sağlar. Böylece dijital kentler, bir kent (veya şehir) metaforunu kullanarak internet üzerinde insanların günlük ve iş yaşamlarını bütünleştirecek bir sanal yapı ortaya çıkarmaktadır. Yerel günlük yaşam açısından dijital kent rehberlerinin işlevselliği gittikçe artacaktır. *Ekonomi küresel hale gelse bile, günlük yaşam yerel kalmaya devam edecektir.* ABD’de gelirlerin %80’i evden 20 mil uzaklık içinde harcanır. Sağlık sorunları olan kişiler için internet (worldwide network) çok etkili olamaz. Ancak sağlık sorunu olan insanlar için yerel ağ daha değerlidir. Bu nedenle dijital kentler, yerel topluluklar için altyapı sağlayacaktır. İnternet kullanıcıları için dijital kentin altyapısı önemlidir. Ayrıca internet uygulamaları ile ilgili olarak, tüm nüfus içinde internet kullanıcılarının oranı da önemlidir. 1999 istatistiklerine göre ABD, internet kullanıcılarının en fazla olduğu ülkedir. İngiltere, Kanada, Japonya ve Almanya ABD’yi izleyen ülkelerdir (Ishida, 2000).

Dijital olarak hazırlanan kent rehberleri, kentin tanıtılması konusunda önemli bir elektronik bilgi kaynağı olarak yararlanıcıların hizmetine sunulmaktadır. Bu nedenle *dijital kent rehberlerinin* titizlikle, kentin gerçek bir aynası işlevini göreceği biçimde hazırlanması önem taşımaktadır. Çünkü **kent rehberleri**, bir kenti kentsel dokusuyla, ekonomik, toplumsal ve kültürel özellikleriyle tanıtan; eğitici, bilgilendirici ve yönlendirici işlevleri olan önemli kentsel kaynaklardan birisidir. Kentin yalnızca coğrafi verilerini, sosyo-ekonomik yapısını yansıtan bir belge olmasının yanında kent rehberleri, kent kültürünün de önemli bir parçasıdır. Kent rehberleri; kentin tarihine, varlık temellerine ışık tutarak kentin kimliğini yansıtan veya ortaya koyan unsurları da tanıtmaktadır. Kentsel kimliğin oluşturulmasına da katkı

sağlayan kent rehberlerinin dijital ortama aktarılması özellikle **ELEKTRONİK KENTSEL HAFIZA MERKEZLERİNİN** oluşturulması açısından önemlidir.

4. Dünyada “Dijital Kent Ve Dijital Kent Rehberi” Uygulamalarına Örnekler

Dijital kentler, dünyanın pek çok ülkesinde geliştirilmektedir. Böylece dijital kentler aracılığıyla, güncel ve gerçek kent bilgisi bütünleştirilmekte ve kentlerde yaşayan insanlar için sanal kamusal mekanlar yaratılmaktadır. 1994 yılından beri, 100’den fazla Avrupalı örgütler dijital kentleri tartışmaya başlamışlardır. Tartışmalar genel olarak telematik uygulamalar, arabasız kentler (veya özgür kentler) ve benzeri konuları kapsamaktadır. Öte yandan ABD’de AOL (America Online) , büyük ABD kentleri için “dijital kent” (dijital city) adlı bir bölgesel bilgi servisine başlamıştır. Japonya’da Dijital Kent Kyoto Projesi, 21. yüzyıla doğru bir toplumsal bilgi altyapısını oluşturmak için başlatılmıştır (Ishida, 2000).

ABD’deki dijital kentlerin çoğu 1985 yılında kurulan AOL tarafından yaratılmıştır. AOL, 17 milyondan fazla üyeye internet hizmeti sunmakta ve 65 kent için yerel odaklı ağ hizmeti sağlamaktadır. AOL, ABD’deki en büyük ve popüler yerel bilgi servisedir ve AOL, her ay 4,5 milyondan fazla ziyaretçi alır. New York, AOL dijital kentlerinin iyi bir örneğidir. Dijital kent; yerel düzeyde haberler, toplumsal kaynaklar, eğlence ve ticaret ortamı sunmaktadır. Yahoo gibi genel arama motorlarının aksine AOL kapsamındaki dijital kentler ise, yerel bilgilere odaklanmıştır. Dünyadan akademik araştırma sonuçlarını toplamak genel arama motorları için uygundur. Ancak New York’ta yaşayan veya New York’u ziyaret eden insanlar için özellikle New York ile ilgili bilgiler daha ilginçtir ve gereklidir. Üstelik bu anlamda dijital kent kullanımı daha kolaydır ve işlevseldir (Ishida, 2000: 2).

Avrupa Dijital Kentler Konferansı, dijital kentlere ilişkin konuları farklı boyutlarıyla tartışabilmek amacıyla 1994 yılından beri her yıl düzenlenmektedir. Bu Konferanslar, kuşkusuz, dijital kentlerin kurgulanması açısından yol gösterici bir işlev yüklenmiştir.

Dijital kentlere ilişkin yapılan denemelerin en iyi örneklerinden birisini, yapımı 1990 yılında başlatılan, **Dijital Kent Amsterdam** oluşturmaktadır. Bu kent, çeşitli toplumsal ağlar için bir paylaşım alanı (veya platform) olarak yapılandırılmıştır ve özellikle vatandaşlar arasında sosyal etkileşim üzerine odaklanmıştır. Başlangıçta bu kent, Belediye Konseyi ile vatandaşlar arasında iletişimi sağlayabilmek için oluşturulmuştur. Tüm iletişim canlı metin ve modemler üzerinden sunulmuştur. Sistem zamanla büyümüş ve büyümeye devam etmektedir (Oyama, Hiramutsu and Ishida, 2000: 5).

Amsterdam Belediyesi tarafından hazırlanan **dijital kent rehberi (Amsterdam Pocket Atlas)** ise, kentin bütün yönleriyle tanıtıldığı, yapısı ve işleyişi hakkında meraklılar ve araştırmacılar için çok açık, anlaşılır ve resimler ve planlarla desteklenen bilgiler içermektedir. Kentin kısa tarihinden klasik ve modern mimarisine, kamusal mekan ağlarından kaynak dönüşüm stratejilerine, nüfus yapısına kadar birçok konuda bilgiyi küçük (13x20 cm ebatlarında 48 sayfa) formata sığdırabilmiş bu kitap, bir “Amsterdam araştırmasına başlangıç”

için biçilmiş önemli bir araç gibi görünmektedir. Ayrıntılı incelendiğinde kentsel yönetimin kitap aracılığıyla biraz “*şehir pazarlaması*” (urban marketing) kaygısıyla hareket ettiği görülmektedir. Ancak “şehir pazarlaması” kaygısı olsa bile bu Rehber, Amsterdam’ı tanıtmak adına yararlı bilgiler sunmanın önemli bir aracı olarak işlevseldir. Kentte araba-bisiklet-yaya organizasyonu ve istatistikleri, katı ve sıvı atık değerlendirme stratejileri ve gelecek öngörüler, kentsel dönüşüm bölgeleri ve buralarda hedeflenenler, eğitim, kent ekonomisi, stratejik plan ve daha pek çok yaklaşım, modern belediyeçilik gözüyle bütüncül olarak ele alınmıştır (Aslan, 2007; Amsterdam Pocket Atlas, 2006).

Helsinki Arena 2000 Projesi, Helsinki Telefon Şirketi’nin (HPY-Helsinki Telephone Company) girişimiyle 1996 yılında başlamıştır. Projenin amacı, yeni nesil Büyükşehir ağı oluşturmak olmuştur. Bu ağ, vatandaşların her iki yönde de birbirleriyle canlı video ile iletişim kurmalarını sağlamaktadır. Yüksek hızlı ağların gelişimine koşut olarak, 3 boyutlu sanal kent yapımı çalışmaları devam etmektedir. Sanal Helsinki bu projenin yüzüdür ve bütün Helsinki bir sanal alan yapılandırması altında güncellenmektedir (Oyama, Hiramutsu and Ishida, 2000: 5).

Dijital kent deneyimine bir başka örnek ise Dijital Kyoto örneğidir. **Dijital Kent Kyoto Projesi**, Kyoto kenti için “bir toplumsal bilgi altyapısı oluşturmak” ve geliştirmek” amacıyla Ekim 1998’de başlatılmıştır. Öteki dijital kentlerin aksine bu araştırma odaklı proje, üniversiteler ve temel araştırma kurumları tarafından izlenmektedir. Dijital Kent Kyoto, farklı kent metaforlarını ulaşılabilir kılmaktadır. 2 boyutlu harita ve 3 boyutlu sanal mekan ile insanlara kentsel hizmetler konusunda kolaylıklar sunmaktadır. Sayısız WEB sayfası bir araya getirilerek, 2 boyutlu ve 3 boyutlu dijital bağlantılar fiziksel kentle iletişime geçirilmiştir. Fiziksel kentten gerçek zamanlı verileri alan kent, dijital kent olarak haritalanmıştır. İnsanlar, böylece trafik, hava, park, alışveriş gibi fiziksel kent ile ilgili konularda daha hızlı ve kolaylıkla bilgi alabilir hale gelmiştir. Dijital Kyoto, ayrıca kentte yaşayanlar ile turistler arasında sosyal etkileşimi de etkilemekte ve bu etkileşimin gelişmesini desteklemektedir (Ishida, 2000: 3).

Özellikle ABD ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde, kent haritası, atlaslar ve bunlara konumlanmış biçimde hazırlanan KENT REHBERLERİ kullanımı halkın yaşam şekliyle özdeşleşmiştir. Birçok kentte, hemen herkes tarafından elde edilebilecek farklı kullanılabilir biçimlerde hazırlanmış kent atlasları ve rehberleri bulunmaktadır. Bu kapsamda Kent Atlasları ve Rehberleri günlük hayat içinde kent hakkında sürekli güncel bilgi sağlamalı ve kullanıcı kitle her ne düzeyde olursa olsun istenen bilgi ve yere ulaşabilme olanak tanımalıdır. Son yıllarda internet ortamında yaygınlaşmaya başlayan Dijital Kent Rehberleri ve Atlasları ile, güncel bilgiye ulaşılabilir, etkili etkileşim işlevleri kullanılarak adres bulma, ilgi noktası bulma, güzergah belirleme ve harita çıktısı alma olanaklı hale gelmiştir. Örneğin Avrupa’da ülkeden ülkeye adres bilgisi kullanılarak güzergah belirlenebilmekte ve istenen ayrıntıda harita çıktısı alınabilmektedir (Boyras, Üstündağ ve Akarsu, 2007: 92).

5. Türkiye Kentleri İçin Dijital Bir Kent Rehberi Kurgusu

Bu başlıkta Türkiye için yeni bir dijital kent rehberi kurgusuna yönelik önerileri vermeden önce Türkiye'deki dijital kent rehberi uygulamalarından bazı örneklere yer vermek gerekir. Bu nedenle dijital kent rehberi uygulamaları ve dijital kent rehberi kurgusu iki ayrı alt başlıkta verilmektedir.

5.1. Türkiye'de Dijital Kent Rehberi Uygulamaları

Kenti, sokaklarıyla ve caddeleriyle o kentte yaşayanlara ve o kente dışarıdan gelen yerli ve yabancı insanlara tanıtan, kentin sosyo-ekonomik olanakları, kültürel ve tarihi zenginliği, doğal varlıkları hakkında bilgi veren bu kitap türü yayınlar, Türkiye'de daha çok turizm amaçlı hazırlanmaktadır. Ayrıca, bu rehberler kenti "yaşam çevresiyle" birlikte ve bütüncül biçimde ele almada yetersiz kalmaktadır. Üstelik kent rehberleri konusunda bir çeşitlilik olmadığı gibi, Türkiye'nin her kentine ilişkin hazırlanmış sağlam verilere dayalı, kentsel ve çevresel kimliği iyi yansıtan ulaşılabilir nitelikte kent rehberlerinin de yeterli sayıda olmadığı gözlenmektedir. İstanbul başta olmak üzere daha çok büyük ve tarihi ve kültürel çeşitliliği olan kentlere yönelik hazırlanan bu rehberler, kenti özgün kimliğiyle tanıtmada yetersiz kalan bir turist rehberi işlevi görmektedir. Türkiye kentlerinde kent rehberleri açısından bir kültürel alışkanlığın oturmamış olması da, kentsel kimliğin korunması açısından önemli bir boşluk olarak dikkat çekmektedir. Gerek yazılı ve gerekse de elektronik ortamdan ulaşılabilir nitelikteki kent rehberlerinin, kentlerin çevresel değerleri açısından da yönlendirici, eğitici ve bilgilendirici niteliklere sahip olmadığı gözlenmektedir.

Bu başlıkta –çalışmanın kapsamını aşacağından- özellikle seçilmiş şu 4 (dört) kentin rehberine yer verilmiştir. Rehberler seçilirken ilgili kentin belediyesi tarafından düzenlenmiş olan rehberler veri olarak alınmıştır. Ayrıca ilgili belediyenin web sitesinden yararlanılarak genel değerlendirmeler yapılmıştır.

İstanbul Kent Rehberi: İstanbul, çok sayıda elektronik ve basılı kent rehberlerine, kent atlaslarına, turizm rehberlerine konu olan Türkiye'nin coğrafi, ekonomik ve toplumsal özellikleri açısından en zengin kentlerden birisidir. Burada değerlendirmeye alınan kent rehberi İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin hazırlamış olduğu *İstanbul Kent Rehberidir*.

İstanbul Kent Rehberi, kent haritası içine konumlandırılmış biçimde kenti tanıtmaktadır. Harita üzerinden kentteki güncel olaylara, ilgili belediyelere, kaymakamlıklara, hastanelere, eczanelere, İSKİ Havzalarına, İstanbul hakkında genel bilgilere (tarihi ve kültürel yapıları, kamu kurumlarına, kütüphanelere ve benzeri kurumlara) ulaşılabilir niteliktedir. İlgili kurumların adreslerine ulaşılabilir nitelikte, harita üzerindeki konumu saptanabilir nitelikte ve kurumların kısa tarihçesine ulaşılabilir niteliktedir. Kent Rehberi, İstanbul'u harita üzerinden tanıtmakta ancak kentin ekolojik özelliklerini öne çıkaran, çevresel kirlilik düzeylerinin ortaya konduğu bir yapıdan oldukça uzak görünmektedir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2010).

Ankara Kent Rehberi: Ankara kentini “alışveriş merkezleri”, “müzeler”, “mesire yerleri”, “önemli yer ve merkezler”, “parklar”, “üniversiteler” başlıkları altında elektronik ortamda tanıtan Ankara Kent Rehberi, kenti bilmeyen yerli ve yabancı kişiler için Ankara Büyükşehir Belediyesi web sitesi üzerinden tanıtan bir web sayfası özelliği taşımaktadır. Bu Rehber, Ankara Kent Haritası ile ve Büyükşehir Belediyesi’nin web sitesinde verdiği kente dair öteki bilgilerle bütünleştiğinde anlam kazanmaktadır. Rehber tek başına ve ekolojik gözle ele alındığında yeterli ve güncel verilerden ve bilgilerden uzaktır.

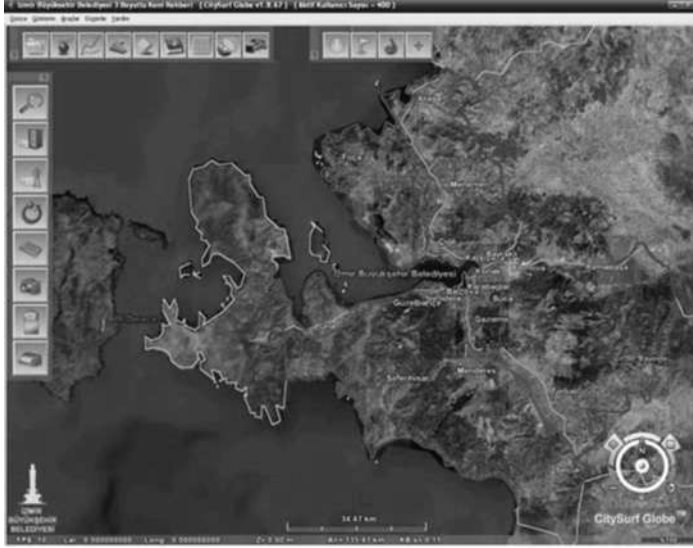
Ankara Kent Haritası, “önemli yer sorgulama”, “adres bilgisiyle yönlendirme”, “haritadan seçerek yönlendirme”, “lejant”, “önemli nokta arama” ve “özel ilgi alanı” seçenekleriyle kentin harita üzerinden tanınmasını sağlamak ve kolaylaştırmaktadır (Ankara Kent Haritası, 2007). Ancak bu Harita verilerin sürekli güncellendiği, Ankara kentinin çevresel kirlilik düzeyinin yansıtıldığı, kentte yaşayanların kente dair çevre bilincini geliştirecek bir yapıya sahip değildir. Ankara Kent Rehberi ile Ankara Kent Haritası birleştirildiğinde “İstanbul Kent Rehberi” örneğine benzer yeni bir *Dijital Kent Rehberi* ortaya çıkmaktadır. Bu yeni Rehber ise, kentin tanıtımı ve *ekolojik bilgi sistemi içeriğinin* rehberde dahil edilmesi açısından kolaylaştırıcı olanaklar sunabilmektedir.

Bursa Kent Rehberi: Bursa Kent Rehberi ana hatlarıyla şu başlıklardan oluşan bir dijital kitap özelliği taşımaktadır: 1. Alternatif Gezi Rotaları, 2. Diğer Alternatif Yerler (Gezi Alanları), 3. Bursa Mimarisi (Tarihi, Kültürel ve Ekonomik Yapılar), 4. Hamamlar ve Kaplıcalar, 5. Müzeler, 6. Külliye, 7. Bursa Hakkında Genel Bilgiler (kentin tarihi, ilçeleri, ekonomisi, mutfağı, kültürü, el sanatları, kültürel ve sanatsal etkinlikleri, ulaşım vb), 8. Gerekli Telefonlar (Kaplanoğlu ve Cengiz, 2009). 8 (sekiz) ana konu altında kenti tanıtan ve elektronik ortamdan ulaşılabilen 168 sayfalık bu Rehber, “ekolojik kaygılarla” bütünleşen bir nitelik taşımamaktadır. Şöyle ki; bu Kent Rehberi Bursa’yı bütünüyle tarihsel, kültürel ve coğrafi özellikleriyle tanıtmaya hedefi taşımaktadır. “Çevresel sürdürülebilirlik” açısından okuyucuda bir farkındalık yaratma ve kentin “ekolojik zenginliğine (yeşil alanlar, ormanlar, göller, şelaleler, tarihi toplumsal yapılar ve kültürel değerler gibi ekolojik zenginliğine) *ekolojik gözle* bakma hedefinden uzak “bilgilendirme veya tanıtmaya türü” bir dijital yayım özelliği taşımaktadır.

İzmir 3 Boyutlu Kent Rehberi: İzmir Büyükşehir Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemleri Şube Müdürlüğü tarafından yeni anakent sınırları içerisindeki 21 ilçe için hazırlanan ve sürekli güncellenen bu Rehber, bu çalışmada ele alınan “olası dijital kent rehberi kurgusu” için yol gösterici özellikler taşımaktadır.

İzmir Kent Rehberi aracılığıyla (öteki rehberlerde olduğu gibi), İzmir Büyükşehir Belediyesi yetki alanındaki tüm binalara ve kullanım amaçlarına, iş yeri adlarına, resmi/özel kurum (sağlık, eğitim, vb.) bilgilerine, eczane ve nöbetçi eczanelere, ulaşım noktalarına, önemli tarihi binalara ve bilgilerine, kültür ve turizm yapıları ile bina ve yolların fotoğraflarına ulaşılabilir. Kamu kurumlarının yanı sıra özel kurum ve kuruluşların da ihtiyacı olan

bilgiler açısından güncel bir veri tabanına sahiptir. Hava durumu, körfez kirlilik haritası, arsenik değerleri, kentle ilgili haberler ve vatandaşları ilgilendiren anlık bilgileri de kapsayan rehber; vatandaşın rehberle ilgili öneri veya şikayetlerini harita üzerinden işaretleyerek belediyeye bildirmesine de olanak sağlamaktadır. Ayrıca rehber üzerinden her kullanıcı adres tarifi yaparak başka bir kullanıcıya harita gönderebilmekte, kendi haritasını tasarlayabilmekte ve kendi katmanını yaratabilmektedir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2010). Bu bağlamda İzmir Kent Rehberi, kent haritası destekli bir kent rehberidir.

Resim: İzmir 3 Boyutlu Kent Rehberi Örneği

Kaynak: (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2010).

Bu Rehber aracılığıyla, kentin sokaklarında sanal olarak dolaşılabilen ve kentin gelişimi uydu görüntüsü üzerinde 3 Boyutlu izlenebilmektedir. Daha da önemlisi; kentte hava durumu, son depremler, körfez kirlilik haritası, arsenik değerleri, kentle ilgili haberler ve vatandaşları ilgilendiren anlık bilgilere erişilmekte ve böylece dijital rehberin adres arama özelliği ile ilçe, mahalle, cadde, sokak, kapı numarası bilgileri 3 boyutlu harita üzerinden görülebilmektedir. Herhangi bir noktayı işaretlenerek o konumun adres bilgisi ekrana getirilebilmektedir. Bunun yanında “Önemli Yer Arama” menüsü ile resmi/özel kurum (sağlık, eğitim, vb.) bilgilere, eczane ve nöbetçi eczaneler, ulaşım noktaları, önemli tarihi binalar ve bilgilere, kültür ve turizm tesislerine ulaşılabilir. Koordinat bilgisi girilerek koordinata gidilebilmekte, 3 boyutlu model üzerinden alan ve mesafe ölçümü yapılabilmekte, profil alınabilmekte ve görüş analizi yapılabilmektedir. Ayrıca bu Rehber sınırsız sayıda kullanıcı ulaşılabilir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2010).

Bu dört büyükşehir kent rehberleri yanında hazırlanan dijital rehberler de bulunmaktadır. Örneğin **İzmit Kent Rehberi** de internet tabanlı ve harita destekli bir kent rehberi hiz-

metidir. Kullanıcılar, etkileşimli sayısal haritalar ile kentte aradıkları yere kolayca ulaşabilmekte, harita üstündeki konumunu görebilmekte ve bilgisini alabilmektedir. Harita içeriğinde yer alan kurumlar ise (bankalar, eğlence yerleri, benzin istasyonları vs.) kendilerini konumlarıyla birlikte tanıtmaktadır (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2010).

5.2. Dijital Bir Kent Rehberi Kurgusu

Bu başlık altında ekolojik planlama ekseninde Türkiye kentlerine özgü “**olası bir dijital kent rehberi kurgusu**”na yönelik öneriler geliştirilmektedir. Bu “olası dijital kent rehberi kurgusu” şu dört temel varsayıma dayandırılmaktadır: (1) Kent rehberi, öncelikle kentin coğrafi özellikleri açısından tanıtılmasını sağlayarak kente dair coğrafi verilerin *elektronik arşivinin* oluşturulmasına kaynaklık edebilir. Böylece kent rehberleri *elektronik kentsel hafıza merkezi* işlevi görebilir. Bu durum kent plancısı açısından önemli kolaylıklar sağlar. Şöyle ki; kent plancısı; planlama sürecinde doğal, kültürel, toplumsal ve ekonomik verileri ve çözümlenmeleri kullanır. Mekana yönelik bilgilerin ele alındığı ve işlendiği kapsamlı bir elektronik bilgi sistemi ile hazırlanmış bir kent rehberi, “planlama sürecinin etkinliğini” arttıracaktır. Çünkü kent rehberleri, bir plancının çalışma alanı için gerekli doğal ve kültürel kaynakların tanımını, alan kullanım kararları için gerekli verileri sunmaktadır. (2) Kent rehberleri, hem kentteki kurumların hem de kent halkının (dijitalleştirme uygulamaları ile) kentin tarihi, sosyo-kültürel ve ekonomik değerleri üzerine geniş kapsamlı bir *farkındalığın yaratılmasının* en önemli aracı olabileceği gibi bu konuda en temel başvuru kaynağı olarak da kullanılabilir. Bireylerin kentle, kentsel çevre ile (doğa ile) iletişim kurmalarının önemli bir aracıdır. Doğal çevre ve kültürel mirasın korunması, turistlerin ve kent halkının kentin değerlerini gözetken-korumacı bir yaklaşım sunan planlamaya katılımlarının ve desteklerinin sağlanmasında “*kent rehberleri*”nden yararlanılabilir. (3) Kent halkında, kente yabancı kişilerde ve kent yönetiminde doğrudan veya dolaylı olarak söz sahibi olan kişilerde ve kurumlarda bir **çevre ve planlama ahlakını güçlendirmek** açısından “kent rehberlerinden” yararlanılabilir. (4) Kenti başarılı biçimde tanıtan dijital kent rehberleri ile kentsel özelliklerin geniş kesimlerin yararlanmasına sunulması sağlanabilir. Örneğin, kenti tanıma konusunda merak uyandıracak oldukça başarılı bir dijital kent rehberi aracılığıyla “kente gelecek turist sayısının” artmasına katkı sağlanabilir. İşte bu çalışmanın ana konusunu oluşturan kent rehberleri, ekolojik ilkelere uygun planlamanın yapılmasında ve politik kararların alınmasında bir başvuru kaynağı niteliği taşıyacak biçimde kurgulanmaktadır.

Dijital kenti tanımlayan temel iki özellikten birisi, bir kentin bir baştan bir başa dijital teknoloji ile yeniden tasarımı veya biçimlendirilmesi ve altyapının dijital teknoloji uygulamalarıyla yeniden yapılandırılmasıdır. Diğer bir özellik ise; kentin ekonomik, finansal, kişiler arası iletişim, telekomünikasyon, yönetim ve siyaset gibi işlevlerinin dijital teknolojiler tarafından biçimlendirilmesidir (Doug, 2001). *Dolayısıyla bir fiziksel kentsel çevrenin, bir de sosyal kentsel çevrenin dijital teknolojiler tarafından yeniden biçimlendirilmesi, dijital kent*

kavramı hakkında bütüncül bir görüntü ortaya koyabilmektedir. Toplumu yönlendirme, eğitim, kent planlama, iş olanakları, afet ve kriz yönetimi, sosyal devlet çalışmaları gibi alanlarda da dijital kentlerden yoğun bir biçimde yararlanılmaktadır (Çukurçayır, 2010).

Ekolojik içerikli bir kent rehberi kurgusunu (Çizim-3), yukarıdaki paragraflarda yapılan açıklamalara dayanarak; **su 4 (dört) temel özellik** üzerinden değerlendirmek olanaklıdır: (1) Ekonomik Gelişme veya Dönüşüm, (2) Toplumsal Uyum ve Çevresel Yaşam Kalitesi, (3) Belediye Yönetimi ve Kentsel Altyapı, (4) Ülke Düzeyinde Güncel Deneyimlerin Paylaşımı.

(1) **Ekonomik Gelişme veya Dönüşüm:** Ekonominin küreselleşmesi yerel gelişmeler üzerinde gittikçe daha çok baskılar yaratmaktadır. Kentler dünya çapında bir yerel ekonomiye ulaşma hedefiyle karşı karşıyadır. Bu hedef yerel yönetimlerin ötesinde yerel ortaklıkların

Belirleyici Özellikler	Rehberdeki İçeriği (İlgili Veriler)
Ekonomik ve Toplumsal Yapı - İdari Birimler - Ulaşım (Cadde, Sokak vb) - Yapılar (Kamu, Mesken, Eğitim vs.)	*Taşınmazların Kullanımı *Taşınmazların İmar Bilgileri *Trafik ve Ulaşım Bilgileri *Sağlık Hizmet Verileri *Nüfus Verileri *Ticaret Alanları *Konut Alanları *İstihdama İlişkin Veriler
Kentin Doğal Yapısı ve Doğal Kaynakları	*Jeolojik Yapı *Arazi Kullanımı (Konut, Tarım, Ticaret, Pazar Alanı, Askeri Alan, Park vs.) *Su Kaynakları ve Miktarı *Ormanlık Alanlar *Biyolojik Çeşitlilik *Bitki Örtüsü *Ortam Faktörleri (Hava, Su, Kent İklimi) Hakkında Veriler *Korunması Gereken Çevresel Alanlar
Kentin Doğasını ve Çevre Varlıklarını Etkileyen Etmenler (Çevre Sorunları)	*Kirlilik Düzeyi Verileri (Hava, Su, Toprak vs. hakkında) *Altyapı Sorunları *Gürültü *Çevre Kirleticisi Diğer Etmenlere İlişkin Veriler *
Belediye Yönetimine İlişkin Teknik Yapı (Kentin Teknik Donanımı)	*Su ve Kanalizasyon Verileri *Havagazı ve Doğalgaz Verileri (varsa) *Telefon, TV Tesisleri *Enerji Tesisleri *Trafik Tesisleri *Endüstri Tesisleri
Kentin Çevresel Planlama Modülü (Oluşturulması Gereken)	*İdari Yapı Haritası *Altyapı Haritası (Su, kanalizasyon, doğalgaz, elektrik, telefon vs.) *Toprak Haritası *İklim Haritası *Topografik Harita *Arazi Kullanımı Haritası (Oluşturulabilir) *Mülkiyet Haritası (Konut, Ticaret ve Kamu Binalarını ayrı ayrı gösteren nitelikte bir harita olarak düzenlenebilir) *Arazi Örtüsü Haritası

Çizim-3: Ekolojik Dijital Kent Rehberi Kurgusu İçeriği (Temel Veri Katmanları)

geliştirilmesini öngörmektedir. Vatandaşları, iş dünyasını, medyayı ve toplum kuruluşlarını içeren bu yeni ortaklıkların rolü, yeni girişimleri geliştirmek ve yerel ortakların bilinç düzeyini yükseltmektir (Mino, 2000: 59). Örneğin Tele Kentler Avrupa Dijital Kentlerinin gelişmesi için açık bir işbirliği ağı sağlar. Bu çerçevede **dijital rehberler**; telematik hizmetler, uygulamalar ve sosyo-ekonomik kalkınma ile kentsel alan yenilenmesine destek sağlayan altyapı için talepler konusunda bir uzlaşya varabilmek açısından kent ve kasabalara dijital olanaklar sunar (Mino, 2000). Bu nedenle yeni oluşturulacak bir Kent Rehberinden beklenen, yerel ortaklıklara kentsel kaynakları değerlendirmede yol göstericilik yapmaktır. Hem dijital ortamda verilen verilerle ve hem de “oluşturulacak yerel ekonomik girişimlerin” deneyimlerini paylaşacağı modüllerle bunu gerçekleştirmek olanaklı görünmektedir.

Kentsel ekonomik hizmetlerden yararlananlar arasında bir farkındalık yaratmak, çevre dostu üretim, tüketim ve dağıtımını desteklemek açısından dijital kent rehberine “**YEŞİL EKONOMİ**” adlı BİR MODÜL daha eklenebilir. Bu MODÜL aracılığıyla *çevre duyarlı kentsel piyasanın (ürünlerin) geliştirilmesi için yapılabilecekler* konusunda “bir tartışma veya paylaşım” ortamı oluşturulabilir. Çevresel etkilerinin ez az olduğu belirlenen ürünler “REHBER”de ayrı bir alt modül içinde verilebilir.

(2) Toplumsal Uyum ve Çevresel Yaşam Kalitesi: “Dijital Kent” sadece saf teknik bir kavram değildir, aynı zamanda kent yönetimi ve planlama sisteminin büyük bir dönüşümü anlamına gelir. Örneğin kent plancısı; beş boyutlu sanal kentsel çevre planlamasının şu zaman ve nesne özelliklerini bir araya toplar: Karar verme ve yönetim, fiziksel (gerçek) kentteki yürüyüşlerle keşfedilen kentin sanal yürüyüşlerle ya da hava gözlem planlaması aracılığı ile tanıtımı, kentin mekansal tasarımları, kent kaynaklarının bütüncül biçimde tanıtımı ve ulaşım sistemi hareketliliğini geliştirici donanımlar yükleme (Jing and Hongwei, 2007: 1193).

Kent bilgi sisteminin önemli bir aracı olarak “kent rehberleri”, *kentin ekolojik içeriğini bilinçli biçimde içselleştirebilmelidir*. Kent planlama konusunda arazi kullanımı analizi, gelişme planlarının yapılması, çevre planlarının hazırlanması, ekolojik bölgelerin gözlemi ve denetimi, ulaşım ve benzeri konuların internette paylaşımı *kent bilgi sistemlerinin kullanımı* sayesinde kolaylaşmaktadır. Bu nedenle ekoloji konularında veri, bilgi, karar aktarımı yapabilecek, mekansal uzaklık ve zaman konusunda tasarruf getirebilecek, anında bilgi akışını sağlayacak kablolu-kablosuz iletişim teknolojileri kullanılmalıdır (Ercoşkun ve Karaslan, 2009: 29). CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) ile farklı seçeneklerin (alternatiflerin) modellemesi yapılarak, üretilen harita ve rapor verileri çeşitli disiplinlerin, halk ve yönetimin katılımı ile değerlendirilerek bir “**ÇEVRESEL PLAN**” üretilmelidir. Bu planın istenilen hedefler doğrultusunda uygulanması ve uygun yönetim kararlarının alınmasında, yöneticilerin gerektiğinde verilere ulaşarak yönetimin sağlıklı yürütülmesinde, CBS aracılığıyla hazırlanan **KENT REHBERLERİ** doğrudan etkilidir.

Rehbere, **YEŞİL KENTSEL SİSTEM** modülünün eklenerek, bu modül altında özellikle şu

konular hakkında bilgilendirme ve tartışma ortamı oluşturulabilir: (1) Kentin korunması gereken doğal alanları, (2) Kentin çevre sorunları, (3) Kentte çevre kirliliğine yönelik çalışmalar. Ayrıca bu modül içinde “**bir ÖNERİM var**” adlandırması ile kentsel çevre kirliliğinin azaltılması için *katılımcıların* sanal tartışma ortamına katılacakları bir elektronik AĞ oluşturulabilir. Bu konuyla ilgili *hukuki altyapı, kurumsal altyapı, finans yapısı ve temiz üretim uygulamaları* biçiminde bir sınıflandırma üzerinden de ÖNERİLER tartışmaya açılabilir.

ÇEVRESEL KAYNAK PLANLAMASI için gerekli veriler özellikle şu soruların yanıtını verecek biçimde REHBERE eklenmelidir: (1) **Nelere Sahibiz?:** Kentin tüm çevresel kaynaklarının dökümünü ana hatlarıyla halkın ve öteki ilgili kişilerin dikkatini çekecek ve farkındalık yaratacak biçimde sunmak. (2) **Nelerin Yapılması Hedefleniyor?:** Belediye ve öteki ilgili birimlerin kentin “çevresel kaynaklarına” ilişkin nasıl bir çalışma planına sahip olduklarını ortaya koymak. (3) **Nasıl Yapılabilir?:** Kentin “ÇEVRESEL KAYNAK DÖKÜMÜNÜ (ENVANTERİNİ)” ana hatlarıyla sunacak harita, hava fotoğrafları ve uydu görüntüleri elde edilebilir. Hem yerel hem de bölgesel düzeyde yapılan çözümlemeyle kentsel alanların peyzajla ilişkisini ortaya koyacak verilere de yer verilebilir. Bunun yanında kentin ekolojik değişimlerinin (arazi yapısındaki değişme, hava kalitesindeki değişme vs) değerlendirilmesine olanak tanıyan veriler; yerel düzeyde yapılar, yollar, yeşil alanlara ilişkin ayrıntılı veriler verilebilir. Bu bilgilerin kent plancısı/tasarımcısı ve yöneticilerin ulaşabileceği veya konuyla doğrudan ilgili kişilerin (veya kurumların) bilgiler üzerinde sorgulama yapabileceği biçimde ve gerektiğinde önerilerde bulunabileceği bir AĞ üzerinden ayrıca sunulması da sağlanabilir.

(3) **Belediye Yönetimi ve Kentsel Altyapı:** 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 7/h maddesi “Coğrafi Bilgi Sistemi ve Kent Bilgi Sistemi Kurma” görevini belediyelere vermiştir. 5393 sayılı Belediye Yasası’nın belediyelere yüklediği “kültür ve tabiat varlıklarını korumak, tarihi dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekanların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak” görevi de kent rehberlerinin kentsel kimliği ve kentsel çevreyi çok iyi biçimde tanıtan ve bu kimliğin ve kentsel çevrenin korunması, geliştirilmesi konusunda kentte yaşayanları ve kente gelenleri bilinçlendiren bir yayın niteliğinde olmasını gerektirmektedir. Ayrıca kent rehberleri, ulusal ve uluslararası düzeyde geniş bir kitleye ulaşabilme özelliği taşıması nedeniyle, Türkiye kentlerinin tanıtılmasında önemli bir iletişim aracı olarak da kullanılabilir.

Dijital Amsterdam’da kent rehberi içinde kentte araba-bisiklet-yaya organizasyonu ve istatistikleri, katı ve sıvı atık değerlendirme stratejileri ve gelecek öngörülerini, kentsel dönüşüm bölgeleri ve buralarda hedeflenenler, eğitim, kent ekonomisi, stratejik plan ve daha pek çok yaklaşım, modern belediyeçilik gözüyle bütüncül olarak ele alınmaktadır (Aslan, 2007; Amsterdam Pocket Atlas, 2006).

Türkiye’de yerel yönetimlerle ilgili ilk kapsamlı sanal ortam Türkiye ve Ortadoğu Amme

İdaresi Enstitüsü (TODAİE) tarafından oluşturulmuştur (www.yerelnet.org). Yerelnet adıyla kurulan site, hemen hemen bütün belediyelerle ilgili bilgilere yer vermeye çalışmakta, her belediyeye bir web sayfası ayırmayı amaçlamakta, aynı zamanda yerel yönetimlerle ilgili yasal, siyasal, yönetsel ve yerel gelişmelerle ilgili bilgiler sunmaktadır. Belediyelerin etkinlikleri ve yerel gazetelerde yer alan kentsel siyasetle ilgili konular da bu sitede yer almaktadır (TBD, 2004).

Birçok yerel yönetim internet-tabanlı uygulamaların yanı sıra (ticari, turistik, ve yöreye ilişkin bilgi ve hizmetlerin, tartışma ve eylem gruplarının yer aldığı web siteleri, videotext sistemler, akıllı kart sistemleri kurarak kamusal hizmetlere yönelik enformasyon ortamı oluşturma, hizmet kalitesini yükseltme ve bütünleşmeyi sağlamayı hedeflemektedir. Bu hedefler belli ölçüde kent rehberlerine de yansımaktadır. Toplum merkezleri, halk kütüphaneleri ve okulların da internete bağlanarak yerel toplulukların kamusal kullanımına açılması, kentin işlevselliği ve kültürel olarak gelişmesi açısından önemlidir. Örneğin Dijital Amsterdam'da buna benzer uygulamalara yer verilmektedir.

(4) Ülke Düzeyinde Güncel Deneyimlerin Paylaşımı: Rehberin veri toplama, depolama, sorgulama, çözümlenme, görüntülenme, haritalama ve çıktı alımı gibi işlevleri plancılar ve yöneticiler için büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Kent Haritasına konumlandırılmış biçimde tasarlanacak olan DİJİTAL REHBER; ekonomik ve ekolojik fayda ve maliyetlerin hesaplanmasında, planlama alanındaki güncel değişimlerin izlenmesinde ve verilerin güncellenmesinde, mekansal ve sözel verilerin ilişkilendirilerek veri toplama, düzeltme, yeni veriler üretme ve bunları depolamada, çeşitli istatistik değerlendirmelerin yapılmasında, ortak veriler doğrultusunda çözümlenmeler yapılmasında, çevresel planlama çalışmalarına halkın katılımının sağlanmasında ve ekolojik kent planı hedefleri doğrultusunda kentin yönetilmesinde özellikle plancılara ve yöneticilere önemli ve güncel olanaklar sunacaktır.

6. Sonuç: Dijital Kent Rehberleri Neden Önemlidir?

Kentler, doğaları gereği, yerel demokrasi düzeyinde bilgi toplumunun tüm toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimlerinin kimyasını temsil eder (Mino, 2000, 58). Kent bilgi sistemleri ile kente ait birçok temel veriyi bir arada ele alıp incelemek mümkün olmakta, böylece belediye bünyesinde yürütülmekte olan kentsel hizmetler tek bir bilgisayar ağı altında, ortak bir veritabanı ile bütünleşik bir biçimde sanal yapılanmaya kavuşturulabilmektedir.

Kent bilgisi; altyapıdan üstyapıya, planlamadan sağlığa, güvenlikten ulaşım, eğitimden turizme kısaca kentsel yaşamdaki tüm olgulardır. Kurumlarca toplanan, saklanan, paylaşılan ve gerektiğinde kamuya sunulan hizmetlerdeki her bir işlev kent bilgisiyle doğrudan ilişkilidir. Kent bilgi sistemleri (KBS) ise kent ve kentliye ait bilgilerin belirli yöntemlerle toplanması uygun yazılım ve donanımlar kullanıp bir veri tabanına aktarılması, veriler ara-

sındaki ilişkilerin kurulması, yönetilmesi ve doğru sorgulamalar oluşturup çözümlerinin yapılarak kentin her türlü ekonomik, sosyal, kültürel, idari ve diğer hizmetlerinin en iyi biçimde gerçekleştirilmesini sağlamak amacı ile kurulan sistemleri ifade eder. KBS'ler kentsel işlevlerin yerine getirilmesinde en uygun (optimal) karar verebilmek için ihtiyaç duyulan planlama, mühendislik, eğitim, sağlık, emniyet, turizm ve benzer temel hizmetler ile yönetsel bilgileri hızlı ve sağlıklı biçimde irdelemekte; bilgisayar teknolojisinin yardımıyla, kentin sosyokültürel gelişiminin izlenerek gerekli fiziksel planlama çalışmalarının yönlendirilmesine, kentin alt ve üst yapı tesislerinin bakım-onarım ve yenilenmesine, imar-kadastro-insan-toprak ilişkilerinin kurulmasına, ulaşım-nüfus-suç ve benzer konulara ilişkin çözümlerinin yapılmasına çağdaş bir anlayışla yardımcı olmaktadır (Pektaş, 2009: 244).

Özellikle 1990'ların başlarından beri kentsel yaşamın içeriğinin elektronik ortama aktarılmasında yeni hedefler ortaya konmakta ve yeni teknolojik yöntemler geliştirilmektedir. Kent bilgi merkezlerinde dijitalleştirme uygulamaları ile kentin tarihi, toplumsal-ekonomik yapısı ve çevresel değerleri üzerine geniş kapsamlı bir farkındalığın yaratılabileceği, ve kente ilişkin dünya ölçeğinde tanıtım çalışmalarının yürütülebileceği düşünülmektedir.

İnternetin gelişmesi kentsel verilere ulaşmayı, (konut, eğitim, sağlık gibi) *kentsel işlevlere ilişkin verilerin planlanmasını* ve denetimini ve bu verilerin coğrafik olarak çözümlenmesini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca kentsel işlevleri de daha kolay biçimde denetlenebilir hale getirmektedir. E-valilik, e-vatandaş, e-eğitim, e-sağlık, e-maliye gibi elektronik kentsel hizmet alanları ile yerel yönetimler, sanal ortamdan kenti yönetebilmektedirler. Bunun yanında kentin tanıtılması, kente yerli ve yabancı kişilerin ulaşımının kolaylaştırılması ve özellikle "*kimlikli kentlerin*" yaratılması açısından dijital ortamdan yararlanmak büyük önem taşımaktadır.

21. yüzyıl bilgi temelli bir ekonomik çağı temsil etmektedir. Bu bağlamda Dijital kent, sanal ortamda kentsel gelişme yönü olan, maddi kent ekolojisinin anlaşılmasını kolaylaştıran bir anlayış ve tanımlama aracı olarak geliştirilebilir. Dijital kent, kentiçi sorunları dijital yöntemlerle bilgi toplumu sürecinin özellikleri içinde dönüştürüp çözmeye uğraşmaktadır. Bu kapsamda *dijital kent rehberleri*, ilgili kentlerin elektronik bilgilerini bir araya getirerek, bu bilgileri örgütlü ve düzenli biçimde sunmanın önemli bir aracı olarak kullanılmaktadır. Böylece KENT REHBERLERİ, kentte veya yakın kentlerde yaşayan insanlar için ve bu insanların birbirleriyle etkileşimleri için bir KAMUSAL BİLGİ ALANI sunmaktadır.

Günümüzde çözüm bekleyen nüfus artışı, çevre kirliliği, gıda ve enerji krizleri gibi sorunlar EKOLOJİK kent rehberlerinin önemini giderek arttırmaktadır. Bu sorunlar küresel düzlemde çözümler için, internet tabanlı kentsel veri paylaşımını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle kent rehberleri, dijital anlatı aracılığıyla planlama alanında çalışan meslek gruplarına da kolaylık sağlayacak biçimde tasarlanmalıdır. Çünkü REHBERLERE, kent yönetimleri için hızlı kentleşmenin doğurduğu artan ve karmaşıklaşan sorunların çözümü bakımından büyük olanaklar sunmaktadır.

İşte bu Çalışma ile kuramsal düzeyde, “ekolojik planlamaya” kaynaklık edecek daha iyi ve zengin bir içeriğe sahip yeni kent rehberlerinin sağlayacağı fırsatların ortaya konulması; uygulama düzeyinde ise dünyadaki örnek dijital kent rehberlerinden yola çıkarak -özellikle Türkiye kentleri için hazırlanabilecek- olası yeni bir EKOLOJİK DİJİTAL KENT REHBERİNİN hangi özellikleri taşıması gerektiğine ilişkin tartışmanın başlatılması hedeflenmiştir. Olası ekolojik dijital kent rehberinin hazırlanmasında ana dayanak noktasını “**çevresel kaynak planlamasına**” olanak tanıyan bir modülün Kent Rehberine dahil edilmesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda Rehber, **YEŞİL KENTSEL SİSTEM** adlı bir modülün eklenerek, bu modül altında özellikle şu konular hakkında bilgilendirme ve tartışma ortamı oluşturulması önerilmektedir: (1) Kentin korunması gereken doğal alanları, (2) Kentin çevre sorunları, (3) Kentte çevre kirliliğine yönelik çalışmalar. Ayrıca bu modül içinde “**bir ÖNERİM var**” adlandırması ile kentsel çevre kirliliğinin azaltılması için *katılımcıların* sanal tartışma ortamına katılacakları bir elektronik AĞ oluşturulabileceği düşünülmektedir. Kent rehberlerinin önemi de bu çerçevede tartışmaya açılmaktadır.

Kaynakça

- Akcan, Esra (1994); “İletişim ve Tüketim Toplumunda Mekansal Farklılığa Ait Çelişkiler”, *Toplum ve Bilim*, Sayı-64-65, s.39-51.
- Ankara Kent Haritası (2007),Erişim: 14.10.2010, <http://gis.ankara.bel.tr/>
- Aslan, Yasemin (2007), “Örnek Yabancı Rehber: Amsterdam Pocket Atlas-I”, Erişim: 05.10.2010, <http://www.arkitera.com/g65-kent-rehberleri.html?year=&aID=728>
- Aslanoğlu, Rana A. (1998), *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Bursa: Asa Yayınları.
- Amsterdam Pocket Atlas (2006), Erişim: 22.09.2010, http://www.eurometrex.org/Docs/Moscow/Amsterdam_Pocket_Atlas.pdf
- Castells, Manuel (2000), *The Rise of the Network Society: The Information Age, Economy, Society and Culture*, Second Edition, USA: Blackwell Publishing.
- Çukurçayır, M. Akif (2003), “Dijital Kentler ve Türkiye’de Bazı Uygulamalar”, *Yerel ve Kentsel Politikalar*, M. Akif Çukurçayır ve Ayşe Tekel (Der.), Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çukurçayır, M. Akif (2010), “E- Belediyecilik ya da Dijital Kentler”, *Yerel Siyaset Dergisi*, Temmuz 2010, Sayı-42, Erişim: 23.09. 2010, <http://www.yerelsiyaset.com/v4/sayfalar.php?goster=ayrinti&id=1197>
- Dang, Anrong, Huizhen Shi, Haoying Han and Lei Wu (2006), “Study On The System Of Technical Methods for Digital Urban Planning”, *ISPRS Workshop on Service and Application of Spatial Data Infrastructure, XXXVI(4/W6), Oct.14-16*, Hangzhou, China, pp.167-170, Erişim: 14.09.2010, <http://www.isprs.org/proceedings/XXXVI/4-W6/papers/167-170%20Anrong%20Dang-A085.pdf>
- Ercoskun, Özge Yalçın ve Şule Karaaslan (2009), “Geleceğin Ekolojik ve Teknolojik Kentleri”, *Mega-ron*, Cilt-4, Sayı-1, s. 27-34, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi.
- Ertürk, Hasan (1994), “Kentsel Çevre Sorunlarının Çözümü Açısından Ekolojik İlkeler”, Mehmet Çubuk (Ed.), *Ekolojik Yaklaşım (17. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu: Kent ve Çevre: Planlamaya Ekolojik Yaklaşım, 4-5-6 Kasım 1993, Bursa)*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, s. 49-58.
- Ishida, Toru (2000), “Understanding Digital Cities”, In T. Ishida and K. Isbister Eds. *Digital Cities: Experiences, Technologies and Future Perspectives* Lecture Notes in Computer Science, Vol. 1765, Springer-Verlag, pp. 7-17.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2010), “İstanbul Şehir Rehberi”, Erişim: 18.09.2010, <http://sehirrehberi.ibb.gov.tr/map.aspx#>
- İzmir Büyükşehir Belediyesi (2010), “İzmir 3 Boyutlu Kent Rehberi”, Erişim: 14.10.2010, <http://www.izmir.bel.tr/StandartPages.asp?menuID=1963>
- Jing, Zhao and Li Hongwei (2007), “Digital Urban Planning Management Emerges in City Development Program”, Erişim: 22.09.2010, <http://www.seiofbluemountain.com/upload/product/201001/1264727115ufu92ddp.pdf>
- Kaplanoğlu, İsmail ve İsmail Cengiz (2009), *Bursa Kent Rehberi*, 3. Baskı, Erişim: 22.09.2010, http://bur-sakultur.com/gp/core/wp/wp-content/uploads/books/Bursa_Sehir_Rehberi_09.pdf

- Karaman, Aykut (1995), “Sürdürülebilir Çevre Kavramı Çerçevesinde Ekolojik Planlama Yaklaşımı: Bir Yöntem”, Mehmet Çubuk (Ed.), **Ekolojik Yaklaşım (17. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu: Kent ve Çevre: Planlamaya Ekolojik Yaklaşım, 4-5-6 Kasım 1993, Bursa)**, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, s. 254-273.
- K. Sycara and D. Zeng, Coordination of Multiple Intelligent Software Agents, ”, *International Journal of Cooperative Information Systems*, 5 (2&3) (1996), 181-211.
- Keleş, Ruşen (1998), *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, Ruşen (2005), “Kent ve Kültür Üzerine”, **Mülkiye Dergisi**, Sayı-246, Bahar-2005, Cilt-XXIX, s.10-18.
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi (2010), “Kocaeli Şehir Rehberi”, Erişim: 22.10.2010, http://cbs.kocaeli.bel.tr/sehirrehberi_silver/
- Mino, Eric (2000), “Experiences of European Digital Cities”, T. Ishida, K. Isbister (Eds.), *Digital Cities: Experiences, Technologies and Future Perspectives* Lecture Notes in Computer Science, Vol. 1765, Springer-Verlag, pp. 58-72.
- Oyama, Satoshi, Kaoru Hiramatsu and Toru Ishida (2000), “Cooperative Information Agents for Digital Cities”, **International Journal of Cooperative Information Systems**, World Scientific Publishing Company, p.1-20, Erişim: 20.09.2010, citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.25.8098&rep...
- Özcan, Ayşe (2007), “Ekolojik Temele Dayalı Sürdürülebilir Kentsel Gelişme: Malatya Kent Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme”, **38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15 Eylül 2007) Bildiriler**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Pektaş, Ethem Kadri (2009), “Coğrafi ve Kent Bilgi Sistemi Uygulamaları ve Afyonkarahisar İli Örneği”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt-X, Sayı-II, s.241-260.
- Souici, Belkacem ve Tülay Kılınçaslan (2005), “İletişim Teknolojisindeki Değişimin Kent Açık Mekanına Etkisi”, *İTÜ Dergisi/a: Mimarlık, Planlama, Tasarım*, Cilt-4, Sayı-1 (Mart 2005), s. 97-106.
- Üstündağ, O., Akarsu, E.E., (2007). “Yerel Yönetimlerde Akıllı Kent Haritalarının Hazırlanması Gerekliği: Elazığ Örneği”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, ss:26-32.
- Varol, Çiğdem, A. Sat, A. Gürel Üçer ve G. Yılmaz (2004), “Küresel Sisteme Entegrasyonda Teknoloji ve Bilgi Üretiminin Mekansal Yığılma Noktaları: Teknoparklar”, *Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu: Değişen-Dönüşen Kent ve Bölge (8-10 Kasım 2004) Bildiriler Kitabı*, Cilt-2, Ankara: TMMOB Şehir Planacıları Odası, s. 883-903.

KENTSEL ALANDA YOĞUNLUK DEĞERLERİNİN VE SOSYAL DONATI ALANLARININ BÜYÜYEBİLİRLİKLERİNİN PROGRAMLANMASI

Ali Fatih UYSAL

Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Yüksek Lisans Öğrencisi

Yrd. Doç. Dr. İbrahim BAKIR

Akdeniz Üniversitesi, GSF Dekan Yardımcısı, Mimarlık Bölümü

Araş. Gör. Emine YILDIZ

Selçuk Üniversitesi, Müh-Mim. Fak., Mimarlık Bölümü

Araş. Gör. Sinan LEVEND

Selçuk Üniversitesi, Müh-Mim. Fak., Şehir ve Bölge Planlama Bölümü,

Planlama

Kent planlaması “American Institute of Planners” tarafından “arazi kullanışları kurallarının geniş kapsamlı düzeninin sınırlandırılması yolu ile belirlenmiş olarak kentsel toplulukların, bunların çevrelerinin bölgelerin ve ülkenin birleşik hale getirilmiş geliştirilmesi” olarak ifade edilmektedir(Atalık,G., 1984).

Planlama sürecinde en üst kademede uluslar arası düzeydeki ikili ilişkiler, bölgesel konjektör gibi durumlar doğrultusunda ulusal ölçekte planlardır. Ülkemizde bu durum kalkınma planları olarak adlandırılmaktadır. Kalkınma planları doğrultusunda bölge planları, yapısal planlar, çevre düzeni planları, imar planları ve kentsel tarım planları ile kentsel toprak şekillenmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan kalkınma planları ve varsa bölge planları doğrultusunda Çevre Bakanlığı ve yerel yönetim ve diğer aktörlerin katılımı ile hazırlanan Çevre Düzeni Planları ile belirli bir yerel strateji, programlama ve öncelik sırası belirlenmektedir.

Belirlenen amaç, hedef ve ilke kararları doğrultusunda; yapılaşma hareketinin olacağı alanlarda tarla statüsünden arsa statüsüne geçecek olan parsellerin belirlendiği, fonksiyonların ve birbirleri arasındaki ilişkilerin belirlendiği, fonksiyon sınırlarının dolayısıyla mekansal ölçekte sınırların netleştirildiği planlardır. Bunun dışında kentsel tasarım projeleri ile birlikte kentsel mekanın şekillenmesi mümkündür. Binaların fonksiyon alanları içerisinde konum-

lanması kararını da veren tasarım projeleri programlama sürecinde daha etkili bir fiziki şekillenme sürecidir.

Kentsel tasarım yaygın hedeflerini şöyle sıralanabilir:

- 1 Kentsel alanlardaki yatırım veya arsa pazarlama kararlarına temel oluşturmak,
- 2 Hukuki planlama belgelerinin (imar planları) elde edilmesi,
- 3 Kentsel gelişmeye yönelik fikir üretmek, alt projeleri tanımlamak ve olabirliklerini sınamak,
- 4 Planlanan büyük projelerin kentle ve yakın çevresiyle bütünleşmesini sağlamak,
- 5 Mevcut kentsel kimlik profilini güçlendirmek veya yeni mekansal kimlik profili oluşturmak,
- 6 Yerel politik karar vericilere tavsiye ve öneri getirmek,
- 7 Uygulamaya dönük inşaat projelerini hazırlamak olarak belirtilmiştir. (Vardar, A, 2005)

Programlama: Amacı, Önemi ve Nedenleri

Program kavramı TDK sözlüğünde “yapılacak işlerin bölümlerini ve her bölümün zamanını gösteren modellerin topu” olarak açıklanmaktadır. (İnceoğlu, N.,1982) Etaplama ise, aşama, adım olarak tanımlanmaktadır.

Kentler için kullanıldığında etaplama ile program kavramları aynı gibi algılsa da etaplama, kentsel alanın oluşum sürecini programlama ise arazi kullanım büyüklükleri, oluşumları ve büyüyebilirliğini kapsamaktadır.

Kentsel alan kullanımında programlama; planlama sürecindeki analiz, sentez çalışmalarına dayanarak alan kullanımlarının büyüklüklerinin belirlenmesi, fonksiyonlarının yer seçimi ilişkisinin modeller ve erişilebilirlik açısından irdelenmesi ve plan uygulama süreci ile plan hedef yılı arasında geçen zamanda arazi kullanım kararlarının ihtiyaca göre değiştirilmesi yönünde modellerin belirlenmesi olarak tanımlanabilir. Kentsel alanda programlamanın amacı kaynakların optimum kullanılması isteğidir.

Bu istek, ekonomik, sosyal yönetsel veya fiziksel açılardan veya çok yönlü olarak meydana gelecek değişmelerin önceden kestirilerek en etkin, verimli veya optimumu sağlayacak bir sonuca ulaşma olarak tanımlanabilir (İnceoğlu, M.,1980, İnceoğlu, N.,1982).

Dış mekânda yapıların birbirleriyle ve diğer öğelerle olan ilişkilerinin, yakınlıklarının oluşturduğu mekâna “kentsel mekân” denilmektedir(İnceoğlu, M., Aytuğ, A., 2009).

Kentsel mekanı oluşturan elamanlar mimari mekan öğeleridir. Kentsel mekanın oluşumu veya mimari mekanın oluşumu birbiri ile doğrudan ilişkilidir. Onun için planlama kararlarının esnekliğini ortaya çıkarmaktadır.

McLaughin (1970) planlamayı çevrenin geliştirilmesi ve kaynak değerlendirilmesi tekniği olarak tanımlamaktadır. Burada “amaç” insana doğa içinde doğa ile dengeli ilişki kurma olanağı sağlamaktadır (İnceoğlu, N.,1982). Bu durumda kent planlamada programın gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Programlama çalışmalarına altlık oluşturan veriler (analiz ve sentez çalışmaları), alanın kullanıcı grupları ile ilgili veriler, kentsel vizyon ve araçlarla ilgili nitelik ve niceliğe ilişkin kararlar fiziksel çevrenin belirli niteliklerinin önceden tanımlanabilmesi için ana program verileri oluşturulmalıdır (İnceoğlu, N.,1982).

Kentsel alandaki sosyal donatı tesislerini kullanıcıları (hangi yaş grubuna hitab ettiği, hangi ekonomik grub, vs...), kullanma sıklıkları, tesislerin kapsamı ve dönüşebilirliğine ilişkin kararlar planlama ön çalışmalarını (ihtiyaç programlaması) oluşturmaktadır. Bunu izleyen adımda yer alan programlama çalışmaları ihtiyaç programlaması ile organik bir bütünlük içinde olmalıdır. Ancak, ön planlama-programlama-tasarlama kararlarının doğrusal bir süreç boyunca birbirini izleyerek bir defada alındığını söylemek güçtür. Bir üniversite kampüsü projelendirme çalışmalarında, planlama evresinde ve yapılabilirlik etütleri (fizibilite) kapsamında, örneğin temel gereksinimler ile arsa olanakları arasındaki uyumun incelenmesi, gelişme akslarının tespiti v.b. amaçlarıyla, birbirini izleyen tasarlama çalışmaları yapılabilir. (İnceoğlu, N.,1982). Kentsel tasarım projesi değil de uygulama imar planı ile yapılaşma gerçekleşecek ise burada her ayrı yapılaşma koşulu için örnek kentsel tasarım çözümleri geliştirilmelidir.

Böylece programlama çalışması planlamaya girdi olacak çeşitli veriler ile desteklenerek gelişmesi sağlanacaktır. Programlama planlama çalışması ile bir bütün olarak ele alınıp planlamanın karar aşamasındaki alan büyüklükleri, fonksiyonların birbirleri ile ilişkisi ve plan uygulama süreci ile plan hedef yılı arasında geçen zamanda arazi kullanım kararlarının ihtiyaca göre değiştirilmesi yönünde önceden kararların belirlenmesi gibi fiziksel çevrenin niteliklerinin önceden tanımlanması olarak düşünülmelidir.

Programlama çalışmasında etken unsurlar;

- 1 Organizasyonun geleceğine ilişkin temel kararlar (teknolojik değişimler, amaç değişimleri, gelişme ve büyüme karakter, sürekli, düzgün adımlı v.b. büyümeler)
- 2 Büyüklükler (sayısal büyüklükler, kullanıcı sayısı, kullanım süresi, vb.) (İnceoğlu, N.,1982)
- 3 Elinin (belirli alt bölgeler) kullanım amacı
- 4 Kullanıcıların sosyal durumu (güvenlik, eğitim, dini inanç (mahremiyet), ekonomik durum, vb.)
- 5 Doğal çevre özellikleri
- 6 Kentsel arazi değerleri olarak sıralanabilir.

Bu unsurlar genel olmakla birlikte çalışmaya esas yerleşmeye göre artırılabilir. Bu çalışmada kapasite büyüklük etütleri planın karar aşamasında 3194 sayılı imar mevzuatında belirtilen sosyal donatı alanı minimum büyüklükleri kabul edilmiştir. Ancak bu alanların büyüklükleri, kullanıcı istekleri ve gereksinimlerine bağlı olarak planlama alanlarında farklılıklar gösterebilir.

Programlama çalışmasında yoğunluk bölgeleri değerlerinin yer seçiminde etken olan unsurlar;

- 1 Kentsel morfoloji
- 2 Kullanıcıların barınma alışkanlıkları
- 3 Kentin sosyal ve ekonomik durumu
- 4 Kentsel coğrafya
- 5 Kentin vizyonu olarak sıralanabilir.
- 6 Kentin ekonomik ve/veya fiziksel büyüyebilirliliği gibi etkenler sayılabilir.

Kentsel alan dinamik yapısı sebebiyle sürekli değişmelere açıktır. Bu değişimler gelişmeleri veya ortaya çıkabilecek yeni ihtiyaçları karşılayabilecek çeşitli boyutlardaki biçim değişimleridir. Biçimdeki bu değişimler mekân, bina, bina grupları, kent parçaları veya kent ölçeğinde ortaya çıkabilir (İnceoğlu, N.,1982). Fakat kentsel alanın büyüyebilirliliği, taşıma kapasitesi ve kaynakların (toprak) rantıbil kullanılması açısından sınırlıdır. Dolayısıyla sınıra ulaşan bir kent kendi içinde bir dönüşüm sürecine girmektedir. Bu süreçteki denetimsizlik veya denetim eksikliği kentsel alanda karmaşıklığa yol açmaktadır.

Programlamanın temel amacı, bu biçimsel değişmelerin ve büyümenin denetlenmesi için yolların, yöntemlerin geliştirilmesi ve araştırılmasıdır. Kentsel büyüme ve değişikliklerin sürekli olmama, kesikli fonksiyonlarla ortaya çıkma, sınırlı amaçlarla sonuçlanma ve denetimi programlamanın analiz safhasının özellikleridir(İnceoğlu, N.,1982).

Planlama çalışmalarında rantın yüksek olduğu yerlerde gerekli sosyal donatı ihtiyacına yönelik tesis alanları ayrılmamakta ya da ekonomik getirinin az olduğu yerleşmelerde gerekenin üzerinde alan tasarlanmaktadır. Birisinde ihtiyaçlar karşılanmazken diğerinde kentsel toprağın israfına yol açılmaktadır. Planlama-programlama evresinde değişme ve büyüme kararlarının süreç dışı bırakılması kentin fiziki görünümünün kötü olması, plansız, ihtiyaçlarını karşılamayan dışa bağımlı kentlere dönüşmektedir.

Programlama kentin dinamizmini sağlayan bir olgudan çok bu dinamizmi daha bütüncül, daha sistemli olarak organize etmeyi amaçlamaktadır. Böylece dönüşüm süreci kolaylaşacak ve plan kararlarının uygulanması daha da kolaylaşacaktır. Planların programlamaya bağlı olarak uygulama sürecinde yönetim mekanizmasının çok büyük önemi vardır. İmar haklarının verilmesi ve uygulamanın denetlenmesi görevi olan belediyelerin programların hazırlanması veya gerçekleştirmesi için İmar müdürlüğüne bağlı olarak bir birim kurulması

kaçınılmazdır. Bu birimde mimar, şehir plancısı, sosyolog, ekonomist gibi meslek grupları bir arada buluşturularak halkın ve STK'larında katılacağı bir organizasyon biçimi oluşturulmalıdır.

Büyümenin sistemin temel özelliklerini ve işlerliliğini bozmasını önlemek için, kent, kent parçaları ve bina grupları düzeyinde, sirkülasyon, ulaşım, alt yapı, vb. temel kararlarının önceden planlama evresinde ele alınmasına olanak sağlayan modeller vardır (İnceoğlu, N.,1982). Bu modellerin kentin dinamizmi kaybettirmesi, kentleri aynılaştırması ve uygulama sürecinde kararlarının yansıtılması gibi eksiklikler vardır.

Tariflenen bu çerçevede İstanbul metropolünün büyüme baskısı altında doğal eşiklerden dolayı ikiye ayrılan, kuzey kesimi yapılaşmış, güney kesimi ise büyük ölçüde boş olan Beylikdüzü yerleşmesindeki sorunlar programlama çerçevesinde tartışılacaktır.

Metropolün ve Hinterlandındaki Yerleşmelerin Planlama Süreci

Bugünkü İstanbul şehrinin bulunduğu alandaki ilk yerleşme yapısının temelleri Milattan önce 7. y.y.'da Megaralı Grekler tarafından önce Kadıköy (Chalceodon) ve sonra şimdiki Sarayburnu civarında (Bizantion) koloni şehirleri olarak atılmıştır. Bu yerleşmelerden Bizantion, topografik avantajlarından dolayı önemini arttırmış ve bağımsız bir kent olmuştur (Çakılcıoğlu, 2004, Karakuyu M. 2006).

1923 yılından sonra da Avrupa yakasında Zeytinburnu, Eyüp ve Sisli çevresinde gelişme gösteren şehir asıl gelişimini Anadolu yakasında Ankara asfaltı boyunca Maltepe'ye doğru göstermiştir. 1950–70 yılları arasında batıda Küçükçekmece gölünün güneybatısında Avcılar çevresinde ve doğusunda Küçükçekmece-Florya hattında, kuzeyde Şirinevler, Bahçelievler, Bağcılar, Zeytinburnu, Bayrampaşa, Gaziosmanpaşa, Alibeyköy ve Sisli çevresinde gelişme gösterirken Anadolu yakasında Beykoz'dan başlayıp bir şerit halinde Tuzla'ya kadar bir alanda gelişme göstermiştir. Bu şeritte Ümraniye çevresinde bir genişleme meydana gelmiştir. 1970–94 yılları arasında yoğun bir yerleşim olamamakla beraber şehrin sınırlarını Avrupa yakasında batıda Büyükçekmece, kuzeyde Esenyurt, Bahçeşehir, Mahmutbey, Gaziosmanpaşa, Levent ve Sarıyer oluştururken, Anadolu yakasında yine Beykoz'dan başlayan ve Tuzla'ya kadar devam eden bir şerit oluşturmuştur. Bu şerit doğuya doğru Ümraniye'den itibaren genişlemeye başlamış Samandıra civarında ve Pendik kuzeyinde en geniş sınırlara ulaşmıştır. 1994–2000 yılları arasında Avrupa yakasında batıda Çekmece gölleri arasında kuzeye Hadımköy'e doğru gelişme gösteren İstanbul şehri Küçükçekmece gölünün doğusunda yine kuzeye Basaksehir ve Kemerburgaz'a doğru genişlemiştir. (Karakuyu, M. 2006) Beylikdüzü yerleşmesi ise 1970 itibaren başlayarak 1994-2000 yılları arasında özellikle kuzey bölgesinde yoğun bir toplu konut yapılaşması gözlemlenmektedir.

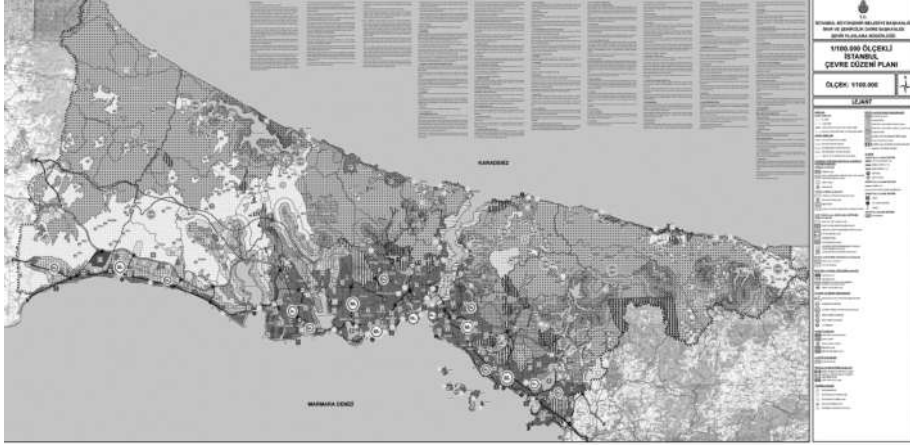
Harita 1: İstanbul Çevresindeki İlk Yerleşim Yerleri (Kuban, 1996, Karakuyu M., 2006)

İstanbul'daki planlama çalışmalarına ilk olarak 19. yy'da karşılaşılmaktadır. 1822 tarihinde yayınlanan Kauffer planlarından hemen sonra, 1836-37 yıllarında Helmuth Von Moltke tarafından, önce bir harita elde edilmiş, bu haritaya bağlı kalınarak bir imar planı çizilmiştir. Daha sonra münferid plan çalışmaları ve çeşitli nizamnameler yayınlanmıştır. (1/100000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Plan Açıklama Raporu, 2009)

İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi tarafından kabul edilen 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı 15.06.2009 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı tarafından onanarak yürürlüğe girmiştir. Planın projeksiyon tarihi 2023 yılı, projeksiyon nüfusu ise 16 milyondur. (1/100000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Plan Açıklama raporu,2009)

Altıncı beş yıllık kalkınma planında metropoliten alanlara yönelen nüfus ve sanayi yoğunluğunu azaltmak, bölgeler arası ve bölgeler içi göçleri yönlendirerek denetim altına almak üzere yeni bir yerleşme kademelenmesinin yapılması öngörülmüştür.

Konu ile ilgili iki bulgusal genelleme; birincisi Jack P. Gibbs ve Walter T. Martin, şehirleşme, teknoloji ve işgücünün bölümlenmesi bakımından yaptıkları uluslararası bir korelasyon araştırmasında, şehirleşme derecesi göstergesi olarak en çok güvenilir ve karşılaştırma yapılabilir ölçününün ülke nüfusunun metropoliten alanlarda bulunan miktarı olduğunu tespit etmişlerdir.

Harita 2: İstanbul Çevre Düzeni Planı

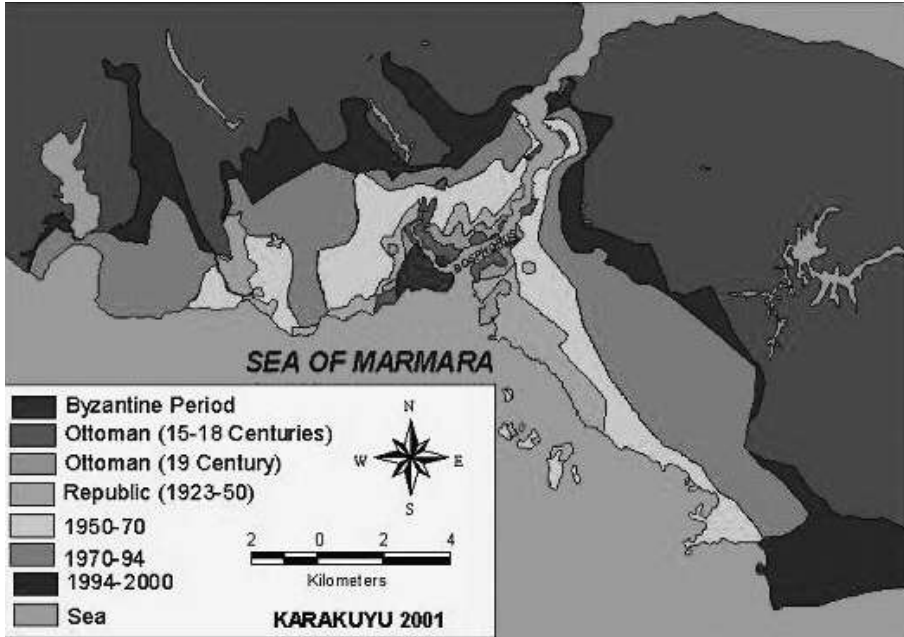
İkinci olarak ise, N. Rashevsky, tarihsel gelişimin matematiksel bir açıklamasında gelişme ve kalkınmaya öncülük eden şehirlerin “nonconformist” davranışın daha açık bir deyişle rasyonel davranışın büyük oranlarla belirlediği en büyük şehirler olduğunu matematiksel olarak tespit etmiştir. (Atalık,G., 1984).

Çeşitli ülkelerde geçirilen metropoliten alan tecrübeleri, yığın (agglomeration) güçlerinin şehirleşme tasarruflarında ortaya çıkardığı eğilimlerin etkinliğini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Kuramsal olarak metropoliten alan büyümesinin bir noktasında yığınsal güçlerin karşıt güçler tarafından geçildiği düşünülebilir. Örneğin Barlow raporu, toplanma özellikle kalabalıklık ve uzun iş gidiş-gelişlerinin sakıncaları, üzerinde durmuştur. Bununla beraber, insanlar, ekonomik fırsatlardan ve büyük şehirlerin geliştirilmiş kültür ve eğlence hizmetlerinden yararlanmak için bu gibi günlük sakıncaları yüklenmeye katlanmaktadırlar. Başka bir görüşe göre ise, şehir mekânını kullananlar her zaman bu kullanımın tam maliyetini ödemedikleri için karşıt güçlerin beklenen etkisi azalmaktadır. Diğer taraftan, sanayiler yolu ile elde edilen yerleşme tasarrufları metropoliten alanlardaki arazi kullanımında yüksek derecede özelleşmiş alanların gelişmesine yol açmaktadır. Metropoliten alanlar büyüdükçe bu eğilim özelleşmiş ticaret, sanayi, kültürel eylemler vs. için daha da keskinleşmektedir. Özellikle ticari karakterde hizmet sanayilerinin büyümesi, birçok metropoliten alanda büroların toplanmasını çoğaltmaktadır. Örneğin Londra’da büroların yörekentlere dağıtılması yolunda girişimler olmuştur. Ancak büroları şehir merkezlerine bağlayan güçler hakkında pek az bulgu vardır. Gerçekte, ticari bağlamlar sınai bağlamlar kadar güçlü olabilmektedirler. (Atalık,G., 1984).

Günümüzde yaşanan sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş, kentleri ve kentsel yapıları yakından etkileyen bir olgudur. İçinde bulunduğumuz yüzyılın ikinci yarısında bilgisa-

yar ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte, sanayileşme sürecini tamamlamış toplumlarda, sanayi ötesi toplum ya da bilgi toplumu olarak adlandırılan yeni bir toplumsal yapı oluşmaya başlamıştır. Bu teknolojik kırılma noktası hem ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanda, hem de yaşamın diğer alanlarında olan dönüşümü başlatmıştır. Yeni toplumun temel ekonomik kaynağı, bilgidir (Baş,İ.M., 1998, Aysu, E., 2006).

Arazi kullanımının önemli bir yönü çeşitli kullanılışlar arasındaki karşılıklı bağılıklardır. Teknolojik değişimin belirli türlerinin şehir mekânsal kalıbı üzerinde özel etkileri vardır. Nitekim ekonomik düzeylerin yükselmesinden ortaya çıkan etkiler üzerinde bazı gözlemler yapılabilir, örneğin gerçek deyim ile yüksek aile geliri hem yaşantıda hem de ulaşımda daha fazla harcama anlamına gelmektedir. Bu iki harcama türü, şehirselleşme kalıplarının oluşmasında özel bir harcama türü, şehirselleşme kalıplarının oluşmasında özel bir anlam içermektedir. Bu aynı zamanda kamu hizmetlerini de kapsamak üzere diğer mal ve hizmetlerin daha geniş bir çeşitliliği üzerinde harcama anlamına da gelmektedir. Son olarak buna boş zaman fırsatlarını eğitim ve kültürel eylemlerdeki tüketimi de eklemek gerekmektedir. (Atalık,G., 1984).

Harita 3: İstanbul'un Alansal Gelişimi (Karakuyu, M.,2006)

İstanbul çevresinde özellikle son yıllarda hızla artarak gelişen konut bölgeleri hem şehrin kendisinin, hem de etkisiyle gelişen yakın çevresindeki sanayi bölgelerinin yatakhane olarak gelişmektedir. **(Harita 3)** Ülkemizde ulaşım imkânlarının da gelişmesiyle oluşan bu durum alışıla gelmiş gelişim teorilerine ters bir durumdur. (Tümertekin, 1997, Hayır, M.)

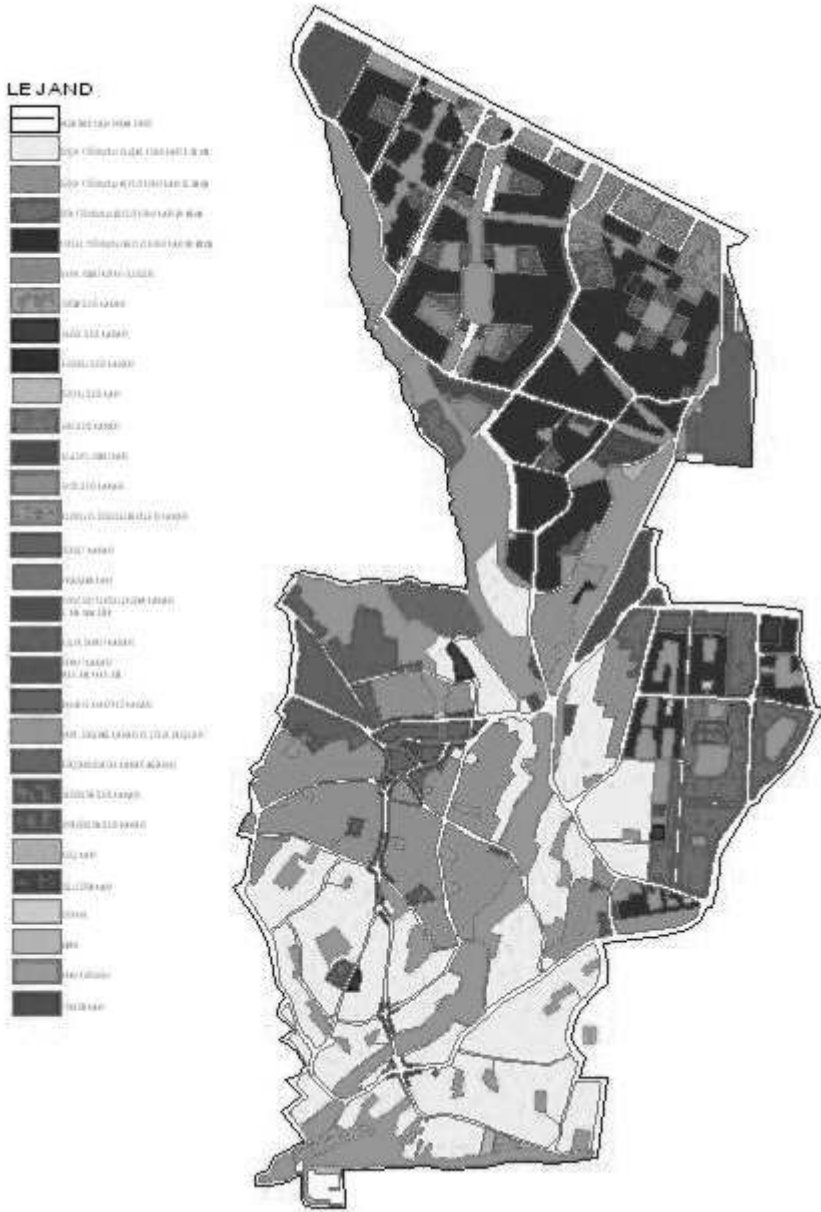
Beylikdüzü yerleşmesi İstanbul metropolünün alt merkezleri arasında yer alan, kentnin fiziki baskısı altındaki gelişme alanlarındadır. Metropolün baskısını kontrol edilebilirliğini Beylikdüzü İmar planları üzerinden değerlendirecektir.

Beylikdüzü Planlama Evrimi, Sorunları Ve Nazım Plan Programlama Çalışmaları

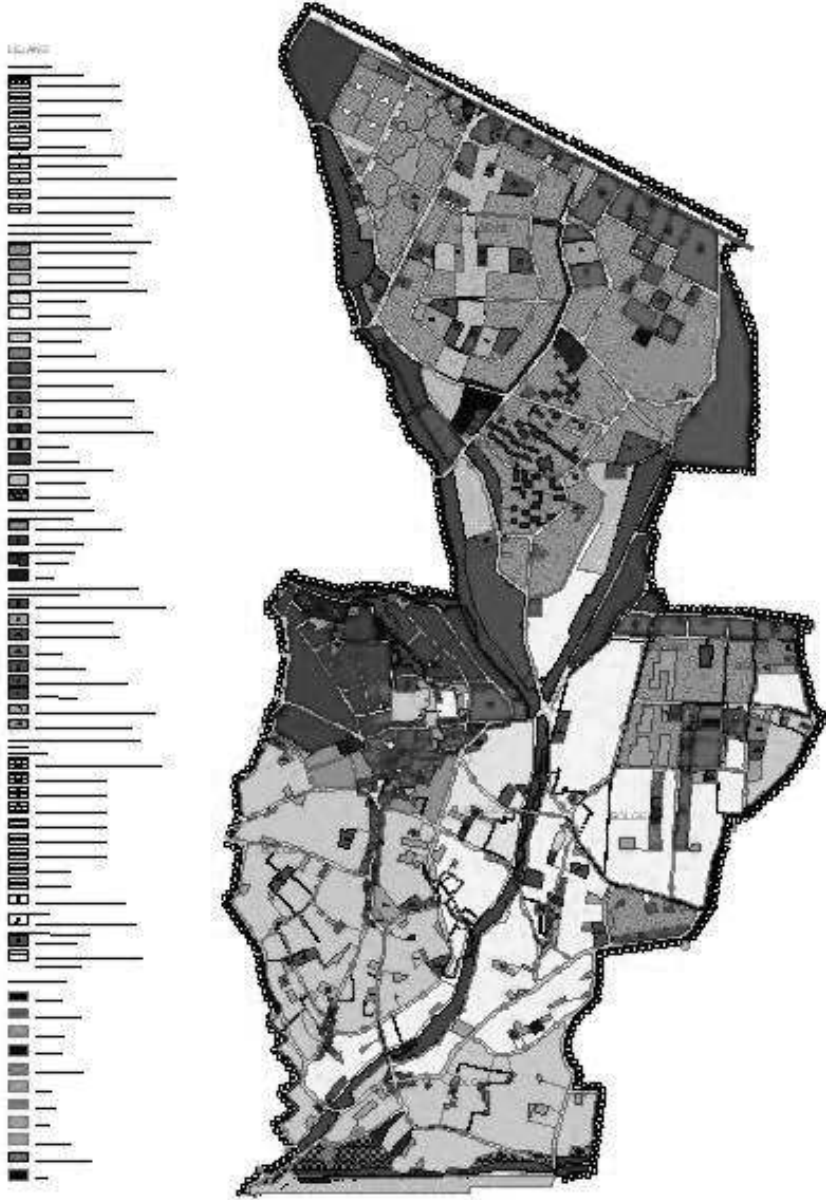
Planlama ve uygulama süreci bakımından kavramlar üzerinde ortak görüşlere ve bu görüşler çerçevesinde örgütlenme ve eylemlere kesin gereksinme vardır.

Beylikdüzü yerleşmesi İstanbul Metropolünde Küçükçekmece ve Büyükçekmece gölleri arasında bulunan metropolün gelişme alanı içerisinde bulunan ilk kademe belediyesi idi. 06.03.2008 tarih, 5747 sayılı kanun ile Yakuplu ve Gürpınar ilk kademe belediyeleri de eklenerek ilçe belediyesi olmuştur. Metropolün iki ana ulaşım aksından biri olan D-100 karayolundan mahreç alan yerleşmen mevcutta sanayi alanlarına sahiptir. Sanayi alanlarına, Ambarlı Limanı ve Fuar alanına yakınlığı sebebi ve yerleşmenin kullanıcılarının artışı dolayısıyla hizmetler sektörünün yer aldığı yapılar hızla artmaktadır. Bununla birlikte arazi değerlerinde hızlı bir artış söz konusudur. Yerleşme çevre düzeni planında Organize sanyî bölgesi ve ambarlı limanı fonksiyonları korunarak genel itibariyle konut amaçlı planlanmaktadır. Bunun yanında D-100 karayolundan cephe alan imar adaları ise hizmetler sektörüne hitap edecek yapılar önerilmektedir.

Söz konusu yerleşmeyi mevcut konut tipolojisi açısından iki farklı grupta inceleyebiliriz. Yerleşmenin ortasından geçen ve ikiye ayıran Kavaklı deresinin çatallaştığı bölgenin kuzeyi ve güneyindeki bölgeler yerleşme alanlarıdır. Beylikdüzü yerleşmesinin Büyükçekmece ilçesi kapsamında (mücvir alan dahil) 1/25000 ölçekli planları üretilerek planlama süreci başlamıştır. Bu planlardaki sistematik genelde korunmakla birlikte 1994 yılında 1/5000 ölçekli Nazım İmar planı hazırlanarak onaylanmıştır. Bu plandaki kriterlere uymadan gelişen yerleşme 2000 yılında 1/5000 ölçekli Revizyon Nazım İmar planı ile 1994 tarihli meri plana uymayan kararları yasallaştırmıştır. **(Harita 4)** Ve son olarak 2005 tarihli plan ile yerleşme ranta dayalı bir plan yaklaşımı ile Planlı ama karmaşık kentleşme sürecine girmiştir. **(Harita 5)**

Harita 4: 1/5000 Nazım İmar Planı (2000)

Harita 5: 1/5000 Nazım İmar Planı (2005)

1994 yılında yapılan planda Beylikdüzü'nde Eski Kavaklı köy yerleşmesinde ve E-5 boyunca merkez önerilmiştir. Bu plan kapsamında güneyde merkezden dışarı doğru azalan bir yoğunluk kademelenmesi ile yerleşmenin ortasında mevcut vadinin kenarlarından 50 kişi/ha. yoğunluk ilke kararı olarak benimsenmiştir. Kuzeyde ise yine vadi ile sınır olan yerlerde 50 kişi/ha diğer alanlarda 350-500 kişi/ha olarak tasarlanmıştır. Fakat uygulama sürecinde metropolün yoğun nüfus artışı ve konut ihtiyacı sonucu mevcut yoğunluğa ve kararlara uyulmayarak konut üretilmiştir. Beylikdüzü yerleşmesi genel itibariyle konut üretimi ada bazında kooperatifler ile uygulamada yer bulmuştur. Örneğin, yerleşmenin kuzey kısmı olarak adlandırılan alanda vadi ile sınır olan Adakent ve Megakent konut bölgesi üst ölçek planında 50 kişi/ha. iken uygulamada net 550 kişi/ha. olarak yapılaşmış ve revizyon planlar ile bu yapılaşma yasallaştırılmıştır. Yürürlükteki 1/25000 ölçekli planın hedef nüfusu 180000 iken revizyon planlar ile 230000'e çıkarılmıştır. Bu süreçte ise artan nüfusa karşılık sosyal donatı ihtiyaçları eski planda eski nüfusa göre tasarlanan sosyal donatı alanlarına, ek olarak artırılan nüfusa göre alanlar tasarlanmamıştır.

Yine planlama alanında güney olarak adlandırılan konut bölgesinin vadinin batısındaki Din Görevlileri konut alanı ilk etapta 200 kişi /ha. olarak tasarlanmış 2005 tarihli planda ise 300 kişi/ha'a çıkarılmıştır. Fakat artan nüfus doğrultusunda ek sosyal donatı alanları tasarlanması gerekirken mevcut plan dahilindeki donatı alanlarının bir kısmı azaltılmıştır.

Planlama alanı ilk etapta üst gelir grubuna ve orta-üst gelir grubuna yönelik tasarlanmıştır. Mevcutta ise orta sınıf gelir grubu ve düşük gelir grubunun (özellikle güney kısımda) yaşadığı gözlemlenmektedir. Plan yüksek gelir grubuna hitab eden konut bölgeleri oluşturmaya yönelik iken metropolün baskısı ve artan rant ile planlı fakat *düzensiz* bir yerleşmeye dönüştürülmüştür.

Örnekleme alanında mevcutta sorunlu yapılaşmanın ortaya çıkma nedeni planlama alanında belirli bir program oluşturulmadan arazi kullanım kararları verilmesi olarak tasarruf etmek mümkündür. Oysa planlama çalışmasında metropol alanının nüfus artışı düşünülerek, gerekli potansiyeller değerlendirilmesi gerekmektedir. Beylikdüzü'nün gelişme alanında olması göz önüne alınarak plan çalışmasından gerekli tedbirler alınmamıştır. Programlama çalışmasında, çalışma alanının nüfus taşıma kapasitesi belirlenerek bu kararların kesinlikle üstüne çıkılmamalıdır.

3194 sayılı imar kanundan belirtilen sosyal donatı alanı standartları 1994 tarihli planda genel itibariyle sağlansa da daha sonraki planlarda bu alanlar konut alanı olarak gösterilmiştir. Planlama çalışmalarında programın uygulanmasına yönelik plan notları geliştirilmelidir. Plan çalışmasında plan notlarında "1/5000 ölçekli plan onaylandıktan sonra bir ay içerisinde plan uygulama sürecinin ve uygulanabilirlikleri için geliştirilen öneriler ilgili belediyenin birimleri ile birlikte plan raporuna itiraz sonucunda eklenecektir" gibi plan notları ile hem rantın yüksek olduğu alanlarda katılımın en azından askı süresi içerisinde sağlanabilmesi hem de plan projeksiyonlarında sapmaların plan ilkeleri ve hedefleri bozmadan minimize edilmesi sağlanabilir.

Yoğunluk değerlerinin büyüyebilirlikleri mevcut yerel yönetimlerin dikeyde jeolojik durumlara göre dikeyde yükselmesi ve dolayısıyla mevcutta düşük ve yatayda yükselen binaların taban alanlarının düşük tutularak geriye kalan alanda sosyal donatı ihtiyaçlarının çözümü düşünülebilir. Bunun dışında mevcut plan kararları 3194 sayılı İmar kanunu çerçevesinde plan tadilatları ile de arazi kullanım kararları uygun duruma getirilebilir.

Kentsel alanların programlanmasındaki mevcut yasal araçlar;

- İmar Planları veya kentsel tasarım projeleri
- Plan tadilatları
- Plan notları
- Plan raporları
- Belediyeler (kurulacak ilgili birim)

Yürürlükte olan hukuki metinler kentsel programlama yapabilmek mümkün olup uygulanabilirliğin dinamik olan kente daha iyi entegre olabilmesi için yeni yasal düzenlemelere gidilebilir. Bu çalışmada mevcut yasal düzenlemelerle neler yapılabileceği tartışılmıştır.

Önerilen Nazım İmar Planı Tasarısı

Beylikdüzü yerleşmesinde meri planlar dikkate alınarak yapılan 2010 yılında 1/5000 ölçekli Nazım İmar planı tasarısı, mevcut binalara göre daha dinamik olan kentlerin gelişen teknoloji ve buna bağlı olarak değişen yaşantılar, alışkanlıklar, istek ve ihtiyaçlara ile kentin fiziki dokusu ve arazi kullanımının da değişmesi göz önüne alınarak tasarlanması hedeflenmiştir. Planlama çalışmasında mevcut planlar ile verilen haklar müktesep haklar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu durum plan çalışmasında planıcıyı sınırlandırmıştır. Bunun yanında mevcut planlar ile verilen kararlar doğrultusunda imar kanununun 18. maddesi çerçevesinde yapılan çalışmalarda yüksek ranta karşılık olarak % 10 gibi düşük miktarların alınması, yasa kapsamında %40 olarak verilen bedelsiz terk miktarının bir defaya mahsus alınmasında plan çalışmasındaki kararları sınırlandırmıştır. Çalışma alanında kamu arazilerinin azlığı ve planın uygulama makamının ekonomik sıkıntıları nedeniyle, ilk planlarda verilen hakların tek taraflı artırılarak kamusal(halk) yararın göz ardı edilmesi ve planlama alanına daha konforlu, yaşanılabilir mekanların oluşturulması ile gayrimenkul değer kaybı sağlanmadan karşılıklı anlaşma ile kamusal kullanım alanlarının uygulamada yer alması düşünülmektedir.

Yoğunluk bölgelerinin değerleri önceki planlarda brüt olarak verilmiş fakat bu planda ortalama kişi başı 40 m² inşaat alanı hesaplanarak jeolojik kısıtlamalarda değerlendirilerek net yoğunluk değerleri verilmiştir. Eski Kavaklı yerleşmesinde önerilen ve Clark 'ın sisteminde ki gibi merkezden dışarı doğru azalan yoğunluk bölgeleri olarak tasarlanmıştır. Vadiye bakan yamaç 1994'de verilen gibi düşük yoğunluklu olarak tasarlanmış, brütte 50 kişi/ha. tekamül

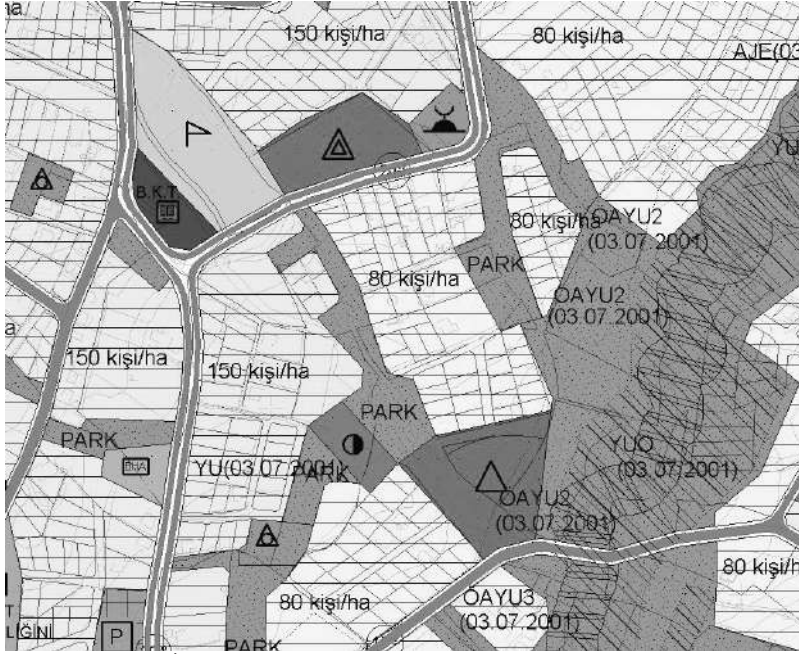
eden bu alanlar net yoğunluk değerinde 75 kişi/ha. olarak tespit edilmiştir. Kuzeyde ki konut bölgelerinde ise jeoloji raporundaki maksimum 8 kat sınırı ve mevcut yapılaşma dik-kate alınarak değerler verilmiştir. Bu çalışmada söz konusu yerleşmenin nüfus taşıma kap-asite değeri ile önerilen nüfus değeri birbirine yakın değerlerdir.

Sosyal donatı alanlarında imar mevzuatının belirlediği standart değerleri sağlanmıştır. Plan notlarına “1/1000 planlarda net sınırları belirlenen sosyal donatı tesis sınırlarının kamulaş-tırma işlemleri tam olarak sağlanmadan parsel bazında uygulama yapılmaz” şartı konul-muştur. Mevcut betonarme bir binanın ömrünün 40 yıl olduğu düşünülerekten bu zaman zarfından geçen zamana bağlı olarak değişen ihtiyaçlara bağlı olarak doğacak yeni kentsel alan ihtiyaçlarının, mevcut planda 22.5 m² olarak tasarlanan ve olması gereken alt değeri-nin 10 m² olduğu yeşil alanlardan mevcut yerel yönetimin öngördüğü şartlar çerçevesinde, imar plan tadilatları ile mevcut nüfusa 17,5 m²'nin altına düşmemesi kaydıyla bu alanların yine kamu idaresinde kamu yararına kullanılabilmesi noktasında plan notları yazılmıştır. Belirlenen park, Belediye Hizmet alanı, Eğitim Tesisi gibi sosyal donatı alanlarının günün ihtiyaçlarına göre yine sosyal donatı ihtiyacı için kullanılacak yapıların yapılması müm-kün hale getirilmesi yada belirli büyüklüklerdeki park alanları içerisinde uygun ekolojik mimari anlayış doğrultusunda okul alanlarının yer alması gibi çözüm esneklikleri oluşturu-labilir.

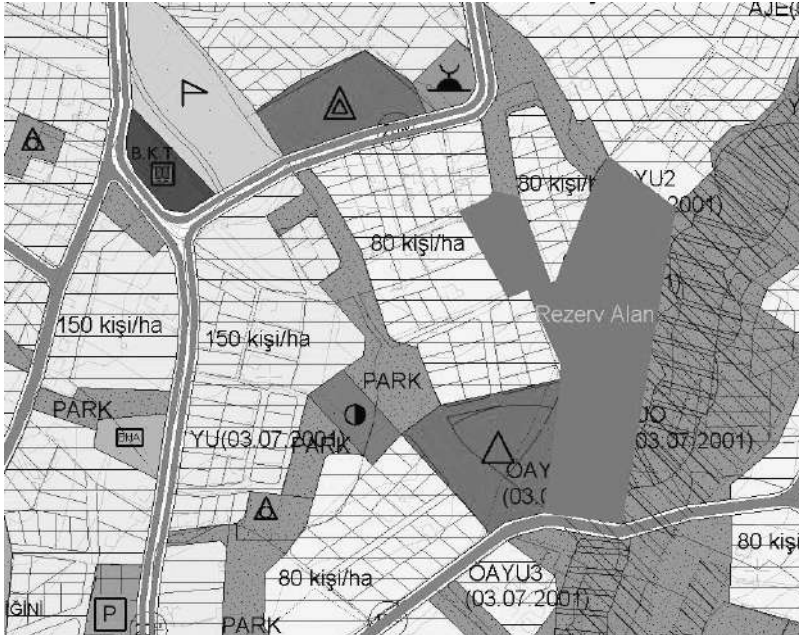
Tablo 1: Önerilen Nazım İmar Planı Tasarısı Yoğunluk Şeması

Yoğunluk(k/ha)	5000 Plandaki Konut Lekesi(ha.)	Plan Nüfusu
550	146	80122
42	20	8523
350	6	2053
300	63	18822
250	23	5697
150	142	21228
100	20	1974
80	73	5862
TOPLAM	492	14428

Plan tasarısı sırasında mevcutta yapılarak ve değişen ihtiyaçlara paralel imar mevzuatında verilen standartların yetersiz kalacağı düşünülerek Eğitim, Sağlık, idari tesislerine bitişik yeşil alanlar tasarlanmıştır. Bu alanlar 10 m² yüksek olarak tasarlanan ancak mevcut imar kanunu nedeniyle belirli fonksiyon verilen yeşil alanlardır. Planlama alanının nüfus kap-asitesi doğal ve yapay eşikler dikkate alınarak hesaplandığından aslında 10 m² üzerindeki

Harita 6: Nazım İmar Planı Tasarısı

Harita 7: Nazım Plan Tasarısında Örnek Rezerv Alan

yeşil alanlar rezerv sosyal donatı tesis alanlarıdır.(**Harita5-6**) Planlama alanında konut bölgelerinde maksimum TAKS değeri 0.40 olarak verilmiş, 40 yıl olarak kabul edilen bina ömrünün tamamlanması ile dönüşüm sürecine girecek binaların dönüşümünü sağlayacak imar hak artırımlarına altlık oluşturarak yenilemenin daha kolay sağlanması düşünülmüştür.

Planlama alanında etaplama çalışması yapılarak belirlenen ilk etaplama bölgelesinde de %25 üzerinde boş parsel olması dahilinde ikinci etap da yapılaşma izni (mimari tescil onayı) verilmemesi, buna rağmen bu hakkını kullanmak isteyen parsel sahibi parsel bazındaki toplam inşaat bedelinin %10'u kadar bir inşaat alanını kapsayan kamusal bina inşaatı yapması veya belediye tarafından belirlenen ücreti ödemesi öngörülmüştür. Bu plan notunda her etaplama bölgesi için farklı minimum parsel büyüklükleri verilmiştir. Böylece kentsel alanın daha düzenli ve denetim altında yapılaşacağı ve kamusal alan ihtiyacının kamuya yük getirmeden sağlanacağı düşünülmüştür.

Planın uygulama sürecinde yetkili yerel yönetimin plan kararları dahilinde problemleri plan tadilatları ile, ama yeni yapılacak düzenlemelerin planın amacını ve ana kararlarını değiştirmemesi gerekmektedir.

Sonuç olarak; Metropoliten planlama özellikle kalkınma süreçleri ile sıkı ilişkili bulunduğu hallerde ve hızlı şehirleşme başka bir deyişle “sosyal dönüşüm” içinde bulunan ülkelerde, planlama ve kalkınma becerilerinde daha büyük bir çeşitlilik gerektirmektedir. Metropoliten planlama için ulusal programlarla özdeşleşmek sadece genel politika bakımından değil, yerel olarak kullanılacak veriler ve analizler bakımından da zorunludur. Bu nedenle böyle bir planlama, ulusal planın sağlam olarak anlaşılmasını ve metropoliten planlama için ilişki kurmak üzere yeterli ölçüde bölge planlama kapasitesini gerektirmektedir.

Özellikle şehirseldanda üretim eylemlerini üzerine alan kuruluşların yerleşme yeri seçimiindeki davranışlarının, tüketici davranışının ve hizmetlerdeki kamu yatırımlarına karşılık olarak değişmesi beklenen tüketici, kalıplarının anlaşılması gerekir. Eğitim ve sağlık gibi hizmetlere ilişkin teknolojiler, bu alanlardaki etkin programların önerilmesine esas alınmalı ve özellikle şehirlere yeni gelenlerin şehir hayatına uyum yolundaki gelişim süreçlerini hızlandırmak için kurumsal olanaklar hazırlanmalıdır. Eğer metropoliten alan için birinci derecede konu politik kararlılık ise, ekonomik planlama, sosyal hizmetler planlaması, arazi kullanılışı kuralları ve fiziksel çevre planlaması bu kararlılığı teşvik edecek şekilde tasarlanarak bu çerçevede programlanma çalışmaları yapılmalıdır.

Kentin bütün arazi kullanım kararları verilirken, kentsel analizler ile istatistiksel verilerin sürekli güncellenmesi dolayısıyla kent bilgi sistemlerini zorunlu kılmaktadır. Bu veriler eşliğinde değişen ihtiyaçlar ile imar planı, plan raporu ve plan notları veya kentsel tasarım projeleri ile bırakılan rezerv alanlar ile kentin dinamizminin sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Bu rezerv alanların yapılaşmasında çabuk dönüşebilecek sökülüp takılabilen yapı malzemeleri kullanılabilir. Böylece kıt kaynaklarında rantlı kullanılması sağlanabilir. Aynı zamanda kentin her zaman dönüşebilecek kentsel boş mekanları olacaktır.

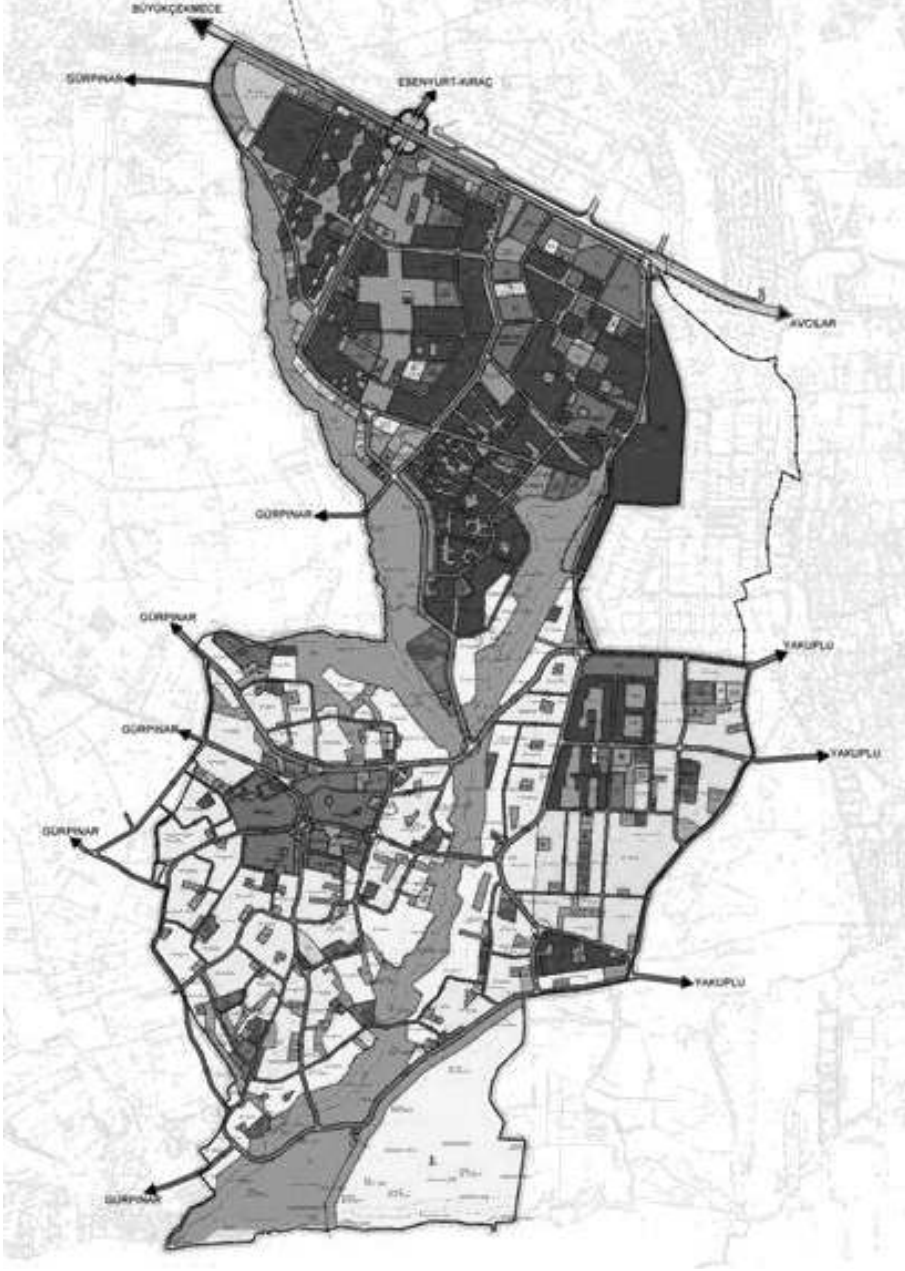
Kentsel programlama yapmak amacıyla belirlenen kentsel makro ve mikro büyüyebilirlikler belirlenecek kaynaklar optimum kullanılacaktır. Kentsel nüfus artabileceği gibi azalabilmesi de mümkündür. Bu çalışma ile belirlenen projeksiyonların, kararların sağlaması yapılacaktır. Böylece daha yaşanabilir kentsel alanların oluşması mümkün olacaktır.

EKLER:

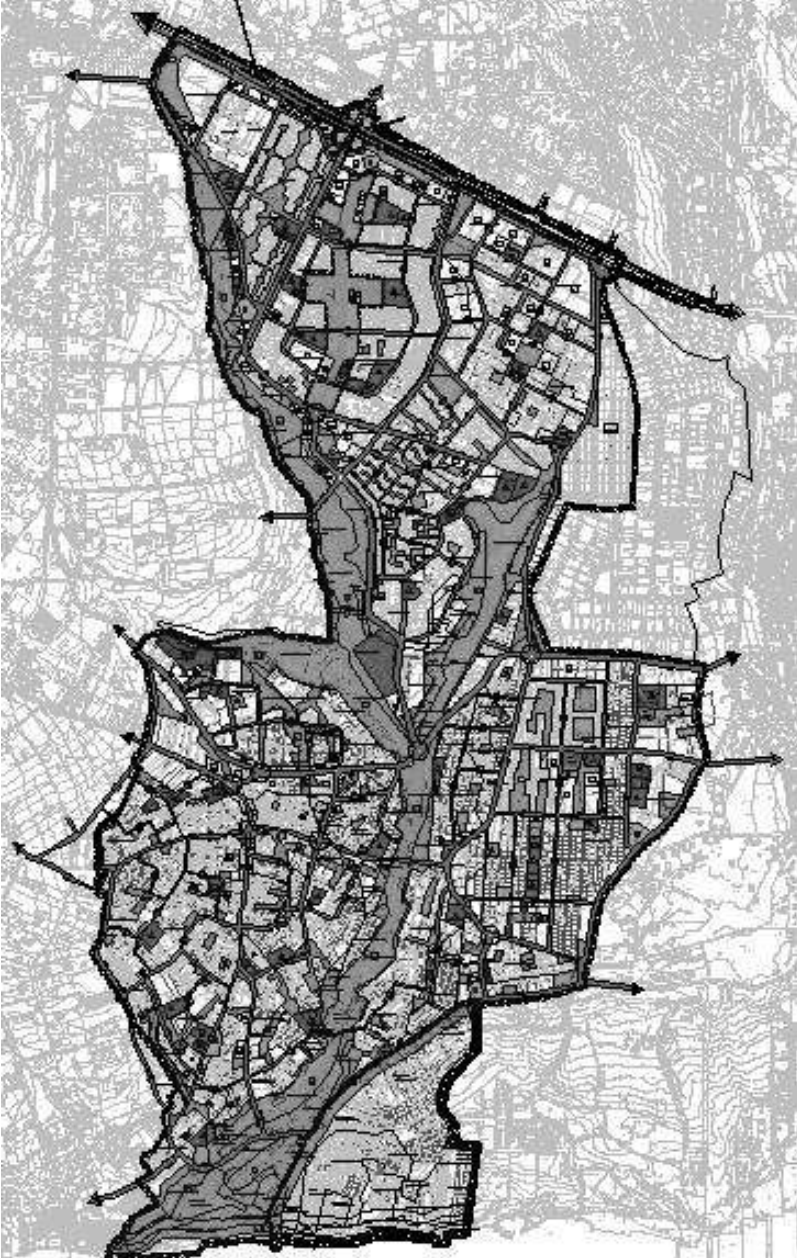
Ek-1: Mevcut Meri Plan ve NİP İle Standart Kullanımların Karşılaştırılması

FONKSİYON	ARAÇ TEŞHİSİ ÇALIŞMASI	MERİ PLAN		1/5000 NİP		STANDART GÖREBİLME ALAN (ha) NÜFUS: 145.000	İHTİYAÇ DUYULAN ALAN (ha)		
		ADET	ALAN (ha)	ADET	ALAN (ha)			ADET	ALAN (ha)
BÖYÜME ALANLARI	KREDİ + ARAÇ KULU	1	0,15	10	4,49	7	0,3	14,5	14,2
	İLKÖĞRETİM	5	2,74	22	14,52	20	17,09	65,25	48,16
	ORTAÖĞRETİM	1	1,68	9	20,59	7	8,53		
	MESLEKİ ÖĞRETİM	1	0,2	1	0,56	2	1,36	43,5	28,43
	BÖYÜME TESİSLERİ ALANI	-	-	-	-	1	5,08		
	TOPLAM	8	4,77	42	40,26	37	32,46		
SAĞLIK TESİS ALANLARI	HASTANE	1	0,29						
	SAĞLIK TESİSİ	1	0,24	20	6,40	16	6,45	58	51,55
	TOPLAM	2	0,53	20	6,4	16	6,45		
KÜLTÜREL TESİS ALANLARI	KÜLTÜREL TESİS	1	2,51	-	-	7	3,14	36,25	33,11
	SOSYAL TESİS (kütüphane, rehabilitasyon m., göçömler ed. ye. lg. İme yurdu)	1	0,11	13	4,15	12	4,83	21,75	16,92
	HALI BÖYÜME MERKEZİ	-	-	-	-	1	0,44	5,8	5,36
	TOPLAM	2	2,62	13	4,16	20	8,41		
	YEŞİL-ACIK ALANLAR	KENTSEL SPOR ALANI	-	-	1	1,56	4	4,19	
İBDET SPOR ALANI		17	6,19	8	5,84	12	4,83		
PARK VE DİNLENME		16	10,8	202	131,91	148	126,78		
REKREASYON ALANI		-	-	7	32,47	10	176,33		
ÇOCUK PARKI		3	0,23	9	2,04	25	5,35	145	308,46
MERAKLIK ALANI		1	1,04	3	5,24	2	4,37		
PASIF YEŞİL ALANLAR		93	38,83			30	9,23		
TOPLAM		119	67,99	230	179,6	291	391,06		
İBADET ALANLARI	CAMI	5	2,78	15	5,19	21	7,81	7,25	0,96
	TOPLAM	147	67,79	278	184,9	288	363,76		

Ek-2: Nazım İmar Planı Tasarısı

Ek-3: 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı Sosyal Donatı Alanları

Kaynakça

- Atalık, Gündüz, *Kent Planlaması Teknikleri*, İstanbul, 1984
- Aysu Emre, Ökten Ayşenur, Şengezer Betül, Özügül Doruk, Karakayacı Özer, *İstanbul'un Eylem Planlamasına Yönelik Mekansal Gelişme Stratejileri Araştırma Ve Model Geliştirme İş Raporu*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 2006
- BAŞ, İ.M., “Dalgalarla Gelen Gelecek Kurgubilimci Guru: Alvin Tofler”, *AD Business Notebook*,1998
- Çakılcıoğlu, Mehmet, İstanbul Merkezi İş Alanının Gelişimi/ Değişimi” *Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu*, İstanbul,2004
- Hayır, Meryem, *Büyük Kentlerde Kentin Merkezinden Etrafına Olan Göç Süreci Beylikdüzü Örneği*, Sakarya Üniversitesi, Sakarya
- İnceoğlu, Mehmet, *Mimari Planlama-Tasarlama Sürecinde Problem Belirleme*, İTÜ, İstanbul,1980
- İnceoğlu, Necati, *Mimarlıkta Bina Programlama Olgusu*, İTÜ, İstanbul, 1982
- İnceoğlu Mehmet, Aytuğ Ayfer, *Kentsel Mekânda Kalite Kavramı*, Megaron, İstanbul, 2009
- Karakuyu, Mehmet, *İstanbul'un Mekansal Gelişim Analizi, 4. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilisim Günleri*, Fatih Üniversitesi, İstanbul, 2006
- Kuban, Doğan, *İstanbul Bir Kent Tarihi, Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul,1996
- Tümertekin, Erol, *İstanbul İnsan ve Mekan*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997
- Vardar, Ali, “Nazım Plandan Nesir Projelere Kentsel Tasarım”, *ŞPO dergisi*, Ankara, 2005
- 1/100000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Plan Açıklama Raporu, 2009
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1995; <http://asterweb.jpl.nasa.gov/gallery/images/istanbul.jpg>),
- http://web.sakarya.edu.tr/~mhayir/Suburban_Istanbul.pdf

VII. OTURUM - 9 KASIM 2010

“PLANLAMADA FARKLI DİSİPLİNLERİN YERİ”

Moderatör: **Ayşe IŞIK EZER**

EKOLOJİ VE PLANLAMA

Prof. Dr. **Behzat GÜRKAN** - Yaşar Üniversitesi

KÜLTÜREL DEĞERLER VE PLANLAMA

Yrd.Doç.Dr. **Harun ÜRER** - Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

PLANLAMADA FARKLI DİSİPLİNLERİN YERİ VE DİLİ: ULAŞIM

Erhan ÖNCÜ - Şehir Y. Plancısı, Mimar

EKOLOJİ VE PLANLAMA

Prof. Dr. **Behzat GÜRKAN**

Yaşar Üniversitesi, İzmir

Bilimsel anlamda ekoloji, canlıların kendileri ve çevreleriyle olan ilişkileri inceleyen bir bilim dalıdır. Farklı bilim dallarını da içeren, felsefesini barındıran, onların temel bilimlerini her türlü yansımasını içine kazandırmış bir yaklaşım. Dolayısıyla da çevremizle ilgili yapmış olduğumuz her türlü çalışma, ekoloji ile ilişkilidir.

Ancak, çevrebilimle ekoloji arasındaki farkı belirtmekte fayda var. Bir tanesi, canlıların kendi aralarında ve çevreyle olan ilişkileri inceliyor. Çevrebilim ise, doğayı bozduktan sonra “nasıl kazanırız, nasıl düzeltiriz, nasıl eski haline getiririz”i araştıran multidisiplinel bir yaklaşım. Yani, insanoğlu doğayı tahrip ettikten sonra da ortaya çıkan bozulmayı nasıl düzeltiriz diye çalışıyorsa, onun üzerine bilimsel çalışmalar yapıyorsa, bu da çevrebilim çalışmaları olmaktadır.

Ekoloji : Canlıların kendi aralarında ve çevreleri ile ilişkilerini inceleyen bilim dalı.

Bir türün ekosistem içerisindeki durumunun incelenmesi olarak tanımlanabilecek, Oteko-
loji, hem kendi bireyleri arasında, hem çevreyle ilişkisini de inceler. Sinekoloji ise türlerin
o ekosistem içerisindeki ilişkilerinin incelemesidir. Bu tanımlar doğrultusunda değerlendiril-
diğinde Plancılar “otoekolojist” gibi çalışmaktadır, yani bir tür o türün ilişkilerini çalıştı-
yorlar ve dolayısıyla da Homosapiens olarak adlandırılan, namı diğer insan olan o canlının
yeryüzündeki yaklaşımlarını tanımlamaya ve onların sorunlarını, mekânsal sorunlarını gi-
dermeye çalışıyorlar.

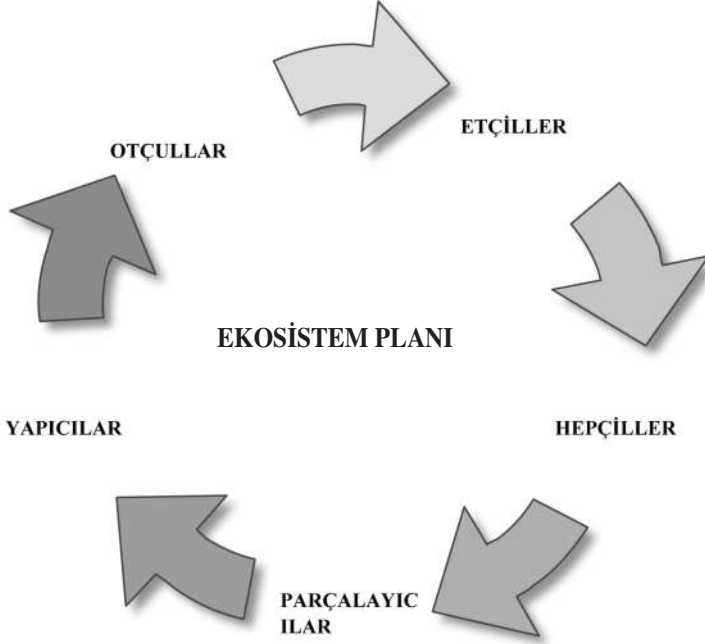
Ekosistem

Ekosistem olarak tanımlandığı zaman, bir kere şunu öncelikle söylemek gerekir: Şehir plan-
cılarının, her bir sektörün kendi içinde ve karşılıklı olan sosyal, ekonomik, yasal düzlem-
lerdeki ilişkisi ve bunların mekana yansması olarak uğraş alanlarını çok genel olarak ifade
edildiğinde, uğraş alanı içerisinde fevkalade farklı ilişkiler demeti olduğunu bilmeleri ge-
reker. Onun için de ekosistemin tanımlanması, ekosistemin bilinmesi, şehir plancıları için
çok önemlidir.

Ekosistem, canlı ve cansız faktörlerin bir yerde sürekli etkileşim halinde olduğu sistem-
lerdir. Ekosistemler karasal: orman, step, dağ; sucul: tatlı su =durgun, akarsu; tuzlu su =de-
nizler, okyanus olarak ayrılabilir.

Bir doğa parçasını, bir ekosistem bile olsa, onu alıp biyolojik olarak, biyolojik çeşitlilik olarak, ekolojik olarak incelemek yeterli değildir.

Ekosistem dediğimiz zaman, ekolojinin planı, ekosistemin planı olarak tanımlandığında: doğada planın 3 tane aktörü vardır: Bir tanesi yapıcılar, ikincisi otçullar, üçüncüsü etçillerdir. Yapıcıların üstünden beslenen, daha sonra onların üstünden beslenen etçiller olarak adlandırılan ve onun içerisinde de omnivor olarak adlandırılan, hem otçul, hem etçil olan canlılar, sonuçta da parçalayıcılar olarak adlandırılan canlılar arasındaki ilişki, çevrim. Dolayısıyla bir ekosistemin 4 tane ögesi, o ekosistemin çevrimini oluşturmaktadır. Yapıcılar, daha sonra tüketiciler, ki onlar da otçul ve etçil olarak ikiye ayrılmakta, daha sonra da parçalayıcılar gelmektedir.

Ekosistemin Önemi

- Kapalı ve açık abiyotik madde çevrimi
- Ekosistem üzerindeki sayısal denetim
- Ekosistem içindeki türlerin birbirleri üzerindeki sayısal denetimi
- Her ekosistem, havzasından ihtiyacını alır, havzanın önemli ünitesidir. Havzadaki diğer ekosistemlerle etkileşim halindedir.
- Ekosistem büyümüş kendi kendine besin anlamında yeten doğa parçalarıdır.

Biz derslerde öğrencilere hep şunu söyleriz: “Bir ormana girdiğiniz zaman, milyarlarca canlı vardır. Bu bir ekosistemdir. Milyarlarca canlının olduğu yerde ormana girdiğiniz zaman ne hissedersiniz, ne koklarsınız?” “Tertemiz orman kokusu, mis gibi orman kokusu” derler, ki öyledir. Ancak, şunu bilmezler ki, hepimiz de göz ardı ederiz, bakarız ama görmeyiz; o milyarlarca canlı çok affedersiniz oraya dışkı yapmaktadır, günün her saatinde yapmaktadır, ama hiçbir zaman oradaki ortam içerisinde hiçbir pis koku almazsınız. Ama bir yerleşim ekosistemi, küçük bir kasabanın yanından geceleyin arabanızla geçtiğiniz zaman, camı açtığımız zaman, ışıkları yanmasa bile orada bir yerleşim ekosistemi olduğunu gözlemlersiniz. Bunun nedeni, oradaki yapıcılar vardır, oradaki tüketiciler vardır, ama o parçalayıcılar dediğimiz, o geri dönüşümü sağlayan kesim olmadığı için de orada bir yığılak olur. Daha sonra onları da işte depo alanı haline dönüştürürler.

Ekolojik planlama. Aslında ekolojik planlamanın özünde yatan 2 ana fikri barındıran temel soru vardır. “Doğal ekosistemlerle insanların yaşamış olduğu yerleşim ekosistemlerinin nasıl barışık yaşatabiliriz?” temel soru bu olmalıdır.

Planlama

Ekolog gözüyle; Homo sapiens türünün herhangi bir yüzey su toplama havzasında bulunan popülasyonun, diğer ekosistemlere zarar vermeden fayda sağlayarak, ekosistem oluşturma çabasıdır.

-Diğer bir deyişle; kendi yarattığı megalomaniyle doğaya hakim olduğunu sanan insanın, doğanın herhangi bir yerinde sürdürülebilir ekosistem oluşturma çabasıdır.

Tabii buradaki en önemli faktörlerden bir tanesi, bakın, çoktanrılı dinden tektanrılı dine gelene kadar tüm dinlerde öğretilen dini yaklaşımların yanı sıra, verilen bir felsefe vardır. Hangi dilde ve dinde olursa olsun, “Doğa bizim için yaratılmıştır, dolayısıyla nimettir.” Cennet-cehennem tahayyülleri de hep şey üzerine değil midir; nimet, doğa üzerinedir. Küçük yaştan 70’li yaşlara kadar “Senin için yaratılmıştır” mantığıyla o popülasyonun doğaya saygı duymasını beklemek biraz iyimserlik olur. Dolayısıyla 80’li yıllara gelene kadar hep bu yaklaşım egemendi.

1980’li yıllara kadar insan merkezli olarak tanımlanan bu felsefi yaklaşımlar her yerde ağırlığını koyuyordu, “Her şey insanoğlu içindir, doğa bizim için yaratılmıştır, restorasyonu” gibi... Ama, 1980’li yıllardan sonra kaynakların tükenir olmasının anlaşılmasıyla birlikte insanoğlu, artık bu felsefeden biraz daha kendisini soyutlayıp “Doğa benim için yaratılmıştır”dan öte, “Biz doğanın bir parçasıyız” felsefesine doğru yönelmeye başladı. Artık şehir plancıları olarak, yapılması gereken, öncelikle felsefi altlığın oluşturulmasıdır. Dolayısıyla doğa bizim için yaratılmamıştır. İnsanoğlu doğanın bir parçasıdır, dolayısıyla o doğadaki herhangi bir karınca veyahut da “Aman sen de” dediğimiz birtakım canlıların yok olması, sonuçta bizi de yok edecektir.

Planlama Safhaları

	Antroposentrik süreç	Ekosentrik süreç
Analitik çalışmalar	İnsan için kaynak değerleri	Sürdürülebilir kaynak değerleri
Sentez çalışmaları	Nasıl kullanır, değerlendiririz	Nasıl barışık yaşatırız
Planlama	Sonrası tufan	Gelecek kuşaklara miras

Planlamada Tarihsel Süreç

Antroposentrik süreç Nimet

Ekosentrik süreç Parça

Biraz önceki anlattığım şey, bana göre planlamadaki tarihsel süreç, bu antroposentrik dediğimiz nimet mantığı, “Bizim için yaratılmıştır” mantığı veyahut da 80’li yıllardan sonra gelen mantık, ki ekosentrik, ekolojik bakış açısı dediğimiz “Doğanın bir parçasıyız” mantığı, ön planda tutulması gereken yaklaşımlar.

Planlama safhaları, genel olarak “analitik çalışmalar”, “sentez çalışmaları” ve “planlama olarak üç aşamada gerçekleşmektedir. Bu süreci değerlendirdiğimizde, 1980 öncesinde antroposentrik, insan merkezli görüşte analitik çalışmalar ne için yapılır? İnsan için kaynak değerleri nelerdir? sorularına yanıt aranmaktadır. Gerçekte, bu nasıl olmalıdır? Ekolojik bakış açısıyla sürdürülebilir kaynak değerlerinin ne olduğu araştırılmalı, bu çalışma sonuçları da sentez çalışmasına altlık oluşturmaktadır.

Sentez çalışmalarında veri değerlendirmesi yaparken de temelde nasıl kullanırız sorusu bulunduğundan, bu yaklaşım da insan merkezlidir. Burada yapılması gereken “Ekolojik mantıkta da nasıl barışık yaşatırız”ı araştırmak.

Planlama sonrasında, insan merkezli süreçte “Biz bu planı yaptık, bizden sonrası ne olursa olsun, tufan” mantığı hakimdir. Hâlbuki ekolojik bakış açısıyla gerçekleştirilen planlama ve uygulamada, gelecek kuşaklara miras bırakma yaklaşımı hekimdir.

Planlama Methodolojisinde Önemli Hususlar

- Planlama bütünde yapılmalı
- Bütün havzadır (Su toplama) .
- Komşu havzaların etkisi gözönünde tutulmalı
- Yerleşmelerin koruma alanlarının planlanması alt planlardır
- Havzayı değerlendirmeden yapılan alt çalışmalar, kısa erimli yanlışa götürebilecek yaklaşımlardır

Planlama yaklaşımında en önemli husus planlama alanı belirlenmesidir. Planlama bütünde yapılmalıdır. Bütün havzadır, yani ekolojik olarak yaklaştığımız zaman, herhangi bir yöre, bir şehir bile planlansa, planlama o havzayı kapsamalıdır. Çünkü havza o ekosistemlerin bütününe kapsadığı, oradaki bütün hidrolojik çevrimi kapsadığı için, öncelikle havzanın esas alınması gerekmektedir. Yine komşu havzalar ile ilişkisi de göz önünde tutulmalıdır bu tür yaklaşımlarda. Coğrafi bütünlük ve bu bütünlüğün komşu havzalarla etkileşimi de sürdürülebilirlik açısından önemlidir.

KÜLTÜREL DEĞERLER VE PLANLAMA

Yrd. Doç. Dr. **Harun ÜRER**

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü

İnsanlığın ilk dönemlerinden itibaren içgüdüsel olarak var olan korumacılık, başlangıçta dini yapılar ile sınırlı iken, tarihsel gelişim süreci içinde toplumlara egemen olan kişi ve sınıfların yaptırdıkları anıtsal yapıları da içermeye başlamış ve bir kavram haline gelmiştir. Yeni Çağdaki koruma politikasının ilk olarak İngiltere, İtalya, İsviçre, Danimarka, Fransa ve Portekiz’de gündeme geldiği, başlangıçta tekil yapı koruması olarak ortaya çıktığı ve daha sonra da, bugün, kentsel sit kapsamında gerçekleşen doku korumasına dönüştüğü görülmektedir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra ise koruma kavramının gerçek anlamına kavuştuğu ve bu tarihten sonra kentsel ya da arkeolojik sit olarak bütüncül koruma ilkesinin geliştiği görülmektedir (Foto: 1).

Fotoğraf 1- Bayındır'ın (İzmir) Kentsel Sit'inden Bir Görünüş.

Bilindiği gibi ülkemizde, korumaya yönelik ilk kanun 1869 tarihli I. Asar-ı Atika Nizamnamesidir. Dolayısıyla koruma konusundaki bilinçlenmenin çok da yeni olmadığı görülmektedir. Bu önemli başlangıç ve süreç içerisindeki bazı gelişmelerin ardından 1983 tarihinde çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, ülkemizdeki koruma çabasının son halkasıdır¹.

Avrupa ülkeleri ile ülkemizdeki koruma kanunları kıyaslandığında, temel olarak ilkesel anlamda çok farklılık bulunmadığı, ancak tarihi yapılara ve koruma altına alınmış alanlara devlet katkısı anlamında ülkemiz ile batı toplumları arasında uçurumların olduğu söylenebilir². Avrupa genelinde koruma altına alınmış bir yapı için %100'e varan yardımlar söz konusu iken ülkemizde bu, emlak vergilerinden kesilen %10'luk paylarla desteklenmeye çalışılmaktadır. Ayrıca batıda, sahibi tarafından korunamayan yapılara devletin kamulaştırarak el koyma yetkisi bulunurken³, ülkemizde bu yapılar tam anlamıyla kaderine terk edilmiş durumdadır. Bu durumun kuşkusuz en önemli nedeni bölgenin ekonomik açıdan cazibesini kaybetmesi olarak açıklanabilir⁴ (Foto:2).

Planlama çalışmalarında daha doğru kararların alınabilmesi ve farklı bakış açılarının plana katkı sağlaması amacıyla hazırlanan **Koruma Amaçlı İmar Planları Ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulanması, Denetimi Ve Müelliflerine İlişkin Usul Ve Esaslara Ait Yönetmelik**⁵, belirtilen alanlarda yapılacak plan çalışmalarında görev alacak meslek gruplarını da tanımlamıştır. Bilindiği gibi; aynı yönetmeliğin 17. maddesinde, koruma amaçlı imar planlarının müellifinin, şehir plancısı veya şehir ve bölge plancısı veya kent plancısı olduğu belirtilmektedir. Planlama ekibinde alanın konumu, sit

1 1869 yılında kabul edilen I. Asar-ı Atika Nizamnamesi ile başlayan koruma bilinci 1922 yılına kadar aynı kasamda yapılan düzenlemelerle devam etmiş, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı ile sekteye uğramıştır. 1931 yılında kurulan Anıtlar Komisyonu 1935 yılında kurulan Vakıflar Genel Müdürlüğü, kültür mirasının korunmasında dönüm noktalarıdır. Ancak, somut olarak, doğrudan, korumacılık ile ilgili ortaya çıkan en önemli gelişme 1951 yılında, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kurulması ile başlamıştır. 1973'te Eski Eserler Kanunu, 1983'te yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve 1987'de kabul edilen 3386 sayılı Tamamlayıcı Kanun ve buna bağlı ilke kararları, ülkemizde kültür varlıklarının korunması sürecinde en önemli gelişmelerdir.

2 Geniş Bilgi için bkz: Burcu Yılmaz, Avrupa Birliğine Üye Bazı Ülkelerdeki Kültür Varlıklarını Koruma Yaklaşımı, Örgütlenme ve Türkiye, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006, s. 48-95.

3 Ay.Es., s. 57.

4 Ülkemizde koruma olgusunun yerleşmesini ve benimsenmesini sağlamak amacıyla bugün bile yapılacak çok çalışmanın olduğu muhakkaktır. 1970'li yıllardan itibaren üzerinde daha da ağırlıkla durulan koruma olgusu hakkında Cevat Erder'in 1971 yılında yayınlanan "Tarihi Çevre Kaygısı" ile 1975 yılında yayınlanan "Tarihi Çevre Bilinci" önemli çalışmalardır. Koruma konusunda yapılan diğer çalışmalar arasında Z. Ahunbay'ın 1999 yılında yayınlanan "Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon"u ile D. Kuban'ın 2000 yılında yayınlanan "Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu Kuram ve Uygulama"sı yer almaktadır.

5 Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan yönetmelik 26.07.2005 tarihli resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Fotoğraf 2- Tire (İzmir) Kutu Hanı.

statüsü ve özellikleri göz önünde bulundurularak restorasyon konusunda yüksek lisans yapmış **restoratör mimar, sanat tarihçisi, arkeolog, sosyolog, mühendis, peyzaj mimarı** gibi meslek gruplarından yeterli sayıda uzmanın görev alması gerektiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu maddeden de anlaşılacağı gibi hem koruma amaçlı imar planının hem de çevre düzenleme projelerinin bir ekip işi olduğu, bu çalışmanın müellifinin de şehir plancısı olduğu belirtilmiştir.

Aynı yönetmelikte sit'ler "*Tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlar*" ifadesi ile tanımlanmış ve bu alanlar beş kategoride ele alınmıştır. **Kentsel sitler** "mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve bir arada bulunmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan kültürel ve tabii çevre elemanlarının (yapılar, bahçeler, bitki örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar) birlikte buldukları alanlar", **arkeolojik sitler** "antik bir yerleşmenin veya eski bir medeniyetin kalıntılarının bulunduğu yer veya su altında bilinen veya meydana çıkarılan korunması gerekli alanlar", **doğal sitler** "ilginç özellik ve güzelliklere sahip olan ve ender bulunan korunması gerekli alanlar ve taşınmaz tabiat varlıkları", **tarihi sitler** "önemli

tarihi olayların cereyan ettiği ve bu sebeple korunması gerekli yerler” ve **ören yerleri** ise “tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli uygarlıkların ürünü olup topografik olarak tanımlanabilecek derecede yeterince belirgin ve mütecanis özelliklere sahip, aynı zamanda tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik bakımlardan dikkate değer, kısmen inşa edilmiş, insan emeği kültür varlıkları ile tabiat varlıklarının birleştiği alanlar” olarak tanımlanmıştır.

Yukarıda tanımlanan korunması gerekli alanlardan *kentsel sitler* ile *çevre düzenleme projelerinde* yasal olarak sanat tarihçi bulunma zorunluluğu vardır. Arkeolog ise arkeolojik sitlerde yapılacak planlarda ve alanın özelliğine göre kentsel sitler ile çevre düzenleme projelerinde görev almaktadırlar.

İlgili yönetmelikte de açıkça ifade edildiği gibi planlama çalışmaları bir ekip işidir (Foto: 3). Başta kentsel sit’ler olmak üzere koruma amaçlı imar planı yapılacak alanlarda her disiplinin kendi çalışma alanı ile ilgili yapacağı kaynak araştırması ile bilgi ve belge toplama süreci, *bölgeyi doğru algılayabilmek ve gerçekçi yaklaşımlarda bulunabilmek* için son derece önemlidir. Bu çalışmaların ardından gerçekleştirilecek arazi çalışmalarında özellikle şehir plancısı, sanat tarihçisi, sosyolog ve arkeologun irtibat halinde olmaları ve alana ilişkin görüşlerini ve elde ettikleri sonuçları paylaşmaları gerekir. Örneğin bir yerleşimin sos-

Fotoğraf 3 – Midyat (Mardin) koruma amaçlı imar planı çalışmalarından.

yolojik özelliklerinin, dini inançlarının (Foto:4), örf ve adetlerinin, gelenek ve göreneklerinin mimari oluşum, plan şeması ve mekan düzenlemesi gibi konularda belirleyici unsurlar olduğu unutulmamalıdır. Planlama ile ilgili yönetmelikte olmasa da, yönetmeliğin zorunlu kıldığı halk toplantılarına benzer toplantılar, planlama ekibi üyeleri tarafından zaman zaman gerçekleştirilmeli hatta kayıt altına alınmalıdır.

Fotoğraf 4 – Midyat (Mardin), kentsel sit'ın minare ve çan kulesi.

Planlama çalışmalarında görev alan ekip üyelerinin yapacağı çalışmanın içeriğini tanımlayan herhangi bir yönetmelik bulunmamaktadır. Bu konuda yapılması gereken çalışmaların nasıl olması gerektiği hususuna geçmeden önce, planlaması yapılacak alanların, müelliflerce, yalnızca 2863 sayılı yasanın ilgili maddeleri hükmünce sınırları belirlenmiş ve taşınmaz kültür varlığı açısından tespit ve tescili yapılmış, ancak yasa hükmünce sit ilan edildiği için yapılaşması durdurulmuş alanlar olarak görülmemesi gerektiğini bu alanlarda yapılacak koruma amaçlı imar planının asıl amacının söz konusu alanları geliştirerek korunmalarını sağlamak ve gelecek nesillere aktarmak olduğu unutulmamalıdır. Ne yazık ki hazırlanan bazı planların amacı maalesef yalnızca eski yapıları ihya etmek ve boş parsellere yeni yapı yapılmasına olanak sağlamaktan öte gitmemektedir.

Planlama ekibi üyelerinin konusunda uzman ve yetkin olması son derece önemlidir. Sanat Tarihi mesleki anlamda bakıldığında şehir plancılığı ya da mimarlık gibi serbest olarak sürdürülen bir meslek dalı değildir. Dolayısıyla akademisyenlerin dışında bu ve benzeri konularda yetkin sanat tarihçiler bulmak neredeyse imkansızdır. Dolayısıyla koruma konusunda çalışacak sanat tarihçisine akademisyen olma zorunluluğu getirilmesi gerekmektedir. Yasa bu konuda yalnızca 5 yıllık mezuniyet kriteri aramaktadır. Ayrıca, böylesine önemli bir konuda çalışan planlama ekibi üyelerine ve akademisyen de olsa özellikle sanat tarihçilere, koruma ve tescil konusunda uzmanlaşmış olma kriteri getirilmelidir. Örneğin koruma konusunda akademik çalışma yapmış olmak ya da bir koruma amaçlı imar planında stajyer olarak görev yapmış olmak bu kriterler arasında sayılabilir. Bölümümüzce bu konudaki eksiklik tespit edilmiş ve Ege Sanat Tarihinde okuyan öğrencilere “**Tarihi Çevre ve Koruma Bilinci**” adlı zorunlu ders açılmıştır.

Akla, “her meslek grubu uzman olarak mezun olmuyor, bazı konular süreç içerisinde öğrenilir” gibi bir yaklaşım gelebilir. Ancak, unutulmamalıdır ki, koruma amaçlı imar planlarının ya da bu planları inceleyen koruma kurullarının zaman ve yapılan işin niteliği açısından ilgili meslek gruplarına ait üyeleri yetiştirmek ve eğitmek gibi bir lüksü ve zamanı ne yazık ki bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu iki oluşumda nitelikli ve yetkin üyelerin görev alması son derece önemlidir.

Koruma Amaçlı İmar Planlarında Sanat Tarihi itibarıyla ele alınması gereken iki önemli konu bulunmaktadır. Bunlardan ilki planı yapılacak alanda daha önce tespit ve tescil çalışmaları yapılmış taşınmaz kültür varlıklarını, bilimsel yöntemlerle güncel olarak tekrar ayrıntılı bir biçimde değerlendirmek ve alanda görsel ve yazılı olarak yeni bir tespit ve değerlendirme çalışması yapmaktır. Bu çalışma sonucunda yeni tescil önerileri gündeme geleceği gibi, tescilde parsel itibarıyla yapılmış maddi hatalar da giderilecek, ya da tescil değerine haiz olmayan yapılar ayıklanarak alanda tescilli yapılar arasında denge sağlanacaktır.

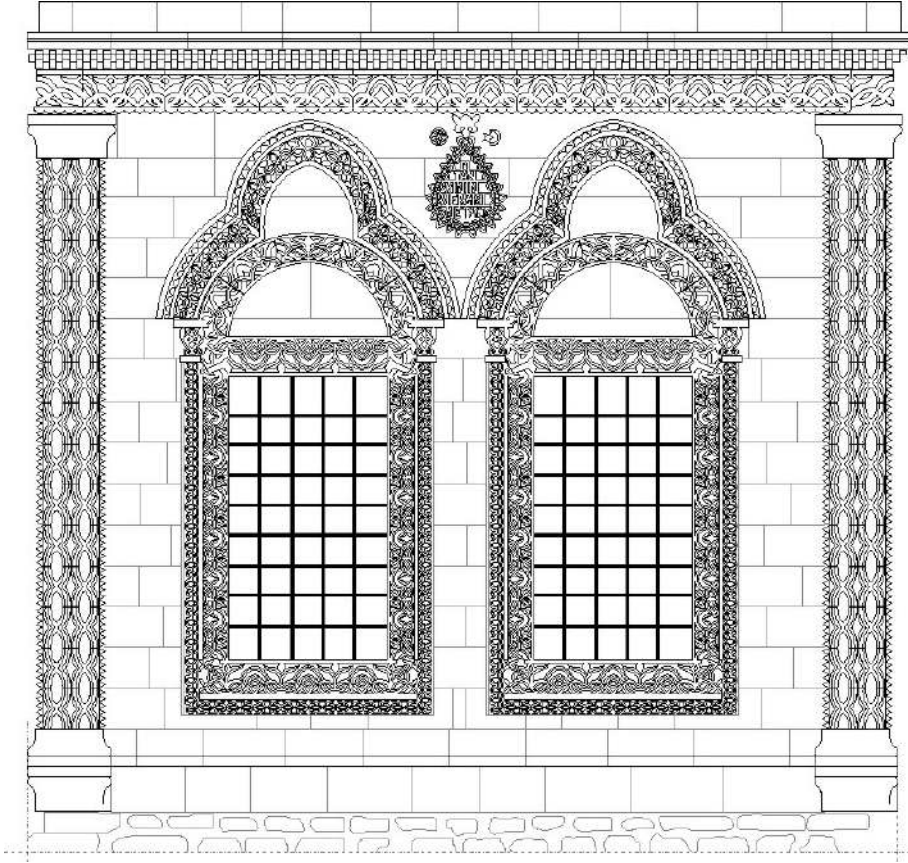
Kentsel sit’lerde yapılacak koruma amaçlı imar planlarında sanat tarihçinin tespit ve tescil önerisi dışında önemli bir görevi de dini, sivil ve sosyal nitelikli yapı türlerini ve yoğunlu-

ğunu dikkate alarak ve alanda çalışan sosyologların tespitlerinden de faydalanarak öncelikle ilgili sit alanının koruma amaçlı imar planından sonraki gelişimini tayin etmekte kullanılacak kriterleri geliştirmektir. Örneğin, sit, ağırlıklı olarak ticari bölgeden ibaret ise doğal olarak alanın planlamasının aynı işlevi devam ettirecek, hatta geliştirecek nitelikte olması beklenir. Kent yerleşimlerinde genellikle merkezde yer alan ve rantı yüksek olan bu alanlarda kimi zaman planlamanın konut ağırlıklı gerçekleştirildiği, alanın asıl işlevinin göz ardı edildiği görülmektedir. Aynı kuşkusuz konut bölgeleri için de geçerlidir.

Ülkemizde koruma olgusu içinde koruma amaçlı imar planlarının amacı ya da hedefinin, kimi zaman tam olarak ne plancılar ne de planlama ekiplerindeki diğer üyeler tarafından doğru algılanmadığı inkar edilemez bir gerçektir. Koruma amaçlı imar planları ve çevre düzenleme projelerinden bazıları, ne yazık ki, söz konusu alanı tekrar yapılaşmaya açmaktan öteye gitmemektedir. Bu konuda vatandaş ve belediye faktörünü de unutmamak gerekir. Hepimizin bildiği gibi tüm kurum ve kuruluşlar aynı koruma anlayışını paylaşmadığı sürece bazı radikal kararların tek taraflı alınması oldukça zordur. Dolayısıyla ağırlıklı olarak iki katlı yapılaşmış kentsel sit içinde çok katlı yapılaşma önerisi başka bir mantığın ve dayatmanın ürünü olamaz.

Bu sıra dışı örneklerden ziyade üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir başka konu da koruma amaçlı imar planlarının kentsel sit'in geleceğine dönük öngörülleri ve neleri ortaya koyduğudur. Ülkemizde gerçekten iyi etüt edilmiş ve planlamayı akademik boyutuyla ele alan planların yapıldığını belirtmek gerekmektedir. Ancak koruma amaçlı imar planı adı altında hazırlanan bazı planların tek amacı, ne yazık ki, tescilli yapıları ve bunların etrafındaki cephe veren parselleri koruma kuruluna yönlendirerek geriye kalan parselleri yapılaşmaya açmaktan öte gidememektedir.

Ekip üyelerinden Sanat Tarihçi'nin plan kapsamında yapması elzem olan çalışmalardan en önemlisi, yakın bölge ve Anadolu genelindeki uygulamalara göre plana altlık olabilecek yapı tipolojisi, mekan ve plan analizi, cephe düzenlemesi (Foto:5), inşa malzemesi, süsleme türü ve tekniklerine ait tespitlerde bulunmaktadır. Restoratör mimar teknik açıdan olayı ele almalı, inşa teknikleri, açıklık kapalılık oranları, yapı yükseklikleri çıkmalar, saçaklar, çatılar ve malzeme bilgisi gibi mimari uygulama yöntemlerini ve bunlara ait detay çizimleri analizleri ile birlikte belgelemelidir. Kimi zaman kişisel raporları oluşturmaktan başka bir işe yaramayan bu çalışmalar aslında bölgenin yapısal anlamda geleceğine yön verecek çalışmalardır. Söz konusu çalışmaların plan müellifinin süzgecinden geçerek plan raporunu oluşturmada kullanılması ve plan notlarına yansıtılması son derece önemlidir. Kimi çalışmada söz konusu bilimsel raporlar yalnızca bir yasal zorunluluğu yerine getirmekten ibaret olup, plana yansıtılmamaktadır. Bir adım daha ileri gidilecek olursa, bazı koruma amaçlı imar planlarında yukarıda belirtilen çalışmaların hiç yapılmadığı, yalnızca meslek gruplarına imza atıldığı görülmüştür.

Fotoğraf 5- Midyat (Mardin), cephe çizimi.

Ülkemizde taşınmaz kültür varlığı kavramı kimine göre Cumhuriyetin ilanı ile sınırlandırılmakta kimi zaman da Cumhuriyetin ilk 10-15 yıllık dönemine ait yapılar Erken Cumhuriyet Dönemi adı altında tescil edilmektedir. Yani mimari yapılar ile ilgili tescil tarihi kabaca 1930'lu yıllarda sona ermektedir. Belki biraz daha zorlanırsa bu tarih 1940'lara yükseltilebilir. Bugünkü düşünce tarzımıza göre; aynı mimari, aynı malzeme ve aynı ölçekte 1940'lerden sonra inşa edilen hiçbir yapının tarihi anlamda değeri yoktur. Sanki ilahi bir tescil tarihi sınırı var ve sonrası yok sayılmaktadır. Oysa en azından 100 - 150 yıl sonrası düşünülerek hareket edilmeli ve yeni koruma altına alınmış alanlardaki yapılaşmalar ve mevcut yapı stokları bu kapsamda yeniden değerlendirilmelidir.

Avrupa ülkelerinde, sit alanlarında ya da tescilli yapı bitişiklerinde, yeni yapılaşmaya yönelik yaklaşımın ülkemizdeki kadar katı olmadığı, örneğin koruma altına alınmış 18 ya da

19. yüzyıla ait Barok tarzında inşa edilmiş bir yapının bitişiğine aynı mimari anlayış ve estetikle yeni bir yapının yapılabildiği görülmektedir. İnşa edildiği tarihte olmasa bile bir süre sonra bugün için yeni kabul edilen bu yapıların da tescil edilebileceği göz ardı edilmemelidir. Kentsel sit'lerde tescilli yapılardan alınmış birkaç kapı ve pencere ölçüsü ile bahçe duvarı yüksekliğinin plan notu haline getirilmesi ile koruma amaçlı imar planı yapılamayacağı açıktır. Plan çalışmalarından önce yapılmış, kentin hiçbir özelliğine uymayan yapılara bakıldığında, yapılaşmaya getirilecek kriterlerin önemi daha net ortaya çıkmaktadır (Foto: 6).

Fotoğraf 6- Midyat'da (Mardin) koruma amaçlı imar planı çalışmalarından önce yapılmış bir konut örneği.

Ülkemizde taklit olacak düşüncesi ile geleneksel bir çok mimari detay adeta yasaklanmış durumdadır. Bu düşünce tarzının bir başka tehlikesi de, çoğu mimariye bağlı olan geleneksel el sanatı uygulamaların unutulmasına sebep olunması, bu uygulamaları gerçekleştirecek ustaların yetişmesinin engellenmesidir. Batılı toplumlarda koruma altına alınmış tarihi yerleşimlere bakıldığında, ilk dikkat çeken unsur büyük oranda korunmuşluk izlenimidir. Oysa bazı bölgelerde bu izlenimin bizdeki uygulamaların aksine (Foto: 7) dokuya uyumsuz yapılardan kaçınılarak sağlandığı anlaşılmaktadır. Ülkemizde de aykırı yapılardan kaçınılan örnek gösterilebilecek uygulamalar bulunmaktadır. Örneğin İzmir'in Kordon sahilinde iki

Fotoğraf 7- İzmir – Alsancak (İzmir), Kıbrıs Şehitleri Caddesinde 2010 yılında kurul izniyle gerçekleşmiş bir uygulama.

Fotoğraf 8- İzmir, Kordon 2010.

katlı cumbalı geleneksel mimari ortadan kaldırılarak aykırı yapılar temizlenmiş ve bugünkü beton yığını set ortaya çıkmıştır (Foto: 8).

Planlamada kültürel değerlerin ve geleneksel uygulamaların sergilenmesi esas olmalıdır. Kentsel sit'lerde özellikle yol kaplamaları ve sokak mobilyaları ne yazık ki tek tip hal almaya başlamıştır. Aynı görünüme sahip ferforje demir işçiliği Karadeniz'de de, Güney Doğu'da da, Ege'de de karşımıza çıkabilmektedir. Oysa bu konularda bölgenin sahip olduğu değerler ve uygulamalar ön plana çıkarılmalı ve iyi etüt edilmelidir (Foto: 9).

Fotoğraf 9- Kınık'dan (İzmir) bir sokak.

Planlama yapılırken hiç dikkat edilmeyen ya da pek az önemsenen bir diğer husus kentsel sit'te geçmişte uygulanan ve kaybolmaya yüz tutmuş el sanatları uygulamalarıdır (Foto: 10). Koruma amaçlı imar planında, bu işlevlerin sürdürülmesi ve gelişmesine katkıda bulunabilecek hükümler bulunmalıdır. Planlama yapılan alanda asıl işlevini yitirmiş anıtsal yapı örnekleri bu amaç için değerlendirilebilir. Ya da bir arasta, planda el sanatlarının geliştirilmesini sağlayacak özel proje alanı olarak ilan edilebilir. Yeni işlevle birlikte arastadaki ticari faaliyetin devamını sağlamak, önemini yitiren küçük el sanatlarını canlandırarak önlemler almak koruma amaçlı imar planının en temel görevlerinden biridir (Foto: 11). Ayrıca kentsel sit'lerde yaşayan insanların günlük yaşam biçimleri (Foto: 12), geleneksel alışkanlıkları (Foto: 13), ihtiyaçları (Foto:14) ve gereksinim duydukları her türlü unsur plan tarafından değerlendirilmeli ve yaşaması için çözümler üretilmelidir.

Fotoğraf 10- Kula'dan (Manisa) artık gözden çıkarılmış bir halı tezgahı örneği.

Fotoğraf 11- Tire'den (İzmir) yorgancı.

Fotoğraf 12-Ti-re'den (İzmir) ekmeek fırını örneği.

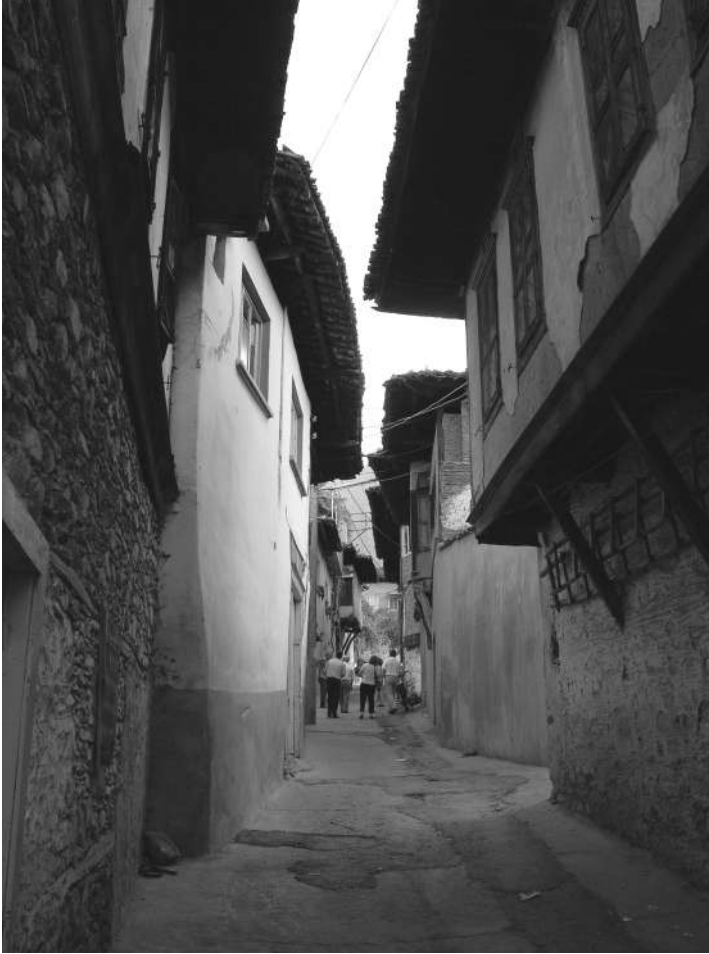

Fotoğraf 13- Boz-doğan'da (Aydın) halen devam eden kar helvası gele-neği.

Fotoğraf 14-Kınık (İzmir), gün-lük ulaşım ve ta-şım tarzından bir örnek.

Koruma amaçlı imar planlarında sıklıkla karşımıza çıkan bir diğer uygulama da yol genişletmeleri ve özellikle trafik yolu oluşturmaya yönelik gayretlerdir. Zaruri ihtiyaçların sağlanması amacıyla yapılan müdahaleler dışında taşıt trafiği dikkate alınarak yapılan yol açma ve genişletme işlemleri genellikle kentsel sit'e büyük zararlar vermektedir. Ayrıca bu tür uygulamalar, planlama mantığının imar planı mantığından ileriye gidememesi anlamına gelmektedir. Dar ve dolambaçlı sokakları ve çıkmazları ile yüzyılların izlerini taşıyan bir bölgeye trafik problemini çözmek için 10-15 metrelik yollar açmak, ya da mevcut yolu genişletmek için tescilli yapıların taşınmasını önermek son derece yanlıştır. Kentsel sit'ler birer açık hava müzesi olarak ele alınmalıdır (Foto: 15). Eğer söz konusu alandaki konut sayısında büyük artışlar yapılmazsa ve geçmişten buyana süregelen ticari faaliyetler değiştirilmezse doğal olarak geniş caddelere ihtiyaç kalmayacaktır.

Fotoğraf 15- Bademli'deki (Ödemiş-İzmir) kentsel sit'ten dar sokaklar.

Fotoğraf 16- Bayındır'ın (İzmir), kentsel sit'inden bir örnek.

Kentsel sit'lerde uygulamaya dönük karşılaşılan bir diğer sorun da yapıların boya renginde görülen uygulamalardır (Foto: 16). Planlama çalışmalarında ele alınıp değerlendirilmesi gereken bu önemli konu göz ardı edildiğinde ortaya çıkabilecek sonuçlar oldukça ürkütücüdür.

Geçmişin izlerini tespit edip tekrar hayata geçirmeyi hedefleyen koruma amaçlı imar planları, çoğu zaman sokaklara adını veren, anılarda önemli bir yer tutan ve en önemlisi sosyal hayatın vazgeçilmezlerinden biri olan çeşmeleri önemsemeli ve estetik açıdan yerleşimlerin tamamlayıcısı niteliğindeki bu yapıları tekrar işlevlerine kavuşturmalıdır (Foto:17).

Koruma amaçlı imar planları kapsamına giren, parsel ölçeğinde ya da alan itibariyle koruma altına alınmış durumdaki arkeolojik sit'ler hak ettikleri ilgiyi ve ihtimamı görememtedirler (Foto: 18). Planlama açısından yapı yasaklı alanlar olan I. ve II. Derece Arkeolojik sit alanları, üzerine sadece yapı yasaklı alan lejantı koyularak halledilecek bir mesele değildir. Planlama çalışmalarında söz konusu I. ve II. Derece arkeolojik sit'lerin öncelikle bilimsel raporlarla etraflıca tanımlanması, niteliklerinin ortaya koyulması ve bu niteliklerine göre daha sonra yapılacak bilimsel çalışmalar sonucunda ortaya çıkabilecek buluntuların ayağa kaldırılmasına ve sergilenmesine olanak sağlayan en azından bu ön görüye sahip plan kararlarının üretilmesi gerekmektedir. Örneğin kentsel sit içinde yer alan bir nekropol alanı ya da antik yerleşimin çevresinde plan çalışmaları sırasında yapılacak alt yapı

Fotoğraf 17-
Birgi'den (İzmir)
bir çeşme örneği.

Foto 18- Bergama
(İzmir) Kızıllı ve
çevresi.

Fotoğraf 19- Fo-
ça'da (İzmir) kent-
sel sit içinde sondaj
çalışmaları sonucu
ortaya çıkan bulun-
tular.

düzenlemeleri ile yapılaşmaya ilişkin hususlar arkeolojik alanın niteliğine uygun olarak tasarlanmalıdır. Bazı planlarda arkeolojik alanlara ulaşım imkanlarının bile planlanmadığı görülmektedir. Kentsel sit'lerin içinde bulunan ve en çok karşılaşılan III. Derece arkeolojik sitlerdeki mevcut uygulama; sondajını yap, parsel ölçeğinde buluntuları belgele, dosyasına kaldır istediğini yap şeklindedir. Kimi zaman nadir de olsa parsel ölçeğinde I. derece arkeolojik site dönüştürme yapılmaktaysa da, maalesef bu alanlar bölgenin çöplüğü olmaktan öte gidememektedir (Foto: 19). Koruma planlarında görev alacak arkeolog üyelerin ön görüşleri doğrultusunda III. derece arkeolojik sit'lerde yapılacak sondajlarla ortaya çıkacak buluntuların plan notu ile güvence altına alınmış paftalara işlenmesi son derece önemlidir. Sondaj sonucunda yalnızca temelsiz, geçici yapılaşmaya izin verilmesi ve son sondajın da yapıp arkeolojik sit'in toplu bir değerlendirmesinin yapılmasına olanak sağlanması gerekmektedir. Arkeolojik alandaki son sondaj işleminin de tamamlanmasının ardından yapılacak toplu değerlendirme, bütüncül olarak alanı ele alma imkanı tanıyacak, arkeolojik değerleri itibariyle birbirini tamamlayan önemli verilerin elde edilmesi halinde geçici olarak inşa edilen yapıların kaldırılması ve alanın bu yönü ile ön plana çıkarılması mümkün olabilecektir.

PLANLAMADA FARKLI DİSİPLİNLERİN YERİ VE DİLİ: ULAŞIM

Erhan ÖNCÜ

Şehir Y. Plancısı, Mimar

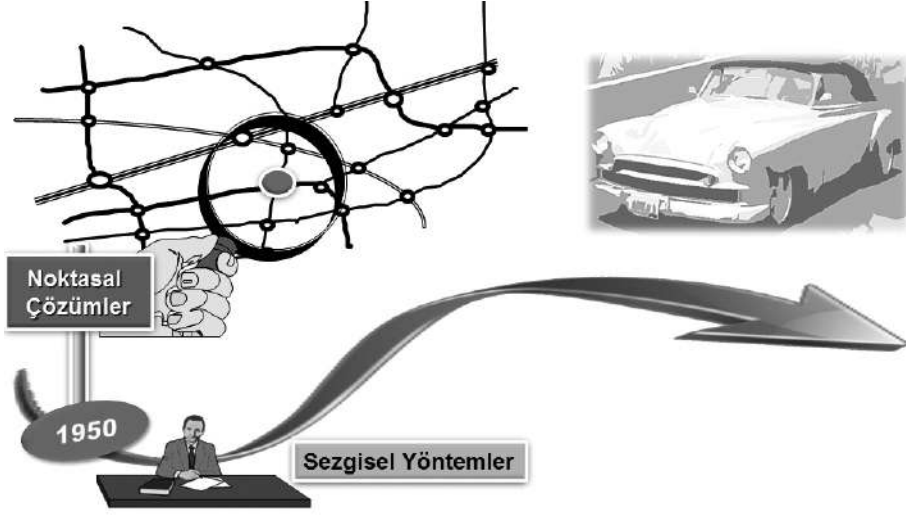
Planlama ve Ulaşım İlişkisi Nereden Nereye Geldi?

Sanayi devriminden sonra kişilerin evleri ve iş yerlerinin birbirinden ayrılması sonucunda iş-ev arasında çalışma amacıyla yapılan yolculukların oluşmasıyla yerleşimlerde araçlı ulaşım talepleri ortaya çıkarmıştır. Önceleri bu yolculuk talepleri atlı otobüsler, tramvaylar ve buharla çalışan demiryolları gibi toplu taşıma araçları ile karşılanmıştır. Otomobilin seri üretime geçip yaygın olarak kullanılmaya başlanması yerleşmelerin ulaşım sistemlerinde bir dönüm noktası oluşturmuş ve kentlerin ulaşım tarihinde yeni bir dönem başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı da içine alan otomobil kullanımının yaygınlaşması döneminde artan otomobil sayısına paralel olarak trafik sorunu da kentlerde keskinleşmiş, yeni yollar yapılarak ve mevcut yollar genişletilerek büyüyen otomobil filosuna yer açılmaya çalışılmıştır.

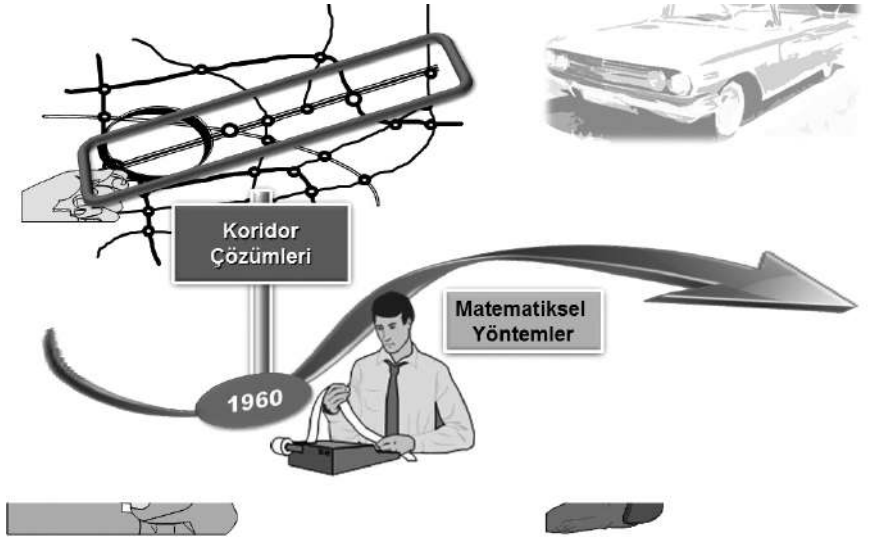
Bu dönemde ulaşım talebi ve altyapısı, kent planlarının ve planlama sürecinin bir parçası olarak görülmemekte, ulaşım planlaması sadece “yeni ve düzgün yollar açılması” olarak değerlendirilmekteydi. Özellikle ellili yıllarda sanayileşmiş ülkelerin büyük kentlerinde otomobile dayalı banliyöleşme ve bu yayılmanın kent merkezine yansıyan etkileri karayolu altyapısında ciddi baskılar ve ardından yatırımlar gerektiriyordu. Yeni ve genişletilen yol bağlantıları sıkışıklıkları çözmekte yetersiz kalıyor, kavşaklar birer birer tıkanıyordu. Ulaşım ve planlama arasındaki yakın ilişkisinin bilincine varılmadan karayolu sistemi üzerinde noktasal çözümler geliştirilmeye çalışılıyordu. Noktasal çözümlerle kavşaklardaki tıkanıklıklar çözülmeye çalışılıyor, trafik bir sonraki kavşakta tekrar tıkanınca plancılar ve mühendisler bu kez o kavşağa koşuyor ve sezgisel yöntemlerle tıkanan trafiğin önü açılmaya çalışılıyordu (**Şekil-1**).

Kavşaklardaki tıkanıklığı çözmek için kavşaktan kavşağa koşuşturmanın bir yarar getirmediği ortaya çıktığı altmışlı yıllarda özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde trafik sıkışıklığına bir koridor boyunca çözümler getirilme girişimleri başlatıldı. Bu yaklaşımda artık bir koridordaki taşıtların yanı sıra bu koridoru kullanan nüfus ve onların ürettiği yolculuklar gibi kavramlar da değerlendirilmeye ve sezgisel yöntemler yerine matematiksel analizler kullanılmaya başlandı. Bu dönemde iyileştirilmeye çalışılan koridor bir bütün olarak ele

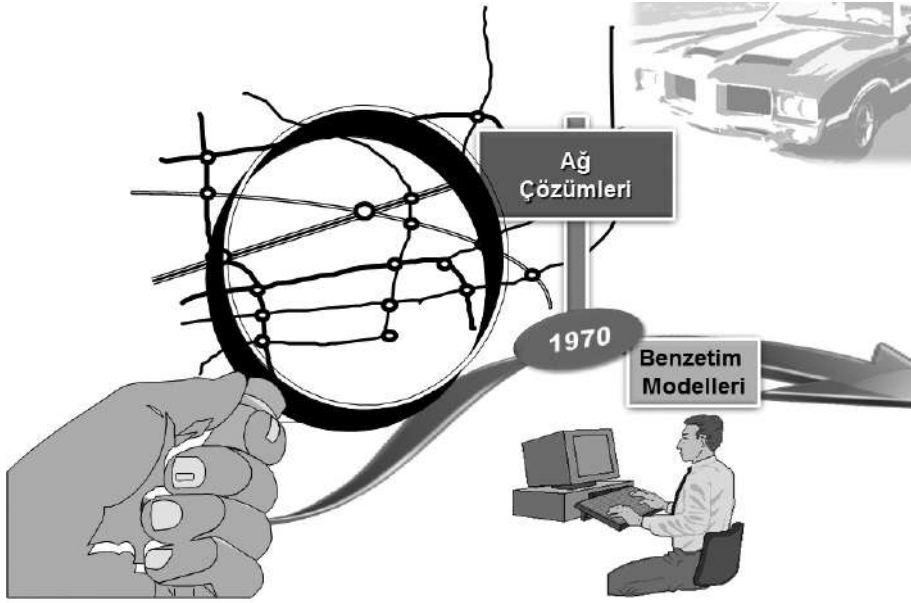
Şekil-1 Noktasal Çözüm Yaklaşımı

alınarak bir uçtan diğer uca trafiğin akışkanlığı sağlanmaya çalışılıyordu. Ancak geliştirilen çözümlerle ilk aşamada koridordaki sorunlar bir ölçüde azaltılsa da koridoru kesen diğer koridorlar bu kez daha fazla tıkanıyordu. Ayrıca koridordaki koşulların iyileştirilmesi üzerine diğer koridorlardan buraya kayan trafik ve yeni oluşan talep koridordaki önlemlerin ve kapasite artışlarının kısa sürede yetersiz kalmasına ve eskisinden daha kötü koşulların oluşmasına yol açıyordu (Şekil-2).

Şekil-2 Koridor Çözüm Yaklaşımı

Yetmişli yıllara gelindiğinde yeni yeni kullanılmaya başlanan bilgisayar teknolojisiyle birlikte ulaşım planlamasında noktasal ve çizgisel (koridor) boyutlar aşularak ikinci boyuta geçiyor ve “ağ çözümleri” gündeme geliyordu. Bu dönemde bilgisayar teknolojisinin yardımıyla trafik sistemleri, genellikle su şebekesinin dinamiklerine benzetilerek modellenmeye başlandı. Bir şebeke olarak ele alınan yollardaki trafiğin davranışları benzetim modelleriyle tahmin edilerek olası tıkanıklıklara akışkanlık getirecek çözümler araştırılıyordu. Çözüm analizleri artık nokta ve koridor düzeyinde değil daha geniş bir şebekede, bilimsel yöntemlerle, yolculukların başlangıç ve bitiş noktaları arasındaki ilişkiler dikkate alınarak yapılmaya başlanmıştı. Artan yolculuk taleplerine cevap vermek ve tıkanan trafiği rahatlatmak için şebekedeki mevcut ve gelecekteki olası tıkanıklıklar belirleniyor, şebekedeki zayıf bağlantıların kapasiteleri yükseltiyor ve yeni bağlantılar ekleniyordu (**Şekil-3**).

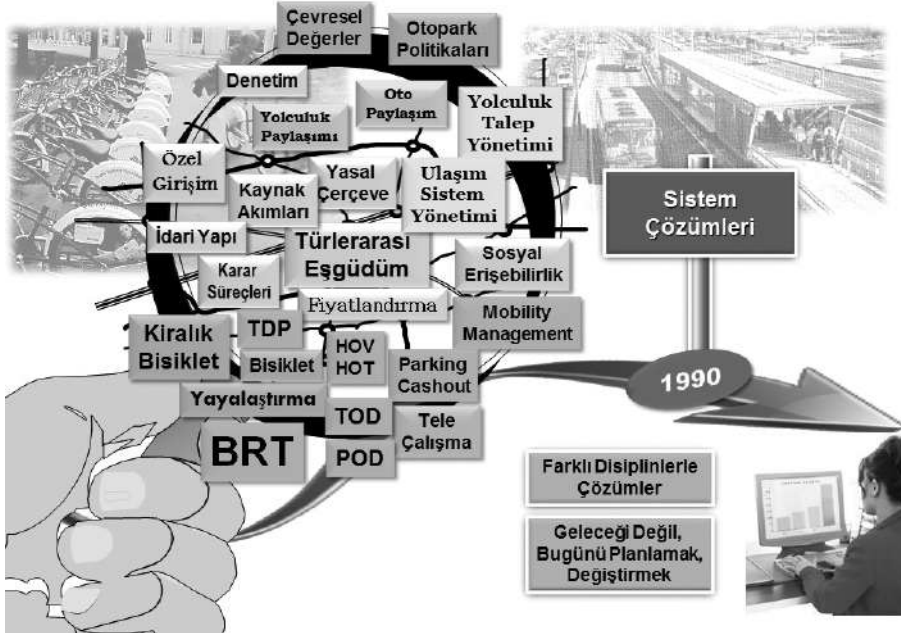
Şekil-3 Ağ Çözümleri Yaklaşımları

Ancak doksanlı yıllarda artan trafik talebine cevap vermek için karayolu altyapısını sürekli genişletilmesi ve kapasitenin artırmanın çözüm olmadığı, bu tür iyileştirmelerin talebi uyardığı, yaratılan yeni kapasitenin kışkırtılan yeni taleplerle birlikte kısa sürede yetersiz kaldığı anlaşılmıştır. İki binli yıllar, ulaşım planlamasında pek çok yargının değiştiği, hatta ters yüz olduğu bir dönem olmuş; önceki dönemlerde inşa edilen otoyollar yıkılıp parklara dönüştürülürken daha önce genişletilmeye çalışılan yollar sadece toplu taşıma tahsis edilmiş ve kent merkezlerinin yolları, yolların kralı otomobillere yasaklanmaya başlamıştır.

PLANLAMADA FARKLI DİSİPLİNLERİN YERİ VE DİLİ: ULAŞIM

İçinde bulunduğumuz bu dönemdeki en önemli değişim, ulaşım plançılarının, görevlerinin sayıları sürekli artan otomobillere yer açmak olmadığı konusunda birleşmeleridir. Artık ulaşım plançuları motorlu taşıtlara değil, sürdürülebilirlik kavramı çerçevesinde kent ve insana odaklanarak kişilerin eylemlere ve hizmetlere erişimini sağlamayı hedeflemekte ve bu yeni hedef de çoğunlukla daha önceki yaklaşımın oluşturduğu projelerle çelişmektedir.

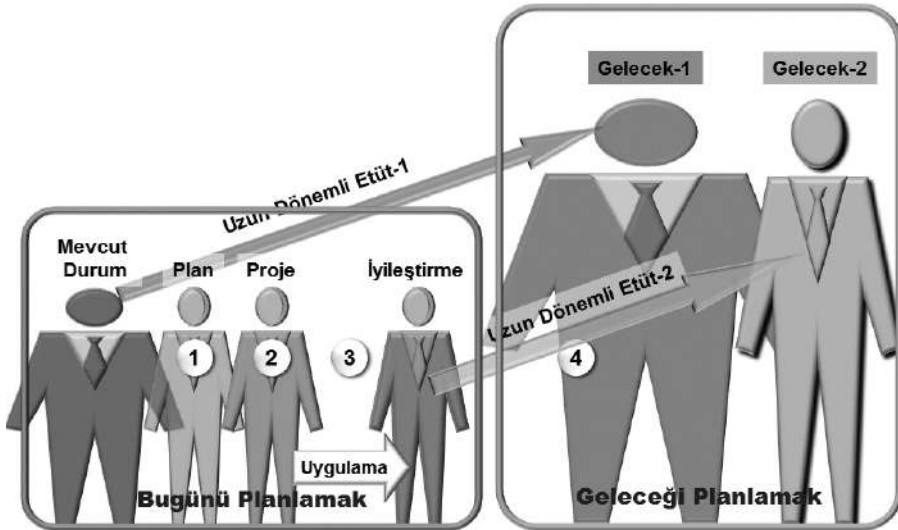
Yeni dönemde ulaşım planlaması artık “taşıtların gerektirdiği altyapının sağlanması” olarak görülmemekte; ulaşım planlaması sürdürülebilir ulaşım, ulaşımın çevresel etkileri, ulaşımın hakkaniyet, toplu ulaşım önceliği, trafik sakinleştirme, kullanım fiyatlandırması, sıkışıklık fiyatlandırması, talep yönetimi, yolculuk paylaşımı, hareketlilik yönetimi, toplu ulaşım odaklı gelişme, yaya odaklı gelişme, yayalaştırma, motorsuz ulaşım türleri, ortak bisiklet, kurumsal yapılanma, yasal çerçeve, ulaşım ve toplu ulaşım pazar dinamikleri, ulaşım türler arası bütünleşme gibi çeşitli yaklaşımlarla farklı disiplinlerin kesiştiği çok boyutlu bir “düzenleme alanı” olarak düşünülmektedir. Bu geniş bakış açısı sonucunda önceki dönemde ulaşım planlaması karar süreçlerinin tartışılmaz egemenliğine sahip olan “talep tahmin modelleri” yeni yaklaşımları ve farklı boyutları yansıtmadaki kısıtlı olanakları sebebiyle politik ve stratejik kararların olası etkilerinin değerlendirilmesinde sınırlı kullanımları olan bir araca indirgenmektedir (Şekil-4). Ulaşım planlaması ve işletmeciliği konusu altında oluşan

Şekil-4 Farklı Disiplinleri Birleştiren Sistem Yaklaşımları

uzmanlıklar çok çeşitlenmiş, meslek dalı sayısı artmış, birbirleri ile ilişkileri bir modelin yansıtamayacağı kadar karmaşıklaşmıştır. Ulaşım talep tahmin modelleri çözüm geliştirmek için değil, geliştirilen çözümlerin sınırlı bazı boyutlarını test etmekte yararlı olabilmektedir.

Önceki dönemle kıyaslandığında içinde bulunduğumuz yıllarda öne çıkan bir başka yeni yaklaşım ise ulaşım planlamasında “artan taleplere yeni altyapı yatırımlarıyla” cevap vermekle özdeşleşen “uzun dönemli planlamanın” öneminin giderek azalması ve ulaşım planlamasının, yanlış çözümlere dayalı “sorunlu mevcut ulaşım sisteminin yeniden planlanması” ya da “yeniden düzenlenmesi” olarak görülmeye başlanmasıdır. Geçmişten gelen eğilimler temel alınarak gelecek için yapılan uzun dönemli tahminlerde ortaya çıkan yüksek talepleri cevaplandırmaya yönelik ulaşım planlama yaklaşımları yüksek maliyetli yeni yollar, katlı kavşaklar, köprüler ve raylı sistemlerle sonuçlanıyor, olumsuz etkileri çok ve sürdürülebilir olmayan bir ulaşım sistemine yol açıyordu. Şekil-5’de kırmızı şekillerle açıklanan bu yaklaşımla hazırlanan planlar, mevcut sağlıklı yapıya dayanan tahminleri temel aldığı için elde edilen çözümler de sağlıklı bir yapıya ulaşmayı sağlayamıyordu. Oysaki artık kısa dönemli, mevcut yapıyı iyileştirmeyi ve sağlıklılaştırmayı amaçlayan yeni yaklaşımlarla önce kısa dönemli planlar ve projeler hazırlanması ve bunların uygulamaya konarak mevcut sistemin iyileştirilmesi ve “normalleşmesi” sağlanması yaklaşımı öne çıkmaktadır. Mevcut sorunların giderilmesi ve mevcut yapının iyileştirilmesinden sonra gündeme alınacak orta ve uzun dönemli ulaşım planlama çalışmalarıyla gelecekte sağlıklı bir yapının oluşturulması sağlanmaktadır (Şekil-5).

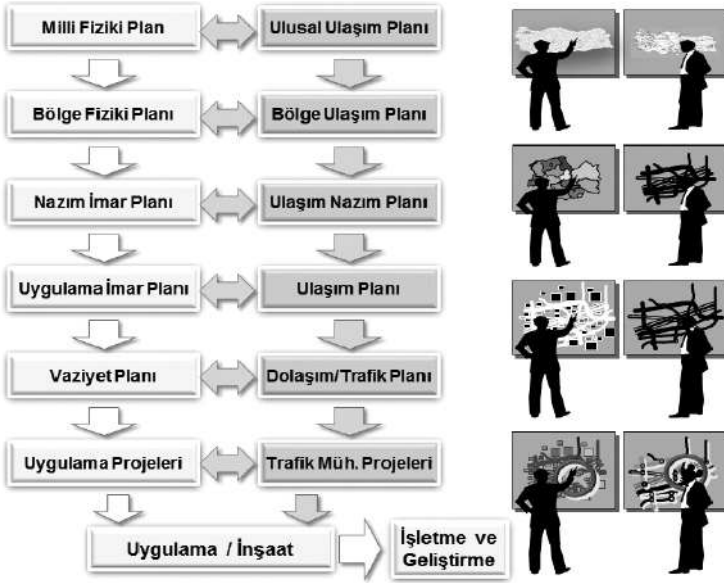

Şekil-5 Uzun ve Kısa Dönemli Planlama Yaklaşımları

Planlama ve Ulaşım İlişkisi

Fiziki planlamanın harita üzerindeki alanları farklı renklerle boyamak, ulaşım planlamasının da bu boyanmış alanları çizgilerle birbirine bağlamak olmadığı açıktır. İnsanlarıyla birlikte yaşayan ve gelecekte de gelişerek yaşayacak bir mekânın fiziksel planlama ve ulaşım kararlarının birbirleriyle aynı dilde, aynı ölçekte iletişim kurarak ve birbirlerini tamamlayacak şekilde alınması zorunludur.

Fiziksel planlamanın en üst ölçeğinden başlanarak, o düzey için gerekli ortak dili kullanan fiziki plan/ulaşım planı bütünlüğü sağlanmalıdır. En üst ölçekte ülkemizde bir türlü tamamlanamamış “ulusal fiziki plan” ile bu planın ulaşım katmanını olan “ulusal ulaşım ana planının” oluşturulması gerekmektedir. Hazırlanan ancak kısa sürede uygulanamaz hale gelen ve bir kenara atılan Ulaştırma Ana Planı bile bir ulusal fiziki plana dayandırılmadan hazırlanmış bulunmaktadır. Ulusal ölçekten aşağıya doğru inilerek bölgesel fiziki planlarla uyumlu bölgesel ulaşım planları, nazım imar planlarının ulaşım boyutunu oluşturan ulaşım ana planları, uygulama imar planlarının karşılığını oluşturan ulaşım planı, daha ayrıntıya inildiğinde belirli bir parselin, toplu konut alanının veya bir alışveriş merkezinin vaziyet planı ile uyumlu bir dolaşım/trafik planı hazırlanarak planlama süreci tamamlanmalıdır. Planlamanın ardından projelendirme düzeyine inilmeli uygulama projeleri, trafik mühendisliği ve inşaat projeleri oluşturulduktan sonra bunların uygulanması ve inşaatlarının ardından işletme aşamasına geçilmelidir. (Şekil-6). Ancak her ölçekteki planlama ve projelendirme ile uyumlu ulaşım planı katmanının kendine özgü bir dili ve iletişim biçimi kurulmalıdır.

Şekil-6 Planlama Ölçeklerinde Fiziki Plan Ulaşım Planı Birlikteliği

Planlama ve projelendirme en üst düzeyden başlayıp uygulama ayrıntısına gelinceye kadar farklı uzmanlık alanlarının bütünleştirilmesi gerekmektedir. Ulusal ve bölgesel düzeylerde fiziki planlama ekibi tarım, sanayi, turizm, konut, maden gibi sektörlerin uzmanları ile desteklenirken, fiziki planlancılar da bölge plancısı, şehir plancısı olarak farklılaşmakta, giderek daha alt düzeylerde kentsel tasarım, mimarlık, inşaat mühendisliği, endüstriyel tasarım gibi uzmanlıklara yerini bırakmaktadır.

Ulaşım planlaması, fiziki planın üzerinde ve onun bir katmanı olarak geliştirilmekle birlikte bir ulaşım planının da kendi içinde farklı katmanları bulunmaktadır. Ulaşım planının yaya, bisiklet, karayolu, otoparklar, demiryolu, denizyolu gibi fiziki altyapı katmanlarının yanı sıra ulaşımın yasal çerçevesi, kurumsal yapısı, fiyatlandırma yapısı, işletme, eğitim ve denetim politikaları ve uygulamaları ulaşım planı paftalarına yansımayan ancak raporlarında yer alan karmaşık boyutlarını oluşturmaktadır. Tüm bu alt uzmanlık dallarının kendilerine özgü ölçeklerdeki kararlarının birbirleri ile tutarlı ve uyumlu olması, her kademeye özgü ama ortak bir dil ile sağlanması gerekmektedir (Şekil-7).

Şekil-7 Ulaşım Planı Katmanları

Planlama ve Ulaşım İlişkisindeki Sorunlar

Fiziki planlamanın kendi içindeki sorunlar bir tarafa bırakılsa bile ulaşım planlamasının kendi süreçlerindeki ve fiziki planlama ile ilişkilerinde çok ciddi sorunlar ve aksaklıklar bulunmaktadır. Kentlerimizde yapılan anketlerde yaşanan sorunlar listesinde ulaşımın hep en üst sınırlarda yer almasının temel sebebi ulaşım planlamasının kendi içindeki ve planlama ile ilişkisinde yaşanan yetersizlikler ve aksaklıklardır.

Tanımlarda ve Süreçlerdeki Belirsizlikler

Sorunların en başında ulaşım planları konusundaki tanımsızlık ve belirsizlikler gelmektedir. “Ulaşım ana planı” nedir? “Ulaşım ve trafik planı” ya da “Dolaşım planı”nın farkı nedir? Bunlar nasıl hazırlanırlar, kimler hazırlamaya yetkilidir? Hangi süreçlerle, hangi aşamalarla hazırlanır? Hangi büyüklüklerdeki belediyeler hangi cins ulaşım planı hazırlamakla yükümlüdür? Ne için, nasıl kullanılır? Nasıl onaylanır ve yürürlüğe girer? Uygulanmazsa yaptırımı nedir? Hangi koşullarda ve süreçlerle güncelleştirilir veya değiştirilir? Hangi süre ile geçerlidir? gibi soruların cevapları hiçbir resmi belgede yoktur. Ülkemizdeki bu soruların cevabı bilinmeden ulaşım planlaması yapılmaya çalışılmakta, planlamayı yapan her grup veya yerel yönetim el yordamı ile kendi doğrularını bulmaya çabalarken sonuçta birbirleri ile çelişen ve aralarında tutarlılık bulunmayan planlar ve uygulamalar ortaya çıkmaktadır.

Dünyanın pek çok ülkesinde kent içi ulaşım için özel yasalar bulunmasına ve bu yasaların gelişen koşullar karşısında sık sık yenilenip güncelleştirilmesine karşılık ülkemizde bu konuda herhangi bir yasa bulunmamaktadır. Ülkemizde kent içi ulaşım konusundaki tek yasal tanımlama, enerjinin verimli kullanımına ilişkin bir yönetmelikte yer almakta ancak burada da tanımlar arasında çelişkiler, tutarsızlıklar, eksiklikler ve yanlışlar bulunmaktadır.

Ülkemizde kent içi ulaşım konusunda merkezi yönetimde yetkili ve sorumlu bir birim bulunmazken sadece kent içi raylı sistemler konusunda Ulaştırma Bakanlığı Demiryolları Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürlüğü (DLH) yerel yönetimler tarafından hazırlanan projeler ve şartnameleri incelemekle yetkilendiriliyor. Dolayısıyla raylı sistem önerilen ulaşım planlama çalışmalarının bu kurumun belirlediği şartnameye uygun olarak yapılması gerekiyor. Raylı sistem önerilmeyen ulaşım planlarının nasıl yapılacağı konusunda ise hiçbir koşul bulunmuyor.

Ulaştırma Bakanlığı şartnamesi raylı sistem odaklı bir ulaşım planlama yaklaşımı benimsediği için uzun dönemli ulaşım planlaması süreci tanımlanmakta, fiziki plan ve ulaşım planı ilişkisinin “kentin var olduğu varsayılan güncel nazım imar planı” verilerinin kullanılmasıyla sağlandığı kabul edilmektedir.

Politikalardaki Belirsizlikler ve Tutarsızlıklar

Ülkemizde ulusal düzeyde genel ulaşım ve özellikle kent içi ulaşım politikalarını ve stratejilerini belirleyen bir kurum bulunmamakta ve bölgesel ve kentsel ulaşım karar ve projelerini yönlendirecek politikalar dizisi oluşturulmamaktadır. Farklı ulaşım planlama çalışmaları kapsamında yerel düzeyde belirlenen bu tür genel ilkeler arasında da ciddi çelişkiler ve tutarsızlıklar bulunmaktadır. Ayrıca planlama çalışmalarının başında ortaya konan sürdürülebilir ulaşımaya yönelik genel ilkeler doğru olarak belirlenmiş olsa bile çalışma sonucunda bu doğru genel ilkelerle çelişen ve bu politikaların tersine plan kararları ve proje önerileri ortaya konabilmekte, bu proje ve kararlarını sorgulayacak, genel politikalarla tutarlılığını değerlendirecek bir süreç ve yetkili bulunmamaktadır.

İmar Planı ve Ulaşım Planı İlişkisindeki Belirsizlik ve Yanlışlık

Ulaşım planlama çalışması fiziki planlama çalışması sürecinin bir parçası olmalı, onunla bütünleştirilmelidir. Oysaki ulaşımaya ilişkin altyapı kararlarını içeren İmar Planları, ulaşım planlama çalışması ile bütünleştirilmeden, ulaşım planlama süreçleri yaşanmadan, o plan grubu için belgeli deneyimli şehir plancıları tarafından hazırlanmaktadır. Kent içindeki yeni yollara, yol kademelenmesine ve şerit sayılarına, kavşak yerleri ve cinslerine, trafiğe kapatılarak yayalaştırılacak yollara ve alanlara, otoparkların yerine ve büyüklüklerine, toplu ulaşım koridorlarına imar plan çalışmaları sırasında, genellikle ulaşım plancılarının herhangi bir girdisi olmadan karar verilmektedir. İmar planlarını hazırlayan şehir plancıları, kentin gelecekteki ulaşım sisteminde ortaya çıkacak yolculuk taleplerini, taşıt trafiği hacimlerini, otopark talebini bilmeden ve bunların karşılanmasına ilişkin alternatif politikaları ve stratejileri değerlendirmeden somut çözüm önerilerini plan kararları olarak ortaya koymaktadırlar. İmar plan hazırlanması süreci sonunda ortaya çıkan belge, yerel yönetimlerin ilgili organlarında incelenip tartışıldıktan sonra onaylanarak yasallaşmakta, bir ulaşım planlama çalışması olmaksızın kentteki tüm ulaşım kararlarını da geri dönülmez bir biçimde kesinleştirmektedir.

İlerleyen zaman içinde, bir ulaşım planı yapılması ihtiyacı ortaya çıktığında (ki genellikle bu bir kent içi raylı sistem projesi gündeme gelmesi anlamındadır) ulaşım altyapısı kararları zaten önceden imar planı ile kesinleştirilmiş bulunan kente sonradan bir ulaşım planı biçilmesi niteliğinde bir çalışma olmaktadır. Mevcut ve genellikle güncelliğini yitirmiş nazım imar planının tahminleri ve yerleşim kararları temel alınarak ulaşım talep tahmini yapılmakta geç de olsa bir ulaşım planı hazırlanmış olmaktadır. Onaylı nazım planda yer alan ulaşım kararlarının değiştirilmesindeki etkilerinin sınırlı olduğu bilinmekle birlikte mevcut imar planı için sipariş üzerine sonradan hazırlanan ulaşım planının imar planla ilişkisi tavuk ve yumurta tartışmasına benzetilebilmektedir.

Fiziki Planların Geçerliliği

Doğru bir yaklaşım olmasa da mevcut bir nazım planının kararları temel alınarak onun için bir ulaşım ana planı hazırlandığında, ulaşım ana planı ile ortaya çıkan yeni kararlar geri dönüp tadilatlarla nazım imar planında yer alabiliyorsa sınırlı yararların sağlanması söz konusu olabilecektir. Ancak diğer yandan kentlerimizdeki nazım imar planlarının güncellik düzeyleri dikkate alındığında bu konudaki beklentilerin yüksek tutulmaması gerekir. Bir imar planının onaylanmasının hemen ardından başlayan süreçte yoğun olarak yaşanan plan tadilatlarının sayıları, etkileri ve birbirleri ile tutarlılıkları gerçekçi bir şekilde değerlendirildiğinde bu tadilatlarla sağlıklı bir ulaşım planı için doğru ve güncel bir veri tabanının oluşması söz konusu olmamaktadır.

Üstelik günümüzde kentlerimizde çok hızlı bir şekilde yaşanan “kentsel dönüşüm” çılgınlıklarına, planlara eklenen “toplun konut” kamburlarına, bir salgına dönüşen alışveriş merkezlerine ve her yere uygulanabilir sanılan katlı kavşak projelerine rağmen bir imar planının güncel olduğu savı hiç de gerçekçi olmamaktadır. Dolayısıyla, kentlerimizin günümüzdeki ulaşım planları, güncel olmayan imar planları üzerine oturtulmaya çalışılan eğreti bir örtü olarak kalmaktadır.

Kısa ve Uzun Dönem Çelişkisi

Raylı sistem projelerinin ön koşulu olarak belirlendiği için gündeme gelen ulaşım ana planları, temel oluşturan nazım imar planlarının uzun dönemli oluşu ve raylı sistemlerin gerekli olduğunu ortaya koyacak talep tahmin düzeylerine ancak uzun dönemde ulaşılabildiği için hep uzun dönemli planlama çalışmaları olmuş ve kısa dönemli ulaşım planlama çalışmaları ihmal edilmiştir. Kısa dönemli planlama çalışmaları yapılmadan uzun perspektifli ulaşım planlama çalışmaları gerçekleştirilmiş ve bunlara dayanılarak raylı sistem projeleri uygulanmıştır. Benimsenen uzun dönemli yaklaşımlar sonucunda kentlerimizde gerçekleştirilen raylı sistemlerin tamamında öngörülen talep düzeylerine ulaşılamamış kısa dönemli düşük yatırımlar göz ardı edilmiştir.

Bu uzun dönemli yaklaşımlar sonucunda aşırı şişman ve sağlıklı, lipidi, kolesterolü yüksek, damarları tıkanmış mevcut yapıyı inceleyip anket ve sayımlarla bu yapının gelecekte nasıl olacağını bilimsel yöntemlerle tahmin etmeye çalışıyoruz.

Bu sağlıklı bünyenin 20 - 30 yıl sonra nasıl olacağını belirleyip onun ulaşım altyapısını, ulaşım çözümlerini planlamaya çalışıyoruz. Ancak öncelikle yapılması gereken şey, bu sağlıklı yapıyı normalleştirecek bir plan hazırlamak, aşırı kilolarını azaltmak, lipidini, kolesterolünü düşürmek, bünyeyi önce sağlıklı bir duruma getirmek olmalıdır. Ardından, bu iyileştirilmiş kent ulaşım sisteminin uzun dönemli tahminlerini yapıp, kent ulaşım ana planı elde edilmelidir.

Plan Tahminleri

Ulaşım planlama çalışmaları, ulaşım yatırımlarının yerini, cinsini, kapasitesini ve hizmete girmesi gereken yılları belirleyen yasal belgeler olarak beşer yıllık aralıklarla tahminler yapmaktadır. Başta kent içi raylı sistemler olmak üzere bu ulaşım yatırımlarının bir bölümü uluslararası finans kuruluşları tarafından sağlanan kaynaklarla gerçekleştirilmekte ve bu kurumlar yapacakları yatırımların fizibilitesini ayrıntılı olarak inceledikten ve projenin temin edecekleri kredileri geri ödeyebilmesinin mümkün olduğunu gördükten sonra finansmanı garanti etmektedirler. Bu koşul yapılan ulaşım planlama çalışmasının uluslararası standartlarda olmasını ve ulaşım çalışmasının dayandığı nazım imar planı tahminlerinin kabul edilebilir ve gerçekçi olmasını gerektirmektedir. Oysaki kentlerimizde yapılan nazım imar planlarında öngörülen nüfuslar, kentteki gelişimi desteklemek, arsa üretimini artırmak ve ekonomik beklentileri büyütme amacıyla genellikle eğilim gelişmesinin çok üzerinde belirlenmektedir. Üstelik nazım imar planlarının pek çoğunda kentsel gelişme tahminleri beşer yıllık aralıklarla değil, bazen zamanı bile belli olmayan bir hedef yılına odaklı olarak yapılmakta ve “planın nüfus emme kapasitesi veya doyma nüfusu” olarak tanımlanan zamanı belirsiz hayali bir yıldaki tahmin değerini oluşturmaktadır.

Uygulamadaki abartılı nüfus tahminlerine, ya da kent yöneticilerinin ve plancılardan “biz bu nüfusa göre planlayalım, yirmi yılda olmasa bile 30 - 35 yılda nasıl olsa bu nüfus değerine ulaşılır” dedikleri bir senaryoya göre kurgulanmış bir nazım imar planının tahminleri uluslararası finansman kurumlarının değerlendirme ölçütlerine uymamaktadır. Bu noktadan hareketle, uluslararası değerlendirmelerde geçerli not alabilmesi, mühendislik çalışmalarına sağlam bir temel oluşturabilmesi, fizibilite etütlerinin ekonomik ve mali değerlendirmelerinin gerçekçi olabilmesi için ulaşım planlama çalışmaları nazım imar planlarında önerilenden daha gerçekçi kendi nüfus tahminlerini yapmaktadır. Bu tahmin, yeni bir nazım plan nüfus tahmini olmamakla birlikte öngörülen gelişme senaryosunda hedef yıldan önceki bir ara yıl olarak değerlendirilmekte ve ulaşım talep tahmin çalışmalarına genellikle bu tür bir düzeltme ile başlanmaktadır. Bu nedenlerden dolayı örneğin 2025 nazım plan hedef yılında 1,725 milyon olması öngörülen Samsun nüfusu ulaşım planlama çalışmasında 0,88 milyon, 3,5 milyon olan Gaziantep nazım imar planı nüfusu 1,75 olarak ulaşım planlama çalışmalarına kullanılmıştır.

Plan Öngörülerinin Aşamalandırılması

Yukarıda açıklandığı gibi belirli bir plan yılında yeni bir nüfus öngörüsü ile işe başlandıktan veya nazım imar planlarında beşer yıllık dilimlerdeki gelişme tahminleri hiç olmadığından ya da sayısal olarak belirlenmediğinden ulaşım çalışmalarında nazım imar planı hedef yılı öngörülerini yorumlanarak beşer yıllık zaman dilimleri itibarıyla demografik verilerin tahmini yapılmaktadır. Genellikle mahallelerin kullanıldığı trafik analiz bölgeleri itibarıyla beşer yıllık aralıklarla nüfus, çalışan nüfus, okuyan nüfus, istihdam ve okul

kapasiteleri tahminleri yapılmakta ve bu tahminler genellikle nazım imar planların yer almayan gelişme senaryolarının tanımlanması anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle ulaşım planlama çalışması sırasında, genellikle nazım imar planlarında yer alan demografik tahminlerin düzeltilmesi ile çalışmalara başlanmakta, ardından bu yeni gelişme hedefi nazım plan yaklaşımlarına uygun olacağı varsayılan gelişme senaryoları ile ayrıntılandırılmakta ve etaplanmaktadır. Bu çabalar kesinleşerek sabit bir belge haline getirilmiş nazım imar planı verilerinin, planı yapanların ardından yeniden yorumlanarak yeni dağılımların elde edilmesi ve ulaşım planında kullanılması anlamındadır. Bu gelişmeler, nazım imar planının kendi içindeki tutarlılığı ve güncelliği kaygıları ve tartışmalarına ulaşım planı ile bütünlüğü açısından yenilerinin eklenmesine yol açmaktadır.

Tahminlerin Ayrıntıları

Nazım imar planları ile ulaşım ana planlarının uyumlandırılmasındaki bir diğer önemli sorun da mevcut ve yeni gelişmesi öngörülen alanlardaki bilgilerin ayrıntı düzeyidir. Kentlerimizdeki en küçük demografik bilgi birimi olan mahallelerin trafik analiz bölgesi olarak kullanıldığı analizlerde mevcut ve öneri gelişme alanlarındaki bölgelerin büyüklüklerinde uyumsuzluklar bulunmaktadır. Geleneksel kent merkezlerindeki yapılanmış mahallelerin zaman içinde bölünerek küçülmesi sonucunda mahalle nüfusları 5-10 bin kişi düzeylerine düşerken yeni gelişen alanlarda planlarda tanımlanan bölgelerin nüfusları 100-150 bin düzeylerine ulaşmakta ve plancılar yeni gelişme alanlarında daha ayrıntılı bilgi üretmemektedirler. Bölgeciklerin demografik bilgilerindeki bu farklılıklar, bölgelerin kütlesi (büyüklüğü) ile doğru, aralarındaki mesafe ile ters orantılı yolculuklar üreten çekim kurallına dayalı bir modelin oluşturduğu tahminlerin mekândaki dağılımlarındaki dengeleri bozmakta, yolculuklarda dengesizler oluşmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Yukarıda yapılan değerlendirmeler fiziksel planlama ve ulaşım planlaması arasındaki iletişim ve uyumda ciddi sorunlar bulunduğunu göstermektedir. Bu sorunlar sadece birbiri ile bütünleşmesi zorunlu olan iki uzmanlık dalındaki planlama çabalarının uyumlandırılmasında değil, her iki uzmanlık dalının kendi içinde planlama süreçlerindeki aksaklıklardan da kaynaklanmaktadır.

Ulaşım planlanması konusundaki teknik ve yasal tanımlar ve süreçlerin yetersiz, eksik ve yanlışlarla dolu olması iletişim ve etkileşimdeki sorunları da büyütmemekte, bilinçli ve bilinçsiz olarak yapılan yanlış uygulamalarda aksaklıkları büyütmemekte kentlerimizde yaşanan günümüzdeki sorunlara ulaşmaktadır.

Ulaşım planlaması şimdiye kadar fiziksel planlamada olduğu gibi hep ileriye yönelik bir planlama çabası olarak düşünüldü ve uygulandı. Ancak bu yaklaşım ne bugünün, ne de ya-

rının sorunlarının çözülebilmelerini sağladı. Yeni yaklaşımlarda ise öncelik sıralaması “önce dünden kalan aksaklıkların giderilmesi, ardından bugünün sorunlarını çözülmesi, ondan sonra da yarın ortaya çıkabilecek sorunların önlenmesi” olarak belirlenmektedir.

Bir benzetme yapılması gerekirse, mevcut durumdaki ulaşım ve trafik yapısı, kirli suyu olan ve sürekli kirli su gelen bir havuza benzetilebilir. Bu havuzun kirliliğini azaltmak için mevcut havuzun büyütülmesinin, yeni yatırımlarla ilave kapasite yaratılmasının bir yararı olmayacaktır. Öncelikle atılması gereken adım, bu havuza gelen pis suyun vanasının kapatılması, sorunları oluşturan kaynakların ortadan kaldırılmasıdır. Ardından, havuzun temizlenmesi ve havuzun temiz suyla doldurulması gerekmektedir.

Ulaşım planlamasının diğer planlama alanları ile birlikteliğinin sağlıklı bir düzeye ulaştırılabilmesi için öncelikle tüm ilgili alanlardaki süreçlerin ve yöntemlerin yeniden tanımlanması, birbirleri ile ilişkilerinin baştan düzenlenmesi gerekmektedir.

VIII. OTURUM - 10 KASIM 2010

“PLANLAMA DİLİNİN ÖTEKİLERİ”

Moderatör: **Yrd. Doç. Dr. Gökçen KILINÇ**

“ÖTEKİLER” BAĞLAMINDA “PLANLAMA DİLİ”NİN İRDELENMESİ VE BİR “ÖTEKİ” OLARAK ÇOCUKLUK DÖNEMİNE YÖNELİK ÖNERİLER

Dr. Duygu ÇUKUR

SDÜ Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

PLANLAN(MA)MIŞ SOKAKLARDAKİ ENGELLER VE ENGELLENENLER

Arş. Gör. **Gözde EKŞİOĞLU ÇETİNTAHRA**- Dokuz Eylül Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Öğr. Gör. **Gizem ERDOĞAN** - Pamukkale Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

SEMBOİK SERMAYENİN TOPLUMDA VE MEKANDA YARATTIĞI AYNILAŞMA VE FARKLILAŞMA

Emine TAYYARE KARAOĞLU - Y. Şehir Plancısı
Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir Planlama Doktora Öğrencisi

BİR KENTSEL TASARIM SORUNALI: “SAĞLIKLAŞTIRMA”

Arş. Gör. **Özge ÖZGÜR**
Gazi Üniversitesi Trafik Planlaması ve Uygulaması Anabilim Dalı

METROPOLLERDE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİN YÖNETİMİ*

Yrd. Doç. Dr. **Pelin GÖKGÜR** - Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

“ÖTEKİLER” BAĞLAMINDA “PLANLAMA DİLİ”NİN İRDELENMESİ VE BİR “ÖTEKİ” OLARAK ÇOCUKLUK DÖNEMİNE YÖNELİK ÖNERİLER

Dr. **Duygu ÇUKUR**

SDÜ Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Isparta

Giriş

Ülkemiz planlama pratiği, ilgili imar yasa ve yönetmelikleriyle standartlaştırılmış, tekdüze yapılaşma biçimi üreten bir dile sahiptir. Mekânsal planlamanın imar planıyla eşdeğer kılınması, farklı ölçeklerde ve türlerde üretilen planların kendilerine özgü dil geliştirmede yetersiz kalması (tektip planlama dili), planların iki boyutlu yapısı, ölçeklerarası ilişkinin ortadan kalkarak ölçek kavramının yitirilişi, plan üretilirken o yere/kültüre özgü farklılıkların göz ardı edilmesi, planların analiz-yapım-uygulama süreçlerinin birbirlerine benzermesi, tüm özne gruplarının gereksinim ve taleplerinin plana aktarıl(a)maması ve imar planlarının imar haklarının dağıtılması, yapılaşma koşullarının ve arazi kullanımının belirlenmesinden öteye geçememesi “planlama dili” üzerine düşünülmesini ve yeni arayışları gerekli kılmaktadır. Planlama yazınında bu konu, şehircilikte reform / yeniden yapılanma çerçevesinde uzun süredir gündemdedir.

Bilindiği gibi, her felsefi-siyasi fikir/ideoloji devamlılığını sağlamak için mekânda somutlaşmaktadır. Bu kapsamda, Modernite Ülküsü’nü mekâna indiren araç imar planlamasıdır. Özellikle uygulama ölçeğinde planlama dili, temellenilen felsefi-siyasi fikir doğrultusunda hangi özne gruplarının mekânda temsil edilip edilmediği ve kentlerin “yaşanabilir” olup olmadığı hakkında ipucu vermektedir.

Bu doğrultuda, bildiri de, öncelikle mevcut planlama pratiği üzerine bir değerlendirme yapılarak “ötekiler” bağlamında “planlama dili” irdelenecek ve toplumsal-ideolojik yapıda “öteki” olarak konumlanan çocukluk dönemine odaklanılarak bu dönemin gereksinimlerinin plana aktarılması doğrultusunda öneriler geliştirilecektir.

Mevcut Planlama Pratiği Üzerine..

“Yaşanabilir kent”, insanın varlık bütünlüğünün korunduğu (insanların sağlıklı olabileceği)

ve insanın nesneleştirilmediği (insanın merkeze alındığı) kent/şehir, başka bir deyişle, ekolojik bütünlüğü ve kültürel varlıkların korunduğu, “öteki”liğin üretilmediği kültürel mekanlar ve herkesin (tüm özne gruplarının) temsil edildiği kamusal mekanlar olarak ifade edilebilir. Ancak mevcut planlama pratiği içerisinde biçimlenen kentlerin “yaşanabilir” olduğu tartışmalıdır. Bu durum, şehir planlamanın ontolojik özellikleriyle ilişkilidir. Daha açık bir anlatımla, şehir planlama bir Modernizasyon projesidir, araştırma sınırlarını pozitivist-determinist bilim anlayışı oluşturmaktadır ve doğrusal-ilerlemeci paradigmaya dayalı olarak imar planları aracılığıyla mekansal organizasyon, ekonomik birikim ilişkilerinin (sermaye birikim koşullarının) yönlendiriciliğinde/kontrolünde gerçekleşmekte ve imar hukuku ve idari yapılanmayla bu işlerlik güvence altına alınmakta, kentler kullanım değerinden çok değişim değeri olan, sermayenin birikim alanı (öncelikle ekonomik bir bütünlük) olarak görülmektedir. Bu doğrultuda, planlama pratiğine hakim olan Rasyonel Geniş Kapsamlı Planlama (RGKP) kuramıyla, homojen bir toplum yapısının varlığı kabul edilmekte, merkeze üretim ilişkileri içinde aktif olan nüfusun gereksinimleri alınmakta, geriye kalan özne grupları, farklılıklar / “ötekiler” göz ardı edilmekte, denetim altına alınmakta ve dışlanmaktadır. Planlama yöntem, teknik ve veri toplama-değerlendirme biçimi de bu planlama anlayışına uygundur. Kısaca şehir planlama, ontolojik özellikleri gereği **ekonomiye bağlıdır** (Ergin ve Çukur, 2007) ve bu durum insanın nesneleştirilmesinde işlevseldir (Çukur, 2009a).

Dolayısıyla kentin ekonomik bir bütünlük dışında aynı zamanda yaşayanlarıyla birlikte biyolojik-ekolojik ve sosyolojik bir bütünlük olduğu göz ardı edilmektedir. Bu kapsamda, günümüz planlama pratiğini değerlendiren Özdemir’in (2003) “planlama, yalnızca imar planı yapmak değildir. Ancak günümüzde planlama pratiğinde planlama adına var olan tek araç imar planlarıdır” ifadesi ve Günay’ın (2003) “Türkiye’de plan(lama) yapılıyor ancak şehircilik yapılmıyor” demesi aynı noktaya / soruna işaret etmektedir. Planlamanın ekonominin yönlendiriciliğinde teknik-uygulama boyutuna indirgenmesi ve biyolojik-ekolojik, sosyal-kültürel boyutların göz ardı edilmesi eleştirilmektedir. Günay’a göre (2003) şehircilik **esasa** ilişkin olarak amaç, plan(lama) **süreçe** ilişkin olarak araçtır. Şehircilik, bir arazi kullanım planı çizme ve sonra arazi düzenlemesi yapma eylemin ötesinde, bir kültür ürünü üretme sorunsalıdır (s.3). Buna göre de şehir plancıları şehirciliğin gündemini oluşturmalı ve toplumun önüne geçmelidir (toplumun önüne yeni bir şey koymalıdır). Sadece plan üzerine uzmanlaştığında, toplum, plancıların önüne geçmekte ve plancılar ancak olanı biteni araştırma ya da eleştirmekle sınırlı kalmaktadır ki yapılanlar da bu yöndedir: ya imarla (imar planı üretmeyle), ya kentsel araştırmalarla ilgilidir ya da eleştiri odaklıdır. Bu doğrultuda Günay (2003), ülkemiz planlama pratiğinde yaşanan süreci şöyle açıklamaktadır: “Neleri sahiplendik şimdiye kadar? Kentlerin imarlı alanlarını biz tasarladık ve hep planlamadan ve onun süreçlerinden sözettik, şehircilikten değil. Bir dönem nicel modellerde çözüm aradık. Bir dönem kamunun hakimiyetini ve kooperatifçiliği, bir dönem planlama ve programlama ve bütçeleme sistemlerini, daha sonra arsa düzenleme tekniklerini öne çıkardık. Bunu, şe-

hirciliksiz olarak imar haklarının aktarımı izledi. Bir bölüm tartışmacı şehirciliği sermayenin, özellikle emlak sermayesinin aracı olarak gördü, diğer bir kesim çözümleri sivil toplum kuruluşlarında aradı. Kimileri mekânın sahipleri belli değilken şehircilik yapılamayacağını vurguladı. Depremden sonra ise planlama tehlike ve risk yönetimine indirildi. Bizim yer bilimci değil, şehirci olduğumuz unutuldu. Kamunun güçlü olduğu dönemlerde uğraştığımız master plan ve kent makraformu çalışmalarının anlamsız olduğu noktasına geldik. Hakçalık (quity) kavramını çabuk tükettik. Ağlar (networks) o kadar güçlüydü ki, karşı duramazdık. Şimdilerde popüler olan tartışmalar, planlamanın demokrasi projesi olduğunu savlıyor, yani bireyler arasında bir demokratik dayanışma olacağı mekânın kurtulacağı varsayılıyor. Yönetişim sözcüğünden geçilmez oldu. Buna karşılık çok sayıda plancı, GYO'ların (gayrimenkul yatırım ortaklığı), yani sermaye girişimlerinin sihrine kendini kaptırmış, kimileri ise sürdürülebilirlik ve kalkınma ajanslarını baş tacı ediyor. Sahip çıktığımız tüm bu şeyler şehrin kendisi değil, şehrin kendisini oluşturan o nesnelere üzerinde konuşuyoruz ve onlar üzerinde duruyoruz" (s.5). Kısaca şehirciliği başaramıyoruz, sahiplenemiyoruz, ancak planları sahipleniyoruz. Yalnızca imar parseli üretiyoruz, şehri inşa etmiyoruz, kültürü üretmiyoruz. Bu kapsamda da aslında şehircilik uzmanı değil, plan uzmanı yetiştiriyoruz. Çünkü şehircilik uzmanı, plancı, tasarımcı olmalı, altyapıdan anlamalı, insanları, süreçleri denetleyebilmeli, bu sürecin içinde yer alacak kişileri bilmeli ve bir araya getirmeli, o şehir nasıl kurulur bilmelidir (Günay, 2003).

Anılan mevcut gerçeklikte ülkemiz planlama pratiği süreci, dili, uygulama araçlarıyla büyük yoksunluk /açmazlar içinde ve kurumsal yapısı yetki çatışmaları nedeniyle kaos içerisindedir. Örneğin, "yıllardır üniversitemizde 'disiplinler arası bir bilim ve eylem alanı' olarak öğrendiğimiz ve öğrettiğimiz planlama, günümüz pratiğinde, tek bir plancı tarafından, planlama konusu olan yerleşimde geçirilen 5-10 günlük bir süre içinde, ilgili kurumlardan, bulunabilirse toplanmış yılanmış bilgilere dayanarak, yöre halkından habersiz, belediye başkanı ve meclis üyeleri kıskacında, sessizlik ve yalnızlık içinde" gerçekleştirilmektedir (Özdemir, 2003, s.34). Birbirine komşu iki beldenin planları ve planlıları birbirleriyle ilişki içinde olmamakta ve bu iki yerleşimin planlarının ortak hedefleri, politikaları, bu planları yönlendirecek bir üst ölçekli vizyon ve politika bulunmamaktadır. Alt ölçekli planlar hazırlanırken çevre düzeni planına uyum yalnızca, plan dava konusu olunca sorgulanabilmekte, başka bir denetim mekanizması bulunmamaktadır. Rant ve kâr amaçlı plan değişiklikleri yapılmaktadır. Planlar sığ, statik, iki boyutlu, yasalarla standartlaştırılmış, kimliksiz, tekdüze yapılaşma biçimini öngören yetersiz ve kesin bir dilden oluşmaktadır. Sadece yollar ve yapı adalarından oluşan geometrik formlar kullanılmakta, tüm özne gruplarının gereksinimlerini karşılayan daha ayrıntılı planlar yapılmamaktadır. Yerel yönetimlerin kamulaştırmaya ayırabilecekleri bütçeleri ve ortak kullanım alanlarına ayırabilecekleri kamu arazisi stoğu olmadığı için İmar Yasasının 18. maddesi artık tek plan uyulama aracıdır ve 18. madde, farklı kat yüksekliğinde yapılaşma hakkına sahip mülk sahiplerinden aynı oranda terk yaptığı için eşitsiz bir ortam yaratmaktadır (Özdemir, 2003).

2009 Kentleşme Şurası, Mekânsal Planlama Sistemi ve Kurumsal Yapılanma Komisyonu, ülkemizin planlamaya ilişkin mevcut kurumsal yapısının ve planlama pratiği ve sürecinin sorunlarından hareketle, sürdürülebilir, yaşanabilir ve hakçalık ilkeleri çerçevesinde yeni bir kurumsal yapı ve yeni bir planlama anlayışı önerisi geliştirmeyi amaçlamıştır. Komisyon'a göre, günümüz planlama pratiğinde mekânsal planlamanın, imar planıyla eşdeğer kılınması, imar planlarının ise iki boyutlu ve yalnızca arazi ve arsa düzenlemesi ve yapılanma koşulları belirlenmesi düzeyine indirgenmiş olması, monoton, estetik kaliteden yoksun ve kimliksiz yaşam çevrelerinin üretilmesine neden olmaktadır. İmar planı yapılan yerleşmenin özgün/ yerel mimari kimliği, yerleşim dokusunun özellikleri, yerel doğal peyzaj değerleri ve yöre yaşayanlarının gereksinimleri yeterince analiz edilmemektedir. Tüm imar planlarında yıllardır, dikdörtgen yapı adaları, hâlâ ön ve yan bahçe mesafesi ve minimum bina cephesi koşulunu sağlayacak büyüklükte parseller, ayrık, bitişik vb. yapı nizamı kararları üretilmektedir. Bu kapsamda mevcut planlama pratiğinin, iki boyutlu fiziki düzenlemesi, durağan, katılımcılıktan ve işbirliğinden uzak, sosyal, ekonomik, kültürel gelişmeden soyutlanmış, doğal ve estetik değerlere duysuz, doğal afet ve yerleşme risklerine karşı tepkisiz yapısı eleştirilmektedir. Ülkemizin mevcut mekânsal planlama sistemi ve kurumsal yapılanmasına ilişkin Komisyonca tespit edilen sorun alanları özetle şöyledir:

- Ulusal kalkınma planlaması ile ilişkilendirilmiş bir mekânsal planlama sisteminin ve stratejilerinin olmaması,
- Üzerinde uzlaşılmış bir planlama vizyonu ve stratejisinin bulunmaması,
- Planlama yetkisine sahip kurumlar arasında ve izlenen planlama sürecinde düşey ve yatay işlevsel bütünlüğün ve tutarlılığın olmaması,
- Parçacı uygulamaların ve planlamada yetki karmaşasının olması,
- Çok başlılık, aynı mekânsal düzeyde birden fazla planlama otoritesinin var olması,
- Aynı mekânsal birimde birden fazla plan yapılması ("kurumsal bazda performansı en üste çıkarmak" amacına bağlı olarak, aynı mekânda birbirleri ile çelişen plan kararlarının üretilmesi),
- Kurumlar arası eşgüdüm ve işbirliği eksikliği,
- Alt kademelerde geleneksel planlama tipinin hala sürmesi, hızlı gelişen toplumsal yapının gereksinimlerinin bu geleneksel ve durağan yaklaşım ile karşılanamaması,
- İdari yetki alanı ile planlama alanı arasında uyumsuzlukların varlığı,
- Mevcut planlama sürecinin disiplinler arası olma özelliğinin yeterince kurumsallaşmamış olması,
- Tüm planlama düzeylerinde katılımcı karar alma mekanizmalarının yetersizliği, kurumsallaşmamış olması ve katılımıda eşitsizlik,

- İmar planlaması yaklaşımının ve uygulamasının yalnızca fiziki düzenleme boyutuyla sınırlı kalması, rant yaratma ve rantın dağıtımını dışında ekolojik, toplumsal, mekânsal ve çevresel açıdan yaşanabilir ve sürdürülebilir mekan üretmede yetersiz kalması,
- Mevcut planlama pratiğinin tasarımıyla bağının kopmuş olması,
- Etkin bir denetim mekanizmasının bulunmaması; yetersiz denetim nedeniyle, denetim mekanizmasının büyük ölçüde yargı süreçleriyle sağlamıyor olması ve bu süreçlerin çok yavaş işlenmesi; yargı sürecine erişimde dezavantajlı grupların bulunması,
- Planlama etiği konusunda yerleşik bir değer sisteminin bulunmaması,
- Farklı plan kademelerinde, ölçeğin gerektirdiği karar düzeyine uygun plan dilinin olmayışı,
- Plan kararlarının hayata geçirilmesine yönelik uygulama araçlarının (finansal, hukuksal, teknik) yetersizliği,
- Planlama süreçlerinde izleme ve geri besleme mekanizmalarının yetersizliği vb.

Bu bağlamda, Komisyonca önerilen yeni yönetim anlayışı, temsili demokrasinin yanı sıra katılımcı demokrasinin hayata geçirilmesini, şeffaflığı, hesap verilebilirliği, yaşamına ve yaşadığı çevreye duyarlı ve sorumluluk üstlenen yurttaşlığı, yerelin kendi özgün potansiyellerini ortaya koymasının desteklenmesini içermektedir. Yeni planlama yaklaşımı ise katılımcı, bilimsel temelli müzakerelere açık, dinamik, sürekli, yerinde, disiplinler arası uzmanlıklarla ve çok aktörlü olarak gerçekleştirilen bir süreci içermektedir.

Komisyon'da planlama diline ilişkin ortaya konulan sorunlar ve geliştirilen öneriler ele alınabilir. Buna göre, mevcut planlama sistemimizin her kademedeki iki boyutlu yapısı/dili, üst ölçeklerde dahi parsel ölçeğinde karar geliştirilmesi ve farklı plan kademelerinde ölçeğin gerektirdiği karar-ayrıntı düzeyine uygun plan dilinin olmayışı, başka bir deyişle, imar mevzuatında plan tanımlarının genel olması, ölçekler arası kademelenmenin kural ve ilkelere bulunmaması nedeniyle pratikte plan dilinin aynı/benzer oluşu eleştirilmektedir. Çünkü bu şekilde planlar arası ayırım ortadan kalkmakta, dil farklılığı bulunmayan aynı/benzer planlar üretilmekte ve özellikle yerleşme ölçeğinde 1/1000 uygulama imar planı diliyle yapılan planlamanın tasarımıyla bağı kopuk olmakta, yeterli düzeyde ayrıntıyı içermemektedir. Ayrıca 1/5000 ölçekli nazım imar planı, çoğunlukla 1/1000 ölçekli uygulama imar planlarının küçültülmesiyle elde edildiği için nazım imar planı dilinden söz etmek mümkün değildir. Bu bağlamda Şura'da getirilen öneriler şöyledir; farklı karar düzeylerinde hangi ayrıntıda ve nasıl bir gösterim dilinin kullanılacağına ilişkin olarak yönlendirici gösterim normlarının ilgili yönetmelikle belirlenmesi, mevcut planlama pratiğimizde neredeyse tek tip hale gelmiş 1/5000, 1/25.000 ve 1/100.000 ölçekli plan dillerinin değiştirilmesi ve her kademe ölçeğin gerektirdiği kapsam ve soyutluk düzeyinde yeniden belirlenmesi; çok daha ayrıntıda tasarlanması gereken alanlar için uygulama ölçeğinde 1/1000 dışında 1/500, 1/200 ölçekli kentsel tasarım projelerinin yapılması; özellikle kent ölçeğinde üçüncü boyutun

planlama süreçlerinde içselleştirilmesi, tasarım ilkeleri ve esaslarına ilişkin kılavuzların hazırlanması (Kentleşme Şurası, 2009).

Mevcut planlama pratiğimiz, temel aldığı Rasyonel Geniş Kapsamlı Planlama yaklaşımının içinde bulunduğu krizin çözümünde dünyadaki konjoktürel durumdan etkilenmiştir. Bu bağlamda, 1960'lı yıllardan itibaren Rasyonel Geniş Kapsamlı Planlama yaklaşımına yöneltilen eleştiriler büyük oranda, farklılıkları göz ardı etmesi (onları temsil etmemesi), katılımı sağlamaması (anti-demokratik olması), sosyal eşitsizliğe yol açması ve toplum yararını sağlamaması üzerinedir. Bu olumsuzlukları aşmaya yönelik geliştirilen yeni planlama yaklaşımları/kuramları da "planı kimin yapacağı" ve "kimin için planlanacağı" konularına odaklanmıştır (Sılaydın, 2006). Dünya üzerindeki konjoktürel durum, anılan sorunun/krizin aşılmasını iletişimsellik temelli mekân organizasyonunda (aşağıdan yukarıya toplumsal istemlerin ve yönelimin devreye girdiği, müzakereye, katılıma, uzlaşmaya dayalı bir süreç; böylece farklılıkları içeren, çoğulculuğa ve çeşitliğe temellenen bir planlama anlayışı) görmektedir. 1980'lerden sonra planlama yazınında iletişimsel planlama teorisi hakim olmaya, kabul görmeye ve en doğru yaklaşım olarak ele alınmaya başlamıştır. Böylece planlamanın bir demokrasi projesi olacağı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda her aşamada uzlaşma ve katılımı esas alan stratejik, yapısal plan gündeme gelmiştir. Ancak bunun planlama dili henüz – yeterince oturmuş/oluşturulmuş değildir. Özellikle imar planı ölçeklerinde hâlâ klasik planlama dili kullanılmakta; kısaca iki farklı planlama eğilimi birlikte varlığını sürdürmektedir.

Şengül (2003), "Müzakereci planlama anlayışı planlamanın makro bağlamını fazla sorgulamadan, planlama kurumunun kendi iç süreçlerini ve bu çerçevede de plancının konumunu sorgulamakta, bu sorgulamanın sonucunda da yeni bir planlama kurumu anlayışı ve plancı tanımı önermektedir. Söz konusu eleştirinin katkısı planlama kurumunun katılımcı hale getirilmesidir. Bununla birlikte katılımın nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin somut bir çerçevenin sağlanmadığı da açıktır. Örneğin planlama kurumlarına etkisi sınırlı olan dışlanan kesimlerin planlama platformlarına nasıl getirileceği belirsizdir" (s.26) diyerek bu çabaları şöyle eleştirmektedir: "Planlama kurumunun yeniden yapılandırılmasına yönelik çabalar piyasa güçlerinin planlama kurumunu uğrattığı zaafı bir yana bırakırken, çözümü katılım olgusunda aramaya yönelmişlerdir. Son on yılda bu arayışların ortaya çıkardığı yeniden yapılanma da katılımın sağlanması ve özellikle de yerel toplulukların planlama süreçlerinde daha aktif yer alması yönündeki çabalar ise küçük kazanımlara karşın yapısal bir dönüşümü sağlamaktan uzak kalmış görünmektedir. Piyasa mekanizması toplumların geniş kesimini dışlarken, planlama sürecinin tam da bu dışlanan kesimleri başarılı bir biçimde sürecin parçası haline getirmesi kuşkusuz gerçekçi değildir" (s.28).

Ayrıca, Levent'in (2009) vurguladığı gibi, gelişmiş kapitalist toplumların bağlamına uygun olan bu iletişimsel planlama yaklaşımı, ülkemizin ekonomik, sosyal ve politik bağlamına uygun değildir. Çünkü ilgili kavramsal açılımlar (katılım, müzakere, uzlaşma, yönetim) plan-

lama bağlamımıza uygun değildir. Örneğin, ülkemizde **katılımın** pratik olarak başarılması önünde bazı engeller vardır. Çok sayıda kamu kurum ve kuruluşuna re'sen plan yapma ve onama yetkisi verilmesi (planlama pratiğinin parçalanmış ve kargaşa içerisinde olması) nedeniyle hangi kararlara katılımın gerçekleşeceği konusunda muğlaklık, sorun vardır. Özellikle büyük kentlerde belediyelerin her yıl sayısız plan tadilatı yapması, takibe ve katılıma olanak sunmamaktadır. Kamuoyunun bilgi sahibi olduğu değişiklikler ancak çok büyük rantların söz konusu olduğu alanlara ait değişikliklerdir. Ayrıca bireylerin katılımı genellikle, kamusal duyarlılık ve sorumluluk çerçevesinde değil, kendi bireysel çıkarlarını en çoğa çıkarma biçimde işlemektedir. Katılım önündeki diğer temel sorun, planlamanın özerkliğinin olmamasından ötürü katılım süreçlerini işletmenin yarattığı olumsuzluklardır (örn. rantın kamu-taşınmaz sahibi-girişimciler arasında dengeli dağıtıl(ma)maması). Planlama meselelerinin bilimsel temellere dayalı olarak geliştirilip, belirli bir bilimsel olgunluğa eriştikten sonra kamuoyu ile şeffaf olarak paylaşılmaması, **müzakere** açısından sorundur. Siyasetçilerin müdahalelerine açık bir ortamın olması ve müzakere sürecinin güçlü olanlarca tahakküm altına alınma tehlikesi diğer sorunlardır. **Uzlaş**ı açısından temel sorun, bu platforma hangi konularda hangi aktör ve paydaşların katılacağı çok belirgin olmamasıdır. Pratikte bu platformu kentsel yöneticiler ile güçlü organik bağları olanlar yönlendirmektedir. **Yönetişim** açısından sorun, bir kentsel toplulukta varolan büyük farklılıkların çatışmalara dönüşmüş olması ve siyasette himayeciliğin hakim olmasıdır. Bu nedenlerden ötürü, anılan yaklaşım, Türkiye'nin sosyo-politik bağlamına ve kurumsal-bürokratik yapısına uygun değildir. Ayrıca bu yaklaşım, soyut süreçlerle ilgilenmekte, sosyo-mekânsal bağlama ve kente çok az gönderme yapmaktadır. Sürece ve aktöre çok fazla odaklanarak bağlamı ve bağlamı etkileyen yapısal güçleri ihmal etmekte, planlamayı sonuç üründen (kentten) yalıtmakta ve tözsel içerikten (mekândan) uzaklaştırmaktadır.

Bu yaklaşımın teorik sorunu, güç ve iktidar ilişkilerini ihmal etmesidir. Bu yaklaşımla planlama, kentin parçalar halinde ele alınmasını talep eden piyasa mekanizmaları karşısında güç kaybetmektedir ve böylece kamusal alanlar farklı sosyal gruplar tarafından bölüşülerek parçalı hale gelmektedir (Levent, 2009).

Özetle, son dönemde, planlama pratiğindeki asal sorunun temsil krizi olarak görülmesi ve çözümün buna uygun biçimde iletişimsellikte aranması sonucu, ülkemiz gerçekliği, potansiyelleri, koşulları göz önünde bulundurulmadan Batı'dan aktarma kuramlar kullanıma alınmakta ve bu nedenle uygulamada işlememektedir. Oysa **sorun, şehir planlamanın ontolojik özellikleriyle, başka bir deyişle, ekonomiye bağımlı olmasıyla ilişkilidir**. Dolayısıyla bu asal soruna odaklanılmalı, planlamayı özgür bir eylem haline getirmek üzere paradigmatik, kuramsal ve kılışal düzeyde bilgi üretilmeli ve ülkemiz koşulları-gerçekliği de gözetilerek yeniden yapılanmaya gidilmelidir.

Mevcut “Planlama Dili”nin “Ötekiler” Bağlamında İrdelenmesi

Ekonomiye temelli mevcut toplumsal-ideolojik yapıda, maksimum kâr ve güç sağlama amacını gerçekleştirmek üzere çeşitli toplumsallaştırma süreci araçlarıyla insanlar “aynılaştırılmakta”; üretim ilişkileri içinde aktif olan nüfus/erişkinlik dönemi merkeze alınmakta; sistemin işleyişinde engel olarak görülen geri kalan yaş dönemleri, bedensel, kültürel ve sosyo-ekonomik farklılıklar “öteki” tanımlaması altında toplumsal yaşamdan dışlanmaktadır. Bu dışlanma kültürel mekân üretimine de yansımaktadır. Bu çerçevede, “planlama dili” özellikle uygulama ölçeğinde, nasıl yaşam çevrelerinin tasarlanacağını, kim ya da kimlerin mekânda temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda “planlamanın dili” temel alınan yönetsel planlama kuramını (RGKP) yansıtmaktadır ve planlamanın yöntemi, tekniği, veri toplama ve değerlendirme biçimi buna paraleldir. Kentleşme Şura’sında (2009) vurgulanan uygulama ölçeğinde ayrıntılı plan yok eleştirisi, bir anlamda, tüm özne gruplarının gereksinimlerinin dikkate alınmadığına, onların temsil edilmediğine gönderme yapmaktadır.

Şehir planlama, ortaya çıkışı itibariyle topluma yol gösteren elitist bir faaliyettir ve plan o toplumda yaşayanlar (yöre halkı) dışındaki uzmanlar tarafından üretilmektedir. Başka bir deyişle, araçsal-tekniğe dayalı olarak plana yönelik amaç ve hedefler ilgilendiren herkesin katılımıyla değil, uzmanlar tarafından önceden belirlenmekte (amaçlar tartışma dışı bırakılmakta), böylece bireyler mekân üretiminde pasif bir izleyici olarak yer almaktadır. Bu bağlamda mekânsal sorunlar, uzmanların bilgi alanında çözülebilecek teknik sorunlar olarak görülmektedir. Kısaca, planlamanın bilimsel-tekniğe dayalı bir süreç olması katılımı gereksiz kılmaktadır (Şengül, 2003).

Plan yapılırken “bugün”ün fiilileşmiş bilgisine bakılmakta ve böylece bugünkü durum geleceğe taşınmaktadır. Öte yandan, sistemi değiştirmeye yönelmiş (ya da sistemin işleyişini engelleyecek) “farklılıklar” göz ardı edilmekte, bastırılmakta, denetim altına alınmaktadır. Sadece “aktüel gerçeklik kategorisine” odaklanılmakta, mekânın yeniden üretilmesinde aynı fiziksel gerçeklikler tekrar edilerek mekânın biçimlenişi tektipleş(tiril)mektedir. Zamanın ve mekânın gelecekte taşıyacağı “potansiyel / olası gerçeklikler”e yer verilmemekte, gelecekte yer alabilecek yeni farklılıklara şans tanınmamaktadır (Göksu, 1996, s.41). İnsanların seçimleri sınırlandırılmaktadır.

Veriler, örneklem üzerinden anket yapılarak ve nüfus geneli üzerinden bilgi toplanarak elde edilmekte, başka bir deyişle, “sınırlı” düzeyde “bugün”ün bilgisine dayanılarak ve sadece erişkin bireye odaklanılarak bilgi toplanmaktadır. Diğer yaş kümelerine ve özne gruplarına göre detaylandırılmış bilgiler toplanmadığı için onların sorun, talep ve gereksinimleri plana aktarılmamakta ve planlarda onlara yönelik kararlar üretilmemektedir.

Analiz aşamasında gerekli-gereksiz birçok bilginin toplanması, toplanan bilgilerin çoğunun kullanılmaması yani bu bilgilerin işlevsel olmaması da diğer bir sorundur. Kentler karmaşık olgulardır, açık sistemdir, girdiler fazladır, değişken sayısı çoktur ve bunların birbirlerini etkileme-belirleme düzeyleri yüksektir, kısaca kentin dinamik bir yapısı vardır.

Başka bir deyişle, olgular, gerçekte düzenli ve sürekli değildir. Ancak pozitivist-determinist bilim anlayışında, olgular “fiilileşmiş olan yani bir ve son kez olan-biten, ya da aktüel denen gerçeklik” kategorisi içinde görülmekte ve bu nedenle birbirinin alternatifi olmadığı kabul edilmekte; tarih anlayışı, çizgisel-boylamsal-ardışık zamana oturmaktadır (Göksu, 1996). Bu nedenle çok az sayıda veriyi aynı anda işleme sokulabilen pozitivist-determinist bilim anlayışının kullandığı yöntem ve tekniklerle kent gelişimini etkileyen çok sayıdaki veriyi toplamak ve işlemek olanaklı değildir. Dolayısıyla kapsamlı, uzun erimli planlar gerçekleştirilmemektedir. Bundan dolayı artık uzun vadeli planların yapılamayacağı, hedef yılına göre vizyon geliştirmenin daha anlamlı olabileceği söylenmeye başlanmış ve kısa vadeli planlar gündeme gelmiştir. Ayrıca hedef yılının niye 20, 30 ya da 50 yıl olduğuna ilişkin bir rasyonalite de yoktur. Bu nedenle nüfus tahmini yapmak yerine “taşıma kapasitesi” koymak daha anlamlı olacaktır denilebilir.

Bu çerçevede kentlerin planlanmasında ihmal edilen girdilerden biri de “ötekiler”dir. Başka bir deyişle, düzenli olduğu varsayılan kurguda-sistemde “ötekiler”, arıza ve risk yaratan muhalif olgular / düzensizlikler olarak algılanıp görmezden gelinmektedir. Çünkü “ötekiler” sistemin işlerliğini ve “hız”ını engellemektedir. Sistem, amacına uygun olarak kurguladığı fiziksel çevreyle istediğinin aktüelleşme-fiilileşme olasılığı şiddetini yükseltecek koşulları oluşturmakta; diğer yandan, o zaman kesitindeki diğer alternatifleri/olasılıkları/“olabilir” (virtüel) gerçeklikleri bastırmakta/gizlemektedir. Başka bir anlatımla, sistem, “aynılaştırma”yla farklılıkları, olasılıkları yok ederek ya da fiilileşmesine olanak vermeyerek arzazsız ve risksiz yeniden üretimi sağlamak istemektedir. Ancak bu düzensizlikler/arızalar çeşitli nedenlerle (herhangi bir içsel ya da dışsal müdahale sonucu) görünür olduklarında, yani virtüel (olabilir) gerçeklik kategorisinden aktüel gerçeklik kategorisine geçtiklerinde/fiilileştiklerinde, telafi mekanizmaları devreye girmektedir. Örneğin gecekondular, sistemin hem dışladığı hem de yaratılan politik-ekonomik destek ile beslediği arzazlardandır. Bu arzazları nötralize etmeye yönelik telafi mekanizmaları, ekonominin kontrolü ve yönlendiriciliği altında kurgulanmakta (imar afları, ıslah imar planları, plan tadilatları, revizyon imar planları gibi) ve böylece sistemin aynen yeniden üretimi sağlanmaktadır (Dündar, 2002).

Ayrıca, planlamadaki anılan uzun erimli kestirim, meşruiyetini bilimden almakta, yani mükemmel bir hesaplama ve denetim yapılmaktadır. Planlama teknikleriyle-modelleriyle çok sayıda bilgi rakamlara dökülerek karar üretilmektedir. Bu anlayış, kentlerin sürekli gelişeceğini varsaymakta ve birtakım imar koşulları yaratmaktadır. Örneğin, ulaşım modelleri yolları genişletip, yeni yol açmaktan başka işe yaramamıştır (Günay, 2003). Mevcut fiziksel ve sosyo-ekonomik yapının araştırılması, eğilimlerin ortaya konulması ve geleceğin doğru tahmin edilebilmesi için karar verme sürecinde kullanılan sayısal modellerde-yöntemlerde, kompleks yapıya sahip şehirlerdeki sorunlar basit şekilde ifade edilmektedir. Modellerde bir olayın en önemli değişkenleri ve aralarındaki ilişkiler sembolize edilmektedir ve bu çerçevede şehir yapısının dinamikliğine karşın bu modellerin çoğu statiktir. Ayrıca ma-

tematiksel modellerin tarihi, sosyal ve kültürel özellikleri göz ardı etmesi eleştirilmektedir (Dökmeci, 2005). Bu nedenle sadece sayısal modellere dayanarak plan kararları üretildiğinde, "ötekiler" in gereksinim ve talepleri göz önünde bulundurulmamaktadır denilebilir. Bu durumda, göz ardı edilen bu grupların karar verme sürecine dahil edilebilmesi ancak plançıların bu grupları kaale alan bir bilinçte olmasına bağlıdır.

"Üst ölçekli planlamanın eksikliği/uygulanmayışı, bu planları ve planları yapma yetkisine sahip olan kurumları devre dışı bırakarak, kentsel mekan üretimini belediye tekelinde ve Nazım İmar Planları ile yürütülen bir iş haline getirmiştir... bu durum, şehir planlama eyleminin doğanın bütünselliğini kavrama yetisine sahip olmayan bir ölçekte, kent ölçeğinde, işlediğini göstermektedir... Kısaca, kentsel mekan üretimi Nazım İmar Planları ile başlamakta ve yönlendirilmektedir. Dolayısıyla, yerseçimi ve yoğunluk kararları alınırken, plan türünün ölçeği gereği doğal veriler devreye girememektedir" (Sılaydın, 2006, s.132). Bu durum, uygulama ölçeğinde de görülmektedir. Bu doğrultuda, mevcut planlama sürecinde ekolojik dengenin korunması hedeflenmemektedir. Bu da dolaylı olarak, insanın "alt beyin" katmanındaki evrene ait 4 milyon yıllık bilgi birikimine (Kaya, 2004) uyumlu fiziki çevrelerin planlanmadığını, başka bir deyişle, insanın parçası olduğu doğaya ve doğal döngülere uyumlu kültürel mekan üretiminin gerçekleşmediğini göstermektedir. Üretilen kültürel mekanlarla alt beyin bilgisi (doğaya ait bilgiler) dışlandı/bastırıldığı için, insanın varlık bütünlüğü korunmamış, diğer bir deyişle, insan merkeze alınmamış olmaktadır.

Öte yandan, şehir planlamanın mimarlıktan devralıp kendine uyarlayarak tekniğine içselleştirdiği **modül bilinci** yeri/kültürü ve farklı özne gruplarının gereksinimlerini dikkate almaksızın mekanın tektipleştirilmesini kolaylaştırmaktadır.

"Şehir planlamadaki modül bilinci sadece ölçümlendirme açısından tekrarlamayı içermekte, parseli ve binasıyla birlikte bir ölçü birimini/ünitesini de tanımlamaktadır. Dolayısıyla şehir planlamada, mimarlıktaki modül tanımı yerine '**tekrarlanabilir ölçü ünitesi/birimi**' tanımı daha uygun düşecektir...

Parsel düzeninde oluşan yapı adasında minimum parsel büyüklüğü, o yapı adası içinde tekrarlanan bir modül konumundadır. Minimum parsel büyüklüğü, parsellerin minimum genişlik ve derinliklerini, yapı nizamına göre ön, yan, arka bahçe mesafelerini ve parsel üzerine yapılacak binanın boyutlarını belirtmektedir. Parsel, yapı adasını oluşturan en küçük parça/birimdir. Minimum büyüklükteki bir modül-parselin yan yana konumlanmış tekrarıyla bir yapı adası oluşmaktadır...

Yapı adası düzeninde, üzerinde birden çok bina bulunması öngörülen bir yapı adası, bir parsel anlayışı içinde ele alındığında, yapı adasının kendisi bir modülü oluşturmaktadır; bu durumda birden fazla yapı adasının oluşturduğu komşuluk birimleri, "tekrarlanabilir ölçü ünitelerini" oluşturacaktır. Ya da tasarlanan yapı adalarında tekrarlanan bina büyüklüğü ve kullanım niteliğine göre bina başına düşen açık alan miktarları tekrarlanan ölçü birimleri olduğundan, yapı adası hala 'tekrarlanabilir ölçü ünitesi' bağlamında bir modüldür...

Uygulama imar planında yer alan bir yapı adası, bir üst ölçekteki nazım imar planında aynı yoğunluktaki belirli bir bölgenin içinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla aynı yoğunluk değeri nedeniyle bu bölge, tekrarlanabilir ölçü biriminden /ünitesinden oluşmuş yapı adalarının tekrarından meydana gelmektedir. Kısaca nazım imar planı ölçeğinde aynı yoğunluk bölgelerindeki modül, o bölge içindeki yapı adalarıdır...

(İlgili imar kanunu ve yönetmeliklerinin) tanımlar ile parsel ve yapılara ilişkin esasların yer aldığı bölümler altında bulunan ilgili maddeler; uygulama imar planı lejantı ve plan çizim normları, şehir planlamadaki modül bilincini, uygun bir tanımla, şehir planlamanın içerdiği 'tekrarlanabilir ölçü birimi/ünitesi'ni, ortaya koymaktadır.

Tekrarlanabilir olma özelliğiyle modül anlayışı, tip imar yönetmelikleri aracılığıyla tüm yerleşmelere taşınabilmekte, uygulanabilmektedir...

Yukarıda anılan modül bilinci konut alanları üzerinden örneklendirilmiştir. Ancak diğer kentsel alan kullanımlarından kentsel sosyal altyapı alanları (standartlar itibarıyla) ve açık ve yeşil alanlarda da (özellikle çocuk bahçelerinde) modül anlayışı hakimdir” (Ergin ve Çukur, 2007, ss.23-24).

İmar planını ulaşım planlaması yönlendirdiği için yapı adaları ve parsellerin modül bilincine dayalı grit formda tasarlanması, hızı dayalı taşıt ulaşımını elverişli kılmaktadır. Bu kapsamda, organik formlu yapı adaları hem ölçümlendirme açısından kolaylık sağlamadığı hem de hızlı ulaşımı olanaklı kılmadığı için tercih edilmemektedir denilebilir. Bu yerleşim düzeni aynı zamanda, insanları sokaktan, meydana yalıtmakta, böylece insanları kamusal alanın anlamsız olduğunu düşünmeye itmektedir. Çünkü kamusal mekân “hareket”in bir türevi haline gelmiştir ve mekân üzerinden verilen toplumsal mesaj, kamusal alanın belli bir kullanım için değil, yalnızca geçip gitmek için olduğudur (Sennett, 2002, s.29). Toplumsal yalıtımı engelleyecek, yabancılarla iletişim kurmayı sağlayacak, kısaca kamusal ilişkileri güçlendirecek kamusal mekânların düzenlenmesi (birliktelik-karşılaşma mekânlarının tasarlanması), “ötekilik”in aşılmasında önemli role sahip olduğundan, kamusal alanın anılan işlevini değiştirecek düzenlemeler yapılmalıdır. Bu bağlamda kent, toplumdaki çeşitliliği yansıtmalı ve özellikle “ötekiler”e özel alan dışına çıkabilme olanağı sunmalıdır. Ayrıca modül bilinciyle, kentin ve kentsel mekânın geometrik bir eşitlik içinde düzenlenmesi (düz çizgiler ve dik açılar), örneğin “Ayrık nizam” yapılaşması, birbirinden izole edilmiş modern ve düzenli bir yaşamı simgelemektedir (Göksu, 1996).

Şehir planlamanın insanı nesneleştirilmesi, merkeze almaması, aynılaştırması (mekân kullanımını üzerinden bilinç edinme nedeniyle) ve “ötekilik”i pekiştirilmesi (örn. yaş dönemleri bağlamında nüfusun tümünün homojen bir bütün olarak görülmesi), imar kanunu ve yönetmeliğinin “tanımlar” kısmında, yapılaşma koşullarında, donatılara ilişkin asgari standartların / alan büyüklüklerinin yer aldığı “Ek”indeki tabloda ve ölçeklere ilişkin lejantlarında açıkça görülmektedir (Çukur, 2009a).

“Tanımlar” başlığı altında, her özne grubunun gereksinim mekânlarına yönelik tanımlar bulunmamaktadır. Yaşlılık dönemini yaşayan bireyler özelinde örnek verilirse, ihtisaslaşmış sağlık tesisleri (geriatri hastanesi, fizik tedavi ve rehabilitasyon merkezi vb.) ve sosyo-kültürel tesislere (gündüz bakım evleri, zamanlı/sürekli kalmaya uygun yaşlı yurtları, yaşlı lokalleri, yaşlı kültür merkezleri vb.) ilişkin tanımlar yer almamaktadır (Çukur ve Sılaydın, 2006). Yapılaşma koşullarında, modül bilincini yansıtır nitelikte mimari ölçekte tanımlar ve ölçüler verilmektedir. Bu ölçüler aynı zamanda tektip mekân üretimini sağlamaktadır.

Plan yapımına ilişkin yönetmeliğin Ek’inde verilen tabloda, donatılara ilişkin asgari alan büyüklükleri yer almaktadır. Bu standartların belirlenmesinde genel nüfus, kriter olarak ele alınmıştır. Planı yapılacak yerleşimin demografik ve sosyo-kültürel analiz verileri yönlendirici olmamaktadır. Örneğin yaşlı nüfusun fazla olduğu ve gelecekte de böyle olacağı saptanan bir yerleşim için ilköğretim okulu gereksiniminden çok, sosyo-kültürel alan gereksiniminin olacağı söylenebilir. Ancak standartlar gereği, ihtiyaç olsun ya da olmasın bu yerleşim için toplam nüfusla orantılı olarak ilköğretim alanı ayrılmak zorundadır. Ayrıca, donatılara ilişkin asgari alan büyüklükleri, tektip bina planlarına (projelere) göre oluşturulmuştur.

Planlama ölçeklerinin lejantları, planda nelerin yer alması gerektiği konusunda yönlendirecidir. Lejantları, arazi kullanım sınıflamaları belirlemektedir. Arazi kullanım sınıflaması ve gösterimler, farklı özne gruplarının gereksinimlerine göre detaylandırılmış düzeyde değildir. Örneğin, kentsel-sosyal altyapı bağlamında değerlendirilen genel tuvaletler, yaşlılık dönemini yaşayan bireylerin kamusal mekânda kalma sürelerini ve doğal aksiyon çapının sınırını, başka bir deyişle, kamusal yaşama/mekâna katılımlarını belirlemektedir. Yaşlılık yaş döneminde fizyolojiyle ilişkili olarak, diğer yaş dönemlerine göre daha sık tuvalet gereksinimi bulunmaktadır. Çünkü bu dönemde organ ve sistemlerde yapısal ve işlevsel değişiklikler görülmekte, beynin organlar üzerindeki hâkimiyeti azalmakta/ organ sistemi zayıflamaktadır. Sık tuvalet ihtiyacını giderme olanağının bulunmaması, mekânda kalış süresini ve hareketliliği (mobilyeyi) kısıtladığı için, temel bir gereksinim olan tuvaletlerin arazi kullanım sınıflaması içerisinde yer alması “öteki”leştirilmenin önlenmesinde bir araç olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede, bir çalışmada (Çukur ve Ergin, 2008) öneri olarak, altı ana kullanım sınıfı içerisinde tuvaletler konumlandırılmıştır: Ulaşım-haberleşme-altyapı kullanım sınıfı kapsamında “altyapı” alt başlığı altında; ticaret kullanım sınıfı kapsamında “toptan ticaret altyapı” ve “perakende ticaret altyapı” alt başlıkları altında; imalat kullanım sınıfı kapsamında “imalat altyapı” alt başlığı altında; kültür-eğlenti-dinlenme kullanım sınıfı kapsamında “kültür-eğlenti-dinlenme altyapı” ve “kentsel ölçekteki açık-yeşil alan tuvaletleri (fuar, lunapark)” alt başlıkları altında; kentin karakteristik mekânları kullanım sınıfı kapsamında “kentin karakteristik mekânları altyapı” alt başlığı altında; mezarlık kullanım sınıfı kapsamında “mezarlık altyapı” alt başlığı altında. Kısaca, şehir planlama eylem alanında “ötekileştirme” sürecini ortadan kaldırmanın bir yolu, arazi kullanım sınıflamasına her özne grubunun gereksinim duyduğu kullanımların dahil edilmesidir.

Kentleşme Şura'sında (2009) uygulama aşaması için önerilen ölçekler (1/500, 1/200 kentsel tasarım ölçekleri), farklı özne gruplarının gereksinimlerine uygun tasarımların yapılmasını olanaklı kılma olarak değerlendirilebilir. Bu kentsel tasarım projelerine “evrensel tasarım” anlayışı yansıtılabilir. Konforu, güvenliği, herkesi kapsamayı, yeterliliği, bağımsızlığı, katılımı, sürdürülebilirliği, bütünlüşmeyi, ulaşılabilirliği vb. hedefleyen “evrensel tasarım”, fiziksel mekânların farklı antropometrik, bilişsel ve yetkinlik düzeyindeki (görme, işitme, hareketlilik) her birey tarafından kullanılabilmesini amaçlayan bir tasarım yaklaşımıdır. Bu tasarım yaklaşımının uygulanabilmesi ancak, mevcut uygulama ölçeği ve plan dilinin değiştirilmesini gerektirir.

Çocukluk Dönemine Yönelik Mevcut “Planlama Dili”nin Değerlendirmesi ve Öneriler

Öteki kavramı, siyasal bilimler alanında, olgusal gerçeklik alanına bakılıp tanımlanmakta ve eşitler-denkler için kullanılmaktadır. Eldeki bildiri ise, insana felsefenin alanından bakıp, “insan nedir?” sorusundan hareketle “öteki”liği yorumlamaktadır. Başka bir deyişle, çocukluk, gençlik, erişkinlik ve yaşlılık dönemi, insan varlığının farklı yaş evrelerini ifade etmektedir. Ancak toplumsal-ideolojik yapı içerisinde erişkinlik dönemi dışındaki, insanın diğer gelişim evreleri, erişkinlik dönemine göre konumsal durum atfedilerek, ötekileştirilmektedir. Dolayısıyla toplumsal-ideolojik yapıda “çocukluk dönemi”, “öteki” olarak konumlanmaktadır.

Planlamada özellikle son dönemde, “ötekiler”in temsiline katılım yoluyla sağlanabileceği vurgulanmaktadır. Ancak çocukluk dönemini yaşayan bireyler, bedensel ve zihinsel durumları göz önüne alındığında gereksinimlerini kendileri talep edebilecek yetiye henüz sahip değildir. Ayrıca, “alıcı” konumunda olmalarından ötürü, çevrelerinde üretilmiş kültürel mekânları sorgulamaksızın kullanarak bir bilinç edinmektedirler. Bu nedenle bu yaş dönemine yönelik mekânların tasarlanmasında gelişim ve çocuk psikolojisinin evrensel geçerliliği olan bilimsel araştırma ve bulguları temel alınmalıdır.

Gelişim psikolojisinde bugün, gelişimin ortaya çıkmasında kalıtım ve çevre etkenlerinin birleştiği görüşü kabul edilmektedir. Bununla birlikte araştırmacıların çoğu, sağlıklı bir gelişim için çevre koşullarının daha etkin olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla çocuğun gelişimini belirleyen fiziksel çevresinde gereksinimlerinin ne oranda karşılandığı önemlidir. Tarafımdan tamamlanan çalışmada (Çukur, 2003), bu dönemin mekânda temsili çeşitli araçlar (örn. konut, eğitim, sağlık, kültür, eğlence yapıları, çocuk oyun alanları) özelinde irdelenmiş ve mevcut fiziksel çevrenin çocukların bedensel, zihinsel ve sosyal gereksinimlerini yeterince karşılamadığı ortaya konulmuştur.

Gelişim ve çocuk psikolojisi araştırma bulgularına göre, çocukluk döneminde yaşam, oyunda somutlaşmaktadır ve oyun, temel fizyolojik gereksinimlerden biri olarak çocuk için

bir araç değil amaçtır. Bu bağlamda planlama alanında çocukluk dönemini yaşayan kentli bireylerin temsili, gelişim dönemlerine ve gereksinimlerine uygun nitelikte oyun mekânlarının tasarımıyla doğrudan ilişkilidir. Mevcut oyun alanı mekânsal düzenlemeleri incelendiğinde bazı sorunlar görülmektedir. Çocuğa yönelik açık-yeşil alan donatımı yetersizdir; yerleşimleri rasgele yani çocuğun aksiyon çapı dikkate alınmaksızın yapılmaktadır; büyüklüklerinin belirlenmesinde belirli prensipler gözetilmemekte, çoğunlukla parselasyon artığı alanlar çocuk bahçesine dönüştürülmektedir; araç/gereç donatımı yetersizdir (Çukur, 2009b). Fiili durumda dört tarafı yollarla çevrili, standart, fabrika ürünü oyun araç ve gereçlerinin yer aldığı geleneksel oyun alanları, modül bilinciyle tasarlanmıştır. Bu oyun mekânları çocukluk dönemini yaşayan bireyleri sınırlandırmakta, oyun çeşitliliği, zengin algısal deneyimler sunmamakta, gereksinimlerini yeterince karşılamadığı için onların fiziksel, zihinsel, ruhsal ve sosyal gelişimlerine yeterince yanıt vermemektedir. Çocuğa yaşamı gibi kesintisiz oyun olanağı sunmadığı için oyunun doğasına uygun olmayan bu tektip oyun mekânlarının planlamadaki karşılığı, “çocuk bahçesi”dir. Bu tanım, ilgili yasa ve yönetmeliklerde görüldüğü üzere, çocuk oyununa yönelik nazım ve uygulama imar planlarında yer alan tek tanımdır ve ne tür donatıları içerdiği belirtilmemiştir. Kısaca, farklı ölçeklerle bağlantılı farklı oyun kavram ve tanımları geliştirilmemiştir.

Oysa çocukluk döneminde her yaş evresinin (0-12 aylar Sütçocukluğu dönemi; 12-36 aylar Özerklik dönemi; 3-6 yaşlar Oyun dönemi; 6-11 yaşlar İlkokul dönemi) farklı doğal aksiyon çapı ve oyun davranışı bulunmaktadır. Bilişsel gelişim kuramcısı Piaget, bilişsel gelişimle oyun gelişimi arasında yakın ilişki olduğunu savunmuş ve oyun gelişimini üç farklı evrede (alıştırmalı, sembolik ve kurallı) ele almıştır (Yavuzer, 2003). Dolayısıyla, farklı ölçeklerde, çocuğun gelişim dönemlerine göre doğal aksiyon çapına ve oyun davranışına paralel farklı oyun kavramlarının, her kavrama uygun donatı ve büyüklüğün tanımlanması; ölçekler arası bağlantının kurulması gerekmektedir (Çukur, 2009b). Ayrıca, oyun mekanları modül bilinci mantığından çıkarılmalıdır.

Bu bağlamda, Ergin’in (1982) semt ölçeğinde önerdiği ve modül bilincini kıran “oyun bölgesi” tanımı ele alınabilir. Oyunun yaşam gibi kesintisiz sürmesi ve özellikle okul öncesi çocuğunun doğal aksiyon çapının sınırlı olması, yani bakıcısına ve bulunduğu yere bağımlı olması, konut yakın çevresindeki oyuna yönelik mekânsal düzenlemeleri önemli hale getirmektedir. Bu bağlamda fiziksel çevrenin oyun değerini artırmada “yakın çevre” ve “trafik güvenliği” önemli kriterlerdir. Bu doğrultuda “oyun bölgesi”, oyun eylemini parselden çıkarmakta (sınırları reddetmekte), yaya yollarıyla trafikten arındırılmış bir alan tanımlamakta, böylece oyunda kesintisiz akışı sağlamakta ve hedef noktalarını (konut alanları-anaokulu-oyun alanları) birbirine bağlamaktadır. Çocuklar tarafından sınırların reddedilmesi, yaşamın kesintisiz sürmesi gereksinimine bağlı olarak hücrelerden gelen genetik bir bilgidir. Geleneksel kent dokusunda, çocuğun oyun mekânı olarak sokağa ilgi duyması da bununla ilişkilidir. Çünkü sokak süreklilik, akış-hareketlilik, algısal zenginlik, güvenli ortam sunmakta; merak ve keşif duygularına yanıt vermektedir. Sınırların reddi aynı zamanda, ço-

çuğun “muhteşem alanı”nı genişletmektedir. “Muhteşem alan”¹, çocuğun kendini güvende hissederek yayılabildiği alandır. Bunun daralması, özgüvenini baskı altına almak demektir. “Muhteşem alan”, 12 aya kadar ebeveynle ilişkide kurulmakta; daha sonra arkadaşlar ve çevre tarafından belirlenmektedir. Örneğin taşıt yollarıyla bağlantısı olan, modül anlayışına dayalı “çocuk bahçesi” çocuğun muhteşem alanını daraltmaktadır. Hareket dürtüsünün baskısı ve zaman kavramının olmaması nedeniyle çocuk, trafikte karşıdan karşıya geçerken bekleyememektedir. Ayrıca, sahip oldukları ben-odaklılık (bütün dünyadaki her şeyin onlar için yaratılmış olduğuna ilişkin algı) nedeniyle bütün arabaların kendilerini görünce duracağını düşünmektedir. Bu nedenle çocuklar, mevcut fiziki çevreden negatif olarak etkilenmektedir (Kentli-kentsel araştırma gönüllüleri seminerleri mekân-çocuk). Buna karşılık “oyun bölgesi”nin, yaya yollarıyla kesintisiz oyuna olanak sunarak bu alanı genişlettiği ve bu özgürlükle çocuğun kendine güven duymasını sağladığı söylenebilir. Kısaca, “oyun bölgesi” anlayışı, tasarlanmış sınırlı bir mekân sunmamakta; oyunun doğasına uygun biçimde çocukların fizyolojik, psişik, zihinsel, sosyal ve törel gereksinimlerine uygun bir fiziki çevre tanımlamaktadır. “Bu anlayış, çocuklar için özel oyun mekânı tasarlamaktan çok, çocuğun yaşam mekânlarının oyun değerini artırmaya yöneliktir. Bu bağlamda, çocuğun yaşam evrenini oluşturan oyuna göre yaşam çevresinin düzenlenmesi, insanı merkeze almak ve insanın varlık bütünlüğünü korumak anlamına gelmektedir. Ayrıca bu öneri, bir eksikliği giderme olarak değil, şehir planlamasının ekonomiye bağımlı ontolojik özelliklerinden kurtulması ve insanı merkeze alan yeni bir planlama felsefesinin oluşturulması bağlamında geliştirilecek önerilere, fiili durumda bir geçiş/köprü oluşturmak olarak değerlendirilmelidir” (Çukur, 2009c, s.57).

Uygulama imar planlarının “oyun bölgesi” anlayışına göre yapılmasına, yürürlükteki imar kanun ve yönetmelikleri engel oluşturmamaktadır. Sadece plancılardan bilincinin bu yönde değişmesi yeterli olacaktır. Örneğin, imar/yapı adalarının, TAKS-KAKS değerlerinin verildiği parselasyon düzeninde değil de Emsal değerinin verildiği yapı adası düzeninde tasarlanması, “oyun bölgesi” anlayışının plana aktarılmasını sağlayacaktır. Başka bir anlatımla, parselasyon düzeninde tasarlanan yapı adalarında parsellerin mülkiyetini düşey boyutta belirleyen ve bir özel mülkiyeti yandaki bitişik özel mülkiyetten ayıran sınırlayıcı elemanlar olan ve ilgili yönetmeliklerde de yapılması zorunlu tutulan bahçe duvarları, o yapı adasında arka bahçelerin birleşmesini ve yapı adası ölçeğinde oyun yerleri oluşumunu engellemektedir. Oysa yapı adası düzeninde tasarlanan imar adalarında ebeveynlerin görme ve duyma mesafesi içinde ortak açık/yeşil mekânların ya da oyun yerlerinin oluşumu olanaklıdır. Ayrıca bu düzende, yapı adasının tek cephesinden taşıt girişi yeterli olacağı için

1 22 Kasım 2002 tarihinde Mimarlar Odası Kadıköy Şubesi’nde Y.Kent Plancısı Ö.Faruk Cebeci’nin oturum başkanlığında Kent Plancıları Oylum Seyrek, Hale Erez ve Psikolog Funda Ece’nin katılımlarıyla, mekân-çocuk ilişkisi özelinde değişik meslek gruplarının bakış açılarını ortaya koymak amacıyla bir seminer gerçekleştirilmiştir. “Muhteşem alan” üzerine bilgilendirme psikolog Funda Ece tarafından yapılmıştır.

yapı adasının diğer üç cephesi yaya yolu olarak planlanabilir. Böylece yaya yolları (oyun sokakları) boyunca oyun alanları tasarlanabilir.

Özetle, çocukluk dönemini yaşayan bireylerin kentsel mekânda temsil edilmeleri, özellikle konut yakın çevresi başta olmak üzere tüm yaşam mekânlarında oyun değerini artırmayla yakından ilişkilidir. Bu kapsamda farklı ölçeklerde (dolayısıyla farklı büyüklüklerde), çocuğun gelişim dönemlerine göre doğal aksiyon çapına ve oyun davranışına uygun farklı oyun tanımlarına; gereksinimlerini karşılayacak, yaratıcılıklarını geliştirecek, oyun çeşitliliği sunacak ve sağlıklı gelişimlerini sağlayacak araç/gereç donatımına ihtiyaç vardır. Bunun için ilgili imar kanun ve yönetmelikleri bu doğrultuda düzenlenmeli; oyun mekânları fiziksel, psikik, zihinsel ve sosyal gelişimi destekler nitelikte 1/500, 1/200 ölçekli kentsel tasarım projeleriyle daha ayrıntılı tasarlanmalı ve tasarım ilkeleri ve esaslarına ilişkin kılavuzlar hazırlanmalıdır. Ayrıca, kesintisiz oyun olanağının (trafik güvenliğinin) sağlanması, plancıların bu yaş döneminin gereksinimlerini gözetecek bilinçle imar adaları ve yollar tasarlamalarına bağlıdır.

Sonuç

Mevcut planlama pratiği süreci, dili, uygulama araçları, kurumsal yapısı bakımından sorunludur ve uzun süredir eleştirilmektedir. Planlama dili, "ötekilik" üretimini destekler, pekiştirir niteliktedir. Bu sorun çerçevesinde, planlama yazınında, planlama sürecine / yöntemsel planlama kuramına odaklanılmakta ve Rasyonel Geniş Kapsamlı Planlama kuramına/yaklaşımına ilişkin dünyadaki tartışmalardan da etkilenilerek sorunun temelde temsil krizi / planlamanın anti-demokratik yapısı olduğu düşünülmektedir. Çözüm ise katılımcı pratiklerde görülmekte ve bu pratikler, ülkemizin sosyo-politik bağlamına ve kurumsal-bürokratik yapısına uygunluğu sorgulanmadan en doğru yol olarak gündeme getirilmektedir. Bu durum, asal sorunun, başka bir deyişle, şehir planlamanın ekonomiye bağımlı olmasının ontolojik özelliği olduğunun henüz net biçimde bilinç bilgisi haline gelmediğini göstermektedir. Plancılar tarafından saptanan sorunlar (planlamanın piyasa mekanizmalarının yönlendiriciliğinde/kontrolünde olması, kapitalist üretim ilişkilerinde yaşanan krizler sonrası gerçekleşen yeniden yapılanmaların mekân organizasyona yansımaları vb.), örtülü de olsa şehir planlamanın ekonominin bağımlı değişkeni olduğunun görüldüğünü ortaya koymakta; ancak bu, şehir planlama eylem alanının varlık niteliği olarak doğal karşılanmaktadır (Çukur, 2009a). Şengül'ün (2003) saptaması bunu açıkça ortaya koymaktadır: "Kentlere planlama kurumundan çok piyasa güçleri yön vermektedir. Bu nedenle, planlama kurumunun piyasa güçleri karşısındaki konumu, diğer bir anlatımla, makro bağlamı sorgulanmadan ve bu çerçevede radikal yeniden yapılandırmaya yönelinmeden, planlamanın kentlere güçlü bir biçimde müdahalesinden söz edilemez" (s.28). Çünkü "Şehir planlama bağımsız bir eylem alanı olmadığından, yarattığı sorunları görmesine karşın eyleme geçecek bir direnme gücüne de potansiyel olarak sahip değildir. Sorun çözücü öneriler, şehir plan-

lamanın çatısı dışından, doğa, sosyal ve sağlık bilimlerinden gelir; ancak eylem alanı bağımlı işlevselliği nedeniyle, çözümleri kendi eylem alanında içselleştiremez.” (Ergin ve Çukur, 2007, s.25).

O halde, öncelikle, şehir planlama eylemini ekonominin bağımlılığından yapısal olarak kurtaracak, insanı merkeze alacak bir planlama felsefesine (doğrusal-ilerleme paradigmasından farklı yeni bir paradigmaya) ve buna koşut bir yönetsel planlama kuramının geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Ayrıca, geliştirilecek kurama uygun yöntem, teknik ve veri toplama ve değerlendirme biçimleri üzerine de düşünce üretilmeli; arazi kullanım sınıflamasında, ilgili yasa ve yönetmeliklerde tüm özne gruplarının gereksinimlerini gözetecek biçimde düzenlemelere gidilmeli ya da yeni yasalar çıkarılmalı; ölçek kademelenmesi yeniden ele alınmalı; uygulama ölçeklerine tasarım boyutu içselleştirilmeli ve tasarım ilke ve esaslarına ilişkin kılavuzlar oluşturulmalıdır. Kurumsal yapı ve planlama eğitimi de buna uygun biçimlendirilmeli; bu kapsamda ülkemiz gerçekliği göz önünde bulundurulmalıdır. Böylece ekolojiye duyarlı, tüm özne gruplarının gereksinimlerini göz önünde bulunduran (herkesin temsil edildiği/“ötekilik”in aşıldığı), toplum yararını gözetken, kolektif kullanım değerini öne çıkaran, sağlıklı, tekdüzelikten uzak/kimlikli ve yaşanabilir kentler inşa etmenin yolu açılmış olacaktır.

Bu bağlamda, toplumsal-ideolojik yapıda “öteki” olarak konumlanan “çocukluk dönemi”nin gereksinimlerine ve sağlıklı gelişimine uygun bir fiziki çevrenin düzenlenmesi, iki açıdan önemlidir. Birincisi, kentte “öteki” olarak konumlanmamış olacaklardır. İkincisi, anılan nitelikte düzenlenmiş bir fiziksel çevreyi deneyimleyerek, kendilerine gösterilen değeri, saygıyı içselleştirecekler ve mekân kullanımı üzerinden doğaya, diğer insanlara, farklılıklara karşı saygı ve hoşgörü bilinci kazanabileceklerdir. Bu da, çocukluk döneminin bireyin kimliğinin/kişiliğinin şekillendiği dönem olmasından ötürü, toplumun geleceğine mekân üzerinden yön verecek bir toplumsallaşmaya karşılık gelmektedir. Başka bir deyişle, bu, aynı zamanda “ötekileştirme” sorununa mekân yoluyla dolaylı olarak çözüm sunmak demektir.

Kaynakça

- Çukur, D. (2003). Türkiye’de Bir Öteki Olarak Çocuk ve Kent Planlamada Temsil Sorunsalı. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Çukur, D. (2009a). Yeni Bir Toplumsallaştırma Sürecinin Mekânsal Anlatımı: Olanak ve Sınırları. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Çukur, D. (2009b). Çocuk Dinlenimi Açısından Oyunun Önemi ve Konut Yakın Çevresinde Oyun Değerini Artırıcı Mekânsal Düzenlemeler. Egemimarlık. (69), ss.14-17.
- Çukur, D. (2009c). Children’s Outdoor Play in the Urban Planning Philosophy Context and Proposal of a “Play Region” that Removes the Modular Mindset. Uluslararası Mimarlık ve Çocuk Kongresi Bildiri kitabı, Ankara, ss. 52-57.
- Çukur, D. ve Ergin, Ş. (2008). Yaşlılık Döneminin “Öteki”leştirilmesi Sorununun Kentsel-Sosyal Altyapı Bağlamında İrdelenmesi. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi. (2), ss. 107-120.
- Çukur, D. ve Sılaydın, M.B. (2006). Yaşlılık Dönemini Yaşayan Bireylerin Planlama Sürecine Dahil Edil(-ebil)mesi Bağlamında “İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı”nın Değerlendirilmesi. Planlama. (37), ss.35-39.
- Dökmeci, V. (2005). Planlamada Sayısal Yöntemler. İTÜ Vakfı Yayınevi, İstanbul.
- Dündar Gökçen, Ş. (2002). Mekân Organizasyon Bilimlerinin Yeniden Yapılanmasında Bir Araç Olarak Kentsel Tasarım. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Ergin, Ş. (1982). Çocuğun Oyun Gereksinimi ve İzmir/Alsancak Semtinde Çocuğa Yönelik Açık/Yeşil Mekân Olanaklarının Artırılması Üzerine Bir Araştırma. Ege Üniversitesi, yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İzmir.
- Ergin, Ş. ve Çukur, D. (2007). Şehir Planlama’da Modül Kullanımı Ya Da Bir Öncekine Yanıt. Egemimarlık, 2 (61), ss.22-25.
- Göksu, E. (1996). Kentsel Mekân ve Tarih Felsefesi: Zaman ve Temsil Sorunsalı, İzmir (yayınlanmamış çalışma).
- Günay, B. (2003). Şehircilik: Bir Kültür Üretme Sorunsalı. Şehircilikte Reform, Dünya Şehircilik Günü 27. Kolokyumu, Mersin, ss.1-17.
- Kaya, N. (2004). Evrenin Dili (2. Baskı). Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Kentleşme Şurası, Mekânsal Planlama Sistemi ve Kurumsal Yapılanma Komisyonu Raporu, (2009). Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Ankara.
- Kentli-Kentsel Araştırma Gönüllüleri Seminerleri Mekân-Çocuk. Erişim Tarihi: 13 Şubat 2009, http://www.kentli.org/guncel/mezan_cocuk.htm
- Levent, T. (2009). Esnek Planlama Yaklaşımları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme: Bu Yaklaşımların Türkiye Bağlamında Yansımaları. Dünya Şehircilik Günü 33. Kolokyumu, Antalya, ss.633-653.

Özdemir, S. (2003). Planlamada Yeni Bir Süreç Yeni Bir Dil ve Yeni Bir Kurumsal Yapı Gerekliliği Üzerine. Şehircilikte Reform, Dünya Şehircilik Günü 27. Kolokyumu, Mersin, ss.33-42.

Sennett, R. (2002). Kamusal İnsanın Çöküşü. (S. Durak ve A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Sılaydın, M. B. (2006). Şehir Planlamanın Paradigmal Sorgulanması ve Ekolojik Dengenin Korunması Bağlamında Yeni Bir Süreç Önerisi (Kuramsal Bir Deneme). Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Şengül, H.T. (2003). Şehircilikte Reform Çabalarına İlişkin Metodolojik ve Kuramsal Bir Değerlendirme. Şehircilikte Reform, Dünya Şehircilik Günü 27. Kolokyumu, Mersin, ss.19-29.

Yavuzer, H. (2003). Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitabevi, 25. basım, İstanbul.

PLANLAN(MA)MIŞ SOKAKLARDAKİ ENGELLER VE ENGELLENENLER

Arş. Gör. **Gözde EKŞİOĞLU ÇETİNTAHRA**

Dokuz Eylül Üniversitesi

Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Öğr. Gör. **Gizem ERDOĞAN**

Pamukkale Üniversitesi

Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Kent ve Sokak¹

Sokak, en küçük ölçekli ulaşım kanalıdır. Ancak günümüzde sokak ve kent olgusu; otoyol, cadde, site ve kent birlikteliğine dönüşmüştür. Bu dönüşümle birlikte sokak, yalnızca gidilen-gelinen kentsel bir araç halini almıştır. Bu durum sokakları ezmede, sokağı cadde ve bulvara dönüştürmektedir (Korat, 2009).

Sokak, modern dünyada işlevi sorgulanan kent birimidir. Kentlerin olduğu kadar ülkenin de ne kadar gelişmiş olduğunu yansıtan sokaklar (Bastea, 2007), bir ülkede hızla yok oluyorsa, o ülkede hukukun ve demokrasinin ciddi bir şekilde yıprandığı kabul edilebilir (Korat, 2009). Çünkü sokaklar, tüm kentlilerin eşit şekilde yararlanması gereken mekânlardır. Bu mekânların işlevini yitirmesi ya da işgal edilmesi, bu hak ve katılımı engellemekte, dolayısı ile sadece fiziksel değil toplumsal problemlere de yol açmaktadır.

Kentlerin var olmasındaki en önemli eleman olan sokaklar, hem bir tasarım ürünü hem de toplumsal yaşamın mekânlarıdır. Sokak, yapıların arasındaki 'boşluklar' olarak düşünülebildiği gibi, gelişmiş mühendislik ve peyzaj mimarlığı gerektiren, ayrıntılı plan ve kesitleri içeren bayındırlık işleri de olabilmektedir. Ancak her durumda sokak; kentin toplumsal, siyasi, teknik ve sanatsal güçleri tarafından şekillenen, kendine özgü nitelikleri olan bir olgudur (Çelik, vd., 2007). Sokağın bu özellikleri ona kamusal alan olma niteliğini kazandırmaktadır.

1 Prof. Dr. Hülya Koç'a katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Sokakların tasarımı, kullanıcı merkezli olmalıdır. Ancak son 50 yıldır yalnızca otomobil temelli tasarlandığından, artık hizmet etmesi gereken alanlara hizmet edememektedir. Öyle ki sokaklar planlanırken otopark yerleri, şerit genişlikleri, vb otomobil ihtiyacına göre gerekli olan elemanlar; kamu kullanımı olan yaya yolları ve kaldırımlar gibi kullanımlardan, çok önce düşünülmemekte ve tasarlanmaktadır (CABE, 2009). Hâlbuki mekân, toplumsal yaşam ve ekonomik ilişkilerle iç içe bir anlam taşıdığından, sokaklar esas işlevi olarak yayaalara yönelik şekilde tasarlanmalıdır (Koç ve Sönmez, 1996).

Kent yönetimi Batı'da, (toplumsal) ortaklık olgusuna vurgu yapan 'Comune' kelimesi ile ifade edildiğinden, sokakları halkın malı olarak görür. Oysa Türkiye'de kent yönetimi, merkezi iktisadın örgütlerini ifade eden 'belediye' kelimesi ile tanımlanır. Bu nedenle Türkiye'de 'belediye' ortaklaştırıcı değil kentleştirici olmaktadır (Korat, 2009). Türkiye'deki uygulamalarda bazı kesimlerin göz ardı edilmesi, dışlanması ve memnuniyetsizlik yaratarak yaşam kalitesinin düşürülmesi, bu durumun sonucudur.

Sokağın gerçek işlevine dönebilmesi için 'comune' bağlamında çözümlenmesi, başka bir deyişle ortaklaştırıcı olması gerekmektedir. Toplumun bir bütün olarak gör(e)memek; tüm bireylerin; genişliği, yüksekliği, dokusu değişse bile o alanda yürüyebilecek, merdivenlerden rahatlıkla çıkabilecek, sağlıklı, genç, hızlı ve çevik kişiler olarak varsayılmasına neden olmaktadır. Yaşlı, çocuk ve özürlüler ise sokaklarda ötekileştirilmektedir.

Sokaklarda Ötekileştirdiklerimiz

Özürlülerin, yaşamın her alanında sağlıklı insanlarla eşit koşullarda yaşaması için özel düzenlemelere gereksinimi olduğu gerçeği, uluslararası düzeyde Birleşmiş Milletler kararları, Avrupa Konseyi kararları ve Avrupa Birliği'nin özürlülere yönelik yaptığı düzenlemeler ile desteklenmektedir (Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2010). Türkiye'de de gerek anayasamızda, gerekse kanun, kanun hükmünde kararname, yönetmelik, genelge ve tebliğlerde engellilerin hakları, anayasal olarak koruma altına alınmıştır². Şehir planlama alanında ise 'Belediye Kanunu', 'Büyükşehir Belediyesi Kanunu', 'İmar Kanunu' ve 'Karayolları Trafik Kanunu' ile 'Karayolları Trafik Yönetmeliği' ve 'Kamu Binaları, Kamuya Açık Alanlar ve Toplu Taşıma Araçlarının Özürlülerin Kullanımına Uygun Duruma Getirilmesi'ne dair 2006/18 sayılı genelge yürürlükte bulunmaktadır (Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2008). Ancak bu kanun, yönetmelik ve genelgelerde yalnızca 'belediyelerin vatandaşlara eşit şekilde hizmet götürmesi', 'fiziksel çevrenin özürlüler için ulaşılabilir ve yaşanabilir kılınması için gerekli altyapının Türk Standartları Enstitüsü (TSE) standartlarına uygun olarak yapılması' ve 'taşıt yollarında, özürlüler için ayrılmış park yerlerine park edilmemesi' gibi 'iyi niyetler' sunulmaktadır. Bu durum günlük yaşamda, kamu ve özel kesimde; Türkiye nüfu-

2 Ayrıntılı bilgi için bkz. Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2008.

sunun % 12,29'unu oluşturan (TÜİK, 2002) özürllüleri dikkate almayan uygulamalardan ötürü, sokakların özürllüler tarafından kullanılamaz durumunu giderebilecek ölçüde önlemler olmaktan çok uzaktır.

Yukarıda bahsedilen kanun, yönetmelik ve genelgede uyulması gereken TSE'nin belirlediği standartlardan, kent içindeki engellere yönelik düzenleme getiren standart, 1999 yılından beri geçerli olan TS 12576 no'lu standarttır. Bu standart, özürllülerin şehir içi yollarda; yaya yollarında, alt/üst geçitlerde ve kavşaklarda, sağlıklı insanlar gibi serbestçe, güvenli ve engellenmeden, hareketlerini sağlamak amacı ile tesis olunan yapısal önlemler ve işaretlemelerin tasarım kontrolünü kapsamaktadır. Özürllülerin, iş ve günlük yaşantılarını sürdürürken yollardaki yaya kaldırımları, alt/üst geçitler, kavşaklar, kamu/kurum binaları, alışveriş merkezleri, ikamet ettikleri binaların girişlerinde yapılacak yapısal önlemler ve işaretlemelerle topluma katılmalarını, bir başka deyişle, özürllülerin evden çıkıp herhangi bir engelle karşılaşmadan tüm sosyal ve kültürel aktivitelere katılmalarını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Özürllülerin günlük yaşantıda karşılaştıkları problem alanlarından yaya kaldırımları, yaya geçitleri, duraklar, özürllüler için yapılmış park tesisleri, metal korkuluklar, ticari, idari kamu binaları ile mesken binaları ana girişleri, şehir mobilyaları ve donanımları, halka açık telefon kulübeleri, halka açık tuvaletler, çöp kutuları ve işaretlerde yapılması gereken düzenlemeler, bu standardın konusudur (TSE, 1999).

Ancak tüm bu ölçütlerin uygulamaları yasa ile zorunlu hale gelmediğinden, yaşama geçmesi zaman almaktadır. Dolayısı ile özürllüler, kendi başlarına hareket yetilerinden yoksun olduğundan engellenmekte, sağlıklı insanlar ise engellenmiş yakınlara bağımlı, konutlarına kapalı asosyal bir yaşam sürmeye mecbur bırakılmaktadır. Engellenenlerin gündelik hayata katılması için; her birey gibi, uluslararası sözleşmeler ve Anayasa ile tanımlanmış hak ve özgürlüklerini kullanabilmeleri gerekmektedir. Bunun için ise belirlenen standartlardaki düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, kanun ve yönetmeliklerde işaret edilen TSE standardının sokaklarda nasıl ve ne ölçüde uygulandığını tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Sokaklardaki Engeller: Alan Çalışması³

12576 no'lu Türk Standardının uygulamalarının tespiti için bu çalışmada; İzmir İli Çiğli İlçesi'nde bulunan EVKA-2 toplu konut alanının önemli ulaşım akslarından biri olan "6840 sokak" ile Denizli İli Kınıklı İlçesi'nde bulunan, eğitim ve sosyal tesislerin servis aldığı, kentin önemli ulaşım akslarından "Üniversite Caddesi" seçilmiştir.

6840 Sokak, toplu konut alanında, otobüs ve minibüs güzergâhlarının ve duraklarının bulunduğu bir sokaktır. Sokağın toplam uzunluğu 390 metredir. Sokağın güneyinde 8, kuze-

3 Bu çalışmanın verileri Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü bünyesinde verilen "Street for People" dersi kapsamında hazırlanmıştır.

yinde 24 olmak üzere toplam 32 konut bu sokağa cephelidir. Sokağın doğu başlangıç noktası ile batı başlangıç noktası arasında 10 metrelik bir kot farkı vardır. Güneydeki konutlar sokağa göre alt, kuzeydeki konutlar ise sokağa göre üst kottadır. Sokaklar ve konutların girişleri arasındaki kot farkları merdivenler ile çözümlenmiştir.

Üniversite caddesi, Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, Polis Evi ve üniversite kampüsü ile sınırlandırılmış bir sokaktır. Sokağın doğu başlangıç noktası ile batı başlangıç noktası arası 665 metredir. Sokağa cepheli konut bulunmamaktadır. Sokaktan herhangi bir kot farkı olmadan kamusal kurumların bahçelerine servis alınmaktadır. Bu sokak da otobüs ve minibus güzergâhlarının üzerindedir.

İşlevsel olarak farklılıklar gösteren bu iki sokak, özürllülere yönelik sorunların, hem kamusal hem de özel alanlarda ortak olup olmadıklarını tespit etmede faydalı olacaktır.

Özürllülerin, yayaya ayrılan yollarda serbestçe, engellenmeden ve durmadan dolaşabilmeleri ve hareketlerinin bilincinde olarak, yaya kaldırımını kullanabilmeleri için kaldırımın, standartlara uygun tasarlanması gerektiği TS 12576 ile belirlenmiştir. Ayrıca; trafiği yönlendiren eden şehir mobilyaları ve donanımlarının, yol aydınlatmasında ve bilgilendirmede, yönü belirtme veya dinlenmede imkanlar sunduğundan, bu donanımların uygun yerlerde kullanılması ve yeterli işaretlemelerle özürllülerin hareketlerine engel olmayacak şekilde yerleştirilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan, şehir içindeki yollarda; özürllülerin daha emniyetli hareket edebilmeleri için, okunaklı, anlaşılabilir ve görülebilir işaretler kullanılmaktadır. Bu işaretler; tehlike uyarı, trafik tanzim, bilgi, durma ve park etme işaretleri olup işaretler de önemli kavşaklardaki ve kavşaklar arasındaki yoğun yaya geçitlerinde, tüm özürllülere yönelik olarak yapılmalıdır (TSE, 1999).

Bu çalışmada, yukarıda bahsedilen 3 ana başlık (yaya kaldırımları, şehir mobilyaları ve işaretler) altında, çalışma alanlarında incelemeler yapılmıştır. *Yaya kaldırımları*; kaldırım en kesitleri, kaldırım kaplaması, yaya geçitleri ve otopark kullanımı alt başlıklarında incelenmiştir. *Kent mobilyaları*; duraklar ve çöp kutuları başlıklarında; *işaretler* ise; uyarıcı işaretler ve yönlendirme işaretleri alt başlıklarında incelenmiştir.

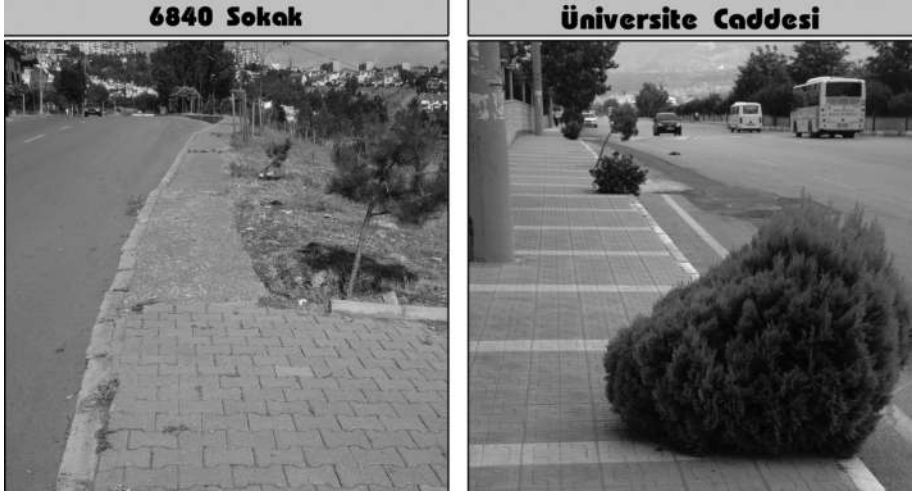
4. Sonuçlar

4.1 Yaya Kaldırımları⁴

Yaya kaldırımının en kesitleri, kullanma yoğunluğu ile yol sınıfına ve grubuna göre boyutlanmalıdır. Tüm yayaların serbestçe hareket edebilmeleri için yaya kaldırımı en az net 150 cm olmalıdır. Yaya kaldırımı net ölçüsüne ilaveten mülkiyet yanında en az 25 cm bordür, bordür taşı tarafında bordür taşı dahil 50 cm emniyet şeridi olmalıdır. Kaldırım geniş-

4 Yaya kaldırımları, kent mobilyaları ve işaretler bölümlerindeki standart koşullar, TSE 1999'dan aktarılmıştır.

liğine ve yol gruplarına göre emniyet şeritleri mülkiyet sırasında 50 cm'ye ve bordür taşı tarafında 120 cm'ye kadar olabilir. Kaldırımlarda bir başka problem alanı, bordür taşı üst seviyesi ile taşıt yolu kaplaması arasındaki yükseklik farkıdır. TS 12576'da bu yüksekliğin en fazla 15 cm, en az 3 cm yükseklikte olması gerektiği belirtilmiştir. Kaldırımın yaya geçidine denk gelen bölgelerinde ise bordür taşı yükseklikleri " ± 0 " veya +3 cm olmalı veya tekerlekli sandalyeli özürülüler için kaldırımın herhangi bir yerinde 90 cm genişliğinde taşıt yolundaki yaya geçidine %8 eğimde rampa yapılmalıdır. Ancak Şekil 1'de görüldüğü üzere, 6840 sokakta hem de Üniversite Caddesinde kaldırım genişlikleri, en az 150 cm standardına uygun olarak tasarlanmamıştır. Öyle ki, kaldırımlar yer yer daralmakta veya genişlemekte ve bordür taşı üst seviyesi, sağlıklı insanların dahi kolaylıkla kullanamayacakları kadar yüksektir.

Şekil 1. Standarda Uygun Olmayan Kaldırım En Kesitleri

Yaya kaldırım kaplamasının, kaymayı önleyici ve dolaşmayı kolaylaştırıcı olması, yollar-daki basamak vb. yol sathındaki yer altı tesisatı rögar kapakları çıkıntı oluşturması, ani seviye değişikliklerine ve kesilmelere neden olmaması gerekirken, her iki sokakta da yaya kaldırımlarının sürekliliklerinin olmadığı görülmektedir. Bu durum özürülülerin yaya hareketlerini engellediği gibi, yaşlıların, çocukların ve bebek arabası kullananların da hareketlerini kısıtlamakta ve konforlu bir yaya hareketini gerçekleştirememelerine neden olmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Yaya Kaldırım Kaplamalarında Hatalı Uygulamalar

Çalışma için seçilmiş her iki sokakta da, standarda uygun olarak, taşıt yolunun her iki tarafında kaldırım bulunmaktadır. Ancak, yaya sürekliliğinin önemli bir elemanı olan yaya geçitleri 6840 sokakta bulunmamaktadır. Üniversite caddesinde bulunan yaya geçitleri ise standartta belirtildiği şekilde uygulanmamıştır. TS 12576'ya göre yaya geçitleri yeterli uzaktan görülebilmeli ve iyi aydınlatılmış olmalıdır. Yaya geçitleri birbirinden en az 135 m uzaklıkta olmalı ve yatay ve düşey işaretlerle işaretlenmelidir. Taşıt yolu ve kavşaklarda yaya

Şekil 3. Yaya Geçitlerindeki Problemler

geçitleri bordür taşı ile kesilmemeli ve taşıt yolu seviyesine kadar yaya yolunda her üç yönde %8 eğimli rampa yapılmalıdır. Yaya geçitleri iyi ve üstten aydınlatılmalı, bu aydınlatma yol aydınlatmasından ayırt edilebilir değişiklikte ayrı ve daha aydınlık bir aydınlatma olmalıdır. Yaya geçitleri, yer işareti ile iyi belirtilmelidir. Kavşaklarda yaya kaldırımları genişletilmeli, yayaların ve özürülülerin rahat hareket etme imkanı sağlanmalı, köşe başlarına görüşü mani ilan veya bilgi panoları konulmamalıdır. Ancak Üniversite Caddesinde bulunan yaya geçitleri, kavşaklarda yeterli emniyeti sağlayamamakta ve yayalar için tehlike yaratmaktadır (Şekil 3).

TS 12579'da yaya kaldırımı özürülülerin kesintisiz kullanabilmeleri için yaya yolunun *otopark* olarak kullanılmaması gerektiği belirtilmiştir. Taşıtların park etmelerinin önlenmesi için bordür taşı etrafına 10 cm çapında veya 20 cm x 20 cm ebadında en az 70 cm, en çok 90 cm yüksekliğinde metal veya demir betondan estetik güzellikte koruyucu manialar konması gerektiği belirtilmiştir. Ancak 6840 sokakta gerek standartta belirtilen uygulamanın olmamasından, gerekse kaldırım yüksekliklerinin yer yer 3 cm'nin altında olmasından dolayı, kaldırım organize olmayan otoparklar şeklinde kullanılmaktadır (Şekil 4). Kaldırımın otopark şeklinde kullanılması, yayanın hareketini kesintiye uğratmakta, yayaların taşıt yolu üzerinden hareketlerine devam etmelerine ve dolayısıyla otobüs ve minibüs güzergâhında olan bu sokakta emniyetsiz bir biçimde yaya hareketlerini devam ettirmelerine neden olmaktadır. Üniversite Caddesinde ise taşıtların kaldırımına park etmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Ancak bu durumun nedeni, standarda uygun bir düzenlemeden değil, standartlara uygun olmayarak kaldırım yüksekliğinin yer yer 70 cm'i bulmasından ve dolayısıyla taşıtların kaldırımına çıkamamasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 4. Hatalı Otopark Uygulamaları

4.2 Kent Mobilyaları

TS 12576, özürliülerin, erişim haklarından dolayı, toplu taşıma olanaklarından yararlanabilmesi için *duraklara* yönelik bazı standartlar belirlemiştir. Buna göre özürliülerin duraklarda otobüse rahat inip binmeleri için, durak kısmı, taşıt yolundan 20 cm rampa ile yükseltilmeli ve 30 cm döşemeye sahip otobüse kolay giriş sağlanmalıdır. Duraklarda özürliüler için oturma bankı ve bankın uygun yerlerinde tutunma barları, tekerlekli sandalye alanı olmalıdır. Ayrıca, yaya yolu rampası ve yol seviyesinde çıkış yeri yapılmalıdır. Ancak, 6840 sokakta bulunan otobüs durağında (Şekil 5) otobüs durağı, zaten 150 cm'den dar olan yaya kaldırımındadır. Bu durum otobüse inip/binmede rampa kullanabilme olasılığını ortadan kaldırdığı gibi, otobüsten direkt olarak taşıt yoluna inen özürliüler (ve aslında tüm kullanıcılar) için emniyetsiz bir durum oluşturmaktadır.

Şekil 5. Duraklara Ait Problemler

Özürliüler için yol kenarındaki şehir mobilyası ve donanımı, engel oluşturacak her türlü düzensizlikten arındırılmalıdır. *Çöp kutuları* yaya hareketine mani olmayacak şekilde yaya kaldırımı kenarında bordür taşıma en az 40 cm uzaklığında ve en az 90 cm, en çok 120 cm yüksekliğe monte edilmelidir. Ancak çalışma alanında her iki sokakta da çöp kutusu bulunmamakta, yerine çöp konteynırları kullanılmaktadır. Bu konteynırlar, bakımsızlıklarından dolayı görsel kirlilik yaratmaktadır. Ayrıca konteynırların yaya kaldırımı üzerinde bulunmaları, yaya akışı ve özürliülerin yaya hareketleri için engel teşkil etmektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Çöp Kutularının Alanlarda Hatalı Kullanımı

4.3 İşaretler

Özürllüler, yaya kaldırımındaki hareketi sırasında yaya yolunda bulunabilecek engellere karşı *uyarıcı işaretler* ile önceden bilgilendirilmelidirler. Bu engellerden önce fark edilir işaret veya yol kaplamasından ayrı dokudaki renkli malzeme kaplaması ile uyarılması gerekmektedir. Ayrıca, yoğun kullanılan yaya kaldırımında özürllülerin; ara sıra meydana gelen daralmalarda, yolun taşıt yoluna doğru fazla meyilinde, kesiksiz yükseltilmiş kenarlarda, hareket yönünde maksimum yükselme olan kısmın belirlenmesinde, kurpların başlangıcından bitişine kadar olan kısımlarda, hareket yönünde yere çapraz yerleştirilmemiş ızgara aralıklarında ve yaya yollarının arızalı olmalarında, hareket yönünde fark edilir şekilde işaretlerle uyarılması gerekmektedir.

Özürllülerin hareket ettiği alanlarda *yönlendirici işaretlemelerin* de olması gerekir. Her özürllü grubu için yaya yolunda ortak kullanılabilir yönlendirme ve uyarma düzenlemesi yapılmalıdır. Yaya yolu kaplamaları, renkli ve yönlendirici taş plaklardan olmalıdır. Renkli yüzeyi düz betonataş plaklarla yaya kaldırımına estetik bir güzellik verilecek şekilde kaplanmalı, bu kaplama için ayrı renkte yönlendirici karo taş plaklar yerleştirilmelidir. Bu taşların derz aralıkları yürümeyi rahatsız edici olmamalı ve taş plakların birbirine olan kot farkı 0,5 cm' i geçmemelidir. Kavşaklarda özürllülerin serbest ve engellenmeden kendilerini yönlendirebilmeleri için kavşak köşe taşı ve emniyet şeridi içindeki koruyucu babalarla (0,90 cm yüksekliğinde) belirlenmelidir. Özürllü grupları, ses, renk, aydınlatma ve doku yapısı değiştirilerek yaya yolunda yönlendirilmelidir. Sinyalli ve sinyalsiz taşıt yolu ve kavşaklarda yapılan yaya geçitlerinde, yayaların yanlış kullanımını önlemek üzere gidiş yönünü belirten ayrı renkte (beyaz) ok işareti yapılmalı, kavşaklardaki yaya geçitlerinin engelsiz kullanımı için yaya kaldırımı taşıt yoluna doğru %2 eğim olacak şekilde alçaltılmalı, yaya

yolu kurbu emniyet şeridi ve babalarla işaretlenmelidir. Ancak seçilen sokaklarda benzeri herhangi bir işaret düzenlemesi bulunmamaktadır.

Sonuç olarak; TS 12576 no'lu Türk Standardına göre incelenen çalışma alanlarında, yaya kaldırımını, kent mobilyaları ve işaretler ana başlıklarında, başarılı tasarımlar bulunmamaktadır.

5. Değerlendirme

Günümüz sosyal bilimlerinde özürllülerle ilgili iki ana bakış açısı vardır. Bunlardan biri *Medikal Model*, diğeri ise *Sosyal Model*'dir. *Medikal Model*, özürlü olan bireye ya da sakat kişinin yaşantısına değil, 'sakatlığa' odaklanırken, *Sosyal Model*, sakatlık halini ikinci plana iterek; çevresel, fiziksel ve mekânsal koşulların toplumsal tutumlarla birlikte bireyi engelli kıldığı öne sürer (Arıkan,2002). Dolayısıyla sosyal model; planlamanın konusunu oluşturmaktadır. Bundan ötürü, planlamanın, doğrudan kişilerin yaşam kalitelerini etkilediğini kabul etmek gerekmektedir Bu sebeple öncelikle planlara, yaşam kalitesini artırıcı, yasal araçlar olarak bakılmalıdır.

Planlara, imar planı yerine, yaşam kalitesini düzenleme araçları olarak bakıldığında, bir yolun yalnızca otomobil odaklı hiyerarşik kademesini değil, yolu yayaların kullanımına göre tasarlamak; kaldırım genişliklerinin her tip kullanıcıya uygun olarak düzenlemek vb tasarımlar yapmak gerektiği görülecektir. Bu farkındalık ile plan insan ölçeğine inebilir. Böylece, yasalarla tarif edilen koşullar, ufak kentsel parçalardan başlayarak uygulanabilecek, bu kentsel parçaların bütününden ise kent planları oluşabilecektir. Başka bir açıdan ise bu durum, plan hiyerarşisinin sorgulanmasına neden olacaktır.

Bu çalışmada, yukarıda bahsedilen insan ölçeğinde incelemeler yapılmaya çalışılmış ve sıklıkla kullandığımız sokaklar değerlendirilmiştir. Sokakları kullanan ya da kullanabilen bireylerin dışında, sokakları kullanması gereken ama sokaklardaki engellerden ötürü kullanamayan engellenenlerin; yaya hareketlerini engelleyen durumları inceleyen bu çalışmada, farklı kentler ve kentsel aktiviteler üzerinde bulunmalarına rağmen, seçilen sokakların, benzer sorun başlıklarını oluşturduğu görülmüştür. Aynı sorunların tespit edilmiş olması, özürllülere yönelik tasarım sorunlarının coğrafi mekândan bağımsız, ortak olduğu sonucuna ulaştırmıştır.

Özürllülerin, kentsel mekânlardan kaynaklı engellerinin ortadan kaldırılabilmesi için, "kent planı" kavramının yeniden ele alınması, tartışılması ve yalnız özürllülerin değil, kentin yaşlı, çocuk, bebekli kadınlar gibi birçok kullanıcısının sorunlarının incelenmesi gerekir. Bunun için ise planlamada ölçek kavramı üzerine de düşünülmalıdır.

Bu çalışmada, özürllülere yönelik kanun, yönetmelik ve genelelerde referans gösterilen TS 12576 temel alınmıştır. Bu standart içinde geçen diğer Türk Standartlarının mekânsal kontrolü, ileri çalışmalara konu olabilir.

Bu çalışmanın aracı olan yasa ve yönetmeliklerde geçen TS 12576'nın 1999 yılında yapılmış olması göz önünde bulundurulduğunda, güncellenmesi gerekebilir. Bu sebeple ileriki çalışmalar, bu standardı geliştirmeye yönelik araştırmalar yapılabilir.

Bu araştırmada, öncelikle çalışma alanlarının sorunları tespit edilmiş, ardından TS 12576'daki kabullere göre mekânlar test edilmiştir. İleriki çalışmalarda, sokaklarda özür-lülere yönelik tasarımların kriterlerinin, yurt dışında ne şekilde ele alındığı ve yurt dışındaki kriterlere göre Türkiye kentlerinin sokaklarının, engelsiz kullanıma uygun olup olmadığı araştırılabilir.

Yasalarla belirlenen haklar ve yasalarda referans gösterilen standartlar, mevcut durum incelendiğinde mekâna yansıtılmadığı görülmektedir. İleriki çalışmalar, mevcut durumun, imar planlarını ne kadar yansıttığı ve imar planlarının bu standartlara uygun çizilip çizilmediğini inceleyebilir.

Türkiye genelinde karşılaşılan ve tüm kentlilerin kullanmaya çalıştıkları planlan(ma)mış sokaklardaki 'engeller' ve bu mekânları kullanan 'engellenenler' planlamada önemi kadar geniş bir yer kaplayamamaktadır. Bu durum aynı zamanda planlamanın en önemli ilkesi olan eşitlik ilkesine aykırıdır. Planlamanın ilkeleri ve doğruları ile uygulama alanları arasında ortak bir dil oluşturabilmek için günlük hayatta birebir karşılaşılan bu sorunların çözümleri planlamanın uygulamaya yönelik yasal zemininde kendilerine yer bulmalıdır. Böylece bu çözümler, kentin karar verici ve uygulayıcıları üzerinde de bağlayıcı olacaktır. Sonuç olarak planlama, mevcut yasa ve yönetmeliklerle daha fazla engellenen kentlilere demokratik yaşam alanları sağlayabilen kendini güncellemiş bir çözüm alanı olacaktır.

Kaynakça

- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 2 (1).
- Baesta, E. (2007). Atina: Sokağa İmgeler Oymak. Z. Çelik, D. Favro, & R. Ingersoll içinde, Şehirler ve Sokaklar (s. 35-54). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- CABE. (2009). This Way to Better Residential Streets. Cambridge: Accordia.
- Çelik, Z., Favro, D., & Ingersoll, R. (2007). Şehirler ve Sokaklar. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Koç, H., & Sönmez Özbek, İ. (1996). Yaya Yollarında ve Alanlarında Yaşam Kalitesi Arayışları. 7. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, İstanbul.
- Korat, G. (2009). Kayseri’de ve Şehirlerimizde Sokakların Ölümü (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2008). *Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat*. T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2010). Uluslar arası Mevzuat (09.10.2010). <http://www.ozida.gov.tr/?menu=mevzuat&sayfa=uluslararası>,
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2002). *Özürlülük Oranı 2002*. 06.09.2010, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=5&ust_id=1.
- Türk Standartları Enstitüsü-TSE (1999). *TS 12576 Şehir İçi Yollar – Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları*. Türk Standartları Enstitüsü, Ankara.

SEMBOOLİK SERMAYENİN TOPLUMDA VE MEKANDA YARATTIĞI AYNILAŞMA VE FARKLILAŞMA

Y. Şehir Plancısı **Emine TAYYARE KARAOĞLU**
Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir Planlama Doktora Öğrencisi

Giriş

Geçmişten günümüze kadar değişen sosyal, ekonomik, teknolojik vb. durumlar, üretim ve tüketim ilişkilerinin değişimine neden olmuştur ve bu değişim süreci halen devam etmektedir. Bu üretim ve tüketim ilişkilerinde, üretim ve tüketimin talebini ve arzını belirleyen etmenler ise mekan, kültür, iktidar, toplum gibi kavramlar olmuştur. Sermaye de, bu sistem ve sistem içindeki ilişki içerisinde geçmişten günümüze kadar önemini korumakla birlikte; mekan ve zaman bağlamında dönemin şartlarına bağlı olarak farklı biçimler almıştır. Sermayenin ilk akla gelen tanımı, klasik yani ekonomik sermaye iken, zaman içinde, sosyal - ekonomik - mekansal ilişkileri açıklamada klasik sermaye tanımı yeterli kalmamış, daha da çeőitlenmiőtir.

Özellikle, modernizm sonrası ortaya çıkan ve postmodernizm döneminde daha da belirginleően toplumsal ayrışma, mekansal ayrışma, ben ve öteki, diğeri, yabancılaőma gibi kavramlar tüketim ve tüketim kültüründeki deėiőimlerle birlikte, bireylerin ya da toplumların kendilerini ötekilerden ayırmak için sadece ekonomik sermayeye değil, sosyal sermaye, kültürel sermaye ve bu sermaye türleri ile bağlantılı olarak ortaya çıkan sembolik sermayeye de ihtiyaçları olduklarını ortaya çıkarmıştır. Sembolik sermaye kavramı Fransız felsefeci ve sosyolog Pierre Bourdieu tarafından geliştirilmiş bir kavramdır. Sembolik sermaye özellikle küreselleşme ile birlikte daha çok ekonomik sermaye sonucu şekillenen bir olgu haline gelmiş ve gündelik hayata ve mekana yansımaları, küreselleşme sonucu oluşan “tüketim kültürü” ile benzer özellikler taşımıştır.

Bu süreçte, dünya giderek kentleşirken, kent kimliklerinin korunması da farklı bir şekilde algılanmaktadır. Günümüzde gelinen nokta, tüketim ile özdeşleşen kent kimliği yaratmaktır. Dolayısıyla tüketim kültürü aynı kalıplara sokulurken, kentsel mekanlar, buna koşut olarak kent kimliği de bir örnekleşmektedir. Tüketim, bir bakıma “sembolik sermaye” ile eş zamanlı gelişen bir eylem olduğuna göre, tüketimin standartlaşması, aynı zamanda sembolik sermayenin (hatta kültürel ve sosyal sermayenin) de aynı kalıplara sokulması anlamına gelmektedir.

Örneğin alıŐma kültürü kapsamında ele alındığında; uluslararası kültürün parçası olmak, sadece Şirket bünyesinde bilgisayarlarla çalışmak, İngilizce bilmek, ya da uçak yolculuklarında özel bölümde oturmak değil, aynı zamanda benzer biçimde giyinme, belli dergi ve gazeteleri okuma, aynı esprilere gülme ve de en önemlisi aynı yaşam biçimini paylaşma anlamına gelmektedir. Bu kesim için “idealinizdeki ev” mitolojisinin simgelediği yaşam biçimi, küresel iş muhiti kültürüne dahil olmanın en önemli sembolik unsurlarından biridir. (nc, 2005)

Postmodernizm ile birlikte değişen üretim ve tktim kültürü, mekannın da tkticinin isteği doğrultusunda üretilmesine neden olmuştur. Bu tktici ise genellikle kapitalist sisteme egemen olan kiŐilerdir. Esnek retim kapsamında, st gelir gruplarının farklılaşmış zevkleri ve estetik tercihleri alanına yönelmekle bazı mimarlar ve kent tasarımcıları sermaye birikiminin çok etkili bir yüzünü yeniden vurgulamış olmaktadır. Bu durum “sembolik sermaye”nin üretimini ve tktimidir. Postmodernizmin, parçacıl olarak tktici beğenisine ve zevkine uygun hizmet üretim talebi, küreselleşmenin, iletişim, ulaşım ve haberleŐmenin dünya çapına yayılma gelişimi ile teknolojinin de yayılmasına neden olmuş ve ortak beğeniler dünya çapına yayılmıŐtır. Ekonomik durum neticesinde, zevke uygun tasarımı sadece st gelir grupları karŐılayabilmiŐ, bu ise ekonomide olduğu kadar mekanda da farklılaşmaya neden olmuştur. Yeni küresel sistem ile oluşan tktim kültürü, kent mekannının da tktilmesine neden olmuştur. Günümüzün tktim anlayışı, st gelir grubunun beğenisine sunulan barınma, çalışma, dinlenme ve eğlenme mekanları olmuştur.

Sembolik sermayenin mekannla etkileşimi farklı yollardan olabilmektedir. Bunlardan biri banliyöleşme/altkentleŐme ya da gösterişli bir eve sahip olmak yani nc (2005)’nn deyimiyile “idealinizdeki ev”e sahip olmaktır. Aslında “idealinizdeki ev” başlı başına bir sembol ve bu sembolün dayatılmasıdır. Belirli grupların beğeni ve yaşam tarzlarına yönelik semboller ve işaretler barındıran konut projeleri, özellikle lüks konut satışları, işlevsel ynelleri bir kenara bırakıldığında ev değil yaşam tarzı satın alındığına yönelik yaklaşımlarla yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında günümüzde st ve st orta gelir gruplarının konut tktiminin barınma ihtiyacının çok ötesinde, oluşturulmak istenen imge ve yaşam tarzını desteklemekle ilgilidir. Bu konu daha çok ekonomik ve sosyal sermayenin, sembolik sermaye Şeklindeki dışavurumunun göstergesi olup aslında sahip olunan evre ile yeni bir kültürel sermaye de yaratılmaktadır.

Sembolik sermayenin mekannla diğer bir etkileşimi ise “gentrification/soylulaşma”dır. Yeni orta sınıf olarak ayrıŐtırılan grupların birçok kent merkezinde tarihi dokuyu yenilemek ve orada yaşamak Şeklinde bir yaklaşım içinde oldukları ve bu bireysel çabalar sonucunda bu alanları yenileyerek, eşitsizlik boyutuyla ön plana çıkan kullanıcı değişimlerine yol atıtları bilinmektedir. Gün geçtikçe, bu “soylulaŐmıŐ” alanların değerinin artması ile bu mekannları, kültürel sermaye açısından zengin ancak ekonomik sermaye açısından düşük kişiler karŐılayamazken, mekannın yeni sahipleri ekonomik sermayeleri yüksek kişiler olmaktadır.

Dolayısıyla soylulaşma sürecinde, sahip olunan bu kent mekanı, ekonomik sermaye açısından zengin kişilerin sembolik sermaye açısından da zenginleşmelerine neden olmaktadır.

Mekanda sembolik sermayenin alt gelir grupları tarafından üretilmesi konusuna bakıldığında, alt gelir gruplarının bir kısmının ekonomik sermayeleri sonucu mekanda elde ettikleri sermaye biçimi gecekondudur. Gecekondulara sahip olan bireyler ve toplum, burada kendilerine özgü sosyal ve kültürel sermaye ile bu sembolik sermayelerini oluşturmaktadırlar.

Dolayısıyla sembolik sermaye bir tür farklı kutuplarda aynılaşma süreci içinde hareket etmektedir. Bu aynılaşma gündelik yaşamımızı da etkilemektedir. Kapitalizmin dünya ölçeğinde örgütlenmesi, tüketim biçimlerini de aynı kalıplara sokmuştur. Örneğin alışveriş ihtiyacı da, standartlaşmış markalardan karşılanmaya çalışılmakta, standartlaşmış markalar ise standartlaşmış alışveriş mekanlarında bulunmaktadır.

Bu, yeryüzünde kentlerin birçoğunda yaşanan benzer bir yapılaşma ve değişimdir. Aynı zamanda, gündelik yaşam da benzer değişimler meydana gelmektedir. Aynı tarz yaşam alışkanlıkları, aynı yapı teknolojisi, aynı tarz tasarımların sonucu, aynı tarz yapılaşma ve birbirine benzeme/aynılaşma durumu meydana gelmektedir. Ancak belirli gruplar arasında yaşanan bu aynılaşma, diğer gruplarla aralarında farklılaşmaya/bölünmeye neden olmaktadır. Dolayısıyla bir kutuplaşmadan ve bu kutuplaşma içinde aynılaşmadan söz etmek mümkündür.

Bu makalenin amacı, sembolik sermayenin birbirleri ile etkileşimli olarak sosyal, kültürel ve mekansal alanda yarattığı aynılaşma ve farklılaşmayı incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle tüketim kültürü açıklanacaktır. Daha sonra sermaye kavramı üzerinde durularak, ekonomik, sosyal, kültürel sermaye çeşitleri incelenecek; son olarak sembolik sermaye sosyal, kültürel, ekonomik ve mekansal boyutlarda yarattığı aynılaşma ve farklılaşma ile incelenecektir. Sembolik sermayenin mekansal yapıya yansımaları özellikle “banliyöleşme, soylulaşma, korunaklı siteler, alışveriş merkezleri” kapsamında ele alınacaktır. Bu incelemeler yapılırken, “kimlik” kapsamında, dünya üzerinde yaşanan “birbirine benzeme” eğilimi de dikkate alınacaktır. Çoğu yerde mekanın kimliğinden bahsetmek söz konusu olamamaktadır. Çünkü mekanın kimliği o yere özgü olan bir şey değil, sembolik sermayeye sahip olabilmek için dünya üzerinde herhangi bir yerde görülebilecek bir tasarım haline gelmektedir. Bu tür birörnekleşme barınma, çalışma, alışveriş, dinlenme vb. tüm yaşam alanımızda ve bunlara içkin tüm mekanlarda görülmektedir. Çünkü günümüzde gelen nokta farklı dinamiklerin bir araya gelerek mekanı şekillendirdiği ve bu mekan üzerinde yaşamında farklılaştığı ve de benzeştiği bir süreçtir.

1. Tüketim Kültürü

Tüketim kültürü konusunda başlıca iki eğilim söz konusudur. Birincisi ekonomik sermayenin imkan verdiği kadarıyla, temel gereksinimlerin karşılanmasına yönelik satın alma şeklinde gerçekleşen eylemdir. İkinci eğilim ise, daha sosyolojik bir perspektiftir. Sadece ekonomik olarak ayırt edilmenin yetmediği, aynı zamanda, insanların toplumsal bağlar ya da ayrımlar yaratabilmek amacıyla sembolik olarak da ayırt edilmelerinin sağlanacağı ve çoğu zaman temel gereksinimlerden daha fazlasının karşılanmasına yönelik satın alma şeklinde gerçekleşen eylemdir.

Urry'e göre; eğer bir tüketim sosyolojisinin olduğu söylenebilirse, bu sosyoloji asıl olarak maddi nesnelere farklı satın alımı, kullanımı ve simgesel anlamıyla ilgilenmiştir. Bu tür nesnelere sadece konutu değil; giysileri, otomobilleri, elektrikli eşya, mobilya ve benzerlerini de içermektedir. Bu fazlasıyla kısıtlı bir bakıştır ve bir dizi alternatif tüketim türlerinin, özellikle karmaşık yorum ve açıklama sorunları yaratan çeşitli hizmet türleri bulunmaktadır (Urry, 1999:177). Urry'nin ifade ettiği bu tüketim sosyolojisi, tüketim kültürünün ikinci eğilimini ifade etmektedir.

Douglas ve Isherwood (1980: 176) konuyu ele alırken tüketim sınıfları üç mal dizisinin tüketimiyle ilişkili olarak tanımlamaktadır:

Birincil üretim sektörüne (yiyecek sektörü gibi) karşılık gelen temel mallar dizisi;

İkincil üretim sektörüne (gezi ve tüketicinin sermaye donanımı) karşılık gelen bir teknoloji dizisi;

Üçüncül üretim sektörüne (enformasyon ürünleri, eğitim, sanatlar, kültürel meşgaleler ve boş zaman meşgaleleri) karşılık gelen bir enformasyon dizisi (Featherstone, 1996).

2. Sermaye Kavramı

Sermaye, bireysel ve toplumsal bir konuma ait, toplumsal etki ve geçerliliğe sahip kaynaklar ve nitelikleri anlatmaktadır.

Bourdieu sermaye kavramına sadece ekonomik anlamda bakmamaktadır. Sermaye, bireylerin sosyalleşme sürecinde sahip oldukları özellikler ve yatkınlıklar (inanç, aidiyet, bilgi birikimi ve donanımı, yeme alışkanlıkları, konuşma tarzı ve benzeri) ve bunları diğer bireylerle ilişki içerisinde mübadele etmesi (tanıma, kutsama, tabi olma, paylaşma ve benzeri) biçiminde etkisini içinde barındıran, dolayısıyla yeniden üretilip tedavüle sokulan ve gösteren değerini taşıyan bir toplumsal ilişki ya da toplumsal enerjidir (Görgün Baran, 2008: 89).

Bourdieu, dört sermaye türünden söz eder. Bunlar ekonomik sermaye, sosyal sermaye, kültürel sermaye ve sembolik sermayedir. Bu sermaye türleri sınıf yapılarının üretilmesinde ve tekrar edilmesinde önemli bir konuma sahip olduğunu belirtir (Bourdieu, 1984).

2.1. Ekonomik Sermaye

Ekonomik sermaye, klasik sermaye biçimi olup, iktisat ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. Maddi kaynakların kullanılması ile üretilmektedir. Ekonomik sermaye, özetle, bireyin ekonomik gücünün seviyesini (örneğin servet) göstermektedir.

Ekonomik sermaye kaynaklara egemendir ve sınıf eşitsizliklerine vurgu yapar (Görgün Baran, 2008: 89). Zengin-yoksul, alt-orta-üst sınıf, gelir dağılımı vb. kavramlar ekonomik sermaye ile ilişkilidir.

2.2. Sosyal Sermaye

Literatürde, **sosyal sermaye** kavramına ilişkin yer alan yaklaşımlarda, sosyal sermaye bireysel yaklaşımların yanı sıra, ağırlıklı olarak toplumsal olarak yaklaşımlar da vardır.

Bireysel olarak konuya bakıldığında; sosyal sermaye, bireyin içinde yer aldığı sosyal çevrenin sağladığı **sosyal ilişkilerle elde ettiği kazançları** ifade eder, böylece sosyal ilişkilere dayalı bir sistem ve bu sistemden kazanç söz konusudur. Görgün Baran'a göre de, bireylerin toplumsal konumları gereği kullanabilecekleri etki ve destek ağlarını gösterir (Görgün Baran, 2008: 89).

Bourdieu da sosyal sermaye konusunda **toplum ve ağ ilişkilerine** atıfta bulunmaktadır. Ona göre sosyal sermaye, bireylerin hayata geçirebilecekleri etkin bağlantı ağlarının miktarı ile kavramlaştırıldığı sermayedir (Altay, 2007: 247). Dolayısıyla sosyal sermaye genellikle bir gruba üyelikten kazanılmaktadır.

Sosyal sermayeye **toplum ve toplumsal ilişki bağlamında** da bakmak mümkündür. Bu duruma göre; sosyal sermaye, “insanlar arasında bağlantı kuran, kurumlar, ilişkiler, tavırlar ve değerlerin ekonomik ve sosyal gelişmeye yaptığı katkılar”dır (Altay, 2007: 338-339). Dolayısıyla bireysel sosyal sermaye gibi, yine, toplumsal ilişkiler ön plandadır, ancak burada vurgu yapılan olgu, tekil olarak bireyin değil (bireylerden oluşan) toplumun elde ettiği sosyal sermayedir.

Sosyal sermaye, toplumsal varlıkların maddi olmayan varlıklarla ifadesi olup, sosyal sermayeyi oluşturan unsurlar kendilerinden çok, bunların kullanımı sonucu oluşan eylem ve davranışlar ile ortaya çıkan ve bu anlamda ölçülmesi oldukça zor olan unsurlardır (Altay, 2007: 338).

Bireyler arasında duyulan **güven, etkili ve güçlü iletişim ve çevre ağı ile birlikte oluşan ortak değerler, aidiyet ve aynılık duygusu** bu kapsam içinde yer alabilir. Sosyal sermayenin, toplumu oluşturan bireylerin ortaklaşa hareket edebildikleri ve iş yapabildikleri kültürel düzeyi hazırlayan bir birikim olduğu söylenebilmektedir. Sosyal sermaye, bir grubu tanımlamanın aksine, bir grubun ortak ürünler çıkarmasına imkan veren bir anlayışın ürünüdür (Altay, 2007: 339). Örneğin Sulukule'deki yıkımlara karşı oluşturulan Sulukule Plat-

formu bir sosyal sermaye değildir, ancak Sulukule Platformu'nun yıkıma karşı gsterdiği direnç ve sylemler sosyal sermayeyi oluşturmaktadır.

2.3. Kltrel Sermaye

Kltrel sermaye sosyalleşme srecinde elde edilen birikimi ifade eden kavramdır. Bourdieu'ya gcre kltrel sermaye, **bireyin evresi, kltrel değerleri, sahip olduğu diploma, sertifika gibi belgelerde somutlaşan kltrel kurumlar**ın oluşturduğu sermayedir. Eğitimle edinilmiŐ zevkler, beğeniler, tercihler, beceriler ve unvanlar da kişinin kltrel sermayesini oluşturur.

Kltrel sermaye Bourdieu'nun en önem verdiği sermaye tcrüdür. Kltrel sermaye bireyin ekonomik koşullarının sonucu olarak edindiği formel ve informel sosyal davranışlar, sosyal pratikler, iletişim kurma ve dili konuşma biçimi ile beğenilerinden oluşur. Bylece kltrel sermaye formel eğitimden kaynaklanan diplomalarla objektif bir gcrnüm kazandıran okul sermayesi ile aileden kaynaklanan ve aile içinde kazanılan nitelikleri ifade eden bir sermaye tcrüdür. Dolayısıyla **entelektuel niteliklerin** toplamına karŐılk gelir ve üç biçim altında gcrnür (Grgün Baran, 2008: 89):

Kalıcı eğitim olarak bedene bağlı (başkaları karsısında rahat konuşma),

Kltrel meta olarak nesnel durumda (tablo gibi sanat eserlerine sahiplik),

Kurumlar tarafından sosyal olarak onaylanmak (okul unvanları gibi).

Bylece; kltrel sermaye kavramı, Bourdieu'nun yaklaşımında belirli kltrel niteliklerin ve bilgilerin mlkiyeti ile yakından ilişkilidir. Gerek bireylerin, gerek sınıfların toplumsal konumlarını ayırt ederken, bunların sahip oldukları sermayenin hacmi ve bileŐimi dikkate alınmalıdır. (YetiŐ, 2002: 61)

Bourdieu'ya gcre, insanlar **kişilik tipleri, duruş biçimleri, ses, incelik, duruş biçimleri, dilsel yeterlilikleri vb. kişisel ozelliklerden** oluşan kltrel sermayelerini arttırmak için çaba gstermektedirler.

Kltrel sermayeyi arttırma ycnündeki çaba, hiç kuşkusuz, **oğerme sreci** ile yakından ilişkilidir. Bireyin sosyalleşme srecindeki oğermelerine bağlı olarak tm kazanımları onun kltrel sermayesine yansır. Dolayısıyla, bu noktada sosyal sermaye ile kltrel sermayenin birbiri ile etkileşim içinde olduğu sylenebilmektedir. Bireyin konuŐurken, eylemde bulunurken ve seçim yaparken kullandığı yollar, ait olduğu sosyal sınıfın özünü ve formunu yansır. Özellikle beğenileri, kurumlaşmış kltrel sermaye olarak nitelendirildiğinden, bireyin **habitusunu** oluşturur ve bu bedenine yansır. Bylece habitus bir nevi bireyin alışkanlığını ve yatkınlığını simgeler. Dolayısı ile zevk ve beğenilerimizin bireysel olmadığı, aksine kaynağını ait olduğu sosyal sınıftan aldığı için toplumsal olduğunu vurgulamak gerekir. Kltrel sermaye, yetişkin bireyin tm oğermelerini, bilgi ve deneyim-

lerini, alışkanlıklarını, önyargılarını, inançlarını içerir, kısaca bireyin **eğilimleri ve yatkınlıkları anlamına gelen habitusunu** oluşturur. Bireyin sahip olduğu habitus bireysel ve kolektif pratikler yolu ile üretilir ve algıda, davranışta ve düşüncede deneyimlerin birikimine yol açar ve onları tortulaştırır. Böylece birey toplum içinde yeni öğrendiği bilgiler ve kazandığı sembollerle eski bilgilerinden oluşan tortuları etkileşime girmekte ve bunları gereksindiği davranışa dönüştürerek yaşamını sürdürmektedir. Dolayısı ile birey, kültürel sermayesini oluşturan öğrenme ve yatkınlıklarını tekrarlarla bir taraftan rutinleştirmekte ve öte taraftan da dönüştürerek yeniden üretmektedir (Görgün Baran, 2008: 89-90).

Kültürel sermaye **yaşam kalitesini** de etkilemektedir. Bireyin öğrenme sürecinde olması, onun sosyalliğinin devam etmesi anlamına gelmektedir. İnsanın çocukluk dönemindeki deneyimleri ileriki yaşamına da etki eder. Özellikle içinde bulunduğu sosyal sınıf **bireyin duruşunu, davranışını, konuşma ve iletişim biçimini, tüketim alışkanlıklarını, yemek yeme biçimini ve beğenilerini** belirler. Böylelikle bireyin sahip olduğu kültürel sermayesi kendi yaşam kalitesini algılamasında etkilidir. Çünkü yaşam kalitesi, bireyin amacı ile bu amacın gerçekleştirilmesi arasındaki örtüşmenin bireyde sağladığı memnuniyet düzeyidir (Görgün Baran, 2008: 88).

Bourdieu'ya göre, bireyin yetişkin yaşamında da bir taraftan öğrenmeler devam ederken diğer taraftan akıllı bir varlık olarak **rasyonel düşünme** yetisine de sahip olduğu için kendisine göre neyin doğru neyin yanlış olduğunu ayırt etme becerisini gösterir. Birey, içinde bulunduğu sosyal sınıfın özellikleri çerçevesinde (**gelir, meslek, yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıkları**) sosyalleşmeye başlar. Bu bağlamında sınıf, yalnızca ekonomik faktöre dayalı yaşam koşulları durumu değildir. Sınıf, aynı zamanda **duruşumuzda, yürüme, konuşma, yeme, içme ve gülme biçimlerimizde** bulunabilir. Diğer bir ifade ile bedenimizi kullandığımız her biçim ve yolda bulunabilir. Tavırlarımız, konuşmalarımız ve beğenilerimiz daha doğduğumuz günden itibaren bedenlerimize yerleşmeye başlar. Bu bağlamda sosyalleşme sürecinde sınıfa ilişkin tüm öğrenmelerimiz bizim kültürel sermayemizi oluşturmaktadır. Örneğin, yoksul kesimler için yemek yemenin işlevi hayatta kalmak iken, üst sınıflar için bu durum birer törene dönüşebilir. Sofranın düzenlenişi, tabaktaki hayatta kalmayı sağlayacak olan enerji miktarından çok daha önemlidir. Öte yandan sınıf kavramının incelenmesinde **eğitimin** önemli bir yeri vardır. Çünkü eğitim de başlı başına bir sosyalleşmedir. Bu nedenle alınan eğitim, bireyin bakış açısını ve düşünüş biçimini de belirler. Alt sınıflardan üst sınıflara doğru gidildikçe daha soyut düşünmeyi sağlar. (Görgün Baran, 2008: 88). Dolayısıyla kültürel sermaye çoğu zaman, sosyal sermaye ile iç içe duran bir kavramdır ve bu iki sermaye türü birbirlerinden beslenmektedirler.

Kültürel sermayenin ekonomik sermaye ile kimi zaman çok yakından ilişkisi olduğu gibi, kimi zaman da kültürel sermaye, ekonomik sermayeyi reddeden bir hal alabilmektedir. Featherstone'a göre; sanat nesnelere ya da ayinlerde kullanılmak üzere üretilmiş ve böylece tikel bir simgesel görev üstlenmiş olan nesnelere sıklıkla mübadeleden yani alışveriş değe-

rinden dışlanmış ya da uzun süre mal statüsünde kalmasına göz yumulmayan nesnelere olma eğilimindedir. Aynı zamanda bunların kutsallık statüsünde olduğunun iddia edilmesi ve dünyevi pazarlara ve mal mübadelesine girmelerinin yadsınması, değerlerini paradoksal bir biçimde yükseltebilir. Bunların piyasada mevcut olmayışı ve “paha biçilemez” olması fiyatlarını ve arzu edilirlilik katsayılarını yükseltir. Sözelimi, Willisin (1978), Elvis Presley’nin 1978 tarihli orijinal plaklarını kutsallaştırmaları ve çok daha iyi bir ses kalitesine sahip olabilecek derleme albümleri kullanmayı reddedişleri konusunda yaptığı betimleme, **kitlesel bir nesnenin meta konumundan soyundurulması sürecini aydınlatır.** (Featherstone, 1996). Günümüzde, orijinal plakların değerlerinin, bu plakların o zamanki değerlerinden daha fazla olmasının ve bir kez elde edildiklerinde çoğu zaman alışverişe konu olmamalarının nedeni de, bu simgesel metanın, kültürel sermayeye yapacağı katkıdan dolayıdır.

Kültürel sermaye kapsamında, özellikle postmodernizm ve küreselleşme süreci kapsamında önemli bir kavram haline gelen **kültür endüstrisi** ele alınması gereken bir olgudur. Aslında bu nokta, kültürel sermaye ile ekonomik sermayenin yan yana durduğu hatta bazen iç içe geçtiği bir durumdur. Featherstone’a göre; **boş zaman uğraşları, sanatlar ve özellikle kültür**, kültür endüstrisinin süzgecinden geçmektedir; kültürün yüksek amaçları ve değerleri üretim sürecinin ve piyasanın mantığına yenik düştükçe, kültürün alımlanması mübadele değerinin (exchange value) buyruğuna girmektedir. (Featherstone, 1996)

Adorno, tüm **estetik ifade alanının, yüksek kültür (ve sanat) ile popüler kültür** olarak ikiye bölünmesinden muzdarip olduğunu ileri sürmektedir ve günümüze kadar olan tartışmaları başlatmaktadır. Ona göre, popüler kültür ile kültür endüstrisi özdeş kavramlardır. Kültürel ürünler artık endüstri uygarlığının tanımladığı araç ve ölçeklerde üretilmektedir. Böyle olunca tüm endüstriyel ürünlerin kimlik özelliklerini oluşturan **standartlaşma, normlaşma, kitlesel üretim, tüketmek adına tüketmek** gibi kavramlar kültür endüstrisi için de geçerli olmaktadır. (Featherstone, 1996)

Ancak, diğer taraftan, yeni zenginlerin kültürel pratikleri daima yerleşik üst sınıflar, aristokrazi ve **‘kültürel sermaye açısından zengin’** olanlar tarafından bayağı ve zevksiz bulunarak bir köşeye itilme tehlikesine maruzdur. (Featherstone, 1996).

2.4. Sembolik Sermaye

Bourdieu’nun **“Distinction”** adlı eserinde kavramsallaştırdığı, sembolik sermaye; kişilerin sosyal ya da kültürel altyapıları ile kendilerini toplumun diğer kesimlerinden ayıştırmaları ve böylece farklı bir kimlik oluşturmaları şeklinde tanımlanabilir.

Sembolik sermaye, **Maksist** kapitalizm analizlerinin **ekonomiden siyasal ve sembolik alanlara uyarlanmış biçimi** olarak değerlendirilebilmektedir.

Sembolik sermaye **onura** ve **tanınmaya** bağlı tüm ritüellere karşılık gelir. Özel bir alanla

sınırlı olmayıp, tüm sermaye türleri içinde bulunur. Bunlar doğuştan ve sonradan elde edilen tüm **sıfat ve rütbeleri** ihtiva eder. Dolayısıyla hem **bilgiye** hem de **kabule** dayalı bir sermayedir. (Görgün Baran, 2008: 89)

Günlük dilde **'bu bir zevk meselesi'** ya da **'tam bir görgüsüzlük örneği'** deyip geçilen çeşitli beğeni ölçüleri ve kültürel pratiklerin, aslında aile çevresinde ve eğitim sürecinde edilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir tür **'sembolik sermaye'** olarak nitelendirmek mümkündür. Sembolik sermaye, spor tercihlerinden, ev duvarlarını süsleyen resimlere, müzik dinleme alışkanlıklarından, yemek münülerine kadar çok çeşitli göstergeler yoluyla somutlaşmakta, toplumsal kesimleri birbirinden ayırtırmakta ve yukarıdan aşağıya sıralamaktadır. (Öncü, 2005: 89)

3. Sembolik Sermayenin Yarattığı Aynılaştırma Ve Farklılaştırma

Sembolik sermaye, diğer sermaye biçimlerinin sembolik olarak dışavurumu olduğundan, özellikle ekonomik sermaye ile ilişkili olduğu durumlarda, daha önce de sözü edilen tüketim kültürü ile yakından ilişkilidir. Çünkü sembolik sermaye, ekonomik sermayeye sahip olan kişilerce, diğerlerinden farklı olma amacı ile üretildiğinden, bu da tüketimi beraberinde getirmektedir.

Bu noktada tüketim ile özdeşleşen kimlikten bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla tüketim kültürü aynı kalıplara sokulurken, kişisel, toplumsal kimlikler de bir örneklesmekte, hatta bu durum kentsel mekanlara da yansımaktadır. Tüketim, bir bakıma "sembolik sermaye" ile eş zamanlı gelişen bir eylem olduğuna göre, tüketimin standartlaşması, aynı zamanda sembolik sermayenin (hatta kültürel ve sosyal sermayenin) de aynı kalıplara sokulması anlamına gelmektedir. Bu da yansımaları bireyde, toplumda ve mekanda göstermektedir.

3.1. Toplumsal Aynılaştırma Ve Farklılaştırma

Sembolik sermayenin toplumda yarattığı etki incelendiğinde ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye ile birebir örtüştüğünden bahsetmek mümkündür. Çünkü birey, sahip olduğu kültürel sermaye sonucu, üye olduğu sosyal grubun dışavurumuna ilişkin bir takım göstergelere ihtiyaç duymaktadır. Bu göstergeleri de genellikle tüketim yoluyla kazanmaktadır.

Kültürel üretimin giderek iktisadi piyasa koşullarına tabi olduğu bir ortamda, **hangi tür müzik en çok dinleniyorsa, hangi filmler en çok izleniyorsa, hangi kitaplar en çok satıyorsa vb. onlar hakim** olmaktadır. Yerel kültürlerin özgün dinamikleri ve çeşitliliği, piyasa mantığının rekabet koşullarında eriyip gitmekte, yerini küresel ölçekte yapılanmış **kültür endüstrisinin çok-satar ürünleri ya da ucuz taklitleri** kaplamaktadır (Öncü, 2005: 89). Dolayısıyla küresel ölçekte pazara egemen olan ürünler ya da tüketim alışkanlıkları benzer olduğundan, bireylere ait semboller de benzeşmekte, böylece toplumdaki tüketim alışkanlıkları aynılaştırılmaktadır.

Malların toplumsal ilişkilerde sınır çizgileri çekmek için kullanıldığı toplumsal olarak yapılanmış yolları işaret eden bir “tüketim mantığı” olduğunu savunmak olanaklıdır. Malların tüketilmesinden söz edilmesi, **boş zamanın** (gündelik rutin bakım faaliyetlerinin yanı sıra serbest zamanı da içerir) giderek daha fazla malın satın alınmasıyla dolayımlandığı bir dönemde tüketilen ya da satın alınan malların engin çeŐitliliĐini gizlenmektedir. Bu aynı zamanda **dayanıklı tüketim malları** (bakım faaliyetleri esnasında ve boş zamanlarımızda kullandığımız buzdolapları, otomobiller, müzik setleri, fotoğraf makineleri gibi mallar) ile **dayanısız tüketim malları** (yiyecek, iŐecek, giyim kuŐam, vücut bakımında kullanılan mallar) ve zaman iÇerisinde bu sektörlere harcanan gelirin oranındaki deĐiŐmelerde de gözlenebilir. (Featherstone, 1996)

İnsanların ya da toplumların, yeni malları uygun bir şekilde anlamalarını, sınıflandırmalarını ve nasıl kullanılacaklarını kavramalarını sağlayan **beğeni, ayırım yapma yargısı, bilgi ya da kültürel sermaye; malların toplumsal farklılıkların iŐaretlenmesi amacıyla kullanılma ve böylece iletişim vasıtaları olarak iş görme** yollarını inceleyen Bourdieu (1984) ile Douglas ve Isherwood’un (1980) eserlerinde görülebilmektedir (Featherstone, 1996). Dolayısıyla, tüketim kültürü ile sembolik sermayenin ilişkisine bakıldığında; tüketilen nesnelere alınan maddi tatminden çok, o nesnenin **tercih** edilmesinin simgesel anlamları önem kazanmakta, farklı grupların kültürel altyapılarının bir sonucu olarak **beğenin**in yaşam tarzı ve kimlik oluŐumlarındaki yeri üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla gündelik yaşamda bireylerin yaptığı tercihlerin tümü yaşam tarzları hakkında fikir vermesi bakımından ekonomik ve kültürel sermayelerinin bir göstergesidir (Korkmaz Tirkeş, 2008: 41).

Malların toplumsal ilişkilerde sınır çizgilerinin çekilmesi amacıyla kullanılma tarzlarını vurgulamalarından ötürü bu bakımdan Douglas ve Isherwood’un çalışması (1980) özellikle önemlidir. Douglas ve Isherwood bizim mallardan aldığımız zevkin fiziksel tüketimle ancak kısmen ilişkili olup, aynı zamanda birer **damga** olarak kullanılmalariyle hayati bir bağlantısı olduğunu savunmaktadır (Featherstone, 1996). Küresel pazarda egemen olan bir mala, hizmete ya da statüye sahip olma, bir damgaya sahip olma demektir ve bu damga kiŐiyi ya da toplumu diğerlerinden ayırmaya neden olmaktadır.

Bourdieu’ye göre de (1984) **“beğeni sınıflandırır ve sınıflandırıcıyı sınıflandırır”**. Tüketim ve hayat tarzı tercihleri, ayırım yapan yargıları iÇermektedir; kaldı ki bunlar aynı zamanda bizim başkalarına ilişkin kendi beğeni yargımızı tanımlamakta ve sınıflandırılabilir kılmaktadır. **Bir toplum iÇerisinde egemen olan zevk ve hayat tarzları evreninin yapılanmış karŐıtlıkları ve inceden inceye derecelendirilmıŐ ayrımlariyle birlikte haritasını çizmemizi olanaklı kılmaktadır.** Kapitalist toplumlarda malların birer damga olarak kullanılmasına nüfuz eden önemli bir etken, yeni malların üretim oranının **“konumsal malları”**, toplumun en üst katmanlarındaki toplumsal statüyü tanımlayan malları ele geçirme mücadelesinin göreceli bir mücadele olduğu anlamına gelmektedir. Sürekli yeni malların, moda ya da uygun arzu edilen malların arz edilmesi ya da statü işareti olan malların alt kat-

manlardaki gruplar tarafından gaspedilmesi, en üsttekilerin önceki toplumsal mesafeyi yeniden tesis edebilmek için yeni (enformasyonel) mallara yatırım yapmak zorunda kalmalarıyla köşe kapmacaya dönüşmektedir (Featherstone, 1996).

Ekonomik, sosyal ve kültürel sermayenin sembolik sermaye şeklinde dışavurumunu **sanat** konusunda incelemek mümkündür. İnsanların kendilerini diğerlerinden farklı göstermenin bir yönü sanattır. Sanatsal beğeniye sahip olma kültürel sermayedir ancak burada anlatılmak istenen konu, kültürel sermayenin, meydana gelen değişimler ile birlikte sembolik sermaye ile ve ekonomik sermaye ile ilişkisidir.

Sembolik sermayenin kültürel sermayeyle ilişkisine bakıldığında, avangardın kendi güvenirliliğini sembolik sermaye ile ilişkili olarak oluşturulmuş değerlerle sağlamakta olduğu görülmektedir. Her bir yazar veya sanatçı bu anlamda kendi konumunu meşrulaştıracak sermaye birikimine yönelmektedir. Doğal olarak sanatsal üretim alanlarında belli bir konum için sermayenin birikimi aracılığıyla kendilerine özgü bir alan yaratmayı amaçlayanlar, ciddi bir mücadeleye katılarak sanatsal üretimde bulunmaktadır. Bourdieu, sermayenin biriktirilmesi ve sembolik sermayenin elde edilmesi yönünde tanımlanan ve sergilenen bütün mücadelelerin bu anlamda toplumsal yaşamın temel boyutlarını oluşturduğunu dile getirmiştir. Sanatsal üretim alanını, belli bir sermayeyi elde etmek üzere birbirleriyle mücadele edenlerin bir alanı haline getirmektedir. Bourdieu'ye göre bunun anlamı, ekonomik ve sembolik sermayenin belli bir güç ilişkisi ve statü olgusuyla ilişkilendirilmesinden başka bir şey değildir. Doğal olarak bu durum belli bir dışlayıcılık ile ancak mümkün olabilir. Sanatın diline yetkinlik, onun, bir yetke olarak diğerlerini dışlayıcı bir koz olarak kullanılabilmesi anlamını taşımaktadır (Sam, 2007: 75)

Özellikle basının gelişmesi ile birlikte kırsaldan gelenler daha önceleri soyluların ve kentsoyluların temel uğraş alanlarına atılarak, kültür ürünleri piyasasının benzeri görülmemiş bir biçimde genişlemesine neden olmuşlardır. Böyle bir piyasada sanat, ticari bir yapıya sahip olması gerektiği yönündeki her etkiye açıktır. Piyasanın anonim yapısı, sembolik üreticileri, bireylerin ya da kurumların sponsorluğundaki doğrudan kontrolde serbest bırakmıştır. Böyle bir ortamda ortaya çıkan sanat anlayışı, otonom bir sanatın karşısında kişisel olmayan bir heterojen kültür pazarını çıkarmıştır. Özellikle bazı sanat alanlarında ucuz zevk ve eğlencelerin debdebesinin yüreklandirdiği tikanıklık halkın beklentilerine doğrudan bağlı olan bir ticari sanatın yayılmasına katkıda bulunmuştur (Sam, 2007: 75). Böylece kültürel sermaye sonucu üretilen sembolik sermaye, ekonomik sermayenin hakimiyeti altına girmiştir.

Sonuç olarak sembolik sermayenin yarattığı toplumsal bir ayırmadan da bahsetmek mümkündür. Bu ayırım iki kutup şeklinde incelenirse, her iki kutbunda kendi içerisinde benzerlikler taşıdığından bahsetmek mümkündür. Örneğin üst gelir grubunun ekonomik sermayesi nedeni ile sahip olduğu kültürel sermaye olarak statü, meslek, spor aktivitesi vb. durumlar, bu sosyal sınıfın kendisi içerisinde homojendir. Tenis ya da golf sporunun genellikle üst gelir grubuna ait bir spor aktivitesi olduğu gibi. Benzer olarak da alt gelir grubunun eko-

nomik sermayesi nedeniyle sahip olduğu kùltürel sermaye de kendisi içerisinde homojendir. Alt gelir grubunda yer alan gençlerin genellikle meslek liselerine ya da döz liselere gitmesi, üst gelir grubunda yer alan gençlerin ise genellikle kolejlere, özel eğitim kurumlarına gitmesi vb.

Örneklerde de görüldüğü gibi toplumda bir farklılaşma yaşanmakta iken, farklılaşan kùtuplar içerisinde de benzeŐmeden söz edilmektedir. Bu durum özellikle son dönemlerde yaşanan küreselleşmenin malı ve hizmeti olduğu kadar tasarımı, beğeniye vb. özellikleri de dünya pazarına sunması ve bu sunumu talep edenlerin alım gücü doğrultusunda farklı olmasına rağmen, farklılaşan grupların aynı tarz ve beğeniye tüketmesinden kaynaklanmaktadır. Bir sosyal sınıf ünlü modaevlerinin piyasaya sunduğu ürünleri tüketirken, diğer sosyal sınıf Çin'in ürettiği ucuz ürünleri tüketmektedir.

3.2. Mekansal Aynılaşma Ve Farklılaşma

Sembolik sermayenin mekanla ilişkisine bakıldığında, küreselleşmenin getirdiği toplumsal ve ekonomik ayrışmanın, mekana yansıdığı, mekanı da ayrıştırdığı görülmekte olup, küreselleşme nedeniyle mekanı Şekillendiren yapılar ve dokular, sembolik sermaye kapsamında ele alınabilmektedir. Bu sembolik sermaye türlerinin başında konut, işyeri, alışveriş merkezleri, oteller gibi yapılar ve dokular yer alabilmektedir.

3.2.1. Konutun AynılaŐması Ve Farklılaşması

Ekonomik, sosyal ve kùltürel sermayenin; sembolik sermaye ile dışavurumuna en iyi örneklerden biri de **konut** konusudur. Barınma, bireylerin kendilerini dış etkilerden korumak ve aile yaşantısını sürdürebilmek için sahip oldukları **konut** anlamına gelirken; sermaye biçimleri ile farklı semboller Şeklinde talep ve arz edilebilmektedir.

Konut ve kentsel mekan tüketiminin sembolik sermaye açısından sosyal ayrışmaya neden olan önemli etkenler olduğunu düşünebilir. Savage vd.lerinin (1992) öne sürdüğü Şekliyle konut sahipliği ve kùltürel varlıklar son dönemde önem kazanmış ve kùltürel (aynı zamanda da ekonomik ve sosyal) farklılaşmayı yaratan ve ortaya koyan konutlara ilgi artmıştır. Konu genellikle kùltürel bağlamı çok açık olan konuta bağlı olarak soylulaştırma açısından tartıŐılsa da, yeni konut stokunu üretenlerin de projelerini satmak için imaj ve yaşam tarzı konularına yođunlaŐtıkları bir gerçektir. (Korkmaz Tirkeş, 2008: 41).

Sembolik sermayenin mekanla etkileşimi farklı yollardan olabilmektedir. Bunlardan biri "**banliyöleşme/altkentleŐme**" ya da **gösterişli bir eve sahip olmak** yani "**idealinizdeki ev**"e sahip olmaktır. Aslında "**idealinizdeki ev**" başlı başına bir sembol ve bu sembolün dayatılmasıdır. Tarihsel bir kurgu olarak "**ideal ev**"in **konfor, rahatlık, saygınlık gibi sembolik çağrışım**larıyla **orta sınıf kùltürünün odak noktası** haline gelmesi, 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, **değer ve özelemlerin tüketimle i içe geçmeye baş-**

ladığı döneme rastlamaktadır. Bu dönem, gerek Kıta Avrupa'sında gerekse Kuzey Amerika'da, yeni ortaya çıkmaya başlayan bir bürokrat ve uzman meslek sahibi kesiminin, sanayileşen kentlerin fiziki ve sembolik coğrafyasında kendilerini alt tabakalardan, özellikle işçi sınıfından ayırıştırma çabası içinde olduğu bir dönemdir. Bu bürokrat-uzman kesimin saygınlık özelemleri bütünleşme süreci, Kıta Avrupası ve Kuzey Amerika'da farklı biçimlerde gerçekleşmiştir. Sanayileşme ve hızlı kentleşme ile birlikte, kent merkezlerindeki nüfusun artması ile, eskiden kent merkezinde yaşayan orta ve üst sınıf, kent dışındaki banliyö tarzı yerleşmeleri tercih etmişlerdir. Bu tarz yerleşmeler, bu sınıfları kentin diğer kişilerinden ayıran bir sembol haline gelmiştir. Ayrıca, Korkmaz Tirkeş'e göre; belirli grupların beğeni ve yaşam tarzlarına yönelik semboller ve işaretler barındıran konut projeleri, özellikle lüks konut satışları, işlevsel yönleri bir kenara bırakıldığında **ev değil yaşam tarzı** satın alındığına yönelik yaklaşımlarla yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında günümüzde üst ve üst orta gelir gruplarının konut tüketiminin barınma ihtiyacının çok ötesinde, oluşturulmak istenen **imge ve yaşam tarzını** desteklemekle ilgilidir (Korkmaz Tirkeş, 2008: 41 ve Öncü, 2005: 91-92).

ABD'de taklit edilecek bir aristokrasi geleneği olmadığı için, orta sınıfın kültür kimliği ve **'ideal ev'**in düzeninden, rahatlığından, konforundan sorumlu **"ev kadını"** modeli, reklam sektörünün yükselişiyle birlikte şekillenmiştir. İkinci Dünya Savaşı ertesinde ise, Amerikan orta sınıf kültürünün temsili olan **ideal ev = ideal ev kadını = ideal aile kurgusu**, otomobilin ve televizyonun yaygınlaşmasıyla birlikte, şehir dışında kendi mekanlarını oluşturmuş ve ekran dizilerinde tekrar tekrar üretilmiştir (Öncü, 2005: 91-92).

Enlil'e (1994) göre, Osmanlı-Cumhuriyet tarihinde ise, 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan memur ve meslek sahibi kesimler için **modern yaşam tarzı, apartman yaşamında sembolleşmiştir**. Ayata'ya (1988) göre, Cumhuriyet döneminin orta sınıf kültürü, **modern aile = apartman dairesi** denklemi etrafında şekillenmiştir. Bu kesimi, kentin alt tabakalarından mekanda ayırıştıran **"üç oda bir salon" apartman dairesi "evin" tanımı** haline gelmiştir (Öncü, 2005: 92).

Bu konu daha çok **ekonomik ve sosyal sermayenin, sembolik sermaye şeklindeki dışavurumunun** göstergesi olup aslında sahip olunan çevre ile yeni bir **kültürel sermaye** de yaratılmaktadır.

Sembolik sermayenin mekanla diğer bir etkileşimi ise **"gentrification/soylulaşma"**dır. Yeni orta sınıf olarak ayırıştıran grupların birçok kent merkezinde tarihi dokuyu yenilemek ve orada yaşamak şeklinde bir yaklaşım içinde oldukları ve bu bireysel çabalar sonucunda bu alanları yenileyerek, eşitsizlik boyutuyla ön plana çıkan kullanıcı değişimlerine yol açtıkları bilinmektedir. Bu gruplar **kültürel sermayeleri** sayesinde tarihi dokuya hassasiyet göstermekte ve bu dönüşümü sağlayıp orada yaşayarak, bu kültürel zenginliklerini görünür kılmaktadırlar. Bu da, tüketimin bu grupları diğerlerinden ayırıştırmasının ve bu eylemin simgesel yönünün bir göstergesi olarak öne çıkmıştır (Korkmaz Tirkeş, 2008: 41). Gün geç-

tikçe, bu “soylulaŐmıŐ” alanların değerinin artması, toplumsal yeniden dđnüŐümü de beraberinde getirmiştir. Gittikçe artan mülk değerlerini, **kültürel sermaye açısından zengin ancak ekonomik sermaye açısından düşük** kişiler karŐılayamazken, mekânın yeni sahipleri **ekonomik sermayeleri yüksek** kişiler olmaktadır. Dolayısıyla soylulaşma sürecinde, sahip olunan bu kent mekânı, **ekonomik sermaye açısından zengin kişilerin sembolik sermaye açısından da zenginleşmelerine** neden olmaktadır.

Korkmaz Tirkeş tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, Çayyolu ve Keçiören’de yerleşmiş olan iki üst-orta sınıf grubu ele alınmıştır. **Ekonomik sermaye bakımından benzer** niteliklerde seçilen iki grubun aralarındaki farklılığı açıklamak üzere **kültürel ve sosyal sermaye**ye yönelik sorular yöneltilmiŐ, farklı tercih ve beğenilerinin bu parametrelerle açıklanabilirliği de değerlendirilmiştir. Bu bağlamda aslında **sembolik sermaye**ye dair pek çok iŐaretin de kaçınılmaz olarak ele alındığını söylemek mümkündür. Her iki yerleşim örneğinde, bu bölgede yaşayanların buraya geliş nedenleri ve geldikleri yerler öęrenilmiŐ, mevcut yaşam alanlarından beklentileri ve yakın çevreyle ilişkileri izlenmiştir. Ankara Çayyolu bölgesinde, kentin kalabalığından kaçıŐ ve nezih bir yaşam çevresinde kendine benzer olanlarla bir arada olma kaygısının yer seçiminde önemli bir etken olduğu gözlemlenmiŐtir. Ayrıca kentte bazı semtlere ve kent merkezine yönelik olumsuz değerlendirmenin de toplumsal olarak kendilerini ayrıştırma ihtiyacının bir sonucu olduğu düŐünülebilmektedir. Keçiören’de ise; geleneksel aile yapısının, komşuluk ve akraba ilişkilerinin, yakınlığın da önem kazandığı bir topluluk hatta cemaat anlayışı göze çarpmaktadır. Bu grubun Çayyolu’ndakilerle aynı ekonomik kaynaklara sahip olmasına karşın buldukları yerde kalmak ve yaşam standartlarına uygun mekansal altyapıyı burada üretmek ve aramak yönündeki çabası da, bu kültürel yapı ve sosyal sermaye ile iliŐkilendirilebilir. ayyolu’nda ele alınan grubun cemaat anlayışı tamamen farklıdır. Orada kendisi gibi olanlarla aynı ortamda olmak tek başına yeterli görülmektedir. Nezih bir evre olarak tanımladıkları da, bir anlamda “diğer” olanın dıŐlandıęı, benzer olanın içinde olduğu bir alandır. Yani kültürel sermaye farklarının, farklı orta sınıf gruplarının oluşması ve bu grupların hem mekandaki gündelik davranışlarının çeŐitlenmesi, hem de birbirlerine göre kent mekânında konumlanma Őekillerini etkilediği açıktır. (Korkmaz Tirkeş, 2008: 41). Dolayısı ile bu çalışmada ekonomik sermayenin etkisiz bırakıldığı bir konuda, sosyal ve kültürel sermayenin sembolik sermayeye farklı Şekillerde yön verebileceği sonucuna ulaŐılmıŐtır.

Mekanda sembolik sermayenin alt gelir grupları tarafından üretilmesi konusuna bakıldığında, alt gelir gruplarının bir kısmının ekonomik sermayeleri sonucu mekanda elde ettikleri sermaye biçimi **gecekondudur**. Gecekondulara sahip olan bireyler ve toplum, burada kendilerine öğgü sosyal ve kültürel sermaye ile bu sembolik sermayelerini oluşturmaktadır.

Dolayısıyla sembolik sermaye bir tür aynılaşma içinde hareket etmektedir. Bu aynılaşma gündelik yaşamımızı da etkilemektedir. Örneğin alışveriş ihtiyacı da, standartlaşmış mar-

kalardan karşılanmaya çalışılmaktadır. Bu Douglas ve Isherwood'un (1980) da ifade ettiği gibi bir **damga**ya sahip olmanın, sembolik bir sermaye getirmesi ilişkisi ile örtüşmektedir. İnsanın gereksinimlerini karşılama konusundaki tercihleri de, aynı/standart pazardan karşılanınca, tüm mekanın aynılığı meydana gelmektedir. Dolayısıyla örneğin bireyin sahip olduğu giysi bireyin, kentteki yapı olarak konut ise kentin sembolik sermayesi ise, bireyin de kentin de sembolik sermayesinin standartlaştığı görülmektedir.

3.2.2. Konut Dışı Yapılarının Aynılaştırılması Ve Farklaştırılması

Küresel ve lüks tüketim ile kapitalizmin mekana konut dışında yansınmalarına bakıldığında, tektipleşen işyeri yapıları, alışveriş merkezleri, oteller vb. yapılardan söz etmek mümkündür.

Geleneksel kent merkezinde **işyeri yapıları** az katlı, konut dokusu ile uyumlu, tanımlı bir bölge olarak gelişmişken, günümüzde özellikle küresel kentlerde gökdelenlerden oluşan işyeri ve ofis yapıları görülmektedir. Cam, beton, çelik vb. malzemelerin farklı tasarımlarla bütünleştiği, ancak bu farklı tasarımların tüm dünyada aynı olmaya başladığı işyerlerinde çalışmak, işyeri sahibinin ekonomik sermayesinin sembolik olarak dışavurumu haline gelmektedir.

Özellikle 1980'lerden sonra **alışveriş merkezleri** kamusal alan haline gelmeye başlamıştır. Doğan'a göre; eskiden küçük burjuvaziye bırakılmış olan perakende ticaret alanları uluslar arası sermayeyle işbirliği içinde ya da tek başına, büyük sermayeler tarafından yerleşmeler arası zincirler halinde örgütlenmeye başlamışlardır (Doğan, 2001: 110). Baudrillard'a göre bolluğun ve hesaplamanın sentezi büyük alışveriş merkezleridir. Büyük alışveriş merkezleri tüketim etkinliklerinin sentezini gerçekleştirir. Alışveriş, nesnelere flört, aylak gezinti ve bunları birleştirme olanakları bu etkinliklerde önemli yer tutar. Kültür merkezi alışveriş merkezinin bütünleyici bir parçasını oluşturur. (Baudrillard, 1997: 18-19)

Büyük alışveriş merkezleri tam bir kent haline dönüşmüştür. Sanatın ve eğlencenin gündelik hayata karıştığı, her konut grubunun kendi çekim kutbu olan yüzme havuzu klübünün etrafında ışıldadığı devasa alışveriş merkezleridir. Tenis kortları, ibadet yerleri, butikler, kütüphaneler...En basit kış sporları bile alışveriş merkezinin evrenselci modelinde yer almaktadır. Bu alışveriş merkezlerinde yalnızca ayakkabı bağından uçak biletine kadar her şey satın alınmakla kalmaz, aynı zamanda sigorta şirketleri ve sinemalar, bankalar ya da sağlık hizmetleri, briç klübü, sanat sergisi de bulunur. Önemli bir diğer özelliği de saate bağlı kalınmamasıdır. Gezinti yerleri tıpkı sokaklar gibi, haftanın yedi günü açıktır. Alışveriş merkezleri yalnızca emeğin ve paranın değil, mevsimlerin de ortadan kaybolduğu tüm gerçek yaşamın yüceltilmesidir (Baudrillard, 1997: 20-22).

Dolayısıyla alışveriş merkezleri kendi içinde birçok işlevi barındırırken, bu işlevlerin diğer alışveriş merkezlerinde de aynı şekilde yer aldığı görülmektedir. Hatta markalar bile standartlaştığı için, alışveriş mağazaları da aynılaştırmakta, hatta bu alışveriş mağazalarının, her alışveriş merkezinde mekana dizilişi bile çoğu zaman aynı olmaktadır. Dolayısıyla, içinde

yer aldığı birimlerden, alışveriş merkezlerinin yapısına, işlevine, konumuna kadar aynılaşmadan bahsetmek mümkündür. Yine bu alışveriş merkezlerine gidebilmek, (tüketim olmasa bile) gezinti yapmak bir sembolik sermaye haline gelmektedir. Hatta alışveriş merkezlerinin tasarımı olmasa bile, içerdiği birimlerde farklılaşması, hitap ettiği sosyal kesime göre farklılaşmaktadır. Örneğin, İstanbul’da iç ve dış tasarımları klasik alışveriş merkezi gibi görünse de, Akmerkez ile Profilo’nun hitap ettiği sosyal yapı birbirinden farklılık göstermektedir.

Oteller, restoranlar, yeni tüketim ve gelişmemiş arazinin boşlukları sadece çalışma mekanlarından daha fazlası olmuştur: Onlar coğrafyayla ekolojiyi yeniden şekillendirmişler ve bunlar yaratıcılığın ve dönüşümün mekanları olmuştur (Zukin, 1996: 134).

Dolayısıyla, alışveriş merkezleri kadar, boş zaman etkinliklerinin yer aldığı **turizm yapıları** da hem mekanı aynılaştırma, hem de sembolik sermayenin dışavurumu bakımından önemli dokulardır.

Günümüzde büyük kentlerin tarihsel geçmişi, uluslararası turizm piyasasında “seyirlik” mekanlar ve yapılarda somutlaştırılıp pazarlanmakta ve tüketilmektedir. Bir kentin ne denli uzun ve zengin tarihsel geçmişi varsa, o denli kolayca fotojenik görüntülere dönüştürülüp, renkli broşürlerde, cep kitapçıklarında, dergi sayfalarında, televizyon ekranlarında satışa sunulabilmektedir. Turizm endüstrisi müşteriye alıştığı yaşam biçimi ve konfordan uzaklaşmadan, yeni mekanlar ve insanlar görüp “seyretme” fırsatını pazarlamaktadır. Yakın zamana kadar “seyahat etmek” bilinmeyenlerle dolu bir yolculuğa çıkmak anlamına gelip, “seyyah” ise, yabancı diyarlarda heyecanlı serüvenler yaşayan kişi iken; günümüzün turisti için, macera ve belirsizlik korkulu bir rüya, yolculuğun iptali için en önemli nedendir. Turist olmak, reklam broşürlerinde görüntülenen mekanları ve insanları “yakından” ama yaklaşmadan, dahil olmadan, sorumluluk almadan, tiyatroya gider gibi izleyip, evine dönmekten ibarettir. Bu anlamda turist olmak için uzun mesafeler kat etmek gerekmemektedir. Sıradan yaşamın sürüp gittiği sokakları, mahalleleri, yapıları, geçmişin derinliklerine uzanan güzellikleriyle yeniden keşfetmek ve seyretmek her zaman mümkündür. İstanbul’un üst ve orta sınıfları da, yaşadıkları kentin taşımın toprağının “tarih” olduğunu, uluslararası kitle turizm piyasasına açılma sürecinde keşfetmişlerdir (Öncü, 2005: 86). Dolayısıyla dünyanın birçok yerinde geleneksel özelliklere sahip bölgeler bile, yanlış turizm politikaları ile özelliklerini kaybederek standart mekanlar haline gelmektedir.

Bu mekanlarda yer alma, ziyaret eden kişilerin sembolik sermayesini zenginleştirirken, bazı kişilerde lüks otel yapılarını tercih etmektedirler. Yine 5 ve üzeri yıldızlı otellerde ya da tatil köylerinde kalmak ekonomik gücün bir göstergesi haline gelirken, bu yapı ve doluların da dünya üzerinde benzeştiğini hatta taklit edildiğini görmek mümkündür. Özellikle tematik oteller ve tatil köyleri bunun en çarpıcı örneğidir. Rusya’daki Kremlin Sarayı ya da İstanbul’daki Topkapı Sarayı’nda tatil yapmak mümkün değilken, bu talep Antalya’daki tematik yapılarla olanaklı hale gelebilmektedir.

3.3. Yeni Kültür Araçları

Sermaye türlerinin sembolik sermaye şeklinde mekan, konut, eşya, müzik, giyim vb. şekillerde dışavurumu, bazı araçlarla gerçekleşmektedir. Featherstone'a göre; kendi kendini yenilemeyi, geliştirmeyi, kişisel dönüşümü vurgulayan, mülkiyetin, ilişkilerin ve ihtirasların nasıl idare edilebileceği ve tatmin edici bir hayat tarzının nasıl inşa edilebileceği hakkında öğütler veren **tüketim kültürü dergileri, gazeteler, kitaplar, televizyon ve radyo programları** tüm gruplar açısından anlamlıdır (Featherstone, 1996). Bourdieu **“yeni kültür araçları”** dediği kavramını, 1984 yılında, Fransız toplumunu kişisel beğenileri ve tüketim normlarına göre analiz ederken saptadığı yeni sınıf oluşumlarından biri olan **yeni küçük burjuvalar** ve onların beğenilerini etkileyen veya belirleyen **kültür araçlarını** tanımlamıştır. Kültür aracılığı her ne kadar kültürel sermaye ile ilişkili gibi görünse de, aslında kültürel sermayenin sembolik sermaye biçiminde dışavurumunu ifade etmektedir.

Kültür araçları; hizmetlerin yerine getirilmesini ve simgesel malların üretimi, pazarlanması ve yayılmasını sağlayan medya, tasarım, moda, reklam alanlarında ve “ikincil” entelektüel mesleklerde yer alan gruptur. Küreselleşme ve beraberinde getirdiği zaman ve mekanın ayrışmasının mümkün kıldığı olanaklar her türlü bilgi ve ilişkinin dünyayı kuşatmasını sağlayan ağları kurmuştur. Bu ağlar üzeri hareket eden akışlar bilginin, kültürün, ilişkilerin kimi zaman fiber optik kanallar, kimi zaman yüzyüze kişisel bağlantılar aracılığıyla yayılmasını sağlamıştır. Böyle bir ortamda aracılık kurumu bu ağ toplumu birbirine bağlayan kenetlenme noktaları olarak öne çıkmıştır. Fakat değişen dünya düzeninin sağladığı sınırsız ortamda, daha çok girdinin üretildiği, sunulduğu ve tüketildiği bu ortamda kararsız kalan sermaye ve bireylerin imdadına “kültür araçları” yetişmiştir. Bu kişiler bağlantı adamları olarak mekanizmalar arası yer aldıkları gibi, esas olarak hem kültür endüstrisinin üretimini hem de tüketicinin beğenileri “yönlendiren” bir konumda yer alırlar. Bunun dışında gündelik hayatımızın çeşitli alanlarında yaygın olarak belirli rol ve işlevlerle karşımıza çıkarlar. Bunlardan bazıları **“beğeni yaratmak”** (taste maker), **“modayı belirlemek”** (trend setter) gibi ön açıcı ve eğitici pozisyonlar olabileceği gibi, **“bilgi simsarlığı”** (knowledge broker), **“kapıcılık”** (gate keeper) gibi eleyici ve belirleyici görevlerde bulunmak da olabilir (İnce, 2007). Dolayısıyla; simgesel mal arzının giderek arttığı göz önüne alındığında (Touraine, 1985), yeni simgesel mallar üretebilmek için çeşitli gelenekleri ve kültürleri yağmalama ve bu malların kullanımında başvurulacak zorunlu yorumları sağlama kapasitesine sahip kültür uzmanlarına ve araçlarına olan talep artmaktadır (Featherstone, 1996).

Kültür araçları sayesinde metalar geniş bir kültürel çağrışımlar ve yanılısalar silsilesini üstlenebilecek şekilde özgürleşmektedir. Özellikle **reklamlar** bu durumu sömürmeye muktedir olup sabun, bulaşık makineleri, otomobiller ve alkollü içecekler gibi sıradan tüketim mallarına romantik sevdâ, egzotiklik, arzu, güzellik, doyum, ortaklaşacılık, bilimsel ilerleme ve iyi hayat imgeleri iliştiirmektedir (Featherstone, 1996).

Günümüzün medyatik kültüründe, “**idealinizdeki ev**” sözcükleri de, **reklamlarda, televizyonda, dergilerde sürekli üretilen görüntüleri** çağırıştırmaktadır. Böylece dilde kurulan bağlantılardan çok, görüntüler önem kazanmaktadır. Bu görüntülerdeki pırl pırl mutfaklar, steril banyolar, çiçekli bahçeler, asıllarından daha gerçek, düşünenden daha güzel ideal evi, gözler önünde canlandırmaktadır. Bu çok farklı nitelikte, büyüklükte ve fiyatta ki konutların reklamlarında hep aynı iki özelliğinin vurgulandığı görülmektedir:

“**İstanbul’un dışında**”, ama “**çok yakın**”; **otoyol üzerinden otomobille “birkaç dakikada ulaşılabilir” mesafede.**

Hepsi “**çağdaş yaşamın gerektirdiği her tür konfor**” ibaresiyle tanımlanan “**otopark**”, “**çocuklar için oyun bahçesi**” ve “**spor imkanları**” temin etmekte. (Öncü, 2005: 92, 94)

4. Değerlendirme Ve Sonuç

Özellikle postmodernizm ve küreselleşme süreci ile tüketim kültürünün değişimi, sermayenin de değişimine neden olmuştur. Burada kastedilen sermaye sadece ekonomik sermaye değil, çalışma boyunca ele alınan sosyal, kültürel ve sembolik sermayeyi de içermektedir. Sembolik sermaye daha çok ekonomik sermaye sonucu şekillenen bir olgu haline gelmiş ve özellikle gündelik hayata ve mekana yansımaları, küreselleşme sonucu oluşan “tüketim kültürü” ile benzer özellikler taşımıştır.

Sahip olunan ekonomik sermayenin miktarı, tüketimin ve tüketim kültürünün farklılaşmasına neden olmuştur. Belirli malları, hizmetleri talep eden gruplar arasındaki kutuplaşma, küreselleşmenin yarattığı toplumsal kutuplaşma ile örtüşmektedir. Dolayısıyla toplumda bir kutuplaşmadan ve bu kutupların içinde aynılaşmadan bahsederken, bu toplumsal yapının mekan ile etkileşimi ile, mekansal yapının da farklılaştığı ve farklılaşan bölümlerinin de kendi içinde homojen olduğundan bahsetmek mümkündür. Kapalı siteler ile gecekonduların farklı iki kutup olduğu ancak her iki dokunun yapılarının da kendi içinde benzer olması gibi.

Dünya giderek kentleşirken, kent kimliklerinin korunması da farklı bir şekilde algılanmaktadır. Dolayısıyla, günümüzde geline nokta, tüketim ile özdeşleşen kent kimliği yaratmaktır. Dolayısıyla tüketim kültürü aynı kalıplara sokulurken, kentsel mekanlar, buna koşut olarak kent kimliği de bir örnekleşmektedir.

Tüketim, bir bakıma “**sembolik sermaye**” ile eş zamanlı gelişen bir eylem olduğuna göre, tüketimin standartlaşması, aynı zamanda sembolik sermayenin (hatta kültürel ve sosyal sermayenin) de aynı kalıplara sokulması anlamına gelmektedir.

Örneğın çalışma kültürü kapsamında ele alındığında; uluslararası kültürün parçası olmak, sadece şirket bünyesinde bilgisayarlarla çalışmak, İngilizce bilmek, ya da uçak yolculuklarında özel bölümde oturmak değil, aynı zamanda **benzer biçimde giyinme, belli dergi ve**

gazeteleri okuma, aynı esprilere gülme ve de en önemlisi aynı yaşam biçimini paylaşma anlamına gelmektedir. Bu kesim için **“idealinizdeki ev”** mitolojisinin simgelediği yaşam biçimi, küresel iş muhiti kültürüne dahil olmanın en önemli sembolik unsurlarından biridir (Öncü, 2005: 102).

Bu, yeryüzünde kentlerin birçoğunda yaşanan benzer bir yapılaşma ve değişimdir. Aynı zamanda, gündelik yaşam da benzer değişimler meydana gelmektedir. Aynı tarz yaşam alışkanlıkları, aynı yapı teknolojisi, aynı tarz tasarımların sonucu, aynı tarz yapılaşma ve birbirine benzeme durumu meydana gelmektedir. Sürekli değişen çevre içerisinde kent kimliğinin kaybolması demek, o kentin okunamaması, algılanamaması demektir ki, bu da kentlinin kenti sahiplenememe duygusuna yol açmaktadır. Bu da yeryüzünde giderek kaybolmakta olan doğal, kültürel ve tarihi miras için dikkate alınması gereken bir sorundur.

Kaynakça

- Altay, A., 2007, Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi, Ege Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 7 (1)
- Bourdieu, P., 1993, The Field of Culturel Production, Colombia University Press, Amerika
- Bourdieu, P., 1994, Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste, Harward University Press
- Bourdieu, P., 1998, Practical Reasons, Polity Press
- Bourdieu, P., 2002, Language & Symbolic Power, Polity Press
- Featherstone, M., 1996, Postmodernizm ve Tüketim Kùltürü, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Görgün Baran, A., 2008, YaŐlılıkta Sosyalizasyon ve Yaşam Kalitesi, Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, Sayı: 2008/2
- İnce, A., 2007, (Soylulaştırma Kavramı Aracılığıyla) SoysuzlaŐtırma, <http://www.arkitera.com/k164-soylulastirma-kavrami-araciligıyla-soysuzlastirma.html>
- Korkmaz Tirkeş, G., 2008, Orta Sınıfın Kent Mekanyla İlişkisi: Kùltürel Yaklaşımlara Yönelik Bir Yöntem Önerisi, TMMOB Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi, Sayı: 2008/3
- Sam, R., 2007, Pierre Bourdieu ve Sanatın Kuralları Üzerine, Kaygı Felsefe Dergisi, Sayı: 8, Bursa
- Urry, J., 1999, Mekanları Tüketmek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- YetiŐ, M., 2002, Aydınlar ve Sınıflar: Üç Kuramsal Model, Praksis Dergisi, Sayı: 8

BİR KENTSEL TASARIM SORUNSALI: “SAĞLIKLAŞTIRMA”*

Arş. Gör. **Özge ÖZGÜR**

Gazi Üniversitesi Trafik Planlaması ve Uygulaması Anabilim Dalı

1. Giriş

Sokak; aynı doğum, yaşam ve ölüm gibi bir başlangıç ve bir bitişi sembolize etmektedir. Bu olgu sokağın insan hayatındaki önemini arttırmaktadır.

İnsanlık tarihinde sokaklar; insanların aktivitelerinin birçoğuna ev sahipliği yapmıştır. Köylerinde, kasabalarında ve şehirlerinde, sokakları bir sosyalleşme aracı olarak kullanmışlardır.

Sokağın tarihten günümüze kadar korunması ise bu sosyal yaşantının korunmasını ve tarihin, günün modern kentlerinde de yaşatılmasını beraberinde getirmektedir. Bu amaçla sokak sağlıklılaştırma projeleri yapılmaktadır. Bu projeler belli bir alanı özgün görünümüne kavuşturmuştur. Bu bağlamda bir teknik şartname oluşturulmuştur. Korunması Gerekli Sokakları Sağlıklılaştırma Projesi Teknik Şartnamesi'nin amacı: “5226 ve 3386 sayılı yasalar ile değişik 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası kapsamında belirlenen Kentsel Sit Alanları ve Koruma Alanlarında, Yüksek Kurul İlke kararları, koruma bölge kurulu kararları ve koruma amaçlı imar planları veya imar planları doğrultusunda, tescilli ve tescilsiz taşınmaz kültür varlıklarının **sokağa bakı veren cepheleri ile birlikte avlu duvarları, müstemilat, çeşme vb. mimari elemanların özgün sokak dokusu ve kentsel mobilya ile birlikte korunması**, sağlıklılaştırılarak yaşatılması ve çağdaş yaşama katılmasının sağlanmasının yanı sıra **sokak dokusunu tanımlayan tüm öğelerin korunması ve belgelenmesine yönelik rölöve, restitüsyon, restorasyon, kentsel tasarım projeleri ile mühendislik dallarında yapılması gereken her türlü projenin elde edilmesidir.**”

Bu şartname; sokağın kendisini ve sokaktaki evlerin cephelerini düzenlemeyi esas alır. Sokakların yüzleri kamusal alan sayılmaktadır; özel mülkiyetin bir kısmı kamusal alan olarak görülmektedir. Ancak yapının iç mekanı için bir projelendirme şartname kapsamında bu-

* Bildiri Kolokiyumunda sunulmamıştır.

lanmamaktadır. Bununla birlikte mevzuatta doğrudan yeri olmayan şartnamenin kentsel tasarım kuramıyla olan ilişkisi tartışmalıdır. Kentsel tasarım kuramının bu olgu üzerine ne kadar yansıtacağı ve bu konuda yetkili olacak uzmanlar belirlenmelidir. Çünkü şartname; kentsel tasarımın planlamadaki yeriyle ilişkilendirilmeden yapılmış bir dökümandır. Uzmanlık ve/veya ölçek tanımlarının yeniden yapılandırılması gereklidir.

Bu çalışmada; “sağlıklaştırma” olgusu üzerinde durulacak, sokak sağlıklaştırma şartnamesi incelenip, kentsel tasarım kuramıyla ilişkilendirilerek, eksik görülen yerler analiz edilecek ve öneriler getirilecektir. Bu bağlamda yerel yönetimlerin görev ve yetkileri sorgulanacak, sokak sağlıklaştırma projelerinde görev alması gereken uzman kadronun özellikleri incelenecektir. Gaziantep örneği ele alınarak proje süreci incelenecektir.

2. “Sağlıklaştırma”

Koruma alanlarında yapılan sağlıklaştırma projeleri arşivleme anlamında çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu projeler kültür envanterine olan katkılarından dolayı önemli bir araç olmaktadır. Ancak yapılan bu projelerin bölgeye katkısının hangi boyutta olacağı, ya da yapılan uygulamaların ne derecede başarılı olacağı, çalışılması ve incelenmesi gereken bir konudur. Bu noktada “sağlıklaştırma” kavramına göz atmakta yarar vardır.

Kentsel dönüşüm uygulamaları yapılan müdahale şekillerine göre üç genel başlıkta toplanabilir: Kentsel yenileme, iyileştirme, koruma ve soylulaştırma. Kentsel yenileme kavramı eski dokuyu ortadan kaldırıp yerine yeniyi inşa eden bir uygulama şeklidir. İyileştirme; mevcut doku korunarak gerçekleştirilir. Alanın fiziksel, sosyal ve ekonomik dokularının iyileştirilmesi için yapılan müdahalelerdir. Bu müdahale türleri sağlıklaştırma (upgrading) ve islah imar planları (improvement) olarak örneklendirilebilir. Sağlıklaştırma yapılırken mevcut çevrenin yetersiz altyapısı yeterli hale getirilir. Bu tür dönüşümler genellikle gecekondu ve ruhsatsız alanlarda gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte yerel yönetim ve özel sektör işbirliği içerisinde çalışmaktadır. Tarihi değeri olan bir alanın korunması (conservation) ve soylulaştırılması (gentrification) ise iki yoldan yapılmaktadır. Tarihi bir alana yeni bir işlev kazandırılmaktadır ya da tarihi alan içerisindeki sosyal yapı değiştirilerek ekonomik yaşanabilirlik kazandırılmaktadır. (Ataöv, Osmay, 2007)

Yapı ölçeğinde yapılan sağlıklaştırma konfor iyileştirmesi olarak düşünülebilir. Yaşam kalitesinin yükseltilmesi, kişilerin mutlu olmasını sağlamak amacıyla sağlıklaştırma yapılır. “Sokak sağlıklaştırması” da bu öncüle bakarak; sokaktaki yaşam kalitesini artırmak ve kişilerin mutlu olmasını sağlamak amacıyla yapılır denebilir. Sokakta yaşayanların istek ve çıkarları doğrultusunda ve onlarla birlikte gerçekleştirilen projeler olması, sokak sağlıklaştırma işlerinin olumlu yönleridir. Ancak yapılan fiziksel iyileştirmelerin sokaktaki yaşam kalitesini ne derecede artıracığı, sokakta yaşayan halkın mutlu olmasını ne derecede sağlayacağı tartışmalıdır. Yapıların “cephe iyileştirmesi” sonucunda fiziksel ve tarihi an-

lamda değer artışı, sosyal ya da ekonomik olarak sokak halkına bir katkı sağlayıp sağlamadığı düşünülmelidir.

Bir diğer konu da kentsel dönüşüm içerisindeki kentsel yenileme, kentsel sağlıklaştırma, kentsel rehabilitasyon gibi kavramların mevzuatımız içerisinde nasıl yer alacağı hususudur. Uygulama araçları, müdahaleler ve süreç çok açık ve net değildir. Bütüncül bir planlama sürecinin olmayışı, planların sadece müdahale edilecek alanlarla sınırlı kalmaları büyük sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Yapılan “sokak sağlıklaştırma” projeleri kapsamında ele alınan sokakların plan sınırları bittiği anda eski, bakımsız alanlar başlamaktadır. Parçacı yaklaşımlar alan içerisinde eşitsizliğe yol açmaktadır. Sadece fiziksel boyutu ele alınan sokakların sosyal ve ekonomik bir katkı sağlayıp sağlamayacağı da ucu açık bırakılmaktadır. Örnek alan olarak inceleyeceğimiz Gaziantep Bey Mahallesi uygulamasında belediye, kendi imkanları dahilinde yapılan uygulamaların (cephe iyileştirmeleri) yanı sıra bölgede bulunan evlerin içerisinde de gerekli bakım, temizlik ve düzenlemelerin yapılmasını öngörmüştür. Bu sayede projenin bölge halkıyla bütünleşeceğini, sosyal ve kültürel boyuta taşınacağını düşünmektedir. Ancak uygulama sırasında belediye olarak yapıların içerisine bir müdahalede bulunulmamıştır. Yapılan iş sonucu butik oteller açılmış halk bu projeye içerisine çekilmiştir. Hedeflerine kısmen de olsa ulaştıkları görülmektedir. (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi)

“Sokak sağlıklaştırma” sözcüğünün kullanılması önemli bir tartışma konusu olmalıdır. Burada önerilebilecek terim “cephe sağlıklaştırma projesi” dir. Görüntü kirliliğini ortadan kaldıran ve tarihi yeniden canlandırmayı hedefleyen bu projelerin amaçları cephelerin ve sokak döşemelerinin yenilenmesi, iyileştirilmesidir. Sosyal ve ekonomik boyutu çok güçlü olan “sokak” olgusunun bu proje başlığında kullanılmasının tek sebebi, belli bir sokak içerisinde olan yapılara yapılan müdahalelerdir. Bu da kavramsal açıdan karışıklığa yol açmaktadır.

3. Korunması Gerekli Sokakları Sağlıklaştırma Projesi Teknik Şartnamesi ve Kentsel Tasarım Kuramı

İmar planlarıyla şekillenen kentlerimiz, günümüzün gereği olan yeni yaşam mekanlarının oluşmasına olanak sağlamamaktadır. İmar planlama sisteminin kentte yaşayan insanların yaşam kalitelerinin artırılmasını sağlayamayan bir yapı olduğu, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de açıklık kazanmaya başlamıştır. Bu sebepten ötürü yeni kentsel mekanların oluşumlarında, yaşanabilirliğin ve yaşam kalitesinin artırılmasında yeni bir araç olarak kentsel tasarım çözümleri ortaya çıkmıştır. (Özer,1998)

Sokak Sağlıklaştırma Projeleri, kentsel tasarımın gerçekleştirilmesi gerektiği değerleri içerisinde barındırdığı sürece başarılı olacaktır. Bu değerler Tekeli (1993: 57-58)’den alıntı yapılarak Özer(1998)’in makalesinde şu şekilde sıralanmıştır:

- Yaşanabilirlik
- İşlevine uygunluk
- Kolayca okunurluk
- Görsel doyum sağlamak
- Çağrısız algılama yoluyla anlam yüklemiş olmak
- Özel ve kamu denetiminde olan mekanlar dengesi
- Gerçekleştirilebilirlik

Korunması Gerekli Sokakların Sağlıklaştırma Projeleri;“2863 ve 3386 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Yönetmelikleri ve Yüksek Kurul İlke kararları ile Koruma Kurulu kararları ve ilgili tüm mevzuata uygun olarak hazırlanır.”

Projelerde amaç; çevrenin ve yörenin doğal, kültürel, mimari, tarihi, ekonomik, estetik vb. açıdan özgün kimliklerinin korunması ve bunların ön plana çıkarılması olarak önerilmektedir. Bir diğer önemli nokta da, çevre kalitesini yükseltmeyi amaçlamaktır. Çevre ya da alanda yaşayan kullanıcılara yönelik tasarım yapılması; engelli, çocuk, yaşlı vb. kullanıcılar da göz önünde bulundurulması, şartnamenin diğer amaçları arasında yer almaktadır.

Habitat II Toplantısı’nda yapılan kentsel tasarım tanımında (Günay, 1997,s.56) olduğu gibi, yaşanabilir kentin ekolojik dengesinin kurulmasına; kentlerin anlamlarının, imgelerinin, karakterinin ve kimliğinin korunmasına değinilmiştir. Sosyal yaşamın bir parçası olarak sokak olgusu vurgulanmamakta, kentsel tasarımın amaçlarından biri olan bu sosyal parçaların ortak yaşam ve güven duygularının oluşturulmasına değinilmemiştir.

Şartnamede birtakım hedefler ve ilkeler belirlenmiştir. Her türlü planlama yaklaşımında olması gerektiği gibi; proje alanının, kentin diğer alanlarıyla bütünlük bir plan çerçevesinde ele alınması; ulaşım, işlev ve mekan bağlantılarının süreklilik içinde olmasının sağlanması bunlardan bir tanesidir. Belirli bir program dahilinde tasarım yapılması; koruma amaçlı imar planı veya uygulama imar planı hükümlerine aykırı olacak şekilde yeni yapı veya yapılaşmanın söz konusu olamayacağı belirtilmiştir.

Şartname, elektrik ve trafo direklerinin, reklam panolarının, altyapı hatlarının vb.nin belirli bir düzen içerisinde ele alınarak karmaşık görünümünden uzaklaşmasını hedeflemektedir. Açık ve kapalı mekanlarda doğal ve yapay aydınlatmanın sağlanmasının, iklim koşullarına uygunluğun, ekolojik dengenin korunmasının gerekliliğini belirtir. Mevzuatta kentsel tasarımın yeri olmadığı için, bir kentsel tasarım programına dahil olması gereken özellikler sadece hedef ve ilke olarak belirtilmekte; somut getiriler alınmamaktadır.

Sokak Sağlıklaştırma Projelerinin kapsamı belirlenmiştir. Projeler, yapıların sokağa bakan cephelerini, avlu ve bahçe duvarlarını ve sokağın dokusunu tanımlayan öğeleri içerir. Bu proje kapsamında rölöve, restitüsyon, restorasyon, kentsel tasarım ve mühendislik projeleri PİD (Proje İncelem Değerlendirme) ile gerçekleştirilir.

“Sokak Sağlıklaştırma Projeleri kapsamındaki Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon ve P.İ.D. Hizmetlerinde yapının sokağa bakı veren cephesine ait proje hizmetleri istenmektedir. Yapının iç mekanlarına ait ayrıntılı proje (cepheye yansıyan mekanlar hariç) hizmetleri ve keşif çalışmaları istenmemektedir.” Yapıların iç mekanlarının bu madde kapsamında ele alınmaması, sağlıklı ve yaşanabilir bir çevre oluşturma ilkesine ters düşmektedir. Sadece yüzeysel bir iyileştirme ve görsel kaygıları ön plana alan bir çalışma söz konusudur. Sokak Sağlıklaştırma Projelerinin sokak yaşantısına getireceği katkılar, sadece mekansal iyileştirme olmamalıdır. Orada yaşayan halkın sosyal olarak iyileşmesine de ön ayak olmalıdır. Belirli iş olanakları sunarak, istihdam yaratma projesi olarak da kullanılan bu projelerin, alanı tamamı ile ele alması gerekmektedir. Yapıların iç mekanlarının yenilenmemesi sonucunda ortaya çıkan problemler de olacaktır.

Avrupa Kentsel Şartı (1992), kamu kurumlarına Türkiye’deki uygulamalardan daha farklı sorumluluklar da vermiştir. Mülk sahipleri kendi taşınmazlarını iyileştirecek durumda değilse, projenin tamamı kamu kurumlarının sorumluluğu altında gerçekleştirilir. Böylece projenin devamlılığı sağlanmış olur. Sadece biraz finansal destek ve mülk sahiplerinden gelecek talepler doğrultusunda yapılan koruma çalışmaları, sokak sağlıklaştırma projelerinin sadece dış mekan düzenlemesi olmasından başka bir sonuç ortaya çıkarmaz; planların bütüncül yaklaşımlar içermesi gerekliliğine ters düşer. Sokak kamununun malıdır; ancak kapıların ötesine geçemeyen planlar, eksik ve tamamlanmamış projelere yol açar. Yerel yönetimlerin mali güçsüzlükleri bir kenara bırakılırsa; bu olgu aynı zamanda farklı bir zihniyetin de göstergesidir. İleride harabeye dönecek taşınmazlar yıkılmak zorunda kalacak; böylece ortaya rant getirecek boş alanlar çıkacaktır. Aynı şekilde, sosyal çevrenin korunması da göz ardı edilmektedir. 5366 sayılı Yenileme Yasası, sokak sağlıklaştırma projeleri kapsamında kullanılmakta, yenileme yapılırken mali olanakları kısıtlı olan mülk sahipleri farklı yerlere taşınmaya zorlanmaktadır.

Türkiye’de kentsel tasarım, 3194 sayılı İmar Kanunu ve ilgili yönetmeliklerinde tanımlanmamıştır. Kentsel tasarım ölçeği, nitelikleri ve aşamaları bir hukuksal belgeye bağlanmamıştır. Oysaki tek işlevli büyük alanların (Organize Sanayi Alanları, Toplu Konut Alanları gibi) ya da kent merkezlerindeki sorunların projeleri, kentsel tasarım teknikleri kullanılarak elde edilmektedir. Bu süreç genellikle yarışmalarla belirlenmektedir. Ancak bu projelerin yaşama geçirilmesinde problemler yaşanmaktadır. Çünkü yarışma sonuçlarının belgelenmesinde sıkıntılar ortaya çıkmaktadır; ekipler oluşturulamamaktadır; belediye kaynakları kısıtlıdır; kentsel tasarım projelerinin ölçek algılamasında sıkıntılar yaşanmaktadır. Mevzuatta kentsel tasarımın yeri olmadığından, imar planı tekniğine çevrilememektedir. İmar planlarında kentsel tasarım bir araç olarak kullanılmakta olduğu için kentsel tasarım rehberleri imar planı notlarına dönüştürülememektedir. (Özer, 1998)

Sokak Sağlıklaştırma Projeleri Şartnamesi’ndeki Madde 4 ve Madde 15’i ele aldığımızda aynı sorunla karşı karşıya kalmaktayız. Madde 4:

"Projelendirme alanının 1/1000 ve/veya 1/5000 ölçekli, onaylı Koruma Amaçlı İmar Planı veya İmar Planı üzerinde ticari ve idari merkez ile çevre bağlantısı ulaşım ilişkilerinin ve kentsel bütünde yer alan, kente imge veren önemli korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ve sit alanları ile konumları belirlenecektir." yorumunu kullanmaktadır.

Madde 15'te:

"Hizmete konu alanın özelliklerinden kaynaklanan ve bu şartnamede belirtilmeyen hususlar "Özel Teknik Şartname" veya "Yer Teslimi Tutanağı"nda belirtilir." denmektedir.

Ayrıca 1/200 ölçekli analitik etütler (arazi kullanım paftası, alan kullanım paftası, yapısal durum paftası, yapı gruplandırma paftası) ve 1/100 ölçekli silüet paftaları istenmektedir.

Görüldüğü üzere, ölçek olgusu, bir kentsel tasarım sorunsalı olarak algılanmamış, daha alt ölçeklere inilmesi önerilmemiştir. Mevzuatta yeri olmadığı için kentsel tasarım kuramı içerisinde çözümlenmesi gereken sorunlar İmar mevzuatı içerisinde ele alınmaya çalışılmıştır. Bu kavram boşluğu, proje üretme ve uygulama aşamalarında yetki karmaşalarına; aynı zamanda eksik, tam anlamıyla alanı ifade etmekten yoksun, sıkıntılı projelere yol açacaktır. Tarihi kent merkezlerinde uygulanabilir ölçek, kentsel tasarım söz konusu olduğunda, 1/500-1/200...1/1 ölçeklerdir. Ancak ülkemizde uygulama ölçeğinde kullanılan 1/1000 ölçekli planlar yetersiz kalmaktadır. Sağlıklaştırma, koruma, yenileme gibi özel proje alanlarında etaplanmanın da yapılabilmesini ve denetimini sağlayacak; meydan düzenlemeleri, sokak düzenlemeleri, anıtsal yapı çevresi düzenlemeleri için 1/5000 ve 1/1000 plan bütünü çerçevesinde 1/500 ve daha büyük ölçekte kentsel tasarım planları ele alınmalıdır. (Tunçer, 2006)

Madde 8'de tasarım projeleri ve bu projelerin detayları için daha alt ölçekte projeler istenmiştir; ancak bir bütün içerisinde ele alınması gereken kentsel tasarım projelerinin bu kadar çok parçaya bölünmesi ve bir tasarım rehberinden yoksun olarak maddeler içerisine sıkıştırılması uygulamada sorunlara yol açacaktır.

Özer (1998), bu kuramsal çerçevelerin yanı sıra uygulama araçlarına da ihtiyaç olduğu görüşündedir. Politikalar, planlar, programlar ve rehberler bu bağlamda önem taşımaktadır. Kentsel tasarım projelerindeki en önemli unsurun tasarım rehberleri olduğunu savunan Özer, bu rehberlerin belirlenmiş alanlar için tüm standartları, yöntem ve teknikleri açıklayıp yönlendireceğini; bu yönlendirme sonunda alınan kararların ise imar planlarındaki plan notlarından farklı bir boyut katarak "karakter, detay, malzeme ve ulaşım" konularını da ele alacağı görüşündedir.

Bir başka konu ise Sokak Sağlıklaştırma Projeleri ele alınırken birden çok disiplinin bir arada nasıl çalışacağı konusudur. Kent planlamanın bir alt uzmanlık alanı olarak ortaya çıkan kentsel tasarım; sosyo-ekonomik, kültürel, ekolojik, estetik vb. gibi unsurları ele alan ve kent planlama, mimarlık, peyzaj mimarlığı disiplinlerinin ilgi alanına giren bir uzmanlık dalıdır. (Özer, 1998)

Kentsel tasarım mimarlık ile planlama disiplinleri arasında içerik ve ölçek bakımından bir geçiş olarak tanımlanmaktadır. Kentsel tasarım diğer disiplinlerle şu ilişkiler içerisinde: Mimarlar, kentsel tasarımı bir mimarlık olgusu olarak görmek; peyzaj mimarları, binaların dışında kalan alanların tasarlanması olarak tanımlamakta ve şehir plancıları ise, detaylarıyla çözülmesi gereken alanlarda kullanılan, estetik öğelerine yer veren bir süreç olarak algılamaktadırlar. Bu bağlamda disiplinler arası anlaşmazlıklar olmaktadır.

Madde 8’de mimari elemanlar, seçilecek bitkilerin türü ve boyu, yer döşemeleri, kent mobilyaları, altyapı ve tesisat konusundaki konum ve miktarlarına ilişkin detayların 1/20, 1/10, 1/5 ve 1/1 ölçeklerde gösterilmesi istenmiştir. Ancak, her disiplinin kentsel tasarımı kendilerince en uygun şekilde tanımladıklarını kabul ettikleri anlayışından yola çıkarak, uzmanlık sınırları konusunda tartışmaların yaşanacağı açıktır. (Özer, 1998)

Yerel yönetimlerin tutumlarına bırakılan kentsel kalite ve kentsel tasarım olgularının eşgüdümünü sağlayacak bir otoriteye ihtiyaç vardır. Kentsel tasarımın kurumsallaşması önlenmektedir. Kent parçaları üzerinde uygulanacak stratejiler açık olarak belirtilmemiştir; yönetmelikler yoktur; planlama mevzuatı birden çok kurumun sorumluluğunda parçacı bir yapı sergilemektedir. Bu yapıda rol alacak aktörler belirsizdir. (Kentleşme Şurası 2009 Kentsel Miras, Mekan Kalitesi ve Kentsel Tasarım, Nisan 2009)

Bu kapsamda sit alanları, turizm alanları, kıyı alanları veya kentin bir parçası, kentsel tasarım sürecine katılarak alt detay planlar olarak görülmeli ve plan bütünlüğü sağlanmalıdır. Mekanı oluşturan fiziksel yapılarla yapıların arasındaki boşlukların şekillenmesinde kentsel tasarım, bir araç olarak kullanılmalıdır. (Özer, 1998)

Şehir plancıları, mimarlar, peyzaj mimarları kentsel tasarım alanında çalışma yapabilmektedirler. Sokak Sağlıklaştırma Projelerinde de sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan kentsel planlama bakış açısına sahip; imge yaratabilecek mimari bakış açısını geliştirebilmiş; mühendislik bakış açısı olan ve peyzaj mimarlığı bakış açısını geliştirmiş uzmanlara ihtiyaç vardır. (Karaman,1999, s. 236)

Bu uzmanlar Koruma Amaçlı İmar Planları, Korunması Gerekli Sokak Sağlıklaştırma Projeleri ve Çevre Düzenleme Projelerinin İzlenmesi ve Denetlenmesine İlişkin Çalışma Esaslarını Belirleyen Yönerge’de belirtilmiştir. Madde 5’te, proje İnceleme ve Denetleme Kurulunun kuruluşu ve çalışmasına ilişkin esaslar verilmiştir:

b) “PİDK yedi kişiden oluşur. PİDK’da plan, projelerin yapımı ve uygulamalarından sorumlu Genel Müdür Yardımcısı ve Daire Başkanı, koruma amaçlı imar planlarından sorumlu Şube Müdürü ve Genel Müdürlük onayı ile uygun görülen, ilgili meslek gruplarından 4 uzman yer alır. Ayrıca üç yedek üye seçilir. Bu kişiler hizmetin gerektirdiği uzmanlık alanlarından dengeli bir sayıda seçilirler.

c) PİDK’nun üyelerinden bir kısmı, PİDK’na getirilen plan, proje veya araştırmanın kontrolölüğünü yapıyorsa, o konu için PİDK’na katılamaz, yerine yedek üye alınır.

d) PİDK, gündemindeki konuların görüşülmesi sırasında, bünyesinde bulunmayan uzmanlık alanlarından kişileri toplantıya çağırabilir, ancak bu kişilerin oy hakkı bulunmaz.

e) PİDK üye sayısının salt çoğunluğu ile toplanır. Oy çokluğu ile karar alınır, oyların eşitliği halinde, Başkanın oyu iki oy sayılır."

Aynı yönergenin 4. Maddesi hizmetin izlenmesine ilişkin esasları belirler: 3. Maddede belirtilen hizmetleri izlemek amacıyla her plan için en az iki kontrolörün görevlendirilmesi esastır. Plan, proje veya araştırmanın ölçek ve niteliğine göre kontrolör sayı ve meslek grupları ilgili daire başkanının teklifi ve Genel Müdür onayı ile belirlenir.

Bu maddelerde, Proje İnceleme ve Değerlendirme Kurulunda yetkili olacak kişiler proje bazlı olarak, ucu açık cümlelerle tanımlanmış; bu kişilerin sorumluluğu Kurul Başkanı'nın yetkisine verilmiştir. Sokak sağlıklaştırma, koruma, ıslah, yenilenme çalışmalarında yerine göre ağırlıkları değişecek ölçüde; şehir planlama, mimarlık, restorasyon, sanat tarihi, arkeoloji, peyzaj planlaması, ulaşım mühendisliği, sosyal bilimler, etnoloji, kent ekonomisi, istatistik, çevre bilim, altyapı mühendisliği vb. pek çok uzmanlık dalları birlikte çalışmalıdır. Bu disiplinleri koordine edebilecek ve denetleyecek meslek dalını Tunçer (2006) "Korumada Uzman Şehir Plancısı" olarak tanımlamaktadır. (Tunçer, M. 2006)

4. Gaziantep Örneği: Bey Mahallesi Sokak Sağlıklaştırma Projesi

Gaziantep, höyük üzerine kurulmuş küçük bir yerleşim yeridir. Dülük'te bulunan Piskoposluk merkezinin Zeugma'ya taşınması ve ticaret yolunun da güneye doğru kaymasıyla birlikte Gaziantep gelişmeye ve önem kazanmaya başlamıştır.

MS 527-565 yıllarında Bizans İmparatoru I. Iustinianus tarafından kalenin de yapılmasıyla yaşam kale ve çevresinden başlayarak güneye, doğu ve batıya doğru yayılım gösterir. Türklerin fetihleriyle birlikte bölgeye çeşitli Türk Boyları yerleştirilir. Yeni mahallelerin kurulmasıyla Antep şehri gelişir.

Antep'te bulunan çoğu mahalle ismini bir cami veya mescitten almıştır. Bir tepe üzerinde yer alan Bey Mahallesi de ismini Bey Cami'nden almaktadır.

Mahallede yer alan konut dokusu, dar sokaklar ve çıkmazlar boyunca devam etmektedir. Sokakların genişliği zamanın şartlarına göre düşünülmüş ve en fazla yüklü bir devenin geçebileceği genişlikte tutulmuştur.

Özgün sokak dokusu korunmuş olan mahallede, yöresel keymih taşından yapılmış olan tescilli/tescilsiz Antep Evleri yer almaktadır. Büyük oranda korunmuş olan mahallenin, modern kent alanı içinde geleneksel mimarinin tanıtılması ve yaşatılması amacıyla Sokak Sağlıklaştırma Projesi hazırlanmıştır. (İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Aylık Bülten, Mayıs 2008, Sayı 5)

Bey mahallesi sokakları

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'nin amacı modern kent alanı içinde geleneksel mimarinin tanıtılması ve yaşatılması, sahip olunan tarihi ve kültürel mekanların korunup, kültür turizminin geliştirilmesi, tarihi ve kültürel mekanların bulunduğu semtlerin ve sokakların korunmasıdır. Bu düşünceden yola çıkarak belediye, Gaziantep'in en eski mahallelerinden olan Bey Mahallesinde Sokak Sağlıklaştırma Projesini hazırlamış ve uygulamaya başlamıştır. 29/06/2007 tarih ve 2863 sayılı Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun kararı ile onaylanan proje ihale edilerek sokak sağlıklaştırma işine başlanılmıştır. Sokak Sağlıklaştırma Projesinin fiilen başlama tarihi 18 Şubat 2008, süresi ise 270 gündür. Projede inşaat mühendisi, mimar, restoratör, sanat tarihçisi, arkeolog, şehir plancısı ve elektrik mühendisi yer almıştır. Projenin sözleşme bedeli 2.042.917,10 YTL 'dir. (İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Aylık Bülten, Mayıs 2008, Sayı 5)

Hanifioğlu Sokak, Noter Sokak, Eski Sinema Sokak, Kayacık Ara Sokak, Öz ışık Çıkmaızı ve Kıssa Sokaklarını kapsayan projeye göre Koruma Amaçlı İmar Planına aykırı betonarme yapılar tespit edilerek bu yapılar yıkılmış, tarihi dokunun özgünlüğünü koruması sağlanmıştır. Ayrıca gerekli görülen bazı noktalarda da kamulaştırmalar yapılmıştır. Kayacık ara sokakta 19, Noter Sokakta 17, Eski sinema Sokakta 20, Öz ışık Çıkmaızında 5, Hanifioğlu Sokakta 25, ve Kıssa Sokakta 3 olmak üzere toplam 89 geleneksel sivil mimari örneği olan "Antep Evleri" ve bunlarla kaynaşmış yakın dönem yapılar bulunmaktadır.

Öncelikle sokaklarda bulunan bütün evlerin sokağa cephe veren taraflarında hasarlı olan duvarlarda çürüyen taşlar değiştirilerek yüzeyde raspa yapılmıştır. Yüzeylerin temizlenmesi için kimyasal ve mekanik temizliği yapılmıştır. Bazı cephelerde ise horasan sıva yapılmıştır. Kapılarda, pencere doğramalarında ve cumbalarda restorasyon işleri yapılmış ve gerekli görülenler değiştirilmiştir. Yine hasarlı çatılar restore edilerek gerekli görülenler değiştirilmiş ve yeni baca imalatı yapılmıştır.

Cephe sağıklaştırması

Geleneksel doku

Sokaktaki mevcut asfalt kaldırılıp tüm alt yapılar (su ve kanalizasyon) yenilenecek elektrik ve telefon hatları da yer altına alınmıştır. Sokakların aydınlatılması yerden verilecek ışıklarla olup, yangın hidrandı, hidrolik çöp ünitesi de konulmuştur. Tüm bu uygulamalardan sonra sokaklar geleneksel kesme bazalt taş ile döşenmiştir.

125 adet geleneksel ev bulunan bu sokaklarda projenin tamamlanmasıyla aks üzerindeki bütün yapıların cephe düzenlemesi, 3328 metrelik bir alanda da yol, alt yapı çalışmaları ve 5500 metrelik çatı yapılmıştır. (İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Aylık Bülten, Mayıs 2008, Sayı 5)

Altyapı çalışmaları

Gaziantep Belediyesi uzmanlarına proje sürecinde karşılaşılan problemler sorulduğunda; aslında pek bir problemle karşılaşmadıkları cevabı alınmıştır. İyi bir ekip çalışması içerisinde olduklarını belirten uzmanlar, daha önceki tecrübelerine de dayanarak detaylı bir projeye sahip olduklarını belirtmektedirler. Uygulamalar evlerin sadece dış cephelerini kapsamaktadır, bu süreç içerisinde de mahalle sakinlerinden muvafakatname alınmıştır. Mahalle sakinlerinin de desteği alınarak proje yürütülmüştür.

Uygulama esnasında ortaya çıkan değişiklikler için yeniden kararlar verilmiş, projenin revize edilmesi durumunda kurulun onayının alınması beklenmiştir.

Yürütülen projenin başarısının ortak akıl ile yürütülmesinin olduğu savunulmaktadır. Gaziantep Valisi önderliğinde, danışmanlar, kamu kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve mahalle halkıyla ortak yürütülen bir proje olmasının çok büyük katkısı olduğu söylenmektedir.

5. Sonuç

Planlamanın fiziksel bir bakış açısı altında incelenmesinden doğan problemler, koruma yaklaşımlarında da devam etmektedir. Sosyal ya da ekonomik boyutlar göz ardı edilmektedir.

Yapılan projelerde kentsel politikaların ve sosyal dayanakların bulunması gerekmektedir. Mevzuatta yeri bulunmayan “kentsel tasarım” ile “sokak sağlıklılaştırma” olguları daha detaylı bir sisteme oturtulmalıdır. Yerel yönetim, özel sektör ve sivil toplum örgütleri özgün bir ortaklık modeli çerçevesinde toplanmalıdır.

Yapılan “sokak sağlıklılaştırma” projelerinde plan sınırları bulunmaktadır. Yalnız yapıların cepheleri düzenlenmekte; diğer sokaklarda, yani plan sınırının bittiği alanlarda, eski ve yıkılmaya yüz tutmuş yapılar sahipsiz bırakılmaktadır. Bu parçacı yaklaşımlar, yapılan yatı-

rımların "sağlıklaştırma" olgusu altında başarısız olmasına yol açmaktadır. Bütün alan içerisinde düşünülmesi gereken, sosyal ve ekonomik girdilerinin hesaplanması gereken ve "kentsel tasarım" yöntemleriyle ve sistemiyle çözümlenmesi gereken projeler, yalnızca fiziksel "makyaj" yapılmış alanlara dönüşmektedir.

Gaziantep Bey Mahallesi Sokak Sağlıklaştırma Projesi sürecinde gösterilmiş olumlu yaklaşımlar vardır. Yerel yönetimin tam katkısı sağlanmış, sivil kuruluşlar, mahalleli ve yerel yönetim bir arada hareket etmiştir. "Ortak akıl" olarak adlandırılan bu yaklaşım, projenin önemli girdilerindedir. Projenin gerçekleştirildiği sokaklarda sadece yapıların cepheleri değil, iç mekanlar da düşünülmüş, bu konuda hareket edileceği öngörülmüş; ancak uygulamaya geçilememiştir. Sokak sağlıklaştırma projelerinin en büyük eksiği olan; sadece yapıların cephelerinin ele alınması yaklaşımına karşı olumlu bir yaklaşım sergilenmiştir.

Kaynakça

Avrupa Kentsel Şartı, 1992

Ataöv, A., Osmay, S., 2007, Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel bir Yaklaşım, METU JFA, 2007/2 (24:2) 57-82.

Gaziantep İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Aylık Bülten, Mayıs 2008, Sayı 5.

GÜNAY, B, 1992, "Mekan Planlamasında Temel Yaklaşımlar ve Temel sorunlar Türkiye Gerçeğinde Bir Değerlendirme", Friedrich Ebert Vakfı Ekonomi Formu için Hazırlanan Ana Tebliğ, Çırağan Palace Kompinski, İstanbul.

GÜNAY, B, 1997, "Kentsel Tasarım Kültürü ve Yaratıcılığın Sınırları", Planlama Dergisi 97/2, Şehir Plancıları Odası Yayını, ss. 54-61, Ankara.

GÜREL, S, 1997, "Kentsel Tasarım Eğitiminin Dünü-Bugünü-Yarını", Planlama Dergisi 97/2, Şehir Plancıları Odası Yayını, ss. 4-5, Ankara.

KARAMAN, A, 1999, "Bir Disiplin ve Meslek Olarak Kentsel Tasarımın Yeri, Konumu ve İçeriği", 1. Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi; Kentsel Tasarım: Bir Tasarımlar Bütünü 26-28 Mayıs 1999, MSÜ Mim.Fak. Yayını, ss. 234-239, İstanbul.

KENTLEŞME ŞURASI 2009, Kentsel Miras, Mekan Kalitesi ve Kentsel Tasarım, Nisan 2009.

Korunması Gerekli Sokakları Sağlıklaştırma Projesi teknik Şartnamesi

ÖZER, M.N., 2008, Kentsel Tasarım nedir?, Kentlob, 20 Ağustos 2008.

TEKELİ, İ, 1994, "Bir Kentsel Tasarım Kuramının Geliştirilmesi Üzerine Düşünceler", Kent, Planlama, Politika, Sanat, ODTÜ Mim.Fak.Yayını, ss. 591-610, Ankara.

TUNÇER, M. 2006, Konya ve Ankara: Kentsel Tasarımın Tarihsel Çevre Korunmasında Etkin Olarak Kullanımı, "Böl ve Yönet Modeli", Kentsel tasarım ve tarihsel çevre korunması.

METROPOLLERDE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİN YÖNETİMİ*

Yrd. Doç. Dr. **Pelin GÖKGÜR**
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş

“Kültürel gelişim, kültürel katılım veya kültürel demokrasi” kavramları 1970’lerden itibaren Avrupa ülkelerinde gerek merkezi yönetim gerek yerel yönetimler tarafından kullanılan önemli kavramlardır. 1980’lerin sonunda da bu kavramlara ek olarak “kültürel farklılık” kavramı ortaya çıkmış, Maastricht Antlaşması, UNESCO’nun 2001 Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi, 2004 yılında Kültür için Gündem 21, 2005’de UNESCO’nun Kültürel ifadelerin ve sanatsal anlatımların korunması Sözleşmesi ve 2007 yılında Fribourg Okulu Bildirgesiyle; “kültür”, kültürel farklılık”, kültürel haklar “gibi kavramlar birçok ülkenin kültürel politikalarını yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur.

Maastricht Antlaşması’nın 151. maddesi kültürel farklılığın korunmasını ve özendirilmesini Avrupa Birliği’nin temel ilkeleri arasına yerleştirirken, üye ülkeler arasında kültürel etkinliklerin geliştirilmesine imkan veren “Kültür 2000 Programı”nın da hayata geçirilmesinin temelini oluşturmuştur. Bu programda kültürel boyutun diğer toplumsal politikalarla ele alınması gerekliliği vurgulanmıştır.

AB’nin en önemli iki amacı, kültürel çeşitliliğin korunması ve desteklenmesi ,aynı zamanda bu değerlerin diğer ülkelere de erişilebilir ve paylaşılabılır hale getirilmesidir. Topluluk,ortak kültürel mirası ön planda tutarak,ulusal ve bölgesel çeşitliliklere saygı göstererek, üye devletlerin kültürel gelişmesine katkıda bulunmayı hedeflemiştir. Ayrıca 2008 yılında Avrupa Birliği kültürün rolünü, dış ilişkilerde ve işbirliği programlarında bir kez daha yinelemiş,yoksulluğun azaltılması ve ulusal gelişim planları için oluşturulacak stratejilere kültürün dahil edilmesi konusunda üye ülkeler ve Avrupa Birliği’ne girme sürecindeki ülkelere destek vermiştir.

* Bildiri Kolokyumda sunulmamıştır.

Ancak AB'nin bugüne kadar bu konularla ilgili uygulamaları kültürel politikalarından ziyade birtakım kültürel programlarla (kültür endüstrisi ve yayın, medya vb.) kendini göstermektedir. Bu bağlamda AB'nin yeni kültürel projesinin ve politik vizyonunun; toplumdaki sosyal bağlantı gereksinimi, milli politikalara uygunluk, kültürel bütünleşmeyle ilgili araçlar vb. açısından sorgulanması, ayrıca bu politikaların demokrasi değeri, yaratıcılık değeri ve gelişim değerinin de tartışılması gerekmektedir.

Kültür için Gündem 21'i takip eden, UNESCO'nun 2005 yılındaki Sözleşmesi, kültürel çeşitliliğin özendirilmesi ve korunmasında kamusal politikaların rolünün ve meşruiyetinin tanınmasına katkıda bulunmuştur. Bu sözleşmede UNESCO konuyla ilgili olarak hukuksal boşluğun doldurulması için birtakım hak ve zorunluluklar ortaya koymuştur.

Ülkemizde de DPT'nin 9. Kalkınma Planı içinde Kültür İhtisas Raporu hazırlanmıştır. 2006 yılında hazırlanan bu raporda kültür politikaları, kültür ekonomisi, kültürel değişim, kültürel kimlik gibi konular ele alınmıştır. Bu bağlamda gerek AB'nin gerek UNESCO'nun kültürel çoğulculuk ilkesine kolayca uyarlanabilme adına, birtakım stratejiler geliştirilmiştir. Bunlar; kültür mirasının korunması yolunda bir yasanın çıkartılması, kültürün bir sektör olarak ele alınması, kültürün tanıtımı ve aktarımı (dilin ayrışma ve kutuplaşmalara meydan vermemesi), kültürel değişim (ulusal kültürün, dilin korunması) ve kültürel kimlik (birey kimliğinin çağın değerleriyle bütünleşmesi) başlıklarıyla özetlenmiştir. Ancak ülke ölçeğinde ortaya konan stratejiler için kullanılacak araçlar tam olarak belirlenmediği gibi özellikle yerel ölçekte kültürel çeşitlilik ve bütünleşme konusundaki sorunlara da değinilmemiştir.

Ülkemizde ve Avrupa Birliğine bağlı ülkelerde, özellikle de kültürel planlama sürecinde olan ülke ve kentlerde farklı şekillerde yorumlanarak uygulamaya konulan "kültürel çeşitlilik" kavramı, farklı modelleri de beraberinde getirmektedir.

Bu bağlamda her ülkenin ve her kentin tarih, coğrafya, demografik yapı, ekonomik yapı, sivil toplum örgütlenmesi vb. konularda farklılıklar göstermesi, bunun yanı sıra hukuksal, milli, bölgesel farklılıkların varlığı (federal devlet, üniter devlet vb) ve milli politikalar, bu farklı yorumların temelini oluşturmuştur. Örneğin "etnik bir çeşitlilik" olan kentlerde kültürel çeşitlilik antropolojik ve etnik olarak algılanırken, diğerlerinde kültürel içeriğin üretim ve dağıtımını, kültürel endüstrinin gelişimini destekleyen bir araç olarak algılanmaktadır.

Yerel ölçekte kültürel çeşitliliğin farklı anlamları Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler'in (CGLU) "Kültürel çeşitlilik için politikalar" adlı raporunda 3 farklı biçimde tanımlanmıştır:

- Kültürel yaşam "dinamik bir sistem" üzerine kuruludur. Bu sistemde farklı kuruluşlar projelerle biraraya gelmektedir." Kültürel ekoloji" veya "kültürel ekosistem" söz konusudur. Alt sektörler "kentsel miras, kütüphaneler ve sanat" olarak belirlenmiştir. Bu da kentleri "geleneksel kültürüne" yöneltmiştir (kent folkloru gibi) .

- Kültürel çeşitlilik “yerel kültürel sisteme farklı kuruluşların katılması” şeklindedir. Bunlar özel ve kamusal sektör oluşumları, sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu bağlamda amaç, kamusal yönetimde yer alıp, kültür politikalarının gelişmesini sağlamaktadır.

-Kültürel çeşitlilik,antropolojik ve etnik olarak, kültürel ekosistem içinde “azınlıklara” dikkati çekmek şeklinde olabilir. Amaç, kültürel ekosistem içinde azınlıkların varlığını kabul etmek, “kentin yerlisi, milli kültür etkenleri, göç” vb. ile ortaya çıkan çatışmalar arasında dengeler aramaktır. Bu tanımlamanın içeriği diğer ikisine göre çok daha karmaşık ve zordur.

Bu kavram ve tanımlamalar, kentsel politika tartışmalarında olumlu bir yer bulurken aynı zamanda sorunları ve güçlükleri de beraberinde getirmiştir. Berlin’in Kültür Başkanı Dorethea Rolland bu konuyla ilgili zorlukları, “Bizden çeşitliliğin ve farklılığın zenginliğini tanıtmamız, övmemiz isteniyor. Oysa gelişmekte olan kent merkezleri ayrışma ve ırkçılık gibi sorunlar ve çatışmalarla savaşıyor. Yaşanan sorunların çoğu kültürel olmaktan çok sosyal olsa bile, kültürel ve dini gerilimler günlük yaşamımızın büyük bir kısmını oluşturuyor” şeklinde ifade etmektedir.

Bu çalışmadaki amaç ; “kültürel çeşitlilik ve ayrışma” kavramlarını metropoller üzerinden tartışmak ve bu bağlamda ,kültürel çeşitliliğin yönetimle desteklenmesi gerekliliğini vurgulamaktır.

Kültürel Çeşitliliğin (Farklılık) Tanımı

“UNESCO 2005 Sözleşmesi”nde kültürel farklılık ;“İnsanlığın ortak mirası, gelişim etkeni,yaratıcı bir kaynak,insanın kendine saygısının bir ögesi” olarak tanımlanır. Kültürel farklılık yerel, milli ve uluslararası planda barış ve güvenlik için vazgeçilmezdir, milli ve küresel politikalarda stratejik bir öğedir ve sürdürülebilir gelişme için gereklidir.

Kültürel çeşitlilik korunması gereken bir zenginlik ve bu zenginliğe gösterilmesi gereken saygıdır. Kültürel farklılık gelişim için bir kaynak, aynı zamanda ekonomik büyüme,duygusal ve zihinsel,maddi ve manevi bir oluşuma erişim için de bir kaynaktır.¹

Kültürel farklılıkların yaşatılması kültürel politikalarla bağlantılı olarak düşünülmeli ve kısaca “başkalarının içinde kendi olabilme ve özellikle de başkalarına saygı duyarak kendi olabilme”şeklinde değerlendirilmelidir. Ayrıca bu saygı diğerlerini rahatsız etmeden herkese yaşama ve kültürünü ortaya çıkarma hakkı verir.²

Kültürel çeşitlilik, politika ve kamusal politikalar boyutunda,ekonomik alanda,sosyal alanda, hukuksal ve sanat alanında ele alınması gereken çok parametrelili bir kavramdır.

1 Meyer-Bisch, 2008.

2 La Déclaration de Fribourg sur les droits Culturels, 2007.

Bu bağlamda kültürel çeşitlilik kavramının; bir topluluğun kendini sanat, edebiyat vb. ile kültürel olarak ifade etmesi; sosyolojik ve antropolojik olarak ise bir topluluğun yaşam biçimini, temel insan haklarını, değer sistemlerini, gelenek ve inançlarını ifade edebilmesi şeklinde, 2 farklı gerçeği kapsadığı söylenebilir.

Metropoller ve Ayrışma Kavramı

Tarihsel süreçte tüm kentler, kültürler arası değişim ve farklılıklara tanıklık etmiştir. Kentler farklı kökenden insanların karşılaştığı, etkileşim içinde olduğu ve yeni kültürel ifadelerin yerleridir. Aynı zamanda kentler, ırkçılık ve ayrımcılığa dayalı kültürel sorunlar ve çatışmalar içindedir.

Bu bağlamda metropoller de, içinde düzenin yaygınlaştığı ve mekanı dolaşan akışların birleşim yeri olan bir merkez durumundadır

Metropollerin en önemli özelliği farklılık kavramlarını içinde barındırmalarıdır. Bunlar ,

- Sosyo-ekonomik farklılık (fakirlik/zenginlik),
- Hizmete ve bilgiye erişimdeki farklılık,
- Yaşam biçimindeki farklılık, mekansal farklılık ,
- Etnik,dini,dil farklılığı gibi farklılıklar veya çeşitlilikler olabilir.

Kültürel çeşitlilik yukarıda belirtilen tüm farklılıkları kapsayan ve özellikle de metropollerde ayrışma ve çatışmaya neden olan en önemli kavramlardan biri olarak adlandırılmaktadır

Modern devletlerde “metropoller “politik alanı,sivil toplumu birbirine bağlayan sosyal sözleşmenin dönüşüm alanları olmuştur.Bu dönüşüm özellikle “çeşitlilik ve “çoğulculuk” alanında temsil edilmektedir. Metropoliten toplumların bölünmesi günümüze mahsus bir dinamik değildir.

1920 yılında Chicago Okulu’yla kentsel ekolojinin temelleri atılmış ve kentler ayrıştıran birer mekanizma olarak görülmüştür. 20.yüzyılda Chicago Okulu kent ile ilgili olarak iki görüş belirlemiştir. Bunlardan ilki, “ekolojik yaklaşım”dır. Bu yaklaşıma göre, ekolojik işlemler aracılığıyla fiziksel çevredeki bitki ve hayvan yaşamı, söz konusu çevreye uyum sağlama modelleri sayesinde düzgün bir biçimde dağılır.Bu görüşle, kentin toplumu ayrıştırdığı ve farklılaştırdığı savunulmaktadır.

İkinci görüş ise, kentte işlevsel ve kültürel farklılıkların yanyana olduğu ancak kültürel farklılıkların varlıklarını veya saflıklarını uzun süre devam ettiremediği yolundadır. Çünkü kentler, tarihsel süreçte biyolojik ve kültürel melezleşmenin yaşandığı, ırkların, insanların, halkların ve kültürlerin bir potada eritildiği yerler olarak görülmektedir.³

3 Wirth, 2002.

G.Simmel metropolleri farklılaştıran ve ayırıştırıcı bir mekanizma olarak tanımlarken, aynı zamanda metropolleri kültür üretimini hızlandıran bir etmen olarak ifade etmiştir. Bu görüş Alman şehir plancısı Boris Grésillon tarafından da desteklenmektedir. Grésillon “Die dritte Stadt” adlı kitabında metropolü “Weltstadt” olarak tanımlar. Bu tanımlama metropolün yalnızca büyük kent anlamına gelmediğini, kentin aynı zamanda en yüksek kültürel ölçü olduğunu belirtmektedir.

Kentlerdeki “sosyal ayrışma” ifadesi P. George tarafından, gayrimenkul spekülasyonu ve sanayileşmeden doğan yeni ilişki biçimlerine bağlanmıştır.

Pumain ise mekansal ayrışmayı sosyo-ekonomik, etnik veya demografik ölçülere bağlarken, sosyo-ekonomik ayrışmanın kentsel gayrimenkul ve arazi fiyatlarının düşüş ve yükselmesini takip eden güçlü ve değişmeyen yapısından kaynaklandığını ifade etmiştir.

1978 yılında Schelling , “Micromotives and macrobehavior” adlı kitabında ayrışmayla ilgili olarak oluşturduğu modelde, bireysel tercihlerin kentsel ayrışmayı belirlediğini, bireyin kendine benzer sınıfta komşuları tercih ederek homojen kentsel mahalleler oluşturduğunu belirtmiştir. Pumain’e göre bu model kentsel ayrışmayı ifade etmemektedir. Çünkü ayrışmanın anlamı fiziksel mekan üzerinden değil sosyal ve kurumsal yapılar üzerinden tartışılmalıdır⁴.

Lefebvre ve Giddens’a göre de kent ; ekonomik gelişmenin, sanayileşmenin, askeri, dini ve ekonomik örgütlenme ile siyasal değişimlerin, yeni değerler ve tutumların, özgürlüklerin, yabancılarla karşılaşmanın, işlevsel farklılaşmanın, biyolojik ve kültürel çeşitliliğin, kozmopolitleşmenin, sosyalleşmenin, uygarlaşmanın ve örgütlü kontrolün mekanlarıdır. Kent ayrımcılığı dışlarken, farklı kimliklerle karşılaşmaya imkan verir.

Ascher’e göre ise metropollerdeki farklılaşma, giderek içinde daha farklı, özerk insanların yer aldığı ve geçici olarak bazı değerlerin ve sosyal deneyimlerin paylaşıldığı, parçalanmış bir toplumu ortaya çıkarmaktadır.

Yukarıda metropol ve kentle ilgili yapılan tanımlamalar, bu alanlarda ortaya çıkan ortak sorunların “farklılaşma, ayrışma ve parçalanma “olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla metropoller her türlü politik, sosyal, ekonomik, kültürel ilişkilerde değişimlerin yaşandığı, kimlik hareketlerinin var olduğu, etnik kavramların sıkça görüldüğü, çok değişken temel değerlere sahip bireylerin toplandığı birer çatışma alanını temsil etmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülke metropolleri, kültürel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi açısından, en sorunlu alanlar olarak görülmektedir. Bu bağlamda kültürel çeşitlilik göstergelerinin ortaya çıkarılması, çeşitliliğin referans standartlarının belirlenmesi, kültürel çeşitliliği arttırmak için kullanılacak araçların ortaya konulması gerekmektedir.”Kültürel yönetim” ise uygulama alanına geçişte en etkin yönetim biçimi olarak görülmektedir.

4 Pumain, 2004.

Yönetişim/ Kültürel Yönetişim

Yönetişim en yalın tanımıyla “uzun vadede toplumları yönetim sanatıdır”. Ortak yönetim, birlikte yönetmek anlamına gelir ve içinde yönetimden farklı olarak etkileşim ve iletişim kavramlarını barındırır.

Avrupa Birliği'nin yönetimle ilgili 2 farklı tanımı bulunmaktadır: İlkinde, “insan, toplum, beşeri ortam/biosferin, ayrıca yönetim kademeleri/sosyal aktörler ve sorunların yönetim sanatı” olarak tanımlanır. Yönetişimin diğer tanımı ise “aynı zamanda sağlanacak maksimum çeşitlilik ve maksimum birlik, maksimum özerklik ve maksimum bağlantı, maksimum adalet ve maksimum özgürlük” şeklindedir.

Calame'a göre yönetişimin ilk hedefi birlikte yaşamayı öğrenmek ve ortak bir evi barışçıl bir şekilde yönetmek, yaşamı ve barışı sürdürmek, beşeri ortam ve biosfer arasında denge ve mutluluğu sağlamaktır. Yönetişimin en başta gelen özelliği sosyal bağlantıları, içte ve dışta güvenliği, uzun vadede de toplum ve çevre ilişkilerinde dengeyi oluşturmaktır. Birlik ve çeşitlilik arasındaki diyalektik, yönetişimin uygulanması ve analiz edilmesinin temelini oluşturur. Bu bağlamda yönetişimin 4 temel bileşeni ” temsili demokrasi, ulus devlet, pazar ve girişimcilik”, toplum ve kent ilişkilerini düzenlemede yetersiz kalmaktadır. Dünya çapında bir yönetişimin hedefi “birlik ve çeşitliliği oluşturacak, bilim ve pazar güçlerini yönlendirecek ve yönetecek yeteneklere sahip uluslararası bir ortaklığın oluşturulmasıdır.

Calame'ın da ifade ettiği gibi birlik ve çeşitlilik birarada sağlanmazsa yönetim yalnızca diktatörlük ve karmaşa arasında hareketli bir iletke olabilir.

Yani” yönetim “çeşitliliğin” çok olduğu yerde “birlik” oluşturmayı başarabilmektir. Bu tanım kültürel çeşitlilik için en temel uygulama aracının yönetim olduğunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda iyi bir yönetim yalnızca farklı kimlikleri dikkate almayan aynı zamanda nüfusun farklı gereksinimlerini ve isteklerini “bir coğrafyada toplanan bir kentsel topluluğu” oluşturmalıdır.

Sonuç

Kültür kentleri zenginleştiren,değiştiren ve kimliğini oluşturan, kentsel gelişmeye ivme veren en önemli etkenlerden biridir. Kültürel çeşitlilik de kültürlerin yan yana gelmesi veya birbirine eklenmesi değil, bir bütünleşmeyi ifade etmektedir. Yani farklılıkların, diyalogun, ortak değer arayışının kabul edilmesidir.

Metropoller kültürel, dini, etnik, ekonomik ve sosyal çeşitliliklerin yana yana olduğu, heterojen bir nüfusu barındıran “dünya kentleri” olarak, bütünleşmeyi ve paylaşımı desteklemelidir. Lefebvre ve Giddens'ın da belirttiği gibi kentler ayrımcılığı dışlayan, “kültürel çeşitliliğe” imkan veren mekanlar olmalıdır. Bu bağlamda metropollerde kültürel çeşitliliği destekleyen iyi bir yönetişime gereksinim vardır. Bu yönetişimin temel olarak ;

- Kentte yaşayan herkesin kentsel hizmetlere erişimini ,
- Kentte var olan farklı toplulukların iletişim içinde olmasını,
- Kentte bilgiye erişimin ve iletişimin yaygınlaştırılmasını,
- Farklı kültürdeki yurttaşların toplumun ortak projesine katılımını ,
- Diyalog ve iyi bir sosyal bütünleşme yani saygı, anlayış ve karşılıklı iyiniyetin oluşturulmasını,
- Çeşitliliğin gerçek başarısının sorgulanmasını ve bunun sosyal bağlantıları güçlendirmesi için kullanılmasını,
- Bireylerin ve toplumun özellikle kültürel haklar ve insan haklarına saygı ve anlayış konusunda yetiştirilmesini ,aynı zamanda kültürel haklara gösterilecek saygının insan haklarının önüne geçmesini engellemesini,
- Kültürel hakların sosyal,ekonomik ve politik aktörlerce dikkate alınmasını ,yerel kimliklerin korunması ama onlara zarar vermeyen geniş bir sosyal kimlikle bütünleşmesini,
- Kentsel topluluğu oluşturan çeşitlilikleri özendirmek için kültürel özelliklerin ifade edilmesini, farklı toplulukları biraraya getirecek kültürel düzenlemeleri
- Kentsel nüfusu oluşturan her kesimden insanın istek, beklenti ve ihtiyaçlarını giderecek koşulları, sağlaması gerekmektedir.

Bu bağlamda ,2010 Avrupa Kültür Başkenti olan İstanbul metropolü de tüm kültürel metropoller gibi politik ve ekonomik önemi olan bir merkezdir. Yenilik kapasitesi, kültürel çeşitlilik, hareketliliğin oluşturduğu kozmopolit yapı ve çekicilik özelliklerini içinde bulunduran İstanbul'da ,”Avrupa Kültür Başkenti” sıfatıyla yürütülen projelerin yanı sıra farklı toplumsal kesimlerin beklentilerini karşılayabilmek ve sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için kültürel yönetişimin de desteklenmesi gerekmektedir. Bunu gerçekleştirirken dikkate alınması gereken en temel husus ise; gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş olan ülke metropollerinde ”kültürel çeşitlilik” kavramının farklı şekillerde ele alınarak değerlendirilmesi, kültürel politikaların farklı referanslar temel alınarak oluşturulması ve kültürel çeşitlilik yönetiminin bu temellere dayalı olarak gerçekleştirilmesidir. Zira gelişmekte olan ülkelerde gelişmenin kültürel boyutu farklı şekillerde algılanabilmekte, bu tür ülkelerde gelişme öncelikleri maddi ihtiyaçlar etrafında olduğundan, kültürel sorunların özellikle sanatın bir lüks olarak görülmesinden, kültürel politikaların az olmasından ve kaynak yokluğundan” kültürel çeşitlilik” etnik kavgalara, nasyonalizm, şövenizm gibi olumsuz davranışlara dönüşebilme riski taşımaktadır.

Sonuç olarak” kültürel yönetişim”, sosyal ve kültürel anlamda bir şehircilik anlayışıyla, bir yanda sosyal ve mekansal sorunların bütüncül bir vizyon içinde eklenmesini, diğer yandan da her kentin yapısal durumu ve talepleri göz önünde bulundurularak kurgulanmasını sağlamalıdır. Bu bağlamda geçmişte dikkate alan, geleceğin ihtiyaçlarını kestirebilen, gele-

nekseli ve moderniteyi birarada tutabilen bir” kültürel strateji” geliştirebilecek kentlerin,”yarınının kenti” olmaya aday olduğu söylenebilir.

Notlar:

Fribourg Okulu Bildirgesi: Kültürel Hakları kapsayan bu bildirge 3 kısımdan oluşmuştur. Toplam 12 maddeyi kapsamaktadır. Birinci kısım 1. ve 2. Maddelerden oluşmuş ve burada temel ilkeler ve tanımlar yapılmıştır.

İkinci kısım kültürel hakları kapsamaktadır ve 6 maddeden oluşmuştur. Bunlar sırasıyla kimlik ve kültürel miras, kültürel topluluklara gönderme, kültürel yaşama erişim ve katılım, eğitim ve öğretim, iletişim ve bilgilenme, kültürel işbirliğini kapsamaktadır.

Üçüncü kısım uygulamaya yönelik olarak 4 maddeden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla demok-ratik yönetim ilkeleri, ekonomi ,kamusal aktörlerin sorumlulukları, uluslararası organizasyonların sorumluluklarını kapsamaktadır

Kaynakça

Ascher, F. 1995, Métapolis, ou l’avenir des villes: Editions Odile Jacob.

Calame, P. 2002, ”La contribution de l’Union européenne au débat international sur la gouvernance” : Institut de recherche et débat sur la Gouvernance.

”Charte Montréalaise des droits et Responsabilité”, 2004 , Mémoire Du Secréteriat des Journées da la Culture .

”Cités et Gouvernements Locaux Unis” (CGLU)–Commission de culture- 2004, “Politiques locales pour la diversité culturelle”.

Compte Rendu par Florentin, D. 2008, “ Les métropoles culturelles “- Séminaire Politiques culturelles et enjeux urbains.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 9. Kalkınma Planı, (2007-2013), Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu.

George, P.1950, Etudes sur la banlieue de Paris. Essais méthodologiques, Paris, Armand Colin.

Giddens, A.2000, Tarihsel Materyalizmin Çağdas Eleştirisi, Çev. Ü. Tatlıcan, Paradigma Yayınları, İstanbul.

Guillon, V. Groupe “Culture(s), Politique(s), Territoire(s)”, Réunion du 4 Février 2009.

”Kültür için Gündem 21”, 2004 .

”La Déclaration de Fribourg sur les droits Culturels”, 2007.

Lefebvre, H. 1998, Modern Dünyada Gündelik Yaşam. Çev. I. Gürbüz, Metis Yayınları, İstanbul.

Meyer- Bisch, P.2008, ”Analyse des droits culturels”, Droits fondamentaux, no.7.

Pumain , D. 2004, "Ségrégation", Hybergeo.

Simmel, G. 2003, Modern Kültürde Çatışma, Çev. T.Bora, E. Gen, N. Kalaycı, İletişim Yayınları, İstanbul.

"Unesco'nun 2001 Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi".

"Unesco'nun Kültürel ifadelerin ve Sanatsal anlatımların korunması Sözleşmesi", 2005.

Wirth , L. 2002, Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme, 20. Yüzyıl Kenti, (Der. ve Çev. Bülent Duru ve Ayten Alkan), İmge Yayınevi, Ankara.

www.aimf.asso.fr/

www.institut-gouvernance.org/fr

www.wikipedia.org/

IX. OTURUM - 10 KASIM 2010

“DÖNÜŞÜM”

Moderatör: **Doç. Dr. Murat Cemal YALÇINTAN**

ÇAĞDAŞ KENT-ÇAĞDAŞ KONUT: KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN DİLİ ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Yrd. Doç. Dr. **Bediz YILMAZ** - Mersin Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

TÜRKİYE VE DÜNYADAN UYGULAMA ÖRNEKLERİ EŞLİĞİNDE KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARINA ÇOK AMAÇLI YAKLAŞIM

Yrd. Doç. Dr. **Şaban İNAM**, Arş. Gör. **Ashlı BAŞARIR**
Selçuk Üniversitesi

TOPLU KONUT ALANLARINDA PLANLAMA VE KENTSEL TASARIM İLKELERİ: TOKİ KAYSERİ UYGULAMALARI ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Doç. Dr. **Kübra CİHANGİR ÇAMUR**
Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Serap CEZAOĞLU - Şehir Plancısı

NEOLİBERALİZM VE YOĞUNLUĞUN SİYASETİ

Hilmi Oğuz ALDAN - Şehir Plancısı
Mehmet Can ALDAN - Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü

AYAZMA(N)’DAN BEZİRGANBAHÇE’YE TUTUNAMAYANLAR : MAĞDURİYET VE İHLALLERE YOL AÇAN BİR KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ

Cihan UZUNÇARŞILI BAYSAL - BM-Habitat-AGFE Yerel Danışmanı

ÇAĞDAŞ KENT-ÇAĞDAŞ KONUT: KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN DİLİ ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Yrd. Doç. Dr. **Bediz YILMAZ**
Mersin Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

İlksöz: TOKİ'nin Modernlik Söylemi

Bu bildiriye, kente dair dil hakkındaki tartışmamızı, dünyadaki örnekleri oldukça eskilere uzanan ve son dönemde Türkiye gündemine de hızlı bir giriş yapan kentsel dönüşüm uygulamalarıyla bağlantılandırarak yapacağız. Sağlıklı bir kentsel çevrede yaşama hakkının tüm yurttaşların erişebileceği temel bir hak olması gerekliliğine rağmen Türkiye’de 1980’lerde başlayan, 2000’lerden beri de hızını alabildiğine arttıran eğilim, kentlerimizin rant odaklı bir gelişme anlayışına terk edilmesi ve kentsel dönüşüm uygulamalarının da bu bağlamda önemli bir araç oluşturmasıdır. Bu eğilim neticesinde kentsel gelişimde karar alıcılar ekonomik olarak güçlü belli bir çevrenin çıkarları doğrultusunda hareket ediyor ve kentleşmede bütüncül anlayış terk edilerek toplumun geniş kesimlerinin uzun vadeli çıkarlarına yönelik ve sürdürülebilir bir mekânsal, toplumsal ve ekonomik bir yapı oluşturulmasının gerekliliği göz ardı ediliyor (*Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu*, 2009). Şunu belirtmeye özellikle ihtiyaç duyuyoruz ki, esas amacımız birtakım cevaplar vermekten ziyade bir sosyal hak olarak konutun yaşadığı dönüşüme dair önemli olduğunu düşündüğümüz bazı sorular sormak ve daha ileri bir araştırmanın ilk adımlarını atmaktır.

TOKİ'nin ve bu kurumun içinde gelişip serpildiği ideolojik yapının kentsel dönüşümü meşru kılmaya dair gayretlerindeki en fazla göze batan unsur “çağdaşlık” söylemidir. Gerek TOKİ Başkanı'nın gerekse diğer yetkililerinin kentsel dönüşüm yapılan veya yapılacak olan yerlerdeki konuşmalarında bunu rahatlıkla izlemek mümkündür. Örneğin henüz gecekondü dönüşüm uygulamasına sahne olmamış olan Mersin’de “nihayet geliyoruz, siz istediniz biz geldik” sloganlarıyla kentin üç mahallesinde bu uygulamaları başlatma amacıyla bir ön toplantı yapan üst düzey TOKİ temsilcisi buralardaki yaşamı *çağdışı* olarak nitelendirerek “bugün hala evinin yanında affedersiniz ahır olan evler olduğunu görmekten ben utanıyorum” demiştir.¹ TOKİ tarafından üretilip piyasaya sunulan konutlara dair de bir sunum ya-

¹ Kentsel Dönüşüm Bilgilendirme Toplantısı, Mersin Ticaret ve Sanayi Odası, 28/05/2008.

parak Türkiye'deki farklı örnekleri sergilemiş ve sürekli olarak ne kadar çağdaş/modern konutlar ürettiklerini vurgulamıştır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin aylık olarak yayınladığı *İstanbul Bülteni*'ni inceleyen Şükrü Aslan'ın (2008: 83, 84, 86) yazısında bu yayında yapılan modernlik vurgusunu gözlemlemek mümkün. Bülten'de, sürekli olarak İstanbul'un gecekondulardan temizlenerek "uygar kent" olmaya doğru ilerlediği, bu bağlama kent sakinlerinin de "uygar kentli" oldukları vurgulanıyor; gecekondu temizleme faaliyetleri neticesinde kentin nasıl "modern bir kent görünümüne kavuştuğu" ifade ediliyor. O halde, bugün gördüğümüz şekliyle, konut ve kent konularında "çağdaş" kavramıyla ifade edilen nasıl bir çağdaşlıktır?

Çağdaş Kent-Çağdaş Konut: "Modern" Ne Demek?

Kentsel dönüşümün Türkiye'deki müteahhitliğini yapan TOKİ'nin hemen her türlü belgesinde ve söylevinde önemli bir yer tutan "çağdaş" teriminin Avrupa dillerindeki karşılıkları göz önünde bulundurulduğunda bir muğlaklık taşıdığını düşünüyoruz. TOKİ zihniyetindeki çağdaş, modernin karşılığı olarak kullanılıyor, fakat *modern* olan aslında, bugün artık çağcıl (*contemporary*-zamandaş) olan değildir. Daha açık bir ifadeyle, TOKİ'nin *modern* dediği konutların ve bu konutlarla yaratmayı düşündüğü *modern* kentlerin aslında kesinlikle çağcıl konutlar/kentler değil, 70'lerden itibaren Batı dünyasının ciddi anlamda sorguladığı ve önemli ölçüde de yıktığı, modernizm akımı çerçevesinde inşa edilen modern konut tipine karşılık geldiğini iddia ediyoruz.

TOKİ'nin 21. yüzyıl Türkiye'si'nde inşa ettiği konutlar ile 20. Yüzyıl ortalarında Batı Avrupa'da inşa edilenler arasında bir özdeşlik kurarken, bu ikisinin hayata geçirildiği iktisadi yapılar arasındaki zıtlığı gözden kaçırdığımız düşünülmesin. Avrupa'daki siteler, İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda gelişmiş ülkelerde hakim hale gelen Keynesci birikim döneminde ortaya çıkmış olup, o dönemin özelliği gereği emekçi sınıfının elde ettiği muazzam sosyo-ekonomik hak kazanımlarının bir parçası niteliğindeydi. Sosyal konut üretimi devletin merkezi rol oynadığı bir sosyal politika alanıydı ve sermaye birikiminin hızlı bir artış gösterdiği bir dönemde, emekçi sınıf lehine uygulamalarda bulunan sosyal devletin en güçlü olduğu bir zamanda, birikimin yöneldiği temel alandı. Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde ise aynı dönem, devletin sermaye birikimi sıkıntısı içerisinde hem sanayileşme hem de kentleşme hamleleri yapmaya çalıştığı bir döneme işaret ediyor, sosyal konuta ayrılacak kaynak olmadığı için kamusal arazilerde filizlenen gecekondular sosyal konut rolünü üstlenebiliyordu. O dönemde Avrupa'da modernist çizgide inşa edilen sitelerin sorun odakları haline gelmesi de, Avrupa'nın sanayi sonrası neoliberal dönemde keynesci refah devleti kazanımlarını artık finanse edemediği bir ortamda, işçilerin eski güzel günlerinin geride kaldığı, "kızıl banliyöler" in hızla işsizlikle özdeşleşen göçmen yerleşimlerine dönüşmesiyle olmuştur. TOKİ'nin ortaya çıktığı günümüz Türkiye'si'nde ise kentsel dönüşüm projeleriyle üretilen konutlar ve diğer yapılar -her ne kadar zaman zaman o şekilde sunulsa da- sosyal

devletin gereği olarak vatandaşa sağladığı bir sosyal hak olarak üretilmemekte, kentsel mekânın rant değerini dolaşıma sokma, maksimize etme ve yapılı çevreyi yıkıp yeniden yapılarak sermayeye hizmet eder hale sokma şeklindeki saf neoliberal amaçlara hizmet etmektedir. Şekilsel anlamda TOKİ'nin neden geçmişte kalmış bir modeli uygulamakta olduğu sorusunun cevabı ise belki de Türkiye'nin geç kapitalistleşme, refah devletine dönüşmemiş ithal ikameci kalkınma modeli ve sosyo-mekansal açıdan eşitsiz modernleşme serüveninde yatmaktadır.

Türkçe'de modern kelimesinin hem modernizme özgü olan anlamına gelen, hem de çağcıl olana işaret eden bir anlam içermesi, TOKİ'nin yaptıkları ve söyledikleriyle birlikte düşünüldüğünde, kentlerimiz açısından talihsiz bir durum ortaya çıkıyor. En çağcıl olanı yaptığı iddiasıyla ortaya çıkan bu kurumun aslında dünyada artık yanlışlığı anlaşılan bir toplu konut yöntemini yeniden ürettiğini görüyoruz. Böyle bir yöntemin aynen tekrarlanması, oralarda yaşanan sorunları da kaçınılmaz olarak yeniden üretecektir. En son 2005 yılında Fransa'nın başta Paris olmak üzere pek çok kentinde patlak veren kentsel ayaklanmalar, başka unsurların yanı sıra böylesi “modern” kentler yaratma iddiasının da nasıl iflas ettiğini gözler önüne sermiştir.²

Geçmiş 19. yüzyılda Paris'te Baron Haussman tarafından gerçekleştirilen kentsel yenileme faaliyetlerine kadar giden kentsel sıhhileştirme operasyonları ile ilgili olarak Dirk Schubert (1996: 59), Batılı refah toplumlarında bu tür operasyonların 19. yüzyılın başlarında ilk ortaya çıktıkları zamanlarda “kenar mahallelerden yayılacak hastalıklardan, salgınlardan, ayaklanmalardan ve hatta devrimlerden” korkulduğunu belirtiyor. Bu korkulara karşı yapılan o gün neyse, bugün de aynı: “farklı zamansallıkların aynı düzleme getirilmesi, geleneksel kalıntıların tasfiye edilmesi ve güncel taleplerle uyum sağlanması” (a.g.e.). “Modern olmayan” kentsel unsurların (ki zaman zaman “ur” olarak tasvir edilirler) temizlenmesi iki boyutu içeriyor: “modern” olmayan konutların (gecekondu) yanısıra, bu konut bölgelerinde hakim olan geleneksel sosyal yapıların da tasfiyesi. Bu durum, Türkiye'de köyden kente göç sürecinin en başından bu yana konuya ilişkin bakış açısına damgasını vuran yaklaşımı da açık ediyor: kentleşmenin başarılı bir süreç olması ancak kentlileşmenin de sağlanmasıyla mümkündür. Nitekim Schubert (2008) de, “modernleştirme genellikle davranışlara ve koşullara müdahaleyi de hedeflemiştir” derken bunu vurguluyor. Modern kent tahayyülü içerisinde bu görüntüye uyum sağlayamayacak olan geleneksel ve yoksul kesimlere ancak mekânlarla beraber kendileri de dönüşmeyi kabul ettikleri -ve tabii bu dönüşümü finanse edebildikleri- ölçüde yer vardır.

20. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ve ABD'de ortaya çıkan “yenileme” akımı, Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan hızlı kentleşmenin yol açtığı sağlıksız kentsel dokunun yenilenmesine; bu konuda verilen ilk fikrîsel ürünler de bir tür kentsel ütopya ortamı yaratılmasına dayanıyordu. Tasarlanan mekânlar, yaratılmak istenen daha

2 Bu konuda daha kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Yılmaz (2006).

özgür, daha eşitlikçi, doğayla daha uyumlu, kısaca ideal toplumların gerçekleşmesi için birer önkoşul gibi algılanıyor; bu anlamda mekâna özel bir vurgu yapılıyordu.

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden Keynesyen refah devleti döneminde ise kentlerin daha sağlıklı kılınması çabası devam etmiş fakat öncekinden farklı bir yol izlemeye başlamıştır. Artık kentsel yenileme çalışmaları eski kentsel dokunun sağlıklı olduğu iddiasıyla yıkılarak buralarda oturanların (ki çoğu zaman emekçi sınıflardır) inşa edilen yeni yerleşim alanlarına (ki çoğu zaman devasa beton bloklardır) yerleştirilmesine dayanmaktadır. Böylelikle, kent içindeki köhnemiş alanlar tasfiye edilerek kent çeperlerinde sosyal donatıları da olan toplu konut alanları oluşturulmuş, bunlar emekçi kesimlere sosyal konut uygulamalarıyla devredilmiştir. Yık-yap modeline dayalı olan bu modernist planlama anlayışı “kentlerin eski mahallelerindeki sağlıklı toplumların sosyal dokusunun bozulması ve zorunlu yeniden yerleştirmenin yüksek psikolojik maliyetleri” gibi pek çok sebepten dolayı eleştirilere maruz kalmıştır. (Carmon, 1997'den aktaran Kütük-İnce, 2006: 28).

Fransa'da da aynı modernist planlamacılığın etkileri görülüyor; dahası Fransız modernist düşüncenin dünyanın her tarafında etkili olduğunu ileri sürmek de mümkündür. Modern kentin tasarlanması dendiğinde akla gelen ilk isim Fransız mimar/şehir plancısı Le Corbusier, çizdiği gerek mimari gerekse kentsel tasarımlar ve CIAM³ bünyesinde kaleme aldığı Atina Anlaşması'nda dile getirilen ilkelerle, modernizmin -ve fonksiyonalizmin- sadece mimaride değil, şehir planlarında da hayata geçirilmesinde etkili olmuştur. Çeşitli Avrupa ve Amerikan şehirlerinde yapılan araştırmanın ortaya koyduğu olumsuz gidişata son vermek amacıyla hazırlanan Atina Anlaşması'na göre kentleşme akılcı olmalı, yükseklik öne çıkarılmalı ve kentsel işlevler birbirinden ayrılmalıdır. Bu anlaşmanın daha sonraki mimari/şehirçilik alanlarında temel referans oluşturmuş olan kimi yasaları şunlardır (Le Corbusier, 2009 [1941]):

“Herkesin, maddi durumuna bağlı olmaksızın, belli bir refaha ulaşmasını sağlamak, sıkı bir şehir mevzuatı ile, tüm ailelerin ışıktan, havadan ve mekândan yoksun bırakılmalarını tamamen önlemek gerekir.” (14. Yasa)

“Bundan böyle, konutlarla trafiği birbirinden tamamen ayrı bölgelere yerleştirmek gerekecektir.” (16. Yasa)

“Yalnızca birbirinden uzakta inşa edilmiş yüksek yapılar geniş yeşil alanların oluşmasına ve arazinin kurtarılmasına olanak verir.” (29. Yasa)

“Şehirçiliğin anahtarları bu dört işlevde gizlidir: oturmak, çalışmak, dinlenmek, dolaşmak” (77. Yasa)

“Planlama, bu dört anahtar işleve ayrılmış bölümlerin her birinin yapısını belirleyecek ve her birinin şehrin bütünü içinde nasıl yer alması gerektiğine karar verecektir.” (78. Yasa)

3 *Congrès International d'Architecture Moderne* (Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi) (1933)

“Şehircilik iki boyutlu değil, üç boyutlu bir bilimdir. Yükseklik öğesinin kullanılmasıyla ortaya çıkan yeşil alanlardan faydalanılacak[tır].” (82. Yasa)

Bu ilkeler ışığında Fransa’da geniş çaplı bir modernleştirme hareketi başlayarak, kentin merkezi kısımlarında yer alan ve sağlıklı olarak addedilen konutlar yıkılmış, buralarda ikamet edenler şehrin dış kesimlerinde (banliyö) inşa edilen konutlara yerleştirilmiştir. Le Corbusier’in bütüncül modern kent planlaması, insanlara daha fazla ışık, daha fazla hava, daha fazla yeşil alan verme şiarıyla ortaya çıkmıştı; ancak elde edilen sonuç amaçlanandan farklı oldu. Le Corbusier başta olmak üzere tüm modernist şehirciliğe savaş açan Jane Jacobs’ın ifade ettiği gibi, bu akım aslında kaldırımı, sokağı, kısacası yaşayan, devinen kentin dinamizmini öldürdü (Jacobs, 1992 [1961]; Scott, 2008: 207-228). Kentin dışındaki geniş arazilerde, “hiçbiryerin ortasında” (daha kötüsü otoyol ağlarının ortasında) inşa edilmiş olan gökdelenimsi konut sitelerinde sözümona her şey düşünülmüştü; ama insanlar bomboş parklara gitmediler, ortak alanlara çıkıp sohbet etmediler, ıssız yollarda yürümediler; çocuklar zamanla işsiz gençlerin mesken tuttuğu top sahalarına gidip oynamaktan çekinir oldular ve bütün boş alanlar korku salan mekânlara dönüştü. Bu sitelerde oturmak hem kendi başına kötü bir deneyim haline geldi, hem de oturanların damgalanmasına neden oldu. Fransız kentleşme yazınında, banliyölerin sakinlerini nasıl yaftaladığı ve içinden çıkılmaz bir ayrışma/dışlanma/şiddet sarmalına soktuğu sıklıkla dile getirilmiştir.⁴ Nitekim, kalkınma üzerine yazan Sachs şöyle der: “[Böylesi] kentsel, ekonomik-politik ölçüt paketleri, ‘gelişme’ ya da ‘modernizasyon’ olarak nitelendiriliyor. Bu sloganlar altında hareket eden bizler, şimdi bunların acı veren kişisel, toplumsal, kültürel ve ekolojik maliyetlerini öğreniyoruz.” (Aktaran, Robert, 1999: 29).

İşte TOKİ başkanı Erdoğan Bayraktar’ın (2006: 224) “Günün modern şehircilik anlayışı gecekondular mahallelerini değil, uydukentleri işaret etmektedir” ifadesinde belirttiği uydukentler bugün Avrupa ülkelerinde toplumsal entegrasyon anlamında en büyük sorun odaklarından birini oluşturan bahsettiğimiz türden konut alanlarıdır. GEO dergisi için “Anadolu’nun yeni çehresi” başlıklı makaleyi kaleme alan Malte Henk de aynı görüşte: “TOKİ yerleşimleri birer harikalar diyarı mı? Yoksa anonim, yalıtılmış bir ortak yaşam biçimi yarattıkları için Batı Avrupa’da çoktandır şehir plancılığı felaketi olarak kabul edilen banliyö kalelerinin kötü kopyalarından mı ibaretler?” (Henk, 2009). Ancak, Avrupa ülkelerinde, modernist kentsel politikalar aracılığıyla kentsel mekânı ve konut alanlarını düzenlemenin nasıl sosyal yıkımlar yarattığı epeydir anlaşılmış durumda. 1980’lerden beri bu ülkeler ya bu konut alanlarındaki en sorunlu binaları yıkararak, ya da oralarda yeni sosyal

4 Elbette mekânın tek ve mutlak suçlu gibi algılanması doğru değildir. Banliyölerde yaratılan sorunlar, ekonomik ve toplumsal sorunlar yumağının mekândaki yansımalarıdır aynı zamanda. Bu nedenle çözüm de sadece mekânsal düzenlemelerde gizli değildir; bu sorunları yaratan ekonomik (neoliberal kapitalizmin yarattığı işsizlik, yoksulluk, güvencesizlik vb.) ve toplumsal (sosyal ayrışma, göçmenlere ve yoksullara yönelik dışlama, sosyal dayanışmanın azalması vb.) faktörlerin halli gerekir. Bununla birlikte, mercek altına alınan devasa toplu konut sitelerinin mekânsal yapısının (yükseklik, boşluk, uzaklık, insan ölçeğinde olmama, izolasyon vb.) sosyo-ekonomik sorunlar üzerinde katmerleştirici bir etkisi olduğu ve çözümü olanaksız kıldığını da belirtmek gerekir.

alanlar yaratacak şekilde mimari düzenlemelere giderek ve sosyal uygulamaları teşvik ederek bu sorunların üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Yeni yapılan sosyal konut alanlarında ise eğilim yüksek binalardan mümkün olduğunca kaçınarak insani ölçüğe sahip, müstakil ve bahçeli konut alanları yaratmak, bu yeni konut alanlarını da şehir merkezinden fazla kopuk olmayacak bir yere konumlandırmak yönündedir.⁵ Ülkemizde, üst sınıfa hitap eden sitelerin ürünlerini pazarlarken öne çıkardıkları noktalar da bu gerçeğin altını çizer: doğayla iç içe bir hayat, kendi sebze-meyveni yetiştirip yeme imkanı, bir nevi (tabii yapay) çiftlik hayatı (atlar, kümesler...), fazla yüksek olmayan bahçeli yapılar, köy meydanı havası... hepsi de zenginlerin artık “modern” konutun ötesinde bir hayat tarzı istediklerini gösteriyor.

Kentsel Dönüşümün Dönüştürdüğü Yaşam Alanları Daha “Çağdaş”!

“Sizleri bu yaşaması zor yerlerden, gecekondulardan alıp, ‘modern konutlara’ yerleştireceğiz... Rahat edeceksiniz” deyip, adını da dünden koydukları “Kentsel Dönüşüm” projesini halkın önüne sundular.” *Birgün* (27/04/2008) Kentsel Dönüşüm Projeleriyle, kent yoksulları daha konforlu (sürekli sıcak-soğuk su, ısıtma tesisatı, daha geniş mekânlar, sosyal donatılar, asfalt yollar...) bir çevrede yaşama olanağını bulmakla birlikte, gecekondularının yıkılması sonucunda mahalle içinde yıllar boyunca geliştirdikleri dayanışma örüntüleri ve destek mekanizmalarını kaybetmektedirler. Ancak gecekondu nüfusunun büyük bir kısmında böyle bir çevrede yaşamayı sürdürmek için gereken ekonomik alt yapı yoktur; zira çoğu asgari ücretle ve geçici ve güvencesiz işlerde çalışmakta ve kendisine verilen dairenin sabit giderlerini karşılayacak ekonomik güce sahip bulunmamaktadır. Gecekondu nüfusu, ekonomik olarak düşük gelire sahip olsa dahi parasal ilişkilerin dışında kalan bir şekilde ucuz bir yaşantıyı sürdürebilmektedir: sobalarda gerekirse ağaç dalları, tahta parçalarını, hatta eski eşyalar yakılabilmesi, bahçede yetiştirilen sebze ve meyvenin tüketilmesi, tandır ekmeğiyle ekmeğe para vermekten kurtulunması, mahalle bakkalından veresiye alınarak, düzenli ve sürekli bir gelire dayanmayan aile bütçesi ayarlanabilmesi bunlara birkaç örnektir. Oysa Kentsel Dönüşüm Projeleriyle (KDP) taşındıkları mekânlarda yaşamın idamesi için sürekli ve belli bir düzeyin üzerinde gelir gerekmektedir: doğal gaz, aidat, market alışverişi vb. Aidatın düzenli toplanmadığı durumlarda ise konut çevresinin bakımsız ve eskiyen bir ‘çok katlı çöküntü alanı’ haline dönüşmesi söz konusudur. (Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu, 2009). Ayrıca, bu projelerde en büyük sorun daire sahibi olmak için uzun vadeli borçlanma durumunda ortaya çıkmaktadır. Çoğu asgari ücretli ve güvencesiz işlerde çalışan bu ailelerin 15-20 yıl gibi uzun bir süre her ay gelirle-

5 Nitekim, sürdürülebilirlik, hakkaniyet, bütünleşme gibi ilkeler ışığında gelişen en yeni şehircilik anlayışı olan *Compact city* (Yoğun kent) kavramıyla, kentlerin çok geniş bir alana yayılmasına karşı, daha yoğun bir gelişme göstermesi, böylelikle ulaşım, altyapı ve kentsel hizmetler açısından maliyet tasarrufunun yanı sıra toplumsal ve mekânsal ayrışmanın da önlenmesi savunulur. Bu tür kentlerde insanlar iş imkanlarına daha kolay erişebilecek; yoğun kentsel yaşam sayesinde ayrışma önlenecek, suçluluk azalacaktır. Ancak “yoğun kent” anlayışı yeşil alanlara erişimi kısıtladığı yönünde eleştiriler almıştır (Burton, 2000: 1970).

rinden yüklüce bir miktarı daire borcu için ayırmaları zordur. Ayrıca KDP'nin kent merkezinden uzak yerlere yapılması sonucunda kente ve hizmetlere ulaşım zorlaşmakta, bu da söz konusu yerleşimlerin kentten dışlanan insanların var olduğu, suça açık bölgelere dönüşmesi tehlikesini yaratmaktadır. (Erman ve Türkyılmaz, 2008)

20. yüzyılın da ötesinde, 21. yüzyıla damgasını vuran “sürdürülebilir kentler” ve özellikle ekonomik kriz dönemlerinde önemi daha fazla anlaşılan “gıda güvenliği” gibi kavramlar çerçevesinde düşünüldüğünde, gecekondular bölgelerinde yaratılan yaşam alanlarının TOKİ'nin öne sürdüğünden çok daha “çağdaş” mekânlar olduğu anlaşılıyor. TOKİ bir yandan aslında çağdaş olmayan “modern” konutlar üretirken, diğer yandan da, dönüştürdüğü konut alanlarında gerçek anlamda çağcıl olan unsurları da tamamen yok ediyor. Bu bağlamda, konut ve kent sözkonusu olduğunda çağdaşlığın ne olduğuna dair şu tanımlamayı öneriyoruz: kentte yaşayanların hakça bir şekilde kentin imkanlarından yararlanabileceği, sürdürülebilir ve yaşanabilir konutların ve kentlerin üretilmesi.

Buradan hareketle şu önermeyi dile getirmek mümkün: eğer 20. yüzyıl bireyselleşmenin zaferinin çağı idiyse, 21. yüzyılın artık dayanışmanın zaferini ilan ettiği çağ olması gerekir; zira toplumsal ve ekonomik hiçbir sorunun çözümüne daha fazla bireyselleşmeyle ulaşamadığımız, ekolojik felakete de yine bireyselleşme ideolojisi nedeniyle sürüklendiğimiz ortada. Kentsellik açısından düşünüldüğünde dayanışma olgusuna dair çok çeşitli ve çelişkili gözlemler yapılabilir. Bir yanda, dünyanın gelişmiş veya gelişmekte olan tüm ülkelerindeki sınıfsal ayrışmalara paralel ekonomik ayrışmalara sosyo-mekânsal ayrışmanın başdöndürücü bir hızla arttığını, bu artışta bireylerarası rekabetten beslenen kentlerarası rekabetin önemli bir itici güç olduğunu gözlemlerken, diğer yanda da dayanışmaya dair umut verici örnekler görebiliyoruz. İlk olguya dair örnekler her yerde karşımıza çıkıyor; ikincisine eğilecek olursak, Kentler ve Yerel Yönetimler Birliği (UCLG) Toplumsal İçerme ve Katılımcı Demokrasi Komitesi ile Londra Üniversite Koleji işbirliğiyle hazırlanan *Toplumsal İçerme için Yaratıcı Siyasalar* başlıklı raporda (2007), kentlerde toplumsal dayanışmanın sağlanmasında kolektif sosyal donatıların önemine yapılan vurgu dikkat çekicidir. Toplumsal içerme gibi netameli bir sosyal politika alanındaki en iyi uygulamaları değerlendiren bu inceleme, dünyanın pek çok farklı ülkesinde bu alanda en başarılı olan siyasalar arasında yerel katılımı ve mahalle dayanışmasıyla oluşturulmuş olanları ön plana çıkarır, zira sosyal dışlanmayla mücadelede en başarılı yöntem toplumsal dayanışmanın -unutulan/unutturulan- ruhunun yeniden canlandırılmasıdır.

Sonsöz: TOKİ ve Barınma Hakkı

Başlangıçtaki önermede kentlerin rant odaklı bir gelişim anlayışına terk edildiğini ve kent-sel dönüşüm uygulamalarının bunda en önemli araçlar olduğunu iddia etmiştik. Barınma hakkıyla bağlantılı olarak düşünenecek olursak, 1950'lerden itibaren oluşan gecekondular geleceğinin, özellikle 1980'lere kadar olan dönemde, sosyal devletin eksikli faaliyet gösterdiği

bir yapıda, yoksullar açısından barınma hakkını hayata geçiren en önemli uygulama olduğunu söylemek mümkün. Bahsi geçen dönemde gecekondular kullanım değeri odaklı olarak yapılmış, yapıcı-kullanıcı özdeşliği korunmuş, yapımda dayanışmacı unsurlar önplanda olmuştur. 1980'lerden itibaren ise tedrici olarak bütün bu özellikler yitirilmiş, gecekondular bölgelerinde değişim değeri odağa oturmaya başlamış, rant arayışı ortaya çıkmış, kiracı oranları artmış, imece usulü inşaat azalmıştır. 2000'lerden itibaren ise bu süreç daha büyük aktörlerin de devreye girmesiyle ivme kazanmış ve artık enformel kentleşme formelleşmeye, bunu da büyük sermaye aracılığıyla gerçekleştirmeye başlamıştır. İşte tam da bu noktada artık yoksulların barınma hakkı tamamıyla ellerinden alınmaktadır; zira formelleşen, “modernleşen”, “güzelleştirilen” kentlerde onlara ve çağdışı edimlerine yer yoktur, işgal etiketleri değerli kent arazilerini de acilen terk etmeleri gerekmektedir.

Sınıfsal olarak toplumun en altlarındaki kesimlerin toplumsal ve mekânsal olarak bu şekilde dışlanmaya başladığı bir durumda, bunun toplumsal sonuçlarının çok ağır olabileceğini görmemek için kör olmak gerekiyor; zira, sosyal politikanın başat meselesi olan -olması gereken- toplumsal adalet ve bütünleşme açısından barınma hakkı ve sağlıklı bir kentsel mekânda yaşama hakkı merkezi öneme sahip haklardır ve diğer sosyal haklara erişimi de önemli ölçüde belirleme gücüne sahiptirler (çalışma imkanlarına, sosyal ve kültürel donatılara, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim vb.). Sermayenin, kentsel yapıyı çevreyi kendi çıkarları doğrultusunda, yıkarak yeniden yapılandırıldığı bu dönüşüm döneminde, barınma hakkının temel bir insan hakkı olarak savunulması gerekmektedir. Kapitalist dünyada bugün hakim olan aynılaştırılmış, parçalanmış, ekonomik rant indirgenmiş mekândan Lefebvre'in (2000) tasarladığı “farklılıkların mekânı”na geçme hedefi doğrultusunda, yaşanan her türlü yoksulluk/yoksunluğa rağmen insan ilişkileri anlamında büyük bir zenginlik barındıran gecekonduların kentsel dönüşüm adı altında temizlenerek tektipleştirilmesi karşımızdaki en büyük tehdidi oluşturuyor.

Kaynakça

- AKKAR Müge (2006) “Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı’daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye”, *Planlama*, Sayı: 36 (2006/2), “Kentsel Dönüşüm”, 29-38.
- ASLAN Şükri (2006) “Yıkılmayı Bekleyen Gecekonular: Eyüp İlçesi Güzeltepe Mahallesinde Bir Konut Bölgesi!”, *Planlama*, Sayı: 36 (2006/2), “Kentsel Dönüşüm”, 103-109.
- ASLAN Şükri (2008) “İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınlarında Kentsel Dönüşüm Vurgusu ve Gecekonduya Yönelik Dışlayıcı Dilin İnşası”, *İktisat Dergisi*, Özel Sayı: Sermaye Birikimi Açısından Kentsel Dönüşüm, Eylül-Ekim, 79-87.
- BARTU CANDAN Ayfer ve Biray KOLLUOĞLU (2008) “Emerging spaces of neoliberalism: A gated town and a public housing project in İstanbul”, *New Perspectives on Turkey*, Sayı: 39, Güz, 5-46.
- BAYRAKTAR Erdoğan (2006) *Gecekondu ve Kentsel Yenileme*, Ankara: Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Birgün* (27/04/2008) “Sadece barınma hakkı için”.
- BUĞRA Ayşe (2008) *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İstanbul: İletişim.
- BURTON Elizabeth (2000) “The Compact City: Just or just compact? A preliminary analysis”, *Urban Studies*, 37(11): 1969-2007.
- Development Planning Unit (DPU/UCL), Committee on Social Inclusion and Participatory Democracy (CSIPD/UCLG) (2007) *Innovative Policies For Social Inclusion*, Londra.
- ERMAN Tahire ve Süheyla TÜRKYILMAZ (2008) “Neighborhood Effects and Women’s Agency Regarding Poverty and Patriarchy in a Turkish Slum”, *Environment and Planning A*, Vol. 40, no. 7, 1760-1766.
- GÜNDOĞDU İbrahim (2008) “‘Kentsel dönüşüm’ ve TOKİ: ‘Yeniden dağıtımçı’ kentsel siyasalardan birikim amaçlı ‘otoriter-devletçi’ kentleşmeye geçiş”, *İktisat Dergisi*, Özel Sayı: Sermaye Birikimi Açısından Kentsel Dönüşüm, Sayı: 499, Eylül-Ekim, 70-78.
- HARVEY David (1996) *Sosyal Adalet ve Şehir*, İstanbul: Metis. (Çeviri: Mehmet Morali)
- HENK Malte (2009) “Anadolu’nun yeni çehresi”, *GEO*, Mayıs, 44-60.
- JACOBS Jane (1992) [1961] *The Death and Life of Great American Cities*, New York: Vintage Books.
- Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu* (2009) Kentleşme Şurası 2009, T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı.
- KÜTÜK-İNCE Esra (2006) Kentsel Dönüşümde Yeni Politika, Yasa Ve Eğilimlerin Değerlendirilmesi “Kuzey Ankara Girişi (Protokol Yolu) Kentsel Dönüşüm Projesi”, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KİLCULLEN Justin (2005) “Milenyum Kalkınma Hedefleri: Kentin Yoksul Bölgelerinin İyileştirilmesi Üzerine”, UIA 2005 İstanbul Kongresi, “Sınırı Olmayan Kentleşme” Açık Forumu sunuşu, *Mimarlık Dergisi*, Sayı: 336, Kasım-Aralık.

KOCABAŞ Arzu (2006) *Kentsel Dönüşüm (Yenileş(tir)me): İngiltere Deneyimi ve Türkiye'deki Beklentiler*, İstanbul: Literatür.

KURTULUŞ Hatice (der.) (2005) *İstanbul'da Kentsel Ayrışma*, İstanbul: Bağlam.

LE CORBUSIER (2009) [1941] *Atina Anlaşması*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Çeviri: Ayda Yörükkan)

LEFEBVRE Henri (2000) *La Production de l'Espace*, Paris: Anthropos.

ÖZDEN Pelin Pınar (2008) *Kentsel Yenileme – Yasal-Yönetimsel Boyut, Planlama ve Uygulama*, Ankara: İmge.

ROBERT Jean (1999) *Kent ve Halk – Kent Üzerine Alternatif Düşünceler*, Ankara: Ütopya. (Çeviri: Özgür Orhangazi)

SCOTT James (2008) *Devlet Gibi Görmek-İnsanlık Durumunu Geliştirmeye Yönelik Projeler Nasıl Başarısız Oldu*, İstanbul: Versus. (Çeviri: Nil Erdoğan)

SCHUBERT Dirk (1996) “Yenileme ya da Onarma: Kentleri Modernleştirmede Madalyonun İki Yüzü”, *DeFTER*, Sayı: 26, 59-83.

ŞEN Besime (2008) “Kentsel Dönüşüm: Kavramsal Karmaşa ve Neoliberalizm”, *İktisat Dergisi*, Özel Sayı: Sermaye Birikimi Açısından Kentsel Dönüşüm, Sayı: 499, Eylül-Ekim, 34-41.

YILMAZ Bediz (2006) “Göçmenlik, Yoksulluk, Dışlanma ve Şiddet Sarmalında Fransız Banliyöleri”, *Mülkiye*, Yaz, Cilt: XXX, Sayı: 251, 131-150.

TÜRKİYE VE DÜNYADAN UYGULAMA ÖRNEKLERİ EŞLİĞİNDE KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARINA ÇOK AMAÇLI YAKLAŞIM

Yrd. Doç. Dr. **Şaban İNAM**, Arş. Gör. **Ash BAŞARIR**
Selçuk Üniversitesi

1. Giriş

Ülkemizde kentsel alanda sosyal, ekonomik, çevresel planlamaya dair oluşan sorunlara çözüm niteliğinde olan kentsel dönüşüm uygulamaları bir plan ve programla yapılmış müdahalelerden daha çok sermaye piyasasının ve toplumun içerisinde doğal olarak gelişen çözümlerine dayanılarak verilmektedir. Uygulamalar bu yönüyle kente dair sorunları tüm boyutlarıyla ele alıp, çözüm konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, uygulamalar bütünsel yaklaşımından uzak, stratejik planlama anlayışına sahip olmayan, sürdürülebilir kentsel ve bölgesel gelişmeyi desteklemeyen ve çağdaş yaşam kalitesinin artırılmasından uzak çalışmalar olarak ortaya çıkmaktadır.

Kentsel dönüşüm uygulamalarında yaşanan spekülasyon eğilimleri, özel ve kamu yatırımlarının adaletsiz dağılımı, toplumsal ilişkilerin dönüşümünden kaynaklanan sorunlar, kadastro ve tapu hizmetlerinden kaynaklanan sorunlar ve yasal altyapı yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar kentsel dönüşüm uygulamalarında proje üretim ve uygulama sürecinde tüm boyutlarıyla ele alınmadığı takdirde sürdürülebilir yaklaşımdan uzak başarısız uygulamaların oluşmasına neden olmaktadır. Başarılı kentsel dönüşüm uygulamaları elde etmek için sorunların tüm boyutlarıyla (sosyal, ekonomik, çevresel, planlama,...) ele alınması gereklidir. Böylece kentsel dönüşüm uygulamalarında elde edilecek sonuçlar, sadece altyapısı hazır arsa üretimi ile yerleşimler oluşturmak ya da sermaye elde etmek değil; ihtiyaç duyulan alandaki sorunlara cevap vermek ve uygulama alanına çok amaçlı hizmet etmektir.

2. Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Çok Amaçlı Yaklaşım

Kentsel dönüşüm uygulamalarında çok amaçlı yaklaşım tekniği ‘alanın belirlenmesi, hazırlık çalışmaları ve uygulama’ sürecinde ve sonrasında sosyal, çevresel, ekonomik, yasal, planlama, vb. boyutlarıyla alanın ele alınabilmesi için ve sürdürülebilir bir dönüşüm uygu-

laması için gerekli ön şarttır (Şekil > 2.1 Kentsel dönüşüm uygulamalarına çok amaçlı yaklaşım ihtiyacı). Kentsel dönüşüm uygulamalarının çok amaçlı olması tüm boyutlarıyla ele alınması ve bu boyutlara ilişkin etki değerlerinin oluşturulması ile ilişkilidir.

3. Kentsel Dönüşüm Uygulamalarına Çok Amaçlı Yaklaşımda Etki Değerleri

Başarılı kentsel dönüşüm uygulamaları elde etmek için kentsel dönüşümün çok amaçlı yaklaşım ile ele alınması gerekmektedir. Çok amaçlı yaklaşım ise uygulama alanının sosyal, ekonomik, hukuksal, çevresel, planlama ve tasarım boyutlarında irdelenmesi ile gerçekleşecektir.

Bu durumda, başarılı kentsel dönüşüm uygulamalarının elde edilebilmesinde çok amaçlı yaklaşıma sahip stratejiler belirlenmek isteniyorsa, buna birden fazla etken söz konusu olacaktır. Bu etkenlerin belirli başlıklar altında gruplandırması sağlanarak çok amaçlı yaklaşıma ulaşılabilecek etki değerleri elde edilecektir. (Çizelge > 3.1 Kentsel dönüşüm uygulamalarında çok amaçlı yaklaşımda etki değerleri). Çizelge 3.1’de çok amaçlı yaklaşımda etki değerleri belirlenmiş; bunların sosyal, ekonomik, çevresel, hukuksal, planlama ve tasarım grupları altında bir araya getirilmesi sağlanarak kentsel dönüşümde çok amaçlı yaklaşıma etki değerleri oluşturulmuştur.

Etki değerleri tablosunun değerlendirme sütununda basit bir ölçme tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte, uygulamaya üç farklı açıdan bakılmıştır. Uygulamada,

- sosyal yapı grubunda ‘halk katılımı’ başlığı altındaki “Plan ve öneri geliştirmede katılım” değerine ilişkin bir çalışma var olduğu tespit edilmişse, “+”etki;
- uygulamada bu etki değerine ilişkin bir çalışma olmadığı tespit edilmişse, “-” etki;
- eğer uygulamada bu etki değerine ilişkin her hangi bir veri bulunamamışsa, “*”etki;

olarak değerlendirilmiştir (Başarır, 2010)

Sonuçta, herhangi bir kentsel dönüşüm uygulaması bu basit teknikle irdelenebilir. Örneğin, iki ayrı belediyenin yaptığı iki ayrı kentsel dönüşüm uygulama çalışması, etki değerleri tablosunda yapılan çalışmaların sosyal, ekonomik, hukuksal, planlama ve tasarım, çevresel amaçları doğrultusunda irdelenebilir. Hangi uygulama çalışmasının hangi alanında (sosyal, ekonomik, vb.) çok amaçlı kentsel dönüşüm uygulaması olduğu tartışılabilir.

Bu çalışmada, Türkiye’den ve dünyadan kentsel dönüşüm uygulamaları incelenmiştir. Uygulama alanına benzer nitelikte 3 tane Türkiye’den, 3 tane de dünyadan örnek uygulamalar kentsel dönüşümüne çok amaçlı yaklaşımda etki değerleri tablosunda irdelenmiştir.

4. Kentsel Dönüşüm Uygulamalarına Çok Amaçlı Yaklaşımında Etki Değerlerinin Türkiye Ve Dünyadan Örnekler Eşliğinde Değerlendirilmesi

Kentsel dönüşüm uygulamalarına çok amaçlı yaklaşımda etki değerleri Türkiye'den 3 kentsel dönüşüm proje örneği (Kayseri, Ankara, Bursa), dünyadan 3 kentsel dönüşüm proje örneği (Londra (Dockland), Barselona, Londra (Elephant Castle)) değerlendirilmiş ve birbiriyle ilişkilendirilmiştir.

Bu proje örneklerinin seçilme nedeni hem farklı nedenlerle kentsel dönüşüm uygulamasına ihtiyaç duymaları hem de uygulama alan büyüklükleri, nitelikleri veya sonuçları ile buldukları çevre için büyük etkiler oluşturmaları ya da oluşturacak olmalarıdır. Özellikle bu uygulamaların farklı sorunlarla ortaya çıkmış olması uygulamanın sadece ihtiyaca yönelik mi yoksa çok amaçlı bir yaklaşımla mı yapıldığını tespit etmekte yardımcı olacaktır.

UYG1 > Ürgüp Kayakapı Kentsel Dönüşüm Projesi

UYG2 > Ankara Aktaş-Atilla Kentsel Dönüşüm Projesi

UYG3 > Bursa Kükürtlü Dericiler Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesi

UYG4 > Londra (Dockland) Kentsel Dönüşüm Projesi

UYG5 > Barselona (Poblenou) Kentsel Dönüşüm Projesi

UYG6 > Londra (Elephant Castle) Kentsel Dönüşüm Projesi

Çizelge 4.1 > Kentsel Dönüşüme Çok Amaçlı Yaklaşımda Etki Değerlerinin Türkiye ve Dünyadaki Mevcut Uygulamalar Üzerinden Değerlendirilmesi

5. Kentsel Dönüşüm Uygulamalarına Çok Amaçlı Yaklaşımda Etki Değerlerinin İrdelenmesi

5.1 Sosyal Yapı:

Bursa Kükürtlü Dericiler, Barselona Poblenou, Elephant&Castle Belediyelerinde yapılan kentsel dönüşüm uygulamaları;

- Uygulamanın planlama ve projelendirme kısmında gerçekleşen halk katılımı,
- Ön görüşmeler,
- Kentsel dönüşüm ajanslarının varlığı,

ile halk katılımı yönüyle,

Aktaş-Atilla, Barselona Poblenou, Elephant&Castle kentsel dönüşüm uygulamaları;

- Eğitim düzeyini artırıcı etkinlik ve merkezler,
- Gençlik ve inovasyon merkezleri,
- Sağlık düzeyini geliştirici yapılanmalar,

ile sağlık ve eğitim hizmetleri yönüyle “Kentsel Dönüşüme Çok Amaçlı Yaklaşım Tablosu” üzerinde sosyal hedefler, alt hedefleri ve etki değerlerinde maksimum pozitif etki değerine sahip olduğu görülmüştür. Bu nedenle kentsel dönüşüm uygulamalarında ülkemizde halk katılımında karşılaşılan sorunlara çözüm üretmek amaçlı örnek teşkil edebilirler.

5.2 Ekonomik Yapı:

Ekonomik yapı yönüyle uygulamalar irdelendiğinde Elephant&Castle ve Ürgüp Kayakapı projelerinde;

- Kamu+Özel sektör+ STO işbirliği,
- Ticari anlaşmaların yapılmış olması,
- Denetleme birimlerinin yer alması,
- Ekonomik canlanmayı sağlayıcı ticari faaliyetlerin oluşturulması,

genel bir finansal model ve fonksiyon oluşumu ve istihdam olanaklarının artırılmasına ilişkin çalışmaların yapıldığı göstermektedir. Bu nedenle, bu uygulamalar kentsel dönüşüme çok amaçlı yaklaşım tablosundan maksimum etki değerine sahip uygulamalar olması yönüyle kentsel dönüşüm uygulamalarında ülkemizde ekonomik yapı oluşturulmasında karşılaşılan sorunlara çözüm üretmek amaçlı örnek teşkil edebilirler.

5.3 Planlama ve Tasarım

Elephant&Castle, Barelona Poblenou, Londra Dockland, Aktaş Atilla kentsel dönüşüm uygulamaları;

- Yaya, toplu taşıma ve yeşil alanlar ve ticari fonksiyonların entegrasyonu,
- Altyapısı hazır imarlı arsa üretimi,
- Desantrilizasyon,
- Fonksiyon değişimi,
- Özel dizayn yapı tasarımı,

ile yapı ve arazi kullanımı yönüyle,

Ürgüp Kayakapı, Aktaş Atilla, Londra Dockland, Barselona Poblenou, Elephant&Castle kentsel dönüşüm uygulamaları;

- Açık ve yeşil alanlar yaya yolları ve odak noktaları ile entegre edilmesi,
- Aktif ve pasif yeşil alanlar oluşturulması,

ile açık ve yeşil alan kullanımı yönüyle,

Londra Dockland, Elephant&Castle, Aktaş-Atila kentsel dönüşüm uygulamaları;

- Kanalizasyon ve içme suyu sistemleri, yaya yolları, toplu taşıma olanakları oluşturulması ve bunlar yeşil alan kullanımıyla entegre edilmesi,

ile ulaşım ve altyapı kullanımı yönüyle “Kentsel Dönüşüme Çok Amaçlı Yaklaşım Tablosu” üzerinde planlama ve tasarım hedefleri, alt hedefleri ve etki değerlerinde maksimum pozitif etki değerine sahip olduğu görülmüştür. Bu nedenle kentsel dönüşüm uygulamalarında ülkemizde planlama ve tasarım uygulamalarında karşılaşılan sorunlara çözüm üretmek amaçlı örnek teşkil edebilirler.

5.4 Çevresel Yapı

Elephant&Castle ve Londra Dockland kentsel dönüşüm uygulamaları;

- Enerjinin verimli kullanılmasının artırılması,
- Kirliliğin azaltılması,
- Atık ve kaynaklar,

ile kentsel dönüşüm uygulamalarında maksimum çevresel pozitif etki değerine sahip olması yönüyle ülkemizde çevresel kullanımda karşılaşılan sorunlara çözüm üretmek amaçlı örnek teşkil edebilirler.

5.5 Hukuksal Yapı

Aktaş-Atila, Londra Dockland, Elephant&Castle kentsel dönüşüm uygulamaları;

- Aktaş- Atila projesinde hak sahiplerine proje hakkında bilgi verilerek, projenin ekonomik külfetinin projenin kendi içinde karşılanarak eşitlik ve hakkaniyetin sağlanmaya çalışılması,
- E&C projesinde kurulan yürütme konseyi, ortaklık kurulu ve diğer ajansların, halkın istekleri ile beraber daha iyi yaşam koşullarını araştırması,
- Kamu ve özel sektör işbirliği ile gerçekleşen projede Kentsel Gelişme Ajansının (Urban Development Corporation) kurulması, bu şirketi ile yerel yönetimin hareket alanı merkezi yönetim yerel düzeyde hareket alanı genişletilerek yerel yönetimin planlama yetkileri ‘Kentsel Gelişme Ajansına’ devredilmesi, bu ajansın amacı merkezi hükümet eliyle kurulan bölge halkına hizmet ederek yaşam standardını arttırmak eşitlik ve hakkaniyet sağlanması,

ile kentsel dönüşüm uygulamalarında çok amaçlı yaklaşım tablosunda hukuksal hedeflerde maksimum etki değerine sahip olmaları yönüyle ülkemizde hukuksal yapıdan kaynaklanan sorunlara çözüm üretmek amaçlı örnek teşkil edebilirler.

6. Sonuç

Bu çalışmada, “Kentsel dönüşüm uygulamalarında çok amaçlı yaklaşım nedir?, Neden çok amaçlı yaklaşım gereklidir?” sorularına, ülkemizden ve dünyadan planlama ve projelendirme örnekleri irdelenerek cevap aranmaya çalışılmıştır.

Ülkemizden ve dünyadan seçilmiş kentsel dönüşüm örnekleri büyük yatırımların ve beklentilerin içinde yer aldığı ve değişmesiyle sadece bulunduğu alanın değil, çevresindeki alanları da etkileyecek nitelikte olan örneklerdir. Bu örnekler planlama, projelendirme, hedefleri, vb. kriterleri göz önüne alınarak kentsel dönüşüme çok amaçlı yaklaşım tablosunda etki değerleri (+, -, *) analizi yapılarak somutlaştırılmış ve tablo sosyal, ekonomik, planlama ve tasarım, çevresel, hukuksal hedefleri yoluyla irdelenmiştir. Tabloda hedefler her biri kendi içerisinde değerlendirilmek üzere incelendiğinde çok amaçlı olmadıkları ve her bir projenin tüm hedefler dışında belli başlı hedeflere yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Bu durum, uygulamaların tek bir amaç etrafında toplanması ve sürdürülebilir yaklaşımdan uzak başarısız uygulamalar olmasına neden olmaktadır.

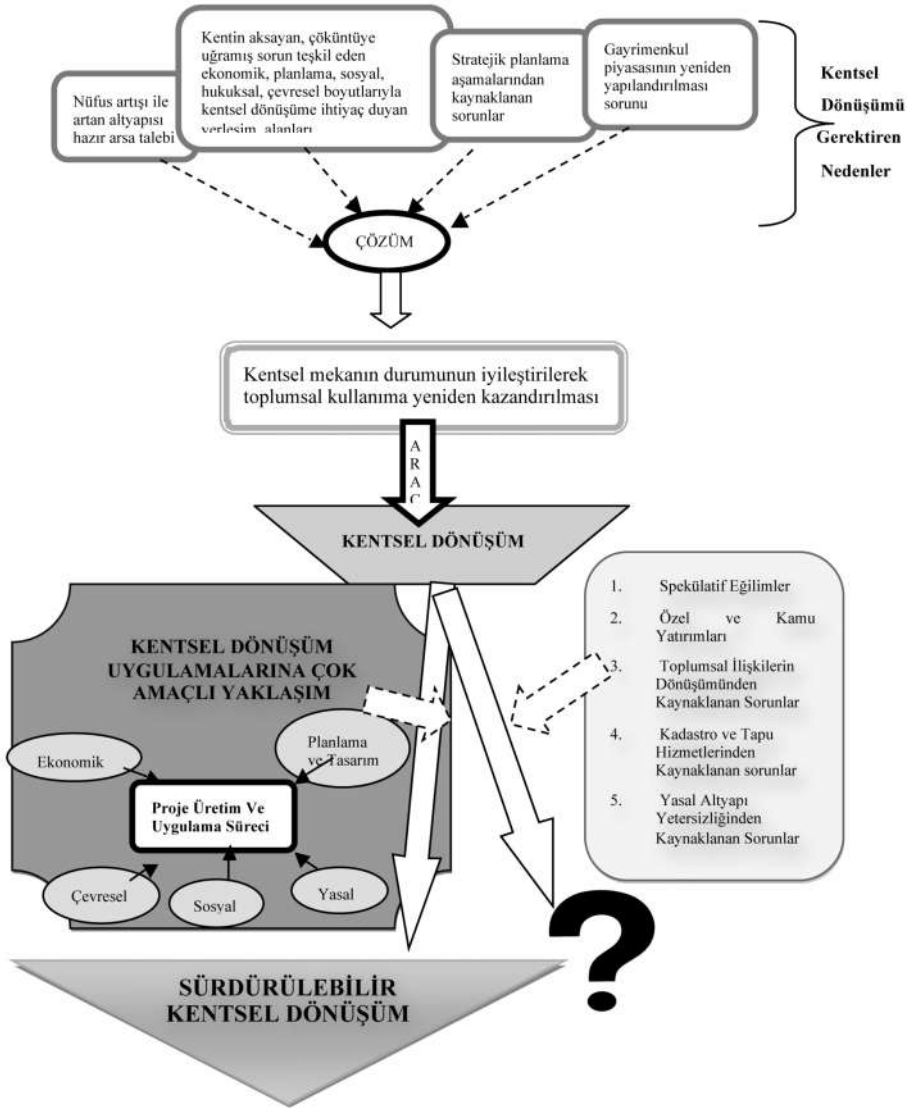
Ancak ilgili tablo değerlendirilmesinde yararlanılan Türkiye ve dünyadaki uygulama örneklerinin sosyal, ekonomik, çevresel, planlama ve tasarım ve hukuksal hedeflerde ulaştığı maksimum düzeydeki başarısı (pozitif etki değeri), bu örneklerin ve bu örneklerde yapılan çalışmaların diğer uygulanacak projeler için örnek teşkil edilebileceğini göstermektedir. Tabi ki uygulanacak projeler ile çok amaçlı yaklaşım tablosunda değerlendirilen projeler arasında sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve mekansal farklılıklar yer almaktadır. Ancak burada sürdürülebilir yaklaşıma ulaşmada bir yöntem niteliği taşıyabilecek “Kentsel Dönüşüm Uygulamalarına Çok Amaçlı Yaklaşım” da maksimum pozitif etkiye sahip uygulamaların nasıl bu etkiyi oluşturduklarının tespiti de önemlidir.

Sonuç olarak, burada kentsel dönüşüm uygulamalarında çok amaçlı yaklaşım tablosunda yer alması gereken minimum kriterler ve Türkiye ve dünyadan örnekler eşliğinde çok amaçlı yaklaşım gösteren örneklerin hangi nedenlerle çok amaçlı olduğu incelenmiştir. Genel olarak sosyal, ekonomik, çevresel, hukuksal ve planlama ve tasarım hedefleri ile bunları detaylandıran etki değerlerinin maksimum etkiye sahip olması için;

- Planlamada teknolojik uyumu destekleyen,
- Alt yapısı hazır imarlı arsa üretimine cevap veren,
- Yerel değerlerin korunarak standartlaşmadan uzak özgün nitelikteki çalışmalar üreten,
- Kentsel afetler, ekolojik değişiklik, kentsel bütünlük, arazi bozunumu, biyolojik çeşitlilik sorunlarına cevap veren,
- Toplumsal bozulma ve ayrışmaları önleyen,
- Kamusal alan kullanımını eşitlik ve hakkaniyet çerçevesinde yerine getiren,

bir yapıya sahip olması gereklidir. Ancak bu şekilde kentsel dönüşüm uygulamaları sürdürülebilir yaklaşıma sahip ve başarılı uygulamalar olarak teşkil edilebilir.

Ekler

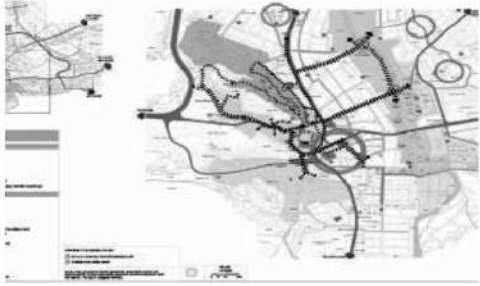
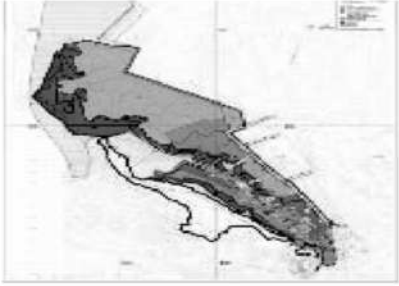
Şekil 2.1 Kentsel Dönüşüm Uygulamalarına Çok Amaçlı Yaklaşım İhtiyacı

TÜRKİYE VE DÜNYADAN UYGULAMA ÖRNEKLERİ EŞLİĞİNDE KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARINA ÇOK AMAÇLI YAKLAŞIM

Çizelge 3.1 Kentsel dönüşüm uygulamalarında çok amaçlı yaklaşımda etki değerleri (couch and denneman, 2000), (Başarı, 2010)

		KENTSEL DÖNÜŞÜME ÇOK AMAÇLI YAKLAŞIMDA ETKİ DEĞERLERİ		DEĞERLENDİRME (-) Negatif etki (*) Nötr (+) Pozitif etki
SOSYAL	HALK KATILIMI	Yerel bazı eylemlerde ortak karar verme ve katılım teşviki		
		Plan ve öneri geliştirmede katılım		
		Temsil edilen grupların dışındakileri de dikkate almak ve bilinçlendirme		
	EĞİTİM	Eğitim seviyesini artırıcı etkinlik ve merkezler		
		Gençlik ve inovasyon merkezleri		
	SAĞLIK	Sağlık düzeyini geliştirici yapılanmalar		
EKONOMİK	FİNANSAL MODEL OLUŞUMU	Kamu yararı esası projenin oluşturulması		
	FONKSİYON OLUŞUMU	Yerel tüketim ile yerel üretimin ilişkilendirilmesi		
		Yerel ticaretin pazarlama imkanlarının artırılması		
İSTİHDAM OLANAKLARI	Yeni iş olanaklarının oluşturulması			
PLANLAMA VE TASARIM	YAPI VE ARAZİ KULLANIMI	Mevcut plan kararlarına uygunluk		
		İmar değerleri değişiminin dönüşümün türüne uygunluğu		
		Donatılara erişilebilirlik		
		Yapıların korunarak yeniden kullanımını sağlamak		
		İmarlı arsa arzına cevap vermesi		
	AÇIK VE YEŞİL ALAN KULLANIMI	Açık alan kullanımının artırılması		
		Aktif ve pasif yeşil alanların oluşturulması		
	ULAŞIM VE ALTYAPI	Yaya ve bisiklet kullanımını arttırmak		
		Kamu ulaşımı kullanımını teşvik etme		
		Ağır vasıta ve arabaların kullanımını sınırlandırmak		
		İçme suyu sistemlerinin geliştirilmesi		
		Kanalizasyon ve atık su sistemlerinin geliştirilmesi		
		Kent mobilyalarının oluşturulması		

ZHUKUKSAL	MÜLKİYET YAPISI	Mülkiyet yapısının güncelleme ya da yenilemesinin sağlanması
		3d Kadastral yapı elde edilmesi
	İDARENİN YETKİLERİ	Eşitlik
		Hakkaniyet
	KAZANILMIŞ HAKLAR	Kamu yararına bertaraf edilmiş
		Kamulaştırma yapılmış
	KAMU MALLARI ÜZERİNDE SINIRLI AYNI HAK TESİSİ VE	Kamu malları devredilmiş
		Kamu malları sınırlı devredilmiş
ÇEVRESEL	ENERJİ	Enerjinin verimli kullanılmasının artırılması
		Yenilenebilir kaynaklardan enerji üretilmesi
	KİRLİLİK	Kirliliğin azaltılması
	ATIK VE KAYNAKLAR	Atıkların azaltılması
		Atıkların yeniden kullanımının teşvik edilmesi
		Geri dönüşümün teşvik edilmesi

UYGULAMA1: ÜRGÜP KAYAKAPI MAHALLESİ KENTSEL DÖNÜŞÜM	
<p>YER: Kayseri, Ürgüp, Kayakapı Mahallesi</p> <p>ALAN: 27 ha (266,500m2)</p> <p>SORUNLAR:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tarihi sit ve doğal sit alanının iç içe yer aldığı Kayakapı kültürel ve doğal çevrenin korunması, canlandırılması, kültür turizminin ortaya çıkarılmasına ilişkin yeni bir düzenleme ve değişim sürecine ihtiyaç duymaktadır (Kabaoğlu, C., Yıldırım, A. E., 2006). 	
<p>YAPILANLAR:</p> <p>Mevcutta tescilli kiliseleri, cami, hamam çeşme kaya oyma ve yığma geleneksel yapıları, güvercinlik ve peribacaları ile kendine özgü kültür ve tabiat varlıkları yer almaktadır.</p> <p>Bu dönüşüm modelinde öncelikle dönüşüm alanı sınırında yer alan özel mülkiyetler belediye adına kamulaştırılmıştır. Yap-ışlet devret modeli ile yatırımcıya 49 yıllığına kiralanmıştır. Henüz tamamlanmamış projenin ana ilkelerini şöyle özetleyebiliriz:</p> <ul style="list-style-type: none"> * Sürdürülebilir gelişme anlayışı çerçevesi ile koruma kullanma dengesi arasındaki taşıma kapasitesine uyulması, * UNESCO'nun bilimsel koruma ölçütlerinin kabul edilmesi, * Görsel yönetim ve işletim süreçlerinde alanın bütünlüğü korunması, * Alanın değerleri ile ortaya çıkarılması sağlanması * Yarı harabelik durumun kentsel kimliğin bir parçası olarak ele alınması, * Doğrudan sergilenen bir kültür alanı olarak değerlendirilmesi, * Ürgüp sosyo-ekonomik yapısını geliştiren bir anlayış izlenmesi, * Sokak canlanması ve kültürel canlanmayı desteklemesi, * Üst kotlar konaklama alt kotlar günlük turizm için yer alırken diğer kullanımlar (konaklama, ticaret, sağlık, spor, teknik altyapı, tarım ve karma kullanım alanları oluşturulması, * Tanıtım ve katılım aşamaları projenin planlama aşamasından itibaren dahil edilmesi, * Geleneksel ticaretin gelir kaynakları çeşitlendirilmesi ile yerel istihdam olanaklarının artırılması, * Sivil katılım yoluyla yerel halkın tarihi koruma bilincinin artırılması, * Farklı işletmelerin tek bir işletme altında toplanması şeklinde oluşturulacak yeni bir ekonomik model ile yerel esnafa yönelik ekonomik gelişmenin sağlanması, <p>olmak üzere temel ilkelere sahiptir (Kabaoğlu, C., Yıldırım, A. E., 2006).</p>	
	
<p>1/5.000 ölçekli kararlar paftası(Kabaoğlu, C., Yıldırım, A. E., 2006).</p>	<p>1/1.000 ölçekli kararlar paftası(Kabaoğlu, C., Yıldırım, A. E., 2006).</p>

UYGULAMA2:ANKARA AKTAŞ-ATILLA KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ

YER:

Eski Altındağ olarak adlandırılan ve Ankara'nın en eski konut dokusunu oluşturan, Aktaş-Atilla-Gültepe-Server Somuncuoğlu-Çalışkanlar-Gökçenefe Mahallelerini kapsayan bölgede

ALAN: 22,5ha

SORUNLAR:

1. İmar planları bulunmasına rağmen düzenli yapıya geçilememiş bir bölgedir.
2. 1967 yılında yapılan Kat Rejimi Planları doğrultusunda imar planları yapılmıştır. Alanın büyük bir kısmının kamu mülkiyetinde olması sonucunda imar planına uymayan kaçak ve gecekondular şeklinde yapılaşmalar olmuştur (url 1)
3. Gecekonduların yerleşimlerinin varlığı

YAPILANLAR:

Bölgenin gelişmesine ve yapılaşmasına yardımcı olmak, bölge halkının yaşam düzeyini geliştirmek, bölgenin ihtiyacı olan sosyal ve teknik altyapı tesislerinin gerçekleşmesini sağlamak amacı ile dönüşüm projeleri hazırlanarak uygulamaya konulmuştur (url 1).

Projenin örgütlenmesi. Altındağ Belediyesi Şirketi projeyi yürütmüştür. Proje alanında tapulu arazisi olan hak sahiplerine 4-5 adet apartman dairesi tahsis edilmiştir. Tapulu evi olan hak sahiplerine 1 adet apartman dairesi verilmiştir. Tapusu olmayanlara ise ayda 250-300 YTL taksitle 4 yılda ödenmesi şartıyla 1'er adet apartman dairesi tahsis edilerek gerçekleştirilmiştir (url 1).

Aktaş-Atilla Dönüşüm Projesi'nde akaryakıt istasyonunun tamamlanması ve satılması ile başlamıştır. İstasyonun satışında elde edilen gelir ile proje uygulaması hız kazanıp, konut dönüşüm süreci başlamıştır. Gecekonduların sahiplerine belediye lojmanlarında kira bedeli ödemeksizin, geçici bir süre iskan sağlanmıştır. Doldur- Boşalt sistemiyle uygulanan projede etaplar halinde konutlar tamamlanmış, hak sahiplerine dağıtılmıştır. Belediye'ye ait konutların satışından elde edilen gelirle proje devam ettirilmiştir. Gecekonduların sahipleri 4 yıl boyunca ayda 250-300 YTL kira ödemeyi taahhüt ederek konut sahibi olmuşlardır.

Dönüşüm sürecinde hak sahipleri Altındağ Belediye Lojmanlarında kira bedeli ödemedi oturmuşlardır. Konutların hak sahiplerine dağıtılması aşamasında; Tapulu daire sahipleri olanlara 1 daire, tapusu olmayan hak sahiplerine giriş katlarda 1 daire tahsis edilmiştir. Tapulu arazi sahibi olanlar ise arazilerinin büyüklüğüne göre 4-5 adet ve 4. 5. 6. katlarda daire sahibi olmuşlardır. Proje planı vatandaşlara belli aralıklarda yapılan toplantılarla duyurulmuştur. Gecekonduların sahipleri bu toplantılarda bilgilendirilmiş ve projenin sunacağı imkanlar anlatılmıştır. Böylece hak sahipleri ikna edilmiş ve yaklaşık %100 halkın desteği sağlanmıştır (url 1).

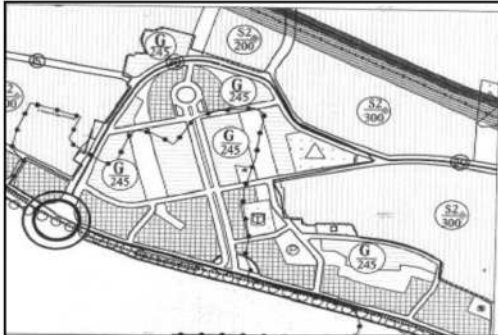
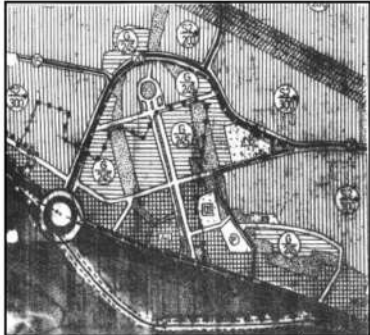
Ulaşımı kolaylaştırmak amaçlı ana arterler ve ana bağlantılarından uzak yaya yolları yapılmıştır.

Konut alanları yüksek yoğunlukta $E=1,8$, $h_{max}=30,50m$, orta yoğunlukta konut alanında $E=1,5$, $h_{max}= 24,50$, az yoğun konut alanı ise topografyaya uygun teras ev şeklinde geliştirilmiştir.

Ticari fonksiyonlar, yüksek yoğunlukta alanlarda konut altı ticaret, orta yoğunlukta alanlarında Pazar alanı ve çeşitli ticari aktiviteler şeklinde geliştirilmiştir.

Açık yeşil alanlar, park alanları, otoparklar, çocuk bahçeleri ve ticaretle çevrili meydanlar olarak geliştirilmiştir.

Ayrıca sosyal donatı alanları(eğitim, sağlık, idari...) tesislerinin yanı sıra akaryakıt istasyonları yapılmıştır.

UYGULAMA 3: BURSA KÜKÜRTLÜ DERİCİLER BÖLGESİ KENTSEL DÖNÜŞÜM VE GELİŞİM	
<p>*Halen devam etmekte</p> <p>YER: Osmangazi İlçesi Gaziağdemir ve Alemdar Mahalleleri, Tabakhaneler Bölgesi olarak bilinen alanda yer almaktadır.</p> <p>ALAN: 17,50 ha alanı kapsamaktadır.</p> <p>SORUNLAR:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Deri sektörüne uzun yıllar hizmet etmiş olan alan ardından sanayi alanına çevrildiğinden işlevsiz kalmış ve kent merkezinde bir çöküntü alan oluşturmuştur. 2. Alanın çevreye olumsuz etkileri bulunmaktadır. 3. Kentin yükselen imajına ters yönde oluşan bir alan olmuştur. 	
<p>YAPILANLAR: Proje Alanı, 1/5000 Ölçekli Osmangazi Nazım İmar Planında, Ticaret Alanı ve 245 kişi/ha konut alanında kalmaktayken, Bursa Büyükşehir Belediye Meclisinin 13.04.2006 gün ve 220 sayılı kararı ile Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı ilan edilmiş ve 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı Değişikliği onaylanmış ve proje sınırları plana işlenmiştir. (SPO, 2009)</p> <p>Alanın kent içerisinde kalması nedeniyle işlev ve sağlık açısından çevreye verdiği olumsuz etkiler nedeniyle desantralizasyonu sağlanmıştır. Böylece bu alanda yer alan dericilik ve sanayi faaliyetleri kent dışında altyapısı hazır bir alana taşınmıştır.</p> <p>Proje alanının kuzeyinde sağlıklılaştırma çalışmalarının yürütüldüğü niteliksiz konut alanları, güneyinde İzmir Caddesi, Turizm Merkezi Alanı olarak belirlenmiş Kaplıcalar Bölgesi ve Kültür park yer almaktadır. Ayrıca alan kent içi ana arter olarak ulaşımı sağlayan İzmir caddesi üzerinde kaldığından oldukça avantajlı bir duruma sahiptir (Polat ve Dostoğlu, 2007).</p> <p>Proje alanında bulunan yaklaşık 110 derici ve dericilik ile uğraşmayan diğer işletme sahipleriyle (keresteciler ve büyük arsa sahipleriyle) bölgede yapılacak kentsel dönüşüm projesi hakkında bir dizi toplantı gerçekleştirilmiştir. Özellikle Dericiler Demeyi ile ortaklaşa organize edilen toplantılarda; projenin genel tanıtımı yapılmış, imar planı ve hakları, mülkiyet durumu ve analitik etüd çalışmaları, proje katılım yöntemleri, yatırımcılar ve yatırım modelleri, imar haklarının toplulaştırılmasının avantajları, proje zamanlaması ve yeni Dericiler Bölgesi'nin sorunları gibi konular görülmüştür. Ancak, bu toplantılara katılım istenilen ölçüde gerçekleşmemiş ve deri işletmelerine tek tek yazılı çağrı yapılarak toplantıya katılım oranının artışı sağlanmıştır. Toplantılarda yapılan anketlerde, hissedarların taşınma süreçleri tamamlandıktan sonra, toplu olarak hareket etmeyi tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Belediye, projenin yaratacağı ekonomik değer ile dericilere taşınma süreçlerinde destek olmayı hedeflemektedir (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2004).</p> <p>Kentsel dönüşüm çerçevesinde rezidans tipi konutlar, alışveriş merkezi ve 5 yıldızlı oteller yapılması öngörülmektedir.</p> <p>Bursa'daki ekonomik potansiyelin doyunluğa ulaşması, proje alanının boşaltılma sürecinin uzama riski, imar haklarının toplulaştırılmasının zorluğu gibi nedenlerden dolayı projenin uygulanması için yatırımcı bulma konusunda henüz bir gelişme kaydedilmemiştir. Bu durum projenin uygulama modelinde parçacıl bir sürece gidilmesini zorunlu kılmıştır. Ancak, bu uygulama sonucunda oluşacak yapıların, alanın bozulmuş yapısı içinde ulaşması beklenen değeri bulmayacağı tahmin edildiğinden, ülkenin ve bölgenin değişen koşullarına göre projenin uygulanmasında yeniden bütüncül bir modelle geçilmesi düşünülmektedir.</p>	
	
<p>Sıcaksu Kentsel Dönüşüm Projesi Öncesi Onaylı 1/5000 ölçekli Plan</p>	<p>Sıcaksu Kentsel Dönüşüm Projesi 1/5000 Ölçekli Plan Değişikliği</p>

UYGULAMA 4: LONDRA DOCKLANDS LİMANI KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ

YER: Londra Docklands limanı

ALAN: 431,39 ha

SORUNLAR:

1. Londra ve çevresinde başka limanların önem kazanması Dockland limanının eski önemini yitirmesi,
2. Kent merkezine yakınlığın oluşturduğu ulaşım sorunları,
3. Önemini yitiren limanın zamanla kapanması ve yerini işlevini kaybetmiş kamu mülkiyetinde bir liman bölgesi ile binlerce işsiz yaşadığı sosyal konut alanlarına bırakmıştır.
4. Fiziki çöküntü ve altyapı sorunları yer alır(Kabaoğlu, C., Yıldırım, A. E., 2006).

(Kabaoğlu, C., Yıldırım, A. E., 2006).

YAPILANLAR:

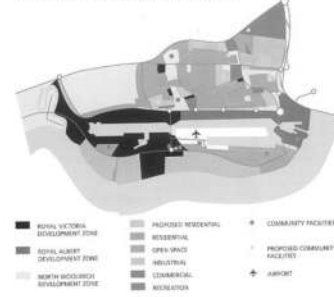
Kamu ve özel sektör işbirliği ile gerçekleşen projede Kentsel Gelişme Ajansı (Urban Development Corporation) kurulmuştur. Bu şirketi ile yerel yönetimin hareket alanı merkezi yönetim yerel düzeyde hareket alanı genişletilerek yerel yönetimin planlama yetkileri "Kentsel Gelişme Ajansına" devredilmiştir. Bu ajansın amacı merkezi hükümet eliyle kurulan bölge halkına hizmet ederek yaşam standartını artırmaktır. Yerel yönetimin mevcut durumun korunmasına yönelik planlama yaklaşımına karşılık Kentsel Dönüşüm Ajansları modern kullanım ve planlamayı desteklemektedir.

Proje sonunda şirket 144 km yeni yol, hafifraylı sistem, 2 milyon m2 ticaret ve sanayi alanı, 24046 yeni konut, 2700 şirket, 85.000 kişiye yeni iş olanakları, 5iney sağlık ocağı, 11 ilkokul, 2 orta okul, 3lise 9 meslek kazandırma merkezi oluşturulmuştur (Kabaoğlu, C., Yıldırım, A. E., 2006).

(Kabaoğlu, C., Yıldırım, A. E., 2006)

THE ROYALS - DEVELOPMENT FRAMEWORK

(Kabaoğlu, C., Yıldırım, A. E., 2006)

UYGULAMA 5: BARCELONA POBLENOU KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ

YER:İspanya- Barcelona

ALAN: 200ha

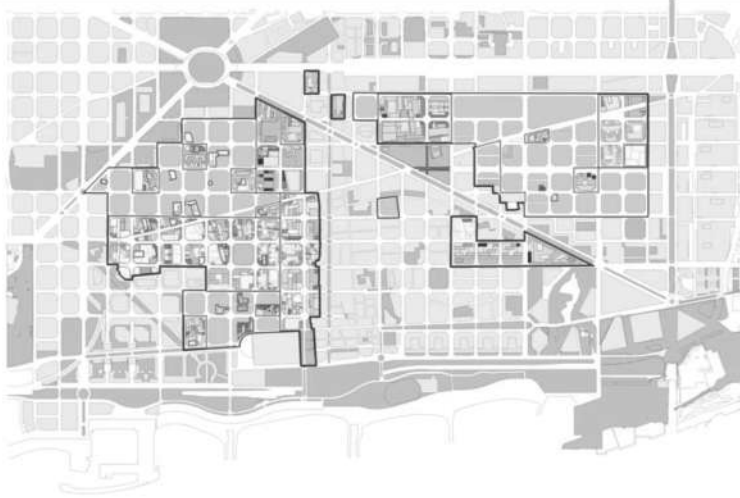
SORUNLAR:

1. Sanayileşmeyle beraber gelen yoğun göç
2. İşçi mahallerinin zamanla çöküntü alanlar haline gelmesi
3. Kentsel imaj sorunu

YAPILANLAR: Eski sanayi merkezi olan Poblenou'yu teknoloji ve araştırmaya yönelik yeni fonksiyonlara açmak, mevcut konutların onarılması, yenilemesi, kentin bilgi kentine dönüştürülmesi, bölgedeki tarihi sanayi yapılarının ve alanlarının yeni kullanımlarla korunarak, konut ve diğer aktiviteler için yeniden kullanıma açılması, kentin güneydoğusunun kıyı ile bütünleşmesi, konut stokunun değerlendirilmesi, yeni teknolojiler ve üretimin yeni biçimleri ile kültür üretimi ve yaygınlaştırılması ve özellikle sanatçılara yönelik olarak oluşturulan sanat atölyeleri ile kentin bu bölgesine yeni bir imaj kazandırılması amaçlanmıştır. (Demirkıran 2008).

3500-4000 arası yeni sosyal konut, 14,5 ha yeni hizmet alanı, 10-13 ha yeni iş alanı, 7,5 ha yeşil alan oluşturulmuştur (url 2).

UYGULAMA 6: ELEPHANT&CASTLE KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ

YER: Londra'nın Southwark Belediyesinde belediye ile özel sektör işbirliği ile yapılan bir projedir.

ALAN: 63,95ha

SORUNLAR:

1. Sosyal sorunlar
2. Trafikten kaynaklanan hava kirliliği ve diğer çevresel sorunlar
3. Yetersiz kalmış belediye konutları ve bu konutlarla çevrelenmiş gerileyen bir ticaret merkezi

(Demirkıran, 2008)

YAPILANLAR:

Proje kapsamında amaçlanan daha iyi ulaşım bağlantıları toplu taşıma ile sağlamak, ekonomik canlanmayı arttırmak, sosyal yapının güçlenmesini sağlamaktır. Proje yeni bir yaya şehir merkezi Pazar meydanı, yeşil alanlar, binlerce yeni ev ve iş imkanı oluşturmayı hedeflemektedir. 5300 yeni ve yedek yeni ev, 80ha perakende satış alanı, 5 tane yeni açık alan ve entegre bir ulaşım sistemini içermektedir (url 3).

Elephant&Castle dönüşümü, yürütme konseyi, Southwark Belediyesi ve kalkınma ortakları arasında ticari şartlar %95 oranında tamamlanmıştır.

“Projenin uygulanması oluşturulan “ortaklık kuruluna” verilmiştir. Bu ortaklık kurulunda çeşitli alt gruplar oluşturulmuştur. İlk aşamada bu gruplar ve faaliyet alanları şu şekilde belirlenmiştir

- Çevre ve Yasam Kalitesi Grubu; Elephant & Castle’in bütün çevresini ve yaşam kalitesini iyileştirilmesine yol gösterecek olan projelerle ilgilenmektedir. (örneğin daha az kirlilik, daha fazla açık alan, daha iyi sağlık, daha az suç gibi)
- Eğitim ve Öğretim Grubu; eğitim, öğretim ve istihdama daha iyi erişebilirlik sağlama yoluyla yerel insanların fırsatlarını iyileştirmeyi amaçlamaktadır.
- Yerel İş Konsorsiyumu; dönüşüm projesinin özellikle yerel iş sektörüne etkileri ve sunduğu fırsatları inceleyen grup.”

(Demirkıran, 2008)

Proje tüm kapsamıyla mevcut sorunların üzerine eğilmiş kamu-özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin katılımıyla oluşmuştur.

İlk etap planda 6000’den fazla yeni ev, eğlence tesisleri, iki büyük yeni kamu parkları, sinema, yeni havuz, vb. bulunmaktadır. Daha güvenli, temiz bir çevre, metro gibi yollar ve bisikletliler yerini almıştır (url 4).

2004 yılı Elephant&Castle Alanı

2006 Yılı Elephant&Castle Dönüşüm Alanı tamamlandı.

TÜRKİYE VE DÜNYADAN UYGULAMA ÖRNEKLERİ EŞLİĞİNDE KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARINA ÇOK AMAÇLI YAKLAŞIM

Çizelge 4.1 Kentsel Dönüşüme Çok Amaçlı Yaklaşımda Etki Değerlerinin Türkiye ve Dünyadaki Mevcut Uygulamalar Üzerinden Değerlendirilmesi

		Ü K	A A	K D	L D	B P	E C
KENTSEL DÖNÜŞÜME ÇOK AMAÇLI YAKLAŞIMDA ETKİ DEĞERLERİ							
SOSYAL	HALK KATILIMI	Yerel bazlı eylemlerde ortak karar verme ve katılım teşviki	+	+	+	+	+
		Plan ve öneri geliştirmede katılım	+	+	+	*	+
		Temsil edilen grupların dışındakileri de dikkate almak ve bilinçlendirme	*	*	+	*	+
	EĞİTİM	Eğitim seviyesini artırıcı etkinlik ve merkezler	+	+	*	+	+
		Gençlik ve inovasyon merkezleri	*	+	*	*	+
SAĞLIK	Sağlık düzeyini geliştirici yapılanmalar	*	+	*	+	+	
EKONOMİK	FINANSAL MODEL OLUŞUMU	Kamu yararı esaslı projenin oluşturulması	+	+	+	*	+
	FONKSİYON OLUŞUMU	Yerel tüketim ile yerel üretimin ilişkilendirilmesi	+	*	*	*	*
		Yerel ticaretin pazarlama imkanlarının artırılması	+	*	*	*	*
	İSTİHDAM OLANAKLARI	Yeni iş olanaklarının oluşturulması	+	+	+	+	+
PLANLAMA VE TASARIM	YAPI VE ARAZİ KULLANIMI	Mevcut plan kararlarına uygunluk	*	*	*	*	*
		İmar değerleri değişiminin dönüşümün türüne uygunluğu	+	+	+	+	*
		Donatılara erişilebilirlik	*	+	*	+	+
		Yapıların korunarak yeniden kullanımını sağlamak	+	-	-	-	+
		İmarlı arsa arzına cevap vermesi	-	+	+	+	+
	AÇIK VE YEŞİL ALAN KULLANIMI	Açık alan kullanımının artırılması	+	+	*	+	+
		Aktif ve pasif yeşil alanların oluşturulması	+	+	*	+	+
	ULAŞIM VE ALTYAPI	Yaya ve bisiklet kullanımını artırmak	+	+	*	*	+
		Kamu ulaşımı kullanımını teşvik etmek	*	*	*	+	*
		Ağır vasıta ve arabaların kullanımını sınırlandırmak	*	*	*	+	*
		İçme suyu sistemlerinin geliştirilmesi	*	+	+	+	*
Kanalizasyon ve atık su sistemlerinin geliştirilmesi		*	+	+	+	*	

HUKUKSAL	MÜLKİYET YAPISI	Mülkiyet yapısının güncelleme ya da yenilemesinin sağlanması		
		3d Kadastral yapı elde edilmesi		
	İDARENİN YETKİLERİ	Eşitlik		
		Hakkaniyet		
	KAZANILMIŞ HAKLAR	Kamu yararına bertaraf edilmiş		
		Kamulaştırma yapılmış		
KAMU MALLARI ÜZERİNDE SINIRLI AYNI HAK TESİSİ VE	Kamu malları devredilmiş			
	Kamu malları sınırlı devredilmiş			
ÇEVRESEL	ENERJİ	Enerjinin verimli kullanılmasının artırılması		
		Yenilenebilir kaynaklardan enerji üretilmesi		
	KİRLİLİK	Kirliliğin azaltılması		
	ATIK VE KAYNAKLAR	Atıkların azaltılması		
		Atıkların yeniden kullanımının teşvik edilmesi		
		Geri dönüşümün teşvik edilmesi		

Kaynakça:

- Başarır, A., (2010)**, Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Çok Amaçlı Yaklaşım, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi
- Couch, C., Dennemann, A., (200)** Urban Regeneration and Sustainable Development in Britain, The Example of the Liverpool Ropewalks Partnership, 137-147
- Bursa Büyükşehir Belediyesi (2004)** Kükürtlü Kentsel Dönüşüm Projesi, Güney Marmara Mimarlık, TMMOB, Bursa Şubesi Dergisi. (19): 20-25
- Couch, C., Dennemann, A., (2000)** Urban Regeneration and Sustainable Development in Britain, The Example of the Liverpool Ropewalks Partnership, 137-147
- Demirkıran, S., (2008)**, Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü: Bursa Büyükşehir Belediyesi Örneği, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Kabaoğlu, C., Yıldırım, A. E., (2006)** Kayakapı Projesi ve Ürgüp’te Kentsel Dönüşüm, Kentsel Dönüşüm Tartışmaları, TMMOB Mimarlar Odası, Bülten/40, 60-66
- ŞPO, 2009**, Bursa Kent Raporu, TMMOB Şehir Plancıları Odası Birliği Bursa Şubesi, Bursa Şubesi VI. Dönem Yönetim Kurulu Adına Murat İLKME (Şube Sekreteri)
- Polat, S., Dostoğlu, N., (2007)**, Kentsel Dönüşüm Kavramı Üzerine Bursa’da Kükürtlü ve Mudanya Örnekleri, Uludağ Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 12, Sayı:1
- url 1:** <http://www.restoraturk.com/sehir-bolge-planlama/115-sehir-bolge-planlama-aktas-attila-kentsel-donusum-projesi.html>
- url 2:** <http://www.insyncbv.nl/pdf/22aBarcelona.pdf>
- url 3:** http://www.southwark.gov.uk/info/200183/elephant_and_castle
- url 4:** http://www.firstbase.com/pj_elephantcastle.html

TOPLU KONUT ALANLARINDA PLANLAMA VE KENTSEL TASARIM İLKELERİ: TOKİ KAYSERİ UYGULAMALARI ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Doç. Dr. **Kübra CİHANGİR ÇAMUR**

Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Serap CEZAOĞLU

Şehir Plancısı

Giriş

Kentlerdeki fiziksel, ekonomik ve sosyal yapıda yaşanan hızlı değişimler, kentsel mekanın görsel zenginlik ve estetikten uzak bir şekilde, ticari kazanç, rant vb. amaçlarla üretilmesine, arazinin maksimum seviyede yapılaşmasına, açık ve yeşil alan azlığına, nüfus yoğunluğunun artmasına, bölgeler arası eşitsizliğe ve doluluk-boşluk oranındaki dengesizlik gibi birçok mekansal bozulmaya yol açmaktadır.

Bu düzensiz gelişme süreci, *kentsel planlama* ve *kentsel tasarım* olgularını gündemin en çok tartışılan konuları haline getirmiştir. Şehircilik, mimarlık ve peyzaj mimarlığı gibi disiplinlerin kesişme alanında yer alan kentsel tasarım, disiplinler arası bir köprü konumunda görülmektedir.

Kentlerdeki yapı yoğunluğundaki en büyük payı barınma ihtiyacını karşılayan “konut” birimleri oluşturmaktadır. Konut talebindeki artışa paralel artmayan konut arzı, talebi karşılamaya yönelik çözüm arayışlarını artırmış ancak kaçak yapılaşma ve gecekondulaşmanın önüne tam anlamıyla geçilememiştir. Özellikle dar ve orta gelirli ailelerin konut ihtiyacını karşılamada bireysel konut dışında arayışlar, daha kısa zamanda, daha ucuza ve daha çok kişiye hitap edecek “toplu konut” üretimini gündeme getirmiştir.

Son yıllarda yapılan yasal değişikliklerle yetki ve sorumlulukları genişletilen ve toplu konut üretiminde önemli paya sahip olan Toplu Konut İdaresi (TOKİ), ürettiği toplu konut projelerindeki planlama ve kentsel tasarım yaklaşımı ile konut piyasasındaki üreticilere örnek olması bağlamında ve kent-çevre ilişkilerinin yeniden tanımlanmasında önemli role sahiptir. Kurumun son dönemde gerçekleştirdiği 65 bin konutluk İstanbul-Kayabaşı projesinde kentsel tasarım yarışması uygulaması, planlama-tasarım-estetik-farklılık konularına giderek daha çok önem vermeye başladığını göstermektedir.

Türkiye'deki en düzenli ve planlı geliştiği kabul gören şehirlerden biri olan Kayseri'de TOKİ eliyle üretilen konutların sayısı büyük artışla 6 yıl içerisinde 192'den 10078'e çıkmıştır. Bu durum, TOKİ uygulamalarının son dönemde kentin gelişme yönlerinin ve içeriğinin belirlenmesinde etkin rol oynamaya başladığını, nüfus yoğunluğunun mekansal dağılımındaki değişimleri etkilediğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, uygulamaların kentin gelişmesine olumlu yönde etki edebilmesi için doğru planlama ve tasarım ilkeleri ışığında gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu hedefe yönelik olarak bildiri kapsamında, il bütününde gerçekleştirilen toplam 22 TOKİ projesinden 20'sini oluşturan konut projeleri, belirlenen planlama ve kentsel tasarım ölçütleri temelinde incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Toplu Konutta Planlama ve Kentsel Tasarımın Önemi

Toplu konutun tercih edilme nedenlerinin başında hızlı konut üretimi ve sadece barınma sorununu çözmekle kalmayıp, çağdaş bir yaşam çevresi yaratması gelmektedir (Türel 1996; Aslan, 2007). Toplu konut alanlarında konut açığının hızlı ve ucuz çözülmesi çabası güdülürken planlama boyutunda kentsel çevre ile bütünlük sağlama, tasarım ve kentsel estetik önemli bileşenlerdir. Toplu konut bölgelerinde nasıl bir kent biçimi ve bunun var olan kentsel çevre ile nasıl bütünleşeceği, kent planlama ve tasarımın konusudur. Bununla beraber, kentin parçaları arasında bütünleşme sağlanmasının bir aracı olarak toplu konut alanlarından yararlanılabilmektedir. Bu durumda, toplu konut alanının ve toplu konut alanı içinde geliştirilecek diğer kullanımların, kentsel bütünleşmeye katkıda bulunacak biçimde tasarlanmaları gerekmektedir (Keskinok, 2007).

Toplu konut alanları, yoğunlukla kent merkezinden uzakta, yeni gelişmeye açılmış alanlardır. Bu sebeple, kentle ilişkisi bir anlamda kopuktur. Kentsel tasarım ile toplu konut alanlarının bütünde kentle ilişkisinin sağlanması, bir kent parçası olarak değerlendirildiğinde ise yapı gruplarının çevresi ile olan ilişkilerinin tasarlanması amaçlanmalıdır. Kentsel tasarımın rolü ise bu noktada başlamaktadır. Yapı ve yapı gruplarının dışında kalan mekanların tasarlanması, ancak kentsel tasarım ilkeleriyle gerçekleştirilebilir (Girginer, 2006). Toplu konutlarda fiziksel çevreyi tasarlarken; bloklar ve aralarındaki açık alanların oluşturduğu doluluk-boşluk dokusu, erişilebilirlik açısından yaya ve taşıt sirkülasyonunu sağlayan düzenlemeler, aktif-pasif yeşil alan dokusu ve eğitim, kültür, sağlık, spor gibi sosyal tesislerin standartlar ve yasalar ışığında kullanıcıların ihtiyacına göre belirlenip estetik bir görsellikle tüketiciye sunulması önemlidir.

Bu çalışmada toplu konut alanlarında etkin olması gereken fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutlardan "fiziksel" boyut analize konu edilmiştir. Aşağıdaki tabloda bu boyutun bileşenleri sunulmuştur.

Tablo 1. Toplu konut alanlarında kentsel tasarımın fiziksel bileşenleri

Fiziksel Boyut
Konut Tipi
Yapı Yükseklikleri
Yapı Yoğunluğu
Doğal Yapı (eğim-iklim-yönlenme)
Yeşil Alanlar (Aktif-Pasif)
Otopark Sosyal Donatı
Kentsel Mobilya

Toplu Konut İdaresi (TOKİ) ve Uygulamaları

Toplu Konut İdaresi, toplu konut kanununun kabul edildiği 1984 yılında, konut üretimi ve kentsel altyapı çalışmalarında bulunmak amacıyla “Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi” adı altında kurulmuştur. Bir çatı altında iki birim olarak işleyişini sürdüren kurum içerisinde Toplu Konut Birimi konutla ilgilenirken, Kamu Ortaklığı İdaresi Birimi de özelleştirme işleri ile ilgileniyordu (Taner, 2008). Ancak 1990 yılına geldiğinde kurum, 412 ve 414 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler’in kabulü ile “Toplu Konut İdaresi Başkanlığı” ve “Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı” şeklinde tüzel kişiliğe sahip iki ayrı idare olarak teşkilatlandırılmıştır.

Toplu Konut İdaresi Başkanlığının işlevi, Türkiye’de konut üretim sektörünün teşvik edilmesiyle artan konut talebinin planlı bir şekilde karşılanmasını sağlamak yönünde belirlenmiştir. 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı’na özerk ve esnek hareket etme imkanı sağlamıştır. 1993 yılından itibaren Toplu Konut Fonu’nun genel bütçe kapsamına alınması ve 20.06.2001 tarih ve 4684 sayılı kanunla da fonun tamamen yürürlükten kaldırılması ile birlikte idare kaynakları azalmış, bütçeden aktarılan ödeneklere bağlı kalınmış ve bu da toplu konut üretiminde düşüşe sebep olmuştur (toki.gov.tr, 2010). 2000li yıllar Toplu Konut İdaresi’nin gelir kaynaklarının artırdığı ve planlama yetkilerinin yeniden düzenlendiği yıllar olmuştur.

TOKİ’nin konut üretimine yönelik çalışmaları yedi farklı alanda yürütülmektedir.

1. Alt gelir ve yoksul grubuna yönelik konut üretimi
2. Dar ve orta gelir grubuna yönelik konut üretimi
3. Gecekondu dönüşüm ve kentsel yenileme projeleri kapsamında konut üretimi
4. Tarımköy uygulamaları

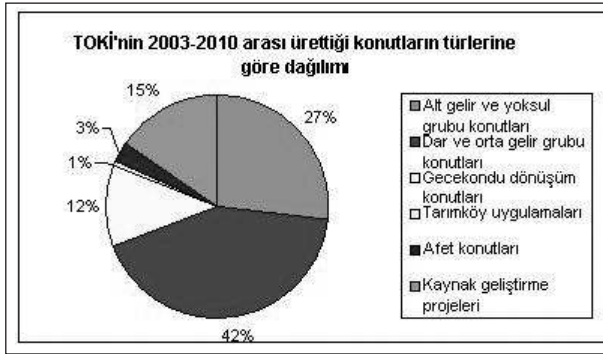
5. Afet konutları

6. Göçmenlere yönelik konut üretimi

7. Kaynak geliştirme amacıyla gerçekleştirilen konut üretimi

Kurumun 2003 yılından 2010 yılı Ekim ayına kadar ürettiği 455.918 adet konutun;

- 192.993'ü dar ve orta gelir grubu,
- 122.526'sı alt gelir ve yoksul grubu,
- 53.059'u gecekondü dönüşümü,
- 13.139'u afet konutları,
- 4.051'i (35 Köyde) tarımköy uygulamaları kapsamında olup, toplam 385.768'i sosyal konut niteliğindedir.
- 70.150'si ise kaynak geliştirme (48.753'ü Emlak Konut G.Y.O) uygulamasıdır.

Şekil 1. TOKİ'nin 2003-2010 arası ürettiği konutların türlerine göre dağılımı

TOKİ, toplu konut alanlarındaki kullanıcıların memnuniyetini ölçmeye ve beklentilerini tespit edip bu doğrultuda projeler uygulamaya yönelik 5 il kapsamında (Diyarbakır, Ankara, Nevşehir, Sakarya ve Kars) bir anket uygulaması gerçekleştirmiştir (TOKİ Araştırma Dizisi-3, 2006). Bu çalışmanın sonuçlarına göre, toplu konut kullanıcılarının çevrelerinden beklentileri, konutların kendilerinden beklentilerinden daha yüksektir. TOKİ hedef kitlesi alt-orta sınıf için, şehirlerin kendilerine yakıştırmadıkları ortamlardan kaçıp, daha yüksek sınıfların hayat standartlarını andıran ortamlara geçiş imkanı sağlaması gereken kurumdur. Yani TOKİ müşterilerinin büyük bölümü kurumdan sadece bir konut değil, bir hayat standardı talep etmektedir. Ancak üretilen konutlar bu beklentilere cevap verse de, konutların çevresi vermemektedir. Kullanıcılar daha çok çevresel düzenlemelerin, dış mekandaki ortak kullanım alanlarının ve kentsel tasarımın yeterli olduğu toplu konut alanları beklemektedirler.

Kayseri Örneği

Kayseri’de Planlı Gelişmenin Tarihsel Gelişimi

Kayseri’de ilk imar hareketleri 1910 yılında şehir içinde yaygın vaziyette bulunan mezarlıkların kaldırılarak geniş yolların yapılmasıyla sağlanmıştır (Erkiletlioğlu, 2006; Özdin, 2009). Kayseri, Cumhuriyet Döneminde (1924) yapılan yeni anayasa ile vilayet olmuş, yaşanan ekonomik ve mekansal gelişmelerle birlikte şehre yapılan göçler artmaya başlamış, bu da beraberinde nüfus artışıyla birlikte barınma ve konut ihtiyacını getirmiştir. Şehir, 1950’lere kadar geleneksel kent sınırları içerisinde kalmıştır. Planlı döneme geçiş ile birlikte imar faaliyetleri hız kazanmış, artan konut doğrultusunda yeni konut alanları üretilmiş, mevcut organik yapıda yıkımlar ve yenilemeler yapılarak geleneksel kent dokusu tahrip edilmiş, kent genelinde çok katlı ve ızgara biçimli yapılaşma benimsenmiştir. Kentin mekansal gelişimi, hazırlanan imar planlarının uygulanmasıyla farklı boyuta geçmiştir.

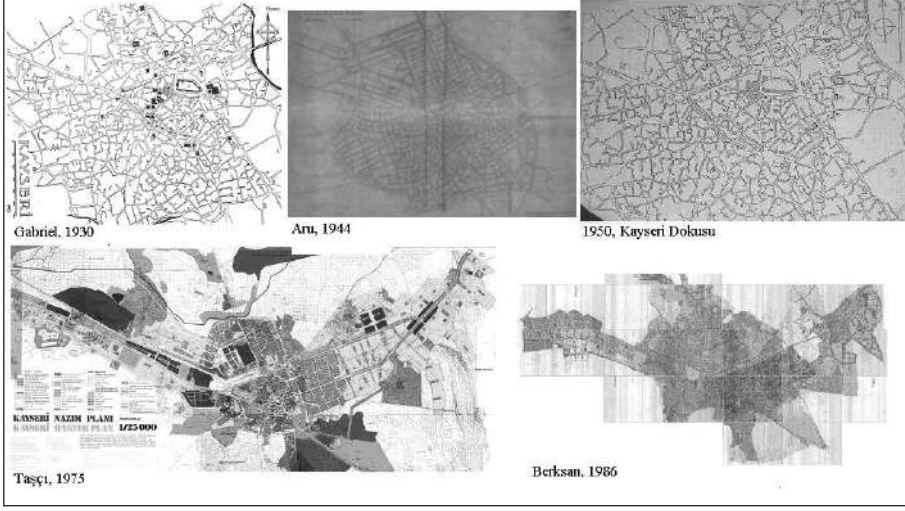
Kayseri’nin geleneksel dokusu, Gabriel’in 1930’da hazırladığı planda görülmektedir. Kayseri’de ilk planlama çalışmaları, 1944 yılında başlanmıştır. Kentin bugünkü şeklini almasında etkili olan ilk plan Alman şehirci Prof. Ösner danışmanlığında Mimar Kemal Ahmet Aru tarafından yapılan 1944 imar planıdır (Kayseri Nazım İmar Planı, 2006). 1950 sonrasında, Kayseri’de şehirleşme ve nüfus açısından hızlı bir artış yaşanmıştır. 1950’de 65.488 olan nüfus, 1960’da 102.596’ya, 1970’de 160.985’e ulaşmıştır. Bunun başlıca sebebi hızlı sanayileşme ve onun getirdiği yoğun göç alma olgusudur. 1950 yılında Çakıroğlu’nun çizdiği plan, Gabriel planından çok az değişiklik göstermektedir. Planlarda belirgin olan ve günümüze kadar da varlığını koruyan bazı ana yollar dışındakiler organik bir yapı çizmektedir (İmamoğlu, 1996; Oral, 2006).

60’lı yıllar önemli ilk değişikliklerin yaşandığı dönemdir. Kent alanında 3-5 katlı yapılaşmalar artmaya başlamış, kent bir yandan yeni alanlara doğru yayılmaya başlarken diğer yandan merkezde de geleneksel doku üzerinde tahribatlar artmıştır. 1973 yılında 1/25000 ölçekli nazım imar planı. Mimar Yavuz Taşçı’ya hazırlanmıştır. 1986 yılında, Berksan tarafından yapılan planda Taşçı planındaki genel ilkeler korunmuştur. 1988 yılında Kocasinan ve Melikgazi ilçe belediyelerinden oluşan Kayseri Büyükşehir Belediyesi kurulmuş, 1989 yılı ve sonrasında yapılan ilave planlarla, kentin doğu aksında yeni konut alanları planlanmış, bazı kamusal kullanım alanları küçültülerek konut alanları genişletilmiştir (Kayseri Nazım İmar Planı Araştırma Raporu, 2006).

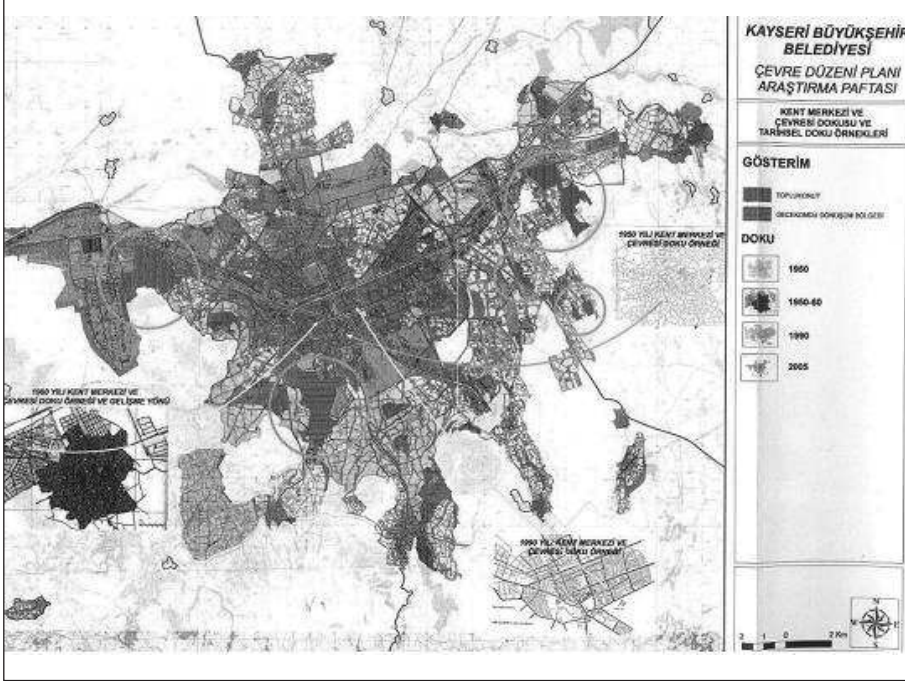
Kayseri’de planlama faaliyetleri 1990’lardan sonra devam etmiş, ana ilkeler korunmak üzere pek çok plan revizyonu ve ilave plan yapılmıştır. 2004 yılında Büyükşehir Belediyesi’nin sınırlarının büyümesiyle birlikte çevre düzeni planı yapılması gerekliliği doğmuştur. 1/50000 ölçekli hazırlanan bu plan, Çevre ve Orman Bakanlığı’nın onayı ile 2006’da yürürlüğe girmiştir.

Kentteki ilk toplu konut uygulaması, 1935 yılında inşa edilen Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Lojmanları’dır. Sanayileşme hedefini gerçekleştirmek amacıyla kurulan bu yerleşim

TOPLU KONUT ALANLARINDA PLANLAMA VE KENTSEL TASARIM İLKELERİ: TOKİ KAYSERİ UYGULAMALARI ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Harita 1. Kayseri için hazırlanan planlar (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Dairesi Arşivi, 2010)

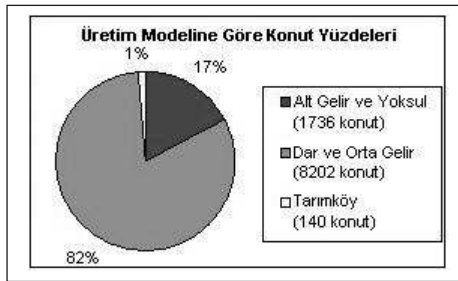
Harita 2. Kayseri toplu konut ve gecekonduların önleme alanları (Kayseri Nazım İmar Planı Araştırma Raporu, 2006)

yeri, kentsel bağlamda yeni düzenleme getirmiştir (Oral, 2006). 1946’da temeli atılan, zamanına göre modern ve pahalı yapılar olan, bahçeli ve tek katlı 67 adet evden oluşan Örnekevler de, Kayseri’deki ilk toplu konut örneklerindedir (Karatepe, 2001). Bu dönemde Belediyenin öncülüğünü yaptığı imar hareketlerinden bir diğeri de, 1957 yılında Sahabiye Mahallesi’nde beş katlı birimlerden oluşan “Belediye Blokları”dır. Burası da yine şehirdeki ilk toplu konut alanları arasındadır. 1980’li yıllar ve sonrası, yüksek yapılaşmanın olduğu, toplu konut organizasyonlarının arttığı, yeni malzeme ve tekniklerin kullanıldığı bir dönemdir. Bu dönemde kamuca gerçekleştirilen toplu konut alanları, kentin doğu ve batısında yoğunlaşmıştır. Kent yapısı eski kompakt formundan lineer yapılaşmaya doğru çevrilmiştir (Kayseri Nazım İmar Planı Araştırma Raporu, 2006).

Kayseri TOKİ Uygulamalarının Planlama ve Kentsel Tasarım Boyutuyla Analizi

TOKİ, Kayseri’deki uygulamalarına 2004 yılında başlamıştır. 2010 yılı itibarı ile kentte 22 uygulama mevcuttur. Bu uygulamalardan 2 adedi altyapı ve sosyal donatı uygulaması oldukları ve konut içermedikleri için çalışmaya dahil edilmemiştir. 22 projenin 8’inin inşaatı tamamlanmış, 14 adedi ise inşaat halindedir. İl bütününde bulunan projelerin tamamında TOKİ eliyle toplam 10078 konut inşa edilmektedir.

TOKİ’nin uyguladığı 7 konut üretim modelinden üçü Kayseri’de uygulanmıştır. Toplam 10078 konuttan 1736 adedi alt gelir ve yoksul grubu konutları, 8202 adedi dar ve orta gelir grubu konutları, 140 adedi ise tarımköy konutlarıdır.

Şekil 2. Kayseri TOKİ üretim modellerine göre konut yüzdeleri

Çalışmada ele alınan TOKİ Kayseri projeleri, planlama ve kentsel tasarıma dair ölçütler doğrultusunda incelenmiştir. Bu ölçütler;

“Nüfus, yoğunluk, kent merkezine uzaklık, konut-blok sayısı, konut tipleri, kat adedi, otopark alanları, çocuk oyun alanı, aktif ve pasif yeşil alanlar, sosyal donatı varlığı (eğitim, dini, ticari, spor ve sosyo-kültürel tesisler), kentsel mobilya (bank, pergola, aydınlatma elemanı, çöp toplama birimi) ve doğal yapı (arazinin eğimi, iklimsel faktörler) ve blokların yönelmeleri” olarak belirlenmiştir.

İncelenen toplu konut alanlarının kentin gelişme yönüne etkisi, mevcut konut dokusu ile ilişkisi, kent merkezi ile erişilebilirliği gibi olgular açısından ayrı ayrı değerlendirilebilmesi amacıyla “Büyükşehir Belediyesi’ne Bağlı İlçelerdeki Uygulamalar” ve “Diğer İlçelerdeki Uygulamalar” başlıkları altında gruplandırılmıştır.

Bu iki grupta yer alan 20 proje de, gelir grupları dağılımına göre tek tip konutlardan oluşan “Alt Gelir Grubu Projeleri”, “Dar ve Orta Gelir Grubu Projeleri” ya da iki tip konutu içinde barındıran “Karma Projeler” olarak sınıflandırılmıştır. Sarioğlan Tarımköy projesi ise, kırsal alanda uygulandığı ve diğer projelerden farklı tasarım ilkeleri görüldüğü için ayrı olarak ele alınmıştır. Bu sınıflandırma şeması ve içerdiği projeler, Tablo 2’de detaylı olarak verilmiştir.

Tablo 2. Projelerin sınıflandırılması

	Alt Gelir Grubu Projeleri	Dar ve Orta Gelir Grubu Projeleri	Karma Projeler	Tarımköy Projesi
Büyükşehir Belediyesi’ne Bağlı İlçelerdeki Uygulamalar (1. Grup Projeler)	Merkez 4. Bölge	Merkez 2. Bölge	Merkez 1. Bölge	
		Merkez 3. Bölge	Merkez 6. Bölge	
		Merkez 5. Bölge	Merkez 7. Bölge	
		Erciyes Üniversitesi		
		Melikgazi		
		İncesu		
Diğer İlçelerdeki Uygulamalar (2. Grup Projeler)		Pınarbaşı 1. Etap	Pınarbaşı 2. Etap	Sarioğlan
		Pınarbaşı 3. Etap	Yahyalı	
		Tomarza		
		Bünyan		
		Develi		
		Yeşilhisar		

Büyükşehir Belediyesi’ne Bağlı İlçelerdeki Uygulamalar

Kayseri Büyükşehir Belediyesi dahilindeki 3 ilçede toplam proje sayısı 11’dir (Kocasinan ve Hacılar ilçesi dahilinde proje bulunmamaktadır). “Kayseri Merkez” toplu konut alanı, 7 bölge olarak ayrı ayrı projelendirilmiştir. Bu ilçelerdeki projeler, 1. grup projeler olarak nitelendirilecektir. Bu gruptaki projeler; kent merkezi ile ilişkili konumlanan, ulaşım bağlantıları ile merkezi iş alanına bağlantısı sağlanan, yoğunluk açısından çevre yerleşmelerle uyumun sağlanmaya çalışıldığı, sosyal donatı alanları ile desteklenen toplu konut alanlarıdır. (Merkez toplu konut alanında sosyal donatılar ayrı olarak projelendirilmiş ve uygulanmıştır.) İncesu projeleri, merkeze 33km uzaklıkta konumlanmaktadır ve merkez ile toplu konut alanları arasında konut dışı kullanım alanları mevcuttur. Fakat İncesu ilçesi, 2004 yılı itibarı ile Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisine dahil edilerek merkezi oluşturan 5 ilçe arasına alındığı için bu grupta incelenmiştir.

Diğer İlçelerdeki Uygulamalar

TOKİ'nin Kayseri Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı ilçeler dışındaki 7 ilçede toplam 9 projesi mevcuttur (Akkışla, Felahiye, Özvatan ve Sarız'da proje bulunmamaktadır). Kent merkezinden uzakta bulunan bu projeler, 2. grup projeler olarak nitelendirilecektir. Bu grupta incelenen projeler; yoğunluk açısından çevresindeki yerleşmelerin çok daha üzerinde olan (Sarıoğlan Tarımköy projesi hariç), merkez dışındaki projelerdir. TOKİ'nin Kayseri'de uyguladığı ilk proje olan Pınarbaşı 1. Etap projesi bu grupta yer almaktadır.

Bu 20 projenin, daha önce belirlenen planlama ve kentsel tasarım ölçütleri doğrultusunda hazırlanan analiz tabloları (EK-1) ve yerleşim planları (EK-2) incelenmiş, her ölçüte göre projelerin değerlendirmeleri yapılmıştır.

Projelerin Değerlendirilmesi

Nüfus

Kayseri'deki hanehalkı büyüklüğü ortalama 4 kişidir. Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı ilçelerdeki TOKİ uygulamalarında yaklaşık nüfus 32.680 kişi olup bunun 20.432 kişilik kısmı Merkez bölge toplu konut alanlarında yaşayan kişi sayısıdır (Toplam 7 bölgede). Diğer ilçelerde uygulanan projelerdeki toplam nüfus ise 7.632 kişidir. Projeler toplamındaki nüfusun büyük oranı (%73) Büyükşehir Belediyesi dahilindeki ilçelerde uygulanan kentsel alandaki 11 projedeki nüfusu oluştururken, %27'lik kısım ise 2. grupta incelenen Büyükşehir Belediyesi dışındaki ilçelerde uygulanan 9 projedeki nüfusu oluşturmaktadır.

Yoğunluk

Kentteki tüm projeler incelendiğinde 57-200 kişi/ha olan projeler düşük yoğunluk, 200-350 ki/ha olan projeler orta yoğunluk, 350-480 kişi/ha olan projeler ise yüksek yoğunluk olarak sınıflandırılmıştır. Görüldüğü gibi TOKİ projelerinde hektar başına düşen kişi sayısı fazla olup 200kişi/ha'lık oran bile düşük yoğunluk kategorisinde kalmıştır. Kentsel alanda bulunan bu projelerin çevre yerleşmelerle yoğunluk açısından ilişkisine bakıldığında, planlama ve tasarımı açısından uyum içerisinde olduğu gözlenmiştir. Merkez bölgedeki toplu konut projeleri ve Melikgazi projesi, çevresinde bulunan Beyazşehir, İldem-Fatih gibi toplu konut alanları gibi yüksek yoğunlukta planlanmıştır. 2. grup projelerde ise, mevcut konut dokusu ile ilişkinin sağlanmadığı, daha yüksek yoğunluklu alanlar olarak planlandığı görülmüştür (Sarıoğlan Tarımköy Projesi hariç). Gelir grubuna göre sınıflandırılan projelerde Sarıoğlan projesi dışında yoğunlukta bir farklılığın olmadığı, tüm proje tiplerinde yoğunluğun yüksek olduğu görülmüştür. Proje alanına düşen blok sayısı, kat sayısı ya da kattaki daire sayısı azaltılarak; ya da konut dışı kullanımlar (yeşil alan, sosyal donatı vb.) artırılarak yoğunluğun düşürülmesi sağlanabilir.

Kent merkezine uzaklık

Toplu konut alanları, genelde kent merkezinin dışında konumlandırılan yerlerdir. Bu sebeple kent ile bağlantısı iyi sağlanmalı, kopuk ve bağımsız yerleşmelerin oluşması engellenmelidir. Merkezden uzak bölgelerde nüfusun ihtiyacına yönelik donatılar planlanmalıdır. Her bölgede farklılaşan yerleşme düzeni ile ilişkili toplu konut alanı düzenlenmelidir. Planlama ve kentsel tasarım bağlamında kent merkezine uzaklığın önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kent merkezine en yakın proje, 6km uzaklıktaki Erciyes Üniversitesi projesi, en uzak ise 91km mesafe ile Pınarbaşı projeleridir.

Kent merkezine 15 km uzaklıktaki TOKİ Merkez toplu konut alanına Büyükşehir Belediyesi tarafından “TOKİ” isimli belediye otobüsleri ile toplu taşıma imkanı sağlanmaktadır. Bu da alanın ulaşılabilirliğini ve kullanılabilirliğini artırmaktadır. Diğer toplu konut alanlarına ise çeşitli belediye ve ilçe otobüsleri ile toplu taşıma sağlanabilmektedir.

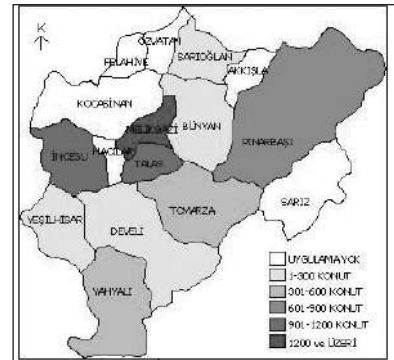
Kent merkezine uzaklık ölçütüne göre birinci grupta incelenen projelerde, uzaklığa bağlı olarak tasarım farklılaşmasının olmadığı, tümünün emsal düzeninde planlandığı görülmüştür. Bu durum çevre yerleşmeler ile uyumu sağlarken İncesu projelerinde çevredeki mevcut parsel düzenindeki yerleşim ile uyumsuz olduğu görülmüştür. 2. grup projelerde de aynı durum söz konusudur. Sadece Sarioğlan Tarımköy projesi parsel düzeninde planlanarak çevresindeki yerleşim dokusuna uyum sağlamıştır.

Konut sayısı

Büyükşehir Belediyesi ilçelerindeki 11 proje dahilinde toplam TOKİ konutu sayısı 8.170’dir. Diğer ilçelerdeki 9 projede ise toplam konut sayısı 1.908’dir. 1. gruptaki konut sayısı, Kayseri’deki TOKİ konutları içerisinde %81’lik oranla büyük kısmı oluştururken 1. grup projelerdeki konut sayısı, toplam konut sayısının %19’unu oluşturmaktadır. Gelir gruplarına göre sınıflandırılan projelerde konut sayıları Tablo 3’te verilmiştir. Bu konutların ilçelere göre dağılımını gösteren harita da Harita 3’te sunulmuştur.

	Büyükşehir Belediyesi’ne Bağlı İlçelerdeki Uygulamalar (1. Grup Projeler)	Diğer İlçelerdeki Uygulamalar (2. Grup Projeler)	Toplam
Alt Gelir Grubu Projeleri	476	-	476
Dar ve Orta Gelir Grubu Projeleri	5846	1280	7126
Karma Projeler	1848	488	2336
Tarımköy Projesi	-	140	140
TOPLAM	8170	1908	10078

Tablo 3. Projelerdeki konut sayısı

Harita 3. TOKİ Kayseri uygulamalarında konut sayılarının ilçelere göre dağılımı

Konut tipleri

İncelenen TOKİ projelerinde, kullanılan konut tipleri çeşitliliği fazladır. 1. gruptaki 11 projede toplam 10 farklı konut tipine rastlanmıştır. 2. grupta incelenen 9 projede de toplam 8 farklı konut tipi kullanılmıştır. Bu konut tiplerinde metrekare büyüklükleri değiştirilerek, oda sayısı eklenip çıkartılarak, kattaki daire sayısı değiştirilerek ya da kat adetleri artırılıp azaltılarak farklılık sağlanmaya çalışılmıştır. Tek tip konutla gerçekleştirilen projeler 1 gruptan Merkez 1. Bölge projesi (B1 tipi), 2. gruptan ise Tomarza (F tipi) ve Sarioğlan (Tarımköy tipi) projeleridir. Konut tiplerindeki farklılık, dış mekan tasarımına blok yüksekliklerindeki çeşitlilik olarak yansırken, genel olarak kare formda olan yapı blokları, KG ve Y tipinde dikdörtgen form, F ve FG tipinde ise ikiz blok formu şeklinde planlama ve tasarıma yansımıştır. Dış cephe boyalarında çeşitli renkler kullanılarak da toplu konut alanındaki konutlarda farklılık yaratılmıştır. Tasarım boyutunda düşünüldüğünde konut tiplerindeki çeşitliliğin karmaşa yarattığı görülse de tekdüzelik ve monotonluktan uzaklaştırılmaya çalışılan uygulamalar görülmüştür.

Resim 1. TOKİ toplu konut alanlarında uygulanan konut tipi çeşitliliği (TOKİ Toplu Konut Projeleri ve Araştırma Dairesi arşivi, 2010)

Kat adetleri

1. gruptaki toplu konut projelerinde uygulanan en az kat adedi Z+3, en fazla kat adedi ise Z+12'dir. İncesu ve İncesu-Bahçesaray projeleri dışındaki diğer toplu konut alanlarında, konutların kat adetlerindeki farklılıklarla planlama ve tasarım açısından hareketlilik sağlanmıştır. 2. grupta incelenen toplu konut projelerinde kat adedi en az olan konutlar, Z+1 ile Sarioğlan tarımköy konutları, en fazla kat adedi ise 2B+Z+7 ile Develi projesi konutlarıdır. Bu gruptaki ilçelerde incelenen tüm toplu konut alanlarında, proje konutları aynı kat adedi ile uygulanmış, planlama ve tasarım açısından üçüncü boyutta hareketlilik yaratılmamıştır.

İncelenen tüm projelerde konut bloklarındaki kat adedinin, çevre yerleşmeler ile genel olarak uyum içinde olduğu görülse de 1. gruptaki İncesu-Bahçesaray projesi ve 2. gruptaki Develi projesinde bu uyumun sağlanmadığı, bu toplu konut alanlarındaki kat adedinin, çev-

redede konut birimlerinden fazla olduğu görülmüştür.

Otopark

Otopark Yönetmeliği'ndeki standartlara göre mesken alanlarında her 3 daire için en az 1 araçlık otopark alanı ayrılması gerekmektedir. TOKİ'nin projelerinde ise bu standardın her 2 daire için 1 araçlık otopark olarak hesaplandığı görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında standartların üzerinde ölçüt benimsendiği görülmektedir.

Sosyal donatı alanlarında da otopark hesabı, Otopark Yönetmeliği'ndeki standartlara uygun planlanmıştır. İlköğretim ve ortaöğretim alanlarında inşaat alanı/400m², dini tesis alanında inşaat alanı/300m², ticaret alanlarında inşaat alanı/50m², sağlık alanında inşaat alanı/125m², kültürel ve spor tesislerinde ise kapasite/30 araç olarak hesaplanmıştır. Bu bağlamda bakıldığında standarda uygun uygulamalar olduğu görülmüş, projeler olumlu bulunmuştur.

Sayı olarak uygun bulunan otopark alanları tasarım boyutunda incelendiğinde; projelerin genelinde konut yerleşimi ile uyum içerisinde, eğitim dikkate alınarak yapılan uygulamalar olsa da, Pınarbaşı 3. etap, Tomarza ve Bünyan'da arazi eğiminin uygun olmadığı otopark tasarımlar görülmüş, bu açıdan otoparklar olumsuz bulunmuştur. Ayrıca arazi koşullarına uymayan, girişlerin kavşaklara çok yakın olduğu, 1. derece taşıt yolundan verildiği ve birbirine geçişli otopark alanlarının tasarlandığı toplu konut alanları tespit edilmiştir, bu tasarımlar da olumsuz bulunmuştur.

Çocuk oyun alanları

Çocuk oyun alanları kentlerde hem yeşil alan sistemine katkıda bulunması, hem de çocukların gelişiminde önemli rol oynaması açısından, geniş nüfus kitlelerine hitap eden toplu konut uygulamalarında da bu alanlar önemle planlanmalıdır.

Projenin büyüklüğüne göre 2 veya daha fazla sayıda ÇOA düzenlenen projeler mevcuttur. Bu açıdan analiz edildiğinde en çok çocuk oyun alanı düzenlenen proje, 600 m² ile Erciyes Üniversitesi projesidir. İmar kanununda 10 m²/kişi'lik öneri yeşil alan değeri dikkate alı-

Resim 2. Merkez 1. bölge ve Pınarbaşı 1. etap çocuk oyun alanı düzenlemeleri (TOKİ Toplu Konut Projeleri ve Araştırma Dairesi arşivi, 2010)

narak, kişi başına yaklaşık 2,114 m² çocuk oyun alanı öngörüldüğü belirlenmiştir (Yılmaz ve Bulut, 2003). Ancak yine hiçbir projede kişi başına düşmesi gereken 2,114 m² lik çocuk oyun alanı miktarı sağlanamamıştır. İki grupta incelenen toplu konut alanının genelinde çocuk oyun alanlarının otopark ve taşıt yollarına çok yakın konumlandığı, bu alanların çeşitli bitkiler ve çalılar ile dış çevreden ayrılarak korunamadığı, çevresindeki yeşil dokunun zayıf olduğu görülmüştür. Çocuk oyun alanlarında yaya bağlantılarının zayıf olduğu, oyun alanlarının tümünde benzer çocuk oyun mobilyası kullanıldığı, farklı oyun fırsatları sunan uygulamaya rastlanmayarak çocuklara yönelik oyun seçeneklerinin sınırlı kaldığı görülmüştür. Bu sebeple TOKİ projeleri bu ölçütler bazında yetersiz bulunmuştur.

Yeşil alan

Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik'te, nüfusa göre oluşturulması gereken aktif yeşil alan standardı, kişi başına 10 m² olarak kabul edilmiştir. Kayseri genelinde kişi başına düşen aktif yeşil alan miktarı 5,4 m² olup standardın altındadır (Öztürk, 2004). Aktif ve pasif yeşil alanların toplamına göre değerlendirilen bu ölçüt nüfusa göre hesaplandığında, kişi başına düşmesi gereken 10 m² lik yeşil alan standardı projelerin tümünde sağlanmaktadır. Fakat projelerde “yeşil alan” olarak gösterilen yerlerin birçoğunun uygulamalarda yeşil olmaktan ziyade, zayıf bitki örtülü ve boş toprak alanlar olarak kaldığı görülmüştür. Yeni tamamlanmak üzere olan projelerde bu durum hoş görülse de birkaç yıl önce tamamlanmış olan projelerde hala yeşil dokunun zayıf olması olumsuz bulunmuştur. Bu alanlara fonksiyon verilerek aktif kullanımlı yeşil alanlar yaratılmalıdır

Yeşil alanların tasarım boyutu incelendiğinde, tüm projelerde bu alanların ortak mekan yaratma kaygısından uzak, basit yaya yolu çözümleri ile, standart bank, pergola ve gazebo-lardan oluştuğu görülmüştür. Belirli bir yeşil sistem kurulmamıştır. Bitki çeşitlendirmeleri ile görsel ve estetik yönden imaj sağlanmalı, maliyeti zorlamadan kentsel mobilya düzenlemeleri ile modern görünüm sağlanmalıdır.

Sosyal donatılar

Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik'te, nüfusa göre planlanması gereken sosyal donatı standartları belirlenmiştir. 1. grupta yer alan Merkez bölge projelerinde, nüfusun ihtiyacının altında sosyal donatı planlanmıştır. Ayrıca bu gruptaki toplu konut alanlarından Erciyes Üniversitesi projesindeki ilköğretim tesisi (3,2 m²/kişi) ve Melikgazi projesindeki ilköğretim tesisi (3m²/kişi) standardın altında büyüklükte planlanmıştır. Bunların dışında kalan donatılar, standart hesabına uygundur. 2. gruptaki projelerdeki sosyal donatılar incelendiğinde, projelerin 3 tanesinde (Develi Yeşilhisar ve Sarioğlan) hiçbir sosyal donatıya yer verilmediği görülmüştür. Pınarbaşı 1. ve 3. etap projelerinde de donatı olmadığı görülse de bu bölgelerdeki donatı ihtiyacı, aynı mevkide uygulanan Pınarbaşı 2. etap projesinden kar-

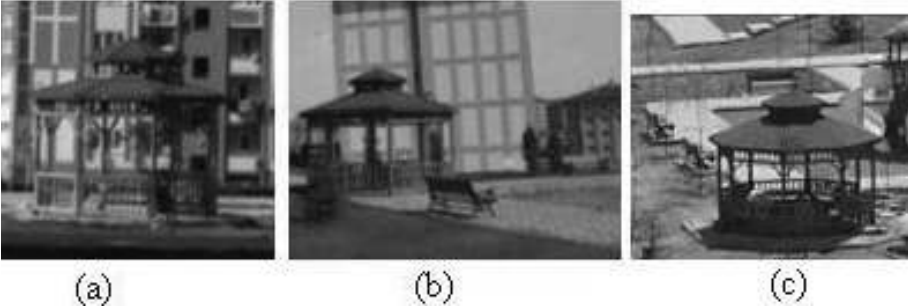

Resim 3. İncesu dini tesis ve Tomarza 16 derslikli ilköğretim tesisi (TOKİ Toplu Konut Projeleri ve Araştırma Dairesi arşivi, 2010)

şlanmaktadır. 2. gruptaki projelerin hiçbirinde spor ve sağlık tesislerine yer verilmemiştir. Tasarım boyutunda ele aldığımızda, sosyal donatı alanları ile yaya bağlantılarının zayıf olduğu görülmüştür. Otopark çözümleri, her donatı alanı içerisinde çözülmüş, eğitim tesislerinde kuzeye yönelmeden kaçınılmıştır. Merkez 7. Bölge, İncesu ve Melikgazi projelerinde ilköğretim tesis alanı yerleşmeden kopuk ve yaya bağlantıları zayıf şekilde tasarlanmıştır. Planlama alanı içinde sosyal donatı alanlarının merkezi konumda, yaya bağlantılarının iyi çözüldüğü, güvenli tasarımları yapılmalıdır. Kullanıcı ihtiyaçlarına cevap verebilmek, memnuniyeti sağlayabilmek, gelecekte olabilecek sorunları önlemek ve sürdürülebilir uzun vadeli toplu konut alanları yaratabilmek için sosyal donatı tesis alanları standartlara uygun planlanmalı, yer seçimleri ve donatılar arası ilişkiler sağlıklı düzenlenmelidir.

Kentsel Mobilyalar

1. ve 2. grupta incelenen bütün projelerde bank, gazebo ve pergolalar kullanılmıştır. (Melikgazi ve Sarıoğlan projeleri kentsel mobilya bilgilerine ulaşılamamıştır). İncelenen projelerdeki tüm gazeboların tek tipte olduğu, bunların dışında farklı tip kare formda oturma birimleri ve döner oturma birimleri kullanıldığı da tespit edilmiştir.

Resim 4. Toplu konut alanlarında uygulanmış gazebolar (a: 4. bölge, b: İncesu, c: Tomarza) (TOKİ Toplu Konut Projeleri ve Araştırma Dairesi arşivi, 2010)

Resim 5. Merkez bölge toplu konut alanlarında uygulanmış diğer oturma birimleri (Orijinal, 2010)

Tüm projelerde bina girişleri, otopark alanları, çocuk oyun alanları ve yaya yollarında yeterli sayıda aydınlatma elemanı düzenlenmiştir. İncelenen projelerde çöp toplama birimleri analiz edilirken çocuk oyun alanları etrafında ve yaya yolları üzerinde çok seyrek aralıklarla yerleştirildiği görülmüştür. Projelerde farklı tiplerde, farklı renklerde metal malzemeden çöp toplama birimleri kullanılmıştır.

Resim 6. Toplu konut alanlarında uygulanmış çöp toplama birimleri (a: Pınarbaşı 2 . etap, b: Yahyalı, c: Merkez 3. bölge, d: Merkez 4. bölge) (TOKİ Toplu Konut Projeleri ve Araştırma Dairesi arşivi, 2010)

Ayrıca merkez bölge toplu konut alanında, binalar arası boş bir alana spor aletleri yerleştirilmiştir. Fakat bu alan, fonksiyonel bir spor alanı olmaktan ziyade, herhangi bir yaya bağlantısı, zemin döşemesi gibi tasarımlardan yoksun, kullanıcıların tercih etmediği terk edilmiş bir alan olarak kalmıştır (Resim 7-a). Yine merkez bölge toplu konut alanında yeşil alan içerisinde konumlandırılan çeşmenin de fonksiyonelliği bulunmamaktadır (Resim 7-b).

Resim 7. (a) Merkez bölgede konumlandırılmış spor aletleri (b) Merkez bölgedeki fonksiyonsuz çeşme (Orişinal, 2010).

TOKİ projelerinde kentsel mobilya konusunda da tutarsızlık hakimdir. Sadece gazebolar tüm projelerde aynı tiptedir. Mobilyalardaki farklılık, yöreye özgü kimlik kazandırma niteliğinde bir farklılık olmamış, aksine projelerdeki tutarsızlığı ortaya koymuştur. Aynı bölgede yapılan farklı etap projelerinde bile planlanan kentsel mobilyaların çeşitlilik gösterdiği görülmüştür. Kent içindeki alanlarda bu düzeni sağlayabilmek için müdahale etmek çok zor olsa da TOKİ toplu konut alanlarında bu düzenin sağlanması hedeflenmelidir. Kullanılan kentsel mobilyalarda ortak bir dil oluşturulmalıdır. Ağaç altı oturma birimleri ile hem yeşil alan varlığı artırılmalı, hem fonksiyon kazandırılmalı hem de tasarım boyutu güçlendirilmelidir.

Doğal Yapı

Projelerde planlama ve tasarım ilkeleri incelenirken doğal verilerin planlama ve tasarımda etkili olduğu arazi eğimi, iklim bilgileri ve buna bağlı yönelme durumları incelenmiştir.

Eğim

Arazinin eğim durumu, binaların tasarımını doğrudan etkilemiştir. Yapı blokları yerleştirilirken, projeye konut dokusu verilirken arazinin eğiminin bu tasarımlarda önemli rol aldığı, eğim ile paralel yerleşmelerin olduğu görülmüştür. Yine kot farklılıklarına göre yaya ve taşıt tollarında araziye uygun yüzeyleme, merdiven tasarımları görülmüştür. 2. grupta yer alan Yahyalı toplu konut alanında, arazi eğimine göre set set yerleşim düzeni oluşturulmuştur. Arazi eğiminden, güneşlenme ve manzara açısından yararlanıldığı görülmüştür.

İklim

Kayseri, İç Anadolu bölgesinde, karasal iklim kuşağında bulunmaktadır. Ortalama hava sıcaklığı düşük, kış dönemlerinde uzun süreli kar yağışlarının görüldüğü bir iklim yapısına sahiptir. Bu sebeple bu iklim yapısına sahip yörelerde ısıyı tutucu, ısı kaybını önleyen özelliğe sahip konut tasarımları gerekmektedir. İncelenen TOKİ projelerinde bu özelliğe yönelik bir arayışa gidilmediği görülmüştür. Tüm projelerde daha önce uygulanan tip konutlar bulunmaktadır. İklimsel özelliğe uygun olarak, bütün konut bloklarında karesel formun tercih edilip gereksiz girinti çıkıntılara yer verilmeyerek blok yüzeyinin minimuma indirilmesi, böylece ısı kaybının önleniyor olması, olumlu olarak görülebilir. Projelerde yeşil alanların tasarlanması ve bitki konumlandırmalarında kış güneşini kesmeyecek şekilde, kuzey ve kuzeydoğudan gelecek soğuk rüzgarları önleyici düzende tasarlanmalıdır.

Yönlenme

Kayseri'nin coğrafi konumu gereği güneye bakan eğimli araziler kış aylarında güney ışınlarını dik olarak almakta ve buralarda güneş ışınım miktarı daha fazla olmaktadır. Bu nedenle kuzey yarım küresi için güney yönü, en iyi eğim yönü olarak kabul edilmektedir (Yüksek ve Esin, 2009). İki grupta incelenen projelerin tümünde bu ölçüte uyulmadığı, arazi yapısı elverdiği şartlarda farklı yönlenmeler olduğu görülmüştür.

Planlama ve tasarım ilkeleri bağlamında yönlenme ölçütü, incelenen toplu konut projelerinde olumsuz bulunmuştur. Yönlenmeler eğim ile ilişkilendirilerek düzenlenmiştir fakat iklimle uygun olmayan, ortak mekan yaratma kaygısından uzak tasarımların, bloklar yerleştirilirken bina girişleri ile yaya bağlantılarının da zayıf kaldığı göz önüne alındığında, yönlenme durumlarının alanın erişilebilirliğini ve yaşanabilirliğini de olumsuz etkilediği söylenebilir.

Ayrıca projelerdeki taşıt yolları çözümünde bir sorun görülmezken, yaya sirkülasyon sistemi zayıf bulunmuştur. Tomarza ve İncesu projeleri dışında herhangi bir ana yaya aksı gibi dolaşımı düzenli ve sürekli kılan tasarımlara rastlanmamıştır. Yaya yolları birbirini dik kesen grid dokularında tasarlanmıştır. Bu tasarım şekli olumsuz bulunmuş, yaya hareketliliğinin esnekliği ile uyum içinde, yumuşak kırılmaların olduğu, yeşil doku ve çeşitli kentsel objelerle zenginleştirilmiş, ortak mekan oluşturulmasına olanak sağlayan, meydan-meydan-cıklarla fonksiyonelliği artırılmış, sürdürülebilir bir yaya sistemi oluşturulması gerektiği görülmüştür.

Sonuç

İl bütününde, 10 ilçede gerçekleştirilen 20 konut projesi, çalışma kapsamında belirlenen fiziksel ölçütler temelinde incelenmiştir. Projelerin tekil olarak planlama ilkelerine uyum çabası içinde oluşturulduğu görülmüş ancak projelerin mevcut kentle bütünleşme ve tasarım boyutlarında zayıf/yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır.

TOKİ'nin belirlemiş olduğu konut üretim modellerinden Kayseri'de 3 farklı tipte (alt gelir grubu, orta gelir grubu ve tarımköy konutları) gerçekleştirilen toplu konut alanlarında, yapı yaklaşma sınırları, emsal değerleri, maksimum yapı yükseklikleri, yol-kaldırım genişlikleri, daire başına ayrılması gereken otopark sayısı gibi ilkelere uyulduğu, ancak bu durum sağlanırken tasarım boyutunun göz ardı edildiği görülmüştür. Kentsel tasarım, planlama sürecinin bir parçası olduğu için uygulamalarda gerçekleştirilen planlama faaliyetleri, kentsel tasarım boyutuyla ele alınmalı, yakın çevre ile bütünlük, üst düzey kararları ile uyum içinde, görsel estetik, çevresel kalitesi, üçüncü boyut ilkelerine uyumlu, "dar gelirli, alt gelir grubu ve yoksulları ev sahibi yapma" ilkesini gözeten toplu konut projeleri gerçekleştirilmelidir. Kayseri'de semt memnuniyetine verilen önemin ve bu yöndeki beklentilerin konut memnuniyetinden daha önemli olduğu saptanmıştır (Kocatürk ve Bölen, 2005). Bu sebeple TOKİ toplu konut alanlarında kentsel tasarım faaliyetlerine önem verilerek çevre kalitesi ve semt kalitesi yaratılmalıdır.

Kayseri'de son yıllarda orta ve üst gelir grubuna yönelik üretilen konutlarda artış yaşanmakta, lüks konut projeleri, rezidansların inşasına devam edilmektedir. Bu da önümüzdeki yıllarda kent içinde orta ve üst gelir grubuna hitap eden konut talebinin karşılanacağına işaret eder. TOKİ'nin önceliği ise piyasa koşullarında konut sahibi olamayan alt gelir grubu ve yoksullara yönelik konut üretimi olmalı, "ödeme koşulları ile alt gelir grubunu hedefleyen, yaşam çevresi kalitesinin artırılmasını gözeterek, özgün doğal ve kültürel içeriği koruyan, çağın gereklerine uygun sentezler yapabilen planlama ve tasarımı içselleştiren toplu konut alanları" yaklaşımı geliştirilmelidir .

Kaynakça

Analitik Araştırma ve Danışmanlık, "Müşteriye Danışma Süreci Araştırma Çalışması", TOKİ Araştırma Dizisi- 3, Ankara, (2006).

Aslan, F., "Toplu Konut Yerleşimlerinde Peyzaj Tasarımı ve Yönetimi Sorunlarının Çözümünün, Ankara Kuru-Yön Örneğinde İrdelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, (2007).

Çabuk, S., "Kayseri Metropolitan Kentinin Gelişme Baskısı Altında Kalan Ağırnas'ta, Kültürel Kimliğin Sürdürülebilir Mücadelesi", 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 29. Kolokiyumu, İstanbul, 409-420 (2005).

Doğukan-Anakent Müşterek İş Ortaklığı, "Kayseri Büyükşehir Belediyesi 1/250 000 Ölçekli Nazım İmar Planı Araştırma Raporu", Ankara, 204-212 (2006).

Erkiletlioğlu, H. "Geniş Kayseri Tarihi", Kayseri, (2006).

Girginer, S., "Kentsel Tasarım ile Ekolojik Sürdürülebilirliğin İlişkilendirilmesi ve Toplu Konut Gelişme Bölgelerinde Örneklenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, (2006).

İmamoğlu, V., “20. Yüzyılın İlk Yarısında Kayseri Kenti: Fiziki Çevre ve Yaşam”, 1. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları 1, Kayseri, 121-128 (1996).

Karatepe, Ş., “Kendini Kuran Şehir”, İz yayıncılık, İstanbul, (2001).

Kayseri Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Dairesi arşivi, 2010

Keskinok, Ç., “Kenti Tasarlamının ve Üretebilmenin Bir Aracı Olarak Toplu Konut Uygulamaları”, 31. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, Ankara, 293-321 (2007).

Kocatürk, F., Bölen, F., “Kayseri’de Konut Alanı Yer Seçimi ve Hanehalkı Hareketliliği”, İTÜ Mimarlık, Planlama, Tasarım Dergisi, 4 (2): 17-24 (2005).

Oral, F. S., “Kayseri’de Modernleşme Sürecinde Kent Konutu Kavramının Gelişimi 1950-1970”, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri, (2006).

Özdin, H., “Kayseri’de Modern Konut Örneği Olarak Sıra Düzen Evler”, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri, (2009).

Öztürk, B., “Kentsel Açık ve Yeşil Alan Sistemi Oluşturulması: Kayseri Kent Bütünü Örneği”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, (2004).

Taner, İ., “Kamunun Uygulamaya Koyduğu Bir Toplu Konut Projesinin Fiziksel ve Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin Kritik Edilmesi: Eryaman Toplu Konut Alanı”, 32. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, İstanbul, 853-858 (2008).

TOKİ Toplu Konut Projeleri ve Araştırma Dairesi arşivi, 2010

Türel, G., “Yaşlılar İçin Konut, Diğerlerinin Konut Sorunları”, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara, 575 (1996).

www.toki.gov.tr, 2010

Yılmaz, S., Bulut, Z., “Kentsel Mekanlarda Çocuk Oyun Alanlarının Yeri ve Önemi, Erzurum Örneği”, Milli Eğitim Dergisi, sayı:158 (2003).

Yüksek, İ., Esin, T., “Kırklareli Geleneksel Konut Örneklerinin Enerji Etkinliğinin Değerlendirilmesi”, IX. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi, İzmir, 800 (2009).

TOPLU KONUT ALANLARINDA PLANLAMA VE KENTSEL TASARIM İLKELERİ: TOKİ KAYSERİ UYGULAMALARI ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

EK-1 A) 1. Grup projeler analiz tablosu

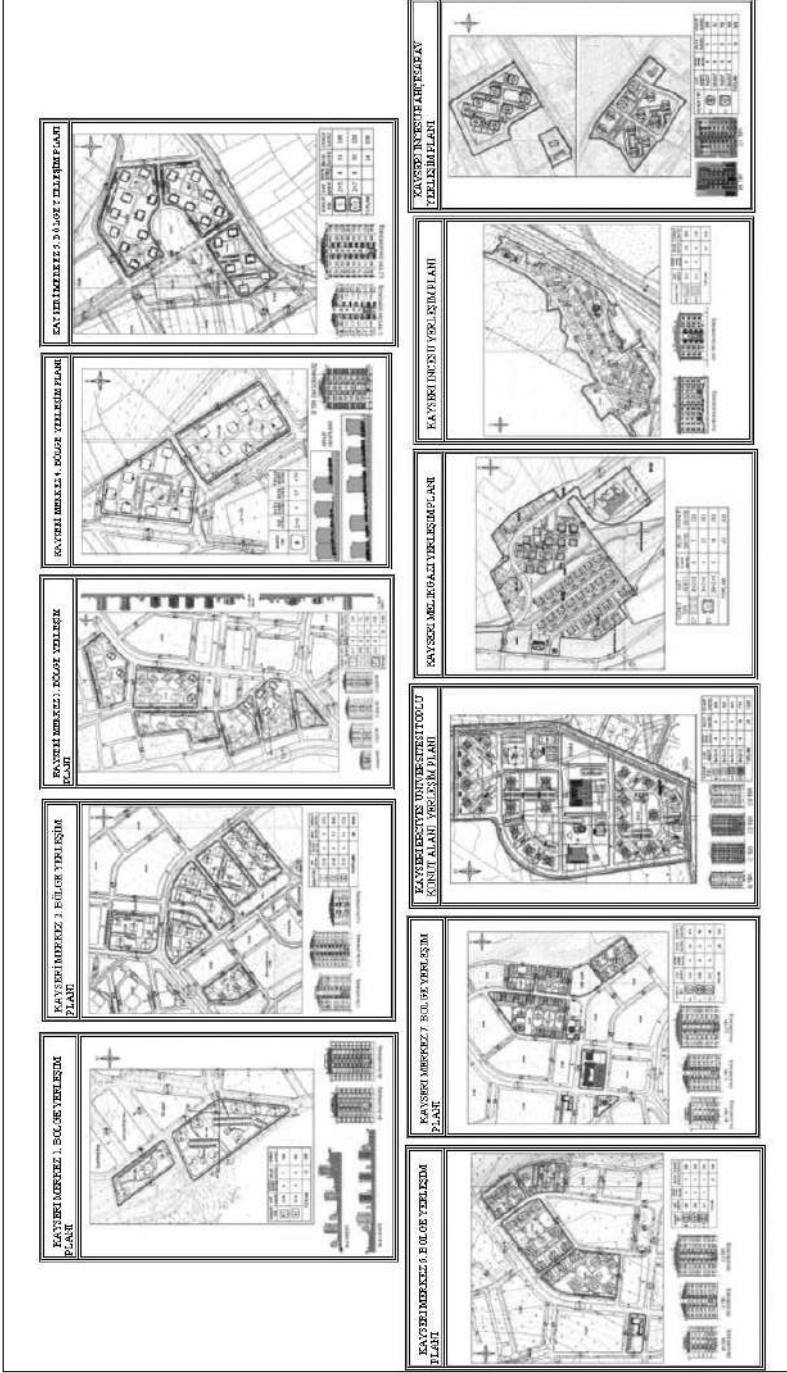
Proje Adı	Merkiz 1. Bölge	Merkiz 2. Bölge	Merkiz 3. Bölge	Merkiz 4. Bölge	Merkiz 5. Bölge	Merkiz 6. Bölge	Merkiz 7. Bölge	Eriyices Üniversitesi	Melikgazi	İncesu (432 konut)	İncesu (580 konut)
Proje Tipi	Karma	Dar ve Orta Gelir Grubu	Dar ve Orta Gelir Grubu	Alt Gelir Grubu	Dar ve Orta Gelir Grubu	Karma	Karma	Dar ve Orta Gelir Grubu	Dar ve Orta Gelir Grubu	Dar ve Orta Gelir Grubu	Dar ve Orta Gelir Grubu
Proje Başlama-Bitiş Tarihi	2005-2006	2005-2006	2005-2007	2006-2007	2006-2007	2007-2009	2007-2009	2008-2010	2009-	2007-2008	2009-
Uygulanma Oranı (%)	%100	%100	%100	%100	%100	%98	%98	%98	%0	%100	%79
Yaklaşık Nüfus (kişi)	1504 kişi	3776 kişi	4736 kişi	1904 kişi	2624 kişi	2976 kişi	2912 kişi	4896 kişi	3304 kişi	1728 kişi	2320 kişi
Yoğunluk (kişi/ha)	455 kişi/ha	286 kişi/ha	375 kişi/ha	359 kişi/ha	328 kişi/ha	360 kişi/ha	416 kişi/ha	480 kişi/ha	330 kişi/ha	340 kişi/ha	475 kişi/ha
Kent Merkezine Uzaklık (km)	15 km	15 km	15 km	15 km	15 km	15 km	15 km	6 km	15 km	33km	33km
Konut Sayısı	376 konut (12 blok)	944 konut (36 blok)	1184 konut (36 blok)	476 konut (17 blok)	856 konut (24 blok)	744 konut (23 blok)	728 konut (23 blok)	1224 konut (24 blok)	826 konut (43 blok)	432 konut (27 blok)	580 konut (18 blok)
Konut Tipleri	B1 tipi 7 blok, B2 tipi 5 blok	C tipi 9 blok, C2 tipi 13 blok, K2 tipi 14 blok	C tipi 7, C1 tipi 8 blok, K2 tipi 8 blok	B1 tipi 17 blok	C tipi 14 blok, C2 tipi 10 blok	B1 tipi 8 blok, B1 tipi Z+5,	B1 tipi 24 blok, C2 tipi 2 blok, C2 tipi 8 blok, B1 tipi Z+5,	B1 tipi 4 blok, C1 tipi 2 blok, C2 tipi 2 blok, C3 tipi 14 blok	CY tipi 7 blok, DY tipi 22 blok, DY tipi 14 blok	B1:B+Z+7 ve ZB+Z+7	B1:B+Z+7 ve ZB+Z+7
Kat Adetleri	B1:B+Z+6, B2: B+Z+8	C: Z+6, C2: Z+8, K2: Z+3	C: Z+7, C1: Z+8 / Z+9, K2: Z+3	Z+6	C= Z+5, C2= Z+7	C tipi Z+6, C2 tipi Z+7	B1 tipi Z+5, C1 tipi Z+6, C2 tipi Z+7	CY:B+Z+3 DY:B+Z+3 DY:ZB+Z+3	iki tip de Z+3	iki tip de Z+3	C1: B+Z+7 ve ZB+Z+7
Otopark	188 araçlık	482 araçlık	625 araçlık	238 araçlık	362 araçlık	355 araçlık	376 araçlık	971 araçlık	284 araçlık	217 araçlık	290 araçlık
Çocuk Oyun Alanı	300m ²	500 m ²	500 m ²	400 m ²	570 m ²	570 m ²	540 m ²	800 m ²	-	300 m ²	300 m ²
Yeşil Alan	24 000 m ²	115 000 m ²	97 000 m ²	31 000 m ²	71 000 m ²	56 000 m ²	46 000 m ²	125 000 m ²	50 000 m ²	67 000 m ²	34 000 m ²
Eğitim	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Dini	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Ticaret	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Sosyal	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Sosyo-Kültürel	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Donatılar	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Bank	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Gazabo	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Kentsel	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Mobilyalar	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Çöp Toplama Birimi	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Eğitim	% 7	% 4	% 7	% 4	% 4, % 25	% 4 - % 30	% 7	% 3	% 25 - % 40	% 20	% 8 - % 10
İklim	Karasal	Karasal	Karasal	Karasal	Karasal	Karasal	Karasal	Karasal	Karasal	Karasal	Karasal
Doğal Yağr	D-B	KB-GD ve D-B	KD-GB ve KB-GD	KD-GB ve KB-GD	KD-GB ve KB-GD	KD-GB ve KB-GD	D-B	KD-GB, KB-GD, D-B	KD-GB ve KB-GD	K-G ve D-B	D-B, K-G

EK-1 B) 1. grup projeler analiz tablosu

Proje Adı	Pınarbaşı Hürriyet (1. Etap)	Pınarbaşı 2. Etap	Pınarbaşı 3. Etap	Kayseri Yahyali	Kayseri Tomerza	Kayseri Bünyan	Kayseri Devveli	Kayseri Yeşilhisar	Kayseri Sarıoğlan
Proje Tipi	Dar ve Orta Gelir Grubu	Karma	Dar ve Orta Gelir Grubu	Karma	Dar ve Orta Gelir Grubu	Dar ve Orta Gelir Grubu	Dar ve Orta Gelir Grubu	Dar ve Orta Gelir Grubu	Tarımköy
Proje Başlama-Bitiş Tarihi	2004-2005	2007-2009	2008-2009	2007-2008	2007-2009	2007-2009	2009	2009	2010-
Uygulanma Oranı (%)	100%	97%	97%	100%	98%	97%	31%	92%	0%
Yaklaşık Nüfus (kişi)	768 kişi	576 kişi	1120 kişi	1376 kişi	1216 kişi	856 kişi	648 kişi	512 kişi	560 kişi
Yoğunluk (kişi/ha)	166 kişi/ha	180 kişi/ha	260 kişi/ha	254 kişi/ha	296 kişi/ha	342 kişi/ha	475 kişi/ha	284 kişi/ha	57 kişi/ha
Kent Merkezine Uzaklık (km)	91km	91km	91 km	87 km	55 km	41 km	45 km	66 km	81 km
Konut Sayısı	192 konut (12 blok)	144 konut (9 blok)	280 konut (17 blok)	344 konut (34 blok)	304 konut (19 blok)	214 konut (13 blok)	162 konut (5 blok)	128 konut (8 blok)	140 konut (140 blok)
Konut Tipleri	K tipi 12 blok	F tipi 5 blok, K tipi 4 blok	K1 tipi 10 blok, F tipi 7 blok	F tipi 9 blok, Y tipi 25 blok	F tipi 19 blok	F tipi 6 blok, K1 tipi 3 blok, K2 tipi 4 blok	C1 tipi 1 blok, F tipi 4 blok	F tipi 4 blok, K2 tipi 4 blok	Tarımköy Konutları
Kat Adetleri	Z+3	B+Z+3	K1= (6blok B+Z+3, 4blok 2B+Z+3), F=B+Z+3	B+Z+3	B+Z+3	F=B+Z+3, K1=2B+Z+3, K2=B+Z+3	C1=2B+Z+7, F=2B+Z+7	F=B+Z+3, KG=B+Z+3	Tüm bloklar Z+1
Otopark	104 araçlık	72 araçlık	185 araçlık	187 araçlık	239 araçlık	107 araçlık	81 araçlık	64 araçlık	-
Çocuk Oyun Alanı	380 m ²	216 m ²	300 m ²	320 m ²	360 m ²	200 m ²	150 m ²	100 m ²	-
Yeşil Alan	38 000 m ²	25 000 m ²	30 000 m ²	40 000 m ²	30 000 m ²	18 420 m ²	9 000 m ²	12 800 m ²	85 000 m ²
Eğitim	Yok	10 000 m ²	Yok	7 500 m ²	6 100 m ²	5 300 m ²	Yok	Yok	Yok
Dini	Yok	3 700 m ²	Yok	3 500 m ²	1 200 m ²	1 500 m ²	Yok	Yok	Yok
Ticaret	Yok	5 200 m ²	Yok	3 000 m ²	1 900 m ²	1 700 m ²	Yok	Yok	Yok
Sosyal	Yok	3 064 m ²	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Donatılar	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Bank	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	-
Gazabo	Var	Var	Yok	Var	Var	Var	Var	Var	-
Aydınlatma Elemanı	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	-
Mobilya	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	-
Çöp Toplama Birimi	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	-
Eğim	%8 - %30	%15	%15- %30	%20- %35	%10	%25	%20	%7	%20
İklim	Karasal	Karasal	Karasal	Karasal	Karasal	Karasal	Karasal	Karasal	Karasal
Doğal Yapı	KD-GB ve KB-GD	KD-GB	K1= D-B, F=karma	KB-GD, D-B	D-B	KD-GB	KD-GB	Karasal	Karasal D-B, KD-GB, KB-GD

EK-2. Kayseri TOKİ Projeleri Yerleşim Planları (A: 1. Grup Projeler, B: 2. Grup Projeler)

A) 1. Grup Projeler Yerleşim Planları

EK-2. Kayseri TOKİ Projeleri Yerleşim Planları (A: 1. Grup Projeler, B: 2. Grup Projeler)

B) 2. Grup Projeler Yerleşim Planları

NEOLİBERALİZM VE YOĞUNLUĞUN SİYASETİ

Hilmi Oğuz ALDAN

Şehir Plancısı

Mehmet Can ALDAN

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü

Giriş:

Yerel Kültür, Neoliberal Yapılanma ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi

2. Dünya Savaşı sonrası dönemin ‘kapitalizmin altın çağı’ (Arrighi, 1994) olarak tanımlanmasını sağlayan Keynesci kalkınma iktisatı, 70’lerin ikinci yarısı ile beraber tıkanmaya uyarıları vermeye başlamıştır. Düşen kar oranları, yavaşlayan hatta durma noktasına gelen büyüme hızları, baş edilemez haldeki enflasyon, petrol krizleri, ‘kısacası kapitalizmin demir kuralları’ (Yeldan, 2009:4), tam istihdam, ulusal kalkınma ve refah uygulamaları – yüksek işçi maaşları, yüksek tarımsal gelirler, sendikal haklar, toplumsal konut uygulamaları vb.- temelindeki bu sistemi 70’lerin sonu ile beraber çöküşe sürüklemiştir¹. Çöküşün devamındaki yeniden yapılanma süreçlerine ise neoliberal kuram damgasını vurmuş, makro-iktisadi merkezi planlama, ulus(al) devletin kamu maliyesi siyasaları, refah devleti uygulamalarının bütünü, devletin iktisattaki belirleyici ve müdahaleci konumu çıkmazın sorumluları olarak ilan edilmiştir. Hayek, Schumpeter gibi iktisatçılar ile Reagan gibi siyasetçilerin simge haline geldiği bu dönemde, rekabetçilik, para siyaseti, piyasa belirleyiciliği, ihraç odaklı büyüme rejimleri gibi olgular iktisadi gündemi belirlemiştirlerdir.

Keynesci kalkınma iktisatının çöküşü sadece dönemsel makro-iktisat siyasalarını alt üst etmekle kalmamış, söz konusu dönem, estetik, bilimsel, kültürel ve toplumsal yönleri ile beraber bir bütün halinde sorgulanır hale gelmiştir. Bu sorgulamaların belirli bir olgunluğa ulaşmasının devamında ise kalkınma iktisatı ile beraber ‘modernist’ toplum projesinin de sonuna gelindiği ilan edilmiştir. Lyotard’ın ve Foucault’un öncüllüğündeki çalışmalar, günün dünyasının artık takibi olanaksız farklılıklardan oluştuğunu, bu farklılıkları tek bir çerçeve içerisinde kabul etmeye çalışan ve bunlara tavandan tabana doğru bir düzen getirme çaba-

¹ Söz konusu dönemin, ithal ikameci sanyileşme rejimini benimseyen bir ülke olan Türkiye örneklemindeki yansımaları için bkz. Boratav (2008)

sında olan her toplumsal projenin başarısızlığa uğradığını ve de uğrayacağını savlamıştır (Şengül, 2009:229). Bir başka anlatım ile, söz konusu yaklaşımlar, ulusal toprakları tanımlı makro-iktisadi siyasalarla kalkındırmaya çalışan kalkınmacılık nasıl başarısızlığa uğradı ise, tek bir toplum kurma çabasındaki modernist projenin de aynı şekilde başarısızlığa uğradığını iddia etmişlerdir.

Söz konusu dönemin devamında başlayan ve günümüze kadar kendi içinde evrilerek devam eden neoliberal yeniden yapılanma süreçlerinin bu çalışmanın ilgi alanı ile ilgili temel özelliklerini, Jessop'un 'kapsamlı iktisat= birikim rejimi + toplumsal düzenleme biçimi' (Jessop, 2002(a):5) yaklaşımı ile özetlemek olanaklıdır. Çalışmanın ilgi alanı bakımından sermaye birikim rejimleri² ile ilgili temel değişiklik, makro- ve mezo-iktisadi siyasaların yendiği başat ölçek ile ilgilidir. Neoliberal yeniden yapılanma süreçleri ile beraber kalkınmacı dönemin kalkınmayı ve birikimi ulusal ölçekte kavrayan anlayışı terk edilmiş, bölge planlama yolu ile bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesi önceliğinden vazgeçilmiştir (Brenner, 2003). Ulusal topraklara bir bütün olarak eğilme alışkanlığı yerini, belirli yerel konumlara farklı siyasalarla yoğunlaşma yaklaşımına bırakmıştır. 'Konumsal siyasanın yükselişi' (Jessop, 1999) olarak tanımlanan bu durum, Türkiye örneğinde 'küresel kent İstanbul', 'Anadolu Kaplanları' gibi söylemlere can vermiştir. Öte yanda düzenleme gündeminde ise ulusal ölçekte ve ulus(al) devlet- örgütlü sermaye- örgütlü işgücü temelindeki düzenleme biçiminin de gün geçtikçe etkisini yitirdiği ile karşılaşılmaktadır. Bir tarafta sermaye bir bütün olarak kavranmaktan vazgeçilmiş ve işkollarına (konut, sanayi, enerji vb) ve konumlarına (İstanbul-Anadolu) göre sermaye ayrımlarına gidilmiştir. Öte yanda ise, sanayisizleşme süreçlerinin ve hizmet işkolunun istihdamdaki ağırlığının artması ile beraber 'sınıf' temelinde örgütlenen oluşumlar etkisini yitirmekte, ortaya çıkan boşluk, etnisite, toplumsal cinsiyet, çevreci gibi 'kimlikler' tarafından doldurulmaya başlamaktadır. Bu yaklaşımlar artık tek bir toplumsal çıkar tanımının olanaksızlığını gündeme getirmektedirler. Buna göre, bütün ülke için – önceki dönemin sanayileşme hedefi benzeri- bir toplumsal iktisadi çıkardan bahsedilemeyeceği gibi, tanımlı sınıf çıkarları da terk edilmelidir. Bu bağlamda, her bir yerellik için farklı iktisadi çıkarların olduğu, her bir yerel unsurun ise farklı toplumsal düzenlemelere gereksinim duyduğu savlanmaktadır. 'Örgütlü kapitalizmin sonu' (Lash ve Urry, 1987) olarak tanımlanan bu dönemde artık çıkar tanımlarının sınıflar üzerine yapılmasından vazgeçilmiş, bunun bir yansıması ise yere ve mekana gönderim yapan çıkar tanımlamaları ile karşılaşılması olmuştur (Swyngedouw vd, 2002). Toplumsal çıkarların farklı yerelliklere gönderimde bulunarak tanımlanması, Cox tarafından yerelin kendisinin bir 'eyleyen' (agency) haline gelmesi şeklinde açıklanmaktadır (Cox, 2002).

Bütün bu gelişmelerin arkasındaki temel itkinin ise 'yenilikçilik' kavramı olduğu ile karşılaşılmaktadır; yeni birikim stratejileri, yeni kimlikler, yeni düzenleme biçimleri... Bu çer-

2 Türkiye örneğinde sermaye birikim süreçlerini daha geniş ve tarihsel bir bakış açısı ile inceleyen bir çerçeveye için bkz. Ercan (2002)

çevrede olağan biçimde devletin kendi içsel örgütlenmesinin de yeniden düzenlendiği gözlemlenmektedir. Yazında ‘devletin yeniden ölçeklenmesi’ başlığı altında toplanan çalışmalar, kalkınmacı ulus(al) devletin geleneksel yetki ve sorumluluklarını bir yanda ulus-üstü ölçeklerdeki oyunculara (AB, DB, IMF, BM vb.), diğer yanda ise ulus-altı ölçekteki oyunculara (yerel yönetimler, yerel örgütler, sanayi ve ticaret odaları vb.) devrettiği süreçleri ayrıntılı biçimde çözümlemektedirler (Jessop, 1999, 2000; Brenner, 1997, 2003; Şengül, 2009; Bayırbağ, 2006)³. Çalışmanın ilgi alanı bakımından dikkat çekilmesi gereken nokta, söz konusu yeniden ölçeklenme süreçlerinin, yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları üzerindeki etkileridir⁴. 1980 öncesinde çöp toplama ya da küçük ölçekli üstyapı işleri ile anılan yerel yönetimler, daha özelinde belediyeler, özellikle ANAP iktidarı ile beraber çok daha etkin hale gelmişlerdir. Bu dönemde –özellikle büyükşehir- belediyelerin, ulusal ve uluslar arası ortaklarla giriştiği büyük ölçekli konut, ulaşım, enerji projeleri, yazını ‘proje belediyeçilik’ (Erder ve İncioğlu, 2004) kavramı ile tanıştırmıştır. Planlama yetkilerinin – en azından önemli bir kısmının- yerel ölçeğe devri ise, günlük gereksinimlerin yanı sıra, sermaye birikimini akıllaştırıcı mekansal düzenlemelerin de –bir ölçüde- yerel yönetimler eli ile yaşama geçirilmesi anlamına gelmiştir. Zaman içerisinde ise söz konusu planlama yetkilerini diğer mekan üretim pratikleri ile birleştirerek genişleten yerel yönetimler, kentsel dönüşüm ya da prestij projesi gibi farklı projelere imza atmaya başlamışlardır. Bunun yanı sıra, özellikle 1994 yılından itibaren toplumsal siyasaların ‘hem ülke gündemindeki ağırlığını arttırması, hem de yerelde yeniden ölçeklenmesi’ (Bayırbağ, 2010(b)), araştırma gündemini, özellikle kentin çeper alanlarına yönelen yeni projeler ile tanıştırmıştır. Devamında bu projelerin, yabancı fon kaynakları ile tanışarak bir anlamda uluslararasılaşması, yeni soruları gündeme getirmektedir (Aldan, 2010). Özetle gelinen aşamada, yerel yönetimler hem farklı işkolları ile ilgili projelerde yatırımcı olarak yer alabilmekte, diğer yandan sürekli biçimde evrilen mekan üretim pratikleri ile yapıyı çevre üretmekte, bir yandan ise, toplumsal nüfusun farklı kesimlerini hedef alabilen projeler geliştirmektedirler. Söz konusu projelerin uygulama biçimleri, oyuncularını, ortakları ise yerellikten yerelliğe farklılık gösterebilmektedir.

Bütün bu süreçlerin çıktılarını, kazananlarını-kaybedenlerini irdelemek bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Ancak çalışmanın ilgi alanı bakımından, söz konusu süreçlerin kentsel ve bölgesel araştırma yazınındaki çalışmaların yöntemleri üzerindeki etkisine dikkat çekilmesi zorunludur.

Neoliberal yapılanma süreçleri ile beraber örgütsüz ve oldukça farklı içeriklerle işleyen yerel projeler, kentsel ve bölgesel araştırma yazınındaki çalışmaları, birkaç istisnai çalışma

3 Türkiye örneğinde, sadece devletin değil, toplumsal ilişkilerin bir bütün olan yeniden ölçeklenmesini inceleyen iki çerçeve için bkz. Bayırbağ (2010 (b)) ve Gündoğdu (2006)

4 Türkiye örneğinde yerel yönetimlerin tarihsel bir değerlendirilmesi için bkz. Şengül (2003)

haricinde⁵, ikiye bölmüştür. Bir taraftaki çalışmalar, farklı yerel projelerin bütünü, kapitalizmin içsel örgütlenmesinin içine oturtmakta, farklı çıktılarının temelde bir bütün olarak neoliberal bir gündem yarattığını iddia etmekte ve farklı çıktıların farklı biçimlerde çalışan sınıfların kazanımlarını tehdit ettiğini savunmaktadırlar. Önemli haklılık paylarına karşın bu çalışmaların izlediği yöntem, neoliberal gündemin hangi farklı siyasalar ve uygulama yöntemleri ile farklı yerelliklerdeki inşa biçimlerinin aydınlatılmasını engellemekte ve bir araştırma boşluğu doğurmaktadır. Öte yandaki çalışmalar ise tek bir yerellik içine kendini hapsedmekte, farklı projelerin teknik ve uygulama ayrıntıları arasında boğularak bunların bir özetleyicisi haline gelmektedir. Farklı yerel projelerin belirli kısımlarını tanımlayabilmelerine karşın bu çalışmalar ise projeler ile makro-iktisadi yapı arasında bağları kuramamakta, sürecin kazananlarını-kaybedenlerini tanımlayamamakta ve geleceğe yönelik öngörülerde bulunamayarak kısır bir araştırma gündeminin oluşmasına neden olmaktadır.

Bu çalışma ile hedeflenen ise söz konusu boşluğu, İstanbul'un kentsel mekan yapısını önümüzdeki günlerde etkileyeceği öngörülen bir yaklaşımı, 'eleştirel söylem çözümlemesi araştırma projesi' çıktıları çerçevesinde inceleyerek doldurmaya çalışmaktır. Buradaki amaç hem şekillenecek yeni mekan üretim pratiklerini anlayabilmek, hem bu pratiklerin üretimindeki neoliberal yaklaşım unsurlarını tanımlayabilmek, hem de sürecin yaratacağı yeni kentsel mekanın olası kazanacaklarına ve kaybedeceklerine gönderimde bulunabilmektir

Hegemonyanın Söylemsel İzlerini Araştırma Çabası

Hastings'e göre, söylem çözümlemesi büyük ölçüde, mekansal sunumun, yani yapılı çevrenin ve kentsel mekanın toplumsal hayattaki etkisini araştıran kültürel coğrafyacıların çalışmalarını başlangıç noktası olarak değerlendirdi (Hastings, 1999:8-9). Önemli eksikler içermesine karşın, kültürel çalışmaların etkinlik alanını genişletmesi ile söylem çözümlemesinden faydalanan çalışma sayısındaki artış arasındaki bağı kurması bakımından bu önerme önem taşımaktadır. Post-modernizme geçiş ile beraber yaşanan 'toplumsal bilimlerde kültürel çağ' (Jessop, 2004), bir yandan dilbilimin önemini arttırmış, öte yandan, farklılık ve yerellik vurguları, geleneksel siyasa araştırma yöntemlerinin dışına çıkılmasını zorunlu kılmıştır (Jacobs, 2006:40). Bu çerçevede söylem çözümlemesi, hem dilbilim geleneginden türemiş bir araştırma yöntemi olması, hem de farklılık çözümlemeleri ile yazında kendine önemli bir yer açmıştır. Bu doğrultuda, özellikle 80'li yılların ikinci yarısından itibaren söylem çözümlemesinin kentsel siyaset ve kentsel mekan üretimi ile ilgili çalışmalarca da sıklıkla kullanıldığı ile karşılaşılmaktadır (Jacobs, 2006).

Söylem çözümlemesinden faydalanan tüm çalışmalar, dili toplumsal bir uygulama aracı olarak kabul etmekte, söylemi ise belirli bir uygulamanın önceliklerinin dile getirilmiş hali olarak kavramaktadırlar. Bu ortak paydaya karşın, söylem(ler)in toplumsal ve siyasal hayat-

5 Üç 'Anadolu Kapları' ile ilgili üç çalışma, makro-iktisadi yeniden yapılanama ile günlük süreçler arasında kurdukları ilişkiler ile söz konusu istisnai çalışmalara örnek verilebilir; bu bağlamda Gaziantep için bkz. Bayırbağ (2010(a)), Denizli için bkz. Özügürlü (2008) ve Kayseri için bkz. Doğan (2006).

taki işlev(ler)ine dair farklı siyasal bakış açıları, farklı amaçlara yönelmiş söylem çözümlenmeleri ile karşılaşılmasına neden olmaktadır. Aynı toplumsal uygulamayı konu alan söylem çözümlenmeleri, oldukça farklı sonuçlara ulaşabilmektedir. Bu aşamada, Lees'in kentsel siyasa alanında söylem çözümlenmesinden faydalanan çalışmaları iki ayrı hatta topladığı çalışması önem kazanmaktadır (Lees, 2004).

Lees kentsel siyasa alanında iki söylem çözümlenmesi hattı tanımlamaktadır. Bu iki hattın biri, Lees tarafından Foucaultcu çalışmalara ayrılmıştır. Bu hattaki çalışmaların büyük ölçüde, Foucault'un sürekli olarak vurgu yaptığı mikro-iktidar ilişkileri (Şengül, 2009:229) tarafından şekillendirildiğinin gözlemlenmesi olasıdır. Söz konusu çalışmaların, söylemleri, bireysel güç ilişkilerinin örgütlendiği iktidar ağları arasındaki ilişkileri çözümlenmek üzere incelemektedirler. Ancak Foucault'un tek bir iktidar odağını reddeden anlayışından etkilenen çalışmalar, kendilerini bilinçli bir şekilde yerel ölçekte sınırlamaktadırlar.

İkinci hattaki çalışmalar ise Lees tarafından 'siyasal iktisat temelli çözümlenmeler' olarak tanımlanmaktadır (Lees, 2004). Bu çalışmaların hemen hepsinde, Gramsci'nin, belirli bir sınıfın, kendi çıkarlarını toplumsal çıkar halinde sunabildikleri süreçlere gönderme yapan 'hegemonya' kavramının ağırlığı doğrudan ya da dolaylı olarak gözlenebilmektedir. Geleneksel Marksist yaklaşımın 'yapı-üst yapı' çözümlenmesinin yerine 'tarihsel blok' (Gramsci, 2010) kavramını geliştiren Gramsci'den büyük ölçüde etkilenen bu çalışmalar, dili ve söylemi toplumsal eşitsizliklerin ikna yolu ile yeniden üretiminde işlev sahibi olarak kavramaktadırlar. Böylece hem Foucaultcu çalışmaların tersine makro-iktisadi yapıdan ve sınıf temelli çözümlenmelerden kopulmamakta; hem de 'iktisadiyatçılık' ve 'indirgemecilik' eleştirilerinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Eleştirel söylem çözümlenmesinden faydalanan çalışmalar da bu hatta yer almaktadır. Bu hattaki diğer çalışmalarından ayrılmalara neden olan ise hareket zeminlerini oluşturan eleştirel kuramdır ⁶.

Eleştirel söylem çözümlenmesinin öncüllerinden Wodak ve Meyer, eleştirel kuramın temel iki özelliğini 'toplumun bütününe tarihsel özgünlük içinde yönelme' ve 'toplumun anlayışını iktisat, toplum bilim, tarih, siyasal bilim, antropoloji ve psikoloji gibi bütün toplumsal bilimlerle bütünleşerek geliştirme' olarak tanımlamaktadırlar (Wodak ve Meyer, 2009:6). Daha açık bir anlatım ile gelinen noktada eleştirel kuram, toplumda, akademide ve meslek ortamlarında itirazsız kabul gören yargıların, değerlerin, eleştirel bir gözle incelenerek hegemonya oluşumundaki işlevlerinin aydınlatılmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Wodak ve Meyer, 'eleştirel kuramın, oyuncularında kendi gereksinimlerini ve çıkarları hakkında farkındalık oluşturmayı amaçladığını' yazmaktadırlar (Wodak ve Meyer, 2009:7).

Eleştirel kuramın bu amacının, eleştirel söylem çözümlenmesini diğer çalışmalardan açık bir biçimde ayırdığının gözlemlenmesi olasıdır. Nitekim van Dijk de bu gerçeğe işaret etmek-

6 Siyasal iktisatı temelli çözümlenmeler arasındaki söz konusu ayrım, söylem çözümlenmesinden faydalanan bir çalışma olan Atkinson (2000) ve eleştirel söylem çözümlenmesinin genel yaklaşımını yansıtan bir çalışma olan Jessop (2002 (b)) karşılaştırılarak gözlemlenebilir.

tedir; '[e]leştirel söylem çözümlemesi genel olarak, elit söylemin yapılarının ve stratejilerinin *muhallif* biçimde çalışılması ile ilgilidir. ... Herhangi bir duruş, dolayısıyla da belirli bir toplum-siyasal konum geliştirmeyen, bir başka deyişle var olan statükonun sürdürülmesine hizmet eden eleştirel olmayan kendi çalışmalarını, 'bilimsel' ve 'tarafsız' olarak gören bilim adamlarının, böylesine bir görüşü 'siyasal' ve 'bilim-dışı (tarafı)' olarak görmeleri şaşırtıcı değildir. [ancak] Eleştirel Söylem Çözümlemesi, bilimsel girişimlerin toplumsal ve siyasal hayatın bir parçası olduğunu, bu yüzden kuramların, yöntemlerin, olguların ve veri seçiminin de daima *siyasal* olduğunu vurgulamaktadır' (van Dijk, 1995:19, *vurgu* eklenmiştir). Bir başka deyiş ile, '[siyasal] değerlerden arındırılmış bilim anlayışı reddedilmektedir' (van Dijk, 2003:352). Genel olarak kendini metinde anlatılarla sınırlayan çalışmalara karşı, eleştirel söylem çözümlemesi genel yaklaşımını 'ideolojik öğelerin en görünmez halinde ideolojinin en etkili olması' (Fairclough, 1989:85'ten aktaran Jessop, 2002 (b):120) önermesi üzerine şekillendirmekte; bu doğrultuda, belirli bir siyasa metni içerisindeki gizli ideolojik öğeleri aydınlatmaya çabalamaktadır. Ana ilgisini bu bağlamda 'toplumsal gücün kötüye kullanımının, baskınlığın ve eşitsizliğin metinle ve konuşmayla yeniden üretimi' (van Dijk, 2003:352) olarak belirtmekte, söz konusu yeniden üretimin sınıf temelli çözümlenmesi amaçlanmaktadır.

Eleştirel söylem çözümlemesinin bu farklı duruşu, en çok söylemin çözümlenmesi aşamasında önerilen yöntemde kendini hissettirmektedir. Toplumdaki mevcut siyasal iktidarın nasıl korunduğu ile ilgili olan ve bu çerçevede de iktidarı toplumsal sınıfların denetimi bağlamında tanımlayan (van Dijk, 2003:354) eleştirel söylem çözümlemesi, temel yöntemini, 'sorun odaklı' olarak tanımlamaktadır (van Dijk, 1995, 2003; Wodak, 2008, Wodak ve Meyer, 2009). Bu doğrultuda söz konusu yaklaşım, toplumsal eşitsizliklerin doğallaştırılmasını sağlayarak toplumu ikna eden yaklaşımların can bulmuş hali olarak söylemi kavramakta, çözümlenmelerini söz konusu yaklaşımların makro-, mezo- ve mikro-düzeydeki üretimleri üzerinde yoğunlaştırmaktadır.

Bu doğrultuda bu çalışma, iktisat-siyaset-mekan arasında analitik ayrımlara giderek ve toplumsal muhalefeti yerel ölçekte kimlikler etrafında parçalayarak toplumsal eşitsizlikleri doğallaştırmaya çalışan neoliberal yaklaşımı kendi ilgi alanı ile ilgili temel sorun olarak tanımlamaktadır. Söz konusu neoliberal yaklaşımın, temelde kentsel mekanı, kontrolsüz yoğunluk artışları sağlayarak piyasa oyuncularını aracılığı ile yeniden üretmeyi hedefleyen güncel yaklaşımdaki iz düşümleri, çalışmanın sonraki bölümünün konusunu oluşturmaktadır.

Siyasetdışı Toplum Hayali ve Yoğunluk Artışı ile Mekan Üretimi

1980'li yıllardan itibaren hemen hemen tüm dünya ülkelerinin iktisadi (yeniden) yapılanma süreçlerine şekil veren neoliberal kuramın, 1990'ların başı ile beraber sorgulanır hale geldiği, bu sorgulamaların devamında ise aynı onyıının ikinci yarısında hegemonik kimliğinin

sarsıntı geçirdiği ile karşılaşmaktadır. Sorgulamaların ve itirazların birden çok kaynağının olduğunun gözlemlenmesi olasıdır. Yapbozun bir kısmında, mali ve ticari liberalleşme, devletin küçülmesi, özelleştirme gibi neoliberal siyasaların ürünleri olan ‘... yeni toplumsal kutuplaşma biçimleri ve eşitsiz gelişmenin bütün mekansal ölçeklerde yoğunlaşması’ (Brenner ve Theodore, 2002:5) bulunmaktadır⁷. Bütün bu toplumsal maliyetlere karşın, neoliberal kuram pek çok temel vaadini de yerine getirememekte idi⁸; 1990’ların ikinci yarısından itibaren piyasalarda kırılma sürdüremez hale gelmiş ve Rusya, Doğu Asya, Arjantin, Türkiye gibi piyasalar yapısal krizler yaşamışlardır. Söz konusu ulusal piyasaların uzunca bir süreden beri IMF ve DB gözetiminde yaşadığı iktisadi yapılanma süreçlerinin sonrasında bu krizleri yaşamaları ise neoliberal kuram savunucularını ciddi bir çıkmaza sürüklemiştir. Bir diğer tarafta ise akademi, neoliberal başarı örneklerinin arkasındaki dinamikler ile neoliberal kuramın temel önermeleri arasındaki çelişkileri incelemeye yönelmiştir. Neoliberal kuramın devlet muhalifi tutumuna karşın, neoliberal kuramın başarı temsilcileri olarak lanse edilen örneklerin hepsinde devletin ciddi kontrolü ve siyasaları bulunmaktadır (Öniş ve Şenses, 2005). Son olarak ise 1980’li yılların ilk yarısı ile beraber yaratılan hegemonik ortamda sindirilen işçi sınıfının yavaş yavaş tekrar hareketlenmeye başladığı, buna ek olarak farklı toplumsal muhalefet oluşumlarından da ciddi itirazların yükseldiği ile karşılaşmıştır. ‘Dünya Ekonomik Forumu’na alternatif olarak oluşturulan ‘Dünya Sosyal Forumu’nun bu çerçevede değerlendirilmesi olanaklıdır.

Ancak Peck ve Tickell’in belirttiği gibi, neoliberal kuramın iktisadi ve siyasal limitlerine ulaşmasının sonucu, yıkım yerine yeniden kurulum oldu (Peck ve Tickell, 2002:41). Gelişen aşamada neoliberal kuram varlığını sürdürebilmek için yeni bir hegemonya çerçevesi çizme zorunluluğu ile karşılaştı. Bu yeni hegemonik çerçevenin, geçmişteki makro-iktisadi başarısızlıkları inandırıcı biçimde açıklaması, yeniden yapılanma süreçlerinden dışlanan toplumsal nüfusun kayıpları ile ilgili siyasalar geliştirmesi, diğer yanda akademinin, devletin iktisattaki rolü bağlamından geliştirdiği içsel çelişki iddialarına cevap verebilmesi ve son olarak da artık tamamen ortadan kaldıramayacağını anladığı toplumsal muhalefeti ikna yolu ile kontrolü altına alabilmesi gerekiyordu. Bu bağlamda oluşturulan yeni hegemonik çerçevenin, temelde üç ayak üzerine kurgulandığının gözlemlenmesi olanaklıdır.

Bu üç ayağın birincisini, iktisadi yönetim biçimi ile ilgili siyasaların oluşturduğu ile karşılaşmaktadır. Bayramoğlu bu değişimi DB raporları üzerinden gözlemlemekte, 1990’larla beraber ‘iktisadi krizler iktisadi reçetelerle çözülür’ şeklindeki geleneksel DB yaklaşımının değişmeye başladığını ve sorunun ‘yönetişim’ sorununa indirildiğini belirlemektedir (Bayramoğlu, 2005:40-2). DB, IMF gibi uluslararası neoliberal oyuncuların bu dönemdeki temel yaklaşımları, doğru iktisadi reçetelerin yanlış uygulanmalarını krizlerin nedeni ola-

7 Türkiye örneğinde yoğunlaşan bölgelerarası eşitsizlik için bkz. Doğruel ve Doğruel (2007), mekansal kutuplaşma için bkz. Kurtuluş (2005) [der]

8 Stiglitz (2003), özellikle küreselleşme bağlamında, söz konusu siyasalar ile ilgili temel bir özeleştirici olarak incelenebilir.

rak tanımlama şeklinde şekillenmiştir. Buna göre, siyasetçilerin çıkar arayışları, iktisadi yapıyı sağlam zeminde yeniden yapılandıracak siyasaların, kısa vadeli beklentiler ile uygulanmasını engellemektedir. Bu doğrultuda şekillendirilen ise ‘iktisadi yönetim süreçlerinin siyaset dışı hale getirilmesi ve teknokratik bir temelde yürütülmesi’ olmuştur (Peck ve Tickell, 2002:42). Bu bağlamda iktisadi yönetim mekanizmalarının siyasal müzakere süreçlerinden arındırılması, bu süreçlerden sorumlu kuruluşlara özerklikler tanınması –Türkiye örneğinde Merkez Bankası’na ya da Bağımsız Düzenleyici Kurumlar’a tanınan gibi önerilmiştir. Bir başka deyişle yeni çerçeve, ‘iktisatın teknik sorunlarını, siyasetin ideolojik sorunlarından ayırmış, böylece piyasa mantığı doğal hale getirilmiştir’ (Mohan ve Stokke, 2000:257). Bu yeni öneri ise Fukuyama’nın ‘güçlü ve pazar dostu devlet kurumları önerisi’ (Fukuyama, 2004:140) çerçevesinde şekillendirilmiş, böylece akademinin içsel çelişki iddialarına da cevap verilmiştir⁹.

Siyasetdışılık sadece yeni iktisadi yönetim süreçlerinin temel özelliği niteliğini taşımamakatadır; yeni yapının kalan iki ayağını oluşturan toplumsal muhalefetin ve süreçten dışlanana yönelik geliştirel siyasaların da siyasetdışı bir biçimde şekillendirilme çabaları ile karşılaşmaktadır. Öncelikle yeniden yapılanma süreçlerinden dışlananlara yönelik uygulamaların tümünü kapsayan toplumsal siyasaların, Keynesci dönemdeki doğrudan telafi yöntemlerini terk ettiği ile karşılaşmaktadır. Keynesci dönemin tersine bu dönemdeki toplumsal siyasaların tümünde, ‘siyaset, uzlaşma ve toplumsal çatışmanın sorun çözümü olarak görüldüğü bir teknokratik yönetim arayışı ile yer değiştirmiştir’ (Jayasuriya, 2003:3). Bu bağlamda iktisadi yapı üzerinde enflasyonist baskıya neden olan işsizlik sigortası gibi uygulamaların yerini yardımlar almış; diğer tarafta ise, meslek edindirme kursları, mikro-kredi gibi uygulamalar ile yapısal risklere karşı uyum gösterme sorumluluğu bireylere devredilmiştir. Toplumsal muhalefet tarafında ise, ‘yerel’ ve ‘sivil toplum’ anahtar sözcükler haline gelmiştir. Ulusal sınıf çıkarı kavramından gün geçtikçe uzaklaşmış, toplumsal muhalefetin ‘yeni toplumsal hareketler’ adı altında, yerel ölçekte sınırlı ve büyük oranda STK’lar tarafından yönlendirildiği bir zemin oluşturulmuştur. Siyasal iktisadi bir kavram olan ‘sınıf’ın yerini ‘kimlik’ almış, oluşan muhalefet hem kapitalist yapılanmaya meydan okuyamayacak, hem de ulusal ölçekte birleşerek anlamlı bir muhalefet oluşturamayacak siyaset dışı bir mecraya sürüklenmiştir. Özetle, toplumsal ikna mekanizmalarını şekillendiren ‘yeni değişken denge’ (Gramsci, 2010), siyasetdışılık üzerine kurulmakta; siyasetdışı gündemin, toplumsal kutuplaşmalara neden olan, işgücünün önemli bir bölümünü süreçten dışlayan ve/veya örgütsüz çalışmaya zorlayan, var olan toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren ve benzeri bir çok toplumsal maliyete neden olan piyasa yapılanmasını doğallaştırılması beklenmektedir.

Makro-iktisadi yapıdaki bu siyasetdışılık hayalinin izlerine, son yıllarda kentsel ve bölgesel araştırma gündeminin farklı alanlarında da rastlanabilmektedir. Bir yanda bölge bakış

9 Söz konusu teknokratik iktisadi yönetim yaklaşımının Türkiye örneğindeki incelemeleri için bkz. Yalman (2002) ve Bayramoğlu (2005)

açısından yerel ölçekte yine ‘iktisat ile siyaset ayırımına gidildiğine’ (Bayırbağ, 2006) rastlanmakta, diğer yanda yerel yönetimler reformu çerçevesinde yerel iktisadi sorunlar ile ‘yerel yönetimlerin işlevsel ve kurumsal kapasitelerine vurgu yapılarak’ (Erkan, 2006) teknik iktisadi yönetim anlayışı yerel ölçüğe indirgenmektedir. ‘Yerel sivil toplum kozaları oluşturma’ (Tekeli, 1996’tan aktaran Şengül, 2009:222) gibi önerilerle de kentsel siyasal aktörlerin, siyasal yanlarını kaybedecekleri sivil toplum zeminine geçişleri hazırlanmaktadır. Son dönemde, siyasetdışı yeni bir yaklaşımın izleri ile ise ‘kentsel dönüşüm’ başlığı altında karşılaşılmaktadır.

Son günlerde yetkili ağızların bazı gazetelere ve televizyonlara verdiği demeçlerden İstanbul’un, temelde imar hakkı artışı ve piyasa oyuncuları aracılığı ile kentsel mekanı tekrar üretecek projeler ile tanışacağı anlaşılmaktadır. Çalışmanın yazıldığı tarihe kadar bu yöntemin uygulama araçlarını ve süreçlerini tanımlayan yasal bir belgeye ulaşılmamıştır. Söz konusu uygulama ile ilgili en kapsamlı bilgi ise Göksu’nun DESTEK Gönüllüleri adına Ağustos 2010 tarihinde arkitera.com adlı web sitesi ile yaptığı söyleşide bulunabilmektedir. Çalışmanın geri kalan kısmında, Göksu’nun sözcülüğünde DESTEK Gönüllüleri’nin önerdiği kentsel mekan üretim çerçevesinin söylemi sorgulanacaktır.

DESTEK Gönüllüleri tarafından önerilen çerçevenin genel yaklaşımından anlaşılan, ada bazında birleşerek inşaat yapma gönüllülüğü gösteren imar hakkı sahiplerinin, mevcut imar haklarının artırılması ve bu doğrultuda kentsel mekanın piyasa oyuncularınca dönüştürülmesidir. Bu süreçte yerel yönetimin ve planlama süreçlerinde sorumlu olanların rolü ise birleşen adaların büyüklüğüne göre verilecek yeni imar hakkının belirlenmesi ve bunun için yasal düzenlemeler geliştirilmesidir¹⁰. Türkiye kentleri aslında DESTEK Gönüllüleri’nin önerdiği çerçevenin genel yaklaşımına yabancı değillerdir. Gerek 1965’te çıkarılan Kat Mülkiyeti Yasası, gerekse 1980’li yıllar boyunca uygulanan Islah İmar Planları ile kentsel mekan imar hakkı sahibi ve küçük-orta ölçekli inşaat yüklenicisi eli ile tekrar üretilmiştir. Günay söz konusu dönemlerde kentsel mekanın yık-yap süreci ile tekrar üretilmesini ‘plancılıktan kadastroculuğa geçiş’ olarak nitelemektedir (Günay, 2004:80). DESTEK Gönüllüleri adına yapılan söyleşide de ‘kent dokularının yık-yap yöntemi ile dönüştürüleceği’ müjdesi verilmektedir. Gerek Kat Mülkiyeti Kanunu gerekse Islah İmar Planları aracılığı ile üretilen mekanların yarattığı sorunların olumsuz etkileri günümüzde de kentsel alanları önemli biçimde etkilemekte iken, aynı yaklaşımın kentsel alanlara niçin tekrar dayatıldığına anlaşılması önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, iktisat ile siyaseti birbirinden ayırma çabasında olan yaklaşımın, kentsel alanda da mekan üretimi ile siyaset arasında bir ayırma gitme gönüllülüğünün aydınlatılması gerekliliği ile karşılaşılmaktadır.

Özellikle 2004 yılından itibaren ulusal kentsel ve bölgesel araştırma gündemindeki ağırlığını arttıran ‘kentsel dönüşüm’ konusu, Şen’in de belirttiği gibi, ‘hep bir ivedilik içinde bir

10 Her ne kadar söyleşide kalkınmaya yönelik bir takım eylem planlarının hazırlanacağından bahsediliyorsa da, bunları ayrıntılarına değinilmemekte ve bunlara herhangi bir bağlayıcılık atfedilmemektedir.

an önce kotarılması gereken, 'olmazsa olmaz' bir gereklilik olarak ortaya kondu' (Şen, 2010:309-10). Sürecin ilk dönemde sözcülüğünü üstlenen TOKİ'nin ise kentsel dönüşüm uygulamalarına hegemonik bir kimlik kazandırabilmek için izlediği yöntem, kentsel dönüşümün yöneleceği gecekonduların mahallerini ön plana çıkarmak ve bu mahalleler ile suçu ve terörü özdeşleştirmek biçiminde gelişti. Ancak uygulama süreçlerindeki direnişler, açılan davalar, İMECE'nin ve diğer örgütlenmelerin harekete geçirdiği kentsel toplumsal muhalefet, zaman içinde söz konusu söylemin etkinliğini yitirmesine yol açtı. Geline aşamadaki en önemli çıkarım ise kentsel dönüşüm sürecindeki örgütlenmelerini etnik kimlik temelinde şekillendiren Sulukule ve Ayazma gibi mahallelerin sürecin kaybedenleri olması, siyasal bir duruş geliştirebilen Gülsuyu ve Gülensu mahallelerinin ise farklı bir direniş çerçevesi geliştirebilmesi olmuştur. Bu bağlamda kentsel soruna neoliberal yaklaşımlar, bir yandan yeni bir hegemonik söylem geliştirmek, diğer yanda ise süreç katılımcılarının siyaset dışı temelde örgütleneceği bir çerçeve sunmak zorunluluğu ile karşılaşmıştır. DESTEK Gönüllüleri adına yapılan söyleşiden, önceki dönemin 'suç ve terör' temelli ikna mekanizmasının yerini, 'deprem' söyleminin aldığı gözlemlenmesi olasıdır. Söz konusu söyleşi 1999 Depremi'nin ardından gerekli çalışmaların yapıp yapılmadığı sorusu ile başlamakta, soruya olumsuz cevap verilmekte ve bir an önce gerekli uygulamaların yapılması gerekliliği göz önüne çıkartılmaktadır.

İstanbul'un karşı karşıya bulunduğu ciddi afet riskini tek başına kentsel dönüşüm uygulamalarının nedeni olarak sunmak önemli bir araştırma ve yaklaşım boşluğunun oluşturulacağı işaretidir. Böylesi bir yaklaşım, mekan üretim süreçlerini tek başına belirli gereksinimlerin çıktıkları şeklinde kavramsallaştırmaktadır. Söz konusu sunum çerçevesi, önerilen çerçeveye yasal bir kimlik kazandırılması sonucunda gerçekleşecek kapsamlı inşaat etkinlikleri ile sermaye birikim çevrimleri (Harvey, 1985) arasındaki ilişkiyi görmezden gelmektedir¹¹. Birleşen ada yapılarının ölçeğinin büyümesi ile verilen imar hakkı artışı arasında doğrudan ilişki sonucunda süreçte üstlenecekleri roller önem kazanacak olan büyük inşaat gruplarına hiçbir şekilde gönderimde bulunulmamaktadır. Bir başka deyiş ile deprem tehdidi altında, inşaat sanayine aktarılacak sermayenin üstü örtülmektedir. Daha önemli bir sorun ise büyük inşaat gruplarının kentsel alan içerisinde yönelmeleri olası konumlar ile ilgilidir. Keynesci dönemin mekansal yapılanma yaklaşımı¹² içerisinde kentin stratejik konumlarında yapılandırılan sanayi tesislerinin ve yakınlarındaki işçi mahallelerinin sürecin hedefi olacağı öngörülmesi olanaklıdır. 2002 sonrasında hız kazanan özelleştirme uygulamaları ile her biri için prestij projeleri tasarlanan eski sanayi yapıları ve liman, gar gibi kamusal odakların yakınlarındaki konumlar iştah kabartıcı hale gelmiştir. Ancak bugüne kadar yaşanan mücadele deneyimleri, neoliberal yaklaşımı, muhalefeti özellikle toplum gözünde etkisiz hale getirecek bir yaklaşım geliştirmek zorunda bırakmıştır.

11 Harvey'in yaklaşımının Türkiye örneklemindeki incelemesi için bkz. Balaban (2008)

12 Kapitalizmin mekansal yapılanmasının Türkiye örneklemindeki evrimini sunan bir çerçeve için bkz. Ataay (2001)

DESTEK Gönüllüleri adına yapılan söyleşide bu yeni yaklaşımın izleri gözlemlenebilmektedir. Söz konusu söyleşide, ‘kentsel dönüşüm ve yenileme adı ile geliştirilen pek çok projede, yaşayanlarla kamu arasında değer paylaşımı ve yer değiştirme konularında bir takım gerilimler yaşandığı’ belirtilmektedir. Bu değerlendirme bir takım mahallelerde süreçte yürütülen sınıf temelli, farklı platformlarda ise daha geniş kesimlerin katılımı ile ortak kent hafızası temelinde yürütülen siyasal mücadeleyi görmezden gelmekte, sorun basit bir değer paylaşım sorununa indirgenmektedir. Bu doğrultuda yeni yaklaşımın gereksinim duyduğu ise süreç katılımcılarının sınıf ya da farklı siyasal kimlikler etrafında örgütlenmediği bir katılım zemininin oluşturulmasıdır. Bu zeminin izlerine de aynı söyleşide rastlanmaktadır; söz konusu söyleşi modelin ‘yaygınlaşabilir ve uygulanabilir olması için yukarıdan aşağı ‘stratejik’ ve aşağıdan yukarı ise ‘yerel çerçeve’ oluşturduğunu’ iddia etmektedir. Önerilen modelde ise imar hakkı sahibinden başka herhangi bir yerel unsura rastlanmamaktadır. Bu durum, yerel kimliğin ‘imar hakkı sahipliği’ ile kısıtlandırılması, herhangi bir sınıf ya da siyasal kimlik temelli örgütlenmenin önünün kapatılması anlamına gelmektedir. Böylece önceki dönemdeki siyasal bir zeminde de gerçekleşebilen toplu müzakere süreçlerinin yerini inşaat yüklenicisi ile imar hakkı sahibi arasındaki basit pazarlıkların alması amaçlanmaktadır. Ancak büyük inşaat gruplarının olası baskıları sonucu imar haklarını devrederek kentin çeper alanlarına kayması olası konut sahiplerinin ya da sürece hiçbir şekilde katılma olasılığı bulunmayan kiracı nüfusun ne olacağına dair hiçbir öneri getirilmemektedir.

Önerilen yeni modelle ilgili bu çalışma kapsamındaki son sorun ise neoliberal kuramın ‘vatandaş’ tanımı ile ilgilidir. Neoliberal yapılanma süreçleri ile beraber vatandaşlık hakları, vatandaşlık sorumlulukları ile yer değiştirmiştir. Daha önce de gönderimde bulunduğu üzere, neoliberal dönemdeki toplumsal siyasalar, yapısal risklerle mücadele sorumluluğunu bireylere devretmektedir. DESTEK Gönüllüleri tarafından geliştirilen model de, farklı bir risk alanında aynı eğilimi taşımaktadır. Modelin gönüllülük esası ile işlediği söylenmekte, yani gönüllü olanın imar hakkı üzerinden inşa sürecini yürüteceği ya da yürüttüreceği savunulmaktadır. Söyleşinin deprem tehdidi üzerine yaptığı vurgu göz önüne alındığında bu durum, inşa süreçlerine katılacak vatandaşların depreme karşı korunması, diğerlerinin ise başlarının çaresine bakmaları anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle, kamusal bir görev olan ‘can ve mal güvenliğini korumak’, söz konusu neoliberal yaklaşım ile bireysel bir sorumluluk haline getirilmektedir.

Çalışmanın önceki satırlarında, siyasetdışı temelde örgütlenen iktisadi yönetim ve toplumsal siyasalar alanının, piyasa örgütlenmelerinin sonuçlarını doğallaştırmayı hedeflediği belirtilmişti. Gelinen aşamada aynı eğilim ile mekan üretim süreçlerinde karşılaşılmaktadır. Sürece katılması olası toplumsal unsurlar, herhangi bir sınıf ya da siyasal kimlik ile katılım gösterememekte, bir piyasa aracı olan imar hakkı sahipliği üzerinden sürece dahil edilmeye çalışılmaktadır. Böylece, uygulama ile kentsel alanda daha da derinleşecek olan mekansal kutuplaşmanın sorumluluğu bireylere devredilmekte ve bu durum doğallaştırılmaktadır. Si-

yasetdışı hale getirilen mekan üretim süreçlerindeki meslek insanları ise basit bir onay makamı haline getirilmekte, herhangi bir toplumsal ya da siyasal duruş sergilemelerinin öni kapanmaktadır.

Sonuçlandırıcı Öneri

Günümüzde neoklasik iktisadi yöntemin, piyasayı ve bireysel kararları evrenselleştiren yaklaşımını iktisadi yapılanma süreçlerine aşıl原因an neoliberal kuram, bir yandan da süreçlerin sonunda ortaya çıkan eşitsizlikleri toplum nezdinde doğallaştıracak yaklaşımlar geliştirmeye çalışmaktadır. Aynı gereksinim ile kentsel mekanı yeniden üreten uygulamalar aşamasında da karşılaşmaktadır. İlgili yazına göz atıldığında, -EXPO gibi- organizasyon ev sahipliğini amaçlayan ya da 'prestij projeleri' olarak tanımlanan uygulamaların, 'istihdam/iktisadi canlanma yaratır', 'sıcak para akışlarını sabitler' gibi söylemlerle ikna mekanizmaları geliştirmeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Geline aşamada ise kentsel alan içerisindeki konut dokularındaki olası dönüşümler ve yer değiştirme süreçlerine yönelik aynı doğallaştırma eğilimi yaratılmaya çalışılmaktadır. Böylece bir yandan inşaat sanayine sermaye aktaracak yeni yollar yaratılmakta, bir yandan da sorumluluk 'bireysel gönüllülük' adı altında kişilere devredilmektedir. Bir başka deyişle toplum, kentsel dönüşüm adı altındaki uygulamalara farklı bir hegemonik kimlik kazandırma çabası ile karşı karşıyadır. Bu aşamada yanıtlanması gereken soru, mekan üretim süreçlerindeki, söz konusu hegemonya kurma çabası ile mücadelenin genel hatlarının ne olduğudur.

Neoliberal hegemonyaya karşı mücadele etme çabasındaki çalışmaların, hemen hepsi eleştirilerini yapısal bir temelde geliştirdikleri için etkili karşı öneriler geliştirememekte ve bu da neoliberal hegemonyanın daha da güçlenmesine neden olmaktadır. Söz konusu hegemonya sürecinde yer alanlar, teknik sorunları, belediyelerin ya da diğer kurum kuruluşlarının mali yapılarını, bir takım 'sözde' gerçeklikleri ön plana çıkarmaktadırlar. Yapısal sorunlara karşı basit çözüm öneriler geliştirmek çok gerçekçi bir öneri olmamakla birlikte, çalışma, bir takım ara çözümler geliştirilmesini karşı hegemonya projesinin bir parçası olarak görülmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu bağlamda ihtiyaç duyulan çerçevenin genel yaklaşımının ipuçlarını Balaban vermektedir; 'Dünyanın pek çok bölgesinde kentler tarihi, planlama erkleri ile piyasa güçleri arasındaki mücadelenin tarihi olarak tanımlanabilir. Plancılar ya da bilim insanları bu durum ile karşılaştıklarında genelde farklı biçimde tepkiler vermektedirler. Burada, bunları Türkiye'deki en sık karşılaşılan iki farklı yoluna değinilecektir. Piyasa güçleri kentsel süreçlere egemen olmaya başladığında bazı plancılar ya da bilim insanları dikkatlerini mevcut plan ve kentsel imar mevzuatına çevirmekte ve sorunun planlama süreçlerine mi yoksa yasal çerçevenin uygunsuzluğuna mı ait olduğu şeklindeki temel bir soruyu cevaplandırmaya çalışmaktadırlar. Hiç kuşku yok ki bu bilim insanları planlamayı teknik bir mesele ve plancıları da sorun çözen profesyoneller olarak kabul etmektedirler. İkinci bir grup plancılar ya da bilim insanları ise planlamanın gerçekleştirildiği durumlara

ve kısıtlara işaret etmektedirler. Böylesi bir durumda bunlar dikkatlerini planlamayı ve plan-cıları kısıtlayan siyasal ve iktisadi güçlere çevirmektedirler. Bu grup planlamayı, basit bir teknik sorundan çok, aynı zamanda bir toplum-siyasal süreç olarak kabul eder. Buna göre plancılar da sadece profesyoneller değil, aynı zamanda toplum-siyasal oyunculardır' (Balaban, 2008:2).

Bu doğrultuda kentsel mekanın yeniden üretimi ile ilgili, yoğunluk artışının, bir olgu olara inşaat sanayine sermaye aktaracak bir amaç değil, belirli toplumsal amaçlara hizmet edebilecek bir araç olarak uygulanabileceği bir çerçeveye gereksinim duyulmaktadır. Bu çerçe ve için öncelikle, kentsel dönüşüm adı altındaki inşa etkinliklerinin kentsel alan içinde yönlenebileceği alanlar sınırlandırılmalıdır. Bunun için, kentsel mekan dokularının, hangi nedenlerle müdahaleye ihtiyaç duyduğu tanımlanmalı, böylece kentsel alanın her yerinin, inşaat sanayisi için olası bir şantiye görünümü alması engellenmelidir. Devamında ise, her bir proje alanındaki toplumsal çıkarlar tanımlanmalı, bu çıkarlar ile makro-iktisadi yapıdan gelen etkilerin ve üst ölçek planların çeliştiği noktalar aydınlatılmalıdır. Farklı meslek grup-larının katılımı ile 'yerel ölçekte örgütlenmesi olası' toplumsal çıkarlar tanımlanmalı, bir takım çevrelerin 'minimal tasarım' söyleminin aksine, tasarım söz konusu çıkarlara hizmet edecek şekilde ayrıntılı biçimde çalışılmalarıdır. Bu aşamada yoğunluk ise, Saygıdeğer Hoca'mız Tuğrul Akçura'nın öğrencilerine söylediği gibi, tabancada kalan son kurşun misali, geliştirilen tasarımı hayata geçirmek için sıkılmalıdır.

Kaynakça

- Aldan, M. C. (2010) Projece Belediyecilik Evrilirken: Demokratikleşme mi, Yerel Tuzak mı?, KBAM 1. Arama Konferansı, 20-21 Eylül 2010, ODTÜ, sunulan bildiri
- Arrighi, G. (1994) *The long twentieth century: Money, power and the origins of our time*, Verso, Londra
- Ataay, F. (2001) Türkiye Kapitalizminin Meknasal Dönüşümü, *Praksis* (2), sf.53-96
- Atkinson, R. (2000) Narratives of policy: the construction of urban problems and urban policy in the official discourse of British government 1968–1998, *Critical Social Policy* 63, Vol. 20(2), sf. 211–32
- Balaban, O. (2008) *Capital Accumulation, the State and the Production of Built Environment: The Case of Turkey*, yayımlanmamış Doktora tezi, ODTÜ
- Bayırbağ, M. K. (2006), Ölçek Yaklaşımının Kent ve Bölgelerin Yükselişinin Açıklanmasındaki Katkıları Üzerine, *Praksis* (15), sf. 49-71
- Bayırbağ, M. K. (2010 (a)) Local Entrepreneurialism and State Rescaling in Turkey, *Urban Studies* 47(2), sf. 363-85
- Bayırbağ, M. K. (2010b), Devletin Yeniden Ölçeklenmesi, Dışlanma ve Neoliberalizmin Zamansallığı, Şen, B. and A. E. Doğan [Der], *Tarih, Sınıflar ve Kent*, Dipnot, Ankara, sf. 271-308
- Bayramoğlu, S. (2005) *Yönetişim Zihniyeti: Türkiye’de Üst Kurullar ve Siyasi İktidarı Dönüşümü*, İletişim, İstanbul
- Boratav, K. (2008), *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2007*, İmge, Ankara
- Brenner, N. (1997), State territorial restricting and the production of spatial scale: Urban and regional planning in the Federal Republic of Germany, 1960-1990, *Political Geography*, Vol. 16, No. 4, sf. 273-306
- Brenner, N. (2003), Metropolitan Institutional Reform and the Rescaling of State Space in Contemporary Western Europe, *European Urban and Regional Studies*, 10(4), sf.297-324
- Brenner, N. ve N. Theodore (2002), Cities and Geographies of Actually Existing Neoliberalism, Brenner, N. ve N. Theodore [Der.], *Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europe*, Blackwell, Victoria, sf. 2-33
- Cox, K. R. (2002) *Political Geography: Territory, State, and Society*, Blackwell, Victoria
- Doğan, A. E. (2006) Mekan Üretimi ve Gündelik Hayatın Birikim ve Emek Süreçleriyle İlişisine Kayseri’den Bakmak, *Praksis* (16), sf. 91-122
- Doğruel F. ve A. S. Doğruel (2007) Türkiye’de Bölgesel Gelir Farklılıkları ve Büyüme, Köse, A. H., Şenses, F. ve E. Yeldan [Der], *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar Korkut Boratav’a Armağan*, İletişim, İstanbul, sf. 231-56
- Ercan, F. (2002) Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi (1): Türkiye’de Kapitalizmin Gelişme Dinamiklerinin Anlaşılması İçin Marksist Bir Çerçeve Denemesi, *Praksis* (5), sf. 25-75

- Erder, S. ve N. İncioğlu (2004) *Türkiye’de Yerel Politikanın Yükselişi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği, 1984-2004*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Erkan, G. H. (2006), *Local Institutional Capacity and Decentralization of Power*, yayımlanmamış Master tezi, ODTÜ
- Fairclough, N. (1989) *Language and Power*, Longman, Londra
- Fukuyama, F. (2004), *Devlet İnşası: 21.Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim*, Çetinkasap, D. [Çev.], Remzi, İstanbul
- Göksu, F. (2010) 3 Ada 1 Ada Programı’nı DESTEK Gönüllülerince Başlattık, <http://www.arkitera.com/interview.php?action=displayInterview&ID=&year=2010&ID=220>, son erişim tarihi 06.11.2010
- Gramsci, A. (2010), *Selections from Prison Notebooks*, Hoare, Q. and G. N. Smith [Der.ve Çev.], International Publishers, New York
- Günay, B. (2006) Ankara Çekirdek Alanının Oluşumu ve 1990 Nazım Planı Hakkında Bir Değerlendirme, Şenyapılı, T. [Der], *Cumhuriyet’in Ankara’sı Özcan Altaban’a Armağan*, sf.61-118
- Gündoğdu, İ. (2006) *Rescaling of Social Relations Towards Subnational Regional Space: An Investigation of Turkish Case*, yayımlanmamış Master tezi, ODTÜ
- Harvey, D. (1985) *The Urbanization of Capital: Studies in the History and Theory of Capitalist Accumulation*, The John Hopkins University Press, Baltimore
- Hastings, (1999) Introduction, Special Issue: Discourse and Urban Change, *Urban Studies* 36(1), sf. 7-12
- Jacobs, K. (2006) Discourse Analysis and its Utility for Urban Policy Research, *Urban Policy and Research* Vol.24 No.1, sf. 39-52
- Jayasuriya, K. (2003), *Workfare for the Global Poor: Anti politic and the New Governance*, Asia Research Centre, Working Paper No. 98
- Jessop, B. (1999) ‘Narrating the Future of the National Economy and the National State: Remarks on Remapping Regulation and Reinventing Governance’, Steinmetz, G. [Der] *State/Culture: State Formation after the Cultural Turn*, sf. 378–405. Ithaca, New York
- Jessop, B. (2000) ‘The Crisis of the National Spatiotemporal Fix and the Ecological Dominance of Globalizing Capitalism’, *International Journal of Urban and Regional Research* 24 (2), sf. 323–60
- Jessop, B. (2002(a)), *The Future of the Capitalist State*, Polity, Londra
- Jessop, B. (2002(b)), Liberalism, Neoliberalism and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective, Brenner, N. ve N. Theodore [Der.], *Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europe*, Blackwell, Victoria, sf.105-25
- Jessop, B. (2004) Critical Semiotic Analysis and Cultural Political Economy, *Critical Discourse Studies*, 1 (1), sf.1-16.
- Kurtuluş, H. (2005) [Der] *İstanbul’da Kentsel Ayrışma: Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar*, Bağlam, İstanbul

- Lash, S. ve J. Urry (1987) *The End of Organized Capitalism*, Polity, Cambridge
- Lees, L. (2004) Urban geography: discourse analysis and urban research, *Progress in Human Geography*, 28(1), sf. 101-7
- Mohan G. ve K. Stokke, (2000) Participatory development and empowerment: the dangers of localism, *Third World Quarterly*, Vol 21, No 2, sf. 247-68
- Öniş, Z. ve F. Şenses (2003) *Rethinking the Emerging Post-Washington Consensus: A Critical Appraisal*, METU ERC Working Paper in Economics 03/09
- Özğurlu, M. (2008) *Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu: Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi*, Kalkedon, İstanbul
- Peck, J. ve A. Tickell (2002) Neoliberalizing Space, Brenner, N. ve N. Theodore [Der.], *Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europe*, Blackwell, Victoria, sf. 33-57
- Stiglitz, J. (2003), *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*, Taşçıoğlu A. ve D. Vural [Çev.], Plan B, İstanbul
- Swyngedouw, E., Moulaert, F. ve A. Rodriguez (2002) Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and New Urban Policy, N. ve N. Theodore [Der.], *Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europe*, Blackwell, Victoria, sf. 195-229
- Şen, B. (2010) Kentsel Dönüşüm ve 'Kaybetmeden Mücadele Arayışı': Gülsuyu-Gülensu ve Başbüyük Deneyimleri, Şen, B. and A. E. Doğan [Der], *Tarih, Sınıflar ve Kent*, Dipnot, Ankara, sf.309-53
- Şengül, H. T. (2003), Yerel Devlet Sorunu ve Yerel Devletin Dönüşümünde Yeni Eğilimler, *Praksis* (9), sf. 183-220
- Şengül, H. T. (2009), *Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi*, İmge, Ankara
- van Dijk, T. A. (1995) Aims of Critical Discourse Analysis, *Japanese Discourse*, Vol.1, sf. 17-27
- van Dijk, T. A. (2003) Critical Discourse Analysis, Schiffirin, D., Tannen, D. ve H. E. Hamilton [Der], *The Handbook of Discourse Analysis*, Blackwell, Cornwall, sf. 352-71
- Wodak R. ve M. Meyer, (2009) Critical discourse analysis: history, agenda, theory , methodology, Wodak R. ve M. Meyer [Der], *Methods of Critical Discourse Analysis*, Sage, Londra, sf. 1-33
- Yalman, (2002) Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Devlet ve Burjuvazi: Rölativist Bir Paradigma mı Hegemonya Stratejisi mi? Hegemonya Projeleri Olarak Devletçilik, Kalkınmacılık ve Piyasa, *Praksis* (5), sf. 7-23
- Yeldan, E. (2009) *On the Nature and Causes of the Collapse of the Wealth of Nations, 2007/2008: The End of a Façade Called Globalization*, University of Massachusetts Amherst, Political Economy Research Institute, Working Paper Series, Number 197

AYAZMA(N)'DAN BEZİRGANBAHÇE'YE TUTUNAMAYANLAR : MAĞDURİYET VE İHLALLERE YOL AÇAN BİR KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ

Cihan UZUNÇARŞILI BAYSAL

BM-Habitat-AGFE¹ Yerel Danışmanı

1. Giriş

80'lerden bu yana, ancak hızlanarak 2000'lerden itibaren, birçok ülkede kamuya ait malvarlıkları ile hizmetlerin özelleştirilmesi, küresel sermayenin dolaşımının önündeki engellerin kaldırılarak korumacılığın azaltılması ve ulus devletlerin ekonomik ve sosyal alanlardaki rollerinin önemsizleşmesi sonucu bu alanlar piyasa mekanizmalarına terk edilmektedir. Neoliberalizmin kentleşmesi olarak adlandırılan bu dönemin bazı önemli siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerini şöyle sıralayabiliriz:

- Sermaye ve emlak pazarları küreselleşmekte
- Sermayenin, sanayi gibi üretken yatırım alanlarından kentsel rant alanlarına yönelmesiyle sanayi sektörünün ekonomiye katkısı giderek azalmakta
- Kentsel toprakların değerlerinin artmasıyla 'kullanım' değerleri yerine 'değişim' değerleri öne çıkmakta ve kentsel topraklar metalaşmakta
- Kentin kendisi gibi kentsel yaşamın niteliği de metalaşmakta
- Finans, turizm, hizmetler gibi sektörler yükselişe geçmekte
- İktisadi ve sosyal alanlardaki rolleri önemsizleşen devlet, bu alanları piyasa mekanizmalarına terk ettiğinden refah devleti niteliğini kaybetmekte ve yaşamın her alanı özelleşmektedir (Harvey 2008).

Sayılan gelişmeler ışığında kentsel siyaset alanı da yeniden tanzim edilmektedir. Sosyal adalet odaklı kent yönetimi, yerini kamu sektörü-özel sektör (ulusal veya küresel) ortak-

1 AGFE: Advisory Group on Forced Evictions. Habitat'a zorla tahliye ve ev boşaltmaları raporlayan bağımsız danışmanlar grubu.

lıklarından oluşan kent girişimciliğine bırakmakta. Böyle bir sistemde, iktidarlar kentteki eşitsizlikleri düzeltmek yerine yatırıma ve ekonomik gelişmeye odaklanarak mekanın spekülative biçimde yeniden inşası için rantı yönelik çalışırlar. Kentin kullanım değeri, özetle, sağlıklı barınma ve çalışma koşullarına sahip mekânlar, toplumsal gelişme alanları, kültürel gereksinimlerin karşılanabilmesi, kamu kaynakları ile arazi kullanımının kamu yararı doğrultusunda gitmesi vb. gözden çıkarılır. Kent, değişim değeri ile öne çıktığından, kentsel rantı arttırıcı ve kenti sermayeye cazip kılan spekülative yatırımlar ve altyapı çalışmaları kentsel mekânı yaşam alanı olmaktan çıkartarak metalaştırırlar (Harvey 2008). 'Dünya kenti', 'Finans Merkezi', 'Kültür/Spor Başkenti' gibi sık ambalajlar altında kenti sermayeye pazarlamak bu metalaştırmanın değişik veçheleridir. Doğal ve tarihi değerler 'ekokırım' (ecocide) olarak adlandırılabilir bir suçla tahrip edilip küresel sermaye yatırımlarına açılırken, yoksulların mekânları da küresel prestij projeleri veya yüksek rant getiren yatırımlara yer açabilmek için ellerinden alınmakta ve her yıl milyonlarca insan mülksüzleştirilerek yerlerinden edilmektedir (Roy 2010).

Sanayinin yerini diğer sektörlerle devrettiği kentlerde, uluslararası holding ve şirketlerin temsilcilikleri açılmakta ve yeni bir kentli sınıf ve bu sınıfın lüks tüketime dayalı yaşam pratikleri kentsel mekânı şekillendirmektedir (Hasan 2009). Bu yeni yaşam pratiklerine uygun olarak kent yoksullarının eski mekânlarından zorla tahliyeleri ile üretilen yeni araziler, kamu yararı içermeyen 5-yıldızlı oteller, lüks siteler, villa kentler, plazalar, büyük alışveriş merkezleri vb. için tahsis edilirken, kent yoksulları da kentin dışına sürülürler. Tüketimin körlendiği kentlerde yoksullar ve alt gelir grupları açısından yaşam pahalılaştığı gibi sanayinin kent içindeki yerini ticaret/finans/hizmetler sektörlerine devretmesi ile yoksulların çalışma alanları da kısıtlanır. Örgütlü işgücü yerini işsizliğe bırakırken, mevsimlik, gündelik, düzensiz ve sosyal güvencesiz enformel işlerde artış görülür (Bartu Candan-Kolluoğlu). Emekçiler sadece işlerini ve barınaklarını değil, üst gelir gruplarına yönelik mekânsal düzenlemelerin yeni paradigmaya egemen olmasıyla kentteki ortak kamusal alanlarını da kaybederler (Harvey 2008, Hasan 2009). 80'li yıllardan itibaren dünyada ve Türkiye'deki gelişmeleri incelersek, mekânsal dönüşümün iki temel üzerinde yükseldiği görülür. Bunlardan birincisi neoliberal politikalar vasıtasıyla devlet ve sermaye arasında kurulan işbirliği sonucunda kentsel alanlardaki hak sahipliğinin sermaye lehine yeniden düzenlenmesidir; diğeri ise, metalaştırılan kentsel arazinin sermayenin birikim aracına dönüşmesi sonucu kentin kamusal alanlarındaki hak sahipliğinin yeniden inşasıdır (Kurtuluş 2006).

Kasım 2000 ile Şubat 2001 arasında, Türkiye büyük bir ekonomik krizle karşılaştı. 2001'de ekonomi %10 küçülürken, TL %51 değer kaybetti. Krizden çıkış, popülist politikaların terk edilerek neoliberal ekonomik düzenin tesisinde görüldüğünden özelleştirmeler de birbiri ardına geldi (Kuyucu 2009). Bu dönemde bütçe açıklarını finanse etmenin bir başka çaresi de İstanbul'un arazi ve arsalarındaki rantın keşfi oldu. Dolayısıyla, devletin elinde bol miktarda olan hazine arazileri daha önce hiç olmadığı kadar özel girişimcilere ve/veya kamu-

özel girişim ortaklıklarının yatırımlarına açılmaya başlandı. Bu siyasi tercih İstanbul'un kentsel mekânları ve arazileri üzerinde müthiş bir değişimi de beraberinde getirecek ve bu değişimden en çok etkilenen kesim de hazine arazileri üzerindeki gecekondulu mahalleleri olacaktır. Gecekondulara göz yuman popülizm artık devrini tamamlamıştır. Yeni gecekondulu yapıyı engellenirken, var olan gecekonduların yıktırılması ve gecekondulardan boşalan arazilerin kentsel dönüşüm adı altında yatırımcılara ya da küresel kent hedefli projelere açılması hedeflenir. Enformel konut pazarı Toplu Konut İdaresi (TOKİ) vasıtasıyla devlet denetimi altına alınır. Alt gelir grupları ve kent yoksullarının TOKİ konutlarına aylık taksitlerle borçlandırılarak yerleştirilmeleriyle bu grupların formel konut pazarı ile bütünleştirilmeleri hedeflenir. Böylece, İstanbul'un kentsel arazilerinden pay kapma yarışı kentte senelerdir ikamet eden yerleşik toplulukların yaşam alanlarını ve özellikle hazine arazileri üzerindeki gecekondulu mahallelerini tehdit etmeye başlar (Kuyucu 2009).

Bildiri kapsamında böyle bir gecekondulu mahallesi mercek altına alınarak, İstanbul'un en geniş kapsamlı kentsel dönüşüm projesi olan Küçükçekmece İlçesi Ayazma/Tepeüstü kentsel dönüşümü sonucunda Bezirgânbahçe'ye yeniden iskân edilen Ayazma sakinlerinin yaşadıkları mağduriyetler ve hak ihlalleri incelenecektir.

2. İstanbul'u Kentsel Dönüştürerek Küresel Yapmak

Rak rak rakı

Yaktın bizi TOKİ

Evimden ayırdın

Yuvamdan ayırdın

Yıktın bizi TOKİ

Rak rak rakı

Yaktın bizi TOKİ

Karıdan ayırdın

Mahallemden kopardın

Vicdansız TOKİ

Sulukuleliler

İstanbul'un küresel kent işlevleri için gerekli maddi ve hukuki koşulları sağlayarak küresel sermayeyi ikna edebilmesi, yerel ve merkezi iktidarların AKP'ye geçmesi ile 2000'lerde mümkün olur. Kentsel dönüşüm projelerinin rahatlıkla uygulanabilmeleri için ardı ardına yasalar çıkartılarak hukuki alt yapı da sorunsuz hazırlanır. İstanbul'u Küresel Kent yapma yolundaki ciddi istek ve çabaların miladı Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara geliş tarihidir diyebiliriz (Öktem 2006). Kentin, beş yıldızlı projelerle Dünya Emlak Fuarı'nda görücüye çıkarılması (2004), İstanbul Metropolitan Planlama'nın (IMP) kurulması (2005), TOKİ'nin yeniden yapılandırılması ve kent mekânına müdahalelere zemin hazırlayan dönüşüm yasaları (2005-) gibi gelişmelerin her biri kentsel rantı arttırarak kenti küresel sermaye ve emlak pazarları için cazip kılma çabalarıdır. Anadolu yakasında yeni

havalimanı, Formula 1 pisti, gelişen bölgeleri bağlamak için yeni otoyollar, köprüler, 3. Köprü'nün planlanması gibi küresel kent imgesine yakışır projeler yanında beş yıldızlı inşaatlar da aynı dönemde ivme kazanır. 1980-2007 arasında, 5-yıldızlı otellerdeki 2000 yatak kapasitesi 10199'a çıkar. 44 AVM'den 34'ü 2004'ten sonra inşa edilmiştir. Ofis mekânları 1997'deki 267,858 metrekareden, 2005'te 1.676.268 metrekareye çıkar (AGFE İstanbul Raporu 2009). Lüks konut ve kapalı sitelerin sayılarında artışın yanı sıra Galataport, Haydarpaşa Projesi, Sütlüce Kongre Merkezi, yeni Haliç Köprüsü, Sulukule/ Fener-Balat-Ayvansaray/ Süleymaniye/ Tarlabası kentsel yenilemeleri, İETT garajı üzerine Zorlu gökdelenleri, Kartal büyük dönüşüm projesi (Zaha Hadid), Küçükçekmece Ken Yang Projesi, Gaziosmanpaşa'ya Teknokent gibi prestij projeler ardı ardına gündeme girer. Öte yandan, olimpiyat oyunlarına hazırlık, Formula-1 yarışları, 2010 Avrupa Kültür Başkenti, İstanbul Bienali, uluslararası müzik ve sanat festivalleri gibi küresel kent etkinlikleri de bu gelişmelere eşlik eder.

Küresel kent yaratma çabalarının karanlık yüzü kendini gecekondu mahalleleri üzerinde gösterecektir. Yeni gecekondu yapımı durdurulur, kentsel arazilerdeki tüm gecekonduların yıkımı gündeme gelir, gecekondu sakinlerinin formel toplu konut pazarına entegrasyonu amaçlanır ve boşaltılan gecekondu bölgelerinin değerli arazileri sermayeye ve yatırımcılara açılır (Kuyucu 2009). Konut sektörünü düzenlemek ve alt-gelir gruplarının konut açıklarına çözüm bulmak için 1984 yılında kurulan Toplu Konut İdaresi (TOKİ), bu dönemde çıkarılan çeşitli torba yasalar ile yeniden yapılandırılarak muazzam bir güce kavuşturulur. Özellikle, kentsel dönüşüm ve gecekondu dönüşüm' projelerindeki yetkisi ile dönüşüm bölgelerinde her türlü imar planı yapma, yaptırma, tadil ve kamulaştırma yetkileri sayesinde TOKİ, neoliberal düzenin kentsel mekâna müdahale işlevini görerek, kentsel rantın sermayeye aktarımını sağlayan bir araca dönüştürülür.

Yoksullar suç işliyor miti kentsel dönüşüm gerekçelerine kamuoyunda haklılık kazandırmaya yöneliktir (Kurtuluş 2008). Yoksulları yaşam alanlarından zorla tahliye ile topraklarına el koymanın meşruiyeti böyle bir 'ötekileştirme' mekanizmasına dayanır (Davis 2007). Gecekondu mahalleleri ile kent merkezindeki yıpranmış alanlar nüfuslarının merkezi ve yerel yöneticiler ile TOKİ Başkanı tarafından kamuoyu önünde kriminalize edilmeleri, dönüşüm projelerine meşruiyet sağlama amaçlıdır. TOKİ Başkanı gecekondu yerleşimlerini sadece "terörün, uyuşturucunun, devlete çarpık bakmanın, psikolojik olumsuzlukların" merkezi ve "bazı siyasi oluşumlar, açığı gözler, yanlış düşünenler, esrar, eroin ve kadın ticareti yapanların" beslendikleri yerler olarak nitelemekle kalmaz, kendi sitesinden de bu kampanyayı sürdürür:

"Bize göre terörün arkasında gecekondulaşma da var. Ülkemizin ana sorunları öncelikle terör, terörden sonra cari açık, ondan sonra da çarpık yapılaşmadır. Bu birbirine bağlı problemleri çözmek için elimizden gelen en üstün gayreti göstereceğiz".

Yetkililer tarafından kentin, çirkin ve düzensiz 'çöküntü' bölgelerinden 'temizlenmesi' söylemi ile sadece fiziki bir çöküntüye değil sosyal hatta ahlaki bir çöküntüye de gönderme yapılır (J.F.Perouse 2008). Böylece, aşağılayıcı ve ötekileştirici bir dil ile Roman yerleşimi Sulukule 'ucube', Roman, Kürt, travesti, mülteci mekânı Tarlabası 'tehlikeli' ve Kürtlerin mahallesi Ayazma 'sakıncalı' ilan edilir. Ötekileştirilerek yaşam alanlarına el konulan yoksullar, siyasi güçten dışlananlar ve temel sosyal haklardan yoksunlar sürecin mağdurlarıdır. Kentsel dönüşüm vasıtasıyla artık emiliminin her zaman böyle bir 'karanlık' yüzü ve çoğu kez 'sınıfsal' bir boyutu bulunur (Harvey 2008). Kent yoksullarının kıymetlenen yerleşim alanlarının kentsel dönüşüm projeleri vasıtasıyla devlet tarafından el konularak sermayeye aktarılmasıyla, önemli bir nüfusun yerinden edilmesine ve/veya yeniden iskânına, yoksulluğun katmerleştirilerek kentin çeperlerine transferine, yoksulların kamusal alanlardan dışlanmalarına ve kentin üst gelir gruplarının arzu ve gereksinimleri doğrultusunda dizayn edilmesine tanık oluruz. Kamusal / kentsel mekânlar yoksullara kapatılırken, 'Kimin kenti?' sorusu karşısında, Demokratik Kent/ Çoğulcu Kent/Adil Kent gibi kavramlar anlamlarını yitirirler.

3. Ayazma(n)'da Yaşam

Ayazma ya da mahallelinin deyişi ile Ayazman, Küçükçekmece İlçesinde yer alır. Atatürk Olimpiyat Stadı'na bitişik, Halkalı toplu konutları ile Başakşehir, Altınşehir gibi sitelerle Küçükçekmece Gölü'ne yakındır. Kuzeyinden TEM, güneyinden E-5 karayolları geçer. İki-telli Sanayi Bölgesi'nin batısında ve havalimanına 2 km. uzaklıktadır; ayrıca Edirne-Sirkeci demiryoluna da oldukça yakındadır. UEFA'nın 5 yıldızlı statları arasında yer alan Atatürk Olimpiyat Stadyumu 2002 yılında Aayzma'nın yanibaşında inşa edildi. Konumu nedeniyle arazi değeri giderek artan bölgeye yapılan bu 120 milyon dolarlık stat, Ayazma'da yıkımlara doğru giden süreci hızlandırarak mahallenin kaderini tümünden değiştirecektir. Bölge, Küçükçekmece Belediyesi tarafından 'Uluslararası sermayenin yatırım yapabileceği projeler alanına dönüştürülebilme potansiyeli yüksek bir bölge' olarak değerlendirilir. Ayrıca, belediye kitapçığında yer alan jeolojik analize göre Ayazma'nın zemininin depreme dayanıklı olduğu görülmektedir. Bu kadar elverişli koşullara sahip bir bölge, sermaye tarafından kent yoksullarına bırakılmayacak kadar değerlidir.

Nitekim 13.06.2004'te, bölgedeki gecekondu alanlarının tasfiye edilerek bölge halkının Halkalı gecekondu önleme bölgesinde TOKİ tarafından yaptırılacak sosyal konutlara yerleştirilmeleri için TOKİ, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Küçükçekmece Belediyesi arasında üçlü bir protokol imzalanır. Protokol, 4.07.2005 tarihinde, Küçükçekmece Belediyesi tarafından, Küçükçekmece Belediye Başkanı'nın 4.06.2004 tarihli emri ve 9.06.2004 tarihli İlçe Meclis kararı doğrultusunda onaylanır. Ayazma ise bölüm bölüm yıkılarak 2007 Şubat itibari ile tamamen boşaltılır ve hak sahipliği kabul edilenler Bezirganbağçe TOKİ Konutlarına yerleştirilirler. Verilen sözlere rağmen kiracıların hak sahipliği ilk başta kabul

edilmez². ‘Yaşam mimarı’ Ağaoğlu’nun beş yıldızlı projesine teslim edilen bölgenin, GYO Emlak Genel Müdürü’nün sözleri ile birçok talibi olmuştur:

- “*Kızımız güzeldi. Güzel kızdan anlayanlar talip oldu. İstanbul’da anayoluna çok yakın, temiz, imar sorunu olmayan ender arsalarından birisi*”

Yoksulluğun kriminalleştirilmesi üzerinden meşruiyet inşasını bu süreçte de görürüz. Böyle prestijli üstelik ‘görünür’ olan bir bölgenin ‘ötekiler’e bırakılmayacağı Küçükçekmece Belediyesi kitapçığından ilan edilir:

- “...geri dönüşü olmayan sorun odaklı ve yaşam güvenliği olmayan alanları kimi zaman kriminal bölgelerini, sosyal çöküntü bölgelerini yaratmıştır...”
- “...çevresine yabancı, mutsuz, güvenliksiz yaşam çevreleri...”
- “Yaşam standardı İstanbul standardının çok altında. Anadolu’da dahi göremediğimiz bir yaşam standardı ile karşı karşıyayız. Üstelik uluslararası alanda prestij olan Olimpiyat Stadyumu’nun yanı başında TEM otoyolundan hemen görülebilecek bir noktada”
- “Hazine arazisi üzerine yasadışı inşa edilmiş. Altyapısız. Sosyo-ekonomik olarak da çöküntü bölgesi olarak kabul edilebilecek ‘Ötekiler’ olarak sayılabilecek bir nüfus profiline sahip. Gelecekte en ‘prestijli’ olabilecek bir alt bölgede...”

Ayazma’nın nüfus yapısına kısaca göz atacak olursak şöyle bir tabloyla karşılaşırız:

- İlk yerleşenler Erzurumlular. Çoğu yoksulluklarını devrederek mahalleden ayrılmış.
- Tokat/Giresun/Ordu gibi Karadeniz kentlerinden gelenler mahallenin doğu kesiminde yerleşik. Geliş nedenleri ekonomik. Alevi ağırlıklı bir nüfus.
- 80’lerin ortasından itibaren Doğu ve Güney Doğu’dan gelenler. Güvenlik nedenli iç-göç. Erder’in travmatik göç olarak adlandırdığı bir ‘köysüz köylü’ göçü. Bingöl, Siirt, Şırnak, Batman, Ağrı, Muş, Kars ve Mardin ağırlıklı bir nüfus.
- Nüfusun % 86’sı 1987-1998 arası gelenlerdir.

Küçükçekmece Belediyesi anket verilerine (2004) göre nüfusun % 79,4’ü ilkokul, %12,7’si ortaokul, %7,4’ü lise ve %0,5’i üniversite mezundur; kadınların çoğu Türkçe bilmez. Mahallelinin ekonomik durumunu bu anketlerden incelersek, nüfusun %63’ünün sosyal gü-

2 Çadırda kalan kiracılara Başbakanlık İnsan Hakları Kurulu’ndan gelen cevabi yazıda TOKİ’nin kendilerini hak sahibi yapmadığı belirtilir. Bu yazı, kentsel dönüşüm öncesi dağıtılan metindeki vadin gerçek olmadığını da kanıtlar. Hak sahibi kabul edilmeyen ve düşük kiralarla barındıkları Ayazma dışında başka hiçbir yerde ucuz kiralık konut bulamayan 22 aile çaresizlikten kontrplak/bez barakalar yapacaklar ya da yıkılmış evlere kontrplak duvarlar ekleyerek Kasım 2008’de barakalar yıktırılana kadar (süreçte sayı 18’e iner) burada kalırlar. Aralık 2008’de baskılar sonucu Belediye bu ailelere kiralık ev tutar.2 seneyi aşan Sivil Toplum baskıları sonucu tüm kiracılar Şubat 2009’da hak sahibi yapılırlar ve Şubat 2010’da evlerinin kuralarını çekerler. Ödeyebilmeleri çok zor 10.000-15.000 TL peşinatlarda TOKİ’nin direktmesiyle süreç tıkanır. Aileler her hafta sonu Küçükçekmece Belediyesi önündeki parkta oturma eylemine başlarlar. Sivil toplum ,meslek odaları ve aktivistlerin destekleri de devam etmektedir. <http://ayazmamagdurlari.wordpress.com/>

venceli işi olmadığı görülür. Nüfusun sadece %23'ü sigortalıdır. Mahalledeki işsizlik oranı %67'di ve nüfusun %25'i kalan %75'e bakmaktaydı. Ortalama bir Ayazma hanesinin geliri ayda 600 TL civarındaydı. Bu gelir, ailede çalışan sayısına göre değişebilirdi. Düzenli işleri yoktu ancak yürüme mesafesindeki fabrikalarda bir işten öbürüne geçme olanakları vardı. Çevredeki tekstil ve boya fabrikalarında sosyal güvenceden yoksun düşük ücretli işlerde günde ortalama 8-10 saat çalışmaktaydılar. Çevredeki şantiyelerde geçici işçilik ile işportacılık ve her çeşit enformel iş diğer istihdam seçenekleriydi. Başka türlü para kazanmaları olanaksız olan çok çocuklu Ayazma kadınları ise çevredeki fabrikalar için evde parça başı iş yaparak bütçeye katkı sağlamaya çalışırlardı. Parça başı aldıkları para çok düşük olmasına rağmen bu ufacık meblağlarla ailelerinin yaşama tutunmalarını kolaylaştırmaktaydılar. Emek pazarının en düşük ücretlileri ve Türkiye kentleşmesinin son 15 yılının en ucuz işgücü olarak adlandırabileceğimiz bu kesimi yoksulluklarını devredemeyen müebbet yoksullar olarak tanımlayabiliriz. Ayazmalıların hemen- hemen hiçbirinde Yeşil Kart bulunmazdı. Aylık kiralardan 80-100 TL gibi düşük olması da burayı tercih nedenidir.

Yerel yönetim tarafından altyapı yatırımlarının düzgün gerçekleştirilmediği (şehir suyu 2003 senesinde gelmiştir) Ayazma'da mahallenin ortasından geçen bir kanalizasyon deresi bulunmaktaydı. Başakşehir gibi lüks konutların kanalizasyonları ile mahallenin hemen yakınında TEM otoyoluna bitişik tekstil ve boya fabrikalarının kimyasal atıklarının karıştığı bu dere, çocukların en önemli oyun alanıdır ancak aynı zamanda da çocuk ölümlerinin ve enfeksiyonlarının birincil sorumlusudur.

Öte yandan, geniş yeşil alanları ile Ayazma yeni gelenlerin sıla özlemlerine ilaç olmuş ve köydeki yaşantılarının bir benzerini burada kurmalarına olanak sağlayarak, ekonomik olarak yaşama tutunmalarını da kolaylaştırmıştır. Bahçelerine meyve ağaçları dikmişler, sebze yetiştirmişler, gecekondularının ortak noktalarına tandır ocakları yaparak sırayla haftalık ekmeklerini pişirmişlerdir. Bir kısmı ise kümes hayvanları ve büyükbaş hayvanları sayesinde gıdalarını temin etmiş ve aynı zamanda memleketlerinde yaptıkları hayvancılığı burada da sürdürebilmiştir. Dar koşullarda yaşayan çok nüfuslu aileler Ayazma'da kurdukları bu yapı vasıtasıyla kentte tutunabilmekteydiler. Kendi içine kapalı Ayazma, komşular arasında, imece ve sosyal dayanışma mekanizmalarına da olanak sağlamıştır. Bakkalında veresiyenin işlediği, kesme şekerin tane ile satın alınabildiği, gerektiğinde arkadaşlardan borç alınıp borcun ertelendiği, kiralardan rica ile uzatılabildiği bambaşka enformel bir piyasadır burası. Piyasa kurallarından azade bir sosyal ağlar ve dayanışma ilişkileri karışımı mahallelinin yaşama tutunmasını kolaylaştırır.

Yerel yönetimin memnuniyet anketlerine göre, Ayazma'daki memnuniyet oranı Eylül 2004'de % 51'dir. Aralık 2005- Ocak 2006 anketlerinde ise bu oran %71'e yükselir (muhtemelen kentsel dönüşüm duyulmuştur ve mahalleli Ayazma'yı sahiplenir). Mahallede yaşayanların % 96'sı tek katlı, bahçeli bir evde yaşamayı tercih etmektedir. Yaşadıkları yerin işlerine yakın olması ve ucuz kiralar burayı tercihlerinin diğer nedenleridir.

4. Bezirganbahçe : “Cehenneme Hoş Geldiniz !”

“Bak oranın adı bile üstünde HAZINE! Her yer hazine, nereye baksan altın görüyorsun, her yer altın. Cehenneme geldik, görüyorsun halimizi. Sevmiyoruz burayı!”

Hak sahibi kabul edilen Ayazmalı aileler 2007 Şubat'tan itibaren Halkalıdaki Bezirgân-bahçe TOKİ Bloklarına taşınmaya başladılar. Zorunlu göç sonucu memleketlerini terk etmek zorunda kalan nüfus için bu durum ikinci bir zorunlu göç deneyimi olmuştur. Küçükçekmece Ayazma-Tepeüstü kentsel dönüşümü, İstanbul'un ilk geniş kapsamlı kentsel dönüşüm projesi olduğu gibi aynı zamanda homojen büyük bir nüfusun toplu olarak yeniden iskân edildiği ilk projedir. Yeniden iskân ile yerleştirilen aileler yeni yerleşimlerinde değişik gruplarla birlikte yaşamak zorunda kalacaktır. Diğer bloklarda, yine kentsel dönüşümle gelen Zeytinburnu ve Tepeüstü mahallelerinin eski sakinleri ile TOKİ'den konut satın alarak gelen alt-orta gelir grupları bulunmaktadır. Halkalı (Bezirgân) Mahallesi 182/1 ada/parselde TOKİ'ye ait 150 dönüm arazi üzerinde 2985 sayılı Toplu Konut kanunu ve ilgili diğer kanunlar çerçevesinde TOKİ tarafından yaptırılan her biri 11 kat ve 48+1 (kapıcı dairesi ve sığınak) dairenin bulunduğu 55 bloktan oluşan sitede bir alışveriş merkezi, 52 derslikli ilköğretim okulu, okula ait bir spor salonu ve bir sağlık ocağı yer almaktadır. Brüt 90 m², net 72m²'lik toplam 2640 konut'tan 1474'ü Ayazma ve Tepeüstü'nden gelen ailelere ayrılmıştır. Hak sahibi olarak Ayazma'dan 1108, Tepeüstü'nden 366 aile toplam 1474 kişi kabul edilmiştir.

Yukarıda anlatıldığı üzere, Ayazma, ucuz barınma ve çevredeki iş olanaklarının yanı sıra, yeşili, doğası ve geniş kırsal alanları ile geride bırakılan köylere çok benzediğinden 80'lerden itibaren zorunlu göç ile kente gelen Doğu ve Güneydoğulu vatandaşlarımızca tercih edilmiş ve burada homojen bir nüfus yapısı oluşmuştur. Oysa Bezirgânbahçe sitesindeki birçok yaşam pratiği bu nüfusun yaşam tarzına uygun değildir. Kentsel dönüşümle mekân değiştiren Ayazmalılar ekonomik darlıkların ve bozulan sosyal dayanışma ağlarının yanı sıra apartman yaşamına uyumda zorlanacak, dahası kültürel farklar nedeniyle Bezirgânbahçe'nin diğer sakinleri ile de sorunlar yaşayacaklardır. Kent ile bütünleşememiş tam aksine kendi içine ve kültürüne kapanmış kalabalık bir bölge nüfusuna alışık olmadığı bambaşka bir yaşam tarzını dayatan, dahası kendilerine çok olumlu bakmayan diğer gruplarla bu nüfusu yan yana yaşamaya zorlayan kentsel dönüşüm projesi en baştan ölü doğmuştur. Elleri olmayan nedenlerden memleketlerini terke zorlanarak travmatik bir göç deneyimi yaşayan önemli bir nüfus hazırlıksız, altyapısız bir şekilde ikinci bir göç mağduru yapılarak ikinci memleketleri belledikleri yaşam alanlarından, rızaları alınmadan, katılcılıktan uzak bir yöntemle tahliye edilmişlerdir. Yeniden iskân sonucunda aşağıda görüleceği üzere, ekonomik, sosyal ve kültürel mağduriyetlerin yanı sıra ayrımcılık ve dışlanmaya da maruz kalan Ayazmalılar için kentsel dönüşüm projesi “bir mülksüzleştirme, sosyal kutuplaşma ve yerinden etme projesi” (Kuyucu 2009) olur. Kuyucu'nun yerinde ifadesi ile Ayazma-Bezirganbahçe kentsel dönüşümü bir ‘Anti-Sosyal Konut Projesi’dir. Ay-

rica, yerel yönetimin zahmet edip kendi anket verilerini bile doğru dürtüst incelememişinin de bir kanıtıdır. Bir kısmı yukarıda alıntılanan anketler aslında gidişatı çok net göstermektedirler.

A. Ekonomik Mağduriyetler: Katmerleşen Yoksulluk ve 3. Göç

“Ben dün gece ekmek parası bulamadım. Ekmek alamıyorum. 4-5 aydır taksitimizi vermemişiz, aidat parası vermemişiz...”

“..sektör, tekstil sektörünü biliyorsun yani, fazla maaş almıyorlar. 800-900 milyonla hayatta yani kimse masrafını çıkartamaz, hayatta çıkaramaz. Mümkün değil çıkaramaz.”

Yeniden iskândan aşağı yukarı iki yıl sonra, rutubet çeken duvarları, alt dairelere akan banyo suları, hala inşaat halindeymiş hissi veren apartman girişleri ve devamlı bozulan asansörleriyle Bezirgânbağçe Konutları yıpranmış ve eski görünümlü olmuşlardır. Belediye'nin reklamını yaptığı 'güvenli, çağdaş ve kaliteli fizik mekânının oluşturulması' sözde kalmıştır.

Ayazmalılar elverişli gözüken 220 TL aylık taksitlerle hak sahibi yapırlılar. Düzenli gelirleri olmayan, olsa da oldukça düşük ücretli işlerde çalışan bölge halkı için 220 TL önemli bir rakamdır. Ayrıca, Ayazma'da kurdukları dayanışma ve enformel ilişkiler sayesinde yaşama tutunabildikleri yerel yönetimce tamamen göz ardı edilerek uzun vadeli bir borç yükünü omuzlayabilecekleri varsayılmıştır. Oysa aylık konut taksitleri, site aidatı, elektrik, su ve doğalgaz faturaları yaşamlarını ağırlaştırırken, ekmek, meyve/sebze ve et/süt/yumurta gibi Ayazma'da kendilerinin tedarik ettiği gıdaların çoğunu satın alamayacak ve açlık sınırında bir yaşama mahkûm olacaklardır. 220-246 TL taksitler, 40 TL site aidatı, yazları 30-40 TL, kışları 100-150 TL civarı doğalgaz, 45-50TL su, 45-50TL elektrik derken Ayazmalılar ayda 450-500 TL ödeme yapmak zorundadırlar ve burada eğitim, sağlık, giyim ve en önemlisi gıda gibi temel giderler bulunmaz. Ortalama Ayazmalı ailenin gelirinin 600 TL civarı, çok az bir bölümünün ise çalışan kişi adedine göre 900TL civarında olduğu hatırlanırsa, Ayazmalıların TOKİ bloklarında nasıl bir yoksullukla mücadele ettikleri de anlaşılabilir.

Bezirgânbağçe'den çevreye ve işyerlerine ulaşım da sorunludur. Fabrika ve iş yerleri Ayazma'dan yürüme mesafesinde ve her yere toplu taşıma olanağı vardır. Bezirgânbağçe'de ise Ayazmalılar 2-3 vasıta değiştirerek seyahat etmek zorundadırlar; ulaşım maliyetlidir. Belli merkezlere giden minibüslere binmek ise kalabalık nedeniyle neredeyse imkânsızdır; özellikle kadınlar tıkiş- tıkiş minibüslere binemezler. Sınırlı sayıda çalışan kadın için Bezirgânbağçe iş bırakma nedenidir. İşe gidiş-dönüş masrafları katlanırken, ücretlerin değişmemesi ekonomik mağduriyetleri arttırmış; iş arama olanaklarının yakın çevrede olmaması ve iş aranacak yerlere gidiş maliyetinin artması da Ayazmalıların iş bulabilme ve işe girme olanaklarını kısıtlamıştır. Büyük bir nüfusu yeniden iskân eden devlet, yeni yerleşim bölgesine toplu taşıma koymayı nasılsa unuttu vermiştir!

Bezirganbahçe'de emlakçıların çoğunda 'borcu ile satılık' ev ilanları icra gelecek kaygısıyla satışa çıkarılan evlerdir. Emlakçılara göre, Ayazmalılarının %30 kadarı 2 sene içinde evlerini satmak zorunda kalmıştır. Yerel yönetimin 2008 anketlerine göre de icra kaygısı ve darlıktan %43'ü satmayı düşünmektedir. Bankaya düzenli konut kredisini ödeyen yok gibidir; satıp gidenlerin çoğu Silivri, Çerkezköy taraflarına kentin çeperlerine 3. bir zorunlu göç yaşar. Yoksulluk ve yoksunluk ortadan kalkmamakta, sadece yer değiştirilerek çeperlere taşınmaktadır. Masraflarla baş edebilmek için ilköğretimi bitiren çocukların ucuz işgücü olarak çalıştırılması bir diğer çözümdür. Çalışan çocuklar arasında pazarlarda limon satmak için tan ağarırken yola düşenler veya çevredeki ayakkabı fabrikalarında kimselerin çalışmak istemediği sağlığa zararlı (bali yapıştırmalı) işlerde çalışmak zorunda kalanlar bulunur. 'Medeni' TOKİ konutlarında sosyal bir hak olarak eğitim anlamını yitirmiştir:

- “Çocuğunu okutamıyor, çırak tekstile veriyor. Çocukları harcıyoruz, iş için, geçim için okuldan alıyoruz. Onur var, güvenlikten, arkadaşım. Lise-1'den çıkarttı. Çocuk çok çalıştı; 600YTL aylık ile işe soktu. Çocuklar sosyal güvencesiz işlerde, geçim derdine düşmüşler. Pazarıcı yanında limon satıyor. Meyve sandıkları taşıyor”
- “Çocuklar sabahın 5-6'sı yollara düşüyor. Ayakkabıda, sağlıksız işlerde kimse çalışmıyor, bali/tiner yapıştırmalı işlerde çalışanlar bu çocuklar”.

B. Sosyal Mağduriyetler: Parçalanmış Sosyal Yaşam ve Dayanışma Ağları

“Yeni şehir yapmak kolay, insanı yerleştirmek zor, işini, doğayı kaybediyor, alıştığı insanları yitiriyorsun. En güzeli doğduğun büyüdüğün yerde ölümdür. Ruhum iyi değil, çocuğumunki de...”

Ayazmalı ailelerin ortalama 5- 6 çocuklu nüfus yapısı ile net 72 metrekarelik alanlara nasıl sığacakları hiç hesaplanmamış bir başka problemdir. Reklamı yapılan 'yaşanabilir mekânlar' 6-11 nüfusun 72 metrekarede ikamete zorlanmasıysa, bu yaşanabilirlik ancak 'kümes' gibi tıklıklıkla sağlanabilir. Çok nüfuslu aileler mutfak alanlarını bile yer yataklarına açarak mekân sorununu çözmeye çalışmış, böylece reklamı yapılan bu 'modern' konutlarda mutfak-yatak odası karışımları ortaya çıkıvermiştir: “Bizleri kümes gibi evlere tıktılar”.

Sitede kaybolacaklarından korkan kadınlar zorunlu olmadıkça evlerinden çıkmaz. Özellikle Türkçe bilmeyen kadınlar için dil kısıtlayıcı bir öğedir: “Ben bu yana geçtim daha toprağa ayağımı basmadım”. Ayazma'da rahatlıkla konuştukları anadillerini Bezirganbahçe'nin kamusal alanlarında konuşmak baskıları da beraberinde getirebilir.

Tek katlı bahçeli Ayazma evlerinin aksine aydınlığın yüksek bloklar arasından süzülerek geldiği Bezirganbahçe'de 'hapşilik duygusu' dış alanların dar mekânlarında da sürer. Küçükçekmece Belediyesi 2008 anketlerinde de bir itiraf bulunur:

- ‘...bahçeli konut düzeninden yüksek katlı konutlara ve apartmanlara geçiş bölge sakinlerini mutsuz eden faktörlerdir”

Bezirganbahçe’de geniş kamusal alanlar bulunmaz. Ayazma’nın yeşil alanları kadınlar, çocuklar ve gençler için sosyalleşme ortamıdır. Alıştıkları üzere sitedeki çim alanlara oturan kadınlar yönetimince uyarılmış, halay çekmek isteyen gençlere de ‘medeni olun’ denilerek hadleri bildirilmiştir. Ailelerin kalabalık olmaları dar alanlarda misafir ağırlamayı zorlaştırır; gürültüleri komşulardan şikâyet getirir. Eski arkadaşlar evlerde de dışarıda da görüşemez olur. 2008 tarihli anketlere göre, komşular arasında görüşme sıklığı mekân değişikliği sonucu düşmüştür: Hemen her gün görüşme sıklığı %90’dan %43’e inerken, haftada 1 görüşme, %6’dan %23’e çıkmıştır. Bezirganbahçe’de %31 olan nadiren görüşme ise Ayazma’da sadece %3’tü.

Mekân değişimiyle, sosyal ilişkiler parçalanırken, Ayazma’da yaşama tutunabilmelerinin en önemli nedeni olan dayanışma ağları burada çözülür. Ekonomik zorluklar yüzünden zaten kimsenin kimseye bakacak gücü de kalmamıştır:

- “Adam işsiz, aç kalsa Ayazman’da birileri yardım ederdi. Yani düzenler bozuldu buraya gelince. Ayazman’da bir ekmeğe pişirince iki tane da başkasına verirdik. Burada ise parayla alıyoruz, parayla alınan ekmeği de kolay kolay kimse paylaşmıyor”.

C. Kültürel Mağduriyetler ve Ayrımcılık

“O çevreden gelen örf/adet/kültür Ayazman’da yabancılık çekmedik. Aynı kültür yan yana geldik. Cenazeyi (memleketi) bırakıp geldik.”

Ekonomik ve sosyal mağduriyetlere sebep olan kentsel dönüşüm projesi yerleştiği nüfusun kültürel değerlerini de göz ardı eder. Bir ‘medenileştirme’ projesi olarak apartman stili diktesi Kürt vatandaşlarımızdan oluşan eski Ayazma nüfusu için anlaşılabilir ve alışılması güç bir kültürel mağduriyetler silsilesine yol açar. Her Blok girişinde bir ‘Uyulacak Kurallar Listesi’ bulunur. Yerel yönetimin ‘Apartman Kültürü Projesi’ / ‘İçerme Projesi’ adlı çalışmalarına Ayazmalılar ‘Medenileştirme Projesi’ ismini takarak isyan ederler. Yerel yöneticiler, Okul Müdürü, okuma-yazma kursu STK sorumlusu ve Sağlık Ocağı çalışanlarına üstlenilen ‘çağdaşlık öğretme misyonu’, standardize bir yaşam kültürünün dayatılmasıdır. Yerleştirilen nüfusun geleneği, kültürü, dili, dini ve adetleri hiçe sayılarak Ayazmalılar standart apartman yaşantısının tek boyutlu yaşamına mahkûm edilmişlerdir. İlginç olan, bu medeniyet götürme misyonunu üstlenen yerel yönetimin siyaseten durduğu nokta merkezin medeniyet ihracına tepkili devletçi-karşıtı bir noktadır. Anlaşılan, söz konusu Ayazma’nın Kürt nüfusu olduğunda, yıllarca bu medeniyet ihracından mağduriyet gördüklerini dile getirenler, mağduriyetlerini unutup aynı baskı mekanizmalarına ve modernist kodlamalara başvurmada bir beis görmemişlerdir.

D. Kutuplaşma/Önyargılar/Ötekileştirme

“Mesela burasının Kürt olduğunu öğrenmişler ya, Kürt bölgesi mesela Ayazma’dan geldikleri için, asker uğurlamaya gelirlerdi işte gece on bir, on iki ‘Apo’nun piçleri yıldırılmaz bizleri’ sloganlar atarlardı mesela. Bir iki defa biz karşılık vermiştik, çatışma falan çıktı.”

Bezirganbahçe, ülkücülerin mahallesi Yenidoğan’a yakındır. Ülkenin genel havasında yükselen milliyetçiliklerin 2007 seçim sürecinde keskinleşerek Bezirganbahçe’ye yansımaması olanaksızdır. Nitekim site kapıları tüm parti adaylarına açılırken, DTP konvoyunun siteye girmesi engellenecek, asker uğurlamalar siteye daha doğrusu Ayazma nüfusuna karşı şova dönüşecek, tacizler gelecektir. Bu duruma karşı, Ayazma gençleri de aralarında örgütlenecektir. Polislerin siteye yerleştirilmesi ile son bulmuş gözükken çatışmalar karşılıklı gruplaşmalar ve ‘biz-onlar’ ayrımı ile devam edegelmektedir. Böylesine dışlayıcı ve önyargılı bir ortamda, Ayazmalılar bir yandan terörist ya da bölücü olmadıklarını anlatma derdine düşerken öte yandan kültürel değerlerinin farklı olmasından dolayı maruz kaldıkları ötekileştirme mekanizmalarını kırmaya uğraşırlar. Ayazma gençleri ve çocukları ise bu ‘ötekileştirme’ karşısında çareyi onları öteki ilan edenleri ‘öteki’ ilan etmekte bulurlar:

- “Bizim Ayazman’da Türk arkadaşlarımız vardı, hiç sürtüşmemiz olmazdı orada. Dün mesela benim çocuk başka bir çocuğu dövmüş. Dedim neden dövdün. Diye baba, O Sino pluydu o yüzden. Bir tane Batmanlı çocuk varmış, onu dövmüşler, bizim çocuk da intikam için dövmüş. Benim çok zoruma gitti. Bizim çocukta hiç böyle Kürt-Türk olayı yoktu.”

Çocuklar ve gençler arasındaki bu kutuplaşma sahadaki gönüllü eğitimciler tarafından da izlenen bir durumdur:

- “...ciddi bir kutup var burada. Geçen sene gerçekleştirdiğimiz proje boyunca bazı gözlemlerimiz oldu. Bölgede ciddi anlamda Türk-Kürt ayrımı var ve daha önemlisi çocukların büyük olanları bunun farkında. Yapmış olduğumuz aktivitelerde bununla alakalı ciddi izler gördük, hatta yazdırdığımız ‘ben’ mektuplarında açıkça şiddet eğilimlerinden de bahsetmişlerdi ki buna şaşırılmak mümkün değil”

5. Sonuç

BM Sistemi Barınma Hakkı ve Yaşamaya Elverişli Konut Hakkı kriterlerine göre Ayazma/Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi bir ihlaller ve mağduriyetler projesidir. BM Ekonomik, Sosyal Kültürel Haklar Sözleşmesi 11. Madde 1. Paragraf’a atfen yazılan 7 no’lu Genel Yorum’a göre:

- “[Hükümetlerin] temel yükümlülüğünün ev ve mahallelerin tahrip veya yok edilmesi değil, korunup iyileştirilmesidir”.
- “büyük yıkım ve tasfiye işlemlerinin ancak ve ancak koruma ve onarımın yapılabilir

olmadığı durumlarda ve yeniden yerleştirmelere ilişkin tedbirler alındığı sürece yapılmaları gerektiği...’

Yine aynı bağlamda yazılan 4 No’lu genel Yorum Elverişli Konut Hakkı kriterlerini sayar. BM-Habitat AGFE İstanbul Raporuna (2009 Haziran) göre 7 kriterden 5’i bu projede ihlal edilmiştir:

- Kullanım Hakkının Yasal Güvenliği
- Hizmet, malzeme, tesis ve altyapının kullanılabilirliği
- Maddi olarak karşılanabilirlik
- Konutun Mevkii
- Kültürel Yeterlilik

Küçükçekmece Belediye’si tarafından ‘Şimdi yaşamınızda yeni bir pencere açılıyor/hayalleriniz gerçeğe dönüşüyor’ sloganlarıyla pompalanan ve yoksulluk ve yoksunluğa çare bir proje olarak sunulan kentsel dönüşüm, tam aksine, ekonomik, sosyal ve kültürel mağduriyetler ile kutuplaşmalara ve ayrımcılığa sebebiyet veren bir ihlaller zinciri ve yoksunlaştırma projesine dönüşmüştür. Memleketlerini terke zorlanmış 7,500 civarı nüfus, hazırlıksız, altyapısız şekilde ikinci bir göç mağduru yapılarak rızaları alınmadan, katılımcılıktan uzak bir yöntemle tahliye edilmişlerdir. İktidarca dayatılan bu mekân değişimi ile ekonomik darlıklar ile icra baskılarının yanı sıra sosyal ilişkiler kopmuş, dayanışma ve yardımlaşma ağları çökmüştür. Kişi ve toplulukların kendi kültürlerine uygun yaşayabilmelerinin bir hak olduğu tamamen göz ardı edildiği gibi değişik kültürlerin hazırlıksız bir şekilde aynı mekâna mahkûm edilmelerinin getireceği kutuplaşmalar da öngörülemezdir.

Ve acı bir itiraf olarak, yerel yönetimin araştırma verilerine göre (2008), ilkokul öğrencilerinin %84’ü, yetişkinlerin %71’i Ayazma’yı özlemektedir:

- “Herkes ister daha güzel yerlerde otursun, ama yerinde olsaydı, yani Ayazma’da aynı yerde olsaydı burdan çok daha iyi olurdu. Kimse işini kaybetmezdi, çocuklar arkadaşlarını. Oyüzden kendi yerinde olsa güzeldir. Ama başka bir yere taşınmak gerçekten de zordur. Herşeyi kaybediyosun o zaman. Çocuklarımla çocuklukları boşa gitti yani...”

Kaynakça

Alver, Köksal, Steril Hayatlar, Ankara, 2007.

Ataselim, MenekşeSabah Gazetesi 13.11.2007.

'Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi- yaşama yeni bir pencereden bakın...' Küçükçekmece Belediyesi Kitapçığı, 2006.

Bartu Candan,Ayfer-Kolluoğlu Biray ,'Emerging Spaces of Neoliberalism', New Perspectives on Turkey, no:39, 2008.

Bauman, Zygmunt, Liquid Times , Cambridge UK,2007.

Bayraktar, Erdoğan, İstanbul'da ARTIK eylem zamanı, http://www.erdoganbayraktar.com/tr/yazilar/istanbulda_eylem_zamani.html

Bayraktar'dan şok suçlama', Milliyet 18.11.2007.

David ,'Harvey, Kapitalist Kent', (çev. Ebru Kılıç), New Left Review 2008-Türkiye Seçkisi, Agora Kitaplığı 2009.

Davis, Mike, Gecekondu Gezegeni (çev.Gürol Koca), İstanbul 2007

Hasan., Arif,The World Class City Concept and its Repercussions on Urban Planning for Cities in the Asia-Pasific Region', IAPS-CSDE Network Symposium, İstanbul 12-16 Ekim 2009.

İvme Dergisi: <http://www.ivmedergisi.com/ivme-dergisi-kentsel-donusum-roportaji-ayazma-mahallesi.html>

Kurtuluş, Hatice,'Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak', Planlama Dergisi 2006/2.

Kurtuluş Hatice- Türkün Asuman (ed.), İstanbul'da Kentsel Ayrışma, İstanbul, 2005.

Kuyucu ,Tuna, ' An Anti-Social Housing Project: Dispossession, Social Polarization and Displacement in Bezirganbahçe', Part 6, p.1, Poverty, Property and Power: Making Markets in Istanbul's Low Income Informal Settlements, yayınlanmamış doktora tezi, University of Washington,2009.

Öktem, Binnur 'Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri', Planlama Dergisi 2006/2.

Perouse, Jean Françoise, 'Kentsel Düşler', Radikal2, 24.06.2007.

Roy, Arundhati Çekirgeleri Dinlemek (çev. Osman Akınay) , İstanbul 2010.

Turgut, Sırma-Ceylan Ç.EDA, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul, 2010.

UN-HABITAT AGFE Report to the Executive Director of the UN Habitat Programme. Mission to Istanbul, June 2009

X. OTURUM - 10 KASIM 2010

“FARKLI DENEYİMLER ve YENİ ARAYIŞLAR”

Moderatör: **Yrd. Doç. Dr. Semih EMÜR**

ADANA’NIN KENTLEŞME DENEYİMİ ÜZERİNDEN KENTSEL PLANLAMAYI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Aygül KILINÇ - İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

İZMİR’DE İMAR BİLGİ SİSTEMİ PROJESİ KAPSAMINDA PLAN GÖSTERİM TEKNİKLERİNİN BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ ÇALIŞMALARI

Güler GÜNEŞ KARABULUT

İzmir Büyükşehir Belediyesi, CBS Müdürlüğü, Şehir Plancısı

LOJİSTİK KÖYLER: ÜRETİM ZİNCİRLERİNİN BİR PARÇASI MI? APAYRI BİR KÜMELENME KONUSU MU?

Dr. Senay OĞUZTİMUR

Yıldız Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

ADANA’NIN KENTLEŞME DENEYİMİ ÜZERİNDEN KENTSEL PLANLAMAYI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Aygül KILINÇ

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

Giriş

Kentleşme, doğumla gelen nüfus artışının yanı sıra daha kaliteli eğitim ve kentsel hizmet olanaklarından yararlanma isteği, ekonomik kaygılar, terör korkusu gibi değişen gerekçelere ilişkin olarak köyden kente ya da kentten anakente (metropole) yönelen nüfus hareketlerine bağlı olarak kentsel mekândaki sosyal ve ekonomik yoğunlaşmanın yol açtığı bir olgudur. Söz konusu olgu nedeniyle kentsel mekândaki yoğunlaşma; yapılı çevrenin hızla değişmesine, gelişmesine ve dikey/yatay olarak genişlemesine neden olur. Planlama kurumu tarafından hazırlanan kentsel planlama eylemi ve öngörülere, söz konusu yoğun yapılaşmanın gerisinde kalması durumunda, kuralsız ve düzensiz kentleşme kaçınılmaz olur. Kontrollü ve sağlıklı kentsel gelişme; geleceğe dair sağlam öngörüler üzerinde kent işlevleri gözetilerek kentsel mekânın kullanım bölgelerine göre düzenlenmesini, söz konusu bölgelerde temel alt ve üst yapı hizmetlerinin yerleşime açılmadan önce hazırlanmasını gerektirir. Aslında kentsel mekânda planlamayı zorunlu bir eylem haline getiren ve ona meşruiyet kazandıran, tam da budur.

Yoğun göç alan illerden biri olarak Adana’nın nüfus artış hızı, Türkiye ortalamasının üzerinde olup, farklı kültürlerden ve gelir düzeylerinden oluşan iki milyon üzerinde insanı bünyesinde barındırmaktadır. Türkiye’nin beşinci büyük kenti olarak gelişmiş sanayisi ve ekonomik yapısı ile ülke ve bölge kalkınmasında yıllardır süre gelen bir ağırlığa sahip olmasına karşın, kentleşme sürecini iyi yönetemeyen ve kent sakinlerinin beklentilerine yanıt veremeyen bir kent durumundadır. Bu çalışmada; öncelikle kentsel planlamanın tarihsel arka planı gözden geçirilip, özellikle planlama yaklaşımları üzerinden kent planlamanın geçirmiş olduğu düşünsel dönüşüm vurgulanmıştır. Sonraki bölümde; Adana kentleşme süreci gözden geçirilerek, mevcut kentsel form betimlenmiş ve son olarak; Adana’nın kentsel gelişmesine ilişkin sorunlar üzerinde durularak, planlama kurumunun söz konusu sorunlara yaklaşımı değerlendirilip, bu bağlamda çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Kentsel Planlamanın Tarihsel Dönüşümü

Kent planlamasının, daha geniş kapsamlı bir ifadeyle mekânsal planlamanın bir disiplin olarak gelişimi ve kabul görmesi yeni sayılır, ancak tarih boyunca her uygarlığın kentleri, mekânsal bir düzenlemeye konu olmuştur. Huot (2000); eski uygarlıkların kent merkezlerinin planları hakkında bilgi bulunmamasıyla birlikte, mekânın örgütlenmesine ve kent çehresinin karakteristik öğelerine bakılarak kent planlama anlayışının doğmuş olduğunun söylenebileceğini belirtir. Keleş (1997: 79) ise, Antik Çağ'da; Mısır, Mezopotamya, Yunanistan ve Ege adalarında gelişen uygarlıklara ait kentlerin, belli bir plana göre düzenlenmiş olduklarını gösteren kanıtların olduğuna dikkati çekmektedir. Ancak, bugün anladığımız anlamda planlamayı; salt mekânsal düzeyde, mimari öğelerin birbiriyle ilişkilerinin estetik bir düzenlemesi ile sınırlı görmeyip, daha karmaşık ve girift toplumsal ilişkiler ağının bir ifadesi ve etkileyicisi olarak karşılıklı ilişkisellik içinde ele alan yaklaşımın geçmişi, sanayi devrimini izleyen dönemle başlar (Ersoy, 2007c: 24). Öncesinde, yani 1848'e kadar, kent planlamasının ütopyacı evresinin büyük ölçüde sosyalizm akımıyla iç içe geliştiğini belirten Tekeli (2001: 17), 1850'ler sonrasında burjuvazinin, sanayi kenti sorunlarını çözmeyi kendi açısından hayati olarak görmeye başladığını ve bunu; hem sosyalist hareketin yayılmasını engelleme, hem de kente yatırılan sermayenin değerlendirilmesi bakımından önemseydiğini ifade etmiştir. Ancak sanayinin yoğunlaştığı kentlerde karşı karşıya kalınan altyapı, konut, ulaşım ve çevre sorunları, burjuvazinin tek başına altından kalkması olanaksız sorunlar türünden olup, bu durum; yasama, güvenlik, savunma ve uluslararası ilişkiler gibi görevleri üstlenip, piyasa mekanizması dışında kalmaya özen gösteren devletin, kentsel alana müdahalesini zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla kent planlama çalışmaları da, toplumsal destek ve meşruiyetini böyle bir ortamda kazanmıştır (Ersoy, 2007c: 24-26).

19. yüzyıl Avrupa'sında, kapitalizmin siyasal, toplumsal, ekonomik ve mekânsal çelişki ve açmazlarına tepki olarak ütopyacı sosyalizm ve bilimsel sosyalizm olarak adlandırılan sosyalist akımlar ortaya çıkmış olup, söz konusu akımların kente bakışı farklı olmuştur. Ütopyacı sosyalizmin kent tasarımları, ütopyik olmaktan öteye gidememiş, Marx ve takipçilerinin öncülüğünde gelişen bilimsel sosyalizm (Marksizm) ise, kendine özgü kenti yaratamamış ya da yaratmak için yeterince çaba harcamamıştır. Ancak, yine de ütopyacı sosyalistlerden olan Saint-Simon, Charles Fourier ve Robert Owen, küçük ölçekli ve kominal yaşantı kooperatif örgütlenme öğelerini taşıyan tasarımları ile sanayi devriminin neden olduğu toplumsal, ekonomik ve mekânsal çözülmeyle bir anlamda hafifletmeyi amaçlamıştır (Ertan, 2004: 5).

20. yüzyılda; kapitalist piyasanın katı işleyiş sisteminden kaynaklanan ekonomik ve sosyal mekândaki hızlı dönüşümün kentte yarattığı sorunlara tepki olarak Ebenezer Howard'ın Bahçe Kent, Wright'ın Broadacre (geniş dönüm) ve Le Corbusier'in İşimsal Kent ve Çağdaş Kent kuramları doğmuştur. Söz konusu ideal kentler, ideolojik yaklaşımlardan bağımsız olarak, belirli işlevleri gerçekleştirmek amacıyla, pragmatizmden beslenerek

tasarlanmıştır. Özellikle 19. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıl ortalarına kadar ideal kent tasarımlarında; teknik icatlar, otomobil, toplu taşıma, telefon vs. gibi teknolojik buluşlara önem verilmiş ve bu bağlamda yeni kentsel formlar oluşturulmuştur (Ertan, 2004: 5-18; Eryıldız, 2003: 24-36). İlk planlama yasaları ise ancak 20. yüzyıldan sonra çıkarılmış ve İngiltere’de ilk *Kent Planlamacılığı Yasası* 1909’da yürürlüğe girmiştir (Thorns, 2004: 180). Değişen siyasal, ekonomik ve toplumsal koşullara bağlı olarak, kentsel sorunların çözümüne ilişkin yeni planlama yaklaşımları oluşmaya başlamıştır. Söz konusu yaklaşımların kentsel mekâna ilişkin farklı söylem ve önerileri, kent planlamasının teknik bir süreç olmaktan sıyrılarak planlama eylemine; ekonomik, sosyal ve kültürel öğelerin de dâhil edilmesini sağlamış, dolayısıyla bu durum, planlama algısının değişmesinde ve planlama eyleminin daha geniş bir boyut kazanmasında etkili olmuştur.

Kent planlama yaklaşımları tarihsel olarak *klasik kent planlama* yaklaşımı ile başlar. Keleş (1997: 99)’e göre; bu yaklaşımda planlama “etüt ve araştırma”, fiilen “plan yapma” ve “planı uygulamaya” biçiminde üç aşamalı bir eylemden oluşmaktadır. Bu üç aşamalı eylemin başlıca amacı; insanları sağlıklı, rahat ve güzel bir yerleşmede yaşatmak olup, bu amaçlara yönelik planlamanın işlevi, kentlerin fiziksel gelişimini bir düzene sokmak ve hangi uğraşların kentin neresinde yerleşeceğini göstermektir. Ancak bu planlama yaklaşımının temel amaçları arasında ekonomi öğesinin nadiren eklenmesi, eleştiriye konusu olmuştur. Dolayısıyla bu durum, kent planlamasını geniş ölçüde teknik bir çaba, diğer bir ifadeyle bir mimarlık ve mühendislik projesi olarak görülmesine neden olmuştur.

Kapsamlı planlama yaklaşımının kökenleri 19. yüzyıl Avrupa’sının park ve bulvar tasarımlarıyla, 1850-1860 arasında 3. Napolyon’un Paris kentine ilişkin olarak hazırlattığı Paris kentinin baş mimarı Baron Georges Hausman’ın kapsamlı imar hareketine dayanır. Bu yaklaşıma göre olgucu/pozitivist gelenek izlenerek, bir yerleşmenin geleceğe dönük mekânsal gelişimin önceden kestirilebileceğine ve toplumda genel kabul gören değerler temel alınarak, mekânın kapsamlı olarak biçimlendirilebileceğine inanılmaktadır (Ersoy, 2007a: 116-120). Söz konusu planlama anlayışının temel ilkeleri ABD’de Chicago Üniversitesi’nden bir grup planlama uzmanı tarafından geliştirilmiş ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletin her alanda artan etkinliğine koşut olarak bu anlayış, giderek kurumsal düzeyde kabulleni-len resmi planlama anlayışı haline gelmiştir. Bu yaklaşımın temel ilkeleri arasından en çok dikkati çeken; kamu yararına hizmet etmesi, planlama sürecinde vatandaşların katılımını desteklemesi, planlamanın uzun vadeli ve kapsamlı olmasıdır (Şengül, 2007: 64-80). Ancak, kamu yararı merkezli anlayış, bireyin üzerine toplumu koyarak bireysel özgürlükleri ve girişimciliği sınırlamakta ve ortaya baskıcı bir toplumsal yapı ve planlama anlayışını çıkarılmaktadır. Bu çerçevede planlama kurumu, aklı ve bilimsel bilgiyi merkezine koyarak, yukarıdan aşağıya planlamayla toplumu şekillendirmeye çalışan bir araç durumuna gelmektedir. (Şengül, 2007: 78-80) Söz konusu yaklaşım, en çok bu özelliğiyle eleştiri konusu olmakla birlikte, uzun vadeli ve kapsamlı olma özelliğiyle de eleştirilmiştir.

Kapsamlı planlama yaklaşımı; değişen politik, ekonomik ve sosyal şartlara koşut olarak dönüşüme uğramaya başlamış ve 1960'lı yıllarda *savunmacı planlama* yaklaşımı gündeme gelmiştir. Söz konusu yaklaşım, çıkar çatışmalarını göz ardı ederek toplumu bir bütün olarak gören üniter “kamu yararı” kavramını tartışmaya açmış, duyarsız tek tip planlara karşı çoğulcu planlar önermiş ve toplumsal politikaların kapalı kapılar ardında değil, toplum içinde tartışılarak oluşturulmasını istemiştir (Ersoy, ... : 121). Toplumsal bir muhalefet ile gelişen ve aşağıdan yukarıya doğru planlama modelini destekleyen bu yaklaşım, çoğulcu bir toplumda, başta kent yoksulları olmak üzere, kentin ihmal edilen güçsüz ve korunmasız kesimlerin çıkarlarının savunulmasını ve planlama sürecine dâhil edilmesini amaçlamaktadır (Ersoy, 2007b: 197). Ancak aşağıdan yukarıya mekânsal planlama modeli, gecekondular merkezli kentleşme olgusu ile izah edilmektedir. Dolayısıyla uzun erimli, önceden hesaplanan, düzenli ve sorunsuz bir kentleşme anlayışı karşısında gecekondulaşma; anlık, plan kararlarını ihlal eden, genellikle yerleşime uygun olmayan alanları seçen, kenti düzensizliğe ve geniş ölçekli alt yapı ve sosyal sorunlara sürükleyen bir nitelikte (Şengül, 2007: 99) olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Değişen siyasal ve ekonomik konjonktüre bağlı olarak 1980'li yıllardan bu yana stratejik planlama, iletişimsel ya da işbirlikçi planlama, müzakereci planlama gibi farklı adlandırmalar altında ancak benzer özellikler içeren yaklaşımlar, kuramsal zeminde tartışılmaya başlanmıştır. İletişimsel planlamanın bu dönemde yükselmesinin nedenleri, şöyle belirtilir: 1980'lerin başlarındaki bireyci yaklaşımlardan 1990'ların başlarında daha kucaklayıcı tutumlara doğru bir kayışın yaşanması ve Gündem 21 ile özellikle yerel ve aşağıdan yukarı süreçlere vurgu yapılması (Genç, 2007: 279). Bu dönemde küreselleşme sürecinin etkisiyle söz konusu planlama yaklaşımının, rekabet ve çevre politikaları ögesi dikkati çeken özellikleri arasındadır. Bu yaklaşım, bir taraftan küreselleşme sürecine ayak uydurmak için “rekabet edebilirlik” politikasını gündemine alırken, diğer taraftan da yerele özgü değerleri korumayı ve yereldeki yaşam kalitesini iyileştirmeyi içeren “çevre” politikası üzerinde durmuştur (Gedikli, 2007: 229-231). Küresel ilişkiler bağlamında anlam kazanan “yönetişim” kavramı ise, söz konusu planlama anlayışı açısından işlevsel bir konuma gelmiştir. Yerel yönetim, iş çevreleri ve yerel topluluk temsilcilerinin karar alma sürecine katılımı anlamına gelen yönetim kavramı, söz konusu planlama anlayışının çok aktörlü çoğulcu ve yaşanan yerellikler anlayışıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Kapsamlı planlamanın uzun erimliliği karşısında çok daha kısa erimli planlamayı tercih eden stratejik planlamada (yapısal planlama / eğilim planlaması şeklinde de adlandırılır); iktidar ilişkileri, planlama sürecinden dışlanmış, piyasa eğilimlerinin kaygılarını dikkate alan daha esnek bir planlama anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Bu anlamda müzakereci anlayışın planlama yaklaşımı, kapsamlı planlamanın uzun erimliliğiyle karşılaştırıldığında, daha çok kısa erimli stratejik planlama niteliğindedir (Şengül, 2007: 91-92; Şengül, 2004: 25-26).

Adana'nın Kentleşme Süreci Ve Kent Planlama Yaklaşımı

Adana, fiziki olarak dağlık ve ovalık alanlardan oluşmaktadır. İlin kuzeybatı, kuzey ve kuzeydoğu bölümleri, Orta Toroslar adı verilen dağlar ile çevrilidir. İlin güney bölümünde ise Çukurova ve Yukarı Anavarza alanlarından oluşun "Adana Ovası" bulunmaktadır. Seyhan ve Ceyhan nehirleri ile Berdan çayının taşıdığı alüvyonlardan oluşan ve Misis Dağlarından Akdeniz sahillerine kadar uzanan Çukurova, ülkemizin en geniş delta ovasıdır (AGV, 1999: 37-38; Adana Valiliği, 2002: 210).

Adana kentinin mekânsal yapısının biçimlenişinde üç önemli evreden bahsedilebilir. Bunlardan ilki, kentin Ramazanoğulları Beyliği yönetiminde, bir mescit etrafında (Ulucami Külliyesi'ni merkez alarak) gelişerek, mahallelerden oluşan organik bir doku sergilediği 16. yüzyıldır. Diğer bir önemli evre, 19. yüzyıl sonlarından 20. yüzyıl ortalarına kadar ki dönemi içeren bir dizi önemli kentsel gelişmelerden oluşmaktadır. Bunlar; Seyhan Nehri'nin ıslah edilmesi sonucu verimli tarım arazilerinin elde edilmesi; Adana-Mersin demiryolu hattının inşasıyla Çukurova'da üretilen pamuğun uluslararası ticarete açılması; tarımda makineleşme ve sanayileşme ile ortaya çıkan ekonomik değişimlerin fiziksel çevreye yansımaları olarak sıralanabilir. Söz konusu süreçte fiziksel yapılanma ve kent planlamasının önem kazanmasıyla birlikte, Adana için, Türkiye'nin pek çok kentinde olduğu gibi, ilk imar planı hazırlanmıştır. Hermann Jansen tarafından 1937 yılında hazırlanıp, 1940'ta revize edilen imar planının uygulamaya başlanmasının ardından, kent merkezini, kuzeyde sınırlayan E-5 Devlet Karayolu (Turhan Cemal Beriker Bulvarı) ile yeni demiryolu hattı arasında kalan alan, kentin en gözde bölgesi haline gelmiştir. Atatürk Caddesi, bu bölgeyi kuzey-güney doğrultusunda bağlayan ana cadde olmuştur. Izgara planının uygulandığı bölgede, çoğunluğunu iklimsel özelliklere cevap veren bahçeli, bir veya iki katlı konutların oluşturduğu nitelikli modern mimarlık ürünleri ortaya çıkmıştır. 1960'lı yılların sonlarından itibaren bu alandaki bahçeli konutların yerini dört-beş katlı apartmanlar almaya başlamıştır (TMMOB, 2006: 11-13).

1970'lerden başlayarak günümüze ulaşan son evrede ise; kentin sosyal ve kültürel yapısı, aldığı göçler sonrasında kozmopolitleşmiş ve ekonomik, politik ve ideolojik yapıda değişimler ortaya çıkmıştır (TMMOB, 2006: 13). Özellikle 1960'lı yıllarda tarıma dayalı sanayileşme hızlı bir gelişme göstermiş ve bunun etkisiyle köyden kente yoğun bir göç yaşanmıştır. Sanayide çalışan nüfus artarken, tarım sektöründe doğan işgücü açığı, Güneydoğu Anadolu illerinden getirilen tarım işçileri ile giderilmeye çalışılmıştır. Ancak bu insanların bir kısmı geri dönmeyip, bölgeye yerleşmiş ve daha sonra yakınlarının da buraya gelip, yerleşmelerinde etkili olmuştur (AGV, 2003: 20). 1980'li yıllara kadar devam eden bu süreç, 1985'li yıllardan sonra terör nedeniyle kısmen nitelik değiştirerek, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden artarak devam eden göç dalgasıyla günümüze kadar gelmiştir. Bu gelişme, kentin nüfus yapısını büyük ölçüde değiştirirken, Adana'daki tarım dışı mesleklerde de (özellikle hizmet sektöründe) önemli artışlara neden olmuştur.

Konut alanları, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar kentin tarihsel çekirdeğini oluşturan Tebebağ/Kayalıbağ çevresinden oluşan 350 hektar alanda sınırlı kalmıştır. 1940 ve 1950'li yıllarda bu bölgede ticari alanlarının yoğunluk kazanmasıyla, söz konusu konut alanları, ışımsal olarak bütün yönlere yayılma eğilimi göstermiştir. 1950'li yıllarda Seyhan Barajının yapılmıyla başlayan süreçte tarım ve tarıma dayalı sanayi kuruluşlarının E-5 Devlet Karayolu çevresinde konumlanması, konut alanlarının da bu ekseninde yayılmasına neden olmuştur. 1940'lı yıllarda ve 1960'lı yıllarda yapılan imar planlarının da etkisiyle konut alanları; günümüzün yeni kent özeğini oluşturan ve E-5 Devlet Karayolu ile kuzeyindeki demiryolu arasında kalan yaklaşık 500 hektar (Reşatbey, Çınarlı, Kurtuluş, Döşeme ve Cemalpaşa mahallelerinden oluşan) alanda yoğunlaşmaya başlamıştır. 1960'lı yıllardan sonraki dönem; kentin, konut ve diğer yapılaşma türleri açısından biçimlenmesinde dönüm noktası olmuştur (Gültekin, 2007).

Adana'da imar planları, kentteki yapılaşma hızına yetişememiş, başka bir ifadeyle yapılaşmanın arkasından gelen imar planları, kent formunu oluşturacak kadar hızlı ve kapsamlı olamamıştır. Dolayısıyla bu durum, özellikle yeşil alanların kapsam ve niceliklerinin sürekli azalması sonucunu doğurmuş ve yeşil alan olarak öngörülen parsellerin, denetimsiz yapılaşma nedeniyle konut alanlarına dönüştürülmesine, düzgün parsellerden arta kalan ve konut yapımına uygun olmayan küçük parsellerin ise yeşil alan olarak korunmasına neden olmuştur. Kent özeğinde önemli yeşil alanlar; Seyhan ırmağı kıyı şeridindeki parklar ile tarihsel önemi olan Atatürk Parkı ve İnönü Parkı'dır. Bu yeşil alanlar dışında kentin batı bölgelerinde (kuzeyde Mavi Bulvar, güneyde Obalar ana yolu arasında kalan bölge) 5 dekardan büyük eylemli yeşil alan bulunmamaktadır. Aynı biçimde kentin doğu bölgesinde de eylemli yeşil alanlar yetersiz durumdadır. Ancak, halkın kullanımına kapalı olmakla birlikte Çukurova Üniversitesi çiftlik arazileri ile DSİ 6. Bölge Müdürlüğü, Orman Bölge Müdürlüğü ve Tarım İl Müdürlüğü kullanımındaki ağaçlıklar ve meyvelikler, kentin temiz hava deposu ve kent faunasının yaşam kaynağı olarak önemli varlıklar niteliğindedir (Gültekin, 2007).

Adana Kentleşmesi Üzerinden Kentsel Planlamaya İlişkin Değerlendirmeler

Kentsel alan, tarihsel süreç içerisinde doğa-insan ilişkilerinde değişen ve yeniden oluşan topluma özgü doğal ve yapay türden öge ve etmenler sonucu ortaya çıkan ve onun yapısını yansıtan sokak, meydan, konut, sanayi, ticaret ve hizmet birimleri gibi öğeleri içeren kültürel ve mimari çevre bütünüdür (Akıncıtürk, 1996: 3). Kentsel alanda yaşayan her bireyin devletten ve yerel yönetimden sağlıklı, güvenli ve düzenli bir çevrede yaşamaya ilişkin çeşitli beklentileri bulunmaktadır. Örneğin arsa ve konut sorunu çözülsün ister. İkamet ettiği semt ile diğer semtler arasında alt ve üst yapı hizmetleri ile sosyal donatılar açısından bir fark olmasın ister, yani yerel hizmetlerden eşit faydalanmak ister. Yaşadığı kentsel mekâ-

nın; kimlikli, uyumlu, doğal çevre ve kültürel değerlerle barışık olmasını ister. Trafik karmaşasından arınmış, düzenli ve güvenli bir ulaşım sisteminin oluşturulduğu ve toplu taşıma hizmetinin her semte uzandığı bir mekânda yaşamak ister. Boş vakitlerini değerlendirebileceği, dinlenip eğlenebileceği, ortak paylaşımlarda bulunabileceği yeşil alanların ve trafikten arınmış kentsel meydanların olduğu bir kentte yaşamak ister.

Devlet, 1982 Anayasasının 2. Maddesinde *sosyal devlet* ilkesine yer vermiş ve sosyal devlet olmanın bir gereği olarak Anayasanın 56. Maddesinde herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını ve 57. Maddesinde ise, bireylerin konut hakkını anayasal zeminde güvenceye bağlamıştır. Ayrıca 5216 sayılı *Büyükşehir Belediyesi Kanunu* ve 5393 sayılı *Belediye Kanunu* ile söz konusu beklentileri, yerel yönetimin görev ve sorumlulukları arasında ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Bütün bu yasal düzenlemeler, sosyal devlet olmanın bir gereği olarak, hiçbir kent sakinine, öteki olma duygusu yaşatmadan, sağlıklı ve güvenli bir kentsel mekânda, kentsel hizmetlerden eşit yararlanma hakkına kavuşturma amacı taşımaktadır. Ancak uygulamaya bakıldığında durum, yasal düzenlemeler kadar rahatlatıcı görünmemektedir. Özellikle Adana özelinde, söz konusu hak ve güvencelerin kent sakinlerine kazandırıldığı konusunda ciddi kaygılar bulunmaktadır.

Adana kentleşme sürecinde, yıllardır devam eden plansızlık ve denetimsizlik, yanlış arazi kullanım politikası, imar affı süreçleriyle beslenen kaçak yapılaşma, bu gün Adana'yı; sağlıklı, güvenli ve yaşanabilir bir yerleşim alanı olmaktan uzaklaştırmıştır. Özellikle Adana'nın göç nedeniyle oluşan kenar semtleri; su, kanalizasyon, yol ve çöp depolama gibi alt ve üst yapı hizmetlerinden yoksun durumdadır. Katı atıkların toplandığı Sofulu çöplüğü, yerleşim yerlerine yakınlığı nedeniyle çevre sağlığı için tehdit oluşturmaktadır. Adana'nın nüfus grupları arasında büyük yarılmalar gözlenmiş olup, alt yoksulluk bölgeleri oluşmuştur. Bu bağlamda Kuzey-Güney, Doğu-Batı ekseninde oluşmuş olan çeşitli dil, din, eğitim, köken gibi sosyal ve ekonomik farklılıklardan kaynaklanan önyargılar öne çıkmıştır (TMMOB, 2008). Kaçak yapılaşma nedeniyle deprem riskine karşı alınması gereken tedbirler alınmamakta ve denetimler yapılmamaktadır.

Adana'daki yol ve kaldırım çalışmalarında yasal standartların gözetilmemesinden kaynaklanan kaldırımların yükseklik farklılığı, bağlantı noktalarındaki ve yol zeminindeki çukurlar ve uyumsuzluklar, başta fiziksel engelliler olmak üzere, kent sakinleri için risk teşkil etmekte ve ulaşımı güçleştirmektedir. Adana'da yanlış kentsel planlama nedeniyle kentin yeşil alanları ağırlıklı olarak Seyhan nehri çevresinde yoğunlaşmış olup, yerleşim bölgelerinin bulunduğu alanlarda ise yeşil alanlar, parklar ve sosyal tesisler yeterli ölçüde oluşturulamamıştır. Kentte toplantı, yürüyüş ve kutlama gibi sosyal etkinliklerin yapılabilmesi bir kent meydanı bulunmayıp, iki cadde ya da bulvarın kesişme noktası trafiğe kapatılarak, bu tarz ihtiyaçlar için geçici meydan oluşturulmaktadır. Ayrıca fonksiyonel değişmelerden ve fiziksel eskimelerden kaynaklanan yapılı çevrenin yenilenme ihtiyacı, başta Eski Adana olmak üzere kentin birçok bölgesinde kendini hissettirmektedir. Dolayısıyla yerel yönetim,

buna ilişkin ussal ve kamu yararı gözeten kentsel dönüşüm projeleri hazırlayıp, uygulamaya koymalıdır. Göç baskısı altındaki yoğun nüfuslu bir kentin ticari ve finans hizmetlerinin bir merkezde yoğunlaşması, kentsel gelişme açısından sağlıklı görülmemektedir. Bundan dolayı Adana, tek merkezli gelişen bir kent olmaktan kurtarılıp, çok merkezli bir kent olma özelliğine kavuşturulmalıdır.

Adana'da, neredeyse her seçim döneminde gündeme gelen imar affı, *kentileşme* bilincinin oluşmasına büyük zarar vermiştir ve bu durum, kent sakinlerini, yasal olmayan davranış kalıplarına yönelme konusunda cesaretlendirmiştir. Aslında kentin yüksek göç almasının olumsuzluğu nüfus artışında değil, göçen insanların niteliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü gelenlerin büyük bir çoğunluğu köy kökenli olup, kent kültüründen yoksun, eğitimsiz ve yoksul insanlardır. Böylece Adana özelinde gecekondulaşma, kaçak inşaat, yasadışı ticaret gibi olaylar; model otobüs duraklarının, fidanların, bantların ve yeşil alan çalışmalarının tahrip edilmesi kaçınılmaz olmaktadır (Adana Valiliği, 2002: 222). Özellikle verimli tarım arazileri üzerinde kaçak yapılaşma sonucu oluşan yerleşim birimlerine sonradan su, kanalizasyon, elektrik ve yol gibi çeşitli hizmetlerin götürülmesi, söz konusu yerleşim birimlerine meşruiyet kazandırmış ve kaçak yapılaşma teşvik edilircesine özendirilmiştir. Dolayısıyla Adana'da; daracık sokakların, sağlıksız yapıların düzene sokulması olanaksız hale gelmiş; park, meydan ve sosyal tesisler için yeterli ölçüde alanlar yaratılamamış ve Adana'nın kent planlaması, yapılaşmayı geriden takip eder olmuştur. Bu durum, kentin mevcut planlama yaklaşımının sorgulanması gerektiğini göstermektedir. Çünkü kentsel gelişme; ekonomik kentsel gelişme (yapılı çevrenin oluşması) ve sosyal kentsel gelişmeden oluşan bir bütünü nitelendirir. Ancak Adana kent planlaması, mekânsal düzenleme ağırlıklı bir seyir izlemekte olup, kent planlama yaklaşımlarına zamanla giren ve planlamayı daha insancıl kılan sosyal kentsel gelişmenin planlama dışı bırakıldığı gözlenmektedir. Oysa kent sakinlerinde aidiyet duygusu oluşturma yerel yönetimin öncelikli hedefleri arasında olmalı ve bunun için de kentileşme, kent kültürü oluşturma ve sosyalleşme bilinci oluşturmaya yönelik etkinlikler planlamaya dâhil edilmelidir.

Adana kent formunda, kentleşme; *gelişme* ve *genişleme* kavramları üzerinden değerlendirildiğinde, gelişmeden ziyade kentin çeperinde genişleyen düzensiz ve denetimsiz bir yapı pılı çevreden söz etmek olası görünmektedir. Adana özelindeki bu genişleme; sağlıksız ve denetimsizce üretilen yapıların, verimli tarım toprakları aleyhine çevreye yayıldığı ve zamanla kat çıkılarak birkaç katlı yapılara dönüştüğü düşük yoğunluktaki mekânsal genişleme olarak nitelemek mümkündür. Ancak verimli tarım arazilerinin düşük yoğunlukta, imarsız ve ruhsatsız olarak yerleşime açılması, yapı pılı çevrenin gereğinden fazla yayılması sonucunu doğurmakta ve bu durum; kentsel hizmetlerin daha geniş bir alana hizmet verecek şekilde düzenlenmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla zaman ve emek kaybı ile maddi kayıp, ayrıca yeniden üretilmesi olanaksız kentsel toprağın savurganca kullanılması kaçınılmaz olmaktadır.

Adana kent planlamasında, işlek bulvar ve caddeler üzerinde yüksek yoğunlukta yapılaşma esas alınmıştır. Dolayısıyla yap-satıcılar, yüksek rant nedeniyle özellikle işlek bulvar ve caddeler üzerinde çok katlı binalar inşa ederken, bu binaların hemen arkasından başlayan birkaç katlı müstakil evlerin yıkılarak çok katlı yapılara dönüşmesi oldukça yavaş bir seyir izlemiştir. Görsel açıdan estetik olmayan bu durum; kentsel arazinin yanlış kullanılmasına, kentsel rantın adil dağıtılmamasına, kentnin mekânsal olarak gereksiz yere genişlemesine ve kentsel hizmetlerin geniş bir alana yayılmasına neden olmaktadır. Bu uygulama aynı zamanda, çok katlı binaların arka kısımlarında kalan birkaç katlı yapıların, ışısız ve havasız kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla, bu uygulama yerine, yüksek yoğunlukta yapılaşmanın en içten başlatıldığı, bulvar ve caddelere doğru kademeli olarak azalan yoğunlaşma seyrinin izlendiği planlama yaklaşımı benimsenmelidir (Erginkaya, 1996: 17). Böylece arkada ışısız ve havasız kalan yapıların sıkıntıları giderilmiş olur, kentsel arazi daha ussal kullanılır, kentnin düzensiz genişlemesi önlenmiş olur ve kentsel hizmetlerden daha sağlıklı ve düzenli olarak faydalanılır.

İmar planları “kurumsallaşmış belli bir bürokratik disiplin içinde, belli normatif ölçütlere göre, teknik bir yaklaşımla ve bitmiş bir ürün elde etmeye dönük olarak” hazırlanır, onaylanır. Sonra, bürokratik sürecin ölçütlerinden çok farklı ölçütlerin bulunduğu piyasa süreçlerinin ve o süreçler içinde gelişen ilişki ve değerlerin çevresi içinde yer alır (Genç, 2007: 277). Planlama aşaması ile uygulama aşaması arasında değerler ve ölçütler düzeyindeki bu büyük kopukluk, planların başarısızlığında belirleyici etken olur. Adana kent planlamasında, bu kopukluğu gözlemek mümkündür. Oysa genel olarak son dönem planlama yaklaşımlarına bakıldığında mekân organizasyonuna dönük düzenlemeler; sosyal, ekonomik, doğal ve kültürel boyutlarla birlikte, üzerinde uzlaşmış ortak bir geleceğe ulaşmanın bir bütünleyicisi olarak içselleştirilmekte, yani kentsel planlamanın fiziksel ve sosyal gelişmeye ilişkin kapsayıcılığı öne çıkarılmaktadır. Çok boyutlu yapısıyla planlama, yalnızca fiziksel düzenleme aracı değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik, kültürel gelişmenin ve doğal, kültürel değerlerin korunmasının araçlarını ortaya koyan, ortaklıkları sağlayan ve ortak geleceğin tanımlanmasında ve yaşama geçirilmesinde birleştirici, dinamik ve sürekliliği olan bir süreç olarak (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2010) nitelendirilmektedir. Dolayısıyla kentsel planlama, disiplinler arası oluşturulmuş deneyimli ve donanımlı planlama kadrosu ile yürütülmeli ve planlama sürecinde yerel gündem 21 oluşumunun, sivil toplum örgütlerinin ve meslek örgütlerinin bilgi ve deneyimlerinden yararlanılmalıdır. Ayrıca planlamada; ulusal kaynakların, doğal zenginliklerin, ülke topraklarının ve kent topraklarının toplum yararına kullanılması (Geray, 2010) amaçlanmalıdır.

Adana kent planlamasında, yerel planlama kurumunun, planlama yaklaşımlarından beslenmediği ve özellikle kent planlama eyleminde, sosyal boyutun göz ardı edildiği gözlenmektedir. Genel olarak yerel planlama kurumunun planlama yaklaşımı; fiziksel planlama ağırlıklı olup, bu anlayışın gereği olarak kentsel arazi, kullanım alanlarına göre parselenip, yerleşime açma eyleminden öteye gidememiştir. Denetim eksikliği ya da yönetimin

kayıtsızlığı nedeniyle söz konusu parseller, zamanla daha küçük parsellere bölünerek, bu küçük parseller üzerinde yeni yapılar inşa edilmiş ve zamanla bu yapılar üzerine kaçak katlar çıkmıştır. Artan mekânsal yoğunlaşma, zamanla kanalizasyon gibi mevcut alt yapı hizmetlerin yetersizliğiyle sonuçlanmış ve bu durum, yerel yönetimi, uzun erimli bir alt yapının yeniden tesisi yerine gündelik çözümler üretmeye yöneltmiştir. Kaçak yapılaşmaya ilişkin görev sorumluluğundan doğan yetkileri en başta, yani kullanması gerektiği zamanında kullanmayan ve bu tutumuyla kent sakinlerini kaçak yapılaşmaya karşı cesaretlendiren yerel yönetimin, sonradan kaçak yapılaşmayla mücadele adı altında, mevcut kaçak yapılara ilişkin verdiği maddi ceza ya da kaçak yapının yıkımı gibi yaptırımlar etik açıdan ayrıca sorulanmalıdır.

Sonuç

Kentleri güzelleştirmeyi amaçlayan bir uğraş olarak başlayan kent planlama eylemi, özellikle sanayi devrimiyle çeşitlenen kentsel işlevlere koşut olarak kentsel mekânda yapıların düzenlendiği bir uğraş olarak görülmeye başlandı. Giderek siyasal, ekonomik ve kültürel değerlerin planlamaya dâhil edildiği ve zamanla planlamaya konu olan mekânsal ölçeğin değiştiği, köy ve kentleri kapsayacak şekilde metropoliten planlamaya ve hatta bölge planlamasına geçildiği gözlemlendi. Dolayısıyla kent planlamasının, siyasal ve ekonomik konjonktür bağlamında, demokrasi ve insan haklarının gelişimine koşut olarak çeşitli aşamalardan geçtiği ve daha derin bir içerik kazanarak, insan ihtiyaçlarına odaklı, doğal çevreye, değişen koşullara ve beklentilere duyarlı bir yaklaşım sergilediği gözlenir.

Bu süreçte her dönemin kendine özgü politik, ekonomik ve sosyal şartları bağlamında, kentleşmenin düzenli ve denetimli gelişmesine ilişkin farklı planlama yaklaşımları benimsenmiş ve kuramsal zeminde tartışılmıştır. Neredeyse her yaklaşım, bir önceki planlama yaklaşımına tepki olarak doğmuş ve her yaklaşımda; eleştirel bir tutumla, önceki yaklaşımının eksik, yanlış ya da tutarsız olduğuna inanılan noktalarına vurgu yapıp, yeni yaklaşım yüceltilmiştir. Söz konusu yaklaşımlar üzerinden, kentsel planlama eyleminin; hiçbir kesimi dışlamadan toplumun beklentilerine duyarlı bir şekilde kentsel işlevleri en ussal şekilde kentsel mekâna yaymaya ve kenti sağlıklı bir çehreye kavuşturmaya odaklı hale gelmesindeki aşamaları okumak mümkündür. Ancak planlama disiplininin tarihsel arka planını aydınlatan, başka bir ifadeyle kentsel planlamanın düşünsel yolculuğuna da ışık tutan söz konusu yaklaşımların hiçbiri kentsel sorunları tek başına çözecek nitelikte bir izlenim yaratamamıştır.

Adana kentleşme süreci incelendiğinde ve söz konusu süreci sağlıklı yönetmeye ilişkin kent planlaması kapsamında yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde, planlama kurumunun bu konuda başarılı olamadığı gözlenmektedir. Kuşkusuz planlama kurumunun başarısızlığı, birçok nedene dayandırılarak açıklanabilir. Ancak bu başarısızlığın altında yatan en önemli nedenler; planlama eyleminin sığılığında, kent sakinlerinin beklentilerine yanıt verememe-

sinde ya da kent gerçekleriyle örtüşen bir planlama dilinin oluşturulamamasında aranmalıdır. Adana devingen yapı bir kenttir. Dolayısıyla politik, ekonomik ve sosyal yapısındaki değişimler süreç içinde kentsel mekâna yansır; kentsel formu değiştirir, geliştirir ve yeniden üretir. O halde kent ölçeğindeki toplumsal değişimler ve bunun sonucu olan yapı çevre, bir bütün olarak kentsel gelişmeyi oluştur ki, kentsel gelişme de bir bütün olarak planlamaya konu edilmeyi gerektirir. Ters durum ise, kent sakinlerini; sağlıksız ve yetersiz alt ve üst yapı, düzensiz ve afetlere karşı dayanıksız konutlarda barınma, trafik ve temizlik sorunu gibi dahası sıralanabilecek sorunlarla karşı karşıya bırakır ki, bu durum; mutsuzluğa, umutsuzluğa dolayısıyla şiddete zemin hazırlar.

Kaynakça

Adana Valiliği (2002), Adana Çevre Durum Raporu (2002), Adana: T.C. Adana Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü

AGV- Adana Güçbirliği Vakfı (1999), Adana Sosyo-Ekonomik Rapor, Adana: Adana Güçbirliği Vakfı Yayını

AGV- Adana Güçbirliği Vakfı (2003), Bir Kent Kalkınma Modeli, Adana: Adana Güçbirliği Vakfı Yayını

AKINCITÜRK, Nilüfer (1996), “Kent Planlamasında Değişen Öznel Kullanıcı İsteklerinin Nesnel Gereksinimler Olarak Yapı Ölçeğinde Esneklik, Değişebilirlik ve Büyüme Olarak Programlama Sürecine Yansıtılması”, Adana'nın Kentsel Gelişme Sorunları ve Koruma Amaçlı Planlama Tasarım Uygulama Hedefleri Sempozyumu (7-8 Kasım 1996), 1. Kitap, Adana: Akgün Matbaası, s. 1-5

Bayındırlık ve İskân Bakanlığı (2010), Kentleşme Şurası 2009 (Mekânsal Planlama Sistemi ve Kurumsal Yapılanma Komisyon Raporu 1), <http://www.bayindirlik.gov.tr/turkce/kentlesme/kitap1.pdf> (Erişim Tarihi:05.04.2010)

ERGİNKAYA, Cüneyt K. (1996), “Genişleyen Adana: Kentin Sorunlarına Eleştirel Bir Yaklaşım”, Düz. Kur.: Tamer Gök vd., Adana'nın Kentsel Gelişme Sorunları ve Koruma Amaçlı Planlama Tasarım Uygulama Hedefleri Sempozyumu 7-8 Kasım 1996 Adana 1. Kitap, Adana: Akgün Matbaası, s.14-19

ERTAN, Kuvılcım Akkoyunlu (2004), “20. Yüzyıl Kent Ütopyaları”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 13 Sayı 3 Temmuz 2004, s.5-21

ERYILDIZ, Semih (2003), Batıkent, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

ERSOY, Melih, (2007a), “Kapsamlı Planlama Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Bugünü”, Melih Ersoy (der.), Kent Planlama Kuramları, Ankara: İmge Kitabevi, s.115-171

ERSOY, Melih, (2007b), “Kapsamlı Planlama Yaklaşımına Karşı Liberal Eleştiri: Savunmacı Planlama Anlayışı ve Çoğulculuk”, Melih Ersoy (der.), Kent Planlama Kuramları, Ankara: İmge Kitabevi, s.197-228

ERSOY, Melih, (2007c), “Planlama Kuramına Giriş”, Melih Ersoy (der.), Kent Planlama Kuramları, Ankara: İmge Kitabevi, s.9-34

ERSOY, Melih (...), “Plancının Meşruyetini Oluşturmada Etik Sorunlar”, 1. Planlama Kongresi ‘Planlamanın Meşruyeti ve Plancıların Konumları’ TMMOB Şehir Plancıları Odası / Ankara, s.119-124

GEDİKLİ, Bahar, (2007), “Stratejik Mekânsal Planlama: Planlamada Yeni Anlayışlar, Yöntemler ve Teknikler”, Melih Ersoy (der.), Kent Planlama Kuramları, Ankara: İmge Kitabevi, s. 229-277

GENÇ, F. Neval ve Mustafa Demirci (2007), “Planlamanın Etkinliğini Artırma Açısından İletişimsel Planlama”, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 6. Türkiye Şehircilik Kongresi ‘Planlama Siyaset Siyasalar’ Bildiriler Kitabı 6-8 Kasım 2006 Dokuz Eylül Üni. Kaynaklar Yerleşkesi / İzmir, s. 275-294

GERAY, Cevat (2010), Rantçılığa Yenik Düşen Kentsel Gelişme Yöneltilerimiz, <http://www.mulkiyederigi.org/index.php> (Erişim Tarihi: 01.04.2010)

GÜLTEKİN, Başak (2007), “Kent İçi Yolların Yaya Kullanımına Yönelik Değerlendirilmesinde Çözümlemeli Bir Yaklaşım: Adana Örneği” Adana Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, <http://library.cu.edu.tr/tezler/6269.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.12.2008)

HUOT, Jean-Louis vd. (2000), Kentlerin Doğuşu, Çev.: Ali Bektaş Girgin, Ankara: İmge Kitabevi

KELEŞ, Ruşen (1997), Kentleşme Politikası, Ankara: İmge Kitabevi

ŞENGÜL, H. Tarık, (2004), “Şehircilikte Reform Çabalarına İlişkin Metodolojik ve Kuramsal Bir Değerlendirme”, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 27. Kolokiyumu Şehircilikte Reform (6-8 Kasım 2003), Mersin Üniversitesi-TMMOB Şehir Plancıları Odası / Mersin, s. 19-29

ŞENGÜL, H. Tarık, (2007), “Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, Melih Ersoy (der.), Kent Planlama Kuramları, Ankara: İmge Kitabevi, s. 59-114

TEKELİ, İlhan, (2001), Modernite Aşılırken Kent Planlaması, Ankara: İmge Kitabevi

THORNS, David C. (2004), Kentlerin Dönüşümü Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam, Çev.: Hasan Nal ve Esra Nal, İstanbul: Global Yayınları

TMMOB (2008), “Adana Kent Sorunları Sempozyumu Sonuç Bildirgesi (9-10 Mayıs 2008)”, <http://www.hkmo.org.tr/resimler/ekler>, (Erişim Tarihi: 02.12.2008).

TMMOB (2006), Adana Mimarlık Rehberi (1900-2005), Duygu Saban vd. (haz.), Adana: TMMOB Mimarlar Odası Adana Şubesi

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982)

İZMİR'DE İMAR BİLGİ SİSTEMİ PROJESİ KAPSAMINDA PLAN GÖSTERİM TEKNİKLERİNİN BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ ÇALIŞMALARI

Güler GÜNEŞ KARABULUT

İzmir Büyükşehir Belediyesi, CBS Müdürlüğü, Şehir Plancısı

1. Giriş

İmar kelimesi, yaşadığımız yerleşmelerin hayat şartlarına uygun hale getirilmesi, geliştirilip güzelleştirilmesi eylemlerini tanımlamaktadır. İmar hizmeti bu nedenle yaşamsal öneme sahip bir çalışma alanı, bir tür meslek ve disiplinler arası bilimsel bir uğraş haline gelmiş ve yasalarda da tanımlanan bir işleyişe kavuşmuştur. Yerleşmelerde bu işleyişi belediyeler üstlenmiştir.

İmar hizmetlerinin disiplinler arası bir uğraş olması nedeni ile planlama, uygulama ve denetleme süreçlerinin izlenmesi ve koordinasyonu sağlıklı bir kentleşme için büyük önem arz etmektedir. Bu durumda plan yapıcı ve uygulayıcı merci olan belediyelerin gelişen teknolojilere paralel olarak görev ve sorumluluklarını yapılandırmaları; yasadan kaynaklanan planlama ve imar denetim yetkisini, kent bilgi sistemleri ve coğrafi bilgi sistemleri kurma görevleri kapsamında değerlendirerek iş süreçlerinin izlenebildiği, planlama, uygulama ve denetimlerin gerçekleştirilebildiği bir imar otomasyonu kurmaları zorunlu hale gelmektedir. Çalışmanın ana teması da söz konusu otomasyonu kurma sürecinde plan dilinin bilgi teknolojileri karşısında yeniden gözden geçirilmesini sağlayan sebepleri tespit ederek ortak bir dil birliğine gidilmesinin zorunlu olduğunun örneklerle kanıtlanmasıdır.

2. İmar Bilgi Sistemi Projesi Hakkında Genel Bilgi

2.1. Projenin Amacı

İmar Bilgi Sistemi Projesi ile İBB imar birimlerinde ve ilçe belediyelerinde;

- Kendi içindeki ve birbirleriyle ilgili olan işlemlerin imar otomasyonu ile bir bütün hale getirilmesi

- İmar planlarının çiziminden, haritacılık uygulamalarına, 5 yıllık imar programlarının yapımından, imar hattı, kitle çalışması, imar durumu verilmesi ve kamulaştırma işlemlerinin yapımına kadar olan çalışmaların tek bir süreçte gerçekleştirildiği,
- İşlem ve veri üretimi tekrarının gerekmediği, bir sistem oluşturulması amaçlanmaktadır.

2.2. Planların sayısallaştırılması

2005 yılından itibaren çalışmalarına başlanan projede başta İBB İmar İşleri Daire Başkanlığı olmak üzere tüm ilçe belediyeleri ile gerek yazışmalar ve gerekse toplantılar yapılarak projenin **kapsamı** oluşturulmuştur. Süreçte, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İlçe Belediyeleri ve yüklenici firma personelinin oluşan ekip görev yapmıştır.

Proje ilk olarak veri üretimi ile faaliyete geçmiş, 1/1000 ölçekli imar planlarının sayısallaştırılması için yöntemler belirlenmiştir.

planlar belirli bir program dahilinde belediyelerinden alınarak şartnamede belirtilen ölçütlere (en az 300 dpi) uygun olarak .tif kayıt biçiminde taratılmış, uygun dağılımda en az 4 referans nokta ve en fazla 0.40 rms hatası ile koordinatlandırılmış, idarece belirtilen ölçütlere göre yüksek hassasiyette vektörleştirilmiştir ve 3194 sayılı imar kanununa göre önceden tanımlı sınıflandırılmış alanlardan, altlık olan raster paftalardaki bilgiler baz alınarak akıllandırılmıştır. Raster pafta ve onaylı CAD çizimlerinin sayısallaştırılmasından sonra ilgili ilçe belediyesinden sayısallaştırılmış verinin kontrol edilmesi istenmiştir. Ayrıca yüklenici tarafından veri tabanına aktarılan imar planlarında, sonradan yapılan onaylı değişiklikler ile ilgili güncelleme çalışmaları da yürütülmüştür.

2.3. Uygulama Yazılımları

İmar otomasyon sistemi masaüstü yazılımlarında planlama ve haritacılık işlemlerinde kullanıcıya kolaylık sağlaması amacıyla yeni modüller oluşturulmuştur. Bu modüllerin tasarlanan temel özellikleri idarece şartnamede belirtilmiş ancak kullanıcılar ile yapılan birebir çalışmalar doğrultusunda iletilen yeni talepler ile fonksiyonları zenginleştirilmiş ve proje sürecinde geliştirilmeye devam edilmektedir.

Web Uygulamaları

İzmir Büyükşehir Belediyesi İmar Bilgi Sisteminin temellerinden birisi web uygulamalarıdır, Web Uygulamaları ile İmar verisinin güncel tutulması, belediye birimlerine ait dökümanların depolanıp sorgulanması, imar durum belgesinin online olarak verilmesi, kitle ve imar hattı çalışmalarının yapılması ile plan kararlarında altlık veri olarak kullanılmak üzere analiz ve sentez paftalarının hazırlanması ve kullanılması mümkün olmaktadır.

2.4.1. Otomasyon

İzmir Büyükşehir Belediyesi ile tüm ilçe belediyeleri arasında fiber optik ve kiralık hat alt-yapısı ile bağlantıları sağlanan imar bilgi sisteminde tüm veriler İzmir Büyükşehir Belediyesi CBS sunucularında Oracle 11g ortamında tutulmaktadır ve veriler check-out ve check-in işlemleri aracılığı ile güncellenmektedir.

2.4.2. İmar Durum Belgesi

İmar durum belgesi masaüstü uygulaması olarak değil otomasyonda web üzerinden ulaşılan bir uygulama olarak çalışmaktadır. Otomasyonda web üzerinden yeni bir başvuru olarak gelen talep için seçilen ada parselde ilişkili belge doldurulduktan sonra imar durum belgesi verilmektedir.

Ayrıca 2 boyutlu kent rehberi üzerinden otomatik olarak imar durum belgesi verilebilmektedir. Ancak bu belge henüz test amaçlı yayınlanmakta olup e-belediyeçilik hizmetleri kapsamında bilgilendirme amaçlı yayımlanmaktadır. Servis; ada, parsel veya adres bilgisinden yapılan sorgu ile döndürdüğü imar planında hangi kullanım da kaldığı, maksimum kat yüksekliği, kat sayısı, yapı nizamı, bahçe mesafeleri vb. bilgileri raporlamaktadır.

3. Plan Gösterim Tekniklerinde Mevcut Durum

Bildiride ‘plan gösterim teknikleri’ yerine konuşma dilinde şehir plancılarının kullandığı ‘lejant’ kelimesinin kullanımının daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Belediyenin kurulduğu ilk tarihlerden itibaren planların parça parça yapılması, her ilçenin ya da şubenin farklı plan ihtiyaçlarına göre farklı plan lejantlarını kullanmasıyla ve zamanla bu uygulamaların çoğalmasıyla birlikte lejant kullanımında yönetmelikte tarif edilen lejantlardan çok ayrı ve çok sayıda lejantlar türemiştir. Bunlara bir de kullanılan lejantın plan notu ile açıklanması ile lejantı aynı olup da üzerine farklı bir harf ile üretilen sembolojiler de eklenmiş olup, bu da karmaşık olan lejant uygulamasını daha da karmaşık hale getirmiştir. Koruma amaçlı imar planlarında da diğer plan türlerinden daha özel ve farklı kullanımlar için üretilmiş lejantlar bulunmaktadır.

Şekil 1 de Bornova ilçesi için yapılmış bir çalışma görülmektedir. Burada kullanımların tümü listelenerek hangi paftada hangi kullanımın kullanıldığı belirtilmiştir. Ayrıca yine o paftada sözkonusu kullanımın ne şekilde bulunduğu da belirtilmiştir. Örneğin, Ağaçlandırılacak alanlar, 25R4D paftada Mezarlık olarak, 22Ö 1C paftada ise sadece Ağaçlandırılacak alan olarak kullanılmıştır.

İZMİR'DE İMAR BİLGİ SİSTEMİ PROJESİ KAPSAMINDA PLAN GÖSTERİM TEKNİKLERİNİN BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ ÇALIŞMALARI

TOMU	29R4D	2201C	29N3B
1 Ağaçlandırılacak Alanlar (Mezarlıklar)	Ağaçlandırılacak Alanlar (Mezarlıklar)	Ağaçlandırılacak Alanlar	Ağaçlandırılacak Alan
2 Mezarlıklar			
3 Park Alanları	Park Alanları	Yeşil Alanlar	Park Ve Yeşil Alanlar
4 Orman Alanları	Orman Alanları		
5 D.K.K.A	D.K.K.A		
6 Spor Alanı			
7 Orman Ve Püskül Alanı			
8 Askeri Alanlar	Askeri Alanlar		
9 Belediye Hizmet Alanı	Belediye Hizmet Alanı		B.H.Z. Alanı
10 Konut Dışı Kentsel Çalışma Alanları	Konut Dışı Kentsel Çalışma Alanları		
11 Metropolitik Aktivite Merkezleri	Metropolitik Aktivite Merkezleri		
12 Resmi Tesis Alanı (Karakol)	Resmi Tesis Alanı (Karakol)		
13 Küçük Sanayi Alanları		Küçük Sanayi Alanları	
14 Ticaret (grid)		Ticaret (grid)	
15 Ticaret Alanı (büyük çapraz)			
16 Kentsel Çalışma Alanları			
17 Çalışma Alanları			
18 Pazarlama			
19 Sanayi Ve Depolama Alanları			
20 Sanayi			
21 İzmir Büyük Kent Bütünü Metropolitik Merkezi Birinci Ve İkinci Dence Yönetici Merkezler			
22 Akaryakıt Servis İst.			
23 Otopark			
24 Su Deposu Alanı			
25 Tek Trafo Alanı			
26 Cami Alanı	Cami Alanı	Dini Tesisler	Dini Tesis Alanı
27 Eğitim Tesisi Alanı	Eğitim Tesisi Alanı		
28 Sağlık Tesisleri Alanı	Sağlık Tesisleri Alanı	Sağlık Tesisleri	
29 Temel Eğitim Tesisi Alanı	Temel Eğitim Tesisi Alanı		
30 Kültürel Tesisler		Kültürel Tesisleri	

Şekil 1: Tüm kullanımların pafta pafta dökümü

4. Planların Paftadan Bilgisayar Ortamına Geçişi

Coğrafi İmar Bilgi Sisteminin önemli ön çalışmalarından bir tanesi imar katmanlarının belirlenmesi çalışması olup çalışmanın iki boyutu bulunmaktadır;

- 1- İzmir imar veritabanında yer alacak coğrafi nesnelere belirlemek
- 2- Belirlenen coğrafi nesnelere dataset(veriseti), featureclass(kullanım), subtype(alt kullanım) hiyerarşisini belirlemek

Coğrafi nesnelere belirlenmesi işi daha kolay bir süreç olmakla birlikte, yapılan çalışmalarda veri tabanında yer alacak imar verilerinin Dataset, Feature Class (cad' de layer' a karşılık geliyor) ve SubType hiyerarşisi belirlenmeye çalışıldı.

Hiyerarşinin belirlenmesi sırasında ortaya çıkan temel ölçütler şunlardır;

- 1- Bazı coğrafi nesnelere (nokta, çizgi, alan) sembolle gösterilme gerekliliği
- 2- Bazı coğrafi nesnelere açılır/kapanır katman olarak yönetilebilmesi gerekliliği,
- 3- İmar verilerinin üretiminde veya güncellenmesinde coğrafi nesneye atanacak öznelikler (somut bir örnek, üretim/değerlendirme şekli; sayısal/geçici gibi)

Ölçütlerle ilgili kısa açıklamalar;

Coğrafi nesnenin açılır/kapanır katman olarak yönetilebilmesi "feature class" olmasını gerektirmektedir. Bu genelde yoğun veri içeren aynı datasetteki verileri diğerinden ayırmak için gerekli olan özelliktir.

Nesneye semboloji atanması için yukarıda sözü edilen “üçlü hiyerarşi” içerisinde yer almaktadır.

Özniteliğin bir arayüz ile girilmesi veya (kısa vadede) subtype’da tanımlanması gerekmektedir.

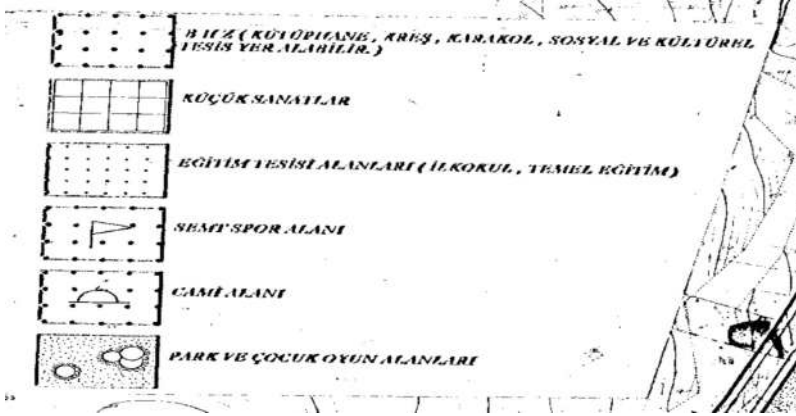
Kentsel Çalışma Alanları	
Yönetim Merkezleri	Yönetim Merkezleri
	Yönetim Merkezleri 2 Yönetim Merkezleri 3 Yönetim Merkezleri 4
Resmî Tesisler Alanı	Resmî Tesisler Alanı 2 Resmî Tesisler Alanı 3
	Özel Tic. Cezaevi Tarım İKadi Kooperatifli Tarım İKadi Kooperatifli 2 İdari Ve Sosyal Merkez İdari Ve Sosyal Merkez 2 Tarihî Hamam
Büyük Alan Kullanımı Gerektiren Kamu Kuruluş Alanları	Büyük Alan Kullanımı Gerektiren Kamu Kuruluş Alanları Büyük Alan Kullanımı Gerektiren Kamu Kuruluş Alanları 2 Büyük Alan Kullanımı Gerektiren Kamu Kuruluş Alanları 3
Kentsel Ve Bölgesel İş Merkezleri	Kentsel Ve Bölgesel İş Merkezleri Kentsel Ve Bölgesel İş Merkezleri 2 Kentsel Ve Bölgesel İş Merkezleri 3 Metropolitan Aktivite Merkezleri
2. ve 3. Derece Kentsel ve Bölgesel İş Merkezleri	2. ve 3. Derece Kentsel ve Bölgesel İş Merkezleri 2. ve 3. Derece Kentsel ve Bölgesel İş Merkezleri 2 2. ve 3. Derece Kentsel ve Bölgesel İş Merkezleri 3 2. ve 3. Derece Kentsel ve Bölgesel İş Merkezleri 4 2. ve 3. Derece Kentsel ve Bölgesel İş Merkezleri 5 Kentsel İş Merkezleri Kentsel İş Merkezleri 2 Açık Pazar Açık Pazar 2 Açık Pazar 3 Açık Pazar 4 Açık Pazar 5 Açık Pazar 6 Açık Pazar 7 Ticaret / Hizmetler Ticaret / Hizmetler 2 Ticaret / Hizmetler 3 Ticaret / Hizmetler 4 Özel Hizmet Alanı Ticaret Ticaret 2 Ticaret 3 Ticaret 4 Ticaret 5 Ticaret 6 Pasajlar Ve Arkadaşlar Mahalle Merkezleri Turizm Ve Ticaret Alanı
Toplan Ticaret Alanı	Toplan Ticaret Alanı Toplan Ticaret Alanı 2 Toplan Ticaret Alanı 3 Toplan Ticaret Alanı 4
Pazarlama Alanları	Pazarlama Alanları Pazarlama Alanları 2 Pazarlama Alanları 3
Ticari Depolama Alanları	Ticari Depolama Alanları Ticari Depolama Alanları 2 Üretim Depolama Alanı Depolama Alanları (Ticaret+Sanayi) Depolama Alanları (Ticaret+Sanayi) 2 Depolama Alanları (Ticaret+Sanayi) 3 Soğuk Hava Deposu Depolama Rezerv Alanları
Sanayi Alanları	Sanayi Alanları

Şekil 2: veri seti, kullanım ve alt kullanım üçlemesi

5. Plan Gösterim Tekniklerindeki Sorunlar

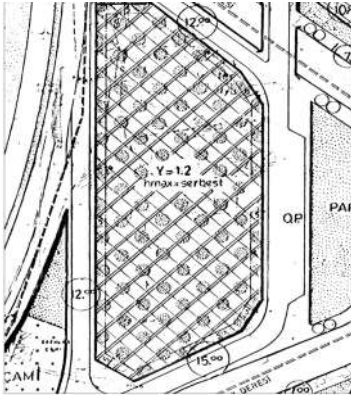
Çalışmada lejanta ilişkin çok farklı problemler tespit edilmiş olup, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için belli başlıklar altında ve örneklerle açıklanması daha uygun bulunmuştur. Sayısallaştırma esnasında planda görüldüğü gibi girilen kullanımlar ve lejantların her bir belediye için tek tek listeler ve jpeg görüntüler olarak dökümü yapılmış ve bunun sonucunda da aşağıdaki genel sorunlar tespit edilmiştir.

- Lejantta olan gösterimin paftada farklı olması
- Paftadaki kullanımın lejantta gösterilmemesi
- Lejanttaki gösterimin paftada olmaması
- 1/5000 ölçekli lejantın 1/1000 de kullanılması

Şekil 3: 1/5000 Lejant'ın 1/1000'de kullanılması

- Tek adada birden fazla gösterimler

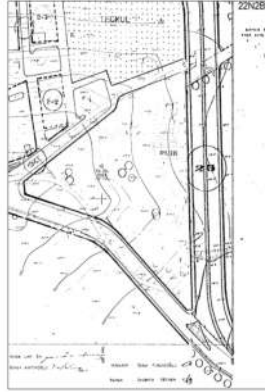
Şekil 4: Kentsel çalışma alanı ile turizm tesisi bir arada

- Birden fazla kullanımlar

Şekil 5: Aynı adada 5 farklı kullanım önerilmiş

- Aynı paftada farklı kullanım

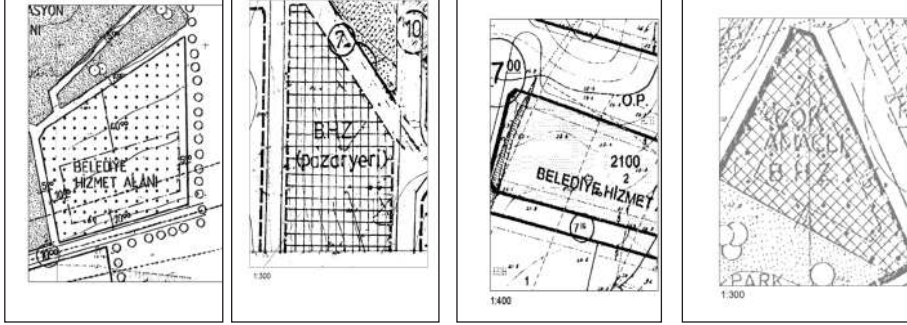
Şekil 6: Kullanımın aynı paftada farklı olması

- Tanımsız kullanımlar

Şekil 7: Resmi tesisin solundaki alan tanımsız bırakılmış

- Aynı kullanımın birden fazla gösterimi

Şekil 8: Aynı Kullanımın Birden Fazla Gösterimi

5. Yöntem

Bu kadar fazla gösterimler ile standardizasyonu yakalamak mümkün olmadığı için Yönetmelikte yer almayan gösterimlerin 3194 sayılı İmar Kanunu ve İmar Planı Yapılması Ve Değişikliklerine Ait Esaslara Dair Yönetmelik hükümlerine uygun biçimde türdeş hale getirilmesine çalışılmıştır. Çalışmada İBB Nazım Plan Şube Müdürlüğünden, Coğrafi bilgi sistemleri Şube Müdürlüğünden ve firmadan bir personel olmak üzere bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Ancak, her ilçe belediyesinin planlarını sözkonusu ilçede çalışan personel daha iyi bildiği için diğer ilçelerle de toplantılar yapılmış ve bu konuda yardımları istenmiştir. İlçe personelinin sayısı az olduğundan çalışmaya daha önce belirlenen küçük bir grupla devam edilmiştir.

PLAN ADASI İMAR YAPİ DÜZENİ
A
BL
B
S
<i>Al</i>
<i>At</i>
<i>I</i>
<i>Al</i>
G
<i>An</i>
K

Öncelikle yürürlükteki planlardaki lejant sayısı tespit edilmiş olup bu sayı 638 adettir. Bu sayıya daha önce bahsedilen aynı kullanımın birden fazla gösterimi vb kullanımlar da dahildir. Örneğin yandaki şekilde mevzuatta olan yapı nizamı siyah ile, mevzuatta olmayanlar ise kırmızı ile belirtilmiştir. Dolayısıyla, mevzuatta 3 adet olan yapı nizamı pratik kullanımda 11 adeti bulmaktadır. Bu örnek diğer kullanımlar için de çoğaltılabilir. 3194 sayılı imar kanunu Yönetmeliğinde ise 151 adet lejant bulunmaktadır. Çalışma grubu ile yapılan çalışmada 638 olan

Şekil 9: Siyah ile belirtilen mevzuatta olan, italik ile belirtilen mevzuatta olmayan lejantlardan gelen yapı nizamlarıdır.

- **Ticaret Kullanım Sembolleri**

M	Mevcut Sosyal Konutlar	AlağaMerkez
M	Meskun Konut Alanları	Balcova
M	Ticaret	Balcova
M	2. ve 3. Derece Kentsel ve Bölgesel İş Merkezleri	Bomova
M	Metropolitan Aktivite Merkezleri	Bomova
M		Buca
M	Meskun Konut Alanları	BucaBelenbağ
M	Meskun Konut Alanları	BucaDoğançılar
M	Meskun Konut Alanları	BucaKaraağaç
M	Meskun Konut Alanları	BucaKırıklar
M	Meskun Konut Alanları	Çiğli
M	Kentsel Gelişme Alanları	Gazimir
M	Meskun Konut Alanları	Gazimir
M	Konut Dışı Kentsel Çalışma Alanları	Karşıyaka
M	Metropolitan Aktivite Merkezleri	Karşıyaka
M	Kentsel Gelişme Alanları	Konak
M	Meskun Konut Alanları	Konak
M	Yönetim Merkezleri	Konak
M	Toplanı Ticaret Alanı	Konak
M	Ticaret	Konak
M	Meskun Konut Alanları	MenderesMerkez
M	Ticaret	MenderesMerkez
M		MenemenHamandalı
M	Kentsel Gelişme Alanları	MenemenUlukent
M	Meskun Konut Alanları	MenemenUlukent
M		MenemenUlukent
M	Sanayi Alanları	TorbaliKarakuyu
M+KİPA	Ticaret / Hizmetler	Çiğli
M+S	Meskun Konut Alanları	Balcova
M+T	Metropolitan Aktivite Merkezleri	Bomova
M+T.E	Meskun Konut Alanları	Balcova
M+T.T.A.	Turistik Tesis Alanı	SefehisarMerkez
M+T+U	Metropolitan Aktivite Merkezleri	Bomova

T	Turistik Ve Ticari Amaçlı Yeşil Alanlar	AlağaMerkez
T	Kentsel Ve Bölgesel İş Merkezleri	AlağaMerkez
T	Turistik Tesis Alanı	AlağaMerkez
T	Kentsel Gelişme Alanları	Bomova
T	Meskun Konut Alanları	Bomova
T	Ticaret	Bomova
T	Ticaret / Hizmetler	Buca
T	Meskun Konut Alanları	Çiğli
T	Küçük Sanayi Sitesi Alanları	Çiğli
T	Trafo Merkezleri	Çiğli Sasaki
T	Trafo Merkezleri	GazimirSarıncı
T	Kentsel Gelişme Alanları	Kemalpaşa Yukarıkızıla
T	Trafo Merkezleri	Kemalpaşa Yukarıkızıla
T	Kentsel Gelişme Alanları	Konak
T		Konak
T	Ticaret	MenderesGörece
T	Kentsel Gelişme Alanları	MenderesMerkez
T	Meskun Alan Tercihli Ticaret	MenderesMerkez
T	Gelişme Alanı Tercihli Ticaret	MenderesMerkez
T	Tercihli Kullanım Alanı	MenderesTekelli
T	Meskun Konut Alanları	Menemen Merkez
T	Ticaret / Hizmetler	Menemen Merkez
T		MenemenSeyrek
T	Turizm Ve İkonik Konut Yerleşme Alanları	SefehisarDoğanbey
T	Turistik Ve Ticari Amaçlı Yeşil Alanlar	Uşa
T	Eğitim Alanı	Uşa
T.E	Kentsel Gelişme Alanları	Balcova
T.M	Kentsel Gelişme Alanı	MenemenEmiralem
T+BENZİN	Turistik Ve Ticari Amaçlı Yeşil Alanlar	Uşa
T+M+U	Metropolitan Aktivite Merkezleri	Bomova
T+TM	Meskun Konut Alanları	Çiğli
T+TM+U	Meskun Konut Alanları	Çiğli
T+TM1		Buca
T+U	Kentsel Gelişme Alanları	Bomova
T+U	Meskun Konut Alanları	Bomova
T+U	Konut Dışı Kentsel Çalışma Alanları	Bomova
T+U	Sanayi Alanları	Buca
T+U	Meskun Konut Alanları	Çiğli
T+U	Kentsel Gelişme Alanları	Gazimir
T+U	Sanayi Alanları	Gazimir
T+U	Kentsel Gelişme Alanları	Konak
T+Y	Kentsel Gelişme Alanları	Bomova
T+Y	Meskun Konut Alanları	Bomova
TK	Tercihli Kullanım Alanı	Balcova
TK	Meskun Konut Alanları	Çiğli
TK		Güzelbahçe
TK+U	Tercihli Kullanım Alanı	Balcova

Şekil 11: Ticaret kullanım sembolleri örnekleri

6. Gelişen Teknolojinin Planlama Sürecine Etkisi

Bilgisayar destekli kent planlaması ve kentsel tasarım süreçleri incelendiğinde, eğer doğru sistem, hızlı, teknik bir altyapı ve bu sistem ve altyapıyı etkin kullanabilen teknik elemanlara sahip olunursa sonucun mükemmele yakın olduğu söylenebilir. Ancak;

- Tüm verilerin sağlıklı elde edilmesi ve sayısallaştırılması,
- Bu verilerin sağlıklı birleştirilmesi, sentezinin yapılması ,
- Doğru kararların verilerek, belirli (kabul edilmiş) tekniklerle sayısal ortamda çizilmesi, gereklidir.

Bunun etkin olarak yapılabilmesi, tasarımda para ve zaman tasarrufu sağlamaktadır. Her kurumun kendi gereksinimlerine uygun donatım ve programa sahip olması ve bunları kullanacak elemanları yetiştirmesi önem taşımaktadır. Tüm teknik çizim yapanların giderek bilgisayar destekli çizim yapanlara dönüşmesi ise kaçınılmazdır. Kent planlama ve kentsel tasarımda dil birliğine gidilmesi, gösterim tekniklerinin standardizasyonu gereklidir.

7. Sonuç

İzmir’de A’dan Z’ye kadar olan tüm imar işlemlerinin bir arada gerçekleştirilebildiği bir sistem düşünülmüş ve kurulması çalışmalarında son aşamaya gelinmiştir. Bu süreci en zorlayan kısımlardan birisi, plan lejantlarının bütünleştirilmesi çalışması olmuştur. Pratikte plan kararlarının pafta üzerinde bir çeşit anlatımı olan lejantların sayısal ortama aktarılması gündeme geldiğinde CAD mantığında plan görüldüğü gibi çizilebilir, çizilirken sayısız katmanlar oluşturulabilir. Ancak Coğrafi Bilgi Sistemlerinde, veritabanında bir lejantın sadece bir karşılığı olmalıdır. Bir çok disiplinden gelen profesyonelin bir arada çalışmasını gerektiren planlamada bilgi paylaşımı ve akışı çok önemli bir yer tutmaktadır. Coğrafi Bilgi sistemleri Teknolojisi çoklu kullanıma izin vermekte yani aynı anda aynı veri üzerinde birden fazla kişiye çalışabilme olanağı sunmakta, ayrıca veri üzerinde her türlü sorgulamalar kolayca ve kısa sürede yapılabilir. Verilerin birbiriyle ilişkisi de göz önüne alındığında planların sadece sayısal ortamda çalışılması yetersiz kalmakta, buna ek olarak Coğrafi Bilgi Sistemleri Teknolojisinden faydalanmak gerekmektedir. Her şeyden önce İmar Planlarının Coğrafi Bilgi Sistemlerinde kullanılabilmesi için ülke çapında ortak lejant birliği sağlanmalıdır. Bu kadar lejant çokluğu ve karmaşasına artık izin verilmemeli, her ihtiyaç

duyulduğunda rahatça mevzuat haricinde yeni bir lejant oluşturulamamalıdır. Elbette söz konusu geçiş sürecinde bir çok problemle karşılaşılacaktır ancak, Plan kararlarını veren kişilerin her aklına estiğinde yeni bir plan lejantı oluşturmasının önüne geçilmeli, bu işin belli bir kişi sorumluluğundan çıkarılarak uzmanlar tarafından yapılacak ortak bir çalışma ile belli bir yasal dayanağa bağlı kalarak çalışmalarını yapmaları sağlanmalıdır.

LOJİSTİK KÖYLER: ÜRETİM ZİNCİRLERİNİN BİR PARÇASI MI? APAYRI BİR KÜMELENME KONUSU MU?

Dr. **Senay OĞUZTİMUR**

Yıldız Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş

Bugünkü yorumuyla sanayi odakları tartışması, 1970’li yıllardan günümüze uzanmaktadır. İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler ile sermayenin hareketliliğinin artması, sanayi odaklarının küresel ekonominin bölgesel motoru olarak gösterilmesine neden olmuştur/olmaktadır. Sanayi odakları, ulusların ve bölgelerin rekabet gücünü artırıcı ekonomik ve mekansal gelişme stratejilerinin vazgeçilmez bir parçasını oluşturmaktadır. 1970’lere kadar firma, bir kapısından hammaddenin girdiği, diğerinden son ürünün çıktığı bir “kara kutu” olarak görülürken, bu anlayış sanayinin pek çok alt sektöründe yan sanayicilik ve fason üretim sisteminin yaygınlaşmasıyla değişmiştir.

Esnek uzmanlaşma yaklaşımı çerçevesinde ana firma-yan firma ilişkilerinde ortaya çıkan yapısal dönüşümler, bu sürecin mekansal olarak da yeni ihtiyaçlar doğurmuştur. Post-fordist yaklaşım, üretim zincirlerinde mekan vurgusunu güçlü bir biçimde yapmaktadır. Yani değişen üretim zincirleri, firmaların yer seçimi kararlarını etkileyen, onları bir arada tutan, dolayısıyla sanayi odaklarını oluşturan en önemli mekanizmalardan biri olarak gösterilmektedir. Bir başka ifadeyle, post-fordist yeniden yapılanma aynı üretim zincirinin halkaları olan firmaların mekansal açıdan bir arada bulunmalarını gerekli kılmaktadır. Bunun nedenlerinden birisinin, tam zamanında ikmal sisteminin yaygınlaşması olduğu kabul edilmektedir. Böylece lojistik konusu hiç olmadığı kadar önem kazanmıştır. Tam da bu noktada, lojistik kavramına değinmek ve sanayinin gelişimine paralel gelişim sürecini vurgulamak gereklidir.

Amerika Birleşik Devletleri, üretim ve organizasyonun olduğu kadar lojistiğin de anavatanı kabul edilmektedir. Fordist üretim örgütlenmesinin, büyük yatırım gerektiren ve kapitali arttıran ekonomik modeli öylesine yoğun üretime neden olmuştur ki, pazar artık tüketimde doyma noktasına ulaşmıştır. Yüksek mal arzı, dağıtım işlevinin önüne geçerek lojistik faaliyetlere ilişkin ihtiyaçları gündeme getirmiştir. Bu durumda, ürünlerin/malların belli coğrafi koşullarda, stratejik bir zamanlama ile pazara ulaştırılması gerekli olmuştur. Bu

paradigma, dikkatlerin sadece üretime değil, mühendislik, finans ve satışa da yönelmesine neden olmuştur. Çünkü üretim hacminin artması nedeniyle, ürünün tüketiciye tam zamanında ulaşması giderek zorlaştırmıştır. Diğer taraftan üretime konu olan mal veya mal gruplarının tedarikçilerden sağlanması da ayrı bir sorun haline gelmiştir. Bu noktada çözüm olarak “lojistik”in kavramsallaştığı gözlenmektedir.

Sanayi odakları söyleminden bağımsız ancak eş zamanlı olarak 1970’lerden sonra lojistik literatürünün ivme kazandığı görülmektedir. Bu yıllarda, günümüz modern lojistik anlayışının temelleri atılmıştır. Önceleri fiziksel tedarik ve fiziksel dağıtım olarak algılanan lojistik kavramı, sonraları taşıma, stok takibi, siparişin ele alınması, temin, paketleme, depolama, malzeme taşıma ve bilgi iletimi gibi geniş kapsamlı konuları kapsar duruma gelmiştir. Giderek büyüyen işletme hacimleriyle, büyük sanayi firmalarının büyük lojistik yapılarını sağlamak da artık tek bir lojistik firma için kolay bir iş olmaktan çıkmıştır. Bu durumda lojistik firmalar da tıpkı imalat sanayi gibi, fiziksel yakınlıktan güç almakta, böylelikle rekabet güçlerini arttırmakta hem de işbirliği yapmaktadır. Bu birlikteliği, taşımacılık, depolama, elleçleme, birleştirme, paketleme, ayırıştırma, gümrükleme, dış ticaret işlemleri, sigorta, bankacılık, danışmanlık gibi çalışmalarının tümünü topladıkları lojistik köylerde gerçekleştirilmeyi tercih etmektedir. Bu durumda da sadece hizmet ürettiği halde tıpkı sanayi odakları gibi odaklanmayı tercih etmektedirler.

Bu çalışma, lojistik köy kavramının sanayi örgütlenmesi içinde bir model olarak yorumlanan sanayi kümeleri ile olan ilişkisini yorumlamayı hedeflemiştir. Bu konuyu incelemeye, sanayi kümeleri ile lojistik köy kavramlarının tarihçeleri, gelişim evreleri kavramsallaştırılarak başlanmıştır. Sözü edilen bu iki farklı olgunun değerlendirilmesinde sistem yaklaşımı üzerinden yorum yapılmıştır. Sistem yaklaşımı, kentsel lojistik formasyonu içinde lojistiğe konu olan bütün faaliyetlerin; odak noktaları (düğüm), terminaler ve yük akışları başlıkları altında yorumlanmasının uygun olacağını öngörmektedir. Bu bağlamda, sanayi odakları düğüm olarak; lojistik köyler ise hem düğüm hem de terminal göreviyle kentsel lojistik bütünü parçalarını oluşturmaktadır. Bütünün parçası olan bu iki ayrı kavramın benzer ve farklı yönlerine değinerek çalışma tamamlanmıştır.

Endüstri Kümelerinin Kavramsal Açıklaması

Endüstriyel kümelenme yazınının uzun geçmişi, Marshall’ın 1890 yılında yazmış olduğu “Ekonominin Prensipleri” adlı kitabına kadar dayanmaktadır. Marshall, sektörlerin coğrafi yoğunlaşmalarını ifade eden “kümelenme modeli”nde bugün yorumlanan anlamına yakın bir şekilde kümelenme konunu kavramsallaştırmıştır. Ancak yine de kümelenme olgusunun gündemde yer tutması, 1970’lerin sonuna kadar uzanmaktadır. Günümüze kadar geçen sürede endüstriyel kümelenme olgusu sadece ekonominin değil, aynı zamanda işletme, ekonomik coğrafya ve planlama disiplinlerinin de dikkatini çekmiştir.

Martin ve Sunley (2003), farklı akademisyenlerin kümelenmeyi nasıl kavramsallaştırdıklarını anlatmaktadır. Bu çalışmaya göre *Porter*, endüstriyel kümelenmeyi, coğrafi olarak birbiriyle ilişkili firmaların ve ilgili kurumların belirli bir alanda grup oluşturması, ortaklıklar ve bütüncülüklerle birbirine bağlanması olarak açıklamaktadır. *Crouch ve Farrell* ise mekansal olarak birlikte yer seçen iş kollarındaki firmaların eğilimi olarak tanımlar. *Rosenfeld*, kümelenmeyi, karşılıklı dayanışma nedeniyle bir küme olarak coğrafi yakınlığın tercih edilmesi durumu olarak ifade eder. *Feser*'e göre, ekonomik kümeler sadece ilişkili ve destekleyici sanayiler ve kurumlar değildir. Rekabetçi yanları nedeniyle ilgili ve birbirini destekleyici kurumları bu şekilde açıklar. *Simmie ve Sennett*'e göre sanayi kümeleri, birbiriyle ilişkili endüstriyel ve/veya hizmet firmalarıdır. Talep zinciri, pazar koşulları ve ortaklık potansiyeli bakımından yüksek oranda benzerlik gösterirler. *Roelandt ve den Hertag*, kümelenmenin güçlü bir şekilde birbirine bağlı üreticilerin ağları olarak nitelenebilir, bir katma değer üretim zincirinde birbirine bağlanmış olduğunu ifade etmektedir.

Bu tanımlardan anlaşılmalıdır ki: küme belirli bir alanda yerleşmiş benzer ya da ilişkili aktivitelerle birbirine bağlı firma gruplarını tanımlar. Kümelerin gelişimi, kümedeki tüm firmalar için rekabetçi avantajı artırır. Küçük firmalar kolektif bir şekilde başarılı olabilir ve bireysel olarak sağlayabileceğinden çok işbirliği ile daha fazla kazanç sağlar.

Endüstriyel küme kavramı, kümenin bulunduğu endüstriyel destekleyen bölgedeki firmalar arasında işbirliğini özendirici uzmanlaşmış altyapıyı içeren bir düzeni nitelendirmek için de kullanılmaktadır. Endüstriyel küme modeli ekonomik anlamda sadece sanayi kümesini oluşturan firmalar arasındaki dinamik ilişkiyi ve ağı değil, aynı zamanda hükümet ile diğer destekleyici, eğitim, sivil toplum örgütleri arasındaki etkileşimi de temsil etmektedir. Bugün endüstriyel küme içinde yer almayan şirketlerle karşılaştırıldığında, buldukları bölgeye uluslararası alanda rekabetçi avantajları ve yüksek refah düzeyini yakalamalarında önemli katkılar sağlayan birçok başarılı endüstriyel küme oluşturulmuştur. (Altay vd., 2004)

Kümelerin altında yatan felsefe benzer sanayi kolundaki küçük ve büyük firmaların birlikte çalışarak tekil olabileceğinden daha verimli olmasıdır. Kümeler ihracat yönelimlidirler, önemli bir ölçüde, hızlı gelişim deneyimine sahiptir ve ulusal ortalamadan daha yüksek bir bölgeye yoğunlaşmaya ve rekabetçilerle alıcılarla ve tedarikçilerle karşılıklı bir dayanışmaya sahiptir. Firmalar rekabet eder, işbirliği yapar ve birbirine bağımlı kalır. Kümelerin amacı ekonomik aktiviteyi arttırmak, ticari işleri kolaylaştırmak ve gelişim için fırsatlar sağlamaktır ki bunlar genellikle tekil olarak elde edilemezler ya da zorlukla elde edilebilirler.

Endüstri kümelerini klasik sanayi bölgelerinden ayıran kümelerin karakteri ve organizasyon yapılarıdır. Endüstri kümeleri, bölgelerden farklı olarak firmalardan oluşur ve bir firma gibi davranır. Ayrıca kümeyi oluşturan tüm yapılar arasındaki işbirliği ve işbölümü sanayi bölgelerine göre daha kuramsaldır. Daha da önemlisi kümeler, yaşayan, öğrenen ve değişen çevre koşullarına adapte olabilen organizasyonlardır. (Taşdemir, 2004) Endüstriyel küme-

ler ‘bilgi ekonomisi’ ve ‘yeni ekonomi’ kavramlarıyla iç içedir. OECD yenilikçi kümeleri ulusal ekonomik gelişimin sürücüsü ve ulusal rekabetçiliği destekleyen bir temel araç politikası olarak görmektedir. Eraydın, sanayi odaklarını belirli konularda uzmanlaşmış, üretim ilişkilerinin birbiri ile yoğun olduğu özel ürün türlerine yönelik olan sanayilerin sağladığı ivme ile gelişen mekânsal birimler olarak tanımlamaktadır. Eraydın’a göre, sanayi odaklarının gelişme merkezlerini diğerlerinden ayıran iki önemli özelliği bulunmaktadır. Birincisi, yerel düzlemde gerçekleşen üretimin uluslararası piyasalara yönelmesi ve rekabet gücüne erişmesi, diğeri ise buluşçuluk ve yaratıcılık kapasitesidir. Bunlar belirli yörelerde görülen sanayi kümeleri ile sanayi odakları arasındaki en önemli farklardır. Bu bölgelerin en önemli nitelikleri üretim örgütlenmesine ilişkindir. (Eraydın, 2002). Bu yörelerdeki üretimin ana nitelikleri belli bir sektörde uzmanlaşma, küçük ve orta ölçekli sanayi birimlerinin egemen olması, firmalar arası dayanışma ağları, kaliteye dayalı rekabet ortamı ve bu yolla ulaşılan verimlilik artışı ile fason ilişkilerin yoğunluğudur. Çeşitli özel ürünlerin üretilmesini sağlayan düşey olarak ayrılmış üretim örgütlenmesi ile birlikte pazarlara ulaşılabilesini sağlamaktadır. Ayrıca, üretimin örgütlenmesiyle birlikte buluşçuluk öğrenme ve dayanışma ile desteklenmekte bu da firmaların yanı sıra tüm yörenin gelişimine katkıda bulunmaktadır. İşücü piyasasının ve yörenin sosyo-kültürel özellikleri, işçi sendikaları, esnaf ve sanatkârlar odası vb. ilişkiler de önemlidir. (Eraydın, 2002) Esnek üretim örgütlenmesi ile ortaya çıkan sanayi odakları, küresel ekonomik sistemle bütünleşen yerel üretim ağlarından oluşurken, yerel kurumlar, yerelde izlenen politikalar ve mekanizmalar bu yeni sistemin gereği olarak önem kazanır. (Eraydın, 2002)

Günümüzde sanayi kuruluşlarının rekabet edebilmeleri için geleneksel rekabet şartlarına ek olarak yenilik ve teknolojik gelişmelere ayak uydurabilme öne çıkmaktadır. Çeşitli ortaklıklarla, araştırma-geliştirme laboratuvarı, bilgi paylaşımı, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerle çalışmalar, yeni düzenlemelerle birlikte gelişim sürecinde bu yatırımların etkili olduğu ve dolayısıyla da kalkınma sürecinde önemli bir yeri olan mekânında farklı düzenlemelere gittiği görülmüştür. Yenilik süreçlerinin yaratılması ve rekabet koşullarının oluşturulması, özellikle de yeni teknolojinin geliştirilmesi, gelişen ağlarla birlikte bölgesel kalkınmada ve mekânın örgütlenmesinde çok önemli rol oynamaya başlamıştır. Bu şartlar, sanayi oluşumlarının birbirleri ile hem rekabet ettiği ama hem de varlıklarından güç aldığı bir aşamaya getirmiştir.

Sonuç olarak, kümelenme, küme içindeki işletmelerin kalite ve mükemmeliyeti yakalama, üretkenlik, rekabet gücü, yenilikçilik, bilgi akışı/bilgi birikimi, beceri geliştirme, değer yaratma, sürdürülebilir büyüme ve uzun erimli iş dinamiklerini yakalama özelliklerini olumlu yönde geliştirerek kendi kendini besleyen bir değer zincirine dönüşür.

Kümelenme içinde bulunduğu ilişki ağlarına göre iki boyutta değerlendirilmiştir. Bunlar, kümelenmenin dikey ve yatay boyutu olarak tanımlanabilir.

Kümelenmenin Yatay Boyutu: Firmalar yatay ilişkiler kapsamında, ortak çıkarlarını ilgilendiren alanlarda, hem rekabet hem de işbirliğinin gerektirdiği ikili amaçlar doğrultusunda hareket ederler. Bu ilişkiler zaman içerisinde karşılıklı fayda elde etmek için, ortak faaliyetleri yürütme aşamasına kadar gidebilir. Ortak yer seçimi, kümelenmenin yatay boyutunun yanında gelişmiş mümkün olan ilişkinin oldukça becerikli, kolay bulunamayan ve karışık bilgisini elde etmek ve anlamak için firmalara bir araç sağlar. (Maskell, 2001). Sanayi kümelenmelerinin çoğunluğu, kümelenmenin yatay boyutuna dayanmaktadır, çünkü onlar aynı sanayi içinde işlem gören çeşitli firmalardan oluşmuştur. Sanayiler normal olarak son çıktı içinde benzerliğin temeli üzerine tanımlanmaktadır: yani, benzer mal tiplerini ya da hizmetleri üreten firmalar aynı sanayiye ait olarak tanımlanmaktadır.

Kümelenmenin Dikey Boyutu: Küme içinde, birbiriyle rekabet halinde olan firmalar, tedarikçiler ve müşteriler, destek veren kuruluşlar, eğitim kuruluşları ve kamu kuruluşları gibi aktörler birbirleriyle etkileşim halindedir. Bu aktörler arasındaki etkileşimin en tipik örneği, bir firma ile tedarikçileri ve müşterileri arasındaki ilişkidir. “Dikey” olarak adlandırılan bu ilişkiler ya yüzeysel ya da bilgi paylaşımı ve karşılıklı güvene dayanan gerçek “ortaklık” ilişkileri olabilir. Kümelenmenin dikey boyutu, girdi/çıktı ilişkileri ile birbirine bağlı firmaların oluşumudur. Uzmanlaşmış tedarikçiler ve kritik müşteriler, bir kere kurulduğunda, özel fırsatların var olmasıyla kümelerde cazip hale gelmiştir. Kümelenmenin dikey boyutu, bununla birlikte, görev bölüşümüyle de gelişebilir. (Maskell, 2001) Dikey boyutu gelişen firmalar, daha kolay uzmanlaşmakta ve sorunlara kolaylıkla çözüm bulabilmektedirler.

Bekele ve Jackson (2006) kümelenme literatürünü anahtar noktalarına ve teorik yaklaşımlarına göre şu şekilde sınıflandırmıştır:

Teorik Yaklaşımlar	Anahtar Noktalar	Referanslar
Klasik Yığılmacı Yaklaşım	<ul style="list-style-type: none"> • Karşılıklı ticari bağımlılıklar • Maliyetlerin paylaşımı • Belirli bölgelerde yığılmalar 	Marshall (1890), Weber (1929), Ohlin (1933), Hoover (1937)
Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı	<ul style="list-style-type: none"> • Yığılma ekonomileri • Gelirlerin bölgesel dağılımları 	Krugman (1991), Venables (1996), Fujita ve Thisse (2002)
Esnek Uzmanlaşma Okulu	<ul style="list-style-type: none"> • Endüstriyel organizasyon ve iş kültürü • Ticari nitelikli olmayan bağımlılıklar 	Brusco (1982), Piore ve Sabel (1984), Scott (19889), Storper (1995)
Bölgesel İnovasyon Sistemleri	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni bilgi ekonomileri • Bilgi ve kolektif öğrenme 	Lundval (1992), Cooke ve Morgan (1998), Malmberg ve Maskell (2002)
Rekabetçilik	<ul style="list-style-type: none"> • Kümeler ve bölgesel rekabet avantajları 	Porter (1990)
Dinamik Dışsallık	<ul style="list-style-type: none"> • Örtük bilgi paylaşımı • Uzmanlaşma, rekabet ve coğrafi yakınlık 	Romer (1986), Lucas (1988), Glaeser vd (1992), Henderson vd (1995)

Tablo 1: Bekele ve Jackson'un teorik kümeler yaklaşımları Kaynak: Bekele ve Jackson, 2006

Bekele ve Jackson'un yaptığı değerlendirmeye göre, kümelenme üzerine geliştirilen yaklaşımlar, her ne kadar belli kriterlere göre birbirinden farklılaşsa da, belli noktalarda birbiri ile benzemekte ve örtüşmektedir. Aşağıda bu bakış açıları özetlenmiştir.

Marshall, Weber, Ohlin ve Hoover'ın geliştirmiş olduğu klasik yığılmacı yaklaşım, kümelenmenin firmalara sağladığı ölçülebilir faydalar dışsal ölçek ekonomileri, bağlantılar ve karşılıklı ticari nitelikli bağımlılıklar ile açıklamaktadır. Bu yaklaşım, coğrafi yakınlığın firmaların hammadde, pazar ve işgücüne erişim maliyetlerini düşürmesi üzerinde durmaktadır (Bekele ve Jackson, 2006).

Krugman, Venables, Fujita ve Thisse'nin öne çıkardığı yeni ekonomik coğrafya yaklaşımında, parasal dışsallıklar, yığılma ekonomileri, yığılmalar ve gelirlerin bölgesel dağılımı konuları ele alınmaktadır (Bekele ve Jackson, 2006).

Brusca, Piore ve Sabel, Scott ve Storper'in fikri önderleri olduğu, esnek uzmanlaşma okulu olarak isimlendirilen diğer yaklaşım, kümelenmeyi fordist üretim biçiminin içine düştüğü kriz ve post-fordist üretim sistemlerinin ortaya çıkışını dikkate alarak tanımlamaktadır. 1980'li yıllarda gelişen bu yaklaşımda, diğer yaklaşımlardan farklı olarak, ilk kez ticari nitelikte olmayan karşılıklı bağımlılıklardan söz edilmekte ve iş kültürünü ve yazılı olmayan davranış kalıpları endüstriyel kümelenmenin "havası" olarak gösterilmektedir (Bekele ve Jackson, 2006).

Sözcüleri Lundvall, Cooke ve Morgan, Marnberg ve Maskell olan Bölgesel inovasyon yaklaşımı olarak anılan diğer bir yaklaşımda ise yeni bilgi ekonomileri, bilgi ve kolektif öğrenme bu yaklaşımın anahtar noktaları olarak özetlenmektedirler. Bu yaklaşıma göre firmaların birbirine coğrafi ve ilişkisel açıdan yakın konumlanmaya iten güç, örtük bilgi paylaşımı ve yeni buluş yapma isteğidir (Bekele ve Jackson, 2006).

Bekele ve Jackson'un diğer bir yaklaşımı: dinamik dışsallıklar yaklaşımıdır. Burada inovasyon yaklaşımına benzer biçimde bilginin örtük paylaşımı, bilgi, eğitim, araştırma enstitüleri, coğrafi yakınlık, çeşitlilik anahtar kavramlar olarak belirtilmektedir. Bu yaklaşım, Romer, Lucas, Glaeser ve dig., Henderson ve dig.'nin düşünceleriyle şekillenmiştir. (Bekele ve Jackson, 2006).

Bekele ve Jackson'un üzerinde durdukları son yaklaşım ise, Porter'in rekabetçilik üzerinden kümelenmeyi kavramsallaştırması bir diğer bakış açısıdır. Bu yaklaşım temel olarak Porter'in endüstriyel kümeleri, birçok firmanın birbirleriyle bağlantılı bir şekilde, tedarikçiler, bağlı endüstrileri ve belli konularda uzman kurumların, belirli lokasyonlarda bir arada yer alması ile açıklanabilir. Ayrıca yerel ekonominin rekabet düzeyini artıran araçlardan birisidir. Porter'in bakış açısı, kümelenme literatüründe en çok kabul görmüş yaklaşımlardan birisidir. Porter, yalnızca 'kümeler' fikrini geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda temel bir politika aracı olarak da kullanmıştır.

Porter, düşüncesini ulusal rekabetçi avantaj ve uluslar arası rekabetçiliğe dayandırmıştır.

Porter, firma stratejisi, yapısı ve rakipliği, faktör girdi koşulları, talep koşulları ve ilgili ve destekleyici sanayiler olarak belirlediği dört faktörün arasında ne kadar çok gelişmiş ve yoğun etkileşim olursa o kadar büyük firma üretkenliğinin olacağını savunmuştur. Firmaların aynı sanayi içinde coğrafi olarak yığılmaları dünya çapında çarpıcı oranda yaygın hale gelmiştir. Onun net bir şekilde ileri sürdüğü, bir ulusun küresel olarak çok daha rekabetçi sanayileri aynı zamanda o ulus içinde ‘coğrafi olarak kümeleşmiş olduğudur. Porter’a göre ‘kümelenme süreci’ ve küme içindeki sanayiler arasında değiş tokuş, coğrafi olarak yığılmış sanayilerin olduğu yerde çok daha başarılı çalışır. Çünkü, sanayi kümelenmelerinin mekansal olarak birbirine yakın olma eğilimi kritik bir noktadır. Martin ve Sunley (2003) ise, Porter’in kümelenmeyi sadece yöneticiler için bir araç olarak görmelerine katılmamaktadır. Onlara göre kümelenme aynı zamanda hükümetler için ekonomik kalkınmada mikro ekonomik temelli bir yaklaşımdır. Küme halindeki firmaların birbirine yatay veya dikey olarak bağlı olması da Porter’in altını çizdiği konulardan birisidir.

Porter, endüstriyel kümelerin örtük bilgi, motivasyon ve informal öğrenme gibi yerel nitelikte küçük ve sürekli yeniliklerin kaynağı olan, daha sonra da birikimsel etkileri nedeniyle içsel teknolojik gelişmeleri yaratan unsurları da beraberinde getireceğini belirtmiştir. Böylece sahip olduğu endüstriyel kümeleri destekleyerek onları geliştiren bölgeler diğer bölgelere nazaran rekabetçi avantajlar yaratma sürecinde önemli ölçüde ileride olacaklardır. Yaratılan ağ sayesinde çevresindeki iktisadi sorunlar ve bunların nedenleri ile ilgili daha sağlıklı bilgiler edinen kamu kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve diğer destekleyici kuruluşlar hizmetlerini daha etkin bir şekilde sürdürebileceklerdir. Örneğin endüstriyel kümelerin ihtiyaçları ve sorunları konusunda bilgi alan bölge plancıları bölgede yer alan endüstrilerin durumunu da dikkate alarak geniş bir perspektif çerçevesinde bölgenin ileriye dönük kalkınma stratejisini oluşturabileceklerdir. (Altay vd., 2004)

Kümelenmenin Faydaları

Kümelenmenin faydaları temel bazı başlıklar altında şu şekilde sıralanabilir: (www.clustering.org.uk, 15 Ekim 2009)

1) *Pazar alanında daha büyük oranda yer alma:* Bir küme olarak işbirliği yapma bireysel firmalara daha büyük firmalardan faydalanma imkanı sağlar ve daha etkileyici bir pazar imajının parçası olurlar. Bu da, küçük firmalara daha büyük organizasyonlara karlı geçişte yardım edebilir ve daha büyük organizasyonların daha da karlı büyümesini sağlar.

2) *Maliyet-etkinliğinin paylaşımı ve kaynakların birleştirilmesi:* Tüm ölçekteki firmalar kaynaklarını paylaşarak ve birleştirerek fayda sağlayabilir. Üretim kabiliyetleri büyütülebilir ve kaynak kullanımı artırılabilir, böylelikle kapital rezervlerine yönelik aşırı zorlamalara yer vermeksizin verimliliği geliştirir.

3) *Uygun iş gelişiminin paylaşımı ve isleyen maliyetler*: Kümeler aynı zamanda belirli iş maliyetlerinin paylaşımını kolaylaştırır. Pazar ücretleri, taşınmaz ve personel maliyetleri, tasarım ve işletim prototiplerinin oluşum ve gelişim maliyetleri, bir web sitesinin ya da e-ticaret sisteminin gelişimi ve bakımıyla ilgili maliyetler, bazı küme işlerinin belirli açılardan incelemek için kiralanan danışman maliyetleri gibi.

4) *Pazar bilgisinin ve fikirlerinin paylaşımı*: Kümelerin kalite işareti pazar bilgisini, fikirlerini, teknik bilgiyi ve teknik bileni paylaşmaktır. Bu güveni inşa etmek zaman almasına rağmen, bu paylaşım türü köklendiğinde firmalar için değer üretecektir.

5) *Daha deneyimli firmalardan rehberlik*: Daha deneyimli firmalardan rehberlik yardımı almak, firma kazançlılığını geliştirebilen küme oluşturmanın diğer bir parçasıdır. Bu firmaların en son yönetim ve üretim tekniklerinden geri kalmamasını sağlar, pahalı tuzaklardan ve boşa harcanan ticari emeklerden sakınmasını sağlar.

6) *Firma kuruluşu ve gelişimi sürecinde daha az engellerle karşılaşma*: İşbirlikçi küme oluşturma, yeni firmalar için muhteşem bir kuvvüzdür. Araştırmalar göstermiştir ki; çok az yeni firma bir küme içine dâhil olduğunda başarısız olmuştur. Bir küme içinde yer alan firma temel ilke olarak dışarıda yer alan bir firmadan daha rekabetçi olacaktır. Çünkü rekabetçilik için daha uygun koşullar vardır. Bununla birlikte, gerileyen kümeler de vardır. Bir küme içinde olmak yeterli değildir. Rekabetçi başarı için anahtar stratejidir. Rekabetçi strateji farklı olmaktır. Sanayiler küme oluşturmaya eğilimlidirler. Temel olarak yakınlık, uzmanlaşmış tedarikçilere, servislere ve insan kaynaklarına kolay erişimi, bilgi dağılımını, aşırı uzmanlaşmaya bağlı olarak esneklik ve hızlı değişim reaksiyonunu, taklit etme yoluyla daha hızlı yenilik adaptasyonu sağlar.

Endüstriye Paralel Gelişen Bir Başka Kavram: Lojistik

Lojistik kelimesi Yunanca hesaplama yapmada yetenekli, herhangi bir nedene yönelik aritmetik ilişkilendirme manasına gelen *logistikos* kelimesinden gelmektedir. Yunanca *logistikos* daha sonra Avrupa Dilleri'ne Latince *logisticus* olarak girmiştir (Çakırlar, 2009). Roma ordusundan beri kullanıldığı bilinen lojistik kavramının, modern askeri alandaki kullanımını 17. yy. Fransa'sında görülmektedir. Napolyon Savaşları esnasında *logistique*, askerlerin bir yerden başka bir yere ihtiyaç nedeniyle ilgili askeri bir terim olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Erdoğan, 2007). 19. yy.'da da lojistik askeri anlamda nakliye, erzak sağlama ve askerin barınması için tüm araçların birleştirilme sanatı olarak görülmüştür (Erdoğan, 2007). Lojistik, askeri kökenli bir kavram olduğu için literatürdeki ilk bahsi de askeri terminolojide geçmektedir.

Lojistik, ancak 1900'lü yılların başlarında yönetim stratejisinin bir bölümü olarak değerlendirilmeye başlamıştır (Bowersox ve Closs, 1996). İşdünyasında bahsinin geçmesi ise, 1960'ları bulmuştur (İTO, 2006, Rodrigue ve Slack, 2002). Lojistiğin tarihsel gelişimine

bakıldığında kayda değer gelişmelerin vatani olarak Amerika Birleşik Devletleri görülmektedir. A.B.D.'nin modern yönetimin ve bunun doğal uzantısı olan lojistiğin anavatanı olduğunu söylemek mümkündür (Doğan, 1999).

Bugün işletme ve ekonomi dünyasında kabul gören haliyle lojistik, müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere, her türlü ürün, hizmet ve bilgi akışının, hammaddenin başlangıç noktasından, ürünün tüketildiği son noktaya kadar olan (tedarik zinciri içindeki hareketinin etkin ve verimli bir şekilde) akış ve depolanmasının sağlanması, kontrol altına alınması ve planlanması sürecidir (Alkan, Erdal, 1997).

Lojistik terimi köken olarak askeri alanda araç-gereç ve birliklerin hareket organizasyonunu tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu açıdan lojistik, bir plan veya operasyonun ayrıntılı bir biçimde örgütlenmesi ve uygulanmasıdır. Temel hedefi; müşteri hizmetlerinde yüksek bir seviyeye ulaşılması, kaynak ve yatırımların optimum kullanımıyla rekabet avantajının yaratılmasıdır (Quayle, Jones, 1993).

İşletme – yönetim literatüründe *lojistik*; hammadde temininden üretim ortamına, nihai ürünün tamamlanmasından dağıtım kanalları ve müşteriye kadar tedarik zinciri dahilindeki tüm yönetim ve sevk faaliyetlerini sağlamayı amaçlayan bir süreçtir. Modern anlamda lojistik denildiğinde “akış”, “pazar” ve “zaman yönelimli” düşünülmektedir. Bir ürün veya hizmetin üretimi, dağıtımı ile ilgili olarak tüm maddi temelli işlevleri sevk ve idare eden *lojistikte amaç*; işletmenin varlığını sürdürebilmesi açısından organizasyonu “kalite, fiyat, zaman ve hizmet” gibi hayati pazar değişkenlerine karşı dayanıklı hale getirmektir. Bu bağlamda lojistik faaliyetlerin geliştirilmesi, satışların artırılması, hizmet seviyesinin iyileştirilmesi ve verimliliğin artırılmasına büyük destek olmaktadır (Çancı, Erdal, 2003).

Lojistik faaliyetinin başlangıcı, örgütlenmiş ticaretin en eski oluşumlarına kadar uzanmaktadır. Hammaddelerin sanayileşmiş ülkelere taşınması ve üretim sürecinden geçirildikten sonra tekrar tüketim noktalarına ulaştırılmaları birer lojistik aktivitesi olarak giderek önem kazanmaya başlamıştır. Ancak bir bilim dalı olarak dikkatleri üzerine çekmeye başlaması, 1900’lerin başlangıcında, tarımsal ürünlere yer ve zaman faydası sağlamak ile gündeme gelmiştir. Ekonomik hayata entegrasyonu ise II. Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde işletmelerin amaçlarına hizmet etmesi noktasında gerçekleşmiştir.

Akademik çalışmalarda lojistik ile ilgili ilk atıflar 1960’lı yıllarda görülmüştür. 1950’li yıllara kadar dünya genelinde işletmelerin lojistik kavramını tanımamaları ve lojistik faaliyetleri farklı bölümlerde ve farklı sorumluluklar altında sürdürmeleri ortak hareket etmelerini güçleştirmiştir. 1950 ve 1960’lı yıllarda dünyadaki ekonomik konjonktür ve eğilimlerin değişmesiyle lojistik kavramı gelişme göstermiş, özellikle pazarlama yaklaşımındaki gelişmeler, lojistik kavramını da gündeme getirmiştir. Drucker, işletme verimliliğini geliştirmek isteyen şirketler için lojistiğin önemli bir fırsat olduğunu belirtmiştir. Peter Drucker, 1960’ların başında lojistik ve dağıtım konusunun içeriği hakkında dikkatleri toplayan önemli makalesinde “Bizim dağıtım konusundaki bildiğimiz Napolyon’un Afrika

hakkında bildiğinden azdır. Orada olduğunu ve büyük olduğunu biliyoruz, ama işte hepsi bu kadar” demiştir (Drucker, 1962).

20. yüzyıldan itibaren iş kolları bir çok aşamadan geçmiştir ve bu aşamaların lojistiğin önem kazanmasına yardımcı olmuştur. Fordist yapıda, lojistik, 1960’lı yıllarda belli alanlarda uzmanlaşmış kadrolar tarafından parçalı yürütülen faaliyetler şeklinde kendini göstermişti. O yıllarda lojistiğin önemli bir halkası olan ulaştırma faaliyetlerinden sorumlular genelde nakliyeciler, satın alma bölümleri, tedarikçi veya muhasebe sorumluları, depolama sorumluları ise ambarcılar olarak adlandırılıyordu. Fordist yapının doğal sonucu olan lojistik faaliyetlerin tümü işletmelerin kendi bünyesinde amatörce yürütülüyordu.

1970’li yıllarda ise günümüz modern lojistik anlayışının temelleri oluşmuştur. Bu yıllarda şirketlerin lojistik yönetimini ele almasıyla, daha önce fiziksel tedarik ve fiziksel dağıtım olarak ayrı ayrı ele alınan işletme faaliyetlerinin aslında bir arada düşünülmesi gerektiği fark edilmiştir. Bu faaliyetler, taşıma, stok takibi, siparişin ele alınması, temin, paketleme, depolama, malzeme taşıma ve bilgi iletimi olarak sıralanabilir (Orhan, 2003). Bu yıllarda artık lojistik işletmelerde bir çalışma kolu olarak kabul edilmeye başlamıştır. 1970-1980 arası yıllar lojistiğin çok sayıda özel ve kamu girişimleri ile kurumsallaştığı dönem olmuştur (Koban ve Keser, 2007).

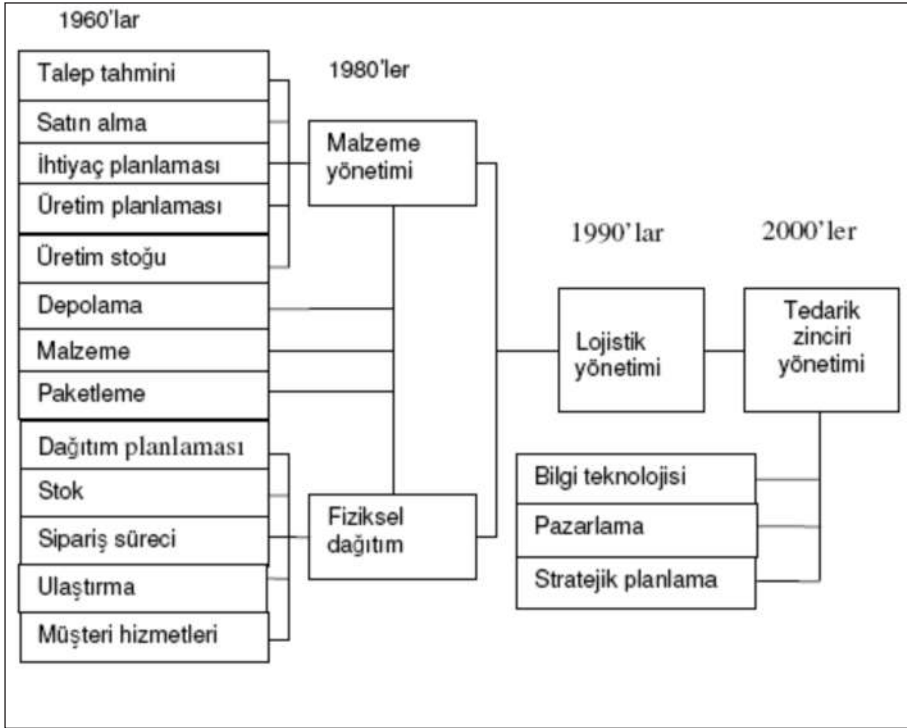
Sanayide fordist üretim örgütlenmesiyle birlikte artan yatırımlar ve sermaye artışı üretimde verimliliğin artmasını sağlamıştır. Böylece zamanla büyük firmalar artmış, artan üretim ise pazar tarafından tüketilemeye başlamıştır. Bu durum ilk önce pazarlama faaliyetlerini etkilemiş, daha sonra ise, lojistik ve dağıtım çözümü ortaya atılmıştır. Böylece dağıtım aşamasının ilk zamanlarında ürünler değişik noktalarda depolanmaya başlanmıştır. Tarih içinde lojistiğin gelişimi, firmaların üretim alanında yaşadıkları gelişmelerle, yükselen maliyetlerin düşürülmesi ve yeni pazarlama yaklaşımları arayışları sonucunda ön plana çıkmıştır.

Lojistik konusunda artan odaklanma, 1980’lerin başında taşımacılık endüstrisinin yeniden düzenlenmesi, şirketlere çeşitli seçenekler sunmuştur ve taşıma şekilleri arasındaki rekabeti arttırmıştır. 1980’lerden itibaren geleneksel yönetim anlayışının değişmeye başlamasının bir sonucu olarak lojistik faaliyetlere duyulan ilgi artmış, böylece bu konuda yapılan çalışmalar hız kazanmıştır. Sonuç olarak, taşımacılar başarılı olmak için, daha yaratıcı, esnek, müşteri odaklı ve rekabet eder hale gelmiştir. 1980’ler aynı zamanda, taşımacılık düzenlemeleri, bilgisayar teknolojisine giriş ve iletişimde devrim yaratan teknolojik ve politik değişimlerin yaşandığı bir süreç olmuştur (Koban ve Keser, 2007). Bu yıllarda bilgisayar teknolojisindeki önemli gelişmelere paralel olarak lojistik sektöründe de belirgin bir değişim gözlenmiştir. Uzun mesafeler kat edebilen büyük kargo uçakları, hızlı trenler, büyük hacimli yük gemileri, elleçleme makineleri, büyük tonajlı vinçler ve GPS ile donatılmış taşıma araçları bu değişimin küçük birer parçası olarak göze çarpmaktadır.

1990’lı yıllardan itibaren üretim işletmelerinin içerisinde bulunduğu ulusal ve uluslararası rekabetin doğası değişmiştir. Coğrafi olarak dağınık bölgelerde yeni oluşan ve daha önce

oluşmuş küresel pazarlarda müşteriler, daha iyi kalitedeki malları daha ucuza ve daha çabuk elde etmeyi amaçlamaktadırlar. Kısacası müşteriler, hız, esneklik ve kaliteyi bir arada görmek istemektedirler. Bunun sonucunda ise işletmeler üretim faaliyetlerini yeniden yapılandırmak ve küresel stratejiler oluşturmak durumundadır. Artık fabrika, yatayda bütünleşmiş tek yerleşimli bir kara kutu olmaktan çıkmış, coğrafi olarak dağınık kaynak ağlarına dönüşmüştür (Demir, 2007). İş dünyasında artan rekabet ve değişen müşteri odaklı pazarlama anlayışı lojistik arz zinciriyle çalışmanın firmalar için önemini artırmıştır.

20. yy sonu ve 21. yy başlangıcında lojistik kavramı, küreselleşme, tedarik zinciri yönetimi ve kaynak yönetimi kavramları ile birlikte ele alınmıştır. Lojistik; outsourcing, değer zinciri, ulaştırma ekonomisi, dağıtım planlaması vb kavramlarının da tartışılmasının kaynağı olarak görülmektedir (Koban, Keser, 2007). Küreselleşmeye bağlı olarak farklılaşan/çeşitlenen ürün ve hizmet ihtiyacı ile talebin ve piyasanın değişen görünümü, rekabet stratejilerinin çekirdek ögesi olarak üretim sisteminin yanı sıra lojistik olgusunu da ön plana çıkarmıştır.

Şekil 1: 1960'lardan Günümüze Lojistiğin Gelişimi

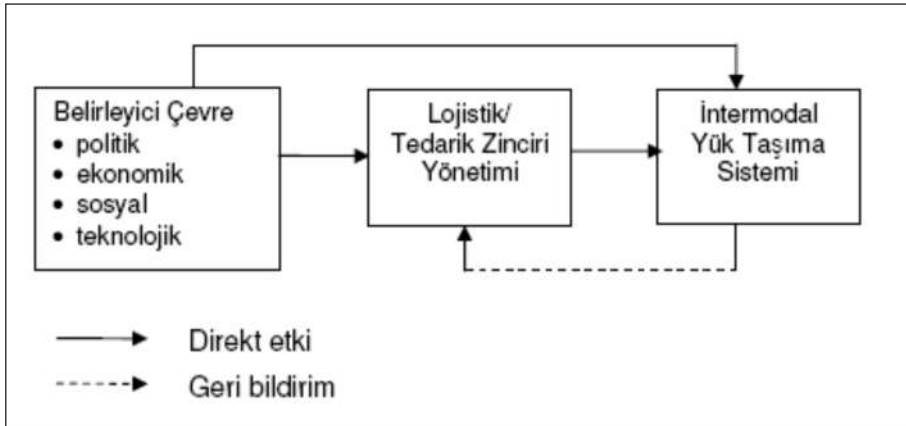
Kaynak: Hesse ve Rodrigue, 2004

Yukarıdaki şekil, lojistik bir değişim sürecini yansıtmakta ve son yıllarda işletme sınırlarını aşarak işletmeler arası boyut kazanmasını ifade etmektedir. Bunun nedeni, çağdaş üretim ve dağıtım sisteminin artık tek firma faaliyetinden oluşmaması, tedarikçiler ve alt yükleniciler ağı içinde gerçekleşmesidir. Tedarik zinciri bunları bilgi, iletişim, fiziksel dağıtım ile birbirine bağlamaktadır (Hesse ve Rodrige, 2004). Şekilde, 1960'lı yıllarda hakim olan parçalı yapının 1980'lerde bütünleştiği ve 2000'li yıllarda tedarik zinciri yönetimi anlayışına geçildiği gözlenmektedir. Modern lojistik yönetimi anlayışı olarak karşımıza çıkan bu yeni yapıda tedarik zinciri; tedarikçiler, üreticiler, dağıtıcılar, perakendeciler ve müşterilerden oluşan ağı; tedarik zinciri yönetimi de bu ağda mal, bilgi ve parasal akışın bütünleşmesi olarak ifade edilmektedir. Bugün gelinen noktada işletmeler artık lojistik faaliyetleri, işleri tamamlayan ve değer yaratan bir süreç olarak görmeye başlamışlardır (Koban ve Keser, 2007).

Lojistik faaliyetlerin en önemli parçasını oluşturan ulaşım, % 50-65 pay ile lojistik maliyetleri içinde en önemli bileşeni oluşturmaktadır (Çancı ve Erdal, 2003a). Ulaşım olmadan lojistik sistem işlemez. Çeşitli lojistik faaliyetleri birbirine bağlayan ulaşım, tedarik zinciri boyunca mal ve hizmetlerin güvenli ve etkin dağıtımını sağlayarak ekonomik başarıda ana rolü oynamaktadır.

Ulaşım ve Lojistik Sistemini Etkileyen Dinamikler

Yük taşıması ile lojistik ve tedarik zinciri yönetimi arasında hiyerarşik ilişki bulunmaktadır. Bu hiyerarşik ilişki nedeniyle tedarik zinciri sisteminin çevresinde yaşanan değişiklikler hem bu zincirin yönetimini, hem de tedarik ve dağıtım ağlarının yapısını etkilemektedir.

Şekil 2. Ulaşım ve Lojistik Sistemleri Arasındaki İlişki

Kaynak: Zografos ve Regan, 2004'den uyarlanmıştır.

Tedarik zinciri sisteminin çevresindeki belirleyiciler, politik, ekonomik, sosyal ve teknolojik yönden ele alınmıştır. Bu bileşenlerdeki herhangi bir değişiklik tedarik zincirinin işleyişini ve organizasyonunu etkilemektedir (Zografos ve Regan, 2004). Politik çevre bileşenleri şöyle sıralanabilir:

Ticaretin Serbestleştirilmesi Uygulamaları: Çok taraflı ticaret sisteminin yasal ve kurumsal organı olan Dünya Ticaret Örgütü'nün uluslararası ticareti kısıtlayan her türlü engelin ve farklı uygulamaların kaldırılması ve ticaretin serbestleştirilmesi uygulamaları ivme kazanmıştır. Böylece, çok değişik ve karmaşık ulusal mevzuatlarına göre yürütülen "hizmetler" sektörü ticareti uluslararası disipline kavuşturulmuştur.

Ulaşım Sektöründe Serbestleştirme ve Özelleştirme Uygulamaları: Ticaretin serbestleştirilmesi uygulamaları, ulaşım sektörünü de geliştirmeye zorlamıştır. 1990'larda ulaşım sektöründe artış gösteren serbestleştirme uygulamaları, ulaşım altyapısına ve işletmeciliğine özel sektör girişini hızlandırmış ve sektördeki rekabeti arttırmıştır. Ulaşım sektöründe serbestleştirme ve reform uygulamalarının yaygınlaşması sonucu, devlet işletmecilik görevini özel sektöre bırakarak düzenleyici rol üstlenmeye başlamıştır. Böylece küresel olarak ulaşım faaliyetlerini yöneten ulusötesi taşımacılık şirketleri doğmuştur (Hesse ve Rodrige, 2004).

Ekonomik Bütünleşmeler ve Uluslararası Ticaret Anlaşmaları: Küresel rekabete karşı koyabilmek ve ekonomik ilişkileri daha da geliştirmek için Avrupa Birliği, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Sözleşmesi, Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği gibi bölgesel ekonomik bütünleşmeler ve ticaret anlaşmaları gümrük engellerini ortadan kaldırmakta, yük akışını hızlandırmakta ve dolayısı ile üye ülkeler arasındaki ticareti arttırmaktadır. Elbette bu sistemin işleme, etkin bir ulaşım sisteminin varlığına bağlıdır.

Avrupa Birliği'nin Genişlemesi: Küresel rekabete karşı koyabilmek ve ekonomik ilişkileri daha da geliştirmeyi hedefleyen birliklerden birisi olan Avrupa Birliği'nin genişleme süreci, yeni pazarlar oluşmasına yol açmaktadır. Tam üyelik müzakerelerinin başlamasıyla birlikte, Türkiye'de intermodal taşımacılık ve lojistik sektörünün gelişmesinin ivme kazanması beklenmektedir.

Uluslararası Anlaşmalar ve Konvansiyonlar: Ulaşım ve lojistik sektörü ağırlıklı olarak yasal açıdan bağlayıcı nitelikteki uluslararası anlaşmalar, konvansiyonlar ve ilgili mevzuatlarla düzenlenmektedir. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu'nun hazırladığı 50'den fazla ulaşım anlaşması ve konvansiyonu bulunmaktadır (www.unece.org, Erisim tarihi 25 Kasım 2006).

Sürdürülebilir Ulaşım Politikaları: Günümüzde özellikle, ulaşım sisteminin önemli ekonomik, sosyal ve ekolojik maliyetler doğurabilen olumsuz çevresel etkileri, bu kavramların gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Ulaşım sektörü ekonomik ve sosyal gelişmeye olumlu katkısı yanında enerji gibi yenilenemeyen kaynakların ana tüketicisidir. Ulaştırma

çevre kirlenmesini ve insan sağlığını etkilemekte ve sadece ulaşım kullanıcılarına değil toplumun diğer bireylerine de bir maliyet yaratmaktadır.

Lojistik ve tedarik zincirini etkileyen bir diğer faktör ekonomik çevredir. Ekonomik yapı, aslında lojistik kavramının temel motivasyonudur. Buna bağlı etkenler şöyle özetlenebilir:

Ticaretin Küreselleşmesi: Ulaşım talebini etkileyen en önemli faktör ekonomideki büyüme ve refah artışıdır. Ticari coğrafya pazar büyüklüğünden, ekonominin kişi başına milli gelir ile ölçülen tüketim seviyesinden ve de dünyanın değişik bölgelerinin büyüme potansiyelinden etkilenmektedir. Küreselleşme ile ülkelerin bölgesel ve küresel olarak karşılıklı bağımlılığı artmakta ve ulaşım ve lojistik daha da önem kazanmaktadır.

Hizmetlerin Küreselleşmesi: Ticari engelleri azalarak ulaşım ve iletişim maliyetlerinin düşmesi hizmetlerin küresel pazarlara yayılmasını hızlandırmıştır. Özellikle, bilgi teknolojisindeki gelişmeler, uluslararası ticaret kapsamına giren hizmetlerin çeşitlenmesine ve daha önce ticareti yapılamayan birçok hizmetin ticaretinin yapılabilmesine yol açmıştır. Hizmetlerdeki büyüme ve önemin artışına bağlı olarak, hizmetler uluslararası pazarlarda büyümüş ve rekabet yoğunlaşmıştır.

Üretimin Küreselleşmesi: Üretimin küreselleşmesi ile stok düzeyini minimum ya da sıfır düzeyde tutmayı hedefleyen “tam zamanında üretim (JIT)” gibi esnek üretim sistemlerinin gelişmesi daha entegre ve sistematik bir ulaşım sistemine gereksinim duyulmasına yol açmıştır. Küresel üretim ve dağıtım, dünyanın değişik yerlerinden hammaddeleri, yarı mamul girdileri bir araya getirmektedir. Üretimin küreselleşmesi sonucu, ihraç edilen mamul ürünlerin giderek artan oranı ithal girdilerden oluşmaktadır. Öte yandan, üretimin küreselleşmesi teslimi zamana duyarlı parçaların oranını arttırmıştır (Rodrigue vd., 2002).

Esnek Üretim Tekniklerinin Yaygınlaşması: Değişen müşteri beklenti ve gereksinimlerini karşılamaya daha elverişli olan yalın üretim ve tam zamanında üretim gibi esnek üretim teknikleri küresel olarak yaygınlaşmaktadır. Stoku minimum ya da sıfır düzeyde tutmayı hedefleyen “tam zamanında üretim”in yanı sıra, bitmiş ürünü hızlı bir şekilde tüketiciye ulaştırmayı hedefleyen “hızlı tepki, erteleme ilkesi yaklaşımları da müşteri beklentilerinin karşılanmasında kullanılmaktadır. Ekonomik küreselleşme, yalın üretim, hızlı teslim, tedarik zinciri yönetimi intermodal taşıma talebini arttırmaktadır.

Uluslararası İşletmelerin Yapılanmaları: İşletmelerin yeniden yapılanması, hem dikey hem de yatay bütünleşme şeklinde (birleşme, satın alma, şirket bölünmesi vb) gerçekleşmektedir. Önemli uluslararası şirketler, ileri bilgi teknolojileri kullanan etkin lojistik sistemler aracılığı ile kontrol etmektedir. Çok uluslu ve ulus-ötesi şirketlerin sayı ve hacim olarak büyümesi ulaşım ve stok yönetimi gibi konularda karar almaya küresel bir yaklaşım getirmiştir.

Ulaşım Koridorlarını Geliştirme Çalışmaları: Küreselleşen ticaret sonucu, ticareti etkileyen en önemli faktörler arasında ulaşım altyapısı ve ulaşım/lojistik hizmetlerinin kalite-

sidir. Yetersiz ya da etkin olmayan ulaşım altyapısı, ulaşım maliyetlerinin artmasına ve teslim süresinin uzamasına yol açarak ticaretin gelişmesini engellemektedir. Araştırmalar kara, deniz ve hava ulaşımı altyapısının iyileştirilmesinin ticaretin artışında önemli rol oynamaktadır. Çeşitli platformlarda yürütülen ulaşım koridorları geliştirme çalışmalarının ortak amacı ulaşım ve lojistik zincirindeki sorunlara entegre bir yaklaşımla çözüm bulmak, bölgelerarası işbirliğini geliştirmek, uluslararası ulaşım anlaşmalarının ve konvansiyonların uygulanmasını desteklemek, ulaşım altyapısının ve lojistik hizmetlerinin küresel anlamda bütünleştirilmesini sağlamaktır.

Lojistiğin Bir Uygulama Biçimi: Lojistik Köy

Lojistik köy, hem ulusal hem de uluslararası düzeydeki nakliye, lojistik ve eşya dağıtımı ile ilgili tüm faaliyetlerin çeşitli işleticiler tarafından yürütüldüğü belirli bir bölgeyi tanımlar. Lojistik köylerde taşımacılık, intermodal faaliyetler ve lojistik faaliyetlere odaklanır. Lojistik köylerin, her firmanın ilgili tüm faaliyetlerini gerçekleştirmesine olanak sağlaması ve bu işlemler için gereken tüm kamusal tesislerle donatılmış olması öngörülür. Lojistik Köyler; Lojistik Alan, Lojistik Merkez, Lojistik Odak, Lojistik Park, Organize Lojistik Bölge, Dağıtım Merkezi gibi farklı terminolojilerle ifade edilebilmektedir.

Lojistik köyler; yük akışları, taşımacılık, depolama ve diğer lojistik faaliyetlerin metropoli alanlardaki olumsuz etkilerini azaltmak, lojistik sektörünün ve firmaların ulusal ve uluslararası ölçekte rekabet edebilmesini sağlamak ve bölgesel ve uluslararası ticaret ve ekonominin kalkınmasına yardımcı olmak amacıyla kurulur (Çancı, Atalay, 2007). Lojistik köylerde, yük taşımalarıyla ilgili faaliyetler, bu amaçla inşa edilmiş ortak alan içerisinde kümelenmektedir. Lojistik köylerde bulunması gereken alanlar genel olarak şunlardır: Depolar, antrepolar, ambarlar, araç park alanları tır parkları, konteyner depo alanları, gümrük yükleme –boşaltma – demiryolu – karayolu aktarma işlemleri için gerekli alanlar, sosyal donatı alanları (Dinlenme – konaklama tesisleri), iletişim, dinlenme hizmet alanları, benzin / bakım onarım istasyonları vb.. Bu tesislerde yapılması öngörülen ana ve yardımcı faaliyetler şu şekildedir: Lojistik köylerdeki ana faaliyetler; müşteri hizmetleri, taşıma ve trafik yönetimi, envanter yönetimi, depo/depolama yönetimi, elleçleme, talep yönetimi, sipariş yönetimi, koruyucu ambalajlama olarak belirlenmektedir. Bunlara destek olan faaliyetler ise, dökümantasyon akışı, ürün ve envanter akışı, üretim planlama, satın alma, yedek parça ve satış sonrası destek, tersine lojistik, sigorta ve gümrükleme hizmetleridir.

Lojistik köylerin doğma nedenlerinden belki de en önemlisi artan ticaret hacminin ve beraberinde gelen lojistik hareketliliğin şehir içinde yaptığı baskılardır. Küresel ticaretin gelişmesinin birçok olumsuz etkisi de vardır: ağır taşıtların daha fazla kullanılması, artan hava kirliliği, yoğunlaşan şehir içi trafik tıkanıklıkları, bunlara bağlı olarak bozulan yaşam kalitesi. Lojistik köy bu tür olumsuzlukları yok etmeyi/azaltmayı hedeflemektedir. Ağır taşıtların şehir içinde kat ettikleri mesafeyi ve ağır taşıt bazlı tıkanıklığı azaltmak, bunun için de

LOJİSTİK KÖYLER: ÜRETİM ZİNCİRLERİNİN BİR PARÇASI MI? APAYRI BİR KÜMELENME KONUSU MU?

intermodal/multimodal taşımacılık gibi çok türlü sistemler bunun çözüm yollarındandır. Ancak, bu çözümün uygulanabilmesi için de yükle bağlantılı (çok türlü, intermodal yük taşımacılığı, yük dağıtımı ve depolama olanakları) olarak belirlenecek bu alanın, hem ulaşım ağlarına ve hem de şehre erişimi kolay olmalıdır.

Lojistik köy kavramı da, lojistiğe ilişkin birçok kavram gibi, ilk olarak ABD’de doğmuştur. Bu kavramın Japonya’da da trafik sıkışıklığını, çevresel, enerji ve işgücü maliyetlerini azaltmak için önerildiği de bilinmektedir. Daha sonra Batı Avrupa’ya geçmiş olan uygulamanın ilk örnekleri Fransa’da geniş ölçekte Paris bölgesel alanında Garanor ve Sogoris (Rungis)’te oluşturulmuştur. Bu uygulama kentsel politikalara bağlı olarak gelişmiştir. 1960’ların sonları ve 70’lerin başında ise lojistik köyler, İtalya ve Almanya’da görülmeye başlanmıştır. Bu sırada lojistik köyler, karayolu/demiryolu çok türlü taşımacılığı sağlar hale gelmiştir. 1980 ve 90’lı yıllarda ise lojistik köyler dünyada hızla artmış ve Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve İngiltere’de ilerlemeler kaydetmiştir (Taniguchi, vd. 1999). Avrupa’da kurulan pek çok lojistik köy; eski sanayi alanlarının kullanılması temeline dayanılarak oluşturulmuştur (Tanyaş ve Çancı, 2006).

Şekil 3: Avrupa’daki Lojistik Köylerin Dağılımı

Kaynak: <http://www.freight-village.com>, Erişim Tarihi: 4 Nisan 2009

Avrupa kıtasında özellikle Batı Avrupa’da mevcut lojistik bölgeler ticaret, üretim ve tüketim merkezlerine yakın liman, havaalanı gibi lojistik terminaller ile karayolu, iç suyu ve demiryolu gibi ulaşım ağlarının kesişim noktalarında yer almaktadır. Avrupa çapında en fazla lojistik köy Almanya’da bulunmaktadır. Almanya’da birçoğu 200 hektardan büyük olan 33 lojistik köy, bunlarda da toplam 1200 işletme ve 40.000 istihdam bulunmaktadır. Almanya’yı Fransa takip etmektedir. Fransa’da ise 23 adet lojistik köy bulunmaktadır.

- Lojistik merkezlerin faydaları şöyle özetlenebilir:
- Ürün trafik akışının optimize eder,
- Kombine taşımacılığı teşvik eder ve kullanımını artırır,
- Konteynır yükleme boşaltma faaliyetlerini iyileştirir,
- Tır ve ağır kamyon sirkülasyonunu azaltır, güçlü demiryolu bağlantılarıyla demiryolu taşımacılığının artmasına yardımcı olur,
- Lojistik merkezden faydalanan firmaların, tüketicilerinin ihtiyaçlarına daha hızlı cevap vermelerini sağlar,
- Kullanıcıların işletme maliyetlerini düşürür,
- Bölgesel gelişime katkıda bulunur,
- Lojistik merkez kurulumu vasıtasıyla çevresel düzenlemelerin ve gereklerin gerçekleştirilmesi kolaylaşır,
- Hava, kara, demiryolu ve deniz ulaşım merkezlerine bağlantı için uygun altyapıyı barındırır, buna olanak sağlar,
- Dağıtımla ilgili değer katıcı faaliyetlerin gerçekleşmesini kolaylaştırır,
- Şirketlerin kendi dağıtım kanalları üzerindeki kontrollerini arttırmaları için bir platform oluşturur,
- Firmalar için tedarik zinciri operasyonlarının esnekleşmesini sağlar,
- Lojistik hizmeti alan ve veren şirketlerin kapasitelerini genişletmelerine olanak sağlar.

Türkiye’deki Durumun Değerlendirilmesi

Türkiye’de lojistik köylerin hukuki altyapısını inceleyecek olursa 10 Kasım 2008 Tarih ve 27050 (Mükerrer) Sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Organize Sanayi Bölgeleri Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile OSB tanımları arasına “İhtisas OSB” eklenmiştir. İhtisas OSB; aynı sektör grubunda ve bu sektör grubuna dâhil alt sektörlerde faaliyet gösteren tesislerin yer aldığı OSB ile lojistik amacıyla kurulan OSB olarak geçmektedir.

Şekil 4: Türkiye'deki Lojistik Köylerin Dağılımı

TCDD, Türkiye'nin 12 bölgesinde lojistik köy projeleri yürütmektedir. İnşaatlar farklı aşamalarda sürmektedir. Lojistik köylerin tamamlanmasıyla TCDD'nin yılda yaklaşık 6 milyon ton (% 35) daha fazla yük taşınması hedeflenmektedir. Bu lojistik köyler şu kentlerde planlanmaktadır: İstanbul/Halkalı, İzmit/Köseköy, Balıkesir/Gökköy, Uşak, Eskişehir/Hasanbey, Samsun/Gelemen, Denizli/Kaklık, Mersin/Yenice, Kayseri/Boğazköprü, Konya/Kayacık, Erzurum/Palandöken, Bilecik'dir. TCDD'nin yanı sıra İstanbul Büyükşehir Belediyesi de Hadımköy ve Tuzla'ya lojistik köy oluşturmayı planlamaktadır. Bu projelerin dışında kamu ve özel sektörün ortaklaşa yürüttüğü 2 lojistik köy projesi daha bulunmaktadır. Bunlar Tekirdağ/Çorlu Lojistik Köyü ve Manisa Lojistik Köyü'dür. TCDD'nin projelerine ilişkin alan ve yük bilgisi aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

LOJİSTİK KÖY	Toplam Alan (m2)	Mevcut Yük Potansiyeli (ton/yıl)	Gelecekteki Yük Potans. (ton/yıl)	Tahmini Artış %
Samsun/Gelemen	333.000	500.000	1.100.000	120
Eskişehir/Hasanbey	630.000	215.000	566.000	163
Balıkesir/Gökköy	200.000	390.000	1.000.000	156
Kayseri/Boğazköprü	511.000	717.000	1.782.000	149
İzmit/Köseköy	765.000	600.000	1.500.000	150
İstanbul/Halkalı	1.060.000	944.000	2.000.000	112
Mersin/Yenice	640.000	418.000	896.000	114
Uşak	140.000	113.000	246.000	118
Erzurum/Palandöken	327.000	200.000	437.000	119
Konya	300.000	634.000	1.679.000	165
Denizli/Kaklık	120.000	150.000	500.000	233

Tablo 2: Türkiye'deki Lojistik Köy Projeleri

Kaynak: TCDD Bilgi Merkezinin verileri

Sonuç ve Değerlendirme

1970'lerden sonra sanayinin daha rekabetçi ve dışa açılan formu, bazı yapısal ve mekânsal dönüşümlere zorlamıştır. Bir yandan ticaret ve üretim faaliyetleri küreselleşirken diğer yandan sanayi birimlerinin ortak coğrafyalarda kümelenme ve toplanma dinamikleri ortaya çıkmıştır. Plancıların da ilgi alanlarına giren mekansal organizasyonların temel belirleyicisi, motivasyonu hız ve rekabet olmuştur. Son on-yıllarda ortaya çıkan sanayi kümeleri ve bunlara hizmet sağlayıcılardan birisi olarak lojistik köyler, bu ekonomik örgütlenme biçimlerinden ikisidir ve bu yazının da konusunu oluşturmaktadır.

Sanayi kümeleri, küresel dünyanın gereksinim duyduğu sanayi tipinin uygulama biçimlerinden biri olarak olgunlaşmış bir kavramdır. Küresel dünya ekonomisinin yeni sanayi merkezi sembollerinden olan sanayi odakları, sadece kendi ülkelerine değil, tüm dünyaya mal ve hizmet üreten merkezler olarak öne çıkmaktadır. Sanayi kümeleri, fiziksel olarak bir arada bulunan sanayi bölgelerinden farklı bir oluşuma işaret etmektedir.

Sanayi kümeleri, rekabetçi-işbirlikçi özellikleriyle sanayinin gelişmesine katkıda bulunurken, diğer taraftan fordist üretim örgütlenmesinin büyük yatırım gerektiren ve kapitali arttıran ekonomik modeli öylesine yoğun üretime neden olmuştur ki, pazar artık tüketimde doyma noktasına ulaşmıştır. Yüksek mal arzı, dağıtım işlevinin önüne geçerek lojistik faaliyetlere ilişkin ihtiyaçları doğurmuştur. Bu durumda, tüketimin belli coğrafi koşullarda, stratejik bir zamanlama ile gerçekleşmesi gerekli olmuştur. Bu paradigma, dikkatlerin üretim dışındaki konulara da yönelmesine neden olmuştur ki, önceleri dağıtım-nakliye sonraları lojistik olarak anılan kavram da böylece gelişmeye yönelmiştir. İlk nüveleri böyle gelişen lojistik sektörü, esnek üretim örgütlenmeleriyle birlikte, tedarik zincirinin parçası olarak anılmaya başlamış ve kendi fiziksel mekanını oluşturma, çözümünü geliştirme aşamasına gelmiştir. Lojistik köy, işte bu gereksinimlerle 1960'lardan itibaren gündeme gelen bir olgudur.

Bu çalışma, yukarıda özetlenen gelişmeler doğrultusunda birbiri ile ilişkili iki kavram olan sanayi ve lojistiğin iki uygulama biçimi olan sanayi kümeleri ve lojistik köy kavramlarının ilişkisini değerlendirmeyi hedeflemiştir. Bu değerlendirmenin sağlıklı olabilmesi için, sanayi kümelerinin "*kentsel lojistik*" içindeki yerinin doğru bir biçimde yorumlanması uygun olacaktır. Bir başka ifadeyle, kent içinde lojistiğe konu olan her türlü mal ve hizmetin hareketinin, akış biçiminin, buna hizmet eden mekansal odakların sistem yaklaşımı bağlamında değerlendirilmesi uygundur. Sistem yaklaşımında kentsel lojistik, üç ana başlıkta değerlendirilir. Bunlar: odak noktaları, terminaller ve yük akışlarıdır. Odak noktaları yük akışının başladığı veya bittiği herhangi bir nokta olabilir. Depolar, ambarlar, yük terminaleri, perakendeci depoları şehir içinde yer alan ana odak noktalarıdır. Her türlü sanayi üretiminin mekanı, tabi ki sanayi kümelerini de bu kapsamda yorumlamak değerlendirmek gerekir.

Yük terminali, yüklerin toplandığı veya dağıtıldığı tesisler olarak tanımlanabilir. Başlıca yük terminali türleri limanlar, hava limanları, garlar ve gümrük bölgeleridir. Terminallerde taşıma şeklinin değiştirilmesi veya aynı taşıma şekilleri arasında yük transferi yapılması mümkündür. Yük akışına yönelik birçok yenilik ve hareket yük terminallerinden kaynaklanmaktadır. Bu tanımlamaya göre, lojistik köyler, yük terminaline bir örnektir.

Yük Akışı ise, kent içinde birçok alanda gerçekleşebilir. Şehir içinde gerçekleşen en yoğun yük akışları, malların üretim yerlerinden perakendeci depolarına dağıtım şeklidir. Yük akışlarında ağlar bazen doğrusal bir ağdan akış şeklinde olabildiği gibi, bazen bir koridor hattından bağlantılı bir akışa işaret de edebilir. Yük akışlarının gerçekleştiği mekanlar, bazen toplama ve dağıtma merkezi olarak da hizmet sunar. Bu anlamda, lojistik köyler kentsel lojistik sistematığı içinde hem bir “terminal” olarak hem de “yük akışı”nın sağlandığı fiziksel mekan olarak görülür.

Bu yaklaşımın ışığında, kentsel lojistik bütününde sanayi odakları ile lojistik köylerin, bir bütünü tamamlayan parçalardan ikisi olduğunu görmek mümkündür. Birbirinin bütünleyeni olan bu iki üretim alanının benzer ve farklı yönleri şu şekilde tespit edilebilir:

Hem sanayi kümelerinin hem de lojistik köylerin ortaya çıkışında belirgin olan teorik alt-yapı fordist üretim örgütlenmesinin yerini alan esnek üretim örgütlenmesidir. Aslında her iki kavramında varlık nedeni, motivasyonu aynı kaynaktır: hız, üretimde esneklik, kalite ve rekabetçiliğin artması.

Sanayi kümeleri yerel düzeyde bir yapılanma olsa da pazar genellikle uluslar arası piyasaya yöneliktir. Lojistik köylerden hizmet alabilme becerisi ve etkinliğindeki firmaların büyük çoğunluğu orta ve büyük ölçeklidir. Lojistik köylerden hizmet alan firmalar kurumsallaşmış, rekabet gücü yüksek ve daha da yükseltmeyi hedefleyen firmalardır. Doğal olarak bu firmalar uluslararası rekabete açık, uluslararası pazarda iş yapmaya yöneliktir.

Sanayi kümeleri, organizasyon yapıları ve buluşçuluk özellikleriyle tüm bölgenin gelişmesinde etkilidir. Benzer şekilde lojistik köyler de buldukları yerleşmelerin gelişmesinde etkili unsurlardır. Son yıllarda Türkiye’de gerçekleştirilen projelerin buldukları bölge için bir kalkınma aracı olmasından söz edilmektedir.

Birbirlerinin varlıklarını doğrudan etkilememekle birlikte, süreç bakımından bir sıralama yapılması gerekirse, önce sanayi kümelerinin oluştuğu, ardından lojistik kümelerin şekillendiğini söylemek mümkündür.

Sanayi kümeleri ile lojistik köylerin farklılaşan yönlerinden birkaçı şu şekilde özetlenebilir:

Sanayi kümeleri, klasik sanayi bölgelerine göre daha kurumsal ilişkilerin olduğu, kümedeki firmaların bazen tek bir firma gibi hareket ettikleri bir kurumdur. Bu özellikleri ile lojistik köyler, sanayi kümelerinden farklı karakter gösterir. Lojistik köylerdeki firmalar, bir sürecin parçası olarak hizmet sunar. Çünkü lojistik köylerde, aynı iş kolundaki firmalar

zaman zaman birbiriyle rekabet etse de birbirini bütünleyen yapıdadır. Tek firma gibi davranmak gibi bir davranışları yoktur.

Sanayi kümelerinin bir diğer özelliği, bilgi ekonomisinin öne çıktığı organizasyon türüdür. Oysa lojistik sektöründe teknoloji yoğunudur, örtük bilginin, yenilikçi bilginin, buluşçuluğun öne çıkması herhangi bir sektörden daha ön planda, daha belirleyici değildir. Lojistik sektörde amaç, ürünü istenilen zamanda, istenilen miktarda, hasarsız bir şekilde istenilen yere ulaştırmaktır.

Sanayi kümeleri, belli iş kollarında birbirini tamamlayan, belli sektörlerde yoğunlaşan bölgelerdir. Oysa lojistik köyler, sektör ayrımı yapmaksızın her sektöre hizmet verebilir. Örneğin taşımacılık teknolojisindeki gelişmeler her türlü yükün aynı taşıma araçlarıyla taşınmasına olanak verecek şekilde gelişmiştir.

Sanayi kümelerinde firmaların birbirine bağımlılıkları söz konusudur. Oysa lojistik köylerde hizmet veren firmalar bir zincirin halkaları gibi birbirini takip eden ancak birbirinden bağımsız firmalardır.

Bu çalışmada genel anlamıyla lojistik ve sanayi sektörünün, özelde ise sanayi kümeleri ile lojistik köylerin birbirilerini destekleyen bütünleyen kurumlar olarak birlikteliğinin, benzerliklerinin ve benzemeyen yönlerinin altı çizilmiştir. Bu çalışmada görülmüştür ki, lojistik konusu kendi içinde giderek ihtisaslaşan bir yapıdadır. Bu nedenle, sanayi kümelerini, kentel lojistiğin bir fonksiyonu gibi değerlendirmek ve lojistik içindeki yerini yorumlamak uygun olacaktır. Bu yorumlara ışık tutacak olan teori, sistem yaklaşımıdır.

KAYNAKÇA

- Alkan, M., Erdal M.,** (2007), “Lojistik ve Dış Ticaret Sözlüğü”, Uluslar arası Taşımacılık ve Lojistik Hizmetler Üretenler Derneği (UTİKAD) Yayınları, 2.Baskı, İstanbul
- Altay, N., Gacaner, A. O. ve Çatık, N.** (2004). Ege bölgesinin kalkınmasında finansal kurumsallaşma araç olabilir mi? Kentsel Ekonomik Arastirmalar Sempozyum Cilt I, Denizli. DPT-PAÜ
- Bekele, G W and Jackson, R,** (2006), “Theoretical Perspectives on Industry Clusters”, Research Paper 2006-05, Regional Research Institute, West Virginia University, USA
- Bowersox, D.J. and Closs, D.J.,** (1996), *Logistical Management: The integrated Supply Chain Process*, McGraw-Hill, New York
- Çakırlar, H.,** (2009), *İşletmelerin Lojistik Faaliyetlerinde Dış Kaynak Kullanımı: Trakya Bölgesinde Faaliyet Gösteren İşletmeler Üzerinde Bir İnceleme*” Yayınlanmamış doktora tezi, Trakya Üniv. Sosyal Bil Enst, Edirne
- Çancı, M., Atalay, Ş.,** (2007), “Freight Villages as a Solution to the Urban Logistics Challenge” 5th International Logistics and Supply Chain Congress’ 2007, İstanbul, Kasım 2007.
- Çancı, M., Erdal M.,** (2003) “ Lojistik Yönetimi”, Uluslar arası Taşımacılık ve Lojistik Hizmetler Üretenler Derneği (UTİKAD) Yayınları, İstanbul
- Çancı, M., Erdal, M.,** (2003), *Lojistik Yönetimi, Freight Forwarder El Kitabı 1*, UTİKAD, İstanbul
- Demir, V.** (2007): “Lojistik yönetim Sisteminde Maliyet Hesaplaması”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- Doğan, N.,** (1999). “Dünyadaki Yeni Lojistik Eğilimler ve Türkiye’deki Lojistik Şirketlerin Durumu”, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Drucker P.,** (1962). “Big Business and the National Purpose”, *Harvard Business Review*, Mart-Nisan, Vol: 5, 92-98
- Eraydın, A.** (2002). “Yeni Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramlaştırılması” ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Erdogan, N.** (2007): “Lojistik Maliyetlemesi ve Lojistikte Faaliyete Dayalı Maliyetleme”, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları; NO.1748 İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları; NO. 22.
- Hesse, M ve Rodrigue, J-P;** (2004), “The Transport Geography of Logistics and Freight Distribution”, *Journal of Transport Geography*, Vol:12: s.171-184
- İTO,** (2006): “Türkiye Lojistik Sektörü Altyapı Analizi”, İTO Yayın No: 2006, İstanbul.
- Koban, E. ve Keser, H.Y.** (2007): “Dış Ticarete Lojistik”, Ekin Yayınları, Bursa
- Marın, M. C.** (2004). “Globeleşme Sürecinde Kent Ve Bölgelerin Mekânsal Ekonomilerdeki Rolü Ve Ekonomik Coğrafya Esitsizliği: Bir Yerleşim Kuramı Yaklaşımı”. *Kentsel Ekonomik Arastirmalar Sempozyumu Cilt II*, Denizli. DPTPAÜ.
- Martin, R., Sunley, P.** (2003). *Deconstructing Clusters: Chaotic Concept or Policy Panacea?* *Journal of Economic Geography*, vol 3
- Maskell, P.** (2001). “Towards a Knowledge-Based Theory of the Geographical Cluster”, *Industrial and Corporate Change*, Volume 10 (4).

Orhan O.Z., (2003), “Dünyada ve Türkiye’de Lojistik Sektörünün Gelişimi”, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.

Quayle, M., Jones, B., (1993), “Logistics: An Integrated Approach”, Tudor Business Publishing Limited, Wirral,

Rodrigue, J.P., Slack, B.; (2002), “Intermodal Transportation”, Chapter 9 in Intermodal Transportation in Handbook of Logistics and Supply-Chain Management , New York

Taniguchi, E., Noritake, M., Yamada, T., Izumitani, T., (1999), “Optimal Size and Location Planning of Public Logistics Terminals”, Transportation Research Part E, 35, 207–222.

Taniguchi, E., Van Der Heijden, R. M. (2000), “An Evaluation Methodology for City Logistics”, Transport Reviews, 20(1), 65–90

Tanyaş, M., Çancı, M., (2006), “Urban Logistics Planning” 4th International Logistics and Supply Chain Congress’ 2006, Izmir, Aralık 2006.

Tasdemir, İ. (2004). “Küresel Ekonomide Coğrafi Rekabet ve Türkiye’de Sanayi Odaklarının Tanımlanması”. Uludağ Üniversitesi I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu, Ankara.

Walker W. E., H.J.M. van Grol, S. A. Rahman, A. Lierens, Horlings, E.; (2003) “Identifying and Prioritizing Policies for Improving the Intermodal Freight Transport System Linking Western Europe and the Central and Eastern European Countries”, XII International Transport Forum of CIS and Baltic States. London

İnternet Kaynakları:

www.clustering.org.uk, 15 Ekim 2009

www.freightvillage.com, 4 Nisan 2009

www.unece.org, 25 Kasım 2009

